This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

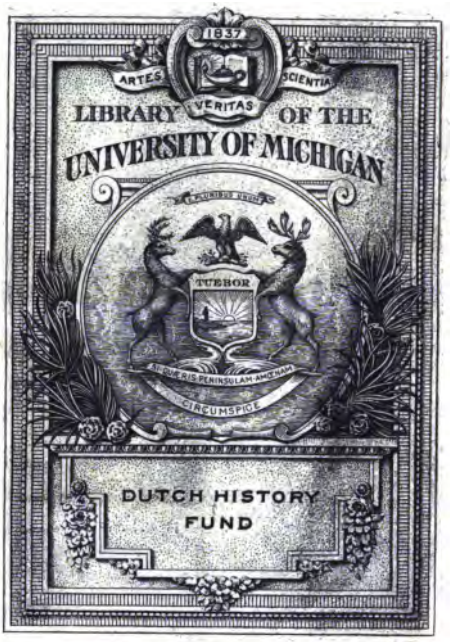

Digitized by Google

AP
19
.V123

Digitized by Google

Digitized by Google

MENGELWERK,

VOOR

1810.

Digitized by Google

Digitized by Google

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.
VOOR
1810.
Met Platen.

dubb.
verk.

* * *
* * *

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA EN COMP.
1810.

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD

Dutch lit.
Nijhoff
10-17-24
10142

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Wetenſchappen, betrekkelijk.

Redevoering, ten betooge, dat het Lot, hoe veelvermogend in der daad, geenszins beſlist over 's menſchen zedelijken toeſtand. Door N. SWART, *Leeraar bij de Remonſtrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amſterdam.* 1

Toevallen van Vergiftiging, waargenomen na het doorſlikken van een glas met Inkt. 11

Proeve, over de Schoonheid der Menſchelijke Gedaante. 12

Iets, over de Onverſchilligheid in de Godsdienstbelijdenis bij de *Noord-Amerikanen.* Door J. HECTOR ST. JOHN. 16

Merkwaardige Bijzonderheden van het Serail en den Harem des *Turkſchen* Keizers te *Konſtantinopel.* Door J. F. BEAUVOISINS. 20

De bevallige Landmans Dochter. *Eene Engelſche Geſchiedenis.* 32

Brief van eene jonge Juffrouw aan eenen Heer, in antwoord op diens ſchrijven, ter berisping van hare zucht tot opſchik. 39

's Levens Speeltooneel. *Dichtſtukje.* 41

XERXES' handel omtrent Verſpieders. 44

FONTENELLE'S Galanterie in diens ouden dag. 44

Bijdrage tot de Geſchiedenis van den Pauſelijken Aflaat, welke aanleiding gaf tot de Kerkhervorming door LUTHER. Door F. J. BODMANN. 45

Berigt van Dr. W. H. BRENNECKE, van *Potsdam*, aangaande het nuttig uitwendig gebruik der bladen van den Indiſchen Vijgeboom. 51

Proeve, over de Uitdrukking des Gelaats. 53

Digitized by Google

Beschrijving eens Tempels van *Boodhoo*, en van den Eerdienst, daarin toegebragt. Door Kapitein COLIN MKENZIE. 57
Berigt, wegens de Leeringen van *Bhooddha*, uit de Boeken der *Singhalais*. Door Kapitein MAHONY. 60
Merkwaardige Bijzonderheden, betreffende de *Payaguas*, eene Natie van Wilden in *Zuid-Amerika*. Door Don FELIX D'AZARA. 61
ets, over den Oorsprong en het Onderscheid der Talen. 66
Brief van eenen Vader aan zijnen Zoon. *Een wenk voor Ouders*. 72
De Gezondheid. *Eene Allegorie van Dr.* COTTON. 76
De bevallige Landmans Dochter. (*Vervolg en slot van bl.* 39.) 79
Het Klooster *Otrotch*. *Eene Russische Overlevering*. 85
De wijsgeerige Danseresse. 88
JACOBUS, *Hertog van York*, en MILTON. 88
Proeve, over de Aandoenlijkheid van Hart. 89
Iets, over den invloed der Ziele op de Gezondheid des Ligchaams en de duurzaamheid des Levens. Door Sir J. SINCLAIR, *Baronet*. 99
Beknopte Geschiedenis van het *Russische* Tooneel. 104
Beschrijving van de *Bagna* of de Hoofdgevangenis van *Konstantinopel*; nevens het Verhaal van eenen ongelukkigen Gevangenen. 115
Liefde en Dankbaarheid. *Eene Engelsche Geschiedenis*. 118
De waarde, oudtijds in lang Haar gesteld. 125
De Ongelijkheid vereffend. 126
Ijdele Woeling. Door P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Dichtstukje*. 127
Redevoering, over het Gevoel van het Verhevene. Door J. F. L. SCHRÖDER, *Kolonel ter Zee, enz.* 129
Berigt van Dr. LANGSDORF, aangaande eenige Ziekten, enz. in *Brasil*. 147
Over den Oorsprong en het Gebruik der Reukwerken. 150
Eene Uitbarsting van den Berg *Etna*; door een ooggetuige medegedeeld. 160
Eene Winter-wandeling. 164
Moederlijke Liefde. Ter gelegenheid van een treffend voorbeeld derzelve, onlangs gegeven. *Dichtstukje*. 168
Redevoering, over het Wezen, den Oorsprong, het Doel en de Vrucht der Poëzij. Door N. SWART, *Leeraar bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam*. 173

Merk-

Digitized by Google

Merkwaardige Bijzonderheden, wegens het Leven en de Lotgevallen van wijlen JOSEPH HAYDN, beroemd Toonkunſtenaar. Door FRAMERY. 186
Trotschheid en Verwaandheid met elkander vergeleken en van elkander onderſcheiden. Door R. C. DALLAS, *Esq.* 204
Waarſchuwing tegen inkruipende Verbasteringen in de Nederduitſche Taal. 208
De Rozen van den Heere DE MALESHERBES. 215
De Keizerin-Koningin MARIA THERESIA. 220
Voorbeeld van ſnel loopen. 220
Verhandeling over EPICURUS, deszelfs Karakter en Zedeleer. Door R. KOOPMANS, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Amſterdam.* 221
Over de door eene verkeerde Geneeswijze verwekte Zenuwkoortſen. Door C. W. HUFELAND. 237
Merkwaardige Bijzonderheden, wegens het Leven en de Lotgevallen van wijlen JOSEPH HAYDN. (*Vervolg en ſlot van bl.* 204). 239
Over de genoegens van het Huiſelijk Leven. 251
Eene treffende Ontmoeting in de *Rhætiſche Alpen.* Door A. BEAUMONT. 255
Iets over het Kaartſpelen. *Een Fragment.* 258
Vonnis van den Raad der Inquiſitie over GALILEUS GALILEI. 262
Zedeſpreuken. 264
NATHAN en DAVID. Door W. ENFIELD, *L. L. D.* 265
Iets, over de Beoefening der Botanie. 274
Proeve, over het Raadgeven. 284
AKBAR op de Reis naar *Babylon.* 290
De twee Leeraars. *Eene treffende Familiegeſchiedenis.* 293
De Dichters GESSNER en THEOCRITUS met elkander vergeleken. 306
Onbetwistbaar Voorregt. Aan mijne Echtgenoote. *Dichtſtukje.* 308
Redevoering, over de menigte van Vaste Starren, aan den Hemel geplaatst, en de beſluiten, welke wij hieruit kunnen trekken, opzigtelijk de uitgebreidheid van het Heelal. Door J. F. L. SCHRÖDER, *Kolonel ter Zee, enz.* 313
Waarneming van BLAVET, aangaande eene Tusſchenpoozende Koorts, met Watervrees vergezeld. 332
Levensbijzonderheden van den beruchten Roover SCHINDER

Digitized by Google

DER HANNES; benevens een Verslag van de algemeene inrigting zijner Rooverbende. 333
De twee Leeraars. (*Vervolg van bl.* 306.) 341
Gedachten, over den Ongehuwden en den Gehuwden Staat. 353
Lord PETERBOROUGH en de Aartsbisschop FENELON. 356
Redevoering, over het belangrijke der Briefverzamelingen van gewigtige Personen. Met de Kopij van een' onuitgegeven eigenhandigen Brief van JACOB HEEMSKERK. Door Mr. P. J. B. C. VAN DER AA. 357
Iets, over den invloed van Woonplaats of Verblijf op de Gezondheid. Door J. SINCLAIR. 366
Proeve, over de natuurlijke en door kunst gemaakte Schoonheid. 379
Bedenkingen, over de Marskramerij. Door Mr. HERON. 386
Het Geschrift voor mijnen Vader. *Ten vervolge van de twee Leeraars.* 389
Les van MINERVA. *Dichtstukje.* 398
MONTESQUIEU's Karakterschets des Hertogs VAN BERWICK. 400
Zinrijk Gezegde van CATO. 400
Redevoering, over het belangrijke der Briefverzamelingen van gewigtige Personen. Met de Kopij van een' onuitgegeven eigenhandigen Brief van DIRCK RAPHAELSZ KAMPHUYZEN. (*Vervolg en slot van bl.* 366.) 401
Waarneming van Dr. W. P. DEWEES, aangaande de kracht der vlugge *Guajac-Tinctuur*, tot bevordering der Stonden en der Vruchtbaarheid. 411
Aanmerkingen, omtrent de Vederen en het Dons der Vogelen. Door PARMENTIER. 412
Het schoone, het aangelegene en het noodzakelijke van den Christelijken Godsdienst. *Eene Aanspraak van eenen Franschen Priester in de Nationale Conventie te Parijs.* 423
Iets, over de Inhaling en Huldiging van PHILIPS II, als toekomstigen Heer dezer Landen, te *Antwerpen*, in den jare 1549. 428
Het Geschrift voor mijnen Vader. (*Vervolg van bl.* 398.) 433
Lof der Aalbessen. Door Mr. H. A. SPANDAW. *Dichtstukje.* 445
Antwoord op eenen naamloozen Brief, bij den ondergeteekenden (A. STOLKER) ontvangen, onder de plaats- en dag-

Digitized by Google

dag-teekening van *Dordrecht*, den 1 Aug. 1810, aan deszelfs Schrijver. 449
De Liefde vergaat nimmermeer. 453
Genezing van een *St. Vitus-Dans*, door middel van den Koortsbast. 458
De Oorſprong en Voortgang der Muzijk. Door DE MOMIGNY. 458
De ſchoone Avondſtond en de Oorlog. 463
Het Karakter van eenen Geveinsden, volgens THEOPHRASTUS; met eenige opheldernde Aanmerkingen. 469
Het Geſchrift voor mijnen Vader. (*Vervolg van bl.* 444.) 472
Anecdotes van den Kardinaal RICHELIEU. 484
OSSIAN. SALOMÉ. *Dichtſtukjes.* 487
De Liefde vergaat nimmermeer. (*Vervolg en ſlot van bl.* 458.) 489
Aanmerkingen, over het bezwaarlijk Tanden-krijgen der Kinderen. Door Dr. MYLIUS, *Vorſtelijke Raad te Lahr.* 494
Onderzoek, omtrent de Zeden der Inlandſche Mieren. Door P. HUBER, *den Zoon.* 495
Karakter van den Heer EDWARD GIBBON, *Esq.*, door hemzelven geſchetst. 503
Het Geſchrift voor mijnen Vader. (*Vervolg van bl.* 484.) 508
De Ziener op de Proef. *Eene Gebeurtenis, welke te Weenen als echt verhaald wordt.* 520
ERASMUS door hemzelven geſchetst. 527
FREDERIK DE GROOTE, Onderwijzer zijns Volks. Door J. QUINEY ADAMS. 528
Vertoog, over der Heidenen Godsdienst, vóór de tijden des Chriſtendoms. 529
Aanmerkingen, over eene nog niet genoeg bekende oorzaak van *Haemorrhagiae*, na de Verlosſing. Door Dr. L. MENDE, *Geneesheer enz. te Greifswald.* 537
Onderzoek, omtrent de Zeden der Inlandſche Mieren. (*Vervolg en ſlot van bl.* 503.) 539
Bijzonderheden, ontleend uit de *Mengelwerken* van E. GIBBON, *Esq.* (*Vervolg van bl.* 508.) 546
De *Veſuvius.* 551
Het Geſchrift voor mijnen Vader. (*Vervolg en ſlot van bl.* 520.) 557
Iets, over de Tooneelſpelen der *Japanners.* 568
Proeve eener Dichtmatige Vertaling der tweede Elegie van het eerſte Boek der *Tristia* van P. OVIDIUS NASO 570

Anec-

Digitized by Google

INHOUD.

Anecdote van PHILIPPUS en een' ondankbaren Hoveling. 574
Wederzijdsche Behoefte. 575
Het Meisje. *Dichtstukje.* 575
Redevoering, over de zucht naar Rijkdom. Door Mr. H. A. SPANDAW. 577
Verslag van een Togtje eens *Fransschen* Reizigers door eenige gedeelten van de voormalige *Nederlanden.* 598
De *Vesuvius.* (*Vervolg en slot van bl.* 557.) 605
Bijzonderheden, ontleend uit de *Mengelwerken* van E. GIBBON, *Esq.* (*Vervolg van bl.* 551.) 610
Zeldzame Lofrede op eenen Koning. 617
Theorie en Praktijk. 617
De Boer in de Akademie. 618
Speelgoed. *Dichtstukje.* 619
De Spelde en de Naald. Door CAMPAGNE. *Dichtstukje.* 622
Vertoog, over den staat der Zedekunde bij de Heidenen, vóór de verkondiging van den Christelijken Godsdienst. (*Vervolg van bl.* 536.) 625
Aanmerkingen, over de beste Geneeswijze van den Kinkhoest. Door J. G. KNEBEL, *Geneesheer te Görlitz.* 632
Over de *Sebastianisten* in *Portugal.* Door Mr. W. BILDERDIJK. 634
Over de Achterdochtigheid. 644
Proeve eener Dichtmatige Vertaling der derde Elegie van het eerste Boek der *Tristia* van P. OVIDIUS NASO. 649
De oude Schoenlapper in de Hut en de acht Louis-d'or. *Een Zedelijk Verhaal.* 653
De Jeugd van groote Mannen. 665
Zeldzaamheden. 666
Droomen. *Dichtstukje.* 667
Vertoog, over den staat der Zedekunde bij de Heidenen, vóór de verkondiging van den Christelijken Godsdienst. (*Vervolg en slot van bl.* 632.) 669
Over de Vereischten van den Lierzang. Door LUBLINK. 675
De Vraat. 681
Eenige Parabels van KRUMMACHER. *De Bron der Genezing, of de Geschiedenis van Baruch. — De Tempel te Memphis. — Het Gebed. — Het Lammetje. — De zeven Kindertjes.* 682
DEMOSTHENES en ÆSCHINES, of, naijver zonder nijd. 691
Anekdote van den beroemden MOZART. 692
Verschijning in het Leven. *Dichtstukje.* 693

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

TEN BETOOGE

DAT HET LOT, HOE VEELVERMOGEND INDERDAAD, GEENSZINS BESLIST OVER 'S MENSCHEN ZEDELIJKEN TOESTAND.

Volgens den aard dezer *Maatschappij* (*), meen ik voor menschen te spreken, die in de verlichting onzer dagen gaarne deelen; die de middelen tot dit einde, in allerlei soort van leerzaam geschrift verspreid, gereedelijk bezigen; schoon ze allen misschien niet even bekwaam zijn, het echte goud van het bedriegelijk namaaksel naauwkeurig te onderscheiden. Opdat ik dan, inderdaad, tot nut van het algemeen spreken, en dit doen mogt naar gelang der bijzondere — ik erken geringe — bekwaamheden, welken stand en beroep in mij mogen doen veronderstellen; zoo liet ik mijne gedachten over het volgende gaan. Des menschen geest weet zich bijna nimmer voor uitersten te hoeden. De ontdekking van eenig gevaar drijft hem duizendwerf tot de grens van een ander voort. In vroegere dagen en deze of gene donkere hoeken vinden wij somtijds eene soort van zedelijke onverdraagzaamheid, welke niet zelden grievende onregtvaardigheid wordt. Men veroordeelt, namelijk, den misdadiger altijd in dezelfde mate als men zijne misdaad afschuwe-

(*) Deze Redevoering is uitgesproken in *Amsterdams* Eerste Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen.*

Digitized by Google

welijk vindt, zonder immer op de omſtandigheden te letten, welke, min of meer ter verontſchuldiging ſtrekkende, konden nopen, het medelijden althans naast het vloekvonnis te ſtellen. In onze dagen, daarentegen, bij lieden, die zich op wetenſchap en wijsgeerte eenigzins beroemen, heeft dikwijls geheel het tegengeſtelde plaats gegrepen. De omſtandigheden, heet het hier, vormen des menſchen karakter, zijne deugd of ondeugd. Ja men is met deze leer zoo ingenomen, dat verdichte geſchiedenisſen, welke ſomtijds voor ware doorgaan, zoo wel als echte historien, onder welken de verdichting zich heimelijk mengt, als ten zinnelijken betooge derzelve opzettelijk moeten ſtrekken.

Het ſchijnt dus niet ongepast, dat men deze zaak eens van naderbij beſchouwe. Hiertoe heb ik mij dan aangegord; hopende U te overtuigen, dat het lot, hoe veelvermogend inderdaad, geenszins beſlist over onzen zedelijken toeſtand. Welaan, gunt mij uw gunſtig en toegevend oor!

Het lijdt geen twijfel, of wij brengen elk eenen bepaalden aanleg mede op de wereld, welke op onze gezindheden, verkiezingen en handelingen krachtig invloeit. De bloedrijke en koudvochtige, de teêrgevoelige en ruwe, de man van levendige aandoeningen en de meer bedaarde, trage, van geſtel, neigen geenszins tot dezelfde, hetzij goede of kwade, eigenſchappen. In tegendeel, de een zal eer tot luiheid, de ander tot woeligheid overſlaan; de een zijne zaken uit zucht tot gemak welligt verwaarloozen, de ander dezelve óf vergeten door duizend drukten, die hem teffens bezig houden, óf over het hoofd jagen door drift en vuur. Deze duldt dat zijn vriend mishandeld worde, gene vergrijpt zich aan zijn eigen kind, omdat het misſchien een onſchuldig dier martelde. Hier verzamelt de vreesachtigheid, langs allerlei wegen, eenen ſchat voor de onzekere toekomst, daar werpt de ligtzinnigheid haren laatſten penning weg bij dadelijk gebrek. — Zoo zeker deze verſcheidenheid van menſchelijk zwak wordt aangetroffen, zich reeds bij de kinderen vertoont, en veelal van nergens elders dan uit de natuurlijke geſteldheid van ligchaam en geest kan worden verklaard; zoo waar is het ook, dat de een veel gevaarlijker zaden van ondeugd medevoert dan de ander. Deze is, als knaap, ſlechts achterlijk in het volbrengen der opgelegde taak, gene geeft zich in allerlei buitenſporigheid toe. Deze bedekt,

als

als jongeling, vele gebreken des harte met eenen fluijer van ingetogenheid en vriendelijkheid, gene is woest en uitgelaten, korzel en tot alles gereed. Hier vergenoegen zich een aantal met kleine bedriegerijen, met de mishandeling van weinige huisgenooten, met het bekrompene en fchrale genot der zonde, dat zich hier of daar als van zelve aanbiedt; ginds verfchijnt een enkele met vlammende begeerten en onverfchrokken moed, met een hart, dat nimmer verzadigd, eene verbeelding, die nooit uitgeput wordt, en eene werkzaamheid van ligchaam en geest, die van geen rusten weet. Dus, namelijk, ontftaan groote ondeugden op den weligen grond, waar groote deugden zouden kunnen tieren. Dus groeijen beiden dikwijls nevens elkander, ja flingeren zich zoo vast aaneen, dat dezen zonder genen bijna fchijnen niet te kunnen beftaan.

Even zeker als dit verfchil des aangeboren aards is het, dat onze opvoeding, benevens onze lotgevallen, werkzaamheden en gezellige vermaken, gedurende de kindschheid en jongelingfchap, tot deszelfs ontwikkeling, wijziging en vorming, krachtig medewerken. Of wij van de vroegfte jeugd af aan onszelven worden overgelaten, dan wel verftandig geleid en beftuurd, of wij toegevendheid en zelfs toejuiching, dan wel betooming en beftraffing vinden bij de eerfte uitbottingen onzer natuurlijke verkeerdheid, of de befchaafdheid ons als opvat in de armen, dan of wilde woestheid ons gelijk een bajert ontvangt, of goede lesfen door goede voorbeelden worden gefterkt, dan of het een en ander eene averegtfche wending neme, wie zou dit alles onverfchillig kunnen achten? Immers, de mensch is het buigzaamfte wezen, dat op den geheelen aardbodem wordt aangetroffen. Hij alleen brengt geene bepaaldheid aan zekere leefwijze, geene als ingefchapene kennis van hetgeen hem dient of niet, geene natuurdriften eindelijk, gelijk alle andere dieren, mede. Hij moet alles eerst worden, alles eerst leeren. Hij is als was in de hand des boetseerders, dat flechts min of meer in deugdzaamheid verfchilt, en tot het eene of andere einde iets beter dient. Het is hierdoor dat hij gefchikt is de heetfte en de koudfte deelen der aarde te bewonen, het onafhankelijkfte en het behoeftigfte fchepfel te worden, een dier onder de dieren en een engel onder engelen te zijn, een geheel werelddeel ten fchrik en roede, vele eeuwen ten zegen en wellust te worden. De zachte Peruaan fchroomde een dier te dooden; de woeste bewoner van Mexico, en he-

Digitized by Google

laas! beider Christelijke verwinnaar, offerden hunnen God menschenvleesch. De Romein van den ouden tijd getroostte zich gaarne den schrikkelijksten dood, kon het zijn vaderland eenig heil toebrengen; de latere burger deszelfden gemeenebests offerde al dat heil aan de bevrediging zijner eigene lusten even gereedelijk op. Ja, wie zou het ontkennen, dat de opvoeding eene zaak van het uiterste belang is te achten; dat onze kindsche harten dan gereedelijk elken trek opnemen, dien de hand der liefde, de hand des ouderlijken gezags en diep geëerbiedigden voorbeelds in hetzelve gelieft te drukken? Wie zou het ontkennen, dat onze denkwijze, onze smaak en onze geheele ziel doorgaans gevormd worden naar hetgeen ons in de vroegste jeugd omringt, op allerlei wijze bejegent, en als ingegoten wordt? Immers, waar de ouders hunne taak geheel of ten deele laten steken, daar vatten anderen dezelve op. Het zijn dan onze meesters, maar vooral onze makkers, op welken wij staren, van welken wij leeren, welken wij meer of min getrouw navolgen en dikwijls voorbijstreven. Vervolgens treden de gezette arbeid of de gevaarlijke ledigheid, de geſtrenge tucht of de bandelooze vrijheid, het redelijk bestuur of de onverstandige beheersching, als voortgezette vorming, op. De verleiding lokt ons aan, of vertoont zich minder. De braafheid wordt ten lust en voorwerp van eerzucht, of ten last en bespotting gemaakt. Zoo groeit het rijsje, naardat het gebogen wordt — groeit, eenmaal misvormd, hoe langer zoo wanstaltiger op — groeit, maar heft de kruin niet meer fier ten hemel — groeit, tot schande der bosschaadje, tot spijt van den onachtzamen meester, voor de bijl en het vuur alleen.

Doch, nadat wij deze vorming ontvangen hebben, weten wij zelven nog niet, wie wij zijn; worden dit welligt nimmer gewaar, maar sterven in het gerust vertrouwen op een aantal goede eigenschappen, die slechts nimmer op de proef zijn gebragt. Zegt niet het spreekwoord: de gelegenheid maakt den dief? en hoe veel stelliger geldt hetzelve van den dronkaard, den ontuchtigen en doodslager! Niet alleen wanneer deze misdaden reeds in het hart zijn begaan, en slechts op de gelegenheid ter dadelijke uitvoering wachten. Wie weet niet, dat bovendien de hartstogt eerst dan regt gaande raakt, wanneer hij het voorwerp van zijnen lust voor oogen en onder bereik vindt? Wie weet niet, dat hij ons den afgrond der zonde somtijds ongemerkt doet naderen, dat hij ons daarna, door zijden koorden om-

strem-

Digitized by Google

ſtrengeld, welhaast belet eene enkele ſchrede terug te wijken, dat hij den vervaarlijken kuil zelven als met bloemen beſtrooit, en ons het verraad niet laat merken, voordat de bedwelming zelve, na den val, geweken is? En, zijn we eenmaal gevallen, hoe ligt ſtruikelen we weer! Hebben we dadelijk van het verbodene geproefd, hoe gereedelijk komt de eigen lust terug! Immers, de weg is dan gebaand, de deur geopend, de prooi zeker, de tegenſtand welligt in aantokking verkeerd, het berouw zelf met een ſchijn van ontrouw beſmet. Eindelijk gewend één gebod met onverſchilligheid te overtreden, verſlapt welhaast onze eerbied voor de geheele wet. Met de boosheid in gemeenſchap gekomen, verleidt, noopt, dwingt zij ons niet zelden tot nieuw misdrijf. Of, bijkomende omſtandigheden vervangen hare taak; en dronkenſchap, ontucht, doodſlag zijn ſlechts de onderſcheidene trappen tot volſlagene ontmenſching. — Doch het zijn niet zoo zeer deze ſlingerpaden, door ſommigen bewandeld, als wel de gewone en openbare wegen door het leven, op welken wij u willen doen, letten. Wie weet niet, dat dezen veelal elk hunne eigene gevaren hebben; overvloedige rijkdom deze, groote armoede gene, het gewoel des levens dusdanige, de eenzaamheid der afzondering zulke? Wie weet niet teffens, dat de een aan deze gevaren veel meer, de ander veel minder is blootgeſteld? Roemt men niet den middelſtand boven de uiterſten, een leven dat kalm daarhenen ſtroomt boven ſchokkende afwisſeling? Blijft niet de eenvoudige landman dikwijls geheel onkundig van veel gevaars; doch wordt hij ook, werpt hem het noodlot eenmaal in den maalſtroom, niet vaak des te eer verſlonden? O! Zeker is een ieder van u, zelfs door eigene ondervinding, van deze waarheid overtuigd. Zeker heeft elk Jevenslot zijne eigene groote of kleine verzoekingen. — Zoo blijkbaar nogtans de kracht der natuur, der opvoeding en verdere leiding van het lot is, zoo veel gegronde hope blijft er over, dat de gebrekkigheid van het eene dikwijls door de volkomenheid van het andere zal worden herſteld. Ja doorgaans zullen deze verſchillende invloeden althans eene tegengeſtelde rigting nemen, en daardoor welligt het ſchoonſte evenwigt tot ſtand brengen. Eene toch der drie Schikgodinnen, die aldus ons levensweb weven, is genoegzaam in ſtaat, de zamenſpanning der twee anderen voor uiterſten van gevaar en verderf te behoeden. De trage van geſtel moge een' Alexander tot vader, een al-

Digitized by Google

verwinnend leger ter uitvoering van zijne willekeur bezitten, nooit wordt hij de groote veroveraar en ſchrikvolle verwoester. De heetstgebakerde, daarentegen, wordt door eene geſtrenge opvoeding, door een levenslot vol hardheid, teleurſtelling en vernedering, ligtelijk betoomd. En hij, van wiens woeste geaardheid, door zijnen vroegen levensloop veeleer gevoed en aangezet dan betemd en verzacht, de wereld alles kwaads zou moeten vreezen, blijft misſchien in eenen werkkring geplaatst, welks nederigheid en bepaaldheid alle dergelijke vrees in eens doet verdwijnen. Ja deze gelukkige zamenloop van zwakheid en kracht, deze welgepaste maat van werking en tegenſtand, deze ſpoor of breidel ter regter plaatſe aangebragt, leveren welligt den gematigdſten vorst, den uitmuntendſten bevorderaar van menſchelijke volkomenheid, den ſterkſten, moedigſten, uitvoerder van zwaren of gevaarlijken arbeid. Inderdaad, dit wordt als een gevolg dier zelfde ſchoone evenredigheid beſchouwd, welke de natuur in ieder opzigt ſchraagt en verſiert; dit wordt als een blijk dier wijze en weldadige Voorzienigheid geroemd, welke al het geſchapene met ouderlijke zorg gadeſlaat; dit is, indien wij zulks kunnen gelooven, juist die oefening, die volmaking, die voorbereiding voor beter leven, welke ons het Christendom zelve in dit aardſche leert vinden. En, vertoont zich al hier of daar, zeggen ze, eene uitzondering op den doorgaanden regel, is het gelukkige evenwigt tusſchen aanleg, vorming en uitlokkende gelegenheid niet overal aan te treffen? Werpt de natuur ſomtijds eene vonk in het hart, welke de opvoeding tot eene vlam aanblaast, en de eindelijke levensbetrekking tot eenen vernielenden brand maakt, — wel, dat zelfde gebeurt immers door het ganſche ruim der ſchepping, en de hemel bewaart ons evenmin voor den losgebarſten ſtorm, voor den alles verweldigenden ſtroom, voor de aarde, als hij vuur braakt of geheele ſteden verſlindt. Doch ook deze ſchokken zijn weldadig. De ervarenis leert dit zoo wel ten opzigte der verwoestingen door menſchen aangerigt, als zij het omtrent de omkeeringen der natuur vrij duidelijk doet zien. En, ſchoon wij dit van iedere daad, van elken perſoon al niet kunnen bewijzen, waarom zouden wij van het eene tot het andere niet beſluiten, en alzoo ons vertrouwen op den Albeſchikker toonen?

Ziet daar, mijne Vrienden! eene leer, welke, buiten tegenſpraak, zeer veel waarheids bevat, en die teffens uitnemend

Digitized by Google

mend geschikt is, nederigheid en toegevendheid, zoo wel als dankbare godsvrucht, in te boezemen. Doch ziet daar ook eene leer, welke gereedelijk tot averegtsche besluiten voert, welke den mensch diep dreigt te vernederen, en ons vele voorvallen des levens zelve in een valsch licht zou doen zien! Immers, zoo het lot op de vorming van ons karakter eenen onbeperkten en volkomenen invloed oefent, hoe hoeden wij ons dan voor de gevolgtrekking, door alle wijsgeerige en godgeleerde stelsels zoo zorgvuldig geschuwd — dat de Heilige zelf de oorzaak der zonde is? wat onderscheid is er dan tusschen den deugdzaamsten mensch en den godvergetensten onverlaat; ten zij dat gene misschien bruikbaarder voor de Maatschappij, of gezonder en geruster voor zichzelven is? wat beteekenen de klanken van schuld, van strafwaardigheid, van verachtelijkheid? waarom beschuldigen wij dan onszelven na eenig vergrijp? wat willen de spijt en het berouw, die onzen boezem verscheuren? Welaan, ik beroep mij op uw hart, mijne Vrienden! of het deze gevolgen kan toestemmen. Dat zelfde vraag ik, of de booswicht en de zedelijke held even vele achting verdienen; of het al of niet vrijwillig is, dat wij het kwade bedrijven, en in hetzelve volharden; of de steen, die u eenig lid verplet, en het paard, dat, op den hol geslagen, u in doodsgevaar brengt, die zelfde aandoeningen veroorzaken, welke de baldadige plunderaar en de goddelooze sluikmoorder noodzakelijk moeten doen rijzen? ô Wie beeft niet voor eene leer, die deugd, geweten en pligt tot hersenschimmen maakt? die, eenmaal doorgedrongen, alle naauwgezetheid, alle heilige trouw, den doodelijksten slag zou geven? Ja, zij zelven, die dit wangeloof omhelzen, schromen toch meestal dat openlijk te prediken; zij zelven erkennen, dat zoodanige openbare verkondiging de uitgebreidste schade zou stichten, dat ook de natuur wel wijsselijk heeft zorg gedragen dit geheim voor den mensch digt te omsluijeren. Ach, zoo is het dan de dwaling, en niet de waarheid, welke ons tot het geluk moet geleiden! Zoo is dan de verlichting, hoe zuiver en waarachtig, eene uitvinding der helle, om ons in ramp te storten! Zoo hebben zij dan regt, die onophoudelijk tegen dezelve schreeuwen, die de oude duisternis, het oude vooroordeel, de oude verwaarloozing van menschenkracht en menschenwaarde, gedurig terug wenschen! Neen, zelfs het ongelukkigste slagtoffer van eigen drift, ouderen verwaarloozing en vreemde ver-

Digitized by Google

leiding valt niet buiten eigene ſchuld; de gunſteling der natuur en des lots praalt niet zonder verdienſte met eene trits van ſchoone deugden. Hoe groot het verſchil der verzoeking aan de eene, der onderſteuning aan de andere zijde moge zijn, wij kunnen niet gelooven, dat het iemand aan de noodige kracht, aan de noodige hulp zou ontbreken, om te handelen gelijk betaamt. Neen, de minſte zelf ontving, wat hij billijk te vorderen had; den ander bejegende oneindig meer. De ſchuld en de ſchande komen voor des menſchen rekening alleen; ſlechts de deugd en de heerlijkheid mogen Gode dankbaar worden toegekend.

Doch, zien wij, of deze ſtellige uitſpraak van ons hart door eene redelijke beſchouwing der zaak niet geſtaafd en bevestigd worde. De vraag is, of er geen algemeen tegenwigt voor iedere ſoort van verkeerdheid wordt aangetroffen? of de mensch geheel en al het maakſel zijner meesters is, en volſtrekt geen eigen maatſtaf van goed en kwaad bezit? of wij in allen opzigte te vergelijken zijn met het bewustelooze net, dat medevoert wat zich voordoet, en geheel niet met de nijvere bij, die overal honig vergaart? Immers, naarmate zich onze algeheele aanleg ontwikkelt, wordt teffens dat redelijke en zedelijke beſef ontbolſterd, 't welk den mensch bijzonderlijk van de dieren onderſcheidt. Dit beſef veroordeelt het pligtverzuim van den luiaard zoo wel, als de overijling der drift. Het veroordeelt zulks niet flaauwelijk, gelijk een vreemde zijn gevoelen over ons bedrijf met zekere onverſchilligheid uit; maar ſpreekt veeleer als gezaghebbende op gebiedenden toon, en laat zich — nog na de verrigting — als geſtrenge beſtraffer hooren. Dat zelfde gevoel, waarop ik mij zoo even in uw eigen hart beriep, is iederen mensch eigen. Daaruit rijst het licht, dat geene drift volkomen verdonkert. Het is de noordſtar, die onzen koers, bij de felſte ſlingering van den hartstogt, kan blijven rigten. Het is de Jonkvrouw, die ons, als den jeugdigen Hercules, haar geleide op den beſcheidenen toon der waarheid blijft aanbieden, terwijl ook de Wellust ſlechts lokt en vleit, geenszins gewelddadig dwingt, om ons den verkeerden weg te doen inſlaan. Hoe verſchillend de begrippen der volken over alle andere dingen zijn, in dit opzigt ſtemmen zij, over het geheel, volkomen zamen. Welke verſchillende denkbeelden men ons mag inboezemen, ſchaars wordt het goede kwaad, het kwade goed genoemd. Zelfs onder de roovers wordt de wederkeerige trouw geëerbiedigd,

Digitized by Google

deugd, de dankbaarheid vaak heilig geacht, de moedige verdediging van gade en kroost, zelfs in den vijand, geprezen. Ja poog alle deugd te beſpotten, de onbeſtaanbaarheid met uzelven loopt gereedelijk in het oog. Laat uwen leerling niet dan ondeugd zien, hij zal hare afſchuwelijkheid en hare ellende des te eer opmerken. Niemand blijft het een raadſel, hoe hij behoort te handelen. Niemand blijft onkundig van de drangredenen, die tot het goede nopen. Niemand, die geene kracht in zichzelven, die geene veelvuldige ſteunpunten vindt, om tegen den ſtroom der verkeerdheid moedig op te zwemmen. Het geloof zelve aan eene onzigtbare wereld woont in ons eigen hart, vindt overal bevestiging, vertoont zich als in de geheele natuur met onuitwischbare letteren geſchreven. Menigmaal grijpt de ſchrik des Heeren den onverlaat onweerſtaanbaar aan. Menigmaal ſtaat de boesdoener ſtil op zijnen weg, bijna gereed terug te keeren. Menigmaal moet hij het nadenken en de eenzaamheid ontvlugten, zal hij zijn gruwelpad kunnen blijven bewandelen. — Dit alles is onwederlegbare waarheid, en kan aan de vrijwilligheid van het misdrijf, redelijkerwijze, niet doen twijfelen. Alle omſtandigheden mögen niet even gunſtig zijn voor de deugd; haar voedſel moge hier meer aangeboden worden, daar eenigzins in het verborgene groeijen; zij vertoont zich overal in hare zuivere gedaante, welker glans niet duurzaam is te weren.

Indien echter de ervarenis leerde, dat dit gevoel nimmer tot daden overgaat; indien zij eene naauwkeurige evenredigheid tusſchen de opgegevene ſpringveren en de werking des menſchelijken wils wist aan te toonen, en de echte geſchiedenis alzoo ſteeds die ſporen der vorming van het karakter kon nagaan, welke verdichte historien ſomtijds zoo vernuftig teekenen, wij zouden inderdaad moeten zwijgen. Doch de ſterkſte voorſtanders van het opgegevene begrip houden de zaak te ingewikkeld, dan dat dit zou mogelijk zijn. En waarlijk, de mensch — reeds zulk een raadſel voor de oplettendſte beſchouwing — wordt door het voorbijzien van den invloed, welke uit zijn eigen binnenſte opwelt, een volſlagen onbegrijpelijk wezen. Dezelfde levensloop boezemt den een deze, den ander gene gevoelens in. Hetzelfde vaderlijke huis levert den booswicht en den deugdzamen jongeling. Gelijke gloed doet hier allerlei onkruid, ginds het keurigſt graan gedijen. Vanwaar dat MARCUS AURELIUS hetzelfde gebied over bijna de geheele bekende wereld als een ſpoorſlag en oefen-

Digitized by Google

ſchool voor zijne deugd beſchouwde, hetwelk NERO ten vrijbrief en tooneel der godvergetenſte buitenſporigheid maakte? Vanwaar dat SOCRATES, in ſpijt van zijnen aanleg, dien hij zelf allerongelukkigst noemt, in ſpijt eener opvoeding, die waarſchijnlijk niet uitmuntend was, in ſpijt van het zedenbederf, dat hem overal omringde, de eer des menſchelijken geſlachts is geworden? — Doch beroepen wij ons niet langer op voorbeelden, wier verwijdering ons welligt belet naauwkeurig te zien. Welaan, onze eigene vaderlandſche geſchiedenis opgeſlagen, onzen eigen uitmuntendſten Held voor den geest gehaald! Wie twijfelde ooit, of MICHIEL DE RUITER eenen vurigen geest bezat? hij, die, als een teeder knaapje, den hoogſten toren zijner woonſtad beklom, en denzelven, tot ſchrik der aanſchouwers, zonder ladder, zonder ſteun, langs het gladde leijen dak ook moedig weer afdaalde; hij, die, naauwelijks elf jaren oud, niet meer te houden of te temmen was op het vaste land, maar ſlechts voor het barre element bruikbaar ſchcen? Wie zou durven beweren, dat de zeevaart, dat het gezelſchap van woeste bootsgezellen, eene regte oefenſchool was, om dit jeugdig vuur en deze mannelijke kracht tot een gelukkig einde te matigen en te wijzigen? Of, wat is gevaar voor het hart, indien het zoo groote verandering van omſtandigheden, zoo hooge verheffing, zoo bedwelmende luister niet is, als hem wedervoeren? Wie, wie zou niet vreezen, dat de man, uit den nederigſten ſtand afkomſtig, onder den toomeloosten hoop gekweekt, en nu de eenige ſteun en de roem zijns vaderlands, de ſchrik en de hoop der magtigſte Alleenheerſchers, hun hooggeëerde gast, hun ſchitterend verſierde gunſteling, eene afzigtige woestheid, eene onverdragelijke trotschheid en ſtoute verwerping van allen godsdienſtigen teugel, aan den dag leide? Doch wie was menſchelijker, wie nederiger en godsdienſtiger, dan deze onze Christenheld? Neen, groote en bijna goddelijke man! nergens is een ſpoor der gebreken te ontdekken, voor welken uw levensloop moest doen vreezen. Uw nederig huis, uwe al te nederige vernietiging van de gedenkſtukken uws heldenbedrijfs, uw nederig gebed, om voor eene ondeugd bewaard te blijven, die zoo verre van u was, doch die u teffens zoo vele ſtrikken ſpande, zullen voor altijd tot bewijs van onzen edelen aanleg ſtrekken. Weg nu, MARIUSSEN! weg allen, die des menſchen hart te meer ſchandvlektet, naarmate gij zijnen geest hooger ſcheent te verheffen! Het onkruid is niet onafſcheidelijk van den weligen grond.

Digitized by Google

grond. De mensch is geen slaaf van de slingering des lots. Hij bezit in zichzelven de kracht, om als ten hemel op te stijgen. Neen, niet in zichzelven. De weldadige Voorzienigheid reikt hem overal de hand. Wil hij die slechts aangrijpen, wil hij die slechts nergens voorbijzien, *wil* hij enkel, wat hij gevoelt te moeten willen, dan is het werk dadelijk volbragt, dan wordt de zwaarste last met gemak getorscht. Zoo spreidt de adelaar slechts zijne wieken uit, en Gods adem tilt hem van de aarde op; zoo klapt hij dezelven vol vrolijken moed, en zijne vlugt voert hem al hooger en hooger. ô Edele en eenige vrijheid der Deugd, waarachtige en eenig ware grootheid van den sterveling! ô Magt, die de lust zoo min als het geweld kan boeijen! Blijf gij altijd het voorwerp van ons geloof, van ons streven, van onzen hoogmoed! Leer gij ons teffens den waren demoed, de regte waakzaamheid en de behoefte aan hooger hulp kennen! Wees gij altijd het eerste voorwerp onzer dankbaarheid jegens Hem, wiens geslacht, wiens geliefde kinderen en eeuwige erfgenamen wij door u alleen mogen heeten!

N. S.

TOEVALLEN VAN VERGIFTIGING, WAARGENOMEN NA HET DOORSLIKKEN VAN EEN GLAS MET INKT.

Een Man te *Montpellier*, oud 44 jaren, slikte een glas met Inkt door, meenende dat het wijn ware. Oogenblikkelijk volgden hevige pijnen in de maag en darmen, brakingen, kleine hikslagen, beklemmingen in het hartkolkje, onderdrukte ontlastingen, zelfs van het speekfel, gevoel van eene inwendige hitte en droogte, pijn in de geledingen der onderkaak, en bezwaarlijkheid, om dezelve te openen, met een ten volle nedergeslagen pols en krachteloosheid, eene doodelijke bleekheid en koud zweet. Men gaf verzachtende dranken, als Melk, Thee en Olie; doch alles te vergeefs. De Geneesheer DESGRANGES kwam ongeveer een uur na dit toeval, en schreef voor een sterk Mosterdbad, waarnevens hij drooge wrijvingen op de armen en beenen aanprees, met weekmakende stovingen op het onderlijf. Teffens gaf hij den Lijder inwendig, om het half uur, eene halve drachma gebrande Magnesia, met Lindebloefem- en Muntwater in te nemen. In den beginne vermeerderde de benaauwdheid nog, doch eer-

Digitized by Google

eerlang keerde de dierlijke warmte terug, met een ontwikkelden polsslag. Na verloop van vier uren herstelde zich de ontlasting door den afgang en door de kwijl, doch beide met eene inktzwarte kleur. De afgang bleef nog wel zes weken zwart; doch verzachtende en zacht laxerende middelen deden den Lijder ten volle herstellen.

PROEVE, OVER DE SCHOONHEID DER MENSCHELIJKE GEDAANTE.

(Naar het *Engelsch.*)

Kleur en Gedaante zijn die gedeelten van schoonheid, welke doorgaans het meest treffen en meest worden waargenomen. Gereedelijk valt het, hiervan reden te geven: te weten, iedereen kan *zien*, en zeer weinigen kunnen *oordeelen:* want de schoonheden van kleuren en gedaante vorderen veel minder oordeelkrachts, dan de hoedanigheden, welke in eene nadere en meerdere verwantschap staan met die des verstands.

Wat de kleur des ligchaams in 't algemeen betreft, was misschien de schoonste, welke men zich immer kan verbeelden, die, welke APELLES aan zijne beroemde VENUS gaf, en welke, schoon de schilderij zelve verloren geraakt is, CICERO ons eenigermate bewaard heeft in de beschrijving, daarvan gegeven: „Het was een schoon rood, keurlijk „doormengeld en als 't ware in wit ingelijfd, en in gelijkma„tige evenredigheid over elk deel des ligchaams verspreid." — Van dezen aard zijn ook bij verscheidene *Romeinsche* Dichters de beschrijvingen van een zeer schoon vel; zoodanig is meestal de kleur van TITIAAN, bovenal in de *slapende Venus* van dien Schilder, of welk eene andere Schoonheid dat meesterstuk ons wil voor oogen stellen.

De reden, waarom deze kleuren zoo zeer behagen, is niet alleen om derzelver natuurlijke levendigheid, en de grootere mate van bekoorlijkheid, welke zij verkrijgen, door op eene gepaste wijze gemengeld te zijn; maar men hebbe zulks mede toe te schrijven aan het denkbeeld, 't welk zij met zich brengen, van gezondheid, zonder welke alle schoonheid kwijnend wordt en minder aanlokkende, en met welke dezelve altoos een toevoegsel van innemendheid bekomt.

Wat de kleur des aangezigts in 't bijzonder betreft, een groot deel der schoonheid is (behalve aan de reeds gemelde oor-

Digitized by Google

oorzaken) toe te ſchrijven aan de verſcheidenheid, door de Natuur beſtemd om de grootſte kleurmenging in eenig deel des menſchelijken ligchaams te verwekken. Kleuren behagen door tegenſtelling; en 't is in het aangezigt, dat zij het verſcheidenst en tegenovergeſteldst zijn.

Het moge grillig ſchijnen, maar het is misſchien niet van juistheid ontbloot, dat even 't zelfde, 't welk een ſchoonen avond maakt, ook een fraai gelaat vormt; namelijk met betrekking tot het bijzonder gedeelte van ſchoonheid, waarover ik thans ſpreek. Vergunt mij, dit op te helderen. De ſchoonheid van eene avondlucht bij het ondergaan der zonne is toe te ſchrijven aan de verſcheidenheid van kleuren, welke zich aan het uitſpanſel vertoonen. Het zijn de kleine roode wolkjes, met witte doormengeld, en ſomtijds met donkerder, met den azuren grond, hier en daar er door komende, welke de ſchoone zamenſtelling opleveren, die het oog zoo zeer bekoort en het hart zulk een zacht en zoet genoegen ſchenkt. — Op dezelfde wijze moogt gij waarnemen, dat het, in eenige ſchoone aangezigten, zeer veel aan dezelfde kleurverſcheidenheid is toe te ſchrijven, welke *daaraan* een zoo zeer behagelijk voorkomen ſchenkt; een voorkomen, 't welk het oog bekoort, en niet zelden het hart verbindend betoovert. Want al deze ſoort van ſchoonheid laat zich oplosſen in eene gepaste verſcheidenheid van vleeschkleur en rood, met het helder blaauwachtige der aderen, bevallig omſtreeks de ſlapen des hoofds zich mengelende en afdalende op de kaken, als 't ware afgezet door de ſchaduwen van volle, netgebogene wenkbraauwen, en het haar, 't welk op eene bevallige wijze het aangezigt omringt.

Bijkans om dezelfde reden is het, dat de keurigſte en beroemdſte Landſchapſchilders doorgaans liever den Herfst dan het Voorjaar kiezen. Zij geven de voorkeuze aan de verſcheidenheid van ſchaduwen en kleuren, van een anders kwijnend en vervallend Jaargetijde, boven de frischheid en het groen der krachtvolle Lente. Zij denken, dat al de bekoorlijkheid en levendigheid des Voorjaars rijkelijk vergoed en opgewogen wordt door de keuze, tegenſtelling en rijkheid der kleuren, welke zich in den Herfst op elken boom vertoonen.

Hoewel iemands oordeel zeer ligt door bijzondere verkiezingen geleid en bepaald worde, (en zulks misſchien ten opzigte van dit gedeelte der ſchoonheid meer dan in eenig ander) ſchijnt nogtans het algemeen gevoelen welgegrond,

Digitized by Google

grond, dat eene geheel ſchoone Brunet den voorrang verdient van eene geheel Blonde. Het helder bruin ſchenkt een luister aan alle de andere kleuren, een vuur en eene levendigheid aan de oogen, en eene rijkheid aan 't geheele uitzigt, welke men te vergeefs zoekt in het blankst en doorſchijnendst vel. — RAPHAËL's bekoorlijkſte Madonna is eene Brunet; en zijne vroegere Madonnas (of die van zijn middelbaren ſtijl) zijn doorgaans van eene blanker en min behagende kleur. Alle de beste Schilders in de edelſte eeuw der Schilderkunst, omtrent den tijd van LEO DEN X, bedienden zich van die donkerder en rijker kleur. Misſchien zou men hierbij mogen aanmerken, dat de heldere lichten, door GUIDO ingevoerd, veel toebragten tot het verval der Schilderkunst, gelijk de verzwakking der kleuren door CARLO MARAT (of diens volgers), zints dien tijd, derzelver val in *Italie* voltooid heeft.

Twijfelachtig is het, of tot het artikel van kleur ook niet moeten gebragt worden eenige zaken, doorgaans met dien naam niet beſtempeld; als, die blijkbare zachtheid en teederheid van ſommiger vel; dat Magdalena-uitzigt (*), in eenige ſchoone aangezigten, na het weenen; die helderheid zoo wel als de tint van het haar; die gloed van gezondheid, welke op eenige wezens uitſchittert; die klaarheid, welke in eeniger oogen uitſtraalt; dat gloeijend vuur en die glinſtering in andere; — eene en andere dezer bijzonderheden zijn van eene natuur, zoo veel verheven boven de gewone ſchoonheden van kleur, dat het twijfelachtig wordt, of men ze niet in eene hooger klaſſe te brengen hebbe, en te beſtemmen tot de uitdrukking der hartstogten. Ik heb ze nogtans hier vermeld, dewijl zelfs de twijfelachtigſte der opgenoemde gedeeltelijk hier zoo wel ſchijnen t'huis te hooren als elders.

Wat de Gedaante betreft, als een gedeelte van 't geen de

(*) Het uitzigt, hier bedoeld, wordt veelmaal uitgedrukt door de beste Schilders in hunne Magdalena's, in welke men, ſchoon er geene tranen op de wangen biggelen, eene vochtige roodheid op het vel ziet, uitwijzende dat zij bitter geweend heeft. Een treffend voorbeeld hiervan ontmoet men in eene *Magdalena*, door LE BRUN, in eene der Kerken te *Parijs*; in verſcheidene door TITIAAN in *Italie*; de allerbeſte in het *Barberino-paleis* te *Venetie*. ROSALIA, hiervan ſprekende, zeide: *Elle pleure jusqu'aux bouts de doigts!*

Digitized by Google

de menſchelijke ſchoonheid uitmaakt, hiertoe behoort de wending van elk deel zoo wel, als de zamenſtemming van het geheele ligchaam, zelfs tot den boog van eene wenkbraauw en het golven van een haarlok. Misſchien heeft men er de houding ook toe te brengen; althans deze, bepaald zijnde, behoort tot dit artikel, waardoor niet alleen verſtaan wordt de geſtalte van den perſoon, maar de ſtand van elk deel; als, het keeren van den hals, het uitſtrekken van de hand, het plaatſen van den voet, en verdere bijzonderheden.

De algemeene oorzaak van Schoonheid in de Gedaante van beide de Sekſen is eene evenredigheid of eene eenheid en zamenſtemming in alle de deelen des ligchaams.

Het onderſcheidend karakter van Schoonheid in de vrouwelijke geſtalte is kieschheid en zachtheid; in de mannelijke, blijkbare kracht en vlugheid. Het ſchoonſte voorbeeld van de eerſte verſchaft de *Venus de Medicis*, en van beide laatſte, de *Hercules* van *Farneſe* en de *Apollo* van *Belvedere*.

In den laatstgemelden doet zich iets op, 't welk buiten onze tegenwoordige Proeve omloopt, 't geen een *Italiaansch* Kunſtenaar *Il ſovra umano* noemde, zoo veel als *Bovenmenſchelijk*. Het is iets, onderſcheiden van alle Menſchelijke Schoonheid, iets daar boven ſtrevende, iets, 't welk een zweem van 't Goddelijke heeft, 't welk uitgedrukt, of ten minſte gepoogd wordt uit te drukken in zeer weinige werken der Kunſtenaren, en waarvan zeer weinige Dichters eenige ſtralen hebben opgevangen in hunne beſchrijvingen.

De Schoonheid der Menſchelijke Gedaante gaat die der Kleur zeer verre te boven: dit is mogelijk de reden, dat, wanneer iemand de beste ſtukken der Kunſtenaars te *Rome* of thans te *Parijs* ziet, hij zich dieper getroffen en ſterker bekoord voelt door de Standbeelden, dan door de Schilderſtukken.

Een der oude *Romeinſche* Dichters, gewagende van een zeer ſchoon Man, die naar den prijs dong in een der openbare ſpelen, zegt, dat hij zeer bewonderd werd door alle aanſchouwers, bij zijne eerſte intrede; doch dat, wanneer hij zich van zijne kleederen ontdeed en de geheele ſchoonheid van zijne geſtalte vertoonde, dit alles zoo verre overtrof, dat men de bewonderde ſchoonheid van zijn gelaat vergat. — Eene ſoortgelijke uitwerking baart het zien van de *Venus de Medicis*. Beſchouwt men het aangezigt alleen, het is zeer ſchoon; doch let men op alle andere fraaiheden van haar maakſel, dan wordt de ſchoon-

heid

Digitized by Google

heid van haar gelaat min treffende, en gaat in zulk eene menigte van bekoorlijkheden als verloren.

Wat de ſchoonheid van elk deel des menſchelijken ligchaams uitmaakt, vindt men in de keurigſte werken over de Schilder- en Beeldhouwkunst, en leert ze best kennen uit de beste Schilderſtukken en Standbeelden. In 't leven ziet men ſlechts een klein gedeelte van 't menſchelijk ligchaam; het meeste wordt bedekt, vermomd of misvormd door de Kleeding, niet naar de Natuur geſchikt, maar naar de grilligheid der afwisſelende Mode gevormd; om niet te ſpreken van de gedrogtelijke misvormingen, die bij vele Volken plaats grijpen, en, als 't ware ingerigt om de Schoonheid te vermeerderen, dezelve met de daad geheel verwoesten.

IETS, OVER DE ONVERSCHILLIGHEID IN DE GODSDIENSTBELIJDENISSE BIJ DE NOORD-AMERIKANEN.

(Volgens J. HECTOR ST. JOHN, uit dien's *Letters from an American Farmer.*)

„ Bij niet weinige Schrijvers, die over *Noord-Amerika* „ de pen op het papier gezet hebben, treft men „ klagten aan, wegens eene aldaar heerſchende Onver„ ſchilligheid in den *Godsdienst*. Wij hebben, deze ont„ moetende, wel eens gedacht, of men *Godsdienst* en „ *Godsdienstbelijdenisſe*, in zoo verre de laatſte de ver„ kleefdheid aan zekere *Godsdienſtige Gezindheid onder de* „ *Christenen* betreft, niet verward en ondereengemengd „ hebbe, inzonderheid met opzigt tot de Inwoners in de „ wijduitgeſtrekte deelen des platten lands: want in de „ Steden, de groote Steden vooral, grijpt die Onver„ ſchilligheid minder plaats, aangezien men er Kerken of „ Plaatſen voor de openbare Godsdienstoefening van on„ derſcheidene Gezindheden aantreft. Zoo hebben er, „ volgens J. WELD, in zijne *Reize door de Staten van* „ *Noord-Amerika*, te *Philadelphia* de *Kwakers* viif, de „ *Presbyterianen* en *Disſidenten* zes, de *Engelſche Episco*„ *palen* drie, de *Duitſche Lutheranen* twee, de *Roomsch*„ *Catholijken* vier, de *Zweedſche Lutheranen*, de *Moravi*„ *ſche Broeders*, de *Doopsgezinden*, de *Algemeene Doops*„ *gezinden*, de *Methodisten* en de *Joden* elk één. (Iſte

„ Deel,

Digitized by Google

„ Deel," bl. 35.) Menſchen van allerlei Landaard, van „ allerlei Godsdienstbelijdenisſe hebben zich allerwegen in „ het Land nedergeſlagen; en 't is ten opzigte van dezer „ Onverſchilligheid ten gemelden aanzien, dat wij, in de „ *Brieven* des in het opſchrift vermelden *Amerikaanſchen* „ Landbouwers, eenige Bedenkingen aantroffen, welke „ wij onzen Lezeren hier mededeelen."

* * *

Het zal u (zoo ſchrijft hij zijnen Vriend) niet onaangenaam zijn, te vernemen, hoe de onderſcheidene *Christen-Gezindheden* als 't ware uitſlijten, en hoe *Godsdienſtige Onverſchilligheid* hier heerſchende wordt (*). — Wanneer een merkelijk aantal, behoorende tot eene bijzondere Gezindheid, zich in *Noord-Amerika* nederzetten, en niet verre van elkander wonen, rigten zij terſtond eene Kerk op, en dienen GOD, overeenkomſtig met de bij hun aangenomene begrippen. Niemand brengt hun daarin eenige ſtoornis toe. Ontſtaat er eenige nieuwe Aanhang in *Europa*, zoo kan het gebeuren, dat een aantal lieden, denzelven toegedaan, overſteken, en zich in *Amerika* nederzetten. Naardemaal zij hunnen Gezindheidsijver met zich brengen, hebben zij vrijheid om Aankomelingen te winnen, als zij kunnen, om eene Kerk te bouwen, en in den Eerdienst de voorſchriften van hun geweten te volgen; noch het Landsbeſtuur, noch eenige andere Magt, bemoeit er zich mede. Indien zij vreedzame Inwoners zijn, indien zij zich arbeidzaam en vlijtig betoonen, wat verſchilt het hunne naburen, op welk eene wijze zij geraden vinden het Opperwezen te eeren?

Maar ingevalle de Aanhangers van eenige Secte niet digt bij elkander wonen, en zich met *Christenen* van andere Gezindheden vermengd vinden, zal hunne Gezindheidsijver, door mangel aan aanvuring, verminderen en met den tijd uitdooven. Alsdan worden de *Amerikanen* met anderen, ten opzigte van den Godsdienst, verbroederd. Bij hun gaan de namen van *Engelschman*, *Franschman* en *Europeäan* verloren, en even zoo ook de ſtrikte wijze van onder-

(*) Men neme de uitdrukking, *Godsdienſtige Onverſchilligheid*, in dien zin, als wij in den aanloop tot dit Stukje vermeld hebben.

derſcheidene Godsdienstoefening, gelijk die in *Europa* gebruikelijk is. Dit zal zich hoe langs hoe verder uitbreiden, en, ſchoon dit u vreemd moge voorkomen, is het echter zeker. Ik zal het voor u klaar en bevattelijk maken.

Veronderſtel, dat wij te zamen in dit Land reizen. Wij vernemen, dat in een huis aan onze regterhand een *Roomsch-Catholijk* wone, die GOD eert op die wijze als hij geleerd heeft, en gelooft in de *Transſubſtantiatie*; hij doet zijn akkerwerk; hij heeft een talrijk gezin van gezonde kinderen; zijn geloof en eerdienst hinderen niemand. — Eene mijl verder, op dien zelfden weg, is zijn naaste Buurman een *Duitſcher*, een *Lutheraan*; hij verrigt zijne Godsdienstoefening naar de Leerbegrippen, hem ingeboezemd; hij gelooft in de *Conſubſtantiatie*; zulks doet niemand eenig leed; hij beärbeidt zijne landen en verſraait zijn verblijf. Wat heeft de wereld te doen met zijne *Lutherſche* begrippen? Hij vervolgt niemand, en niemand vervolgt hem; hij bezoekt zijne Buren, en zijne Buren bezoeken hem. — Naast dezen woont een *Separatist*, de geestdrijvendſte van alle Secten. Zijn ijver is heet en brandende; maar, afgeſcheiden levende van anderen, door dien zelfden ijvergeest gedreven, heeft hij geene vergaderplaats van zijne ſoort, om zich derwaarts te vervoegen, en aldaar gelegenheid te vinden, om godsdienſtigen trots bij wereldlijke halſtarrigheid te voegen. Hij teelt desgelijks goeden voorraad van graan; zijn oofttuin is een der beste in den geheelen omtrek. Wat doet het tot het welvaren des Lands, welke zijne godsdienſtige begrippen zijn? Hij is een goed Landbouwer, een goed Burger; WILLIAM PENN zou niet meer in hem gevorderd hebben. Met zijn Burgerlijk karakter heeft men alleen te doen. — Nu volgt een *Hollander*, die van geheeler harte gelooft in alle de Geloofsvaſtſtellingen en Bepalingen der Synode van *Dordrecht*. Hij merkt een Geestelijken niet hooger aan dan een Huurling; doet hij zijne Ambtsverrigtingen naar eisch, dan ontvangt hij de bepaalde ſom; volbrengt hij ze niet naar genoegen, hij zendt hem henen, ſtelt het zonder predikatien te hooren, en laat zijne kerk misſchien jaren geſloten. Ondanks deze zijne gevoelens en dit zijn gedrag, is zijn huis en landgoed een der netſte in den geheelen omtrek; en als men zijn rijtuig en paarden ziet, zou men veelligt in het begrip komen, dat hij meer om dit dan om het toekomend leven denkt. Voor 't overige is hij matig en arbeidzaam,

en

Digitized by Google

en zóó als 't behoort tot het bevorderen van zijn tijdelijk belang.

Elke der opgemelde Gezindheden onderwijst de kinderen in de door hun omhelsde Gezindheidsleer; doch deze onderwijzingen zijn zwak, in vergelijking met die, in *Europa*, veelal, zelfs aan de kinderen uit de laagste klasse, gegeven worden. Die kinderen zullen, gevolgelijk, minder ijverig, en onverschilliger worden omtrent de bijzondere Leerbegrippen, door hunne Ouders omhelsd.

De dwaze trots, of liever de ijver, om Proselieten te maken, is in *Amerika*, in die streken, onbekend. De landlieden hebben er geen tijd toe; de arbeid, welke elk jaarsaizoen vordert, eischt al hunne aandacht, en langs dien weg zal deze vermengde Buurschap een vreemd mengsel van Godsdienstbegrippen opleveren; men zal er geene zuivere *Catholijken*, *Lutheranen* of *Calvinisten* vinden. Die vermenging gaat trapswijze voort. De Dochter van een *Catholijk* trouwt met den Zoon van een *Separatist*. Het Paar zet zich op een afstand van der Ouderen woning neder. Welk eene opvoeding, ten aanzien van het Godsdienstige, wat de gezindheid betreft, zullen zij hunnen kinderen geven? — Is er in de nabuurschap eene plaats van openbare Godsdienstvergadering, veronderstel eene der *Kwakeren*, zij zullen zich veelligt derwaarts vervoegen, en misschien daar Leden worden. Anderen blijven in een staat van volkomene Onverschilligheid; en de kinderen van deze Godsdienst- of Gezindheid-ijvervolle Ouderen zijn niet in staat, om de Geloofsbelijdenis, door dezen aangekleefd, te handhaven; en dezer kleinkinderen nog veel minder. De nabuurschap van eene Kerk brengt hen veelal derwaarts, en het aldaar opgaan is het sterkste blijk, 't welk zij kunnen geven, van tot eenigen Aanhang te behooren.

De *Kwakers* zijn de eenigen, die eene gezetheid voor hunne eigene wijze van Godsdienstoefening behouden. Hoe verre zij ook van elkander verwijderd mogen wonen, houden zij eene soort van gemeenschap met hunne Broederen, en wijken, althans, in *Amerika*, zelden af van hunne bijzondere regelen.

In voege boven gemeld zijn, in *Amerika*, alle Godsdienst-secten zoo wel, als alle Volken, onder elkander vermengd. De Onverschilligheid in den Godsdienst verspreidt zich ongemerkt van het eene einde des Lands tot

Digitized by Google

het andere; en maakt deze een der ſterkſte karaktertrekken der *Amerikanen* uit.

Vervolging, Geestelijke Trots, zucht tot Geſchilvoeren over Godsdienſtige Leerbegrippen, zoo vaak voor Godsdienst gehouden, zijn hier verbannen. De Godsdienstijver, in *Europa* als 't ware ingeſloten, waſemt hier uit in den ruimen afſtand; dáár is dezelve als opgepakt buskruid, hier blaakt het op in 't open veld, en vergaat, zonder nadeel toe te brengen.

MERKWAARDIGE BIJZONDERHEDEN VAN HET SERAIL EN DEN HAREM DES TURKSCHEN KEIZERS TE KONSTANTINOPEL.

(Ontleend uit *Notice ſur la Cour du Grand Seigneur, &c. par* JOSEPH-EUGÈNE BEAUVOISINS, *Chef d'Escadron, et Juge Militaire au Tribunal ſpécial de Naples.*)

„ Het meerendeel der *Europiſche* Reizigers," zegt de Heer BEAUVOISINS, „ wat zij ons te dien opzigte ook mogen vertellen, drong nimmer verder door, „ dan tot het eerſte Binnenhof van het *Serail*; en ik zou, „ gedurende een verblijf van derdehalf jaar te *Konſtantinopel*, niet verder gekomen zijn dan zij, ware ik niet „ gelukkig genoeg geweest door te dringen tot de binnenſte Tuinen, en zelfs den voet te zetten in de verblijven der Vrouwen. Begunſtigd in dit onderwinden door „ een *Hoogduitſchen* Tuinier, beſtuurder en opziener der „ Tuinen van het *Serail*, die mij, nevens den Heer JEAN-BON SAINT-ANDRÉ, thans Prefect te *Mayence*, op zekeren dag, binnenliet door eene der poorten van de „ Kiosque der Sultane VALIDÉ, op eenen tijd dat het „ geheele Hof zich te *Bechick-Tasch* bevond, (een Lusthuis van den Grooten Heer aan het Kanaal) betraden wij „ te zamen die plaatſen, zoo zelden door den voet eens „ *Europeäans* gedrukt. — Zorgvuldig verzamelde ik vele „ bijzonderheden; hetwelk ten uiterſte moeijelijk viel: de „ *Turken* zijn noch nieuwsgierig noch mededeelzaam; zij „ kunnen niet begrijpen, wat het onderzoek beduide wegens zaken, aan welke den *Europeanen* niet gelegen „ ligt, en waaromtrent hunne Godsdienst hun verbiedt

„ om-

Digitized by Google

„ onze nieuwsgierigheid te voldoen." — , Het opge-
, melde verdubbelt de belangrijkheid der berigten, welke
, wij thans, op het geleide van dezen ondernemenden
, Schrijver, onzen Lezeren mededeelen.'

* * *

Volgens het algemeen gevoelen zoude het *Serail* of Paleis des *Turkschen* Keizers zeven mijlen in zijnen omtrek beslaan; dit is een grove misslag; op zijn meest beslaat het niet meer dan twee mijlen. Binnen dezen omvang bevat het Moskeeën, tuinen en woonhuizen, groot genoeg om twintigduizend zielen te huisvesten. Van het midden van het kanaal, hetwelk langs de stad stroomt, levert dit paleis eene verrukkelijke vertooning; maar aan de landzijde heeft het tegendeel plaats: de koepels, torens, minarets zijn verdwenen; een hooge en dikke muur belet het gezigt des Reizigers, en boezemt de ongunstigste denkbeelden in, vooral wanneer hij, voorbij de hoofdpoort gaande, op een vuilen mesthoop stapels menschenhoofden ziet liggen, nog rookende van bloed!

De *Harem* (*), of de woonplaats der Vrouwen, is een der voornaamste gebouwen van het *Serail*; het bevat de paviljoenen der wettige Vrouwen van den Grooten Heer; er is onder dezelve eene eerste, eene tweede, eene derde, en zoo vervolgens: de naast laatste Keizer SELIM had er zeven. Elk heeft haar eigen huis, en ten minste tweehonderd meisjes om haar te bedienen. Ieder dezer meisjes staat ter beschikking van den Grooten Heer, die het regt heeft

(*) Men moet onderscheid maken tusschen het *Serail* en den *Harem*. Een *Serail* is altijd een Paleis, — de *Harem* de gewijde plaats, tot het verblijf der Vrouwen bij uitsluiting bestemd. De geringste particulieren hebben een *Harem*; aanzienlijke lieden alleen kunnen *Serails* of paleizen hebben. Ieder mag in een *Serail* komen, doch niemand in den *Harem*, behalve het hoofd des gezins, welk er nimmer eenigen mansperson binnenlaat, zelfs zijnen vader niet, die wel zijne schoondochter met ongedekten hoofde kan zien, doch nimmer, in welk geval ook, in zijn Zoons *Harem* mag komen, omdat hij er vreemde vrouwen zou kunnen ontmoeten, en het eene inbreuk is, die zeer streng verboden is, eene andere vrouw behalve de zijne, of zijne moeder of schoondochter, met ongedekten aangezigte te zien.

Digitized by Google

heeft om diegene in zijn bed toe te laten, welke hem behaagt, wanneer hij bij eene zijner Vrouwen een bezoek gaat afleggen.

Deze wonen afzonderlijk, zien elkander nimmer, en kennen naauwelijks elkander. Elk heeft hare bijzondere tuinen, hare Kiosques, hare baden en uitspanningen; zelden brengt de Groote Heer haar bij elkander. De *Harem* staat onder het onmiddellijk opzigt van de *Kehaya Khâduna*, of Opzieneres der Vrouwen, die altijd eene oude gunstelinge is, met des Meesters vertrouwen vereerd, en die niet dan na een langdurigen en getrouwen dienst tot dien doorluchtigen post wordt verheven. Zij is de souvereine van deze onmetelijke schaapskooi; alles gehoorzaamt aan hare bevelen, en zij ontvangt onmiddellijk van den Keizer alle de narigten, haar ambt betreffende.

Geenen grond heeft de vertelling, wegens het *toewerpen van den Zakdoek* door den Keizer aan diegene zijner Vrouwen, welke hij de eer van zijnen Keizerlijken bijslaap wil doen genieten. De plegtigheid is hierin gelegen, dat de Keizer, door middel der Opzieneresse, aan de Vrouw, op welke hij zijn oog heeft laten vallen, een stel kostbare kleederen zendt, met welke zij zich tooit, voordat zij in zijne tegenwoordigheid mag verschijnen.

De opgeslotenen in het *Serail* zien niemand, en mogen, op doodstraffe, geenerlei verstandhouding daar buiten houden. Om zich een denkbeeld te vormen van de uiterste strengheid, met welke zij aan aller oogen onttrokken worden, zal het genoeg zijn, de behoedmiddelen te weten, die aangewend worden om haar te voet den kleinen afstand te doen afleggen, om van de poort van het *Serail* aan den zeekant bij het vaartuig te komen, bestemd om haar in te nemen: Eene rij van zwarte Gesnedenen schaart zich regts en links, van de buitenste poort tot aan den trap, alwaar het jagt ligt. Deze Gesnedenen staan met het aangezigt naar buiten, en houden ieder een langen stok in de hand, aan welken een lap linnen van tien voeten hoog is verbonden. De Vrouwen gaan tusschen deze linnen muren door, en treden in het vaartuig, hetwelk van Jalousien en Luiken is voorzien.

De buitenpoorten van den *Harem*, of liever van de woningen van des Keizers Vrouwen, worden door driehonderd zwarte Gesnedenen bewaakt, die in de eerste linie rondom de muren staan, en over welke de *Kislar-Agha* het bevel voert. Deze Gesnedenen zijn stomme dieren, zonder

Digitized by Google

der eenige kunde, zelfs zonder eenige de minste beschaafdheid; zij leven bij elkander als zwijnen in een hok; zoo wild zijn zij, dat, wanneer zij uit het *Serail* gaan om eene wandeling te doen, zij zoo onbekend zijn met de levenswijze en de gewoonten van *Konstantinopel*, dat *Samojeden* en *Laplanders* het niet meer zijn kunnen.

De zwarte Gesnedenen alleen hebben vrijheid om in de tuinen te komen, die tot den *Harem* behooren. Wanneer de Groote Heer aldaar eene wandeling doet, laat hij zijne Paadjen en blanke Gesnedenen daar buiten, en wordt alleen van den *Kislar-Agha* en zijne Zwarten verzeld. Indien er hoveniers of werklieden in de tuinen zijn, wordt er *helvet!* geroepen, en op dit verschrikkelijk en heilig woord verlaat elk zijn werk, en vlugt naar de poorten: ongelukkig hij, die er in gevonden wierd, terwijl de Vrouwen in de lanen zijn verspreid! Een gewisse dood zou het loon zijn van zijne ligtvaardigheid of achteloosheid; niemand zoude hem kunnen redden; de Zwarten zouden hem hebben afgemaakt, voordat er eenige verantwoording konde geschieden; en dit gaat zoo naauwkeurig toe, dat deze wilde dieren, die zich alles geoorlofd achten, en altijd het binnenste van het *Serail* zien, tot bij de poorten zelve van *Konstantinopel* en bij de verschillende uitgangen van den Grooten Heer, steeds gereed zijn om dezulken neder te sabelen, die voor hun niet spoedig uit den weg gaan.

Op de zwarte volgen de blanke Gesnedenen, die bijkans zoo talrijk zijn als de eersten. Zij nemen in de tweede linie den buitendienst van den *Harem* waar. Om hunne meer onmiddellijke betrekkingen tot de wacht van het binnenste van het *Serail* bezitten zij een weinig meer beschaafdheids. Hun opperhoofd, *Capou-Aghasy* (hoofd der poorten) genaamd, bezit zeer veel aanziens; doch verre is het er af, dat zijne voorregten, zijn gezag en waardigheid zouden gelijk staan met het opperhoofd der zwarte Gesnedenen, die daarenboven een Groot-Officier van het Keizerrijk is, terwijl het opperhoofd der blanke Gesnedenen slechts een Opper-Officier van het Hof is.

De dienst bij den persoon en de vertrekken des Keizers wordt bij uitsluiting waargenomen door zijne Paadjen (*Itsch-Aghasy*), zijnde bijkans allen jonge lieden van geringe afkomst, uit alle oorden van *Turkije*, en wel voornamelijk uit *Azië*, door Grooten van het Rijk aan het Hof geplaatst,

plaatst, welke hierin het oog hebben op de voordeelen, welke zij te eenigen tijde van hunne Creaturen zullen kunnen trekken, wanneer zij tot de eerste waardigheden van het *Serail* zullen verheven zijn. En inderdaad, deze jongelingen, hoewel reeds in hunne kindschheid uit de handen hunner vroegste Meesters gekomen, bewaren heilig het gedenken aan dezulken, die hen aan de bron van eere, aanzien en rijkdom gebragt hebben.

De Paadjen zijn in vier kamers verdeeld. Die van de eerste kamer nemen den dienst waar bij den persoon van den Grooten Heer, en verzellen hem overal, behalve in den *Harem*. De tweede, zijnde de talrijkste, bevat dezulken, welke bestemd zijn tot het waarnemen van den monddienst bij den Keizer of deszelfs Vrouwen. Die tot den krijgsdienst zijn bestemd, maken de derde kamer uit; en de vierde bevat degenen, die belast zijn met het bewaren van alle de schatten, die in het *Serail* begraven worden (*), alsmede van de kleinooden, diamanten en de bijzondere kas van zijne Hoogheid. Ook gaan door hunne handen alle de gelden, welke door de Keizerlijke Schatkist, of aan dezelve betaald worden.

Behalve de Paadjen is er nog eene andere soort van huisbedienden aan het Hof der *Ottomansche* Vorsten; het zijn de dooven en stommen. Men telt er veertig van; zij zijn 's nachts gehuisvest in de paviljoenen van Paadjen, en onthouden zich overdag voor de Moskee, zich aldaar oefenende in de gebaarkunst, die bij hen de plaats der sprake vervangt. Onder deze veertig bevindt zich doorgaans een zeker getal van meer begunstigden dan de overigen, van welken de Sultan te zijnen vermake zich bedient, door hen tegen elkander te doen vechten, in een waterbak werpen, of aan de spotternij zijner Paadjen en meest geliefde Officieren bloot te stellen.

Voormaals waren de stommen belast met het volvoeren der doodvonnissen door het ganssche Rijk. Zij reisden een voor een, begaven zich dikmaals tweehonderd mijlen verre van de hoofdstad, en verschenen ongewapend bij dengenen, wiens hoofd de Keizer eischte. Zoo diep was de on-

(*) Wegens deze opmerkelijke bijzonderheid gelieve men na te slaan ons *Mengelwerk voor* 1808. bl. 68, alwaar wij tevens reeds eenig berigt van de alhier door denzelfden Schrijver breeder en volledeger behandelde zaken onzen Lezeren hebben medegedeeld.

Digitized by Google

onderwerping, dat de ellendige het edel papier, welk hem ten dood veroordeelde, eerbiedig kuste, zonder morren zijn hoofd bood aan den doodelijken ſtrop, welken de ſtomme in zijne hand had, en met eene gelatenheid ſtierf, het gevolg van het gevoelen, waarin de *Muzelmannen* ſtaan, dat door des Sultans hand of op zijnen last te worden ten dood gebragt eene verzoening van alle zonden is.

Doch, zints eenige jaren, heeft deze blinde en eerbiedige onderwerping plaats gemaakt voor eenen tegenſtand, welke de overbrengers van dusdanige bevelen heeft afgeſchrikt. Het is bekend, dat DGEZZAR-PACHA, als Pacha van *St. Jean d'Acre* onlangs geſtorven, den ſtommen bij zich liet komen, en, in het oogenblik als deze hem den firman knielende overhandigde, hem met een pistool het hoofd doorſchoot, hem hetzelve deed afhouwen, en nevens den firman in een lederen zak naar *Konſtantinopel* zenden. Intusſchen heeft deze manier van gehoorzamen niet belet, dat vijf of zes *Capidgys-Bachys* hunne medebroeders in deze noodlottige boodſchappen zijn opgevolgd, en hetzelfde lot ondergaan hebben. Maar de Porte is eindelijk moede geworden, aan eenen man lieden af te vaardigen, wier hoofd het eenige antwoord was, welk hij zond. Dertig jaren lang is deze DGEZZAR-PACHA in zijn bewind gebleven, in eenen ſtaat van openlijken opſtand tegen zijnen Souverein, wien het nimmer gelukt is, hem te doen vermoorden, welke moeite hij ook deed.

Nog meer deed de vermaarde PASSWAN-OGLU, in den jare 1807 Pacha van *Widdin* geſtorven. Hij bewaarde de firmans, zond de boden terug, en wapende zich tegen de Porte; en dat alles onder betuiging van zijnen eerbied voor en verknochtheid aan den perſoon van den Grooten Heer. Op elken nieuwen firman, welken hij ontving, en waarbij zijn hoofd werd geëischt, oordeelde hij zich geregtigd, vijftien of twintig mijlen gronds van de bezittingen der naburige Pachas weg te nemen. Aldus gelukte het hem, een leger van tachtigduizend man te verzamelen, waarmede hij meer dan tien jaren lang de *Ottomanſche* legers, tegen hem gezonden, om hem te onder te brengen, heeft verſlagen; hij maakte zich meester van gansch *Bulgarie*, en bijkans van den geheelen *Donau* tot aan deszelfs mond, en heeft den Grooten Heer op zijnen troon doen beven.

Heden ten dage maakt de Porte niet meer gebruik van ſtommen, om zich van oproerige onderdanen te ontſlaan;

Digitized by Google

van andere krachtdadiger middelen bedient zij zich. Zij belooft den post des wederſpannigen aan hem, die denzelven doodt; en zeer dikmaals is het een der oudſte en gemeenzaamſte dienaren van eenen Pacha, die deszelfs hoofd naar *Konſtantinopel* brengt ter verkrijginge van het toegezegde loon.

Behalve de ſtommen bevindt zich nog aan het hof van den Grooten Heer een twaalftal dwergen, die onder de ſtommen wonen, en even als deze tot 's Vorſten vermaak dienen. Beiden verzellen hem, als hij uitgaat. De dwergen gaan de Paadjen vooruit. Hun rug dient dikmaals tot den voetbank voor den Grooten Heer, wanneer hij te paard ſtijgt; veel werks maakt men, om hen tot dezen zonderlingen dienst bekwaam te maken.

Het is de post der *Capidgys-Bachys*, den Souverein te verzellen. Alle vrijdagen ſtijgen zij te paard, en maken een gedeelte uit van den Keizerlijken ſtoet, wanneer de Groote Heer zich naar de Moskee begeeft. Zij hadden, gelijk ik reeds heb opgemerkt, de ſtommen vervangen, ter volvoeringe van de doodvonniſen, in het *Serail* geveld; maar zints eenige jaren gaan zij niet meer naar de provincien, dan om de firmans van beſtier, verkiezinge of afzettinge daarheen te brengen. Gunſten zijn alle deze lastgevingen, omdat zij zeer voordeelig zijn, en een *Capidgy* nimmer, dan met geſchenken overladen, terugkeert.

De *Capidgys-Bachys* ſlapen op hunne beurt alle nachten in eene kleine kamer bij de poort van den tweeden ingang van het *Serail*, waarvan na zonneöndergang hun de ſleutels worden ter hand geſteld. Zij genieten groote voorregten, en zijn zeer gezien. De Grooten in het bijzonder ſtreelen en flikflooijen hen, om hun ter voorſprake in het *Serail* te dienen, hetzij bij het hoofd der zwarte Geſnedenen, of bij den Grooten Heer zelven, dien zij, uit kracht van hunnen post, dagelijks kunnen zien en naderen.

Er zijn aan het *Ottomanſche* hof twee Groot-Ecuyers, onder wier bevelen alle de Ecuyers van den Grooten Heer ſtaan, en die het algemeen oppertoezigt over alle de ſtallen van het *Serail* hebben. Zij beſturen het feest van *het ter Weide brengen* van alle 's Keizers paarden.

Dit feest wordt alle jaren op *St. Jorisdag* met groote ſtatelijkheid gevierd: de Grooten van de Porte, de ambtenaars van het *Serail* en het geheele hof van den Grooten Heer,

Digitized by Google

Heer, wonen den uitgang der paarden in ſtaatſie bij, die ſtatelijk geleid worden door de ſtraten van *Konſtantinopel* tot aan de weiden, alwaar zij moeten grazen. Deze weiden liggen rondom de hoofdſtad, en de paarden worden er nacht en dag opgepast door *Bulgaarſche* boeren, welke, tot het doen van dezen Heerendienst, opzettelijk uit *Romelie* komen; hunne dorpen zijn vrij van belastingen, en zij genieten vele voorregten, die voor den korten dienst, van hun gevorderd, hen rijkelijk ſchadeloos ſtellen.

De Groote Heer is zelf bij de plegtigheid tegenwoordig, en als de paarden reeds buiten het *Serail* in optogt zijn, ziet hij hen nog voorbijgaan, zich plaatſende achter de jalouſien van *Alay Kioschk*, een paviljoen, ſtootende tegen den grooten buitenmuur van het *Serail*, en in de ſtad uitkomende, aan den kant van de *Devlet Humajoun* (de edele poort) of de poort van het Gouvernement, van waar de *Europeanen* den naam *verhevene Porte* ontleenen, ter aanduidinge van de *Ottomanſche* Regering.

De twee Groot-Ecuyers, nevens den *Bostandgy-Bachy* en den *Capidgyler-Kehayaſſy*, zijn de vier Opperambtenaars der Kroon, en maken den aan het *Ottomanſche* hof genoemden *Keizerlijken ſtijgbeugel* uit.

Deze Keizerlijke ſtijgbeugel beſtaat thans niet meer; het is een ſlaauw ſchaduwbeeld van den alouden despotieken Regeringsvorm der ſtichters van het *Ottomanſche* Rijk, voordat zij zich gevestigd hadden op de bloedige puinen des troons van den laatſten KONSTANTIJN.

Geen ander paleis had toen de Sultan dan eene tent, geenen anderen hofſtoet dan zijne krijgswacht, geene andere ſtaatſie dan de ſtandaarden en den buit der overwonnenen, welke hij zich vooruit liet dragen.

De eiſchen en de verzoeken der legers werden aan 's Keizers voeten gebragt, zittende te paard; aan zijn ſtijgbeugel kwamen de verzoekers om regt, of om genade biddende. De bevelen voor het leger, 's Vorſten beſluiten, de vonniſſen, werden te paard afgekondigd; en 't is dit aloud gebruik, waaraan, in het *Serail*, het behouden van de benaming van Keizerlijken ſtijgbeugel moet worden toegeſchreven. In de ſtaatshandelingen, de diplomas der Gezanten, en in de firmans, door de Verhevene Porte afgevaardigd, ontmoet men telkens deze benaming; en alle de berigten, welke de *Europiſche* Gezanten aan de

Digitized by Google

de Porte doen toekomen, zijn gerigt aan den *Keizerlijken ſtijgbeugel.*

De binnenwacht wordt vertrouwd aan *Bostandgys*, die oorſpronkelijk niets anders dan tuinlieden waren. Hun opperhoofd, *Bostandgy-Bachy* genaamd, is de tweede perſoon van het *Serail*, na den *Selicktar-Agha*. Hij bezit zeer groote voorregten, en is belast met de zorge voor het inwendig burgerlijk beſtuur van het *Serail*. Daarenboven geniet hij het voorregt en de eer, in 's Konings vaartuig aan het roer te ſtaan. Ingevalle van brand is hij verpligt, met alle zijne *Bostandgys* zich naar de plaats te begeven, alwaar de brand is.

Die zelfde verpligting, intusſchen, rust ook op den Grooten Heer, hoe oppermagtig een Vorst hij voor het overige moge wezen. Telkens als er, hetzij te *Konſtantinopel* of in de nabuurſchap, brand ontſtaat, moet hij met zijn ganſche hof zich derwaarts begeven. Niet dan met gevaar van de vervloekingen des volks op zich te zullen laden, mag hij in het *Serail* blijven. Ten allen tijde, in den zomer en in den winter, ter aller ure dag en nacht, zoodra er brand geroepen wordt, wordt den Grooten Heer daarvan kennis gegeven, en er zijn altijd gezadelde en getoomde paarden, en vaartuigen van riemen voorzien voorhanden, elk oogenblik gereed om te vertrekken, en den Grooten Heer heel naar *Scutary*, aan gene zijde van *Konſtantinopel*, te brengen, indien de brand van eenig belang zij. Dit gebeurt zeer dikmaals. Gedurende drie achtereenvolgende jaren, heb ik er jaarlijks vijf of zes, ſomtijds meer voorbeelden van bijgewoond. Daar te *Konſtantinopel* het ontſtaan van brand het gewone ſein van 's volks misnoegen is, ware het zoo veel als de gisting te vermeerderen en aan te zetten, misſchien eenen opſtand te verwekken, indien de Sultan weigerde, zulk eene *brandende aankondiging* aan te nemen, en zich naar de plaats te begeven, welke het volk heeft verkozen, om het onderwerp zijner klagten den Souverein bekend te maken.

De *Baltadgys* van het *Serail* (klovers), even als de *Bostandgys*, maken een gedeelte uit van de binnenwacht en huisbedienden. Voormaals waren zij de houthakkers, wier post het was, bij uitſluiting, het hout te hakken en te kloven, tot de keukens en de baden van het *Serail* noodig; derzelver getal is vermeerderd, en zij zijn op eenen na-

nagenoeg krijgshaftigen voet gebragt, even als alle andere benden, die in het binnenſte van het *Serail* gebruikt worden.

Allerlei ſoort van krijgswacht, of die een gedeelte uitmaken van de gewapende magt des Rijks, hebben de Sultans van hunne perſonen verwijderd; zij hebben eene geheel huiſelijke hofhouding ingeſteld, van welke ieder ligchaam de benaming van het beroep, welk het voorheen oefende, heeft behouden. Doch de perſoon van den Souverein is daarom niet minder veilig. Het *Serail* wordt door tienduizend man bewaakt, die, inderdaad, geen Europiſch batailjon zouden kunnen wederſtaan, maar die genoeg zijn om vreeze en eerbied te verwekken bij het graauw van *Konſtantinopel*, welks oogen nog niet gewoon zijn aan de vreemde geſtalten en kleederdragt van het bij hetzelve genoemde *binnenſte*. Gaat de minſte der *Goujats* langs de ſtraat, of treedt hij in een van de duizenden *Kaicks*, die van *Konſtantinopel* naar *Pera* en *Scutary* heen en weder varen, hij matigt zich de houding en den gang aan van een Vizier; trotsch, ſomtijds met verachting, behandelt hij lieden van de gemeene klaſſe; hij ſpreekt uit de hoogte, en doet zich op zijnen wenk gehoorzamen.

Geheel anders is het, wanneer een Officier van het *Serail* zijne waardigheid midden onder het volk der ſtad wel wil vertoonen; nimmer gaat hij uit de laatſte poort van het *binnenſte*, dan van vijfëntwintig of dertig bedienden verzeld, die hij zulks nooit behoeft te bevelen: wanneer hij over de onderſcheidene pleinen van het *Serail* gaat, vermeerdert zijn ſtoet; elk wil hem verzellen; de ſtralen van glorie en rijkdom, van welke hij omringd is, ſchijnen over zijn gevolg hunnen luister te verſpreiden. In *Europa* verkiezen wel ſomtijds onze Lakkeijen hunne Heeren na te apen, maar zij zorgen wel hunnen ſtand te verbergen, en zij leggen hunne liverei af, die hen zoude doen kennen voor hetgeen zij zijn. Te *Konſtantinopel*, daarentegen, zijn de bedienden trotsch op de ſlavernij; moedig dragen zij de teekens van hunnen ſtand, en de *Bostandgy* zoude zijne muts tegen het musket van den op zijn Europiſch gewapenden ſoldaat niet willen ruilen.

De Lijfwacht van den Grooten Heer is tweederlei, de *Peicks* en de *Solaks*. Deze dragen ſcherppuntige en vergulde helmen, en zijn met een' grooten hellebaard gewapend. Zij gaan altijd het paard van zijne Hoogheid vooruit, dragende den hellebaard omlaag en de punt voorwaarts. De *Peicks* zijn met boog en pijlen gewapend, waar-

Digitized by Google

waarmede zij buitengemeen wel weten te mikken. Zij dragen een baard, en op het hoofd eene zeer hooge muts in de gedaante van een helm, aan welker bovenëinde zeer groote witte pluimen zijn vastgemaakt, die op eene der zijden van den helm nederhangen; indiervoege, dat zij, die aan de regterhand van den Grooten Heer gaan, deze pluimen aan hunne linkerzijde, en de anderen aan de regterzijde hebben. Aldus rijdt de Groote Heer in het midden van deze dubbele pluimenhaag, die hem voor aller oog verbergt. Deze wacht houdt insgelijks den boog gespannen, en den pijl voorwaarts gerigt.

Behalve deze lijfwacht, vindt de Groote Heer nog op zijnen weg, van den tweeden ingang van het *Serail* tot aan de Moskee, waarheen hij alle vrijdagen zich begeeft, eene dubbele rij van *Janitsaren*, die nederig het hoofd buigen, zoodra zij den Sultan vernemen. Deze groet hen insgelijks, zich regts en links buigende.

Die naast den Keizer het hoogste gezag in het *Turksche* Rijk bekleedt, is de *Groot-Vizier*. Al het gezag van den Grooten Heer berust in hem; hij heeft het regt van leven en dood over alle de onderdanen, zelfs over de Pachas. Niets anders wordt er tot de verkiezing en aanstelling van een' Groot-Vizier vereischt, dan de eigenhandige overgifte van des Keizers zegel. De nieuw benoemde Vizier ontvangt dit zegel met betooningen van den diepsten eerbied; zorgvuldig stuit hij het in zijnen boezem, en legt het nimmer van zich. Zoo dikmaals hij er zich van bedient, brengt hij het godsdienstig aan zijn voorhoofd, kust het, en plaatst het weder, met de uiterste zorgvuldigheid, in de onderscheidene kleine zakjes, welke het bevatten. Wanneer een Vizier wordt afgezet, komt een Officier het zegel van hem terug eischen; van dezen talisman beroofd, keert de in ongenade vervallen Vizier stilletjes in den ambteloozen staat terug; zich gelukkig rekenende, dat men nevens het zegel ook niet zijn hoofd eischt.

De *Turken*, den eersten Staatsdienaar *Vezir* noemende; willen daarmede aanduiden alle de lasten, hem opgelegd; die dezen magtigen en verschrikkelijken post bekleedt. Het woord *Vezir* beteekent *Lastdrager*.

De Groot-Vizier is het hoofd van den Divan; hij doet beslissende uitspraak over alle de geschillen, welke voor dezen Raad getrokken worden; hij maakt vrede en oorlog, teekent de verbonden, heft belastingen, heeft het opperbevel over de legers; in één woord, hij is de volstrek-

Digitized by Google

ſtrekte ſtedehouder van den *Padishdh*; hij bezit eene onbepaalde magt, en is aan den Souverein alleen verantwoording ſchuldig.

's Daags na zijne aanſtelling verleent de Groot-Vizier gehoor, 's morgens in het *Serail*, 's namiddags in zijn paleis, om aan het volk een blijk van zijne liefde tot geregtigheid te geven: als uitvoerder van het Keizerlijk gezag, oefent hij hetzelve naar welgevallen. Dit onbepaald gezag, hetwelk, in andere Staten, de gevaarlijkſte gevolgen zoude hebben, is, in zekeren zin, de ſteun van het *Ottomanſche* Rijk. Hoe uitſtekende ook de magt des Groot-Viziers zij, nimmer, echter, gebeurt het, dat hij naar de overweldiging van den troon ſtaat. De eerbied en de liefde der *Turken* voor het regerende Huis gedoogen niet, dat hij zich zoude durven vleijen, eene zoo geheiligde kroon op zijn hoofd te zetten. Vergenoegd met zijnen rang, ſtreeft hij naar geenen hoogeren. Wat zoude hij bij eene Omwenteling winnen? Welk Vorst zoude zijn vertrouwen aan eenen Staatsdienaar ſchenken, die zijnen voorzaat had verraden?

Deze eerſte Staatsdienaar, al hadde hij geen ſtuiver in zijne kas, is dezelve ſtraks na zijne verkiezing met duizenden beurzen opgevuld (*), eer hij nog zijn paleis bereikt heeft; zijne vrienden, en die naar ambten ſtaan, zorgen hiervoor, wel verzekerd van daarvoor te zullen beloond worden naar gelange der hoegrootheid en dagteekening van hun geſchenk. Een Intendant houdt er naauwkeurige aanteekening van.

De Groot-Vizier leeft op eene wijze, overeenkomſtig met zijnen hoogen rang. Zijne Huishouding is bijkans zoo talrijk als die van den Grooten Heer, is nagenoeg uit dezelfde Ambtenaren zamengeſteld, en men begroot zijn gevolg op meer dan tweeduizend perſonen.

Verachtenswaardig zijn de Monniken en andere Geeſtelijken in het *Ottomanſche* Rijk. Zij kunnen lezen noch ſchrijven, zijn zeer onbeſchaafd, regte doenieten, en ſlijten hunne dagen in eene ſchandelijke bedelarij. Zij bezoeken de baden, de herbergen en ſlechte huizen, om er, gebeden mompelende, een middagmaal of een ſtuk geld op te loopen. Ontmoeten zij in het open veld of in de bos-

(*) Eene beurs houdt 500 Piaſters, zijnde ongeveer 360 Guldens.

Digitized by Google

bosschen een welgekleed persoon, zij kleeden hem uit, ontnemen hem zijn geld, en verzekeren hem, dat het Gods wil is, dat hij naakt zal loopen, zoo wel als zij. Ook bemoeijen zij zich met voorzeggen, en, om het gemeene volk te bedriegen, kijken zij in de handen, even als onze gelukzeggers; doorgaans gaan zij verzeld van eenen Grijsaard van hunne Orde, een afgeregten deugniet, aan wien zij den schijn vertoonen van bijkans goddelijke eere te bewijzen. Wanneer zij in een dorp komen, bezorgen zij dezen huisvesting bij den rijksten inwoner, en scharen zich rondom hem, zijne gebaren en woorden waarnemende. De Grijsaard, na de houding van groote heiligheid aangenomen en eenige gebeden gepreveld te hebben, staat eensklaps op, en, diepe zuchten lozende, spoort hij zijne ambtgenooten aan, om in allerijl het dorp te verlaten, hetwelk, zegt hij, zal vernield worden, tot straffe van de zonden der bewoneren. Het volk, hierdoor verschrikt, snelt van alle kanten toe, en overlaadt de huichelaars met aalmoezen, om door hen Gods bermhartigheid te verwerven.

DE BEVALLIGE LANDMANS DOCHTER.

Eene Engelsche Geschiedenis.

In een Dorp, op de grenzen van *Leicestershire*, woonde FALLOW, een openhartig en eerlijk Landman, een, van die ongemeene, doch waardige karakters, gelukkig in zichzelven, en gelukkig in hunne maagschap. Hij bezat en beärbeidde een eigen Landgoed, 't welk een goed inkomen opbragt, en, door zijne kunde en vlijt, meer, dan men van die uitgestrektheid gronds zou hebben durven verwachten. Zulks was genoeg om hem onder zijne buren eenig aanzien te geven. Hij was getrouwd aan een Landmans Dochter, in hetzelfde Dorp woonachtig; zij prees zich meer aan door hare kunde in het landvrouwelijk bedrijf, dan door hare middelen. Bij deze had hij vier Zoons en vier Dochters. De jongens waren, gelijk de Vader, gezond, wakker en vlijtig; de meisjes geleken op de Moeder, frisch, sterk en arbeidzaam; dan één (de Heldin onzes Verhaals) onderscheidde zich van alle de overige; zij scheen van een verhevener aanleg, en tot meer dan een Landmeisje gevormd.

Het zal niet oneigen en teffens dienstig wezen, een hoofdtrek van Landman FALLOW's karakter op te geven, strekkende om

Digitized by Google

om onze Lezers met hem beter bekend te maken. Bij den aanwas zijns gezins zag hij die omstandigheid niet aan, alleen uit het oogpunt van het verzwaren der kosten van het huishouden, gelijk veler geval is; integendeel, als hem de geboorte van een Zoon of Dochter werd bekend gemaakt, was hij gewoon uit te roepen: „ GOD dank! Hoe meer kinderen, hoe meer vreugd!" Teffens verklaarde hij te meermalen bij dusdanig eene gelegenheid, dat, hoe talrijker zijn gezin werd, hoe vruchtbaarder zijn vee, hoe overvloediger zijn veldgewas.

De jongste zijner Dochteren, LUCINDE geheeten, overtrof, gelijk reeds is opgemerkt, wijd en verre de overige, zoo in schoonheid en bevalligheid van persoon, als in uitstekendheid van zielsbekwaamheden. Bij een beminnelijk gelaat, waarin de lelie- en rozen-kleur voegelijk dooreen gemengeld waren, had de Natuur haar eene bevalligheid van gestalte geschonken, niet algemeen onder de Landmeisjes, en ook uit de gestalte der Ouderen niet te wachten. In elke beweging, welke zij maakte, zag men iets gepasts, edels en bevalligs. In de schoolonderwijzen, welke zij op het ouderlijk dorp ontving, vorderde zij verre boven hare schoolgenooten.

Zoodanig was LUCINDE op haar zestiende jaar. Met alle deze uitstekendheden is het geenszins vreemd, dat zij niet alleen het troetelkind harer Ouderen werd, maar ook het voorwerp, 't welk de oogen trok en de harten bekoorde van alle de Boerenknapen in haar eigen dorp en de omliggende plaatsen. Altoos zou zij van eene Boerenkermis wedergekeerd zijn, overladen met linten en andere teekens van liefde, hadde zij dezelve willen aannemen. Dan, deze blijken van onderscheiding, schoon zij niet geheelenal onverschillig konden wezen voor een jeugdig hart, maakten op haar geenen indruk. Zij ontving ze met koelheid, en liet zich niet overhalen om eenig aangeboden geschenk te aanvaarden.

Nogtans was er één onder de Boerenknapen, de jongste Zoon van een niet onvermogend Landman, (wien wij, van wege zijne gelijkheid in sommige opzigten met SHAKESPEARE's ORLANDO, den naam van ORLANDO zullen geven) op wien zij nu en dan een lach van goedkeuring sloeg, en wiens pogingen, om haar te behagen, zij met welgevallen aanschouwde.

ORLANDO was het puikje van de buurt. Hij overtrof alle zijne jeugdige medgezellen, niet alleen in sterkte, vlugheid en bevalligheid van persoon, maar ook in vaardigheid bij elk spel, waarmede de boerenjeugd den tijd kort. Bij deze aantrekkende begaafdheden voegde hij eene andere, bestaande in eene bevallige verkeering, welke de harten van alle Boerenmeisjes trof. Naauwelijks een onder deze, of zij erkende zijne uitstekendheid, en streefde, door alle aanvalligheden ten toon te spreiden, om boven andere zijne genegen-

heid te winnen. ORLANDO, nogtans, was beſtand tegen alle deze uitgeſpannen netten der bekoringe; en, hoewel hij ſcheen de hoop van elk te begunſtigen door een vrij en minzaam gedrag, onthield hij zich van eenige bepaalde voorkeuze. De tijd, om die te doen blijken, was nog niet gekomen.

LUCINDE had te meermalen de bekwaam- en begaafdheden van ORLANDO met vermaak gezien. Altoos, ſchoon zij naauwelijks wist waarom, ſtelde zij belang in diens uitſtekendheid boven anderen, en verheugde zich innerlijk, wanneer hij een wedſpel won. Zijn allezins bevallig voorkomen behaagde haar; en, niettegenſtaande zij door hare Ouders was aangemaand om het oog op een rijker vrijer te vestigen, gaf zij nu en dan een lach van goedkeuring aan de geestigheden van ORLANDO, en diens pogingen om haar te behagen.

ORLANDO, bedreven in alle kunſtenarijen om het hart van een meisje te bekoren en te vermeesteren, zag met ſtreelend genoegen de eerst ontglimmende vonken van liefdedrift, en was niet zonder hope, dat deze tot voller vlam zouden opblaken. Dan, andere tusſchenvallende omſtandigheden waren noodig, om die uitwerking daar te ſtellen.

LUCINDE's ſchoonheid was te ſchitterend, om zich te bepalen tot den kring harer tegenwoordige bewonderaren. De roem daarvan, zelfs in den eerst ontluikenden ſtaat, drong door tot in de woning van het aanzienlijkst Buiten in de nabuurſchap. Hare ſchoonheid trok meer dan de kennisneming van den eigenaar, den Heer THOMAS HARLE, die hare rijpende bekoorlijkheden met telkens groeijende begeerten aanſchouwde, en aanmerkte als eene prooi, die hem ten eenigen tijde ten deel zou vallen.

De Heer HARLE was een dier Land-edellieden, die het grootſte gedeelte van hunnen tijd in landvermaken doorbrengen, en nu en dan zich bezoedelen met de kuischheid te belagen van de Vrouwen of Dochters hunner landhoevenaren en andere. Altoos een overgegeven lichtmis geweest zijnde, had hij nimmer de bedwangmiddelen van deugd en welvoegelijkheid gekend of gehoorzaamd. Hij was er ſteeds op uit, om zich te bedienen en voordeel te doen met het verraſſen van onſchuld en eenvoudigheid; ſchoon hij nu en dan ten ſlagtoffer ſtrekte van list en bedrog.

De ontluikende ſchoonheden van LUCINDE had de Heer HARLE bij aanhoudendheid gadegeſlagen, vast bepaald, dezelve aan zijnen wellust dienstbaar te maken, wanneer zij ten volle waren uitgebot. Hij was ſteeds op middelen bedacht om hare deugd te belagen. Hij had omtrent den ouderdom van vijftig jaren bereikt, en was nu eenige jaren weduwenaar geweest. De ſpraak ging, dat zijne ongeregeldheden den dood zijner Vrouwe verhaast hadden. Hij had twee Dochters, wat ouder dan LUCINDE; zij zagen er wel uit, doch trotschheid was het heerſchende in beider karakter.

Om

Om te gereeder toegang tot zijne bedoelde prooi te krijgen, stelde de Heer HARLE den Landman PALLOW voor, om LUCINDE tot Kamenier van zijne Dochters, of liever Gezelschapsjuffer, te maken. Zulk een voorstel kon door hare Ouders niet wel anders worden aangezien, dan als een vereerenden stand voor de geliefde LUCINDE; dit verblijsterde hunne voorzigtigheid, en het voorstel werd dienvolgens gereedelijk omhelsd. Zij kwam in die hoedanigheid ten huize haars beminders, en betoonde zich geheel niet ongeschikt tot den post, welken zij bij diens Dochters bekleedde.

Die levensstand viel haar echter niet zoo aangenaam als zij zich beloofd had: want, schoon de Jongejuffrouwen HARLE niet van bevalligheid misdeeld waren, schoten hare bekoorlijkheden verre te kort bij die van LUCINDE, op welke, wanneer zij zich bij elkander bevonden, aller oogen zich vestigden. Zij konden de nijdige gewaarwordingen, welke alsdan bij haar opwelden, niet smoren. Dit deed der Dochteren gedrag jegens haar, nadat zij eenigen tijd daar ten huize gewoond had, met zoo veel trotschheids doormengd worden, dat haar staat verre van aangenaam was. Het gedrag van den Heer HARLE werd, ten zelfden tijde, voor haar lastig. Haar onder zijn dak gekregen hebbende, liet hij geene gelegenheid voorbijglippen, om alle streken en kunstenarijen in 't werk te stellen, waartoe een man, op verleiden afgeregt, in staat is.

Hoewel LUCINDE, van wege haar verblijf en opvoeding in een stil dorp, slechts zeer weinig wereldkennis had opgedaan, was zij zeer schielijk in staat, de oogmerken van den Baronet te doorgronden; terwijl deze ook, vertrouwende op zijne meerderheid, slechts weinig moeite deed om ze te bedekken. LUCINDE besloot, alle hare omzigtigheid op de wacht te stellen tegen dreigende aanslagen.

Den Heere HARLE verveelde een Wederstand, waaraan hij niet gewoon was. Hij besloot met geweld te nemen, indien het hem mogelijk ware, 't geen hij door overreding niet kon bekomen. Welhaast bood zich eene zoo gunstige gelegenheid tot volvoering van zijn voornemen aan, als hij kon wenschen. — Op eenen zomer-avond, wanneer zijne Dochters een bezoek op eene verre verwijderde plaats afleiden, begaf zich LUCINDE, onvoorzigtiglijk, naar een prieel, gelegen in het diepst van een bogtigen wandelweg, die rondsom de Lustplaats *Harle-Hall* loopt. Hier zat LUCINDE, met een boek in hare hand, en de aandacht geheel gevestigd op 't geen zij las. Zij ontdekte den man, wiens nadering zij meest te vreezen had. Onthutst over dit voorval, rees zij terstond op, en wilde naar het huis zich begeven; doch zij werd daarin belet door den Baron, die haar bij de hand vatte en terug leidde, trachtende haren schrik en vrees te doen bedaren. Hij ving daarop met haar een gesprek aan over de Historie, waarin zij

gelezen had; vervolgens kwam hij op een onderwerp, voor hem belangrijker, — namelijk de genegenheid, welke hij haar toedroeg, en het genoegen, 't geen hij zou ſmaken, met haar in een onafhankelijker ſtaat, dan tegenwoordig, te doen leven.

LUCINDE, misnoegd over de ſtrekking van het aangevangen onderhoud, gaf er geen antwoord op, maar trachtte te ontkomen. Hierin, nogtans, werd zij belet, deels door 's Baronets betuigingen, deels door dwang; en zij moest zich getroosten, te hooren, wat hij te zeggen had. In 't einde deed het aanſchouwen harer bekoorlijkheden, verhoogd door de wanorde, waarin zij zich bevond, en de ſtilte der afgeſcheidene plaats, zijne drift tot zulk eene hoogte klimmen, dat hij overſloeg om zich vrijheden te veroorloven, welke geene deugdzame Juffer toeſtaat. De bedenking, dat zij zich op een te grooten afſtand van het huis bevond om van daar eenige hulp te verwachten, bewoog LUCINDE in 't eerſt om eenig geduld te nemen, en zij zocht door ſmeeken het dreigend kwaad af te weren; maar dit vruchteloos vindende, nam zij de toevlugt tot wederſtandbieden en ſchreeuwen; van welk laatſte middel zij de goede uitwerking weldra ervoer.

Zints den tijd dat LUCINDE haar verblijf hield ten huize van den Heere HARLE, had ORLANDO een ledig in zijn hart gevoeld. Hij werd rusteloos en neerſlagtig. Zijne gewone vermaken hadden al derzelver aantrekkelijkheid verloren. Ook kon de voorkeuze, die de Dorpsmeisjes hem bij verſcheidene landſpelen gaven, hem niet meer ſtreelen. Het grootst geluk en genoegen zijns levens ontſtond uit het nu en dan zien van LUCINDE; een vermaak, naar 't welk hij ſteeds reikhalsde en zocht. Met één woord, hij bevond nu, dat zij een duurzamer indruk op zijn hart gemaakt had, dan hij immer dacht dat eene Vrouw zou kunnen doen. In deze zielsgeſteltenisſe beſteedde hij zijne meeste ledige uren met het wandelen in de ommeſtreken van het verblijf, waar zij zich onthield, die aan zijne ziele dierbaar was. Hiermede was hij onledig op dat tijdſtip, voor LUCINDE's en zijn geluk zoo hoogst belangrijk. Hij bevond zich dien avond op eene plaats, welke ſlechts door eene haag van het heilloos prieel was afgeſcheiden.

Aldaar op eene bank van mos gezeten, botvierende aan zijne ſombere gedachten, en geheel niet droomende van 't geen zoo nabij hem voorviel, hoorde hij op 't onverwachtst het geluid eener vrouweſtem, welke den toon had van deerlijke verlegenheid. Opgewekt door een zoo onverwacht voorval, rees hij op, en luisterde naauwer toe, van waar dit jammerend geluid kwam. Hem dacht het was eene ſtem, niet ongelijk aan eene, die hij kende. Een herhaald ſchreeuwen verzekerde hem, dat hij niet mistaste; hij herkende de ſtem van haar, om wie hij zuchtte, en, geen anderen prik-

kel

kel noodig hebbende, ſprong hij over de haag, en het prieel naderende, zag hij eene vertooning, welke zijne geheele gevoeligheid op het ſterkst gaande maakte. Medelijden met een verlegen meisje, aangezet door eene nieuwelijks gevestigde genegenheid, vermeesterde voor een oogenblik alle zijne denkbeelden; doch die aandoeningen werden ſchielijk opgevolgd door minneijver en wraak; deze woelden als een bruiſende waterval in zijnen boezem, en hij zou het onderſtaan hebben haar te verlosſen, ſchoon zij onder de handen van eene ganſche bende roovers geweest ware.

De Heer HARLE had op dit tijdſtip zoo zeer het bevend Landmeisje overweldigd, dat hij zijnen vuilen lust zou geboet hebben, ware ORLANDO niet regt bij tijds haar ter hulpe gekomen. Dan, hij bemerkte die verhindering niet, of hij keerde zich om, en vroeg, met een gelaat, waarop toorn en trotschheid met de kennelijkſte trekken te lezen waren, aan ORLANDO, wat hem bewoog hier in te dringen, en hoe hij het durfde wagen, zonder verlof, op zijn Landgoed te komen? —— ORLANDO antwoordde, volmoedig en teffens zedig, dat het geſchreeuw eener Vrouwe in nood hem daar geroepen had, en hij oordeelde het pligt, naar de oorzaak van dit ſchreeuwen onderzoek te doen. De Heer HARLE voegde hem daarop toe: „ Wat ook haar geval moge wezen, „ zij had uwe tusſchenkomst niet noodig. Ga derhalve hee„ nen; breng er mij niet toe, om, wegens onbeſchoftheid, „ die wraak te nemen, waartoe mijne meerderheid van rang „ mij in ſtaat ſtelt." — ORLANDO ſprak hierop: „ Wat van „ uwe meerderheid van rang ook moge wezen, zoodanige „ onverantwoordelijke daden, als gij wildet onderſtaan, ne„ men allen onderſcheid van rang weg. Ik reken denzelven „ niet, en ik wil niet vertrekken, eer ik weet, of dit Meis„ je, dat zich in groote verlegenheid ſchijnt te bevinden, „ mijn' bijſtand verzoekt." — De deerlijk ontſtelde LUCINDE riep: „ Ik verzoek uw' bijſtand, en bid u op het ernſtigst, „ dat gij mij aan mijns Vaders huis brengt: want ik wil niet „ onder een en hetzelfde dak ſlapen met iemand, die, in de„ zer voege, allen eisch op mijne achting verbeurd heeft." —— Dit zeggende, ſprong zij voorwaarts, en, de hand aan haren verlosſer gevende, vloog zij op de vleugelen van ſchrik weg naar haars Vaders woning, latende den Heer HARLE vol van ſchaamte en kwelling ſtaan: niet dat hij berouw had, maar dewijl hij duchtte, dat zijn gedrag aan 't licht zou komen, en om het onverwacht teleurſtellen van zijne ſchendige oogmerken met LUCINDE.

Toen ORLANDO en LUCINDE ten huize van den Landman FALLOW kwamen, vonden zij hem zitten aan de deur onder het geboomte, rookende zijn avondpijpje, onder het genoegelijk gedenken aan den voorſpoed, welke zijn werk vergezel-

zelde, en het huisselijk geluk, 't geen hem omringde. *Maar welk sterveling*, zeide de Zoon van ABDALLAH, den Kluize, naar op de rots, *genoot immer onafgebroken geluk?* Deze waarneming van den *Oosterschen* Wijzen werd thans in den Landman FALLOW bewaarheid. Tot dit tijdstip toe had hij zachtelijk voortgevaren op den stroom des levens, en naauwelijks immer een rukwind ondervonden.

FALLOW was niet onderrigt van het gebeurde, ('t geen de ontstelteuis van LUCINDE niet toeliet bedekt te houden,) of hij smeet zijne pijp weg, eene geweldige beving beving alle zijne leden, zijn gelaat gloeide van wraak; eene eiken knods opvattende, wilde hij henen spoeden, om dogenblikkelijk wraak te nemen over de verongelijking, hem in zijne Dochter aangedaan. „ Laat hij," dus sprak de vertoornde Landman, „ een Baronet, een Lord wezen, — wat raakt dat „ mij? Ik ben hem, ik ben niemand eenig geld schuldig; en, „ schoon ik geen zoo groot Man ben als hij, zal hij echter mijne „ Dochter niet te schande maken. Ik ga hem opzoeken, en „ al ware hij een Koning, door zijne lijfwachten omringd, „ zal ik hem zulk een slag geven, als hij nimmer in zijn leven voelde. Dat hij mij in regten vervolge, indien „ hij wil!"

Dit zeggende, was hij gereed om met allen spoed naar het huis des Edelmans te gaan; wanneer zijne Vrouw, hem dermate hoorende schreeuwen, met hare drie Dochters uit het karnhuis kwam. Onderrigt van de oorzaak dezes geweldig ontstoken toorns, bezat zij, schoon hoogst verbitterd tegen den belager van de eer harer Dochter, eene meerdere mate van bedaardheid dan haar Man, en, omzigtigheid haar de gevolgen voor den geest brengende van het aanvallen eens zoo grooten Heers, vloog zij hemwaarts, sloot de armen om zijnen hals, en stuitte zijne vaart. LUCINDE smeekte haren Vader, niet zoo driftig te werk te gaan. Zij bewogen hem t'huis te blijven en te bedaren; doch dit laatste geschiedde niet voordat hij zeer vele strenge aanmerkingen op den Heer HARLE gemaakt, en herhaalde keeren gezworen had, dat hij zich op hem zou wreken. „ Wat," riep de eerlijke Landman uit, „ wat heb ik gedaan om zoodanig eene behandeling te verdienen? Ik, die het mij altoos ten regel „ gesteld heb, niemand te beleedigen? — Maar hoe groot „ een dwaas was ik, met mijne Dochter in handen van zulk „ een zedeloos man te vertrouwen! Ik mogt even goed mijne Ganzen hebben laten gaan, om voedsel in het hol van „ een Vos te halen!"

De Heer HARLE had LUCINDE niet verloren, of hij vervloekte zijn Geboortegestarnte, dat deze hem ontglipt was; en hij beschuldigde zichzelven, dat hij, in de kunst van verleiding zoo bedreven, zijn plan niet beter had aangelegd. Kwelling,

Digitized by Google

ling, na het mislukken van dien aanslag, vervulde zijnen geest, wegens de gevolgen: want, schoon hij zich niet schaamde dit stuk bestaan te hebben, wist hij ten volle, hoe zeer de Landman FALLOW in den geheelen omtrek geacht en gezien was, en bevroedde, dat eene algemeene verontwaardiging het gevolg zou zijn van dit bestaan; eene verontwaardiging, voor welke de hoogheid van zijnen rang hem niet zou beschutten. —— Hij besloot, derhalve, zich voor een tijd te verwijderen, tot dat het hevigste van den storm der opsprake zou zijn voorbij gedreven. Te dezer oorzake ging hij, onder voorwendsel van een bezoek bij een' Vriend af te leggen, naar eene naburige landstreek. Hij nam zijne Dochters mede, die eenigzins in 's Vaders teleurstelling deel namen; want, schoon zij zich met zekere mate van welvoegelijkheid ten opzigte van LUCINDE gedroegen, zou het haar niet onaangenaam geweest zijn, hare benijde meerderheid in het stuk van schoonheid vernederd te zien.

(*Het slot hierna.*)

BRIEF VAN EENE JUFFROUW AAN EENEN HEER, IN ANTWOORD OP DIENS SCHRIJVEN TER BERISPING VAN HARE ZUCHT TOT OPSCHIK.

Mijnheer!

Het was noodeloos, uwen Brief te besluiten met eene verontschuldiging wegens de beweegredenen, die u tot het schrijven van denzelven aanspoorden. Daar gij mij de volle vrijheid liet om naar mijne eigene zinnelijkheid te handelen, kon ik naar eene raadgeving luisteren zonder mij des te verstoren, bovenal daar dezelve zoo blijkbaar uit de pen der vriendschap vloeide. Ik ben verheugd over de gelegenheid, welke gij mij aanbiedt, om mijne redenen mede te deelen aan een eerlijk man, die mijne volmaking wenscht, en achting genoeg voor mij heeft, om te denken, dat het mij ligt zou vallen, dien trap van volmaking te beklimmen.

Ik besteed, ik beken het, Mijnheer! eenen geruimen tijd aan mijn toilet; ik heb lang werk, om lint, kanten en andere kleinigheden te zoeken en te kiezen; ik heb veel tijds noodig, om te bepalen, welk kleed ik voor den dag en voor den avond zal verkiezen. Maar dat die verloren tijd beter zou besteed zijn in lezen, denken, het vormen van mijn karakter, het aankweeken mijner talenten, het versieren van mijnen geest, het verkrijgen van een' goeden smaak, en de kunst

Digitized by Google

om de dingen op den regten prijs te ſchatten, — zult gij, Mijnheer! mij moeten toeſtaan, niet te gelooven.

Zoo lang eene prachtige kleeding, eene betooverende houding, eene losheid in 't voorkomen, en zelfs eene ſoort van grilligheid, geſchikte middelen zijn om mij een aantal aanbidders te bezorgen, die mij met onderſcheiding behandelen, mij de voorkeuze geven, mij vleijen, — wat heb ik dan mijn hoofd te breken met die door u zoo veel gewigtiger en belangrijker gekeurde hoedanigheden, welker verkrijging mij oneindig veel moeite zou kosten, en buiten welke ik het zoo gemakkelijk kan ſtellen?

Indien uwe Sekſe eene ſtreelende waardij wilde hechten aan onze deugd; indien dezelve die ſchatting van lof betaalde aan verdienſten, welke nu aan de ſchoonheid wordt opgebragt, — men zou de onze vlijtig en ijverig zien, om hare natuurlijke bevalligheden te verſieren met wezenlijke aantrekkelijkheden van gelijkaardigheid, goedheid, zachtheid, vernuft en kunde. Verzekerd *Vrienden* te zullen vinden, zouden wij de kunst, om *Minnaars* te lokken, verſmaden.

Doch eene Vrouw boezemt nimmer iets meer in, dan eene belangſtelling. Begeerte, verlustiging, de verwachting van een ras voorbijſnellend vermaak, zijn de verborgene drangredenen van het eerbetoon en de hulde, aan hare bekoorlijkheden toegebragt. Zij wordt bemind, omdat zij ſchoon is; zij wordt gezocht, gevolgd en gevleid, omdat zij zwak is. Wellustige verknochtheid zet haar na, in hope van een zwak oogenblik aan te treffen.

Is het der moeite waardig, Mijnheer! zoo veel te doen, en nogtans zoo weinig vruchts van ware verdienſten te trekken? — Indien het anders ware, dan zou eene Vrouw alles verdienen, wat een Man op het zien van haar kan gevoelen. — Waren de Mannen lieden van verſtand, de Vrouwen zouden redelijke wezens zijn. Hare levenswijze is geen gebrek van hare natuurlijke geaardheid, maar het onvermijdelijk gevolg van ulieder gedrag te haren opzigte. Ulieder dwalingen brengen haar van het regte ſpoor. — Verbetert uzelven, weest opregt, eerlijk, bemint welvoegelijkheid, prijst deugd, en gijlieden zult onze Sekſe als 't ware herſcheppen. Geboren, en beſtemd om de Mannen te beminnen, zullen uwe gevoelens allezins de onze bepalen.

* * *

„ De Heer, dezen Brief in antwoord bekomen hebbende, „ zette zich om weder te ſchrijven; doch, bij nader beden„ ken, zag hij geen kans tot eene voldoende wederleg„ ging."

's L E.

Digitized by Google

's LEVENS SPEELTOONEEL.

Vrienden! ja, het is uw deel,
Hoe gij 't moogt verhelen,
Of 't u ſmart', dan of 't u ſtreel',
Op der werelds groot tooneel
Ook een rol te ſpelen.

't Noodlot heeft het dus bepaald.
Schoon ge u moogt verpijnen,
Schoon ge ook nog angſtvallig draalt,
Is 't gordijn reeds opgehaald,
En gij moet verſchijnen.

Treedt dan met een fieren ſtap,
Treedt dan ſtout te voren:
Streelt u al geen handgeklap,
Of verveelt u 't laf geſnap,
Geeft geen' moed verloren.

Hebt ge ook al uw keuze niet,
Toont geen ongenoegen,
Schoon ge een ander met verdriet
Eens een rol verminken ziet,
Die u bet zou voegen.

Mort ook nooit, met bitſe ſpijt,
Op den Rolverdeeler:
Die zich, met eene eedle vlijt,
Braaf van ſchrale rollen kwijt,
Is de beste ſpeler.

Zoo

Digitized by Google

Zoo ge eene ijdle loffpraak ſmeekt
Door uitſporig blinken,
En niet, of gij zwijgt of ſpreekt,
Nadenkt, in wat kleed gij ſteekt,
Zult ge uw ſpel verminken.

Is uw rol gering of kleen,
Speelt haar eigenaardig:
Ware deugd hoeft niets ter leen;
Door de vacht der armoé heen
Blinkt zij eerbiedwaardig.

Blakend in het edelst vuur,
Moog' de ſpeler brallen;
Ach, de ſchittring van een uur
Is hem dikwijls weken zuur,
Maanden bang gevallen.

't Handgeklap, zoo zeer bemijd,
Is ligt al 't genoegen,
Aan de zure taak gewijd;
Al het zoet, dat zich de vlijt
Karig toe ziet voegen.

Stond het iedereen gereed,
Dringend uit te vorſchen,
Hoe veel kwelling, hoe veel leed
Schuilen onder 't purper kleed,
Niemand zou het torſchen.

Is nogtans eene eerſte rol
Aan u opgegeven,
Houdt haar dan ook rustig vol;
Dwingt den nijd, al tiert hij dol,
Voor uw' toon te beven.

Maar

Maar laat u de onwrikbre moed
Nooit te veel beloven.
Denkt, de roem is al het goed,
Dat u 't bijtend zuur verzoet
Van het zorglijk slooven.

Moedig dan den nijd veracht,
Wilt gij zegepralen;
Die naar eedle glorie tracht,
En zich vest op eigen kracht,
Schrikt voor geen kabalen.

Hij, die slecht zijn spel verstaat,
Trachte u te overschreeuwen;
't Mat hem af, schoon 't u niet schaadt:
's Luipaards toon, hoe hoog die gaat,
Overbluft geen Leeuwen.

Maar, leert naar den mindren rang
Ook uw' toon te voegen:
Hoe u de onderwerping prang,
Minder kostbaar, minder bang
Koopt gij meer genoegen.

Maakt ge uw' stand u niet gewoon,
Ach, uw spel wordt hagchlijk:
Denkt, de meesterlijke toon
Staat den Man van Aanzien schoon,
Maar den Knecht belagchlijk.

Ziet, wat u is toebedeeld,
Wilt ge uw' roem vergrooten:
Wien de Vaderrol verveelt,
En den laffen Minnaar speelt,
Wordt ligt uitgefloten.

Mak-

Digitized by Google

Makkers op het groot tooneel!
Kwijten we ons dan waardig.
Of 't ons ſmart', dan of 't ons ſtreel',
Met wat rol men ons bedeel',
Spelen we eigenaardig.

Denken wij voorzigtig door,
Wat ons zou betamen:
Andren treden na ons voor,
Die, verliezen wij het ſpoor,
Onze kunst beſchamen.

M. W.

XERXES.

Toen XERXES eenige Griekſche Verſpieders in zijne Legerplaats betrapt had, gedoogde hij niet, dat hun het minſte leed wierd aangedaan; hij gebood integendeel, *dat men ze niet eerder zoude laten vertrekken, voor dat zij de geſteltenis van zijn Leger op hun gemak hadden opgenomen.*

FONTENELLE.

In zijn zeven-en-negentigſte jaar had FONTENELLE aan Mevrouw HELVETIUS, eene jonge en ſchoone Dame, die kort te voren in het huwelijk was getreden, in een gezelſchap vele aardigheden gezegd. Toen men zich aan tafel plaatſte, ging de Grijsaard haar voorbij, zonder haar op te merken. — „Nu zie ik," zeide Mevrouw HELVETIUS lagchende, „hoe veel ſtaat men op uwe *galanteries* kan maken! Gij gaat mij voorbij, zonder mij eens aan te zien." — *Mevrouw!* antwoordde FONTENELLE, *zoo ik u aangezien hadde, zou ik voorzeker niet voorbijgegaan zijn.*

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DEN PAUSELIJKEN AFLAAT, WELKE AANLEIDING GAF TOT DE KERKHERVORMING DOOR LUTHER.

„ *Diplomatiſcher Beitrag zur Geſchichte des Päbſtlichen Jubelablaſſes, welcher die von* LUTHERN *bewirkte Kirchenreformation in Deutschland veranlaſt hat, von* F. J. BODMANN, *öffentlichem Lehrer der Geſetzgebung an der Zentralſchule des Departements Donnersberg zu Mainz. In Jahre 9 der Franz. Republik.* (1800). Onder bovenſtaanden titel is, in een *Hoogduitsch* Tijdſchrift, reeds in den jare 1802, eene uitvoerige Verhandeling geplaatst, te uitgebreid, om door ons te kunnen worden overgenomen, doch te fraai en te belangrijk, dan dat wij zouden twijfelen, of de volgende opgaaf van derzelver inhoud aan zeer velen onzer Lezeren niet welkom zijn zou."

* * *

Men geloofde tot hiertoe, dat Paus LEO X de *eenige* was, die belang had bij den *Aflaat*, waar tegen LUTHER aanving te prediken; dat deszelfs voorname doel was, geld te verzamelen tot het voortzetten van den opbouw der *Sint Pieters-kerk* te *Rome*, en dat alles tusſchen LEO en den Aartsbisſchop van *Mentz*, Keurvorst ALBRECHT, beraamd, en Keizer MAXIMILIAAN I hierbij volſtrekt onverſchillig en buiten belang was. Het ontdekken en vergelijken van eenige oorſpronkelijke ſtukken uit dit tijdvak heeft aanleiding gegeven, om hierover een nieuw licht te verſpreiden, en daaruit blijkt, *vooreerst*, dat ALBRECHT, met wiens geldmiddelen het even ongunſtig ſtond, als met

Digitized by Google

die van LEO (*), zoo hij den bedoelden *Aflaat* al niet *voor zichzelven alleen verzocht* had, denzelven ten minste inzonderheid bewerkt, en daarbij het *voornaamst beſtuur* gehad heeft; ſchoon hij zich als bloot *gelastigde* wist voor te doen.

Ten tweede, dat de Aflaat vooral dienen moest, om de uitgaven te vergoeden, welke ALBRECHT aan de *Pauſelijke Kamer* had moeten doen voor de *Pallia* der Bis- en Aartsbisdommen van *Mentz*, *Magdeburg* en *Halberſtad*, voor de bevestiging daarin, voor hetgeen die Kamer wegens de *Annaten* te vorderen had, — voor het oprigten eener, met ALBRECHT's grootheid overeenkomende, hofhouding, en eindelijk tot goedmaking eener, door MAXIMILIAAN van ALBRECHT gevorderde, leening.

En *ten derde*, dat MAXIMILIAAN, om van deze buitengewone geldligting ook het zijne te hebben, de Pauſelijke *Aflaatbulle* heeft weten in handen te krijgen, en ze zoo lang heeft opgehouden, totdat hij met ALBRECHT, wegens zekere ſom voor de uitlevering derzelve, welke deze hem vervolgens ook betaald heeft, was overeengekomen.

De *eerſte* der drie hier gemelde bijzonderheden blijkt uit de *Bulle* zelve, welke bij het Dom-kapittel te *Mentz* nog voorhanden, en, zoo men meent, voorheen reeds uitgegeven is.

De *tweede* wordt bewezen uit de *Inſtructie*, welke Keurvorst ALBRECHT zelf, in den jare 1515, zijnen Gezanten aan Keizer MAXIMILIAAN gaf, om over de aanmatigingen van den Keurvorst FREDERIK en den Hertog JOHAN van *Saxen*, ten aanzien der ſtad *Erfurt*, te klagen, waarin, onder andere, gezegd wordt: „ dat ALBRECHT zich en „ zijn Stift geheel van geld ontbloot en in zware ſchulden, welke hij zonder bijſtand niet te betalen wist, ge-

„ wik-

(*) Het Huis van *Medicis* had groote ſommen geſpild, om LEO tot het Pausſchap, dat van *Brandenburg*, om ALBRECHT tot het Aartsbisdom te verheffen. Beiden moesten door *Aflaten* ſchadeloos geſteld worden. Nog heden ten dage moeten de groote kosten, welke vereiſcht worden, om iemand tot een Bisdom enz. verkozen, en daarin bevestigd te krijgen, door den gekozenen zelven worden goedgemaakt. Het Stift draagt er niets toe bij. Menige familie vond hierin het graf haars rijkdoms.

Digitized by Google

„ wikkeld had, door de groote uitgaven, welke hij te
„ *Rome* had moeten doen, eerst voor het Stift *Magde-*
„ *burg* en *Halberſtad*, en kort daarna, in hetzelfde jaar,
„ voor het Aartsſtift *Mentz*: dat het zijner Pauſelijke
„ Heiligheid genadiglijk behaagd had, hem, om zich van
„ de geledene ſchade des te beter te herſtellen, eenen
„ *Aflaat* te verleenen, waarvan de Verlofbrief, door zij-
„ ne Keizerlijke Majeſteit, een tijdlang opgehouden was
„ en nog werd: dat hij derhalve onderdaniglijk bad, dat
„ zijne Majeſteit genadiglijk gelieſde in overweging te ne-
„ men, welke geldſpillingen hij ALBRECHT had moeten
„ doen, in welke ſchulden hij zich had moeten ſteken, en
„ hoe hij zijn Stift *Mentz* van alles onvoorzien en zeer
„ zwaar belast gevonden had, en hem derhalve den
„ voorzeiden brief wilde laten toekomen, opdat hij daar-
„ van genot hebben, in zijne ongelegenheid eenigzins
„ voorzien, en zich in ſtaat bevinden mogt, om den
„ Keizer, als Keurvorst, Primaat en Aartsbisſchop, be-
„ hoorlijk te dienen, en hem het voorſchot te doen, het-
„ welk hij verlangde, waartoe hij anders onvermogend
„ was." enz.

Dat nu hetgeen hier gezegd werd waarachtig was, en ALBRECHT inzonderheid voor zijne drie Bis- en Aartsbisdommen eene (vooral in dien tijd) zeer groote ſom, op *dertigduizend Dukaten* geſchat, had moeten betalen, is buiten bedenking, als men zich ſlechts herinnert, wat zijne onmiddellijke voorgangers in het Aartsſtift *Mentz* alleen voor de Pauſelijke bevestiging daarin, voor het *Pallium*, en voor de vreesſelijke *kanſelarij-taxen*, *fooijen*, *drinkgelden* enz. (zonder de *Annaten* daar eens bij te rekenen) aan de *Roomſche Apoſtoliſche Kamer* hadden moeten voldoen, al hetwelk, onder andere aan den Aartsbisſchop BERTHOLD, in het jaar 1484, ruim *veertienduizend en driehonderd Dukaten* gekost had, volgens de daarvan hierbij uitgegevene oorſpronkelijke rekening zelve, gelijk uit eene hier mede bijgevoegde ſchuldbekentenis van URIEL, opvolger van BERTHOLD, van den jare 1508, blijkt, dat hij daarvoor had moeten betalen *eenentwintig duizend Guldens*.

Het was even waar, dat ALBRECHT het Aartsſtift *Mentz* van alles ontbloot, in ſchulden verzonken, en zonder eenige middelen gevonden had, om hetzelve te herſtellen, zoodat hij genoodzaakt was, om tot buitengewone middelen toevlugt te nemen.

Zijn voorganger URIEL had, om de belasting, welke hij op zijne geestelijkheid gelegd had, gedurende zijne ganſche regering, groote onaangenaamheden gehad. ALBRECHT, om hier tegen te voorzien, bezorgde zich, terſtond bij het aanvaarden van het Stift, van den Paus een verbod van allen twist hierover, en een verlof, om, in allen lands nood, van zijne Stifts-geestelijken eenen onderſtand te heffen, waarvan hij zich dan ook aanſtonds bediende, en waarvan hier de oorkonde mede is afgedrukt.

Hij was echter, met het leggen dezer belasting, zoo gematigd te werk gegaan, dat zij bijlange niet opbragt, hetgeen hij aan de *Apostolſche Kamer* had moeten betalen; zoodat hij zich genoodzaakt vond, om daarover met zijn Dom-kapittel te *Mentz* in onderhandeling te treden; doch dit was zoo ver af van hem te gemoet te komen, dat het hem niet, dan de onaannemelijkſte voorſlagen, deed.

Alle wegen en middelen dan te vergeefs beproefd hebbende, nam hij toevlugt tot het eenige, dat hem nog overig ſcheen, en waartoe een man van zijnen edelen en verhevenen geest gewis, buiten den dringendſten nood, niet zou gekomen zijn. Hij wendde zich tot den Paus, en tevens, in navolging zijner voorgangers, aan den Keizer, om deszelfs voorſpraak te erlangen. De *Pauſelijke Kamer* liet van haren eisch geen penning vallen, maar LEO benoemde ALBRECHT tot zijnen *Commisſaris*, bij de verkondiging van den *Aflaat*, welken hij, bij zijne komst op den Stoel van *Sint* PIETER, had ingeſteld, en van welks opbrengst ALBRECHT, over zijn Stift, de helft zou genieten, om aan zijne ongelegenheid een einde te maken.

De *Bulle* daartoe werd, door den Paus, aan Keizer MAXIMILIAAN afgevaardigd, en ALBRECHT kreeg daar berigt van op den 10den April des jaars 1515, met verzekering, dat hij ze eerlang van den Keizer bekomen zou. Zij kwam echter niet. ALBRECHT ſchreef er, in dringenden nood, tweemalen zeer hoffelijk om, zonder dat men hem met antwoord verwaardigde. Intuſſchen liet MAXIMILIAAN bij ALBRECHT aanzoek doen tot eene geldleening. De Aartsbisſchop verſtond dien wenk. Hij zond den Keizer een Gezantſchap, om de overgaaf der *Bulle* van hem te verzoeken; en deze werd eindelijk zijnen Kanſelier JOHANN VON DALHEIM ter hand geſteld, tegen een verbandſchrift van *drieduizend Guldens*, aan het Keizer-

lijk

lijk Hof te betalen, kwanswijze tot stichting der nieuwe *Sint Jakobs-kerk* te *Inspruk*. De betaling geschiedde in drie termijnen. — Een afschrift der oorkonde is hier ten bewijze bijgevoegd.

Om de bevreemding over deze inhaligheid van Keizer MAXIMILIAAN te verminderen, worden andere voorbeelden en bewijzen van dezen tijd bijgebragt, waaruit blijkt, dat het thans bij dezen Vorst gewoonte was, om even zoo uit de *Jubilé-* en *Aflaat-gelden*, welken de Paus uit de Duitsche landen trok, aanzienlijke sommen, in zijne altijd ledige kas, af te leiden, als hij die den Joden voor hunne toelating plagt af te knevelen.

Dat ook ALBRECHT uit de *Aflaat-gelden* zijn voordeel trok, was slechts hetzelfde, hetwelk zijne voorgangers, sedert lang, gewoon geweest waren. En kon men van hen ook vergen, dat zij steeds enkele toekijkers zouden zijn, wanneer hunnen onderhoorigen van vreemden, wier namen zelfs men dikwijls in Duitschland naauwelijks kende, op Pauselijk gezag, de beurs geligt wierd? Hetgeen er de Vorsten alzoo van trokken, vergoedde ten minste eenigzins de schade, welke de landen er van leden, en gaf gelegenheid, om van een deel van 't geen deze roofvogels weghaalden een goed gebruik te maken.

Zoo deed de Aartsbisschop DIDERIK reeds zestig jaren vroeger, dan ALBRECHT. — Paus NICOLAAS verleende, in den jare 1455, den Koning JOHAN van *Cyprus*, *Jeruzalem* en *Armeniën* een Aflaat voor gansch Duitschland. Deze zond in het Aartsstift *Mentz*, als zijnen *Commissaris*, den beruchten, naderhand door den Keurvorst verdrevenen, aartsbedrieger JOANNES *de Castro coronato*. Deze predikte den Aflaat, en verzamelde zeer veel geld. Aartsbisschop DIDERIK noodzaakte hem, om rekening te doen van hetgeen hij, buiten het Aartsstift, met den Aflaat bijeengehaald en in het Stift gebragt had, en hield de penningen zoolang in beslag, totdat hij er hem de helft van afstond. PAULINUS ZAPP, de gemagtigde van den Koning van *Cyprus*, benoemde later twee personen, om het door DE CASTRO verzamelde over te nemen, en Aartsbisschop DIDERIK beloofde, dat hij hun de hand zou bieden, om DE CASTRO tot het doen van rekening aan hen te verpligten, maar met bijvoeging: „dat zij ons daar„voor eene vereering geven naar hun believen."

Onder Aartsbisschop ADOLF II verkondigden Pauselijke

Zendelingen weder eenige malen Aflaat; doch men liet hen, uit ontzag, den buit ongehinderd wegvoeren, zonder er iets voor zich van te nemen. ALBRECHT wist, door zijn ſtaatkundig beleid, ten nutte zijner Staten, den Paus thans van een aanzienlijk deel te verſteken.

Doch hij vond met zijne *Bulle* hier en daar tegenſtand. Gedurende de drie jaren, dat zij werken moest, waren uitdrukkelijk alle andere Kerkelijke geldverzamelingen en aflaatverkoopingen, opgeſchort. Velen hadden er intusſchen, kort te voren, ook verlof van den Heiligen Stoel toe verworven. Met dezen verſtond zich de Aartsbisſchop in het vriendelijke, vergenoegde zich met eenig geld tot uitkoop, en liet de bijzondere Aflaat-kraam haren gang gaan. Van eene overeenkomst van dezen aard met het Stift van *Fulda* is hier een affchrift bijgevoegd.

Tegen dit aflaat-prediken nu ging een geweldige kreet op, en LUTHER ſloeg daartegen zijne ſtellingen aan. De *Prior* der Augustijnen te *Erfurt* was de eerſte, welke, om zijn klooster en zijne orde voor onaangenaamheden te hoeden, er den Aartsbisſchop, in een zeer demoedigen brief, kennis van gaf. ALBRECHT liet antwoorden, dat men den oproermaker in het klooster roepen, hem in zijn ambt ſchorſen, onder ſtreng opzigt in verzekering houden, en zijne ſtellingen zelf, en wat hij tot zijne en derzelver verdediging in te brengen mogt hebben, zonder uitſtel overzenden moest. Beide ſtukken zijn nog in het oorſpronkelijke voorhanden onder de Keurvorſtelijke *Regerings-archiven*, thans te *Affchaffenburg*.

In hoe ver aan des Aartsbisſchops bevelen voldaan werd, weet men niet; doch de ſtellingen zelf zond LUTHER, met een zeer gematigden brief, over.

ALBRECHT ontving die te *Affchaffenburg*, werd daardoor niet weinig getroffen, en hield er, des anderen daags, eene onderhandeling over met den Kanſelier VON DALHEIM, den Prediker Dr. LORCHER, den Deken WENCK en anderen. Men vond zich met de zaak verlegen, en beſloot, om daarover het oordeel der Godgeleerde *Faculteit*, met bijvoeging van de Leeraars van het Kerkelijk Regt, op de *Univerſiteit* van *Mentz*, te vragen. Dr. LORCHER werd te dien einde derwaarts gezonden. Den brief, hem, door ALBRECHT, aan de leden der *Univerſiteit* medegegeven, kan men hier ook lezen, zoo als ook een anderen brief, toen het antwoord op den eerſten

wat

wat vertraagde. Beiden worden, met de ſtellingen van LUTHER, nog in het oorſpronkelijke onder de *Archiven* gevonden.

De *Faculteit* antwoordde, dat het haar niet toekwam, om over 's Pauſen magt te oordeelen en te twisten; dat zij derhalve de overgezonden ſtellingen noch af- noch goed-keuren kon; dat de Paus alleen hier uitſpraak kon doen; en dat zij dus moest raden, om de ſtellingen terſtond aan den Roomſchen Stoel te zenden. — De brief zelf is hier ingelaſcht.

ALBRECHT volgde dezen raad, en zond de ſtellingen naar *Rome*, van waar vervolgens de groote braud uitſloeg.

Dit geſchrift eindigt met een berigt van den indruk, welken LUTHER's opſtand te *Mentz* zelf maakte, en van de menigte van *paskwillen*, *ſpotternijen* en *blaauwboekjes*, waartoe dezelve aanleiding gaf, en waarvan eenigen vermeld worden, zoo als ook een van ALBRECHT's *Mandaten* daartegen, en een paar brieven van hem daarover, hier worden medegedeeld. Ten beſluite wordt gemeld, dat de afgezondenen der geeſtelijkheid van *Mentz* deswege, op eene Kerkelijke vergadering, in den jare 1523 te *Coblentz* gehouden, ſchampere verwijten moesten hooren, en zich daaromtrent wel verdedigden, maar niet naar genoegen der overige afgevaardigden; welk alles met de ſtukken bewezen wordt.

BERIGT VAN DR. W. H. BRENNECKE, VAN POTSDAM, AANGAANDE HET NUTTIG UITWENDIG GEBRUIK DER BLADEN VAN DEN INDISCHEN VIJGEBOOM.

De *Cactus Opuntia* LINN., of de Indiaanſche Vijgeboom, die uit dikke groene, takswijze uit elkanderen voortſchietende bladen is zamengeſteld, welke met fijne ſtekels, van eene verſchillende lengte, bezet zijn, dient niet alleen tot voedſel voor de Conchenille-kevertjes, maar ook, uitwendig aangelegd, tot menigvuldig geneeskundig gebruik, in zoodanige gevallen, waarin men anderzins gewoon is, zich van Spaanſchevliegen, Mostaard- en Peperwortelpappen enz. te bedienen, om een prikkel op de huid te

Digitized by Google

maken, in ſtaat tot het afleiden van ziekteſtoffen naar buiten, en dus tot het genezen van inwendige pijnen en andere ziekelijke omſtandigheden.

Bij jichtige omſtandigheden van allerlei aard werken deze Bladen bijna eigendommelijk. Dikwijls verzachten zij de ſmerten nog ſpoediger en zekerder dan de Spaanſche vliegen, met dit aanmerkelijk voordeel, dat zij geene blaren verwekken, en niets dan eene roode vlek op de huid achterlaten; om nu niet eens te ſpreken van de Droppelpis, noch van het Bloedwateren, hetwelk dikwijls op het gebruik der Spaanſchevliegen volgt; terwijl vele menſchen ook geene zalven of pleisters kunnen verdragen. — Het gebruik dezer Bladen is zeer eenvoudig. Men neemt, namelijk, een of meer daarvan, legt dezelve in koud water, ſteekt de oogen, welke de ſtekels voortbrengen, voorzigtig uit, ſnijdt ze voorts in tweeën, naar hunne vlakten, en legt de ruwe zijden op de plaatſen, waarop zij moeten werken. Naarmate van de grootheid der plaatſen en van de hevigheid der pijnen, moet men meerder ſtukken nemen; kunnende twee doorgeſneden groote bladen al een vrij groot deel bedekken. Opdat deze bladen niet zouden afvallen, worden zij met een windſel bevestigd. Doorgaans beſpeurt men reeds na verloop van een uur de werking van dit middel, beſtaande in een aanmerkelijk trekken, waardoor de huid heet en rood wordt, hetgeen de inwendige pijnen doet afnemen en eindelijk verdwijnen. Na verloop van 16 of 24 uren neemt men de bladen weg, die alsdan droog worden bevonden, daar zij voorheen zeer ſlijmig waren; ook is hunne binnenſte oppervlakte, waarmede zij tegen het vel geplaatst waren, vol rood bloed, hetwelk zij uit de vaten, op eene niet ten volle verklaarbare wijze, hadden gezogen. — Bij Tandpijnen, die na verkoudheden ontſtaan, legt men het doorgeſneden blad tegen de wang; bij Hoofdpijnen, in den nek; bij rheumatiſche Oogontſtekingen, aan den ſlaap van het hoofd; bij Oorpijnen, achter de ooren. Zelfs heeft men in het Heupwee en in de Podagra baat bij dit middel gevonden. Bij kneuzingen, door vallen, ſtooten enz. veroorzaakt, kan men deze bladen insgelijks, als verdeelende en pijnſtillende middelen, gebruiken. — De Eksteroogen, of Likdorens, een zeer laſtig, hoewel ligt gerekend ongemak, worden ook gemakkelijk door dit middel weggenomen. Men legt, te dien einde, bij herhaling, een ſtukje van zoodanig een blad

Digitized by Google

blad op het ongemak, tot dat het volkomen verweekt is; wanneer men in ſtaat geraakt, om hetzelve, zonder pijn te verwekken, met een mesje uit te nemen. — Insgelijks gebruikt men deze bladen, onder de gedaante eener pap, tegen pijnlijke gezwellen, en zweren van een Veneriſchen aard. Bij verzworene Liesbuilen zijn deze pappen insgelijks van een groot nut, om de eeltachtige randen daarvan, te verweeken, en dezelve tot genezing te brengen.

Gemakkelijk kan men dit middel bekomen; dewijl de meeste Liefhebbers der Kruidkunde deze Vijg, ſchoon een gewas der heete Gewesten, van wege hare zonderlinge gedaante, en de ligte wijze, om haar te vermenigvuldigen, aankweeken.

PROEVE, OVER DE UITDRUKKING DES GELAATS.

(Naar het *Engelsch.*)

Eene onlangs gegevene Proeve ſchetſte ons *de Schoonheid der Menſchelijke Gedaante* (*). Het algemeenst bloot gedragene gedeelte is het Aangezigt, en verdient hetzelve onze bijzondere aandacht, uit hoofde van de uitdrukking des Gelaats, waardoor wij verſtaan de uitdrukking der Hartstogten, de wendingen en veranderingen in de Ziel, voor zoo verre die zigt- en kenbaar worden door onze wezenstrekken. Eenige bedenkingen deswege zullen wij in deze Proeve voordragen.

De gedeelten des Gelaats, waarin de driften over 't algemeen den zigtbaarſten zetel gevestigd hebben, zijn de oogen en de mond; doch van de oogen verſpreiden zij zich met de ſterkſte trekken omtrent de wenkbraauwen, alsmede in de gedeelten rondsom den mond.

Hoe lang en hoe veel de Wijsgeeren ook twisten over de zit- of woonplaats der ziele, wij houden ons ten volle verzekerd, dat zij in de oogen ſpreekt. Misſchien doet men de wenkbraauwen te kort, met dezelve alleen aan te merken, als van de oogen afhangende: want zij hebben, bovenal in aangezigten vol levens, als 't ware eene taal op zichzelve; zij vertoonen eene zeer groote verſcheidenheid en verandering, naar de onderſcheidene gevoelens en driften, die de ziel beheerſchen.

Eene

(*) Zie hier boven, bl. 12.

Digitized by Google

Eene zekere mate van afkeuring of ongenoegen kan men dikwijls beſpeuren in de wenkbraauw eener Dame, ſchoon zij behendigheids genoeg bezitte om zulks in hare oogen niet te laten blijken. Op andere tijden kan men zoo veel van hare gedachten opmaken uit de lijn even boven hare wenkbraauwen, dat zij waarſchijnlijk hoogst verwonderd zou ſtaan, hoe eenig ſterveling juist kon zeggen, wat in hare ziel omging, hetgeen, zoo als zij dacht, door geen trek in haar gelaat kenbaar was.

HOMERUS maakt de wenkbraauwen ten zetel van majeſteit, VIRGILIUS van mismoedigheid, HORATIUS van zedigheid, en JUVENALIS van trotschheid: en wie weet, of niet elke der driften, door den eenen of anderen der Dichteren, gezegd is in dit deel des aangezigts bijzonder te huisvesten?

Dit betreft de driften in 't algemeen. Laten wij bezien, welke van deze tot vermeerdering der Schoonheid medewerken, en welke dienen om dezelve te verminderen.

In 't algemeen mogen wij vrijuit verklaren, dat alle teedere en goedaardige driften de Schoonheid vermeerderen; terwijl, in tegendeel, alle onvriendelijke en wreede de Leelijkheid daarſtellen: en het is te dezer oorzake, dat goedaardigheid gezegd mag worden „ de beste trek „ te zijn, zelfs in het ſchoonſte aangezigt." Deze ſchenkt een bijkomenden en verlevendigenden luister aan de Schoonheid; terwijl de andere een nevel van onaangenaamheid over alles verſpreiden.

Nogtans zal, ten opzigte van deze en alle andere gemoedsaandoeningen; de gematigdheid misſchien grootendeels ten regelmaat der Schoonheid ſtrekken, althans in zoo verre deze in de daden de maatſtaf is der Deugd. Zoo kan bovenmatige vreugde al te woest zijn, om bevalligheid op het gelaat te ſchilderen; zoo kan een graad van ſmerte, op ſommige aangezigten, bij zekere gelegenheden, hoogst bevallig ſtaan. Eenige graden van toorn, ſchaamte, verbaasdheid, vrees en deelneming zijn ſchoon; doch al het bovenmatige mishaagt. Woestheid, ſtrengheid, onbeſchaamdheid, trots, gemaaktheid, nijd, zijn altoos leelijk.

De keurigſte vereeniging van driften, welke met mogelijkheid in eenig menſchelijk gelaat kan worden waargenomen, beſtaat in het juiste mengſel van zedigheid, aandoenlijkheid en zachtaardigheid: elke dezer, op zichzelve ge-

Digitized by Google

genomen, is zeer bevallig; maar wanneer zij alle vereenigd zijn — vereenigd op zulk eene wijze, dat ze elkander verlevendigen en ondersteunen — dan stellen zij zoo veel aantrekkelijks zamen, als de driften kunnen doen, om een schoon gelaat op te luisteren.

De heerschende drift in de *Venus de Medicis* is zedigheid: deze vertoont zich in elke harer handen, in hare oogen, en de wending van haar hoofd. — In 't voorbijgaan mag ik hier wel vragen, of niet eene der hoofdredenen, waarom Portraiten, van ter zijde geschilderd, doorheen meer behagen dan die men in 't volle aangezigt ziet, daarin moet gezocht worden, dat zij meer van het zedige hebben dan de andere. Althans gaat het vast, dat de beste Schilders doorgaans liever verkiezen iemand van ter zijde, dan vlak van voren te schilderen; in welke houding de buiging van den hals ook te meer schoonheids heeft, en de driften meer levendigheids en krachts. Zoo werd, ten opzigte van haat, het kwaad oog, 't welk men oudtijds veronderstelde onheil aan te brengen, stijf aanziend geschilderd; MILTON geeft dien stand aan den Satan, wanneer hij den gelukstaat onzer eerste Ouderen vol misnoegen aanziet. Terwijl de betoovering der liefde doorgaans de eerste maal bij een zijdelingschen oogslag ontstaat.

Het is uit hoofde van de groote kracht der behagelijkheid, welke alle zachte driften vergezelt, dat Minnaars en Minnaressen niet alleen in elkanders oog behagelijker schijnen, maar met de daad behagelijker zijn, dan voor de rest der wereld. Wanneer zij zich te zamen bevinden, laten zij de behagelijkste driften met voller kracht op hunne aangezigten spelen, dan in 't bijzijn van getuigen. Dan speelt, gelijk een *Fransch* Schrijver dit zeer wel uitdrukt, de ziel op hun gelaat, — speelt er op met zulk eene kracht en glans, welke zich niet vertoont als zij van elkander gescheiden zijn, of zelfs wanneer zij zamen spreken in het bijzijn van anderen, die hun onverschillig zijn, of liever een bedwang omtrent de wezenstrekken verorzaken.

De meerderheid, welke de schoonheid der driften heeft boven de schoonheid, welke alleen uit gedaante en kleur ontstaat, is uit het reeds gemelde zonneklaar: of schijnt zulks iemand nog twijfelachtig toe, hij overwege voor een oogenblik de volgende bijzonderheden, van welke iedereen zeker verscheidene voorbeelden ontmoet heeft: Dat er een groot onderscheid zich opdoet in het zelfde

ge

gelaat, naarmate iemand wel of kwalijk in zijn schik is; dat de schoonste kleur, de fijnste gelaatstrekken en de schoonste gestalte, zonder dat er iets van de ziel levendig op het wezen speelt, even smakeloos, even weinig verrukkend zijn als het schoonste wassen beeld; dat de schoonste oogen, welke men zich met mogelijkheid kan verbeelden, wanneer kwaadaardigheid en woede daarin hare rol spelen, zoo afzigtig worden als het hoofd van MEDUZA. Terwijl, in tegendeel, een gelaat zonder fraaije trekken en middelmatig van kleur, een innemend voorkomen krijgt door het sprekende der oogen, de goedaardigheid van het uitzigt, en misschien een klein bevallig lachje om den mond. Met deze drie dingen zou men het wellig vrij verre brengen, om reden te geven van het *je ne sçai quoi*, of die onuitsprekelijke bevalligheid van gelaat, waarvan zoo veelmalen gesproken en zoo weinig begrepen wordt.

Het blijkt derhalve, dat de Driften schoonheid kunnen geven, zonder den bijstand van kleur of gedaante, en teffens die kunnen wegnemen, waar deze zich op het krachtigst vereenigen om dien luister bij te zetten; en daaruit blijkt te gelijk de meerderheid van dit deel der schoonheid boven de twee andere.

Dit kan, in 't voorbijgaan, ons te hulpe komen, om reden te geven van de juistheid der aanmerkinge van PLINIUS, als hij spreekt van LAOCOON en diens twee Zonen. Hij zegt, dat dit het fraaiste kunststuk was te *Rome*, en den voorrang verdiende van alle de standbeelden en schilderijen, ten zijnen tijde daar in eene zoo groote menigte voorhanden. Het had geene schoonheden van kleur, om met de schilderstukken te wedijveren; de *Apollo* van *Belvedere* en de *Venus de Medicis* waren even volkomen in evenredigheid als de *Laocoon*; dan deze had eene grootere verscheidenheid van uitdrukking, dan die andere keurig bewerkte stukken, en het was te dier oorzake alleen, dat het den voorrang van alle verdiende.

Ten besluite herinneren wij, dat de hoofdregel van de schoonheid der driften in gematigdheid gelegen is, en dat het ligchaamsdeel, waarin de driften het sterkst spreken, de oogen zijn. Daar drukt de liefde hare teederste taal uit, daar beveelt de deugd, daar bekoort zedigheid, daar vervrolijkt vreugde, daar boeit ons het leed, daar wordt de genegenheid in de harten der aanschouweren ontstoken, daar zelfs kunnen vrees, verlegenheid en verwarring

Digitized by Google

ring bekoorlijk zijn. Maar alle deze moeten, om te behagen, binnen derzelver juiste grenspalen gehouden worden: want een al te ſtroef voorkomen van deugd, eene geweldige uitbarſting van drift, eene diepe droefheid en te woeste vreugde, krijgen iets drukkends en onbevalligs.

BESCHRIJVING EENS TEMPELS VAN BOODHOO, EN VAN DEN EERDIENST, DAARIN TOEGEBRAGT. Door Kapitein COLIN M. KENZIE.

(Uit *Aſiatic Reſearches.*)

Wij kwamen, op onze naſpeurende reis, te *Villigaam* of *Billingaam*, eene plaats van eenige aangelegenheid, digt bij eene baai aan de kust. De huizen ſtonden verſtrooid onder het geboomte en de cacoa-boſſchen, die allen overzigt belemmeren, en veeleer het denkbeeld verwekken van een digtbeplant woud of uitgeſtrekten tuin, dan van eene bewoonde plaats.

Begeerig om een *Cingaleſen* Tempel te zien, welke hier van eenige vermaardheid is, werd ik langs een kronkelend pad, omtrent eene halve mijl lang, geleid naar eene kleine hoogte, aan den top omgeven met een lagen ſteenen muur, en omzet met eene ſoort van borſtwering te midden van digtgegroeid geboomte.

Aan den ingang, tot welken wij, langs eenige trappen, opklommen, ontvingen mij de Prieſters, en geleidden mij naar de deur des Tempels. De Prieſters waren bloots-hoofds; hun haar was kort afgeſneden; zij hadden geene van die onderſcheidende teekens, dóor de *Hindus* op het voorhoofd gedragen; hunne kleeding beſtond uit doek van eene donkere ſnuifkleur; dezelve was om 't lijf geſlagen, en daalde tot de voeten neder; hunne donkere gelaatskleur en gelaatstrekken kenmerkten geen groot verſtand, diep doorzigt of ſchrander vernuft; niets van die zachtaardige of verteederde wezenstrekken, welke de afgezonderden ten Godsdienſt op vele plaatſen eigen zijn, deed zich hier op; noch ſtreng noch ſchuw, gaven hunne aangezigten te verſtaan, dat zij eene groote mate van gevoelloosheid of onverſchilligheid bezaten.

Het gebouw had van buiten geene ſieraden; eene naauwe

we galerij liep er rondsom; slechts éene deur had de Tempel; dit maakte denzelven zeer besloten, en veroorzaakte een volslagen gebrek aan frissche lucht; terwijl de zware wolken van oliedampen, uit de veelvuldige lampen opstijgende, gepaard met den reuk van gele bloemen, in groote menigte gestrooid voor den Afgod, mij bijkans wederhielden om verder binnen te treden.

Dan echter ingetreden zijnde, werd een gordijn, 't welk de Godheid verborg, weggeschoven, en de Gedaante van BOODHOO, van eene reusachtige grootte, op de eene zijde in eene rustende gestalte liggende, deed zich op aan ons oog. Het hoofd lag op een kussen, door de eene hand ondersteund; de andere hand rustte op het ligchaam; de kleeding was zeer eenvoudig, saffraankleurig, en dekte hem van den hals tot de hielen; het éénig sieraad was een eenvoudige gordelriem. Het Beeld was omtrent achttien voeten lang; de evenredigheden waren wel in acht genomen; of het van hout gemaakt of van eenig mengsel gegoten ware, kon ik niet ontdekken. De gelaatstrekken waren zacht en mild; het bovenste gedeelte des hoofds was geschilderd, om het haar te verbeelden; 't zelve bestond uit vele kleine krullen van eene zwarte kleur. — Dit was de groote Afgod dier plaatse; doch, op het naderen tot denzelven, dus in volle lengte op eene hoogte geplaatst, waar bloemen in menigte gestrooid waren en vele lampen brandden, ontdekte ik geene teekens van aanbidding of ontzag, door de Priesters aan dit Beeld betoond.

In een anderen hoek des Tempels deed zich eene kleiner Figuur op, met de beenen kruislings over elkander zittende op eene kaper-slang, wier uitgespreide kop het Beeld beschaduwde. Dezelfde kleeding en de eigenste rondheid der trekken wezen genoegzaam uit, dat ook BOODHOO hier werd afgebeeld. — Eene vrouwelijke Gedaante van gewone grootte, betamelijk en niet onbevallig op dezelfde wijze gekleed, vertoonde zich, staande in eenen anderen hoek, eene lamp houdende in de uitgestrekte hand. — In een derden hoek stond eene mannelijke Figuur, welke men zeide dat VISTNU verbeeldde. — In den vierden hoek ontdekten wij RAMA SWAMY, een donkerblaauw Beeld, onderscheiden te kennen aan het groot aantal handen, en de daarmede overeenstemmende *Hindu*-versierselen van armbanden, ringen en ketenen. Hoe het bijkwame, dat eene Gedaante, zoo geheel verschillende in kleeding en sieraden, hier plaats kreeg, kon ik, daar ons

een

Digitized by Google

een Tolk ontbrak, niet te weten komen. Vrijelijk mogen wij beſluiten, dat de Dienaars van BOODHOO den dienst aan andere *Avalars* niet uitſluiten.

De Galerij, rondsom het binnenſte gedeelte des Tempels loopende, was geheel bedekt met ſchilderſtukken in afdeelingen, ruw bewerkt; elk derzelven vertoonde eenige gebeurtenis uit het leven van BOODHOO. Ik vernam, dat die bedrijven alle beſchreven waren in een groot boek, altoos bewaard bij de *Modelies* van de plaats. Een van deze ſchilderſtukken ſcheen de geboorte te verbeelden van een Goddelijk Kind; andere vertoonden diens jeugdige levensgevallen; eenige hadden eene overeenkomst met de ſpelende vermaken van *Kishen* in de vlakten van *Muttra*. In een derzelven hield een Jongeling een ernſtig geſprek met eene Nimf, in de digtſte ſchaduw van een bosch; terwijl een Aap, achter de bladeren des booms eenigzins verborgen, met een ſlecht oogmerk alles ſcheen af te luisteren: in een ander vertoonde zich de God als een looze knaap, ſtilletjes handen vol gouds nemende uit eene kist, naar welke een oud man toetrad, met voorzigtige ſtappen, met een zwaren ſleutel in de hand. Op andere ſchilderſtukken zag men ommegangen, toebereidſelen ter feesthouding, en voedſel uitgedeeld aan de armen van verſcheidenerlei Natien, (derzelver verſchillende kleederdragt wees zulks uit): voorts waren er de bedrijven en gewoonten der menſchen in het dadelijk leven op afgebeeld. — Een groote witte Oliſant maakte een in 't oogloopend en zeer onderſcheiden beeld in de meeste dezer ſtukken.

De ſtijl of het *Costume* van alle deze Schilderijen verſchilde geheel en al van dien der *Hindus* op het Schiereiland, en behoorde zeker tot een ander Volk, ſchoon onbetwistbaar aan ons voorſtellende dien der *Cingaleſen* en der volgeren van BOODHOO. — In deze afbeeldingen waarnemende ſtoelen, tafels, metalen lampen en verhevene zitplaatſen, hoedanige in gebruik zijn onder het tegenwoordig geſlacht op de kust van het *Europiſche* gedeelte van *Ceylon*, welke ik eerst veronderſteld had dat zij ontleend hadden van hunne tegenwoordige meesters, ontdekte ik thans dat eene verbindtenis aanduidden met de Volken oostwaarts gelegen, bij welke zij nog in gebruik zijn, en dat eene gewoonte, zoo wijd verſchillende van die der *Hindus*, die altoos zitten op carpetten of kleeden op den grond uitgeſpreid, uit *China*, *Siam* of *Pegu*, met

Digitized by Google

hunne andere gewoonten en godsdienst, zou zijn ingevoerd.

Buiten den Tempel, maar in deszelfs omheining, ſtond een hecht gebouw met een koepelvormig dak: wij kregen onderrigt, dat BOODHOO, of liever de Heilige Olifant, daar begraven was.

BERIGT WEGENS DE LEERINGEN VAN BHOODDHA, UIT DE BOEKEN DER SINGHALAIS. Door Kapitein MAHONY.

(Uit *Aſiatic Reſearches.*)

Vleeschwordingen der Godheid, en hervormingen der wereld, maken een zeer wezenlijk gedeelte uit van de *Aziatiſche* Godsdienſtige Leerſtelſels. — Volgens de Mythologie, welke heerscht onder de Secte der *Singhalais*, op het Eiland *Ceylon*, was BHOODDHA (*), de Schenker eener Openbaringe, welke hun geloof en wandel regelt, een God, vóór dat hij zich als Mensch vertoonde, en, op het verzoek van velen der Goden, op aarde nederdaalde. Men wil, dat hij door zijne Moeder gebaard is, na tien maanden dragens. Eenëndertig jaren lang leefde hij met zijne Koningin en 40,000 Bijwijven; terwijl hij nogtans vermeld wordt, eene zeer groote zelfverloochening, ten opzigte van dit verbazend aantal Bijwijven, uitgeoefend te hebben.

Zes volgende jaren bragt hij door in de wildernis, om zich tot een BHOODDHA te bekwamen: deze zes jaren verſtreken zijnde, openbaarde hij zich in die hoedanigheid; en de verrigtingen, aan die waardigheid verknocht, vijfenveertig jaren lang volbragt hebbende, ſtierf hij op den 15den van Mei, wanneer de *Bhooddhaſche* Tijdrekening eenen aanvang neemt, welke thans (A. C. 1797) tot 2339 jaren opklimt.

Vertellingen van het Paradijs, wonderwerken, geestverſchijningen, en ontzettend vreemde voorvallen, maken de

(*) Het woord *Bhooddha* beteekent Algemeene Kennis en Heiligheid; een Heilig boven alle Heiligen, en zelfs boven den God MAHA BRACHMA.

Digitized by Google

de Mythologie van de Secte der *Singhalais* uit; — alle vertellingen, die van eenen en denzelfden aard zijn met die van andere Godsdienstleeringen in het *Oosten*. Het betrachtend gedeelte dier Godsdienstleere is eene eenvoudige en goedhartigheid inboezemende Zedekunde, haren invloed uitstrekkende tot gedachten, woorden en werken, begrepen in tien Geboden.

Vier dagen in elke maand zijn tot den openbaren Eerdienst bestemd, en alle de Godsdienstbedrijven worden gerigt aan BHOODDHA. — De *Hindoos*, echter, merken de Aanhangers van BHOODDHA, ondanks derzelver zuiver en voorbeeldelijk zedelijk gedrag, aan als Scheurmakers. In het *Oosten* kan even min, als in andere wereldoorden, iets het gebrek aan 't geen men voor het regtzinnig geloof houdt vergoeden.

MERKWAARDIGE BIJZONDERHEDEN, BETREFFENDE DE PAYAGUAS, EENE NATIE VAN WILDEN IN ZUID-AMERIKA.

(Overgenomen uit *Don* FÉLIX D'AZARA, *Voyage dans l'Amerique Meridionale.*)

De *Payaguas* zijn eene zeer magtige natie, naar wier naam de rivier *Paraguay* genoemd wordt. Nagenoeg dezelfde zijn hunne zeden, gewoonten, levenswijze, woningen en kleeding, als die der overige volken van de oevers van de *Parana* en de *Uruguay*, en met name der *Charruas*. Eene noemenswaardige afwijking van de laatsten bestaat er niet, dan ten opzigte van de taal, welke zij zoodanig door de keel spreken, dat de klank met onze letters niet kan worden uitgedrukt. Daarenboven hebben zij eenige bijzondere inrigtingen, welke men elders niet ontmoet.

Vooreerst hebben zij verscheiden *dronkenschapsfeesten*, welke zij met groote drift vieren, als zijnde bij hen, even als bij vele andere Indische natien, de dronkenschap het grootste en dierbaarste van alle vermakelijkheden.

Op den dag, bestemd om zich dronken te drinken, slaan zij eene ontzettende hoeveelheid brandewijns te lijve, zonder iets te eten; de gewoonte, om bij het drinken te

Digitized by Google

eten, dunkt hun zeer belagchelijk, omdat er, zeggen zij, alsdan geene plaats voor den drank in het ligchaam kan overblijven. De ongetrouwde jonge mansperſonen mogen geen brandewijn drinken, en ook de getrouwde vrouwen niet. De dronken man wordt altijd verzeld van zijne vrouw of eenen vriend, en wanneer hij niet meer ſtaan kan, brengt men hem naar zijne hut, alwaar men hem doet nederzitten. Nu begint de dronkenman een krijgslied te zingen, nagenoeg op den volgenden zin nederkomende:

Wie durft mij onder de oogen zien?
Laat er een komen, twee of meer,
Ik ben vol moed en dapper;
Ik zal hem in ſtukken houwen.

Na dit couplet verſcheiden malen herhaald te hebben, ſlaat hij met zijne vuisten in de lucht, even alsof hij vocht. Dit verhaast zijnen ſlaap. Zoo dra de zanger is in ſlaap gevallen, laat men hem rusten in zijne hut, en het feest neemt voor hem een einde. Men zoude kunnen vreezen, dat de dronkenſchap onder deze Wilden zeer gevaarlijk is, en hen tot gewelddadigheden aanzette; en evenwel is er geen voorbeeld, dat zij in dezen toeſtand iemand eenig het geringſte leed gedaan hebben, even min als aan hunne vrouwen, niettegenſtaande deze er haar werk van ſchijnen te maken, om op zulke dagen hare mannen zoo veel te ſarren als haar doenlijk is.

Behalve deze bijzondere feesten, waarvan elk naar goedvinden het getal kan vermeerderen en den dag bepalen, vieren zij een feest in de maand Junij, hetwelk zeer ſtatelijk en bloedig is. De geheele natie neemt er deel aan, behalve de mannen en vrouwen, die nog geene kinderen hebben.

's Daags te voren beſchilderen de mannen hun aangezigt en geheele ligchaam, zoo fraai als zij kunnen, en tooijen het hoofd met vederen, zoo ongemeen in kleur en gedaante, dat zij zich niet laten beſchrijven, en men niet zonder verbaasdheid dezelve kan aanſchouwen. Ook bedekken zij drie of vier aarden potten met vellen, en ſlaan daar langzaam op met ſtokjes, kleiner dan de kleinſte ſchrijfpen, zoodat men vijftien ſchreden van daar het geluid naauwelijks kan hooren. 's Anderendaags morgens ſlaan zij al den brandewijn, welken zij hebben, te lijve, en

en wanneer zij ſtomdronken zijn, knijpen zij elkander in armen, dijen en beenen, vattende met hunne vingers zoo veel vleesch als zij kunnen, prikkende voorts in het geknepene deel gaatjes met een ſcherp houtje of eene zeer groote roggengraat. Van tijd tot tijd herhalen zij dit bedrijf, tot dat de avond valt; in voege dat zij allen zich geheel geprikt bevinden, op de beide dijen, beenen en armen, van de vingers tot aan de ſchouders. Daar de *Payaguas* dit feest zelfs in de ſtad *Aſsumption*, de hoofdſtad van *Paraguay*, vieren, en wel in het openbaar, gaat al de wereld het zien; maar wanneer men bemerkt, dat het prikken tot het boven vermelde zich niet bepaalt, en zij elkander over en weder ook elders aan de tong en den *penis* grieven, loopen de dames heen met groot geſchreeuw, terwijl de *Indiaanſche* vrouwen, die er perſoonlijk belang bij hebben, in koelen bloede dit tooneel blijven aanſchouwen.

Het bloed, welk uit de tong loopt, vangen zij met de hand, en beſtrijken er voorts hunne tronien mede; hetgeen uit het ander lid druipt, vangen zij in een klein gaatje, welk zij met den vinger in den grond maken. Geen werk maken zij van het bloed, welk uit de overige leden loopt.

Verſcheiden jaren achtereen heb ik deze plegtigheid bijgewoond, en van zoo nabij, dat ik den lijder aanraakte; en ik kan ten ſterkſte verzekeren, dat ik niemand hoorde geluid ſlaan of klagen, en dat ik op hun gelaat, noch in hunne ligchaamsbewegingen, het minſte bewijs van pijn, zelfs niet van gevoel, beſpeurde; in één woord, men zou gezegd hebben, dat de bedrijvers niets anders dan zoo vele houten poppen waren. Geenerlei reden geven zij van deze gewoonte, en zeggen rondborſtig, dat zij geene andere weten, dan de zucht om te doen blijken dat zij mannen van moed zijn. Zij verbinden hunne wonden niet, die lang duren en vol etter loopen, welken zij er ſlechts uit drukken; ſommigen zelfs baden zich in dezen toeſtand. Het verſtaat zich van zelf, dat het ligchaam geheel gezwollen wordt, en de likteekens al hun leven zigtbaar blijven. Naardien zoo lang het feest duurt niemand voor levensonderhoud kan zorgen, en ſommigen gedurende eenige dagen daartoe geene gelegenheid hebben, moeten hunne huisgezinnen groot gebrek lijden. De *Indianen* in het algemeen kunnen inderdaad beter dan wij honger lijden,

Digitized by Google

doch zij gebruiken tevens in eens meer ſpijze; gelijkende hierin naar de roofvogels en vele vleeschetende dieren.

De *Payaguas* hebben geen denkbeeld van eene Godheid, en betoonen derzelve geenerlei eerdienst. Ik ontmoette er echter eenigen, die van een toekomend leven een algemeen denkbeeld hadden; ſommigen geloofden, dat zij na hunnen dood overgevoerd zouden worden naar eene plaats, opgevuld met ketels en vuur; anderen, dat zij hun verblijf zouden hebben tuſſchen waterplanten, en aldaar van visch leven. Doch geen van allen geloofde in het Paradijs der *Spanjaarden*, welk zij dachten niet te kunnen bewonen, omdat zij van onderſcheiden oorſprong waren. Gevraagd zijnde naar dezen eerſten oorſprong, gaven zij tot antwoord, dat zij dien niet wisten. Twee van hun, kundiger dan de overigen, trachtten, echter, dien te verklaren; zij zeiden: „Onze eerſte vader was de visch, welken wij *pacu* noemen; de uwe was de visch, welken gij *dorade* (goudvisch) noemt; en die der *Guaranys* was een pad. Van hier, dat uwe kleur fraaijer en hederder is; doch dit is ook het eenige voordeel, welk gij boven ons bezit: want voor het overige overtreffen wij u in alles. Even zoo zijn de *Guaranys* belagchelijk en verachtelijk, even als de padden."

Blijkbaar is het, dat men onder de *Payaguas* meer artſen dan onder de overige natien van *Paraguay* ontmoet; niet omdat dit volk minder ſterk en gezond is dan de naburen, maar omdat het groot vertrouwen in zijne geneesmeesters ſtelt, en dezulken, welke dit beroep oefenen, in groot aanzien zijn; van hier ook, dat velen onder hen geneesmeesters worden, om op kosten van anderen te kunnen leven, met name de luiaards en doenieten, van welke men in deze gehuchten, zoo wel als in de groote ſteden van *Europa*, velen aantreft.

Zeer vreemd en belagchelijk is de wijze, op welke deze gewaande artſen hunne kunst oefenen, en de toebereidſels, van welke zij dezelve doen voorafgaan. De arts, geheel naakt, het ligchaam met ſchilderingen bedekt, en dragende om den hals eene lange das van vlas, die tot den middel nederhangt, neemt eene pijp en ſteekt die aan. Deze pijp is een ſtok van een voet lang, van de dikte van het gewricht der hand, in de lengte doorboord, en aan een der einden van een mondſtuk voorzien, om den rook uit te blazen. In de andere hand houdt hij eene holle kalbas, twee voeten lang,

Digitized by Google

lang, gemaakt van de zamenvoeging van twee kalbasſen in de lengte. Zij heeft twee gaten, een aan elk einde, het grootſte van drie duimen middellijns. De arts blaast daarin, door het kleinſte gat, tabaksrook, en beſproeit voorts de kalbas, drie of viermaal de bewerking herhalende. Thans brengt hij den rand van het groote gat aan de bovenlip digt bij den neus, zoodat hij te midden van dit gat den mond onbelemmerd kan openen. Nu verheft hij zijne ſtem, zoodat hij verſcheiden en zeer vreemde geluiden doet hooren; doch men verſtaat er niets van, en de arts zegt, dat dit dingen zijn, die de ziekte eenen ſchrik aanjagen. In dit bedrijf gaat hij eenigen tijd voort, ſomtijds wel twee uren, ſtampende met den regter voet en op de maat, zich regts en links wringende, en zich naar den kranken buigende, die op den rug en naakt op den grond ligt. Eindelijk gaat hij naast hem zitten, wrijft hem met de hand de borst eenige oogenblikken, zuigt vervolgens met ongemeene kracht, en ſpuwt zich ſomtijds in de hand, vertoonende daarin eene kleine viſchgraat, een ſteentje, of eenig bloed. Alle deze dingen had hij voorshands in den mond genomen, om te doen denken, dat hij de ziekte uit des lijders ligchaam had getrokken.

In het algemeen zijn de *Payaguas*, zoo wel als alle andere *Indianen*, overtuigd, of willen althans gaarne gelooven, dat de arts alle ziekten kent en kan genezen, en dat niemand zoude ſterven, indien de arts hem wilde helpen; de artſen verſterken dit denkbeeld, om zich dies te beter te doen betalen, en te meer aanziens in de zamenleving te genieten; dit gelukt hun; zelfs heeft men mij verzekerd, dat het aanzienlijkſte meisje ten hunnen dienſte is. Om deze kunst te oefenen, is het genoeg, te doen gelooven, dat men daartoe de noodige bekwaamheid bezit; de beste arts is veelal de grootſte dronkaard en luiaard.

In weerwil van het groot getal zoogenoemde geneesmeesters en derzelver nadeelige praktijken, in weerwil van hun onmatig drinken van brandewijn, bereiken de *Payaguas*, zoo wel als de wilde natien in het algemeen, een hoogen ouderdom. Ik zag er twee van honderdtwintig jaren, en mij is een geval bekend van eene Negerin, die in haar honderdtachtigſte jaar ſtierf. De Venusziekte is bij hen niet bekend. Eenige ſporen daarvan ontmoet men bij de *Guaranys*, omdat zij meer omgang hebben met de *Spanjaarden* dan de andere *Paraguayſche* volken.

Zeer eenvoudig zijn de lijkplegtigheden der *Payaguas*.

Digitized by Google

Niet lang verleden begroeven zij nog hunne lijken in eene zittende geſtalte, met het hoofd boven den grond, maar met eene groote klok of gebakken aarden pot bedekt. Van de *Spanjaards* hebben zij geleerd, hen geheel liggende te begraven. Zij zijn gewoon, de graffteden van gras en kruiden te zuiveren, dezelve te vegen, met hutten te bedekken, gelijk aan die zij bewonen, en op het graf van geliefde vrienden eene menigte beſchilderde klokken of aarden potten te plaatſen, boven elkander, met de opening omlaag. Nimmer dragen de mannen rouw; die der vrouwen beſtaat in een twee of drie dagen beſchreijen van haren vader of man; langer duurt hare rouw, indien hij door den vijand gedood is; nacht en dag loopen zij alsdan ſchreijend rond.

Geenerlei akkerbouw is bij de *Payaguas* bekend; zij leven alleen van de visſcherij. Zij bedienen zich van kanoes of ſchuitjes, van tien tot twintig voeten lang, wier voor- en achterſteven zeer ſcherp zijn. Zij roeijen, ſtaande aan den achterſteven; maar als zij visſchen met den hengel zitten zij midden in de kanoe, zich met den ſtroom latende afdrijven. Somtijds ſlaat de kanoe om, vooral wanneer men groote visſchen daar binnen haalt, die veel ſoarteken. Met verbaasdheid ziet men alsdan deze *Indianen*, niet verder dan tot aan de borst in het water, hoewel de rivier zes-en-dertig en meer voeten diep is, hunne kanoe beſturen even als een wever zijne ſpoel, binnen de drie minuten het water er uithoozen, en er wederom plaats in nemen, zonder immer hengel, visch, riem, boog, pijlen, noch iets anders te verliezen.

IETS OVER DEN OORSPRONG EN HET ONDERSCHEID DER TALEN.

Welke is de oorſprong der talen? Eene eenigzins ijdele vraag, gelijk zoo vele andere, doch die men met meer of minder vernufts, met meer of minder ſchranderheids heeft uitgepluisd, en waaruit vernuftiglijk nutteloze boeken zijn voortgekomen.

J. J. ROUSSEAU doet de *Noordſche* talen uit de dringende behoeften, en de *Zuidelijke* uit de zachte driften ontſtaan; volgens hem heeft het eerſte woord in de kou-

de

Digitized by Google

de landen moeten zijn: *help mij!* en in de warme landen: *bemin mij!* Het behaagde hem inzonderheid, de vroegſte tooneelen van het herderlijke leven der zuidelijke Volken, de verzamelplaatſen der jongelingen en meisjes te plaatſen bij de putten der woestijne, waarheen zij hunne kameelen leidden om te drinken; en het geheele hoofdſtuk *over de vorming der talen in het Zuiden* is een zeer aardig herderslied. Dit belet niet, dat er geene weldoordachte en zeer naauwkeurige denkbeelden voorkomen in het werk, waaraan de Schrijver den zedigen titel heeft gegeven van *Proeve over den oorſprong der talen.*

CONDILLAC doet de menſchen in den aanvang ſpreken in eene *taal van werking*, dat is, door enkele gebaren, door eene pantomime; naderhand voegden zij er nevens ongearticuleerde uitroepingen en klanken; op de *natuurlijke* volgden de *kunſtmatige teekens*, of de teekens volgens afſpraak, die door behoeften, de omſtandigheden, de waarnemingen, en eindelijk het gebruik, werden vastgeſteld.

In eene Verhandeling over het zelfde onderwerp, onlangs in het licht gegeven, ontmoet men den vernuftigen inval, dat het de uitvinder der talen was, die het eerst op het denkbeeld viel, om, bij afwezigheid van een voorwerp, zich den naam te herinneren, die aan hetzelve volgens afſpraak, of toevallig, was gegeven, terwijl het voorwerp tegenwoordig was. Na dezen eerſten ſtap viel het niet moeijelijk op te merken, dat de namen dienden ter herinnering van afwezige voorwerpen, en dat men diensvolgens, door middel van eenen naam of teeken voor ieder onderwerp, zichzelven en anderen het denkbeeld daarvan naar goedvinden zoude herinneren. Slechts had men vervolgens eenen naam aan elk voorwerp te geven; zoo als geſchiedde: van hier de talen.

Hetgene men op zijn meest uit alle deze gisſingen kan beſluiten, is zekerlijk het genoegen niet, uit de ontdekking van eene bewezene waarheid ontſtaande; het is ſlechts het genoegen, uit het opmerken van eene welberedeneerde waarſchijnlijkheid voortvloeijende. Vanhier dat de wijze CONDILLAC zijn ſtelſel aangaande de vorming der talen niet als zeker opgeeft: „Als ik van eene „eerſte taal ſpreek," zegt hij, „tracht ik niet te bewe„ren, dat de menſchen dezelve gemaakt hebben; ik „meen alleen, dat zij dezelve hebben kunnen maken."

Om den oorſprong der talen met zekerheid te weten,

Digitized by Google

zoude men vooraf den oorsprong der menschen met zekerheid moeten weten.

In wat tijd en op welke plaats heeft het geslacht eenen aanvang genomen, welk zich het menschelijk geslacht noemt? Is het geheel van eenen eersten mensch voortgekomen? Of zijn er verscheiden geslachten geweest, in verschillende oorden des aardbodems geschapen en geplaatst? Waren deze eerste menschen redelooze wilde dieren, hoedanig de meeste stelselmakers ons dezelve vertoonen? Den mensch door zijnen aard en bewerktuiging voor de zamenleving en beschaving schijnende te zijn geschapen, wat verhindert ons te denken, dat de eerste wezens van ons geslacht beschaafd geweest zijn? Waren de mieren en de bijen wild, voordat zij republieken en monarchien stichtten? Wie weet, of de wilde menschen geene ontaarde en verbasterde menschen zijn? Zoude men niet kunnen beweren, dat hunne voorouders menschen waren, die een gezellig leven leidden, even zoo wel als men beweert, dat onze voorouders Wilden waren?

Wanneer men bedenkt, dat onze welbevestigde Geschiedenis niet hooger dan tot drieduizend jaren klimt, en tot drie of vier generatien in eene eeuw, te zamen bedragende niet meer dan honderdtwintig generatien, bevindt men, dat deze oudheid, welke van ons zoo afgelegen schijnt en in de duisternis der vroegere eeuwen zoo diep bedolven, echter niets anders dan de tijd is, in welken onze honderdtwintigste grootvader leefde. En men verwondert zich, hoe weinig de overleveringen stand houden, en hoe spoedig zij onder de menschen verdwijnen!

Wij weten derhalve niet, en zullen, bij het licht der Rede alleen, nimmer weten, hoe de menschen op de aarde ontstaan zijn, en in welk eenen trap van op zichzelve leven of van beschaafdheid zij aldaar geplaatst werden.

Niet beter kunnen wij weten, hoe de talen onder de menschen geformeerd werden; niet vreemd was vandaar de gedachte van dezen en genen wijsgeer, dat de menschen nimmer onder elkander eene vastgestelde taal zouden gehad hebben, indien God hun dezelve niet onmiddellijk had gegeven.

Wij *denken*, en wij zijn verzekerd dat wij denken; dit is eene daadzaak, waarvan wij bewustheid hebben; maar wie heeft ooit, en wie zal immer kunnen verklaren, *hoe* wij

Digitized by Google

wij denken? Want te zeggen, dat onze gedachten door onze gewaarwordingen in ons ontſtaan, is niet genoeg; dit is klaarblijkelijk: maar dit is ſlechts zoo veel, als de aanleidende oorzaak onzer gedachten aan te wijzen; want waar, is de werkende oorzaak? Welk is het werkende wezen, hetwelk onze gewaarwordingen tot gedachten maakt, of onze gedachten ter gelegenheid onzer gewaarwordingen voortbrengt? Dit is hetgene niemand, hij ſta dan in het gevoelen van de onſtoffelijkheid of van de ſtoffelijkheid der ziele, duidelijk kan verklaren (*). LEIBNITZ, met zijne voorafbepaalde overeenſtemming (*harmonia præſtabilita*), MALLEBRANCHE met zijne gelegenheidsoorzaken (*cauſæ occaſionales*), zullen er niet beter in ſlagen dan derzelver voorgangers met hunne dierlijke geesten (*ſpiritus animales*).

Daarenboven *ſpreken* wij; dit is eene daadzaak, en onze woorden zijn de afbeelding onzer gedachten; maar op hoedanig eene wijze zijn deze betrekkingen tuſschen de gedachten en derzelver verbeeldende teekens vastgeſteld? Waarom heeft men dit woord liever dan een ander verkozen, om zulk of zulk een denkbeeld uit te drukken? Onmogelijk kan van deze keuze reden worden gegeven, dan alleen met opzigt tot een klein getal woorden, die tot een zeker punt door derzelver klank nabootſen, en die daarom *onomatopee* genoemd worden; van dien aard zijn *koekoek*, *kievit* en andere.

Is er eene oorſpronkelijke taal geweest? en welke was die taal? In weerwil van het vertelſeltje, door HERODOTUS verhaald, rakende den *Egyptiſchen* Koning, die in eenen toren twee kleine kinderen deed opvoeden, welke met

(*) Zij, die van ſtofdrijverij (*materialismus*) beſchuldigen alwie met ARISTOTELES en LOCKE beweert, dat, indien wij geene gewaarwordingen hadden, wij geene gedachten of denkbeelden zouden hebben, toonen daarmede, dat zij niet verſtaan wat zij zeggen. Want dit gevoelen beſlist voor noch tegen het geſchil omtrent de onſtoffelijkheid der ziele. Inderdaad, daar de gewaarwording ſlechts de gelegenheid of aanleiding, of, indien gij wilt, de kiem der gedachte, en niet de gedachte zelve is, moet men altijd een werkend wezen vinden, hetwelk denkt. Welke is die werkende oorzaak? Is zij de ziel, of is zij het ligchaam? Hierover loopt het geſchil,

Digitized by Google

met geen mensch ſpraken, en die, twee jaren oud zijnde, op zekeren dag begonnen te roepen: *beccos! beccos!* (een *Phrygisch* woord, hetwelk *brood* beteekent) zal niemand gelooven, dat wij *Phrygisch* zouden ſpreken, indien wij die taal niet van onze Minnen leerden.

„ Even weinig," zegt VOLTAIRE, „ is er eene oor„ ſpronkelijke taal geweest, als er een oorſpronkelijke „ eikenboom of oorſpronkelijk gras geweest is." Misſchien had hij gelijk; maar het verſtandigſte is, niets vast te ſtellen.

Voormaals hielden de Geleerden zich met het onderzoek onledig, welke de oorſpronkelijke taal geweest zij; men twijfelt, of zij die wel gevonden hebben, en het is waarſchijnlijk, dat men met ſoortgelijke naſporingen zich niet meer zal bemoeijen.

Indien het niet bekend is, hoe de talen ontſtaan zijn, even min zal men reden geven van de oneindige verſcheidenheid, die tusſchen dezelve wordt opgemerkt, en van de veranderingen, die in dezelfde taal worden waargenomen, in niet wijd van elkander afgelegene tijdperken. Waarom ſpreken niet alle menſchen dezelfde taal? Vanwaar die verbazende verſcheidenheid van ſpraakbuigingen, tongvallen, verwarde klanken, over den aardbodem verſpreid? Van waar komt het, dat, op zulke korte afſtanden, de menſchen, door eenen zeeboezem, door eene bergketen van elkander geſcheiden, en zonder dat er dikmaals tusſchen hen eene natuurlijke grensſcheiding plaats hebbe, door middel der tale onderling geene gemeenſchap kunnen houden?

Nog meer: waarom verſtaan de nakomelingen de taal niet meer, welke hunne voorouders geſproken hebben? en zulks wel, zonder dat men tot eene zeer hooge oudheid behoeve op te klimmen. Het *Latijn* van VIRGILIUS verſchilt van dat van LUCRETIUS en CATULLUS; en nog meer verſchilt het *Latijn* der twee laatstgenoemde Dichteren van het *Latijn* van ENNIUS (*).

In

(*) Met raſcher ſchreden is de *Latijnſche* taal tot hare volmaaktheid genaderd dan de onze (de *Franſche*) [en wij mogen er wel nevens voegen de *Nederduitſche*.] Geene twee eeuwen leefde VIRGILIUS na ENNIUS; terwijl *onze* ENNIUS, GUILLAUME DE LORRIS (zoo als MAROT hem noemt) meer dan drie eeuwen vroeger dan BOILEAU en RACINE leefde.

In de negende eeuw was de *Fransche* taal nog niet aanwezig: langzaam is zij voortgekomen; merkbaar zijn evenwel hare afwisselingen. Reeds bevond MOULINET, dat de Roman van de *Roos* noodig had om vertaald te worden; eveneens dacht MAROT over het *Fransch* van VILLON, die evenwel nog geene eeuw vóór hem geleefd had. Onze hedendaagsche mannen en vrouwen, die niet gestudeerd zijn, verstaan AMYOT en MONTAGNE gebrekkig, en kunnen hen naauwelijks lezen. VIGÉNERE heeft het *Fransch* van VILLEHARDOUIN in het *Fransch* vertaald, en VIGÉNERE zoude in onze dagen naauwelijks verstaan worden (*). Met dit alles verstaat elk onzer zeer wel de taal zijns vaders; die wederom met zijnen vader heeft gesproken. Vanwaar komt het dan, dat, ondanks deze onafgebrokene overlevering, onze taal bijkans niets van de taal onzer voorvaderen heeft behouden? Vanwaar is deze zoo onmerkbare verandering in haren voortgang ontstaan, zoo in het oog loopende, wanneer de twee uitersten bij elkander geplaatst worden?

Vragen zijn deze, waarmede de Geleerden zich onledig houden, en omtrent welke zij geene voldoende oplosing geven.

Beter ware het geweest, zich onkundig te houden, dan te wanen dat men iets weet en tevens ongerijmd is.

Bij voorbeeld: een Geleerde van het einde der zestiende eeuw, de Presidènt FAUCHET, vindt geene zwarigheid in het verklaren van het wederzijdsche onderscheid der talen; zie hier zijne oplosing: „ God wilde ons hierdoor beletten, „ dat wij al te geleerd zouden worden. Want (gaat hij „ voort) indien er, gelijk de Rede aan alle menschen „ gemeen is, slechts éene taal geweest ware, zouden wij „ te veel van de verborgenheden der natuur behouden „ hebben, zoo wel door de overleveringen onzer vaderen, „ als door de gemakkelijke gemeenschap door de geheele „ wereld; en de tijd, welken wij besteden om de taal te „ leeren, zoude besteed zijn geworden aan de wetenschap „ der

(*) Hetgene hier aangaande het aloude en hedendaagsche *Fransch* gezegd wordt, geldt omtrent de meeste, zoo niet alle talen. Welk gewoon *Nederduitsch* lezer verstaat thans MELIS STOKE en onze overige aloude Schrijvers? Velen zelfs hebben moeite, om den Drosaard HOOFT te verstaan. *Vert.*

Digitized by Google

„ der dingen, welke wij trachten te kennen." — Aldus redeneerde, te *Parijs*, in den jare 1580, een Presidént van de Muntkamer, een der geleerdſte en beste koppen van zijnen tijd.

BRIEF VAN EENEN VADER AAN ZIJNEN ZOON.

EEN WENK VOOR OUDERS.

Het vaderlijk gezag wordt thans zoo zeer in de waagſchaal geſteld, zoo kleine hulp ontmoet het in de hedendaagſche zoo openbare als bijzondere opvoeding, dat het bezwaarlijk te voorzien is, waar de onondergeſchiktheid der kinderen zal eindigen, en tot hoe verre de wanorde in de huisgezinnen kan doordringen, met behulp van de ongodsdienſtige en verwoestende beginſelen, welke de zamenleving ontrust hebben. Men mag zeggen, dat de Vaders zelve de eerſte begunſtigers dezer omkeeringe zijn, en dat zij over het algemeen heden ten dage eene zwakheid en zorgeloosheid bezitten, die der natuurlijke geneigdheid hunner kinderen tot wederſpannigheid en onafhankelijkheid verwonderlijk wel in de hand werkt. Zeer opmerkelijk is het, hoe voorzigtig men heden ten dage te werk gaat, om eenen kleinen deugniet tot zijnen pligt te doen terugkeeren; men moet lagchen, wanneer men hoort, op welk een ſuikerzoeten en beſchaafden toon hem wordt onder het oog gebragt, dat hij eenen misſlag of eene zotternij begaan heeft. Ik ken eenen Vader, die nimmer op zijnen Zoon durft knorren, en tot zijne vrienden zegt: „ Gij moest mijnen Zoon „ raden, wijzer en omzigtiger te zijn." Ligt begrijpt men, dat de raad van vrienden niet baat, en een bedorven kind niet kan te regt brengen, dat achter het geheim van 's Vaders dwaze zwakheid is, en alle de voordeelen, welke dezelve hem verſchaft, ten zijnen nutte weet aan te wenden. Wij zullen hier het uittrekſel van eenen Brief inlaſchen, aan eenen Jongeling geſchreven door een ongelukkigen Vader, te laat overtuigd van de verwijten, welke hij zichzelven te doen had, en wien geen ander redmiddel dan dat van het belagchelijke was overgebleven, toen hij een geheel miskend gezag niet meer kon te baat nemen.

„ Dui-

Digitized by Google

„ Duidelijk zie ik het, mijn waarde Zoon! ik moet mij geluk wenschen met u het licht te hebben doen aanschouwen. Volgens de gewone wetten der zamenlevinge zoude het kunnen schijnen, dat gij mij eerbied en onderwerping schuldig zijt; maar alles is veranderd, en het is nu mijne zaak, u te eerbiedigen en u nederig onderdanig te zijn. Gij zijt, dit blijkt klaar, opgevoed in de bewondering van het stelsel der Volmaakbaarheid, zijnde van eene hedendaagsche vinding; maar wat zeg ik? de Volmaakbaarheid is geen stelsel. Niets is waarachtiger, dan deze gestaldheid der menschelijke nature, dat zij tot de volmaaktheid kan komen. Gij bezit het voorregt boven mij, dat gij een geslacht ouder zijt; diensvolgens zijt gij veel voortreffelijker dan uw Vader, gelijk uwe kinders voortreffelijker zullen zijn dan gij, en zoo vervolgens. Het is duidelijk, bij voorbeeld, dat gij veel wijzer en meer verlicht zijt dan ik, indien men moge oordeelen uit den beslissenden toon, op welken gij over alles spreekt, zonder u te bedenken, en zonder ooit te vreezen dat gij ongelijk hebt; terwijl ik eene belagchelijke achterhoudendheid en beschroomdheid bezit, en er ontelbare dingen zijn, over welke ik geenerlei oordeel durve vellen, uit vrees van kwalijk te zullen oordeelen en mijne zwakheid en onkunde verraden. Hierom moet ik mij niet verwonderen en beklagen over de versmadende wijze, op welke gij bij duizend gelegenheden mij behandelt, als hebbende die manier haren grondslag in uwe meerdere voortreffelijkheid. Intusschen moet ik op geringe verpligtingen, welke gij aan mij hebt, mij iets laten voorstaan, en kunt gij niet nalaten te bekennen, dat ik eenig regt op uwe dankbaarheid heb. Uwe opvoeding heb ik aan vreemde handen vertrouwd, aan onderwijzers, die u op den goeden weg gebragt, en van u gemaakt hebben hetgene gij zijt, door middel van wijsgeerige beginselen, welke zij u al vroeg hebben ingeprent. Tot mijne schande beken ik, indien ik zelf voor uwe opvoeding had gezorgd, en indien ik uwe letteroefeningen had kunnen regelen, gij de tegenwoordige hoogte van vordering en volmaaktheid niet zoudt bereikt hebben, en ik niet zoude hebben kunnen nalaten, de *Gothische* beginsels aan u over te leveren, welke ik van uwen Grootvader had ontvangen. Gelukkig zijt gij daarvoor bewaard gebleven, door mijne voorzorge om mij daaromtrent blindelings op anderen te verlaten. Thans ben ik daarvoor rijkelijk schadeloos gesteld, en zie u toegerust met eene menigte ta-

len-

Digitized by Google

lenten en hoedanigheden, die zoo wel uwe familie gelukkig maken, als zij haar tot roem verstrekken. Ga voort, mijn Zoon! en blijf niet staan op den weg der volmaaktheid, op welken gij u bevindt. Naar ik hoor hebt gij reeds een boek laten drukken; gij hebt het mij niet laten zien, en ik bedank u, dat gij mijne kundigheden en mijn oordeel mistrouwd hebt. Alleenlijk weet ik, dat men, in verscheiden Maandwerken, met u den spot heeft gedreven; maar het is bekend, dat de Maandwerken *de geesels der Litteratuur zijn, en dat zij een kwaadaardig vermaak scheppen in het ontmoedigen van opkomende talenten.* Laat daarom den moed niet zakken; ga voort met schrijven. Draag zorg om in uwe schriften alles te vermijden, hetgene naar gezond verstand riekt; het gezond verstand is de dood der volmaakbaarheid; aan het gezond verstand het oor leenende, vordert men nimmer; dwaasselijk blijft men altijd op dezelfde hoogte. Met het vernuft alleen kan men op zijnen weg vorderen. Maar het vernuft is niet eenerlei, gelijk de takkebossen niet eenerlei zijn. Het vernuft van vroegere dagen was eene soort van *vernuftige Rede*, volgens eene bekende bepaling; heden ten dage, integendeel, moet het niets anders dan eene *vernuftige Dwaasheid* zijn. Geen vernuft is er, overal daar men iets van dat grove gezond verstand ontmoet, hetwelk onder het bereik der gemeenste lieden valt. Hetgene waarlijk vernuftig mag heeten, is in het wilde te redeneren, zonder zich aan eenige regels van Redeneerkunde te onderwerpen, en in zijne redekavelingen allerlei soort van geregelden en methodischen loop te vermijden, die tot ernstige gevolgtrekkingen zoude kunnen leiden. Vernuftig te zijn heet het, met woorden te spelen, en uit deze woordspelingen die dubbelzinnige spreekmanieren te doen voortkomen, de dus genoemde *Calembourgs* uitmakende. Ik weet dat gij daarin reeds uitmunt, en meermalen was ik in de gelegenheid om uwe verdienste in dit slag op te merken. Daarenboven heeft men mij gezegd, dat gij een *vaudeville* hebt gemaakt, hetwelk van het begin tot aan het einde van vernuft krielt; maar men heeft mij ook gezegd, dat gij genoodzaakt waart geweest, tot dit fraaije werk drie of vier vrienden in den arm te nemen, die met hun vernuft en hunne kundigheden u geholpen hebben. Maar ik moet u zeggen, dat ik om deze tehulproeping een weinig boos op u ben, als welke mijne achting voor u eenigzins doet dalen. Wel hoe! hadt gij dan geen ver-

nufts

Digitized by Google

niets genoeg om alléén een liedje te maken? Moest men dan met zijn vieren aan het werk gaan om gezangen te maken, terwijl één alleen genoegzaam in staat was tot het vervaardigen van meer dan een meesterstuk, welke ons bekend zijn? Merk op, mijn Zoon! vele zotternijen zijn er uit de vereenigde pennen van fraaije vernuften voortgekomen; de mannen, die gezamenlijk schrijven en overleggen, hebben niet altijd groote eer behaald met hunne schriften en overleggingen; en ik geloof dat er iets kwaads steekt in het gemeenschappelijk maken van straatliedjes, zoo wel als in het verzamelen van eene oproerige menigte menschen om wetten te maken. Maar ik beroep mij op u en op uwe vrienden: ik denk niet dat gij uwe eeuw zoudt in de waagschaal willen stellen en doen achteruitgaan, in plaats van haar met reuzenstappen voorwaarts te doen treden.

„ Maar hetgene u vooral in mijne oogen zeer aanprijzenswaardig maakt, en meer waardig is dan een straatliedje, indien zulks mogelijk zij, is de sterke, en wel zeer sterke geest, welken gij uit *Parijs* hebt medegebragt. Ik bewonder de *sterkte*, met welke gij met den Godsdienst uwer Vaderen den spot drijft, de *koelkheid* van vernuft en karakter, met welke gij u boven een Geloof verheft, hetwelk beleden werd door de grootste mannen der schoonste eeuw, op welke het menschelijk verstand kan roemen; ik verwonder mij, hoe een man van twintig jaren hun reeds zoo verre boven het hoofd is gewassen, en ontdekt heeft, dat deze groote mannen niets anders waren dan *oude wijven*, *dweepers*, *goede luidjes*, die zich boven de vooroordeelen hunner eeuwe niet hebben weten te verheffen; maar gij alleen hebt ongetwijfeld dit niet ontdekt, en het is klaar, dat gij gevoed zijt door het lezen van die groote vernuften, die de *pogingen* van het Ongeloof voorbereid en gemakkelijk gemaakt hebben. Verder spijt het mij, dat gij in dezen niet de eer der uitvindinge geniet, en dat gij niets anders doet, dan de wijsgeerige spotternijen der voorgaande eeuwe herhalen. Maar met dat alles hebt gij in allen gevalle hier eenige verdienste: want er zijn toch altijd luiden, welke deze spotternijen en derzelver uitvinders verachten, en die de stoutheid hebben om op dezelve te antwoorden. Het staat in allen gevalle zeer fraai, op uiterl ouderdom, niets te gelooven. Zeer schrander overleid en heilzaam is het inzonderheid, zijn best te doen om die godsdienstige denkbeelden in minachting te brengen, die de volken aan hunne pligten verbonden, en de rust en

veil-

veiligheid der landen verzekerden. Veel vernuftiger en heilzamer is het, hen bekend te maken met het denkbeeld van vernietiging, die hen in den rang der dieren plaatst, en hun het regt geeft, eveneens als zij te handelen. Wat u aangaat, mijn Zoon! indien gij dat regt ten uwen opzigte op de volkomenſte wijze doet gelden, zal het mij aangenaam zijn te bedenken, dat, bij mangel aan geluk, ongetwijfeld zeer groote roem vandaar op mij zal nederdalen."

DE GEZONDHEID.

Eene Allegorie.

(Uit het *Engelsch* van Dr. COTTON.)

Men wil, dat de Gezondheid eene Dochter is der Matigheid, in de Gouden Eeuw geboren. Eenigen zijn van gevoelen, dat zij, van de mannelijke zijde, van Ligchaamsarbeid afſtamde. Doch, naar het beste licht, 't geen ik heb kunnen bekomen in eene zaak van die hooge oudheid en met zoo veel duisternis omgeven, kan ik niet nalaten te denken, dat deze opgave der herkomſte niet zeer te vertrouwen, of liever valsch is. Er doet zich alle reden op om vast te ſtellen, dat Matigheid eigenlijk niet hare Moeder, maar hare Minne was, en het opzigt had over hare opvoeding, en naderhand bij haar een hoogeren post bekleedde.

Dan, welk eene duisterheid er ook moge hangen over Gezondheids afkomst, komen alle oude beſcheiden daarin overeen, dat hare geboorte met groote pracht gevierd werd: want de Bevalligheden kwamen haar in perſoon bezoeken, en elk dezer wilde haar voor Dochter erkennen. Deze ſchoone Jongedochter was, hoewel zij alle volmaaktheden bezat, er niet op geſteld om op openbare plaatſen te verſchijnen. Zij ſchiep het grootſte vermaak in velden en boſchen te bewonen, waar FLORA haar met de fraaiſte bloemen verſierde; DIANA nam haar dikwijls met zich op de jagt.

Eene Nimf, die meer dan menſchelijke ſchoonheid en alle bekoorlijkheden in de hoogſte mate bezat, was geregtigd om een Troon te beklimmen; en leed het niet lange, of haar werd, door de algemeene Volksſtem, de ſchep-

Digitized by Google

ſchepter in handen gegeven. Hare Regering duurde lang, was voorſpoedig, en hare Onderdanen leefden hoogst gelukkig. Niets anders ook ſtond te wachten van eene Koninginne, die haar Rijksbeſtuur grondvestte op de onfaalbare wetten der Nature, welke even verbindend waren voor Haar als voor haar Volk; en kon het Koninklijk gezag haar nimmer ontſlaan van het heilig houden en opvolgen dier oorſpronkelijke voorſchriften.

Deugd was de eerſte Staatsdienaresſe dier Monarchinne, en had op haar een overmeesterenden invloed. Behalve deze bevond zich geſtadig bij de Koningin Vrolijkheid; doorgaans was zij in 't groen gekleed, had een bevallig voorkomen, en een aardige grimlach ſpeelde op haar vergenoegd gelaat. Vele andere Maagden bevonden zich in den ſtoet der Gezondheid; als daar was Onſchuld, in 't wit gedost, met een bevalligen blos op 't gelaat. Zij had menigmaal op hare zijde Voorzigtigheid, wie de bezorgdheid ten ooge uitzag, terwijl zij hare treden met alle voorzorge deed. Zij was eene Gezellinne, die meer ſtrengheids dan zachtheids in hare gelaatstrekken vertoonde. — Dan ook deed zich eene allerſchoonſte Hofgezellinne voor, die meestal der Onſchuld op zijde ging, zeer zeldzaam zich van haar afſcheidende; Vrede was haar naam: eene hoogstbeminnelijke helderheid en bedaardheid ſtraalde uit haar oog, en zette aan haar gelaat eene onbeſchrijflijke zachtheid bij; geheel engelachtig was haar verrukkend voorkomen. Hoewel zij hoogst bewonderd wierd door de toekijkende menigte, ſcheen zij echter haar geluk niet te ontleenen van derzelver toejuiching en aanbidding. — Men wil, dat deze, hoezeer geſteld om ten Hove der Gezondheid te verkeeren, zich zeldzaam vertoonde in de Hoven en Paleizen van andere Monarchen: voor reden hiervan gaf men op, hare onafſcheidbare verbindtenis met de in 't zuiver wit gedoste Onſchuld.

Ongeſtoord bleef de vreugd en het genoegen dezes Hofgezins niet. Eerlang ſtond er eene magtige Vijandin tegen de Gezondheid op. Weelde, een volſtrekten en aldwingenden ſchepter zwaaijende, verklaarde den Oorlog aan Gezondheid. Hare Legerbende beſtond grootendeels uit *Aziatisch* Krijgsvolk, en was zeer talrijk. De heermagt van eenen XERXES, van eenen ALEXANDER, in de geſchiedenis der Wereldvermeesteraren zoo berucht, kwam er niet bij in vergelijking.

Digitized by Google

Dan, ondanks dat aantal, ondanks die magt, zou de Gezondheid nooit te ondergebragt zijn, indien hare Onderdanen het oor niet geleend hadden aan vredesvoorslagen van den vijand, welke den weg baanden tot ontbinding van het gelukkig Rijksbewind der Gezondheid.

Buitensporigheid bragt de krijgsmagt der Weelde te velde, en voerde het bevel over de voorhoede; Ziekte en Pijn waren in het midden geplaatst; Armoede en Frotschheid hadden het bevel over de beide vleugels; Berouw en Dood maakten de achterhoede uit.

Gezondheid stond aan de spits harer eigene bende; zij werd onderschraagd en geholpen door twee beroemde Amazonen, Kloek Beraad en Voorzigtigheid. Laatstgemelde voerde hare benden aan met zulk een wijs beleid, dat dezelve ondoordringbaar waren voor den vijand. De helmen en gemaliede kolders waren zoo stevig, dat alle de pijlen des vijands daarop, zonder te beschadigen, afschampten. Ook liep het Leger der Gezondheid geen gevaar van verrast te worden door een schielijk omtrekken: want de Voorzigtigheid had allerwegen wachttorens doen oprigten, van welke alle de bewegingen der vijanden konden gadegeslagen worden.

De strijd duurde lang, en de uitslag stond twijfelachtig, tot dat de vijand, geen kans ziende om gelukkig te slagen door het voortzetten der openbare vijandelijkheden, de toevlugt nam tot eene krijgslist.

De Weelde vaardigde Vermaak af als hare Gezante, om den zoen te treffen tusschen de strijdende partijen. Deze hoogstlistige beleesster wist zich dermate in de gunst van de Onderdanen der Gezondheid in te dringen, en de zaden van teonvredenheid in hunne harten te zaaijen, dat zij langzamerhand werden overgehaald door hare vleijerijen en treken. In 't eerst begonnen zij te morren wegens de streng- en stiptheid der wetten hunner Koninginne; voorts verminderde hunne gelrechtheid en trouwe, tot dat zij in 't einde openlijk opstonden en tot de Weelde overliepen.

Gezondheid, in dezer voege door hare Vijandin overwonnen, of liever laaghartig verlaten door de verraderij harer eigene Onderdanen, verliet deze Aarde, en werd ten Hemel opgesteegen, in den rang der Godinnen geplaatst. Van daar blijft zij nog hare weldaden uitstorten op de weinige uitgelezenen, die wijselijk hun le-

ven

ven regelen volgens hare gulden voorschriften, en gene gemeenschap altoos houden met de Wereld, of die van dezen snooden en verderfelijken aanhang zijn.

DE BEVALLIGE LANDMANS DOCHTER.

(Vervolg en slot van bl. 39.)

De Landman FALLOW had, bij het gelukkig slagen in zijne beroepsbezigheden, zoodanige denkbeelden ingezogen, als niet zelden bij zulk eene gelegenheid in den geest der niet alles doordenkenden opwellen. Een aanwas van eigendom baarde een aanwas van hoogmoed. Ten zelfden tijde zich verheffende op de bevallig- en begaafdheden zijner geliefde LUCINDE, koesterde hij de hope, dat hij haar zou uithuwelijken aan een aanzienlijk Heer; 't welk hem en zijne Familie zou opheffen uit de onbekendheid, waarin dezelve tot nog toe geleefd had. — Zijne Vrouw, met denzelfden geest des hoogmoeds als haar Echtgenoot bezield, dewijl hij haar dikwijls sprak van zijne uitzigten in dit stuk, wilde desgelijks niet hooren dan van een Heer, als den aanstaanden Man harer geliefde Dochter. Menig een uur hadden Vader en Moeder, als de Landman zijn avondpijpje rookte, besteed met beschouwingen in de toekomst, en voor elkander tafereelen van dat geluk en die verheffing opgehangen. Zij beschouwden bij opklimming hun nu nederig en onbekend geslacht tot hooger en hooger eereposten verheven, en vermaakten zich bij vervroeging over dat heil.

De verlossing, door ORLANDO te wege gebragt, werd door Vader en Moeder hartelijk erkend; dewijl, zonder diens gelukkige tusschenkomst, de denkbeeldige grootheid harer LUCINDE te eenemaal zou zijn verijdeld geweest. Doch, wanneer deze, vrijmoediger geworden door de herhaalde dankbetuigingen, van verre te verstaan gaf, dat het in der Ouderen magt stond, om hun gevoel voor den dienst, hun bewezen, op eene wijze, hem veel aangenaamer, te erkennen, terwijl hij intusschen een oog vol teederheid op LUCINDE sloeg, betoonden de Ouders eene blijkbare ongerustheid, en eene verbiedende koelheid was kennelijk op beider gelaat te lezen; zoo dat ORLANDO zich genoodzaakt vond te vertrekken, zonder eenig voldoenend antwoord te dezen aanziene bekomen te hebben. — Deze afwijzing was echter, over het geheel, hem van geen ondienst: want de belangstelling, welke bij de Ouders ontbrak, werd door de Dochter vervuld. Het gevoel der verpligting, waaronder zij aan hem

Digitized by Google

lag, werkte op haar hart, op eene veel krachtdadiger wijze, dan op dat van Vader of Moeder: de vatbaarheid daarvoor, reeds door zijne verdienſten ingeplant, groeide aan, en rijpte tot liefde.

' Zints dit gevoel het hart van LUCINDE vermeesterde, begon zij zich min achterhoudend ten opzigte van ORLANDO te gedragen. Zij ontmoette hem, zoo dikwijls zij het doen kon zonder door hare Ouders ontdekt te worden, in een afgelegen boschje, aan den verſten buitenkant des Dorps. Zij ontving nu en dan een klein geſchenk van hem, en luisterde naar zijne liefdesverklaringen. Een gedrag, zoo geheel en al zonder behoedzaamheid, was in LUCINDE te wraken: zij zou daardoor ligtelijk een ſlagtoffer hebben kunnen worden van 't geen zij zoo onlangs gelukkig ontkomen was. Maar ORLANDO bezat, ten haren gelukke, ondanks de loszinnigheid der jeugd, een diep gevoel van eer. Eene zuivere en eerbare liefde was wederzijds de uitſlag dier herhaalde ontmoetingen.

Om tot den Heer THOMAS HARLE weder te keeren. Een denkbeeld, eenmaal geworteld in een boos hart, wordt zeldzaam uitgerooid, maar te meermalen gekoesterd, tot het vervulling erlange. Dit was het geval van den Heer HARLE. Eens botgevierd hebbende aan eene ongeoorlofde drift tot LUCINDE, was hij niet in ſtaat dezelve te onderdrukken. Tijd en afwezigheid, in ſtede van zijne heftig ontſtoken drift te doen bekoelen, hadden die vlam aangeblazen. Het onderlijk huis, werwaarts zij geweken en waarin zij geborgen was, niet verre van zijn Landgoed afgelegen zijnde, kreeg hij van tijd tot tijd kennis van 't geen er in het Dorp omging. Zoodra hij iets te weten kwam van LUCINDE's genegenheid tot ORLANDO, alsmede van de herhaalde zamenkomſten dier Gelieven, beſloot hij, haar in zijn geweld te krijgen, en zich op hem te wreken. — Met dit denkbeeld vervuld, keerde hij in ſtilte naar *Harle-Hall* terugge, en pleegde raad met een' zijner knechts, die hem meermalen in minnarijen had ten dienſte geſtaan, over de wijze, om aan liefdedrift en wraakzucht beide te voldoen. Men kwam overeen, dat deze met drie of vier anderen, op wier getrouwen dienst hij ſtaat kon maken, de Gelieven zouden overvallen, ten tijde van eene dier geſtolene zamenkomſten. Terwijl eenigen LUCINDE zouden wegvoeren naar eene niet wijd afgelegene boerenwoning, waar de Heer HARLE haar zou afwachten, moesten de anderen ORLANDO naar eene naburige ſtad brengen, en daar eenigen tijd houden, onder voorwendſel dat zij hem om eene ſchuldvordering daar bragten.

De nacht na deze beraadſlaging was de nacht der volvoering. De maan ſcheen flaauw door het geboomte, en vormde eene ſchaduw, overeenkomſtig met de hoop en vrees der Ge-

Digitized by Google

Gelieven. Diepe ſtilte heerschte in het boschje; alleen werd dezelve afgebroken door het zacht gefluister van het minnend paar, zittende onder de uitgebreide takken eens ouden eikenbooms, getuige van de wederzijdſche liefdesverklaringen. — Te midden hiervan vonden zij zich overvallen en aangegrepen. De verſchrikte LUCINDE werd naar het verblijf van den belager harer eere weggevoerd, en ORLANDO een andere weg heen gebragt, dewijl zijn moed en ſterkte tegen de overmagt niet beſtand waren.

Toen het laat in den avond werd, begon LUCINDE's uitblijven ongerustheid te baren; en wanneer zij niet wedergekeerd was op het gewone uur dat het Huisgezin ter ruste ging, werd er naar haar gezocht tot in den morgenſtond. De Landman FALLOW, weder huiswaarts keerende door het boschje, waar zijne Dochter en haar Minnaar zulk eene ſtoornis in de anders gelukkige uren ondervonden hadden, zag een lint op den grond liggen, 't geen hij zich herinnerde dat LUCINDE's boezem den voorgaanden dag verſierde. Deze ontdekking vermeerderde zijne reeds opgevatte ongunſtige vermoedens. Welhaast een zijner buren ontmoetende, verhaalde deze, dat hij, gister avond later dan gewoonlijk naar huis keerende, het gillen eener vrouwesteem hoorde, 't welk voortkwam uit een veld, westwaarts van het boschje, niet verre van een huis, bewoond door een perſoon, die onlangs bij den Heere HARLE gedient had.

Zoo ras de Landman FALLOW dien naam hoorde, ſchoot hem de aanſlag te binnen, door dezen onlangs op de eer zijner Dochter gemaakt; en hij twijfelde geen oogenblik, of LUCINDE's afweezen was het gevolg eener nieuwe poging van den Baronet. Door dit denkbeeld in vuur en vlam ontſtoken, zette hij zich aan 't hoofd van zijn eigen mannelijk gezin, en van zoo vele geburen, als hij op dat oogenblik in zijne belangen kon overhalen; en met deze niet geringe menigte nam hij den weg naar het verdachte Landgoed.

De mannen, uitgezonden om LUCINDE weg te voeren, hadden hunnen hatelijken last met zoo veel vaardigheids en trouwe volbragt, dat zij hunnen Meester in 't bezit ſtelden van zijne prooi, bijkans zoo ſchielijk als hij gereed was om die te ontvangen. Maar, ten beſtemden huize gebragt, was LUCINDE dermate afgemat en uitgeput van krachten door het ſchreeuwen en tegenſpartelen, dat de Heer HARLE het noodig oordeelde, haar aan de zorge van de vrouw des huizes aan te bevelen, en zich uit haar oog te houden, tot dat zij van dien ſchrik en ontſteltenisſe meer bekomen zou zijn.

Deze vrouw, ſchoon overgegeven aan den dienst van haren Heer, en ten allen tijde gereed, om den weldoener van haren man, in gevallen van dien aard, te helpen, kon niet nalaten ſterk getroffen en bewogen te zijn over de

Digitized by Google

ſchoonheid en den angst van LUCINDE. — De vraag, hoe zij zou wenſchen dat een ander zou handelen, indien haare Dochter zich in eene dergelijke omſtandigheid bevond, rees op in haren geest, en deed eene volkomene werking. Zij beſloot terſtond dien gulden regel te volgen, en het overweldigde Landmeisje aan hare Ouders terug te bezorgen, indien zij het doen kon, zonder te veel gevaars te loopen van de waarneming des Baronets. Zij haalde dien Heer over, om eenige weinige uren rust te nemen, belovende, dat zij, in dien tusſchentijd, LUCINDE zou voorbereiden om hem te zien en te ſpreken, nadat hij zou ontwaakt zijn. Hij volgde dien raad, na bevolen te hebben, dat zijn rijtuig, met het aanbreken van den dag, voor de deur zou wezen, om LUCINDE naar eene veiliger plaats weg te voeren.

Zoo ſtonden de zaken daar, toen de Landman FALLOW en die hem vergezelden, nadere kundſchap gekregen hebbende van haar verblijf, de boerenwoning naderden. Hij kwam in volle drift, en met het vast beſluit om de deur op te breken, indien hij geen gereeden toegang verwierf. — De Baronet ontving het berigt van de aannaderende manſchap niet, of hij ſprong, in volle bewustheid van de ſlechtheid zijns gedrags, een bedde uit, en wierp zich in zijn rijtuig, 't geen gelukkig voor de deur kwam. Zoo groot was zijn ſchrik, dat hij henen ging, zonder zelfs eenige poging aan te wenden, om het voorwerp van zijnen aanſlag mede te nemen, of eenige zorg te dragen voor de veiligheid zijner medeſtanderen in dit bedrijf. Zij oordeelden het raadzaamſte en veiligſt, het voorbeeld van hunnen Heer te volgen, zij namen, alsmede de bewoner der Landhoeve, de vlugt.

Wanneer FALLOW, bij de deur komende, geen tegenſtand altoos ontmoette, trad hij voort tot in eene binnenkamer, waar hij zijne Dochter aantrof, liggende op een bedde, en zwemmende in tranen. De vrouw des huizes zat bij haar. Terſtond volgde eene ontwikkeling van het voorgevallene. De vrouw trachtte zich te verontſchuldigen, zeggende, dat zij voorgenomen had, hem kennis van het gebeurde te geven, zoo ras zij het met veiligheid kon doen. De Landman, na een aantal vervloekingen over den Baronet en alle zijne deelgenooten in dit bedrijf uitgeboezemd te hebben, nam LUCINDE mede, en bragt haar in de armen van hare diepbedroefde Moeder.

Gedurende alle deze bedrijven was ORLANDO, door het aantal overmand, naar eene niet verre afgelegene ſtad, gevoerd, waar hij, volgens de beſtelling van den Heere HARLE, moest in hechtenis genomen en gehouden worden, tot dat LUCINDE kon weggevoerd zijn buiten het bereik van dien of haars Vaders kennisneming. En, daar het beraamd was, dat zulks binnen twee dagen kon geſchieden, moest hij alsdan op vrije voeten geſteld worden, met eene verſchooningvraging, dat

dat het gevangen zetten uit een misslag ontstaan was. — Uit hoofde van toevallige hindernissen onder weg was de zon reeds op, eer zij de herberg bereikten, waarin zij gelast waren, ORLANDO, voor eenigen tijd, gevangen te houden. Dit alles geschiedde door tusschenwerking eens persoons te dier stede, door den Baronet omgekocht. Bij dit uitgekozen verblijf zijnde, kwam een Heer te paard aanrijden, die onmiddellijk ORLANDO kende, en de reden onderzocht, waarom hij zich in dien staat bevond. De geleiders gaven onbeschaamd te kennen, dat zij hem om schuld gevangen genomen hadden. ORLANDO ontkende zulks. En daar die Heer genegen scheen, om aangaande dit stuk naauwkeuriger onderzoek te doen dan het kon verdragen, voelden zij zich terstond aangegrepen van een dergelijken schrik als hun Heer ondervonden had, en zij oordeelden het raadzaamst, eene verhaastte vlugt te nemen.

De Persoon, die door ORLANDO's gelukstar zoo regt tijdig te zijner verlossing opdaagde, was de Heer GERARD POMEROY, die in deze streken uitgebreide landgoederen bezat. Eene der landhoeven was verhuurd aan ORLANDO's Vader, en, uit achting voor dezen man, had de Heer POMEROY wel over den doop van ORLANDO willen staan. Hierdoor aangedreven, deed hij met deelneming onderzoek naar alles, wat aanleiding gaf tot deze vreemde gebeurtenis. Deswege, zonder eenige achterhouding, door ORLANDO onderrigt, verzekerde hij dezen van zijnen onmiddellijken bijstand, om hem alle vergoeding, welke in zijn vermogen stond, te bezorgen. Zoo ras ORLANDO eenige verfrissching genomen had, bezorgde POMEROY voor hem een paard, en reed met hem naar het huis zijns Vaders.

Naardemaal de jonge knapen op het land wel eens een nacht over uitblijven, had zijne afwezigheid geene onrust verwekt. Dan, zijn Vader was niet onderrigt van de mishandeling, zijnen Zoon aangedaan, of hij boezemde de verschrikkelijkste vervloekingen uit over den Heere HARLE. — Eene beraadslaging over de stappen, die genomen moesten worden om zulk eene mishandeling te straffen, werd onmiddellijk gehouden. Doch, 't geen voor ORLANDO van oneindig meer aanbelangs was, de Baronet, diens gezindheid tot en gehechtheid aan LUCINDE vernomen hebbende, vergezelde hem gaarne naar het huis van den Landman FALZOW, om, indien mogelijk, dezen te bewegen tot het Huwelijk van diens Dochter met ORLANDO.

Bij hunne komst aldaar vonden zij LUCINDE, tot onuitsprekelijke vreugde van ORLANDO, niet alleen aan hare Ouders wedergegeven, maar zoo bedaard en gerust, als hare bezorgdheid, wat er van ORLANDO geworden ware, toeliet. De voldoening, dat zij elkander gezond wêder aantroffen, was voor al-

aller oog zigtbaar. In dezer voege verzekerd van hunne wederzijdsche genegenheid, ſtelde de waardige Baronet onverwijld de Huwelijksverbindtenis voor aan den Vader van LUCINDE, en bood als een beweegmiddel aan, om het jeugdig paar op eene voordeelige Landhoeve van hem te laten wonen, op welke hij het noodige zou bezorgen.

Vader FALLOW dit hoorende, en in ernſt denkende op de gevaren, aan welke de ſchoonheid zijner Dochter haar ſteeds blootſtelde, en teffens overwegende de onzekerheid van die hoogvliegende eerzuchtige verwachtingen, waaraan hij had botgevierd, gevoegd bij den voordeeligen ſtand, waarin zijne geliefde Dochter zou geplaatst worden — dit alles overwegende en zamenvoegende, gaf hij zijne toeſtemming tot het Huwelijk. Dan hij kon het niet doen, zonder op zijn boersch er bij te voegen, „dat de Dochter van Landman FALLOW, zoo als „zij was, de Vrouw zou hebben mogen wezen van den eer„ſten Lord des Lands!"

ORLANDO en LUCINDE trouwden kort daarop, en zetten zich neder op de beloofde Landhoeve. Door dezelve wel te bebouwen, waren zij in ſtaat om ruim te leven in den zaligen ſtaat des landbouws. — De gunſtige omſtandigheden, waarin LUCINDE zich bevond, voldeden eenigermate aan het verlangen van Landman FALLOW om haar in hooger ſtaat te zien; hij herkreeg zijne vorige opgeruimdheid van geest en aangeborene hartelijkheid, waarvan de herhaalde aanſlagen des Heeren HARLE op de deugd zijner Dochter hem voor een tijd beroofd hadden, en hij leefde een aantal jaren in dat gezegend genot.

Wat den Heer HARLE betreft. De eerſte kundſchap, welke hij ontving van 't geen ten huize van FALLOW gebeurd was, en van de maatregelen tegen hem beraamd, deden hem het beſluit nemen en volvoeren, om zich met zijne Dochters naar *Londen* te begeven, waar hij, bewust van de laagheid zijns gedrags, eenige jaren verbleef. En niettegenſtaande de Baronet POMEROY aan ORLANDO had aangeboden hem te zullen ondersteunen in alle de ſtappen, welke hij vermeende te moeten doen, om vergoeding en voldoening te krijgen voor de verongelijkingen, hem en zijner LUCINDE aangedaan, ſloegen zij beiden deze aanbieding af, daar deze verongelijkingen geëindigd waren in hun den wensch hunner harten te ſchenken; liever verkiezende, met eene prijsſelijke gematigdheid, hem over te laten aan de zelfverwijten, welke hij zich op den halze geladen had.

HET

Digitized by Google

HET KLOOSTER OTROTCH.

Eene Ruſſiſche Overlevering.

Nabij den mond van de *Tverza* verheft, op eene ſchilderachtige plek gronds, het Klooster *Otrotch* zijne kruin; aan eene rampzalige liefde is het zijn oorſprong verſchuldigd. Zie hier het verhaal, welk daarvan de Overlevering doet.

GRIGOR, een weeskind van adelijke geboorte, was opgevoed aan het hof van YAROSLOW, Prins van *Twer*. Bij zijnen Meester ſtond hij in blakende gunst. Niet minder zich onderſcheidende door de bevalligheden van zijn perſoon dan door zijnen rang en goederen, konde hij, onder de bekoorlijke dochters der Grooten, te keur gaan, en bij haar aanzoek doen, welke hij, door haar zijne hand te bieden, wilde gelukkig maken.

GRIGOR bevond zich in den leeftijd der driften; en van alle de driften had de Liefde meest de overhand aan het hof van Prinſe YAROSLOW; de Vorst zelf zuchtte aan de voeten van meer dan eene zijner ſchoone onderdanen. GRIGOR was de vertrouweling van zijns Meesters teedere zwakheden. Geene dezer ſchoonheden, echter, had zijn hart kunnen boeijen: zijn lot wachtte op hem in het dorp *Jedimonovo*, waarvan hem de Prins tot Heer had aangeſteld; hier was het, dat hij XENIA, de ſchoone XENIA, dochter eens armen Kerkbewaarders, ontmoette.

Ingevolge van een nationaal gebruik in *Rusland*, was deze ſchoonheid in de *Tverza* zich gaan baden met eenige harer medgezellinnen. Op eene eenzame plaats, na zich geheel ontkleed en alle bedekſels te hebben afgeleid, vermaakten zich deze jonge meisjes in de klare golven, die hare bekoorlijkheden terugkaatſten. XENIA muntte niet uit in deze vermoeijende ligchaamsoefening; ſchroomvallig en zachtjes zette zij hare kleine voetjes in het water, en, zich vasthoudende aan den tak eens booms, aarzelde zij om zich aan het trouwelooze element te vertrouwen. In dat oogenblik ging GRIGOR daar voorbij; op de jagt was hij in het bosch verdwaald; ijlings week hij vandaar, om deze jeugdige Nimfen in hare onſchuldige vermaken niet te ſtoren. Maar hij had XENIA gezien; haar te zien en te beminnen, was het werk van een oogenblik. Zij was het, welke hij zijne hand en zijn hart aanbood. De Vorst, onbekwaam om zijnen gunſteling iets te weigeren, gaf zijne toeſtemming tot dezen echt.

Alles was tot de brailoft gereed. Met eene Vorſtelijke pracht had men de hut des Kerkbezorgers in eene bruiloftszaal herſchapen. Het geluid der klokken noodigde het gelukkige paar

Digitized by Google

paar naar den voet des altaars. Met eene waskaars in de hand, en door haren vader geleid, naderde XENIA, met langzame schreden, den tempel, in welken zij haren minnaar eeuwige trouw moest zweren. Eensslags gaat de menigte uit elkander; men zag iemand verschijnen — en wien? — Prins YAROSLOW. Zijn jagtvalk, op het kruis van den kerktoren zijnde gaan zitten, had hem den weg naar het dorp *Jedimonovo* doen inslaan. De Prins had de dorpelingen, in feestgewaad uitgedost, zich kerkwaarts zien spoeden; de reden daarvan had hij gegist, en haastte zich, om door zijne tegenwoordigheid het huwelijksfeest zijns gunstelings te vereeren.

XENIA sloeg hare schoone oogen neder; een blos verfde ijlings haar beminnelijk gelaat; hare bevende hand liet die van GRIGOR los. De Vorst laat op haar een oog vallen, waarin ontzetting, verwondering, vrees en de dronkenschap eener opkomende drift beurtelings te lezen stonden. Verneesterd door de alvermogende kracht der bevalligheden, over den persoon dezer jeugdige dorpelinge verspreid, nadert hij haar, grijpt hare nog bevende hand, en, den eerbied en het stilzwijgen, welke zijn hooge rang inboezemde, wreedelijk misbruikende, vraagt hij haar, of zij hem den eed van eeuwige liefde wil zweren? Niet moeijelijk zoude het antwoord eener verliefde zijn gevallen; maar had XENIA tijd gehad om GRIGOR te beminnen? Of had deze jonge Edelman het voordeel van grooten rijkdom te baat genomen, om haar eene toestemming af te persen, waarmede haar hart niets gemeen had? De *Russische* Historieschrijver laat zich niet uit over deze kiesche bijzonderheden; slechts verhaalt hij den uitslag van dit bijkengewoon tooneel. Verschrikt of verleid, vervoerd of trouweloos: dit wordt in het midden gelaten; XENIA laat zich door den Prins naar het altaar leiden; een Priester legt tusschen hen een onlosmakelijken knoop, en, te midden der blijde toejuichingen eener ontelbare menigte, voert YAROSLOW zijne schoone gemalin naar de hoofdstad.

Wat wordt er van den ongelukkigen GRIGOR, nadat deze bliksemstraal, voortgeschoten uit eenen onbewolkten hemel, hem van het toppunt des geluks had doen nederploffen? Bewegingloos was hij de aanschouwer gebleven van deze onvoorziene ontknooping; indien de liefde zijnen arm met een wrekend zwaard wapende, de dankbaarheid en trouwe omtrent zijnen weldoener wederhielden en boeiden zijne regtvaardige verontwaardiging. Daarenboven dacht niemand aan hem; zijne vrienden, die hem ter bruiloft gevolgd waren, verdrongen elkander rondom den Vorst; slechts eenige geringe lieden beklaagden hem. Hij verschool zich onder de menigte; hij verwisselde zijn bruiloftskleed met eene boerenkiel; de donkerste bosschen werden de wijkplaats zijner wanhoop, nedergelegde in woeste spelonken, gezeten op

den

den top van roffen, wachtte hij dat een verhaaste dood een einde zoude maken aan zijne onherstelbare rampen.

Nadat de eerste dronkenschap des geluks was geweken, begon YAROSLOW zijn dwingelandisch gedrag te bepeinzen; te laat, gelijk het dikmaals den Vorsten gaat, berouwde hem zijn bedrijf; hij gedacht aan den zoo wreedaardig opgeofferden gunsteling. Nu eens loofde hij eene aanzienlijke belooning uit aan den genen, die GRIGOR wederom tot hem konde brengen; dan wederom, van een klein gevolg verzeld, zwierf hij door bosschen en wildernissen, om den ongelukkigen jongeling te zoeken. Vruchteloos waren alle deze nasporingen; algemeen werd geloofd, dat GRIGOR overleden was. De hovelingen deden al wat zij konden, om de gedachten van den jongen Vorst van dit treurig onderwerp te verwijderen: en wie weet, of dit hun niet zoude gelukt zijn? Maar op zekeren dag was YAROSLOW, van XENIA vergezeld, ter jagt gegaan in de nabijheid van het dorp *Jedimonovo*; eene plaats, zoo dierbaar aan hun hart. 's Prinsen valk zette zich neder op het kruis van den kerktoren, en wilde niet van daar terugkeeren. Men ging in het dorp; men naderde den landelijken tempel. Op de trappen der kerk lag een pelgrim gekniield; zijne hemelwaarts geslagene oogen bespeurden de menigte niet, die rondom hem stond; doch naauwelijks waren de trekken van zijn verbleekt en misvormd gelaat door de Prinses opgemerkt, of zij viel onmagtig in de armen haars Gemaals, en hare bevende lippen stamelden den naam van GRIGOR! —— En, inderdaad, het was GRIGOR; hij was gekomen om den hemel te bidden om een einde zijner rampen; reeds gevoelde hij, dat zijne ligchaamsbanden losliepen, en dat zijne ziel vlugt nam naar eene betere wereld. Een oogslag van XENIA hergaf hem, ondanks zichzelven, het leven; van nieuws opende hij zijne oogen, en zag, met leedwezen, het licht weder. Alzoo herleeft eene stervende bloem voor eenige oogenblikken, wanneer een zonnestraal en een droppel waters hare verdorde bladeren komen verkwikken.

YAROSLOW bood hem aan, alwat het berouw eens magtigen kan aanbieden. Maar wat konde hij een doodelijk gekwetst hart aanbieden? GRIGOR wees alle de eerambten en schatten van de hand, met welke hem de Vorst wilde overladen. Als de eenige gunst verzocht hij verlof, eene Cel aan den zamenvloed van de *Tverza* te mogen stichten. Na zich tot medgezel eenen gevoeligen Kluizenaar te hebben verkozen, sloot zich GRIGOR in deze eenzame plaats op, en sleet aldaar het kleine overschot zijner dagen in de oefeningen eener strenge godsvrucht. YAROSLOW stichtte op zijn graf het klooster *Otrotch*; intusschen strekt heden geen steen of opschrift tot aanwijzinge van zijne begraafplaats.

Digitized by Google

DE WIJSGEERIGE DANSERESSE.

Eene beroemde *Italiaansche* Danseresse, ten oogmerk hebbende in eene aanzienlijke Stad hare begaafdheden te vertoonen, schreef aan iemand daar ter stede, om haar een verblijf te bezorgen, voegende aan haren staat en beroemdheid. Bij hare komst zag de Dame, die dit bezorgd had, niets dan haren Persoon en twee Dienstboden, en vroeg daarop, wanneer zij haar goed verwachtte? Zij antwoordde lachende: „ Indien gij morgen bij mij wilt komen ontbijten, zult gij en allen, die gij verkiest mede te brengen, „ het zien; en ik beloof u, het is waardig om gezien te „ worden! het is eene soort van waar, die zeer wel aan „ den man wil."

Nieuwsgierigheid bragt een aantal ten ontbijte; dit genuttigd hebbende, danste zij voor het gezelschap op eene allerverrukkendste wijze. „ Dit," sprak zij, op hare beenen wijzende, „ is al het goed, 't welk ik medegenomen heb; al „ het overige heb ik in de *Alpen* moeten achterlaten."

Met de daad was haar, op den weg, alles ontnomen, en zij bezat niets dan hare begaafdheid in het dansen. Zij vond zich in hare verwachting niet bedrogen: want hare onnavolgbaar schoone uitvoering, gepaard met de opgeruimdheid, waarmede zij haar verlies droeg, volmaakt in den smaak van den ouden Wijsgeer, die zich beroemde al het zijne met zich te dragen, verschafte haar eene menigte begunstigers, wier edelmoedigheid haar weldra in staat stelde om als voorheen ten voorschijn te komen.

JACOBUS, HERTOG VAN YORK, EN MILTON.

Jacobus de I, nog Hertog van *York* zijnde, gaf een bezoek aan den blinden Dichter Milton. In den loop des gesprek vroeg de Hertog, „ of hij niet dacht, dat het derven zijns „ gezigts eene straf van den Hemel was, hem overgekomen, „ van wege 't geen hij tegen zijnen Vader geschreven „ hadt?" — Milton antwoordde met rustigheid: „ Indien „ uwe Hoogheid denkt, dat de Onheilen, welke ons hier op „ aarde treffen, blijken zijn van 's Hemels wraak, op welk „ eene wijze zal men dan reden geven van het lot uws Va„ ders? 's Hemels ongenade moet, naar die veronderstelling, „ veel grooter op hem dan op mij geweest zijn: ik verloor „ alleen mijne Oogen, hij zijn Hoofd!"

In het vorige No. *Meng.* bl. 20. reg. 12 v. o. staat *Mayence*, lees *Mentz.*

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

PROEVE

OVER DE AANDOENLIJKHEID VAN HART.

Aandoenlijkheid van hart beſtaat in die bijzondere geſteltenis of hebbelijkheid der ziele, waardoor een mensch geſchikt is om ligtelijk bewogen en aangedaan te worden door de voorwerpen, welke hem omringen, en door de lotgevallen, die hem of anderen overkomen. Onderſcheidene perſonen bezitten die hoedanigheid in zeer verſchillende trappen.

Men treft menſchen aan, wier zintuigelijk geſtel van zulke ruwe ſtoffe ſchijnt gevormd, en wier vochten met zulk eene traagheid omloopen, dat zij geene andere aandoeningen dan die van dierlijke begeerte gevoelen. Zoodanige menſchen, om zoo te ſpreken alleen uit vleesch en bloed zamengeſteld, leven met geen ander oogmerk, dan om de vruchten der aarde te genieten; zij kwijnen hun door traag- en logheid beheerscht leven weg, zonder eenig genot, 't geen hooger is te ſchatten dan dat van dieren in het veld of in de ſtallen, en in 't laatst hunner dagen leggen zij, genoeg ten levensonderhoud bezittende, zich geheel ter ruste neder.

In tegenoverſtelling dezer loggen en onaandoenlijken, treft men menſchen aan, door de natuur in een' zoo teederen vorm gegoten, dat zij hoogst vatbaar zijn voor elken indruk, 't zij van vreugde of van ſmerte, dermate, dat er, als 't ware, geen oogenblik huns levens voorbijſnelt zonder vermaak of ſmerte. Voor menſchen van zulk eene geſteltenisſe is niet alleen elk wezenlijk toeval des levens belangrijk, maar hunne levendige en ligt opgewek-

Digitized by Google

te verbeeldingskracht ſchept ontelbare gelegenheden van kwelling of genoegte.

Tuſſchen deze beide uiterſten treft men vele ſchakeringen van geſteltenis en karakter aan, welke nader aan de eerstgemelde, of digter bij de laatstbeſchrevene komen, naar gelange de hand der nature hen onderſcheiden gevormd, of de opvoeding daaraan eene wijziging gegeven hebbe.

Dat de opvoeding zoo wel als de natuur deel hebbe in het vormen van dezen trek des menſchelijken karakters, zal niemand, die de taal der ondervinding voor de taal zijner leermeesteresſe neemt, ontkennen. Hoewel eenige zaden der Aandoenlijkheid in elk menſchelijk gemoed gezaaid zijn, moeten er gunſtige omſtandigheden zamenloopen, om de teedere plant tot rijpheid te brengen. Kinderen, wier natuurlijke geaardheden te dezen opzigte bijkans gelijk zijn, zullen in eene meerdere of mindere mate deze hoedanigheid aan den dag leggen, naar gelange van de verbindtenisſen, waarin zij zich geplaatst vinden, en naar de mate van zorge, beſteed om hun verſtand op te klaren en hun hart te vormen. — Ten aanzien van menſchen in verder gevorderden leeftijd ontwaart men, dat eenige beroepsbezigheden gunſtiger zijn om Aandoenlijkheid te kweeken dan andere, en dat de zoodanigen, die dagelijks geroepen worden, om de zachte aandoeningen, welke tot het huisſelijk en gezellig leven behooren, uit te oefenen, doorgaans eene grooter teederheid van geſteltenisſe toonen te bezitten, dan zij, die zich aan een afgezonderd en eenzaam leven gewennen.

Dewijl dan de Aandoenlijkheid niet enkel eene gaaf der Nature is, maar vatbaar voor vermeerdering en vermindering, zal het beſtuur des harten, in deze bijzonderheid, een deel van 's Menſchen grooten pligt des Zelfbeſtuurs worden. Desgelijks zal men voor een belangrijk vraagſtuk mogen houden, of wij, zoo veel mogelijk, onze teedere Aandoeningen moeten onderdrukken, dan of wijsheid en deugd ons aanraden, dezelve aan te kweeken en te verſterken?

Raadplegen wij, op dit ſtuk, de Wijzen der Oudheid, men vindt het eene der hoofdleerſtellingen van de Secte der *Stoicijnen*, (onder welke zich mannen van den beroemdſten naam bevonden, zoo in *Griekenland* als in *Rome*) dat een wijs man zijne ziel moet verheffen tot een' ſtaat van onverdorheid boven alle indrukken, die van buiten aankomen,

Digitized by Google

men; dat hij niet gedoogt, dat zijn geluk gestoord worde door eenige van die verdrietelijkheden of vermaken, welke uit de zinnen ontstaan, of de verbeelding tot moeder hebben; dat hij, om genot te smaken, in zichzelven zal treden, en hetzelve vinden in die bedaardheid, welke ontstaat uit het versmaden van de zoogenaamde geluksgoederen dezes levens en de zelfbewustheid van eigendommelijke wijsheid en deugd; en gevolgelijk, dat het involgen der teedere aandoeningen van toegenegenheid en der zachte bewegingen des medelijdens zwakheden zijn, welke de Wijsbegeerte vordert dat wij moeten te onder brengen.

Onder de Zedeleeraars van lateren tijde treft men er sommigen aan, die hetzelfde gevoelloos stelsel omhelzen, doch op een' eenigzins lager toon spreeken. Zij willen, dat de driften het lagere gedeelte onzer gesteltenisse uitmaken, en misschien, in den tegenwoordigen staat der dingen, van eenigen dienst zijn mogen, om ons tot noodige werkzaamheden aan te zetten; maar dat wij, naar gelange wij in zedelijke verdiensten vorderen, ons ook zullen verheffen boven de aanprikkelingen van lust, drift of gevoel, en altoos handelen volgens de algemeene beginselen van wijsheid en eene bedaarde overtuiging van 't geen regt is.

Doch dit stelsel, beide in de oude en nieuwe gedaante, welke sieraden het dan ook moge ontvangen hebben van de welsprekendheid, waarmede men het aanprees, of hoezeer het onzen hoogmoed streele door het denkbeeld van de menschelijke natuur te verheffen en te veredelen — dit stelsel loopt aan tegen het gezond verstand en de ondervinding. Altoos heeft men gezien, dat de treffelijkste en verhevenste karakters in de zoodanigen werden aangetroffen, die, bij kloekheid van verstand, eene geestdrift en eenen gloed van gevoel bezaten, welke hen aandreef tot groote en edelmoedige daden. Daarenboven is het openbaar voor elk, die de menschelijke natuur beschouwt, zoo als dezelve zich voordoet in het dadelijk leven, dat de mensch een wezen is, dat, om gelukkig te zijn, in eene zeer groote mate van uitwendige voorwerpen afhangt; en dat de menschen in staat zijn tot genot en werkzaamheid, naar gelange van de kracht des indruks, welken deze op hunne gevoelige aandoeningen maken. Wat toch is het wezen des genots anders, dan eene aangename gewaarwording of indruk op onze ligchamelijke zoo wel als geeste-

Digitized by Google

telijke zintuigen? Niemand is gelukkig omdat hij eene zaak weet of eene waarheid gelooft, maar omdat hij bewust is van het gevoel eener aangename gewaarwording. Indien, derhalvé, geluk het wezenlijk voorwerp is onzer najaging, dan is het de zaak eens wijzen mans, die Aandoenlijkheid aan te kweeken, welke de onmiddellijke bron des genots is.

Door redekavelingen van dezen aard zou het gemakkelijk vallen de drogredenkunst te wederleggen van de zoodanigen, die door afgetrokkene beſpiegelingen hunne Aandoenlijkheid verloren hebben, of gevoelloos geworden zijn door eenzaamheid en werkeloosheid, en gevolgelijk laag ſpreken van genietingen, voor welke zij niet langer vatbaar zijn. Maar valſche Wijsbegeerte is de éénige vijandin niet van de zuivere geneugten des harten: deze ontmoeten een nog veel ſterker tegenſtand van die dwingelandesſe, aan welke al de wereld zoo zeer gereed is eene ingewikkelde gehoorzaamheid te betoonen. — *Mode!*

Uit oorzake eener gemaakte aanmatiging van hoogere wijsheid, of misſchien uit nijdigheid ten opzigte van vermaken, welke hunne zielen, vernederd en verſtompt door misdadige botviering, niet langer kunnen genieten, hebben eenigen, die zich eerſte Vernuften waanden, het als een blijk van onnoozelheid en eene lage opvoeding willen doen doorgaan, dat men zich getroffen toonde door het verhaal eener wezenlijk treurige geſchiedenis, of zich aan eenige der eigenaardige uitdrukkingen van deelnemende droefheid overgaf. De volgers van de Mode, die, om zichzelven de moeite van denken te beſparen, en het ongunſtig oordeel van zonderling te wezen te ontgaan, de begrippen van den dag even als een kleed aantrekken, gingen terſtond van het eene in het andere uiterſte over, en dus van eene valſche kieschheid tot eene gemaakte onaandoenlijkheid. Thans is het de heerſchende ſmaak, bij de allerernſtigſte en aandoenlijkſte gelegenheden, een voorkomen van volſlagene onverſchilligheid aan te nemen; een zweem van teederhartigheid zelfs wordt beſpot; die natuurlijke uitdrukkingen van Aandoenlijkheid, welke der ſchoonheid zulk eenen luister bijzetten, worden bedekt of ontveinsd; in 't kort, de natuur wordt uitgebannen, om eene ſoort van *Stoicisme* in te voeren, waarover de Vader diens wijsgeerigen Aanhangs zelf zich zou geſchaamd hebben. Deze dwaasheid, beſchouwd als eene ſoort van gemaaktheid, is een regtmatig voorwerp voor

het

Digitized by Google

het belagchelijke; dan dezelve verdient de ſcherpſte beſtraffing, wanneer men ze aanmerkt als geſchikt om menſchelijkheid en deugd te verwoesten.

Dan men late de gevoelens van zijn hart, als 't ware, niet wegredeneren door de ſcherpzinnigheden van gewaande Wijsgeeren; men late ze niet weglagchen door hen, die de begoochelingen van valsch vernuft en mode volgen. Men neme de natuur en ondervinding tot leermeesteresſen, en zij zullen de groote waarheid verkondigen, dat wij de Aandoenlijkheid moeten aankweeken, als eene bron van genot, als eene beſchermſter der onſchuld, en een prikkel tot menschlievende en edelaardige bedrijven.

Wie is de bestgeſchikte man, om de werken der Nature met genoegen te beſchouwen? Zekerlijk hij, wiens ziel het vatbaarst is voor de aandoeningen van bewondering en genoegen, uit de beſchouwing van grootheid en ſchoonheid te ſcheppen. — Wie is bekwaam, om in volkomenheid te genieten de geneugten van deugdzame vriendſchap, de zaligheden van huisſelijk geluk, ſpruitende uit de betrekkingen van echtgenoot, vader en broeder, dan de man, wiens boezem gloeit van alle edele gevoelens, en openſtaat voor elke aandrift van goedwilligheid? — Wie zal de Goddelijke vertroostingen ondervinden van zuivere Godsvrucht, dan hij, die, bij de redelijke begrippen wegens GODS Natuur, verhevene bevattingen vormt van de wijsheid des Scheppers, een diepgaand gevoel wegens de afhankelijkheid van diens voorzienigheid, en warme aandoeningen van dankbaarheid voor zijne gunstbetooningen, in eene ziel, die, nederig en wilvaardig, alles aan dien wijzen, goeden en magtigen aanbeveelt? — Waar zal wezenlijk genot huisvesten, dan in het hart, 't welk de zetel is van alle edelaardige en verhevene aandoeningen?

Moet, in den tegenwoordigen ſtaat der dingen, waarin goed en kwaad onaffcheidelijk ondereen gemengd zijn, het teergevoelig hart dikwijls bloeden van wege ellenden, welke het niet kan verligten; zijn, in vele gevallen, de ſmertvolle aandoeningen eener gevoelige ziele gelijk aan een wezenlijk lijden, — dat de man van gevoel deswege over zijn lot geenen klaagtoon aanheffe, of het hard vinde, dat de Hemel hem geroepen hebbe, om zoo wel zijns Broeders als zijne eigene lasten te dragen: want, te midden van het grievendst medelijden, laat zich een ſtraal van deugdzame zelfgoedkeuring zien — de be-

Digitized by Google

wustheid, dat wij gevoelen, zoo als wij behooren te gevoelen — 't geen voldoening ſchenkt voor allen boezemleed. De tranen, die een braaf man ſtort over een broeder in onheil gedompeld, zijn dierbare druppels, welke het beſchreide voorwerp met dankbare toegenegenheid ontvangt, welke de medelijdende weener niet wenscht terugge te houden, en waarop de GOD aller ontferminge met welgevallen nederziet. Wie zou niet liever geweest zijn de teederhartige *Samaritaan*, die medelijden betoonde met den gewonden reiziger, dan de onbarmhartige *Leviet*, die hem zag en hulpeloos liet liggen? — Heeft het teergevoelig hart bekommernisſen, aan hetzelve bijzonder eigen, het heeft desgelijks zijne genietingen, en ſmaakt eene vreugde, „ waarmede een vreemde zich niet vermengt."

Doch Aandoenlijkheid heeft niet alleen waardije als eene bron van Genot, maar tevens als een hulpmiddel ter Deugd.

Eigenaardig ſlaan wij de vroegſte verſchijnſelen dier beminnelijke geſteltenisſe in Kinderen gade, als de eerſte flikkeringen van een braaf en uitnemend karakter. Wanneer een liefhebbend Vader waarneemt, dat zijn Kind een gevoelig hart aan den dag legt, niet in vreesbetooningen en angstvalligheden bij het naderen van ingebeelde gevaren, maar door een' van zelf opwellenden traan te ſtorten bij het verhaal eens dadelijken onheils; door met drift deel te nemen in de aandoeningen en belangen zijner medemakkeren; door vaardig met eene aalmoes gereed te zijn bij de hem aanſchreijende armoede, en door de dieren, zelfs de kleinſte inſecten, met zachtheid te behandelen, en nimmer onverſchillig een worm onder zijne voeten te verpletteren — ziet hij deze kenteekens van een' edelaardigen geest met onuitſprekelijk genoegen — uit deze verſchijnſelen ſchept hij de ſtreelendſte hope, en vormt de gunſtigſte vooruitzigten. Bij hem komt geen twijfel op, of deze plant zal, onder zijne zorge voorts gelukkig aangekweekt en gelcid, eerlang de heerlijkſte en overvloedige vruchten dragen.

Hebt gij immer een' Jongeling gezien, die vol liefderijkheid alle pligten omtrent eenen ouden Vader volbragt, met de teederſte deelneming diens zorgen hielp dragen, diens ſmerten en zwakheden door allen mogelijk liefdebetoon verligtte, en zelfs de ongemakkelijkheden, veelal aan den ouden dag vast, zonder morren verdroeg; — hebt gij ooit eene Dochter gezien, die, zonder wederzin,

Digitized by Google

zin, de tooneelen van vermaak en ijdelheid verliet, om te gaan zitten in de ſtille ziekenkamer, en de laatſte pligten van genegenheid te vervullen bij eene ſtervende Moeder, wakende en weenende bij hare bedſponde, hare behoeften met de aanhoudendſte volſtandigheid vervullende, het hart der lijdende ſterkende door de zachte ſtem der kinderliefde, en het nederhangend hoofd in de laatſte oogenblikken der bezwijkende natuur onderſteunende: dan moet gij, bij tooneelen als deze, prijs hebben leeren ſtellen op echte en ongemaakte Aandoenlijkheid van hart; — dan moet gij overtuigd geworden zijn, dat het eerſte en voornaamſte zamengſel, om een volkomen huisſelijk karakter te vormen, een teeder hart is.

Met welk eene verſmading de losbandige en wufte zich moge gelaten deze zielshoedanigheid te bejegenen, de waardij van dezelve is bekend, en wordt beleden door allen, die zoo gelukkig geweest zijn, om van de openbare woelige wandelwegen des vermaaks in het ſtil verblijf van huisſelijk geluk terug te keeren. Wat anders dan deze kan de vlam van Echtelijke toegenegenheid brandende houden, in alle de lotverwisſelingen dezes levens, en te midden van alle de onvolmaaktheden, aan het menſchelijk leven verbonden? — Wat anders dan deze kan de Vaderliefde onderſchragen en koesteren, te midden van al zijn arbeid en zorgen, en die der Moeder voor bezwijken hoeden, bij zoo vele en verſcheiden bekommernisſen? — Wat anders dan deze kan tusſchen Broeders en Zusters een band van genegenheid ſtrengelen, welke hunne jaren van kindschheid en jeugd veraangenaamt met duizend genenugten, en welke geene verandering van omſtandigheden en betrekkingen vervolgens kan verbreken? — Wat, eindelijk, behalve de tooverkracht der gevoeligheid, een vermogen hebben, ſterk genoeg, om alle de vlagen van verdrietelijkheid en zwaarmoedigheid te verdrijven, en over alle de bewolkte dagen, die ons in dit leven zullen ontmoeten, een glans van genoegen te doen ſchitteren, door de wolken van huisſelijke zorgen heen brekende?

Zelfs in de ſtulp en in de wildernisſe wordt deze overkostelijke parel ſomtijds gevonden, en zij verſchaft aan den armen en ongeletterden Landman geneugten, welke vele Vorſten en Wijsgeeren hem zouden mogen benijden. „ Een gedeelte van dezen ſchat wordt ſomtijds gege„ ven," zegt een Schrijver, die wist, hoe de teederſte ſnaren van het gevoelig hart te roeren, „ aan den ruwen

Digitized by Google

„ Landman, die de afzigtigſte bergen bewoont, — en „ gelukkig is uwe hut, gelukkig uw medegenoot in de„ zelve, gelukkig het vee, dat rondsom u dartelt!"

Sta mij toe te vragen, of, in de belangrijkſte en zorgelijkſte omſtandigheden dezes levens, de man, die een aandoenlijk hart bezit, de man niet is, op wien gij uw vertrouwen ſtelt, en bij wien gij om vertroosting en ondersteuning aanhoudt? Zoudt gij wenſchen, u, in zaken, te verbinden aan een man, wiens ongevoeligheid hem toeliet, den weg van zelfzoekendheid ſtrikt te bewandelen, zonder acht te ſlaan op de eiſchen van eer of edelmoedigheid, — of met den man, wiens aandoeningen hem aanzetteden, om de belangen zijns naasten zoo wel, als zijne eigene, te bevorderen? — Indien gij verlangdet eenen Vriend te hebben, aan welken gij den gewigtigen last, om den eigendom en de onſchuld van uwe kinderen te bewaken, en het toevoorzigt te hebben op de opvoeding uwer achtergelatene weezen, kondt toevertrouwen, zoudt gij dan niet, indien het in uwe keuze ſtond, eenen man verkiezen, wiens hart hem zou neigen om dien post met teederheid en edelmoedigheid op zich te nemen? In het uur der vernederinge, wanneer ramp op ramp u in de valleije der armoede ſleepte, zoudt gij dan een Vriend wenſchen, die, door ongevoeligheid of gemaakte wijsheid, u verzocht te lagchen over de nukken der fortuin, en hare grimmigheden te verſmaden, — of iemand, wiens teeder medelijden uw geval zijn eigen maakte, en door daden van toegenegenheid, volvoerd met die kieschheid, welke regtſchapene deelneming altoos voorſchrijft, u bijſtand bood in het dragen van den last des onheils? Wanneer gij door hartbrekende droefheid overladen zijt, wegens het verlies van een Vader, Moeder, Vrouw, Kind of Vriend, zoudt gij dan ten medegenoot in uw lijden den man verkiezen, die, uit zijnen aard, of door het ſtelſel, 't geen hij aankleeft, tot u van het leven ſpreekt als een ſpel, en van die verknochtheden als kinderachtige en vrouwelijke zwakheden, en die in ſtaat is om den ſtillen weedom der ziele te beſpotten met ontijdige aardigheden, — of den man, die hartelijk in uwen rouw deelde, als eene echo uwe zuchten terugkaatſte, een ernſtig oor leende aan uwe klagten, en den balſem der vertroostinge in uw gewond harte ſtortte? Eindelijk, wanneer ziekte of zwakheid u op den rand des grafs brengt, wat is er dan, 't geen, behalve uwe eigene ge-

rust-

rustſtellende gevoelens en vertrouwen op GOD, u zulk eene vertroosting zal aanbrengen, als de tegenwoordigheid van eenen Vriend, wiens teeder hart hem aanzet, om met deelnemende aandacht te luisteren naar de taal des kranken, wiens zachte hand u het bed des doods min ſmertelijk maakt, en wiens meewarige ſtem vrede verkondigt aan uwe reisvaardige ziele?

Is dit de waardij van een teeder, aandoenlijk hart, ten aanzien van alle de belangrijkſte voorvallen des menſchelijken levens, dan kan het aankweeken daarvan, ter geluksbevordering, niet te ſterk worden aangeprezen.

Men beware, om dit pand te blijven behouden, het hart, met alle zorgvuldigheid, tegen het inkruipen van eigenbaat, en den geheelen naſleep van lage driften, welke deze in haren trein omvoert, ten einde het harte niet verhard worde door de bedriegelijkheid der zonde. Men verwoeſte de aangeborene gevoeligheid niet, door zich aan woeſt vermaak over te geven; men verſtikke hare kracht niet, door de vuige najagingen der gierigheid; men offere dezelve niet op voor den afgod der eerzucht: want voorzeker laat een boezem, waarin zondige begeerten woelen, geene plaats open voor zachtaardige aandoeningen.

Niet alleen zullen wij, door deze leſſen heilig op te volgen, veel doen om de teergevoeligheid onzes harte te bewaren, maar wij behooren, om in dit goede verſterkt te worden, het oog te vestigen op de voorbeelden van deugdzame Aandoenlijkheid. — Men misduide dezen mijnen raad niet, alsof ik daarmede voorhad, het veelvuldig en niet onderſcheidend lezen van hedendaagſche Romans van eenen ſentimenteelen ſtempel aan te prijzen: want, ſchoon eenige weinige Romans niet minder zich aanprijzen door derzelver zedelijke ſtrekking, dan door derzelver letterkundige verdienſten, leeren zij, over 't algemeen, niets, of iets erger dan niets, daar zij ſtrekken om den ſmaak te bederven, de ziel te verzwakken, het hart te verpesten, of, ten beste genomen, de jeugd bezig houden, om de kostelijkſte oogenblikken huns levens te verkwisten in een beuzelachtig en geen voordeel aanbrengend bedrijf.

De bladeren der Geſchiedenisſe leveren ons vele leerzame en hoogst belangvolle voorbeelden op van Menschliefde en Edelmoedigheid, Tweelingzusters van Aandoenlijkheid. Onze gewijde Boeken vloeijen over van verhalen, zoo

Digitized by Google

van verzierde als van wezenlijke gebeurtenisſen, geſchikt om jeugdige gemoederen alle teedere en edele gevoelens in te boezemen. Als van een uitſtekenden aard mag ik hier vermelden het verdichtſel van het *Oeilam*, door welks voordragt Profeet NATHAN Koning DAVID zoo krachtdadig vermaande, en de Gelijkenisſen van den *Verloren Zoon* en den *Barmhartigen Samaritaan*. — Van de verhalen, op wezenlijke gebeurtenisſen gegrond, is er, onder alle de overblijfſelen der oudheid, te dezen opzigte, belangrijker, dan de Geſchiedenis van JOZEF en diens Broederen? — Wil men mannelijke en edelaardige Aandoenlijkheid des harte aankweeken, men ſla het oog op dat groote Voorbeeld van alle zedelijke volkomenheid, onzen Heer JEZUS CHRISTUS! Men zie Hem, uit de verhevene beginſelen van menſchlijden en vaderlandsliefde, teederlijk bedroefd over de zedelijke bedorvenheid zijner Land- en Tijdgenooten, en hoore Hem, den aanſtaanden val der Hoofdſtad beweenende, uitboezemen: „ ô Dat gij in dezen „ uwen dag bedacht hadt, 't geen tot uwen vrede dient! „ maar nu wordt het verborgen voor uwe oogen." — Met welk eene teedere gehechtheid was JEZUS verknocht aan het huisgezin van LAZARUS! Hoe nam Hij op het gevoeligst deel in MARIA's en MARTHA's lot, als dit Zusterpaar Hem den dood van haren Broeder vermeldde, en de grafſtede, waarin hij gelegd was, toonde! „ JEZUS „ weende." — In zijn jongst en ſmertvol uur, wanneer eene ziel, min met de zachte aandoeningen van menſchlijden vervuld, geheel ingenomen en als verzwolgen zou geweest zijn in eigen gruwzaam leed, ſtortte Hij eene bede uit om vergiffenis voor zijne beulen: „ Vader, vergeef „ het hun; zij weten niet, wat zij doen!" — Hoe aandoenlijk beval Hij zijne ſchreijende Moeder, die bij het kruis ſtond, aan de zorge zijns geliefden Leerlings! „ Vrouwe, zie uwen Zoon! — Zie uwe Moeder!"

Wenscht gij, te dezen opzigte, bezield te worden met denzelfden geest, die in uwen Goddelijken Meester woonde, volgt zijn heerlijk voorbeeld. Leert een teeder belang ſtellen in het welvaren uwer bloedverwanten, uwer vrienden, uwer landgenooten, uwer medemenſchen. Houdt uwen boezem altoos open voor de indrukſelen van edelmoedigheid. Een lach van genoegelijke goedkeuring en deelneming zij op uwe aangezigten, bij elk gunſtig wedervaren van uwen naasten, en nooit hapere het aan een' zucht voor elken broeder in nood, of aan een' traan voor den

Digitized by Google

den vriend in druk. „ Verblijdt u met de blijden, weent „ met de weenenden." Gedoogt nimmer, dat uwe teergevoeligheid zich uitputte in zuchten, in tranen, in klagten: maar dat deze u tot daden van milddadigheid en gunstbetoon aanzette. Betoont de opregtheid uwer toegenegene Aandoeningen, door ze dagelijks uit te oefenen in uwe huisselijke betrekkingen; „ door weezen en weduwen te bezoeken in hunnen druk; door de zwakken te „ ondersteunen en de gebrokenen van harte te bemoedigen; door den blinden tot oogen, den lammen tot voeten te strekken; door uwe vijanden te beminnen en hun „ hunne misdaden te vergeven; door medelijdend en „ teederhartig te wezen, en elkander de misdaden kwijt „ te schelden, gelijk GOD in CHRISTUS ons vergiffenis „ schonk."

IETS OVER DEN INVLOED DER ZIELE OP DE GEZONDHEID DES LIGCHAAMS EN DE DUURZAAMHEID DES LEVENS. Door *Sir* JOHN SINCLAIR, *Baronet.*

Het is eene thans algemeen aangenomene waarheid, dat noch het stelsel van STAHL, die alle ziekten aan eenige ongesteldheid der ziele toeschreef, noch dat van HOFFMAN, die ze allen aanmerkte als het gevolg van eenige onvolkomenheid in het ligchamelijk gestel, bij uitsluiting gegrond zijn, of liever dat beiden in zeker opzigt gegrond zijn, aangemerkt de invloed dezer twee zelfstandigheden op elkander altijd wederkeerig is; zoodat het dikmaals moeijelijk is, te onderscheiden, aan welke van beiden oorspronkelijk eene ziekte moet worden toegeschreven. Zoo veel is zeker, dat onder de wijzigingen, voor welke de ziel vatbaar is, verscheidene zijn, die de oorzaken van hevige en dikmaals doodelijke ziekten worden (*). Van be-

(*) In eene aanteekening hierop lezen wij het volgende: Twee mijner Vrienden heb ik onder eene koorts zien bezwijken, die in het eerst niets beslettelijks vertoonde, of zelfs iet hevigs, doch die door een zwaar hartzeer welhaast kwaadaardig werd. Dikmaals gebeurt dit. Van de menigvuldige voorbeelden, welke ik zoude kunnen aanhalen, is het treffendste, welk ik gezien heb, dat van een jongen Neger, wel-

Digitized by Google

belang is het derhalve te onderzoeken, hoedanig de invloed van den toeſtand der ziele zij, zoo wel met opzigt op de meer of minder ſchitterende vermogens, die haar onderſcheiden, als tot de onderſcheidene hartstogten, door welke zij beroerd wordt.

1. *De invloed der verſtandelijke vermogens.* De werkzaamheden van den geest, wanneer zij overdreven zijn, putten niet minder uit dan die van het ligchaam. Houd u, om er u van te overtuigen, verſcheiden uren achtereen en zonder tusſchenpoozen, met eenige ernſtige oefening bezig, en gij zult u even vermoeid bevinden, alsof gij eene lange wandeling hadt gedaan, hoewel gij niet van uwe plaats gegaan waart. — Ook heeft men opgemerkt, dat eene vroegtijdige ontwikkeling der verſtandsvermogens even ſchadelijk voor de gezondheid is als een te ſpoedige groei van het ligchaam. Bezwaarlijk zoude men een eenig voorbeeld van kinderen aanhalen, die voor wonderen van verſtand werden gehouden, hetwelk zeer lang geleefd heeft. Laat mij er nevens voegen, dat zeer weinige menſchen, met groote talenten begaafd, een zeer hoogen ouderdom bereikt hebben. Van meer dan zeventienhonderd grijsaards van honderd jaren, die zints den aanvang der Christelijke Jaartellinge bekend zijn, is FONTENELLE de eenige, die door zijn verſtand zich onderſcheiden heeft; alle de overigen hadden niets merkwaardigs dan hun lang leven. En dit is niet vreemd. Want de talenten van lieden van vernuft, de nijd en naijver, welken zij gaande maken, de ligtgeraaktheid, die bijkans altijd hun lot is, en die hen zeer gevoelig maakt voor de algemeene vergetelheid, en voor de geringe achting, welke hun gemeenlijk bij hun leven wordt bewezen, in vergelijking van die zij verwachtten, houden hen in eenen ſtaat van aanhoudende gemoedsbeweging en teleurſtelling, zeer geſchikt om hen vroegtijdig ten grave te doen dalen; te meer, naardien zeer algemeen de uitſtekende verſtandsvermogens door

welken ik nu veertig jaren geleden in het Hospitaal te *Edinburg* gezien heb. Hij had de kinderziekte van eene zeer goede ſoort. Onvoorzigtig had men hem berigt, dat zijn Meester, aan wien hij zeer verknocht was, en die insgelijks de kinderpokjes had, er aan geſtorven was. Zulk eenen indruk maakte dit berigt op hem, dat zijne ziekte van dat oogenblik af veranderde, en zeer ſpoedig doodelijk werd.

Digitized by Google

door eenige ligchaamsmismaaktheid worden opgewogen, die uit haren aard ter verkortinge van het leven dient (*). De meeste zwaarlijvige, massive menschen, en die in het voorkomen van een kloek en sterk gestel zijn, bezitten geringe talenten. En hoewel er eenige uitzonderingen op dezen regel kunnen worden aangevoerd, als DAVID HUME, SAMUEL JOHNSON, CHARLES JAMES FOX, is het, echter, niet minder waar, dat in het algemeen het vernuft doorgaans broze, teedere, dikmaals mismaakte ligchamen bezielt, en van eene gesteldheid, dat zij niet lang kunnen leven. Het zijn het gezond verstand en de vaste begaafdheden van den geest, meer dan de groote talenten en de schitterende gaven der verbeeldinge, aan welke dit voorregt bijkans bij uitsluiting behoort.

2. *De invloed der hartstogten.* Veel geringer, nogtans, is het getal der menschen, die hunne gezondheid door eene onmatige oefening van hunne verstandelijke vermogens, dan door de hevigheid hunner driften, verwoesten. Nutteloos zoude het zijn, hier te herhalen, hetgene zoo dikmaals gezegd en geschreven is. Elk kent de heillooze gevolgen, welke, bij voorbeeld, eene hevige gramschap kan te wege brengen. Groot is het getal van menschen, welken zij van het verstand heeft beroofd, anderen heeft zij in hevige ziekten gedompeld, anderen spoedig doen sterven. Wanneer de verwachtingen der liefde, der eerzucht of der gierigheid worden teleurgesteld, is het hartzeer, welk daaruit ontstaat, niet minder verderselijk, en dompelt dikmaals de ongelukkige slagtoffers dezer driften in eene diepe zwaarmoedigheid, die niet kan nalaten, hun le-

(*) Iet zeldzaams is het, dat lieden, die door hunne schoonheid en bevalligheid van gestalte uitmunten, iets van hetgene men een groot vernuft zoude kunnen noemen, bezitten. Zoo zeldzaam is dit, dat sommige Schryvers het als eene ziekte beschouwen. Menschen, daarmede begaafd, hebben doorgaans een veel grooter hoofd, in vergelijking van het overige des ligchaams, dan het zoude moeten zijn in de eevenredigheden, die de schoonheid kenmerken. Bekend is het daarenboven, dat er naauwe verwantschap is tusschen het vernuft en de verbijstering van den geest. Gelukkig is het derhalve voor de zamenleving, dat er in ieder geslacht slechts een klein getal voorbeelden voorhanden is van die groote volmaaktheid van verstandelijke vermogens, welke het vernuft kenmerkt.

deven te verkorten, indien zij niet tot zelfmoord vervoere. En gebeurt het al dat hunne wenschen vervuld worden, de zorgen en de geftadige gemoedsbeweging, welke deze driften veroorzaken, laten niet toe, dat zij die rust der ziele, die inwendige zelfvoldoening genieten, welke in een gevorderden ouderdom zoo noodzakelijk is.

Geene drift is er, welker vroegtijdige onderdrukking voor de gezondheid zoo belangrijk is, als de *vreeze*. Met reden heeft men haar genoemd eene lage drift, en die den mensch alle zijne waardigheid doet verliezen, door hem te berooven van het vermogen van te redeneren, over de voorwerpen bondig te oordeelen, in moeijelijke gevallen een beſluit te nemen, in één woord, van alle de voortreffelijkheid, welke hem de Natuur boven de overige dieren had gegeven. Zij geeft eene geſchiktheid tot ziekten, verzwaart dezelve, verandert haren loop, verhindert de voordeelige ſcheidingen (*criſes*), voor welke zij vatbaar zijn. Dikmaals heeft men opgemerkt, dat de heerſchende ziekten en beſmettingen bij voorkeuze vreesachtige en lafhartige lieden aantasten, en voor hun altijd meest gevaarlijk zijn.

Eene der zonderlingſte ziekten, uit de hartstogten ontſtaande, is de ziekte, aan welke de *Zwitſers* en de *Bergſchotten*, verre van hun vaderland verwijderd, inzonderheid onderhevig zijn, en die onder den naam van Landziekte (*) bekend is. Dezelve ontſtaat bij hen door de her-

(*) De *Zwitſers* noemen haar *Heimwee*, en de Heer SAUVAGES maakt er eene ſoort van Ziekte van, onder den naam van *Nostalgia*, *Noſol. Method.* in 4to. Vol. II. p. 221. Volgens ZWINGER vermeldt hij verſcheiden voorbeelden van deze zonderlinge ziekte in de *Zwitſerſche* Regimenten in *Franſchen* dienst. Men heeft opgemerkt, zegt hij, dat zij veroorzaakt werd door een vermaarden zang (*le Ranz des Vaches*), welken de ſoldaten onder malkander zongen, en die hunne bergen hun levendig herinnerde. Dit liedje werd op doodſtraffe verboden, en de ziekte werd minder algemeen. SAUVAGES voegt er nevens, dat zich deze ziekte dikmaals met andere Chroniſche ziekten vereenigt, en dat alsdan een der zekerſte geneesmiddelen is, den kranken naar zijn Land te zenden. Te *Geneve*, alwaar men zeer vele *Zwitſerſche* huisbedienden heeft, heb ik dikmaals hetzelfde opgemerkt, en er velen van zware ziekten aangetast gezien, welke ik voor ongeneesbaar hield, en die evenwel volkomen herſtelden, door eenigen tijd hun verblijf te houden in hun geboorteland.

Digitized by Google

herinnering van de vermaken hunner jeugd, door de ſpijt van daarvan beroofd te zijn, en door het ſterke verlangen om dezelve van nieuws te genieten. Zij begint met eene hevige zwaarmoedigheid, verzeld van begeerte naar eenzaamheid en ſtilte, met het verlies van eetlust en krachten, en eindelijk gevolgd van eene ſluipkoorts, die hen allengskens verzwakt en ten grave doet dalen, althans indien zij geen verlof bekomen om naar hun land terug te keeren; een vermaak, waarop de hoop alleen genoeg is, om hun ſtraks groote verligting te geven.

Te noodiger is het, de uitwerkſels der hartstogten op de gezondheid niet uit het oog te verliezen, naar gelang er grond is om te gelooven, dat de ziekten, welke zij doen ontſtaan, hardnekkiger en gevaarlijker zijn dan dezulke, die de gevolgen zijn van ſterke ligchaamsbewegingen, en dat zij, zelfs wanneer zij onmiddellijk geen gevaarlijk gevolg hebben, altoos meer of min de doorwaseming, den ſlaap en de ſpijsvertering belemmeren. Vanhier dat Lord BACON met reden heeft aangeprezen, dat men nimmer aan tafel gaan of zich ter ruste moet begeven, onmiddellijk na eene hevige gemoedsbeweging, maar afwachten tot dat dezelve eenigzins bedaard is (*).

Indien derhalve de invloed der driften op de gezondheid en den levensduur zoo verderfelijk zij, is het van het uiter-

(*) BACON voegt er, echter, nevens, dat vooral aan magere lieden de hartstogten nadeel doen, en hij meent, dat zwaarlijvige menſchen geen hoogen ouderdom kunnen bereiken, indien hunne werkzaamheid niet geſtadig ondersteund worde door een levendig, en eenigzins tot oploopendheid overhellend karakter. — Te dezen opzigte, zegt de Schrijver van deze bedenkingen, heeft een mijner Korrespondenten mij het geval van eene zijner Moeijen medegedeeld, die, hoewel blind, zeer zwaarlijvig, en ſedert bijkans dertig jaren met eene ſtuipachtige hoofdſchudding gekweld, den ouderdom van negentig jaren had bereikt; herwelk hij toeſchreef aan de gemoedsbeweging, uit een aanhoudend kwaad humeur ontſtaan, aangezet daarenboven door een lang verleden voorval, welk haar zwaar op het hart lag, en zij voor haren echtgenoot en het publiek vruchteloos zocht te verbergen. Nooit, zegt hij, was er een knorriger en onaangenamer karakter. Altijd misnoegd, wat men ook deed om haar gehoegen te geven, knorde zij onophoudelijk, en ſcheen geen ander vermaak te kennen, dan allen, die haar omringden, te plagen.

Digitized by Google

uiterſte belang, dezelve al vroeg te keer te gaan, niet door den kinderen eene gevoelooze onverſchilligheid in te prenten, die hen van eene menigte aangename gewaarwordingen zou berooven, maar door hun te leeren, heerſchappij genoeg over zichzelve te oefenen, om hunne driften altijd binnen de vereischte palen te houden, en zich nimmer door haar tot ſchandelijke en ſchadelijke bedrijven te laten wegſlepen. Eene ziel, met moed en kracht begaafd, onbekwaam om onder de ontberingen en zwakheden te bezwijken, aan welke de ouderdom noodwendig onderhevig is, is, in allen geval, het uitſtekendſte voordeel, welk men van eene goede opvoeding kan ontleenen; terwijl de ellendeling, die zich door vrees, gramſchap, wanhoop, of eenige andere geweldige drift, beurtelings laat overheeren, geene volkomene gezondheid kan genieten, noch eenig genoegen van het leven ſmaken.

BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN HET RUSSISCHE TOONEEL.

Voordat eenige Natie vatbaar is om in Tooneelvertooningen vermaak te ſcheppen, moet zij een zekeren trap van beſchaafdheid bereikt hebben; haar uit den aard krijgshaftige geest moet door vreedzame kunſten verzacht zijn; de vruchtbaarheid en rijkdom des gronds moet haar in ſtaat ſtellen om rust te genieten, en haar van middelen ter verfraaijinge voorzien. Aan dien gelukkigen ſtand der dingen was het Griekſche Tooneel zijn' oorſprong verſchuldigd. De eerſte gezangen werden ter eere van BACCHUS aangeheven; de vrolijkheid, door dien God ingegeven, verſpreidde zich wijd en zijd; de jeugd werd daarvan verrukt, en gaf door dans en gezang leven aan de feesten, die in den voorſpoed des lands hunnen grond hadden. De reiziger mogt zijnen weg niet vervolgen, maar werd gedwongen, deel te nemen aan de algemeene vermakelijkheden; de vreugde opende het hart des gelukkigen huisvaders, en blijmoedig deelde hij de rijkdommen zijner velden met hem, die geene druiven te plukken of geen koorn had te verzamelen. Vreemd kan het niet ſchijnen, dat de Dichter die feesten opmerkzaam gadeſloeg; de nood leerde hem, de zegeningen der Godheid, die over den

Digitized by Google

den Wijnoogst het bewind voerde, onder verscheiden gedaanten te vertoonen. Hij wist, hoe hij den levendigen kring der Wijnoogsters moest innemen, die zelven spelers werden op de Bacchanalische tooneelen. Hoe nieuwer en vermakelijker deze waren, hoe de deelneming algemeener was en de hulpmiddelen overvloediger.

THESPIS, die 't eerst van deze vertooningen gezet werk maakte, was autheur en acteur tevens. Lofzangen aan de Goden en helden waren het onderwerp zijner ruwe opstellen, zijnde niets anders dan vertellingen, wier levendige zetten, vrijheid en grappigheid onder het landvolk onbeperkte vrolijkheid verwekten. De steden, welke THESPIS met zijne kar en spelers bezocht, droegen getuigenis van derzelver genoegen, en toejuiching diende allerwegen ten onderpand van krachtdadiger dankbetooningen. ÆSCHYLUS vervolgde den weg, door THESPIS gebaand, doch met meer deftigheids. Hij voerde verscheiden sprekers en spelers ten tooneele, en zijne stukken waren de grond der oprigtinge van het eerste Tooneel te *Athene*.

Geene Natie bijkans bestaat er, wier Geschiedenis geene meerdere of mindere bijzonderheden van dezen aard oplevert in den voortgang en uitbreiding van hare dichterlijke begaafdheden. De eerste vruchten der dichtkunde waren allerwegen lofzangen aan de helden, en de Rhapsodisten, of dezulken, die verzen ter eere der helden zongen, waren de vroegste tooneelspelers. De *Russen* bezaten dichtstukken en zangers van dien aard, reeds voordat het Christendom onder hen werd gepredikt, of zij kennis hadden aan de *Grieken* en *Romeinen*. In weerwil des mangels aan historische blijkbaarheid, is de krijgshaftige geest en de natuurlijke vrolijkheid der *Russen* genoeg toereikende om ons te doen gelooven, dat zij, in zeer vroege eeuwen, zoo vele dichtstukken ter eere der helden, en zoo vele zegezangen bezaten, als zij in 't vervolg hansworsten en potsenmakers hadden, die door het land zworven, en met hunne grappen en kwinkslagen het volk vermaakten. Deze nieuwe wedijverars van THESPIS werden allerwegen op het gunstigst ontvangen, en de vreugde, wanneer zij begonnen, door het volk betoond, geleek eenigzins naar dolzinnigheid. De landman liet alles staan, om hunne kluchten te kunnen bijwonen; somtijds, in vermaak verzonken, waren alle de vermogens zijner ziele naauwelijks toereikende om hem in staat te stellen naar hunne stemmen te luisteren, door welke

Digitized by Google

hij betooverd werd; somtijds, van vreugde opgetogen, drukte hij op de onstuimigste wijze zijne verrukking uit. In den tusschentijd van Kerstijd tot Maria Lichtmis werden gemeenlijk deze stukken vertoond. Een dichterlijk vuur ontbrandde spoedig bij hen, die aldus hunne talenten te werk stelden om de lange winteravonden te korten. Vlugbespraaktheid, sterke gebaren, veel buitensporigheids in het ontwerp der vertellinge, en groote omslagtigheid in de voordragt, waren onmisbare hoedanigheden bij hen, die vermaken wilden; en indien zij geile gebaren en vuile uitdrukkingen daar nevens paarden, dan had het werk zijn vol beslag, en de algemeene toejuiching kon niet uitblijven. Aan eene vaste plaats waren deze vertooningen niet verbonden; eene papieren lantaarn, aan den zolder hangende, en de harmonie van twee waltboornen waren het sein voor de voorbijgangers, dat zij voor eenige weinige kopeken het vermaak konden genieten om eene klucht te zien, die, zoo dra zij wilden, zou beginnen. Dit slag van aankondiginge is heden ten dage uit het *Russische* Rijk niet geheel verbannen.

Tooneelvertooningen, intusschen, waren in *Rusland*, zoo wel als in *Duitschland*, onbekend vóór de tijden van PETER DEN GROOTEN. Die toenmaals in zwang gingen, bepaalden zich tot Rhetorische oefeningen, in de gedaante van Drama's en Blijspelen, in het uitvoeren van welke de leermeesters der kweekscholen hunne kweekelingen onderwezen. De onderwerpen dier spelen werden doorgaans uit de gewijde Geschiedenis ontleend, even gelijk die der Treurspelen, welke de Jesuiten en andere geestelijke Orden, die met de opvoeding der jeugd zich bemoeiden, aan het einde van een School- of gewoon jaar, gemeenlijk hunne kweekelingen leerden vertoonen. Als volkomen te verdedigen oordeelden zij het, wat den vorm aangaat, de Heidenen, bij voorbeeld, EURIPIDES, SOPHOCLES en PLAUTUS, als modellen te gebruiken; doch verre van te denken, dat het hoofdoogmerk der Tooneelvertooningen was, het hart der jeugd te vormen, en dezelve met haar vaderland bekend te maken, door het vertoonen van de zeden en begaafdheden van deszelfs groote mannen, (het doel, waaraan het Tooneel door de *Grieken* was toegewijd) bragt bijgeloof en onkunde hen in den waan, dat het hun niet vrij stond, onderwerpen van elders, behalve uit den Bijbel, te verkiezen.

Weinig bekommerden zij zich over de wijze der behan-

de-

Digitized by Google

delinge van deze onderwerpen. De ongerijmdſte en belagchelijkſte tooneelen en de walgelijkſte laagheid werden daarin gebragt. De heiligſte verborgenheden van den Godsdienst werden op de vuilſte manier daarin vertoond; en zoo zeer waren de Geestelijken overtuigd van de eenvoudigheid hunner kweekelingen en de rest der Geestelijkheid, dat zij zich niet verbeeldden, dat zij eenige nadeelige indrukſels zouden ontvangen. Waren de kweek- en lagere ſcholen der kloosters van *Moscou*, *Kiow*, *Novogorod* en andere op eenen beter voet ingerigt geweest, zij zouden ſtichtingen van de hoogſte nuttigheid hebben kunnen worden, ter voortplantinge van kennisſe in *Rusland*; maar de Monniken dier tijden vergenoegden zich met hunner eeuwe op zijde te blijven, in ſtede van haar vooruit te loopen, 't zij omdat zij daartoe onbekwaam waren, bij gebrek aan middelen, of omdat zij het onvoegzaam oordeelden, dat het volk te' zeer verlicht wierd. Indien de Biſchop DEMETRIUS ROSTOWSKY, in plaats van godsdienſtige ſpelen van zijne eigen uitvinding in zijn Biſchoppelijk paleis te *Rostow* ten tooneele te voeren, een ſtuk over eenig onderwerp, uit de ongewijde Geſchiedenis ontleend, had vervaardigd, zoude ongetwijfeld zijne Natie, door zijn voorbeeld onderrigt, welhaast de kiem harer geſchiktheid voor de Tooneelkunst ontwikkeld, en in die loopbane hebben uitgemunt, zonder op eenen ſchok van buitenslands te wachten. De meest vermaarde van ROSTOWSKY's ſtukken waren: *de boetvaardige Zondaar*; *Esther en Ahaſuerus*; *de Geboorte van Christus*, *zijne Opſtanding*, *en de Hemelvaart der Maagd Maria*. Van allegoriſche uitweidingen waren zij doorzaaid. WOLKOW, de eerſte toneelſpeler, op welken *Rusland* mogt roem dragen, ſpeelde daarin met veel opgangs. Biſchop ROSTOWSKY overleed in den jare 1709. De tooneelkunst was in *Rusland* nog in hare kindschheid, toen *Frankrijk* reeds de meesterſtukken van CORNEILLE, RACINE en MOLIERE bezat, en VOLTAIRE reeds den dageraad zijner toekomende grootheid vertoonde. De ſtukken der vroegſte *Ruſſiſche* Tooneeldichters werden in het midden der naastvoorgaande eeuwe vertoond, niet ſlechts in de kweekſcholen, maar WOLKOW's troep hervormde voorts dezelve, met eenen goeden uitſlag, op het Keizerlijk Tooneel.

De *Franſchen*, die, gedurende de regering van Czaar ALEXIS, zich naar *Moscou* begaven, verſpreidden in *Rusland* den ſmaak voor het Drama. De beſchaafde zeden en

Digitized by Google

de meer verfijnde smaak dier uitlanderen bezorgden hun een gunstig onthaal ten hove. De meeste Blijspelen van MOLIERE werden in het *Russisch* vertaald, en nevens de voorgaande godsdienstige stukken vertoond, niet slechts door de kweekelingen in het klooster van *Iconospaskoi*, maar ook ten hove, op een tooneel, door eenige jonge liefhebbers vervaardigd, aan het hoofd van welke Prinses SOPHIA, Zuster van PETER DEN GROOTEN, zich bevond. De beroerten, welke de troonbeklimming dien Monarchs vooraf gingen en volgden, schenen den lust tot Tooneelvertooningen in *Rusland* verdoofd te hebben. Geene andere tooneelspelers waren er te *Moscou*, dan eenige jonge wondheelers, welke, door middel van toeslaande schermen, de groote zaal van het Hospitaal in een Tooneel veranderden, en zich vermaakten met het uitvoeren der belagchelijkste *Russische* stukken, zoo wel gewijde als ongewijde. Doch naauwelijks had PETER DE GROOTE zijne nieuwe hoofdstad aan de oevers van de *Neva* geschapen, of dezelve werd door een troep *Duitsche* Komedianten bezocht, die eene groote menigte aanschouwers lokten, hoewel zij slechts de ellendigste stukken uitvoerden. STÄHLIN verhaalt, dat zij, op zekeren dag, bij aanplakking, aankondigden, dat zij dien avond een verwonderlijk en wel zienswaardig stuk voornemens waren ten tooneele te voeren. Door die belofte uitgelokt, verzamelde een groot getal aanschouwers; doch zoo als de Acteurs zouden beginnen, werden zij genoodzaakt, door een Keizerlijk bevel, het tooneel te verlaten, zonder hunnen mond te openen. Het gordijn werd opgehaald onder het welluidend spelen van het geheele Orchest, en de aanschouwers zagen eenen helder verlichten witten muur, waarop deze woorden te lezen stonden: *Heden is het de eerste April.* Deze troep werd welhaast verstrooid, en *Petersburg*, zoo wel als *Moscou*, was wederom zonder Tooneel.

Intusschen was het mangel aan Tooneelvermaken zoo dringend geworden, dat eenigen van de bedienden en het volk, tot des Czaars stallingen behoorende, onder elkander een gezelschap van liefhebbers oprigtten, en hunne tooneelbekwaamheden oefenden op eene soort van hooizolder, welken zij opgesierd en met stroomatten bezet hadden. Onder de regering van Keizerin ANNA verschenen er eenige *Italianen*, die blijspelen en balletten vertoonden; doch de troep was zoo zwak, dat op zekeren dag, eene Ac-

tri-

Digitized by Google

trice door hare verre gevorderde zwangerheid belet wordende ten tooneele te verſchijnen, hare rol door een' der Acteurs geſpeeld werd: eene verwisſeling, die aan het publiek geen klein vermaak deed. Eindelijk werd, in den jare 1737, de eerſte *Italiaanſche* Opera geopend. Twee jaren daarna werd een troep *Duitſche* Komedianten genoodigd; doch na den dood der Keizerinne, in het volgend jaar, vertrok dezelve. Eenige *Franſche* Tooneelſpelers werden thans in dienst genomen, om zich naar *Rusland* te begeven; doch de ſnelle en menigvuldige veranderingen, die in het *Ruſſiſche* Rijk plaats grepen, waren oorzaak, dat zij niet vroeger dan na de krooning van Keizerinne ELIZABETH de reize derwaarts aannamen. Omtrent dezen tijd werd het Operahuis te *Moscou* gebouwd, onder opzigt van STÄHLIN; doch het gebrek aan Acteurs werd daar zoo wel als te *Petersburg* gevoeld: de jonge Heeren van het Kadettenſchool ſpeelden de rol van Stommen, de zangers van de Keizerlijke kapel zongen in de Koren, en de kinderen der bedienden danſten.

SUMAROKOW, die door zijne lierzangen en leerdichten reeds bekend was, kwam ten laatſte als Tooneeldichter ten voorſchijn. Eenige Kadetten, met oogmerk om zich in het *declameeren* te oefenen, hadden zijn eerſte Treurſpel, *Chorew* genoemd, beſtudeerd. De Keizerin, daarvan onderrigt, betuigde hare begeerte om de jongelingen te zien. Zij ſpeelden voor haar op een klein Tooneel, en behaalden algemeene toejuiching.

Ondanks de zucht, welke het Hof voor deze vermakelijkheden betoonde, had men nog geenen inval gehad omtrent het oprigten van een *Ruſſiſch* Tooneel in de hoofdſtad, wanneer er, in den jare 1750, een te *Jaroslaw* geſticht werd. De *Duitſche* troep, in den jare 1748 te *Petersburg* gekomen, gaf daartoe de aanleiding. FEDOR WOLCHOW, Zoon eens Koopmans te *Jaroslaw*, had in deze vertooningen het grootſte vermaak geſchept. Deze zucht was in hem verſterkt geworden door het houden van verkeering met de *Duitſche* Spelers; zoodat hij, bij zijne thuiskomst, eene groote zaal in zijns Vaders huis tot een Tooneel vervaardigde, en met eigen handen beſchilderde; vervolgens een kleinen troep verzamelende, beſtaande uit zijne vier Broeders en eenige andere jonge lieden, vertoonde hij nu eens de gewijde ſtukken van Biſchop DEMETRIUS, dan de Treurſpelen van SUMAROKOW en LOMONOSSOW, onlangs in 't licht gekomen, en op andere

Digitized by Google

tijden Blijspelen en Kluchten van zijn eigen maaksel. WOLCHOW's onderneming vond de sterkste aanmoediging. Niet te vrede met hem met toejuiching te overladen, voorzag hem de naburige Adel, in den jare 1750, van de noodige penningen tot het oprigten van eenen Schouwburg, tot welken de toegang voor geld openstond. Het gerucht dier nieuwigheid waaide over naar *Petersburg*, en in den jare 1752 ontbood de Keizerin WOLCHOW met zijn troep. Met verscheiden zijner jonge Acteurs werd hij in het Kadettenschool geplaatst, om er zich in de *Russische* taal verder te oefenen, en in 't bijzonder zich op het declameeren toe te leggen.

Eindelijk werd, in den jare 1756, het eerste *Russische* Tooneel tot stand gebragt, door de medewerking van SUMAROKOW, en de Acteurs werden door het Hof betaald. Een *Duitsche* troep verscheen in den jare 1757, doch ging uiteen, na de komst der *Italiaansche* Opera. Niet meer opgangs maakte de *Opera Buffa* te *Moscou*, in den jare 1759; haar ondergang werkte ten voordeele van die nog te *Petersburg* bestond, en veel meer aanmoediginge genoot. De vuurwerken, na het spel, op het tooneel afgestoken, verschaften groot vermaak aan het publiek, en trokken meer volks dan de Muzijk. Bij de krooning van CATHARINA verzelde haar het *Russische* Hoftooneel naar *Moscou*, doch keerde spoedig naar *Petersburg* terug, alwaar het zich sedert gevestigd heeft. De smaak voor Tooneelvermaken was, ten dezen tijde, zoo algemeen geworden, dat de aanzienlijkste leden van het Hof in de beide hoofdsteden niet slechts *Russische* tooneelspelen vertoonden, maar ook *Italiaansche*, *Fransche*, *Duitsche*, en zelfs *Engelsche* Tooneelen geopend werden, en langer of korter stand hielden. CATHARINA DE GROOTE, begeerende dat ook het volk in dit vermaak zou deelen, beval dat er een Schouwburg zou gesticht worden op het groote plein in het bosch van *Brunberg:* zoo wel de Acteurs als de Spelen waren hier volmaakt berekend naar het graauw, welk dezelve kwam hooren. Vreemd mag het schijnen, dat deze inrigting somtijds lieden van meer smaaks lokte; en 't is, misschien, het éénige Tooneel, waarheen men aanschouwers zich zag begeven in rijtuigen met vier of zes paarden bespannen. Nog meer verwondering, echter, verdient het, dat men Acteurs tot den Adelstand zag verheven worden, tot loon voor hunne talenten; dit gebeurde, in den jare 1762, ten aanzien van de

Digitized by Google

de Broeders FEDOR en GREGORIUS WOLCHOW. De eerste, stierf in 't volgende jaar, nog zeer jong. Zijne vermaardheid, als een voortreffelijk Acteur in het Treur- en Blijspel, zal, misschien, ten eenigen dage, merkelijk dalen: met dankbaarheid evenwel zullen zich steeds de *Russen* herinneren, dat hij de eigenlijke Stichter van het *Russische* Tooneel was.

Desgelijks zullen zij gedachtig zijn aan de verdiensten van SUMAROKOW, den Treurspeldichter. Hij was de eerste, die bewees, waarvoor de *Russische* taal, tot nog toe verwaarloosd, vatbaar ware. In den jare 1727 te *Moscou* geboren van edele ouderen, wijdde hij zich met kloeken ijver aan de beoefening der aloude klassische Schrijvers en *Fransche* Dichters. Dit deed zijn dichtvermogen ontwaken. Zijne vroegste opstellen liepen allen over de Liefde. Zijne landgenooten bewonderden zijne zangen, en zij waren welhaast in eens ieders mond. Door dien opgang bemoedigd, gaf SUMAROKOW, van tijd tot tijd, zijne andere dichtwerken in het licht. Treurspelen, Blijspelen, Psalmen, Opera's, Grafschriften, Straatliedjes, Lierzangen, Raadsels, Treurzangen, Satiren, in één woord, allerlei opstellen, voor welke de Dichtkunde vatbaar is, vloeiden in overvloed uit zijne pen, en vulden niet minder dan tien dikke deelen in octavo. Zijn Treurspel *Chorew* was het eerste stuk in de *Russische* taal, welk goed mogt heeten. Het is, in Alexandrijnsche verzen, op rijm geschreven, even gelijk zijne andere Treurspelen, als *Hamlet*, *Sinaw en Truwor*, *Artistona*, *Semira*, *Jaropolk en Dimisa*, *de valsche Demetrius*, enz. en de eerste stukken toonden, dat hij in het plan, de ontwikkeling, karakter en stijl, CORNEILLE, RACINE en VOLTAIRE tot modellen had gekozen. Hoewel SUMAROKOW geen zeer schitterend vernuft bezat, was hij, echter, met een zeer gelukkig talent begaafd, om aan zijne Treurspelen eene zekere oorspronkelijkheid te geven, welke dezelve van die van andere Natien onderscheidt. Hij verwierf de onbevoegde goedkeuring zijner landgenooten, door de keuze zijner onderwerpen, die hij meest allen uit de *Russische* Geschiedenis ontleende, en door de kracht en stoutheid, welke hij aan zijne karakters leende. Doch die opgang maakte hem zoo hoogmoedig en opgeblazen, dat hij de zachtste beoordeeling niet kon verdragen. Naijverig van den roem, door LOMONOSSOW, een' ander' *Russisch'*

Digitized by Google

Dichter, behaald, was hij op elke gelegenheid bedacht, om hem den voet te ligten; en 't was eene groote zegepraal voor SUMAROKOW, op te merken, dat het gemeen naauwelijks eenige kennis nam van de eerſte Tooneelproeven diens Schrijvers, en dat zij welhaast der vergetelheid werden overgegeven.

Wijders heeft SUMAROKOW een groot getal Blijſpelen geſchreven, waarin de ſchrijfwijze van MOLIERE doorſtraalt. In weerwil van hunne oorſpronkelijkheid, en ſomtijds laagheid, maakten zij niet veel opgangs. De voornaamſte zijn: *de Moeder Medevrijſter van hare Dochter*; *de gewaande Hoorndrager*; *de booze Man* enz. Hij heeft eenige Opera's geſchreven, onder andere *Cephalus en Procris*, op muzijk gebragt door D'ARAJA, Keizerlijken Kapelmeester, en voor 't eerst te *Petersburg* vertoond in de Vaste van 1755. De vertooners van beiderlei ſekſe waren kinderen beneden de veertien jaren.

Misſchien zal het den Lezer niet onaangenaam zijn, hier de namen te vinden van eenige *Ruſſiſche* Treur- en Blijſpel-dichters, en de titels van hunne voornaamſte Werken.

Aan KNIASCHIN zijn de *Ruſſen* het Blijſpel *de Boaſſer* verſchuldigd. Het is in verzen, in een zuiveren ſtijl, geſchreven, en wordt nog heden met toejuiching vertoond. Intusſchen heeft deze Schrijver alle zijne vermaardheid dank te weten aan zijne Opera's; de voornaamſte van welke zijn *de Sbitenſchtſchik* (de koopman in ſterken drank, *ſbiten* genaamd;) *het ongeluk van een Rijtuig*, *de Vrek*, enz. Niet lang geleden is er eene nieuwe uitgave van zijne werken in 't licht verſchenen.

DENIS VAN WIESEN zou een volmaakt Blijſpeldichter geweest zijn, indien hij aan zijne opſtellen ſlechts wat meer moeite had gedaan. Zijn Blijſpel *het geroofde Kind* levert een voldoend bewijs op van zijn vernuft en talenten; nog heden geeft het groot genoegen. De bedoeling is hoogstzedelijk; en het karakter van een jongen lichtmis, MITROFAN genaamd, die in 't geheel geene opvoeding heeft gehad, wordt er met zoo veel geests en waarheids geteekend, dat het in *Rusland* tot een ſpreekwoord is geworden; wordende een jongeling van dat ſlag nu aldaar een MITROFAN genaamd. *De Brigadier* is insgelijks een der goede ſtukken van het *Ruſſiſche* Tooneel. VAN WIESEN bezat een verwonderlijk talent, om de ongerijmdheid van

Digitized by Google

van verſcheiden gewoonten te gevoelen en ten toon te ſtellen.

Ten aanzien van de waarheid der karakters behoeft KOPIEW voor hem niet onder te doen. Zijn *Lebediſche Kermis* wordt, gedurende de Vaste, met genoegen ontvangen. De karakters ſchijnen op het tooneel des bedrijfs te zijn geteekend; derzelver grappige manieren en taal behalen luidruftige toejuiching bij het gemeen. De Schrijver leeft nog.

ABLESIMOW was de eerſte, die in den ſmaak der voorgaande Tooneeldichters ſchreef. Zijne ſtukken zijn opgevuld met kluchtige invallen en een ſpottenden geest; de voornaamſte zijn: *de Schrijvers Winkel*; *Vertrek uit de Winterkwartieren*, en *Geluk in de Loterij*; doch zijne Opera, *de Molenaar*, heeft hem meer roems doen behalen, dan alle zijne overige ſtukken. Het is een der geliefde ſtukken der *Ruſſen*; en voor zoo veel het de zeden des lands ſchildert, zal het altijd met genoegen gezien worden. In den jare 1799 werd het aan 't Hof vertoond, en zevenëntwintig achtervolgende keeren op het Tooneel van *Knieper*; en het bleek uit de toejuiching der toehoorderen, dat zij het nog niet moede waren.

De onkoopbare Man is het eenig Blijſpel, door BIBIKOW geſchreven; het wordt voor een der beste ſtukken van het *Ruſſiſche* Tooneel gehouden, en veel beter dan dat van SUMAROKOW, 't welk denzelfden titel voert.

ALEXIS WOLCHOW ſchreef twee fraaije Blijſpelen: *Kinderliefde*, en *de bedrogene Eigenliefde*.

De beſluiteloze Man; *Democritus*, en *de IJlhoofdige*, zijn van IWAN DMITREWSKY, die den tegenwoordigen ſmaak zeer nabij gevat, en insgelijks het *Engelsch* Treurſpel *Beverley* in 't *Ruſſisch* vertaald heeft. Met zijne talenten van Schrijver paarde hij die van voortreffelijk Acteur. Hij was een kweekeling van den vermaarden GARRICK. Met leedwezen zag het publiek dien grijsaard voor de laatſte reize op het tooneel verſchijnen in den *Albert*, in den jare 1797.

JELAGIN heeft verſcheiden *Franſche* Treur- en Blijſpelen vertaald, en *Jean de Mollé* ten tooneele gevoerd, op eene wijze, zeer leerzaam voor ouders.

Het Blijſpel, *de Minnaar met Schulden*, vloeide uit de pen van Prinſe FEDOR ALEXIOWITZ KOLOWSKY. De dood verhinderde hem, de laatſte hand te leggen aan het Treur-

Digitized by Google

ſpel *Sumbeka*, waarvan het onderwerp uit de Historie van *Caſan* is ontleend.

De Prins KOLOWSKY beminde de fraaije kunſten, was een opregt vriend en dapper krijgsman. In den jare 1769 werd hij, als kourier, naar *Italie* gezonden aan den Grave ALEXIS ORLOW. Bij deze gelegenheid ging hij VOLTAIRE zien. Hij ſtond, in den ſlag van *Tſchesme*, op het ſchip de *St. Euſtatius*, en hem trof het ongeluk van met dien bodem in de lucht te ſpringen. CHERASKOW, in een gedicht op dien ſlag, ſpreekt dien Prins aldus aan: „Kind „der Zanggodinnen! waarom tradt gij zijlings af naar „Bellona, terwijl uw weg u naar Apollo leidde?"

LUKIN heeft twee ſtukken geſchreven: *de Verkwister door de Liefde verbeterd*, en *de dwaze Snapper*.

MAGNISKY, een lijfeigene van den Grave JAGUSCHINSKY, werd door zijnen Meester naar *Italie* gezonden, om zijne begaafdheden tot de Muzijk verder te volmaken. Aanmerkelijke vorderingen in die kunst gemaakt hebbende, ſchreef en ſtelde hij op muzijk *de Herberg*, eene zeer geachte Opera, welke vijftienmaal achtereen vertoond werd.

Nog vele anderen telt *Ruſland* onder zijne Tooneeldichters; als WEREWKIN, JELSTENANINOW, KARIN, CHERASKOW, den Schrijver van het *Moscou behouden*. Ook zouden wij kunnen noemen PROKUDIN, SOKOLOW, Schrijver en Acteur, TITOW, TSCHERTKOW, TROFILNETYN, wiens ſtukken, te *Kiow* vertoond, nooit gedrukt zijn.

Uitgezonderd den Majoor-Generaal KOPIEW en den Geheimraad CHERASKOW, zijn alle de genoemde Schrijvers overleden; verſcheiden Schrijvers, echter, arbeiden nog aan de vermeerdering der rijkdommen van het *Ruſſiſche* Tooneel. Het Treurſpel *Thamas Kuli Khan*, door GLEWILTSCHIKOW, Schrijver en Acteur tevens, is verſcheiden malen vertoond. Hij heeft insgelijks zijne krachten aan het Blijſpel beproefd. JVIN, Schrijver van *Liſe, of de zegepraal der Dankbaarheid*, is een jongeling van groote hoop; dit geldt ook omtrent FEDEROW, wiens *Liefde en Deugd* en *Ruſſiſche Soldaten* onlangs zeer gunſtig zijn ontvangen.

De ſmaak der *Ruſſen* wordt dagelijks beſchaafder. Zij beſchermen de kunſten en wetenſchappen, die zij, ondanks de ſtrengheid van hun klimaat, onder hen weten te vestigen. De onſterfelijke CATHARINA zelve gaf er hun een voorbeeld van. Wij behoorden die groote Vorſtin aan het

Digitized by Google

het hoofd der Schrijveren geplaatst te hebben, op welke *Rusland* roem draagt. Aan haar is de Natie de Opera *Iwan Tsarewitsch*, *Gore Bogatyr*, en *Fedul* verschuldigd; alsmede verscheiden Blijspelen, onder andere, *de verwaande Wijsgeer*. CATHARINA DE GROOTE wist, hoe zij kroonen van wijdverschillenden aard op haar hoofd konde vereenigen.

BESCHRIJVING VAN DE BAGNA OF DE HOOFDGEVANGENIS VAN KONSTANTINOPEL; NEVENS HET VERHAAL WEGENS EEN' ONGELUKKIGEN GEVANGENE.

De *Bagna* is een gedeelte van het Arsenaal. Deze gevangenis dient ter bewaringe van de kwaaddoeners, voor de galeijen bestemd. Ook worden daar aanzienlijke *Grieken* geplaatst, die ten dood zijn verwezen, of die door hunne bloedverwanten moeten gelost worden, somtijds ook *Turken*, welken men in stilte wil van kant maken. Voorts is de *Bagna* de plaats, alwaar de krijgsgevangenen, en de slaven, op Malteesche schepen veroverd, bewaard worden.

De Kapitein-Pacha, of Groot-Admiraal, voert het bevel over het Arsenaal, onder welken een Intendant en een Effendi gesteld zijn, een officier van de Politie, die het regt heeft om gevangen te nemen en te slaan, maar niet om met den dood te straffen. Onder de bevelen dienst ambtenaars staan de *Chiaous*, of Wacht, en de scherpregters. Alle dezen zijn *Maltezen* van afkomst, en gelooven, dat zij in het wurgen van een' *Turk* een verdienstelijk werk verrigten. Hunne reusachtige grootte en gestalte zijn die der echte afstammelingen van HERCULES. Zij worden uit de slaven genomen, en volvoeren altijd vrijwillig dezen hatelijken post. Zij zijn gehuwd, hebben hunne woningen buiten de gevangenis, en brengen aldaar bij hun gezin den nacht door.

De politie van de *Bagna*, dat wil zeggen, de pijnigingen van hun, die dezelve bewonen, zijn toevertrouwd aan *Grieken*, die den post van *Bachis* of Wachten waarnemen. Zij dragen altijd een stok in de hand, en kloppen naar goeddunken de gevangenen. Bij nacht doen zij de ronde in de gevangenis, hebben het opzigt over de regts-

ple-

Digitized by Google

plegingen, wekken de gevangenen en doen hen naar hun werk gaan. Elken morgen en avond maken zij eene naauwkeurige lijst van de ſlaven: want indien er een ontbreke, zijn zij daarvoor aanſprakelijk. Dikmaals ontvangen zij geld, welk zij met den Effendi deelen, om van deze en gene gevangenen de boeijen te ſlaken.

De *Bagna* ligt aan den oostelijken oever van de haven of golf van *Ceras*. Hare gedaante is nagenoeg die van een parallelogram of langwerpig vierkant, doch de muur aan den waterkant volgt de bogten des oevers. De plaats, voor de ſlaven geſchikt, is eene groote zaal, boven welke een hangzolder loopt. Men heeft er veldbedden, op welke de gevangenen, geboeid, ſlapen. De officieren hebben kleine nisſen, in welke zij hun verblijf houden; zij zijn vrij van werken, zoo wel als de zieken. Er zijn afgezonderde verblijven voor de onderſcheidene klaſſen van gevangenen. Gedurende den jongſten *Turkſchen* oorlog, vervaardigden de *Ruſſen* in deze gevangenis eene fraaije tent, die er nog heden wordt gezien. Ook heeft men er eene kapel, in welke een *Griekſche* priester alle zondagen dienst doet. Op heilige dagen houdt men naar de *Bagna* een ſtatelijken optogt, welke van alle Christenen, hier tegenwoordig, wordt bijgewoond. Rondom het plein van de *Bagna* ontmoet men vele winkels, van wachten omzet, alwaar levensmiddelen, wijn en brandewijn verkocht worden.

In het laatst van ons verblijf alhier werden onze ſoldaten beter behandeld dan de overigen; de *Turken*, hoe wreed zij ook mogen wezen, ſchenen medelijden te hebben met hun ongeluk. Zij zonderden hen af van de overige ſlaven, en leiden hun geen zwaren arbeid op. Ten zes of zeven ure in den morgen werden zij gewekt, om in de haven aan het toetakelen van ſchepen te gaan werken; de zwakken werden gebruikt om op het plein van de *Bagna* hennep te pluizen. Omtrent den middag werd hun eten gebragt, en ten vier ure eindigde hun dag. Verre van hen te mishandelen, gaven de kapiteins der *Turkſche* ſchepen, voor welke zij werkten, hun kleine geſchenken. Ten zes ure deed men hen naar binnen gaan, en ſloot hen in hunne kleine celletjes op. Thans liet zich eene ſtem hooren, die, zich tot allen wendende, riep: „ Christenen! eet en drinkt in vrede; twist met nie„ mand. Morgen, indien het Gode behage, zult gij uwe „ vrijheid bekomen."

Na

Digitized by Google

Na deze korte vermaning begonnen de wachten hunnen nachtdienst. Dit was het tijdstip der regtsplegingen; vele vielen er voor in het eerste jaar van den oorlog. Drie maanden naauwelijks waren er sedert de eerste vijandelijkheden verloopen, toen de Kapitein-Pacha eenen *Griek* naar de galeijen zond, IANAKI genaamd, neef van CANGIERLI, Prins van *Wallachie*. Deze jongeling, begunstigde Drogman (of Tolk) van HUSSEIN-PACHA, welken hij naar *Widdin* had verzeld, viel eensklaps van het toppunt van aanzien en eere tot den laagsten trap van vernedering en ellende. Zijne beschaafde opvoeding, zijne kundigheden, zijne onschuld, deden welhaast elkeenen in hem belang stellen, en verwekten het teederste mededoogen.

Gewillig getroostte hij zich den dood, en verwachtte, den zelfden dag, als hij gevangen werd genomen, ten dood te zullen gebragt worden. Ziende, echter, dat hij zich had bedrogen, en er met hem te doen sterven gedraald werd, greep hij eenigzins moed, en zocht eenige verademing door in gesprek te treden met de *Franschen*. In het bijzonder wendde hij zich tot den Heer RICHEMONT, en ontvouwde hem de listen en lagen, waarvan hij het slagtoffer was geworden, alsmede die, welke zijnen oom CANGIERLI in het bederf gebragt hadden, wiens hoofd PASSWAN OGLU had geëischt.

IANAKI's bloedverwanten smeekten bij den Kapitein-Pacha om genade, en deden den gevangene eenige hoop opvatten. De wachten, even laag van ziel als wreed, betoonden hem eenigen eerbied, omdat zij hem als eenen gunsteling beschouwden, die slechts van eene kortstondige ongenade het voorwerp was. Eindelijk kwamen de smeekingen der doorbedroefde familie ter oore der echtgenoote van HUSSEIN-PACHA, die er door getroffen scheen. Men hield zich van de verzochte genade verzekerd, nadat deze vrouw, eene nicht van den regerenden Sultan, zich de zaak had aangetrokken. Eindelijk gaf HUSSEIN zijn woord, en beloofde zijne vrouwe, dat IANAKI dien zelfden avond zoude ontslagen worden. Maar in hetzelfde oogenblik gaf hij bevel, hem te wurgen.

De ongelukkige jongeling begreep zijn lot, toen hij de *Bachis* zag vertrekken, en de *Grieken*, die hem waren toegedaan, zorgvuldig opgesloten worden. De zaak leed geenen twijfel meer, toen hij, bij het naderen van den nacht, in stede van hem naar de *Bagna* terug te brengen, in het koffijhuis der gevangenisse werd geleid, de plaats voor

Digitized by Google

voor de ten dood veroordeelde gevangenen beſtemd. Toen de dag was geëindigd, werd hij gewurgd, en zijn lijk in de haven ten toon gehangen. Zoodanig was het loon der getrouwheid, met welke hij zijnen meester had gediend. De vreeze, dat hatelijke geheimen zouden wereldkundig worden, was de ware reden zijner doodſtraffe.

LIEFDE EN DANKBAARHEID.

(Eene *Engelſche* Geſchiedenis.)

Ouderloos en eigenaar van een groot vermogen kwam de Heer EDUARD PARKER op zijn twintigſte jaar te *Londen*. Deszelfs luidruftige vermaken bezaten geene bekoorlijkheid voor een hart, tot zachte en gevoelige aandoeningen uit zijnen aard overhellende. Onvoldaan over het ledige, welk rondom hem plaats had, gevoelde EDUARD welhaast de behoefte, wezens te ontmoeten, die hem het vermaak der aanwezigheid van nieuws deden gevoelen. Hij herinnerde zich, dat zijn Vader, in de geſprekken, door welke hij zijne jeugd zocht te wapenen tegen de valſche betuigingen van vriendſchap, die, bij zijne intrede in de wereld, aan hem ruimſchoots zouden gedaan worden, telkens den eerlijken *Sir* HUGUES MURRAY had genoemd, als den eenigen hartvriend, welken hij ſedert zijne kindſchheid had behouden. — EDUARD beſchuldigde zichzelven, dat hij niet vroeger den inval had gehad van zich bij een' man te vervoegen, welken hij zich voorbereid gevoelde als een tweeden Vader te beminnen. Hij verneemt naar deszelfs woonplaats; hij vliegt daarheen. Weldra verneemt hij, dat *Sir* HUGUES niet in *Londen*, maar naar buiten was vertrokken, om het ſchoone ſaizoen door te brengen op een Landgoed, welk hij in het land van *Wales* bezat. Hij ſchrijft aan hem en ontvangt dit antwoord: „ De Zoon, „ welken ik had, is te *Londen* gekomen, en ik was niet „ daar om hem te ontvangen! Kom: indien gij een oogenblik „ draalt, zal ik u komen halen." EDUARD bevochtigde dit papier met zijne tranen; het was alſof hij in het vaderlijke huis zoude terug keeren.

Nog ſterker werd deze zoete begoocheling door het onthaal, welk hij op *Welshuis* ontving. *Sir* HUGUES drukte hem tegen zijnen boezem; zoo natuurlijk rolde de naam van *Zoon* van zijne lippen, dat EDUARD gegnen anderen dan dien van *Vader* zoude hebben kunnen uiten. Twee jonge meisjes ontmoetten hem: „ Zie daar uwe Zusters!" zeide de goede grijsaard. Voor de eerſte maal, ſints de oorzaken van zijn

Digitized by Google

zijn leven aan zijne teederheid onrukt waren, voelde EDUARD in den grond zijner ziele den troost en de hoop herboren worden. Hij had eene familie wedergevonden; hij sprak, en hij werd begrepen. Zijne heimelijke genegenheden werden voorafgevoeld, zijne wenschen werden voorkomen.

ELIZABETH was de eenige Dochter van *Sir* HUGUES; MARIA was zijne Nicht, of liever zijn tweede kind. De eerste deed zich opmerken door regelmatige trekken, eene betooverende gestalte, eene zekere deftigheid, welke haar gansche gedrag en alle hare gesprekken verzelde. De andere, door de gaven der natuur minder begunstigd, werd daarvoor schadeloos gesteld door een gelaat, welks engelachtige zachtheid tot een treffenden tegenhanger diende van ELIZABETH's majestueuze schoonheid. Hoe groot ook de voordeelen waren, welke de eene boven de andere scheen te bezitten, lang zoude de man, die onverschilligheids genoeg had kunnen behouden, om beide op den regten prijs te schatten, in twijfel hebben moeten hangen, voordat hij eene keuze deed. Maar die keuze stond niet meer in de magt van den jongen PARKER. Het eerste gezigt van ELIZABETH had hem te ondergebragt; geene andere verdienste bezat MARIA in zijne oogen, dan dat zij de Nicht der aanbiddelijke *Miss* MURRAY was; en in de hitte zijner opkomende drift voedde hij slechts éénen wensch, de eene tot Echtgenoote, de andere tot Zuster te hebben. Overdenking versterkte nog het gewigt van een ontwerp, in het eerst door een onvrijwillig gevoel bemand. Met welk een zoet genoegen sprak EDUARD telkens tot zichzelven: „ Ach! vereer ik niet mijns Vaders „ nagedachtenis, indien ik door heilige banden mij vereen„ige met de Dochter van zijnen getrouwen Vriend? Beant„woord ik niet aan zijne oogmerken, indien ik met deze „ zoo waardige familie de schatten deele, van welke het „ lot mij te vroeg in het bezit gesteld heeft?"

Weggesleept door deze zoo verleidende denkbeelden voor een zoo edel als vurig karakter, stelde zich, echter, EDUARD tot eenen pligt, door de kieschheid hem opgelegd, ELIZABETH van haarzelve te verkrijgen, voordat hij *Sir* HUGUES om hare hand durfde verzoeken. De koelheid, met welke zijn eerste aanzoek werd ontvangen, bedroefde hem, zonder hem ter neder te slaan; de eerbiedige huide, welke hij aan *Miss* MURRAY deed, spreidde een sluijer over verongelijkingen, over welke de geweldiger hartstogt zoude gemurmureerd hebben. In haar ijskoud zwijgen, in haren trotschen blik verpijnde hij zich niets anders te bespeuren dan de ingetogenheid eener strenge deugd; zelfs durfde hij in de woorden, in welke eene honende versmading doorstraalde, den tweestrijd en de achterhoudendheid van een

jong

jong hart vermoeden, hetwelk, van een onbekend gevoel beheerscht, zichzelf trachtte te begoochelen.

Niet lang konden de teedere voorkeuze, de kiesche zorgvuldigheden, van welke ELIZABETH het bestendig voorwerp was, voor de opmerking harer Nicht verborgen blijven: weldra doorzag de gevoelige en zedige MARIA het geluk, hetwelk voor de gezellin harer kindschheid werd bereid; en wel verre van die heimelijke jaloezij op te vatten, zoo gemeen onder jonge lieden van hare sekse, dankte zij den Hemel voor de verhooring van hare vurigste wenschen. Aan EDUARD's verlangens ernstig deel nemende, stelde zij het zich tot pligt, zijne ontwerpen te ondersteunen, — tot zoet vermaak, zijne beminnelijke hoedanigheden te doen gelden.

Met even veel onverschilligheids hoorde *Miss* MURRAY hare Nicht, als zij omtrent den minnaar had betoond, wiens zaak MARIA bepleitte. Een natuurlijke afkeer van het aangaan van verbindtenissen, wier gewigt en duurzaamheid elk redelijk wezen moesten affchrikken; de deugdzame vreeze, van de telkens wederkeerende verpligtingen, welke het huwelijk vordert, niet met alle de strengheid, welke haar geweten haar voorschreef, te zullen kunnen vervullen: deze waren steeds de tegenwerpingen, met welke ELIZABETH zich wapende, om de meest overredende redekavelingen harer jonge vriendin te bestrijden. Door een even zuiveren als kwalijk geplaatsten ijver gedreven, wilde MARIA hare vertoogen verdubbelen; zij had de smart zich te hooren antwoorden, dat, ten tijde als *Sir* HUGUES zich had verwaardigd om zijne Nicht tot zich te nemen, zijn oogmerk geweest was, eene gezellin, en niet eene Gouvernante te geven aan eene Dochter, welke hij genoeg beminde, om haar meesteres over hare gevoelens en hare bedrijven te laten. De goede MARIA treurde over de verblindheid harer Nicht, meer dan over den hoon, hare vriendschap aangedaan.

Sir HUGUES had den tijd niet verbeid, dat eenige niet dubbelzinnige verschijnsels hem de heimelijke neigingen van den jongen PARKER openbaar maakten, om wenschen op te vatten, zoo dierbaar voor zijn Vaderhart. Het geluk van zijn kind te vertrouwen aan den Zoon, welken zijn teeder hart had aangenomen; in den avondstond zijns levens zich aan te merken als het voorwerp hunner zorgen; het leven te kunnen verlaten, zonder angstige bekommernissen omtrent het toekomende met zich ten grave te doen dalen: welk een troostrijk verschiet voor den besten der Vaderen! Van uur tot uur verwachtte hij, dat de jonge gelieven het geheim hunner wederzijdsche genegenheid hem zouden komen mededeelen, en in stilte verheugde hij zich, denkende aan hunne verrassing, als hij hun zoude bekennen, dat hij al sints lang hun geheim doorzien had.

Een

Een onverwacht voorval kwam de zoete droomen ſtoren, met welke zich de goede grijsaard ſtreelde. In den oord, waarin het Landgoed van *Sir* HUGUES lag, werden zeer ſtekende hekeldichten verſpreid, tegen verſcheiden Dames, welke een feest hadden bijgewoond, dat de Gouverneur van de kleine ſtad *St. Aſaph* had gegeven. *Miſs* MURRAY in het bijzonder werd daarin zeer bits gehekeld. *Sir* HUGUES drukte zich daarover uit met alle de hevigheid eens Vaders, gegriefd in hetgeen hij het dierbaarſte in de wereld had. Wat ELIZABETH aangaat, haar misnoegen kende geene palen; twintigmalen riep zij, dat, indien haar Broeder nog leefde, zij hem zoude oproepen om wraak te nemen van den baldadigen bewerker van een zoo grievenden hoon. — „ Wie is hij?" vraagde EDUARD zeer bedaard. — „ Geen andere kan hij zijn „ dan Kapitein WICKHAM," antwoordde ELIZABETH; maar „ wat gaat het u aan, dat gij het weet, Mijnheer PAR„ KER? Uwe koelbloedigheid..." — „ Kapitein WICKHAM!" herhaalde EDUARD ſtilletjes. Hij geeft *Miſs* MURRAY tijd, om harer woede in verwenſchingen lucht te geven, en ſprak geen woord meer gedurende den geheelen avond.

's Anderendaags morgens zaten *Sir* HUGUES en de twee jonge meisjes aan het ontbijt; EDUARD verſcheen niet. De dienstboden werden ondervraagd; een van hun had hem, met het aanbreken van den dag, de kleine deur van het park te paard zien uitrijden. Men verliest zich in gisſingen; MARIA alleen raadt de waarheid. „ Hij is uitgereden om te vechten!" riep zij uit. In het zelfde oogenblik wordt de deur geopend; eenige boeren brengen op eene draagbaar den ongelukkigen jongeling binnen, zwemmende in zijn bloed.

Zijne wonde, ſchrikwekkende in den eerſten opſlag, was, echter, niet gevaarlijk. Welhaast vergat hij zelf zijne kwetſuur, om zich alleen bezig te houden met het geluk van zich van nieuws te bevinden in een gezin, welk hij gewroken had. „ Zie daar, ELIZABETH!" zeide de goede MARIA tot hare Nicht, „ dien dapperen EDUARD! hij heeft „ zijn leven voor u gewaagd." — „ Hij heeft zijn' pligt „ gedaan," gaf *Miſs* MURRAY deftig tot antwoord; en na elken morgen eenmaal naar den toeſtand van haren wreker te hebben laten vragen, verwaardigde zij zich het overige van den dag niet, er aan te denken, dat hij met haar onder één dak zijn verblijf had. Maar al te diep was het gevoel, welk EDUARD van deze wreede veronachtzaming had. ELIZABETH, die zelfde ELIZABETH, voor welke hij honderd malen den dood zoude getrotſeerd hebben, verliet hem, ontvlugtte hem; en MARIA, de arme MARIA, met welke men naauwelijks zich bemoeide, was onuitputtelijk in allerlei bezorgdheden der teederlievendſte Zuster. EDUARD was er gevoelig voor; hij ſchaamde zich niet, in hare tegen-

Digitized by Google

woordigheid tranen te ſtorten. MARIA beklaagde hem; zij ſchreide met hem. — Wees op uwe hoede, goede MARIA! het medelijden is de weg tot liefde!

In weerwil van het ſombere leed, hetwelk EDUARD's hart drukte, namen zijne jeugd en ſterkte welhaast de overhand. Steunende op MARIA's arm en dien van *Sir* HUGUES, deed hij zijne eerſte wandeling over het grasperk, welk rondom het kasteel liep. Wanneer hij ELIZABETH ontmoette, zeide zij tot hem op een luchtigen toon, dat, indien hij eenigzins zich in de zee baadde, er welhaast geen het geringſte ſpoor van zijne wonde zoude overblijven. Zoo veel onverſchilligheids griefde de ziel des gevoeligen jongelings; in MARIA's ſchoot ſtortte hij zijne droefheid uit, en de zachtaardige Nicht, meer, misſchien, uit deelneming in de gezondheid van haren zieke, dan om ELIZABETH te veronſchuldigen, deed haar best om te bewijzen, dat zij met een zoo bedaard voorkomen alleenlijk zich wapende, om de al te levendige gemoedsaandoening te verbergen, welke zij niet wilde bekennen.

Te zwaar drukte EDUARD zijn toeſtand, dan dat hij met eene zoo beuzelachtige hoop zich zoude voeden; hij nam het beſluit om ſtoutmoedig den ſluijer op te ligten, welke zijn lot bedekte, en weldra vond hij daartoe gelegenheid. Hij had opgemerkt, dat ELIZABETH's wandelingen meestal langs de zee liepen, wier oever aan het buitenſte van het park grensde. Bij laag water, om zich tegen de hitte des dags te beſchutten, begaf zij zich dikmaals met hare boeken of met haar teekenwerk naar eene grot, die eene natuurlijke opening had aan den voet van eene rots. Op zekeren dag zag EDUARD, die nu wederom begon alleen te gaan, *Miſs* MURRAY naar deze eenzame plaats zich begeven. Hij ſpoedde zich, om zich bij haar te vervoegen; hem ziende, gaf zij een gil van verbaasdheid. „ Wees bedaard, ELIZABETH!" zeide hij, zijn best doende om eene vrolijke houding aan te nemen: „ zal ik „ dan altijd voor u een voorwerp van verſchrikking zijn?" — „ Maar waartoe deze gedurige vervolging, Mijnheer EDUARD?" — „ Ik, u vervolgen, ELIZABETH! het is zoo, gij „ vlugt voor mij, en ik zoek u op; maar is dit eene beleediging, welke gij mij niet kunt vergeven?" — „ Het is „ een toeleg op mijne vrijheid." — „ Hoe, wanneer ik niets „ anders bedoel, dan de mijne aan u op te offeren?" — „ O! ik weet wel, dat gij u nog mijnen ſlaaf zoudt noemen, in het oogenblik dat gij mij in ketens boeidet." — „ Uwe aantijgingen zijn wreed." — „ Zij zijn regtvaardig en onveranderlijk. Mijnheer PARKER, gij hebt mij de „ gelegenheid verſchaft om eens een einde te maken aan den ſtaat „ van bedwang, in welken wij wederkeerig ons bevinden; „ ik wil er mij van bedienen; luister naar mij: grootelijks

zoudt

„ zoudt gij u vergisſen, indien gij onderſtelde, dat ik
„ zoude kunnen getroffen of zelfs geyleid worden door de
„ huide, welke het u behaagd heeft mij te betoonen, ſints
„ gij onder ons woont. Elk lid van uwe ſekſe, dagelijks
„ met twee jonge meisjes verkeerende, zal zich, even als
„ gij, verpligt rekenen, omtrent eene van haar den verlief-
„ de te ſpelen. Moet ik u bedanken, dat gij aan mij boven
„ mijne Nicht den voorrang hebt gegeven; dat wil zeggen,
„ mij hebt verkoozen tot het voorwerp dier verrukkende
„ geestvervoeringen, die, allen voorshands wel overlegd
„ zijnde, geene andere uitwerking kunnen hebben, dan de
„ verweling te weren, die u in deze eenzaamheid mogt
„ vervolgen?" — „ Hoe!" riep EDUARD uit, „ *Miſs* MUR-
„ RAY heeft mij vatbaar kunnen rekenen voor die hatelijke
„ veinzerij; terwijl ik op niets anders dan hare toeſtemming
„ wachtte, om haren Vader te gaan ſmeeken om het leggen
„ van onverbrekelijke banden?" — „ Mijne toeſtemming!
„ en waartoe deze ijdele ſchroom? Mijn Vader ziet niet lan-
„ ger dan door uwe oogen, hoort niet langer dan met uwe
„ ooren; ſpreek, en hij zal gebieden. Daarenboven, door
„ u met veel geruchts voor mijnen Ridder te verklaren,
„ door mijnen naam met een ergernisgevend gedruiſch ten toon
„ te ſtellen, hebt gij niet een overheerſchend regt op mij-
„ nen perſoon verkregen? Spreek een woord, Mijnheer!
„ en doe mij naar het altaar ſlepen." — „ Ach! liever
„ zoude ik zelf mij naar den dood willen laten ſlepen, dan
„ eene uwer gewaarwordingen dwingen! Door welk eene
„ verſchrikkelijke onregtvaardigheid vergiftigt gij alle de mijne!
„ Te gering is het dan voor u, mijne liefde te verachten; gij
„ laſtert daarenboven mijne oogmerken. ELIZABETH! mijne
„ oppaſſingen, mijne ſtandvastigheid, zullen een ſtraal van
„ licht in uwe ziel ſchieten en u in de mijne doen lezen. Zeg mij
„ ten minſte, zeg mij dat het mij geoorloofd is te hopen!" En
dit gezegd hebbende, viel hij op zijne knieën, hare beide hand
grijpende. — „ Laat af!" zeide ELIZABETH, met een ſtroef
gelaat zich verwijderende; „ en laat dit de laatſte maal zijn,
„ dat gij het zult hebben durven beſtaan, mij over ontwer-
„ pen te onderhouden, waarvan het denkbeeld alleen mij
„ tot ſtraffe dient." — „ Wel nu dan," riep haar de jon-
geling op den toon der wanhoop toe, „ treed nimmer in
„ deze grot, zonder u te herinneren, dat gij hier mijn
„ doodvonnis hebt geveld!"

Niet dan te duidelijk teekenden alle de trekken van EDU-
ARD's gelaat de verſchrikkelijke wanorde, van welke hij nog
een prooi was, toen hij in het kasteel terug kwam. Ligt
viel het hem, op de vragen te antwoorden, welke SIR
HUGUES hem deed; wel verre was de goede grijsaard er af
van te vermoeden, aan welk eene gemoedsaandoening zijn jong

gezin ten doel stond. Maar was er niets ondoorgrondelijks in MARIA's oogen? EDUARD wachtte niet tot dat zij hem vraagde; hij meldde haar, dat hij voornemens was naar de *Indiën* eene reis te doen. — „Ons verlaten!" riep zij: „gij „EDUARD, ons verlaten! Ach! ik ongelukkige! wat zal er „van mij worden?" — Haar geheim was haar ontvallen. EDUARD sidderde deswege: hij had het doorzien; maar hij wilde er nog aan twijfelen. — „Indien ik u verlate, MA„RIA," zeide hij tot haar, „zal ik het herdenken aan het „beste, het edelmoedigste van alle menschelijke schepselen „overal met mij dragen." — Onvrijwillig rustte het hoofd van het meisje op EDUARD's schouder; in zijnen boezem verbergde zij haar blozen en hare tranen. In dit oogenblik verraste hen ELIZABETH; dieper griefde een verachtende gramlach, een opslag van het oog, vol van kwaadaardigheid, het gevoelige hart der arme MARIA, dan de hevigste verwijten zouden hebben kunnen doen.

De ongevoeligheid van *Miss* MURRAY scheen te verdubbelen op het gezigt der tranen, welke zij zag vlieten. Nog dien zelfden avond gaf zij hare begeerte te kennen om een togtje op zee te doen: hare begeerten waren zoo vele bevelen. EDUARD zocht zijne droefheid te overwinnen; hij stapte in de schuit, en vatte de riemen: de beide Nichten zaten voor hem. Reeds meer dan eens had hij, in den avond van een heeten dag, aldus met haar langs den oever geroeid. Gemeenlijk koos ELIZABETH dit uur om EDUARD *Indiaansche* liedjes te doen zingen, met welke MARIA hare liefelijke stem paarde; doch de droefheid heerschte in het binnenste van hunne zielen; zij hielden een diep stilzwijgen. De jongeling sloeg het gezigt neder; hij vreesde, te veel medelijden in de oogen van MARIA, te veel strengheid in die van ELIZABETH te zullen aanreffen. De lucht was helder, het water effen; niets anders hoorde men dan het eentoonige kletsen der riemen en het geschreeuw der watervogelen, die rondom het vaartuig slobberden. Eensslags vertoonde zich eene ligte wolk aan den gezigteinder; de wind verheft zich, het water wordt beroerd en begint te schommelen; in de verte laat zich de donder hooren. EDUARD spoedt zich naar den wal; doch de golven, die tegen de rotsen kloetsen, dreven het broze vaartuig terug; het dobberde op het los geval af; het water liep er aan alle kanten binnen. Eene bleeke kleur verspreidde zich over het gelaat der jonge lieden; eene golf overdekt haar; zij geven eenen luiden gil; te gelijk vallen zij EDUARD op het lijf; de schuit stoot . . . en zinkt!

De onverschrokkene jongeling verzamelt zijne bedaardheid en krachten; hij vat ELIZABETH bij den arm; MARIA hangt hem aan zijn haar; driftig zwemt hij naar den oever. In het oogenblik dat hij dien schier bereikt had, voert hem eene golf te-

cerug. Hij verdubbelt zijne pogingen; maar reeds gevoelt hij, dat zijne krachten hem begeven. „ Neen!" roept hij met eene klagende ſtem: „ neen! u beiden kan ik niet helpen!" — „ Help mij, EDUARD! help mij!" riep ELIZABETH. Hij ſlaat op haar een wanhopig oog: teeder en ſmeekende was haar gelaat; haar loshangend haar golfde over haren open boezem; nooit, misſchien, had zij hem verrukkelijker geſchenen. „ Help mij, EDUARD!" herhaalde zij. MARIA had de oogen geſloten; gelaten ſcheen zij zich aan haar lot te onderwerpen. Nog een oogenblik, en alle drie zullen door de golven verzwolgen worden. Eéne ſlechts kan gered worden; hij moet eene keuze doen. Wreede keuze! een ſtrijd, te zwaar voor de menſchelijke krachten, tuſſchen de Liefde en de Dankbaarheid!... EDUARD neemt zijn beſluit; de Dankbaarheid heeft de overhand; hij opent zijne hand, en ſlaat zijne oogen naar een anderen kant; ELIZABETH zinkt in den afgrond, en welhaast wordt MARIA neergezet op de punt van eene rots. „ MARIA!" zeide EDUARD tot haar met eene verzwakte ſtem, „ ik heb mijne ſchuld betaald; gij hebt mij „ bemind, en haar, welke ik beminde, heb ik aan u opge„ offerd. Door Dankbaarheid wil ik mij uwer Liefde waardig „ maken."

DE WAARDE, OUDTIJDS IN LANG HAAR GESTELD.

(Uit ALEXANDER's *Hiſtory of Women.*)

De *Anglo-Saxen*, *Deenen* en andere *Noordſche Volken* merkten het Haar aan als eene der grootſte perſoonlijke ſchoonheden, en wendden de uiterſte zorgvuldigheid aan om hetzelve ten voordeeligſte te vertoonen. Jongedochters droegen het los, en lieten het in golvende lokken over hals en ſchouderen zwieren. In den echt getreden, hadden zij het haar eenigzins korter, bonden het op, en dekten het met eene muts, gemaakt naar de mode dier tijden; doch het haar geheel of zeer kort afgeſneden te hebben, was eene ſchande van zulk eenen aard, dat het afſnijden des haars, eene gepaste ſtraffe voor eene Overſpeelſter geacht werd.

In de middeleeuwen werd bij beide de Sekſen zulk eene waardije op het Haar, en bovenal het loshangend haar, gefteld, dat de Kerkregeten het, als een ſtuk van vernedering en boetedoening, den Geeſtelijken voorſchreven, het haar kort te dragen en de kruin te ſcheren, en dat zij, onder geen voorwendſel hoegenaamd, zouden pogen, het kaalgeſchoren deel voor 't oog der wereld te bedekken.

Velen der Geestelijken van die dagen, zich aan die uitzondering noode onderwerpende, dewijl dezelve hen zoo ligt kenbaar maakte en ontdekte, wanneer zij eenige van die dwaasheden of ongeregeldheden pleegden, waartoe de menschelijke natuur zoo ligt vervalt, poogden de menschen in 't algemeen dien te maken, dat lang haar te dragen zonde was.

Onder deze bestrijders van lang haar stak uit ST. WULSTAN (*). Hij bestrafte, zegt WILLIAM VAN MALMSBURY, de slechten van alle rangen, zonder onderscheid; doch hij was bijzonder streng omtrent de zoodanigen, die lange haren droegen. Wanneer een dier pronkeren met hun lang haar voor hem nederboog om zijnen zegen te ontvangen, sneed hij met een scherp pennemes, 't welk hij te dien einde bij zich droeg, hun een haarlok af; hen aanmanende, al het haar naar die mate, tot boetedoening voor hunne zonden, te korten. — Indien iemand weigerde aan dit bevel te gehoorzamen, sprak hij over hem de schrikkelijkste oordeelen uit. Zoo groot was echter de waardije, welke men te dien dage in lang haar stelde, dat velen zich liever de vervloekingen des Aartsbisschops getroostten, dan het haar naar zijnen gegeven maatstaf knipten. En zoo groot was de dwaasheid der Kerke en van dien Heilig in 't bijzonder, dat de schrikkelijkste oordeelen des Hemels werden aangekondigd aan velen, enkel omdat zij geene messen of scharen gebruikten, om een sieraad, door de Natuur geschonken, weg te nemen!

(*) ST. WULSTAN leefde onder de Regeringen van ATHELSTAN, EDMUND en EDRED. Hij stierf Aartsbisschop van *York*, omtrent het jaar 950.

DE ONGELIJKHEID VEREFFEND.

Een Man van geringe burger afkomst, doch door den Handel schatrijk geworden, zocht de laagheid van zijnen stand te vergoeden, door een Huwelijk aan te gaan met eene Dame van hooge geboorte, doch welke het aan geld ontbrak, om overeenkomstig daarmede te leven. Het gelukte hem, hare hand te verwerven; dan, in de verwachting van een meerder aanzien vond hij zich deerlijk bedrogen: zij sloeg een oog van minachting en versmading op hem dagelijks neder, en sprak, te zijner geringachtinge, bij aanhoudendheid van hare Afkomst, van haar Geslacht. Hij, des verdrietig, telde op tafel, terwijl zijne Echtgenoote den ouden zang van hare hooge Afkomst zong; verscheiden stukken Goudgeld, zeggende onder het nederleggen: „ Dit is mijn Vader, „ dit

„ dit mijn Grootvader, dit mijn Overgrootvader, dit mijn „ Bet-overgrootvader." —— Déze ſtreek gelukte; de Dame begreep, hoezeer het hare zaak was, met de oude en zoo nuttige Bloedverwanten de kennis aan te kweeken.

YDELE WORLING.

—— —— *Mortalia facta peribunt.*

HORAT. De arte poet. 68.

Vrinden! is 't de moeite waard'
Goud op goud te hopen?
En het ſchyngoed dezer aard'
Tot elk' prys te kopen?

Zeker neen; all' wat beſtaat
Moeten we eenmaal derven;
En 't beloont pas indedaad
Dat wy 't ons verwerven.

Styg' de dwingland trotsch ten throon
Over bergen lyken:
Hy, de zege altyd gewoon,
Moet toch eens bezwyken.

Gelden bloed en traanen niets
By den waerelddwinger:
Hy vindt d'eindpaal zyns gebieds,
Eens zyn' ſtafontwringer.

Klimm' de dwaas ten top van eer,
Rang en waardigheden:
Hy verlangt gedurig meer,
En — ſtort naar beneden.

Spa-

Digitized by Google

Spare en ſchraap' de vrek zyn goud,
En ontzegg' zyn leven
Zelfs het nodigst onderhoud:
't Is — voor wulpſche neeven.

Durv' de krygsheld lyf en bloed
In het ſtrydperk wagen:
Ach! 't is meest om door zyn' moed
's Dwinglands throon te ſchragen.

Doele op winst de handelaar,
Waag' hy zyn vermogen:
Vóór 't vertieren van zyn waar
Sluit de dood hem de oogen.

Vrinden! neen, wat op deze aard'
Dwaazen kan behagen,
Is geenszins de moeite waard'
Dat wy 't ook bejagen.

Vorst, noch hoveling, noch held,
Vrek noch koopman, kunnen
Zetel, eerampt, roem of geld
Zich oprecht zien gunnen.

Maar hy, van wien niemant ſpreekt,
Hy, die, in 't verborgen,
Wysheid, liefde en vrindſchap kweekt,
Heeft de minſte zorgen.

Vrinden! huldigen wy dan
Vrindſchap, liefde en wysheid:
Zo toeft met dit driegeſpan
Ons een blyde grysheid.

P. G. WITSEN GEYSBEEK.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER

HET GEVOEL VAN HET VERHEVENE.

Door den Heer

J. F. L. SCHRÖDER,

Kolonel ter Zee, Directeur Kommandant van het Koninklijk Instituut der Eléves voor de Marine.

Bijzonder en eigenaardig is het gevoel, hetwelk wij ontwaren bij het aanschouwen der grootsche en prachtige tooneelen der natuur, wanneer geen gevaar ons dreigt, geene vrees of hartstogten het gemoed vervullen. Het zelve is wezenlijk verscheiden van het gevoel van het *schrikkelijke*; want het bestaat noch in schrik, noch in afgrijzen, noch in andere onaangename gemoedsbewegingen. Het behaagt, maar niet gelijk het *aangename*, hetwelk de zinnen streelt; niet gelijk het bezit of aanschouwen van hetgene wij, of voor ons, of in het algemeen, voor *goed* en *nuttig* houden; niet gelijk het schoone in de gedaante der voorwerpen van natuur en kunst.

Deze *onkenmende* hoedanigheden bepalen voorzeker hoogst onnaauwkeurig het gevoel, hetwelk ik bedoel, en hetgene wij gewoon zijn met den naam van het gevoel van het *verhevene* te bestempelen. Hoedanig is dan dit *eigenaardig* gevoel, hetgene bekoorlijk is, en evenwel de verwantschap versmaadt met het gevoel van het *aangename*, *goede* en *schoone*? Misschien zal het mij gelukken, u dit gevoel en deszelfs *onderscheidend kenteeken* van andere

Digitized by Google

ren aan te toonen, door u aan tijden en omſtandigheden te herinneren, waarin gij hetzelve in uwen eigen boezem ontwaardet.

Zegt mij, wat gevoeldet gij, wanneer gij, op den top van eenen hoogen berg, beneden u eene diepe vallei, en rondom u de grenzenlooze cirkelvlakte van uwen gezigteinder aanſchouwdet, en noch uw oog, noch uwe verbeelding in ſtaat waren den *omtrek* te bevatten en te bepalen? of, wanneer gij u in den ruimen oceaan bevondt, midden in *dat hooge gewelf*, door hemel en water alleen gevormd; of op het ſtrand, in veiligheid zijnde, de zee hoordet bruiſen, hare golven zich opwaarts ten hemel zaagt verheffen, en wederom beurtelings in eenen diepen afgrond nederſtorten, terwijl derzelver ſchuimende koppen *het geweld* der tegen elkander botſende krachten ſchetſten? Hoedanig waren uwe aandoeningen, wanneer gij *eenzaam*, op eenen *ſtillen* avond, midden onder eikenboomen wandeldet, wier kruinen zich fier ten hemel verhieven, wier takken een hoog gewelf boven u vormden, niet digt genoeg, om het zacht bekoorlijk licht der maan, of de flikkering der ſtarren, voor uwe oogen te verbergen?

Gevoeldet gij niet reeds eene zekere roering des gemoeds, bij het verhaal, hetwelk u gevoelvolle reizigers mededeelden van het hooge gebergte van Italie of Zwitſerland, of van den brandenden Vefuvius? — Hoedanig was deze aandoening des gemoeds, wanneer gij in uwe verbeelding met hun van de *misvormige, ſteil nederhangende, verpletterings-dreigende rotſen* op den *peilloozen afgrond* beneden u uwe oogen vestigdet, of die *vlamkolom*, welke zich uit de groote vuurkolk fier ten hemel verhief, een ſchrikkelijk daglicht in de duisternis des nachts zaagt verſpreiden?

Of, zoo het mij geoorloofd is, ook hetgene ik in mijne gebrekkige *ſchets van de grootheid des geheelals* (*) gezegd heb, tot een voorbeeld alhier te gebruiken, zegt mij, wat gevoeldet gij, toen wij ons verhieven tot de hoogere gewesten, waar millioenen werelden de grootheid des almagtigen Opperheers verkondigen; toen onze verbeeldingskracht vruchteloos zich inſpande, om die verbazende uitgebreidheden te bevatten, den omtrek van het geheelal zocht, en

(*) De Schrijver doelt hier op eene Redevoering over dit onderwerp, voorheen door hem, insgelijks in de Maatſchappij *Felix Meritis*, gehouden.

en niet dan het middelpunt vond? — Gevoelloos waart gij toch niet. Neen, dit gevoel is algemeen, en, zoo ik hiervan bewijzen noodig had, gij hebt mij dezelven op dien dag gegeven. De ſtilte, de ernst op uw gelaat, overtuigden mij, dat ook *gij* vatbaar zijt voor het gevoel van het verhevene. Gevoelloosheid bij het aanſchouwen dezer grootſche tooneelen der natuur kan alleen daar plaats hebben, waar het verſtand nog geheel ruw en onbeſchaafd is, waar het hart, geheel bedwelmd onder de magt der zinnelijkheid, vervuld met lage neigingen en lusten, het zalig bewustzijn van zijne redelijke natuur heeft verloren.

Roept dus, geëerde hoorders! de aandoeningen, welke gij bij de aanſchouwing dezer voorwerpen ontwaardet, eens voor uwen geest terug, en zegt mij: was het een gevoel van het aangename, hetwelk wij ontwaren, wanneer de voorwerpen onze zintuigen ſtreelen, of op eene aangename wijze prikkelen? Voorzeker niet. Het bruiſen der zee geeft geene liefelijke tonen voor het gehoor, de flikkering der vlam van den vulkaan geenen *zachten prikkel voor het oog*, en niets is er in alle deze voorwerpen, hetwelk de overige zintuigen zoude kunnen bekoren. Ten opzigte van hetgene voor den uit- en inwendigen zin *aangenaam* is, is het oordeel der menſchen zeer verſchillende, en hieromtrent behelst de ſtelling, *dat elk zijnen eigen ſmaak heeft, en dus niet over den ſmaak kan getwist worden*, volkomen waarheid. Bijaldien daarentegen verſtand en hart welgevormd zijn, kan het oordeel der menſchen opzigtelijk het verhevene geenszins deze verſcheidenheid hebben. Dit gevoel is veel *zuiverder* dan dat van het *aangename*; het ſchijnt voegzamer voor de zedelijke dan voor de zinnelijke natuur des menſchen; want *menſchen alleen*, geene dieren, zijn daarvoor vatbaar.

Was het een gevoel, zoodanig als het welbehagen aan hetgene wij voor ons als *goed* en *nuttig* beſchouwen? Werd door deze voorwerpen, of door derzelver beſchouwing, aan eenige neiging of zinnelijke begeerte voldaan? Voorzeker niet. Wij begeerden deze voorwerpen niet, ſtelden geen belang in derzelver beſtaan, noch beſchouwden ze in eenig verband met ons geluk of tevredenheid. Toen wij ons aan dit bekoorlijk gevoel overgaven, dachten wij niet aan het nuttige dezer voorwerpen voor ons. Wij trokken ons veeleer van dezelven af, om ons alleen aan de *voorſtelling* over te geven, die dit gevoel in ons opwekte en bezielde.

Digitized by Google

Was het dan een zoodanig welbehagen, als *schoone* voorwerpen der natuur, door derzelver *bekoorlijke form* en *voor het gevoel blijkbare doelmatigheid*, ons verschaffen? Geenszins. Verhevene voorwerpen der natuur vertoonen zich meestal *vormloos*, *ondoelmatig*, ja *geweldig voor onze verbeelding*, en (hetgene hier bijzonder opmerkenswaardig is) *hoe meer zij zich als zoodanig vertoonen, des te meer zijn zij geschikt om het gevoel van het verhevene op te wekken.* Het is niet de schoonheid der steile rotsen, niet de schoonheid des brandenden vulkaans, noch die des starrenhemels, welke dit gevoel opwekt; want bij de eersten is *geen fraaije vorm*, en bij den starrenhemel, die als onbepaald groot verschijnt, *geheel geen vorm* aanwezig. Ook zijn de uitwerkingen van het *schoone* op ons gemoed zeer verschillende van die van het *verhevene*; gelijk elkeen, die dezelve gesmaakt heeft, zal moeten toestaan.

Dit gevoel is, als elk ander gevoel, voor bepaling onvatbaar; en hetzelve hem te verduidelijken, op wiens hart het nooit zijnen invloed getoond heeft, zou vergeefsche moeite zijn. Evenwel eenige *trekken*, eenige *uitwerkfels* van hetzelve op ziel en ligchaam op te noemen, hiertoe is men in staat.

Niet altijd is dit gevoel van gelijke kracht. De sterkte van 't zelve hangt af van tijden en omstandigheden, van de stemming des gemoeds, en in het bijzonder van *de wijze, op welke wij de voorwerpen beschouwen.*

Is dit gevoel zeer sterk; het hart daarvoor geheel geopend, grijpt het u plotseling aan, dan overvalt u eene kille huivering; uw verstand is meer of min bedwelmd. Het is alsof uwe levenskrachten in de eerste oogenblikken bekneld zijn, doch alsdan wederom losgelaten, u met des te meer geweld bestormen. Ernst is in uw gelaat; doch het verkondigt tevens den storm, die in uwe ziel woedt. Beurtelings wordt gij van het voorwerp, op hetwelk gij staroogt, aangetrokken, en wederom teruggestooten. En evenwel, deze botsing, deze storm in uw binnenste, verschaft u een veel grooter genoegen, dan kalmte en vrolijke stemming des gemoeds u kunnen geven. Want, gelijk bij een onweder het ratelen des donders, de schrikkelijke flikkering des verplettering-dreigenden blikfems onze zintuigen bedwelmt, ons hart met angst en schrik vervult, doch na dien storm de geheele natuur verkwikt wordt, en wij, bij het wellustig inademen eener gezuiverde lucht, het genot des levens op nieuw smaken, zoo zijn ook de blik-

Digitized by Google

blikfemſchichten van het verhevene in het begin vreesſelijk; zij ſlaan u ter neder, ja *zij verpletteren u* — — maar het onweder eindigt met een zalig bewustzijn van uw aanwezen. Verre overtreft het genoegen het ongenoegen, ja het eerſte wordt door het laatſte verſterkt. Wie heeft ooit dit genoegen gesmaakt, zonder te wenſchen, hetzelve wederom te genieten? wie heeft het *bij herhaling* genoten, en is verzadigd geworden?

Dit is het ware gevoel van het verhevene. Het beſtaat in *nederwerping* en *wederopheuring*, in *moedeloosheid* en *verſterkten moed*, en dit maakt het tot een *eigenaardig gemengd gevoel van lust en onlust*. Het kan alleen plaats hebben bij wezens, welke op de eene zijde hunne *nietigheid*, en op de andere zijde hunne *waarde* en *hooge beſtemming* beſeffen. Doch dat ik mijn onderwerp niet vooruitloope. Om dit beſluit wettiglijk op te maken, daartoe zijn meerdere voorafgaande beſchouwingen noodig. Laat ons dus, eer wij verder gaan, onze opmerkzaamheid vestigen op de voorwerpen in de natuur, welke dit gevoel kunnen opwekken. Misſchien zal het ons gelukken, een *algemeen* kenteeken te vinden, waardoor zich dezelve van anderen onderſcheiden; waaruit wij alsdan mogen beſluiten, dat dit onderſcheidend kenteeken deze voorwerpen geſchikt maakt ter opwekking van dit gevoel.

Hoe verſchillende ook de verklaringen en de theorien van het verhevene zijn mogen, moeten evenwel allen hierin overeenkomen, dat hetzelve *eene zekere uitmuntendheid* aantoont. Het woord *verheven*, hetwelk, komende van het werkwoord *verheffen*, iets aantoont, hetgene boven andere dingen *verheven is*, of *uitmunt*, geeft zulks reeds te kennen. Intusſchen is thans de vraag: *wat is verheven of uitmuntende?* Zijn het voorwerpen der natuur, en kunnen wij daaraan met hetzelfde regt *verhevenheid* toeſchrijven, met hetwelk wij aan andere *ſchoonheid* toekennen? Kan ik de ſteile rotſen, den ſtorm der zee, de hooge bergen, het blinkende gewelf des hemels op dezelfde wijze *verheven* noemen, op welke ik eene roos, een gebouw, eene teekening *ſchoon* noem? Het blijkt reeds bij eene oppervlakkige beſchouwing, dat hieromtrent een aanmerkelijk verſchil plaats heeft.

Het is evenwel niet te ontkennen, dat wij aan alle voorwerpen der natuur, welke dit gevoel opwekken, eene *zekere uitmuntendheid* toekennen, en wel diegene, welke beſtaat in de uit- en inwendige grootheid; of, om duidelij-

Digitized by Google

ker te ſpreken, wij ontdekken bij deze voorwerpen, *dat zij of groot in uitgebreidheid, of groot in ſterkte zijn.* Zoo zijn, bij voorbeeld, de hooge bergen, de ruime zee, de diepe afgronden, de ſtarrenhemel, groot in uitgebreidheid; terwijl de vuurſpuwende bergen, de aardbevingen, de ſtorm der zee, eene groote kracht vertoonen. Wij zullen daarom de eerſten *uitgeſtrekt-verhevene*, en de laatſten *krachtverhevene* voorwerpen noemen, en elke ſoort afzonderlijk beſchouwen.

De uitgeſtrekt-verhevene voorwerpen zijn groot in uitgebreidheid. Hoe klaar en eenvoudig ook deze ſtelling ſchijne, is zij evenwel aan zwarigheden onderworpen. Alle voorwerpen der natuur hebben eene zekere grootte, en vervullen een bepaald gedeelte der ruimte. In hoe verre wordt dan aan deze verhevene voorwerpen *eene grootte bij uitſtekendheid* toegeſchreven? Zijn zij, dus vraagt men, als *volſtrekt groot* te beſchouwen, in diervoege, dat alle andere, in vergelijking daarmede, *klein* zijn, gelijk zulks ook het woord *verheven* aantoont? Dit zoude intuſſchen zeer ongerijmd zijn; want wat is er in de natuur, hetwelk volſtrekt groot verdient genaamd te worden, en boven alle andere dingen zoude uitmunten? Alles in de natuur is *klein* en *groot*, naarmate van de verſchillende voorwerpen, met welke hetzelve vergeleken wordt. De hooge Chimboraco is zeker groot, in vergelijking met het gindſche zandheuveltje; maar is hij meer dan een zandheuveltje, in vergelijking met de geheele aarde? En wat is de aarde, in vergelijking met de zon? Zie hier dit inſekt! Naauwelijks kunt gij het met het bloote oog zien. *Zeg mij, is hetzelve groot of klein te noemen?* Het vertoont zich, wel is waar, klein, in vergelijking met uwe grootte. Maar plaats hetzelve onder een microscoop naast een ander diertje, hetwelk gij naauwelijks bij de grootſte vergrooting kunt zien; gij plaatst eenen dwerg naast eenen reus — wat zeg ik — eene mier naast eenen elefant. En *is dit microscopisch diertje dan het kleinſte der ſchepping?* Weet gij niet, dat, hoe ſterker de vergrooting wordt, des te kleinere dieren ons zigtbaar worden? Heeft de ſchepping dezelfde grenspalen, welke aan uw oog gegeven zijn?

Gij hebt gelijk: niets is er in de natuur, hetwelk *volſtrekt groot of klein* zoude wezen. Het volſtrekt groote zoude het *oneindige* zijn. Dit oneindige huisvest niet in de natuur, niet in de zinnewereld; want het is geen

bé-

Digitized by Google

begrip des verſtands. Alleen in de bovenzinnelijke wereld is deszelfs gebied; want het is *een begrip der rede*. Het is geheel onvoegzaam, de voorwerpen der natuur, welke het gevoel van het verhevene kunnen opwekken, *verheven op zichzelve* te noemen, indien men, namelijk, daarmede het begrip van volſtrekt groot vereenige.

Doch, vraagt men verder, indien de uitgeſtrekt-verhevene voorwerpen groot zijn in uitgebreidheid, en aan dezelve evenwel geene volſtrekte grootheid kan toegekend worden, welke is dan derzelver bepaalde grootte? Ook deze grootheid kan geenszins naauwkeurig bepaald worden. Dikwijls kunnen kleinere voorwerpen dit gevoel opwekken, waartoe grootere niet in ſtaat zijn.

Misſchien bedoelt gij ſlechts eene grootheid bij wijze van vergelijking. Indien dit het geval zij, zeg ons dan, met welke voorwerpen gij dezelve vergelijkt. Ook deze opnoeming is ondoenlijk; want daar die voorwerpen, met welke zij dan vergeleken werden, eene bepaalde grootheid moesten hebben, zou hierdoor ook de grootte der verhevene voorwerpen bepaald zijn.

Nog minder laat zich hier eene ſoortelijke vergelijking denken; want alsdan zoude elk inſekt, elke plant, welke in grootte boven andere inſekten en planten *van dezelfde ſoort* uitmunt, alles, hetgene uit hoofde van zijne bijzondere grootte in Naturalien-kabinetten bewaard wordt, het gevoel van het verhevene moeten opwekken; hetwelk ongerijmd zou zijn te ſtellen.

Alle mogelijke beteekenisſen dus, welke het verſtand hecht aan het begrip van *groot*, paſſen niet voor onze ſtelling, dat *uitgeſtrekt-verhevene voorwerpen groot of de grootſten zijn*. Moet hieruit niet volgen, dat deze ſtelling onwaarheid behelst? Of is er nog iets, waardoor dezelve zou kunnen geſtaafd worden? Ja; want er is nog eene andere beteekenis, welke niet het verſtand, maar de verbeelding hecht aan het *groote* of het *grootſte*; en in deze beteekenis behelst onze ſtelling volkomen waarheid. Laat ons dezelve opſporen.

Wij bepalen de grootte der voorwerpen op twee verſchillende wijzen. Vooreerst, door onmiddellijke aanſchouwing; hetwelk wij de *oogmaat* noemen. Zoo heb ik eene voorſtelling van de grootte eenes booms, zonder bepaaldelijk te weten, hoe veel voeten hij hoog is. Bij deze bepaling der grootheid door oogmaat, is de werking der verbeelding tweevoudig. *Zij neemt*, namelijk, *het menig-*

vuldige in de aanschouwing op, en verbindt het tot een geheel. Om de juiste oogmaat van den boom te hebben, moet zij de bovenste, de benedenste, en de tusschenbeide liggende deelen van den boom niet alleen *opnemen* of *ontwaren*, maar ook dezelve met elkander *vereenigen*. Deze vereeniging wordt des te moeijelijker, hoe meer deelen er te vereenigen zijn; en daarom is de juiste oogmaat van groote voorwerpen veel moeijelijker, dan die van kleine. Wanneer het voorwerp zeer groot wordt, dan kan de verbeelding deszelfs deelen niet meer tot een geheel zamenvatten; want zoo veel deelen, als zij op de eene zijde opneemt, verliest zij wederom op de andere zijde. Dit voorwerp nu, waarbij zij haar onvermogen opzigtelijk de zamenvatting van deszelfs deelen gevoelt, *is voor haar het grootste*; want zij kan geen grooter door oogmaat bepalen. Van zulk een voorwerp beweer ik, dat het, *onder zekere omstandigheden en voorwaarden*, het gevoel van het verhevene kan opwekken.

De tweede wijze, op welke wij de grootte van een voorwerp bepalen, geschiedt door *getalbegrippen*. *De verbeelding neemt het menigvuldige in de aanschouwing op, en vereenigt het door getallen.* Men neemt, namelijk, eene maat, een voet, duim, mijl enz. als eenheid aan, ziet, hoeveelmalen deze maat in de grootte van het voorwerp is begrepen, en toont dit aan door getallen. Zoo meet ik, bij voorbeeld, de hoogte van eenen boom, bepaal dezelve 100 voeten te zijn, dat is, ik neem tot eenheid eenen voet aan, en bepaal, dat dezelve honderdmalen in die hoogte is begrepen. Dit is dus geene bepaling der grootheid door oogmaat, maar door wezenlijke berekening met getallen; en bij deze berekening vindt de verbeelding volstrekt geene moeite, om verder voort te gaan. Zij verheft zich met haren maatstok, welken zij naar willekeur vergroot, van de aarde tot de verst afgelegene gewesten, en vindt nergens *het grootste*, dat is, boven hetwelk zij niet zoude kunnen gaan, *en dus nergens het verhevene*. Dit heeft nadere opheldering noodig. Misschien is hiertoe het volgende voorbeeld niet ongeschikt.

Laat ons, in gedachte, naar de werkplaats van eenen wis- en starrekundigen gaan, en zijne verrigtingen en bezigheden beschouwen. Langen tijd is hij werkzaam geweest, om, door behulp van waarnemingen, van wiskundige grondbeginselen en berekeningen, de grootte der aarde, der hemelligchamen, der banen, waarin de planeten

Digitized by Google

ten en manen rollen, de grootte der ſtarren en der zonneſtelſels te bepalen. Eene menigte van wiskundige figuren en betoogen, een mengſel van algebraiſche formulen en aequatien, van differentialen en integralen enz. liggen voor hem. Zij toonen de moeijelijkheid en de diepte zijner naſporingen; maar het is voor ons eene onverſtaanbare taal, en wij verlangen niet naar hare verklaring. Evenwel ſtellen wij er belang in, om de berekende grootheden te kennen. Vragen wij hem dus, om ons de beſluiten zijner berekeningen te willen mededeelen. Hij voldoet aan ons verzoek.

„ Ik zal, zegt hij, tot maat en eenheid aannemen de „ lengte van eene mijl, welke ik 24000 voeten groot ſtel; „ doch deze voeten zijn iets grooter, dan die naar „ Rhijnlandſche maat." Thans begint hij met eene wiskundige naauwkeurigheid te verklaren, in welk eene verhouding deze voet tot den Rhijnlandſchen ſtaat. Vervolgens verhaalt hij u, hoeveel de middellijn, de oppervlakte en de inhoud der aarde, in mijlen bedragen; er bijvoegende, dat hier evenwel nog eenige mijlen onzeker zijn, uit hoofde van de afplatting der aarde aan de polen, als zijnde nog niet naauwkeurig door de ſtarrekundigen bepaald. Op dezelfde wijze toont hij u aan de grootte van de zon, van de planeten en manen, den afſtand der aarde, der planeten en manen van de zon, de grootte van derzelver loopkringen enz., alles naauwkeurig in getallen van mijlen of van grootere eenheden (zoo als van halve middellijnen der aarde en der aardbaan of van aardbollen) uitgedrukt, doch welke getallen wij even zoo ſchielijk vergeten als hooren. Tot ſlot voegt hij er bij:

„ Tot dus verre heb ik u vrij naauwkeurig deze groot„ heden en afſtanden aangetoond. Wanneer wij verder „ gaan, en wel buiten het zonneſtelſel, dan kunnen wij „ dezelve *ſlechts ten naasten bij* bepalen. Zoo is de afſtand „ der aarde van de naaſte vaſte ſtar ten minſte 100000 malen „ grooter, dan de afſtand der aarde van de zon. Wan„ neer wij dezen afſtand met 600 vermenigvuldigen, zul„ len wij ten naasten bij hebben de middellijn van ons „ melkwegſtelſel, hetwelk uit meerdere millioenen zon„ nen beſtaat. Zeer vele melkwegſtelſels kunnen wij ge„ deeltelijk door de telescopen zien, en zullen daarvan „ des te meer ontdekken, hoe volmaakter deze gezigts„ werktuigen worden. Thans kunnen de grootſten, welke „ vervaardigd zijn, eene ruimte doordringen, misſchien

Digitized by Google

„ 4000 malen grooter dan de gemelde afſtand der aarde „ van de naaſte vaſte ſtar, en deze lengte is dus gelijk „ aan de halve middellijn van dat gedeelte des geheelals, „ hetwelk ons door middel van de telescopen zigtbaar is. „ Indien de telescopen zoo verre nog volmaakter wierden, „ dat wij, door behulp van dezelve, duizend of millioe- „ nen malen verder konden zien, dan behoefde men, ter „ bepaling van het voor ons zigtbaar gedeelte des geheel- „ als, achter dit getal 4000 ſlechts drie of zes nullen te „ voegen."

Wat zegt gij, geëerde hoorders! van dezen wiskundigen? Gevoelt hij wel het verhevene van zijn onderwerp? Hoe koud en gevoelloos blijft zijn hart, terwijl hij ons deze grootheden opnoemt! Zullen niet op deze onbrandbare ziel alle blikſemſtralen van het verhevene geſmoord worden? Men ziet wel, hij onderſcheidt zich geenszins van zijne ambtgenooten, van andere drooge wiskunſtenaars. Terwijl hun verſtand alles tot algebraiſche formulen en wiskundige demonſtratien terugbrengt, blijft het hart ijskoud. Zij zijn gelijk aan hem, die, in plaats van den Bijbel met ſtichting te lezen, optelde, hoe dikwijls het woord. .... Doch neen, houdt op!... te hard, ja onbillijk vonnist gij eenen zoo verdienstvollen naſpoorder der groote werken Gods. Want, zegt mij, kon hij wel bij zoodanige berekeningen *het grootſte* vinden? Met de getallen ging hij ongehinderd voort, gelijk hij zelf ten ſlotte aantoont. Ook deze getallen verminderde hij naar willekeur, door het vergrooten van den maatſtok. Hoe kon dus bij mogelijkheid zijn geest door de kracht van het verhevene getroffen worden? Plaatst zijne ziel ſlechts in eene andere werkzaamheid; laat zijne verbeelding opgewekt worden, om datgene *in de aanſchouwing zamen te vatten*, hetgene hij berekend heeft — dan zal hij ſpoedig zijn onvermogen, en tevens de kracht van het verhevene ontwaren.

Dit ontwaardet ook gij, groote NIEUWLAND! toen gij, bij het aanſchouwen van de nevelvlek in Orion, zongt:

Wat mag dat glinſtrend wolkje zijn?

Dat glinſtrend wolkje, ſterveling!
Is ook een melkweg, in wiens kring
ontelbre ſtarrenſtelſels weemlen.

Verbeelding, daal, verlaat de heemlen!
Mijn geest bezwijkt.

Re-

Digitized by Google

Redenaar! wenscht gij ook het gevoel van het verhevene in het hart uwer hoorders te doen gloeijen — verhaal hun dan niet naauwkeurig die duizend en millioenen mijlen. Neen! werk op de verbeelding; maak het haar aanschouwelijk, hetgene gij voorstelt; herinner haar aan den eisch der rede, om dat geheel, hetwelk gij doorloopt, zamen te vatten; en wanneer zij alsdan hare onmagt gevoelt, en in hare nietigheid reeds verzinkt, trek haar met geweld opwaarts tot die hoogere gewesten, vlieg met haar van het eene zonnestelsel tot het andere — toon haar dan het glinsterend wolkje — gij zult uw doel bereiken.

Doch niet alleen zullen deze groote sterrekundige voorwerpen ons het onvermogen onzer verbeelding, om dezelve te bevatten, en dus het verhevene doen gevoelen, maar ook *aardsche voorwerpen*, vooral *wanneer onze verbeelding eene vrije speelruimte heeft, om dezelve naar welbehagen te vergrooten.* Een hooge berg, wiens kruin door eene wolk bedekt wordt, zal hiertoe bijzonder geschikt wezen, dewijl onze verbeelding die kruin naar welgevallen kan verhoogen. Hetzelfde geldt van alle groote voorwerpen, waarvan wij niet duidelijk de uiterste grenspalen ontwaren; en daarom is ook in het algemeen de nacht, waarin nog een flaauw licht de voorwerpen eenigzins kennelijk maakt, ter opwekking van dit gevoel geschikter, dan de dag. Ook is alsdan het gemoed minder afgetrokken door de menigvuldigheid der ons omringende voorwerpen. De stilte en eenzaamheid maken hetzelve meer vatbaar voor het gevoel van het verhevene. — Een diepe, ruime afgrond kan eene zekere aandoening van den geest voortbrengen, want wij zien den bodem niet — zoo als ook zelfs een hooge toren, aan wiens voet wij staan, en wiens toppunt wij niet duidelijk kunnen onderscheiden.

Hetgene ik thans heb verhandeld, zal, hoop ik, toereikende wezen ter aanwijzing van het algemeen kenteeken der uitgestrekt-verhevene voorwerpen. De kortheid des tijds, de aard eener Redevoering verbieden hier meer afgetrokkene wijsgeerige beschouwingen. Wij gaan dus over tot de beschouwing der kracht-verhevene voorwerpen in de natuur.

Elkeen zal toestemmen, dat de kracht, waarmede een kanonskogel wordt afgeschoten, grooter is, dan die, waarmede onze hand eenen bal werpt. Waarom? Vooreerst is de massa of het *gewigt* van den kanonskogel veel grooter

ter dan die des bals, en ten tweede is deszelfs *beweging* ook aanmerkelijk *sneller*. Wij meten dus eene kracht af naar de masfa, en de snelheid van het ligchaam, hetwelk door haar in beweging is gebragt, en vergelijken hiernaar de krachten onder elkander.

Kracht-verhevene voorwerpen der natuur zijn, gelijk wij reeds aangemerkt hebben, *groot in kracht*. De grootte dezer kracht kan even zoo min, als die der uitgestrekt-verhevene voorwerpen, juist bepaald worden. Het is geenszins de *grootste* kracht; want alsdan zoude zij aan de grootste masfa de grootste snelheid geven, of kunnen geven: doch wij kennen noch de grootste masfa noch de grootste snelheid in de natuur, en kunnen hier slechts door vergelijking bepalingen maken. De grootste kracht zoude *de almagt* wezen. Deze huisvest even min als het *oneindige* in de natuur. Alleen in de gewesten der bovenzinnelijke wereld is haar gebied; want zij is geen begrip des verstands, maar een begrip der rede. Dezelfde kracht, welke wij groot noemen, is klein, in vergelijking met andere. Groot is de kracht, die den kanonskogel doet voortsnellen — verre overtreft zij onze kracht. Maar wat is deze kracht, in vergelijking met die van den brandenden afgrond des vulkaans, wanneer hij zich opent, zijn vuur uitbraakt, en in eene fontein van asch duizenden van steenen tot eene verbazende hoogte opwerpt — en wat is deze kracht, in vergelijking met die, welke den geheelen aardbol rondom zijne as, en rondom de zon doet bewegen, die het geheele zonnestelsel in de onafmetelijke ruimte voortstoot?

Evenwel moet de kracht groot zijn, om verheven te wezen. Laat ons trachten dit nader te bepalen.

Alle kracht-verhevene voorwerpen der natuur vertoonen zich aan ons zoodanig, dat alle *tegenstand*, dien wij daaraan als natuur-wezens zouden willen bieden, zich in onze verbeelding als *geheel ijdel* vertoont. Deze voorwerpen geven ons dus onze volstrekte onmagt te kennen, en zijn voor zoo verre vreesselijk, zonder dat wij evenwel werkelijk voor dezelve zouden vreezen. Hierin is geenszins eene tegenstrijdigheid. — Er wordt slechts het geval als mogelijk gedacht, om aan deze krachten tegenstand te willen bieden, indien hare werking zich tot ons bepaalde. Zal ons gemoed vatbaar wezen voor den indruk van het verhevene, dan moet hetzelve noch met vrees, noch met schrik vervuld zijn. Het verhevene van het bruisen der

zee,

Digitized by Google

zee, van de ſtormen der lucht, van het gekraak des donders, van de flikkering des bliksems, van het uitbarſten van den Veſuvius, kan niet gevoeld worden, wanneer het hart met vrees, of met medelijden voor de ongelukkige ſlagtoffers is vervuld. De verwoestende vlam, die ſtatig in brandende pilaren van de daken der rijken en armen oprijst, de duisternis van den nacht door haar ſchrikbarend licht doet verdwijnen, alles dreigt in puin en asch te veranderen, heeft voorzeker iets verhevens; — maar gij hoort het zuchten, het gekerm, het gegil der ongelukkigen, het gekraak der inſtortende gebouwen; gij ziet de tranen, de bleeke wangen, de wanhoop — — uw hart is geſloten voor den indruk van het verhevene.

Eene zeer groote overeenkomst moet er, gelijk natuurlijk is, tusſchen het uitgeſtrekt- en het kracht-verhevene plaats hebben. Het volgende zal dit nader doen zien.

Bij het uitgeſtrekt-verhevene hebben wij gewoond, dat het, om indruk te maken, *in de aanſchouwing* moet voorgeſteld worden, en dat door *berekening* der grootheid alleen het gevoel van het verhevene niet opgewekt wordt. Hetzelfde heeft ook bij het kracht-verhevene plaats. De ſtarrekundige, die de grootſte der ons bekende krachten berekent, die kracht, welke den aardbol met vele andere grootere en kleinere bollen rondom de zon voert, gevoelt niets verhevens bij deze berekening, — alleen dan wordt het hart daartoe geſtemd, wanneer hij de berekening laat varen, en zich deze kracht aanſchouwelijk voorſtelt.

Bij het uitgeſtrekt-verhevene wordt voornaamelijk de indruk vergroot, wanneer de verbeelding eene vrije ſpeelruimte heeft, en zich in hare werking niet bepaald ziet. Zoodanig is het ook gelegen met het kracht-verhevene. De ſchuimende zee, de brandende vulkanen, het gekraak der zwarte donderwolken, enz. zijn verhevene voorwerpen; — hunne krachten vertoonen zich onbepaald in grootte; — zij dreigen alles te vernietigen! welke kracht is tegen hen beſtand!

Juist daarom zijn ook die krachten bijzonder geſchikt ter opwekking van het gevoel van het verhevene, welke als 't ware *in rust* zijn, geene werking vertoonen, en evenwel doen zien, dat hare werking buitengewoon groot zoude wezen, indien aan haar de vrije teugel wierd gelaten. De gang, de houding, de fiere oogen van den leeuw, van den Bengaalſchen tijger, hebben reeds iets verhevens; want zij verkondigen eene buitengewone kracht.

De

De gegrondheid dezer ſtelling gevoelde in alle hare kracht de vermaarde Schrijver der Brieven over Italie, de Heer DU PATY, een man, die zonder twijfel ſmaak voor het ſchoone, en tevens gevoel voor het verhevene, in eenen zeer hoogen graad bezat. — Bij de beſchrijving der marmeren paarden op de plaats van Montecavallo te Rome (*Lettr.* 62.) zegt hij:

„ Maar hoe zal deze ſlaaf dien fieren hengst bedwingen, die vrij van gebit en teugel is, die briescht, die „ ſpringt en ſteigert? — *Hij ziet hem aan.*"

In zijne uitmuntende beſchrijving van den Hercules van het paleis Farneſe ſpreekt hij aldus tot de jonge kunſtenaars:

„ Verre zij het van mij, Hercules in eene eenige zijner „ heldendaden voor te ſtellen! Heeft het enkel zien „ van dit ligchaam ze u niet reeds gemeld? Begrijpt gij „ dan niet, *wanneer gij alleen dezen arm ziet*, dat ieder „ dwingeland of gedrogt te gelijk den arm van Hercules en „ den dood moest gevoelen? ... De kunſtenaar had wel „ begrepen, dat *de kalmte* het geſchiktſte middel was, „ om de ſterkte te doen uitkomen," enz.

Om dezelfde redenen verwekken de ſteile misvormige vooroverhangende rotſen, *door derzelver rust*, door derzelver ſlechts *dreigende houding*, dit gevoel. Wat zouden zij doen, indien zij nederſtorteden! Dit is de eerſte gedachte, en door deze gedachte wordt de verbeelding gevleugeld.

Van alle kracht-verhevene voorwerpen der natuur is voorzeker de mensch het grootſte en gewigtigſte; ja, in de menſchelijke natuur alleen is de bron van het verhevene gelegen. Reeds buitengewone ligchaamsſterkte, in gang, houding, gelaatstrekken, geſpierdheid, enz. zich kenſchetſende, heeft iets verhevens, maar nog veel meer hetgene eene bijzondere kracht van geest, van verſtand, moed, onverſchrokkenheid en bedaarde kloekmoedigheid in gevaar aantoont. Intuſſchen verre boven dit alles munt als kracht-verheven uit *'s menſchen zedelijke natuur*. Deze verdient bijzonderlijk den naam van verheven. Den deugdzamen te zien worſtelen en zegepralen in den harden ſtrijd met gevaren, met het noodlot en het kwade; getrouw aan den pligt, zijne waarde handhaven; den geest onverſchrokken te zien, als het ligchaam valt — ja, dit is het verhevenſte ſchouwſpel; een ſchouwſpel, gelijk een oude Dichter zegt, het aanſchouwen der Godheid waardig. —

Doch

Doch dit verheven voorwerp, hetwelk wij eigenaardig het zedelijk-verhevene kunnen noemen, eischt een bijzonder onderzoek.

Hetgene wij thans van het gevoel van het verhevene, en van de verhevene voorwerpen der natuur beschouwd hebben, kunnen wij gevoegelijk tot de volgende stellingen hoofdzakelijk terugbrengen:

1. De indruk van het verhevene is verschillende, naar mate van de voorwerpen en de stemming des gemoeds, en wordt voortgebragt door de aanschouwing van de uitgebreidheid en de sterkte der voorwerpen.

2. Het gevoel van het verhevene is algemeen, en toont zich des te meer bij den mensch, hoe meer verstand en rede ontwikkeld zijn. Het is een eigenaardig gemengd gevoel van lust en onlust; en door deze vereeniging zelve wordt de lust verhoogd. Het is wezenlijk verscheiden van het gevoel van het aangename, goede en schoone.

3. Ter voorthrenging van dit gevoel wordt vereischt, dat de grootte en sterkte der voorwerpen in de aanschouwing voorgesteld, en niet door berekening bepaald worden.

4. In het bijzonder dient de verbeelding eene vrije speelruimte te hebben, om naar welgevallen de uitgebreidheid en kracht te vergrooten; en deze moeten dus als onbepaald groot verschijnen.

5. De uitgestrekt-verhevene en de kracht-verhevene voorwerpen moeten zoodanig voorgesteld worden, dat de mensch bij de eersten de onmagt zijner verbeelding, om de deelen tot een geheel zamen te vatten, gevoelt, en bij de laatsten de geringheid zijner krachten, om aan dezelve tegenstand te bieden. Hartstogten, vrees, schrik, medelijden enz., sluiten het hart voor dit gevoel.

Ik kan deze Redevoering niet eindigen, zonder nog eenige aanmerkingen opzigtelijk deze laatste stelling er bij te voegen; al is het, dat ik mijn onderwerp vooruitloop, en de nadere ontwikkeling dezer aanmerkingen tot eene andere gelegenheid moet uitstellen.

Wij gevoelen dus onze onmagt bij het uitgestrekt-verhevene, om de grootte in de verbeelding zamen te vatten, en bij het kracht-verhevene, om aan die krachten tegenstand te bieden. Maar hoe! datgene, wat ons onze onmagt doet gevoelen, *is zoo aangenaam?* Voorzeker; ja, wat nog meer is, hoe levendiger wij onze onmagt gevoelen, des te grooter genoegen smaken wij. *Mensch, zijt een zonder-*

Digitized by Google

derling wezen zijt gij! Dat, hetgene u uwe nietigheid en zwakheid zoo aanschouwelijk voorstelt, is voor u bekoorlijk; hetgene u geheel ter nederslaat, beurt u op, bereidt u de zaligste genoegens!

Hier, geëerde hoorders! naderen wij tot den sluijer, die het zinnelijke van het bovenzinnelijke afscheidt. *Er is nog een ander gebied, dan dat der zinnewereld.* Hij, die daarin woont, veracht fier alle vereenigde krachten der schrikbarende natuur. Wij menschen zijn niet bloot burgers der zigtbare, maar ook burgers der onzigtbare wereld. Het verhevene doet ons zulks gevoelen (*).

Ja, ik gevoel mijn onvermogen, om de verbazende uitgestrektheden, welke mijn oog in de natuur ontwaart, te bevatten — maar ik gevoel tevens de grootheid van dat hoogere vermogen in mij, hetwelk mij tot de gewesten der

(*) *Aanmerking van den Verhandelaar.* Voorzeker was KANT niet de eerste, die opmerkte, dat zelfs het uitgestrekt-verhevene, waarbij slechts de uitgebreidheid als zoodanig onze bewondering verwekt, eigenaardig geschikt zij, om tevens godsdienstige en zedelijke denkbeelden op te wekken. Men veroorlove mij nog een fraai gezegde van DU PATY hier aan te halen, omdat het slot mijner Verhandeling zelve eene nadere ontwikkeling daarvan is. Van de groote St. Pieters kerk te Rome sprekende (*Lettr.* 86.) uit hij zich op de navolgende wijze:

„ Mais que de défauts, dit-on, dans cet édifice! non pas „ du moins pour le sentiment et le regard. Il faut que le „ compas les y cherche, et que le raisonnement les y „ trouve.

„ Vous prenez une toise pour mesurer la grandeur de ce „ temple! *Tout le temps que j'y ai été, j'ai pensé à Dieu.... „ à l'éternité: voila sa véritable grandeur.*

„ Il est impossible d'avoir ici *des sentimens médiocres* et *des „ pensées communes.*

„ Quel théatre pour l'éloquence de la religion! Je voudrois „ qu'un jour, au milieu de l'appareil le plus pompeux, ton„ nant tout d'un coup *dans la profondeur de ce silence*, rou„ lant de tombeaux en tombeaux, et répetées par toutes ces „ voûtes, la voix d'un BOSSUET éclatat; qu'elle fit tomber „ alors, sur un auditoire de rois, la parole souveraine du Roi „ des rois, qui demanderoit compte aux consciences réveil„ lées de ces monarques pâles, tremblans, de tout le sang et „ de toutes les larmes qui coulent en ce moment, par eux, „ sur la surface de la terre."

Digitized by Google

der bovenzinnelijke wereld geleidt, *mij, het oneindige voorhoudt*, in vergelijking van hetwelke alle die grootheden klein zijn. Ik gevoel, bij het aanschouwen van het kracht-verhevene, mijne zwakheid en geringheid als zinnelijk wezen, om aan die groote natuurkrachten tegenstand te bieden — maar tevens de grootheid van dat bovenzinnelijk vermogen in mij, hetwelk *mij de almagt voorhoudt*, in vergelijking van welke alle vereenigde krachten der natuur niets beteekenen.

De mensch kan *iets goddelijks* denken, wat meer is dan alle natuur; en evenwel zoekt hij dit goddelijke in de natuur, omdat hij haar alleen onmiddellijk buiten zich vindt. Hare verhevene voorwerpen zijn beelden van het oneindige; beelden van de almagt. Terwijl zij deze beelden vertoont, schijnt zij, als 't ware, van den hemel neder te dalen, en verwekt die bekoorlijke roering des gemoeds, met welke geene zinnelijke genoegens te vergelijken zijn. Op die wijze doet het verhevene ons onzen edelen aanleg gevoelen; op die wijze geleidt het ons tot dien sluijer — roept ons toe: Sterveling! er is nog iets achter dien sluijer verborgen; wanhoop niet — sta pal en onverschrokken als een held — handhaaf uwe waarde! — Al wordt uw ligchaam verpletterd — *gij zijt vrij, onsterfelijk: er is een God!*

Verlangt gij hiervan bewijzen. Welaan, ik beroep mij op uwe eigen gewaarwordingen bij de beschouwing van de uitgestrektheid der wereld. Brengt dezelve levendig voor uwen geest, en zegt mij, of ik waarheid dan onwaarheid spreke. Ja, toen wij ons verhieven van de aarde tot het zonnestelsel, van het zonnestelsel tot den melkweg, van den melkweg tot de nevelvlekken, en gedurig eenen grooteren maatstok noodig hadden, — toen onze verbeelding zich vruchteloos inspande, om de grenspalen des geheelals te vinden, van het eene melkwegstelsel tot het andere vloog, en eindelijk, overtuigd van de onzekerheid, of het getal der werelden, welke zij bij haren verderen voortgang nog zoude ontmoeten, eindig of oneindig was, geheel bezweek, en zich zwijgend en aanbiddend nederwierp voor den troon desgenen, die deze aarde, deze zonnen, deze melkwegen, deze nevelvlekken heeft gevormd en onderhoudt, — *ja, toen verzonken wij geheelenal in onze nietigheid*; te vergeefs zochten wij naar woorden en vergelijkingen, om dezelve voegzaam uit te drukken; eene kille huivering beving ons. Maar, toen wij de goddelijke vonk

in ons ontwaarden, moed en sterkte ontvingen door het bovenzinnelijk vermogen in ons, waardoor wij ons beroemen te zijn van Gods geslacht, — toen sloegen wij onze oogen wederom opwaarts, *beurden ons op als zedelijke wezens*, zoo schoon uitgedost, geschapen voor de eeuwigheid, vermaagschapt met den Allerheiligsten, — toen keerde onze blijmoedigheid terug; een zalig gevoel, gelijkfoortig misschien aan dat der verhevene geesten, bezielde ons; de storm eindigde met de zaligste aller menschelijke gewaarwordingen. „ Ook ik ben een mensch, „ een vrij zedelijk wezen, voor de onsterfelijkheid geschapen. Ik kan mij verheffen van het zinnelijke tot het „ zedelijke, van het stof tot den Schepper, die het gevormd heeft; van het gebrekkige tot het volmaakte, ja „ tot het ideaal der heiligheid."

Groot is de aarde, groot is de zon, — maar de mensch is nog grooter dan de aarde — nog grooter dan de zon; want de mensch alleen kan deze groote *gedachte* denken.

Hier op deze aarde knielen wij neder voor de onafmetelijke boven ons zwevende wereld, — voor die tintelende lichtjes in den *tempel des Oneindigen*. In den hemel heeft de *Almagtige* zijnen naam in gloeijende starren gezaaid, — op de aarde in zachte bloemen.

Sterveling der aarde! gij gevoelt de kracht, welke uw ligchaam aan uwen aardbol kluistert; maar niet die kracht, welke uwen aardbol met vaste kluisters aan de zon bindt, aardbollen rondom zonnen, werelden rondom werelden doet rollen. Treed opwaarts van de aarde in den ledigen aether: zie daar haar rijk! — Waar stof, waar werelden zijn, zwaait zij haren schepter. Waar zij haren schepter zwaait, is de trage rust en werkeloosheid gebannen. — Zie hier zonnestofjes, gelijk uwe aarde, spelen om de zon; kometen klimmen op en neder in de zonnevlam. Vlieg sneller dan het licht, om andere stofjes te ontmoeten — spoedig verdwijnt de aarde, de zon, — ja het geheele melkwegstelsel van millioenen zonnen wordt een bleek stil wolkje; — gij ontmoet nieuwe op- en nederwaarts stroomende golven van zonnen, — nieuwe vuurraderen van melkwegen, in den stroom des tijds wentelende. Zie rondom u de groote werkplaats dezer kracht. Zie hier de vorming, daar de ontbinding van aard-, van zonne-bollen, van melkwegstelsels, — hier de jeugdelijke kracht, daar de nedertuimeling in het afgelegen graf! Zeg mij, wanneer elk oogenblik eene wereld ontbindt en verbrijzelt;

Digitized by Google

wanneer de tijd boven de kometen gaat, en ze uitstuift gelijk vonken, en de zonnen gelijk verbrande kolen in flukken wrijft; wanneer de eene rij van werelden na de andere in den afgrond wordt nedergetrokken; wanneer het eeuwige graf nooit vol, en de ſtarrenhemel nooit ledig wordt; — zeg, *welk is dan het lot des menſchen?* — — Zie daar, waar de eeuwigheid is, waar de nacht begint, daar ſtrekt een oneindige Geest zijne armen uit, legt ze om het groote vallende geheelal, draagt het, verwarmt het! Ja gij, alle menſchen, alle engelen, alle wormen rusten aan zijne borst, en de bruiſende zonne- en wereldzee is *den enkel kind* in zijne armen! Hij ziet door de groote zonnezee, waarin de zonnen als koraalboomen zwemmen; ziet aan de kleinſte koraal, den aardbodem, het wormpje kleven, *hetgene gij zijt*, — hij geeft aan dit wormpje den naasten druppel hoop op de toekomst, een oog tot hem opwaarts gerigt! —

Doch werwaarts voert mij mijne verbeelding? Vergeef, oneindige Geest! onze zwakheid, onzen afgodendienst, vergeef, dat wij U als menſch, als zinnelijk wezen denken! Vergeef de kinderen, die naauwelijks beginnen uwen naam te ſtamelen! Heilig, heilig, is uw naam. Mijn geſlacht hart vat U, maar niet mijn verſtand. Al het oneindige, onbegrijpelijke in mij is ſlechts uw wederſchijn. Geheel de ſchepping hangt als ſluijer over U — de eeuwigheid wandelt voorbij dien ſluijer — zij tilt dien niet op.

BERIGT VAN DEN HEER DR. LANGSDORF, AANGAANDE EENIGE ZIEKTEN ENZ. IN BRASIL.

Kinderpokjes zijn hier eene zeer gevreesde en vernielende ziekte. Wanneer hier dus eene Kinderziekte ontſtaat, kost zulks aan duizenden, en wel inzonderheid aan de Negerſlaven het leven. Van de inenting der Pokjes weet men hier niets, en nog veel minder van de Vaccinatie.

Men vindt hier Huidziekten van allerhande ſoort, gelijk onder alle warme klimaten. De ſchurft en de ſchurftachtige uitbottingen vindt men hier onder de aanzienlijkſte huisgezinnen en bijna in alle boerenhuizen. Onderſcheen ſchijnt dit ongemak meerendeels eerder een naar ſchurft gelijkende uitlag, dan eene ware ſchurft te zijn.

Want velen onzer matrozen lieten zich in een zeer vertrouwelijken omgang in met meisjes, die met den ſchurftigen uitſlag geplaagd waren, zonder door de ſchurft beſmet te worden.

De Venuskwaal is hier zeer algemeen. Gelijk in de overige heete gewesten, ontwikkelt zich hier de teeldrift zeer vroeg, welke jongens van 12 of 13 jaren reeds bij hunne ſlavinnen, of bij andere ligte meisjes, bevredigen, waardoor zij in een zoo vroegen leeftijd reeds, met veneriſche kwalen bezocht, omſukkelen.

Eene alhier zeer gewone ziekte is de *Bicho dos pés*, *Pulex penetrans* LINN. of de zoogenoemde Zandvlooi, een klein Inſekt, 't welk het vel en de ſpieren der blootsvoets gaande lieden doorvreet, zich door eene jeukende en inwendig ſtekende pijn doet kennen, en ſomwijlen, wanneer men dit diertje niet bij tijds ziet weg te nemen, langdurige gezwellen aan de voeten veroorzaakt. De ſlaven, die op het veld arbeiden, zijn het meest aan die kwaal onderhevig. Doch ook worden Reizigers, die dunne zijden kouſen dragen, of die barrevoets gaan, daardoor bezocht; zijnde het hier te lande ſteeds veiligſt, met bloote beenen in laarzen te gaan. Bij twee lieden, die op het ſchip van Dr. LANGSDORF behoorden, openbaarde zich de jeukende pijn eerſt na de zesde week, nadat men Braſil verlaten had, en Kaap Horn reeds was rondgezeild. Wanneer men het diertje, hetwelk zich in de ſpieren een nest maakt, even als een ſplinter uitneemt, zoo heeft men hoegenaamd niets meer te vreezen; doch, bij verwaarloozing daarvan, heeft men langdurige verzweringen aan de voeten te wachten. Zelfs zijn er voorbeelden van verſtervingen, ja van den dood, hierdoor veroorzaakt.

Zonderling is het, dat de Braſilſche vrouwen, anderzins zoo beroemd wegens hare ſchoonheid, doorgaans leliike, bedorvene tanden hebben. Bij vele jonge meisjes van 14 of 16 jaren ontbreken dikwijls reeds een of meer van hare voortanden. Mogelijk ontſtaat dit uit het misbruik van *Mandiocca*, eene ſoort van Betel.

Tegen de Hoofdpijn maakt men gebruik van eene roode klei, die met water is bevochtigd, waarmede men het voorhoofd en de wangen beſtrijkt. Een op deze wijze uitgeruſte Neger maakt al eene zeer zonderlinge vertooning.

Wel onderrigte Vroedvrouwen vindt men hier even weinig als Geneesheeren. Men neemt tot dit werk eene of andere vrouw, die zulks meermalen heeft verrigt, of eene vrien-

Digitized by Google

vriendin, die hetzelve durft op zich nemen. Men vindt hier toch ook ſteeds eenige vrouwen, die eene groote handigheid in dit werk bezitten, en daardoor eene zekere beroemdheid hebben verkregen. In geval van nood wordt er zoodanig eene opgezocht.

Uit de ondervinding van eenige geloofwaardige en opregte Huismoeders kon de Heer LANGSDORF opmaken, dat de tegennatuurlijke verlosſingen hier vrij algemeen zijn, en dat vele vrouwen aan de daardoor veroorzaakte bloedvloeijingen komen te ſterven; ja dat men veel meer moeijelijke en tegennatuurlijke verlosſingen in dit Land ontmoet, dan men in een zoo heet Gewest zou verwachten. Bij deze gelegenheid merkt de Heer OSIANDER aan, dat het hem uit eene naauwkeurige vergelijking van verſchillende Reizigers gebleken is, dat het een algemeen verkeerd vooroordeel is, alsof de zware verlosſingen in de heete landen zoo weinig zouden voorkomen en zich meestal tot Europa bepalen. Volgens de meening van dezen Hoogleeraar, ontſtaat deze dwaling hieruit, dat men, naarmate der meerdere cultuur van een Volk, meer let op voortgelijke omſtandigheden, en dat men meer van de kunst verwacht, naarmate men weet dat dezelve verder is gevorderd.

De vruchtbaarheid der vrouwen is hier anderzins zeer groot, en niets is minder zeldzaam, dan huisgezinnen met vijftien of twintig kinderen te vinden; zoodat alle ſtraten en wegen daar vol van zijn. Wanneer men overweegt, dat hier een ieder zijn beſtaan overvloedig vindt, zonder veel te behoeven te arbeiden, en men geene drukkende behoeften heeft, zoo kan men ligt begrijpen, dat een ieder zich hier aan de pligten der Liefde overgeeft, vooral in een zoo heet Gewest, hetwelk de teeldrift zoo aanmerkelijk aanzet. In hunnen vroegſten leeftijd worden de kinderen hier te lande, behalve met de moedermelk, voornamelijk met Bananen gevoed. Ondertuſſchen trachten de meeste vrouwen hare kinderen zoo lang mogelijk aan de borst te houden, zelfs wel eens tot vier volle jaren, om, zoo als de vrouwen zelve wel openlijk durven zeggen, de te groote vermenigvuldiging van haar geſlacht voor te komen.

Digitized by Google

OVER DEN OORSPRONG EN HET GEBRUIK DER REUKWERKEN.

De weelde der Reukwerken heeft haren grond in de Natuur zelve. Allerwegen heeft hare hand bloemen geſtrooid, wier zoete en verkwikkende uitwaſemingen geene kunst kan nabootſen. Bij elke wederkomst der lente offert de aarde aan den hemel den tol van wierook. De Alpen hebben hunne kruiderijen, de bevrozene luchtſtreek zijne reukwerken; de Oceaan zelf ſpoelt amber tegen zijne oevers op; doch het zijn inzonderheid de heete gewesten, en zelfs de verzengde luchtſtreek, alwaar eene meer brandende zon die vlugge geesten opeenpakt, die het reukwerk der planten zamenſtellen, en, tot nog toe, aan alle ſcheikundige ontbindingen ontſnapt zijn. Hoedanig ook deszelfs natuur zij, overvloedig vooral is dit riekend beginſel in eenige boomen van de verzengde luchtſtreek; het dringt door in de gommen, welke daaruit druipen; het balſemt de harſen, die op derzelver ſtammen kristalſchleten; het ademt zelfs in de vruchten, de bloemen en de ſchors. Onze lelien, onze tuberozen en onze rozen waſemen, in korten tijd, uit, alwat hare ligte zelfſtandigheid welriekends bezat; dit is het geval der eigenlijk genoemde welriekende zelfſtandigheden niet; zij behouden hare kracht tot aan het kleinſte brokje.

Reeds leveren *Provence*, het zuidelijk *Italie*, *Sicilie* en *Griekenland* eene menigte zelfſtandigheden op, die tot Reukwerken dienen. Zoodanig is de hars van den *Styrax*; zoodanig is de gom, *Ladanum* genoemd, die van verſcheiden ſoorten van *Cistus* wordt verzameld; zoodanig zijn de Mastik en de Terpentijn van *Chio*, de manna, die uit den ſtam en de takken van den bloeijenden Esch in *Kalabrie* druipt. Met deze zelfſtandigheden vermengen de *Italiaanſche* Reukwerkbereiders olien, uit verſcheiden wortelen en gemeene bloemen getrokken. Hierom zijn hunne Reukwerken eigenlijk van *Europiſchen* oorſprong. 't Is waar, dat de beſte *Styrax* uit het *Carmanie* of *Cilicie* der Ouden komt. Het *Galbanum*, het gomachtig ſap van eene *Umbellifera*, komt van de kusten van *Barbarije* en uit *Syrie*. Maar gewisſelijk plegen de *Italianen* bedrog, wanneer zij roemen, gemeenlijk tot hun-

hunne Reukwerken de drie zoo vermaarde zelfstandigheden te gebruiken, bij de namen van *Wierook*, *Mirre* en *balsem van Mekka* bekend.

Vooreerst is de echte balsem van *Mekka*, of het gomachtig sap van de *Amyris Opa-balsamum*, zeer schaars en overmatig duur. De Koningen van *Juda* lieten dit heestergewas in twee niet zeer uitgebreide tuinen kweeken. De *Joden*, volgens het verhaal van PLINIUS, na de verwoesting van *Jeruzalem*, door haat en wanhoop gedreven, roeiden de balsembosschen uit; men vindt ze niet meer in *Palestina*. De plantaadje *Beder-Houssein*, het aloude *Petra*, in *Steenachtig Arabie*, is de eenige heden bekende plaats, die balsem levert. De Groote Heer bekomt jaarlijks slechts drie pond; een pond levert men aan den Pacha van *Cairo*, en een pond aan den Emir *Hadji*, of den leidsman van de Mekka-karavaan. Een fleschje met dezen balsem wordt in den *Hortlin der Plantes* (te *Parijs*) als iets van den hoogsten prijs bewaard. De echte balsem, die uit eene insnijding in den boom druipt, is zelfs geen voorwerp van koophandel. Die onder dezen naam wordt verkocht, is slechts de olie, door koken getrokken uit de korrels, de pitten en de takken van den boom, de *Carpo-balsamum* en de *Xylo-balsamum* der Ouden. Volgens den Historieschrijver JOSEPHUS wierd de balsemboom in *Judea* gebragt door de Koningin van *Saba*; maar bij ongeluk hebben voor 't minst twee landen en twee steden dien naam gemeen: de eene in *Gelukkig Arabie*, de andere in *Ethiopie* (*). Hieromtrent laat het zich niet beslissen, waar het land der *Sabeërs* ligge, dat verwonderlijk gewest, alwaar alle huizen met goud en elpenbeen versierd waren, en alwaar men balsem, mirre en wierook in overvloed ontmoette, volgens de eenparige getuigenis der Ouden.

Wat den wierook aangaat, zeker is het, dat *Gelukkig Arabie* eene heesterplant bevat, die eene hars geeft, daar te lande *Oliban* genaamd, en die gemeenlijk voor de *Libanos* der *Grieken*, en de *Thus* der *Romeinen* wordt gehouden; doch die plant zelve groeit in een slechts gering gestal in de kleine provincie *Hadramant* en de naburige streken; voor het onberekenbaar gebruik, welk de Ouden

(*) De vermaarde stad *Meroë* voerde insgelijks den naam van *Saba*. In 't algemeen schijnt dit woord *het Zuiden* te beteekenen.

den van den wierook maakten, zou dezelve niet bekend geweest zijn. Daarenboven plaatsen HERODOTUS en STRABO uitdrukkelijk in *Afrika* het gewest, welk den wierook voortbrengt. Uit andere getuigenissen der Ouden blijkt, dat de wierookboom, in zijn vaderland, tot bouw- en brandstoffe diende; 't geen zich op de heesterplant *Oliban* niet laat toepassen. Waarschijnlijk is het derhalve, dat de Ridder BRUCE ons niet misleid heeft, dat het gedeelte van *Afrika*, ten Zuidoosten van *Abyssinie* gelegen, het moederland van den wierook is. De boom, welke denzelven geeft, is ongetwijfeld naar *Arabie* overgeplant, alwaar hij in eene heesterplant is verbastard. 't Is bekend, dat een der PTOLEMEUSSEN, na eenen veldtogt in *Ethiopie*, den wierookboom in *Egypte* bragt; dezelve tierde aldaar niet. Wanneer DIOSCORIDES, PHILOSTRATES en AVICENNA van wierook spreken, uit *Indie* gebragt, is het te denken, dat zij *Indie* met *Ethiopie* verward hebben; eene dwaling, gemeen bij de Ouden: want de geleerde Portugees GARCIAS ontkent stellig, dat eenig *Indisch* gewas wierook geeft; alle hedendaagschen zijn het hieromtrent eens.

Dit geldt niet omtrent de *Mirre*; volgens alle de Ouden, komt dezelve uit het land, 't welk wierook voortbrengt. PLINIUS, inderdaad, zegt, dat uit *Indie* eene soort van mirre kwam, doch van veel geringer waarde dan die van *Gelukkig Arabie*. BRUCE verzekert, dat de mirre uitgevoerd wordt uit de landen, die ten Zuidoosten aan *Abyssinie* grenzen. *Emfrasf* is de plaats, alwaar de *Afrikanen* uit de binnenlanden dezelve ter markt brengen; vervolgens wordt zij naar de haven van *Arkiko* gezonden, aan de straat van *Babelmandel*. Ongelukkig heeft BRUCE den boom zelven niet kunnen zien; zelfs heeft hij er geenen tak van kunnen bekomen. Uit hetgene hij van het uiterlijk vertoon en de natuur der mirre zegt, leert men niets meer, dan 't gene men in de berigten der Ouden ontmoet: zoodat men somtijds op het vermoeden valt, om hem als blooten naschrijver te beschouwen. Laten wij er intusschen nevens voegen, dat een Portugeesch Botanist, LOUREIRO, verzekert, in *Cochinchina*, tweeduizend vijfhonderd mijlen van *Afrika*, eene soort van Laurierboom ontdekt te hebben, die, volgens hem, de echte Mirre der Ouden voortbrengt. Deze onzekerheden omtrent den oorsprong der Mirre laten zich niet wegnemen, voordat men den uitslag der

na-

Digitized by Google

nasporingen zal vernomen hebben, welke Lord VALENTIA doet te werk ſtellen aan de Oostkusten van *Afrika*; belangrijke gewesten, welke de verlichte ſtaatkunde van *Engeland* zints eene halve eeuw niet uit het oog heeft verloren.

Laten wij overgaan tot de oevers van den *Euphraat*, alwaar *Babylon* en *Suza* voormaals twee voorname zetels van Reukwerkbereiding waren. *Asſyrie* en *Meſopotamie* leverden het olieachtig ſap van eene ſoort van *Amomum*, die ik niet geloof dat bij de hedendaagſchen naauwkeurig bekend is. 't Was een der ſterkſte Reukwerken; men bediende er zich van bij de lijkplegtigheden. De *Asſyriſche* olie, volgens NONNUS (Lib. XXXIII.) door de Reukwerkbereiders gebruikt, was, mijns bedunkens, de olie van *Seſamus*. De *Nardus*, dat kostbaar Reukwerk, 't welk de *Romeinſche* dames, volgens JUVENALIS, voor hare minnaars ſpaarden, kwam, meende men, uit *Perzie*. Twijfel lijdt het niet meer, of het de *Nardus Indica* zij, of althans eene aangrenzende ſoort. Deze plant is beſchreven door den vermaarden JONES, in de *Aſiatic Reſearches*, en door BLANE, in de *Philoſophical Tranſactions*, Vol. CXXX. Part. 2. alwaar men eene afbeelding volgens LOURREIRO vindt. De wortel van den *Coſtus Arabicus* werd insgelijks gebruikt tot het bereiden van zalven van een zoer ſterkriekend Reukwerk; doch, in ſpijt van haren naam, bewoont deze plant eigenlijk *Indie*. Waarſchijnlijk is het echter, dat *Mekran* en *Kerman*, zuidelijke provincien van *Perzie*, den *Coſtus* en den *Indiſchen Nardus* opleveren. ARRIANUS en STRABO verzekeren, dat ten tijde van ALEXANDER's togt midden door *Gedroſia* (het hedendaagsch *Mekran*) de *Phenicíſche* kooplieden, die het leger volgden, aldaar vele ſoorten van die welriekende kruiden vonden, welke zij gemeenlijk uit *Gelukkig Arabie* bekwamen. Dit klimaat is gunſtig voor welriekende planten; de rozen van *Cheraz* en *Kerman* bezitten meer reukwerks, dan eenige andere bekende ſoort; zij worden alleen overtroffen door de befaamde rozen van *Kachmyr*, waaruit de kostbare rozenolie wordt getrokken, in het Oosten zoo zeer bewonderd, en door den Heer LANGLÈS in eene geleerde Verhandeling geroemd.

Het kaneel en de kaſſia werden voorzeker gebruikt tot de Reukwerken der Ouden, en nog heden tot die der Oosterlingen; doch niets is zoo verward en ingewikkeld als de plaatſen, alwaar de Ouden van die twee zelfſtan-

digheden ſpreken, welke zij door bemiddeling van verſcheiden volken bekwamen. Daarenboven gaven zij de namen *Cinnamomum* en *Caſſia* aan zeer onderſcheidene zelfſtandigheden, doch die in reuk naar de welriekende planten van *Indie* geleken. Dit duister onderwerp is onlangs behandeld door den Heer CORREA DE SERRA, in het *Dictionnaire des Sciences Naturelles*.

Het eigenlijk genoemd *Indie* voorziet ook de Reukwerkbereiders van Ebbenhout. Die onbepaalde benaming bevat in den koophandel verſcheiden ſoorten van hard, zwaar hout, 't welk gebrand wordende een liefelijken reuk verſpreidt. De Ouden ſpreken mede van de welriekende bloemen van *Indie*, onder welke de *Mimuſops Elengi* uitmunt; de bedden worden er mede beſtrooid, de vrouwen maken er kranſen van.

Het Schier-eiland aan gene zijde van den *Ganges* en de groote naburige eilanden ſchijnen het heelal in reukwerkſchatten te overtreffen. Maar hier ſtapelen zich de onzekerheden op elkander, en verdikt zich de duisternis.

De benzoë en de kamfer, harſen, voortkomende uit twee ſoorten van niet zeer bekende boomen, welke van het zuidelijk gedeelte van *Japan* en *China* groeijen, tot aan de eilanden *Sumatra* en *Java*; het ſandelhout; het calumba, aloë-hout, en verſcheiden andere weinig bekende ſoorten van hout, komende uit *Cochinchina*, *Siam*, *Timor*; eindelijk de muskaatnoten, de macis en de kruidnagels: kostbare zelfſtandigheden ongetwijfeld zijn deze, en die waarſchijnlijk door de *Chineezen* in hun vervaardigen van Reukwerken gebruikt worden. Maar tot heden toe hadden de zeelieden geene Reukwerken van dat land in *Europa* gebragt. Vanhier dat de lieden, welke aan de beſchaafde wereld de ſtreelende aankondiging van deze Reukwerken gedaan hebben, om volkomen vertrouwen te winnen, groote *Berigten*, met *Chineſche* karakters verſierd, moesten verſpreiden, maar eenvoudige Tolbrieven, uitwijzende, dat de goederen met er daad zijn gekomen uit de landen, van waar zij gezegd worden oorſpronkelijk te zijn. Verre ben ik er af van dien oorſprong in twijfel te trekken. Zeer waarſchijnlijk is het, dat de *Chineezen* Reukwerken verkoopen aan de *Klachtſche Ruſſen*; langs dien weg bekomen wij de beste Thee. Geene reden is er ook, dat men in *Europa* ſandel- of calumbahout, of benzoë ontvangt, en dat daarvan Reukwerken bereid worden. Maar laten wij aanmerken, dat het calum-

lumba, aloë-hout te *Canton* tegen goud wordt opgewogen, en dat de natuurkundigen nog niet weten, van welken boom de echte benzoë herkomstig zij. Van hier dat in dit stuk, gelijk in alwat *China* raakt, te twijfelen de verstandigste zijde is, die men kan kiezen.

Het Dierenrijk levert drie soorten van Reukwerk: muskus, civet en amber. Wat de eerste dier zelfstandigheden aangaat, dezelve komt voort van een dier, overal voorhanden in *Thibet*, westelijk *China*, zelfs tot aan *Tonquin* toe naar het zuiden, en tot aan *Daouurie* naar het noorden. Het Muskusdier is eene soort van geit, maar 't welk twee slagtanden als het wilde varken heeft, en, even als het ijzervarken, met stekels is bedekt. De muskus ontstaat in een beursje, welk het onder den navel draagt; de beste muskus komt van *Tonquin*.

Niet eens zijn het de natuurkundigen en reizigers omtrent de aanwezigheid der Civetkat in *Azie*: dit dier, zeer veel naar een grooten huisling gelijkende, is zeer algemeen in *Senegal*, aan de kust van *Guinée*, en, waarschijnlijk, in geheel het binnenland van *Afrika*. De civet en de muskus heeft men in de Reukwerkbereiding afgekeurd, als van een te stinkenden en walgenden reuk; doch door scheikundige bewerkingen kan dezelve getemperd worden.

De grijze amber, die aan alle oorden der verzengde luchtstreek wordt gevonden, is inzonderheid overvloedig in *Japan*, op de *Molukſche* eilanden, te *Borneo*, aan de kust van *Ajan* in *Afrika*, en aan de kust van *Guinee*. Die van *Madagascar* en *Sumatra* wordt voor den besten gehouden. Onzeker is tot nog toe de natuur dezer zelfstandigheid; maar, volgens de meest geloof verdienende gissing, zoude 't het zaad van eene soort van Walvisch zijn. Niet beter is men het eens omtrent den oorsprong van den gelen amber of de kamfiten.

Zoodanig zijn de schattingen, welke de oude wereld voor de grilligheden van ons reukzintuig levert. Nog vele zelfstandigheden van de nieuwe wereld zouden wij er kunnen nevens voegen, als de gom *elemi*, de *liquidambar* en andere; maar wij schrijven geene Verhandeling over de Natuurlijke Historie. Laten wij ons liever vermaken met de beschouwing van den vooruitgang der Reukwerkweelde bij onderscheidene Volken, oorspronkelijk de onschuldigste en aangenaamste van alle soorten van weelde.

Het gebruik der Reukwerken heugt de vroegste tijden. Mo-

MOZES heeft het door zijne wetten geheiligd; nergens anders dan voor het altaar des Heeren mogt de wierook rooken; en de Hoogepriester alleen werd met eene welriekende olie gezalfd, zamengesteld uit verscheiden voortbrengsels van *Indie* en *Afrika*.

De hoven van *Perzie* en *Babel* waren vermaard om het overdadig gebruik, welk er van reukwerken en zalven gemaakt werd: men had er ambtenaars van de Reukwerkbereidinge tot den bijzonderen dienst des Konings. Op de feestmalen stortte men uitgelezene olien uit op de bloemkransen, met welke de hoofden der gasten getooid waren. ARTAXERXES, den *Lacedemonischen* Gezant ANTALCIDAS een blijk van bijzondere hoogachtinge willende geven, nam de bloemkroon, die hij droeg, van zijn eigen hoofd, besprocide dezelve met een reukwerk, voor de Koningen bestemd, en zond die aan den fieren *Spartaan*, die misschien niet wist, wat hij er mede doen zoude. Dit gebruik ging, vele eeuwen daarna, tot de *Griekſche* en *Romeinſche* galanterie over; voor eene zonderlinge gunst werd het gehouden, van eene vrouw kroonen te ontvangen, welke zij had gedragen; en MARTIALIS beklaagt zich bitter, dat zijne beminde hem geene andere dan versch geplukte rozen zond:

A te vexatas male tenore roſas!

Om tot de *Perzianen* weder te keeren; ſtellig durven wij verzekeren, dat PLINIUS dwaalde, meenende, dat de *Perzische* historieschrijvers niet vroeger van zalven en reukwerken hebben gesproken, dan onder DARIUS CODOMANNUS. Volgens HERODOTUS zond CAMBYSES aan den Koning der *Ethiopiers*, onder andere geschenken, een fleschje met kostbare zalf. De H. Schriftuur verspreidt eenig licht over den koophandel der volken van het westelijk *Azie* met die van *Indie*; handel, in welken die van reukwerken en specerijen mede begrepen was. De Karavanen, die, ten tijde van den Aartsvader JAKOB, van *Gilead* naar *Egypte* reisden, voerden koopwaren mede, die niet uit *Gilead* konden voortkomen. En waarom bouwde SALOMO, midden in de woestijn, de prachtige stad *Tadmor* of *Palmyra*? Wanneer men de Kaart inziet, verneemt men, dat de liggingen van *Gilead* en *Palmyra* eenen karavaanweg aanduiden, ongetwijfeld uitloopende op de *Perzische* Golf, alwaar de stad *Gherra* toenmaals de marktplaats van het ge-

Digitized by Google

geheele Oosten was, zoo als het *Basſora* thans is. Voorts ontving nog *Egypte* de reukwerken van het Oosten uit de handen der *Sabeërs*, die inzonderheid op dezen handel eene weelde bouwden, van welke de Ouden telkens met verbaasdheid gewagen.

De kunst van het balſemen der lijken moet voor een der oudſte takken der Reukwerkbereidinge gehouden worden; de ſporen daarvan ontdekt men van *Egypte* tot aan de *Kanariſche* eilanden aan de eene zijde, en aan de andere tot aan *Otaïte* en de Noordwestkusten van *Amerika*. De *Romeinen*, toen zij nog arm waren, gingen zoo kwistig te werk in het gebruiken van zalven en reukwerken bij hunne lijkplegtigheden, dat de Wet der twaalf Tafelen daarin met een verbod heeft voorzien. Onder de Keizers ſteeg die weelde tot eene onbeſchrijfbare hoogte. Bij de uitvaart van zijne geliefde POPPEA SABINA deed Keizer NERO eene hoeveelheid wierooks verbranden, grooter dan die gemeenlijk uit *Arabie* werd aangebragt ten jaarlijkſchen gebruike van het geheele Keizerrijk, dat is, van bijkans de geheele bekende wereld. JUVENALIS, om eenen pronker van zijnen tijd te ſchetſen, zegt, „dat hij „meer reukwerken uitwaſemt, dan twee lijkſtaatſien."

Et matutino ſudans Crispinus amoeno
Quantum vix redolent duo funera.

Maar de God der feestmalen en de Godin der liefde bewisten aan de onderaardſche goden dezen reukwerkstol. Geregtigd door het voorbeeld van VENUS zelve, bedienden zich de *Griekſche* en *Romeinſche* dames aan hare tooitafels van eene groote verſcheidenheid van reukwerken. CATO, Lijfarts van de Keizerin PLAUTINA, heeft, in zijne *Verhandeling over de Tooitafel*, vijfentwintig kostbare olien beſchreven, van welke bij ongeluk ſlechts de namen zijn behouden. De gemaakte, welke men boven de natuurlijke bloemen ſchatte, werden met de olie van nardus en *costus* beſproeid. Men had *Ethiopiſche* en *Indiaanſche* ſlavinnen, die de kunst verſtonden, om over het geheele hoofdhaar een regen of dauw van reukwerken te verſpreiden, welke zij uit haren mond uitwaſemden; die kunst is verloren. De modiſche dames, eindelijk, leiden zich niet ter ruste, dan tuſſchen neteldoekſche lakens, van reukwerken doortrokken, die, ongetwijfeld, over *Egypte* uit *Indie* kwamen, volgens MARTIALIS, Lib. I. Epig. 16.

Quid

Digitized by Google

Quid thorus a Nilo, quid SINDONE *textus* OLENTI, *&c.*

Zoo hoog klom bij ſommige *Romeinſche* dames de Reukwerksweelde, dat MARTIALIS haar *wandelende Reukwerkwinkels* noemde. *Haar hoofd*, zegt LUCIANUS, *waſemt geheel Arabie uit.* Uit de Dichters blijkt, dat er geen aangenaamer geſchenk voor de dames was, en kostbaarder tevens, dan potjes met nardus. Volgens JUVENALIS beefden de mannen en de minnaars op het woord *Nardus*, omdat dezelve tegen goud moest worden opgewogen. Minder duur waren zonder twijfel de reukwerken, waarmede de jonge lieden de deur hunner minnaresſen beſproeiden, terwijl zij er ſerenaden zongen, wijn plengden, en er de verwelkte kroonen en kranſen ophingen, die zij gedragen hadden.

De Dichters zelve hebben van de Reukwerkbereiding lieve namen ontleend, die ons eenigzins belagchelijk dunken. Bij BION noemt VENUS ADONIS: *mijn balſem! mijn reukwerk!* PLAUTUS heeft op deze wijze van ſpreken eene grappige alleenſpraak gebouwd, in welke eene oude vrouw haar hof maakt bij eene flesch wijn, welke zij tastende in het donker zoekt, noemende dezelve: *mijn lieve ziel! mijn roos! mijn kaſſia! mijn kaneel! mijn mirre*, enz. enz.

Het gebruikmaken van reukwerken door de mannen ontmoette ſtrenge berispers in de achtbaarſte perſonaadjen van *Griekenland* en *Rome*. De *Lacedemoniërs* banden de Reukwerkbereiders, als lieden, die de olie vruchteloos verſpilden. De goede PLUTARCHUS roemt de dieren, omdat zij zich niet bereukwerken; men zoude hem kunnen antwoorden: „ 't Is omdat het dieren zijn!" SENEKA verzuimt de gelegenheid niet tot het maken van eene tegenſtelling, het gebruik van reukwerken en zalven noemende „ eene zeer morſige zindelijkheid," *immundiſſimæ munditiæ.* De Konſul CICERO vaart hevig uit tegen den Konſul PISO, over het dragen van haarlokken, van welriekende olie doortrokken: *madentes cincinnorum fimbriæ.* VALERIUS MAXIMUS verhaalt, dat, gedurende de verbanningen onder de regering der Driemannen, een aanzienlijk *Romein*, door zijne bedienden in eene hut weggeſtopt, zich verſtijfd door de reukwerken, welke hij uitwaſemde: iets, zegt de hiſtorieſchrijver, 't welk in ſcherts en verachting het algemeen mededoogen veranderde, welk zijn lot in 't eerſt verzoet had. Keizer VESPASIANUS verliet een' officier

cier van zinnen post, omdat hij te veel naar reukwerk ſtonk: „Liever zoude ik gehad hebben," zeide deze koele en hardvochtige Vorst, „dat gij naar knoflook hadt „geroken (*)."

Vergeefs, echter, verzetteden zich Konſuls, Keizers en Wijsgeeren, tegen den heerſchenden ſmaak van 't Algemeen. De ſchertſerijen van ARISTIPPUS, de gezangen van ANACREON en HORATIUS, de ernſtige lesſen van HIPPOCRATES, de behoeften van een brandend klimaat: alles ſpande te zamen, om de reukwerken onder de levensgeneugten te doen tellen. Geene gezellige verkeering, geen avondmaal zonder bloemen, in de zaal geſtrooid, zonder reukwerken, in wierookvaten brandende, zonder welriekende olien, welke men op de gasten, de tafel en de wijnen uitgoot. NERO en OTHO lieten in de feestzaal geheele kaskaden van welriekend water vloeijen; en deze wellevende weelde, hoewel door dwingelanden uitgevonden, verdient daarom niet te minder onzen heedendaagſchen *Amphitryons* te worden aangeprezen. Te *Rome* inderdaad ontmoette men ſnoevers, die, op hunne avondmalen, aan hunne gasten niets anders dan reukwerken gaven: MARTIALIS noemt dit, op eene ſchimpige wijze, aangenaam te rieken en van honger te ſterven:

Res ſalſa est, bene olere et eſurire.

Doch ARCHESTRATUS, ſchrijver eener Verhandeling over het ſlempen, had reeds als een ontegenzeggelijk beginſel vastgeſteld, dat de reukwerken alleen moeten dienen ter veraangenaming van den wijn en vermeerdering van goede ſiere.

De weelde groeit telkens aan. In NERO's tijd werd het tooneel met wijn beſproeid, waarin ſaffraan was uitgeperst. De Keizer HELIOGABALUS liet zijne eetzalen verwarmen met welriekend *Indisch* hout. Om zich aangenaam te kunnen baden, liet die zelfde Keizer een geheelen vijver met welriekend water vullen. Men verwondere zich niet over die overdadigheid, zints men in de Geſchiedenis van den Mogol, door V. CATROU, heeft geleezen, dat de vermaarde Prinſes NOUR-DJIHAN een geheel kanaal met rozenwater liet vullen, langs 't welk zij met den Grooten Mogol wan-

(*) De Romeinſche ſoldaten aten veel knoflook.

wandelde. De warmte der zonne ſcheidde van het rozenwater de ware olie; men zag die zelfſtandigheid boven op het water drijven; dit gaf aanleiding tot de ontdekking van de olie (*eſſence*) van rozen. Dit althans is het gevoelen van den Heer LANGLÈS, die beter dan ik in ſtaat is om verſlag te doen van al wat het gebruik van reukwerken in *Indostan* en *China* betreft; een onderwerp, welk ik om die reden onaangeroerd laat.

EENE UITBARSTING VAN DEN BERG ETNA; DOOR EEN' OOGGETUIGE MEDEGEDEELD.

„ *Mijn Heer de Redacteur der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.*

„ Kunt gij goedvinden, in uw zeer nuttig *Mengelwerk* „ een plaatsje in te ruimen voor het volgende berigt „ wegens een verſchrikkelijk Natuurverſchijnſel, gij zult, „ twijfel ik niet, velen Lezeren genoegen geven. Het „ berigt is geloofwaardig, als medegedeeld door eenen „ ooggetuige, een *Engelsch* Officier, die, ten tijde der „ uitbarſtinge, zich op *Sicilie* bevond. Ik ben," enz.

* * *

MESSINA, 24 April, 1809.

Het was op den 27 Maart l. l., 's morgens ten zes ure, dat eene ontzaggelijke menigte zwarte asch, die, onder de gedaante van wolken, zich van den berg in de lucht verhief, en hare rigting nam naar deze ſtad, welke vijftig mijlen van den *Etna* ligt, eene aanſtaande uitbarſting dezes vermaarden Vuurbergs aankondigde. Deze asch, door een hevigen rukwind voortgeſtuwd, viel in zulk eene ontzettende menigte uit de lucht, dat van de ſtraten en de huisdaken verſcheiden wagenvrachten verzameld werden. Dezelve geleek naar buskruid, en wel zoodanig, dat een *Iersch* ſoldaat, die zich in het kasteel bevond, begon te ſchreeuwen: „ De wind heeft de deu„ ren der Magazijnen geopend, en al het buskruid ligt „ rondom de barakken!"

Kort nadat de dag was aangebroken, verſpreidde een ſchrik-

Digitized by Google

schrikwekkend geloei, hetwelk zich van den kant des bergs liet hooren, eene algemeene ontsteltenis onder de bewoners van deze gewesten. Onkundig, hoe verre en naar welken kant de verwoestingen zich zouden verspreiden, verlieten vele menschen hunne huizen. Op het ontzettende gedruisch, welk zich had doen hooren, volgde onmiddellijk eene woedende uitbarsting van asch, uit den grooten *Crater* voortkomende, en die, dikke wolken uitmakende, op het vlakke veld zich op elkander stapelde. Zoo geweldig was de uitbarsting, dat de stoffen, door den *Crater* uitgebraakt, op verscheiden mijlen afstands tegen den wind indrongen, hoewel dezelve zeer sterk was.

In den avond verving eene uitbarsting van Lava die der asch, en een geduchte vloed daalde af van den berg tot op den afstand van drie mijlen, alwaar hij zich in twee takken verdeelde.

Thans was de Vuurberg stil tot aan den volgenden morgen, wanneer eene nieuwe uitbarsting, met nog grooter hevigheid dan de eerste, zich deed gevoelen. Met geweld daalde de Lava neder tot aan *Monte Negro*, en overstroomde in weinige uren vele mijlen gronds, over velden en door bosschen haren weg nemende. Tot nog toe had geen gids moeds genoeg bezeten, om nieuwsgierige reizigers naar de plaats der uitbarstinge te brengen, ter oorzake der hoopen asch en lijmstof, welke men op elken stap ontmoette, en die het leven van allen in gevaar brengen, die onvoorzigtig genoeg zijn om dezelve te naderen. Twee uren, echter, na den eersten schrik, was een dier gidsen stout genoeg, om den voet van den *Etna* te naderen. Deze uitbarsting heeft eene rij *Craters* daargesteld, eene ruimte van nagenoeg twee mijlen beslaande, uitmakende met de overigen eene onregelmatige lijn, en hebbende, van den top des bergs af, eene Noordoostelijke strekking.

In het midden van een dennen- en eikenbosch ligt eene diepte van onmetelijke uitgestrektheid; dezelve bevat twaalf *Craters* of monden; twee dier *Craters* branden altijd, de andere bij tusschenpoozen; zij gaven een gedruisch, alsof er eenige duizenden stukken geschut in één verden afgeschoten; uit de zijden kwamen vlammen en brokken rots voort, die als regen, en onder verschillende gedaanten, langs den berg vielen, na alvorens eene hoogte van bijkans duizend voeten bereikt te hebben.

De voornaamste *Craters*, boven vermeld, waren het,

hoofdtooneel van deze geduchte en grootsche gebeurtenis; hunne twee uitbarstingen vereenigden zich, en formeerden eene vuurkolom, meer dan honderd roeden breed. Uit deze kolom kwamen Lavasteenen voort, die al krakende nedervielen.

In het midden der *Crater*-linie bevond zich een, die geweldiger scheen te zijn dan de overigen, en waaruit de gevaarlijkste ontlastingen voortkwamen. Vrij groote rotsbrokken vielen, tweemaal, twee schreden van ons, en bijkans waren wij het slagtoffer onzer nieuwsgierigheid geworden. Naar mijne gedachten stroomde de Lava alleen uit de twee grootste *Craters*; want zij vertoonde zich in derzelver rigting, en scheen zich van de overigen af te zonderen. Deze kokende stoffe maakte eene rivier uit, eene halve mijl breed. Na een bosch, welk zij ontmoette, te hebben in brand gestoken, vervolgde zij haren verwoestenden loop, verbrandende en verstrooijende alles, wat zij op haren weg ontmoette, tot op ongeveer zes mijlen van den dubbelen *Crater*. Hier verdeelde zij zich in twee takken, de voornaamste van welke zijnen loop nam naar het verblijf van den Baron DE CARRI. Op tweehonderd roeden dit huis zijnde genaderd, daalde de Lava in een hollen weg; hetwelk deed hopen, dat haar loop zoude eindigen; doch zij hoopte zich opeen, en drong door den hollen weg, die haar moest beteugelen. De andere tak rigtte zich naar *Lingua Grossa*, en kwam zeer nabij aan het verblijf van den Baron DE CAGNONE. Vol angst en vrees voor hun leven en bezittingen waren de bewoners van *Lingua Grossa*; toen de uitbarsting ophield.

De vuurstroom, die uit den *Crater* niet meer gevoed werd, scheidde zich nu in vele takken, uitmakende kleine eilanden; langzamer vloeide de stoffe, werd verdikt, en eindelijk vast en hard.

Van de Lava kan ik geen naauwkeurig denkbeeld geven; van het vloeibare gedeelte heb ik niets kunnen onderscheiden; intusschen moet zij zeer vloeibaar zijn; zij loopt gemakkelijk voort, en de oppervlakte schijnt zeer ligt en dun te zijn. Ik denk, dat zij vier mijlen in een uur kan afleggen.

Bij nacht was het gezigt van de uitbarsting en den Lavastroom een schouwspel, welk de ziel met angstigen schrik vervulde. De steenen, die uit de *Craters* voortkwamen, verspreidden eene witte helderheid, die de roode kleur der vlammen te sterker deed uitkomen. Terwijl de

de berg en de vallei door dezen steenregen bedekt wierden, was zulks, voor eenigen tijd, een uitgebreid veld van schitterende sterren en plaatjes. Brandende boomen verhoogden nog dit tooneel. Men hoorde het schreeuwen van vele duizenden vogelen, die den berg ontvlugtten. De Lava was een helsch vuur, met rood en zwart afgezet, daarstellende een verschrikkelijk *contrast* met het pikdonkere van den nacht. Hier rolde een vuurval; daar ontwikkelden zich golvende bergen, met ingebeelde *fortressen* gekroond. Het geheele land aan gene zijde van *Lingua Grossa* en *Pie Monte* is tegenwoordig met asch bedekt. Vele landerijen zijn door de Lava verbrand en verwoest.

Gedurende dezen storm der Natuur vertoonden de *Sicilianen* geenerlei blijk van nieuwsgierig- of van werkzaamheid. De Baron DE CARRI, wiens huis in het grootste gevaar was, wees langen tijd, met eene bijgeloovige halsstarrigheid, de aanbieding van verscheiden *Engelsche* officieren van de hand, om zijne kostbaarste goederen aan de verwoesting, die dezelve dreigde, te onttrekken: „Neen! „neen!" gaf hij tot antwoord: „zoo als het God be„lieft." In het einde, echter, liet hij zich overhalen om veel van zijne goederen te bergen. Maar toen de Lava tot op tweehonderd roeden zijne woning had bereikt, hield de uitbarsting op, tot groote blijdschap der bewoneren, welke deze weldaad toeschreven aan de verdiensten en de voorspraak hunner Heiligen, wier beelden heel van *Castiglione*, meer dan drie mijlen van daar gelegen, in statelijken optogt waren aangebragt, gedurende deze ramp, en in het midden eener menigte arme lieden geplaatst, ter plaatse digtst aan het vuur. De *Processie* bestond uit bewoners van beiderlei sekse, allen berooid en ellendig, vervullende de lucht met huilen en jammerklagten, slaande zich op de borst, de haren uit het hoofd trekkende, en zich met roeden geeselende; terwijl de Priesters, die hen verzelden, alle de Heiligen aanriepen, en hen bezworen om hen van hunne ellende te verlossen. In hunnen optogt hielden zij stil bij het huis van den Baron DE CARRI; de Huiskapellaan verscheen op het *balcon*, en deed eene korte leerrede, zijne woorden met de nadrukkelijkste gebaren verzellende. Hij zeide, dat de uitbarsting eene straffe des hemels was om hunne menigvuldige zonden, en dat zij een zoo ondeugend leven door boete moesten uitwisschen. Zoo dikmaals hij eenige oogenblikken zweeg, werd dit zwijgen van zuchten en tranen vervangen; de toehoorders

Digitized by Google

geeſelden zich met roeden, en vertoonden blijken der diepſte gemoedsverbrijzelinge. Nooit werd ik zoo ſterk getroffen door eenig tooneel van algemeene volksramp.

Waar is nu de mensch, die denken durft, dat hij ademhaalt zonder den Goddelijken bijſtand? Tot welke overdenkingen en aanmerkingen geven de uitwerkſels eenes woedenden Vuurbergs ſtoffe aan de hand! Welk eene diepgaande boezemſmarte gevoelt niet de mensch, die zijne eigendommen, de velden, welke hij bebouwt, door eene ſchrikwekkende omkeering in eenen oogenblik ziet verwoest worden! Kortſtondig zijn de overige geeſels der aarde; vruchtbaarheid vervangt gebrek; de oorlogsramp en verdwijnen met den tijd: maar altijd zullen de toekomende geſlachten voor oogen hebben de zwarte en dorre rotſen, die den vruchtbaren geboortegrond hunner ongelukkige voorvaderen vervangen hebben.

EENE WINTER-WANDELING.

Gij Winter, die de landen
Met ſneeuw en ijs bedekt! gij blijft mij welkom.

N. S. VAN WINTER.

Een mijner Vrienden, een vurig liefhebber en bewonderaar van ſchilderachtige ſchoonheden, is nogtans dermate gehecht aan en ingenomen met de bekoorlijke tooneelen, welke één der Jaarſaizoenen biedt, dat hij, als 't ware, weigert de oogen te openen, om de aanvallige ſchoonheden van eenig ander te beſpiegelen. Uit den aard tot eene droefgeestige werkeloosheid overhellende, welke hij nimmer aflegt, dan wanneer zijn geliefde Jaarſaizoen hem, als 't ware, uit den ſlaap wekt en naar buiten roept, heeft hij, gelijk geen klein aantal, die hem hierin gelijken, veeleer dit zijn zwak hotgevierd, dan tegengegaan. Met de Lente en den Voorzomer is zijn lust tot het beſchouwen der Natuurtooneelen als vervlogen. De weelderige ſchoonheden van het verder gevorderd Jaar, de ſtatelijke en heerlijke vertooningen, welke de Herfst den oogen biedt, zijn voor hem als niet aanſchouwenswaardig. De Winter althans heeft bij hem niets begeerlijks. In dit Saizoen verdubbelt hij zijne weeklagten over het gemis van de aangenaamheden, welke hem de Lente en de Voorzomer boden.

Om

Ongelijk aan dezen mijnen anders hooggeachten Vriend, wiens zwak mijne berisping niet ontgaat, gevoel en geniet ik alle de levendige indrukken, welke de Herfst aanbiedt, in eene groote verscheidenheid van woelige land- en veld-tooneelen, die elkander afwisselen en vervangen. — Ja, in den Winter zelfs vind ik, (om niet te reppen van de gelegenheden, welke dezelve tot gezellige vermaken biedt,) op een helderen dag, wanneer de laagzwevende zon ons bestraalt, groot genoegen in eene buiten-wandeling. Hetzelve moge, in vele opzigten, te kort schieten bij de voldoening, welke milder Saizoenen opleveren, die Wandeling schenkt eene rustigheid en kracht aan mijne ligchaamsgesteltenisse, en biedt mij eene menigte van voorwerpen, der aandacht waardig, aan, bijzonder geschikt, om, door derzelver tegenoverstelling en vergelijking met de vertooningen, welke andere Jaargetijden opleveren, ons te meer te treffen, en veelvuldige, voor verstand en hart geenszins onvruchtbare, vergelijkingen te maken.

In deze geestgesteltenisse nam ik een der heldere en schoone dagen, welken deze Winter aanbood, waar. Ik ging uit, om zoodanige schilderachtige vertooningen, als de Natuur mogt aanbieden, op te doen, of zulke menschen-karakters waar te nemen, als mij op den weg mogten ontmoeten.

't Is waar, in mijne ontmoetingen deed zich weinig op, 't geen, naar de algemeen aangenomene denkbeelden, bijzonder opmerkenswaardig was. Nogtans strekte mijne Wandeling tot onderhoud en leering: want er is niets vreemds of wonderbaars noodig, om op onzen redelijken geest te werken, en de aandacht te wekken en te vestigen van den opmerkenden en bespiegelenden Wandelaar, wien het om leering te doen is; geene zonderlinge lotgevallen of ontmoetingen worden er vereischt, om de bespiegeling gaande te maken en bezig te houden van hem, die smaak vindt in de beschouwing van de Werken der Natuur, en niet ongevoelig is voor de aandoeningen zijns harte, door zich aanbiedende voorwerpen opgewekt. Veeleer mag men vreemd vinden de onopmerkzaamheid op het leerzame, 't welk zoo vele ons omringende voorwerpen aanbieden, en, als om strijd, ons leering schenken.

Ik zette den voet niet buiten, of de, bij stilte, dikgevallen sneeuw, die over het rustend veld verspreid lag, en, als een wollen kleed, 't zelve tot een winterdeksel strekte, bepaalde mijne aandacht op de gunstige schikkingen der Nature, of liever der Voorzienigheid, om, door dit wonderbare middel, in den hard bevrozen grond, de kiemen der planten en gewassen te beschutten. —— Bewondering en Dankbaarheid hielden mijnen geest bezig.

Wil de verbeelding zich, te harer voldoening, bezig houden,

den, welk een Jaargetijde is er dan, 't geen daartoe geene ſtoffe verleent? Ook de Winter biedt te dien einde eene menigte van vertooningen aan den Wandelaar. Een groep van bladerloos geboomte, 't welk nog onlangs met milde en zaehte ſchaduwen een heerlijk Buitenverblijf belommerde, had in mijn oog eene ſtatelijkheid; de kale toppen, veelal met ſneeuw bedekt, verhieven zich; alles was in ſchijnbare rust: doch de altoos werkende Natuur bereidde van binnen het nieuwe loof en de vruchtbeginſelen van die ſieraden des Groeijenden Rijks, met andere deelen van 't zelve, den ſchijnbaren Winterſlaap genietende. —— Hoe veel ſtofs tot nadenken!

Wat de verheffender gevoelens van het hart betreft. In gewigtige leſſen en leeringen van Zedelijkheid is geen Jaargetijde, en dus ook de Winter niet, verſtoken, ja vloeit deze daarvan over, ons voorwerpen aanbiedende en voorvallen opleverende, die een hart, vatbaar voor gevoelige aandoeningen en gereed om dezelve op te volgen, een wellust ſchenken, nooit genoten door zielen, daarvan vervreemd.

Zal dus die ſcherpſnijdende oostewind, ongenadig als het ongevoelig hart des in weelde en dartelheid verdronkenen; de zoodanigen, die zich daaraan blootſtellen, geene nadrukkelijke les geven van de noodzakelijkheid der hulpvaardige milddadigheid? —— Zullen deze bladerlooze hagen en van groen ontbloote boomen ons niet ten krachtigſte herinneren, hoe vele arme, van koude huiverende, nuttige leden der maatſchappije, door den Winter werkeloos, de noodwendigheden dezes levens zeer ſchaars kunnen bekomen, koude en ceffens gebrek lijden? — In deze ſchamele hut, aan de zijde des wegs gelegen, branden op de haardſtede eenige opgezamelde takjes, en de halfnaakte kinderen kruipen rondsom het flaauw opblakerend vlammetje. Kan men dit zien, zonder een regtmatig gevoel van medelijden te ontwaren? Of zal een aandoenlijk hart die gewaarwording verſtompen en doen zwijgen, door het hulpbieden ontwijkend denkbeeld: „zij zijn het niet beter gewoon!"? Neen! zulks zal veeleer dienen, om een gedeelte van het overtollige in onze jaarlijkſche uitgaven, indien het niet anders geſchieden kan, te beſnoeijen, en het der nooddruft hulpvaardig toe te reiken.

Eene ſchamele hut gaf mij op mijne Wandeling eene nadrukkelijke les. Eene oude Vrouw maakte mijne aandoeningen op 't gevoeligst gaande. Zij ſtond aan de deur van eene kleine woning. Hare houding ſprak, als 't ware, mij toe: „Sta ſtil, Wandelaar, die de zegeningen des overvloeds ge„niet!" Ik volgde die inſpraak, en vervoegde mij tot deze blijkbaar behoeftige. Hare geſchiedenis, welke zij mij verhaalde, had niets van het zeer zeldzame of ingewikkelde; maar zij droeg alle kenmerken van echtheid, en kwam hierop neder: Zij had beter en ruimer dagen beleefd. Hare woning

ning was, te eenigen tijde, gezegend geweest met alle de voordeelen, welke iemand in haren levensstand met reden kon verlangen. Zij had ook den dag van dieper te nederdrukking gezien, en merkte de meerdere ruimte, in haren tegenwoordigen wel zeer nederigen staat, aan als eene belooning van hare vroeger betoonde wilvaardige onderwerping aan de schikkingen der Voorzienigheid, als een zonneschijn na een door wolken dik benevelden dag. Zij is de Weduwe van een vlijtig Landman, wiens naarstigheid hem in een ruimer en beter stand gebragt had, dan waartoe de Landlieden doorgaans kunnen opklimmen. Maar de rampzalige gevolgen des Oorlogs hadden, na allengskens toenemende verarming, haren Man gedrongen om in den Krijgsdienst te treden. Hoogst moeijelijk viel dit scheiden, en werd welhaast gevolgd door nog treffender slag, — de wete van den dood des vertrokken Huisvaders. Hierdoor werd zij met haar Gezin zonder steun, zonder hoop op bestaan gelaten. Gelukkig dat een Heer, in dien omtrek wonende, de brave Vrouw leerde kennen, en, met haar deerlijk lot bewogen, haar en hare kinderen dit klein verblijf ter woning aanbood, en, nevens andere menschenvrienden, het te kort komende aan hare geringe verdiensten aanvulde. Zij is thans in den herfst haars levens; dan de hardigheden, waarmede zij te worstelen gehad heeft, hebben de voren des ouderdoms diep in haar gelaat gedrukt: met dit alles is er geen trek van misnoegdheid in te vinden, die te onvredenheid aanduidt over den weg, dien de Voorzienigheid met haar gehouden heeft.

Van dezen aard zijn de voorwerpen, waarmede ik mij op mijne Wintelwandelingen bezig houde. Zij krijgen gewis, naar gelange der voorwerpen en ontmoetingen, verscheidenheid. Ik heb alleen die van eene enkele wandeling hier willen te nederschrijven. Schoon dezelve niets verhevens, niets vreemds behelzen, hoop ik zullen zij niet van alle leerzaamheid verstoken wezen.

Digitized by Google

MOEDERLIJKE LIEFDE;

TER GELEGENHEID VAN EEN TREFFEND VOORBEELD DERZELVE, ONLANGS GEGEVEN (*).

Zoek, als de boezem, ruim aan 't zwellen,
De rijke bronnen op voelt wellen,
Waaraan de zuigling zich vergast;
Wanneer de voedſter, met verrukking,
Op 't gretig zwelgend mondje past,
En 't, liefderijk, bij ieder drukking
Met d'eedlen melkſtroom overplast;
Wanneer zij 't wichtje, moê gezogen,
In ſlaap gezonken op haar' ſchoot,
Bij 't vocht, dat uit haar ſpenen vloot,
Nog ſchijnt te voeden met haré oogen;
Als 't geestig zog met overdaad
Haar teedren lievling heeft verzaad;
Als 't lipje ſchijnt te wederſtreven,
Zij nog verlangt om meer te geven:
Zoek, hoê veel ſchoons dit ſchouwſpel bied',
Zoek daar, met gretig-türende oogen,
De onwinbre kracht, het grootsch vermogen
Der moederlijke liefde niet.

ô Neen!

(*) Het bedoelde geval viel voor in *'s Hage*, op den tweeden Kersdag des vorigen Jaars; zie *Koninklijke Courant van den 23ſten van Louwmaand* 1810. Een vierjarig jongetje viel, al ſpelende, aan de Scheveningſche brug in 't water. Op de kennisgeving van een ouder broertje, dringt de trouwe moeder zich vol angst door de menigte henen, krijgt haar reeds zinkend kind in het oog, en ſpringt oogenblikkelijk over de vrij hooge leuning van de brug in 't water, vat het, ſpartelt naar den wal, reikt het aan de omſtanders toe, en wordt vervolgens zelve gelukkig gered. De naam dezer verdienſtelijke vrouw (die zich toen reeds op het laatst harer zwangerheid bevond) is ADRIANA VAN ZANTEN, huisvrouw van SIMON GIMBERG, Lampist aan het Paleis in *'s Hage*. Een nader verſlag heeft ons zeer onlangs berigt, dat opgemelde vrouw gelukkig van een welgeſchapen kind is verlost, en zich in redelijken welſtand bevond.

Digitized by Google

ô Neen! hoe ruim die ſtroomen vlieten,
Door deze liefde mild geſtort,
Hier ſchiet de voedſter nooit te kort;
't Is minder ſpillen dan genieten.
Elk teugje, dat haar boezem ſchenkt,
Elk dropje, dat den zuigling drenkt,
Hervindt ze, in liefelijke toontjes,
In gulle lachjes, rozenkoontjes;
Ze ontwoekert alles, naar haar' Juist,
Aan lipjes, die zij teeder kust,
Aan oogjes, die onpozel lonken,
En reine vreugde in 't harte ontvonken;
Ja, wat zij hier ook kwistig bied',
Wat ſchatten ook haar liefde ſpilde,
Het overtreft, offchoon zij 't wilde,
Den moederlijken wellust niet.
Neen! zie een ſterker kracht dier liefde,
Als alle blijdſchap ſchichtig vlood,
Wanneer 't gevoel niet ſtreelt, maar griefde;
Ja, ken die liefde ook in den nood.

Ja! in den nood van hare telgen
Belagcht de moeder ſtroom en gloed;
Zij overſchrijdt, met vasten moed,
De kolk, die haar dreigt in te zwelgen;
Geen proef, die haar bezwijken doet.

Zie, zoo ge aan twijfling toe durft geven,
Zie dit ontzettend ſchouwſpel aan;
Zie — en uw ſtoute ziel zal beven
Bij 't geen een moeder durft beſtaan!

Haar kind, dat, onder 't vroolijk darden,
Al ſpelend in het water ſtort,
Ligt angſtig in de gracht te ſpartlen,
En alle bijſtand ſchiet te kort;
't Dreigt magtloos naar den grond te zinken;

't Moet

't Moet hulp- en hopeloos verdrinken;
Het wordt aan 't liefdrijk hart ontscheurd,
Waaruit zijn leven is getogen,
Waaraan 't zijn kracht heeft ingezogen,
Waaraan 't met zorg werd opgebeurd.....
Maar zij snelt aan, de teedre moeder;
Zij ziet haar kind in doodsgevaar;
Zij gilt om hulp tot d'Albehoeder,
En dringt de menigte uit elkaar;
Zij wringt zich door den volksdrang henen,
En vraagt niet, wat haar kracht zal leenen,
En, snel gelijk een blikseminschicht,
Vliegt zij den dood in 't aangezigt,
Om hem de dierbre prooi te ontscheuren,
Die haar zijn wrok wil doen betreuren.
Ja, zij vergeet in dezen nood
Den last van haren zwangren schoot.
De moed verdubbelt hare krachten.
Op hoogte of diepte zorglijk te achten,
Laat ze over aan het blind geval;
Zij wikt niet, wat haar redden zal;
Zij ziet haar kind door 't nat bestelpen,
Wie, dan de moeder, zal 't nog helpen!
Ze ontwringt zich allen tegenweer,
En stort zich van de hoogte neêr,
En kampt, door angst en schrik gemarteld,
En worstelt, woelt en plast en spartelt,
En dobbert, slingert, grijpt en tast,
En vat het kind, en klemt het vast,
En schijnt, om 't nimmer weêr te derven,
Getroost in 't eigenst uur te sterven.
Ter liefde van haar vrucht alleen
Dringt zij haar laatste kracht bijeen;
Zij worstelt sterker dan te voren,
En, schenen beiden reeds verloren,
Was ieders hart van schrik ontzet,

Een

Een vreugdekreet doet eindlijk hooren,
Dat kind en moeder zijn gered!

Vergeet, ô diepgetroffen ſcharen!
Gij, die haar angſtig worſtlen zaagt,
Vergeet nooit, wat, in doodsgevaren,
Een moeder voor haar kindren waagt.
Vreest niet voor 't wicht, dat ze, onvoldragen,
Nog in haar vruchtbren ſchoot bedekt;
Vreest niet, dat ir de jammervlagen
Het kille nat he 1 leed verwekt.
Neen, aan haar teeder hart gevoedſterd,
Wordt hij geſtreeld, verwarmd, gekoesterd,
Door d'eedlen gloed der kindermin;
Die zal de ramp van 't teigje weren:
Wat wee de moeder ook moog' deren,
't Dringt tot haar lieve vrucht niet in.

Verhaalt het, moeders! aan uw zonen,
Verhaalt aan hen dit ſtout beſtaan;
En, zoo zij zich gevoelloos toonen,
En 't hart niet uiten door een traan,
Laat dan de rouw uw hart bewonen,
Om 't geen gij barend door moest ſtaan;
Dan moet gij 't oogenblik beklagen,
Toen gij de vrucht uit uwen ſchoot
Den vader tot een echtpand boodt;
Dan hebt ge een wangedrogt gedragen.
Geleidt die zonen nooit ten echt;
Dat nooit uw mond hun zegen gunne;
ô Neen! hierdoor wierd uwe kunne
Een vloek, een dwangjuk opgelegd,
Die dit gevoelloos aan kan hooren,
Leve als een vreemdeling op aard';
Geen vrouw zal ooit zijn hart bekoren,
Geen vadervreugd zij hem geſpaard.

Ver

Verhaalt die daad, ô jongelingen!
De ſchoone, naar wier hand gij haakt;
En, kan zij koel en ongeraakt
Den tranenvloed in 't oog bedwingen,
En ſmelt haar hart niet weg om 't leed,
Waarmeê de teedre moeder ſtreed;
Hoort ze ongeraakt en onbewogen,
Hoe 't kind aan d'afgrond werd ontrogen,
Vliedt, vliedt haar; ſchuwt haar ijdel ſchoon;
Het ſchittert ſlechts natuur ten hoon.
De zoon, dien ze ooit u zou doen winnen,
Zou nimmermeer de moeder minnen,
Die hem met wrevel had getorscht
En wrokkend drenkte aan hare borst.
Vliedt, vliedt haar, eer ge u 't moet beklagen!
Zij, vloek van 't minnelijk geſlacht,
Wordt nimmer waard de vrucht te dragen,
Waarvan gij al uw blijdſchap wacht.

Komt, laten we een gedenkzuil ſtichten
Aan 't geen een moeder dorst verrigten,
Waaraan zich elk haar moed geheugd!
Laat daar de jeugd zich bij vereenen!
Zoo ſtrekke, door alle eeuwen henen,
Die zuil ten toetsſteen van hun deugd!

M. W.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER

HET WEZEN, DEN OORSPRONG, HET DOEL EN DE VRUCHT DER POËZIJ,

den 24sten van Louwmaand 1810 uitgesproken in de Maatschappij

Felix Meritis,

door

NIC. SWART,

Christen-Leeraar bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam.

Onnadenkendheid is den mensch zoo onwaardig, als beedaard nadenken over alles, wat hem omringt, en op eene of andere wijze treft, hem in menigerlei opzigt steeds voordeelig is geweest. Vooral het goede te genieten, zonder immer te vragen vanwaar hetzelve afkomstig zij, of hoe het tot ons afdale, zonder ooit opgewekt te worden om deszelfs bron en oorzaak na te gaan, of althans meer dan eene oppervlakkige kennis van dezelve te wenschen, en eenen vlugtigen blik op haar te slaan, ontgaat bezwaarlijk het verwijt van ondankbare gevoelloosheid. Maar eenigen bijzonderen zegen aan zijn vaderland of leeftijd verknocht te zien, en evenwel tot geen zoodanig onderzoek geprikkeld te worden, is slechts uit de miskenning der geheele zaak verklaarbaar. Im-

Digitized by Google

mers herinneren wij ons, hoe gaarn elkeen over de voorregten van zijn geslacht, zijn geboorteoord en het zijne doorgaans uitweidt, en hoe vertrouwelijk op de belangstelling van het algemeen wordt gerekend, bij de openlijke beschouwing van het goede zoo wel als kwade, dat juist nu bijzonder treft! — Deze algemeene aanmerkingen werden bij mij versterkt door de bedenking, dat het in zoo donkere dagen, als wij beleven, hooger gepast en wenschelijk schijnt, den enkelen lichtstraal, welke dezelven nog verheerlijkt, op allerlei wijze in het oog te houden. Verheugde zich niet het verheven Rome, na verlies des gemeenebests door eenen bloedigen en vernielenden burgerkrijg, vooral in dien bloei van letteren en schoone kunsten, welke dat tijdvak den naam van gouden eeuw heeft doen dragen? Waren het deze oefeningen, deze genietingen van den smaak en de edelste beschaving niet, welke zoo vele treffelijke vernuften, aan gewigtiger bezigheden en daaruit voortgevloeide genoegens ontrukt, de liefelijkste afleiding verschaften? Ja, de tegenwerping mogt nu nog voor mijnen geest blijven zweven, dat men bij het dadelijk bezit van eenige zaak derzelver beschrijving zonder hinder mist, vooral wanneer schoonheid — die zich niet beschrijven laat — den hoogsten roem, de waarde dezer zaak uitmaakt; ik bleef bepaald, van de fraaije kunst te spreken, welke den avond, gelijk eenmaal den morgen onzer welvaart bestemd schijnt te versieren. De poëzij, thans zoo heerlijk bloeijende, en op een aantal van gelukkige beoefenaars, vooral in deze stad, roemende, zij dus het voorwerp onzer beschouwing! Niet, ten einde wij dit kind der vrije natuur eenige wet voorschrijven; maar alleen om het belangrijk voortbrengsel van die moeder aller dingen volkomener te leeren kennen. *Het wezen, de oorsprong, het doel en de vrucht der schoone dichtkunst* zal daartoe, het eene na het andere, ons onderwerp zijn. Welaan, M. H.! beoordeelt gij het voor te dragene, noch als getoetst aan al hetgeen kunstregters over dit stuk hebben geschreven, noch als geheel oorspronkelijk en te eenemaal nieuw. Beoordeelt het toegevend, en laat, des noods, de goede wil hebben voldaan!

Het algemeenst geldende kenmerk der poëzij is, buiten tegenspraak, die eigen toon harer voordragt, welken wij de voetmaat noemen. De roman moge louter verrichting zijn, en de welsprekende redevoering van dichterlijke sieraadjen schitteren, zij blijven steeds onder de pro-

Digitized by Google

prozaïsche ſtukken gerangſchikt. Ja, waar men de laatſten, zonder de voetmaat, te rijkelijk ſtrooit, daar komt ligt een gebrekkig middelding, in de plaats van iets bijzonder ſchoons, te voorſchijn. Dat ook dit vereischte met der daad op de natuur en niet op louter vooroordeel is gegrond, kan zelfs uit de overeenſtemming van alle volken blijken. De ſmaakvolle en beſchaafde Griek met zijne welluidende taal in het vers naar den maatſtaf des tijds zelven, en had den Romein, die zich bijna altijd naar hem vormde, hierin ten volgeling. Een aantal andere volken, niet gewoon hunne lettergrepen, door lange of korte uitſpraak, zoo juist af te paſſen, nam derzelver aantal, benevens eene geſchikte plaatſing van den klemtoon, de ſnijding, en dikwijls ook het rijm, te baat. Bij meer anderen zij ons het regte en naauwkeurige in deze zaak al niet bekend, de beste vertalingen zelfs van Hebreeuwſche dichtſtukken doen duidelijk eenen zekeren afgemeten, zichzelven gelijk blijvenden, of ook gepast afwisſelenden toon vernemen. Is het bovendien voor ons eigen bedaard nadenken niet blijkbaar genoeg, van hoe veel belang het vers voor de poëzij is? Kan aan den ongebonden ſtijl, bij de voordragt, dat blakende en toch niet teugellooze vuur, die treffende en welgepaste klem, die zachte en toch niet vervelende zoetvloeijendheid worden bijgezet? Is het inzonderheid mogelijk, den toon, op welken eenig ſtuk moet uitgeſproken worden, door het enkele prozaïsche ſchrift, zoo klaar aan de hand te geven, als het treurige en vrolijke, het deftige en gemeene, met allerlei hartstogt, allerlei bedrijf en voorwerp zelfs, door eene onderſcheidene maat, meer of min voelbaar worden aangeduid? Waarlijk, elk man van eenigen ſmaak is hieromtrent zoo vast overtuigd, en elk min geoefende kan zich deze overtuiging door de voorbeelden zelve zoo ligt verſchaffen, dat ik het overtollig achte, hierbij één woord te voegen. — Veel nogtans verſchilt het, dat maat en rijm alleen een dichtſtuk zouden vormen. Het levendige, het ſchilderachtige, het hartstogtelijke en bloemrijke behooren — elk naar mate van het onderwerp — niet min onafſcheidelijk tot hetzelve. De drooge rijmkronijk is althans even min als het zoogenaamde poëtisch-proza ware poëzij te noemen. Veeleer wordt de waarde van een dichtſtuk naar de laatst opgegevene eigenſchappen vooral geſchat. Ja ook te dezen aanzien is het oordeel der wijdst verſtrooide en meest verſchillende volken ſlechts één; en wat

Digitized by Google

wij bij beſchaafd of half woest, in het brandende Oosten of in koude en barre gewesten, bij overoude of pas ontdekte natien, als geliefden volkszang aantreffen, dat munt door dit zinnelijke, dit hartstogtelijke en ſchilderende uit. Zou ook de boven aangeduide maat bij een ander ſlag van verhaal of redenering te pas kunnen komen? Zou er dan doel en ſmaak in dit eentoonig geklinkklank, dit kinderachtig kunstje des woordmeters, dit laffe ſpel met zeldzaam wisſelende toonen te vinden zijn? Immers het koele verſtand kent geene ſtemverheffing. Het gevoel alleen ſpreekt deze taal der natuur. En hoe keurig het vers den waren dichter ſomtijds de hand biede, om zich kort en krachtig, teekenachtig en klaar uit te drukken, de beknoptheid en juistheid der geſchiedkunde en wijsgeerte zou bij het gebruik derzelve ſprake doorgaans veel verliezen. Er bleef dus in dit geval geen doel der voetmaat over, ten zij voor het gezang; en is dit zelf op levendigheid, vuur en gevoel niet even zeer geſteld? Of ter gemoetkoming aan het geheugen; en wie zou de ſchoone en vrije kunst der poëzij tot dezen lagen dienst willen vernederen? — Deze twee verbonden hoedanigheden, echter, beantwoorden nog niet aan de kracht der benaming, welke wij zoo wel in zuiver Nederduitsch, als in navolging der Grieken, gewoon zijn te bezigen. De eigenlijke verdichting, die niet beſchrijft, maar ſchept, niet afteekent, maar ontwerpt, niet volgt, maar voorgaat op nimmer bezochte paden, moet als eene afzonderlijke en derde hoedanigheid der dichtkunst worden aangemerkt. Niet dat het algemeene oordeel juist den naam van poëzij ontzegt aan alles, wat dit kenmerk mist. Integendeel, bij een aantal uitmuntende verzen zou hetzelve zeer averegts worden aangebragt. Doch zoodra een dichtſtuk eenige aanmerkelijke uitgebreidheid bezit; zoodra het onderwerp zelf niet geheel en al dichterlijk is, of eene meer dan gewone vlugt wordt bedoeld, is de verdichting niet min dan het overige onontbeerlijk. Zonder haar misten wij het onſchatbare heldendicht: want waar levert de geſchiedenis zulk een ſchoon geheel, zulk eenen krans van helden, zulk eene opeenſtapeling van treffende gebeurtenisſen? Zonder haar misten wij ook het deftige treurſpel: want waar brengt de geſchiedenis de ziclroerendſte tooneelen zoo kort bijeen, verbindt ze tot een zoo ſchoon tafereel, en ſtelt de hardheid of regtvaardigheid van het lot in een zoo helder licht? Zonder haar mis-

te

te het leerdicht, en het ganſche uitgebreide vak der beſchrijvende poëzij, al de verkwikking en het ſieraad der ſchoonſte uitweidingen. Ja, is de verdichting — zij moge zich dan meer of min aan de verrukking en het hartstogtelijke aanſluiten — niet de eenige bron van het hoog denkbeeldig ſchoon?

Thans overgaande om den oorſprong der poëzij op te delven, zou ons de zaamgeſteldheid van derzelver begrip al ligtelijk tot de gedachte doen neigen, dat zij — eene vrucht van toevallig zamenloopende omſtandigheden — daarna van het een tot het ander volk overgegaan, en alzoo ook tot ons ware gekomen. Doch uit het bovengemelde moet reeds gebleken zijn, dat natien en volksſtammen, tuſſchen welken zich naauwelijks eenige verbindtenis van gemeenſchap denken laat, dezelfde aanſpraak op haar bezit mogen maken. Even gereedelijk zou men kunnen vermoeden, dat de dichtkunst een voortbrengſel van hooge beſchaving, eene verfijning en verheffing der gewone taal, tot ſtreeling van vertroetelde ooren en harten, ware; doch de duidelijke letter der geſchiedenis verklaart zich ook tegen dit gevoelen. Immers, ſlaan wij de gewijde oudheid op, het boek Job, voor een der allervroegſte ſtukken gehouden, is keurige poëzij; het eerſte boek van Mozes draagt, in des kenners oog, vele ſporen van poëtiſche afkomst, en het vermeldt althans reeds in het begin, d. i. in de vroegſte kindschheid des menschdoms, *een lied van Lamech*. Letten wij op de historie der Grieken, ook daar vinden wij den Goddelijken Homerus reeds lang bekend en algemeen geacht, eer Herodotus, als prozaiſche geſchiedſchrijver optredende, het geheele volk, op zijne beurt, tot de hoogſte verrukking voerde. Laten wij ons door Tacitus of anderen omtrent den toeſtand der oude ruwe bewoners van deze en de naburige landen onderrigten, ook daar vinden wij reeds den zanger en het vers. Ja, zeilen wij met Cook de aarde rond, en bezoeken de verſtrooidſte eilanden, de verſchillendſte volken en horden, of begeven ons naar welk werelddeel, naar welken hoek der aarde wij willen; ſteeds zullen wij bevinden, dat de poëzij ouder dan het proza, dat zij dit is voorgegaan. Natuur zelve moet dus voor de moeder van deze, gelijk van elke andere ſchoone kunst, worden gehouden. Ja het gaat zeker, dat zij veel minder dan hare zusteren, tot eenen aanmerkelijken trap van volmaaktheid, vreemde kweeking heeft behoefd. Te weten, M. H.! de taal, bij derzelver

Digitized by Google

eerſte vorming arm aan woorden, was genoodzaakt vele dingen bij gelijkenis, of door uitroeping, aan te duiden, en verkreeg daardoor van zelve veel ſchilderachtigs en hartstogtelijks. De mensch, nog niet verkoeld door ervarenis en redenering, vloeide over van gevoel en drift, hem tot het genoemde beeldrijke en vurige even zeer doende neigen. De onkunde ten opzigte van alles, wat buiten den gewonen kring der ervarenis lag, van oorzaak en verband bij allerlei natuurverſchijnſel, werd bovendien door menigerlei voorval ſterk getroffen. Vrees en ſchrik ſtelden hetzelve gereedelijk in een vergrootend en ontzaggelijk licht; ja de in werking gebragte verbeelding deed — althans bij de herinnering en herhaalde overlevering — vaak de ongeloofelijkſte dingen zien en hooren. Ook de ſchrijfkunst beſtond nog niet. Het eenvoudig gedenkteeken herinnerde de allerbelangrijkſte voorvallen ſlechts in het algemeen; en het weelderig vernuft, de zucht om belang te wekken, de ingenomenheid met het gebeurde, en het verlangen door deszelfs middel groote en nuttige indrukken te maken, vonden het volkomenſte ſpeelruim. Gelijk dit een en ander dus een gedeelte der voorgeſtelde vraag beantwoordt, zoo behoeft ook het overige even min geheel in het duister te blijven. Alle jeugdige volken toch zijn ten uiterſte geſteld op toon- en zangkunst. Zonder dat ik het wagen den naauwkeurigen gang der ontwikkeling van het een en ander aan te duiden, lijdt het geen twijfel, of de vroegſte ſtukken, welken men algemeen gemaakt kan noemen, waren inderdaad volksliederen. Welhaast, namelijk, werd de eenvoudige gedenkſteen de plaats, waar men openlijk zamenkwam, om groote gebeurtenisſen van den voortijd feestelijk te vieren. Niet lang weêrgalmde die plaats van een onverſtaanbaar gejuich of gejammer, van ſoortgelijke bewegingen vergezeld; ſpoedig zong men er, met vereenigde ſtem en ſnarenſpel, de daden of de rampen der vaderen. En deze zelfde gezangen, zoo eenſtemmig met het gevoel, zoo ligt in het geheugen bewaard, zoo vleijend en zoo belangrijk voor de aangeborene liefde tot zijnen ſtam, lieten zich bijna even ſpoedig in de bijzondere kringen hooren. Het is dus de toonkunst, aan welke wij het geregelde en geregeld afwisſelende van de voetmaat hebben te danken. Het is de, van ouds zoo naauwe, vereeniging dier kunst met de poëzij, welke aan deze haren tegenwoordigen, zoo aanminnigen vorm heeft gegeven. Ja dit zusterenpaar bleef ſteeds het

troe-

Digitized by Google

troetelkind der half woeste volken. Wie derzelver aandacht lokken wilde, die moest met de lier in de hand verschijnen; wie hunne belangstelling wilde boeijen, die moest eene levendige en krachtige taal, vol stoute beelden en treffende spraakwendingen, bezigen. En zelfs in deze gedaante behaagde dikwijls de eenvoudige waarheid niet. Het algemeene onderwijs moest zich bovendien in verdichte geschiedenissen, de godsdienstleer in eene trits van ongeloofelijke vertellingen, de levenswijsheid in fabel en gelijkenis, kunstig inkleeden. Of kunnen wij het voorbeeld der gevoelige Grieken, wier eerste beschavers en wetgevers buiten twijfel veelal dichters waren, ten opzigte van het laatste niet algemeen toepassen; des te natuurlijker is het, dat de poëzij — door de geschiedenis en wijsgeerte welhaast uit haren vorigen rang verdrongen — te onverschilliger omtrent waar en valsch, te meer taal des enkelen gevoels, in het kort vrije en schoone kunst werd. Het ganschе rijk der mogelijkheden, der waarschijnlijkheden, der denkbeelden werd nu haar uitgestrekte gebied. Op dat vruchtbaar veld zweeft zij, gelijk de nijvere bije, dartelend rond, om den zoetsten en voedzaamsten honig te vergaderen. Ja het ganschе — hoe beschaafde — menschdom huldigt haar in dit licht, en zal haar — zoo lang dit kleed der zinnen en des gevoels niet is versleten — altijd blijven huldigen.

Doch dit een en ander bericht ons, wijders, natuurlijk voor tot de vraag: welk is dan het algemeene doel der poëzij? En ik meen daarop te moeten antwoorden, dat het de *openbaring van onzen inwendigen mensch*, de *volledigste daarstelling* is *van hetgeen wij gewaar worden, hetgeen in onzen geest omgaat, hetgeen wij — in eene soort van verrukking — zien en vernemen.* De prozaïst poogt de wezenlijke gesteldheid der dingen te leeren kennen. Waarheid is zijn dadelijk, of althans voorgewend, doel. En hij kan dit oogmerk niet bereiken, tenzij we van zijn bedaard onderzoek, van zijne welgevestigde overtuiging en zijnen onveranderlijken ernst zijn overreed geworden. De dichter, daarentegen, schildert slechts wat hem treft, zoo als hij wordt aangedaan, en welke gedachten daarbij in zijn binnenste oprijzen. Zijn al dadelijk aanwezige tooneelen het onderwerp van zijnen zang, gij ziet ze slechts door *zijn* oog, in *zijn* licht, met *zijne* aandoeningen; even of hij daar stond op eene hoogte, het bedoelde tafereel voor oogen, hetzelve in zijne aandoening onwille-

keurig beſchrijvende, bewonderende, en daarover uitweidende. Bezingt hij den lof van een of anderen grooten man, niet gelijk de redenaar poogt hij dadelijk te overtuigen, neemt te dien einde alle voorzigtigheid en kunst in acht, ſtapelt zorgvuldig gewogen bewijs op bewijs. In tegendeel, hij komt er voor uit, dat hij met geestdrift voor den man is ingenomen. Het is ſlechts deze geestdrift, die hij uitdrukken, zijn eigen hooge denkbeeld van 's mans volmaaktheid, dat hij daarſtellen wil. Dikwijls klimt deze geestdrift, door de koestering van het dichtvuur, hoe langs zoo hooger; zijne verhevene vlugt let ten laatſte op de grenzen der ondervindelijke waarheid geheel niet meer, en hij levert ons een gedachtenbeeld van volkomenheid, met den naam zijns helds. Ja, ſomtijds biedt de hooge oudheid, de fabel, of de taal zelve, ſlechts eenen loffelijken naam, en zijne rijke verbeelding, zijne borst met allerlei verhevene denkbeelden van grootheid en goedheid vervuld, zijn eigen gevoel door de beſchouwing dezer idealen gaande gemaakt, ſtort zich in den ſchitterendſten lierzang bruiſend uit. Zoo ontſtaat ook het herderdicht; wen de verbeelding, de wezenlijkſte beſchaving met de liefelijkſte onſchuld, het aanminnigſte natuurtooneel met de belangrijkſte omſtandigheden vereenigende, eene wereld in zichzelve voelt ontſtaan, wier liefelijkheid niet onbekend, wier lof niet onvermeld mag blijven; of het heldendicht, waar zich de menſchelijke natuur in hare volle kracht en ſtoutheid, gelijk elders in hare aanminnigheid, vertoont. Ja, een Ovidius hoort het verhaal der wondervolle fabelen, het oor des ruwen gemeens vermakende; dezelven worden in zijne ziel tot waarlijk ſchoone en belangrijke tafereelen herſchapen, en hij ſchildert ze in dat verband van zekere waarſchijnlijkheid, met die juistheid der afzonderlijke beelden, met dat hartroerende in enkele trekken, met die heerlijke kleuren en verſierſelen over de ganſche ſchilderij verſpreid, welken hij niet zoekt, maar in zijn eigen binnenſte van zelve vindt. De ware dichter kan, bij hetgeen zich wezenlijk aan zijn oog vertoont, bezwaarlijk blijven ſtaan. Zijn hart vindt in de ervarenis — van allen tooi der verbeelding ontdaan — althans geen voedſel naar behooren. Hij leeft en zweeft het liefst in eene denkbeeldige wereld, waar hij alle zijne paden met bloemen beſtrooit, alle zijne rustpunten tot belangrijke tooneelen maakt, en elk, die hem ontmoet, in een ſchitterend daglicht ſtelt. Slechts

wil-

Digitized by Google

willende vertellen, ſchildert hij welhaast; zijn gevoel, met den tragen gang des verhaals kampende, verſchaft zich van tijd tot tijd lucht door uitroeping en ſpraakwending; niet te vreden met de gewone, door gebruik en misbruik koude en ontzenuwde taal, ontleent hij der ganſche natuur en geſchiedenis de treffendſte vergelijkingen. Ja, ſomtijds doet hem de geestverrukking — gelijk den droomenden bij de verdooving der zinnen in den ſlaap — al hetgene hem dadelijk omringt, vergeten en voorbij zien; zoodat het niet ſlechts ſchijnt, of hij werkelijk daar was, waar hem zijne verbeelding voert, of hij zelf de plaats van zijnen held bekleedde, maar ook levenlooze wezens als deelnemende toehoorders aangeſproken, als geldige getuigen worden ingeroepen. Wat wonder, M. H.! dat de liefde ſteeds zoo geſchikt was, om het aanwezige, maar diep bedolvene dichtvuur te ontvlammen, ja de enkele vonk van hetzelve tot een kortſtondig vleugje aan te blazen? Zij immers verheft onze aandoeningen en gedachten, doet ons droomen van onuitſprekelijke genengten, vertoont ons het beminde voorwerp bovenal in eenen bijna hemelſchen glans, en beſluit in ons binnenſte een onuitdrukkelijk gevoel. Wat wonder, dat treffende gebeurtenisſen, die het hart geweldig ſchokken en de verbeelding hoog opwinden, — dat de beſchouwing der natuur, de beſchouwing van 's menſchen zeldzaam gekronkelden levensweg en het wonderbare ſpel zijner driften, ſomtijds gelijk gevolg hadden? Doch de ware dichter vindt overal ſtof voor de vlam, die in zijn binnenſte ſpeelt en woedt. Wat hem voorgeſteld wordt, hij ziet het in een belangrijk licht; hij ontmoet er ſchitterende zijden; hij ontdekt er voortreffelijke eigenſchappen; hij ſpelt er aanmerkelijke gevolgen, en ſtoffeert het door zijne altijd ſchilderende verbeelding met onnavolgbare ſchoonheden. Met geen minder regt kan men dus van de dichtkunst dan van den dichter zeggen, dat zij niet gemaakt, maar geboren wordt. In hare natuur, nog meer dan in de zijne, ligt het, niets van dat alles te bejagen, wat doel der overige bezigheden, gelijk der overige ſtervelingen, is. Zij mag — in haren eigen aard en onverbasterd wezen beſchouwd — niet anders dan de vervulling eener behoefte van het warme hart heeten. Gelijk een ieder ſteeds wenscht, zijne kennis en gewaarwording mede te deelen, zoo moet de poëet zijne gezigten openbaren, zijn gevoel pogen uit te drukken, en die taal ſpre-

Digitized by Google

ken, die taal zelfs beoefenen, welke hem hiertoe het krachtigst de hand ſchijnt te bieden. De dichter zelf moge ook daarna opmerken, dat zijn toon behaagt, zijn lof ſtreelt, zijn woordenſtroom medeſleept; eerzucht, gunſtbejag en allerlei bijoogmerk mogen nu zijne dichtader te rijkelijker, naar zekere bepaalde rigting, doen vloeijen, en alles krijge dus meer het aanzien van gewone inſpanning en kunst: wel! zoo dwingt de mensch zelfs den ſtroom, die van den hoogen alp nederſtort, en door zijne grootschheid verrukt, om het ſlaafſche molenrad te draaijen. Ja, bewonderen wij hem dubbel, die op de dorſte ſteenklip een rozengaard weet aan te leggen; wiens eigen rijke verbeelding en ontvlambaar gevoel van het voorwerp zijns zangs niets behoeft te ontleenen. Verachten wij hem dan ſlechts, wanneer hij de vrije Muze aan eene waarachtig ſchandelijke ſlavernij verbindt; of belagchen hem, die, te veel op eigene warmte afgaande, in den barren oord jammerlijk bevriest.

Doch, ik merk dat wij tot het laatſte deel onzer Verhandelinge zijn genaderd. In hetzelve beloofden wij van de vrucht te ſpreken, welke deze bloem, ſchoon voor zichzelve bloeijende, gewoon is te volgen. Dan, M. H., welk een wijd veld doet zich hier voor ons op, om in den lof der edele poëzij te weiden! Zal ik ophalen van hare rollende toonen, van haar liefelijk maatgeluid, en hare ſchilderende taal? Zal ik de ſieraadjen opſommen, welke, uit de onuitputtelijke bron der zinnelijke natuur ontleend, onze verbeelding zoo aangenaam bezig houden? Zal ik haar ſiksch penſeel verheffen, dat ons de liefelijkſte of belangrijkſte voorwerpen niet beſchrijft, maar dadelijk voor oogen ſtelt? Zal ik haar danken voor het afwisſelend en dieptreffend gevoel, dat zij uit hare gloeijende borst in de onze weet over te ſtorten? Zal ik haren hoogſten roem door deze zaal weêrgalmen doen, omdat zij ons ontvoert aan het eentoonige des dagelijkſchen levens, aan het ſchrale der dadelijke ondervinding, en het bedroevende der bloedkleurige geſchiedenis? Zal ik, dus, al de genoegens ſchetſen, die zij ons onmiddelijk verſchaft; al de heerlijke aandoeningen vermelden, welken zij in ons binnenſte woelen doet; al de zalige uren in het geheugen terug roepen, die zij ons in zoeten weemoed of luide vreugde, in lieve opgeruimdheid of grootſche verrukking ſlijten deed? ô Wie uwer behoeft mijne woorden, om dit loflied in zijn binnenſte aan te heffen? Wien zou

ik

Digitized by Google

ik niet gevaar loopen door mijne koude prozaiſche taal veeleer te hinderen dan te vermaken? Immers, veel meer dan de ſpiegel voor het aangezigt, dan het kunstglas voor te kleine voorwerpen, en het graveerſtift voor de geſchiedenis, is de poëzij in allen opzigte, om helder en ſchitterend licht te verſpreiden. Hoorbaar weêrkaatst zij, wat zich in ons hart ſlechts flaauw liet vernemen; duidelijk vertoont zij, wat onzer opmerkzaamheid ligt geheel ware ontglipt, en ſchildert zoo wel de toonen en inwendige aandoeningen, als uiterlijke houdingen van hetgeen buiten bereik onzer zinnen ligt. Denkt ook niet, M. H., dat vergankelijkheid en kortſtondigheid dit genot, gelijk al het louter zinnelijke, van weinig belang voor den wijzen maakt! Vergelijkt, wat ik u bidden mag, dezen godendrank bij geenen aardſchen zwijmelwijn, die verheft om te vernederen, en ſtreelt om te pijnigen; deze hemelſche liefde bij geenen dierlijken wellust, die in de voldoening zelve zijn graf en zijne verbittering vindt. Immers wordt de edele zin, dien wij gewoon zijn ſmaak te noemen, de heerlijke vatbaarheid voor het ſchoone en groote, door de geheele ſchepping verſpreid, met dit genot, hoe langs zoo meer ontwikkeld. Natuur, geſchiedenis en kunst beginnen zich nu eerst als om ſtrijd te beijveren, ons uit den beker der zoetſte geneugten rijkelijk te doen drinken. Voorheen mogten wij hoofden en gebieders zijn, nu worden wij dadelijke bezitters en genieters van de aarde met hare volheid. ô Rijkdom, aan niemand, die hem te bezigen weet, ontzegd! ô Schat, die nimmer uit te putten, nimmer te verkwisten is, maar zelfs toeneemt en hooger en hooger klimt in zuiveren glans, naarmate wij denzelven minder ontzien! ô Kleinood, dat de ſchoonſte waarde aan ruime bezitting en uitgeſtrekt vermogen ſchenkt, die zonder u tot ſchandelijken overdaad en laffe brooddronkenheid veelal worden aangewend; dat zelfs, door de reiniging en verheffing van het gevoel, der zedelijkheid, door de ſpoor der waardering van des geringen grootsch talent, der broederliefde en menſchelijkheid krachtig in de hand werkt! Ja, waarom zouden wij de dichtkunst enkel als eene bron van onſchuldig vermaak, of althans verwijderde aanleiding tot deugdzame en grootſche gevoelens, afmalen? Waarom zouden wij de edele aandoeningen over het hoofd zien, welken zij onmiddellijk in ons overſtort, in ons binnenſte doet ontbranden, en even min, als de bewondering van het ſchoone, ter-

Digitized by Google

terstond weêr verkoelen laat? Waarom zouden we haar deze hoogere hulde niet toebrengen, — haar, die wij, reeds in de kindschheid, als kweekster van warme vaderlandsmin, welhaast van eerbied voor de onsterfelijke Goden, van allerlei maatschappelijke deugd, ontmoeten? Of noemt de geschiedenis geen' Tyrtaeus, wiens verzen den diepgezonken moed der Spartaansche benden zoo heerlijk opwekten? geen' Solon, die het Atheensche volk deszelfs lafhartigheid verlaten deed? geene menigte anderen, die grooter of kleiner kring tot de deugd te ontvlammen wisten? Immers wanneer Horatius ons de onwrikbare standvastigheid van den braven schetst, dan gevoelen wij onszelven gemoedigd zijn hobbelpad bedaard te volgen. Wanneer de treurspeldichter ons de worsteling van deugd en ramp voor oogen stelt, dan beseffen wij duidelijk de eigene waarde der eerste, met den eisch onzer rede, dat zij zegeprale. En wie, eindelijk, wie omvat het Ideaal van alle volkomenheid beter, dan wiens ziel zich steeds met het volmaakte bezig houdt? Wie stelt mijn zwakke oog den Onzienlijken duidelijker voor, dan wien de gansche natuur kleuren leent om zijne gedachten te schilderen? Wie helpt mij den Oneindigen waardig prijzen, indien hij niet, wiens borst van gevoel zwelt, wiens mond van gevoel overstroomt, wiens taal zelve mijnen geest boven al het dagelijksche en aardsche verheft? Inderdaad, de godvruchtige dichter alleen ontsteekt het altaarvuur des harte. Hij is overal de ziel en het leven der openbare en gemeenschappelijke godsdienstoefening: Op uwe vleugelen, ô David, Kamphuyzen en zoo vele andere zangers des Oneindigen! verheft zich nog het boetvaardig of dankbaar, het bewonderend of door liefde gloeijend, het vertrouwend of smeekend gemoed van duizende Christenscharen. Ja, Dichters! steeds zijt gij de priesters des menschdoms, en welke Goden ge offert, dezelven vallen wij te voet. Steeds zijt gij, niet de toevallige, daartoe opgekweekte of slechts aangestelde, maar natuurlijke voorgangers uwer broederen, die, naar dat gij hunne gedachten, gevoel, smaak en hart verkiest te leiden en te vormen, denken en handelen zullen. Mannen van gevoel, houdt deze grootsche bestemming in het oog! Harten vol teedere standoening, dat u dit besef nimmer verlate! Dan versiert het waas der reinste onschuld al de vruchten van uwen geest. Dan wordt uw kunstpenseel slechts in hemelreine verwen gedoopt. Dan verkeert gij het log-

Digitized by Google

logge vleesch, dat ons zoo dikwijls alle vlugt naar hooger gewest belet, in ſerafijne-vleugelen, die ons derwaarts moedig doen henen ſtreven.

Edele poëzij, aldus te regt een ſtraal der Godheid zelve, eene vrucht van haren geest genoemd! Edele poëzij, door het gewijde blad ouder en duurzamer geacht dan het ſtoffelijk heelal, bij welks vorming de morgenſterren reeds te zamen vrolijk zongen, na welks ſlooping nog het halleluja door de hemelen zal weêrgalmen! Edele poëzij, door uzelve alleen, in uwe reine en verhevene toonen, naar waarde te prijzen!

Bl. 175. reg. 3. Twee aanmerkingen zijn mij hier voorgekomen, welker eene, ſchoon berispend, meer tot lof, de andere, hoewel bevestigend, meer ter verkleining der verdienſte van dit ſtukje ſchijnt te ſtrekken. Volgens de eerſte, kan overvloed van *dichterlijke ſieraadjen* den ongebonden ſtijl even min als den gebonden ſchaden; en men beroept zich, ten bewijze, op deze eigen Redevoering. Volgens de laatſte, is de gegrondheid van dit beroep, maar teffens van mijne theorie, een bezwaar tegen de praktijk. Geen' van beiden ſchijn ik mijzelven gelijk te blijven. En het is dus vrij zeker, of dat ik het hier of daar mis hebbe, of dat ik mij niet naauwkeurig genoeg uitdrukke. Ik ben dan, en blijf nog, van meening, dat de redenaar, door zijn onderwerp, door zijn gevoel, door zijne zucht om te treffen, medegesleept, geene beeldſpraak of dichterlijke wending behoeft te ſchuwen; maar ook, dat hij, even als de goede dichter, *altijd* — mag ik dus ſpreken — op hooge brozen willende treden, en wat het ook zij in ſchilderachtige, dikwijls meer overvloedige dan bondige, bewoordingen inkleedende, ten beste een ſtuk leveren, waarbij men zich over het gemis van maat en rijm beklaagt, en dat, althans in zoo verre, de benaming van *gebrekkig middelding* regtvaardigt. Bovendien verſchilt, mijns achtens, de manier, op welke de dichter eenig beeld vaak hoogst uitvoerig behandelt, zeer wezenlijk van hetgeen den redenaar voegt, en, mijns weetens, hier voorkomt.

Bl. 175. reg. 16. Die van SCHULTENS, MUNTINGHE, VAN DER PALM en anderen.

Bl. 177. reg. 24. Men lette flechts op de verhalen der Schepping en van den Val; wier eigenlijke, zakelijke, inhoud, nogtans, bij deze opmerking niets te lijden geacht worde!

Bl. 177. reg. 29. Geen der beide genoemden moge de alleroudſte in zijn vak zijn; de waarheid lijdt er niets bij, dat zij, overeenkomſtig hunnen hoogen roem, als eene soort

van

van vertegenwoordigers optreden. Vergelijk, in de *Reize van den jongen Anacharsis*, wat hierover in de inleiding, met dat, wat in het 65ste hoofddeel voorkomt.

Bl. 177. reg. 32. De ongeletterde zie, wat onze WAGENAAR in het eerste boek zijner *Vaderlandsche Historie* over de Barden zegt; waar teffens de noodige aanhalingen zijn te vinden.

Bl. 178. reg. 24. Men vergelijke allerlei oude geschiedenis met die van het pas ontdekte Amerika en de eilanden in de Zuidzee.

Bl. 179. reg. 5. Zelfs de Joodsche profeten mogen dit bevestigen.

Bl. 179. reg. 12. Bekend is, wat van Amphion en Orpheus verteld wordt, door wier lier woeste dieren getemd en vaste steden gebouwd wierden; bekend de invloed van Homerus op de opvoeding en algeheele vorming der natie; bekend dat Athene's beroemde wetgever zelf een krachtig dichter was.

Bl. 180. reg. 28. *Vide ejus Metamorphoses.*

Bl. 184. reg. 6. Zie *Reize van den jongen Anacharsis*, Deel V. Hoofdd. 40.

Bl. 184. reg. 8. Zie de *Levens van Plutarchus.*

Bl. 184. reg. 12. *Odar.* Lib. III. Ode III.

MERKWAARDIGE BIJZONDERHEDEN WEGENS HET LEVEN EN DE LOTGEVALLEN VAN WIJLEN JOSEPH HAYDN, BEROEMD TOONKUNSTENAAR.

(Door den Heer FRAMERY, Vriend van den Overledenen.)

JOSEPH HAYDN werd geboren, in den jare 1750, in het Dorp *Rohrau*, op de grenzen van *Oostenrijk* en *Hungarije*. Zijn Vader was een Wagenmaker, en had eenige kennis van de muzijk; iets, hetwelk niet ongewoon is in *Duitschland*, zelfs niet onder de Boeren; vrij wel speelde hij op de harp; van hem alleen had JOSEPH de behandeling van dat speeltuig geleerd, alsmede het lezen van de muzijk; dit ontwikkelde in dit kind dien uitsluitenden en driftigen smaak, de kiem van het talent, hetwelk eerlang zijne weerga niet zou vinden.

HAYDN's Vader, die zich in genoegzaam ruimen doen bevond, om te verlangen dat zijn Zoon eene betere opvoeding genoot dan hij gehad had, plaatste hem, toen hij nog

nog een kind was, in het koor van *St. Stephaan*, de Hoofdkerk van *Weenen*, om aldaar zich in de Muzijk en de Letteren te oefenen. JOSEPH, die eene fraaije ſtem had, en, zonder anderen leidsman dan zijnen natuurlijken ſmaak, zeer bevallig zong, behaalde welhaast grooten roem. Hoe jong hij ook ware, werd hij in verſcheiden burger-concerten toegelaten, alwaar hij op meer dan één wijze gelukkig ſlaagde; in zijnen leertijd had hij zich op de viool geoefend, en hij ſpeelde er zeer wel op; vrij ſterk was hij op het klavier, en, met behulp van dit ſpeeltuig en van zijn oor, vervaardigde hij kleine aria's en aardige ſonaten, van welke hij aan de liefhebbers, die dezelve verlangden, afſchriften gaf.

Maar, indien hij in al wat de Muzijk betrof uitmuntte, dit was het geval niet ten aanzien der beoefening van de geleerde talen, van welke hij eenen afkeer had; uit vrees, echter, dat zijne meesters hem zulks kwalijk zouden nemen, gebruikte hij het geld, welk hij op de Concerten won, om zijne makkers te betalen, die voor hem zijne opſtellen vervaardigden.

Thans naderde het tijdſtip der criſis der natuur, waarin het kind in de jongelingſchap treedt, en de ſtem, voorheen ſcherp en helder, dat mannelijk en deftig karakter aanneemt, welk zij in het toekomende moet behouden; criſis, altijd zeer geducht voor hun, wier uitzigten in de fraaiheid hunner ſtem beſtaan. REITTER, Kapelmeester van de Hoofdkerk, uit vrees dat zijn jong koorkind die fraaije bovenſtem, de eer zijner Kerke, zoude verliezen, werd te rade, dezelve duurzaam te doen worden door eene kunstbewerking, door de barbaarschheid verzonnen, en welke Prieſters van den Eerdienst van JEZUS durfden dulden, in navolging der Prieſters van den Eerdienst van CYBELE. Hij ſtelde dezelve aan JOSEPH voor, haar in het voordeeligſte licht plaatſende, zonder er alle de gevolgen van te vermelden: de onnoozele jongeling, die nog niets anders dan de Muzijk bemihde, die niets anders verlangde dan zijne ſtem te behouden, bewilligde er in van heeler harte. Dag en uur worden bepaald; de wondheeler is beſproken; alle toebereidſels worden gemaakt; 's anderendaags ten tien ure zoude het werk zijn beſlag bekomen! Toevallig vorderde eenige bezigheid de tegenwoordigheid van HAYDN's Vader te *Weenen*; hij komt er ten acht ure; zijn eerſte werk is, zijnen Zoon te gaan zien; het jongsken werpt zich in zijne armen, en verhaalt

Digitized by Google

haalt hem met kinderlijke blijdschap, dat zijne alom zoo zeer bewonderde stem, die stem, van welke hij zijne fortuin verwachtte, nog schooner zoude worden, en zulks, door middel eener ligte kunstbewerkinge, bestendig zoude blijven. De Vader, die zich de natuur dier kunstbewerkinge doet verklaren, is verontwaardigd; hij ontvouwt zijnen Zoon de gevaren, welke daaruit zouden ontstaan, de beroovingen, die er het gevolg van zijn zouden, en vindt hem alleen beschroomd voor de ligchaamspijn, welke hij hem doet vreezen. Straks ijlt hij naar REITTER, doet hem vele verwijtingen, dreigt, hem bij de Overheid te zullen aanklagen, als schuldig aan het misbruiken van de onnoozelheid van een kind, om zijnen mannelijken staat, zelfs zijn leven, buiten zijns Vaders weten, in gevaar te stellen, en de wetten van den Staat, der Natuur en van den Godsdienst te hebben geschonden. REITTER, bedremmeld, en voor eene opspraak vreezende, welke hem konde bederven, verontschuldigde zich zoo goed hij konde, en beloofde, er niet meer aan te zullen denken. Twee uren later, en *Duitschland*, *Italie*, *Europa* zouden eenen Zanger gehad hebben, die, ongetwijfeld, boven andere zoude hebben uitgemunt; maar, door het verkrijgen van dit vlugtig talent, zoude de Muzikale republiek eenen krachtigen, edelen, fieren en altijd beminnelijken Componist hebben verloren, welken eene vurige, onuitputbare en afwisselende verbeeldingskracht boven alle zijne mededingers heeft verheven. Twee uren later, en HAYDN ware een kind gebleven: hem werd vergund, een man te worden, en hij werd een man indedaad!

Vernederd, vatte REITTER, zints dit oogenblik, eenen onverzoenbaren haat tegen den genen op, die voormaals het voorwerp zijner gunste was; alle gelegenheden nam hij waar, om hem blijken van zijn misnoegen te betoonen, vooral door hem van die Concerten uit te sluiten, welke tot nog toe aan het kind zoo veel vermaaks en voordeels hadden bezorgd, en, tot overmaat van alles, zoodra zijne stemverandering blijkbaar werd, zond hij hem onmenschelijk weg uit de leerschool, zonder geld, en in het slechtste gewaad.

In het eerst wist de ongelukkige JOSEPH niet, wat er van hem zoude worden, of tot wien hij zich zoude wenden; den eersten nacht moest hij op de straat doorbrengen, alwaar eene steenen bank hem tot een bed diende; 's an-

Digitized by Google

's anderendaags werd hij van een' armen Muzikant van zijne kennis, SPANGLER genaamd, herkend (*). Van ſtuk tot ſtuk verhaalde hem HAYDN zijn ongeluk: de goede man had medelijden met hem: „ Mijn vriend!" zoo ſprak hij, „ gij weet hoe ik gehuisvest ben; ik kan u „ in mijne kamer niet logeeren, waarin mijne vrouw en „ kinderen ſlapen; maar in een' hoek van mijne vliering „ bied ik u aan, eene matras, een ſtrooijen bed, eene ta„ fel en een' ſtoel, en daarenboven een' zeer ſchralen „ pot, zoo veel mijne omſtandigheden zullen toelaten." Met de levendigſte erkentenis ontvangt JOSEPH deze aanbieding; als hoogst gelukkig beſchouwt hij zich, dat hij in vrijheid was, en verlost van REITTER's ſlechte behandelingen; zijne onbedachtzame jeugd deed hem zelfs eenigen tijd verzuimen, zijnen Vader kennis te geven van de dringende behoefte, in welke hij zich bevond; eindelijk, echter, ſchreef hij hem, ten believe van den aandrang zijns Vriends; toen hij een zeer onverwacht bezoek ontving.

De rust, welke hij begon te genieten, had zijnen geest gelegenheid gegeven om te ontwaken. Geperst door de behoefte van zamenſtellen, had hij zich wederom gezet tot het componeeren van die kleine Sonaten, waarin hij voorheen zoo gelukkig was geſlaagd. De fraaiſte derzelven was toevallig gevallen in handen der Gravinne DE THUN, eene Hofdame, zeer geſteld op de Muzijk; zij had de Sonate bekoorlijk gevonden, en wilde den maker kennen. Allen, welken zij ontmoette, vraagde zij naar eenen Componist, die den naam van JOSEPH HAYDN voerde, aan den voet der Sonate geſchreven; niemand kende hem; alleen verneemt zij, dat de kleine JOSEPH, de koorjongen, zoo vermaard door zijn zingen, dus genoemd werd. Maar konde een kind de maker zijn van een zoo verrukke-

(*) Deze SPANGLER was toenmaals enkel Directeur van de Muzijk in de *St. Michaelskerk*, een zeer geringe post, die, nevens de lesſen, welke hij in de ſtad gaf, naauwelijks toereikende was, om hem en zijn talrijk gezin aan brood te helpen. Uit dankbaarheid bezorgde hem HAYDN federt den post van eerſten Tenor in dienst van den Prins VAN ESTERHÁZY. Hij was een man van groote bekwaamheid en kunde; zijne Dochter trouwde met den Heer FRIBERT, Kapelmeester van eene der Kerken te *Weenen*.

Digitized by Google

kelijk ſtuk? Hoe het daarmede ware, men moet de zaak nader onderzoeken; zij zendt naar de Hoofdkerk, dat men den jongen JOSEPH HAYDN haar moest zenden: de Kapelmeester antwoordt, „ dat de kwade jongen niet meer „ in het koor is, dat hij om zijn ſlecht gedrag is wegge„ jaagd, en dat hij niet wist, waar hij gebleven was."

Eene vrouw van rang laat zich niet ligt afbrengen van een plan, waarop zij haar hart geſteld heeft; de Gravin begeerde niets anders dan den maker van hare Sonate; meer was zij er op geſteld om zijne talenten dan om zijne zeden te kennen. Zij vervolgt hare naſporingen, en ontdekt eindelijk het ellendige verblijf, waarin onze jonge Componist zich verſcholen houdt. Een Kamerdienaar verſchijnt aldaar in haren naam; men laat hem naar de vliering klimmen, alwaar de arme JOSEPH, zich ſchamende over het ſlordige gewaad, waarin hij is uitgedost, voor zijn eigen Lakkei ſpeelt. „ Gij zult wel aan uwen „ Heer willen zeggen," zoo ſpreekt de zendeling, „ dat „ Mevrouw de Gravin DE THUN hem verlangt te zien, „ en dat hij niet moet nalaten, morgen ochtend zich bij „ haar te vervoegen." JOSEPH belooft het. Maar hoe zal hij zijn woord houden? Lappen en leuren van kleederen, ſlarden van ſchoenen, hoe durft hij in dien ſtaat in de tegenwoordigheid eener dame van rang verſchijnen? SPANGLER, zijn huiswaard, bijkans zoo arm als hij, is niet in ſtaat om hem te helpen; zelfs kan hij, uit hoofde van het verbazende verſchil in ligchaamsgrootte, hem niets van de dringendſte noodzakelijkheid uit zijne kleerkas leenen. Dringende intuſſchen is het bevel; zijn geluk hangt misſchien van dit bezoek af: hij neemt een beſluit; hij zal gaan. 's Anderendaags kleedt hij zich zoo goed aan als hij kan, bedekt zoo goed mogelijk zijne naaktheid, wapent zich met kloekmoedigheid, en komt bij de Gravin. Hem wordt opengedaan door den zelfden Kamerdienaar, die hem 's daags te voren had gezien, en die, hem van het hoofd tot de voeten bekijkende, zich verwondert dat hij zoo ſlecht in de noppen is, zelfs als de Lakkei van een' Muzikant, en vraagt hem eindelijk, of hij welhaast zijnen Heer zal zien? „ Ik heb geenen „ Heer," antwoordt hem de jongeling; „ ik ben HAYDN; „ heb de goedheid mij aan te dienen." De knecht weet niet, of hij hem zal gelooven; maar zijne Meeſteresſe had het bevolen; JOSEPH wordt binnengelaten. Niet minder verbaasd ſtaat Mevrouw DE THUN, eenen man van dat

Digitized by Google

beroep in dien staat te zien. „Den Heer HAYDN," zegt zij, „had ik ontboden." — „Die ben ik, Mevrouw!" — „Maar den maker van deze Sonate „wilde ik zien." (Dezelve lag op den lesenaar van haar klavier.) — „Die ben ik, Mevrouw!" — „Hoe „oud zijt gij dan?" — „Mevrouw! ik ben zestien „jaren oud." — Met meer aandachts beziet zij nu die schriele en bleeke gestalte, ellende, en misschien iets ergers, aankondigende. „Men had gelijk," dacht zij bij zichzelve; „losbandigheid heeft hem ongetwijfeld in dien „staat gebragt!" — „Hebt gij," vraagde zij hem verder, „meer dergelijke Sonaten gemaakt?" — „Ja, „Mevrouw! een zeker getal heb ik voor liefhebbers gemaakt, die de goedheid hadden van er naar te vragen; „deze is mijne laatste." — „En hebben de geschenken, „die zij er u voor gedaan hebben, u niet in staat gesteld om u beter te kleeden?" — „Toen ik de eersten maakte, Mevrouw! was ik koorjongen van *St. Stephann*, alwaar ik van alles verzorgd werd; de geschenken, welke ik aldaar ontving, dienden slechts „voor mijne uitspanningen; deze Sonate, welke ik gemaakt heb, nadat ik er ben uitgegaan" .... „Gij zijt „weggejaagd." — „Ja, Mevrouw! 's avonds ten zeven ure, in den herfst" ..... „Als een kwade jongen, om uw slecht gedrag." — „Indedaad, Mevrouw, ben ik als zoodanig behandeld; maar niet minder waar is het, dat ik zulk eene behandeling niet verdiend heb." — „Maar deze Sonate hebt gij voor iemand „gemaakt, die zekerlijk dezelve niet te geef zal ontvangen hebben?" — „Neen, Mevrouw! dezelve heeft „mij eenige guldens opgebragt, welke ik aan den weldoener heb gegeven, die mij in mijne verlegenheid ondersteund heeft, en uit zijnen mond bespaart om mij een „mondvol eten te geven. Ik ga niet uit, en behoef dus „geene kleederen; maar ik moet mijnen Vriend mijne „dankbaarheid betoonen; niets kan ik hebben, hetwelk „hem niet toebehoort."

Ondanks hare vooringenomenheid, scheen de Gravin getroffen te zijn van deze gevoelens; zij wilde weten, hoe en waarom hij uit de Hoofdkerk was gezet. Met alle mogelijke welvoegelijkheid deed JOSEPH, haar een naïf verhaal van zijn ongeluk, zoo als boven is vermeld. REITTER's wreedheid en onregtvaardigheid, omtrent hem gepleegd, waren ten bijkans ongeloofelijken top geklom-

Digitized by Google

men; van hier dat Mevrouw DE THUN dezelve voor vergroot hield; maar daar de zaak mogelijk was, wilde zij althans haar oordeel opschorten. „ Zie daar vijfentwintig dukaten," zoo sprak zij: „ gebruik dezelve om u in een „ fatsoenlijker gewaad te steken, en een' voegzamen, meer „ gemakkelijken intrek te bekomen; en ga voort, met u „ omtrent uwen Vriend van uwen pligt te kwijten. Indien alles, wat gij mij gezegd hebt, waar zij, en gij „ u altijd wél gedraagt, zal ik u voortaan onder mijne „ bescherming nemen. Dagelijks zult gij mij eene les geven op het klavier en in het zingen, en ik zal u „ aan niets gebrek laten lijden; maar indien ik bevinde dat gij een losbandig leven leidt, zal ik mijne „ deur voor u sluiten, en u mijne weldoende hand ontrekken."

HAYDN toonde, hoe nutteloos dit dreigement ware. Geheel overgegeven aan zijne kunst, had hij nergens anders eenigen trek toe. Ten allen tijde had Mevrouw DE THUN reden om voldaan te zijn over het vertrouwen, welk zij in hem stelde. Bij deze eerste gunsten bepaalde zij zich met: naardien de Sonaten, welke haar jonge gunsteling maakte, geene diepe kunde van de harmonie aankondigden, gaf zij hem, om dezelve meer te beoefenen, ten geschenke de Verhandeling van FUCHS, toen zeer vermaard, en het beste, hetwelk in *Duitschland* bekend was; nooit had HAYDN eenen anderen leermeester in het componeeren. Zij was het daarenboven, die hem plaatste bij den Graaf van ***, een rijk hoveling: hier vervaardigde hij de eerste stukken, die hem een' zoo schitterenden roem bezorgden, en den post van Kapelmeester in het huis van den Prins VAN ESTHERAZY.

Zijne intrede bij dezen Heer kenmerkte zich door een karaktertrek, tot eer verstrekkende voor allen, die de Muzijkkunst beoefenen. In de eerste dagen, dat hij tot de tafel der beämbten van het paleis werd toegelaten, was de Hofmeester, ter oorzake van ziekte, afwezig; de Secretaris deed hem naast zich zitten, op den stoel, alwaar de Hofmeester gemeenlijk zat. Deze man, hersteld zijnde, kwam, weinige dagen daarna, zijne gewone plaats aan de tafel innemen; hij vond die bezet met het bord van den nieuwen tafelbroeder. „ Wie heeft," vraagde hij, „ de stoutheid gehad om hier dezen jongeling te doen „ plaats nemen?" — „ Dat heb ik gedaan," antwoordde de Secretaris. „ Gij! is het mogelijk? Hoe! zou een

„ Ne-

„ Notefchrijver, naauwelijks in dit huis gekomen, zulk „ eene onderfcheiding genieten, ten koste van hem, die „ federt vele jaren den Prins gediend heeft?" — „ Overal," fprak HAYDN, „ alwaar een Kapelmeester „ is, moet hij de eerfte plaats bekleeden; deze is mij „ aangewezen, en ik zal er blijven zitten." — De Hofmeester, zeer misnoegd, neemt HAYDN's bord, zet het aan het verfte einde der tafel neder, en zet zich op de plaats, welke hij eischte. De Secretaris, zonder een woord te fpreken, zet zich naast de plaats, alwaar HAYDN's bord was neergezet; de overigen volgen hem naar hunnen rang; zoodat de Hofmeester natuurlijk de laatfte was: woedende verlaat hij het vertrek, om zich bij den Prins te beklagen.

Een vrij ernftig deel nam de Prins in dit gefchil, hetwelk in een land, zoo zeer aan de Etiquette verflaafd, van veel grooter belang dan elders moest gerekend worden. 's Anderendaags laat hij onzen Kapelmeester bij zich komen, om hem te beftraffen. „ Gij hebt," zoo fprak hij, „ eenen ouden dienaar beleedigd, dien ik acht, „ en die fints lang aan mij verknocht is; ik wil dat er „ in mijn huis eendragt heerfche; gij moest, al aanftonds na uwe komst, dezelve niet geftoord hebben." Haydn herhaalde de Kapelmeester hetgene hij 's daags te voren had gezegd, wegens de regten en voorregten, aan dien titel verbonden; hij voegde er nevens: „ Mijn Prins! „ meer dan eens heb ik de eer gehad, aan de tafel der „ Grooten te worden toegelaten; nooit heb ik er Hofmeesters gezien dan om te bedienen; fommigen hebben mij „ zoo wel als de overigen bediend; nimmer heb ik hun dit „ gedaan. Ik heb geen oogmerk gehad om uwen man te „ beleedigen; maar zijne aanmatiging, en de wijze, „ op welke hij dezelve ftaande hield, waren een hoon, „ voor uwen Kapelmeester onmogelijk te verdragen." De Prins grimlagcht, en belooft, de zaak te zullen bijleggen; en indedaad bragt hij ongetwijfeld den man tot rede: want 's daags daaraan deed hij hem op eene andere plaats zitten, en er werd nergens meer over gefproken.

Voor den Prins, NICOLAAS VAN ESTHERAZY heeft HAYDN de meeste zijner fchoonfte ftukken vervaardigd; voor hem maakte hij bijkans alle zijne Symphoniën, eene foort, waarin voor noch na hem immer iemand hem geëvenaard heeft. Verheven boven alles in de inftrumentale muzijk, was hij het, die, voor 's Prinfen bijzondere klei-

Digitized by Google

ne Concerten, dien zoo treffenden wedstrijd uitdacht, waarin vier Instrumenten alleen beurtelings werkzaam zijn om alle hunne kracht ten toon te spreiden; muzijkstukken, bij de *Franschen* onder den naam van *quatuor* bekend (*). Die van HAYDN zijn sedert dikmaals gevolgd, maar zijn niettemin onnavolgelijk gebleven. Het was om zijnen weldoener genoegen te geven, dat hij zoo dikmaals arbeidde voor een speeltuig, waaraan deze boven andere de voorkeuze gaf, hetwelk in *Frankrijk* niet in gebruik is, en men *Baryton* noemt (†).

De talenten des Kapelmeesters, zijne vlijt en zorge om te believen en te behagen, welke van hem, die er het voorwerp van was, levendig gevoeld werden, veroorzaakten tusschen beiden eene wederzijdsche genegenheid, die zelfs niet met het leven eindigde. Voor het overige bezat de Prins, onder zijne andere uitmuntende hoedanigheden, eene groote goedhartigheid; met dit alles was hij, als mensch, van tijd tot tijd onderhevig aan kwade luimen, die hem, dagen achtereen, ondragelijk maakten voor zijn gansche huis; zoo lang dezelve duurden, zag hij geen mensch; niemand durfde hem naderen: één ding slechts was in staat om hem uit den toestand te verlossen; het was eene nieuwe Symphonie van zijnen Kapelmeester, die op zijne zintuigen dezelfde uitwerking had als DAVIDS harp op SAUL.

Op zekeren dag, als een toeval van dien aard, heviger dan

(*) De *Duitschers* noemen ze, in hunne taal, *quartetten*, en de *Italianen quartetti*; woorden, welke, in het meervoudige, in beide talen beteekenen *Stukken van vier partijen*. De *Franschen*, wier muzijktaal, die nog op hervorming wacht, een mengelmoes van *Latijn*, *Grieksch*, *Italiaansch* en *Fransch* is, gebruiken het *Latijnsche* woord *quatuor*, enkel *vier* beteekenende, en gevolgelijk het bedoelde denkbeeld niet naauwkeurig uitdrukkende.

(†) Men noemt het ook *viola di bordone*; het heeft veel overeenkomst met de *viola di gamba*. Het wordt bespeeld op zeven snaren van schapendarmen, die door middel van den strijkstok worden geroerd; doch beiden bevinden zich zestien metalen snaren, die met den top van den duim worden aangeraakt. Verwonderlijk aangenaam is indedaad de Baryton; maar de groote moeijelijkheid, om die te bespelen, is oorzaak, dat dezelve alleen voor de *Adagio's* en de *Cantabile's* geschikt is.

Digitized by Google

dan naar gewoonte, hem lang folterde, vervoegde zich elk bij den Kapelmeester, met verzoek om dit middel te willen te werkstellen, welks krachtdadigheid zoo zeer bekend was. diensvolgens maakte HAYDN eene Symphonie, en stelde al zijn vermogen te werk, om dezelve de meeste uitwerking te doen hebben. Op den eersten dag dat de Schouwburg speelde, in een tusschenbedrijf, nadat de Kapelmeester, volgens gewoonte, den Prins had laten weten, dat hij hem eene nieuwe Symphonie zoude laten hooren, maakt zich het Orchest gereed om dezelve uit te voeren. Het eerste stuk, dat zeer levendig was, begint en eindigt met grooten lof: HAYDN verwacht, van den Prins de toejuichingen te zullen ontvangen, met welke deze gewoon was hem te overladen. ... Hij hoort niets. Om dezelve uit te lokken, wendt hij zich naar 's Prinsen Loge, wiens koel en afgetrokken gelaat eene volslagene onverschilligheid aankondigt. HAYDN is misnoegd, maar veinst; hij verwacht zijnen toehoorder op de Andante: men weet, dat alle deze van zijn maaksel de bekoorlijkste zijn. ... De Prins blijft stom en onbewegelijk. Naauwelijks kan HAYDN zijne spijt verbergen. Zoude het zoo geestig gevarieerde Menuet eene betere uitwerking hebben? De ongelukkige durft niet meer hopen; nogtans slaat hij nogmaals het oog naar den Prins, die, nog al zwijgende, verre van eenige acht te slaan op hetgene voor hem gespeeld wordt, de mine maakt van zich naar het achtereinde van zijne Loge te begeven. Thans berst des Kapelmeesters woede uit; in zijne drift wil hij zijne viool vermorselen, de muzijkstukken verscheuren; men verzet er zich tegen; maar het slot der Symphonie wordt gespeeld, zonder dat hij er eenig deel aan neemt.

Den geheelen volgenden nacht kan hij geen oog sluiten; hij staat vroeg op, stelt een verzoekschrift op, en begeeft zich naar den Prins, zoodra hij verneemt dat deze bij de hand is. „ Zijt gij gek?" vraagde hem een Kamerheer „ gij weet, dat, wanneer hij in deze luim is, hij niemand „ ziet; en u zoude hij nog minder dan iemand anders „ ontvangen: want, ik weet niet waarom, hij is gewel„ dig boos op u." — „ Juist om deze reden," hernam de Kapelmeester, „ verlang ik, bij hem te worden aan„ gediend." Een Kamerdienaar volvoert dien last. „ Wat „ heeft hij mij te zeggen?" vraagt de Prins; „ ik heb „ niets met hem te maken: indien hij mij iets te zeggen „ hebbe, laat hij het mij schrijven." Met dit antwoord

keert de Kamerdienaar terug. „Ik heb hem niets te „schrijven," zegt HAYDN; „ik moet hem noodwendig „spreken." Eindelijk verwerft hij toegang tot den Vorst. De gramschap flikkerde in diens oogen; zijn geheele ligchaam was in beweging, toen HAYDN binnentrad; deze, bedaard en welberaden, hoort met de grootste koelbloedigheid de verwijten, met beleedigingen gemengd, met welke hij wordt aangevallen; geen antwoord geeft hij daarop, dan met het eerbiedig overgeven van het geschrift, waarmede hij zijn affcheid *niet verzoekt*, maar *neemt*. De Prins, die deze kloekmoedigheid niet had verwacht, staat verbaasd; maar hij ontveinst zulks, zoo wel uit spijt, als door een overblijffel van zijn kwaad humeur; onmiddellijk onderteekent hij het verzoek, en het affcheid wordt aangenomen.

Zoodra HAYDN was teruggekeerd, deed hij, door den Heer PLEYEL, zijnen leerling, het Orchest bijeenkomen, woord voor woord herhaalt hij aan alle de leden, wat er gebeurd was; zijn gedrag wordt goedgekeurd; men vaart uit tegen den Vorst, welken men beschuldigt dat hij zijne onderhoorigen hard behandelt, en niet weet, hoe men met Kunstenaars moet omgaan; men steekt de hoofden bij elkander; dezelve worden verhit; allen, op twee na, willen terstond hetzelfde besluit nemen als hun opperhoofd, die, vruchteloos tracht hen neer te zetten. Een adres wordt er opgesteld, waarbij het Orchest gezamenlijk zijn affcheid neemt, en, zonder bedenken, wordt het door allen getrekend, op eenen dooven en zwakken grijsaard na, die de Bas speelde, en eenen der slechtste Violisten van het Orchest. Terstond werd het adres aan den Prins gezonden, die, van zijne kwade luim nog niet hersteld, en vertoornd over hetgene hij als een complot beschouwde, op staanden voet het algemeene affcheid aannam, de beide ongelukkigen ook daaronder begrepen, die het niet geteekend hadden. Volgens het verdrag met den Prins, konde het Orchest zijnen dienst niet verlaten, noch er uit ontslagen worden, dan na verloop van een jaar na den dag der waarschuwinge; doch deze liet hun weten, dat zij konden vertrekken, wanneer zij wilden, en dat het geheele jaar hun zoude betaald worden, even alsof zij dienst gedaan hadden. Er werd bepaald, dat zij niet langer dan acht dagen zouden blijven.

Lang genoeg was deze tijd, om de gemoederen wederzijds tot bedaren te brengen. Indien, van den eenen kant,

de

Digitized by Google

de crisis, die 's Prinsen natuurlijk karakter voor een oogenblik had veranderd, alleen door de aanhoudendheid daarvan was bedaard, had HAYDN, van den anderen kant, berouw, te onbedachtzaam het oor geleend te hebben aan de aantokkelingen van eigenliefde, geen achts genoeg te hebben geslagen op de ongesteldheid, welke zijn Prins toenmaals had. Hij bedacht, daarenboven, dat, ondanks zijne vermaardheid, van welke hij de gansche uitgestrektheid niet kende, hij mogte zoude hebben, een Vorstelijk huis te vinden, alwaar hij zoo geliefd zoude worden, en zoo zeer zoude gezien zijn, als bij ESTHERAZY. Van hunnen kant schenen de leden van het Orchest ook niet meer zoo verzekerd te zijn, dat het crediet alleen van hun opperhoofd hun even voordeelige posten zoude bezorgen, als die zij gingen verlaten; zij dachten aan den Prins alleen om hem te beklagen en tot zijnen lof te spreken; de betaling zelfs van een jaar, hetwelk zij niet vervuld hadden, aan een uitwerksel van spijt toegeschreven, werd thans door hen beschouwd als eene daad van edelmoedigheid, welke dezelve voor hun te dierbaarder maakte. In deze omstandigheden had HAYDN, die dit alles in zijn hoofd liet omgaan, een zonderlingen inval, van welken hij in zijne werken sporen heeft nagelaten, en verdient verhaald te worden.

Op den dag, tot het vertrek bepaald, vervoegde hij zich bij den Prins, en zeide, dat hij nevens zijn Orchest, eer zij hem verlieten, verlangden, hem eene laatste proeve van dankbaarheid voor alle zijne voorgaande weldaden te geven, door het uitvoeren in zijne tegenwoordigheid van eene nieuwe Symphonie, welke hij voor deze gelegenheid opzettelijk gecomponeerd had. Met blijdschap, en zelfs met hartelijkheid, geeft de Prins zijne toestemming. De zaal wordt, even als op een Concertdag, verlicht; elk neemt zijne gewone plaats, en de Symphonie begint.

Het eerste deel, van een' schitterenden stijl, levendig en vrolijk, in vorm gelijk aan het begin der meeste Symphoniën, doch korter, doet alle de speeltuigen tevens hooren; hierop volgt een stuk op de viool, door HAYDN alleen, die het Orchest bestuurde, uitgevoerd; daarna rijst hij op, sluit bedaardelijk zijne viool in de kas, neemt dezelve op zijn' schouder, en vertrekt. De Prins, verbaasd, wordt ongerust; hij vreest, dat den Kapelmeester iets is overgekomen; met veel belangstelling doet hij naar

Digitized by Google

de oorzaak vernemen van een zoo ongewoon vertrek midden in eene Symphonie. HAYDN verzoekt den bode, den Prins voor dit blijk van deelneming te bedanken, hem te verzoeken zich niet te ontrusten, en het overige van het Concert te hooren. Het wordt vervolgd.

Het hoofd der tweede Violisten speelt een stuk alleen, zoo als de eerste had gedaan, stuit vervolgens zijn instrument, staat op en vertrekt, gevolgd van den ganschen troep; zoo doen ook, de een na den anderen, de hoofden der Hautboisten, Flutisten, Clarinettisten, Cornisten en Basisten, nadat elk zijn stuk gespeeld had, waarvan de Prins het oogmerk zeer wel begreep, tot dat er niemand in het Orchest overbleef, dan de twee arme halzen, die het adres niet geteekend hadden, en die met een ellendig Duo de Symphonie besloten.

De Vorst ESTHERAZY, wiens natuurlijke goedhartigheid op zijne fierheid had gezegevierd, spoedt zich, met een vol gemoed, naar de zaal, alwaar het Orchest bijeen was, en voert hun, met tranen in zijne oogen, te gemoet: „Mijne vrienden! mijne oude vrienden! gaat gij mij dus „verlaten? En waarom verlaat gij mij? Als uw Prins, „kan ik u geene vergiffenis vragen; en ik gevoel even „zeer, dat gij, in uwe edele hoedanigheid van Toonkunstenaars, het mij even min kunt vragen: zoude er geen „middel zijn om de zaak bij te leggen, en te doen, als „of er van weerskanten niets gebeurd ware?" Het antwoord des Kapelmeesters, en van zijnen geheelen troep, was, zich aan 's Prinsen voeten te werpen, die hem in zijne armen ontving, en alles werd voor altijd vergeten.

De werkzaamheden van Kapelmeester, welke HAYDN van dit oogenblik af hervatte, bepaalden zich niet tot het componeeren van Muzijk; hij ontving daarenboven last, om de Muzijk van alle andere Componisten te besturen, waarvan de uitvoering hem verzocht werd, zoo voor den Schouwburg als voor de Concerten, en de *Italiaansche* zoo grappige als ernstige Operisten te vormen en te besturen. Dikmaals had HAYDN door de laatstgenoemden de *Giulii Sabini* van SARTI doen vertoonen, een der Componisten, van welke hij het meeste werk maakte, ongetwijfeld omdat 's mans krachtige en edele stijl met den aard van *zijn* talent de meeste overeenkomst had; en dit werk, een der besten en krachtigsten van SARTI, was een der zulken, aan welke HAYDN den voorrang gaf.

SARTI, op zekeren tijd aan een *Noordsch* hof ontboden

om

om Opera's te ſtellen, was digt genoeg het verblijf van ESTHERAZY genaderd, om derwaarts eenen uitſtap te doen, door nieuwsgierigheid genoopt om eenen man te zien, die door zijne talrijke ſtukken, en vooral door zijne Symphonien, in geheel *Europa* vermaard was geworden; hij verlangde, wederzijdſche vriendſchap met hem aan te gaan. Tegen den avond komt hij aan 's Prinſen paleis; den doorluchtigen HAYDN verlangde hij te ſpreken. „Op „dit oogenblik," zegt men hem, „is dit onmogelijk; „de Kapelmeester beſtuurt de Opera, die ſtraks zal be„ginnen: want de Prins is reeds in zijne Loge." — „Kan ik dan ten minſte in een' hoek van de zaal geene „plaats bekomen?" — „Ja, zeer gemakkelijk: wij „hebben order om er alle vreemdelingen met onderſchei„ding te ontvangen." — „Welke Opera zal er gezon„gen worden?" — „De *Armida*, een ſtuk, waarvan „de Kapelmeester het meeste werk maakt." Een nieuwe prikkel was dit voor SARTI, die van HAYDN geen dramatisch ſtuk kende; hij verzocht, zoo kort mogelijk bij het Orchest geplaatst te worden, zoo als geſchiedde. Gedurende het eerſte bedrijf verbaasde, verrukte, betooverde hem de fraaiheid der ſtukken, die op elkander volgden; met opgetogenheid klapte hij in de handen: maar aan het einde van het tweede bedrijf is hij zichzelven geen meester meer; in eene ſoort van dolzinnigheid ſtaat hij op, ſpringt over de banken, die hem van het Orchest ſcheidden, zonder verlof te vragen aan hun, die er op zaten, vliegt den verbaasden Kapelmeester om den hals . . . „Het is," roept hij, „SARTI, die u omhelst, — „SARTI, die den grooten HAYDN wilde zien, zijne fraaije „ſtukken bewonderen, doch die zich niet konde voorſtellen, „een ſtuk, welk zoo ſchoon was, te zullen hooren!" De Prins, die uit zijne Loge deze buitengemeene opſchudding zag, maar die geen woord verſtond, verſchrikt. „Wat is er dan te doen? wie is hij? en wat is er ge„beurd?" — „Het is GIULIO SABINO!" roept HAYDN met luider ſtem, van dezelfde geestdrift bevangen; „het „is GIULIO SABINO! het is de maker van die heerlijke „muzijk! het is SARTI, die zijn' goeden vriend JOSEPH „komt bezoeken!" En deze twee groote mannen, deze twee vrienden, die elkander voor het eerst zagen, zwoeren, onder wederzijdſche omhelzingen, elkander eene vriendſchap, evenredig aan de achting, welke zij voor elkander hadden.

Dit

Dit hooggeſtemde gevoel van SARTI omtrent de Opera *Armida* moest opregt zijn: want indedaad is het een van HAYDN's beste dramatiſche ſtukken. En evenwel, wel verre van er in het oog der volken te willen roem op dragen, en de uitgave te veroorloven, zoo als hij omtrent alle zijne overige ſtukken deed, was zijne *Armida* voor hem gelijk een ſchat, waarvan hij het genot voor zichzelven alleen behield. Deze ſoort van gierigheid ſtond op het punt van zwaar te zullen geſtraft worden.

Slechts één afſchrift bezat hij van deze Opera; zoo dikmaals dezelve zoude gegeven worden, ſtelde hij het werk in handen van den Kopiïst, die de partijen ronddeelde, en het geheel hem 's anderendaags morgens terug gaf. De Heer PLEYEL, de meest geliefde zijner kweekelingen, verlangende het werk van nader bij te bewonderen, en deszelfs ſchoonheden in de bijzonderheden te beſtuderen, verzocht hem op zekeren dag, om er tot zijn eigen gebruik een afſchrift van te mogen maken. HAYDN weigerde het; vruchteloos was de ſterkſte aandrang; zelfs weigerde hij zijne toeſtemming, dat zijn kweekeling en vriend het in zijne tegenwoordigheid las en onderzocht. Na verloop van eenigen tijd, toen het verzoek reeds vergeten was, beloofde PLEYEL vijfentwintig dukaten aan den Kopiïst voor een afſchrift van het ſtuk, hetwelk deze gemakkelijk doen konde in de uren dat hij het in handen had. Deze man, die PLEYEL genoeg kende, om verzekerd te zijn dat hij zijn vertrouwen niet zoude misbruiken, verlokt daarenboven door de beloofde ſomme, liet zich verleiden; en naardien dit ſtuk dikmaals gegeven werd, werd het afſchrift daarvan vóór het einde van het ſaizoen vervaardigd en afgeleverd.

In eene der tuſſchenpoozen, gedurende welke de Schouwburg aan 's Prinſen hof geſloten was, om van andere vermakelijkheden vervangen te worden, werd HAYDN, wiens tegenwoordigheid thans minder noodzakelijk was, door hem belast met eene zending, die hem noodzaakte tot het doen van eene reis, welke eenige weken moest duren, en op eenigen afſtand van *Eſterazy*. Gedurende dezen tijd ontſtond er, door de onvoorzigtigheid van eenen knecht, brand in een huis in de ſtad *Eiſenſtadt*, de voornaamſte reſidentie van het hof, in de wijk, alwaar HAYDN woonde en een eigen huis bezat. Bekend is het, welke verwoestingen brand in deze oorden aanregt, alwaar de huizen meest van hout zijn, en de brandblusſching zeer ſlecht is ingerigt.

Hoe-

Digitized by Google

Hoewel het huis, waarin de brand ontstaan was, niet onmiddellijk naast dat van HAYDN stond, sloeg, echter, de vlam spoedig tot hetzelve over, en, naardien het huis ledig stond, werd het, met alle de huisgeraden, linnen, kostbaarheden, in één woord, al wat de Kapelmeester bezat en door zuinigheid had opgezameld sints hij zijnen post bekleedde, in weinige uren eene prooi der vlammen.

Toen de Prins te *Estherazy* het ongeluk vernam, zijner stad *Eisenstadt* overgekomen, was zijn eerste werk, naar HAYDN's huis te vernemen; men berigtte hem, dat het niets meer dan een puinhoop was. Terstond geeft hij bevel, een ander huis op denzelfden grond te bouwen, en beveelt aan al zijn volk, het droevig ongeval, zoo veel mogelijk, voor zijnen geliefden HAYDN te verbergen. Voorts ontbiedt hij den Heer PLEYEL, en zegt tot hem: „ Niemand kende beter dan gij de uitwendige gedaante en „ de inwendige verdeeling van het huis des Kapelmeesters, wiens waardige kweekeling gij zijt; ik geef u „ last, u naar *Eisenstadt* te begeven, om het opzigt te „ hebben over den opbouw van het nieuwe huis; draag „ alle zorg, dat men niet het geringste onderscheid kan „ bespeuren. Maar dit is niet genoeg; gij zult wel „ in uw geheugen hebben alle de huisgeraden, die niet „ meer in wezen zijn; laat andere maken, volmaakt aan „ dezelve gelijk, en ontzie geene kosten; bezorg insgelijks zijn tafelsimmen, het lijfstoebehooren van hem en „ zijne vrouw, alle zijne huiselijke gereedschappen, zoo „ veel mogelijk in gelijk getal, maar liever meer dan minder; aan geld daartoe zal het u niet ontbreken. Het „ is niet meer dan billijk, dat ik iets doe voor den man „ van eene zoo zeldzame verdienste, die zich aan mijne „ vermaken geheel toewijdt."

Van stuk tot stuk volbragt de Heer PLEYEL 's Prinsen bevelen, met al den ijver van dankbaarheid en vriendschap. HAYDN's zending werd eenige dagen verlengd, om aan de werklieden den tijd te geven om alles te kunnen afdoen. Eindelijk komt hij te huis. Onder weg had hij *Eisenstadt's* ramp vernomen, en was er troosteloos over. „ In één dag," zeide hij, „ de vrucht van „ vele jaren spaarzaamheids en bezuiniginge te verliezen! „ Waar zal ik middelen vinden om een ander huis te bouwen, andere huisgeraden te koopen, mij van linnen te „ voorzien? En indien ik alles konde herstellen, zouden „ het nog niet die zelfde dingen zijn, welke ik heb ver-

„ lo-

Digitized by Google

„ loren; ik was aan derzelver fatsoen gewoon; ik had „ ze naar mijnen smaak laten maken; Verscheiden jaren „ zal ik dan alles moeten missen, hetgene ik met zoo „ veel vermaak genoot!" Spoedig verzoekt hij den Prins om verlof, zich naar *Eisenstadt* te mogen begeven, om met eigen oogen de ramp te aanschouwen, die hem getroffen had. Naardien het huis nog niet voltooid was, werd hem dit geweigerd, zonder de reden daarvan te melden. Hij is verontwaardigd; hij beschuldigt zijn' patroon van grilligheid, van dwingelandij, van wreedheid; hij neemt voor, heimelijk te vlugten; in de andere week echter, ontvangt hij het zoo zeer verlangde verlof, en vertrekt met zijnen leerling PLEYEL.

Bij zijne komst in de stad, in de wijk, alwaar zijn huis stond, ziet hij eene menigte werklieden, bezig met het herbouwen van de huizen, die door den brand vernield waren; vervolgens valt zijn oog op een huis, regts en links op zich zelf staande, te midden der puinhoopen, en onbeschadigd.... „ Maar, PLEYEL! zie daar mijn huis! „ Men gaf voor, dat het tot den grond was afgebrand.... „ Het is indedaad mijn huis; ik herken mijne vensters, „ de muren van mijnen kleinen tuin; daar is mijne deur, „ die nieuw opgeverfd is!" Intusschen trad hij met eene sterke hartkloping naar de deur. „ Gelukkig," zoo vervolgde hij, „ heb ik den sleutel in mijn' zak; toevallig had ik dien bij mij gestoken." Hij steekt den sleutel in het sleutelgat, doch deze past niet. — „ Het is," zegt hierop PLEYEL, „ omdat gij den sleutel verkeerd houdt; „ gij beeft; geef hem mij!" Behendig stelt hij den sleutel van het nieuwe slot in de plaats; hij opent de deur; zij treden binnen. — „ Het zijn indedaad alle mijne huisgeraden; in mijn afwezen heeft men dezelve wel onderhonden: want zij komen mij nieuwer voor dan vóór „ mijn vertrek." Hij gaat naar zijne kasten. „ Zie daar „ mijn linnen! ... Maar, PLEYEL! alles is nieuw! Wat „ wil dit beduiden?" Nu kan de kweekeling zich niet langer bedwingen, en, zijnen Meester ombelzende, verhaalt hij hem, dat zijn huis, op 's Prinsen kosten, van nieuws was opgebouwd; dat alles, wat er in was, nieuw en het uitwerksel van 's Vorsten weldadigheid was. In de verrukking zijner blijdschap valt de Meester zijnen leerling insgelijks in de armen, en bevochtigt diens wangen met zijne tranen. Na zijnen nieuwen eigendom over het ge-

heel

heel in oogenſchouw te hebben genomen, haast hij zich om naar *Esterazy* terug te keeren, om aan zijns weldoeners voeten de aandoeningen van dankbaarheid uit te ſtorten, van welke zijn gemoed overkropt werd. Had hij tot nu toe voor denzelven eene opregte en teedere verknochtheid gevoeld, men oordeele dan, hoe zeer dit gevoel, door eene zoo groote en met zoo veel kieschheids betoonde edelmoedigheid, verhoogd werd!

Na van dien kant te zijn gerust geſteld, verviel HAYDN wederom in eene diepe zwaarmoedigheid, die dag aan dag toenam, en zelfs zijne gezondheid begon in gevaar te brengen. De Heer PLEYEL bemerkte zulks. „ Meester!" vraagde hij hem, „ wat deert u? Indien het verlies „ van uw huis en van uwe bezittingen niet zoo edelmoe„ dig en zoo ſpoedig herſteld ware, zoude ik reden voor „ uwe droefheid vinden; maar ik zie u rijker dan ooit, „ naardien een geheel nieuw huis, en huisgeraden, die „ nog niet gebruikt zijn, dezulken, welke door den tijd „ in waarde waren verminderd, voordeelig vervangen: „ waarover hebt gij dan te klagen?" — „ Mijn vriend!" hernam de Meester, „ alwat ik bezat, alwat de brand ver„ nield heeft, konde mij door 's Prinſen goedheid worden te„ rug gegeven, zelfs in een beter ſtaat dan voorheen; maar „ noch hij, noch eenige aardſche magt, konde mij het „ voorwerp doen wedervinden, waarop ik het meest ge„ ſteld was, en waarvan het verlies mij meer treft, dan „ het verlies van al het overige. Dat onherſtelbaar voor„ werp, waarvan ik het verlies betreur, (zal ik u, mijn „ vriend! mijne zwakheid belijden?) is mijne *Armida*, „ waarvan het eenige volledige affchrift, hetwelk er in de „ wereld was, in mijne ſecretaire was geſloten, die ver„ brand is."

Op het hooren van het woord *Armida*, verſpreidde er zich een zoo levendige gloed van vreugde over het gelaat des kweekelings, dat de Meester er door beleedigd werd. „ Hoe is het, Mijnheer PLEYEL!" vraagde hij: „ is het aldus dat gij in mijne ſmart deel neemt? Gij „ ſchijnt er over verblijd te zijn." — „ Oneindig ben ik „ er over verblijd, mijn Meester!" was het antwoord, „ omdat ik een oogenblik geluks aan hem kan wederge„ ven, wien ik al mijn geluk verſchuldigd ben. Herin„ nert gij u den dag niet, toen ik u verzocht, van dat „ ſchoone ſtuk een affchrift te mogen maken? Gij wei„ gerde het mij; maar op eene listige wijze heb ik het

„ be-

„ bekomen: door middel van eenige dukaten heb ik uwen „ Kopiïst verleid, die, buiten uwe toeſtemming, het ſtuk „ voor mij gekopieerd heeft; ik heb het in mijn huis; „ met groot vermaak lees ik het dikmaals; maar met nog „ grooter vermaak bied ik het u aan. Wilt gij mij dit be„ drog wel vergeven?" — „ Of ik het u vergeve! Het „ geeft mij het leven en de gemoedsrust weder." En indedaad, zoodra hij dit zoo zeer geliefde ſtuk weder in handen had, keerden zijne vrolijkheid en zijne gezondheid terug, en de Heer PLEYEL, zijn kweekeling, werd hem dierbaarder dan ooit.

(*Het ſlot hierna.*)

TROTSCHHEID EN VERWAANDHEID MET ELKANDER VERGELEKEN EN VAN ELKANDER ONDERSCHEIDEN.

(Uit de *Elements of Selfknowledge* van R. C. DALLAS, *Esq.*)

De twee Zielsgebreken, Trotschheid en Verwaandheid, ſchoon zeer op elkander gelijkende, als wijzigingen van bovenmatige Zelfwaardering, zijn echter, van naderbij bezien, in vele opzigten van elkander onderſcheiden. Laten wij beproeven, deze Stelling uiteen te zetten en te bewijzen.

De Trotschaard is opregt en in den grond zijns harte overtuigd van zijne eigene meerderheid of uitſtekendheid boven anderen; ſchoon het ſomtijds bezwaarlijk moge wezen, te ramen, op welk eenen grond die overtuiging ruste. Hij wenscht, dat gij hem in geen ander licht beſchouwe, dan dat, waarin hij, zich in uwe omſtandigheid verplaatſende, dadelijk zichzelven beſchouwt. Hij vordert niets meer van u, dan 't geen hij regtmatig oordeelt. Indien gij hem niet hoogacht, gelijk hij zichzelven hoogacht, is hij meer beleedigd dan vernederd, en voelt dezelfde verontwaardigende gewaarwording, alsof hij eene dadelijke beleediging ondergaan had. Echter zal hij, alsdan, zich niet verwaardigen, de gronden van zijne eigene aanmatigingen bloot te leggen. Hij verſmaadt het, naar uwe hoogachting te dingen. Hij gelaat zich zelfs, die

te

Digitized by Google

te verſmaden, en tracht de hoogte, welke hij zich aangematigd heeft, te handhaven, niet zoo zeer door u zijne meerderheid, als wel door u uwe eigene minderheid te doen gevoelen. Hij ſchijnt te wenſchen, niet zoo zeer uwe hoogachting voor *hem* op te wekken, als wel uwe *zelfhoogachting* te vernederen.

De Verwaande Man is niet opregt, en in den grond zijns harte is hij zelden overtuigd van die meerderheid, welke hij wenscht dat gij aan hem toeſchrijft. Hij verlangt, dat gij hem beſchouwt, omgeven met ſchitterender kleuren, dan die, waarin hij zichzelven, in uwen toeſtand verplaatst, beſchouwt, en, veronderſtellende dat gij weet alles wat hij weet, zichzelven kan beſchouwen. Wanneer het derhalve blijkt, dat gij hem aanziet in een ander licht, en misſchien in het regte, is hij meer vernederd dan beleedigd. De gronden van zijnen eisch op dat karakter, 't geen hij wenscht dat gij aan hem toekent, zoekt hij bij alle gelegenheden bloot te leggen, door de pralendſte en onnoodigſte ten toonſpreiding van de goede hoedanigheden en verkregene kundigheden, welke hij in zekere mate bezit, en zelfs door het vertoon van een ongegronden eisch op de zoodanige, welke hij geheel derft, of er ſlechts zoo weinig van heeft, dat het van een volſtrekt gemis niets verſchilt. Wel verre van uwe hoogachting te verſmaden, ſtelt hij, bij aanhoudendheid, alles te werk om die te verwerven. Verre van te wenſchen om uwe zelfhoogachting te vernederen, acht hij zich gelukkig die te mogen aankweeken, in hope dat gij op uwe beurt zijne eigene zult ſtreelen. Hij vleit om gevleid te worden. Hij legt zich uit om te behagen, en tracht door beleefdheid en inſchikkelijkheid u een goed gevoelen van hem af te pragchen; dit zelfs doet hij, bij wijlen, door het betoon van wezenlijk goede dienſten, ſchoon dikwijls misſchien met eene noodelooze gemaaktheid bewezen.

De Verwaande ziet, welk een ontzag wordt toegedragen aan Rang en Middelen, en wenscht zich 't zelve even zeer aan te matigen, als de achting, aan begaafdheden en deugden betoond. Zijne kleeding, zijn toeſtel, zijne levenswijze kondigen derhalve een hooger rang en grooter middelen aan, dan hij waarlijk bezit; en, om die zotte bedriegerij eenige weinige jaren vol te houden, als hij eerst op het tooneel der wereld verſchijnt, dompelt hij zichzelven in armoede en verlegenheid, lang vóór dat de

oude dag kome, en hij het einde van 's levens loopbaan bereike. Zoo lang hij echter de kosten tot deze treinhouding kan betalen, wordt zijne Verwaandheid gekitteld door het beſchouwen van zichzelven, niet in het licht, in 't welk gij hem zoudt zien, indien gij wist al wat hij weet, maar in dat, waarin hij zich verbeeldt dat hij door zijne bekwaamheid u geleerd heeft hem te beſchouwen. Van de begoochelingen der Verwaandheid is deze misſchien de allergemeenſte. — Vreemdelingen van geene beduidenis, die andere landen gaan bezoeken, of die, uit een afgelegen landgewest, de Hoofdſtad van hun eigen Vaderland gaan bezigtigen, en er zich eene korte wijle ophouden, maken van dit vertoon veelvuldig gebruik. De dwaasheid van zulk een pogen, ſchoon altoos zeer groot en eenen verſtandigen man onwaardig, kan nogtans in dit geval zoo groot niet wezen als bij andere gelegenheden. Is hun verblijf van korten duur, dan kunnen zij eene gansch ongevallige ontdekking ontgaan, en, na hunne Verwaandheid eenige weinige maanden of jaren in dezer voege botgevierd te hebben, naar huis keeren, en, door eene daar te werk geſtelde ſpaarzaamheid, de gedane geldſpilling weder boeten.

Zeldzaam kan de Trotschaard van de evengemelde dwaasheid beſchuldigd worden. Het gevoel van zijne eigene waarde doet hem zorgvuldig letten op het bewaren van zijne onafhankelijkheid; en, wanneer zijne middelen niet groot zijn, zal hij, ſchoon in het uitwendige nimmer het welvoegelijke verwaarloozende, op ſpaarzaamheid in alle zijne uitgaven bedacht wezen. De vertoonmakende kosten eens Verwaanden ſtaat hem ten uiterſte tegen. Deze overtreft veelligt de zijne. Verontwaardiging welt bij hem op, daar hij zulk eene onbeſchofte rang-aanmatiging aanſchouwt; en hij ſpreekt er nimmer over, zonder dese de hardſte en ſtrengſte bewoordingen te bezigen.

De Trotſche Man vindt op verre na altoos geen genoegen in het gezelſchap van hem in rang gelijken, en veel min in dat zijner meerderen. Hij kan zijne hooge aanmatigingen niet afleggen, en de houding en geſprekken in zulk eene zameninge vermeesteren hem zoodanig, dat hij dezelve niet durft vertoonen. Hij neemt zijne toevlugt tot gezelſchappen van eene mindere ſoort, voor welke hij weinig achting heeft, die hij uit eigene keuze niet zou zoeken, en welke hem geenszins aangenaam zijn; 't gezelſchap van zijne minderen, van zijne vleijers, en

Digitized by Google

en afhangelingen. — Zeldzaam bezoekt hij zijne meerderen; doet hij zulks, het is veeleer om der wereld te toonen dat hij geregtigd is in dusdanig een' kring te verkeeren, dan om eenig zelfgenot of voldoening daaruit te rapen. Het ſtaat met hem, te dezen aanzien, als Lord CLARENDON wegens den Graaf VAN ARUNDEL opteekent, dat hij nu en dan ten Hove ging, omdat hij daar een grooter man dan hij zelf kon aantreffen; doch dat hij er zich zelden vervoegde, dewijl hij er iemand vond, grooter dan hij zelf.

Geheel anders is het gelegen met den Verwaanden. Hij zoekt het bijwezen van zijne meerderen zoo zeer, als de Trotſche het ſchuwt. Hij ſchijnt te denken, dat hun luister een' glans verſpreidt op de zoodanigen, die menigmalen in hunnen kring verkeeren. Hij haakt naar de Hoven der Vorſten en de Levés van aanzienlijke Staatsmannen; hij geeft zichzelven het air van iemand, die naar eerbevordering ſtreeft, daar hij in de daad het veel grooter geluk bezit, indien hij het wist te ſmaken, van er geen ambtenaar te zijn. — Hij ziet zich gaarnē aan de tafel van Grooten en Aanzienlijken toegelaten, ſpreekt vaak van dat geluk, te pas of te onpas, en verheft hemelhoog bij anderen de gemeenzaamheid, waarmede hij aan zoodanige diſchen vereerd wordt. — Zoo veel hun mogelijk is, houdt hij gezelſchap met Lieden van Fatſoen, — met de zoodanigen, die veronderſteld worden den meesten invloed op het invoeren van den heerſchenden ſmaak te hebben, — met de geestigen, met de geleerden, met de bij 't volk meest gezienen. Hij vermijdt het gezelſchap van zijne anderzins beste vrienden, wanneer de zoo zeer onzekere vloed van 's volks gunſte in eenig opzigt aan 't ebben is. — Omtrent de zoodanigen, bij welken hij zichzelven wenscht aan te prijzen, is hij niet altoos zeer kiesch ten aanzien van de middelen, welke hij te dezen einde bezigt; noodelooze vertoomtaking, ongegronde aanmatigingen, ſtage toeſtemming, veelvuldige vleijerij, meestendeels van een' vrolijken en geestigen aard, en zelden de grove en laſtige vleijerij van een' tafelſchuimer. — De Trotschaard, in tegendeel, vleit nimmer, en is naauwelijks beleefd jegens iemand.

Niettegenſtaande alle hare ongegronde aanmatigingen, is de Verwaandheid meest altoos eene levendige, vrolijke, en dikwijls goedaardige drift, — Trotschheid,

daarentegen, ſteeds van een' ſtrengen en ſtroeven aard. Zelfs de valschheden van den Verwaanden zijn onſchuldige valschheden, verzonnen om zichzelven te verheffen, niet om anderen te verlagen. Om den Trotschaard regt te laten wedervaren, moet men zeggen, dat hij zeer zelden tot de laagheid van valschheid zich vernedert; wanneer hij het nogtans doet, zijn de valschheden, welke hij pleegt, geenszins van eenen onſchuldigen aard. Zij zijn alle boos, en bedoelen de vernedering van anderen. Hij is vol verontwaardiging, wegens de onregtmatige meerderheid, welke, zijns oordeels, aan hun wordt toegekend. Hij ziet hen aan met een boos en nijdig oog. Van hun ſprekende, tracht hij, zoo veel hij kan, te verkleinen en te verminderen alle de gronden, op welke hunne meerderheid veronderſteld wordt te rusten. Alle vertellingen, welke er loopen ten hunnen nadeele, ſchoon hij ze zelf zelden verzinne, gelooft hij met genoegen, en is verre van ongenegen om ze op te halen, ſomtijds met zekere mate van vergrooting. — De grootſte onwaarheden uit den mond des Verwaanden zijn 't geen men grappige leugentjes noemt; dan de onwaarheden van den Trotſchen, wanneer hij zich verlaagt om valschheden uit te kramen, zijn alle van eenen veel ſnooder aard, en bedoelen regtſtreeks anderen te benadeelen.

WAARSCHUWING TEGEN INKRUIPENDE VERBASTERINGEN ONZER NEDERDUITSCHE TAAL.

Waaraan, zou men mogen vragen, is het toe te ſchrijven, dat, in een' tijd dat men zich meer dan ooit heeft bevlijtigd, om onze Nederduitſche Taal te beſchaven, en, voor zoo verre zij vatbaar zou kunnen zijn voor eene gelijkmatigheid in het ſchrijven, dezelve daar te ſtellen, men nog ſommige liefhebbers van dezelve zich ziet toeleggen om haar te verbasteren, en, daar zij duidelijk is, onduidelijk te maken?

Geen der Geleerden, welke over de Nederduitſche Taal geſchreven hebben, en het hunne hebben toegebragt en nog willen arbeiden tot verklaring, verbetering en gelijkmaking van dezelve, zullen iemand willen opdringen, hunne gedachten, hunne regels, hunne voorſchriften te volgen. Men zal ook in de Schriften, welke van tijd tot tijd over onze Taal zijn in het licht gekomen, wel eene ſteeds voortdurende verſcheidenheid van

Digitized by Google

van gedachten vinden, en ook gezetheid op dezelven, maar niet dat de Schrijvers de hunnen als zoo volmaakt hebben voorgedragen, dat zij boven alle tegenspraak zouden zijn, (twistschriften hier buiten begrepen;) en het zou niet van verwaandheid zijn vrij te spreken, indien iemand zich verbeeldde, dat hij, vooral in eene zaak als is de kennis onzer Nederduitsche Taal, het wit daarin zoo zou hebben kunnen treffen, dat zijne gedachten algemeen zouden worden nagevolgd, al wilde men, om de eer van dien voorrang, daarin nog al wat toegeven en plooijen.

De onderscheidene gevoelens van deze zijde beschouwd, zou men niet wél doen iemands gedachten te willen berispen, zoo lang dezelven de strekking hebben tot opheldering of verklaring van iets, dat de gelijkmatigheid der Taal, of hare duidelijkheid, kan bevorderen: maar wanneer de voortbrengselen het tegendeel uitwerken, en dat, het zij de begeerte om iets nieuws in de baan te brengen, (een zwak, waarover maar al te dikwijls gestruikeld wordt) het zij de geest van navolging van of uit andere talen, de zaken verduisteren, en voor het Hollandsch oor de verstaanbaarheid en de zuiverheid der denkbeelden in verwarring brengen; dan moge men de begunstigers of voorstanders van zoodanige inbreuken, door aanwijzing van dezelven, mishagen, maar dat zal men niet hun, die eenigen prijs stellen op het bewaren van de zuiverheid onzer Taal, van welke, zoo wel als van alle andere talen, de verstaanbaarheid en de duidelijkheid de eerste regel moet zijn.

Voor eenige jaren zagen wij een geleerd Taalkenner, in het Mengelwerk der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, eenige toen inkruipende taalnieuwigheden, als *Daar te boven*, *Weldoenend*, *Eenvouwig*, *Eensgelijk*, *Zoo langer zoo meer*, *Lezenaar* en meer anderen, op zeer goede gronden te keer gaan; met dat gelukkig gevolg, dat de drukte der navolging bij de meeste kenners en liefhebbers onzer Taal, en bij allen, die niet onverschillig zijn omtrent het behoud harer zuiverheid, sedert zeer verflaauwd is.

Ik vertrouw geenen ondank te zullen behalen, wanneer ik, door denzelfden weg, zulken mijner Land- en Taalgenooten, welke niet vast genoeg zijn in de kennis en gronden onzer Nederduitsche Taal, en wien het niet aan den goeden wil ontbreekt, om tot bewaring van hare zuiverheid en duidelijkheid te willen medewerken, opmerkzaam make, om zich niet te laten wegslepen tot het navolgen van nieuwigheden, welke niet alleen tegen ons Taaleigen strijden, maar die hetgene men zeggen wil zoo verduisteren en verwarren, dat er, in 't algemeen, iets door moet worden verstaan, hetgene men niet verlangt dat er door verstaan zal worden.

Ik zal hier wel niet veel nieuws opdisschen, maar, daar het te

Digitized by Google

doen is om het behoud van de zuiverheid onzer Taal, en hare voorregten boven andere talen, kan men de middelen daartoe niet genoeg herhalen.

Ik heb hier het oog daarop, dat er liefhebbers zijn, die thans smaak schijnen te vinden in de verandering van het geslacht van het bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon ZIJN in HAAR, HIJ in ZIJ, dan, wanneer het zelfstandig voorwerp, waartoe het behoort, van het mannelijk geslacht is; zoo dat men, van eenen Koning of Keizer sprekende, niet zegt *Zijne*, maar *Hare* Majesteit.

Dat dit niet geheel nieuw is, maar op nieuw voor den dag gehaald, kan ons blijken, uit hetgene TEN KATE, die toch de ijsbreker voor onze Taal geweest is, daarvan zegt (D. I. bl. 488), „ dat het regelregt aenloopt tegen onzen Spreektrant, en, dat meer is, tegen de duidelijkheid en zuiverheid der Denkbeelden aen, en alle màn zou gewisselijk, en niet ten onregt, denken op een Koningin, wanneer men begon te vertellen van HARE MAJESTEIT." Waarvan hij geene andere verweering heeft kunnen vernemen, als dat ons woord MAJESTEIT, gelijk ook 't Fransche *Majesté*, Vroulijk is, en dat men in 't Fransch, van den Koning sprekende, zeit *sa Majesté*."

Dit zegt men in het Fransch te regt, want de eigenschap der Fransche taal vordert, dat het geslacht van de voornaamwoorden en van de artikelen, zoo wel als van de toevoegelijke naamwoorden (Adjectiva) het geslacht volgen van het zelfstandig naamwoord daar het bij behoort, en niet van den persoon, tot wien het betrekkelijk is; dat men mitsdien in het Fransch zegt: *son* pere en *sa* mere, onverschillig of het gezegd worde van een mannelijk, of van een vrouwelijk voorwerp, daar men in 't Neêrduitsch, van een mansperfoon sprekende, zegt, *zijn* vader en *zijn* moeder, en aldus van alle voorwerpen, naar onzen regel, *zijn* boek, *haar* boek, *zijn* hand, *haar* hand, enz. hetwelk met het Fransch *son* pere en *sa* mere, *son* livre en *sa* main altijd duister blijft. Uit dezen regel der Fransche taal, die zonder uitzondering is, volgt, dat voor het woord *Majesté*, hetwelk om deszelfs uitgang in *té* (accenté), behalve vier woorden van uitzondering, vrouwelijk is, het voornaamwoord ook vrouwelijk moet zijn, en dat men mitsdien in het Fransch nooit kan zeggen *son* Majesté, maar altijd *sa*, sprekende zoo wel van eenen Koning of Keizer, als van eene Koningin of Keizerin; waardoor het in de Fransche taal niet duidelijk is, of men van een mannelijk dan van een vrouwelijk voorwerp spreekt; en, vervolgt TEN KATE, dat, wanneer wij naar dezen regel der Fransche taal wilden te werk gaan, men dan insgelijks op dien zelfden grondslag voor het Fransche: *On le frappoit dans sa main*; zou moeten zeggen: *Men sloeg hem in* HAAR *hand*, enz.

„ Doch,

„ Doch, zegt hij, wie zou zulke Bastaert-spraek ons voor „ gangbare munt willen doen gelden? En hoe kan ik dan ook dit „ HARE MAJESTEIT, dat van gelijken aert is, zo 't een Koning „ of Bezitter van Majesteit wil beduiden, bij ons voor goed „ Nederduitsch aennemen? Is dat fraey, dat men eveneens „ een Koning als een Koningin beschrijft? En zou men ons „ zeer prijswaerdige onderscheid tusschen ons ZIJNE en HA- „ RE, dat ons Duitschen bij uitstek eigen is, en dat nogt' in „ 't Fransch, nogt' in 't Latijn of Italiaensch enz. kan uitge- „ drukt worden, voor die Armoede en dat verwarde Ge- „ brek verwisselen?" Hetwelk hij, vervolgende, aldus op zijne wijze nader verklaart: „ 't En is immers in dezen 't „ verschil-punt niet, of MAJESTEIT *Foemin.* zij? want ons „ ZIJNE is ten opzigte van zijn bijhoorig *Substantiv.* zo wel „ *Foem.* als ons HAERE; en elk van die heeft zijn onder- „ scheidene Uitgangen in 't *Masc. Foem.* en *Neutr.*; dog den „ aert van onze Bezitters vind men onderscheiden in ons „ ZIJNE en HARE, enz. waarom dan ook ons ZIJNE MAJESTEIT, „ ZIJNE HOOGHEIT, enz. niet anders als een Persoon van 't „ Manlijke Geslagt, welke die Majesteit en Hoogheit bezit, „ naemlijk niet anders dan een Koning, of Prins, verbeelden „ kan; even gelijk ons HARE MAJESTEIT eigentlijk een Be- „ zitster aenwijst, naemlijk de Koningin."

Ik heb met voordacht hier alleen nog maar gesproken van het zaamgevoegde (onafscheidelijk) voornaamwoord *Zijne* en *Hare* (in het Fransch *Pronom conjoint*,) hetwelk, wanneer dit reeds zoo vele duisterheid verwekt, en het *Hare* de gedachten van eenen Koning, Keizer of mannelijk voorwerp moet aftrekken, nog des te meer verwart, wanneer men in het op zich zelven staande betrekkelijk voornaamwoord (*Pronom disjoint*) *Zij* voor *Hij* gaat gebruiken, en dat buiten alle noodzakelijkheid.

Men zou mij hier kunnen tegenwerpen, dat TEN KATE, eenige bladzijden vroeger, (D. I. bl. 474.) sprekende van het gebruik van dit voornaamwoord *Haar*, wanneer het *relatief* gebruikt wordt, daar wij nu aankomen, opzigtelijk het woord *Wijf*, dat van het onzijdig geslacht is, waarom het dus niet *Haar*, maar *Het* of *Dat* zou moeten zijn; dat, zeg ik, TEN KATE erkent, *dat dit net en letterkundig is, en ook niet strijdig tegen 't gebruik.* En is dit zoo, ten aanzien van het *relativum*, hoe veel te minder reden, zou men kunnen zeggen, is er dan, om het gebruik van het op zich zelven staande (afscheidelijk) voornaamwoord (*Pronom disjoint*) *Zij* in plaats van *Hij* af te keuren, wanneer het op het vrouwelijk woord *Majesteit* ziet.

Doch wij moeten hier laten volgen, hetgene TEN KATE van dit nette en letterkundige verder zegt: „ Dat als men die „ Regel van 't *Relativum* zo streng zonder onderscheid wil

„ opvolgen omtrent de Onzijdige Benamingen, waervan de
„ Perſoonen in de natuer waerlijk Vroulijk zijn, zo vervalt
„ men in Uitdrukkingen, die niet alleen gants ſtrijdig aen-
„ loopen tegen de Oudheid en Gewoonte, maer ook tegen
„ de verſtaenbaerheid en zuiverheid der Denkbeelden, die
„ het opperſte doelwit der Taelſchikking behooren te zijn;
„ bij voorbeeld, na ſtrengheid van die Regel zou men moe-
„ ten zetten, HET MEISJE STAK ZIG IN ZIJN HAND, in ſteê van
„ IN HAER HAND: en, HET WIJF STAK HET IN ZIJN ZAK, voor
„ IN HAER ZAK; welke Taelſchikking mij zo gewrongen voor-
„ komt, dat ik die niet volgen zou durven, ſchoon nog zoo
„ groot een Man 'er mij in voorging'. En ik prijze hierin
„ onze Vooroúderen, dat ze ons een Gebruik nagelaten heb-
„ ben van de *Pronom. Poſſeſſ.* ZIJN en HAER, die wij zo lof-
„ felijk (boven veel andre talen van grooten name) voor
„ ijder Kunne bijzonder hebben, *Relatief* te nemen op het
„ waerlijke Geſlagt van den *Perſoon* en niet op het *Gramma-*
„ *ticale*, om alzoo helderheid en geen haspeling in de ge-
„ dagten te verwekken."

Uit deze laatſte regels ziet men, dat TEN KATE in 't algemeen ſpreekt van het voorregt der onderſcheiding onzer bezittelijke voornaamwoorden ZIJN en HAAR, en dat zijne aanmerking dus niet alleen moet toegepast worden op de onzijdige benamingen van *het Wijf* en *het Meisje*, waarbij hij die heeft te paſſe gebragt; hetwelk men hier anders ook zou kunnen tegenwerpen.

Tot meerder bevestiging van zijnen afkeer dezer gewrongene Taelſchikking zegt TEN KATE, dat hij het voorgaan van nog zoo groot een man niet zou durven volgen. Dit zou wel doen denken, of hij daarmede niet gezien hebbe op den Drosſaard HOOFT, die, in de Opdragt zijner Nederlandſche Historien aan FREDRIK HENRIK, tot dien Vorst ſprekende, zich overal van het woord *Haar* bedient, betrekkelijk op het woord *Hoogheid*, dat even als *Majeſteit* van het vrouwelijk geſlacht is, en niet op den Perſoon: op welk voorbeeld de voorſtanders van het *Hare Hoogheid* en *Hare Majeſteit* zich ook zouden kunnen beroepen; doch waarop wij van onze zijde alleen zouden aanmerken, dat deze wijze van ſchrijven of ſpreken in meer dan honderd en zestig jaren, die ſedert verloopen zijn, geene navolgers gevonden heeft, en dat het Gebruik het Taalkundig Grootboek is, en de Duidelijkheid daarvan de Band.

Men kan over dit onderwerp verder nog nazien, hetgene de groote Taalkundige A. KLUIT, in den zesden druk zijner Geſlachtlijst van D. VAN HOOGSTRATEN, daarvan heeft gezegd in zijne aanteekeningen op het woord MIN.

Ten blijke nu, met hoe veel regt TEN KATE die Taelſchikking gewrongen noemt, en dezelve geheel afkeurt, en dat

Digitized by Google

er ook reden is om onze Taalgenooten daartegen te waarſchuwen, zal ik hier nog laten volgen de vertaling van eenen brief van den Franſchen Keizer aan den Prins van Asturien, welken wij, op zijnen tijd, in onze Nieuwsbladen (Couranten) gelezen hebben:

„ Mijn Broeder!

„ Ik heb den brief van Uwe Koninklijke Hoogheid ontvangen, *Zij* moet in de papieren, welke *Zij* van den Koning *Haren* Vader heeft, het bewijs hebben ontvangen van het belang, welk ik *Haar* ſteeds heb toegedragen. *Zij* zal mij vergunnen, om in de tegenwoordige omſtandigheid met opregtheid en welmeenendheid met *Haar* te ſpreken," enz.

Eene niet minder vreemde en oneigenlijke manier van uitdrukken is, het *geven zijner demisſie* (dat is, ontſlag), in plaats van zijne demisſie te *verzoeken*, te *vragen* of te *nemen*, of wil men liever: *van zijnen Post afſtand doen* of *dien neêrleggen*, waarbij het woord *geven* in onze Taal niet te paſſe kan komen, want lag dit in haren aard, dan zou men zich nog natuurlijker en meer eigenaardig uitdrukken door het woord *weder-* of *teruggeven*, dewijl het verlaten of afſtand doen van eenigen Post of Ambt altijd in zich ſluit de wedergeving en wederkeering van deszelfs hegeving tot die of den genen, van wie of wien men dien ontvangen heeft: en men zou aldus in onze Taal geen woord kunnen vinden, dat ſtrijdiger kan zijn tegen het bedoelde ontſlag *verzoeken*, *vragen*, of *demisſie nemen* van eenen Post, dan het woord *geven*: want het te willen toepaſſen en thuisbrengen op het weêrom- of teruggeven van zijne bediening zelve, is te zeer gewrongen, dan dat dit eenige wederlegging zou noodig hebben. Deze zich zelve wederſprekende ſtrijdigheid, en verbastering onzer Taal, zonder voorbeeld, zoo ik meene, van vroegere dagen, moet haar geheel bederf ten gevolge hebben, indien deze en dergelijke overbrengingen uit andere talen navolgers vinden en veld winnen.

Men zou hier ook mogen vragen: Zou deze verkeerdheid haren oorſprong kunnen hebben uit eenen geest van iets nieuws te willen voortbrengen? of zou die ontſtaan uit onbedrevenheid? Het eerſte willen wij liefst niet vooronderſtellen, immers zeker niet, dat men in dit geval, zoo min als bij het gebruik van *Hare Majeſteit*, de gevolgen daarvan hebbe doorgedacht: en wij meenen het veeleer te moeten toeſchrijven aan ongewoonheid in het vertalen, waarbij men ons Taaleigen niet genoeg in het oog houdt; of aan te weinig kennis van

Digitized by Google

de Fransche taal, in welke het woord *donner* niet altijd *geven* beteekent.

Wij willen eenige voorbeelden opgeven, waaruit dit gestelde zal blijken.

Men zegt in het Fransch:	In het Nederduitsch:
Donner de la hardiesse.	Stoutmoedigheid *inboezemen.*
——— de l'ambition.	Naijver *verwekken.*
——— la fievre.	De koorts *veroorzaken.*
——— de la joye.	Vreugde *baren.*
——— de l'encens.	Wierook *toezwaaijen.*
——— le branle.	In beweging *brengen.*
——— un livre.	Een boek *uit-* of *in 't licht geven.*
——— chasse.	*Achtervolgen, najagen.*
——— rendez vous.	Eene plaats *afspreken* of *bepalen.*
——— des bornes à...	Palen *zetten.*
——— le foyer trop chaud.	Den oven te heet *maken.*
——— de l'épée dans le ventre.	*Doorsteken.*
——— de toutes parts.	Van alle kanten *aanvallen.*
——— dans les tableaux, les estampes.	Daarin *spelen*, die *verzamelen*
Le soleil *donne* dans.....	*Schijnen*, straalen *schieten.*
Le vent *donne* dans les voiles.	De wind *waait* in de zeilen.
L'aporté, la fenetre *donne* dans...	*Komt* of *ziet uit* op of in...
Se *donner* de la tête contre les murs.	Tegen den muur *loopen* of zich *stooten.*
Ne savoir où *donner* de la tête.	Niet weten waar het hoofd staat.
Donner à tout.	Alles bij de hand *nemen.*
——— belle.	Iets doen *gelooven*, *wijs maken.*
——— aux sollicitations.	Het oor *leenen* aan verzoeken.
——— caution.	*Borg stellen.*
——— une sentence.	Vonnis *vellen.*
——— main levée.	Iets uit zijn arrest *ontslaan.*

Bij deze vijfentwintig voorbeelden, waarvan er niet één voegzaam met het woord *geven* in het Hollandsch kan worden overgebragt, zoo men er nog even zoo veel kunnen voegen, indien wij ons in de eigenlijke Fransche Spreekwoorden wilden begeven, en waarvan men even zoo min het *donner* in *geven* zou kunnen vertalen. Doch het zou overtollig zijn tot het bedoeld oogmerk, hetwelk was, te toonen, dat de uitdrukking

Digitized by Google

ling, *donner sa demisſion*, geen *geven*, maar *verzoeken*, te kennen geeft. En het is aldus noch Fransch- noch Hollandschtaalkundig, dat men dit vertale door het *geven zijner demisſie*, of ontſlag; hetwelk derhalve, als geheel ongangbaar in het Neêrduitsch, behoort gemijd en nagelaten te worden, wil men niet medewerken aan de verbastering en het bederf onzer Nederduitſche Taal.

R.

DE ROZEN VAN DEN HEER DE MALESHERBES.

De Heer LAMOIGNON DE MALESHERBES, die alleen behoeft genoemd te worden, om den eerlijken Magiſtraat, den zedigen Geleerde, den grooten Natuurkenner aan te duiden, en den besten der Menſchen tevens, had de gewoonte, jaarlijks, op het fraaije Kasteel van *Verneuil*, nabij *Verſailles*, een gedeelte van den Zomer te vertoeven, om eenige verpoozing te hebben van de gewigtige bezigheden, hem toevertrouwd. Onder de werkzaamheden, met welke de beroemde Man zich aldaar onledig hield, was het kweeken van bloemen eene der voornaamſten. Vooral ſchepte hij groot vermaak in het oppaſſen van een boschje van Rozeboomen, door hemzelven halvemaanswijze geplant. „Zie eens," plagt hij te zeggen tot allen, welken hij bij dit boschje bragt: „Zie eens, „hoe friſch en zwaar alle deze Rozeboomen zijn!"

Op zekeren dag dat de geleerde Natuurkenner vroeger dan naar gewoonte was opgeſtaan, begaf hij zich naar zijn geliefd boschje, lang vóór zonneopgang. 't Was in het midden der maand Junij, terwijl de dagen op hun langst waren. Eerbiedig beſchouwde de Heer DE MALESHERBES deze gelukkige kalmte van eenen morgen op het land, deze betooverende ontwaking der Natuur. Onverwacht doet zich een zacht gedruisch hooren. In het eerst hield hij het voor den gang van eene Hinde of Paauw, die door het bosch liep; hij ziet rond, doet onderzoek, en verneemt, door de bladeren, een Meisje, hetwelk, met een melkpot op het hoofd, van *Verneuil* terugkomende, bij eene fontein ſtaan blijft, aldaar water put, waarmede zij haren pot vult, naar het boschje gaat, het beſproeit; bij herhaling keert zij terug naar de bron, en giet aldus aan den wortel van elken Rozeboom eene genoegzame hoeveelheid waters om ze te doen opluiken.

De Magiſtraat, die intuſſchen op zijne bank van gras zich verſcholen hield, om het jonge Boerinnetje niet te ſtoren, volgde haar met gretige oogen, niet wetende, waaraan hij de ijverige zorge moest toeſchrijven, welke zij aan zijne Ro-

ze-

Digitized by Google

zeboomen besteedde. Bekoorlijk was de gestalte van dit jonge Meisje; hare oogen teekenden opregtheid en vrolijkheid; hare kleur scheen van den gloed des aanbrekenden dageraads ontleend. Inmiddels dreven aandoening en nieuwsgierigheid den Naturalist, in weerwil van hemzelven, naar de jonge onbekende, in het oogenblik als zij hare laatste kruik met water bij een witten Rozeboom nederzette. Opspringende, gaf het Meisje een kreet van verbaasdheid op het zien van den Heere DE MALESHERBES, die haar minzaam nadert, vragende, wie haar belast had, het geheele boschje aldus te besproeijen. „ Ach, mijn lieve Menheer!" zeide het Meisje, bevende, „ ik had geen kwaad in mijn zin, dat „ verzeker ik je; ik ben niet de eenigste in dit oord ... en „ het is van daag mijn beurt." — „ Hoe! uwe beurt?" — „ Ja, mijn lieve Menheer; gister was het LISE's, en morgen „ is het PERETTE's beurt." —— Verklaar u nader, Meisje; „ ik begrijp u niet." — „ Daar je mij op de daad betrapt „ hebt, kan ik er niet langer een geheim van maken; ook „ zie ik niet, dat je daar zoo boos om kunt worden ... „ Je blieft dan te weten, Menheer! dat wij uit ons land u „ zelf deze mooije Rozeboomen hebbende zien planten en „ oppasfen, wij in alle onze huisjes hier omtrent tot mekaer „ gezeid hebben: we moeten toonen aan hem, die dagelijks zoo veul goeds onder ons verspreidt, en die aan het „ boerewerk zoo veul eer doet, dat hij met geene ondankbaren te doen heeft; en daar hij in het planten van bloemen zoo veul plesier heeft, moeten we hem helpen zonder dat hij er aan denkt. Daarom zal elk Meisje, dat vijftien jaar oud is, verpligt wezen, elk op haar beurt, wanneer ze melk na *Verneuil* zal gebragt hebben, water uit „ de fontein te putten, die hier digte bij is, en alle morgens, eer de zon opgaat, de Rozen nat te maken van „ ons aller Vriend en Vader ... Sedert vier jaar, Menheer, „ heb ik hieraan niet gemankeerd; en ik moet je zelfs zeggen, dat alle onze Meisjes er na verlangen dat ze vijftien jaar oud worden, om de eer te hebben van de Rozen van *Menheer de Malesherbes* nat te maken en op te „ passen."

Een levendige indruk maakte dit naïf verhaal op den Staatsdienaar. Nooit had hij de vermaardheid van zijnen naam zoo levendig gevoeld. „ Nu verwonder ik mij „ niet meer," zeide hij in verrukking, „ dat mijne Rozeboomen zoo mooi en zoo vol bloemen zijn! Maar, daar al „ de jeugd uit de nabuurschap alle morgens de goedheid „ heeft mij een zoo treffend blijk van hare vriendschap te geven, beloof ik haar, in vergelding, nimmer „ een dag te zullen laten voorbijgaan om deze plaats te „ gaan bezoeken, die mij dierbaarder dan ooit is gewor-

„ den."

Digitized by Google

„ den." —— „ Zoo veul te beter," antwoordde het Meisje; „ dat zal maken dat wij onze beesjes hier heen zullen „ leiden, om het pleſier te hebben van je op ons gemak „ te zien, je onze liedjes te laten hooren, en een klein „ beetje met je te praten, als Menheer 't blieft toe te „ ſtaan."

„ Ja, mijne kinderen!" antwoordde de Heer DE MALESHERBES, „ komt, ô komt bij mij! Indien u eenig onheil „ overkome, zal ik het zoeken te verzachten; indien er „ onder u eenige twist ontſta, zal ik misſchien denzelven „ bijleggen; en indien er eenige huwelijken, door het „ hart vurig begeerd, om ongelijkheid van tijdelijke middelen geenen voortgang kunnen hebben, wel nu! ik zal „ alles wel weten te ſchikken." — „ In dat geval," hernam het Boerinnetje levendig, „ zal Menheer wel wat te „ doen hebben, en ik zelf zou je daar wel iets van in het „ oor kunnen luisteren ... Maar ik vergeet, dat mijn Moeder na mij wacht; ik loop heen om haar het geld voor haare „ melk te brengen, en haar mijne gelukkige ontmoeting te „ vertellen." — „ Wacht een oogenblik," ſprak de Heer DE MALESHERBES, haar tegenhoudende: „ Hoe is uw naam?" — „ SUZETTE BERTRAND, om je te dienen Menheer, zoo „ ik er toe in ſtaat ben." — „ Wel dan, SUZETTE!" hernam hij, hare hand drukkende, „ verhaal aan uwe Vriendinnetjes, die nevens u mijne Rozeboomen oppaſſen, wat ik u „ voor haar heb gegeven." — „ Ach, mijn lieve Menheer! „ ik begeer daar niets voor; al uw goud is niet zoo veul „ waard als het pleſier, dat wij er in hebben." — „ Gij „ hebt wel gelijk; alwat ik bezit, is niet zoo veel waardig als „ hetgene gij mij geeft .... Maar, tot dat ik zelf uwe Vriendinnen zal kunnen bedanken, breng haar dezen kus over, „ welken ik u voor elk van haar geef; verzuim niet, haar te „ zeggen, dat zij het laatſte mijner loopbane veraangenamen, en dat ik hetgene zij voor mij gedaan hebben nimmer zal vergeten." ... Dit gezegd hebbende, drukte de eerwaardige Grijsaard een kus op het zedige gelaat van het Melkboerinnetje, die fier en vrolijk heen ging over de eer, welke zij had genoten.

De Heer DE MALESHERBES verzuimde geene gelegenheid om dit voorval te verhalen. ... Eenige dagen daarna, het was op eenen Zondag, hoorde de Heer DE MALESHERBES, dat al de jeugd van *Verneuil* en uit de buurſchap dien zelfden avond bij zijne zoo zeer vermaarde grot zoude vergaderen, en men beſloten had, aldaar te danſen. „ Vaartwel, „ mijne Rozen!" ſprak toen de beminnelijke Grijsaard: „ kan het anders, dan dat deze of gene jongeling zijne „ danſeres met bloemen tooije; dat het eene of andere „ meisje de ſchoonſte rozen plukke, om haren boezem te

„ ver-

„ verfieren? Maar zij zullen zich divertéeren; zij zullen „ misschien van mij spreken. Ik zelf, ik zal hen bij mal„ kander zien, getuige zijn van hunne spelen. Wel nu! „ indien ik eenige rozen minder heb, ik zal des te meer „ pleisier hebben, en het eene kan tegen het andere „ wel opwegen."

Intusschen, daar hij vreesde, dat zijne tegenwoordigheid den vrolijken troep zoude belemmeren, en hen verhinderen, al het geluk te genieten, welk hun een zoo schoone dag beloofde, veranderde hij van gedachten, en besloot, dien dag zijne gewone wandeling naar zijn rozenprieel niet te doen. Maar 's anderendaags verlangde hij de verwoesting te zien, welke de dans van 's daags te voren in het boschje had moeten veroorzaken. Van eene spade en andere werktuigen voorzien, stond hij reeds gereed om de schade te herstellen.... Hoe groot was zijne verwondering, toen hij alles in den zelfden toestand vond! De plaats, alwaar men gedanst had, was opgeharkt; de groene bank had niets van hare frischheid verloren; niet eene eenige roos was er geplukt; en aan den ingang der grot waren de woorden: *aan onzen Vriend*, van onverwelkelijke bloemen (*fleurs d'éternelles*) gevlochten.... De Heer DE MALESHERBES dacht dat hij droomde. „ Hoe!" zeide hij bij zichzelven, „ te midden van eene zoo talrijke „ als vrolijke menigte, in eenen boerendans, alwaar de vro„ lijkheid doorgaans allen bedwang verbant, heeft men mij„ ne rozen ontzien! Hoe streelende is het geluk, zoo zeer „ bemind te worden! Mijne grot zoude ik tegen het prach„ tigste paleis der wereld niet willen ruilen."

Den volgenden Zondag aarzelde hij tusschen het verlangen om bij den dans der Dorpelingen tegenwoordig te zijn, en de vrees van door zijne tegenwoordigheid de vreugde te zullen storen; toen zijn Kamerdienaar hem kwam aandienen, dat een Meisje, welk in tranen zwom, hem verzocht te spreken. Hij beval dat zij zoude binnenkomen, en zoodra zij binnen kwam, vraagde hij naar de reden van hare droefheid. „ Oeh, „ Menheer! ik ben verloren, zoo je geen medelijden met „ mij hebt." — „ Wat is u dan overgekomen? Spreek, en „ wees bedaard!" — „ Heden morgen," hernam het Meisje al snikkende, „ heden morgen was het mijn beurt, Men„ heer, om je Rozeboomen water te geven".... „ Wel „ nu?" — „ Wel, Menheer! omdat mijn Petemeu JEANNE, „ eene der Boerinnen van het Kasteel, van daag verjaart, bij „ welke ik sedert ik mijne Ouders heb verloren gewoond „ heb, dacht ik dat niemand mij zag, en ik had het onge„ luk van eene van uwe Rozen te plukken, tegen het ver„ bod en de gelofte, die wij onder malkander gedaan heb„ ben, om ze nimmer aan te raken." — „ Eene Roos!" antwoordde de Heer DE MALESHERBES grimlagchende; „ dat

„ is

„'s zulk een groote diefstal niet." — „ Evenwel groot „ genoeg," antwoordde het Meisje schreijende, „ om mij „ in het geheele Dorp te schandvlekken." — „ Hoe zoo?" — „ MATHURIN LA TREILLE, die dit-en-datze zuiper, de spion „ der jonge lui, heeft mij die roos zien plukken, die mij „ zoo sterk bekoord had; hij heeft het onder alle jongens „ verteld, en zie! in het oogenblik als ik tot den dans „ kwam, staat makende dat ik als naar gewoonte zou dansen, „ kon ik niet één danser vinden.... Met eenparige stemmen „ hebben zij besloten, dat ik in geen jaar in uw boschje zou „ worden toegelaten. Mijn Petemeu mogt zoo goed als zij „ kon voor mij bidden en smeeken, allen hebben mij ver- „ oordeeld, en GUILLOT ook... GUILLOT!... Je begrijpt „ wel, mijn lieve Menheer! dat, als ik in geen jaar mag „ dansen, ik mijn eer verloren heb; GUILLOT zal mij niet „ willen hebben, en ik zal al mijn leven ongetrouwd blij- „ ven." — „ Te zwaar zoude die straf voor zulk eene ge- „ ringe misdaad zijn!" hernam de Heer DE MALESHERBES, „ Wees gerust, mijn lief kind! ik zelf zal voor u om ge- „ nade verzoeken. Kom hier, geef mij uw' arm;... altijd „ stelde ik het mij tot een pligt, de beschuldigden te ver- „ dedigen."

Met hun beiden komen zij ter bestemde plaatse. Met ijver pleitte de welsprekende Naturalist; maar het was niet dan met veel moeite dat hij de verzochte vergiffenis verwierf. Opdat er geen spoor zoude overblijven van het verwijt, waarmede het Boerinnetje was beladen, bood hij haar zelf aan GUILLOT aan, haalde hem over om met haar te dansen, en beloofde hem, zijne vrijster een bruidschat te zullen geven. SUZETTE BERTRAND, het mooije Melkboerinnetje, dat het eerst aan den Staatsdienaar kennis had gegeven van den diepen eer- bied, welke hem werd toegedragen, ontving een gelijk hu- welijksgoed, welk zij welhaast met een' der mooiste jongens van het Dorp deelde. De twee gelukkige paren werden ver- eenigd; op denzelfden dag hielden zij hunne bruiloft op het Kasteel. De Heer DE MALESHERBES wilde, dat de beide bruj- den op dien dag met bloemen uit zijn Rozenperk zouden opgesierd zijn. Door de jeugd van *Verneuil* deed hij het be- sluit nemen, dat voortaan elk Meisje, welk in het bloemgetij trouwde, het regt zoude hebben, in de zoo zeer geëerbie- digde grot, een ruiker witte Rozen te mogen plukken. „ Zij „ zullen," zeide hij tot de jonge Boerinnetjes, die rondom hem stonden, „ het zinnebeeld uwer zorge en van mijne „ erkentenis zijn: wanneer ik niet meer zijn zal, zullen zij u „ uwen Vriend herinneren; en ik zal, dank hebbe uw aan- „ denken! op den schoonsten dag van uw leven nog bij u „ kunnen tegenwoordig zijn."

Die

Dit gebruik, of, om beter te zeggen, deze treffende gedachtenis, houdt nog ſteeds ſtand in het Dorp *Verneuil*. Geen paar trouwt er, of er wordt een ruiker gemaakt in de grot, wier vereerend opſchrift jaarlijks wordt vernieuwd. Sints den wreeden en ontijdigen dood dezes vermaarden Mans heeft men niet verzuimd het boschje te onderhouden, welk zijne weldadige hand geplant had; en nog wedijvert men, wie *de Rozen van den Heer* DE MALESHERBES het meest zal verbiedigen.

DE KEIZERIN-KONINGIN MARIA THERESIA.

De Keizerin-Koningin was gewisſelijk eene vrouw van veel verſtand en zeer deugdzaam; maar hare eenigzins overdrevene godsvrucht deed haar ſomtijds zich met zaken bemoeijen, die beneden hare waardigheid waren. Op zekeren dag den Prins KAUNITZ beſtraffende, omdat hij eene maitres hield: „ Bevindt uwe Majeſteit," gaf hij tot antwoord, „ dat ik Hare zaken ſlecht beſtuur?" — „ Neen, zij zijn „ in goede handen." — „ Wel nu, Mevrouw! dat is het „ ook alles, waarmede gij u te mijnen opzigte hebt te be„ moeijen; het overige verdient uwe opmerking niet."

Deze Vorſtin, op zekeren dag, den Veldmaarſchalk CONINGSEK belast hebbende, de vrijdenkende Officieren niet te bevorderen: „ Mevrouw!" hernam hij, „ indien uw door„ luchtige Vader eveneens had gedacht, zoude ik nog Vaan„ drig zijn."

VOORBEELD VAN SNEL LOOPEN.

Het hardloopen wordt in *Engeland* zeer gemeen, en veroorzaakt aanzienlijke weddenſchappen. Twee landlieden, ROBINSON en KENNINGHAM, hadden elkander uitgedaagd, wie het eerst eene (Engelſche) mijl zoude afloopen, op den weg naar *Holdernesſ*. ROBINSON leide den weg af binnen de vijf minuten; zijnen mededinger was hij ſlechts tien roeden vooruit. Deze wedloop had eene groote menigte aanſchouwers uit de nabuurſchap gelokt. De overwinnaar won veertig Guinies, en er waren over de duizend Guinies verwed.

Digitized by Google

MENGELWERK;

TOT PRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERHANDELING

OVER

EPICURUS,

DESZELFS KARAKTER EN ZEDELEER.

Voorgelezen in de Maatschappij *Felix Meritis*, den 17den van Louwmaand 1810,

door

R. KOOPMANS,

Leeraar bij de Doopsgezinden te Amsterdam.

Niets is gemeenzamer, dan den Gevoelloozen een *Stoicijn* te noemen. Even gereed geeft men den naam van *Epicurist* den vadzigen zoon der weelde, die den beker des vermaaks tot op den bodem ledigt, en als verzopen ligt in de heillooze lekkernij van averegtsche lusten. Van waar deze gewoonte? Zekerlijk van de ongunstige gevoelens, nopens het Stoisch en Epicurisch Stelsel gekoesterd. Zijn deze gevoelens te stellen op rekening van de Stichters dezer wijsgeerige Secten? Ten opzigte van ZENO meen ik, voor eenige jaren, te dezer plaatse, daarvan het ongegronde getoond te hebben (*). Maar EPI-

(*) Zie deze Verhandeling in onze *Letteroefeningen* van 1806. No. IV.

Digitized by Google

EPICURUS? Heeft deze Wijsgeer onmatig en wellustig geleefd; heeft hij voor Vrienden en Toehoorders de tempels der ongebondenheid ontsloten? Of heeft men zijnen naam gelasterd, zijne leer onverdiend beklad, en hem aangetogen, 't geen eigenlijk te wijten was aan de zedeloosheid der genen, die zich onder zijne volgers rangschikten?

Ziet daar vragen, die mij voor den geest kwamen bij het zoeken naar stoffe voor mijne tegenwoordige Spreekbeurt, en welker overweging mij niet ongepast scheen bij de vervulling van dezelve.

Zoo velen bekend zijn met hetgeen bij vroegere en latere Schrijvers gevonden wordt, nu ter verheffing, dan ter vernedering, nu ter beschuldiging, dan ter regtvaardiging, nu ter aanprijzing, dan ter verguizing der gevoelens en zeden van EPICURUS, zullen misschien twijfelen, of men de voorgestelde vragen wel ter volkomene bevrediging zal kunnen beantwoorden. Het ondernomen onderzoek tot mijn oogmerk leerde mij de gegrondheid van dezen twijfel. Het is met de gevoelens over de oude Wijsgeeren, even als met de denkwijze over het Karakter en de Leerstelsels der hedendaagschen. Dikwijls staat men verbaasd wegens het strijdig oordeel van schranderen annen. Wat is waarheid? vraagt men gedurig, bij het nasporen van 't geen over de leerbegrippen en zeden der Ouden door Tijdgenooten en Nakomelingen geboekt is. Hier geeft het onbepaalde, duistere en zichzelf weêrsprekende in de schriften dier Wijsgeeren aanleiding tot verschillende beoordeeling; daar speelt gunstige vooringenomenheid aan den eenen, bittere partijdigheid aan den anderen kant eene aanmerkelijke rol; ginds oefent de eerste, elders de laatste haren invloed, om het Karakter en de Stelsels dier Wijsgeeren beroemd of berucht te maken; en 't hing oudtijds, even als in onze dagen, meermalen af van het gezag en de menigte der voor- en tegenstanders, dat de Grondleggers van deze of gene Secte, zoo wegens Leere als Zeden, of bijkans vergood of algemeen veracht werden.

Dit ook op EPICURUS en zijn Stelsel toepasselijk vindende, laat zich het moeijelijke eener stellige beslissing der geopperde vragen bevroeden. Dit heeft mij echter niet afgeschrikt om voort te gaan op den weg des onderzoeks, op welken ik voorgelicht werd door den geleerden

den BOUCHER (*), BAYLE (†) en GASSENDI (‡). Bij den laatsten vindt men het 10de Boek van DIOGENES LAERTIUS over EPICURUS vervuld met een' schat van geleerdheid, gehaald uit Griekſche en Latijnſche Schrijvers (§), en bovendien eene breedvoerige verdediging van de zeden dien Wijsgeers.

Wegens de algemeene verachting, waaronder het *Epicurisme* ligt, zou mijn oogmerk misſchien niet geheel tegen misduiding beveiligd zijn, zoo ik daarvoor niet zorgde, met vooraf te betuigen, dat het mijn doel geenszins is, het Stelſel van EPICURUS in 't algemeen aan te prijzen. Ik heb voor, mede te deelen, vooreerst, eenige bijzonderheden betreffende het Vaderland, den Leeftijd, de School, Leerlingen en Schriften van EPICURUS; in de tweede plaats, eenig berigt te geven van de verſchillende getuigenisſen rakende 's Mans Karakter, en derzelver oorzaken; om, in de laatſte plaats, het een en ander bij te brengen ten aanzien van het hoofddoel zijner Zedeleere. Misſchien zullen te ſterk bevooroordeelden tegen dezen Wijsgeer gematigder leeren denken, of geneigd worden hun oordeel tot nader onderzoek op te ſchorten; terwijl het anderen zal kunnen dienen ter waarſchuwing, om zich door de Leer van EPICURUS niet te onbedacht tot ligtzinnigheid te laten vervoeren.

In het derde jaar der CIXde Olympiade, of 300 jaren vóór onze tijdtelling, en dus nu meer dan twintig eeuwen geleden, werd EPICURUS geboren, te *Gargettium*, in *Attica*.

Zijne Ouders, NEOCLES en CHÆRESTRATA, behoorden onder de Volkplantelingen, naar het Eiland *Samos* gezonden, waar EPICURUS zijne kindſche en jongelingsjaren heeft doorgebragt. Dit heeft ſommigen doen denken, dat hij, even als PYTHAGORAS, te *Samos* geboren zij. Maar, gelijk hij meer dan eens *de Gargettier* genoemd wordt, zoo verheft ook LUCRETIUS het geluk des Atheenſchen Volks,

(*) *Hist. Phil.*
(†) *Dictionnaire Hist. & Critiq.*
(‡) *Miscellan.*, te vinden T. V. Oper. in folio, Lugd. 1658.
(§) De plaatſen, vervolgens aangehaald, kunnen bij bovengemelde Schrijvers worden nageſlagen. Ik heb het daarom onnoodig geacht, dezelve telkens afzonderlijk aan te wijzen.

Digitized by Google

Volks, dat het zich, „ boven de uitvinding van den Landbouw en eene wijze Wetgeving, op zulk eenen grooten „ Wijsgeer beroemen mogt." Welken Leermeester EPICURUS gehad hebbe, valt niet duidelijk op te maken. Er zijn er, die, schoon wat stekelig, vermelden, dat hij voorgaf alles uit zichzelven geleerd te hebben. De vertelling (*), hoe het eerst bij hem de zucht voor de Wijsbegeerte ontstaan zij, mag men welligt even zeer op de lijst der sprookjes plaatsen, als 't geen er verhaald wordt, wat hij voor beide zijne Ouders ter bevordering der kostwinning gedaan hebbe, 't welk ik daarom niet zal ophalen. Van meer belang is het, te vermelden, dat hij tijdgenoot was van ZENO, den Grondlegger der Stoische Wijsbegeerte, en, als navolger van DEMOCRITUS, eenigen tijd te *Athene*, in gezelschap van anderen, de Wijsbegeerte beoefende, tot dat hij aldaar, den ouderdom van 37 jaren bereikt hebbende, de Epicurische School, naar zijnen naam, gesticht heeft.

Gelijk de Stichters van andere wijsgeerige Scholen bijzondere plaatsen hadden, waar zij onderwezen, zoo had EPICURUS ook de zijne, waar hij niet slechts onderwees, maar ook met leerlingen en vrienden woonde. En gelijk de *Stoicijnen* en *Akademisten* hunne Sectenamen van die plaatsen ontleenden, zoo werden de leerlingen óf volgers van EPICURUS, schoon doorgaans *Epicuristen*, wel eens genoemd *Wijsgeeren van den Tuin*, dien EPICURUS te *Athene* had gekocht, en in welken hij de Wijsbegeerte met de zijnen beoefende.

Deze Tuin, door JUVENALIS *klein* genoemd, moet echter groot genoeg en van de noodige woningen voorzien zijn geweest, om een aanmerkelijk getal leerlingen huisvesting en aangenaam verblijf te verschaffen. Immers derzelver getal, met welken EPICURUS aldaar leefde, was, naar de berigten, aanzienlijk. Niet alleen uit *Griekenland*, maar

(*) Zij luidt dus: Hij hoorde van zijnen Taalmeester de plaats uit HESIODUS, over den *Chaos*, hem voorlezen. Gevraagd hebbende, zoo de Chaos eenen oorsprong had, van waar dezelve herkomstig ware, had deze hem geantwoord: „ Dit is „ buiten mijn vak. Ga de verklaring daarvan bij *Wijsgeeren* „ zoeken; deze toch kennen den oorsprong en de natuur „ der dingen!" En dit had den jeugdigen EPICURUS het besluit doen nemen, om tot hen te gaan en *Wijsgeer* te worden.

Digitized by Google

maar ook van elders waren zij derwaarts henen gevloeid. Men woonde aldaar te zamen, doch niet in gemeenschap van goederen, naar 't voorbeeld van PYTHAGORAS. Dit vast te stellen, zeide EPICURUS, duidde wantrouwen aan, onbestaanbaar met de ware Vriendschap, die hij onder de grootste genoegens des levens telde. Hij wilde, dat ieder der zamenwonenden van zijne bezittingen meester zoude blijven, en uit dezelve vrijwillig toebrengen, 't geen vereischt werd, zoo ter vervulling der onderlinge behoeften, als ter verschaffing van verkwikkingen, waarin men gezamenlijk deelde. Vanhier verwierf EPICURUS met de zijnen deze lofspraak van CICERO: „ dat zij de Vriend„ schap niet slechts door leere aanprezen, maar door da„ den op de uitnemendste wijze kweekten."

EPICURUS gaf niet alleen mondelijk onderwijs, maar heeft ook veel in geschrifte nagelaten. Van hier dat LAERTIUS vergelijkenderwijze getuigt: „ ZENO heeft „ veel geschreven; XENOPHANES meer; nog meer DEMO„ CRITUS; nog meer ARISTOTELES; nog meer EPICU„ RUS." CHRYSIPPUS overtrof hem; doch diens schriften waren opgevuld met aanhalingen uit andere Schrijvers, waarvan EPICURUS zich volstrekt onthield; 't welk door sommigen eene ongemeene verdienste in hem gerekend, door anderen als eene overdreven zucht voor eenvoudigheid en oorspronkelijkheid beschouwd, en met name door BAYLE, in deszelfs *Woordenboek*, niet ten onregte afgekeurd wordt. Hier eene lijst der schriften van EPICURUS mede te deelen, zou niet zeer gevallig zijn. Men vindt derzelver titels bij DIOGENES LAERTIUS. De werken zelve zijn meest allen verloren gegaan. Bij LAERTIUS is alleen over, een kort begrip zijner Leere, in drie *Brieven* van EPICURUS vervat. Bovendien deelt hij mede, eenige *korte Stellingen*; voorts nog *Levensregelen*; terwijl er ook nog brokken of uittrekfels hier en daar bij oude Schrijvers bewaard zijn.

De Leerlingen en Vrienden van EPICURUS waren bijzonder aan hem gehecht. Men vindt slechts van eenen TIMOCRATES, die van hem afvallig werd. De overigen hebben, ook na zijnen dood, de gedachtenis hunnes Meesters in waarde gehouden. Wordt er gewaagd van verlei twisten en scheuringen onder de volgers van andere Wijsgeeren, bijzonder wordt geroemd de onderlinge overeenstemming der *Epicuristen*, en wel gedurende een tijdperk van meer dan twee eeuwen. EPICURUS had bij

Digitized by Google

uiterſten wille gezorgd, dat de Tuin, en 't geen daartoe behoorde, zou verblijven ten dienſte van de voorſtanders zijner Leere. Hoe lang zij daarin gewoond, en op zijne begeerte ter onderlinge vereeniging op vastgeſtelde tijden zijne gedachtenis gevierd hebben, is mij niet gebleken; wel, dat zijne School beroemd is gebleven, zoo lang de letteren in *Griekenland* bloeiden, en *Rome* bevrijd bleef van den inval der Barbaren. Van hier dan ook de vergelijkingen der Leere en Vaſtſtellingen van EPICURUS, ten aanzien van derzelver heiligheid voor zijne volgers, „ bij „ de Inzettingen en Wetten van LYCURGUS en SOLON; " van hun Genootſchap, „ bij een welgeordend Gemeenebest, door geene onluſten of opſtand ontrust, maar in „ vollen vrede wegens de eendragt der burgeren." — Zoo veel waardij ſtelden de leerlingen en volgers van EPICURUS in zijne Leere en voorbeeld, dat zij ſteeds met opgetogenheid van hem ſpraken, en, onderling aan elkander verkleefd, met LUCRETIUS duurzame ſtoffe vonden ter verheffing van den roem hunnes Meesters, „ als hebbende het licht uit de duisternis voortgebragt, en de „ bronnen van een genoegelijk leven geopend; wiens „ voetſtappen zij daarom wilden volgen uit hoogachting en „ liefde, en in wiens gulden ſpreuken zij zich beſtendig „ verlustigden, even als de bijen in bloeijende boomgaarden."

Aldus van zelfs genaderd tot het tweede deel dezer Verhandelinge, zal ik in hetzelve de aandacht bepalen ter beſchouwing van eenige trekken des Karakters van EPICURUS.

De goede gevoelens zijner Vrienden hebben ons reeds gunſtige gedachten ingeboezemd. Dan, op geheel anderen toon hooren wij de Tegenſtanders ſpreken, die, blijkens hunne betuigingen, zeer ongunſtig over EPICURUS en zijne Aanhangers gedacht hebben. Wilde ik alles aanvoeren, waarmede men hen bezwaard heeft, ik zoude een tafereel moeten ophangen, waarin men EPICURUS zou zien afgebeeld in de afzigtigſte gedaante, als een' godvergeten huichelaar, die de Goden geveinsdelijk vereerde, en zichzelven als een God wilde hebben aangebeden, — als eenen ondankbaren jegens Vaderland, Ouders, Weldoeners en Leermeesters, — als opgezwollen van ijdele eerzucht, en vol van bittere galle tegen alle Wijsgeeren der Oudheid, — als een verachter in 't gemeen van Wetenſchappen, bijzonder van Letter-, Dicht-,

Dicht-, Rede- en Wiskunde, — als een vraat en zwelger, aan wulpsheid en wellust geheel overgegeven, door dezelve verwijfd, ontzenuwd, bedorven, — als een Leeraar, wiens Tuin eer een bordeel was, dan eene wijsgeerige oefenschool; wiens Leerlingen, waaronder ook Vrouwen van slechte zeden, bij de gezellen van ULYSSES mogten vergeleken worden; Leerlingen, wel zeer verkleefd aan hunnen Meester, doch niet uit achting en liefde voor de Wijsbegeerte, maar omdat hij hun voorging in het toebrengen van schandelijke offers op de altaren van Cerés, Bacchus en Venus; Leerlingen, wier stelregel was, in een gemakkelijk, wellustig leven, onder gedurige brasserijen, en tevens bij den Wijn en de Vrouwen, het hoogste goed te zoeken. Van hier dat men het zoo vermakelijk vond in den Tuin van EPICURUS, den zoogenaamden Wijsgeer, die tweemalen 's daags zich door kunstmiddelen van de gulzig ingezwolgen spijze en drank ontlastte, ten einde op nieuw aan gulzigheid en zwelgerij bot te vieren, — van EPICURUS, ingevolge zijner buitensporigheden, zoo teeder, verzwakt en ontzenuwd, dat hij zelfs het aantrekken of omhangen van kleederen niet kon verdragen; dat hij ter naauwer nood in staat was uit zijn bed op te staan; dat hij noch het licht der zonne, noch den glans van het vuur kon lijden, en eindelijk aan de gevolgen zijner ongebondenheid gestorven is, — van EPICURUS nog eens, dien men, als zulken Vuilik, den naam van Wijsgeer heeft onwaardig gekeurd, en uit den rei dier achtbare mannen heeft verdreven, even als men ook van zijne volgers, niet slechts uit den kring der Wijsgeeren, maar ook uit de steden, waarin zij de zeden bederven, door openbaar gezag verbannen heeft.

Op deze wijze vertoont zich EPICURUS met de zijnen; wanneer men bijeenzamelt de trekken, waarmede zij geteekend staan bij onderscheiden Schrijvers der Oudheid. Blijspel- en andere Dichters, Wijsgeeren, Zedeleeraars, Kerkvaders, en ook Schrijvers van lateren leeftijd, hebben het hunne bijgedragen, om het karakter en de levenswijze, zoo van EPICURUS als van zijne aanhangers, in eene afzigtige gedaante voor te stellen. Maar — en is het niet zonderling? — bij Schrijvers van gelijken stempel, ja somtijds bij dezelfde Schrijvers, vindt men daartegen getuigenissen, die EPICURUS en zijne aanhangers doen voorkomen als mannen, wier braafheid, heusche zeden en matige levenswijze niet kunnen nalaten achting in te

boezemen; mannen, die, zoo als onder andere CICERO zegt, „ hun leerſtelſel wegens het Vermaak door „ een ingetogen gedrag en ſoberen leeftrant verloochenden, en als CURIUSSEN leefden, daar zij *Bacchanten* „ ſchenen; juist het tegengeſtelde ſpoor volgende dier „ ſtrenge en ſteile Zedemeesters, welke niet zelden naar „ het uitwendige als CURIUSSEN zich vertoonden, en ondertuſſchen als *Bacchanten* in hunne onderlinge bijeenkomſten zich gedroegen."

Uit dit algemeene blijkt reeds, dat men betreffende het Karakter van EPICURUS (om ons thans tot hem te bepalen) berigten vindt, die ons, om zoo te ſpreken, wit op zwart leveren. Ik zou te wijdloopig worden, wilde ik, op 't gezag van beroemde Schrijvers, aanvoeren, 't geen dienen kan, zoo niet ter wegneming, althans ter verligting van elk der bovengemelde bezwaren. Laat ik mij bepalen tot de beſchuldiging van Ongebondenheid, als ſchijnbaar in verband ſtaande met de hoofdzaak zijner Zedeleere, waarop wij naderhand de aandacht zullen vestigen.

Onder de oude Blijſpeldichters, die EPICURUS als eenen Brasſer hebben ten toon geſteld, wordt genoemd DAMOXENUS, die in zeker Stuk een Kok invoert, welke zegt drie jaren leerling van EPICURUS geweest te zijn. Deze, zijne geheele kookkunst uitſtallende, waarin hem, naar zijn zeggen, de *Dialectica* van EPICURUS ongemeen te pas kwam, verzekert, „ dat die groote man eerst regt wist „ wat goed ſmaakte, daarin de uitnemendſte lesſen gaf, en „ alzoo verre verheven was boven de *Stoicijnen*, die van „ dat alles niets wisten, en ook daarin anderen geene onderrigting konden geven." — PLUTARCHUS verhaalt, dat METRODORUS, een der boezemvrienden van EPICURUS, aan TIMOCRATES ſchreef: „ Wat ben ik verheugd, van „ EPICURUS geleerd te hebben de kunst van mij regt te „ goed te doen! ô! Wat zegt het, als verlosſer van „ *Griekenland* gekroond te worden, of wegens voortreffelijke wijsheid den palmtak weg te dragen? — Neen! „ Veel beter is het, te brasſen en te drinken, zoo veel „ men lust en verdragen kan." — Dat HORATIUS zichzelven „ een dik, vet, glad Zwijn uit de kudde van „ EPICURUS" noemde, is overbekend. — SENECA vermeldt: „ Men kon PLATO en ARISTOTELES verwijten, „ dat zij inhalig waren; DEMOCRITUS, dat hij het geld „ verwaarloosde; EPICURUS, dat hij het verkwistte,"

en

en wel, naar 't berigt van evengenoemden TIMOCRATES, aan brasſen en zwelgen.

Hooren wij hiertegen de verdedigers van EPICURUS, zij zullen zeggen: Talrijk zijn de beſchuldigingen, doch niet genoeg naar waarheid, om ons af te trekken van de achting, welke wij EPICURUS wegens zijne matigheid toedragen. Over de oude Blijſpeldichters, die zich niets ſchaamden, voor welken SOCRATES zelf niet veilig was, bekreunen wij ons even weinig, als over 't geen HORATIUS *ſchertſende* van zichzelven geſchreven heeft. Tegen deze getuigenisſen kunnen ook die van den Hekeldichter JUVENALIS wel opwegen. Deze doet EPICURUS voorkomen, als in zijnen niet grooten Tuin zich vergenoegende met hetgeen noodig was, om honger, dorst en koude te verdrijven. — Hoort men DIOCLES bij LAERTIUS, hij verzekert u, „ dat men „ zich in dien Tuin met ſchrale ſpijs en drank geneerde." — Vraagt gij SENECA, „ hij waarſchuwt dezulken, „ die zich in den Tuin van EPICURUS weelderig meenden te vergasten, dat zij zich niet moesten bedriegen, „ alzoo daar voedſel werd geſchaft, niet om den honger „ te prikkelen, maar ſlechts om denzelven te ſtillen, „ en drank aangeboden, zoo gemakkelijk te verkrijgen, „ als geſchikt om alleen den dorst te leſchen." — Moest CICERO niet tot lof van EPICURUS uitroepen: „ Met hoe „ weinig was de man te vreden!" — En PLUTARCHUS, moest hij niet erkennen, „ dat EPICURUS eenvoudigen meelkost en peulvruchten voor zijne grootſte lekkernij pleeg „ te houden?" — Wat eindelijk den Renegaat TIMOCRATES belangt, wie zal hem vertrouwen; daar hij bovendien door het overdrevene zijner aantijgingen genoeg bewijst, dat hij dezelve verzonnen heeft?

't Is TIMOCRATES, die, gelijk wij vroeger herinnerden, van EPICURUS was afvallig geworden, en van hem niet alleen de ſchandelijkſte, boven vermelde, onmatigheid in brasſen en zwelgen, maar ook verhaald heeft de verregaandſte ontuchtigheden, welke door anderen nader bevestigd, doch ook weder even krachtig zijn tegengeſproken. Het lust mij niet, hier dingen op te halen, veel te onkiesch ter mededeelinge. LAERTIUS zegt: „ Die zulks van EPICURUS verhalen, toonen hun verſtand verloren te hebben."

Zij, die dit alles door lastertongen uitgebraakt en door anderen onbedacht nageſchreven achten, beroepen zich, en te regt, op dezen en genen der vijanden en tegenſtre-

vers van EPICURUS ter zijner verdediging. Zoo is te dezen opzigte buiten twijfel aanmerkelijk het zeggen van CHRYSIPPUS, een' zijner ergste vijanden. Iemand beweerde, dat EPICURUS door zijn ingetogen voorbeeld bewezen had, hoe een Wijze zich boven liefde en wellust verheffen moest. Dit tracht CHRYSIPPUS dus te weêrleggen: „ EPICURUS, „ zegt hij, heeft met zijn voorbeeld niets bewezen; „ want hij was voor dien hartstogt geheel onvatbaar." De ingetogenheid van EPICURUS wordt derhalve door hem veronderfteld, fchoon niet aan wijsheid, maar aan gevoelloosheid toegefchreven. Aanmerkelijk is het daarenboven, dat CICERO, die zich geheel niet kon vereenigen met EPICURUS in het Vermaak tot het hoogfte goed te verheffen, meer dan eens aanmerkt, „ dat zijne zeden „ die leer weêrfpraken, en hij dus zichzelven niet gelijk „ was;" 't welk CICERO aan gebrek van fchrander oordeel toefchreef. Een Wijsgeer, die zoo matig en ingetogen leefde, moest, naar zijne gedachten, het Vermaak niet tot hoofddoel der Zedeleer ftellen.

Deze getuigenisfen ftrooken derhalve geheel niet met het verwijt wegens de fpoorlooze weelde en fchandelijke ontuchtigheden, waarin zich EPICURUS zou verloopen hebben, en waaraan niet flechts zijn ontzenuwd ligchaamsgeftel, maar ook zijn dood zou moeten worden toegefchreven. Weinig komt dit laatfte ook weder overeen met de berigten, volgens welke EPICURUS, fchoon doorgaande niet ftark, maar teeder van geftel, echter den ouderdom van 72 jaren bereikt heeft, en overleden is aan de gevolgen van fcherpe graveelpijnen. Deze hebben hem, de laatfte dagen zijns levens, hevig gefolterd; doch onder dezelve heeft hij zich geheel anders gedragen, dan men van eenen verwijfden en uitgemergelden lichtmis, gelijk men hem heeft afgefchilderd, moest verwachten. Immers 't blijkt uit eenen brief van EPICURUS, die bij LAERTIUS en anderen nog voorhanden, en door hem zeer kort voor zijnen dood gefchreven is, dat hij zich tot in de jongfte oogenblikken troostte met te gedenken 't geen hij als Wijsgeer had tot ftand gebragt, en zulks met eene opgeruimdheid van geest, die, op grond van dezen brief, door CICERO, SENECA en M. ANTONINUS geroemd wordt.

Men herinnert zich (en hierbij dien ik nog een oogenblik ftil te ftaan) als onder de bezwaren vermeld, dat bij de Leerlingen van EPICURUS Vrouwen waren, die, naar 't gevoelen zijner Tegenftanderen, „ niet weinig toebragten, om het

„ Ver-

„ Vermaak, als hoofddoel zijner Zedeleere, te helpen be-
„ vorderen." Dat er Vrouwen waren onder de leerlingen van EPICURUS, hebben zijne Verdedigers niet kunnen ontkennen; maar zij beweren, dat men ten onregte daaruit gelegenheid genomen hebbe om den naam dien Wijsgeers te bekladden. Hij was ongehuwd; vandaar te minder vreemd, dat de Tegenstrevers van deze omstandigheid partij trokken, ten einde den Tuin van EPICURUS af te schetsen als het middelpunt van allerlei wellustigheden. Maar PLATO, SPEUSIPPUS, PYTHAGORAS en PLOTINUS telden ook Vrouwen onder hunne leerlingen. Dit moet men dus niet beschouwen, als alleen eigen geweest te zijn aan de School van EPICURUS. Dan, men heeft hem vooral te last gelegd oneerbare gemeenschap met eene LEONTIUM. Dit kan, zegt men, blijken uit minnebrieven aan haar geschreven; alsmede uit eenen brief van deze LEONTIUM aan eene LAMIA, waarin zij klaagt „ over het on-
„ gemakkelijk humeur van EPICURUS, die ook toen reeds
„ 80 jaren oud was," enz. Maar, behalve dat de Verdedigers van EPICURUS regt meenen te hebben, zijne nu bedoelde brieven door eenen DIOTIMUS, een *Stoicijn*, verdicht te verklaren, toonen zij de valschheid des briefs van LEONTIUM uit 't geen deze van den 80 jarigen EPICURUS schrijft, daar het door meer dan één ondubbelzinnig bewijs kan worden bevestigd, dat hij slechts den ouderdom van 72 jaren bereikt heeft, en LEONTIUM vóór hem gestorven is. Deze LEONTIUM was niet de Mijzit van EPICURUS, maar van METRODORUS, een zijner gemeenzaamste Vrienden; terwijl bovendien van haar vermeld is, dat zij tegen THEOPHRASTUS geschreven heeft, en wel, naar CICERO's getuigenis, „ op geestigen Attischen
„ trant;" 't geen hare bekwaamheid en zucht voor de Wijsbegeerte kan bewijzen.

Op deze en soortgelijke wijze tracht men de eer van EPICURUS te redden, met aantooning van het valsche der aantijgingen. En indedaad, ware EPICURUS wegens zijne verderfelijke zeden den naam van Wijsgeer onwaardig, en de Tuin, waarin hij onderwees, eer een Bordeel dan Oefenschool te noemen, waarom heeft men dien Tuin op hoogen last niet doen sluiten, en hem met zijne bende niet uit *Athene* verjaagd? — Dit is intusschen niet gebeurd. Naar 't verhaal van LAERTIUS, heeft zijn Vaderland hem vereerd, en door metalen standbeelden zijne gedachtenis vereeuwigd.

Na

Na al het bijgebragte mag men vragen: vanwaar die beschuldigingen? De Verdedigers van EPICURUS zoeken de bron in den naijver der andersdenkende Wijsgeeren, vooral der *Stoicijnen*. Deze naijver, bestaat zij nog in onze dagen, 't geen niet te loochenen is, moet in *Griekenland* verregaande geweest zijn. CICERO althans verklaarde van de ligtzinnigheid der *Grieken*, „ dat dezelve gemeenlijk overvloeg tot eene verkeerdheid, waardoor zij de „ geenen, die van hun in denkwijze verschilden, met „ schelwoorden en laster aanvielen." De *Stoicijnen* voorzagen de kunst meesterlijk, om elk, die niet naar hunne Leer zich wilde schikken, als eenen zot te versmaden, en waar zij vermogten gehaat te maken. SENECA, die volijverige *Stoicijn*; — SENECA, die zelfs zich verluiden liet, „ dat hij tusschen de *Stoicijnen* en andere Wijsgeeren evenveel onderscheid vond, als tusschen mannen en „ vrouwen," — SENECA was nogtans bij velen zijner Secte in ongunst, omdat hij, nu en dan, gelijk wij ook reeds gehoord hebben, ten voordeele van EPICURUS zich verklaarde: „ Naar mijn gevoelen," dus laat hij zich hierover uit, „ wat men ook daarvan zegge, heeft de Leer van „ EPICURUS veel, 't geen heilig, 't geen regt is, en „ zelfs naar het strenge of sombere trekt. Verre zij het „ van mij, met sommigen onzer, de Secte van EPICURUS de leermeesteresse der euveldaden te noemen. „ Neen! Zij staat wel ter kwader naam, doch ten onregte. Men heeft zich aan het woord Vermaak gestooten, „ en zich alzoo door den voorgevel van het gebouw der „ Epicurische Wijsbegeerte laten misleiden; ware men „ het gebouw binnen getreden, men zou anders geoordeeld hebben." — Op deze en dergelijke wijze zich verklarende, moest SENECA, naar zijn eigen schrijven, duchten dit verwijt der *Stoicijnen*: „ Hoe, SENECA! verlaat gij onze partij, of vermengt gij de beginsels van EPICURUS met die van ZENO? Verlaat ons dan „ liever, eer gij ons zoudt verraden."

Behalve dezen te verregaanden naijver, en daaruit geboren voorbeoordeelen bij sommigen; behalve de gewoonte van velen, om het huis alleen naar den voorgevel te beoordeelen; zoo waren 't ook de onnatigheid en bedorven zeden van dezen en genen der *Epicuristen*, die het Stelsel in verachting gebragt hebben. Dezen zijn intusschen door de betergezinden nooit onder de echte leerlingen geteld, maar als Sophisten veroordeeld. Van dezen zijn er, naar

't be-

't berigt van ÆLIANUS, uit *Rome* gebannen, met name ALCÆUS en PHILISCUS, als bedervende de jeugd door leere en voorbeeld. Ook zijn er geweest, die het Stelsel van EPICURUS tot een' dekmantel gebruikt hebben, om het afzigtige hunner vuige wellustigheid onder denzelven te verbergen, en zich te verdedigen met het gezag eens Wijsgeers, wiens leere van het hoogste goed zij schandelijk misbruikten. Dezulken waren PISO en GABINIUS, van welken CICERO gewaagt, zeggende van den eersten: „ Toen PISO vernam, dat EPICURUS het Vermaak aanprees, „ gevoelde hij daardoor zijne zinnen derwijze geprikkeld „ en zijne driften ontvlamd, dat hij, gelijk een togtige „ hengst, die leere als aanbrieschte, en geenen Onder„ wijzer der Deugd, maar van den Wellust scheen ge„ vonden te hebben."

Van dezen stempel waren er velen, en zijn er misschien nog, „ die, gelijk SENECA zich uitdrukt, een weelde„ rig en wellustig leven leidden; niet als daartoe door „ EPICURUS gebragt; maar, aan de zedeloosheid over„ gegeven, hunne gebreken in den schoot dier Wijsbe„ geerte wilden verbergen, en derwaarts zich met drift „ begaven, waar zij het Vermaak als het hoogste geluk „ hoorden prediken." — Zoo waren er in alle tijden, die, door misbruik, de Secte, welke zij toegedaan waren, bij bevooroordeelden verdacht maakten. Maar, gelijk er tegen zulke misbruikers der Platonische en Stoïsche Wijsbegeerte Mannen gesteld worden, die bij Tijdgenooten en Nakomelingen met lof zijn bekend geweest, op gelijke wijze kan men zich, ten opzigte van de voorstanders der Epicurische Wijsbegeerte, beroepen op het voorbeeld van TITUS POMPONIUS ATTICUS, die ten overvloede uit deszelfs levensbeschrijving door CORN. NEPOS bekend is, — van C. CASSIUS, die zich met BRUTUS ter handhaving van *Rome's* Vrijheid vereenigd heeft, en bij CICERO zeer hoog geroemd wordt, — en van C. TREBATIUS, welken dezelfde CICERO bij CÆSAR heeft aanbevolen, als een man, niemand wijkende in braafheid, in wijsheid en verstand; om nu van anderen te zwijgen, wier namen en hoedanigheden bij de verdedigers van EPICURUS vermeld staan.

Hebben zedeloozen zich van de Epicurische Leer als masker bediend, en dezelve daardoor verdacht gemaakt, uit de tegengestelde voorbeelden zou men weder kunnen opmaken, dat dezelve in haren aard niet zoo afschuwelijk zij

zij geweest, als doorgaans gedacht wordt. Het valt toch zedeloozen gemakkelijker, eene goede leer te misbruiken, dan mannen van eer, zich te ſcharen onder de banieren van eenen verachtelijken voorganger. Het is minder vreemd, dat ligtzinnigen hunne ſleohtigheden verglimpen, door zich van den klank der woorden te bedienen, of dezelve, naar 't hun best te paſſe komt, uit te leggen, dan dat mannen van aanzien en erkende braafheid hunne achting in de waagſchaal zouden ſtellen, door de openbare omhelzing eener niet alleen verachte, maar ook in haren aard verderfelijke Leere. Dan laat ons, ten beſluite, deze Leer zelve eens beſchouwen, om te zien, wat EPICURUS hebbe vastgeſteld ten aanzien van het hoofddoel der Zedekunde, en de middelen om hetzelve te bereiken.

Uit den *brief* van EPICURUS aan MENOECEUS, en uit zijne *korte Stellingen* en *Leefregels*, blijkt, dat hij aldus redekavelt: Alle levende en gevoelige wezens toonen, zoodra zij ter wereld komen, zich afkeerig van ſmart, begeerig naar genoegen. Dit zelfde is den mensch ingeſchapen. Hij tracht ſteeds, al wat ſmart en ongenoegte baart, van zich te verwijderen, en zoowel te bekomen als te behouden 't geen aangenaam of genoegelijk is. Uit deze algemeene waarneming wil EPICURUS afgeleid hebben de regtmatigheid van het gevoelen: dat de mensch zich als 't hoogſte goed voorſtellen moet de afwezigheid van ſmart en daaruit volgende tegenwoordigheid van genoegen (*). Dit hoogſte goed zou hij volkomen bezitten, zoo hij gelukkig genoeg ware te deelen in welſtand naar ligchaam en geest: naar het ligchaam, in 't genot van gezondheid, die hem van pijn en ſmart bevrijdt, waardoor hij zich geheel wel gevoelt, en aangeſpoord vindt tot opgeruimdheid en blijdſchap; naar den geest, in gerustheid en kalmte, niet beroerd door zorg, kommer, verdriet, vrees, of andere ontrustende begeerlijkheden.

EPICURUS heeft derhalve meer ontkennend, dan ſtellig van het hoogſte goed geſproken, en als deszelfs limiet opgegeven, de volſtrekte afwezigheid van ongenoegte.

Het hoogſte goed begint, waar ligchaamsſmart en zielsverdriet volkomen ophouden. Voor den mensch is de ſmart voor vermeerdering of vermindering vatbaar; voor den

(*) Μέλε ἀλγεῖν καὶ σῶμα, μήτε τεράζεται καὶ ψυχή.

den mensch kunnen ook de genoegens toe- en afnemen. Het een en ander is bij hem onderhevig aan verandering in grootte en duur. Hij moet daarom ook niet elk genoegen zonder onderscheid najagen, maar somtijds meer dan ééne geneugte laten voorbijgaan, wanneer er namelijk grooter smart uit volgen zoude; en omgekeerd, aan meer dan ééne ongeneugte den voorrang geven, wanneer deze de bron kan worden van overvloediger genoegen. Vanhier noemt EPICURUS de *Voorzigtigheid* den grondslag, waarop het gebouw des geluks door den mensch moet worden opgetrokken. Zij is de moeder dier deugden, welke de kweeksters zijn van dat zinnelijk en zedelijk genoegen, aan den welstand van ligchaam en geest verbonden, en zuiverder in 't genot, naar mate smart of kwelling hetzelve minder vergiftigt.

Om deze reden prijst hij voor den welstand des ligchaams en het genoegen der ziele ten sterkste aan de Zelfbeheersching, die ons leert met weinig vergenoegd te zijn; die ons voor verdriet bewaart, verpligt zijnde ons sober te behelpen; die ons den overvloed aangenamer maakt, door denzelven met matigheid te gebruiken, in de volle overtuiging, dat wij, daarvan niet afhankelijk, ook met het geringere zouden te vreden zijn. Het onaangenaam gevoel, 't welk door honger en dorst verwekt wordt, verdwijnt toch even zeer door 't gebruik van eenvoudige, als van kostbare spijzen en dranken. De eenvoudige zijn meest de gezondste. Het doorgaand gebruik der eerste maakt den mensch geschiktst voor de dagelijksche bezigheden, doet hem, wanneer het te pas komt, met grooter smaak zich in de geregten aan beter toebereide tafels verlustigen; terwijl de Matigheid hem bovendien 't best bestand maakt tegen wederwaardigheden.

„ 't Blijkt derhalve — dus gaat EPICURUS voort — dat „ ik, het Vermaak het *hoogste goed* noemende, niet be„ doele de vermaken derzulken, die zich in weelde ba„ den, en dezelve in het genot van dierlijken wellust „ stellen; gelijk sommigen uit onkunde en partijdigheid „ mij hebben te last gelegd. Ik bedoel dat vermaak of „ genoegen, 't welk bestaat *in afwezigheid van ligchaams„ smart en zielsverdriet*, — vermaak of genoegen, niet te „ vinden op den weg der ongebondenheid. Zoo min „ toch de drinkgelagen en gedurige brasserijen hetzelve „ aanbrengen, even weinig is het de vrucht van schan„ delijke ontuchtigheden."

Dit

Dit acht ik thans genoeg, om een denkbeeld te geven van 't geen EPICURUS door *het hoogſte goed* verſtaat, en van de *middelen* om hetzelve te verkrijgen, zoo veel 's menſchen toeſtand hier gedoogt.

Van waar, zal men hier weder vragen, van waar de beſchuldiging, alsof deze Leer, in zichzelve hoogst verderfelijk, op niets anders uitloope, dan op bejag van zinnelijk genot niet alleen, maar tevens op het leiden van een verwijfd en wellustig leven? De voorſtanders van EPICURUS antwoorden: Deze beſchuldigingen wellen op uit dezelfde bronnen, waaruit de vergiftigende lastertaal is opgeſtegen, waarmede men zijn Karakter heeft willen bezoedelen. Die bevooroordeeld, die bitter genoeg waren, den heuſchen, vriendelijken, matigen en ingetogen EPICURUS, als eenen ondankbaren kwaadſpreker, eenen vraat en wijnzuiper, eenen vernachter in ſlaapkameren en ontuchtigheden, te brandmerken; waarom zouden dezen te naauwgezet zijn om zijne Leere te verdraaijen? Wat zou dezen, zoo zeer door partijdigheid verblind, beletten, volmondig te beweren, dat men, volgens dezelve, niet wijs, niet regtvaardig, niet matig leven kan; ofſchoon EPICURUS zelf met zoo vele woorden verklaard heeft, „ dat men, ten einde genoegelijk te leven, juist zeer „ wijs, regtvaardig en ingetogen zijn moet."

Maar zijn er dan geene bedenkingen tegen deze Zedeleer te maken, die, aan een gezond oordeel getoetst, aandacht verdienen? — Het is verre van mij, dit te willen ontkennen. Ik hoop in het vervolg tijd en gelegenheid te zullen vinden, deswege het een en ander ter letterkundige uitſpanning mede te deelen. Om thans de aandacht niet te misbruiken, eindige ik met de volgende aanmerking: Alle de ſtrijdige oordeelvellingen en berigten, nopens het Karakter, de Levenswijze en het hoofddoel der Zedeleere van EPICURUS bijgebragt, maken de beſliſſing wel moeijelijk, doch 't oordeel, mijns achtens, billijk, 't welk de ſchaal aan de gunſtigſte zijde doet overſlaan. Waren de Voorſtanders welligt te uitbundig in hunne loffpraken, de Tegenſtrevers waren te bitter in hunne beſchuldigingen. Misſchien doen wij het best der waarheid hulde, wanneer wij uit het nu vermeldde dit beſluit trekken: De gewoonte, om *Epicurisme* en Zedeloosheid voor woorden van gelijke beteekenis te houden, moet niet regtſtreeks uit de Leer en Zeden van EPICURUS herleid, maar voornamelijk aan partijdige verklaring en ver-

Digitized by Google

verkeerde toepassing worden toegeschreven; even als de verwarring van *Stoicisme* en Gevoelloosheid niet te stellen is geheel op rekening der Leere en des Gedrags van ZENO, maar tevens haren oorsprong heeft, zoo wel uit eene verkeerde opvatting zijns Stelsels, als uit de dwaasheid van dezen en genen der Aanhangeren, die zich verluiden lieten, buiten het bereik van pijn of smart, en boven alle gemoedsbeweging verheven te zijn.

OVER DE DOOR EENE VERKEERDE GENEESWIJZE VERWEKTE ZENUWKOORTSEN. Door C. W. HUFELAND.

De steeds toenemende vermeerdering der Zenuwkoortsen verwekt bij de onkundigen verwondering en vreeze. Naauwelijks houdt hier thans eene Koorts drie dagen aan, of het is eene Zenuwkoorts. Van de voormaals zoo menigvuldig voorkomende Zinkings-, Slijm-, Gal- en Verkoudheids-koortsen hoort men bijna niet meer spreken. De Zenuwkoorts, dit schrikbarend woord, is bijna alleen aan de orde van den dag [te weten in het Noordoostelijk Duitschland]. Het verdient dus wel eenig onderzoek, of waarlijk de zaak, dan of alleen de naam menigvuldiger is geworden. In zoo verre de Zenuwkoorts haren natuurlijken grond heeft in de gesteldheid van het hedendaagsch Menschdom, is zij voorzeker menigvuldiger geworden; doch de naam daarvan is nog oneindig meerder toegenomen. Onze nieuwe Geneesheeren uit de Browniaansche School kennen slechts twee klassen van Koortsen, sthenische en asthenische. Sthenische koortsen bestaan, volgens hun, naauwelijks meer. Dan daar niet de aanwezige verschijnselen, maar alleen de voorafgaande oorzaken der Ziekten hierover beslissen moeten, (thans, met een daar op weinig passenden naam, *schadelijkheden* genoemd); terwijl ook bij de meeste koortsen huiverigheid, gemelijkheid en een verloren eetlust gedurende eenige dagen voorafgaan; waarbij nog komt, dat de meeste menschen zwakker zijn, dan voorheen: zoo valt het niet te verwonderen, dat de beslissing doorgaans asthenisch uitkome. Asthenische koortsen worden verder bij de meesten als van eene gelijke beteekenis met Zenuwkoortsen beschouwd; zijnde dus het denkbeeld eener Zenuwkoorts bij hun volkomen ontkennend, waardoor alles, hetwelk niet sthenisch (*ontsteken-*

aardig) is, voor Zenuwkoorts wordt gehouden. Op deze wijze vervallen dus alle voormalige Zinkingskoortsen, Galkoortsen, Slijmkoortsen, enz. en bekomen den naam van Zenuwkoortsen. Of dit gebruik op waarheid gegrond zij, daaraan valt grootelijks te twijfelen; gelijk ook, of hetzelve voor de Geneeskunde nuttig zij. Want wanneer men bepaaldelijk wil spreken, dan kan men alleen eene Zenuwkoorts eene zoodanige noemen, die hare hoofdzitplaats en verschijnselen inderdaad in de Zenuwen heeft, zoo dat zij zich door hare eigendommelijke kenmerken onderscheide, die men zoo uitmuntend bij HUXHAM en bij SELLE in zijne *Pyretologia* vindt opgeteekend. Het is dus veeleer een geweldige misslag, iedere Koorts, omdat de Levenskracht daarbij maar een weinig onderdrukt, of omdat dezelve niet verhoogd is, eene Zenuwkoorts te noemen. Ja ik schroome niet, de heden zoo veel menigvuldiger voorkomende zoogenoemde Zenuwkoortsen voor valsch te verklaren, en dezelve onder den naam van *Febris nervosa artificialis sive factitia* te bevatten.

Doch hetgeen het beklagelijkste is, niet alleen de naam, maar ook de zaak zelve wordt door zoodanig eene verkeerde handelwijze, en door deze zoogenoemde nieuwe Geneeskunde, grootelijks vermenigvuldigd. Ten volle ben ik daarvan overtuigd, en de ervaring heeft mij menigmalen getoond, dat vele Zenuwkoortsen, die in den beginne niets waren, dan eenvoudige Prikkelings-, Zinkings- of Gastrische Koortsen enz., en die men, volgens de oude handelwijze, door een enkelvoudig zweetdrijvend middel, of ook, daar zulks te pas komt, door middel van een Braak- of Purgeermiddel, binnen weinige dagen zou hebben kunnen genezen, alleen tot Zenuwkoortsen waren geworden, omdat men haar zoodanig had benoemd, en ook wezenlijk zoodanig had doen ontaarden, door haar, volgens de gronden der Opwekkingsleere (*Erregungsgrundsätzen*), met sterke prikkelende Geneesmiddelen te behandelen.

Laten wij eens een jong mensch onderstellen, 't welk in het begin van zoodanig eene koorts is afgemat, gelijk bij alle koortsige lijders plaats grijpt, doch die in zijn hart, en in zijn geheel prikkelbaar gestel, nog rijk aan kraehten, bloed en warmte is. Zoo zal zijne ziekte door zoodanige Geneesheeren, voor het begin eener Zenuwkoorts worden verklaard, en de genezing met de zoo-

voegendemde zachte prikkelende middelen worden begonnen; waardoor een drankje wordt verstaan, hetwelk twee of drie drachmen *Valeriaan* of *Calmus*, en eene halve of zelfs eene geheele drachma *Liquor miner. anod.* bevat. Het natuurlijk gevolg van zoodanig een verkeerd middel is, dat de snelheid van den pols, de hitte en de koorts ten volgenden dage zijn vermeerderd. Wat kan de opwekking-minnende Geneesheer (*Erregungsarzt*) thans anders doen, dan de prikkels te vermeerderen? Dus moet hij geven *Serpentaria*, *Wijn*, *Laudanum*, enz. De gevolgen hiervan zijn, na verloop van eenige dagen, geweldige congestien naar het hoofd en de borst, ijlhoofdigheden, bezetting der longen (die alle als plaatselijke asthenische aandoeningen behandeld worden!) of eene algemeene overprikkeling en dus algemeene zwakheid; hoedanige maatregelen eindelijk eene ware Zenuwkoorts moeten doen geboren worden.

Op mijn geweten kan ik verzekeren, dat ik, in de laatste jaren, meermalen bij zoodanige zieken gevraagd ben, die zich in het derde of vierde etmaal van zoodanig een overprikkelingsproces bevonden, en tot wier genezing ik niets te doen had, dan het prikkelend middel achter te laten, en daarvoor in plaats te geven eene verkoelende Mixtuur, met Geest van Minderer, Ammoniakzout, enz. Ik vrage mijne onbevooroordeelde Ambtgenooten, of hun ook niet dikmaals zoodanige gevallen zijn voorgekomen? en of zoodanige Koortsen niet met regt den naam verdienen van *Febres nervosae artificiales sive factitiae*? dewijl dezelve inderdaad een voortbrengsel der konst zijn.

MERKWAARDIGE BIJZONDERHEDEN WEGENS HET LEVEN EN DE LOTGEVALLEN VAN WIJLEN JOSEPH HAYDN, BEROEMD TOONKUNSTENAAR.

(*Vervolg en Slot van bl. 204.*)

De wederzijdsche verknochtheid van HAYDN en PLEYEL vertoonde zich bij alle gelegenheden, niet slechts gedurende den langen tijd, welken zij te zamen verkeerden, maar zelfs nadat de noodzakelijkheid van zich te vestigen

en op eigen wieken te drijven den Kweekeling had verpligt, van zijnen geliefden Meester zich te verwijderen.

De uitmuntende lessen, welke hij van hem had ontvangen, ten nutte willende besteden, leide hij zich inzonderheid toe op het componeeren van Sonaten voor het Klavier, wier verdienste wel bekend is. Reeds geruimen tijd waren zij van elkander gescheiden geweest, toen de Kweekeling aan zijnen Leermeester twee dier Sonaten, als eerstelingen van zijn talent, zond; te *Straatsburg* gecomponeerd, alwaar hij toen woonde, en dezelve grooten opgang gemaakt hadden.

Dit geschenk, welk niet anders dan de hulde der dankbaarheid was, had een gevolg, welk, tusschen twee menschen, minder berekend om elkander te achten en te beminnen, eene vriendschapsbreuk zoude hebben kunnen doen ontstaan. Te weten, eenigen tijd nadat HAYDN het had ontvangen, vroeg hem een Muzijkhandelaar van *Londen*, (FORSTER, meen ik, was zijn naam) door eenen brief, *om drie nieuwe Sonaten van zijne compositie*, tevens den prijs bepalende, welken hij er voor wilde besteden, en op voorwaarde van ze hem terstond toe te zenden. HAYDN, die thans een groot werk onder handen had, wilde het om deze beuzeling niet staken; maar den voordeeligen prijs, die hem werd aangeboden, ook niet willende van de hand wijzen, zond hij aan den Koopman, met *eene* Sonate van zijne compositie, de *twee*, door zijnen Kweekeling hem vereerd, welke hij geene zwarigheid maakte als zijn eigen werk te zenden, overtuigd als hij was dat de Heer PLEYEL nimmer er een ander gebruik van zoude maken.

Het was bijkans omtrent den zelfden tijd, dat een der geassocieerden van het huis van LONGMANN en BRODERIP, insgelijks Muzijkhandelaars te *Londen*, door *Straatsburg* reizende, aldaar verscheiden stukken van PLEYEL's compositie hoorde, wiens naam meer en meer begon beroemd te worden, en bepaaldelijk de twee Sonaten, welke hij aan HAYDN had gezonden; hij was er van bekoord, kocht eenige van zijne stukken, en verlangde insgelijks de twee Sonaten te hebben. „ Neen!" zeide de Componist: „ ik heb de„ zelve voor mijnen Leermeester gemaakt, en de dank, „ welken hij mij daarvoor heeft betuigd, is de eenige „ prijs, welken ik begeer." — „ Sta ten minste toe," hernam de Engelschman, „ dat zij, tot uwen roem, op uwen „ naam in het licht worden gegeven." Zoo sterk drong hij

hij er op, dat de Heer PLEYEL zijne toeſtemming gaf, geen vermoeden hebbende, dat HAYDN reeds ten zijnen eigen behoeve er over beſchikt had.

HAYDN's werk en dat van PLEYEL kwamen te *Londen* bijkans gelijktijdig in het licht; doch de eerſte kooper, verwonderd dat het huis van LONGMANN het had durven wagen, op PLEYEL's naam twee Sonaten in het licht te geven, welke hij van HAYDN zelven had gekocht, en die, zoo als hij meende, van geenen anderen konden wezen, deed deze kooplieden een proces aan, die, van hunnen kant, niet minder verwonderd waren, dat, op HAYDN's naam, twee Sonaten verſchenen, door PLEYEL te *Straatsburg* gemaakt, zoo als de geheele ſtad wist; zij namen derhalve het pleitgeding aan. — Bekend is het, hoe ſtreng in *Engeland* de wetten op het nadrukken, naſchrijven en andere letterdieverijen, welke de Muzijk- en Boekverkoopers zich ſomtijds veroorloven, worden uitgevoerd: alle kunstminnaars te *Londen* namen deel in deze zaak, en wisten niet, wat zij er van moesten denken.

Intuſschen, terwijl het pleitgeding hangende was, kwam onze Kapelmeester, daartoe verlof hebbende bekomen van zijnen Vorst, te *Londen*, werwaarts de wensch dier zelfde kunstminnaren hem zints lang had geroepen. Bij zijne aankomst werd hij onderrigt aangaande het geſchil, waarvan hij het voorwerp was, en, zich herinnerende dat indedaad de twee Sonaten in geſchil van zijnen Kweekeling waren, was hij er mede verlegen. De Heer PLEYEL had, niet lang daarna, toevallig, de nieuwsgierigheid om *Londen* te zien, zonder te weten dat zijn oude Leermeester er zich insgelijks bevond; zoodra hij het hoorde, haastte hij zich om hem een bezoek te geven. De zaak werd tuſschen hen afgedaan; maar, elkander niet willende nadeelig zijn, wisten zij niet, wat zij zouden antwoorden aan de regters, voor welke de belanghebbenden, hun gelijktijdig aanwezen in de ſtad te baat nemende, hen gedagvaard hadden: zij wisten er niets beter op, dan de eenvoudige waarheid te zeggen, die indedaad, bij genoegzaam alle gelegenheden, ons nuttiger is dan de fijnſte leugen. De regters en de kooplieden zelve erkenden de opregtheid der twee Componisten; in plaats van een vonnis, hetwelk hoogstnadeelig zou geweest zijn, werd een accoord getroffen. HAYDN kwam er af met de kosten, die in waarheid te *Londen* buitenſporig zijn, en hij gaf drie nieuwe Sonaten van zijne compoſitie aan elk' der beide uitgeveren.

Digitized by Google

HAYDN bleef Kapelmeester van Prins NICOLAAS VAN ESTHERAZY tot aan diens dood, en behield, na deszelfs overlijden, den titel en zelfs de wedde, die, naar lands gebruik, bestond, deels in goederen, deels in een pensioen: zoodanig was de schikking volgens den uitersten wil van den Prins, aan wiens familie hij verbonden bleef, zonder dat hij tot eenige werkzaamheid verpligt was.

Reden is er om zich te verwonderen, dat een zoo groot man, die zoo beroemden naam had, die in de toonkunst geene weêrga had, niet als Kapelmeester beroepen werd aan 's Keizers hof; nog meer zal men zich verwonderen, wanneer men bedenkt, dat deze Keizer JOSEPHUS DE II was, de meest verlichte Vorst van zijnen tijd, de grootste Vriend der Kunsten, de echtste Wijsgeer. Waar is het, dat HAYDN, die meer werks maakte van zijne kunst dan van zijne fortuin, met zijn lot te vrede, en te zedig om te gelooven dat zijn talent een meer schitterend lot verdiende, onbekwaam was tot het doen der noodige stappen en verzoeken, om eenen aanzienlijker post te verwerven. Maar, zal men zeggen, hij behoefde er niet om te verzoeken; genoeg moest hem de Keizer kennen, om het zich tot roem te rekenen, de eerste te zijn, welke hem dien post aanbood; dit ook was JOSEPHUS voornemens te doen in eenen tijd, dat HAYDN zich te *Weenen* bevond; zie hier, wat hem zulks belette.

Des Keizers Kapelmeester, die het ook van de Hoofdkerk is, was toen zekere GASMAN, een man van minder dan middelmatige bekwaamheid, maar even zoo bekwaam in de kunst van zich in te dringen, als onbekwaam in zijne kunst, jaloers van aard, een kruipend hoveling, buigzaam, loos, en te gevaarlijker, omdat hij alle deze ondeugden onder den schijn van menschlievendheid en eenvoudigheid bedekte. Aan dezen man deelde de Keizer zijn ontwerp mede, om HAYDN als Kapelmeester hem toe te voegen. GASMAN, die niets meer had te vreezen dan zoodanig eenen ambtgenoot, wachtte zich echter wel, er iets van te laten blijken: met een voorkomen van openhartigheid gaf hij tot antwoord: „ Sire! met HAYDN ben ik „ naauw verbonden, en hem wilde ik liever dan eenigen „ anderen mij zien toegevoegd; maar ik acht mij verpligt, „ uwe Majesteit omtrent den aard van zijn talent te moeten inlichten. Zeker is het, dat deze Componist zeer „ beroemd is, en dat hij het in zekere opzigten verdient „ te zijn, indien niet van den kant der verbeeldings-

„ kracht,

„ kracht; waarvan hij geheel ontbloot is, zichzaam om de
„ bekwaamheid, met welke hij van de denkbeelden van
„ anderen zich weet te bedienen, dezelve dermate om-
„ te werken en te vermommen, dat het moeijelijk is de-
„ zelve te herkennen; ten minste in de geheimen der
„ kunst te worden ingewijd; hij bespiedt alles nieuws,
„ wat er in het licht komt; geen nieuw stuk wordt er
„ gegeven, of hij maakt aanteekeningen van alle de brok-
„ ken, welke hij verstaat, indien hij slechts hoop heeft, er
„ eenige partij van te zullen trekken. Maar, opdat uwe
„ Majesteit niet moge gelooven dat ik Hem zoek te mis-
„ leiden, bied ik aan, eerstdaags er een bewijs van te
„ geven. Binnen kort moet ten hove eene nieuwe Opera
„ van eenen Componist van groote verdienste gegeven
„ worden; indien uwe Majesteit het goedvinde, zal ik
„ HAYDN daarop noodigen, hem tegen over uwe Loge
„ plaatsen, opdat uwe Majesteit over 's mans gedrag ge-
„ durende de vertooning moge oordeelen." De Keizer
gaf zijne toestemming.

Statelijk ging diensvolgens GASMAN HAYDN op de Opera noodigen, ter aanmoediginge er tevens bijvoegende, dat hij tegen over den Keizer zou geplaatst worden, welken hij verlangde te zien. Ten bepaalden tijde gingen zij te zamen derwaarts.

Kort vóór de Ouverture, in zijn' zak voelende, riep GASMAN: „ Lompert die ik ben! daar heb ik mijne
„ Musicale *Agenda* en mijn' bril vergeten; en evenwel
„ heeft de Keizer mij bevolen, van de treffendste ge-
„ deelten der Opera, die gegeven zal worden, aanteeke-
„ ning te houden, om dezelve voor hem afzonderlijk te
„ copieeren, en ze in zijne Concerten te voegen. Hebt
„ gij ze bij u?" — „ Ja," zeide HAYDN; „ ik heb
„ die altijd bij mij, als ik op reis ben, [iets, hetwelk
„ GASMAN zeer wel wist] om de vlugtige invallen, die
„ wanneer ik alleen ben, mij te binnen schieten, op te
„ teekenen." — „ Zeer goed," zeide de verrader:
„ doe mij het vermaak van de thema's van alle de stuk-
„ ken op te teekenen, welke ik u zal aanwijzen." Ge-
reed gaf HAYDN daaraan zijne toestemming. Bij elk merkwaardig stuk, bij elke treffende plaats, bij ieder denkbeeld, hetwelk het kenmerk van oorspronkelijkheid had, iets, dat in dit werk dikmaals gebeurde, verzuimde GASMAN niet, volgens afspraak, HAYDN aan te stooten, zoo min als de te veel vertrouwende HAYDN, in zijne Agenda,

zijne veroordeeling en zijne schande, immers in 's Keizers oog, zorgvuldig op te teekenen. De Monarch, die de aanteekeningen naauwkeurig onderzocht, eene zoo hatelijke list niet kunnende vermoeden, was van dit oogenblik af van zijnen wensch genezen, om iemand in zijnen dienst te hebben, die, volgens hetgene hij meende gezien te hebben, met de denkbeelden van anderen zich dus onbeschaamd verrijkte.

Hoe is het mogelijk, dat een Vorst van JOSEPHUS DES II verdienste dus in den strik konde gelokt worden? De Vorsten, indedaad, zijn niet in staat om alles met eigen oogen te zien, of zelve te beoordeelen; en zij zouden kwalijk handelen met zich op zichzelve alleen te verlaten in dingen, van welke zij geene grondige kennis hebben; hierom moeten zij zeer streng zijn in de keuze van dezulken, welke zij zoeken om voor hun te oordeelen. Met opzigt tot de Kunsten, is de uitsluiting van HAYDN eene vlek in de Regering dezes beroemden Monarchs. Met de minbelangrijkheid des voorwerps laat dezelve zich niet verontschuldigen: in een welbestuurd Rijk is niets onverschillig; en voorzeker zijn het de fraaije kunsten niet, welke een Souverein moet geringachten, die bij het nageslacht met roem wil gedacht worden. Een GASMAN was het, derhalve, niet alleen, het was geheel *Europa*, welk omtrent HAYDN moest geraadpleegd worden. Hoe is het mogelijk, dat de Keizer heeft kunnen gelooven, op het woord van eenen Muzikant, die, omdat hij zijn Kapelmeester was, daarom niet meer geloof verdiende, dat de man, die een zoo algemeenen roem genoot, slechts een elendige plagiarius was? Wat al daarbij belang hebbende stemmen zouden niet zijne rooverijen hebben uitgekreten, indien hij er aan schuldig geweest ware! En indien hij slechts met vreemde vederen had gepronkt, waar zoude hij dan denkbeelden genoeg hebben gevonden tot het zamenstellen van zoo vele stukken? Want weinige Muzikanten waren ooit zoo vruchtbaar. Indien men de moeite neme, om de stukken van meer of minder belang, welke hij heeft geschreven, op te sommen, zal men er achthonderd-tweeëntachtig vinden (*).

Hon-

(*) Niet onaangenaam zal voor velen zijn, dat wij eene Lijst hier laten volgen, door HAYDN zelven onderteekend, tot titel voerende: „ Lijst van alle de Muzijkwerken, welke ik

Honderd-achttien groote Symphonien, eene soort van Muzijk, in welke hij op eene zoo beslisfende wijze heeft uit-

lk mij heb kunnen herinneren, *van mijn achttiende tot op mijn drieënzeventigste jaar.*

Weenen, 4 December 1805.

(*geteekend*) JOSEPH HAYDN."

Symphonien, 118. Divertisfementen voor de *Baryton*, Alt en Violoncel, 125. Onderscheidene stukken voor de principale Baryton, als: 6 Duo's; 12 Sonaten met accompagnement van de Violoncel; 17 Serenaden; 3 Concerten. (In alles 163 stukken voor de Baryton.) Divertisfementen voor onderscheidene Instrumenten, van 5 tot 9 partijen, 20. Marschen, 3. Trio's voor twee Violen en een Bas, 21. Trio's voor twee Fluiten en eene Violoncel, 3. Solo's voor de Viool met accompagnement van de Alt, 6. Concerten voor onderscheidene Instrumenten: Viool en Violoncel, 3. Contre-bas, 1. Hoorn, 2. Trompet, 2. Fluit, 1. Orgel, 1. Klavier, 3.

Kerkmuzijk. Misfen, 15; Offertoires, 4; *Salve Regina* op vier stemmen, 1; *Salve* voor het Orgel alleen, 1; Gezang voor de Mis ter middernacht, 1; *Responsaria de Venerabili*, 4; *Te Deum*, 1; Koren, 3.

Quatuors, 83 (*). Sonaten voor de Forte-piano, 66. Kleine Italiaansche Duetten, Duitsche en Engelsche Gezangen, 42 (†). Canons, 40. Gezangen op drie en vier stemmen, 13.

Italiaansche Opera's, 14. *La Canterina*; *l'Incontro improviso*; *lo Speziale*; *la Pescatrice*; *il Mondo della luna*; *l'Isola disabitata*; *l'Infedeltà fedele*; *la Fedeltà premiata*; *la Vera costanza*; *Orlando paladino*; *Armida*; *Acide e Galatea*, op vier stemmen; *l'Infedeltà delusa*; *Orfeo*.

Opera's voor de Duitsche Marionetten, 5. *Geneviève*; *Philémon en Baucis*; *Dido*; *het verbrande Huis*; *de kreupele Duivel*.

Oratorio's, 5. *De Terugkomst van Tobias*; *Stabat Mater*; *de laatste Woorden van* CHRISTUS *aan het Kruis*; *de Schepping*; *de Jaargetijden*.

Eindelijk, 366 oorspronkelijke Schotsche Romances, en over de 400 Menuetten, Allemandes en Walsen.

Wij

(*) Eene 84ste was nog niet voltooid, welke men eerstdaags heeft uitgevoerd.

(†) Nog in zijne laatste jaren werkte hij aan eene menigte Schotsche Balladen, die hem, tot een zeer hoogen prijs, voor *Engeland* bestald waren.

Digitized by Google

uitgemunt, dat hij alle zijne voorgangers overtroffen heeft, zonder dat iemand zijner opvolgeren hem heeft kunnen voorbij ſtreven. Indien niet allen waren in het licht gegeven, indien niet allen dagelijks en met veel vuurs werden uitgevoerd door de jonge kweekelingen van het Conſervatoire, zoude men bezwaarlijk een denkbeeld kunnen vormen van de verbazende verſcheidenheid van motiven, in een zoo groot getal gebezigd; van dat vuur der verbeeldingskracht, waarvan zij bezield zijn; van het zoo verſtandig en gelukkig gebruik van blaasinſtrumenten; van den zang, waarmede hij de ſtukken heeft verrijkt, in de Muzijktaal onder den naam van *Andante* (*) bekend, omdat zij voortloopen met eene gemiddelde beweging tuſſchen langzaam en ſchielijk; van die werking van het Orchest, altijd nieuw, welke hij onophoudelijk uitvond, en die hij nooit ſcheen gezocht te hebben; van de verwonderlijke bekwaamheid, eindelijk, met welke hij elke hoofdgedachte, met alle derzelver ontwikkelingen, zonder eentoonigheid volhield en van nieuws deed voortkomen. In de

Wij meenen hier de Anecdote te moeten verhalen, die aanleiding heeft gegeven tot het componeeren van eene Menuet, bij den naam van *Oſen-menuet* bekend.

Een Slager, op zekeren dag, bij HAYDN komende, zeide hem zonder omwegen: „ Mijnheer! altijd heb ik een bijzonder „ genoegen gehad in uwe Menuetten; ik zoude er wel eene „ verlangen, die zeer aardig en ſtaat, en geheel nieuw is, „ voor de bruiloft van mijne dochter, die eerſtdaags zal ge„ houden worden." HAYDN, die om deze nieuwe hulde lachte, belooft hem de Menuet tegen overmorgen, en houdt zijn woord. Kort daarna trof een zonderling gedruisch van ſpeeltuigen de ooren des doorluchtigen Componists: hij luistert, en verbeeldt zich, zijne Menuet te herkennen. Hij opent zijn venſter, en ziet een ſchoonen Os met vergulden horens, van een wandelend Orchest omringd. De Slager gaat naar boven, betuigt aan den grooten man de gevoelens, van welke hij doordrongen was, en eindigt aldus zijne rede: „ Om kort „ te gaan, Mijnheer! ik heb gedacht, dat een Slager zijne „ dankbaarheid voor eene zoo ſchoone Menuet u niet beter „ konde betoonen, dan door u zijnen ſchoonſten Os aan te „ bieden." — HAYDN was genoodzaakt het geſchenk aan te nemen, en verſcheiden dagen maakt de Oſen-menuet langs de ſtraten van *Weenen*.

(*) Dit woord komt van het Italiaanſche *andare*, beteekenende zachtjes aanſtappen.

Digitized by Google

de twee laatste opzigten in het bijzonder heeft hij zich boven alle zijne navolgers zeer verre verheven. Bijkans alle zijne Symphonien voor het groot Orchest zijn meesterstukken: die, naar het oordeel van eenige kunstkenners, nog boven de andere uitmunten, zijn de twaalf, welke hij te *Londen* vervaardigde, toen hij derwaarts was ontboden.

Voor een groot gedeelte ontmoet men ook deze onderscheidene soorten van verdienste in de overige stukken, voor een kleiner getal Instrumenten door hem gecomponeerd; zijne kleine Symphonien van vier partijen zijn ten getale van drieëntachtig; indien men de drie of vier eersten uitzondere, gemaakt in eenen tijd, toen hij alle de diepten zijner kunst nog niet gepeild had, en die alleen door de bevalligheid, welke hem natuureigen was, schitteren, zijn allen het werk van vernuft. De Prins, voor welken, zoo als ik heb gezegd, hij dezelve had vervaardigd, maakte er veel werks van, en had tot mededingers alle liefhebbers van de toonkunst in *Frankrijk*, zoo ras zij aldaar verspreid werden. Sedert zijn er andere soortgelijke werken in het licht gekomen, welke boven die van HAYDN eenigen voorrang verkregen, dien zij misschien nog bezitten. De reden hiervan is niet, dat men er in vond dien zuiveren smaak, dien liefelijken zang, die eenheid van bedoeling, met de gelukkigste ontwikkelingen gepaard, welke in BOCCHERINI insgelijks bewonderd worden; maar omdat de uitvoering zeer moeijelijk is, dat zij niet dan met oneindige moeite begrepen en eigen gemaakt worden, en dat het in 's menschen natuur schijnt te vallen, de dingen op prijs te schatten in evenredigheid van hetgene zij hem gekost hebben.

HAYDN heeft honderd-drieënzestig stukken gecomponeerd van verschillende soort, in welke de Baryton, zoo als gezegd is het geliefde speeltuig van den Prinse van ESTERHAZY, de hoofdrol speelde. Wie doet eene optelling van alle zijne Concerten, Sonaten, allerlei stukken voor twee, drie of vier speeltuigen? Niet minder vruchtbaar was hij in de stem-muzijk; van werken van minder belang telt men zeventien stukken voor twee, drie, vier, vijf, zes en acht stemmen; tweeënveertig voor eene stem; tweeëndertig Canons, en, gedurende zijn verblijf te *Londen*, driehonderd-vijfënzestig zoogenaamde *Schotsche* gezangen, onder welke eenigen op twee stemmen. Voor de Kerkmuzijk bedragen zijne Missen, Offertoires, *Te Deums*, *Salvé Regina*, Koralen, enz. zeventwintig. Men heeft van

van hem veertien Italiaansche Opera's, zoo ernstige en kluchtige als gemengde. De Helden-opera *Armida* is inderdaad, men moet het bekennen, de eenige onder deze, welke verdient vermeld te worden. Het meeste werk had hij hieraan besteed, en dezelve waarschijnlijk gecomponeerd voor grooter Zangers, dan dezulken, voor welke hij verpligt was de overigen te vervaardigen.

Men vraagt wel eens, welke de reden was, dat HAYDN, zoo verwonderlijk in bijkans alle zijne overige stukken, zoo zwak voor dezulken was, welke hij voor het Tooneel vervaardigde? Eene der voornaamste redenen was ongetwijfeld de middelmatigheid der Zangers, welke hij ter zijner beschikking had; daarenboven liet de geringe uitgebreidheid der Zaal, in welke deze stukken gegeven werden, zelden toe, groote kracht ten toon te spreiden. Laten wij er vooral nevens voegen, dat zijn stoute geest door geenerlei beletsel moest beteugeld worden, en dat de karakters van personen, dooreen dichter geschapen, en de band, waaraan hem de versificatie boeide, hem aan eene bepaalde uitdrukking en vormen verbindende, zijne gedachte prangden en deden verstijven, vernietigende de Oorspronkelijkheid.

Gelukkiger, intusschen, slaagde hij in de soort van Muzijk, welke de *Italianen Oratorio* noemen, omdat de eersten moesten gegeven worden in de kleine Kapellen, *Oratorien* (Bidplaatsen) genoemd; de *Duitschers* en *Engelschen* gebruiken denzelfden naam, voor welken de *Franschen*, in de voorgaande eeuw, met meer voegzaamheids getracht hebben dien van *Hierodrames* in de plaats te stellen. HAYDN heeft er vijf gemaakt; een in het *Italiaansch*, een in het *Latijn*, en drie in het *Hoogduitsch*: het *Italiaansche*, getiteld *Il ritorno di Tobia* (De terugkomst van TOBIAS), is in *Frankrijk* onbekend, hetwelk zeer jammer is, als zijnde het voortreffelijkste van allen.

Het *Latijnsche* Oratorio voert tot titel: *Stabat Mater doloroſa*, dikmaals te *Parijs* gegeven; hetzelve heeft dat van PERGOLEZE niet doen vergeten, wiens onsterfelijke roem gevestigd werd in eenen tijd, in welken de *Italiaansche* Componisten slechts begonnen te gevoelen, dat de uitdrukking der woorden van meerdere waarde is dan de ijdele zamenvoegingen der wetenschap; van hier dat de weinigen, wien het gelukte dezelve overeen te brengen, daardoor eenen roem behaalden, die hunne namen en werken onzen leeftijd heeft doen bereiken. Het *Stabat* van

PER-

Digitized by Google

PERGOLEZE bevat vier of vijf coupletten, welke die van HAYDN overtreffen; maar dat des laatstgenoemden bevat, in deszelfs geheel, meer verscheidenheid van motiven, krachtiger werking van harmonie, meer rijkdom van accompagnementen; gemakkelijker zoude men, zonder verzadigd te worden, het geheel van HAYDN's dan van PERGOLEZE's Oratorio hooren.

Het eerste der drie *Hoogduitsche* Oratorio's is bij den naam van *de Schepping* bekend; slechts eene gebrekkige vertaling daarvan is in *Frankrijk* bekend. Nog ongelukkiger is de *Fransche* vertaling van het tweede stuk, getiteld: *De zeven laatste Woorden van* CHRISTUS *aan het Kruis*. Het laatste, *de vier Jaargetijden* genoemd, is het zwakste van alle zijne stukken; 't is eene poging van zijnen ouderdom; 't is het laatste licht, welk de lamp van zijn vernuft heeft verspreid, welke thans ophoudt te schitteren.

* * *

Bij deze bijzonderheden, medegedeeld door iemand, welke de gestadige medgezel der jeugd van HAYDN was, en voor derzelver echtheid borg staat, voegen wij nog eenige bijzonderheden, zijnen persoon en familiebetrekkingen betreffende. HAYDN was klein, mager, van de kinderziekte sterk geschonden, van gering voorkomen, en wiens geest alleen zich vertoonde in het vuur zijner oogen. Hij was gehuwd aan eene *Duitsche* Vrouw, die eene goede huishoudster was, doch voor het overige niets bezat, hetwelk tot den roem van eenen man van zoo veel verdienste iets konde bijdragen. Vader was hij nimmer. Hij had twee Broeders; de eene was een gewoon Zanger in eene Kerk van *Eisenstadt*, de andere een Componist van Kerkmuzijk, verre beneden zijnen oudsten Broeder, doch die daarom niet te minder zich boven hem verheven waande. „ Mijn Broeder," zeide hij, „ verstaat zelfs „ het componeeren niet; in alle zijne muzijk is hij op „ niets anders bedacht, dan op het uitvinden van krach„ tige en bevallige zangen; hij is een liefhebber van de „ Melodie: ik, daarentegen, versta alles, wat de Har„ monie moeijelijkst, geleerdst en diepzinnigst bevat. „ Men geve ons Canons van allerlei soort, omzettingen, „ Contrapunten van allerlei aard te componeeren, en

„ men

„ men zal zien, wie van ons beiden zijne taak best „ volvoerde!"

Men zoude hem hebben kunnen antwoorden: „ Groot, „ ongetwijfeld, is uwe kunde; maar uw naam is nog „ niet buiten de muren uwer Kerke uitgegaan, terwijl „ die van JOSEPH met roem weergalmt van *Lissabon* „ tot *Petersburg*; hij is verhoogd door allen, die we„ ten, dat de *fraaije kunsten* den bijnaam, die haar on„ derscheidt, hebben verkregen, om voor hun allen, die „ dezelve beoefenen, tot narigt te dienen, dat de middel„ en om te behagen en *de zinnen gevangen te nemen* dat„ gene zijn, hetwelk zij *voor alle dingen* moeten na„ streven."

Dit antwoord slaat op alle die ondernemende vernuften, die, in stede van de aandrift der natuur, door goeden smaak bestuurd, te volgen, zich vermeten, van de gebaande wegen af te wijken, in den waan van nieuwe te zullen banen; zij meenen, dat zij nieuw zijn, terwijl zij slechts zonderling zijn; zij willen scheppers zijn als de Natuur; maar de Natuur brengt slechts monsters voort, wanneer zij in hare zamenvoegingen van den gewonen weg afwijkt.

Somtijds, evenwel, gebeurt het, dat deze gezochte wijze van doen voor eenen tijd opgang maakt bij het verblinde gemeen, welk de verbijstering, die hetzelve bevangt, voor verwondering aanziet; doch, vroeg of laat, keert men tot het natuurlijke en de eenvoudigheid terug.

Misschien laten zich deze aanmerkingen op vele andere Kunsten toepassen; dan, om bij de Muzijk te blijven, reeds beginnen de grilligheden, welke ik heb aangeduid, plaats te maken voor andere, wier rijk veelligt van geen langer duur zijn zal; maar, naar het gevoelen van hun, die geene andere dan de wezenlijke en grondige schoonheden op prijs schatten, zullen JOSEPH HAYDN's stukken in eere worden gehouden nog bij het late nageslacht.

OVER

OVER DE GENOEGENS VAN HET HUISSELIJK LEVEN.

(Naar het *Engelsch.*)

Aan vele nadeelen ſtaat een werkzaam leven bloot, die eenen ſtaat der afzonderinge niet kunnen bereiken: nogtans leert de algemeene ervarenis des menſchdoms, dat het, over 't geheel genomen, de meeste voordeelen aanbrengt. Alle menſchen verlangen, de wanlustigheid van eenen werkeloozen ſtand te ontgaan. Zonder de drangredenen van vermaardheid, eigenbaat of eerzucht, getroosten zich de menſchen hagchelijke en moeijelijke ondernemingen. Eene ſnelle opvolging van denkbeelden, een verwarmende vloed van levensgeesten, eene levendige gewaarwording, is het gevolg van werkzaamheid, die het leed der teleurſtellinge en de vermoeijenis van onafgebrokene aandacht rijkelijk vergoeden.

Een der heilzaamſte uitwerkſels der werkzaamheid is, dat zij de rust veraangenaamt. Aanhoudende rust is ſmart van de ondragelijkſte ſoort. Maar eene oordeelkundige afwisſeling van rust en beweging, van werkeloos genot en vlijtige oefeningen, is het ware zout van 't leven, 't welk, te bedaard zijnde, ſmakeloos, en te vol van gewoel, walgelijk wordt.

Die zoete rust, noodig ter herſtellinge, door de ſpanning van den vermoeiden geest te ſlaken, hebben de wijsſte en grootſte mannen gezocht bij hunne eigen haardſtede. Staatsmannen en helden hebben de toejuichingen eener loftuitende wereld buitengeſlooten, om zich in het gesnap hunner lieve wichtjes te verlustigen, en in de zoetigheden van huiſselijke verkeeringe te deelen. Zij wisten, dat zelfs hunne beste vrienden, in het betuigen van hunne genegenheid, door belang gedreven werden; dat velen hunner aanhangeren uit hoop op belooning hen toejuichten; en dat de wispelturige menigte, hoe ijverig ook in haar doen, in haar goedkeuren, niet altoos door gezond verſtand wordt voorgelicht; maar dat de gedienſtigheden, aan hunnen eigen haard hun bewezen, de vriendelijkheden, die hunne eigen tafel veraangenaamden, de echte vruchten van ongeveinsde liefde waren.

Dikmaals heeft de Kinderkamer de vermoeijenisſen der

Pleit-

Pleitzaal en der Raadkamer verzoet. Niets is zoo geschikt om zacht streelende aandoeningen te verwekken, als het gezigt van kinderlijke onschuld, de verrukkingen van het winnen van een spel genietende. Alle de gewaarwordingen der ongekunstelde nature vertoonen zich aan het oog, en leveren stoffe uit tot aangename overdenking voor de ziel des wijsgeerigen opmerkers. Onmannelijk is het geenszins, deel te nemen met de kinderen in hunne kleine vermaken. Het is eene der zuiverste bronnen van vreugde. Het heeft invloed op de verbetering van het hart, 't welk noodzakelijk iets overneemt van het gezelschap, welk het omringt. Onschuld zoo wel als misdaad wordt medegedeeld en groeit aan door de besmetting des voorbeelds; en de groote Prediker der Evangelische Wijsbegeerte heeft ons geleerd, de eenvoudigheid des kindschen leeftijds na te streven. Hij zelf schijnt vermaak geschept te hebben in derzelver tegenwoordigheid, en vond in hun, 't geen hij vruchteloos onder de genen zocht, die zich boven hen verheven waanden, — onbevlekte zuiverheid van hart.

Onder de groote verscheidenheid van teekeningen, welke de vruchtbare verbeelding van HOMERUS ginds en elders door zijne *Iliade* heeft verspreid, is er geene zoo bekoorlijk als het familiestuk, verbeeldende het affcheid tusschen HECTOR en ANDROMACHE. Het hart neemt er zoo wel deel in, als de verbeelding er vermaak in schept. De held houdt op verschrikkelijk te zijn, om beminnelijk te worden. Wij bewonderen hem, terwijl hij in volle wapenrusting op het slagveld staat; maar wij hebben hem lief, terwijl hij zijnen helm afneemt, opdat hij, door de zwierende pluimen, zijn zoontje geenen schrik aanjage. Het zacht tooneel van huiselijke liefde verkwikt ons, terwijl alles elders woede en tweedragt ademt. Ons bekoort het gezigt van den arm, gereed om dood en verwoesting onder een heer van vijanden te verspreiden, zijn zoontje met de omhelzingen van vaderlijke liefde streelende. De Oordeelkundige van beroep zou het bekoorend uitwerksel wel willen toeschrijven aan de tegenstelling of *Contrast*; maar, nog vroeger dan de nasporingen der Oordeelkunde, heeft het hart gewijsd, dat het zijnen voornamen grond heeft in die voldoening, welke wij natuurlijk vinden in het beschouwen van verhevene karakters, in teederhartige en beminnelijke bedrijven onledig.

Intusschen, na al wat men te berde gebragt heeft omtrent de zuiverheid en bestendigheid der huiselijke ver-

ma-

Digitized by Google

maken, beschouwt, ongelukkiglijk, een groot gedeelte des menschdoms dezelven als laf, onmannelijk, en in staat om alleen de zwakken, de geesteloozen, de onervarenen en de verwijfden in dezelve vermaak te doen vinden. Dikmaals blijken de aanmatigers van vernuft en hedendaagsche wijsbegeerte de aangenomene denkbeelden van een voorzigtig gedrag verzaakt te hebben, en, terwijl zij den schijn vertoonen van alles overtreffende uitgebreidheid van ziel, naar de eigenbatigste beginsels hun levensgedrag te besturen. Alwat zich laat aanzien weinig te zullen toebrengen ter bevorderinge van persoonlijk vermaak en voordeel, laten zij aan die eenvoudige lieden over, die dwaas genoeg zijn om de levensreize voort te zetten langs het effen pad van gezond verstand. Zij erkennen, inderdaad, dat de wereld door eene gestadige opvolging van geslachten moet in stand blijven, en niet minder waar is het, dat eene spruit, eenmaal in de wereld ingevoerd, alle de zorge van moeijelijke achtgevinge vordert. Doch laten geesten van eene lager klasse deze moeite op zich nemen. Indien de driften kunnen voldaan worden zonder onaangename gevolgen, grijpen zij gretig de lustopvolging aan. Doch de moeiten der opvoedinge laten zij voor de zulken over, die zot genoeg zijn om er vermaak in te vinden. Altijd zullen er genoeg zijn, wier dwaasheid, ter zake der voldoeninge van hunne driften, hun een leven van gestadige angstvalligheid zich zal doen getroosten. Het paradijs der zotten zal nimmer ledig zijn.

Hoe laatdunkend ook deze voorstanders van een nieuwelings verzonnen stelsel van wijsbegeerte zich ook mogen aanstellen, is het, echter, niet te denken, dat zij zich boven CICERO zullen verheven achten. En evenwel gevoelde CICERO, met alle de uitgebreidheid van zijnen geest, de teederheid van huwelijks- en vaderlijke verknochtheid, en erkende, dat hij, t'eenigen tijde, in geen ander gezelschap genoegen vond, dan in dat van zijne huisvrouwe, zijn dochtertje, en, om zijne eigen uitdrukking te gebruiken, van zijnen *honigzoeten* jongen CICERO (*). De groote THOMAS MORUS, welken niemand van bekrompenheid van ziel zal verdenken, die door eene zeer zonderlinge Verhandeling heeft doen zien, dat hij in staat was om voor zichzelven te denken en te kiezen, verhaalt el-

(*) *Ut tantum requiem habeam quantum cum uxore et filiola et* MELLITO CICERONE *consumitur.*

elders, dat hij, uit de vereenigde beweegredenen van pligt en vermaak, een groot gedeelte van zijnen tijd aan de vertustiging zijner kinderen toewijdde.

De zulken, die voorgeven hunne denkbeelden van de dadelijke opmerking ontleend te hebben, zullen hier tegen inbrengen, dat het huisselijk geluk, hoe bekoorlijk ook in de verbeelding, even gelijk menige poëtische droom, niets meer dan eene bekorende schilderij is, door een goed hart ontworpen, en door eene levendige verbeelding met sterke kleuren afgezet. Het gedurig bijzijn, zeggen ze, zelfs der zulken, welke wij beminnen, veroorzaakt smakeloosheid. Smakeloosheid verwandelt in walging. Walging, lang dirrende, bederft het gestel. Kribbigheid is er het natuurlijk gevolg van. De huisselijke kring wordt het tooneel van geschil. Wederzijdsche afkeerigheid is vernuftig in het verzinnen van wederzijdsche plagerijen. Gemelijk zwijgen of kwaadaardige aanmerkingen vullen de uren aan, tot dat de komst eens vreemden eene kortstondige verpoozing veroorzaakt, en dat goed humeur voortbrengt, 't welk tusschen hen moet stand grijpen, die door de banden der genegenheid of des bloeds reeds vereenigd zijn.

Dat deze aanmerkingen somtijds met de waarheid overeenstemmen, leert de ervaренis. Doch dat er veel huisselijke ellende is, bewijst niet dat er geen huisselijk geluk is.

Natuurlijke stompheid van geest, natuurlijke kwalijkgehumeurdheid, aangewende kwade hebbelijkheden, gebrek aan opvoeding, ruwheid van zeden, en verzuim van de gewone regels van bescheidenheid, zullen elken levensstand veronaangenamen. Wanneer de zulken door den huwelijksband vereenigd zijn, die door natuurlijk en inklevend verschil van karakter waren vaneen gescheiden, geen wonder dat die mate van geluk, welke alleen uit eene voegzame vereeniging kan ontstaan, aldaar onbekend is. In de gedwongene verbindtenis, door den Venusiaanschen Dichter vermeld, tusschen de slang en de duif, tusschen den tijger en het lam, kan geene liefde plaats hebben. Wanneer wij de genoegens der huisselijke zamenwoninge vermelden, houden wij voorshands voor toegestaan, dat alle derzelver leden oorspronkelijk door wederzijdsche genegenheid tot een gebragt zijn, en door bescheidene vriendschap bij voortgang vereenigd blijven. Wanneer dit het geval niet is, moet de blaam nederdalen op de wanstemmende geaardheid der zamen-

ver-

verbondenen, en niet op den eigen aard der huisselijke zamenlevinge.

Door voorzigtigheid voorgelicht, vroeg eene huwelijksverbindtenis aan te gaan, is eene der beste schutsvrouwen van de deugd. De pligten, door de betrekkingen van echtgenoot en vader daargesteld, zijn van dien zachten aard, welke goedwilligheid en menschlievendheid inboezemt. Hij, die het oog slaat op een hulpeloos wichtje, om bijstand tot hem opziende, zal aan onbetamelijke overdaad niet ligt den teugel vieren, of zich aan ledigheid overgeven. Hij, die een toenemend gezin op het tooneel eener booze wereld zal doen optreden, zal zich zorgvuldig hoeden voor het geven van een kwaad voorbeeld, welks besmetting, met het vaderlijk gezag zijnde bekrachtigd, onwederstandelijk verderfelijk zijn zal. Van hier, dat veler, die, in een afzonderlijken en onverbondenen staat, waarschijnlijk, een leven zouden geleid hebben, niet slechts nutteloos voor anderen, maar zorgeloos, ja snood in zich zelf, waardige leden van den burgerstaat zijn geworden, en tot eenen trap van zedelijke voortreffelijkheid zijn geklommen, welken zij anders niet zouden bereikt hebben.

De blik der verachtinge, welken velen, in onze dagen, op de huisselijke vermaken nederslaan, is een kenmerk der heerschende losbandigheid. Tevens dient het ten bewijze van onkunde omtrent wezenlijke genoegten. Het verkondigt gebrek aan smaak en oordeel, zoo wel als aan goede zeden. Want de algemeene stem der ervaarenisse in vroegere dagen heeft de uitspraak gedaan, dat het wezenlijkste geluk binnenshuis gesmaakt wordt.

EENE TREFFENDE ONTMOETING IN DE RHETISCHE ALPEN.

(Uit de *Travels* van ALBANIS BEAUMONT.)

Wanneer ik 's morgens vroeg mijne wandeling op de *Rhetische Alpen* aanving, was ik niet zonder duchten, dat er dien dag onweer zou ontstaan. Die vrees werd rascher, dan ik verwacht had, vervuld.

Omstreeks negen ure was ik twaalf mijlen op gewandeld, en gaf mij geheel over, daar het rijtuig nog niet opkwam, aan het vermaak, om de ontelbaar vele schoonheden, welke

mij omringden, zoo in de Plant- als in de Delfstofkunde, te bewonderen; geen stap, om zoo te spreken, deed ik, zonder eene keurige Plant of eenig ander voorwerp te ontmoeten, 't welk mijne aandacht trok en gaande hield. — Hierdoor bevatte ik in geenen deele het gevaar, waarin ik mij bevond, in eene Vallei, welke den geheelen weg, van het kleine Dorpje *Antlas* af, zoo aanmerkelijk was vernaauwd, dat ik slechts een zeer klein gedeelte van de lucht kon zien.

In dezen staat werd ik echter schielijk gestuit in mijne Plant- en Delfstof-bespiegelingen, door een rukwind, die dikke stofwolken door de Vallei heen dreef, welke mij in een oogenblik overdekten; groote regendruppels vielen met zulk een geweld neder, dat ik dezelve voor hagel hield; terwijl de donder op eenen afstand ratelde, en, en, wedergekaatst door de omringende rotsen, eene onmiddellijke verdelging dreigde. Dit oogenblik was zeker een der ontzettendste mijns levens. Ik bevond mij geheel alleen, een volstrekte vreemdeling in een land, welks taal ik zeer gebrekkig kon spreken en verstaan. Ik stapte met groote schreden voort, niet wetende werwaarts ik henen ging, of waar ik eenige schuilplaats zou aantreffen.

Het onweer aanhoudende en toenemende, met vermeerdering van schrikverwekkende omstandigheden, dacht ik verloren te zijn, toen ik gelukkig eene der hier veelvuldige hermitages ontdekte, in eene rots uitgehouwen, naar eene spelonk gelijkende, wijd genoeg om eene schuilplaats te bieden aan een' reiziger vol vreeze voor nakend onheil; eene vrees, welke niemand, in de *Alpische* streken bekend, voor ingebeeld zal houden.

Schielijk deze hermitage of uitgehoolde plaats ingetreden zijnde, en veronderstellende dat ik mij geheel alleen bevond, stond ik verstelt op het hooren van een' zucht, die uit het diepste der spelonke scheen voort te komen. Mij schielijk omkeerende naar de plaats, vanwaar het geluid kwam, ontdekte ik eene jonge Vrouw, bezig met een Maria-beeld te aanbidden en met een' bloemkrans te omhangen; aan wederzijden van dit beeld stond eene brandende kaars. 't Zij de schrik van mij zoo onverwacht te zien, 't zij het beeld te verre buiten haar bereik stond, zij vond zich gestuit in haar voornemen van het omkransen des beelds. Ik waagde het, haar te naderen, en haar mijnen bijstand aan te bieden; teffens haar de oorzaak van mijne komst aldaar ontvouwende, om haar gerust te stellen wegens de stoornis, haar toegebragt in eene plaats, door haar tot een Godsdienstig bedrijf verkozen. Dit alles beduidde ik haar op de beste wijze, mij mogelijk. Zoo ras zij bedaard was van den schrik, door mijne onverwachte verschijning veroorzaakt, deed zij mij een verhaal, waaruit ik kon opmaken, dat zij ANNA heette, en in

hee

het Dorp *Sander*, woonde, gelegen in de Vallei van *Zargin*; dat zij hier alle jaren kwam, om eene gelofte te volbrengen, welke zij gedaan had voor de herſtelling haars Vaders, die een mijnwerker was, en uit een der mijngangen, waar hij werkte, voor dood was weggedragen. Zij voegde er bij, dat zij zestien jaren oud was, wanneer zij deze gelofte deed, en nu zints drie jaren niet gemist had, op den geſtelden tijd die gelofte te betalen.

Het eenvoudig verhaal dezer Jongedochter behaagde mij. Ik verzocht haar, nogmaals, dat ik den bloemkrans op het hoofd der Maagd mogt zetten; doch zij weigerde zulke beleefd, zeggende dat zij haren Broeder verwachtte, die naar *Zimerlochen*, een nabijgelegen Dorp, gegaan was; dat hij beloofd had bij haar terug te zullen wezen, eer de kaarſen verbrand waren. Daarop met een verwilderd oog naar de kaarſen ziende, zuchtte zij zwaar; en zeide, dat zij vreesde dat het onweêr hem eenige ramp mogt hebben toegebragt.

Het onweêr bleef aanhouden; het verzwaarde, en woedde boven ons hoofd op eene allerontzettendſte wijze. De bliksemſtralen vermenigvuldigden, doorkruiſten de bergengte, en vielen als 't ware bij den ingang der hermitage neder; de regen ſtroomde bij de rotſen neder als beken, ſleepte ſteenbrokken mede, die, vallende, van elkander in duizend ſtukken ſpleten, en niet weinig het akelige dezes tooneels vermeerderden.

Anna, beſpeurende dat hare kaarſen bijkans geheel verbrand waren, en dat zij dus hare geloſte niet ten volle zou kunnen volbrengen, verzocht mij eindelijk haar te helpen in het omhangen van den bloemkrans. Naauwelijks had ik dit verrigt, of wij hoorden een' wagen aankomen; 't was juist dien ik verwachtte. — Ik had nogtans het genoegen, om van den Poſtiljon eenige kundſchap te krijgen van Anna's Broeder, dien hij op den weg was voorbijgereden. Dit ontlaſt mij van de ſmertvolle noodzakelijkheid, om die arme Jongedochter in die eenzame plaats te verlaten, welke door het onweêr zoo vreesſelijk geworden was.

Gelukkig Volk, welks zeden zoo zuiver zijn, als hunne denkbeelden onſchuldig! De Inwoners van dit gedeelte der *Alpen* zijn verre van rijk; nogtans vindt men naauwelijks eenige armen onder hun. Ik heb vele van hunne Valleijen bij herhaling doorkruist, en geen de minſte ſchaduw van deerlijke behoefte gevonden.

Elk der Bewoneren bearbeidt zijnen eigen grond, en, wanneer deze niet genoeg oplevert tot onderhoud zijns Gezins, neemt hij toevlugt tot die werkzaamheid en dat vlijtbetoon, 't welk hun allen eigen is; hij tracht werk in de mijnen, of in de handwerken, die er gedreven worden, te krijgen; of zij verlaten hunne woonſteden, en begeven zich buitens-

lands, om de voortbrengsels van hun eigen te verkoopen. — Zoodanig zijn de kleine levenswerkzaamheden, wanneer eenvoudigheid de maat slaat, en de voorwerpen alleen geschat worden naar de mate van wezenlijke nuttigheid.

De Inwoners zijn kloek, sterk, gelijk de Berglieden over het algemeen; zij steken uit in eerlijkheid en goedhartigheid, en bezitten veel natuurlijk verstand. Zij zijn *Roomsch-catholijk*, en munten uit in Godsdienstigheid; niet alleen op de wegen, maar ook in hunne huizen, hebben zij eene menigte van beelden. Over 't algemeen maakt hunne Godsdienstigheid hen niet onverdraagzaam; zij hebben achting voor, en betoonen liefde aan alle vreemdelingen, die hunne streken bezoeken, van welk eene Godsdienstbelijdenis zij mogen wezen. Gelijk de meeste Bergbewoners, zijn zij zeer aan hun Land en Vorst gehecht (*).

(*) Zeer samenstemmende met deze opgave van het Karakter der *Alpen* bewonende *Tyrollers* is die van den Ridder DE BRAY, in diens *Reis in Tyrol*, ten jare 1808 bij *Immerzeel en Comp.* uitgegeven. Zie onze *Vaderl. Letteroef. voor* 1809. bl. 415 enz.

IETS OVER HET KAARTSPELEN.

Een Fragment.

Onlangs maal Mevrouw A*** en de meesten, die ten haren huize gemeenzaam verkeerden, smaak in de Fraaije Letteren vonden, was hun gesprek doorgaans min smakeloos en leerzamer, dan 't geen meestal gehoord wordt in den kring der lieden van haren rang. Speelkaarten kwamen er zeldzaam op tafel. De Heer G***, die veel bij haar verkeerde, betoonde zich steeds tegen het Kaartspel.

Wanneer, op zekeren avond, het voorstel ter bane kwam, of men zou spelen, dan niet, zeide de Heer G***: „Ten danzien van het Kaartspel sta ik volkomen in 't gevoelen van een beroemd hedendaagsch Schrijver, als hij verklaart: *De Speelkaarten zijn mij te beuzelachtig, wanneer ik mij in eene ernstige luim bevind, en te droog, wanneer ik opgeruimd en vrolijk ben.* Ik houd het geenzins voor zonde of misdrijf, Kaart te spelen, wanneer men er niet te veel tijds mede verkwist; doch het staat mij niet aan, van wege de verregaande smakeloosheid dezes bedrijfs. Het is niet alleen ontbloot van alles, wat tot uitbreiding van onze kundigheden dient, maar het mist, mijns oordeels, ook alles, wat vermaak kan opleveren. Ik acht het, van wege de groote tijdspilling, aan welke ve-

veleh zich schuldig maken, door zich aan dit ellendig bedrijf over te geven en te verslaven, een groot kwaad. In een gezelschap, waar over geene onderwerpen van eenig aanbelang gesproken wordt, kan men echter door wisseling van denkbeelden veelal iets leeren; doch ik weet niet, wat men uit het Kaartspel leeren kan, of het moest voldoening van baat- en geldzucht wezen. In de daad, ik merk de verregaande onkunde, welke ik bij eenigen mijner bekenden ontmoet, aan, als voor geen gering gedeelte ontstaande uit de tijdverkwisting in het Kaartspel. Naauwelijks konden zij anderzins zoo geheel onkundig zijn van hetgene hoogst wetenswaardig is. Indien menschen anders met hunnen tijd verlegen zijn, kunnen zij, zoo 't mij toeschijnt, in de geneugten, welke de verkeering, het gesprek, de muzijk, of eenige andere uitspanning van dien aard, verschaft, welke men in den kring der beschaafde verkeering zou kunnen invoeren, zoo veel beter uitspanning vinden, dat ik mij hoogst verwonderen moet, dat men geene andere tijdkortingen en tijddoodingen, als de tijd dan toch gedood moet worden, heeft uitgevonden en ingevoerd."

Het gezelschap was, op dien tijd, ten huize van Mevrouw A*** talrijker dan naar gewoonte, en allen waren niet van des Heeren G***'s gevoelen. Onder de tegensprekers liet zich de Heer B***, een Regtsgeleerde, hooren, aanmerkende, dat een vernuftig buitenlandsch Schrijver had opgemerkt en beweerd, dat de algemeene smaak voor het Kaartspel, welke in meest alle landen van *Europa* zoo zeer de overhand heeft genomen, eene groote verandering in de zeden der menschen had te wege gebragt, en wel eene verandering ten goede. Vóór de uitvinding der Speelkaarten bestond er minder algemeene verkeering tusschen de beide Seksen; zij kwamen minder zamen; zij hielden zeldzamer gezelschap: maar de gestadige verkeering der beide Seksen, waartoe het Kaartspel aanleiding gaf, heeft de zeden der Mannen grootelijks verzacht, min doen overhellen tot gewaagde en stoute plans van eerzucht en geweld, dan in vroegere tijdperken. Dat, met weinig woorden, de uitvinding van het Kaartspel, het voortzetten en algemeen worden van deze uitspanning, zeer veel had bijgedragen, om de zeden in *Europa* te veranderen, en de inwoners van derzelver oude woestheid af, en tot den tegenwoordigen staat van beschaafdheid over te brengen.

De Heer G*** antwoordde op deze in 't midden gebragte bedenking: „ Ik ben verre van te gelooven, dat de tegenwoordige beschaafdheid van zeden in *Europa* met grond kan toegeschreven worden aan eenen zoo vreemden oorsprong als het Kaartspel. Van die zedeverzachting kan men veel natuurlijker reden geven, door in acht te nemen de afschaf-

fing van het Leenſtelſel, de uitvinding der Boekdrukkunst, en den voortgang der Kunſten en Wetenſchappen in 't algemeen. Maar eens toegeſtaan, dat de uitvinding van het Kaartſpel van dienst moge geweest zijn tot het verzachten der zeden in zoodanig een tijdperk, waarin het Leenſtelſel plaats greep, kan men bezwaarlijk onderſtellen of beweren, dat deze uitſpanning tegenwoordig van eenig gebruik is tot zulke of dergelijke einden. Wij zijn, in onze dagen, geloof ik, zacht en verwijfd genoeg. Mij ſtaat voor, dat de buitenlandſche Schrijver, door den Heer B*** bedoeld, erkent, dat het zittend leven, waartoe die ſteeds aanhoudende uitſpanning de beide Sekſen noodzaakt, zeer geſchikt is om het ligchaam te verzwakken; en, worden er thans zoo vele groote misdrijven niet gepleegd als in vroegeren tijde, wij zien ook minder betooningen van groote daden en ſchitterende deugden. Eene algemeene beuzelachtigheid van zeden heeft er plaats gegrepen, en eene overhelling tot weelderige genietingen, ſtrekkende om de ziel onbekwaam te maken tot iets, wat groot, mannelijk en goed is."

Mevrouw B*** merkte op, dat er, haars bedunkens, toch één voordeel uit het Kaartſpelen ontſtond. Men praatte daardoor minder, en maakte zich dus ook minder ſchuldig aan laster en kwaadſprekendheid. — Mevrouw A*** gaf daarop te verſtaan, dat, haars bedunkens, de kwaadſprekendheid zoo zeer veel niet werd voorgekomen door het Kaartſpel. De aandacht, daarop gevestigd, mogt genoegzaam wezen, om allen wezenlijk geſprek af te ſnijden; doch er ſchoten oogenblikken genoeg over, om de taal der kwaadſprekendheid te voeren en te hooren. En zij, die aan dit misbruik der tonge verſlaafd waren, zouden daarvan door het Kaartſpelen niet wederhouden worden en des afgaan.

De Heer P*** merkte op: „Ik heb ergens gelezen, dat de Inwoners van een zeer ſchaars door de Natuur begunſtigd wereld-oord, waar niemand veel kunde en beſchaafdheid zou verwachten, (ik bedoel de Inwoners van *IJsland*) hunne ledige uren op eene veel redelijker wijze ſlijten, dan in 't algemeen geſchiedt bij de zoodanigen, die beſchaafder wereld-oorden bewonen. Men verhaalt zelfs van de *IJslandſche* boeren, dat, wanneer zij in gezelſchap zamenkomen, hunne voornaamſte tijdkorting beſtaat in het lezen van de Geſchiedenis huns Vaderlands: het is ter oorzake van deze gewoonte, dat men er zeldzaam een boer ontmoet, of hij is welbedreven in de *IJslandſche* Geſchiedenis. — Een ander hunner gezelſchapsuitſpanningen beſtaat in verzen voor elkander op te zeggen. Zij zijn wel onderwezen in de beginſelen van den Godsdienst, en maken een eerlijk, verpligtend en welmeenend volk uit."

De Heer G*** bevestigde 't, geen de Heer P*** ten voor-

Digitized by Google

voordeele der *Ijslanderen* gezegd had, zoo ten opzigte van hunnen smaak voor de Letterkunde, als in verstandig vermaak. Hij voegde er nevens, dat in zeer vroegen tijde de Dichtkunst op *Ijsland* zeer sterk in zwang was, en dat velen der *Ijslandsche* boeren de werken hunner Dichteren van buiten kenden; dat, eer dit Eiland aan *Noorwegen* onderworpen werd, het één der weinige landen in *Europa* was, waar men de Wetenschappen achting toedroeg en dezelve aankweekte; hoe het uit de oude *Ijslandsche* Kronijken bleek, dat de Inwoners vrij groote vorderingen gemaakt hadden in de wijsbegeerte, natuurlijke historie en sterrekunde; dat eenige hunner schriften van de elfde en twaalfde Eeuwe gedrukt, en dat er nog vele handschriften van dien tijd in wezen waren.

De Heer M*** bragt in 't midden, dat hij altoos voor eene der beste redenen ter verdediging van het Kaartspelen gehouden had de nuttigheid, om eene uitspanning te hebben, waarin personen van onderscheidene gevoelens en karakters zich gereedelijk konden vereenigen, zonder vooraf eenige kennis gemaakt te hebben, en zonder iets van elkanders karakters te weten. „ Verstandig onderhoud," voegde hij er nevens, „ is zeker daar boven te keuren, als leerzamer en gevalliger; maar hoe dikmaals komt men in gezelschappen van menschen, te eenemaal buiten staat om een verstandig gesprek aan den gang te houden? In zulk een geval leveren de Kaarten eene toevlugt op; en, schoon ik gereedelijk erken, dat men, kaartspelende, zijnen tijd op eene smakelooze en stomme wijze doorbrengt, zou men nogtans onder vreemden en lieden, die niet zeer aan denken gewoon zijn, en weinig smaak in de letteren vinden, zich nog meer vervelen, indien het Kaartspel uit de verkeering wierd verbannen."

„ Ik kan," liet de Heer G*** hierop volgen, „ in geenen deele denken, dat gij, omdat gij dikmaals gezelschap ontmoet, te stomp en smakeloos, en te zeer van kundigheden ontbloot, om iets tot een verstandig onderhoud bij te dragen, daarom eene gewoonte zoudt willen invoeren, of liever stand doen houden, welke *alle* gezelschap even stomp en even smakeloos maakt. Het zou veel beter gehandeld wezen, zulk een gezelschap, als tot verstandig onderhoud onbekwaam is, te verdragen, wanneer men het ongeluk heeft om er in te vervallen, met zoo veel geduld als men kan, en zich te vergenoegen met de schrale denkbeelden, welke ter baan komen, dan te volharden bij een gebruik, 't welk alle gezelschappen gelijk maakt. —— Maar zoo groot, zoo overheerschend is het geweld der gewoonte, dat ik menigmaal Kaarten heb zien geven in een' kring van lieden, volkomen bekwaam om een onderhoudend en leerzaam gesprek aan den gang te houden.

Dit

Dit ſtrekt tot eene grooter beproeving van mijn geduld, dan nu en dan te moeten luisteren naar het onderhoud der beuzelachtigſte praters. Men vindt nu en dan gelegenheid, om bij zichzelven te lagchen over, of zijne Menschkunde uit te breiden, zelfs door zulke geſprekken. Kaarten geven mij even weinig vermaak als onderwijs. Ik kan niet nalaten het aan te merken en als het belang en als den pligt aller lieden van ſmaak en kundigheid, alle gelegenheden waar te nemen om afbreuk toe te brengen aan een Modevermaak, alleen geſchikt om onkunde voort te planten en te doen volduren, 't welk eene ſchandelijke verkwisting veroorzaakt van tijd en geld, die nutter en aangenamer konden beſteed worden, even nutteloos is voor ligchaam en geest, en alleen berekend om zoodanige perſonen van beiderlei Sekſe te bevallen, die het meest van verſtand ontbloot, en de onbeduidendſte zijn in eenen verſtandigen ómmegang."

VONNIS VAN DEN RAAD DER INQUISITIE OVER GALILEUS GALILEI.

„ Tot verſcheiden aanmerkingen zal het volgende Stukje, „ hetwelk ons onlangs in handen viel, velen onzer Le„ zeren aanleiding geven. Het bevat het Vonnis, door den „ beruchten Raad der Inquiſitie, te *Rome* gevestigd, over „ den beroemden Wis- en Starrekundigen, GALILEUS GALI„ LEI, wiens ontdekkingen, als den weg hebbende helpen „ banen tot een beter inzigt omtrent ons Wereldſtelſel dan „ in vroegere dagen, alle hedendaagſchen, in de kennis „ van eene der edelſte wetenſchappen eenigzins ingewijd, „ nu nog met dankbaarheid bewonderen, terwijl zij tevens „ de eertijds heerſchende domheid en onkunde met ons „ beklagen. Het berigt luidt aldus."

Op den 22 Junij 1633 heeft de regtbank der Inquiſitie, te *Rome* gevestigd, het volgende Vonnis geveld over GALILEUS GALILEI, vermaard Wiskunſtenaar, beſchuldigd beweerd te hebben, dat de Zon onbeweegbaar in het middelpunt der Wereld ſtaat, en dat de Aarde rondom dezelve draait.

„ . . . GALILEUS, Zoon van VINCENT GALILEUS, *Florentijner!* „ reeds ſints het jaar 1613 waart gij bij dit heilige Officie „ aangeklaagd, omdat gij voor waar hieldt de valſche leer, „ door ſommigen verkondigd, dat de Zon het middelpunt „ der Wereld is, dat zij onbewegelijk ſtaat, dat de Aarde „ het niet is, maar eene dagelijkſche beweging heeft; om„ dat gij deze leer aan uwe leerlingen inprentte, en dezelve „ aan de Wiskunſtenaars in *Duitschland*, uwe Korresponden„ ten, mededeelde; omdat gij, eindelijk, een Werk hebt la„ ten drukken over de Zonnevlekken, en eenige andere „ ſchrif-

„ schriften, dezelfde leer bevattende, zijnde die van COPERNICUS, welke de Godgeleerden en Leeraars beschouwd „ hebben, niet alleen als wijsgeerig ongerijmd, maar ook als „ godgeleerd valsch.

„ Van hier dat de heilige Congregatie, op 29 Februarij „ 1616, in tegenwoordigheid van zijne Heiligheid gehou„ den, zijne Eminentie, den Kardinaal BELLARMINE, gelastte, u „ dat valsche gevoelen volkomen te doen herroepen, en be„ val, dat, indien gij in uwe dwaling volhardde, de Commis„ saris van het heilige Officie u zoude verbieden, dezelve te lee„ ren of te verdedigen, op straffe van gevangenis. Gij be„ loofde, aan dit bevel te zullen gehoorzamen; gij werd „ ontslagen; en de Congregatie vergenoegde zich met het af„ kondigen van een besluit tegen de boeken, handelende „ over deze leer, strijdig met de heilige Schriftuur. Nog„ tans is er een Werk in het licht gekomen, met uwen „ naam te *Florence* gedrukt, getiteld: *Zamenspraak over het „ Wereldstelsel van* PTOLOMEUS *en* COPERNICUS, waarin gij „ ook dit gevoelen beweert.

„ Het is hierom dat wij u van nieuws ontboden hebben, „ en op uwe belijdenissen, bekentenissen en geschriften, „ bij beslissend vonnis, door onze Regtbank geveld . . . . „ tusschen den weledelen CARLO SINCERO, der beiden Regten „ Doctor, Promotor van het heilige Officie, eischer en „ beschuldiger, van den eenen kant; en u, GALILEUS, be„ schuldigde, hier tegenwoordig, van de andere zijde; en „ vonnisen wij, dat gij, GALILEUS, u verdacht hebt gemaakt „ van ketterij, omdat gij deze valsche leer, aangaande de be„ weging der Aarde en het stilstaan der Zon, verdedigd hebt, „ en omdat gij geloofde, dat een gevoelen, als strijdig met „ de heilige Schriftuur verklaard, als aannemelijk konde be„ weerd worden. Dienvolgens zijt gij onderworpen ge„ worden aan alle de tuchtigingen en straffen der heilige „ *Canons*; van welke, echter, wij u ontslaan, mits gij van „ dit oogenblik af, met een opregt hart en ongeveinsd „ geloof, in onze tegenwoordigheid, deze dwalingen en „ ketterijen afzweert, verwenscht en verfoeit. Evenwel, „ opdat uwe groote misdaad niet geheel ongestraft blij„ ve, dat gij omzigtiger zijt in het toekomende, en op„ dat gij aan anderen tot een voorbeeld moogt dienen, be„ velen wij, dat uw laatste Werk bij openbaar bevelschrift „ zal verboden worden, en dat gij zult opgesloten worden „ in de gevangenis van het heilige Officie. Daarenboven be„ velen wij u, als eene heilzame boete, dat gij, drie jaren „ lang, eens ter weke, de zeven boetpsalmen zult lezen; „ ons voorbehoudende de magt, om de voorzeide straffen en „ boetedoeningen te verzachten, te veranderen, of geheel „ of gedeeltelijk op te heffen." Tot hiertoe het Vonnis.

GALILEUS onderwierp zich aan dat Vonnis; hij verzwoer, ver-

verwenschte en verfoeide zijne gewaande dwaling, bij monde en in geschrift, in het *Klooster van Minerva*, en beloofde, knielende, houdende de hand op de heilige Evangelien, aan zijne herroeping getrouw te zullen blijven. Hij overleed, in den jare 164[illegible], te *Arcetri*, in het *Florentijnsche*, werwaarts de Inquisitie hem had gebannen.

ZEDESPREUKEN.

Wij behouden langer de herinnering van het goede, dat men van ons gezegd, dan van hetgeen men ons bewezen heeft.

Men zal verdienste zeldzamer dan rijkdom aantreffen. Wanneer men in de wereld achter de eerste boven den laatsten verkiest, komt het daarvan, omdat wij gelooven slechts rijkdom te behoeven om beiden te bezitten.

De regtvaardigheid toont de regtschapenheid van het hart, gelijk het oordeel die van den geest bewijst.

De dwaas bewondert niet, maar hij verwondert zich.

Men veracht de rol, die men niet spelen kan.

Wanneer de ondeugd zich ooit beminnelijk voordoet, is het alleen daarom, omdat zij soms de form van eene deugd aanneemt.

De zucht naar roem sticht en behoudt; die naar vermaardheid verdelgt.

De opregte zegt alles wat hij denkt, de onbescheidene alles wat hij weet, de openhartige alles wat hij gevoelt.

Er zijn onaangename oogenblikken voor den hoogmoedigen, waarin hij, tot zichzelven gekeerd, zich afvraagt: zou men mij wel gezien hebben, zoo als ik waarlijk ben?

Het belang schept zich een Geweten. De meest bedorven mensch gevoelt altijd de behoefte om een zeker stelsel te bezitten, dat hem gerust stelt. IJdele poging! Het Geweten, door ons hoofd gevormd, wordt altijd gefolterd door dat van het hart.

In het *Mengelwerk* van No. V. is eene fout ingeslopen: bl. 246. reg. 13. van ond. staat 1750, lees 1730.

Digitized by Google

MENGELWERK,
TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

NATHAN EN DAVID.

(Volgens W. ENFIELD, L. L. D.)

NATHAN *zeide tot* DAVID: *Gij zijt die Man!*

2 SAMUEL XII: 7.

Het voorschrift: KEN UZELVEN, hielden de Ouden als van den Hemel gezonden; en de hooge waarde, welke zij aan 't zelve hechteden, levert een sprekend bewijs op, dat zij geene geringe vorderingen in de zedelijke Wijsbegeerte gemaakt hadden: want gewis de kennis aan onze eigene wezenlijke karakters is de eerste stap tot zedeverbetering. Zoo lang een mensch onbewust blijft van zijne misslagen, doet er zich weinig of geene waarschijnlijkheid op, dat hij dezelve zal verbeteren. Desgelijks is het niet te wachten, dat eenige vermaaningen, hoe welgegrond, met hoe goede oogmerken gegeven, dadelijk de hervorming zullen uitwerken van den man, die geen besef heeft, dat hij levensbeterschap behoeft. Er kan geen zwaarder en moeijelijker taak bedacht worden, dan eenen overtreder, die geen besef van zijn misdrijf heeft, te bestraffen.

Zoodanig blijkt Koning DAVID's zielsgesteltenisse geweest te zijn, ten tijde, wanneer de Profeet NATHAN geroepen werd om hem te onderhouden wegens zijn snood en dubbel misdrijf ten opzigte van BATHSHEBA en haren Echtgenoot URIAH. Schoon hij, door een laaghartig misbruik zijner magt, het huis van eenen dapperen krijgsman, terwijl deze in zijnen dienst ten strijde was uitgetogen, was ingetreden, en hem beroofd had van den dierbaarsten schat, — schoon hij, om de mate der verongelijkinge vol te meten, naderhand bevel gegeven had, dat deze Held,

Digitized by Google

in het heetste des gevechts, vooraan gesteld moest worden, opdat de dood hem gewis zoú treffen, — was de tooverkracht zijner misdadige drift tot BATHSHEBA zoó sterk, dat hij langen tijd ongevoelig bleef voor zijn tweevoudig, hoogsthatelijk misdrijf.

Staande dit tijdperk van gevoelloosheid kreeg NATHAN van hooger hand bevel om zich bij dien Vorst te vervoegen, ten einde voor diens sluimerend geweten de beschuldiging van Overspel en Moord op te roepen. Bezwaarlijker taak kon hem niet wel worden opgelegd. Wilde hij op eenen gelukkigen uitslag hopen, zoo moest hij, aan den eenen kant, zich niet vergenoegen met zulke van verre gegevene wenken en aanduidingen, als waarschijnlijk den overtreder onovertuigd van diens misdrijf zouden gelaten hebben; noch ook hem, aan den anderen kant, in zoodanige bewoordingen van regtstreeksche beschuldiging en verwijt aanspreken, als waarschijnlijk veeleer zijne wraak gepord, dan berouw zouden opgewekt hebben. In zulk een toestand was het beste middel, 't welk hij kon kiezen, juist datgene, waarvan hij zich bediende, om het geval in een verbloemd verhaal voor te stellen van eene daad van onregt en wreedheid, door een ander gepleegd, in de hoofdomstandigheden gelijk aan het gedrag van DAVID, nogtans zoo verre verschillende van diens geval, dat hij niet kon nalaten daaraan een geduldig oor te leenen.

NATHAN schilderde voor den Vorst *dit* geval: „Daar „waren twee Mannen in eene stad, de een rijk, de an„der arm. De rijke had vele schapen en runderen; maar „de arme had ganseh niet, dan één eenig klein Ooilam, „dat hij gekocht en opgevoed had, dat het groot gewor„den was bij hem en bij zijne kinderen te gelijk. Het at „van zijne bete, het dronk van zijnen beker, het sliep „in zijnen schoot en was hem als eene Dochter. Toen „nu den rijken man een wandelaar overkwam, verschoon„de hij te nemen van zijne schapen en van zijne runde„ren, om voor den reizenden man, die tot hem geko„men was, wat te bereiden; en hij nam des armen mans „Ooilam, en bereidde dat voor den man, die tot hem „gekomen was."

Niets kon met meer oordeels of passender op het geval gekozen worden, dan dit verdichtsel. Het was een verhaal tot het hart gerigt, en in een' zoo eenvoudigen stijl voorgedragen, met omstandigheden zoo regt aandoenlijk, dat

dat het niet wel kon nalaten, in den boezem van DAVID, die een zeer aandoenlijk hart omdroeg, de sterkste aandoeningen van medelijden met den verongelijkten, en tevens van verontwaardiging tegen den verongelijker, op te wekken.

Het was eene naauwkeurige en levendige afbeelding van het misdrijf, wegens 't welk hij zijnen Vorst moest onderhouden. DAVID was, in BATHSHEBA aan URIAH te ontnemen, de rijke man geweest, die zijnen nabuur het geliefde Ooilam ontnam. Verscheiden bezwarende omstandigheden paarden zich bij dit onregt. Het was gepleegd omtrent een' man, die, ten zelfden tijde, zijn leven in 's Konings dienst waagde, bij de belegering van *Rabbah*. Het was begaan door iemand, wiens hoogverheven levensstand hem een ruim veld van genot opende, zonder de regten van zijne minderen te krenken, — door iemand, die, bij andere gelegenheden, zich geen vreemdeling betoond had van de aandoeningen van menschelijkheid, vriendschap en edelmoedigheid, — door iemand, wiens Godsvrucht (zoo verheven uitgedrukt in zijne heilige Liederen) men zou hebben mogen denken, dat hem zou wederhouden hebben van allen misdrijf, — door iemand, wiens rang en karakter, als Koning van *Israël*, hem eene verhevenheid van geest moest hebben ingestort, welke hem onbekwaam maakte tot eenig laag en wreed bedrijf, — en, eindelijk, had DAVID dat gezag, waarmede de Vorsten bekleed zijn om de onschuld te beschermen, misbruikt om bot te vieren aan eene misdadige drift, en het volvoeren van het schrikkelijk plan, om een onschuldig en beleedigd Man van 't leven te berooven.

Onder dezen opgehoopten last van misdrijven gebukt gaande, zou men veelligt veronderstellen, dat DAVID's geweten hem gestadig zelfverwijten zou gedaan hebben, of ten minste dat het gereed zou geweest zijn om ontrust te worden bij de minste aanleiding, en bijzonder dat hij 's Profeets verdichtsel op zijn eigen geval zou hebben toegepast, 't welk geheel onnoodig maakte, dat NATHAN er met zoo vele woorden bijvoegde: „ Gij zijt die Man!" — Wij vinden echter, dat hij het geheele verdichtsel aanhoorde, zonder het minste begrip, dat hetzelve op hem paste. Hij voelde zich met verontwaardiging vervuld tegen den veronderstelden beleediger. Den ongenadigen verdrukker, van wien NATHAN sprak, veroordeelde hij terstond, en verweet hem ter straffe. Ja zoo geweldig be-

toonde hij zich tegen hem verbitterd, dat hij besloot hem te behandelen met eene mate van gestrengheid, welke noch billijkheid noch de wet goedkeurde. „ Zoo waarlijk „ als de HEERE leeft," sprak de Vorst, „ de man, die „ dat gedaan heeft, is een kind des doods; en hij zal „ het Lam viervoudig wedergeven, daarom dat hij deze „ zake gedaan, en omdat hij niet verschoond heeft." — DAVID dacht, dat geene straffe te gestreng of te zwaar kon zijn voor eenen man, zoo geheel van medelijden ontbloot, dat hij in staat was, om, buiten eenige noodzaak, en bijkans zonder voordeel, te spelen met het geluk zijns naburs. Hij bemerkte te midden van dit alles, dat de verontwaardiging, welke hij zoo sterk uitgeboezemd had tegen den rijken man, die zijnen armen nabuur van diens Ooilam beroofde, met voller regt op hem paste, wegens het onregt en de wreedheid, waarmede hij URIAH behandeld had; hij bevroedde niet, dat het vonnis, over dezen vermeenden misdadiger uitgesproken, op hem ten volle paste.

Deze omstandigheid leert ons, hoe het mogelijk zij, dat menschen aan de hatelijkste misdaden schuldig staan, zonder huns misdrijfs bewust te zijn; dat zij zelfs ondeugden in anderen berispen, waaraan zij zich even zeer onderhevig vinden, zonder te ontwaren, dat zij, dezen veroordeelende, het vonnis over zichzelven uitspreken. Dat menschen misslagen in anderen wraken, tot welker plegen zij luttel neigings of gelegenheids hebben, kan zeer wel verondersteld en daarvan reden gegeven worden. Men mag den Gierigaard toestaan, dat hij den Verkwister misprijze; en den Verkwister, dat hij, op zijne beurt, den Gierigaard uitlagche: want ieder gevoelt een hartelijken afkeer van de ondeugd, welke hij niet begaat, en inzonderheid tegen de ondeugden, die in een tevenovergesteld uiterste van de bij hem geliefde gelegen zijn. Doch het valt bezwaarlijk uitte leggen, hoe de menschen in staat zijn om zoo verre zichzelven te bedriegen, dat zij met hevigheid uitvaren tegen misdrijven in anderen, waaraan zij zelven schuldig staan.

Het schijnt in den eersten opslag onwaarschijnlijk, dat de menschen zoo grootelijks vreemdelingen zouden wezen ten opzigte van zichzelven, dat zij niet weten, wat in hun hart omgaat, of onbekend zijn met hunne eigen karakters; of dat zij in staat zouden wezen om hunne medemenschen en zichzelven uit zulke onderscheidene gezigtpunten of door zoodanige verschillende middelstoffen te be-

Digitized by Google

beſchouwen, dat zij bij zichzelven die daden onſchuldig houden, welke zij bij hunne naasten altoos ſtrengelijk berispen. — Ontelbaar zijn echter de voorbeelden van deze ſoort van zelfbedrog; welke wij in de wereld aantreffen. Hoe dikwerf hooren wij de bitterſte klagten aanheffen over de algemeene heerſchappij der ondeugd in de zedelijke wereld! Hoe gereed zijn wij, om dezen man voor trotsch, een ander voor gierig, een derden voor geveinsd te houden en uit te krijten, en om zoo voort te gaan door de geheele naamlijst der heerſchende ondeugden! Nogtans, waar is, te midden van alle deze klagten en aanmerkingen, de man, zoo eerlijk ten aanzien van zichzelven, dat hij de ſchuld van gierigheid, van hoogmoed, of van eenige andere misdadige neiging en hebbelijkheid, op zichzelven t'huis brenge? — De beſchuldiging van zedebederf, die men allerwegen hoort, moet ergens doel treffen; maar ieder mensch vleit zichzelven met het denkbeeld dat het bij hem niet ſchuile, en bezit de bekwaamheid, om de ſchuld van zich af en op zijnen naasten over te brengen. Met elk ziekteverſchijnſel in zijn eigen geval, 't welk hem beweegt om een ander als ziek te beſchouwen, verbeeldt hij zich in een ſtaat van volkomene gezondheid te leven, of, ten minſte, hij vindt de eene of andere gunſtige omſtandigheid, bij niemand dan bij zichzelven waargenomen, welke hem overtuigt dat zijn toeſtand niet zoo erg is als die zijns naasten. 't Geen een misdrijf is in een ander, is bij hem eene deugd, of, ten ergſte genomen, niet meer dan een zwak; wat hij in zijnen naasten gierigheid zou noemen, betitelt hij bij zichzelven als ſpaarzaamheid; wat bij een ander onſtuimigheid van aard is, blijft bij hem een noodzakelijk en lofwaardig moedbetoon; die mate van ruimte, welke hij voor zichzelven in zijn gedrag neemt, zal hij niet ſchromen in het geval van een ander met den naam van losbandigheid te brandmerken, terwijl hij zulks in zijn eigen gedrag regtvaardigt, of ten minſte vergoelijkt onder den naam van vrolijkheid.

Deze vreemde ſoort van zelfbedrog, welke de menſchen blind maakt voor die gebreken bij zichzelven, welke zij, met een ſcherpziend en beſtraffend oog, in anderen opmerken, kan niet verklaard worden enkel uit mangel aan opmerkzaamheid: want het is onmogelijk voor een mensch, zoo onoplettend te wezen op den algemeenen loop van zijne eigene gedachten en aandoeningen, of zoo weinig kundig van den aard zijner eigene daden, dat hij,

Digitized by Google

enkel uit onoplettendheid, een oordeel over zichzelven ſtrijke, regtſtreeks tegen de waarheid aanloopende. — De ware bron van dit gevaarvol zelfbedrog moet gezocht worden in de kracht van misdadige neigingen en driften, die het verſtand verblinden en het oordeel verbijſteren. Dezelfde daad, die, in de uren van bedaarde opmerkinge, als hoogſt misdadig veroordeeld wordt, zal, in het oogenblik der verzoekinge, die leelijkheid verliezen. — Wij bedienen ons van duizend kunſtenarijen, om onszelven diets te maken, dat de misdrijven, tot welker plegen wij ſterk door neiging of lust aangeprikkeld worden, in ons geval ten minſte eenige verſchooning zullen vinden; wij bekleeden onze geliefde gebreken met den ſchijnglans van valſche benamingen, of, wanneer dit middel faalt, nemen wij de toevlugt tot menſchelijke zwakheid en broosheid. — Te dezer oorzake is het, dat wij weinig tegenſtrijds voelen in het begaan van misdrijven, die, op eenen afſtand beſchouwd, bij ons een hevigen afſchrik zouden verwekt hebben. Van hier is het eene zoo bezwaarlijke taak, de gewetens der ſchuldigen tot een behoorlijk gevoel van hun misdrijf te brengen. Ware het DAVID, eer hij BATHSHEBA gezien had, gezegd, dat hij zoo verre door eene lage drift zich zou laten vervoeren, om, ter voldoening van dezelve, eerst een getrouw Krijgsbevelhebber van diens waardigſte bezitting te berooven, en vervolgens, op eene verradelijke wijze, diens leven te verkorten, ongetwijfeld zou hij dusdanig eene voorzegging met verregaanden afſchrik hebben aangehoord. Nogtans ging hij, onder de beheerſching van zijne misdadige drift gebragt, van den eenen trap van ſnoodheid tot den anderen, met zoo weinig beſeſs van den hatelijken aard zijner overtredingen, voort, dat zelfs het op dat punt ingerigte verdichtſel van het Oollam niet genoegzaam was om éene enkele vonk van naberouw in zijn geweten te doen ontvlammen, voor dat de Profeet hem met zoo vele woorden te verſtaan gaf: „ Gij zijt die Man!"

Desgelijks ondervinden wij te meermalen, dat de vermaning minſt slaagt, waar dezelve allernoodzakelijkst is. De man, die zich diep ingewikkeld vindt in het bejag van misdadigen lust, zal zeldzaam zijdelingſche wenken van beſtraffing, ſchoon door de zuiverſte vriendſchap ingeboezemd, begrijpen of in acht nemen. Indien dit het geval zij ten aanzien van vermaningen als tuſſchen vier oogen gegeven, heeft men luttel reden om zich te verwonderen, dat algemee-

meene vermaningen, van den Leerſtoel eener Gemeente voorgehouden, zoo weinig vruchts baren. Bij het afmaken van ſlechte karakters is eene perſoonlijke toepaſſing niet voegelijk. Alles, wat een Zedeleeraar kan doen, is, de onderſcheidene trekken met zulk eene mate van achtgeving op het dadelijk leven af te ſchilderen, dat de man, op welke zij paſſen, door eene naauwkeurige en onpartijdige beproeving, de gelijkvormigheid ontdekke, en bij zichzelven veroordeeld worde. De allergepaſtſte en tijdigſte beſtraffende aanmerkingen worden dikwijls voorgehouden, zonder dat de menſchen het geweten toelaten den pligt te vervullen, welken NATHAN bij DAVID waarnam, met hem toe te voegen: „ Gij zijt die Man!"

De getrouwheid en koenheid, welke de Profeet aan den dag leide in het maken dezer toepaſſinge, verdient eene bijzondere opmerking. Ware de algemeene voordragt, welke hij gedaan had van DAVID's gedrag in het welgekozen verdichtſel, genoegzaam geweest om bij den Vorst een beſef van ſchuld te doen ontwaken, hij zou zich gaarne verſchoond hebben van de onbehaaglijke taak der perſoonlijke toepaſſinge. Het beſchuldigen van zijnen Vorst, aan wien hij ontzag en gehoorzaamheid verſchuldigd was, in zulke onbewimpelde bewoordingen, van de ſnoodſte misdrijven, moet zeker gepaard gegaan hebben met gevaar om 's Konings gevoeligheid en wraak gaande te maken, in ſtede van hem ter bekeering te brengen. Niettemin volvoert hij getrouwelijk den hem opgelegden last, en voert DAVID rustig toe: „ Gij zijt die Man!"

Hierin ſtrekt de Profeet tot eene baak van navolging. Het maakt geen gering gedeelte van onzen pligt als Mensch uit, en wij worden door een uitdrukkelijk bevel des Christendoms daartoe opgewekt, „ om elkander „ dagelijks te vermanen, opdat niemand verhard worde „ door de verleiding der zonde." — Eene tijdige en voorzigtige beſtraffing is eene daad van vriendſchap, welke de grootſte verpligting oplegt aan den beſtraften. Dezelve kan het onheil en verderf voorkomen van iemand, in wiens welwezen wij het hoogſte belang ſtellen, en teffens hem als een getrouwen gids dienen op het pad van eere en geluk. „ Gelijk een gouden oorring en een ſieraad „ van fijn goud (zegt SALOMO) is een wijs beſtraffer voor „ een naar hem hoorend oor."

Dan veel, zeer veel, hangt af van de wijze, waarop deze vriendſchapspligt volbragt wordt. Onopletendheid

te dezen aanziene is mogelijk de hoofdreden, waarom dezelve zoo menigmaal zonder eenen gelukkigen uitslag volvoerd wordt. Het verhaal van NATHAN's ontmoeting bij DAVID verschaft ons verscheidene nutte bedenkingen te dezen aanziene. Het leert ons op onze hoede te wezen tegen het aannemen van het voorkomen des gezagbetoons in het doen onzer bestraffingen, en dat wij, zoo veel mogelijk, onszelven en onzen toeleg bedekken bij het voorwerp onzer bestraffinge. Hierin bestaat de bijzondere uitstekendheid van 's Profeets wijze van bestraffing door een Verdichtsel. Terwijl de hoorder de aandacht vestigt op de omstandigheden des geschetsten voorvals, verliest hij, als 't ware, uit het oog den verhaler en diens oogmerk, en ontvangt de lessen en bestraffingen uit de aanmerkingen, welke hij zelf maakt. — Desgelijks mogen wij uit NATHAN's voorbeeld leeren, de een den ander met zachtheid te vermanen. Schoon de Profeet duidelijk spreekt, maakt hij geen gebruik van eene heftige of verwijtende taal. Heftige bestraffingen kunnen den Vriend, dien wij wenschen te behouden, ons ten Vijand maken, en hekelende aanmerkingen dienen om hem te kwellen en in mismoedigheid te dompelen; doch eenvoudige en vriendelijke raadgeving staat alle kans om een gunstig gehoor te verwerven en de verlangde uitwerking voort te brengen. — Eindelijk leert ons NATHAN's voorbeeld, getrouw en volhardend te wezen in het volvoeren van dezen moeijelijken pligt. 't Is hier dat een getrouw Vriend het grootst gevaar loopt van te misfen. Wanneer wij ontwaren, dat onze bestraffingen waarschijnlijk meer kans loopen om aanstoot te geven dan goed te doen, zijn wij gereed om óf de wonde geheel onaangeroerd te laten, óf dezelve met eene zoo zachte hand te behandelen, dat wij veeleer de pijn doen toenemen, waar wij wenschten genezing toe te brengen; terwijl, wanneer zachtere behandelingen blijken vruchteloos te zijn, de vriendschap vordert, dat wij gebruik maken van de heilzame gestrengheden van regtstreeksche beschuldiging en ernstige bestraffing. En, om ons te bemoedigen tot het volvoeren van dezen moeijelijken pligt met moed en getrouwheid, leeren wij uit het voorbeeld des Profeets, dat de persoonlijke toepassing, welke NATHAN maakte van zijn Verdichtsel bij DAVID, welgelukte. Zoo ras hij zich op het geweten zijns Vorsten beroepen had, door het zeggen: „ Gij zijt die Man!" beleed deze zijn misdrijf, zeggende: „ Ik heb tegen den

„ HEE-

„ HEERE gezondigd!" — Wie zou niet alle de zwarigheden, welke den pligt van bijzonder vermaan vergezellen, zich getroosten, en zelfs het gevaar van de gunst eens Vriends te verbeuren, in de hope van hem dus tot nadenken, tot berouw, tot bekeering te brengen? Met welk een hoogst ſtreelend genoegen mag hij, „ die een zondaar „ van de dwaling zijns wegs behouden heeft, bedenken, „ dat hij eene ziel van den dood behouden en eene me„ nigte van zonden bedekt hebbe!"

Het gelukkig ſlagen van NATHAN's vermaan leere ons wijders, de beſtraffingen der vriendſchap met opregtheid en zachtmoedigheid te ontvangen, en aan dezelve den verſchuldigden invloed op ons gedrag te verleenen. DAVID, hoewel een Koning, gevoelde de wijze en getrouwe beſtraffing van GODS Profeet niet, of hij luisterde geduldig naar de boodſchap, welke deze bragt, en deed opregte zondbekentenis. — Met zoodanig eene geſteltenisſe moeten de vermaningen en beſtraffingen van eenen Vriend altoos ontvangen worden. Wij behooren het voor de uitſtekendſte proeve van de toegenegenheid onzes Vriends, welke hij ons kan geven, aan te zien, dat hij zijn best doe om ons van onze misſlagen te overtuigen; en wij moeten ons gevoel van die verpligting openbaren door eene opregte belijdenis, voor zoo verre wij weten dat de beſtraffing regtmatig is, — door een bijzonder vertrouwen in zulk eenen Vriend voor het toekomende te ſtellen, — alsmede door onmiddellijk ons gedrag te hervormen in die bijzonderheden, welke den grond ter beſtraffinge opleverden. Het gevoelen van DAVID, in dit geval, behoort altoos het onze te wezen: „ Laat de regtvaardige mij „ beſtraffen, het zal mij eene weldaad wezen; hij be„ ſtraffe mij, het zal olie des hoofds wezen, het zal „ mijn hoofd niet breken."

Met dit alles moeten wij, wanneer het ons ernst is onze gebreken te verbeteren, meer op onszelven dan op onze Vrienden vertrouwen. Iedereen heeft geen NATHAN, geen getrouwen Vriend, om voor hem dien pligt des vermaans te vervullen; of, heeft hij zulk een Vriend, dan nog heeft ieder mensch meer gebreken in zijn karakter, dan zijn Vriend verkiest te berispen, of in ſtaat is te ontdekken. Wij moeten daarom allen, indien het ons ernst zij onzen weg te verbeteren, den gang onzes voets oplettend nagaan; en misſchien is de beste wijze, om regtmatig gevoelig te worden wegens onze gebreken en overtre-

Digitized by Google

dingen, dezelve, gelijk DAVID zijne misdaden deed, te beschouwen in het karakter van een ander. Wij zullen door deze middelen eenigermate ons ontdoen van die partijdigheid voor onszelven, welke ons aanzet om onze eigene misslagen te bemantelen; en, door onze karakters op eenen voegzamen afstand ons voor oogen te stellen, zullen wij in staat zijn dezelve met onderscheiding en naauwkeurig te beschouwen.

Dat wij, eindelijk, „ om onze afdwalingen regt te „ verstaan," dikwijls in onszelven treden, en de diepste schuilhoeken van ons hart onderzoeken; en dat wij, om voor zelfbedrog beveiligd te zijn, in waren ernst dezebede tot GOD opzenden: „ Doorgrond mij, ô GOD! en „ ken mijn hart; beproef mij, en ken mijne gedachten; „ zie of bij mij een schadelijke weg zij, en leid mij op „ den eeuwigen weg!"

IETS OVER DE BEOEFENING VAN DE BOTANIE.

(Naar het *Fransch.*)

Er zijn menschen, die den top der hoogste bergen beklauteren, in de diepste valleijen nederdalen, zich op den rand der ijsselijkste steilten wagen, om eenzame planten te ontdekken, vervolgens in een kruidboek uit te spreiden, en dezelve met hetzelfde oog, met dezelfde nieuwsgierigheid te gaan zien, waarmede de geleerden de schoonste gedenkstukken der kunsten beschouwen. Over den smaak kan men niet twisten; elk volgt zijnen lust en vermaak. De natuurkundige reizigers trekken over de zeeën, doorkruisen woeste streken, tarten duizend gevaren, om eenige voortbrengsels uit het plantenrijk te gaan halen. Overal zien, overal herkennen zij niets anders dan het rijk van FLORA. De menschen, de gewoonten, de regeringsvormen verbergen zich voor hun oog, en hunne grillige geestdrift maakt hen onverschillig omtrent het leerzaamste tooneel der zedelijke wereld. Hoe het zij, talrijk en sterk is in onze dagen de klasse dezer geestdrijvers; meer aanmoedigings vinden hunne werkzaamheden, dan die der letterkundigen en historieschrijvers.

De natuurlijke historie, ontheven van de belemmeringen, door zekere dweepers in dezelve ontstaan, is eene der aange-

Digitized by Google

genaamſte wetenſchappen, welke de mensch in zijne ledige uren kan beoefenen. Want, wie zoude niet met vermaak de rijkdommen beſchouwen, met zulk eene kwistige hand in onze velden verſpreid? Met wat al bevalligheden prijken zelfs de geringſte bloemen in onze oogen! In welk een ſchitterend gewaad zijn zij getooid! Welk eene verbazende verſcheidenheid van kleuren! De overige gewasſen ſtaan in meer of min bepaald verband met onze behoeften. Getrouwe medgezellen van ons leven, volgen zij ons tot aan de ijsſchotſen van den noordpool, en verſieren op alle plaatſen 's menſchen verblijf.

Laten wij de wijsheid der Voorzienigheid bewonderen, die, de planten vermenigvuldigende, eene verbazende verſcheidenheid heeft gewrocht in de wijzen hunner bewerktuiginge. De hand der Godheid alleen heeft, van boven uit den hemel, op de aarde de ontelbare zaden geplant, wier vruchtbaarheid onuitputtelijk is, en die, ſints den aanvang der wereld, het leven in den ſchoot des doods wedervinden.

Eene der redenen is deze, welke de bloemen en planten onzer belangſtellinge aanprijzen; zij zijn de oudſte gedenkſtukken des aardbols; onſterfelijk door de wetten der hervoortbrenginge, overleven zij den ondergang der rijken en ſtaten, en groeijen op de puinhoopen der ſteden. De geduchtſte veroveraar kan ze niet verdelgen; vergeefs ondernamen de Hollandſche kapiteinen de vernietiging van verſcheiden dierbare heesterplanten op de *Molakſche* eilanden, met oogmerk om de inzameling der vruchten aan *Amboina* te bepalen. Hunne wreedheid woedde tegen de inboorlingen en deze heesters; genen bedwongen zij, zonder op dezen te kunnen zegepralen: zonder zulks te bedoelen, namen de vogelen op zich, om derzelver zaden te doen in wezen blijven. De Europeanen voerden een hardnekkigen oorlog tegen deze nieuwe vijanden, en verdelgden dezelve; niet dan te laat bemerkten zij de nutteloosheid hunner pogingen: want de winden, welke zij niet konden aan den band leggen, voerden de zaden der ſpecerijboomen elders henen, die uitſproten, in ſpijt der jaloersheid, der gierigheid en der wreedheid der volkplanteren.

In de onmogelijkheid bevinden wij ons, om de ware beginſels van het leven der gewasſen te ontwikkelen; een zeker bewijs van de zwakheid des menſchelijken verſtands. Vergeefs hebben de latere eenwen de TOURNEFORTS, de RAYS, de COWLEYS, de VAILLANTS, de JUSSIEUS, de

GEOF-

Digitized by Google

GEOFFROIS en de LINNÆUSSEN voortgebragt; deze onvermoeide waarnemers hebben alle hunne ſchranderheid zien mislukken aan den voet van het mos of van den nederigen hijzop, zoo wel als aan den voet van den eiken- en den cederboom. Het geheim der werkingen, betreffende den groei, de voeding, zoo wel als de ontwikkeling van de geringſte heesterplant, ontdook hun vernuft; alles noopt een godsdienſtig gemoed, van de geheimenisſen der natuur getroffen, om neder te knielen voor den opperſten Werkmeester, die zoo vele meesterſtukken en wonderen ſchiep.

Indien een enkel van de rijken der natuur, het groeijende rijk, in ſtaat is, dusdanig eene verwondering over den opperſten Schepper te doen ontſtaan, wat zal er dan gebeuren, indien wij het algeheel zijner werken beſchouwen? 's Menſchen verbeeldingskracht, verbijsterd, niet toereikende tot dusdanig een onderzoek, is genoodzaakt terug te deinzen voor het denkbeeld van het oneindige, 't welk hem overmant; en evenwel kent hij niet het duizendſte gedeelte der aardſche voortbrengſelen. Ja voorwaar! de zulke, die ons onbekend blijven, zijn onberekenbaar; eene ongeloofelijke menigte verbergt de oceaan in zijne diepe afgronden; eene monſtreuze bevolking houdt, om zoo te ſpreken, in de noordelijke zeeën, de wacht bij de ſlagboomen van het heelal. Wat al fabelen hebben de *IJslanders* en de *Noorwegers* verzonnen, ten aanzien van den *kraker* en andere visſchen van eene ongehoorde dikte en lengte? Maar de fabels zelve, hoe ongerijmd zij mogen ſchijnen, zijn nooit van eenigen grond van waarheid ontbloot.

Om niets anders is het mij thans te doen, dan het onderzoek van de vreedzame bezigheden der botanisten; — vreedzame! een misſchien gewaagde bijnaam, indien men aan de geſchillen denke, welke deze wetenſchap heeft veroorzaakt. Sints eenigen tijd hangen zij al de praal, al den hoogmoed der aanmatigingen van lieden van letteren uit; en evenwel, de beoefening van bloemen en planten, enkel het algemeene welzijn ten oogmerke hebbende, vertoont niets moeijelijks aan den geest. Elk mensch, die eenig geduld bezit, is bevoegd om zich daaraan toe te wijden: bij mangel zelfs aan geſchiktheid tot andere wetenſchappen, heeft hij voor zich eene geopende baan, welke het hem gemakkelijk valt, met eere te bewandelen. Zoo goed als bij onze geboorte brengen wij eene onweder-

ſtaan-

Digitized by Google

ſtaanbare neiging mede, die ons wegſleept naar het tooneel der rijkdommen, waarmede de ſchoot der aarde is getooid, en om hetwelk te beſchouwen ons bijzonder belang ons noodigt.

De natuurlijke historie, zich tot de beoefening der gewasſen bepalende, is derhalve waarlijk eene volkswetenſchap; en de meeste botanisten, wat den grond der wetenſchap aangaat, bezitten niets, hetwelk hen op eene bijzondere wijze onderſcheidt van de enkele bloemisten. Alleenlijk genieten de eerſten het voorregt van zamenſtelſels, methoden en klasſificatien uit te denken, boeken te ſchrijven, elke plant met vier of vijf benamingen te belasten, uit het *Grieksch* of *Latijn* ontleend, en dezelve, om zoo te ſpreken, met hieroglyphiſche karakters te omkleeden; hetwelk tot niets anders dient, dan om het geheugen te bezwaren. De herborist noemt de gewasſen bij hunnen volksnaam, en vergenoegt zich met de kennis van derzelver eigenſchappen, welke ten gebruike dienen. De botanisten gaan veel verder; zij trachten de natuur, als 't ware, op de daad te betrappen; zij ſchrijven over de minnarijen, over de zeden, over de gewoonten, over den ſlaap, over de groote aandoenlijkheid of gevoeligheid der bloemen, en ontdekken dagelijks verwonderlijke geheimen. Deze heeren wordt het gemoed vol en teder bij eene *kool*, even als bij eenen hunner natuurgenooten; gelukkig ware het, indien velen dezer dweepers, doof voor de ſtem der natuur, blinde getuigen van de wonderen, welke zij met zoo eene milde hand aanbiedt, den grooten Maker niet miskenden! Waartoe dient het hun, dat zij in verrukking opgetogen worden op het gezigt van eene plant, terwijl het ganſche heelal voor hun niets meer is dan een onmetelijk tafereel, in de duisternisſen des niets gedompeld?

Linnæus was het voorzeker niet, die hun dit rampzalig voorbeeld heeft gegeven: want deze geleerde botanist *onderwierp* zijne rede aan de waarheden des Christelijken godsdiensts (*), en toonde, dat hij zeer godsdienſtig was.

(*) Allen, die de natuur der leere van CHRISTUS uit de *Evangelien*, en niet van elders, hebben leeren kennen, zullen met den vertaler van dit artikel het eens zijn, dat er geen grond voor deze uitdrukking is in de beſijdenis van het Christendom. Dit uit te breiden, is hier de plaats niet.

Digitized by Google

was. Niets nieuws is er onder de zon; de dweeperij, welke wij daar even gispten, heeft geheugen van de hoogste oudheid. EMPEDOCLES beweerde het onderscheid van sekſen in de planten, en vermeldde met geestdrift het huwelijksbed der bloemen; bijgeloof, eenen wijsgeer wel waardig, die, voor een God willende gehouden worden, zich in de brandende kolken van den Etna nederstortte.

Ongetwijfeld is het noodzakelijk, iets te weten van de uitgebreide naamlijst der hedendaagsche botanisten; een slagboom, welken men moet overstappen, voordat men de physiologie van het plantenrijk kan bereiken. Intusschen moet niet de vorm de overhand hebben over de stoffe, noch de kennis van woorden die der zaken verstikken. Volgens mijnen dunk zouden de herboristen, de manufakturiers, de landbouwers het leeren van deze geleerde taal, met *Griekſche* en *Latijnſche* woortlen gespekt, zeer wel kunnen missen. BUFFON zelf lachte met dezen naamlijstgeest, die het oordeel verdoekert, en de gemeenzaamste van alle wetenschappen ongenaakbaar maakt. Om de eigenschappen der planten te kennen, waartoe toch dienen de dikke woordenboeken, waarin de organische vormen in het breede worden opgenoemd? De botanisten kunnen eene bijster groote geleerdheid uitstallen; maar het menschdom zal van hun geen nut trekken. „De eenige boeken, die hun „iets kunnen leeren," zeide FONTENELLE, „zijn op het „geval aan over de geheele oppervlakte des aardbodems „geworpen." Dat zij deze boeken in stilte raadplegen; dat zij dezelve ontlasten van een grilligen opschik, en dat zij alleen die kundigheden zich eigen maken, die voor 's menschen gezondheid nuttig zijn. ESCULAPIUS, PODALIRIUS, MACHAON, HIPPOCRATES, onder de ouden, vermaakten zich niet met het stelselmaken, noch met het schrijven van boeken over de sekse en de minnarijen der planten. Meer lof om hun gedrag verdienende, besteedden zij hunnen tijd aan het onderzoek van de natuurlijke eigenschappen der gewassen, met oogmerk om daaruit nut te trekken en verwonderlijke genezingen te bewerken.

In *Frankrijk* en *Engeland* [gelijk ook in *Holland*] hadden de botanisten geene reden om zich de belagchelijke gevoelens van overdrevene verwondering te verwijten, welke de jongstvoorgaande eeuw heeft zien ontstaan. Zij hielden zich onvermoeid onledig met de vermeerdering van de natuurlijke rijkdommen van hun vaderland, het aankweeken van

van een grooter getal uitlandsche gewassen aldaar invoerende. In *Frankrijk* en *Engeland* bevatteden weldaast de kruidtuin (*Jardin des Plantes*) en de tuin te *Chelsea* het kortbegrip van het heelal, en men zag er de voortbrengsels van alle klimaten voortkomen, door de nijverheid van eenige partikulieren en de bescherming der regeringe. Hier is het, dat men, te midden van de grootsche schatten der natuur, eene aangename opgetogenheid ondervindt, en men zich van dankbaarheid doordrongen voelt jegens de bewerkers van zulk eene weldaad, en jegens de geleerden, die nog dagelijks zich bevlijtigen, nieuwe voorwerpen van weetgierigheid aldaar te verzamelen. Nooit stelde de oudheid zoodanig een schouwspel voor de bewondering der volken ten toon. Altijd leefden zij in eenen staat van afzonderinge; en hunne beschouwingen bepaalden zich, in het engbegrensde vaderland, tot een zeer klein getal natuurlijke rijkdommen. Toen de *Romeinen* den kerseboom ontdekten, versierde deze boom de zegepraal van LUCULLUS, en zij snoefden op deze ontdekking als op eene overwinning. Wil iemand een denkbeeld hebben van de armoede der natien, ten aanzien van groeijende voortbrengsels, hij leze het *Engelsch* werk van RICHARD PULTENEY, getiteld: *Historische en biografische Proeven van den voortgang der Botanie in Engeland.* Men zal er uit zien, hoe zeer *Gallië*, heden ten dage met voortbrengsels van alle landen des aardbodems bedekt, toen nog barbaarsch en door de natuur weinig begunstigd was. Uit slechts zeven of acht soorten van boomen bestonden de uitgestrekte bosschen, die den grond belommerden.

Op de aarde zijn wij tusschen het oneindig-groote en het oneindig-kleine geplaatst, zoodat wij beurtelings het firmament kunnen beschouwen, hetwelk boven onze hoofden prijkt, en het insekt, zoo wel als de plant, die voor onze voeten kruipen. Even onuitputbaar is God zoo wel in de eene als in de andere dezer onbegrijpelijke grootheden. Zelfs mag men met PLINIUS zeggen, „dat nergens de natuur meer *algeheel* is, dan in de kleinste „schepselen." *Cum verum natura nusquam magis, quam in minimis tota sit* (*). Onze waanwijze rede staat op tegen de wonderdaden des Christelijken godsdiensts; maar hier

(*) PLINIUS, *Hist. Nat.* Lib. XI. Cap. 2.

Digitized by Google

hier beneden treden wij op wonderwerken; van alle zijden ſchitteren zij ons in de oogen, zonder dat wij dezelve kunnen begrijpen. In alle hare werkingen omwindt zich de natuur in eenen geheimzinnigen ſluijer; wie kan dien raden? In dit zoo goed als onzigtbaar zaad eens lindeboom is een geheele boom verborgen en opgerold, die, ten eenigen dage zijne takken over het veld ontwikkelende, hetzelve met zijn lommer bedekken, en tot eene wijkplaats zal dienen voor eene ontelbare menigte bezielde ſchepſelen.

Eene der verborgenheden, meest berekend om ons de wijsheid der Godheid te doen bewonderen, is die der bevruchting. De planten, van het vermogen om van plaats te veranderen ontbloot, hebben onzigtbaar gemeenſchap met elkander. De vruchtbaarmakende beginſels verlaten hunne plaats, zweven in den dampkring, en uit deze beweging, deze vermenging der kiemen komen de liefelijke reukwerken voort, met welke wij gebalſemd worden. „Eene bije," ſchrijft de Heer DE CHÂTEAUBRIANT, „verzamelt honig van bloem tot bloem, en bevrucht, „zonder het te weten, eene geheele weide; een uiltje „draagt een geheel volk op zijne vlerken; in eenen drop„pel dauw daalt eene geheele wereld neder. De dieren „ook zijn de onvermoeide bewerkers van de bevruchting „der planten: het uiltje is niet het zinnebeeld der onbe„ſtendigheid; indien het floddert, het is om eene groote „*gemeenſchap* van wellust te onderhouden, die het onme„telijk rijk der natuur doet bloeijen." De kinderen zelve dragen daartoe, zonder het te willen, in hunne ſpelen bij; zij blazen op de plant, *leeuwentand* genaamd; ſtraks laten de zaden los, en zetten zich ſomtijds, twee of driehonderd mijlen verre, op de hooge torens, op bolwerken, en te midden van alle de akeligheden des oorlogs, neder.

Zoodanig zijn de zuivere gevoelens der geestdrift, welke het ſchouwtooneel der natuur geſchikt is in te boezemen. Ten allen tijde liet men het den dichteren toe, de bloemen te bezingen, en haar zelfs in godinnen te herſcheppen. De botanie, aldus aan de wetten der dichtkunde dienstbaar gemaakt, levert de bekoorlijkſte zinſpelingen der fabelkunde en de bevalligſte beelden. RAPIN, in *Frankrijk*, COWLEY, in *Engeland*, ſtelden hunne verbeeldingskracht te werk in het gebied der planten, hoewel genoodzaakt met onvolkomene denkbeelden omtrent de natuurlijke historie zich te vergenoegen; zij zochten niet

ſtel-

Digitized by Google

stelsels te scheppen, maar fierlijk te beuzelen, en op eenen grond te arbeiden, welken de oudheid reeds had doen gelden. COWLEY, intusschen, de palen, aan de menschelijke rede voorgeschreven, overschreed ende, bezong de *deugden* der planten, en de gewaande overeenkomsten, welke zij met den mensch hadden. Hij was de eerste, die een gelaat aan de bloemen gaf, en hun onze neigingen, onze onderscheidene smaken, en onze driften leende.

Sedert ging eene menigte bijgeloovige dweepers de zedelijke wereld in de velden zoeken, en vertoonde nergens meer aandoenlijkheids dan omtrent de gewassen. De werken van zekere natuurkundigen moet men gelezen hebben, om het gevaar van dusdanig eene grootspraak te kennen, en de gevolgen, die daaruit ontstaan. In een boek, hetwelk spoedigen aftrek had, berigt men ons, „ dat „ een slapend mensch een plantgewas is." Iemand, die droomt, zoude zelfs het tegendeel kunnen bewijzen. De botanist, welke deze stelling heeft geopperd, gaat veel verder, en verlustigt zich met het tamelijk oorspronkelijk vermaak, om het menschelijk geslacht te verachten, ten einde de dieren te verheffen. „ Hoe nietig," roept hij, „ is het tooneel onzer maatschappijen, in vergelijking van „ de natuur!" Even alsof de mensch niet de schoonste schakel in de keten van alle wezens ware, die over den aardbodem zijn verspreid! — DARWIN, in zijn gedicht, door den Heer DELBUZE vertaald, schilderde de planten als redelijke wezens, ontdekte in haar eigenschappen, op welke een wijze zich zoude verhoogmoedigen, en plaatste ons in eenen kring van begoochelingen, niet minder gevaarlijk dan verleidende. De aandoeningen, de aangenaamste, de dierbaarste voor ons hart, verbeeldden zich de botanisten in hunne bloemen te ontdekken, en zij draalden niet met het omhelzen van de kinderachtige dwalingen der *Bramins* en *Pythagoristen*. De *verlichte eeuw* zag de zotte droomen herleven, welke de historie met zoo veel regt de volken verwijt, die langs de oevers van den *Indus* wonen. In onze dagen ontmoet men geleerden, die de zaden van eene plant met hetzelfde oog onderzoeken, als eene moeder hare kinderen in de wieg beschouwt. Die onnoozele en verkeerde teederheid deed zich gelden in de zamenleving en kwam in de mode. Het dus genoemde *facies externa*, of de gedaante of gelaat der planten, deed dezelfde verrukkingen van opgetogenheid ontstaan als het zien van eene schoone vrouw.

ARISTOTELES, THEOPHRASTUS, DIOSCORIDES, PLINIUS, onder de ouden, vergenoegden zich met de beschouwing van de voortplanting, de kweeking en de eigenschappen der gewassen, zonder zich te bemoeijen met die misselijke oefeningen, in welke de verbeeldingskracht de hoofdrol speelt, noch met alle die kunstmatige stelsels, van welke de ondervinding bij elke schrede de valschheid betoogt. En, inderdaad, welke is de wetenschap, die meer in het oog loopende tegenstrijdigheden oplevert, wat het wezen der zaak betreft, dan de botanie? Er is er, die tot grondslag der klassen de vrucht stellen, anderen de bloem, anderen de gedaante van den bloemkrans, anderen, eindelijk, den kelk. Elk heeft zijne aanhangers, zijne bewonderaars, en de tweedragt ontrust het gebied van FLORA met dezelfde woede, als zij het de landen en staten doet. Zware boekdeelen schragen de bewijzen van alle stelselmakers, en alle hulpmiddelen der redeneerkunst worden ingeroepen, ten einde zulk of zulk eene plant aan het stelsel te verbinden, welk men eens omhelsd heeft. Met welk eene drift strijden zij voor een zwak mosplantje! wat al belang stellen zij in de kleinste voorwerpen!

Laten wij rondgaan; alles is onzeker en waggelende; de planten door de wetten eener algemeene harmonie te vereenigen, is onmogelijk. Wel zullen de botanisten eenige trekken waarnemen, aan verscheiden voortbrengsels gemeen; maar, wanneer zij meenen, de onmetelijke ruimte, die den hijzop van den ceder scheidt, allengskens te hebben aangevuld, bedriegen zij zich even zeer als de natuurkenners, die zich verbeelden, alle de tusschenwezens, van de mijt tot den elefant, te kennen. Duizenden schakels ontgaan hunne navorschingen. De natuur lagcht met hunne pogingen. Nog vol duisterheden is het groeijende rijk, en meestal staat men bedremmeld te midden van den chaos, welken zij aan ons oog vertoont. De *Flora* der noordwestkusten van *Amerika*, die van *Chili*, van het middelpunt en de uitersten der nieuwe wereld; de *Flora* van het binnenste van *Afrika*, die van den *Indostan*, van *Thibet*, van onafhankelijk *Tartarije*, van *China*, van *Corea*, dat wil zeggen, de rijkste helft van *Azie*; de *Flora* van het binnenste van *Nieuw-Holland* en die van alle de oceaanlanden: dat alles is ons volstrekt onbekend. En wij beroemen ons evenwel, dat wij de schatten uit het groeijende rijk der geheele aarde bezitten, en de natuur in alle hare werkingen verrast te hebben!

Ge-

Onvoldoende zijn, derhalve, de leermethoden, heden aangenomen; aan onze trotsheid kunnen zij voldoening geven, maar niet aan het gezond verstand. Naar gelange onze kundigheden zich zullen uitbreiden, zal men de leerwijzen moeten vermenigvuldigen, tot zoo lang zij 's menschen geduld zullen afmatten. De rangschikkingen zullen in verwarring raken, althans indien de botanisten de natuur zelve niet dwingen zich naar hunne grilligheid te plooijen, en haar niet behandelen zoo als de roover PROCUSTUS zijne gasten behandelde. Met wat al nieuwe geslachten, wat al nieuwe soorten en nieuwe verscheidenheden zal de naamlijst van LINNÆUS, of die van JUSSIEU, alsdan moeten vermeerderd worden! Wenschelijk ware het misschien, dat men zich meer toeleide op de rangschikking der planten naar de klimaten, dezelve in haar oorspronkelijk geboorteland te beoefenen, zoude het beste middel zijn tot het zamenstellen van eene soort van botanische aardrijkskunde.

Wij spreken hier niet van alle de planten, die in den oceaan groeijen, de meeste van welke in geenerlei zoo willekeurig vastgestelde klasse zouden kunnen gerangschikt worden. „Somtijds," zegt STAVORINUS, „komen er uit den schoot der zeeën velden boven, met „bloemen geschakeerd, en klimmen tot op de oppervlakte van het water; en wanneer zij aldaar zich vertoonen, heeft men een onmetelijk groen tapijt voor „oogen." Eenigen dier drijvende velden komen van de kusten van *Noorwegen*, maken onder weg lange tusschenpoozen, beladen zich met nieuwe voortbrengsels, en landen in *Amerika* aan, na alvorens ter wijkplaatse gediend te hebben voor duizenden meeuwen en eene ontzettende menigte andere vogelen, welke, door middel van deze vlotten, een weg van achttienhonderd mijlen afleggen. Ontoereikend is 's menschen verstand tot het onderzoek van alle de voortbrengsels van het groeijende rijk, omdat een groot gedeelte verholen blijft in de diepte der afgronden, te midden der wildernissen, op den top van hooge bergen, en in de diepten van den oceaan. Laten wij niet zeggen, dat de natuur ons hare geheimen heeft geopenbaard; laten wij ons vergenoegen met het genot van de schatten, waarmede zij ons zoo mild bedeeld heeft, en laten wij openhartig belijden, dat zij zich met eenen voor onze nieuwsgierigheid ondoordringbaren sluijer omzwachtelt.

PROEVE, OVER HET RAADGEVEN.

Menigmaal heeft men gezegd, dat het Raadgeven eene onaangename taak is. De kansen zijn veelvuldig, dat men onzen raad niet volgt; en het gaat vast, dat onze hoogmoed zich beleedigd vindt, wanneer men onzen raad verwerpt. Indien iemand van eenen Vriend geld leende, onder voorgeven dat hij zich in verlegenheid bevond, en hij dit geleende geld voor de oogen zijns Vriends in het water smeet, zou deze zulks gewis voor eene hem aangedane grove beleediging rekenen. Weinig minder honend is het gedrag der zoodanigen, die, bij elk voorval, 't zij van een belangrijken of een beuzelachtigen aard, raad gaan vragen, welken zij vooraf reeds bepaald hebben niet te zullen volgen; of, in andere woorden, wijsheid willen leenen, om dezelve terstond te versmaden. De nederige, smeekende houding, met welke zij raad zoeken, is louter gemaaktheid, of, ten hoogste geschat, eene pligtpleging aan het verstand van een Vriend, welke, even gelijk alle andere pligtplegingen, geene innerlijke waarde van opregtheid in zich heeft. „Dit slag van lieden," zegt zoker Zedeschrijver, „vraagt eens anders meening enkel uit „volheid des harte over het voorwerp hunner verlegen„heid, en niet uit begeerte tot onderrigting."

De mindere, die zich bij zijnen meerderen in verstand om raad vervoegt, heeft, in hoe nederig eene gestalte hij zich ook vertoone, doorgaans eene geheime achterhouding ter gunste van zijn eigen gevoelen, en zal dat van eenen anderen alleen in zoo verre aannemen als het met zijne eigene inzigten strookt; — ik zeg *inzigten:* want de waarheid der zake is, dat wij dikmaals besluiten eene zaak te doen, en er ons zelfs toe verbinden, eer wij het voegelijke of onvoegelijke daarvan overwogen, en voor dat wij het stuk van alle kanten beschouwd hebben. Onze daden gaan, als 't ware, onze overleggingen voor, in stede van het gevolg derzelven te wezen; zoo dat hij, die zelfs den wijsten raad geeft, denzelven zal verworpen zien, wanneer er vooraf, onafhankelijk van eenig ernstig overleg der zake, een besluit gevormd is.

Van alle andere vriendschapsblijken loopt goede Raad het meeste gevaar van verworpen te zullen worden: want goe-

goede Raad loopt in tegen de kracht der driften, tegen belang, en 't geen men oordeelt te voegen; drie ſtukken, welke een overheerſchenden invloed hebben op de meeste bedrijven der menſchen. Goede Raad zal ook dikwerf kracht- en vruchteloos wezen, dewijl dezelve den hoogmoed des Raadvragers kwetst: want in goeden Raad is eene treffende meerderheid opgeſloten, die gevoeld en heimelijk of openlijk moet erkend worden; en er is niets, waaraan wij ons met meer wederzins onderwerpen, of dat wij met zoo veel verontwaardigings van ons afſtooten, als de meerdere wijsheid van iemand, dien wij gewoon waren als ons gelijk, en mogelijk in alle andere opzigten beneden ons te rekenen.

Het niet welſlagen van goeden Raad moet echter niet geheelenal toegeſchreven worden aan de verkeerde geſteltenis des Raadvragers, of daaraan, dat hij reeds vóór het vragen beſloten heeft, wat te doen. Elkeen is niet geſchikt tot Raadgever. Het is een zeer bezwaarlijk ſtuk, den besten raad te geven op eene wijze, die denzelven behagelijk maakt. De waarheden uit den mond der wijsheid zijn dikwijls niet welkom, en nimmer onwelkomer, dan wanneer dezelve aanloopen tegen de beweegredenen van vermaak of belang. Om de raadgevingen, in die gevallen, aangenaam te maken, is er eene mate van kundigheid en bekwaamheid noodig, welke eenen zeer wijzen en verſtandigen kan ontbreken; doch, bij mangel daaraan, „ zal het oor geſloten blijven voor den bezweerder, „ hoe bekwaam ook om met bezweringen om te gaan." — Velen hebben eene zeer ongevallige wijze van raad te geven. De raad vloeit van hunne lippen veeleer als een bevel, dan als de opwelling van vriendſchapsbetoon, op ondervinding gegrond; en anderen doen den raad gepaard gaan met het bezwaar van verwijt, en verbitteren in ſtede van te overtuigen. Iemand een dwaas of een ſchurk te noemen, is de weg niet om hem wijzer of beter te maken; en hem te zeggen, dat men veel wijzer is dan hij, zal hem zeldzaam daarvan overtuigen; en hij zal niet denken, dat een wezen van zoo veel voortreffelijker aanleg die mate van medemenschheid hebbe, welke hem in ſtaat ſtelt, om in zijne oogmerken te treden, en toegevendheid omtrent zijne misvattingen te betoonen.

Het zeggen eens grooten Menſchenkenners: „ Het geb beurt niet dikwijls, dat iemand zoo veel kennis van

„ een ander bezitte, als noodig is om onderrigting nuttig „ te maken;" levert een grondregel op, welke het gedrag behoort te regelen van allen, die verzocht worden raad te geven. Het is met de ziel evenecns als met het ligchaam gelegen; een en dezelfde regel zal in alle gevallen niet gelden; onze voorschriften moeten verschillen, naar de oorzaken en toevallen der ongesteldheid, en ingerigt wezen naar de verscheidenheid van gesteltenisse en omstandigheden. Hij, die de kwalen op deze oordeelkundige wijze behandelt, is een arts; hij, die dezelfde geneesmiddelen tegen alle kwalen aanwendt, of voorgeeft aan te wenden, is een kwakzalver. Indien een man, die vraagt, of hij zekere daad, welke in zichzelve kwaad of onvoorzigtig is, behoort te volvoeren, blijkt door eene schielijk opkomende drift vervoerd te zijn, zou het vergeefs wezen hem te raden bedaard te overwegen, terwijl zijne driften heftig woelen, en het zou kwalijk gehandeld zijn, tegen zijnen voorslag uit te varen; dit zou hem ten prikkel dienen, om, gestoord, de daad te volvoeren. Met zulk een mensch is het best tijd te winnen; een kort tijdsverloop, een weinig nadenkens, kan hem van zijne dwaling overtuigen, indien hij anders een man van verstand en beginselen zij. Indien niet, de beste raad zou verkwist wezen: want het geval des halsstarrigen is hopeloos. „ Ziet gij," zegt SALOMO, „ een man, die wijs „ in zijne eigene oogen is, van een zot is meer verwach„ ting dan van hem."

In het geven van Raad is het noodig, eene naauwkeurige kennis te hebben van de heimelijke beweegredenen des Raadvragers, zoo wel als van de in 't oog loopende; men lette ook op zijne geaardheid, gedrag en karakter. In vele gevallen kunnen wij niets van dit alles opdoen; in de meeste alleen zeer gedeeltelijke kennis, van veel onbepaalds vergezeld. Menigmaal spelen wij met onszelven den geveinsden; en hoe zullen wij dan in staat wezen, de verborgene roersels van eens anders bedrijven te ontdekken? Eenige zaken mogen ons buiten twijfel voorgedragen worden als stukken van Raadgeving, welke vorderen alleen in zichzelven, en afgescheiden van eenige omstandigheden van tijd, plaats of persoon, beschouwd te worden. Maar de gewone voorwerpen van Raadvraginge zijn van eene zeer gemengde soort, laten eene verscheidenheid van inzigten en overwegingen toe, en vorde-

daden de vereenigde overweging van vele. Groote voorzigtigheid is er, derhalve, noodig, alsmede eene voegelijke inschikkelijkheid voor de gevoelens van anderen.

Een verstandig man zal zijnen raad niet haastig geven; en zulks niet alleen ter oorzake van de laatst vermelde reden, maar ook om eene andere en veel gewigtiger, te weten, dat hij zichzelven voor een groot gedeelte aanmerkt als de oorzaak van 't geen kan gebeuren, ingevolge van het aannemen en volgen zijns raads. — Dit is eene zeer ernstwekkende bedenking; en waar dezelve niets gelde, zou ik vermoeden, dat niet veel wijsheids of braafheids huisveste. Bij alle braven en verstandigen heeft die bedenking veel gewigts, en is waarschijnlijk eenemaden, waarom zoodanige menschen bezwaarlijk kunnen overgehaald worden om hun gevoelen te zeggen, zonder zulke omstandigheden van beding, als de zaak grootelijks in twijfel laten en hen van alle verantwoordelijkheid ontheffen. De man van gevoel en voorzigtigheid beeft om raad te geven in een gewigtig en ingewikkeld geval. Zijn raad, schoon goed, kan falen, door niet regt begrepen te zijn; er kan een misslag begaan worden in de toepassing, 't welk tot heillooze dwalingen aanleiding geeft. In een dier beide gevallen draagt de Raadgever de schuld, en liefderijke toegevendheid grijpt zeldzaam plaats.

Twee soorten van menschen worden er gevonden, die, in het geval van Raadgeving, zeer verkeerd te werk gaan. Menschen namelijk, die hunnen raad opdringen, zonder des gevraagd te zijn — en de zoodanigen, die altoos raad vragen, zonder eenig oogmerk om denzelven op te volgen. — Verdragelijkst zijn de eerstgemelden: want ongevergd raad te geven, komt misschien voort uit een welmeenend oogmerk om dienst te doen. Schoon hoogmoed misschien er de oorsprong van zij, het draagt alle merkteekens van goedwilligheid; en geen mensch, hoop ik, is zoo verkeerd van harte, dat hij niet begrijpe, hoe het eene vrijwillige poging is om hem goed te doen, schoon hij zulks niet behoeve. Daarenboven is het mogelijk, dat hoogmoed niet altoos de drijfveer zij; goedaardigheid doet in zwakke zielen verkeerde uitwerksels, en wij kennen het menschelijk hart zoo weinig, dat wij het voor een pligt mogen achten, der menschen daden, in alle gevallen, op het gunstigst uit te leggen, wanneer er geene sprekende bewijzen ten tegendeele zich opdoen.

Maar van menschen, die gestadig raad vragen, zonder eenig oogmerk om dien te volgen, kunnen wij op die verzachtende wijze niet spreken. Bij sommige menschen heeft eene mate van besluiteloosheid plaats, welke hun belet een uur lang in 't zelfde gevoelen te blijven, en eene mate van gebrek aan oordeel, om twee gevoelens met elkander te vergelijken en het beste te kiezen. Ik herinner mij een man van dezen stempel, die langen tijd de plaag geweest is van die met hem verkeeren, en, mag ik er wel bijvoegen, van zichzelven. Bij het verrigten van de geringste zaak gaat hij rond in den kring zijner bekenden, en neemt misschien een tiental gevoelens in; en van deze alle volgt hij er geen. Wat hij van alle vernam, is een mengelmoes van onbestaanbaarheden, en hij houdt zulks voor het uitgelezenste der wijsheid; doch de uitkomst leert aan, dat het juist het toppunt is van dwaasheid.

In de daad, wanneer een met zichzelven ingenomen man raad vraagt, moogt gij u vast verzekerd houden, dat hij niet ten oogmerke heeft dien te volgen, ten ware zulks strookte met diens vooraf gevormde begrippen. De gewone taal van zoodanig een man is: „ Ik heb besloten in dit geval op die wijze te handelen; mag ik des„ wege uw gevoelen weten?" — Weinig goeds, en nog minder danks, kan op den raad volgen, aan eenen man gegeven, niet genegen om daarnaar te handelen; en wat de wankelbare zielen betreft, zij zijn buiten staat iets vast te stellen. Besluiteloosheid is een groot kwaad in 't menschelijk levensbedrijf. Het menschdom zou in een staat van sluimerige gevoelloosheid blijven liggen, indien men nimmer moest werken dan met eene wiskundige zekerheid van wél te zullen slagen. Waarheid, wijsheid en voegelijkheid verbergen bij wijlen de grenspalen harer handelingen; maar het gaat algemeen door, dat „ hij, „ die opregt wandelt, zeker wandelt." Het is geenszins onmogelijk, dat de wijste mensch struikele en dwale, doch weder opsta en het regte spoor bewandele; de voorbarigen en de onberadenen alleen dompelen zich in een onuitkombaren poel van ellenden.

Er is een bedrijf des menschelijken levens, en voorzeker een zeer gewigtig, waarin de meeste menschen denken bevoegde Raadgevers te zijn. Ik meen het Huwelijk. Niets is er, 't geen eene grooter beleediging schijnt te wezen voor iemands vrienden en kennissen, dan

dan het aangaan dier verbindtenisse, zonder een en ander van dezen te raadplegen. Echter ken ik geen onvoegelijker voorwerp van Raadgeving dan even dit. Ik meen niet te regtvaardigen onvoorzigtige of misdadige Echtverbindtenissen, aangegaan uit belang enz., maar bedoel enkel te zeggen, dat er naauwelijks een mensch bestaat, die het oor zal leenen aan eenen Raadslag, strijdig met zijne oogmerken, in het Huwelijk. En de reden hiervan is openbaar. Een Man neemt geene Vrouw, gelijk hij een Huis koopt. In het laatste geval kan de raad van een Vriend, inzonderheid wanneer hij een Timmerman of Metselaar is, volstrekt noodzakelijk wezen, en die van een Opzigter kan ook vereischt worden. Indien, naar 't gevoelen van den eerstgemelden, het huis niet stevig en goed is, en, naar het berigt van den laatstgenoemden, alles niet in orde is, laat hij zijn voornemen van koopen, zonder of althans met zeer geringen weerzin, varen. Maar, in de keuze van eene Vrouw, gaat een Man doorgaans een geruimen tijd geheel op zijne eigene denkbeelden af, maakt er zijn werk van, om hare geaardheid te leeren kennen, en zoekt de aandacht en genegenheid des bedoelden voorwerps te winnen, langen tijd vóór dat hij iemand met zijn oogmerk bekend make. Indien hij slage in het verwerven van de toestemming zijner Beminde, zal al de raad op den aardbodem niet helpen; ten ware ('t geen voor mijn bewijs niet noodig is te veronderstellen) iemand zulk een verregaand gebrek in haar karakter aanwees, 't welk genoegzaam is om hem van zijne bedoelde Echtverbindtenis te doen afzien.

Eene andere reden, waarom men het Raadvragen, in dit geval, onnoodig moet keuren, bestaat hierin, dat er zich eene groote menigte van omstandigheden opdoen, welke een Man aandrijven om zekere bepaalde Dame ter vrouwe te nemen, of geheel van het Huwelijk af te zien, waarover niemand met zoo veel voegelijkheids kan oordeelen als hij zelf. — Dan desniettegenstaande, ik weet niet hoe het bijkome, duidt men het meer euvel dan in eenig ander geval, wanneer iemand trouwt, zonder des zijne Vrienden te raadplegen; en dit, vrees ik, geeft veel stofs tot Theetafel-kwaadsprekendheid, welke op de meeste Huwelijken volgt; 't geen echter, dit moet ik tot eere onzer Eeuwe zeggen, niet zeer lang duurt: want zoo groot is de ver-

Digitized by Google

scheidenheid der onderwerpen van dezen aard, dat geen Paar, hoe onvoorzigtig ook getrouwd, langer dan twee of drie weken op de praat is.

Men heeft regels in het Raadgeven voorgesteld, welke men oordeelde geschikt te zijn om een Raad aangenaam en van kracht te doen zijn. Ik begrijp niet dat het hier noodig zij daarover uit te weiden: want het Raadgeven zal altoos afhangen van omstandigheden, op welke algemeene regels zeer moeijelijk zullen passen. — Onze Raadgevingen op te dringen, kan alleen het geval van Ouders en Voogden wezen. Voor anderen is het genoegzaam, alleen raad te geven, waar zulks blijkt met ernst verlangd te worden. — In het Raadgeven zelve is de grootste opregtheid en striktste aankleving der waarheid noodzakelijk; en in de wijze van raad toe te dienen, is zachtheid en blijk van opregte Vriendschap noodig om ingang te verwerven, wanneer de raad mogt inloopen tegen het vermeend belang en de driften der Raadvrageren. Alle aanmatiging van meerderheid moet ter zijde gesteld worden, wanneer wij wenschen invloed te hebben. — Kleeft men deze weinige regels aan, zoo hebben wij geene reden om te vreezen aanstoot te zullen geven. De halsstarrigen zijn beneden onze kennisneming, en hun toorn bedaart van zelve. De besluiteloozen kunnen door overreding tot besluitnemen gebragt worden, en de boozen zullen misschien eerlang het oog voor de waarheid openen. — Dan wij deelen in de dwaasheden en misdrijven van de zoodanigen, welke wij vleijen. En, wanneer het aankomt op het welvaren van een medemensch, kan niets het mangel aan opregtheid vergoeden, en niets prijzenswaardiger voorkomen, dan het gevoelen, 't welk vrijmoedig geuit, en de goedwilligheid, die met de daad werkzaam is.

AKBAR OP DE REIS NAAR BABYLON.

AKBAR, zijne Reis naar *Babylon* beschrijvende, uitte zich in dezer voege:

Zoo ras ik het eerste gloren der morgenschemeringe ontwaarde, zadelde ik mijnen Ezel, en sloeg den weg op, welke naar *Babylon* leidt.

Naauwelijks was ik op den weg gekomen, die den Rei-

zi-

Digitized by Google

zijger naar die groote Stad voert, of ik riep, vol verrukking, uit: „ Met welk een wellust weiden mijne oogen „ over die groenende heuvelen! met welke aangename „ geuren balsemen de welriekende bloemen de lucht! — „ Ik bevind mij in een verrukkend schoonen toegang. Ik „ mag vrij, met mijn beest, onder de schaduw van dezen „ breedgetopten boom, eenige rust nemen. Hoe gansch „ helder is de hemel! hoe zuiver de lucht, welke ik „ adem! Alles spelt mij een gemakkelijken togt, en dat ik „ vóór den avond *Babylon*, de Stad mijner beooginge, „ zal bereiken."

Terwijl ik deze woorden, vol verrukkend genoegen, uitte, zag ik op mijn getrouwen Ezel, en streelde dit geduldig Lastdier.

Hiermede bezig, ontdekte ik van verre een grooten sleep Mannen en Vrouwen, gezeten op schoone Kameelen. Allen waren zij gekleed in lange purperen mantels met fraaije gordels en gouden franje; op die kleeding schitterden hier en daar edelgesteenten. Allen hadden bij dien opschik een gefronst gelaat, vol teekenen van zelfverheffing en verfmading van anderen.

Welhaast waren de Kameelen op de hoogte, waar ik mij bevond. De glans, welke van die Reizigers afschitterde, deed mijne oogen schemeren, en ik vond mij vernederd door de grootheid, welke die stoet vertoonde. Helaas! alle mijne pogingen, om mede iets te beduiden, strekten alleen om mijne minderheid nog kennelijker te maken.

Mijne oogen namen de maat van de Kameelen: naauwelijks bereikte mijn hoofd derzelver ligchaam. Ik was gansch verdrietig. Nogtans gaf ik het niet op, dien grootschen stoet op den weg te volgen. Ik wenschte, dat mijn Ezel zich zoo hoog als de hoogste Kameel kon opheffen: dan te vergeefs was mijne begeerte, dat mijn Beest met de lange ooren over der Kameelen koppen heen zag. — Staag zette ik hem door mijn geschreeuw en slagen tot spoediger tred aan; en, schoon aan dezen mijnen wensch voldoende, konden zes zijner stappen naauwelijks één der Kameelen halen.

Binnen kort verloor ik dien reizenden stoet uit het oog, en alle hoop, om denzelven gelijk te blijven, was verdwenen. „ Welk een onderscheid," riep ik uit, „ tus„ schen dezer staatlijk reizenden en mijn lot! Waarom „ zijn zij niet in *mijne*, en waarom bevind ik mij niet in „ *hun-*

Digitized by Google

„ *hunne* plaats? — Ellendige, die ik ben! Ik leg den
„ weg alleen af, op het geringſte en verachtſte aller Die-
„ ren; — zij, integendeel, hebben alle reisgemakken en
„ ſchitterende voordeelen; zij zouden zich ſchamen, mij
„ in hunnen trein te hebben, — zoo verachtelijk ben ik
„ in hunne oogen."

Overſtelpt door deze bedenkingen, en in gedachten als verzonken, dreef ik mijnen Ezel niet meer aan: hij nam een langzamer tred, en hield eindelijk ſtil, om zich met eenige aan den weg ſtaande distelen te voeden. — Een grasveld noodigde het vermoeide Dier tot rust. Het vleide zich neder. Ik zat in diepe gepeinzen, over 's Menſchen verſchillend Levenslot, eenigen tijd als verzonken.

Uit mijne mijmering werd ik opgewekt door het geraas eener woelende menigte. — Ik zag rond, en een hoop menſchen, veel talrijker dan de prachtig uitgedoste en op Kameelen zittende Reizigeren, deed zich op aan mijn oog. Zij waren, als ik, op Ezels gezeten, en hadden eenvoudige linnen kielen aan, gelijk ik. Gemeenzaam was hun voorkomen.

Ik vervoegde mij tot die mij het naast kwam, zeggende: „ Doe vrij uw uiterſte best; nimmer zult gij, die
„ mij voorbij getrokken zijn, inhalen."

Hij antwoordde: „ Laat ons daarvoor zorgen! Die
„ dwazen! Zij wagen hun leven. En waarom? Om
„ eenige oogenblikken vóór ons te *Babylon* te zijn. Wij
„ allen gaan derwaarts; en wat verſchilt het, als wij
„ ſlechts daar komen, een uur vroeger of later, 't zij in
„ linnen kielen, of in 't purper gedost? Ja, wat heeft
„ onder den weg dit alles te beduiden, als gij ſlechts
„ weet, hoe u zelve de reis te veraangenamen. — Wat
„ zou er misſchien van u geworden zijn, als gij op een
„ Kameel had gereden? Uw val had zwaar en doodelijk
„ kunnen wezen." — Ik zuchtte, en wist niets te antwoorden.

Achterwaarts omziende, ſtond ik ten hoogſte verſteld op de menigte van Mannen, Vrouwen en Kinderen, die te voet gingen, eenigen zingende en zich vermakende met de voorwerpen, die hen omringden; doch der meesten halzen waren gekromd door den zwaren last, welke hen drukte.

„ Dezen," ſprak ik bij mijzelven, „ gaan, zoo wel
„ als ik, naar *Babylon*. Zij leggen den weg te voet af,
„ en zijn nogtans vrolijk. Waarom ben ik droefgees-
„ tig?"

Digitized by Google

„ tig?" — Na een oogenblik bedenkens, voelde ik mijn hart van den last des bezwaars ontheven, en zette rustig mijnen weg voort.

Eer ik nog *Babylon* binnen reed, haalde ik de eerst ontmoetten in. Welk was hun lot, althans dat der meesten, geweest? De Kameelen, schichtig geworden, hadden hunne berijders afgeworpen; hunne lange purperen mantels, hunne gordels en gouden franjes, met edelgesteente bezet, waren met stof en vuiligheid begruisd.

Toen, ô magtigen en grooten der Aarde! bespeurde ik ten klaarste de nietigheid van menschelijke grootheid, de wankelbaar- en losheid van aardschen trots; dan de regtmatige waardering, welke ik daarvan opmaakte, deed mij niet gevoelloos worden voor de rampen, die ook anderen op 's Levens reis ontmoeten.

DE TWEE LEERAARS.

Eene treffende Familiegeschiedenis.

Er bestaat eene klasse van menschen, tot welke ik behoor, die buiten hunnen kring, en in de landen, van welke zij om den Godsdienst zijn uitgesloten, zeer weinig bekend zijn; het is die van Dorpsleeraars van Protestantsche kerken. Wanneer zij zijn hetgene zij moeten wezen (en wee hun, welke zich tot dien post begeven, zonder de pligten daarvan te vervullen!) zijn er geene hunner en achtenswaardiger burgers. Door hunne opvoeding en kundigheden boven de boeren verheven, doen zij tot dezelve beder door de eenvoudigheid hunner gastvrijdelijke zeden, en door de zachte banden van echtgenoot en vader; zij zijn te gelijk de vraagbaak, de steun, de troost des armen en ongelukkigen, en de schrik des boozen; te midden van hun gezin vertoonen zij het model der deugden, welke zij op den leerstoel predikten; aanzien als meerderen, bemind als vrienden, aan het dorp, waarin zij wonen, voor en door hun de zetel des geluks worden; en wanneer het ongeluk hen onder hun nederig dak komt bezoeken (echtgenooten en vaders zijnde, staan zij even als alle menschen daarvoor bloot) ontvangen zij het met moed, lijdzaamheid en onderwerping.

Zoodanig was de Leeraar, MUCHMAN, mijn voorzaat in dit dorp. Sints veertig jaren groeiden de distel en het vlasje alomme bezijden, van zijne woeste graanen en onbekende deug-

den,

den, op zijn graf; zijne smarten en zijne deugden, en zijne flikkeringen van geluk, dat alles is vergeten; alles zoude met hem onder dezen grafheuvel begraven blijven, indien ik niet goedvond, twee merkwaardige dagen van zijn onschuldig leven in mijn geheugen te herroepen. Van zijne gezonwe gade heb ik deze bijzonderheden vernomen; gedurende zijn leven was zij zijne onafscheidbare medgezellin; thans rust zij aan zijne zijde. „ Scheid mij niet van mijn man, Mijn„ heer!" zoo sprak zij, toen ik bezit van het huis nam, hetwelk zij zoo lang te zamen bewoond hadden; „ laat mij„ digt bij zijn graf sterven!" Eenige jaren heeft zij bij mij gewoond, en zij beloonde mijne vriendschap met haar vertrouwen; dit zal ik niet verraden: niet dan na mijnen dood zal dit geschrift bekend worden, en zij, die er in betrokken zijn, zullen er niet meer wezen.

Voordat ik een verhaal doe van den eersten dezer dagen, die op het leven van den Leeraar BUCHMAN zoo veel invloeds hadden, zal ik een kort verslag doen van de voorvallen, welke denzelven waren voorafgegaan.

BUCHMAN had eenen hartvriend; HALDER was zijn naam: even als hij was hij een Dorpsleeraar; te zamen waren zij aan de Universiteit geweest, hadden één kamer bewoond en aan één tafel gegeten; op denzelfden dag waren zij tot het predikambt bevorderd, en in dorpen beroepen, eene dagreis van elkander gelegen. Toen zij hunne beroepen gingen aanvaarden, beloofden zij, elkander alle weken te zullen schrijven, en om de veertien dagen elkander te bezoeken; zestien jaren lang bleven zij getrouw aan deze afspraak.

Beiden traden in het huwelijk: want eene goede huishoudster is het noodzakelijkste huisraad in eene Pastorij, en beiden werden vaders. BUCHMAN kreeg slechts eenen zoon; HALDER had verscheiden kinderen, welke hij vroeg verloor; niets anders hield hij over dan eene dochter, wier hemelsche gestalte en gelukkige geaardheid de roem en het geluk harer ouderen was. De jonge FREDERIK BUCHMAN, van zijnen kant, was de trots en de afgod der zijnen; voordeelig was zijne gestalte, edel en bevallig zijne houding, manlijk en regelmatig waren zijne gelaatstrekken, fier en gevoelig zijn karakter. Door niddel van het punt van een konde men met hem doen wat men wilde, doch de minste schijn van onregtvaardigheid maakte hem wederspannig en bragt hem in woede; niemand was in staat, in deze oogenblikken hem tot bedaren te brengen, dan zijne jonge vriendin PAULINA HALDER, welke drie jaren jonger was dan hij. Naar welgevallen geleidde zij dezen jongen leeuw, en maakte hem zachtmoediger dan een lam, wanneer zij met hare kinderlijke stem tot hem zeide: „ FRITS! dat is niet goed; ik zal „ u niet meer lief hebben, indien gij zoo boos wordt." Van ha-

haren kant deed PAULINA alwat hare moeder wilde, wanneer men haar beloofde, haar bij BUCHMAN te zullen brengen.

Met genoegen zagen de wederzijdsche ouders deze heimelijke overeenstemming van de harten hunner kinderen; drukker werden de bezoeken, en onder het oog der ouderen betoonden FREDERIK en PAULINA over en weder de teederste verknochtheid. Welk een bekoorlijk schouwspel was voor deze goede ouderen deze zoo levendige en zuivere liefde, waarvan de jonge lieden zelve den naam niet kenden, maar die dag aan dag aangroeide! „ Hoe gelukkig zullen wij zijn „ in hun geluk!" zeide BUCHMAN tot zijnen vriend, „ wij „ zullen hen huwen, zoodra FREDERIK tot den predikdienst „ zal bevorderd zijn."

„ Gij wilt dan een' Predikant van hem maken?" vroeg hem HALDER; „ daartoe heeft hij den aanleg niet; een uni„ form zal hem beter passen dan een mantel, en een ring„ kraag beter dan een bef." Van nature had HALDER zucht tot den krijgsdienst; BUCHMAN's vriendschap en invloed hadden hem tot het geestelijk beroep zich doen bepalen; maar, na eensgezindheid en vrede te hebben gepredikt, was zijn grootste vermaak, de verhalen van oorlogen en veldslagen in de nieuwspapieren te lezen. BUCHMAN, daarentegen, was overtuigd, dat indien het waar geluk op aarde besta, het te vinden is in dien onbekenden en gerusten staat, alwaar de gelegenheden om wél te doen zoo menigvuldig zijn, alwaar alles van het booze verwijdert, en tot de deugd, de godsvrucht en de eenvoudigheid van het huisselijk geluk terugbrengt. — „ Ja," zeide hij tot zijnen vriend, „ ik begeer „ dat FRITS een Dorpsleeraar worde, omdat ik verlang dat „ hij wijs en gelukkig zij. Niemand anders hebben wij dan „ hem, wij zouden niet van hem kunnen scheiden; deze „ stand zal hem in onze nabijheid zich doen vestigen. Hij „ ziet er wel uit, — zoo veel te beter; hij zal den stoel des „ Heeren versieren: zoude men geene anderen dan het uit„ schot van andere standen aan zijnen dienst wijden? Mijn „ FRITS zal, indien het Gode behage, een fraai, een goed, „ een gelukkig Leeraar zijn; ik wed dat PAULINA van mijn „ gevoelen is." Blozende gaf zij hare toestemming. HALDER zelf erkende, dat hem zijne keuze nooit berouwd had, en FREDERIK's vertrek naar de Universiteit werd vastgesteld. Hij was nu negentien jaren oud, en PAULINA zestien; drie jaren moesten zij van elkander scheiden, uitgezonderd de vacantien, welke FREDERIK bij zijne ouders zoude vertoeven; allen verlieten zich, om deze scheiding te kunnen dragen, op deze schavergoeding. Na verloop van drie jaren zoude hij tot den predikdienst worden bevorderd en PAULINA wederzien, om haar levenslang niet te verlaten.

De-

Deze huiselijke schikkingen verzachtten het oogenblik der scheidinge. Doorbedroefd, doch vol hoop, verliet FREDERIK alwat hij beminde. Hij drukte PAULINA tegen zijn hart, stak haar een gouden ring aan den vinger, bedekte met kussen hare betraande wangen en hare lippen, die zelfs het woord *vaarwel!* niet konden voortbrengen; zij beloofden elkander geene bestendige liefde: want te veranderen, dacht hun onmogelijk. FRITS omhelsde zijne beide vaders en moeders; aldus noemde hij reeds PAULINA's ouders, en vertrok naar *Jena*, alwaar de beide vaders insgelijks gestudeerd hadden.

Gedurende twee jaren was BUCHMAN's vaderlijke hoogmoed ten top gerezen; de meest voldoende narigten ontving hij wegens zijnen zoon; oude akademiekennissen te *Jena*, aan welke hij hem had aanbevolen, berigtten hem, dat zijne vorderingen verbazende waren, vooral in de wiskunde, en dat hij zich deed beminnen en achten. De vacantien bragt hij bij zijnen vader door, en zijne tegenwoordigheid bevestigde alle loffpraken; de beide moeders vonden dat hij groot en schoon was geworden; BUCHMAN dacht dat zijn voorkomen zachter en meer bedaard was; PAULINA zeide dat hij steeds dezelfde was, en dit was hetgene zij, haars oordeels, meest vleijende konde zeggen; de Leeraar BALDER bleef er bij, dat een ringkraag hem beter staan zoude dan een bef. In het eerst zuchtte FREDERIK; vervolgens zag hij grimlagchende PAULINA aan. Ook hij zoude aan den ringkraag en het uniform de voorkeuze gegeven hebben; maar PAULINA te bezitten, ging boven alles, en de stand, welke dit geluk konde bespoedigen, was het, in welken hij den meesten smaak had; diensvolgens keerde hij weder, om den loop zijner studien te hervatten.

Helaas! de tijd des geluks was verstreken. — FREDERIK had den zelfden afkeer van de onregtvaardigheid behouden, welken hij in zijne kindsheid bezat. Een student leed een ongelijk, welk hem griefde; ernstig koos hij zijne partij. De aanvaller van den jongeling was van adel, rijk, en verteerde veel gelds; de zulken, die op zijnen zak liepen en welke hij in zijne vermaken deed deelen, hielden het met hem. FREDERIK liet zijnen vriend niet los; zij hadden die studenten op hunne zijde, welke de Baron versmaadde. De gemoederen werden verhit; van twisten kwam men tot beleedigingen; van beleedigingen tot daadzaken; er ontstonden verdeeldheden, opschuddingen, gevechten; de regtbanken waren genoodzaakt, er zich mede te bemoeijen, en, zoo als te denken valt, de zoon eens armen Dorpsleeraars had ongelijk tegen een rijken Baron. FREDERIK BUCHMAN werd voorgedragen als de eerste stoker van het geschil, als het hoofd der muitelingen; hij werd in de gevangenis gezet, en men meen-

meende vervolgens dat hem genade werd bewezen door hem met schande van de Universiteit weg te zenden. De jongeling, wiens partij hij zoo ernstig had gekozen, werd insgelijks gebannen, en beiden verlieten *Jena* met woede in het hart.

FREDERIK durfde in zijns vaders tegenwoordigheid niet verschijnen, en nog minder in die des vaders van PAULINA; door brieven van zijne vrienden te *Jena* vernam de Heer BUCHMAN zijn ongeluk; maar verschrikkelijk waren deze brieven; hoe meer men van dezen jongeling had verwacht, des te meer werd hij geblameerd; men vergrootte zijn ongelijk, om niet den schijn te hebben dat men zijn gedrag goedkeurde; men gaf voor hem raad te hebben gegeven, welken hij niet had willen volgen; men betigtte hem met de dreigendste opstokingen tegen de hooge magten; liever, zeide men, zoude hij de stad in vier hoeken in brand hebben gestoken, dan toe te geven, en te zacht was nog het vonnis der verbanninge. Maar hergene den Leeraar en zijne vrouw meest ontstelde, was, dat het scheen, dat zijne wangedragingen het gevolg waren van de allergrootste in hunne oogen, en die zij van den minnaar van PAULINA allerminst verwacht hadden, de verleiding en vervoering van een meisje, en dat hij de gevolgen dier verleiding had zoeken te verbergen.

Men oordeele over de ontsteltenis zijner ouderen; onmogelijk was het hun intusschen te gelooven, dat hun zoon zoo misdadig was; te ongelukkig zouden zij geweest zijn! MARIA in het bijzonder verzekerde, dat het lastertaal was, en onmogelijk, dat hij PAULINA ongetrouw konde geweest zijn. — Ach! indien zij hem slechts hadden kunnen zien en de waarheid der zake weten: maar zij wisten niet, waar zij hem zouden vinden. Eenige dagen na de ontvangst van dezen brief verhaalde een boer uit het dorp aan den Leeraar, dat hij deszelfs zoon gezien had, leunende op den tuinmuur en naar het huis kijkende; doch deze man, nergens van wetende, dacht dat hij bij zijne ouders was te huis gekomen. Eerst acht dagen daarna vernam de ongelukkige vader, dat zijn zoon zoo digt bij hem geweest was. Omtrent dien zelfden tijd ontving PAULINA eenen brief, welke slechts deze regels inhield:

„ Vaarwel, PAULINA! vergeet den rampzaligen FRITS; ge-
„ bannen, weggejaagd, onteerd, is FRITS uwer niet meer
„ waardig; slagtoffer van de verschrikkelijkste onregtvaardig-
„ heid, van de wereld en de menschen een afgrijzen heb-
„ bende, gaat hij dezelve voor altoos ontvlugten: vergeet
„ hem, PAULINA, en wees gelukkig! Maar indien ik u ooit
„ dierbaar was, bemin mijne ouders; wees nog hunne doch-
„ ter, en dat uwe deugden hen vertroosten, het aanwezen
„ te hebben gegeven aan den ongelukkigen

FREDERIK."

Digitized by Google

PAULINA gelukkig! gelukkig zonder FREDERIK! Hoe konde hij die gedachte verdragen en uiten? Ongeloofelijke pogingen deed zij om hare droefheid te overwinnen en hare ouders hunne eenige en geliefde dochter te doen behouden; maar ook zij wist, van eene vriendin, welke zij te *Jena* had, waarmede FREDERIK was beschuldigd, en konde er naauwelijks aan twijfelen; zij had het voor heel de wereld verzwegen, en hare nachten verliepen in tranen. Van hunnen kant verkoonden de BUCHMANS haar de brieven niet, welke zij ontvangen hadden; van hier dat zij over en weder dachten, dat zij minder ongelukkig waren. PAULINA, om hen te vertroosten, gaf hun eene hoop, welke zij zelve niet voedde, en die zij niet verlangde te voeden. Daar FREDERIK eene andere had bemind, was hij inderdaad harer niet meer waardig; en evenwel gevoelde zij, dat hij haar dierbaarder was dan ooit.

De nasporingen, welke de Leeraar, zoo in eigen persoon als door anderen, had gedaan, deden een los vermoeden ontstaan, dat hij naar de *Oostindiën* was te scheep gegaan; allen hielden zich daar aan vast. „Hij zal ons schrijven," zeide de moeder. „Hij zal wederom bij ons komen," voegde PAULINA er nevens. Bedrukt schudde de Leeraar het hoofd. In den grond harer ziele geloofde PAULINA zoo min, als Mevrouw BUCHMAN, hetgene zij zeide; maar er zijn woorden, welke men in de behoefte is van te spreken en te hooren, zelfs wanneer zij niet overtuigen.

Dagen, weken en maanden verliepen, zonder dat iets hunne vrees of hoop bevestigde of vernietigde. Na verloop van een jaar leden zij eene andere smart: PAULINA, altijd meest bedroefd en meest in zichzelve gekeerd, verviel oogenschijnlijk; maar zoo zorgvuldig verbergde zij het lijden harer ziel, dat hare ouders dachten dat zij getroost was. Getroffen, eindelijk, van hare vermagering en verzwakking, werden zij ongerust, en vorderden dat zij eenen Arts zoude raadplegen en geneesmiddelen gebruiken: zij gehoorzaamde; maar het was te laat; de middelen deden geene baat; dit alleen won zij er mede, dat zij den Arts, een gevoelig man, overhaalde om aan hare ouders te berigten, dat zij eene verouderde borstkwaal had, die haar vroeg ten grave moest slepen. Naardien zij reeds andere kinderen hadden verloren, voegen zij geloof aan deze oorzaak; doch zij waren niet te minder bedroefd, eene dochter, die in haar zwintigste jaar ging, te zien verwelken als eene pas ontloken bloem, die van het onweder was getroffen.

Zacht ontsliep PAULINA, zonder den geliefden naam te noemen, die nooit een oogenblik uit hare gedachten was geweest, en wel vergenoegd dat zij hare mistroostige ouders niet in het denkbeeld liet, dat FREDERIK de oorzaak van haren dood was. Zij waren niet te troosten: want is er troost tegen het verlies van een kind? Deze ramp, de grievendste

Digitized by Google

van alle, schijnt dermate tegen de natuur te strijden, dat de droefheid, daardoor veroorzaakt, altijd moet duren. Maar, overtuigd dat hunne dochter gelukkig was, onderwierpen zij zich, en de tijd deed zijne gewone werking. Dezelve wischt de ramp niet uit, maar leert die te verdragen en er zich van af te trekken; hij verbindt ons aan hetgene wij behouden hebben, en de aanhoudende afwezigheid des voorwerps, welk men heeft verloren, verzwakt deszelfs beeld; niet zoo vaak en minder grievende vertoont het zich aan de verbeelding; en naardien God gewild heeft dat de mensch sterfelijk en aandoenlijk zijn zonde, was het een gevolg zijner goedheid dat het zoodanig is.

Niet zoo dikmaals als voorheen zagen de twee bedroefde Familien elkander, zonder dat hunne vriendschap eenigzins was verflauwd; maar het knagend hartzeer had hunnen onderdom verhaast en hen minder omgankelijk gemaakt. De Heer HALDER konde het huis niet dulden, waarin hij zijne dochter had zien sterven; daarenboven nog andere redenen hebbende om te verlangen van standplaats te veranderen, had hij het beroep in een dorp verkregen, drie mijlen van daar gelegen; thans lagen de woonplaatsen der twee vrienden veertien of vijftien mijlen van elkander, en het zij om deze, of om eene andere reden, twee jaren bijkans waren er verloopen dat zij elkander niet bezocht hadden. Minder misleidden de BUCHMANS zichzelven omtrent de oorzaak van PAULINA's dood; overtuigd dat FREDERIK daar veel deels in had, schroomden zij de ouders diens ongelukkigen slagtoffers te zien. Intusschen konde BUCHMAN deze afwezigheid niet langer verdragen. „ MARIA," zeide hij, op zekeren morgen, tot zijne vrouw, „ ik wil niet sterven zonder HALDER nog „ eens gezien te hebben. De winter is zacht, de wegen „ zijn droog, de paarden hebben niets te doen: wilt gij dat „ wij hen in hunne nieuwe woning gaan bezoeken?"

Nooit had Mevrouw BUCHMAN een anderen wil gehad dan dien van haren man; daarenboven verlangde zij hare eigen gedachten eenigzins te verzetten, hare vriendin HALDER te zien, eenige bijzonderheden van PAULINA's overlijden te vernemen, en te gader hare kinderen te beweenen; dit treurige onderwerp van gesprek veroorzaakte zoo veel smarts aan den Leeraar, dat zij het, zoo veel mogelijk was, vermijdde, als zij alleen waren; maar de vrouwen hebben dikmaals eene behoefte van te spreken over hetgene hare gedachten onophoudelijk bezig houdt.

's Anderendaags, lang voordat het licht was aangebroken, waren zij tot hun vertrek gereed. MARIA had den mantelzak gesloten. „ Hebt gij uw boek niet vergeten?" vraagde zij haren man. Zijn eenig antwoord was, dat hij het uit zijn zak kreeg, het tegen zijne lippen drukte, en het zuchtende

wederom bij zich ſtak. MARIA's oogen liepen over; zij ging naar buiten, onder voorwendſel om te vernemen of er ingeſpannen wierd. Dit boek was een geſchenk van hunnen verloren zoon, en de bedoeling daarmede was eenvoudig en aandoenlijk: het was eene verzameling van gezangen voor den avond van ieder dag; netjes was het in rood marokein gebonden; de vier hoeken waren met zilver beſlagen, en op een medailjon, ook van zilver, ſtond, onder den titel, FREDERIK's naam te lezen, omringd van de kleine bloem, alomme bij den ſentimenteelen naam van *vergeet mij niet!* bekend; het werd geſloten met twee zilveren haken, met de voorletters van zijnen vader en moeder. Op de eerſte bladzijde waren, met FREDERIK's eigen hand, deze dichtregels geſchreven, meer de uitvloed van zijn hart dan van zijn vernuft, maar die, zelfs hierom, hun meer vermaak deden dan de fraaiſte poëzij:

Dat u een zachte ſlaap, mijne Oudren, houde omtoogen,
En met zijn zachte kalmte uw zinnen minzaam ſtreel';
Een zoete droom vervulle uw reine ziel geheel,
En brenge uw teederheid een goeden Zoon voor oogen,
Wiens liefde ook alles zal vermogen,
Opdat hij 't waar geluk verzeker' tot uw deel.

Alle brave vaders zullen wel begrijpen, hoe zeer de Heer BUCHMAN was getroffen, toen zijn zoon, in de laatſte vacantie, hem dit boek bragt, en hoe zeer, ſedert zijn ongeluk, de aandoening, welke hem deze regels veroorzaakten, was toegenomen. Alle avonden, als de brave Leeraar met zijne geliefde MARIA te bed lag, las hij haar een lied voor, daarna den avondwensch van hunnen zoon, gevolgd van een vurig gebed, zoo als het uit het hart eens vaders opwelde voor een kind, welks lot hun onbekend was. „ Indien hij nog leve, ô mijn „ God! bewaar hem voor ramp en misdaden! beſcherm zijne „ jeugd! geef hem aan de deugd terug!" — „ En aan „ zijne ouders!" voegde MARIA er nevens. — „ Gods wil „ geſchiede, en niet de onze!" zeide de grijsaard. Beiden drukten FREDERIK's naam aan hunne lippen, voor dat zij gingen ſlapen, en meer dan eens werd diens vrome wensch verhoord; een vertroostende droom gaf hem hun voor eenige oogenblikken terug, alle hunne liefde waardig.

Zij gingen op reis; zeer effen waren de bevrozene wegen; tuſſchen zes en zeven ure des avonds bereikten zij de Pastorij, welke HALDER ſedert kort bewoonde. Men had hen niet verwacht, doch zij werden daarom met te meer vreugde en met de hartelijkheid der ware vriendſchap ont-

van-

wangen. Na elkander, onder het ſtorten van gemengde tranen van droefheid en vermaak, teederlijk omhelsd te hebben, zetteden zich de twee onde paren rondom een goed vuur, waarbij de Heer HALDER een klein collation, ter verkwikkinge van de reizigers, deed voorzetten; eenige glaasjes goeden ouden wijn, en eenige kopjes koffij, verfrischten hen. Na eene afwezigheid van twee jaren, de langſte van hun leven, verſlond het vermaak van elkander weder te zien, voor eenige oogenblikken, alle andere denkbeelden; doch geen enkel woord konden zij ſpreken, welk hen niet tot hunne droefheid en geſtadige gedachten terugbragt. Van tijd tot tijd, na eene betuiging van blijdſchap, zwegen alle vier ſtil, met neergebogen hoofd, met oogen in tranen zwemmende, met de geliefde namen op de lippen, welke zij niet durfden noemen. Na verloop van eenige minuten ſprak een der twee mannen een onverſchillig woord met eene bewogene ſtem, en het geſprek begon en eindigde eveneens.

„ Ik vind dat gij eenigzins veranderd zijt," zeide op eens HALDER tot zijnen vriend: „zijt gij ziek geweest?"

BUCHMAN. Dat ſpreekt van zelf, dat ik veranderd ben, en ik kan u het zelfde zeggen; het is al zoo lang verleden, waarde HALDER, dat wij elkander niet gezien hebben! Op onzen leeftijd zijn twee jaren zoo veel als tien.

HALDER. En twee jaren van .....

BUCHMAN vatte hem bij de hand; de tranen ſtroomden reeds over de wangen hunner vrouwen; er ontſtond een oogenblik zwijgens. — „ Hoe vindt gij mijne nieuwe „ woning?" hernam HALDER, zich trachtende te herſtellen; „ morgen zal ik u dezelve geheel laten bekijken; „ zij is gemakkelijker en ruimer dan mijne voorgaande."

„ Zij is ſlechts al te groot!" zeide Mevrouw HALDER op een' droevigen toon. Met leedwezen had zij het huis verlaten, waarin zij zoo lang de gelukkige moeder van PAULINA was geweest, en de begraafplaats, alwaar alle hare kinderen ruſtten.

„ Gij hebt gelijk, vrouw!" hernam HALDER; „ maar ik „ ben zeer verblijd, dat ik dezen avond mijnen vrienden „ eene goede kamer kan aanwijzen; gij zult die van mijnen „ voorzaat hier boven hebben; wij hebben verkozen, een „ kabinet naast deze kamer te betrekken, even als in mijne „ voorgaande Pastorij."

„ Ik onderſtel dat er ook een vertrek aan deze zijde is?" zeide BUCHMAN, op eene deur wijzende. Deze vraag, zoo onverſchillig in zichzelve, was het niet voor HALDER; zij herinnerde de verdeeling hunner voorgaande woning, alwaar het dagelijkſche vertrek naast de kamer hunner dochter was; dit enkel woord deed daaraan zoo levendig gedenken, dat de moeder eindelijk den naam van PAULINA van hare lippen liet

Digitized by Google

vallen, te midden van het snikken, welk door hare vriendin werd herhaald. Deze uitbersting van eene te lang bedwongene droefheid bragt hen allen tot bedaren (om het zoo te noemen) en maakte een einde aan het bedwang, duizendmaal pijnlijker dan hetgene zij wilden ontwijken. „ Laten „ wij over onze kinderen spreken," riep HALDER, „ naar„ dien zij gestadig ons voor de gedachten zweven; onze „ PAULINA bewoont niet langer de kamer tegenover de onze, „ maar zij leeft in onze harten. En gij, BUCHMAN, nog al „ geene tijding van den ongelukkigen vlugteling?"

BUCHMAN. Geenerlei tijding: de Hemel weet, waar hij tegenwoordig is, welk vreemd land zijn sterfelijk deel bedekke, of welke zee hem in hare onstuimige baren verslonden hebbe! Indien mijn zoon leefde, indien hij vrij ware, zouden wij het weten: want hij had ons lief. HALDER! gij weet ten minste waar uw dochters graf is; gij weet, welk verblijf der gelukzaligheid deze Engelen bewone: ach! hoe gaarne zoude ik met u willen ruilen! De onschuldige en zuivere ziel van uw kind hebt gij naar de hemelsche gewesten zien henen zweven; en ik .... ik ben onkundig, of het mijne niet ergens aanwezig zij, ongelukkig of misdadig, misschien in banden, misschien ... (Eene overweldigende aandoening smoorde zijne stem, en zijne arme medgezellin, in de armen harer vriendin, zwom in tranen.)

HALDER. Ten minste hebt gij de *hoop* nog overgehouden; hier beneden zullen wij onze PAULINA nimmer wederzien, en van den eenen dag tot den anderen, van het eene oogenblik tot het andere, kunt gij uwen FREDERIK wedervinden. Ach! sla geloof aan het hart eens vaders! de dood is de hoogste, de volkomenste der rampen. Neen, BUCHMAN! uw zoon kan noch misdadig, noch in de gevangenis zijn; hij zoude, twijfel er niet aan, de ketens der ondeugd en die der slavernij wel weten af te schudden. Herinnert gij u niet de vastheid van zijn karakter, zijnen ontembaren moed, zijne edele fierheid? FRITS was geboren om te heerschen, om overal de eerste te zijn.

BUCHMAN. Ach! juist dat is het, hetgeen zijn verderf heeft veroorzaakt; van zijne kindsheid af deed zijn hevig naturel mij beven. Herinnert gij u nog, hoe uwe zachte PAULINA met een woord, met een oplag van het oog, hem wist neder te zetten? Van hunne vereeniging verwachtte ik alles.

HALDER. De Hemel heeft er anders over beschikt. FRITS heeft zich ten minste de droefheid bespaard van zijne beminde te zien sterven. Onze PAULINA, van dezelfde kwaal als hare broeders en zusters aangetast, was bestemd om hen niet lang te overleven. Haar Arts verzekerde het ons, en wij konden er niet aan twijfelen.

BUCH-

Digitized by Google

BUCHMAN en zijne vrouw wachtten zich wel, dit denkbeeld te keer te gaan. De etenstijd was daar, en dit welkomstmaal maakte, voor een oogenblik, eene tusschenpoozing in hun treurig gesprek; zich onderweg niet willende ophouden, hadden zij den ganschen dag bijkans niets gegeten, en vonden de eenvoudige, maar naar hunnen smaak bereide gerechten, welke de vriendschap hun opdiste, voortreffelijk. Na den maaltijd schikte men rondom den haard, en het gesprek nam eene andere wending. HALDER zeide aan zijnen vriend de redenen, die hem bewogen hadden, van standplaats te veranderen. Gij weet, zeide hij, dat het dorp aan een onmetelijk bosch lag, waarin zich struikroovers onthielden; en deze gevaarlijke buurschap liet ons geen oogenblik rust. Meer dan drie jaren lang waren wij nooit te bed gegaan, dan met de vrees dat ons huis in brand gestoken of wij zelven zouden vermoord worden. Door eene soort van wonderwerk heeft God ons daarvoor bewaard. De pastorij en de kerk liggen aan het bosch, en honderdmaal meer gevaar liepen wij dan andere dorpen, die niet zoo gelukkig als wij geweest zijn. Het Gouvernement heeft er zich mede bemoeid, en heeft krijgsvolk gezonden; het is gelukt, deze rooverbende te verminderen en te verdrijven, maar niet, haar te vernietigen; van nieuws vertoonen zij zich van tijd tot tijd, en verspreiden den schrik in de belendende dorpen van het bosch. Hier liggen wij ruim drie mijlen vandaar; het land is opener, en wij slapen gerust. „ Ik houd mij verzekerd," zeide Mevrouw HALDER op een' droevigen toon, „ dat de ongerustheid en slapeloosheid, die er een gevolg „ van waren, den dood mijner PAULINA verhaast hebben."

Het is bekend, dat men alleen het woord *roover* of *dief* behoeft te noemen, om zich eene menigte vertellingen te herinneren. Druk bezig waren de twee oude lieden, om ieder op zijne beurt elkander voorvallen te vertellen, het eene schrikwekkender dan het andere, toen de dorpklok elf sloeg, en hun herinnerde, dat het tijd was om van de vermoeijenissen der reize te gaan uitrusten. Mijnheer en Mevrouw HALDER geleidden hunne gasten naar de kamer, voor hun bestemd; dezelve was groot; er brandde een goed vuur op den haard, en een zeer ruim ouderwetsch bedekant noodigde de vermoeide reizigers ter ruste. „ Zie daar de „ plaats," zeide HALDER, „ alwaar mijn voorzaat en zijne echte „ genoote, vijftig jaren lang, vele geruste nachten hebben „ doorgebragt; mogt de uwe ook zoodanig zijn!" Hij gaf hun de hand en vertrok.

Naar gewoonte begaf zich straks de Heer BUCHMAN naar eene bedtafel, zette het licht daar op, en, zich nedergelegd hebbende, las hij zijner vrouwe een lied voor, daarop den

goeden-avond van hunnen zoon, en besloot met zijn gewoon nog vuriger gebed. MARIA hoorde hem ditmaal naauwelijks; van vermoeidheid was zij spoedig ingeslapen. BUCHMAN kuste den naam van zijnen zoon, deed het licht uit, en viel insgelijks spoedig in slaap. Na een uur of twee gerust slapens ontwaakte hij door een geweldig gedruisch; in het eerst meende hij dat het donderde, en, overeind rijzende, luisterde hij. Onderscheidenlijk hoorde hij thans in eene naburige zijkamer, waarvan zij slechts door een dun beschot waren afgescheiden, verscheiden menschenstemmen, en eenige harder uitgesprokene woorden deden hem het geduchte gevaar kennen, welk hen dreigde. Het was de rooverbende uit het bosch, die het venster der zijkamer had opengebroken. Hij had slechts den tijd om zijne vrouw te wekken, haar te zeggen dat zij zich doodstil moest houden, en haar onder de dekens te verstoppen, toen de deur van zijne kamer geopend werd, en hij een groot mansperson met het schrikwekkendst voorkomen zag binnentreden. Hij was in een zwarten mantel bereid, had een' grooten neerhangenden hoed over de oogen; een zwart half masker bedekte het benedenste gedeelte van zijn aangezigt; in de eene hand hield hij eene lievenlantaren, in de andere een dolk. Toen de deur geopend werd, onderscheidde BUCHMAN verscheiden gemaskerde mannen in het zijvertrek; de eerste gaf een teeken van gezag, om hun te verbieden hem te volgen, en, de deur sluitende, trad hij regelregt naar het bed, waarin, door eene werktuigelijke beweging, de oude Leeraar insgelijks zijn hoofd onder de dekens had verborgen; maar zijne grijze haren van eene bijzondere fraaiheid waren nog zigtbaar. De roover zette zijne lantaren op de tafel, en boog zich over het bed, als 't ware om te vernemen of er iemand in lage. De Leeraar stond op het punt van hem aan te spreken en lijfsgenade te verzoeken, toen hij de hand diens mans zijne zilveren haarlokken voelde optillen, en voorts, onder het lozen van een' pijnlijken zucht, dezelve laten nedervallen. De roover wilde de deken wegnemen, op welke nog het gezangboek lag; dikmaals leide de grijsaard zich aldus te slapen met het boek in de hand, en dit was dan het eerste voorwerp, welk hij, bij zijn ontwaken, zag.

„ God! God!" riep de struikroover, nam het boek, drukte het tegen zijnen boezem, stak het onder zijnen mantel, en ging overijld uit de kamer, onder het herhalen van dezen smartelijken uitroep. „ Laat ons gaan! laat ons gaan!" riep hij voorts zijnen kameraden toe; „ nog een oogen„ blik toevens, en wij zijn verloren. Laat ons gaan!" In allerijl klommen zij af langs de ladder, met welke zij boven waren gekomen, en alles werd van nieuws donker en stil.

Met

Met zoo veel spoeds was dit tooneel voorbijgegaan, dat het niet te verwonderen is, dat een oud man, op deze wijze uit zijnen eersten slaap gewekt, in het eerst meent, eenen verschrikkelijken droom gehad te hebben. Zijn voorhoofd was met een ijskoud zweet bedekt; zijne haren, aan welke hij zich nog verbeeldde des roovers hand te voelen, dropen er van. „ God! wat is er gebeurd?" riep hij, de bevende hand zijner echtgenoote vattende: „ ik heb een allerakeligsten droom gehad. Mij dacht, FRITS „ voor mij te zien staan, zijne stem te hooren: ó God! mogt „ het een droom zijn!"

„ Het was de stem van FRITS," riep MARIA met eene sterke stem. Onder het geweld van den schrik bezwijkende, konde zij er naauwelijks nevens voegen: „ een moe„ders oor laat zich niet bedriegen; het was de stem van „ FRITS. Mijn FRITS is niet meer, en God heeft toegelaten „ dat zijne ziel zijne ouders kwam bezoeken."

„ Gave de Hemel dat hij gestorven was!" riep de vader: „ Gave de Hemel, dat het was zoo als gij denkt! Neen, „ arme ongelukkige moeder! uw zoon is niet dood, en de „ dooden komen niet uit het graf. FRITS, ó God! FRITS, aan „ het hoofd van boschroovers, kwam om ons te vermoorden, „ zonder ons te kennen. Naardien gij hem gehoord hebt, „ MARIA, was het geen droom; het was eene verschrikkelijke „ waarheid. Tegenwoordig herinner ik mij alles; hij heeft „ mij herkend, de ellendeling! Zijn vaders grijze haren heeft „ hij herkend; en het boek, welk ik van hem had, heeft hij „ medegenomen. Mogt, ó God! het berouw zijne ziel treffen! „ Laten wij, intusschen, ons stil houden, MARIA! die ongeluk„ kige was onze zoon." — Naauwelijks had hij dit gezegd, of HALDER en zijne vrouw kwamen met licht binnen; men had het gedruisch gehoord; de ontsteltenis had zich verspreid, en de geopende vensters, de ladder, die nog aan dezelve stond, benam allen twijfel.

Te zeer ontroerd waren Mijnheer en Mevrouw BUCHMAN, om te loochenen, dat zij iets gehoord hadden; zij verhaalden, dat een gemaskerd persoon in de kamer was gekomen, maar dat hij niets had medegenomen dan hun gezangboek, welks zilveren beslag hem ongetwijfeld bekoord had. Genoeg was er voorhanden om hunne aandoening te regtvaardigen, vooral toen de Heer HALDER op den grond, naast het bed, den dolk vond, welken de roover had laten vallen. Er was niets aanmerkelijks aan. Uit vrees, evenwel, dat men daaraan zijnen zoon zoude herkennen, verzocht BUCHMAN dien te mogen behouden; zijn dorp lag digt bij de hoofdstad, alwaar hij, zeide hij, onderzoek zoude laten doen.

Merkelijk bekortte dit voorval hun verblijf. MARIA was krank; zij betuigde haar verlangen om huiswaarts te keeren.

Tot aan hun vertrek werd er niet meer van FREDERIK gesproken, maar veel van de roovers, die met geweld gekomen waren om een boek weg te nemen. Uit hunne voetstappen in de sneeuw konde men opmaken, dat zij ten minste met hun zessen waren. „Zij hadden het ongetwijfeld op het geld „van mijnen voorzaat gemunt," zeide HALDER; „hij werd voor „rijk en gierig gehouden. Omdat er geen geldkist thans in deze „kamer staat, was er niets anders dan uw boek te kapen, en „zekerlijk zal eenig gedruisch hen verjaagd hebben. Dit„maal nog, dank zij den Hemel! heeft God ons bewaard."

BUCHMAN konde dit gesprek niet verduren; hij vertrok en kwam te huis met zijne bedroefde echtgenoote, beiden bitter betreurende hunne grievende onzekerheid omtrent het lot van hunnen zoon, en nog veel ongelukkiger dan voor dit bezoek.

(Het vervolg hierna.)

DE DICHTERS GESSNER EN THEOCRITUS MET ELKANDER VERGELEKEN.

Beide de Dichters GESSNER en THEOCRITUS, die in 't zelfde vak hunnen dichtgeest geoefend en de proeven daarvan aan den dag gelegd hebben, verdienen met elkander, hoe ongelijk in vele opzigten, vergeleken te worden. Beproeven wij dit kortelijk.

GESSNER heeft voor zichzelven eene Herderwereld geschapen, bevolkt met de beminnelijkste en gelukkigste kinderen der Gouden Eeuwe. 't Zijn gedaanten van zijne eigene verbeelding, de begrippen van een edel hart en een opgeklaard verstand; eer eene soort van enkel zedelijk werkende wezens, dan menschen; naauwelijks durven wij zijne Herders als Broeders groeten, en de kussen zijner Herderinnen zijn te zuiver voor onze lippen.

De Herders van THEOCRITUS zijn meer de schepsels van drift, en hunne neigingen zijn veel zinnelijker; hunne onschuld is die van de kinderen der Nature, in de vroegste eeuwen des menschdoms, eer kundigheden hunne denkbeelden verfijnd, of beschaving in hun hart zaden van ondeugd gezaaid had. Zij veroorloven zich deze en gene vrijheden zonder snoodheid, nemen ons altoos in, en dragen onze achting weg, zelfs dan, wanneer zij strijdig handelen met de kieschheid der hedendaagsche zeden.

De Herders van GESSNER zijn wezens, boven den rang der menschelijke nature verheven. Met al de eenvoudigheid van de kindschheid der wereld vereenigen zij de keurigste gevoe-

lens

leus van de beſchaafdſte menſchen. De edelheid van hun hart is geene verkregene hoedanigheid, maar als aangeboren; de kieschheid hunner gevoelens is hun volmaakt eigen; dezelfde deugdzame ſtrekkingen der ziele zijn aan allen natuurlijk.

GESSNER's Herderwereld is gelegen onder de gunſtrijkſte luchtſtreke, met de gloeijendſte kleuren beſchreven. De gouden zon en de zilveren maan ſchijnen er met den ſchoonſten luister, en de inwoners zijn een zoo gelukkig verblijf waardig. Hunne liefde is de zuiverſte, welke men zich met mogelijkheid kan verbeelden; het hart, door geene tobbende zorgen geprangd, mag vergeleken worden bij de heldere beek, die van eene rots zachtelijk afvliet en in eene marmeren kom ſtort. Goed te doen, is der Herderen en Herderinnen dagelijkſche bezigheid; de ſchoonheid der nature; kinderliefde, de lof der Godheid, en lofgezangen op alle vreedzame deugden, zijn ſtaag de onderwerpen hunner liederen. De onkundigſte Veldeling van GESSNER is wijzer dan de kundigſte, dien THEOCRITUS doet optreden.

Het karakter der Herdersknapen van GESSNER is ongetwijfeld een algemeen karakter. Wat één perſoon betreft, blijkt evenzeer tot een ander te behooren. De vrede en rust, door geene drift geſtoord, vertoont ons geene bijzondere karaktertrekken; de gevoelens van den eenen zijn de gevoelens van den ander, en wij kunnen niet nalaten onszelven te verbeelden, dat wij aanhoudend hetzelfde beeld zien onder verſchillende betrekkingen. Te dezer oorzake ſchijnen herhalingen en eene vervelende eentoonigheid onvermijdelijk; en nogtans, met hoe veel kunsts heeft GESSNER dit weten te vermijden! Welke onderſcheidene tooneelen wisſelen elkander af! Welk eene verſchillendheid van ſtanden! Welke uiteenloopende ſchilderijen van deugd, liefde, medelijden en teederheid heeft hij niet opengeſchoven! Met welk eene zachtheid lispelt de kindschheid het zelfde gevoelen, 't welk de jeugd met vuur uitboezemt, de meer bedaagde met verrukking, en de ouderdom met vreedzaam vergenoegen! Welk een onuitputbare voorraad van beelden! Welk eene verſcheidenheid van oogpunten! Welk een rijkdom over 't geheel! Hoe weet hij de gevoelens, welke hij zoekt in te boezemen, onder nieuwe gedaanten voor te dragen!

Hij, die GESSNER als een ſchilder beſchouwt, en met oordeel eenige zijner beste ſtukjes gadeſlaat, zal grond vinden tot het maken van dezelfde aanmerking. Is het niet, wanneer hij uit zijne verbeelding ſchildert, dat hij het meest behaagt. Bosſchen, tempels, gebouwen in den edelſten ſmaak, gedenkteekens in een puinhoop nederſtortende, badende nimfen, kleine ſaters, die met jonge herderinnen danſen, zijn de hoofdbeelden in zijne ſchoonſte landſchappen.

Het-

Hetzelfde karakter heerscht in alle, en nogtans vertoont zich elk in een bijzonder oogpunt. Allen ademen zij denzelfden geest, en nogtans schijnt het eene gedeelte geene kopij van het andere.

Hij, die met zulke gloeijende kleuren de tafereelen der verbeelding weet te malen, mag verwachten, dat zijn naam eene reeks van eeuwen zal leven, als die van GESSNER, en zal, even als hij, bij alle Volken geliefd worden. Geen Dichter, tot de klasse der sentimenteele behoorende, kan zoo gemakkelijk de tranen uit onze oogen doen vloeijen, noch een zoo doorhoudenden waardigen toon aanheffen, vrij van alle gemaaktheid. Geen Dichter vereenigt met de zachtste kieschheid zulk eene verheffing van stijl en een zoo kloek verstand. De bevalligheid zijner Poëzij gelijkt volkomen op de beminnelijke achteloosheid der Herderinnen, en zijne eenvoudigheid op den zachten blos, welken de eerste kus in derzelver wangen doet opkomen.

THEOCRITUS en GESSNER, beide groot en oorspronkelijk in uwe soort! Wie uwer zal den prijs der overwinning behalen? Alles hangt aan het karakter der Regteren. Moet PAN beslissen, dan draagt THEOCRITUS den zegepalm weg. Zal APOLLO keurmeester wezen, gewis hij bekroont GESSNER.

ONBETWISTBAAR VOORREGT.

AAN MIJNE ECHTGENOOTE.

Zouden we om den voorrang kampen,
Om gebied of eerſten rang?
Wij, elkaar getrouw in rampen;
Wij, gehecht aan één belang;
Wij, die lust en vreugd en leven
Aan elkaar ten beste geven;
Wij, aaneen verknocht in nood;
Wij, die, met geveste zinnen,
Onverdeeld elkaar beminnen;
Wij, getrouw tot in den dood?

Neen,

Digitized by Google

Neen, dat beuzelachtig woelen
Om eene ijdle heerſchappij
Mengt zich nooit in ons bedoelen;
Laten wij voor andren vrij.
Zouden we ons er om ontroeren,
Wie het meesterſchap zou voeren?
Ach! dit ware een ijdle gril.
Neen, in ſtille huisgezinnen,
Waar het goede heerscht van 't minnen,
Heerscht ook altijd één wil.

Neen, hier zou geen voorrang voegen;
'k Weet niet, waar ik dien verdien:
Nimmer heb ik moeten zwoegen,
Daar gij 't zorgloos aan kost zien.
Moest ik dikwijls zuur vergaren, —
Minder niet kostte u het ſparen,
In den fellen drang van 't wee.
Zweette ik, in den nood voorziende, —
Ieder penning, dien 'k verdiende,
Bragt u nieuwe zorgen mee.

Neen, ik ben niet trotsch op regten,
Die ik meer bezit dan gij:
Moest mijn hart het pleit beſlechten,
ô! Het ſchonk u meer dan mij.
Doch één voorregt, ô mijn Waarde!
('t Meest benijdenswaard op aarde)
ô! Betwist mij dat ook niet;
Zeg niet, ('t zou mijn vreugd verhinderen)
Dat gij onze lieve Kindren
Meer dan ik aan liefde biedt.

Gij

Gij zult ſpreken van de ſmarte,
Tot wier prijs uw mond hen kust;
Gij zult ſpreken van het harte,
Schuilplaats van hun eerſte rust;
Gij zult ſpreken van den boezem,
Die hun eerſte levensbloeſem
Zoo weldadig heeft beſproeid:
ô! Gij zult voorzeker ſpreken,
Hoe gij, onder 't zorglijk kweeken
Van die telgjes, zijt vermoeid.

Maar, als ze onder 't hart nog ſchuilen,
Dat hen overgeeft met ſmart,
Zoudt gij dan uw angst verruilen
Voor den kommer van mijn hart?
Pijnt u dan de last van 't dragen
Meer, dan mij het grievend knagen
Van de vrees, die mij beklemt?
Meer, dan 't ongerust verlangen?
Meer, dan 't onuitſtaanbaar prangen,
Dat mijn ziel zoo treurig ſtemt?

Duur, ja ſchriklijk, ja ontzettend
Wordt de moederrang betaald:
Ach! de weeën zijn verplettend,
Waarin gij dien rang behaalt.
Maar, wat ook uw ſchoot moet lijden;
Hoe uw tengre leden ſtrijden,
In den bangen barensnood;
Hoe verſchenrend u de vlagen
Ook door 't pijnlijk ligchaam jagen,
Is mijn ſmart dan minder groot?

Ach,

Digitized by Google

Ach, ik moet het duur betalen!
Wist gij eens, hoe bang 't mij viel!
Wat kan ligchaamsſmarte halen
Bij de ſmarte van de ziel?
En, wanneer uw leden ſtrijden,
ô, Wat moet mijn ziel dan lijden!
Pijnlijk is voor mij dat uur.
Zou 't gevoel dier folteringen
Minder ſchatting mij ontwringen,
Dan gij offert aan natuur?

Neen, wij, eenig met elkandren,
Hebben iedre ſmart gemeen;
En, wanneer ze in vreugd verandren,
Wie geniet dan ook alleen? —
Als gij 't teeder vruchtje koestert,
Liefdrijk pleegt en hartlijk voedſtert,
En de koontjes bloeijen ziet,
En het argloos ſpelend handje
Van het dierbaar huwlijkspandje
d'Opgewelden boezem biedt;

Als gij, onder 't gretig turen,
d'Onafzienbren rijkdom meet;
Alles, wat gij moest bezuren,
In het vol genot vergeet, —
Neen, dan ken ik ook geen ſmarte:
Neen, dan zwelt het vaderharte
Van de vreugd, waarin gij juicht;
Van 't genot, dat, onverbitterd,
In uw fonklende oogen ſchittert,
En van uw geluk getuigt.

Digitized by Google

Kon ik immermeer vergeten,
Tot wat prijs mijn dierbre Ga
Me eenmaal Vader heeft doen heeten,
Dat mij dan de ſchaamte ſla!
Kan ik immer vreugd genieten,
Onderwijl uw tranen vlieten,
Dat die vreugde in vloek verkeer'!
Dat uw ſmartlijke offerande
Op mijn bang geweten brande,
En de rust er van verteer'!

Neen, wat ooit u moog' beſtrijden,
Wat u grieve of u verheugt,
Zonder mij zult gij niet lijden,
Zonder u ken ik geen vreugd.
Maar, niets moet mijn regt vermindren
Op de liefde onzer Kindren:
Neen, hun teedre tranenvloed,
Die uw graf eens zal beſproeijen,
Zal ook op de rustplaats vloeijen,
Die mijne asch bewaren moet.

Ja, in 't wee, dat ons weêrvaarde,
Vaster aan elkaar gehecht,
Doet de Liefde ons, ô mijn Waarde!
Beiden onbetwistbaar regt.
Voor geen titels, voor geen kroonen,
Voor geen ſchatten, voor geen troonen
Staan wij ooit die regten af:
Zij zijn ons in 't leven heilig;
En, al ſluimren we eenmaal veilig,
Spreken zij nog uit ons graf.

No. V. *Meng.* bl. 210, reg. 17. v. ond. moest nog achter het woord *moeder* volgen: *en van eene vrouw*, haar *vader en* haar *moeder*. Bl. 214. reg. 2. staat *L'aporté*, lees *La porte*. En No. VI. *Meng.* bl. 223. reg. 1. BOUCHER, lees BRUCKER.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER DE MENIGTE VAN VASTE STARREN, AAN DEN HEMEL GEPLAATST, EN DE BESLUITEN, WELKE WIJ HIERUIT KUNNEN TREKKEN, OPZIGTELIJK DE UITGESTREKTHEID VAN HET GEHEELAL.

Door den Heer

J. F. L. SCHRÖDER,

Kolonel ter Zee, Directeur Kommandant van het Koninklijk Instituut der Elèves voor de Marine.

Naast de Zede- en Bovennatuurkunde is er voorzeker geene wetenschap, bekoorlijker in hare beſpiegeling, verhevener in hare onderwerpen, waardiger voor den menſchelijken geest, dan die, welke ons de groote Wereld-*machine* nader doet kennen. — de Starrekunde. Geene wetenſchap is er, die ons op eene meer uitmuntende wijze de oneindigheid des Scheppers in zijne werken, en tevens de hooge vlugt, welke het menſchelijk verſtand kan nemen, aantoont, dan de Starrekunde. En zoude zulk eene wetenſchap niet onze achting verdienen; niet onze opmerkzaamheid boeijen; geene pogingen in ons opwekken, om ons nader met hare beſluiten bekend te maken? Zoude in onze beſchaafde en verlichte tijden, waarin men zich op allerlei ſoort van kundigheden toelegt, deze wetenſchap de eenigſte zijn, welke men verwaarloost, en ſlechts aan zeer weinige uitverkorenen ter beoefening overlaat? Zouden de oudſte, ja zelfs de meer of min onbeſchaafde Volken, die veel minder dan wij eene

Digitized by Google

grondige kennis van den Starrenhemel konden hebben, ons hierin tot een uitmuntend voorbeeld, hetwelk geene navolging vindt, verſtrekken? Welk een opmerkzaam oog vestigden de Chaldeeuwen, de Egyptenaren, de Indianen en andere oude Volken op den Starrenhemel; hoe groote vorderingen maakten zij in de kennis van de beweging der Hemelligchamen, — vorderingen, welke des te meer onze verbaasing verwekken, wanneer wij in aanmerking nemen, dat zij van gezigtkundige werktuigen geheel ontbloot waren. Zekerlijk werd dit onderzoek aangemoedigd door bijgeloovige denkbeelden, welke zij zich van deze Hemelligchamen vormden; maar ontſtonden niet deze bijgeloovige denkbeelden mede hieruit, dat de pracht des Starrenhemels, welke van de meesten onzer verlichte tijdgenooten met eene onvergeeflijke onverſchilligheid wordt aanſchouwd, eenen diepen en levendigen indruk maakte op deze kinderen der natuur?

Geenszins, echter, wil ik hiermede beweren, dat elkeen, die op beſchaving en verlichting wenscht aanſpraak te maken, grondig deze wetenſchap zoude moeten leeren. De menigvuldige bezigheden in het maatſchappelijk leven, de verſchillende ambten en beroepen, de kortheid des levens, het gemis van gelegenheid en natuurlijken aanleg, ſtellen ſlechts een gering getal van menſchen in ſtaat, om in deze wetenſchap vorderingen te maken, welke zich eenigzins boven het middelmatige verheffen. Zeer vele voorbereidende kundigheden, uit de Wis-, Werktuig-, Gezigt- en Natuurkunde ontleend, worden daartoe vereiſcht. Nog minder wil ik hiermede beweren, dat men overal Obſervatorien moest bouwen, dezelve vlijtig bezoeken, de nachten aldaar doorbrengen, ten einde behoorlijk den tijd, de lengte en breedte der plaatſen waar te nemen en te berekenen. — Dit alleen wensch ik, en deze wensch is redelijk, dat elkeen, die daartoe gelegenheid heeft, zich bekend make met de gewigtigſte beſluiten der Starrekunde; onze Aarde kenne als Hemelbol; zich een behoorlijk denkbeeld vorme van het Zonneſtelſel, van de overeenkomst der Planeten en Manen met onze Aarde; welk denkbeeld wij ons behooren te vormen van die millioenen Vaste Starren, aan den Hemel verſpreid; welke ontdekkingen hieromtrent gedaan zijn, ſedert de Telescopen eenen zoo hoogen graad van volmaaktheid hebben verkregen — en in het algemeen die waarheden, door de Starrekunde betoogd, welke ons op eene uitmuntende wijze de magt en wij-

Digitized by Google

wijsheid des Allerhoogſten doen zien. Dan voorzeker zoude men andere gewaarwordingen hebben bij het aanſchouwen des Starrenhemels, dan bij het zien van eene menigte flikkerende lichtjes des nachts. En waarlijk, deze kundigheden zijn niet zoo uitgebreid en veelvuldig, dat zij niet, bij eene geſchikte aanwijzing, in korten tijd zouden kunnen verkregen worden. Wel is waar, tot deze aanwijzing en onderrigting zoude hij ongeſchikt wezen, die niet dan in kunsttermen en voor den oningewijden onverſtaanbare uitdrukkingen, niet dan met een pronk van geleerdheid de beſluiten eener wetenſchap kan mededeelen, noch weet te onderſcheiden, welke bewijzen voor geleerden, en welke voor ongeleerden voegzaam zijn.

Om ook, zooveel mijne geringe krachten zulks vermogen, daartoe bij te dragen, dat deze edele wetenſchap meer algemeen worde beoefend, althans in dien zin, welken ik heb aangewezen, heb ik tot onderwerp mijner Redevoering gekozen — de beſchouwing van de menigte der Starren aan den Hemel, en hetgene men daaruit ten opzigte van de uitgeſtrektheid van het Geheelal mag beſluiten. Hoezeer zoude ik mij beloond achten, indien ik door mijn betoog bij Ulieden de achting voor deze edele wetenſchap kon vermeerderen, en in ſtaat ware, om gewaarwordingen in het hart op te wekken, gelijkſoortig met die, welke eens den Koninklijken Dichter DAVID bezielden, toen hij, bij het aanſchouwen van den Starrenhemel, uitriep: „ Wanneer ik, ô God! uwen Hemel „ aanſchouw, het werk uwer handen, de Maan en de „ Starren, die Gij aldaar geplaatst hebt, dan denk ik bij „ mijzelven: wat is de mensch, dat Gij aan hem gedenkt! „ Met eer en pracht kroont Gij hem; Gij maakt hem tot „ een Heer van het werk uwer handen." — Intusſchen, ter bereiking van dit doel, en tot eene beſchouwing, voegzaam voor de grootheid van het onderwerp, wordt een Redenaar vereischt, die door kunst van welſprekendheid in ſtaat is, om den geest zijner Hoorderen tot die hoogte te verheffen, waar hij zich in bewondering en aanbidding verliest. Hoe weinig ik ook hierop aanſpraak make, vinde ik echter gerustſtelling bij de gedachte, dat verhevene onderwerpen, duidelijk en eenvoudig voorgeſteld, door hunne eigene kracht zelve indruk kunnen maken, en hunnen invloed kunnen ſtaande houden op harten, welke daarvoor vatbaar zijn. Ik zal mij dus daarop toeleggen, om mijn onderwerp eenvoudig, algemeen bevatteliik en in orde voor te ſtellen, en datgene uitlaten, of

slechts aanstippen, wat, om wel begrepen te worden, geoefendheid in de Wis-, Starre-, Werktuig- en Gezigtkunde vereischt; en hiernaar wensch ik, dat Gijlieden mijne pogingen beoordeelt.

Van alle zijden is het gewelf des Hemels met blinkende lichten versierd, welke wij *vaste* Starren noemen, omdat wij bij dezelve geene aanmerkelijke eigene, maar slechts die schijnbare beweging bespeuren, uit de ronddraaijing der Aarde rondom hare as voortkomende. Reeds van de vroegste tijden af werden zij met eene bijzondere opmerkzaamheid door de Ouden gadegeslagen, welke intusschen, van gezigtkundige werktuigen ontbloot, geene andere kenden, dan die, welke met het bloote oog konden waargenomen worden. Hunne verbeeldingskracht, of misschien andere ons onbekende oorzaken, deed hen dezelve in verscheidene figuren verdeelen, welke wij *Starrebeelden* noemen. Het getal derzelven bedroeg 48, waarvan 12 zich in den Dierenriem bevinden, 21 ten noorden en 15 ten zuiden van denzelven. Dit getal is echter nog door latere Starrekundigen vermeerderd, door de plaatsing van 14 aan den noordelijken, en 18 aan den zuidelijken Hemel.

Zeer verschillende is de glans en helderheid dezer Vaste Starren. Terwijl sommige met een glinsterend licht blinken, zijn er andere, welke niet met het bloote oog kunnen gezien worden. Volgens deze verscheidenheid heeft men de Starren in verschillende klassen verdeeld, noemende *Starren van de eerste grootte* diegene, welke het meest blinken, zoo als *Capella*, *Areturus*, *Sirius*, *Rigel* enz., en Starren van de tweede grootte, welke eenen minder sterken glans vertoonen. Men ziet ligtelijk in, dat deze onderscheiding willekeurig is, en dat men geenszins naauwkeurig kan bepalen, vooral wanneer men tot Starren van de zesde grootte en daarboven gaat, hoeveel Starren tot elke klasse moeten gerekend worden. Met het ongewapend oog kan men slechts de Starren tot de zesde of zevende grootte toe ontdekken.

Deze Starren zijn overal aan den Hemel in eene zoo groote menigte geplaatst, dat men reeds met een goed gezigt en bij eenen helderen avond, zonder verrekijker, meer dan 2000 Starren kan zien. Een veel grooter getal intusschen heeft men ontdekt, sedert de Telescopen door HERSCHEL eene zoo groote volmaaktheid hebben ontvangen, en geschikt geworden zijn, om zelfs een zeer zwak

en

en flaauw licht voor het oog merkbaar te maken. Ik zal hier flechts de befluiten van eenige waarnemingen desaangaande mededeelen, en met den Melkweg beginnen.

Met het bloote oog ziet men aan den Hemel eenen witachtigen gordel, welke het geheele Starregewelf, bijkans in de ligging van deszelfs grootſten cirkel, en in eenen onafgebroken zamenhang, omringt. Men noemt denzelven, in navolging der Ouden, den Melkweg. Zijne geheele gedaante is een langrond, doch vertoont hij zich in verſcheidene van zijne deelen ongelijk in helderheid en breedte. In het Starrebeeld *het Schip* is hij het helderſte, en van den ſtaart des *Schorpioens* af tot aan *Caſſiopeja* toe in twee groote takken verdeeld.

Verſcheidene oude Wijsgeeren en Starrekundigen gisten reeds, dat de glans van dezen gordel uit eene menigte van Starren ontſtaat, welke aldaar zoodanig opgehoopt zijn, dat men dezelve niet onderſcheidenlijk kan zien. Van dit gevoelen waren DEMOCRITUS en PTOLEMAEUS. In onze tijden heeft men, door behulp der verrekijkers, dit gevoelen bevestigd gevonden. Met een Telescoop, waarvan de opening was $1\frac{87}{100}$ duim en de voorwerpſpiegel van 20 voeten brandpuntswijdte, kon HERSCHEL reeds in het jaar 1784 den Melkweg in Starren oplosſen; dat is, de in denzelven opgehoopte Starren onderſcheidenlijk zien. De middellijn van zijn gezigtsveld had ten naaste bij $15'$ van eenen grootſten cirkel des Hemels. Hij rigtte het Telescoop op verſchillende plaatſen van den Melkweg, en telde, zooveel doenlijk was, de Starren in elk gezigtsveld. Op de helderſte plaatſen telde hij 110, 90, 80, en op de minder heldere plaatſen 70 tot 60. Wanneer men hiernaar bij onderlinge vergelijking eenen overſlag maakt, vindt men, dat het getal der Starren, in den Melkweg, welke door dit Telescoop zigtbaar zijn en geteld kunnen worden, meer dan 1000,000 bedraagt. HERSCHEL gist, dat men veilig dit getal kan verdubbelen, omdat er nog zoo vele Starren zich in 't verſchiet vertoonden, welke, uit gebrek aan licht, flechts flaauwelijk gezien werden, en dus niet konden geteld worden.

Uit deze waarnemingen, vergeleken met die van den vermaarden Starrekundigen SCHRÖTER, te *Lilienthal*, kan men dus het beſluit opmaken, dat het getal der Starren, tot den Melkweg behoorende, meer dan 2 millioenen bedraagt.

Doch niet alleen in den Melkweg, maar ook in de ove-

rige ſtreken des Hemels, vertoont zich eene verbazende menigte van Starren. Uit de waarnemingen van HERSCHEL kán men bij eenen overſlag veilig opmaken, dat derzelver getal meer dan 12 millioenen bedraagt. Voorzeker is dit getal niet te hoog geſteld, omdat zich bij elke meerdere vergrooting nog Starren in het verſchiet vertoonden, welke niet konden geteld worden, uit hoofde van haar flaauw licht. Bij alle waarnemingen, welke SCHRÖTER in heldere nachten deed, vond hij daar, waar het gezigtsveld zich volmaakt ledig van Starren vertoonde, nogtans in de verte eenig ſchijnſel van meerdere Starren, die voor het Telescoop niet genoeg licht hadden. Dit was het geval, toen hij den Hemel met zijn 4 voets Telescoop beſchouwde, en hij ontdekte naderhand door een 7 voets Telescoop, dat hij zich hierin niet bedrogen had, vermits die Starren door hetzelve duidelijk zigtbaar werden, en geteld konden worden. Bij de beſchouwing des Hemels met dit 7 voets Telescoop ontdekte hij op nieuw het vorig ſchijnſel van Starren, welke hij insgelijks naderhand door zijn 10, en vooral door zijn 13 voets Telescoop, volmaakt als zoodanige erkende. Bij de waarneming met dezen kijker giste hij echter nog eene menigte van Starren in het verſchiet, en zijn 27 voets kijker deed hem dezelve onderſcheidenlijk zien. Er is dus niet aan te twijfelen, dat het zwakke licht, hetwelk nog in dezen gezien wordt, door eenen nog meer vergrootenden kijker zich als Starren zoude vertoonen.

Starre- en gezigtkundige gronden toonen ons, dat deze 14 millioenen Starren, waarvan 2 millioenen in den Melkweg, en 12 millioenen buiten denzelven zijn geplaatst, als tot één ſtelſel behoorende, kunnen beſchouwd worden. Wij zullen hetzelve het Melkwegſtelſel noemen, omdat de Starren in dit ſtelſel, uit onze ſtandplaats gezien, in de ſtreek van den Melkweg zich het meest opgehoopt vertoonen. Men denke echter geenszins, dat dit Melkwegſtelſel alle Starren zoude bevatten, welke ons de groote Telescopen doen zien. Neen; zoodanige Starrenſtelſels zijn er in menigte aan den Hemel. — Het zijn de Nevelvlekken.

Alleropmerkenswaardigst zijn deze Nevelvlekken. Door hare kennis dringt onze blik dieper in de grenzenlooze Schepping — door haar zien wij eerst, hoe klein ons gezigtsveld, in vergelijking van het Geheelal, is.

Men ontdekt, namelijk, aan den Hemel, door de verre-

kij-

kijkers, zeer vele witte vlekken, die, door Telescopen van middelmatige grootte gezien, zich slechts als eene flaauwe schemering vertoonen. Zij zijn van verschillende grootte en gedaante, doch veelkijds rondvormig. Men noemt dezelve *Nevelvlekken*. Vóór HERSCHEL telde men niet veel meer dan honderd Nevelvlekken; doch hij alleen heeft reeds bijna *drie-en-twintig honderd* door zijn 40 voets Telescoop gevonden, en hare plaatsen aan den Hemel bepaald. Zij bestaan geheel uit Starren. Zeer vele daarvan kon HERSCHEL door zijn Telescoop oplossen, zoodat zij zich door hetzelve, óf geheel óf gedeeltelijk, als groote hoopen van ontelbare Starren vertoonden.

Uit de waarnemingen en gezigtkundige wetten mag men veilig besluiten, dat onder deze 2000 Nevelvlekken vele zijn, welke, in getal van Starren, aan het Melkwegstelsel evenaren. Wanneer het Melkwegstelsel eenen gelijken afstand van ons had als de Nevelvlekken, zoude het zich aan ons insgelijks als eene Nevelvlek vertoonen, die, naar mate van derzelver afstand, tot *kleine* of *groote*, tot *oplosbare* of *niet geheel oplosbare* Nevelvlekken zoude gerekend worden.

De voorgaande beschouwing bepaalt zich alleen tot de menigte van Starren, welke men door middel der groote Telescopen aan den Hemel ontdekt. Intusschen, deze beschouwing heeft niets in haarzelve, wat onze bijzondere bewondering zoude verdienen, indien wij deze Starren blootelijk beschouwen als blinkende kleine lichtjes, die, tot een aangenaam schouwspel voor onze oogen, des nachts den Hemel versieren. Neen, Mensch! vorm u verhevener gedachten, bij de aanschouwing des Starrenhemels. Leer uit de overweging, wat deze Starren zijn, op welken afstand zij van ons en van elkander zijn geplaatst, u een waardig begrip vormen van het onafmetelijk Rijk des grooten Gods. Eenige waarheden, die ons de Starre- en Gezigtkunde leeren, zullen u daartoe behulpzaam wezen. Zie hier dezelve.

I. *De afstand der naaste Vaste Starren van de Aarde is vele duizendmalen grooter, dan de afstand der Aarde van de Zon.* Om in te zien dat dit op zekere gronden steunt, herinnere men zich slechts aan de onbetwistbare stelling, dat een ligchaam ons des te kleiner moet toeschijnen, hoe grooter deszelfs afstand van ons is, en des te grooter, hoe kleiner deze afstand. Onze Aarde loopt jaarlijks rondom de Zon in eenen kring, welks middellijn 42 mil-

lioenen mijlen lang is; en zoveel veranderen wij in het Zonneſtelſel van plaats, en zijn dus, bij voorbeeld, in den zomer bij ſommige Vaste Starren 42 millioenen mijlen nader, dan in den winter. Wanneer dus de afſtand der Vaste Starren niet zeer veel grooter was, dan deze middellijn, moest hare ſchijnbare grootte toch gedurende den tijd van een jaar zeer aanmerkelijke veranderingen ondergaan; waarvan wij echter niets, noch met bloote oogen, noch met verrekijkers, ontdekken. Zelfs de ſchijnbare middellijn der Zon verandert aanmerkelijk, naar mate van haren verſchillenden afſtand van de Aarde; hoewel dit verſchil van afſtand nog niet een millioen mijlen bedraagt. De groote afſtand der Vaste Starren blijkt ook hieruit, dat zij zelfs door groote Telescopen, en in welke de middellijn van *Uranus*, de verſte bekende Planeet van ons Zonneſtelſel, nog aanmerkelijk is, zich als punten blijven vertoonen. Slechts HERSCHEL's groote 40 voets Telescoop kan de Starren der eerſte grootte als zeer kleine ſchijfjes van 1 à 2″ in middellijn vertoonen; hoewel het ook hier nog twijfelachtig wordt, of niet een gedeelte van hare vergrooting aan de verſpreiding der lichtſtralen is toe te ſchrijven.

Doch hetgene de zaak buiten twijfel ſtelt, is, dat het jaarlijksch verſchilzigt der Vaste Starren zoo klein is, dat men tot nu toe hetzelve nog niet heeft kunnen bepalen. Dit ſteunt hierop. Wanneer wij, bij den loop der Aarde rondom de Zon, ons in een der punten van die loopbaan bevinden, dan zien wij eene Star in die regte lijn, welke van ons oog tot die Star wordt getrokken. Een half jaar daarna bevinden wij ons in een tegenovergeſteld punt van die loopbaan, hetwelk van het voorgaande 42 millioenen mijlen is verwijderd; en daar wij wederom de Star zien in de regte lijn van ons oog tot dezelve getrokken, zal deze lijn met de voorgaande eenen hoek moeten maken, en wij zien dus niet de Star op die plaats, waar wij dezelve te voren zagen. Deze hoek, of dit verſchil van plaats van de Vaste Star, is hetgene men het jaarlijksch verſchilzigt noemt. Wanneer deze hoek 1″ bedraagt, dan volgt hieruit, volgens gronden der Driehoeksmeting, dat de afſtand der Vaste Star 400,000 malen grooter is, dan de afſtand der Aarde van de Zon. Dezen hoek heeft men, wegens zijne kleinheid, nog niet kunnen bepalen. Laat ons aannemen, dat hij evenwel 4″ bedroege, en meer kunnen wij hiervoor niet ſtellen, daar hij anders bij de veelvuldige en

naauw-

naauwkeurige waarnemingen zoude gevonden zijn, dan volgt evenwel, dat de afstand zelfs van de naaste Vaste Star meer dan 100,000 malen grooter is, dan de afstand der Aarde van de Zon, of dat dezelve meer dan 2100,000 millioenen mijlen bedraagt.

II. *De Vaste Starren in het algemeen behoeven voor onze Zon, in grootte niet te wijken.* Dit wordt reeds daardoor blijkbaar, dat zij, in weerwil van eenen zoo grooten afstand, nogtans voor ons zigtbaar zijn, ja dat sommige met zulk een schitterend licht blinken. De Zon, welke meer dan eene millioenmaal grooter is dan onze Aarde, vertoont zich aan ons slechts als eene kleine schijf van 32′ in middellijn, uit hoofde van haren grooten afstand, welke intusschen ten minste 100,000 malen kleiner is, dan de afstand der naaste Vaste Star van de Aarde. Indien zij dus op gelijken afstand van ons, als die Star, was geplaatst, dan zoude hare middellijn slechts onder eenen hoek van $\frac{32}{100,000}$′ of $\frac{1}{175}$″ gezien worden, en dus slechts als een punt verschijnen. Herschel met door zijn 40 voetig Telescoop de middellijn van *Capella*, en vond dezelve $2\frac{1}{2}$″. Hiernaar zoude dus de middellijn van *Capella* 130 malen grooter zijn, dan die der Zon, en haar ligchamelijke inhoud die der Zon meer dan 2 millioenen malen overtreffen. Gesteld, dat deze hoek te groot is gemeten, en men, wegens de verspreiding der lichtstralen, denzelven aanmerkelijk minder, bij voorbeeld eene halve seconde, stelt, zal evenwel *Capella* nog 17576 malen grooter zijn dan de Zon. Dit blijkt ten minste, dat wij geene redenen hebben, om aan de Vaste Starren *in het algemeen* minder grootte dan aan de Zon toe te schrijven. Er kunnen voorzeker zijn, die door de Zon verre in grootte worden overtroffen; daarentegen is het geenszins onmogelijk, dat er Starren zijn, welke zoo verre de Zon in grootte overtreffen, als de Zon de Aarde.

III. *De Vaste Starren hebben haar eigen licht, en ontvangen hetzelve noch van de Zon, noch van eenig ander lichtend ligchaam.* Dit is klaarblijkelijk, omdat zij, in weerwil van eenen zoo grooten afstand, nog kunnen gezien worden. Indien de Starren niet haar eigen licht hadden, dan zouden zij voor ons niet zigtbaar wezen; want het licht wordt door terugkaatsing te veel verzwakt, en daarom is het onderscheid tusschen het eigen licht van de Zon en het teruggekaatste van de Maan zoo aanmerkelijk. De vermindering van licht neemt daarenboven toe,

naar mate de afstand des terugkaatsenden ligchaams van ons grooter is, en wel in evenredigheid van de vierkanten der afstanden. *Uranus*, die vele duizendmalen nader bij ons staat dan de Vaste Starren, heeft echter een zoo zwak licht, dat hij naauwelijks met het bloote oog kan gezien worden. Eerst dan zijn de Kometen zigtbaar, wanneer zij nader bij de Zon komen; en wij zien dezelven verdwijnen, wanneer zij zich daarvan verwijderen. Hoe blinkende het licht van *Venus*, *Jupiter* en *Mars* ook zijn moge, is dit teruggekaatste licht toch zeer wel te onderscheiden van het schitterende eigen licht van *Sirius*, *Rigel*, *Capella*, en van andere Starren der eerste grootte.

IV. *De Vaste Starren moeten eenen zeer verschillenden afstand van onze Zon, of, wat hier hetzelfde is, van onze Aarde hebben, zoodat sommige het naast bij de Zon staan en andere in groote rijen achter dezelve zijn geplaatst.* Wanneer wij enkel naar den schijn oordeelen, dan komt het ons zeker meer waarschijnlijk voor, dat de Aarde in het midden, en alle Starren op eenen bijna gelijken afstand van haar geplaatst zijn: maar deze schijn bedriegt; want naar denzelven zoude ook de afstand der Planeten van onze Aarde niet kleiner zijn, dan die der Vaste Starren. — Daarentegen doet ons reeds de verschillende glans der Starren tot eenen verschillenden afstand besluiten; want hoogstwaarschijnlijk zijn de Starren der eerste grootte in het algemeen diegene, welke ons het naast staan. — Indien voorts de Zon of de Aarde in het middelpunt van de Hemelspheer geplaatst ware, en de Vaste Starren aan derzelver omtrek, zouden deze Starren op de allerongeregeldste wijze verdeeld zijn. Men ontwaart volstrekt geene orde, wanneer wij de Starren uit onze standplaats als middelpunt beschouwen. Waarom zoude, dus kan men vragen, hier wanorde zijn, daar wij in de geheele Schepping, zoo verre zij ons bekend is, eene zoo schoone orde ontwaren? of liever: waarom moet de schijnbare wanorde ons tot derzelver wezenlijkheid doen besluiten, daar wij dit toch in andere dingen verwerpen, b. v. in den schijnbaren loop der Zon en Planeten rondom de Aarde? PTOLEMAEUS en de meesten der oude Starrekundigen volgden dezen schijn. Zij beweerden: de Aarde staat stil; Planeten, Manen, de Zon en de Starren loopen rondom dezelve. — Onoplosbare zwarigheden, duisternis, wanorde in de beweging, werking zonder voldoende krachten, waren de gevolgen dezer stelling. COPERNICUS verscheen.

Zij-

Zijne ſtelling: *de Aarde draait rondom hare as; zij beweegt zich met de Planeten rondom de Zon*, verdreef de duisternis, loste de zwarigheden op, herſtelde de ſchoonſte orde, deed de eenvoudigſte krachten en wetten zien. Dusdanig is het ook hier gelegen. Wanneer wij aannemen, dat de Vaste Starren in rijen achter elkander geplaatst zijn, dan zal de ſchijnbare wanorde met de ſchoonſte orde kunnen beſtaan. Want alsdan moeten daar voodzakelijk de Starren meer opgehoopt zich vertoonen, waar de rijen langer zijn; en het hangt alsdan van de plaats der Zon of der Aarde af, in welke ſtreek des Hemels, en hoedanig de Melkweg, en de Starren buiten denzelven en de Nevelvlekken zich vertoonen.

Ik voeg hierbij nog de volgende ſtellingen, welker gronden ik echter hier niet nader kan ontwikkelen.

1. Wij vinden ons geregtigd, om tusſchen twee Starren, welke elkander het naast ſtaan, eenen afſtand aan te nemen, welke in 't algemeen evenaart aan den afſtand der Zon van de naaste Vaste Star. — Ik zeg, *in het algemeen*; want in ſommige ſtreken kunnen de Starren digter, in andere verder van elkander ſtaan.

2. Het Melkwegſtelſel, hetwelk, gelijk wij gezien hebben, uit meer dan 14 millioenen Starren beſtaat, moet dus eene verbazend groote uitgeſtrektheid hebben. Indien de Starren daarin gelijkmatig verdeeld zijn, dan heeft dit ſtelſel ten naaste bij de gedaante van eenen cilinder, welke dikte of hoogte veel kleiner is dan de middellijn van zijne baſis; doch heeft dezelve alsdan uitſchietende takjes en andere oneffenheden. De middelbare lengte van dit Melkwegſtelſel kan men alsdan rekenen omtrent op 600 afſtanden der Zon van de naaste Vaste Star. Deze middellijn is dus 60 millioenen malen grooter dan de afſtand der Aarde van de Zon.

3. De Zon behoort, met hare Planeten, Manen en Kometen, ook tot het Melkwegſtelſel, of ten minſte tot een ondergeſchikt ſtelſel van hetzelve, doch niet in het het midden van hetzelve geplaatst, maar wijkt meer of min zijwaarts af.

4. Voorzeker zijn van de 2300 ontdekte Nevelvlekken de meesten bijzondere Starrenſtelſels, gelijk het Melkwegſtelſel, waarvan ſommige mogelijk nog in grootte, uitgeſtrektheid en menigte van Starren hetzelve overtreffen. Laat ons hierbij nog het volgende opmerken: Zouden er niet nog veel meer Nevelvlekken ontdekt worden, wanneer

Digitized by Google

meer de verrekijkers nog meer volmaakt, en dus geschikt wierden, om eene nog grootere ruimte des Hemels door te dringen — daar reeds de verbetering, welke zij door HERSCHEL ontvangen hebben, meer dan 2000 nieuwe heeft doen ontdekken? Zouden wij niet, wederom een groot getal van Nevelvlekken ontdekken, wanneer wij in een der verafgelegene Starrenstelsels geplaatst waren? Wij kunnen dus volstrekt niet uit het getal van Starren en Starrenstelsels, welke ons bekend zijn, tot het geheele getal besluiten, en kunnen dus alleen zeggen: Wij zijn *ergens* in het uitgestrekt Geheelal geplaatst, hebben een beperkt zintuig van gezigt ontvangen, werktuigen uitgevonden om dit zintuig te versterken, doch welke geenszins de hoogste volmaaktheid bereikt hebben — en op deze plaats, met dit zintuig, met deze werktuigen hebben wij meer dan 1000 Starrenstelsels, meer dan 1000 millioenen Starren ontdekt, en eene ruimte doorgedrongen, in vergelijking van welke de uitgestrektheid van het geheele Zonnestelsel in geene aanmerking komt.

Voegt hierbij eindelijk, en dit is mijne laatste stelling:

V. De Vaste Starren zijn Zonnen gelijk onze Zon, en hebben allerwaarschijnlijkst, in 't algemeen genomen, ook hare donkere bollen, aan welke zij, gelijk onze Zon, haar licht mededeelen. Dat zij Zonnen zijn, blijkt uit hetgene wij beschouwd hebben. Zij hebben haar eigen licht, gelijk onze Zon, en behoeven voor haar in grootte niet te wijken. Wij kunnen hieruit verder bij analogie besluiten, dat zij ook in het algemeen met haar in andere wezenlijke stukken zullen overeenkomen, en dat aan de Vaste Starren in het algemeen even zoo wel donkere bollen of Planeten zijn toe te schrijven, als aan onze Zon. Waarom zoude, onder zoo vele millioenen Zonnen, aan onze Zon, die boven dezelve noch in grootte, noch in lichtgeving uitmunt, alleen dit voorregt gegeven zijn? Hoe weldadig wordt de Zon door licht en warmte, hetwelk zij aan de donkere bollen in haar gebied mededeelt; en zoo vele millioenen bollen zouden nuteloos in eene ledige ruimte hun licht verspillen? Dit kunnen wij van de wijsheid des Scheppers, die alles naar het beste doeleinde heeft voortgebragt en onderhoudt, niet verwachten. De waarnemingen ontbreken ons hier; want, gelijk wij reeds opgemerkt hebben, het teruggekaatste licht dezer donkere bollen kan niet die verbazend groote ruimte tot aan ons oog toe doordringen, en op hetzelve eenigen indruk maken; en wij zul-

Digitized by Google

zullen waarschijnlijk door de beste en meest vergrootende gezigtswerktuigen nooit in staat gesteld worden, om deze trawanten der Zonnen te zien. Daar wij op verre na nog niet alle de tot ons Zonnestelsel behoorende ligchamen ontdekt hebben, zullen wij nog veel minder deze kunnen ontdekken.

Vestigt hierop, geëerde Hoorders, uwe opmerkzaamheid. Het zijn dus niet blinkende lichtjes, die, millioenen in getal, het gewelf des Hemels versieren. Neen — het zijn Zonnen, die onze Zon in grootte en lichtgeving evenaren, — *het zijn Zonnestelsels.* Zij hebben ook hun gebied, waarin allerwaarschijnlijkst donkere bollen rollen, die van hun licht en warmte ontvangen, door hun tot bewoonbaarheid geschikt worden. Heeft men redenen ter ontkenning, dat ook hunne donkere bollen door wezens bewoond zijn, die op eene uitnemende wijze de grootheid des Scheppers in zijne werken verkondigen? Doch ik onthoude mij van hieromtrent in een nader onderzoek te treden; daar het mijn voornemen niet is, de menigte van wezens der Schepping, welke reeds op onze Aarde ontelbaar zijn, maar de uitgestrektheid van dat gedeelte van het Geheelal aan te toonen, tot hetwelk onze oogen, gewapend met gezigtswerktuigen, kunnen doordringen.

En welke kracht is het, die door den grooten Maker van het Geheelal der stoffelijke Wereld is medegedeeld — de kracht, die alle deze ligchamen houdt, vereenigt, en in afgemetene banen in de onafmetelijke ruimte doet voortrollen? Dezelfde kracht, mijne Hoorders, die den druppel water vormt, vormt ook de Zonnen, de Zonnen- en Starrenstelsels, de Nevelvlekken. Het is de Aantrekkingskracht. Elk stofdeeltje trekt andere aan, en wordt wederom aangetrokken, naar eenvoudige en onveranderlijke wetten. Aantrekkingskracht maakt een ligchaam, maakt een geheel der Wereld mogelijk. Een eerste schok der ligchamen (wanneer en hoedanig deze geschied zij, is ons, beperkte aardbewoners, onbekend, en verliest zich in den oorsprong van het Geheelal, tot hetwelk geen sterveling kan doordringen) is voor den Starre- en Wiskundigen toereikend, om, steunende op de eenvoudige wetten der bijkomende aantrekkingskracht, de banen te berekenen, welke kleinere ligchamen rondom grootere zullen beschrijven, en hieruit de vorming van Zonnen- en Starrenstelsels te verklaren. De Aantrekkingskracht brengt op deze wijze

stel-

ſtelſels voort, en vereenigt deze ſtelſels tot grootere. Het is op deze wijze, dat zij op onze woonplaats de bijzondere ligchamen vormt, beweging en zamenhechting veroorzaakt, en wij haar, naar hare verſchillende werking, de vormende, de zamenhechtende, aantrekkende kracht noemen. Dezelfde kracht vereenigt wederom alle deze ligchamen met elkander, en vormt hieruit onzen Aardbol, door elk ligchaam naar het middelpunt der krachten te trekken. Wij noemen haar alsdan Zwaartekracht, en zien hare werking in het gewigt en het vallen der ligchamen. Op dezelfde wijze vormt zij andere Hemelbollen, de Planeten, Manen, Zonnen. Zij is het, welke ons Aardſtelſel vormt, door de Maan rondom de Aarde te doen rollen, en hierdoor deze twee bollen met elkander te vereenigen. Op gelijke wijze vormt zij het ſtelſel van *Jupiter*, van *Saturnus* en *Uranus*; door 4 Manen met *Jupiter*, 2 Ringen en 7 Manen met *Saturnus*, 8 en misſchien nog meer Manen met *Uranus* te vereenigen. Deze vier, en misſchien nog meer ſtelſels, vereenigt zij met de enkele bollen, met *Mercurius*, *Venus*, *Mars*, *Ceres*, *Pallas*, *Vesta*, met duizenden van Kometen, en met den grooten Zonnebol, tot één ſtelſel; en vermits daar de grootſte trekking is, waar de meeſte ſtofdeelen zijn, worden alle eerstgemelde ligchamen naar de Zon getrokken, en wentelen rondom dezelve. Zoo vormt zij dus ons Zonneſtelſel; zoodat de Zon met hare Planeten en Kometen, uit hoofde van deze vereeniging, als *een* geheel is te beſchouwen. Doch hare werking, die zich uitſtrekt tot aan de eindpalen der ſtoffelijke Wereld, eindigt daar geenszins.

De eigen beweging, welke men bij de Zon en bij meerdere Vaste Starren heeft waargenomen, de gedaante van ons Melkwegſtelſel en van de Nevelvlekken bevestigen zulks. Door de Aantrekkingskracht wordt dit verbazend groot geheel, ons Zonneſtelſel, welks uitgeſtrekt gebied eene lengte heeft, 100,000 malen grooter dan de afſtand der Aarde van de Zon, met eene verbazende menigte van Vaste Starren, of liever van andere Zonnenſtelſels, vereenigd tot het groote Melkwegſtelſel, waarin meer dan 14 millioenen Zonnen rollen, welke misſchien door vele duizend millioenen donkere bollen in haren loop vergezeld worden. — Op dezelfde wijze vormt zij andere Melkwegſtelſels; en deze onderling vereenigd — *welk een geheel!* Zoo gaat zij voort, vormt geheele, en uit geheele weder-

Digitized by Google

derom geheele; doch hoe verre die vereeniging zich uitſtrekt, om een Geheelal der Wereld voort te brengen, blijft voor ons, eindige wezens, voor altoos met eenen ſluijer bedekt.

Hetgene ik thans aangeſtipt, en zoo veel mogelijk eenvoudig en bevattelijk heb voorgeſteld, kan doen zien, welke denkbeelden men, opzigtelijk de grootte van het Geheelal, zich hebbe te vormen. Vergunt mij thans nog eenige oogenblikken uwe opmerkzaamheid, tot het opmaken van de ſtofſom der belangrijke waarheden, welke wij beſchouwd hebben, en tot ontwikkeling eeniger gedachten, welke, bij de overdenking van zulke verhevene onderwerpen, zich aan ons als 't ware opdringen.

Groot, onafmetelijk groot zijn dus de werken Gods. Eene oneindige menigvuldigheid van levende en levenlooze wezens, van krachten en werkingen, van voortbrenging en vernietiging, van middelen ter inſtandhouding, ter verandering en vernieuwing; en deze menigvuldigheid beſtuurd door de eenvoudigſte wetten, vereenigd tot de ſchoonſte harmonie, orde en eenheid — ziet daar het Rijk des grooten Gods! Werwaarts Gij ook uwe oogen wendt, hetzij op de oppervlakte, of in de buitenſte ſchors van uwen aardbol; welke krachten en werkingen, welke ſtoffen en wezens Gij ook aldaar gadeſlaat — overal roept de Natuur u dit met luider ſtemme toe. — Telt, zoo Gij kunt, de millioenen Planten, die op de oppervlakte der Aarde haar voedſel vinden — telt het tallooze heer van Dieren, waarvan elk oogenblik millioenen hun beſtaan ontvangen en eindigen — telt de eigenſchappen, waardoor zich het eene van het andere onderſcheidt, de krachten en middelen, waardoor zich elk diertje onderhoudt, veranderd wordt, en datgene is en werkt, wat het volgens zijne beſtemming moet zijn en moet werken; waar zult gij beginnen, waar eindigen? En zoo Gij uwe oogen met kunstglazen wapent, ziet Gij dan niet wederom een nieuw Rijk, nog grooter in menigvuldigheid en verſcheidenheid, dan hetgene Gij met bloote oogen kunt ontdekken? Ziet Gij niet, hoe volmaakter uwe gezigtswerktuigen worden, des te meer nieuwe wonderen der Natuur, en bewijzen van de magt des Oneindigen? Kunt Gij u ooit vleijen, met uwen blik tot in de kleinſte deelen der Scheppinge te zullen doordringen? Aanſchouwt den Mensch, dat verſtandig en redelijk wezen, dien prieſter der Natuur, alleen in

ſtaat,

staat, óm zich van het geschapene tot den Schepper te verheffen — hoe verschillende zijn zijne krachten, vermogens, neigingen en werkzaamheden — hoe verschillende zijne gestalte, taal, levenswijze en zeden! Hoe vele duizend millioenen zijn er reeds vóór u bewoners dezes Aardbols geweest; hoe vele duizend millioenen zullen het ná u wezen!

Zoo uitmuntend getuigt dus reeds uwe woonplaats, ô Mensch! van de oneindigheid der werken Gods. En wat kent Gij van dezen bol, welks inhoud meer dan 9000 cubiek millioenen mijlen bevat, anders dan deszelfs oppervlakte, of ten hoogste deszelfs buitenste schors?

Hebt Gij uwe woonplaats met opmerkzaamheid beschouwd, is uw verstand en hart vatbaar geweest, om aldaar de stem der Natuur te vernemen — welaan, verhef u dan met mij tot een hooger standpunt. — beschouw met mij het blinkende gewelf des Hemels! Aanschouw de Zon, die haren milddadigen invloed door licht en warmte op alle stoffen en wezens van uwen Aardbol verspreidt, gedurige verandering, groei en voortplanting onderhoudt en bevordert. Aanschouw de Maan, die met haar zacht bekoorlijk licht de duisternis van den nacht doet verdwijnen — zie, met welken schoonen zachten glans *Venus*, *Mars* en *Jupiter* aan den Hemel blinken. Laat de beuzelachtige begrippen varen, welke de Mensch in zijne kindsheid zich van deze ligchamen vormt. De Planeten en Manen zijn bollen gelijk uwe Aarde; sommige van dezelven overtreffen haar duizendmalen in grootte; hare oppervlakte heeft gelijkvormigheid met die van uwe Aarde. Zij rollen, gelijk de Aarde, in afgemetene banen, met een groot getal van Kometen, rondom de Zon; een ligchaam, welks grootte zijne heerschappij evenaart. Stapel een millioen Aardbollen op elkander — derzelver inhoud zal nog kleiner zijn, dan die der Zon. En hoe groot is de baan, welke zij doorloopen! hoe uitgestrekt het Zonnestelsel, hetwelk zij vormen! Om tot aan deszelfs grenspalen te komen, hebt Gij vele duizend millioenen mijlen afstands te doorloopen.

En zult gij alsdan aan de uiterste grenzen der Wereld gekomen zijn? Zijn de grenspalen van het Zonnestelsel daar, waar de zigtbare Wereld eindigt? — Sterveling! wend uwe oogen naar den Hemel; versterk ze door kunstglazen, die u de flaauwe lichtjes onderscheidenlijk doen

Digitized by Google

doen kennen. Millioenen Starren toont u de Melkweg — millioenen Starren toonen u de overige ſtreken des Hemels. En deze Starren zijn Zonnen — zijn aan uwe Zon in grootte en lichtgeving gelijk; ja zoodanige Zonneſtelſels, gelijk het uwe is, kunt Gij mogelijk millioenen in getal ſtellen, welke, met uw Zonneſtelſel vereenigd, in de uitgeſtrekte Wereldruimte zich bewegen, en het verbazend groot geheel, het Melkwegſtelſel, uitmaken. En mogelijk veel talrijker heer van donkere bollen, welke uw oog niet in ſtaat is waar te nemen, worden door deze Zonnen verlicht, en tot bewoonbaarheid geſchikt gemaakt. Doorloop in uwe gedachten dit Melkwegſtelſel, niet met de ſnelheid eens kanonkogels — deze is veel te traag — kies eene ſnellere vaart — vlieg met de ſnelheid des lichts, meer dan twee millioenen mijlen in één minuut; binnen 3000 jaren zult Gij nog niet de middellijn van dit Melkwegſtelſel doorgeloopen hebben.

Stel, dat Gij aan de uiterſte grenzen van het Melkwegſtelſel zijt gekomen; hebt Gij dan de grenspalen der zigtbare Wereld bereikt? Maakt het Melkwegſtelſel het Geheelal uit? Zoude zoodanig eene Wereld, die door eindige wezens konde bepaald en afgemeten worden, eenes oneindigen Scheppers niet onwaardig zijn? Wat zult gij hier op deze hoogte zien? Nevelvlekken — nieuwe Melkwegſtelſels. Vlieg dan van het eene Melkwegſtelſel tot het andere — zeg, welk zal het laatſte wezen?

Onbegrijpelijk Wezen! Verbaasd zie ik hier in het heiligdom uwer werken... Een ſtraal uwer heerlijkheid treft mijn ſtarend oog... Zwijgend aanbid ik.

En wanneer ik uit dit hooge ſtandpunt, waar ik die millioenen bollen zie rollen, de oogen tot mijzelven wende — hoe klein vertoon ik mij alsdan, als ſtoffelijk wezen! Ik verlies mij reeds in de menigte van aardbewoners, die vóór mij geweest zijn, en met wier ſtof zich eens mijn ſtof zal vereenigen, om tot voedſel aan dieren en planten, ja tot beſtanddeelen voor de ligchamen der nakomelingen te verſtrekken. En deze Aarde zelve — verliest zij zich niet in de uitgeſtrektheid van het Geheelal, en in de menigte der Hemelbollen, gelijk een druppel water in den Oceaan? Mensch! aanſchouw den Starrenhemel, en leer ootmoedigheid. „ Zoek," zeide SOCRATES tot zijnen leerling ALCIBIADES, die zich verhoovaardigde op de menigte zijner landen en bezittingen in Attica, — „ zoek „ uwe landen op deze algemeene kaart der Aarde! —

„ Vindt gij ze niet? — En echter zijt gij trotsch op „ hetgene op eene algemeene kaart der Aarde niet eens „ in aanmerking komt." Uw gezegde, wijze SOCRATES, vindt ook hier toepasſing. Ook u, ALEXANDER, CAESAR, GENGISKAN, TAMERLAN — die, om aan eene teugelloo-ze, dwaze, verderfelijke begeerte, die gij grootheid van ziel, zucht naar eer en roem noemt, te voldoen, landen verwoest, het geluk der maatſchappijen vernietigt, vele duizenden uwer evenmenſchen ter ſlagtbank voert, talloo-ze huisgezinnen in de diepſte ellende dompelt, ouders be-rooft van hunne dierbare panden, van de hulp, ſteun en troost hunnes ouderdoms — tranen doet ſtorten, zonder dezelve te droogen — ja u, onmenſchen, die, dronken door uwen rampzaligen voorſpoed, u boven alle wetten verheven acht, met trots en hoogmoed nederziet op uwe evenmenſchen, die met u gelijke regten hebben, die kin-deren zijn van denzelfden algoeden Vader — maar ook *van denzelfden regtvaardigen Regter* — op menſchen, die in zedelijke hoedanigheden misſchien verre boven u den voorrang verdienen — ook u roept de Starrenhemel toe: *Zoekt uwe landen en bezittingen op de kaart der Wereld!* Laat van het Noorden tot het Zuiden, van het Westen tot het Oosten uwe zegepralende wapenen druipen van het bloed der ongelukkigen — zwaait uwen ſchepter over de geheele Aarde — zegt, wat hebt gij gewonnen? Zoekt uwe bezittingen, zoekt de Aarde, welke gij voor een oogenblik de uwe noemt, doch aan welke gij weldra uw ſtof zult teruggeven, *om door wormen verteerd te wor-den — zoekt uwe Aarde op de kaart van het Zonneſtelſel!* Naauwelijks zult gij ze aldaar vinden; ſlechts een ſtipje zal haar aanwezen toonen. *Zoekt uwe Aarde op de kaart van het Melkwegſtelſel* — weet, dat men op eene kaart der Aarde niet de plaats van een zandkorreltje aanwijst! *Zoekt uwe Aarde op de kaart der Melkwegſtelſels, der Nevelvlekken* — welke vergelijking zal ik hier maken!

Aardbewoner, wie gij ook zijn moogt! zoo ooit be-lagchelijke, dwaze hoogmoed uw hart vermeestert, aan-ſchouw den Starrenhemel met opmerkzaamheid; en zoo gij dan nog trotsch kunt zijn op uwe bezittingen, magt en grootheid — zoo gij dan nog met verachting kunt ne-derzien op uwe evenmenſchen — ó dan hebt gij het edel-ſte, wat gij bezit, uw verſtand, verloren!

Maar gij, edele Sterveling! gij, wiens hart klopt voor deugd en zedelijkheid; die waardiglijk de plaats en den ſtand

Digitized by Google

ſtand bekleedt, hoe gering dezelve ook zijn mogen, welke u van uwen Schepper zijn aangewezen; die onverzettelijk getrouw blijft aan uwen pligt, als een held uzelven overwint, en u boven het lage eigenbelang verheft — wees mij welkom, al zijt gij arm, gering en dienstbaar — mijn hart eerbiedigt u, buigt zich voor u neder; want gij zijt met de Godheid vermaagſchapt — in u vertoont zich het beeld des Allerheiligſten. Zie de zigtbare Wereld, den Starrenhemel boven u — zie de zedelijke Wereld, de Zedewet in u, en leer uwe waarde gevoelen. Als burger der zigtbare Wereld, als een ſtoffelijk gedeelte van het onafmetelijk Geheelal, zijt gij voorzeker een nietsbeteekenend wezen; doch als burger der onzigtbare Wereld verheft gij u boven alles, wat aardsch en ſtoffelijk is, en nadert tot den Schepper. De ſtem der Rede en des Geweters; de kracht in u, om deze ſtem te volgen, en het zinnelijke te beteugelen; die zucht naar waarheid en volmaaktheid; die vatbaarheid om u van het geſchapene tot het ongeſchapene te verheffen, — deze toonen uwen verheven oorſprong boven al het ſtoffelijke; toonen, dat gij met den Allerheiligſten in nadere gemeenſchap ſtaat; — deze verzekeren u, dat uw geest onſterfelijk is, en ſteeds in zedelijke volmaaktheid kan opklimmen. Zie, hier boven zijn woonplaatſen eenes volmaakteren ſtaats — woonplaatſen des lichts, waar de duisternis, die u hier omringt, meer en meer zal verdwijnen. De Schepper en Onderhouder der ſtoffelijke Wereld is tevens het ideaal der heiligheid, hetwelk gij aanbidt. Steeds zal en moet daarom het zedelijke boven het zinnelijke heerſchen. — Eens zullen wij de ſchijnbare wanorde in de ſchoonſte orde zien opgelost.

En welke verhevene waarheden leert ons de Godsdienst! Ja, voor dien God, die met hetzelfde doordringend oog, met dezelfde alles vervullende magt een geheel Melkwegſtelſel ziet en laat voortrollen, en een wormpje op de Aarde ziet en laat kruipen — voor dien God is niets klein en gering. Hij ziet, kent ons, en beſtuurt onze lotgevallen. Hij geeft middelen, kracht en ſterkte ter overwinning, en geleidt ons, wanneer wij niet weerſtreven, aan Zijne hand, door de verſchillende oefenſcholen, van volmaaktheid tot volmaaktheid, bekroont ons met eer en heerlijkheid.

Zulke gedachten doorſtroomen mijne ziel, wanneer ik eenzaam, op eenen ſtillen avond, de praalt des Starren-

hemels aanschouwe. Dan gevoelt mijn geest de zaligste aandoening. Dan vinde ik opwekking, om het zinnelijke, het nietig stoffelijke te versmaden, en mijn voorregt, als burger eener onzigtbare Wereld, te handhaven. Dan verhef ik mij boven het graf. Ik veracht de verschrikkingen des doods — hij is mij de overgang tot eenen volmaakteren staat. Vrienden! laat ons aan de hand der liefde dit pad des levens bewandelen — laat deugd, pligt en Godsdienst steeds onze schreden besturen. Dan kunnen wij moedig onze oogen tot den Starrenhemel verheffen — groote dingen verwachten ons.

WAARNEMING VAN DEN HEER BLAVET, AANGAANDE EENE TUSSCHENPOOZENDE KOORTS, MET WATERVREES VERGEZELD.

Men vindt in de *Annales de Médicine pratique de Montpellier*, voor 1807, de volgende waarneming: Eene Vrouw werd, ongeveer eene maand geleden, aangetast door eene tusschenpoozende anderendaagsche Koorts, die met alle omstandigheden vergezeld was, welke haar als hydrophobisch kunnen doen beschouwen. In het begin der ziekte waren de aanvallen niet zeer hevig, doch van den beginne was toch de Watervrees en de lust tot bijten aanwezig, voornamelijk wanneer men haar te drinken wilde geven; hebbende de grootste onrust plaats in het midden van den aanval. De vrees voor vloeistoffen, die met afschuw vergezeld ging, was zoo groot, dat de naam alleen des vochts beving en kramptrekkingen veroorzaakte. Ook verscheen eerlang dit verschijnsel zelfs buiten den aanval, en de Lijderesse bragt twintig dagen door, zonder iets anders, dan wat Anijswater, gedurende de tusschenpoozingen, te kunnen drinken. De Heer BLAVET liet de Zieke anderhalve once Koortsbast gebruiken, met eene drachme Valeriaan; welk poeder, met een aftrekscl van Linden- en Oranjebloemen, gedurende de tusschenpoozing werd ingenomen. Deze vermenging was voldoende, om het wederkeeren der aanvallen te verhinderen. Echter voer men nog gedurende eenige dagen met het gebruik van dit middel voort. Nadat de Koorts veertien dagen lang had opgehouden, veroorzaakte het onvoorziens losgaan van een geweer in de nabijheid der gewezene Lijderes-

Digitized by Google

resse eene geweldige flaauwte, die eene woedende ijlhoofdigheid ten gevolge had. Ten volgenden dage openbaarde zich hierop wederom een aanval van Watervrees, enz. Doch het hervat gebruik van den Koortsbast onderdrukte dezen aanval, en bewerkte eene volkomene herstelling.

LEVENSBIJZONDERHEDEN VAN DEN BERUCHTEN ROOVER SCHINDER HANNES; NEVENS EEN VERSLAG VAN DE ALGEMEENE INRIGTING ZIJNER ROOVERBENDE.

SCHINDER HANNES, zoo veel beteekenende als JAN DE VILLER, eigenlijk JAN BECKER genaamd, was de Zoon van eenen Viller. Al vroeg ontwikkelden zich zijne ondeugende neigingen. Verscheiden malen aan het hoofd eener bende van kleine jongens van zijne jaren zich bevindende, vond hij middel om brood en vleesch te stelen van de legerkarren van het *Fransche* leger, in den omtrek van *Kreutznach*.

In het laatst van het jaar 1796 trad hij in dienst van eenen beul. Zijn meester deed hem om diefstal vatten, en hij werd tot de roede verwezen. Eens en andermaal om dieverij in hechtenis genomen, ontkwam hij telkens. Omtrent het einde des jaars 1800 kreeg hij, ten huize van een vrouwspersoon, die van het verkoopen van gestolene goederen haar werk maakte, kennis aan LIJSJE WERNER, welke hij vervolgens onderhield van de vrucht zijner rooverijen. De Municipaliteiten, in den staat, in welken zij zich toen bevonden, waren van de middelen van bedwang zoo goed als ontbloot. Onbeschaamd en op helderen dag dreef SCHINDER HANNES zijnen, zoogenaamden, *Paardehandel*. Intusschen werd hij door de Gendarmes in eene herberg gevat en in den kerker geworpen. Eene zaag, van een mes, en een touw, van stroo gemaakt, dienden hem tot een middel ter ontkominge. Naardien de paardehandel, van wege de mededinging, thans niet meer zoo voordeelig was, besloot SCHINDER HANNES, zijne talenten langs de groote wegen te werk te stellen. Reeds voordat hij gevangen was genomen aan LIJSJE ongetrouw geworden, zag hij thans geheel van haar af, en nam tot matres een meisje van vijftien jaren, van ongemeene schoonheid.

SCHINDER HANNES had de gewoonte, op marktdagen,

Digitized by Google

van zijne makkers omringd, zich op den top van eene of andere hoogte te plaatsen, van waar hij de omliggende wegen konde bespieden. Op zekeren dag, als hij, met zijnen kijker in de hand, op den uitkijk stond, ontdekte hij een troep van over de dertig *Joden*, onder welke zich vijf boeren bevonden. Na zich wel vergewist te hebben, dat er onder dezen hoop geene vermomde Gendarmes waren, liet hij hen tot aan een engen doortogt naderen, welken hij den *drukweg* noemde, en, op de *Joden* aanleggende, moesten zij een voor een met de beurs in de hand bij hem komen. Met dit geld vergenoegde zich de onbeschaamde gaauwdief niet; alle zakken deed hij naauwkeurig doorzoeken. Naardien zijn karabijn hem in dit werk belemmerde, stelde hij dien zeer bedaard in handen van eenen *Jood*, JAKOB genaamd. Deze, als van den donder getroffen, hield het geweer vast, waarin alle de sterkte des roovers bestond, en gaf het hem vervolgens terug.

Te omregt zoude men hieruit besluiten, dat SCHINDER HANNES eene onverzaagdheid bezat, welke nergens voor stond; hij verstond slechts de kunst, om zijnen man te onderscheiden. Bevreesd geworden voor de telkens herhaalde vervolgingen der Gendarmes, werd hij te rade, het *Fransche* grondgebied te verlaten, en zich naar den regter Rhijnoever te begeven. Dewijl alle familien van beul en viller zich in *Duitschland* bevinden, ontmoette hij aldaar vele bloedverwanten en vrienden. Weldra verbond hij zich aan een jong meisje, welk hem geheel scheen te hebben ingenomen; doch hij verliet haar eerlang, en keerde naar den linker Rhijnoever terug. Omtrent dezen tijd maakte hij kennis met de matres, van welke hij boven alle voorgaande het meest hield, en welke hij behield tot aan het einde van zijn leven. JULIA BLASIUS was een jong en mooi meisje van een zeer vrolijken aard, dat zeer fraai zong, en op de viool speelde. SCHINDER HANNES bragt haar aan den regter Rhijnoever, om er zijn huwelijk statelijk te vieren. Dronken van de bevalligheden zijner vrouwe, maakte hij ter harer eere een liedje, hetwelk langen tijd op alle dorpfeesten gezongen werd.

Omtrent dezen tijd begonnen de roovers een nieuwen weg van werkzaamheid in te slaan; bij nacht overvielen zij *Joodsche* huizen. Door gelukkige togten rijk geworden, kreeg SCHINDER HANNES den inval, om zichzelven en zijne ganssche bende in het nieuw te kleeden. Een

kleer-

kleermaker, die zich daaronder bevond, maakte een prachtig zijden kleed voor zijne ſchoone JULIA. Twee andere kleermakers waren tevens elders werkzaam. Zoodra de man, die gelast was om voor SCHINDER HANNES te werken, zijne taak had afgedaan, begaf hij zich op weg om hem zijn kleed t'huis te brengen. Hij ontmoette hem ter halver wege, gerust met zijne vrouw wandelende. Verrukt op het zien van zijn nieuw gewaad, ontkleedt zich ſtraks SCHINDER HANNES, en gaat eenige honderd ſchreden verre, gansch moedernaakt, loopen, huppelende en roepende: „Komt hier, Gendarmes! komt den beruchten SCHINDER HANNES vatten!" Eindelijk trok hij zijn nieuw pak aan, betaalde den ſnijder, en vervolgde met zijne echtgenoote zijne wandeling.

De *Joden*, die inzonderheid de voorwerpen der vervolginge der verſpieders van SCHINDER HANNES waren, vaardigden uit het midden hunner eene deputatie af, om met hem in onderhandeling te treden. Somtijds ontbood hij hen ook om voor hem te verſchijnen. Zie hier daarvan een merkwaardig voorbeeld. ISAAC HERZ, een koopman in het groot te *Soberheim*, ontving bevel, op een bepaald uur, te verſchijnen in het huis van eenen JAKOB HEXAMER, om aldaar te antwoorden op de vragen van SCHINDER HANNES. Sidderende en bevende verſchijnt ISAAC HERZ op het bepaalde uur. Aan de deur van het huis ſtond eene ſchildwacht, welgewapend, die den *Jood* ontving, en hem beval, naar boven te gaan. Op de bovenſte verdieping gekomen, vindt ISAAC eene tweede wacht, die hem in des Kapiteins gehoorzaal brengt; deze, van gewapende roovers omringd, zat naast zijne ſchoone JULIA, even als hij zeer prachtig gekleed. „Waar„om," dus ſprak hem SCHINDER HANNES aan, op een' regterlijken toon, „waarom gaat gij altijd van een „Gendarme verzeld?" De *Jood*, halfdood van angst, antwoordt niet. „Weet gij niet," vervolgde de roover, „dat het aan mij ſtaat, u midden onder alle uwe „Gendarmes te doen fuſilleeren?" Niet anders wist ISAAC HERZ te antwoorden dan met eene diepe buiging; hij betaalde zesëndertig franks voor het gehoor, en werd eveneens uitgeleid als hij ontvangen was.

Met ſtilzwijgen gaan wij de gruwelen voorbij, aan eenen Molenaar gepleegd. SCHINDER HANNES, het te benaauwd krijgende aan den linker Rhijnoever, had zich

Digitized by Google

genoodzaakt gevonden, aan den regter oever eene schuilplaats te zoeken; maar de *Fransche* en de *Duitsche* magten werkten gemeenschappelijk. Op den eenëndertigsten Mei des jaars 1802 zag de bevelhebber van eene patroelje, driehonderd schreden van den grooten weg, een persoon uit een koornveld komen. Om zijne bedremmelde houding, toen men hem ondervraagde, werd hij in verzekering genomen. Het was SCHINDER HANNES: in het eerst dacht men niet, dat hij een gevangene was van zoo veel aangelegenheids; doch zijne herhaalde pogingen om te ontvlugten waren oorzaak, dat hij te sterker gekneveld werd.

Eene mijl van *Wisbaden* nam eene kompagnie Jagers het transport over. Bij de komst aldaar vervoegde zich de schoone JULIA bij den *Oostenrijkschen* fourrier WAGNER, en bood hem drie Louizen, indien hij toeliet, dat haar man niet naar *Cassel*, tegenover *Mentz*, vervoerd werd. SCHINDER HANNES zelf verklaarde, dat hij zeer bang voor de *Franschen* was, en dat hij het voor zoo goed als onmogelijk hield, dat er geene te *Cassel* waren.

Bij zijn vertrek uit *Wisbaden* riep hij angstig uit: *Het is met mij gedaan! Ik ben een verloren man!* Het geregt van *Frankfort* leverde hem aan *Fransche* Gendarmes over, die hem naar *Mentz* voerden. De schoone JULIA zat met hem in één rijtuig. Zijne bekentenisen waren oorzaak, dat er zeer vele personen gevat werden; niet minder dan vierënzestig werden onder het verhoor gebragt. Toen SCHINDER HANNES naar de regtbank werd geleid, was hij met de linkerhand aan zijnen ouden Vader gebonden. Een troep voetvolk en vier brigades Gendarmes dienden tot geleide. Een zonderling vermaak scheen SCHINDER HANNES te scheppen in het beschouwen van dezen toestel, van welken hij het voorwerp was.

Toen het uur, dat zijn vonnis zoude geveld worden, naderde, zeide hij dikmaals, op de schoone JULIA wijzende: *Dit meisje is onschuldig! Ik heb haar verleid!* De regters hadden de edelmoedigheid, het eerst het vonnis te vellen over JULIA BLASIUS, die slechts tot eene tweejarige gevangenis werd verwezen. Wat SCHINDER HANNES aangaat, met negentien zijner voornaamste medepligtigen werd hij ter dood veroordeeld. Zijn Vader werd voor tweeëntwintig jaren opgesloten; de Voorzitter gaf er SCHINDER HANNES kennis van, en deze liet daarover eenig

Digitized by Google

eenig genoegen blijken. Op het ſchavot zeide hij tot de talrijke menigte, die het omringde: *Ik heb den dood verdiend!*

Zie hier eenige berigten wegens de algemeene inrigting der Rooverbende.

Tot hun verblijf verkozen de Roovers landen van kleine uitgeſtrektheid. Wanneer eenige groote Mogendheid over hun klagtig viel, verhuisden zij naar het naburig grondgebied.

De rangen werden onder hen verdeeld, naar gelange van den naam, welken iemand had gemaakt, het zij door de treffendſte bedrijven, of door een vernuft, vruchtbaar in vindingen. De zulken, die tot de waardigheid van Kapiteinen of Kommandeurs waren verheven, boezemden hunnen onderhobrigen zoodanig een ontzag in, dat deze hen blindelings volgden en gehoorzaamden; doch zoodra eene onderneming was volbragt, keerde elk tot zijnen voorgaanden rang weder. Dat opperhoofd alleen, welk zich door eene heldendaad had onderſcheiden, behield het regt om zijne vertrouwelingen tot eene andere onderneming bijeen te roepen, zoodra hij dezelve voor de belangen der bende dienſtig oordeelde.

Een hunner grondregelen was, bij elke nieuwe onderneming, of bij hunnen overgang uit de eene in eene andere bende, van naam te veranderen. In hun bargoens (een mengſel van *Hebreeuwsch*, *Hoog-* en *Nederduitsch* en *Fransch*) noemden zij hunne ſchuilhuizen *Kochemer Beyes*. Gewoonlijk waren deze huizen herbergen, wier eigenaars het met hun eens waren, en die ſomtijds door een' hunner werden opgehouden. Hier vergaderden zij voor het doen van eenen aanſlag, verborgen er hunne geroofde goederen, of verſcholen er zich in een gevaarlijk oogenblik; hier henen werden ook alle narigten gezonden, die hun op een toekomenden roof kans gaven, of hen van eenig dreigend gevaar verwittigden. Zoo menigvuldig waren deze ſchuil- of verwittigingsplaatſen, dat een roover uit *Holland* tot aan den *Donau* konde reizen, volkomen verzekerd, elken nacht in een huis te kunnen doorbrengen, alwaar hij veilig was, en narigt ontving, om op de gemakkelijkſte wijze de plaats zijner beſtemminge te bereiken.

Volſtrekt onbeſtaanbaar was het met de algemeene grondbeginſels, in grooten getale te verzamelen, en vooral te vertoeven, op eene plaats, die niet als eene verzamelplaats was aangekondigd tot eene onderneming in de na-

Digitized by Google

buurſchap. Wanneer de opperhoofden zoodanige door hunne wetten verbodene verzamelingen aantroffen, dreigden zij hunne onderhoorigen, hen bij het geregt te zullen verklappen. Zij gedoogden niet, dat meer dan twee of drie te zamen in hetzelfde vlek of dorp woonden. Indien een roover, om deze of gene reden, van verblijf veranderde, liet hij zijn adres bij den *Kochemer Mann* (verkooper van de geſtolene goederen), ten einde hij, indien zijn dienst ſpoedig wierd vereischt, gemakkelijk kon gevonden worden. Door deze voorzorge was eene bende van zeventig of tachtig leden door onzigtbare banden aaneengeknoopt, ſcheen als in een oogenblik tot een gewigtig bedrijf uit het niet voort te komen, en verdween even ſpoedig in de duisternis.

In groote ſteden, als *Amſterdam*, *Gent*, *Bruſſel*, *Luik*, *Aken*, *Keulen* enz., hielden zij bij voorkeuze hun verblijf in een hoerhuis; maanden lang heeft men hen aldaar zien vertoeven, hun geſtolen goud met hunne ligtekooijen verſpillende. Zij vergenoegden zich niet met van naam te veranderen; zeer dikmaals veranderden zij ook van gewaad en manieren. Hij, bij voorbeeld, die zich te *Keulen* voor een armen *Joodſchen* Oudekleerverkooper uitgaf, vertoonde zich eenige dagen daarna bij de wateren van *Aken* of *Spa* als een *Duitsch* Baron of *Hollandsch* koopman, houdende open tafel en grof ſpelende. 's Weeks daaraan konde men hem ontmoeten in een bosch, aan het hoofd zijner bende, dezelve tot roof en moord aanvoerende.

Verwonderen zoude men zich over de behendigheid, met welke deze roovers zich van volkomen geldige paſſen wisten te voorzien, indien men niet wist, dat zij zich van vrouwen daartoe bedienden; altijd hadden zij ſchoone vrouwen in hun gevolg, die in hunne plaats het verzoek deden, en die, verre van wantrouwen te verwekken, dikmaals de gunst der perſonen zelve wonnen, die het meeste belang hadden bij de ontdekking der ſtrikken, van welke zij de werktuigen waren.

Het was in gevolge van denzelfden geest der behoedzaamheid, dat de roovers ſteeds den voorrang gaven aan aanſlagen, van de plaats van hun gewoon verblijf verst afgelegen; dit belette niet, dat zij hun gelaat zwart maakten, en hun woord was: „Praat zoo luid niet! „men zal uwe ſtem herkennen!"

Zelden werd er een aanmerkelijke diefſtal gepleegd, dan

na

Digitized by Google

na voorafgaande kundſchap eens *Baldovers* (Spion), die geen eigenlijk lid der bende was. Onder duizend voorwendſels ſlopen deze eerlooze aanbrengers in de huizen der rijken, of waar men vermoedde dat gereed geld voorhanden was. Naauwkeurig beſpiedden zij alle de leden des gezins, namen even zorgvuldig de geheele buurt op, en ſloten voorts den koop met een der beruchtſte hoofden der rooverbende.

Wanneer eene onderneming als uitvoerlijk werd beſchouwd, verzamelde het opperhoofd zijne bende. De vereeniging geſchiedde gemeenlijk door middel van brieven, aan elk der leden geſchreven, en in welke zij verzocht werden op eene beſtemde verzamelplaats zich te laten vinden, om zaken van koophandel (*Masſematen.*) Uit aanmerking, dat de optogt van twintig, dertig, veertig en meer menſchen opzien zoude baren, indien zij gezamenlijk reisden, gaven de opperhoofden last, dat hunne lieden bij troepjes van drie of vier tevens zich naar de beſtemde plaats zouden begeven. De rijkſten reden te paard, of ook wel in een rijtuig. Niets werd er verzuimd, om te voorkomen, dat de bende in de duisternis, of in het doortrekken van bosſchen, uit elkander raakte; de voorſten maakten een ſtuk wit papier vast aan eenen boom of paal, om de volgenden den weg te wijzen, welken zij moesten inſlaan. Wanneer de weg lang en moeijelijk was, trokken de voorſten eene ſtreep, en dwars daarover eene kortere; de laatſte diende ter wegwijzing. Elk der overigen trok op zijne beurt eene ſtreep; zoodat de achterſten konden herkennen, niet ſlechts welken weg hunne makkers waren ingeſlagen, maar ook, hoe velen er vooruit waren.

Een uur of twee vergunden de opperhoofden om van de vermoeijenisſen van den weg uit te rusten, en vooral tot het beramen der laatſte ſchikkingen. Hier werd het ſchietgeweer (*Schenelles*) bezigtigd en geladen. Vervolgens bepaalde de Kapitein het ſein, hetzij tot den aanval, of tot den aftogt. Daarna deelde hij de toortſen uit, die op het eerſte teeken moesten ontſtoken worden, en gaf bevel tot den optogt; dezelve geſchiedde in de diepſte ſtilte; de Kapitein trok voorop; hem volgden dezulken, die den rameibalk droegen: dit was gemeenlijk een balk of rib, van tien of twaalf voeten lang en tien of twaalf duimen dik. Bij mangel aan een balk, bedienden zich de roovers wel eens van een paal, die den weg aanwees, of

van

Digitized by Google

van een groot kruis van een kerkhof. Een der bevelhebbersteekenen was een ijzeren hefboom (*Schocher*), waarmede het opperhoofd was gewapend, om kisten en kasten open te breken.

Bij hunne komst in een vlek of dorp, was hun eerste werk, een perſoon, met de plaats bekend, te zenden, om het ſleutelgat van de kerkdeur te ſluiten, om te beletten dat de alarmklok konde geluid worden. De tweede voorzorge was, zich van de nachtwacht te verzekeren, en dezelve, aan handen en voeten gebonden, op eene afgelegene plaats neer te werpen. Onder dit alles zette de Kapitein zijne ſchildwachten (*Schemeier*) uit, voor en achter het huis, waarop de aanval zoude gedaan worden. Gemeenlijk werden de onverſaagdſten der banditen tot dezen dienst verkozen, met karabijnen, piſtolen, en dertig of veertig kardoezen. Somtijds hadden zij last, een aanhoudend vuur te maken, om de inwoners in het denkbeeld te brengen, dat er een geregeld gevecht in de ſtraat werd gehouden, en dat zij zonder het grootſt gevaar niet buiten hunne woningen konden gaan.

Zoodra elk op zijnen post was, gaf de Kapitein bevel tot den aanval. In een oogenblik waren alle fakkels ontſtoken, en men begaf zich naar den hoofdingang. Zoodra de deur was opengeloopen, door middel van den rameibalk of de bijl, moest altijd de Kapitein het eerst in het huis treden. De zulken zijner banditen, welke aarzelden, was hij geregtigd te ſlaan, zelfs te dooden. In een oogenblik was het ingenomene huis verlicht, van den kelder tot aan den zolder, opdat niets hun onderzoek ontgaan konde. De bewoners van het huis, van welk eene ſekſe of ouderdom zij ook waren, werden gebonden, ter aarde geworpen en in dekens bewonden, ſomtijds ook tuſſchen ſtroozakken of matraſſen half geſmoord.

Gemeenlijk werd de buit geſtopt in peulſloopen of overtrekſels van kuſſens; de Kapitein laadde dezelve op de ſchouders zijner onderhoorigen. Hij zelf en de ſchildwachten droegen nimmer eenig pak; zij dienden alleen tot geleide voor de anderen. Bij den aftogt zocht de bende, door een ſchrikwekkend gedruisch, een hoog denkbeeld in te prenten van hare ſterkte, en van hare onverſaagdheid om alles te braveren. Maar zoodra zij tot op zekeren afſtand was gevorderd, geboden de opperhoofden wederom de diepſte ſtilte.

Behalve de kostbaarſte goederen, welke de Kapitein zor-

Digitized by Google

zorge droeg, gedurende de plondering, zich toe te eigenen, had hij regt op een dubbel of drievoudig aandeel. Ontdekte men dat een lid alwat hij gestolen had niet getrouwelijk had overgegeven, dan werd zijn aandeel op de helft bepaald. Wanneer de Spion of *Baldover* niet zorgde om voor zijne belangen te waken, konde hij zoo goed als verzekerd zijn, dat hij in de verdeeling merkelijk benadeeld wierd.

DE TWEE LEERAARS.

Eene treffende Familiegeschiedenis.

(Vervolg van bl. 306.)

Uit zijnen aard is de mensch tot hoop geneigd, en de schoone fabel van de doos van Pandora bevat eene gewigtige waarheid. God schonk deze geaardheid aan het wezen, hetwelk door zijne natuur, zijne driften, zijne ondeugden, en zelfs door zijne deugden, zoo dikmaals ongelukkig zijn moest. Hoe zoude men dikmaals den last van een drukkend hartzeer kunnen dragen, indien een duister gevoel, op den bodem van het hart geplaatst, ons niet zeide, dat de volgende dag misschien beter zijn zal, en onzen moed kwam schragen? De Leeraar HALDER had gelijk, toen hij zeide, dat de dood de grootste aller rampen is, omdat dezelve de eenige is, die zich niet laat herstellen; en komt niet, zelfs in dat geval, de vertroostende hoop aan den overgeblevenen bedrukten zeggen, dat ook hij sterfelijk is, en dat hij, misschien den volgenden dag, met het beschreide voorwerp van nieuws zal vereenigd zijn?

Gewisselijk, in het eerste oogenblik dat de Leeraar BUCHMAN in het hoofd eener rooverbende zijnen zoon had herkend, meende hij te zijn, en was ook inderdaad, de ongelukkigste der vaders; duizendmaal liever zoude hij gehoord hebben, dat hij niet meer leefde; en het was uit den grond van zijn hart, dat hij toen tot zijne vrouw zeide: „Gave God dat hij dood was!" Maar reeds 's anderendaags verflaauwde dit gevoel, en na verloop van twee dagen beipeurde hij in zijne ziel eene soort van gerustheid, dat hij verzekerd was dat zijn zoon nog leefde, niet verre van hem was, en aan de deugd konde teruggegeven worden. De zucht om zijne arme MARIA te vertroosten, wier gezondheid onder het gewigt der droefheid en der vrees bezweek, deed hem gronden van hope vinden,

Digitized by Google

den, begoochelende misschien, doch die daarom niet te minder indruk op hem maakten. „ Wie weet," zeide hij tot haar, „ wie weet, of wij niet verkeerd over hem oordeelen? De schijn is tegen hem; maar moeten wij op den „ schijn onzen zoon veroordeelen? Ach! ondersteld zelfs, „ dat hij zoo schuldig is als hij schijnt te wezen, waarom „ zouden wij de hoop op zijne bekeering verloren geven? „ God heeft hem nabij ons gebragt, om zijn hart te roeren „ en het tot de deugd terug te brengen. Herinnert gij u „ niet, MARIA, zijnen zoo droevigen toon? Was het niet het „ geroep des zelfverwijts en des berouws? „ God! God!" „ zeide hij vervolgens, het boek nemende. Durft een in „ de ondeugd verhard booswicht Gods naam aanroepen? En „ dat heilig boek zelf, welk hij heeft medegenomen, MARIA, „ na het aan zijn hart gedrukt te hebben, dient het niet tot „ een bewijs, dat hij, van dat oogenblik af, zijn zondig leven verfoeide, en zwoer daarvan afstand te zullen „ doen?"

„ Wij moeten hopen of sterven," zeide de moeder; „ maar hij zal niettemin voor ons verloren zijn; ik ken FRITS; „ nimmer, nimmer zal hij wederkomen. Daarenboven," zeide zij, terwijl hare stem bezweek, „ kan hij in dit leven „ niet gestraft worden? Ik durf aan het lot niet denken, het„ welk, misschien, op hem wacht." Zuchtende liet insgelijks BUCHMAN het hoofd hangen; troost vond hij tegen die vrees niet. „ MARIA," zeide hij, na een oogenblik zwijgens, „ kunt gij aan Gods goedheid twijfelen? Gelooft gij „ dat Hij ons beproeft boven vermogen? Laten wij hopen „ en ons onderwerpen." En beiden bevonden zich meer bedaard.

's Anderendaags, tegen den avond, kwam een onbekende aan de deur der Pastorij kloppen; hij overhandigde aan het dienstmeisje eenen brief, aan het adres van den Leeraar BUCHMAN, en ging ijlings henen. Het opschrift was van eene vreemde hand; met zekere ontroering openden zij den brief; welke, niet weinig toenam, toen zij de hand van hunnen zoon herkenden in den brief van den volgenden inhoud; dezelve was zonder dagteekening.

„ WILLEM RACHER, *voorheen* FREDERIK BUCHMAN, *aan den Leeraar* BUCHMAN.

„ Gij, die mij het heillooze geschenk van het leven deed, en dien ik niet meer mijn' vader durf noemen! hebt gij den zaligen FREDERIK herkend? Weet gij, dat het monster, welk uw bed naderde, onder de gedaante eens snooden moordenaars, de gene was, dien gij voormaals uw zoon noemde? Heeft de kreet der wanhoop en der gemoedskna-

gin-

ginge uw oor getroffen en in uw hart weergalmd? Neen! die kreet heeft u niet bedrogen; hij zeide u, dat ik, sints dit verschrikkelijk, maar heilzaam oogenblik, mijn verfoeijelijk leven vervloekte, en zwoer, er afstand van te zullen doen. Minder misdadig, dan gij mij moet beschouwen, ben ik, echter, al te schuldig, dan dat ik het zelfs zoude wagen mij te verdedigen. Een moordenaar ben ik niet, maar ik heb er in bewilligd om te schijnen dat ik het was; nooit werd de dolk, die onder uw oog mij uit de handen viel, met bloed bevlekt. Maar ik ben de oorzaak van PAULINA's dood geweest; ik heb mijne ouders verlaten; ik bedek hen met schande en droefheid; ik ben met snoode booswichten in een verbond getreden; in het verblijf der onschuld heb ik den angst verspreid. Ach! zal ik immer zoo snoode vergrijpen kunnen uitwisschen? Den moed heb ik althans om het te beproeven, en, met dit oogmerk alleen, mijn verfoeijelijk aanwezen te verdragen. Ja! bij dat eerwaardig hoofd, welks gezigt mijn geheele bestaan veranderde, zweer ik, vergoeding te zullen doen voor alles, waarvoor vergoeding kan gedaan worden. Indien ik u geenen zoon durfde aanbieden, door de onregtvaardigheid der menschen geschandvlekt, durf ik het nu nog minder doen, sints ik door mijne eigen bedrijven geschandvlekt ben. Wederzien zult gij mij niet, dan nadat ik met edelen trots uwen naam wederom zal kunnen aannemen, uwe liefde inroepen, u het boek terug brengen, welk ik u in dagen van onschuld en geluk gaf; dat boek, waarin uw zoon vurige gebeden om uwe rust ten Hemel zond . . . En die zoon . . . verschrikkelijk kontrast! Gedachte, die mij nimmer zal begeven, en mij het onmogelijke moet doen beproeven.

„ Ik vertrek met eenen vriend, die geen oogenblik van mij is geweken, sedert ik alles heb verloren. Smarten, misslagen, berouw, alles hebben wij te zamen gedeeld; te zamen slaan wij den weg der eere in. Maar kan ik dien weg betreden, beladen met den vloek eens vaders? Het behage u, dien vloek te herroepen, indien gij denzelven reeds hebt uitgesproken! Vervloek den zoon uwer geliefde echtgenoote niet! Vervloek hem niet, dien PAULINA zoo teeder heeft bemind! Dienaar van eenen Algoeden God, vervloek den misdadigen boeteling niet!"

Eene onvoorbedachte beweging deed den Leeraar en zijne vrouw nederknielen. Zijn zoons brief hief hij ten Hemel. „ Barmhartige God!" zoo sprak hij, „ neem zijne boetvaardigheid aan! bedek zijne dwalingen! doe het verdwaalde „ schaap tot de kudde wederkeeren! — PAULINA! wees nogmaals zijne beschermengelin!" Zij rezen op, omhelsden elkander, en herlazen den brief, die voorts nog deze regels bevatte:

Ik

„ Indien mijne bede verhoorde worde, behage het u, gezamenlijk mij te ſchrijven: *Wij haten u niet, en wij bidden voor u.* Die woorden zullen mijn ſchild zijn, en ik zal den goeden weg met hoop en moed vervolgen. Gij zult dezelve onder den ſteen leggen, welken wij voormaals PAULINA's bank noemden, naast de fontein, onder den grooten wilgeboom. Laat deze geliefde plaats, op welke ik zoo dikmaals aan hare zijde zat, nogmaals voor mij de plaats zijn, alwaar ik gemoedsrust en geluk zal vinden."

Een ware balſem was deze brief voor het hart der ouderen. In allerijl ſchreef de Leeraar: „ Uwe moeder leeft „ nog, en omdat zij nog leeft, bemint zij u. Mogt de „ Hemel u vergeven, gelijk wij u vergeven! FREDERIK! uw „ grootſte vergrijp was, dat gij aan ons ouderlijk hart twij„ felde; door uw ſtilzwijgen hebt gij ons drie jaren de „ foltering der onzekerheid doen lijden. Sedert zes dagen.... „ hoezeer hebben wij daarover niet getreurd! ô Mijn zoon, „ doe onze grijze haren niet met droefheid ten grave da„ len! Laten uwe ouders van u vernemen, dat gij de ver„ giffenis verdient, welke zij u ſchenken, nevens den zegen „ van God, welken zij voor hunnen zoon afbidden. Mogt „ Hij welhaast den dag doen aanbreken, op welken zij u aan„ hun hart kunnen drukken, dat door den balſem der hope „ reeds vertroost is! Mijn zoon! vergeet uw voorgaand le„ ven, en denk geſtadig aan dat, waarin gij en uwe PAU„ LINA en uwe ouders zult kunnen wedervinden.

FRANS *en* MARIA BUCHMAN."

Dit briefje werd onder PAULINA's bank neergelegd. Lang ſtond de Leeraar aan het venſter te wachten, hetwelk naar het voorplein uitzag. Omtrent middernacht, bij het ſchijnen der maan, kwam een perſoon, kleiner dan FRITS, den ſteen opligten, toonde zich verheugd toen hij het papier vond, en ging ijlings henen. Bijkans eene gelijke aandoening gevoelde insgelijks de goede vader; althans zoude men zulks dien naam hebben kunnen geven, in vergelijking van zijnen toeſtand in de voorgaande dagen. Reeds des anderendaags ſchreef hij eene Leerrede tegen den volgenden zondag, over de woorden, LUK. XV: 7. *Er zal blijdſchap in den Hemel zijn over éénen zondaar, die zich bekeert, meer dan over negen-en-negentig regtvaardigen, die de bekeering niet noodig hebben.* Op den daaraan volgenden zondag predikte hij over den bekeerden boosdoener, en de woorden van JEZUS, tot hem geſproken, (LUK. XXIII. 43.) *Voorwaar zeg ik u, heden zult gij met mij in het paradijs zijn;* en nooit had hij eene welſprekender Leerrede en met meer gevoel en ſtichting voorgedragen: want de ware welſprekendheid is die, welke uit het hart voortkomt.

Drie

Drie jaren verliepen er nog, gedurende welke zij verscheiden brieven van hunnen zoon ontvingen, zonder naam en dagteekening; zij kwamen met den post, en het postmerk zoude hun onderrigt hebben, in welk gewest hij woonde, indien hij in den brief zelven hun niet telkens had aangewezen, hem te antwoorden met eenen gansch anderen post, naar eene tegengestelde plaats; hij voegde er eenen vreemden naam nevens, die zoo wel als het postmerk telkens veranderde: van hier dat zij daaromtrent niet dan zeer onbepaalde denkbeelden hadden. Maar hun zoons denkwijze was immer dezelfde, zijn berouw telkens dieper, zijn verlangen om waardig te zijn hen weder te zien sterker en teederder. „ Hij naderde," schreef hij, „ het tijdstip, welk hij zich te dien einde had voorgesteld, hoewel „ hij den vasten tijd nog niet konde bepalen."

Hoewel nog altijd diep bedroefd, was, echter, BUCHMAN's droefheid en die zijner vrouwe minder grievende; elken avond zeiden zij tot elkander: „ Al wederom een dag verloopen, en misschien heeft FREDERIK eenige goede daad „ verrigt, die hem nader bij ons brengt." Aldus verzwakte van lieverlede de pijnlijke indruk, en groeide de hoop. Maar toen de brieven langzamer kwamen, toen er eenige maanden verliepen, zonder dat zij eenen brief ontvingen, toen nam de vrees wederom de overhand, en treurig zeiden zij tot elkander: „ Nimmer zullen wij hem wederzien!"

Sedert den verschrikkelijken nacht, welken zij bij HALDER vertoefden, hadden zij dat huisgezin niet gezien. BUCHMAN zoude het niet van zich hebben kunnen verkrijgen, derwaarts weder te keeren. Daarenboven was MARIA's gezondheid sedert lang gekrenkt, en die van Mevrouw HALDER, sedert het verlies van hare dochter, nimmer volkomen hersteld. Eene andere reden paarde zich met deze beletselen. BUCHMAN wilde zelfs voor zijnen vriend zijn zoons geheim verbergen. Gewoon om in zijn huis overluid te denken, vreesde hij, zich te zullen verraden, al ware het slechts door zijne ontsteltenis, als hij hem van de struikroovers en derzelver zonderlinge inbraak in zijn huis hoorde spreken. Daarom had hij verkozen, dit voorval een weinig te laten uitslijten, voordat zij elkander wederzagen, en hij vergenoegde zich met van tijd tot tijd aan hem te schrijven.

Na een vrij lang stilzwijgen van FREDERIK, stilzwijgen, hetwelk hen ontrust had, ontvingen zij een' teederder, korter en treuriger brief dan de voorgaanden; de briefport en het postmerk duidden aan, dat hij zeer verre van hun was; doch de inhoud des briefs griefde hen nog meer.

„ Ik naderde," zoo schreef hij, „ het zoo gewenschte „ oogenblik, waarin mijne taak zoude afgedaan zijn, en ik „ mij aan uwe voeten zoude kunnen nederwerpen, zeggen-

„ de *ziet hier uwen wedergevonden zoon*; maar dat geluk
„ schijnt mij te ontvlugten. Wie weet tegenwoordig, of ik u
„ wel zal wederzien, of mijn dood niet voor dien van PAULINA
„ en voor uwe tranen zal moeten boeten! In allen gevalle,
„ een mijner oogmerken is bereikt: want ik zal uwer waar-
„ dig sterven. Indien het den Hemel alzoo behage, dan zal
„ mijn vriend u uw Gezangboek brengen, en een verhaal
„ van onze rampen, onze misslagen en ons berouw; en uwe
„ droefheid zal minder bitter zijn."

Een vloed van tranen stroomde uit de oogen der arme MARIA; terwijl haar man een anderen brief opnam, door denzelfden bode gebragt. „Deze is van HALDER," zeide hij, na een treurig zwijgen, tot zijne vrouw; „zij willen een „tegenbezoek bij ons afleggen, en bepalen daartoe de eerst- „volgende week, indien wij geen belet hebben." Liever zoude MARIA alleen hebben willen blijven; doch haar man scheen dit bezoek aangenaam te zijn, en het zoude hem van zijne treurige gedachten eenigzins kunnen afstrekken. Er werd dan besloten dat men hen zoude ontvangen, en de toebereidsels tegen de komst van zijnen waardigen HALDER hadden reeds de uitwerksels, welke MARIA daarvan hoopte. Ten einde vertrouwelijke gesprekken te ontwijken, bepaalde hij voor elken dag, welken zijne vrienden bij hem zouden vertoeven, iets, hetwelk hen zoude kunnen vermaken.

Zij kwamen op den bestemden tijd, en werden op het hartelijkst ontvangen. BUCHMAN had aan zijnen vriend geschreven: „Kom! ik heb eene behoefte om u te omhelzen; „maar laten wij trachten te verhoeden, dat geene treurige „herinnering dat gelukkig oogenblik beroere." HALDER had hem begrepen, en voorgenomen, van FREDERIK noch van PAULINA te spreken. Laat in den avond waren de oude Leeraar, en zijne vrouw aangekomen; hun werd een voortreffelijk avondmaal voorgezet. Na de eerste betuigingen van het genoegen des wederziens, verhaalde BUCHMAN aan zijnen vriend, hoe hij den tijd verdeeld had, welken zij te zamen zouden doorbrengen. „Ik wil," zeide hij, „u mijne „geheele buurt leeren kennen, eene mijl in het rond. Zel- „den zie ik mijne buren; maar wanneer ik met hun over u „zal kunnen praten, zal ik hen meermalen zien." Hierop noemde hij de namen der onderscheidene familien, bij welken hij hem zoude brengen, en die hij genoodigd had, en voegde er nevens: „Maar morgen zullen wij naar de stad gaan, „om iets te zien, hetwelk geheel in uwen smaak valt, en u „vermaak zal doen."

HALDER. Wat dan, mijn waarde BUCHMAN?

BUCHMAN. Den Kolonel RAULAUN aan het hoofd van zijn schoon regiment. Wat zegt gij daarvan?

HALDER. Is het mogelijk? De Kolonel RAULAUN! Gij weet dat hij mijn held is.

BUCH-

BUCHMAN. Ongetwijfeld weet ik het, omdat gij er in alle uwe brieven van spreekt; aangenaam is het mij hierom, dat ik hem aan u kan vertoonen. Dezen zelfden avond moet hij te C*** zijn gekomen; een of twee dagen houdt hij er rustdag, en morgen zal hij op de Exercitieplaats over zijn regiment wapenschouw houden.

HALDER. Daar ben ik waarlijk blijde om. Wat heb ik gezegd, vrouw! toen die herbergier verhaalde, dat de Kolonel naar de grenzen op marsch was? Zeer mogelijk zoude het zijn, gaf ik tot antwoord, dat hij C*** doortrok, terwijl wij bij BUCHMAN zijn zullen, en dat ik mijnen held zal zien. Heb ik niet wel geraden? En morgen reeds! ó! Ik ben opgetogen.

BUCHMAN. Hij werd niet zoo spoedig verwacht; hij heeft verhaaste marschen gedaan, en moet dezen avond gekomen zijn. Heden morgen heb ik zijne fouriers in de stad gezien, tot een ieders groote verwondering.

HALDER. Dit is zijne wijze van doen; hij vertoont zich, wanneer men meent dat hij nog honderd mijlen verre is. Twee regimenten als het zijne, en twee Kolonellen als hij, en er zoude welhaast een einde aan den oorlog zijn.

BUCHMAN. Dat zoude u wel spijten, HALDER! de Couranten zouden u niet meer pleisier doen. Wat dunkt u van zijne aanspraak aan zijne soldaten, in de laatste Courant geplaatst?

HALDER. Ik heb die niet gelezen; toen ik van huis ging, was dezelve nog niet aangekomen; dat spijt mij regt: wat zeide hij dan?

BUCHMAN. Ik had wel vermoed dat gij die Courant niet zoudt gelezen hebben, en ik heb die voor u bewaard; nu het avondeten zult gij ze lezen; nog luider zult gij dan roepen: *De Kolonel* RAULAUN *is mijn held!* Voor het overige zeg ik zoo als gij; maar even zeer bewonder ik zijne menschlievendheid als zijne dapperheid: edelaardig, regtvaardig, edelmoedig, herstelt hij, zoo veel mogelijk is, de onvermijdelijke onheilen des oorlogs. Even zeer aanbidden hem zijne soldaten, als zijne vijanden hem vreezen.

HALDER. Juist! Daaraan herken ik mijn RAULAUN, mijn held: een regte leeuw op het slagveld, en een lam zoodra zijn zwaard in de schede is gestoken. Van zijne onvermaagde werkzaamheid kan men geen denkbeeld maken. Wat niet al heeft hij sedert zes maanden uitgevoerd? Herinnert gij u niet, hoe hij het fort *** met slechts tweehonderd man heeft ingenomen, en door de veel talrijker vijanden henendroeg? Dat was zoo goed als een wonderwerk.

BUCHMAN. Was het niet bij die gelegenheid dat hij gekwetst werd?

HALDER. Is hij gekwetst geweest? Wat ben ik blijde dat ik het niet geweten heb! Waar hebt gij dat gelezen?

BUCHMAN. In dit blad; daar is het dan; lees zelf.

HALDER zette zijn' bril op, en las met geestdrift die artikel:

„ De dappere Kolonel RAULAUN, het beroemde opperhoofd van het regiment vrijwilligers, hetwelk naar hem genoemd wordt, werd zwaar gekwetst aan den arm en in de regter zijde, in den roemrijken aanval op het fort ***. Zijn wondheeler hem gister verklaard hebbende buiten gevaar te zijn, heeft hij zich naar het Exercitieveld laten brengen, alwaar zijne soldaten vergaderd waren, en hen aldus aangesproken:

„ Courage, mijne vrienden, mijne dappere spitsbroeders! „ nogmaals zullen wij te zamen vechten, wij zullen naar de „ overwinning streven; indien wij bezweken, onze jongste „ dagen zouden niet nutteloos voor het vaderland geweest zijn, „ en wij zouden niet algeheel sneuvelen: want de krijgsroem „ overleeft den dood. Maar de dood heeft uw opperhoofd ge„ spaard; zijne dappere wapenbroeders zal hij ook ontzien. „ Ik had niet verwacht, u te zullen wederzien, noch u ten „ strijde voeren; en het is mijne stem, die u nog toeroept; „ *Courage, dappere spitsbroeders!* Het is mijn arm, die u van „ nieuws ter overwinning zal geleiden, en van de overwin„ ning ter ruste. Nog eenige weinige vermoeijenissen, en „ gij zult naar uwe haardsteden wederkeeren, en uwe ou„ ders, echtgenooten, kinderen en beminden wedervinden. „ Zij zullen uwe krijgstogten vergelden; maar dat zij ook „ uwe menschlievendheid beloonen! Brengt den schrik in de „ vijandelijke gelederen, maar mededoogen aan de ongeluk„ kigen, hulp aan de gekwetsten, bescherming aan de zwak„ ken, geregtigheid aan allen. Eerbiedigt de vrouwen: want „ gij hebt moeders, zusters en echtgenooten. Spaart den „ landman: want gij zijt het geweest, of zult het wor„ den; en de man, die u met den arbeid zijner handen „ voedt, is uw weldoener. Indien uw beroep u noodzake, „ verwoesting en slagting op het vijandelijk grondgebied te „ brengen, vertroost uwe harten, door uwen vrienden orde en „ rust te verzekeren. Doet geen ander kwaad dan hetgene „ gij moet doen; dit zal nog altijd meer dan genoeg zijn; „ en herstelt het, wanneer gij daartoe gelegenheid zult vin„ den. Dat de eerlijke dorpeling en de vreedzame burger „ niet sidderen op uwe nadering; beschermt hunne eigen„ dommen; ongelukkig genoeg zijn zij, dat zij nabij het „ tooneel des oorlogs wonen; vermeerdert dit onheil niet „ met nutteloozen overlast. O Mijne dappere spitsbroeders! „ vergeet nimmer, dat, hoewel soldaten, gij insgelijks „ menschen zijt."

„ Bravo! bravo!" riep HALDER, zoodra hij de aanspraak had gelezen: „ had ik geen gelijk, toen ik u meer dan eens „ zelde, dat RAULAUN mijn held is? Het spijt mij niet, dat ik

„ een

„ een dienaar des vredes ben; maar evenwel moet het aan-
„ genaam zijn, onder zulk een opperhoofd te vechten. Ik
„ weet niet, wat ik wel zoude willen geven, indien ik hem
„ eens konde ſpreken, en tot hem zeggen: „„ Dapper man!
„„ ik wenſchte dat gij mijn zoon, mijn broeder, of mijn
„„ vriend waart; gij zijt mijn held, en gij zoudt mij den
„„ oorlog ſchier kunnen doen beminnen.'" Maar wij moeten
„ ons vergenoegen met hem te zien, en op zijne gezondheid
„ te drinken." Zij vulden hunne glaasjes, en klonken op de gezondheid van Kolonel RAULAUN. Na nog eenigen tijd van hem gepraat te hebben, ſcheidden zij van elkander om te gaan ſlapen, en hunne laatſte woorden waren: *Morgen zullen wij hem zien!*

De Leeraar BUCHMAN verlangde, met zijne geliefde MARIA alleen te zijn, en over hunnen FREDERIK te ſpreken. „ Had
„ ik ongelijk," zeide hij tot haar, „ toen ik HALDER verze-
„ kerde, dat ik zijn lot benijdde? hij is bijkans getroost.
„ De Couranten en Kolonel RAULAUN doen hem zijne PAULINA
„ vergeten. En wij, wij zeggen nog: waar is onze zoon?
„ Hij leeft, maar niet meer voor ons. De Hemel weet, of
„ wij hem immer zullen wederzien."

„ Hij zelf ſchijnt er aan te twijfelen," zeide MARIA op een' treurigen toon. „ Lees mij zijnen brief nog eens voor,
„ bid ik u."

BUCHMAN opende zijn' leſſenaar, en kreeg den brief; zij herlazen dien, onder het ſtorten van tranen. En evenwel zeide de Leeraar tot zijne MARIA: „ Hoe gelukkig moeten wij
„ ons rekenen, in vergelijking van dien rampzaligen nacht, wel-
„ken het bezoek van HALDER, wat ik er ook tegen doe, mij
„ telkens verlevendigt! ó God! nog verbeeld ik mij te hoo-
„ren . . ." Dit zeggende, deed een geweldig kloppen aan de voordeur hen van ſchrik opſpringen. MARIA gaf een gil; bevende opende de Leeraar het venſter. Voor zijn huis ſtonden drie mannen, en even zoo vele gezadelde paarden, welke een van hun vasthield. Een dier mannen, rijziger dan de overigen, was in een grooten mantel bewonden; hij ſtond digt bij de deur, en was het ongetwijfeld, die aangeklopt had.

„ Wie is daar?" vraagde de grijsaard.

„ De Kolonel RAULAUN," antwoordde de groote man.

„ God! het is FRITS! het is de ſtem van FRITS!" riepen BUCHMAN en MARIA te gelijk. „ Moeder! het is uw zoon,
„ het is mijn zoon!" zeide de Leeraar. Met de levendigſte aandoening ging hij de deur openen, en ontving zijnen FREDERIK in zijne armen. MARIA had getracht hem te volgen; op de eerſte trede van den trap was zij in onmagt gevallen; haar geliefde FRITS nam haar in zijne armen, en droeg haar naar hare kamer; haar in een armſtoel geplaatst hebbende, viel

hij voor haar op de knieën ... Maar wie zoude dit oogenblik kunnen schilderen, en de aandoeningen, die hen allen beroerden? Afgebrokene woorden, pogingen om te spreken, tranen, omhelzingen vulden de eerste oogenblikken. FREDERIK, zijnen mantel hebbende afgeworpen, vertoonde een groot en fraai Kolonels uniform, met goud geborduurd, en zijnen regter arm op eenen draagband rustende. „ Ik werd gekwetst," zeide hij, „ in den aanval op het fort ***, gevaarlijk genoeg, „ om te doen vreezen, dat ik u niet zoude wederzien; dit „ is de reden van mijn lang zwijgen, en van een' zeer treurigen brief, welken gij moet ontvangen hebben. Een bekwaam wondheeler, de oppassingen mijns vriends, en voor„ al de Goddelijke goedheid, hebben mij de hoop ten leven „ wedergegeven. — Dit geschrift," zeide hij tot zijnen vader, hem eene rol papiers overhandigende, „ zal u zeggen, „ op welk eene wijze ik tot de misdaad werd vervoerd, en „ hoe het mij gelukt zij, dezelve uit te wisschen. Schatten zijn „ door mijne handen gegaan; zij hebben gediend om den „ grootsten van allen weder te vinden, den vrede des gewe„ tens, en de herstelling in uwe liefde. Alle de sommen, „ en nog meer daartoe, heb ik teruggegeven, welke ik ver„ kregen had gedurende eenen tijd, waarvan ik het geheu„ gen wel zoude willen uitwisschen. Het bosch verlatende, „ had ik niets dan het volstrekt noodzakelijke behouden; al „ het overige werd overgelaten aan de snoode bende, aan „ welker hoofd ik was. Maar ik heb mij daarom niet te min„ der tot deze wedergave verpligt geoordeeld. Gister heb ik „ de laatste betaling laten doen; heden durf ik u dit Gezang„ boek wedergeven, zonder hetwelk ik geen oogenblik ge„ weest ben; daaraan ben ik mijne bekeering verschuldigd; „ het moet u dierbaar zijn." De vader drukte het aan zijne lippen, en stak het vervolgens in zijnen boezem, zoo als zijn zoon had gedaan, toen hij het wegnam.

Met meer bedaardheids praatten zij vervolgens. „ Nog „ eene vergiffenis," zeide FREDERIK, „ moet ik u vragen; het „ is, dat ik het gewaagd heb uwe rust te storen, door mijne „ komst op zoo een ontijdig uur, en zonder u vooraf ver„ wittigd te hebben. Ik was er op gesteld, durf ik u beken„ nen, mijne vergiffenis te ontvangen ter zelfder ure „ . . . ." Zijn vader leide hem de hand op den mond; teeder kuste hij dezelve, en ging voort: „ Daarenboven," zeide hij, „ mijne oogenblikken zijn geteld; de spoedige „ nadering des vijands op onze grenzen heeft mij genood„ zaakt, met groote dagreizen op te trekken, zelfs voordat „ mijne wonde gesloten was. Morgen ochtend moet ik mijn „ regiment doen exerceeren, en voor den middag vertrek„ ken; dezen nacht alleen had ik daarom voor u over. Mogt „ deszelfs herinnering den nacht uitwisschen, welken ik met

„ al

„al mijn bloed wel zoude willen afkoopen! Denkt alhans, „dat, van dat oogenblik af aan, dank zij den Hemel! uw „zoon zijne rede en zijne deugd heeft hernomen, — Gij sliept „dan nog heden nacht niet? Was het een voorgevoel? of „door welk toeval waart gij nog niet te bed?"

„Mijn zoon," hernam de Leeraar, eenigzins aarzelende, „mijne oude vrienden HALDER zijn bij ons heden avond aan„gekomen: aan tafel hebben wij onszelven vergeten met „over Kolonel RAULAUN te praten en op zijne gezondheid „te drinken. God! wie zoude ons gezegd hebben?... De „dappere Kolonel RAULAUN is mijn held, herhaalt HALDER „telkens. Geeft gij mij verlof u hem aan te bieden?"

In het oogenblik als HALDER's naam genoemd werd, verspreidde zich een nevel van droefheid over FREDERIK's gelaat; hij bedekte het met zijne handen, en welhaast deed zijn snikken zich hooren. „Welaan," zeide hij eindelijk, „ik „moet alles lijden en voor alles boeten; RAULINA's ongeluk„kige ouders kunnen en moeten mij even min vergeven, „als ik mijzelven vergeef. Ach! PAULINA! PAULINA!"

„Te streng beoordeelt gij uzelven, mijn zoon," sprak MARIA; „PAULINA is aan eene verouderde borstkwaal gestor„ven; hare ouders hebben het mij verzekerd, en zij zijn „er van overtuigd. Daarenboven zijn zij onkundig van al„wat er gebeurd is."

FRITS sloeg zijne oogen ten Hemel, en scheen een stil gebed te doen. Intusschen was BUCHMAN bij zijnen vriend gegaan; hij vond hem opgestaan, ontsteld van het gedruisch, welk hij gehoord had.

BUCHMAN. Uw held, de Kolonel RAULAUN, verlangt u te zien.

HALDER. Praatjes! ... Gij kunt niet denken dat ik u geloof.

BUCHMAN. Ik zweer het u; hij weet hoe lief gij hem hebt, en hij bemint u ook van heeler harte. Ga dan met mij; hij wacht op u in mijne kamer.

Lachende volgde HALDER zijnen vriend, zonder een woord te gelooven van hetgene hij gezegd had. Men oordeele over zijne verbaasdheid en blijdschap, toen hij vernam, dat zijn held, de Kolonel RAULAUN, en zijn waarde FREDERIK BUCHMAN een en dezelfde waren! Zijne oogen konde hij niet gelooven, en vraagde bij herhaling, waarom hij voor zijne familie en vrienden zich zoo lang verborgen had gehouden. Bedremmeld verontschuldigde hem BUCHMAN; doch FREDERIK greep HALDER's hand, en drukte die aan zijn hart. „Dat uw vriend," zeide hij, „dat de vader „van mijne geliefde PAULINA mijne hatelijke geheimen wete; „zijne vergiffenis, zoo wel als de uwe, heb ik noodig. „Misschien zal hij aan den Kolonel RAULAUN schenken,

„ waarom FREDERIK niet durfde vragen. Misschien zal het „ lezen van deze papieren zijn hart roeren. ô! Dat PAULINA's „ ouders ook mijne vergiffenis uitspraken!" Mevrouw HALDER trad binnen; beiden vatteden hem in hunne armen, en zegenden hem.

„ Staat mij nog toe," zeide FRITS, „ dat ik mijnen braven „ Majoor, mijnen waarden ERNEST, u aanbiede, die sedert „ zeven jaren mijn onafscheidbare medgezel is. Neen! niet „ zoo ongelukkig ben ik geweest als ik verdiende te zijn, „ terwijl ik zulk eenen vriend had." Hij ging hem halen, en bragt een jong man binnen van eene bevallige gestalte, dien BUCHMAN aan zijne houding voor den genen herkende, die het antwoord van onder PAULINA's bank gehaald had; hij omhelsde hem als een' tweeden zoon, want de zijne beminde hem als een' broeder.

Na een uur of twee meer bedaard zamensprekens, herinnerde ERNEST den Kolonel, dat het tijd was om te vertrekken. „ Ik neem geen afscheid van u," zeide hij tot zijne *beide vaders*. „ Na eenige uren rustens, zult gij, hoop ik, op „ de wapenplaats verschijnen .... Maar mijne goede moe„ der!" Zij reikte hem de handen; hunne tranen vermengden zich, en Mevrouw HALDER deelde in dit teeder afscheid. „ Wij zullen elkander wederzien," zeide hij, „ indien niet hier beneden, dan in de verblijfplaats des ge„ luks, alwaar PAULINA ons verwacht." — „ Daarnaar haak „ ik," antwoordde Mevrouw HALDER, hem de hand drukkende.

„ Gij bemint dan nog uwe PAULINA?" vraagde hem HALDER; „ wel nu! ontvang dit geschenk van haren vader; het „ was voor u bestemd. PAULINA moest de uwe zijn; laat „ haar portret uw schild wezen." Dit gezegd hebbende, stelde hij hem een doosje ter hand, bevattende PAULINA's portret in miniatuur. FREDERIK ontving het knielende. „ Nu „ eerst," zeide hij, „ gevoel ik dat God mij vergeeft, en „ dat alles is uitgewischt!" Hij drukte het afbeeldsel aan zijne lippen, en plaatste het op zijn hart. „ Eéns," zeide hij, „ zult gij het wedervinden, wanneer dit hart niet meer zal „ kloppen." Met moeite scheurde hij zich los uit dit verbrek, en welhaast hoorde men het galopperen der zich verwijderende paarden. Niemand van hun, welke hij achterliet, konde aan slapen denken; zij plaatsten zich rondom eene tafel, en lazen, niet zonder meer dan eens te moeten afbreken, de papieren, welke hij hun had ter hand gesteld, behelzende hetgene in het vervolg zal vermeld worden.

Digitized by Google

GEDACHTEN OVER DEN ONGEHUWDEN EN GEHUWDEN STAAT.

De meerderheid van het aantal der ongehuwd levenden, een ſtaat, over't algemeen niet als de beste geſchat, heeft de vraag doen geboren worden, „ of dit ongehuwd leven voorna„melijk aan de Mannelijke, dan aan de Vrouwelijke Sekſe moet„ worden toegeſchreven?" Vóór dat deze vraag voldoende beantwoord is, zal men te vergeefs naar een middel tegen dit kwaad zoeken; maar het is niet waarſchijnlijk dat die beantwoording ſchielijk zal geſchieden, en wel te dezer oorzake, dat de beide partijen, best in ſtaat om onderrigt ten aanzien van dit onderwerp te geven, zich te vrede houden met de ſchuld op elkander te werpen, in ſtede van ons eenige gronden op te leveren, waarop wij eenig denkbeeld deswege zouden kunnen vestigen. De Vrijſters geven de Vrijers de ſchuld, en de Vrijers werpen die op de Vrijſters. Zoo heeft de zaak reeds lang gehangen, en zal waarſchijnlijk nog lang hangen blijven.

Eene bijzonderheid, in de daad, is er, welke, in den eerſten opſlag, het geſchil geheel ten voordeele der Vrouwelijke Sekſe beſlist; namelijk de gewoonte, welke, van onheugelijke tijden af, bij alle beſchaafde en (indien ik niet mis heb) bij alle onbeſchaafde Volken heeft ſtand gegrepen, dat de Vrijer de *verzoekende* en de Vrijſter de *verzochte* partij uitmaakt. Gevolgelijk is het ten allen tijde in de magt des Vrijers, eene *poging* te doen om van ſtaat te verwiſſelen; terwijl der Vrijſter nooit zulk eene gelegenheid voorkomt. De ſchuld zou, de zaak van die zijde ingezien, geheel bij den Vrijer ſchuilen, hadde hij zich, voor een groot gedeelte, daarvan niet weten te ontheffen, door in 't midden te brengen, dat, ſchoon de Vrijers het vragen in hunne magt hebben, de Vrijſters dikwijls de grilligheid bezitten om te weigeren; en dat de zoodanige, wie het *nooit* gevraagd is, vrijelijk verondersteld mag worden die eere niet waardig te wezen. — Deze bewijzen loopen, gelijk elk ziet, dermate tegen elkander in, dat het beter zal wezen het geſchil onbeſliſt te laten, dan eene beſliſſing te wagen op zulke verwarde en onvoldoende ſtukken.

Ware ik genegen, om, naar mijn bijzonder gevoelen, des uitſpraak te doen, 't geen ik echter niet als beſliſſend wage op te geven, dan zou ik overhellen om de ſchuld grootendeels op onze eigene Sekſe te leggen. Want welke zwarigheden men ook moge inbrengen tegen de zeden en het gedrag der Vrouwelijke Sekſe, of in 't algemeen, of enkel in bijzon-

Digitized by Google

zondere gevallen, dezelfde redenen moeten gelden, waarom wij zouden verworpen, als waarom zij niet zouden gevraagd worden.

Gereedelijk wil ik toestemmen, dat er verscheidene klemmende zwarigheden kunnen in 't midden gebragt worden tegen de wijze van opvoeden der jonge Juffrouwen, in den tegenwoordigen tijd; eene wijze, welke ik vrees, dat niet zeer geschikt is, om getrouwe Echtgenooten, teedere Moeders, of aangename Levensgezellinnen, te vormen. Maar ik hoop dat de wereld niet zoo geheelenal bedorven is, dat de ongehuwde Heeren aan zichzelven deugden toeschrijven, welke niet langer bij de Vrouwelijke Sekse gevonden worden, en dat de gewoonlijk in de [*Engelsche*] nieuwspapieren geteelde omschrijving, „ bezittende alle hoedanigheden „ om den Huwelijken-staat gelukkig te maken," van de Bruid afgenomen en alleen op den Bruidegom moet toegepast worden. Indien dit zoo ware, moeten wij alle de spreekwijzen, bij zulke gelegenheden gebruikelijk, veranderen, en, in stede van den Bruidegom als een *gelukkigen* te begroeten, dit alles der andere partij toevoegen. Maar ik kan nog niet denken, dat onze Sekse zulke groote en spoedige vorderingen in deugd en kuischheid gemaakt hebbe, dat zij de andere overtreffe; en ik twijfel weinig, of een Man zal eene Vrouw, zijns waardig, kunnen vinden, wanneer hij in ernst er eene zoekt, welke met zijn karakter zamenstemt.

Derhalve, van gedachten zijnde, dat de schuld, voor een groot gedeelte, bij de Mannelijke Sekse schuilt, zal het der moeite waardig wezen te onderzoeken naar eenige der oorzaken, welke hun beletten in een' staat te treden, tegen welken zij geen' natuurlijken of erntigen wederzin hebben.

De eerste dezer oorzaken heeft men, mijns achtens, daarin te zoeken, dat zij meer van het Huwelijk verwachten, dan hetzelve kan opleveren. Hunne verbeelding, dat het een staat is van het hoogst en onafgebroken geluk, doet hun den tijd verliezen met in de wereld rond te zien naar eene Vrouw, welke hun dit aardsche heil kan bezorgen. Wie dusdanige denkbeelden van het Huwelijksleven vormt, zal ongetwijfeld teleurstelling ontmoeten: want het geluk van den Echten-staat is eene loutere hersenschim, indien men hetzelve laat afhangen van eene der Partijen alleen: de vereeniging van een Engel met een Beest zou, indien ik het zoo eens moge uitdrukken, even zeer geluk kunnen aanbrengen. De begeerte en de bekwaamheid om te behagen moet wederzijds wezen; en dan is er zoo veel kans van geluk, als verwacht kan worden in het lot der zwakke stervelingen.

Daarenboven, het denkbeeld; dat de Huwelijke-staat een leven schenkt van het hoogst en onafgebroken geluk, is volstrekt valsch. Ook geloof ik, dat het menschelijk in het hoofd

zou

zou gekomen zijn, ware het niet het slot geweest van zoo vele Romans, als de wereld overstroomen, wier invloed in onze gezelschappen werkt, en meer krachts uitoefent, dan velen gereedelijk willen toestaan.

Het hoogste geluk in 't Huwelijksleven blijkt te bestaan in een getrouw, teeder en deelnemend waarnemen van de pligten, daaraan verbonden: doch wie deswege een regtmatig begrip vormt, behoeven wij niet te vermelden, dat de vrees, de ongerustheden, de zorgen dikwijls de gelukzaligheden evenaren. Hoe menigmalen worden de gewone rampen des menschelijken levens, waaraan allen, die gevoelen en denken, zich onderhevig vinden, in den Echten-staat verzwaard door verkeerdheid van geaardheid, door ondankbaarheid der kinderen! Er zijn, derhalve, in beide de staten, rampen te wachten. De vraag is, waar het grootste deel van geluk gevonden wordt? Gemakkelijk valt hier op te antwoorden, indien wij opregt met onszelven willen handelen, en in aanmerking nemen, dat hij, die in het Huwelijksleven ongelukkig is, in den ongehuwden staat niet geheel gelukkig was; en dat er geen levensstand op aarde gevonden wordt, onbevangen van afhankelijkheid van uiterlijke omstandigheden, welker invloed, zoo niet het geluk, ten minste het genoegen des levens daarstelt.

Een ander blijk van gezond verstand en opregtheid zullen wij geven, wanneer wij *in een ander* niet verwachten die volmaaktheid, welke wij weten dat noch bij onszelven, noch ergens gevonden wordt. Men houde steeds in 't oog, dat het een sterveling, geen Engel, een zwak menschepsel, geene Godheid is, waarmede wij ons vereenigen. De gegrondheid dezer bedenking zal *ons* het verkrokken Huwelijk welhaast ten volle blijken; doch het ware veel beter, dit *vooraf* ernstig te bedenken. In zulk een geval zouden wij de kwelling van teleurstelling ontgaan, en niet behoeven te twijfelen aan onze kennis van de menschelijke natuur.

Senex, een mijner oude kennissen, heeft de laatste dertig jaren zijns levens zijne zwarigheden tegen het Gehuwde leven aangevoerd, en, behalve zijnen gevestigden afkeer van dien levensstand, mag hij thans gerekend worden allen gevaar te boven te zijn van verzoeking, om zijne geloste, van ongehuwd te leven, te verbreken. Zijne hoofdreden tegen den Echten-staat is de *behandeling eener Vrouwe*, welke, zijns bedunkens, door de Mannen, in 't algemeen, verkeerd begrepen en uitgeoefend wordt, doch bij hem een gewigtig punt zou uitgemaakt hebben, hadde hij immer tot het Huwelijk besloten. Zijn denkbeeld over de *behandeling eener Vrouwe* is niet in allen deele klaar; doch, voor zoo verre ik uit een en ander gebrek met senex over dit onderwerp heb kunnen opmaken, zou zijn gevoelen desaangaande niet zoo wel met de denkbeelden van onze Vrouwen strooken, als met die

die der wilde *Indianen*, en beter aan de oevers van het meer *Ontano*, dan aan den zoom des *Amſtels* paſſen.

Met dit af heeft SENEX oorſpronkelijk geen afkeer van het Huwelijk; en is dit, denk ik, het geval van weinig Jongelingen: dan hij ontmoette ſteeds zoo vele hinderpalen, die hem onverzettelijk voorkwamen, dat hij nooit eene partij, met zijne begeerten ſtrookende, kon aantreffen. Was de Juffrouw rijk, zij was of niet ſchoon of niet jong genoeg; was zij rijk, ſchoon en jong, zij zou zich al te veel op 't geen zij ten huwelijk bragt laten voorſtaan; was zij alleen ſchoon, zij zou het voorwerp wezen van het bejag veler wellustelingen; was zij arm, dan oordeelde hij dat er toch iets noodzakelijk was om van te leven, ſchoon hij van geene gierigheid kon beſchuldigd worden. Somtijds was zij al te geestig, ſomtijds te koel; ſomtijds had zij geene opvoeding; ſomtijds liet zij zich te veel op haar lezen voorſtaan; ſomtijds was zij ſtil als een beeld, ſomtijds ſnapachtig als een papegaai. — Kortom, geene Vrouw ſcheen, in de oogen van SENEX, genoegzaam volmaakt; en dewijl hij wanhoopte gelukkig te zullen kunnen wezen, als hij er geene aantrof boven alle tegenwerping verheven, verſleet hij zijne beste dagen in proefnemingen zonder gelukkigen uitſlag, in naſpeuringen zonder voldoening, en in verwachtingen, die op teleurſtellingen uitliepen, omdat zij ongegrond en onredelijk waren. SENEX is thans een eenzaam levend Vrijer van vijf-en-zestig jaren; en hoort men hem nu wel eens zeggen: „Heeft het Huwelijks„leven vele moeijelijkheden, de ongehuwde ſtaat ſchenkt „geen vermaak!"

In dezer voege misleiden en bedriegen de menſchen zichzelven, door van het Menſchelijk Leven te verwachten, wat hetzelve niet kan opleveren, en door te ſtreven naar eene volmaaktheid, welke niet beſtemd is het deel te zijn van ſchepſelen in eenen ſtaat van Beproeving.

LORD PETERBOROUGH EN DE AARTSBISSCHOP FENELON.

Een treffend bewijs van den invloed eens goeden Voorbeelds, ter bekrachtiging van eene beledene Leere, levert het zeggen op van Lord PETERBOROUGH, bekend als een tegenſtrever des *Christendoms*. Bij den Aartsbisſchop FENELON te *Kamerijk* zich eenigen tijd onthouden hebbende, voelde hij zich dermate getroffen door de begaafdheden en deugden diens Geestelijken, dat hij bij 't affcheid uitriep: „Indien ik hier langer vertoefde, zou ik, in ſpijt van mij„zelven, een *Christen* worden!"

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER HET BELANGRIJKE DER BRIEFVERZAMELINGEN VAN GEWIGTIGE PERSONEN.

Door

Mr. P. J. B. C. VAN DER AA (*).

Het is buiten allen twijfel, dat de getrouw beſchrevene Geſchiedenisſen van ouden en lateren tijd, de welgeſtelde Redevoeringen, of van den Leerſtoel, of in de Pleitzaal, of in de Staats- en Volksvergaderingen gehouden en tot ons overgekomen, de treffende Dichtſtukken, waarin de eer der Goden, de roem der Staten, de lof der Helden, de bloei der ſchoonheid, het vuur der driften bezongen werd, ja zelfs die verdichte ſchilderingen of dichterlijke omkleedingen van ware geſchiedenisſen, welke wij gewoon zijn Fabelen en Mythen te noemen; dat die allen, zeg ik, bij uitſtek veel hebben bijgedragen, om ons Gewoonten en Zeden, Volken en Perſonen te leeren kennen, en de Letterkunde in het algemeen, die van ons Vaderland in het bijzonder, aanmerkelijk uit te breiden.

Dan geenen van dezen hebben, naar mijn inzien, zoo veel toegebragt, om ons met hoogst belangrijke, hoe zeer ſomtijds minder in uiterlijken glans ſchitterende, perſonen bekend te maken; geenen hebben ons zoo, als 't ware, zelfs in de familien der voornaamſten ingelijfd, en aan ons oog

(*) Uitgeſproken in eene openbare Vergadering van de *Maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde* te *Leyden*, den 17 van Slagtmaand 1809.

Digitized by Google

oog den uiterlijk grooten en belangeloozen, van het omkleedsel der vleizerij ontdaan, of den weinig uitblinkenden braven, juist gelijk hij was, zoo duidelijk vertoond, als de Verzamelingen van Brieven, door of aan belangrijke Perſonen geſchreven.

Velerlei ſoort van Brieven is ons in ſchrift nagelaten. Men heeft *Dichtſtukken*, die, aan eenen of aan meerdere bepaalde perſonen bijzonderlijk gerigt, over een onderwerp, hem of hen voornamelijk betreffende, veelal den naam van brieven dragen; waarvan wij ons als een uitmuntend voorbeeld mogen herinneren het ſierlijk ſchrijven van HORATIUS FLACCUS aan de PISONEN, waarſchijnlijk ten oogmerk gehad hebbende, om vooral den jongen CN. CALPURNIUS PISO, kort nadat hij onder de Grooten, die AUGUSTUS en TIBERIUS omringden, of, hetgeen toen hetzelfde was, onder de vereerders en beoefenaars der dichtkunde, meerderen omgang gekregen had, eenige nuttige leſſen en welgepaste vermaningen te geven, opdat hij niet, door den geest des tijds weggeſleept, te groot gezag aan het genie, te weinig aan de kunst mogt toekennen; en welk heerlijk dichtſtuk vandaar, in lateren tijd, onder den naam van HORATIUS *Dichtkunst*, met het hoogſte regt is beroemd geworden.

Als zoodanig kennen wij onder de Griekſche ſchriften het werk van den dichtkundigen Schaapherder HESIODUS van *Kuma*, naar de plaats zijner opvoedinge de *Askreër* bijgenaamd, die, op zachte welluidende toonen, in eenen bevalligen oud eenvoudigen ſtijl, in dichterlijke brieven aan zijnen Broeder PERSES, gezamenlijk onder den titel van *werken en dagen* bekend, uitmuntende leſſen gaf, omtrent het *arbeidzaam leven*, het *huisſelijk gedrag* in het algemeen, en het drijven van *Landbouw*, *Koophandel* en *Zeevaart* in het bijzonder.

En wie vereert niet, onder de voortbrengſelen van den Vaderlandſchen grond, het hartelijk, welmeenend, zuivere vriendſchap en ware godsvereering ademend, het echt Christelijken troost mededeelend ſchrijven van den van oorſpronkelijken geest overvloeijenden CONSTANTIJN HUIGENS, aan zijne Vriendin LUCRETIA VAN TRELLO (*), onder den naam van PARTHENINE, ter vertroosting over de verduis-

(*) Zie den *Brief van Mr.* J. SCHELTEMA, in de *Letteroefeningen voor* 1809. No. VI.

Digitized by Google

duisterking van een harer oogen, met het regt passend opschrift van *Oogentroost*, toegezonden?

Dat ook dusdanige *dichterlijke brieven*, daar zij in eenen meer vrijen, meer vertrouwelijken trant, dan andere dichtstukken, geschreven zijn, veel boven deze in bevalligheid voorrang hebben en den Lezer meer innemen, zal niemand ontkennen.

Men heeft ook dichterlijke brieven van eenen anderen aard, waarin ons door den Schrijver belangrijke personen, als zijn anderen vertrouwelijk hunne gedachten mededeelende, worden voorgesteld. Van dezen aard zijn de *Heldinnenbrieven* van OVIDIUS, verscheidene ons nagelaten door BARLÆUS, die in ons Vaderland de Latijnsche lier zoo zuiver als sierlijk bespeelde, en vele bij onze Nederlandsche Dichters te vinden. Deze soort van dichtwerk is bij uitstek geschikt, om ons met den geest van hem, dien de Dichter als schrijvende invoert, bekend te maken.

Immers wie erkent niet den geest eener van minnevuur hevig blakende en van spijt schier barstende DIDO, in haren brief aan ENEAS, door OVIDIUS gedicht, en door DE DECKER in een Nederlandsch kleed gehuld? Wij hooren, als 't ware, de versmade DIDO vleijen, smeeken, dreigen, naar mate de wending harer driften haar de woorden schijnt in den mond te leggen. Wij zien haar, in onze verbeelding, aan ENEAS voeten neergezegen, met teederheid zijne knieën omhelzen, om hem het wijken te beletten, en, als zij ook hierdoor niets verwerven kan, met woede oprijzen, de wanhoop als eene vlam haar ten verwilderden ooge uitslaan, en met het ontbloote staal, van zijne eigene hand ontvangen, den blanken boezem bedreigen, om alzoo hemzelven, als haren moordenaar, bij Goden en menschen aan te klagen. Dit meenen wij te hooren en te zien, schoon de Dichter ons de personen niet als in elkanders bijzijn afschildert, en het geheele dichtstuk eene vrucht is van dichterlijke verbeelding. En waarom heeft dit op ons zoo krachtige uitwerking? Alleen door het nabootsen van den briefstijl, die de natuur van een gesprek getrouw navolgt, en alle afstand gereedelijk doet vergeten.

Zoo weenen wij immers met eene MARIA DE MEDICIS, hoe billijk wij haar veroordeelen, wanneer de in dit opzigt waarlijk bijna onvergelijkelijke VAN MERKEN deze Weduwe en Moeder en Bloedverwante van Koningen en Vorsten invoert, als haren eigenen Zoon met eenige regelen

ſchrift, in bitteren nood, om bijſtand ſmeekende. Zoo gevoelt zich de Held en Staatsman tot moed aangevuurd, tot wijs beleid en edele gematigdheid genoopt, wanneer VAN MERKEN LOUIZE DE COLIGNY aan haren Zoon FREDRIK HENDRIK, met haar laatst vaarwel, hare moederlijke raadgevingen briefsgewijze doet mededeelen. Zoo wordt in het hart van elk echt Nederlander het heilig vuur der oude Vrijheids- en Vaderlandsliefde weder ontſtoken, wanneer CLAUDIUS CIVILIS zijnen Neef JULIUS BRIGANTICUS, met de welverſnedene pen derzelfde Dichteresſe, tot zijnen Vaderlandſchen pligt te rugge roept.

Heeft nu zelfs een *dichterlijke* brief zoo krachtige uitwerking op den Lezer, omdat hij onwillekeurig, als 't ware, gedrongen wordt zich te ſtellen in de plaats van hem, aan wien dezelve gerigt is; hoe veel grooter moet dan niet de uitwerking zijn van brieven, die hunnen oorſprong niet verſchuldigd zijn aan het vindingrijk vernuft eens Dichters, die ſchrijvende zich verplaatſen moet in geheel andere omſtandigheden, dan waarin hij zich met de daad bevindt; maar die, in ongebonden ſtijl, de aandoeningen, meeningen en gevoelens, welke de Schrijver over zijn onderwerp heeft en koestert, getrouwelijk uitdrukken, en ons als met den Schrijver zelven, niet met den perſoon, dien hij verbeeldt, doen ſpreken.

Van dezen aard zijn, in de eerſte plaats, Verhandelingen over wijsgeerige, ſtaatkundige, godsdienſtige en andere wetenſchappelijke onderwerpen, onder den naam van Brieven uitgegeven, gelijk die van SENECA onder de *Romeinen*, en, om van lateren te ſpreken, die van ROUSSEAU over de *toonkunst*, en van ons werkzaam en kundig Medelid, Mr. RHYNVIS FEITH, *over verſchillende dichtkundige onderwerpen*. In meest alle talen en bij alle Volken worden zoodanige gevonden; en hoewel zij veelal niets met eigenlijke brieven gemeen hebben, dan het opſchrift en het van tijd tot tijd toeſpreken van iemand in den tweeden perſoon, zal niemand echter ontkennen, dat zij juist door die toeſpraken meerderen invloed op den Lezer hebben, hem meer bezig houden en met het onderwerp als vervullen, dan in den eigenlijken Verhandelingsſtijl vervaardigde opſtellen. Wij blijven toch allen zinnelijke menſchen; en de verbeelding, dat waarlijk tot ons het woord gevoerd wordt, heeft iets zinnelijks, hetgeen ons ſtreelt en inneemt.

Is het nu, dat die brieven, over een of ander onder-

werp,

Digitized by Google

werp, niet in het algemeen, maar aan dezen of genen perſoon in het bijzonder gerigt zijn, dan verkrijgen zij dadelijk meerdere bevalligheid, wekken meer deelneming, en de omſtandigheden der perſonen geven aan dezelve meerdere verſcheidenheid en leven, hoezeer zij eigenlijk nog meer de *zaak* dan de *perſonen* betreffen. Van dien aard zijn de meeste uitgegevene brieven van ROUSSEAU, gelijk ook vele van DE GROOT, BARLÆUS, ARMINIUS, EPISCOPIUS, UITENBOGAERT en anderen, te vinden in den bundel, uitgegeven onder den titel van *Brieven van verſcheide vermaerde en geleerde Mannen over veelderhande hoochwichtige Theologiſche materien en ſaecken, den ſtand der Kercken betreffende*, meest uit het oorſpronkelijk Latijn vertaald.

Eindelijk dubbel belangrijk worden deze brieven, bijaldien zij, tusſchen gemeenzame Vrienden gewisſeld, meer om de *perſonen* zelve, dan om de *onderwerpen* in dezelve behandeld, geſchreven zijn.

Van dezen aard zijn er tweederlei. Immers ſommige zijn meer of min gekunſteld, die blijken dragen van vooraf wel overdacht, en met zekere oplettendheid en zorgvuldigheid op taal en ſtijl te zijn opgeſteld. Zij zijn daarom altoos, hoe levendig ook, echter minder natuurlijk en bevallig. Tot deze ſoort behooren die van ANTHISTHENES, ARISTIPPUS, ÆSCHINES en PHILO onder de *Grieken;* die van CAJUS PLINIUS CÆCILIUS SECUNDUS onder de *Romeinen*, en van meest alle Schrijvers van lateren tijd, wier brieven in de Latijnſche taal zijn uitgegeven. Hoe zeer ik ten hoogſte bewonder het doordenkend verſtand, den vluggen geest, de gulle vriendſchap, de edelheid van hart, alom doorſtralende in de brieven van den Voorganger in de Nederlandſche Letterkunde, den onſterfelijken Drosſaard HOOFT, moet ik, naar mijn inzien, zijne uitgegeven brieven onder de evengemelde rangſchikken. Immers de geestigheid in dezelve is niet zelden meer gezocht, de ſtijl meer gekunſteld en gedwongen, dan men in gemeenzame brieven met regt verlangen mag. Niettegenſtaande dit alles, zijn ook dusdanige brieven van buitengewone waarde, omdat zij ons van naderbij bekend maken, niet alleen met de omſtandigheden der perſonen, door, aan en omtrent welke zij geſchreven zijn, maar ook met vele gebeurtenisſen, welke tot opheldering van geſchiedkundige waarheden zeer veel bijdragen.

Dan de allerbelangrijkſte brieven zijn die, welke, niet te voren overdacht, uitſtortingen van het oogenblik zijn,

Digitized by Google

enkel ontstaan bij voorkomende gelegenheden; en alleen geschreven voor hem, die dezelve ontving, waarin de stijl derhalve is geheel zonder kunst, nu verheven, dan nederig, nu bijtend, dan zacht, nu ernstig, dan los, naar mate het onderwerp dit als van zelven opgeeft; waarin de beelden en sieraden, hier en daar voorkomende, als onachtzaam daar henen gestrooid zijn, en alles uitgedrukt is, niet met statelijke en uitgezochte woorden, maar met zoodanige, welke in de dagelijksche zamenleving gangbaar, echter niet laag, plat of onedel zijn; waarin natuurlijke bevalligheid, ongezochte geestigheid en onderhoudende levendigheid alomme voorkomen, en in welke, met één woord, slechts één hoofdregel is in acht genomen; te weten, *de Natuur te volgen en gemaaktheid te vermijden.*

Zoodanig een brief is eigenlijk eene schriftelijke woordwisseling met eenen afwezigen, in den gemeenzamen toon der beschaafde verkeering gehouden.

Wie zal niet reeds hebben opgemerkt, dat ik hier eigenlijk alle die eigenschappen heb aangeroerd, welke men uitmuntend vereenigd vindt in de weinige gemeenzame brieven van XENOPHON, tot ons overgekomen; maar voorál in dien keurigen en overkostelijken bundel van eenige honderd, ons door den onverbeterlijken Latijnschen Briefschrijver CICERO nagelaten. Immers zoo wij slechts het oog slaan op die, welke hij aan zijnen boezemvriend ATTICUS geschreven heeft, mogen wij gerust met eenen Hoogduitschen Schrijver zeggen, *dat wij in dezelve den Redenaar, den Vriend, den Staatsman, den Wijsgeer en den geheelen* CICERO *wedervinden.* Ja, brieven van dezen stempel verdienen onbetwistbaar, als uitmuntende bijdragen tot menschen karakterkunde, boven alle andere den voorrang: zij toch leggen niet zelden de meest verborgene gevoelens en geheimste drijfveren der menschen als voor onze oogen bloot, en zijn voor de Letterkunde zelve ten hoogste belangrijk.

Hoe jammer is het dan niet, dat wij, die ons beroemen mogen, zoo vele nuttige en waardige Mannen onder onze Landgenooten te kunnen tellen, geenen bundel van zoodanige hunne gemeenzame brieven, in onze moedertaal geschreven, tot hiertoe in druk zagen verschijnen; schoon er echter zeer vele van dien aard tusschen hen gewisseld zijn. Wij hebben wel hier en daar enkele brieven, die als bijlagen achter een of ander Werk van of over den Schrijver-

Digitized by Google

ver gedrukt zijn, gelijk die van SPIEGEL in de uitgave zijner Dichtwerken, en eenige van JEREMIAS DE DECKER aan JACOB WESTERBAEN, ons door den verdienstelijken JERONIMO DE VRIES medegedeeld; dan deze betreffen meestal meer zekere bepaalde zaak dan den persoon, en zijn weinig in getal en verspreid. Ik verheug mij dus hartelijk, in de gelegenheid gesteld te zijn ter mededeelinge van twee gemeenzame Brieven van roemwaardige Landgenooten; de een van den Dichter der *Bataviſche Arcadia*, JACOB HEEMSKERK, en de ander van DIRK RAPHELSZ KAMPHUIZEN, beiden mij gulhartig medegedeeld uit den rijken schat van Handschriften van beroemde en geleerde Mannen, grootendeels bijeenverzameld door den ijverigen Advocaat-Fiscaal VAN LIMBORCH, den Broeder van PHILIPPUS, aan wien wij de uitgave der *Epistolæ præſtantium et eruditorum Virorum* te danken hebben, en thans de eigendom mijner waardige Vrienden, Mr. JOHAN FRANS VAN DER MEERSCH en CORNELIS FELIX VAN MAANEN. De omſtandigheden, onder welke, de ſtijl, waarin, en de onderwerpen, waarover deze twee Brieven zijn geſchreven, loopen zeer uiteen; en juist daarom oordeelde ik, dat dezelve tot eene proeve als deze bij uitſtek geſchikt waren.

Brief, geſchreven door den Heer JACOB HEEMSKERK *aan zijnen Neef.*

Zijnde deze te vinden in originali in de *Autographa Virorum illuſtrium ac eruditorum*, toebehoorende aan de Heeren Mr. C. F. VAN MAANEN en Mr. J. F. VAN DER MEERSCH, No. 22 van het Deel, beginnende met een' Brief van Karel I, Koning van Engeland, en naar het origineel door mij aldus gecopieerd.

Monſ. et Couſin.

UE. geheel aengenamen van den 24 deſer is my op gisteren met het nevenskomende bruylofts-dicht behandicht. Ick vinde hetſelve ſoet, en aerdigh, en vol geests. Volgens UE. begeren, heb ter vlucht int leſen eenighe aenteyckeninghen daer op gedaen, niet uyt het wetens waen, maer om UE. te tonen dat het veel lichter valt, yet beter te willen hebben dan beter te konnen maecken, en ick

Digitized by Google

verseecker UE., datter niet een ghedicht uyt myn pen gevloeyt is, daer in ick niet hetselfde soude konnen doen, en mogelyk meer aen te herstellen soude vinden, als my de moeyte luste, hoewel oock somtyts de verbeteringhen verergeringhen vallen, van slim in slimmer als men seyt, welck verwyt het hooghvliegende verstant van den deftighen Poët Julius Cæsar Scaliger selfs niet heeft konnen ontvlieden, wien in syne verbeteringhen van de misslaghen der oude latynsche poëten, dickwils, in deterius, op syn brood geleyt wert. Maer van 't geen ik UE. terstont van myn eyghen dinghen seyde sal ick UE. een levendich bewys geven. Als de Heer Cats myne heldenspraecke van den Admirael Heemskerk een onverdiende lof gegeven, en daer veel meer, van hadde getoont te houden dan se op verre nae waert was, so antwoorde ick syn Edl. dat niemant beter dan ick selfs en wist hoe grotelijks ick in sulcke saecken te kort schoot, ende opdat syn Edl. mocht sien dat het my aen 't oordeel niet en gebrack, om myn gebreecken te kennen, maer aen de moeyte van die te beteren, so sond ick hem een halff vel vol, off van woorden die herstelt konden werden, off van wyse van spreecken, die off deftigher off aengenamer behoorden te wesen, off van yet anders daer wat aen haperde, en nochtans moet ick bekennen, dat die heldenspraecke onder myne slechte rymen de slechste niet en is. En daer by verhaelde ick syn E. een aenmerckelyk voorval van den Poët Ovidius (wiens aerdighe aengenaemheyt en voortlopende vaerdicheyt, sonder eenigh stuyten off tegenstoten, by de minste verstanden konnende gelesen en begrepen werden, my boven alle andere altyt aengestaen heeft, en so veel mogelyk in myn kleinicheyt gevolght is geweest.) Want als sommighe van syne vrienden meenden dat syn vaerdig verstant al te licht met veele dinghen daer over heen liep, so wilden sy hem op een bevallighe wyse sulckx aenwysen, en versochten, dat se een halff dosyn veersen, uyt seecker boek van hem, souden moghen uytkennen, die hy soude moeten verbeteren; hy was te vreden, mits dat ser hem eerst een half dosyn souden laten teghen uytkiesen, die hy niet verbetert wilde hebben, twelck alst gedaen was so bevonden sy, dat het d'eyghen selfde veersen waren, diese hem meenden op te geven. Waerin hy hun met een soeter bevallicheyt toonde, dat hy so wel kost sien als sy waert haperde, maer dat hem de moeyte niet en luste om alles so haeuw te beschaven en te

be-

Digitized by Google

bedisselen, noch hem groten arbeyt wilde laeten kosten, 't gunt maer voor tytverdryff en tot geests vermaeckingh gedaen wiert.

En dus gaet het met my oock neeff; behalven dat alles so naeuw te willen siften, en so netjes uyt te wercken, te fijtselachtich is, en dickwils de schilderyen slacht van de oude meesters der voorleden eeuwe, waer in alles tot op een haertje op 't netste en werckelykste is uytgewrocht, en evenwel en hebbense in den omtreck die aerdicheyt noch aengenaemheyt niet, die de stucken van de kunstenaers van onsen tyt, hoewel met een rouwer pinceel, en robuster haut, ontworpen, aent oogh geven. Want de dichten hebben haer ziel en lichaem, also wel als de mensch diese maeckt, de woorden voort lichaem, ende de geest die der in is, voor de ziele verstreckende. Nu UE. sal my toestaen, dat de ziele verre vóór 't lichaem te prefereren is, en so doed oock de geesticheyt van een veers vóór de fraye woorden, maer alsse beyde 't samen gaen, so maecken se op een volmaeckte volkomentheyt, even als een aerdighe ziele in een schoon lichaem. Maer hoe selden wert dit by een gevonden en daert gevonden wert ist voorwaer hoochdyk te achten. Voor my ick weet, dat ick noch 't een noch 't ander en hebbe, en isser yet dat in my recommandabel soude moghen gevonden werden dat is een vaerdighe voortvloeyentheyt, die my by naest alles sonder moeyte uit de pen doed vallen, en als die aent glyen is, dat ick dan hier en daer op een woortjen, daer ick wel voel dat het hapert, soude willen blyven staen, so souden my ondertusschen de concepten, die maer (als een aensicht in een spieghel) los in de inbeeldinghe hanghen, uyt het hooft gaen, en dan soudender nette veersies, met sluwele woortjes uytghewrocht, voor den dach komen, maer daer dickwils noch geest noch leven in soude wesen; en die daer sin in hadde, soude Pygmalion slachten, die op een marbren beelt verlieft wiert.

Ick sie wel ick soude in dese praet verwerren, indien my de koude niet en vermaende, dat myn hant by naest verkleumt synde, ick alrede al meer schrifts, als een ordinarisen brief moet geschreven hebben.

Dies tot verder antwoort van den uwen komende dient, dat myn advys aldaer vermelt, door onkunde een magher advys is geweest, echter soude ick de versoeckers, die UE. seght my so goede vrienden te syn, wel willen kennen.

In u suspitie, nu ick sie waerse vast is, verseecker ick

UE. dat ghy in gedwaelt hebt, ende dat my niet een enckel woort dien aengaende uyt de mont gevallen is, veel min eenighe letter uyt de pen soude gedropen wesen. Ick meende dat het van yet anders was, daer UE. mede yet wat tegens my voor myn bed van geseyt hebbende, een veel opender verhael van aen tafel maeckte. Ick konde niet bedenken waer dit mocht haperen, myns selfs bewust synde, dat ick uyter aert niet segh-achtigh en ben, des 't my aen myn hert seer dede, dat ick daer in sulcken misslach als UE. vermoede, soude begaen hebben; dan 't is my lieff, dat ick nu sie, dat ghy gelooft, dat ghy gedwaelt hebt, en voor sulcke dwaelinghen moeten de geene die wys willen syn haer wachten.

Het accoort door UE. met de Coymaecker beraemt is redelyck, ende wat UE. daer in, gelyck oock met de Appelwyven doed, sal welgedaen wesen.

Beyde UE. brieven hebbe terstont nae den ontfangk sorghvuldelyck doen bestellen, de behoorlycke adressen van dese twe nevensgaende wert UE. insgelyckx gerecommandeert.

Waer mede

UE., met Oom van Heemskerk, onse waerde inchte UE. huysvrouw, de soete kinderen, ende alle d'andere wesende aldaer, opt hertelyckste groetende, ende Gode in gebeden bevelende, so blyve

Mon Cousin

UE. geheel dienstwilligen en welwillenden neeve

Utrecht J. Heemskerk.
den $\frac{10}{20}$ Febr. 1636.

(*De andere Brief, benevens eenige aanmerkingen op beide, ter eerste gelegenheid.*)

IETS OVER DEN INVLOED VAN WOONPLAATS OF VERBLIJF OP DE GEZONDHEID.

„ Deelden wij onlangs de bedenkingen eens geleerden
„ Uitlanders, de Heer JOHN SINCLAIR, mede,
„ *over den invloed der ziele op de gezondheid des ligchaams*
„ *en de duurzaamheid des levens*, en werden dezelve van
„ velen onzer Lezeren met genoegen ontvangen, niet
„ min-

„minder aangenaam, vertrouwen wij, zullen hunde volgende bedenkingen zijn; en het is in deze verwachting, „dat wij dezelve hier mededeelen."

* * *

Geen schepsel is er, op hetwelk verandering van klimaat, voedsel en verblijf zoo weinig invloeds heeft, als op den mensch. Veel meer ruimte heeft hij dan eenig ander dier in de keuze van zijn levensonderhoud, veel meer hulpmiddelen om zich voor de ongematigdheden der lucht te beveiligen, veel meer vernuft om zich een verblijf te bereiden, naar de verschillende omstandigheden, in welke hij zich bevindt, berekend. — Niet minder waar is het intusschen, dat er, zelfs voor den vernuftigsten en door de Natuur gunstigst bedeelden mensch, omstandigheden zijn, veel voordeeliger dan andere, ter bewaringe van de gezondheid en ter verlenginge van het leven. Laat ons zien, hoe verre men het, in dit opzigt, heeft kunnen brengen in de bepaling van den invloed van ieder der verscheidenheden, die tusschen dezelve kunnen plaats hebben.

1. *Invloed van het klimaat.* De matigheid, aan de bewoners van warme landen eigen; de geringe moeite, met welke zij zich van voedsel voorzien, zonder tot zwaar werken genoodzaakt te zijn; de weinige kleederen, welke zij noodig hebben, of eene woning, die hen tegen de ongematigdheden van het weder beschut; omstandigheden, welke de laagste klassen der zamenlevinge verheffen boven drukkende behoefte, en de kwellingen van den geest, welke er het gevolg van zijn: dit alles moet, in het algemeen, deze landen gezonder maken, en voordeeliger voor het opbrengen van een groot getal kinderen, dan de koude landen. Van hier dat de reizigers hebben opgemerkt, dat, hoewel de landen, tusschen de keerkringen gelegen, ongezond zijn voor de vreemdelingen, die aldaar komen, de landzaten, echter, en zelfs de afstammelingen van Europeanen, aldaar geboren, er bijkans allen eene goede gezondheid genieten. De Negers, die de kust van *Guinea* bewonen, zijn, in het algemeen, voor ziekten bevrijd, sterk en kloek. Zij hebben vele kinderen, en brengen ze met kleine moeite groot. Niet zeldzaam is het, er tweehonderd te zien, aan een eenigen vader behoorende, en allen gelijktijdig levende. Jaarlijks worden uit dit land ongeveer zestigduizend slaven uitgevoerd; en men vergroot zekerlijk de

zaak

zaak niet, indien men onderſtelt, dat, ſints den aanvang van den Slavenhandel, het getal der uitgevoerden op meer dan achttien millioenen te ſchatten zij. Indien het land niet zeer gezond en zeer voordeelig voor de bevolking ware, zoude het niet zoo talrijke verzendingen hebben kunnen opleveren. — Intuſſchen, hoewel de bewoners van warme landen, over het algemeen, eene goede gezondheid genieten, bereiken zij, echter, zeer zelden eenen hoogen ouderdom. Het leven wordt er al te zeer verhaast; de mannen bereiken er te vroeg hunne volwaſſenheid; de vrouwen worden er moeders op eenen ouderdom, in welken zij, in koude of gematigde landen, naauwelijks de kinderſchoenen hebben uitgetrokken; het ligchaam wordt er te ſpoedig uitgeput, door het vleeſchelijk genot, en door de verſlapping, het gevolg der geſtadige uitwaſeming, aan welke het aldaar onderhevig is. De ſpijzen zijn er niet zeer verſterkende. De hartstogten zijn er geweldiger. Alle deze oorzaken bijeengenomen verkorten er doorgaans aanmerkelijk den levensduur. Alle de reizigers hebben er den vroegtijdigen ouderdom der Negers opgemerkt. Weinigen bereiken den ouderdom van zestig jaren; en op den ouderdom van vijfenveertig jaren, en dikmaals vroeger, hebben zij reeds gevoel van de verſchijnſels des afgeleefden ouderdoms. Het eenige welbevestigde voorbeeld van een hoogen ouderdom, mij bekend, is dat van eenen Neger, ADOO genaamd, die nabij de rivier *Sherbro* woonde, en in den jare 1796 bij de honderd jaren oud moet geweest zijn, omdat hij zich toen herinnerde, toen hij vijftien jaren oud was, naar het eiland *Barbados* te zijn overgevoerd, ten tijde van Koningin ANNA, hetwelk hij aanduidde met te zeggen, dat het was voorgevallen, *toen de Koning van Engeland eene vrouw was.* — Men gewaagt inderdaad in *Bengale* van zekeren NUMAS DE CUGNA, die, zegt men, in den jare 1566, in den ouderdom van driehonderd zeventig jaren overleed. Maar het geval, hoewel verhaald door twee *Portugeeſche* Schrijvers, die voor geloofwaardig worden gehouden, is te zeldzaam en ongemeen om eenig geloof te verdienen. En dat zelfs in *Azie* de hitte van het klimaat voor een lang leven niet gunſtig is, kan ten bewijze dienen, dat in *China*, welks grootſte gedeelte zekerlijk als een warm land kan worden aangemerkt, ten tijde als Keizer KIEN-LONG, in den jare 1784, door de geheele uitgeſtrektheid zijns Keizerrijks, alle de grijsaards, ouder dan hij, deed opzoeken, met bevel om dezelve naar *Pekin* te brengen,

er

Digitized by Google

er niet meer dan vier werden gevonden, die boven de honderd jaren oud waren. Maar *China* bevat voor het minst tweehonderd millioenen inwoners: en wat zijn vier honderdjarige grijsaards tegen een zoo groot getal? Reden is er te gelooven, dat er meer in *Schotland* zijn, alwaar het getal der inwoneren geene twee millioenen bedraagt.

In het algemeen mag het dan gezegd worden, dat de warme klimaten voordeeliger voor de gezondheid dan voor een lang leven zijn. Het tegendeel heeft plaats in koude landen. De ziekten, vooral dezulke, die bij voorkeuze de kinderen en de jonge lieden aantasten, zijn er menigvuldiger en zwaarder. Meer moet er gewerkt worden, om zich van voedsel te verzorgen en om zich tegen de guurheid der lucht te beveiligen. Doch deze zelfde oorzaken, die eene groote menigte in de eerste levensjaren doen omkomen en den voortgang der bevolking vertragen, versterken het ligchaamsgestel, en werken mede om de menschen aldaar langer te doen leven. — Van de voorbeelden van hoogen ouderdom, welke de koude landen voortbrengen, levert *Noorwegen*, misschien, de merkwaardigsten op. — De Koning en de Koningin van *Denemarken*, in den jare 1733, eene reis door dat land doende, genoten het zeldzame vermaak van tegenwoordig te zijn bij eene huwelijksinzegening, welke tot hun genoegen werd gevierd, tusschen zes personen, die hun werden voorgesteld, en ieder van welke over de honderd jaren oud was. — In het kerspel *Aggerhus* telde men, in den jare 1763, honderdvijftig paren, die bij de tachtig jaren gehuwd geweest waren. Deze driehonderd menschen moesten derhalve dooreen genomen bij de honderd jaren oud zijn; en misschien waren velen hunner nog ouder. — Onder de zesduizend negenhonderd negenëntwintig menschen, van allerlei ouderdom, welke, in den jare 1761, in het distrikt *Christiana* stierven, telde men driehonderd vierënnegentig, oud tachtig jaren, achtënzestig van honderd jaren, en zeven, nog ouder. Van de tweeduizend vijfhonderdtachtig, welke in dat zelfde jaar in het distrikt van *Bergen* overleden, hadden achttien den ouderdom van honderd jaren bereikt, behalve eene vrouw, welke honderdënvier, en eene andere, welke honderdënacht jaren oud was geworden.

Intusschen is een zeer hooge graad van koude gewisselijk nadeelig voor den levensduur. Op *IJsland*, en in de noor-

noordelijke gedeelten van *Azie*, *Siberie* bij voorbeeld, is het iets zeer zeldzaams, dat de menschen ouder worden dan zestig of zeventig jaren. — Het zijn, derhalve, over het geheel genomen, de gematigde klimaten, alwaar men de meeste kans heeft om gezond en lang te leven. Alles spant te zamen ter daarstellinge van dit voorregt: de lucht, het voedsel, de kleeding, de inrigting der woningen, de opvoeding, de geestgesteldheid der landzaten, de langzame en regelmatige wederkeering der saizoenen, enz. In *Griekenland* en *Italie* heeft het menschelijk geslacht den hoogsten trap van volkomenheid bereikt; en wanneer van elders inkomende oorzaken, als de verovering van het land, deszelfs overheering, de natuur van den regeringsvorm, enz. daarin geene belemmering hebben te weeg gebragt, is het verstand hier insgelijks meest gulweeks en de heerschappij der driften best beteugeld. Gelukkig zij, welke hunne geboorte, hunne bezigheden of hunne bekwaamheden in gunstige omstandigheden brengen, om hunne woning in deze schoone landstreken te vestigen!

2. *Meer- of minder hooge woonplaats.* Lord BACON was de eerste, die hooge woonplaatsen heeft aangeprezen, als voordeeliger voor de gezondheid en een lang leven. Hij beroept zich op het voorbeeld der vogelen, die over het geheel zeer oud worden; hij schrijft dit toe aan de zuiverheid der lucht, welke zij inademen. Waar is het, dat PALLAS, in de provincien van *Rusland*, welke hij doorreisd heeft, vele grijsaards in de hooge oorden heeft gezien, en zeer weinigen in de valleijen. BUFFON heeft hetzelfde aangemerkt, en hij beroept zich op de bergen van *Schotland*, van het land van *Wales*, van *Auvergne* en op de *Zwitserſche* bergen, als vertoonende een veel grooter getal oude lieden dan *Holland*, *Vlaanderen* of *Polen*. — Ligt laat de reden van dit onderscheid zich begrijpen. Op hooge plaatsen is de lucht zuiverder, meer ontheven van moerasige of stinkende dampen, wordende dikmaler vernieuwd dan in de vlakke landen; en de ontdekkingen der latere Scheikundigen hebben bewezen, van hoe veel belangs deze omstandigheden voor de gezondheid zijn. Dit verschil, intusschen, heeft zijne palen, en men moet niet denken, dat, hoe hooger eene woonplaats zij, de bewoners aldaar de voordeelen eener goede gezondheid en van een lang leven in ruimer mate moeten genieten. De ondervinding heeft geleerd, dat dezelve veel minder genoten worden

den op de toppen der *Alpen*, of op de hoogste bewoonde plaatsen, dan in de lage valleijen; en *Zwitserland*, hetwelk onwederspreekelijk het hoogste gewest van het oude vaste land is, heeft veel minder voorbeelden opgeleverd van zeer hoogen ouderdom dan *Schotland*. Hiervan kan de reden zijn, of dat de lucht, aldaar te droog, te zuiver, te fijn zijnde, te spoedig het leven verteert, of liever omdat de temperatuur der lucht aldaar te veranderlijk is, en hare veranderingen zeer spoedig zijn: omstandigheden, die, volgens de aanmerking van HUFELAND, zeer nadeelig voor de gezondheid zijn, inzonderheid wanneer de dampkring zevens regenachtig en vochtig is.

3. *Ligging*. Veel meer acht gaven de Ouden dan wij op de ligging hunner steden en huizen. Waar is het, dat zij de gelukkige uitvinding van het glas niet kenden, door middel van hetwelk wij tegen koude en winden ons gemakkelijk beschutten, zonder daarom het genot van het licht te verliezen. Maar, gelijk Lord BACON heeft aangemerkt, „hij, die, zelfs met dit voordeel, een fraai „huis op eene slechte ligging bouwt, veroordeelt zich„zelven om er gevangen te zijn;" en dit is eene zaak, wel waardig dat onze bouwkundigen er meer achts op slaan dan zij gemeenlijk doen. Alle klimaten hebben, in dit opzigt, niet dezelfde behoeften, zoodat daaromtrent geen algemeene regel kan worden voorgeschreven. VARRO, PALLADIUS en COLUMELLA, die het klimaat van *Italie* inzonderheid schijnen in het oog gehad te hebben, willen, dat men, tot het bouwen van een Landhuis, zoodanig een stand zal kiezen, dat de voorgevel naar de opgaande zon gekeerd is, ten einde het tegen de winterstormen te beveiligen. Nog verder gaat PLINIUS. Zijn raad is, dat de voorgevel moet gerigt zijn naar het noorden in de warme landen, naar het zuiden in de koude klimaten, en naar het oosten in de gematigde streken. Zeer oordeelkundig schijnen zijne aanwijzingen in dit opzigt te wezen. Zeer nuttige aanmerkingen ontmoet men ook hieromtrent in de schriften van PANSA en DICKSON. Even zoo weinig onverschillig is de keuze van eenen goeden stand ten aanzien van de huizen in de steden. Altijd, vooral in koude landen, moet men de voorkeuze geven aan dezulke, die den voorgevel naar het zuiden hebben, in voege dat men het volle van de winterzon kan hebben in dat sombere saizoen.

4. *Nabijheid van water*. Veel eenpariger is de tempe-

ra-

ratuur van het water dan die der lucht; niets is bekwamer om de overmatige hitte van den zomer te temperen, of de geſtrenge winterkoude te verminderen, dan de nabijheid van eene groote menigte waters, die daarenboven het voordeel bezit van de ſchadelijke uitwaſemingen op te ſlorpen, en daardoor de lucht zuiverder en gezonder te maken, vooral wanneer dit water niet ſtilſtaat: want alsdan onderhoudt deszelfs beweging in den dampkring luchtſtroomen, die de lucht vernieuwen en ververſchen, en haar bederf beletten (*). Van hier, dat de lucht, die aan het zeeſtrand wordt ingeademd, voor zeer gezond wordt gehouden; en hoewel de zoutdeelen, welke uitgedampt worden, in een zekeren trap ſchadelijk voor den groei der planten zijn, worden zij als dienſtig voor het menſchdom beſchouwd. De groote meren van zoet water ſchijnen eenen treffenden invloed op den levensduur te hebben. Nergens levert *Schotland* zoo talrijke voorbeelden op van hoogen ouderdom, dan in de ommeſtreken van *Lomond*, zijnde de grootſte en ſchoonſte zoetwaterkom, welke men in *Groot-Brittanje* ontmoet. Eene naauwkeurige volkstelling in het kerſpel *Luſs*, aan de oevers van dat meer, leverde, in den jare 1803, eenëntwintig perſonen, boven de tachtig jaren oud, onder eene bevolking van negenhonderd drieënvijftig zielen van allerlei ouderdom. Erfelijk ſchijnt in dit kerſpel de hooge ouderdom te zijn. — In verrukking opgetogen, en met reden, zijn altijd de Dichters, wanneer zij de voordeelen bezingen, welke eene heldere en ſnelvlietende beek voor de gezondheid aanbiedt, ſtroomende over een ſteenachtigen grond. Niets is zoo dienſtig voor de ſpoedige beterſchap der herſtellenden en zwakken, dan zorgeloos en den geheelen dag langs de oevers van zulk eene beek te wandelen, alwaar de friſchheid van het water, de zuiverheid der lucht, en hare ge-

(*) Men verhaalt, dat, gedurende de verwoestingen, welke de peſt, in den jare 1665, te *Londen* aanregtte, de bewoners der huizen, die toenmaals op de groote brug ſtonden, er niet van werden aangetaſt; hetwelk zeer vele menſchen deed beſluiten, hun verblijf in ſchuiten op den *Teems* te nemen, alwaar de aanhoudende beweging van het water door eb en vloed, welke hetzelve tweemaal in de vierëntwintig uren 12 voet doet klimmen en vallen, dezelve voor dien geeſel beveiligde.

Digitized by Google

gestadige vernieuwing, hun welhaast de verlorene krachten wedergeven.

5. *Nabijheid van bosschen.* Niet dienstig is het, onmiddellijk omringd te zijn van groote bosschen, die, behalve dat zij den omloop der lucht belemmeren, en haar bederven door de rotting der afgevallene bladeren, de vruchtbaarheid beletten, en den grond altijd vochtig maken. Maar op eenigen afstand van het huis bevorderen kleine bosschen de gezondheid, door de kracht van den wind te breken, en door het lommer, welk zij in de brandende zomerhitte veroorzaken. Daarenboven hebben de Natuurkundigen in onze dagen aangemerkt, dat alle planten, en vooral de boomen, over dag eene groote menigte *gaz oxigène* uitwasemen, die niet anders dan zeer gezond zijn kan. Waarschijnlijk is het insgelijks, dat zij den dampkring minder vochtig maken, en den dauw oplossen; hetwelk, van den eenen kant, de waterstof voortbrengt, welke zij opslorpen, en, aan de andere zijde, de *oxigène*, die de zuiverheid der lucht vermeerdert. Voegzaam echter is het nimmer, vooral in een vlak land, al te nabij een huis boomen te planten; niet genoeg acht geven hier op de *Engelschen* (en ook de meeste *Hollanders*) in het aanleggen van Landhuizen, vele van welke al te zeer belommerd zijn.

6. *De natuur van den grond.* Zeer ongezond zijn zonder tegenspraak de moerasige gronden, waarschijnlijk uit hoofde van hunne uitwasemingen, welke voornamelijk bestaan uit het schadelijkste van alle gazen, de koolwaterstof. Dit is eene daadzaak, duidelijk bewezen door de Tafels, door den Heer MURET, Leeraar te *Vevey*, in het licht gegeven, omtrent de levenswaarschijnlijkheid in onderscheidene distrikten van *Zwitserland*. Uit deze Tafels, in het Werk van Dr. PRICE voorhanden, blijkt het, dat de helft der kinderen, die in bergachtige landen geboren worden, zevenënveertig jaren bereikt; terwijl dezulken, die geboren worden op een moerasigen grond, bij hunne geboorte geen grooter kans hebben, dan dat zij zesëntwintig jaren zullen oud worden. — Daarenboven rekent men onder de honderd kinderen, die op de bergen worden geboren, vijf, die den ouderdom van tachtig jaren bereiken, en in de moerasige vlakten naauwelijks twee. — Met reden heeft Lord BACON aangemerkt, dat de uitwasemingen der moerassen nadeeliger zijn voor de vreemdelingen dan voor de landzaten; en hij voegt er nevens,

dat de moerasſen, welke open liggen voor eb en vloed, ongezonder zijn dan andere, ongetwijfeld omdat de zee aldaar een grooter getal inſekten en visſchen aanvoert en laat vallen, die aldaar ſterven, en wier verrotting de voorname oorzaak ſchijnt te wezen van den ſtank, welken de moerasſen veroorzaken. — Het is, misſchien, om deze reden, en omdat deze dieren nooit gevonden worden in het water van moerasſen, welke turf bevatten, dat deze moerasſen op verre na niet zoo ongezond zijn als de andere. — Hoe het zij, een kleiachtige grond, zelfs wanneer dezelve door moerasſen niet beſmet wordt, is altijd minder voordeelig voor de gezondheid dan de kalkaardige of zandachtige gronden, omdat dezelve het regenwater behoudt, daardoor meerdere malen en beſtendiger vochtig wordt, en den dampkring koud en ongenaamen maakt. — De kalkaardige gronden zijn waarſchijnlijk, over het geheel genomen, de gezondſte, omdat, terwijl zij aan het water doortogt geven, zij tevens de gevaarlijke ſmetſtoffen opſlorpen.

7. *Brandſtoffen.* Van veel belang is het, in de keuze van eene woning, vooral in koude en vochtige klimaten, gelegenheid te hebben ter bekominge van genoegzamen voorraad van brandſtoffen, zoo wel tot ſpijsbereiding als om zich tegen de koude te beſchutten, om zich bij nacht van licht te voorzien, en vooral om de vochtigheid te verdrijven, die zeer veel nadeeliger is dan de koude, omdat de kleederen daartegen geene beſchutting zijn, en er geen ander middel voorhanden is om de huizen daartegen te beveiligen, dan er geſtadig vuur te onderhouden. Te dien einde kan men zich bedienen van hout, turf en ſteenkool. De laatstgenoemde brandſtoffe, indien zij van eene goede ſoort zij, verdient den voorrang boven de andere. Want de houtrook is ſchadelijk voor de oogen, en de turfrook heeft een onaangenamen reuk.

8. *De dampkring.* Men zoude kunnen denken, dat aanhoudende vochtigheid voor de gezondheid zeer nadeelig zijn moest. En echter wordt *Egypte*, een land, alwaar zeer zeker de lucht zoo droog is als ergens, omdat het er nooit regent, en het aan de overſtroomingen des Nijls zijne vruchtbaarheid is verſchuldigd, voor een zeer ongezond land gehouden; terwijl *Ierland*, alwaar de vochtigheid van den dampkring bijkans aanhoudende is door den regen en de nevels, met regt vermaard is om de gezondheid, de rijzige geſtalte en de ſterkte zijner bewoo-

ren.

Digitized by Google

ten. Andere oorzaken werken ongetwijfeld hiertoe mede; doch men kan er ten minste uit besluiten, dat een bestendig vochtige dampkring niet zoo nadeelig is als men wel zoude denken. — Inderdaad, elk begrijpt, dat de temperatuur aldaar eenpariger is; dat men er niet zoo dikmaals en niet zoo spoedig van eene zware hitte tot eene hevige koude overgaat, en wederkeerig; en dat deze gestadige vochtigheid de zintuigen in eenen staat van zachtheid en buigzaamheid onderhoudt, zeer dienstig ter vertraginge van de verharding, aan welke de zwakheden van den ouderdom voornamelijk moeten worden toegeschreven.

9. *Eilanden of vast land.* De gelijkheid der temperatuur van den dampkring, welke men op de eilanden geniet, de welbevestigde zuiverheid der zeelucht, die hen omringt, de winden, die hen verfrischen en de schadelijke uitwasemingen van-daar verdrijven, stellen dezelve over het algemeen tot eene gezonder woonplaats dan het vaste land. Van hier dat er geen land is, hetwelk, naar evenredigheid van zijne bevolking en uitgestrektheid, meer voorbeelden van eenen zeer hoogen ouderdom heeft geleverd dan *Groot-Brittanje*. Verre overtreft het, in dit opzigt, *Duitschland*, *Frankrijk* en de andere landen des ouden vasten lands; en indien men den Heere WITHURST moge gelooven, moet het vaste land van *Noord-Amerika*, ten aanzien van de gezondheid, voor hetzelve verre onderdoen. Intusschen heeft een hedendaagsch Schrijver, de Heer BARTON, in de *Amerikaansche Handelingen* (*American Transactions*) aanmerkingen geplaatst omtrent de levenswaarschijnlijkheid in de Vereenigde Staten, in welke hij zeer krachtige bewijzen aanvoert, welke doen gelooven, dat dezelve aldaar zeer groot is, en dat de bewoners aldaar hooger ouderdom bereiken dan ergens elders. Maar misschien is *Amerika* dit voordeel minder verschuldigd aan zijne ligging op het vaste land, dan aan de groote menigte zijner bewoneren, die bestendig ten platten lande hun verblijf houden, in vergelijking van hun, die in de steden wonen. Van dat gevoelen is ook Dr. WATERHOUSE van *Cambridge*, die, de gevoelens van Dr. BARTON bevestigende, er nevens voegt: „Aan de middelmatigheid onzer bezittingen moet vooral de goede gezondheid onzer oude lieden worden toegeschreven. Wij zijn niet rijk genoeg om ons aan de weelde over te geven, en niet zoo arm, dat wij een ontijdigen dood zouden

„ ſterven. Geen mensch is er in dit gelukkig land, die „ onder den last der behoefte kan bezwijken, althans in„ dien hij geen dronkaard zij."

Maar het zijn inzonderheid de kleine eilanden en de ſchiereilanden, van de zee omringd, welke, indien zij geene moerasſen bevatten, met groot regt als de wieg en bakermat van oude lieden kunnen worden aangemerkt. Hier ziet men een groot getal het levensperk over de grenzen, in andere landen ongewoon, uitbreiden: en dit voorregt heeft plaats op allerlei breedten. In het Zuiden hebben wij de *Bermudes*-eilanden, *Barbados* en *Madera*; in het Noorden de *Hebrides*, de *Orcadiſche*, en de *Shetlandſche* eilanden, die altijd gehouden zijn voor een zeer gezond en voor hoogen ouderdom gunſtig verblijf. En dit is niet vreemd, aangezien, volgens de aanmerking van Lord BACON, de zeelucht zoo wel het ijs van het Noorden, als de brandende hitte van het Zuiden tempert.

10. *Verblijf in eene ſtad, in een dorp, of ten platten lande.* De opeenſtapeling van menſchen en tamme dieren in eene groote ſtad; de ſtinkende uitwaſemingen, welke aldaar opgaan uit de ſlagterijen, de kerkhoven, de riolen, de ſtallen, de markten, uit eene groote menigte werkplaatſen; de rook, die, gelijktijdig uit vele duizenden ſchoorſteenen opklimmende, op de ſtad nedervalt en haar omringt met een dikken damp, die haar van de warmte en het licht der zon berooft, en nog meer de weelde, de zinnelijkheid en de lichtmiſerij, het nachtbraken, het laat en ongeregeld ter ruste gaan: om alle deze redenen bijeengenomen moeten noodwendig de ſteden een zeer ongezond verblijf zijn, in vergelijking van het platte land. Van hier dat onze ſterflijſten beſlist hebben, dat, indien de levensduur in een dorp op vijftien jaren wordt geſchat, dezelve in de hoofdſtad niet hooger dan op tien en een half jaar kan geſteld worden. Maar, zal dit verſchil plaats hebben, moet het dorp eene goede ligging hebben, op een droogen grond. Op eene flaauwe helling, en nabij een loopend water, moeten er de huizen niet onmiddellijk aan elkander ſtaan, moet er ſlechts een regel huizen, en geene eigenlijk genoemde ſtraten zijn. Zelfs nog grooter is, op deze voorwaarden, het verſchil tusſchen de gezondheid van het platte land en die der ſteden dan ik gemeld heb, naardien de Schrijvers, die de ſterflijſten van onderſcheidene landen en plaatſen vergeleken heb-

Digitized by Google

hebben, berekend hebben, dat er jaarlijks in de groote ſteden ſterven van den negentienden tot den vierëntwintigſten der inwoners, in de ſteden van middelbare grootte van den vijfëntwintigſten tot den achtëntwintigſten, en ten platten lande van den vijfëndertigſten of veertigſten tot den vijftigſten of zelfs den zestigſten. — Ongetwijfeld moet aan dit groot verſchil der ſterfte tuſſchen de ſteden en het platte land worden toegeſchreven de ſpoedige aanwas der bevolking, welke in *Amerika* heeft plaats gehad, alwaar dezelve, naar men wil, in eenige provincien om de vijftien jaren verdubbelt, en over het geheel in de Vereede Staten om de vijfëntwintig jaren. Want hier maken de bewoners der ſteden ſlechts een zeer klein gedeelte der natie uit.

Eenige Schrijvers hebben beweerd, dat de mensch beſtemd is om even als de dieren des velds te leven, met de zon op te ſtaan en te gaan ſlapen, het meeste gedeelte van den tijd in de opene lucht door te brengen, zijn ligchaam tot ſterke oefeningen en tot de ongematigdheid der faizoenen te harden, zijne maaltijden naar het gevoe van honger en dorst alleen te regelen, enz. Dit is overdreven. Ongetwijfeld is het gezonder, ten platten lande dan in de ſteden zijnen leeftijd te ſlijten; grooter kans heeft men aldaar om er lang te leven. Maar lang te leven is niet het eenige doel onzer aanwezigheid; en wat zoude er van de zamenleving, hare vermaken en genietingen, worden? Welke voortgangen zouden de kunſten en wetenſchappen maken, indien de menſchen geroepen waren om altijd van elkander afgezonderd te leven, hier en daar over den aardbodem verſpreid, zonder de gelegenheid te hebben om onderling te verzamelen? Laat ons niet vergeten, dat de mensch niet beſtemd is om eenzaam te leven, en, hoedanig ook de omſtandigheden mogen wezen, in welke het lot hem geplaatst heeft, de zucht om zijn aanwezen te verlengen altijd moet bepaald worden door het vermogen om wel te doen. Maar na een nuttig beſteden leeftijd in den dienst van zijn land, en tot verbetering van het lot van deszelfs bewoneren, kan het verſtandig zijn, zich naar het platte land te begeven, om aldaar de rust te genieten, welke de hooge ouderdom vordert, en aldaar bedaard en ſtil zijnen loop te voleindigen, door denzelven te verlengen in de aangename werkzaamheden van den landbouw, niet minder belangrijk, maar onvergelijkelijk zekerder, veel voordeeliger voor de gezond-

Digitized by Google

heid, meer overeenkomstig met 's menschen ware bestemming, en veel eerwaardiger, dan de ijdele en vermoeijende naajingen van belang en eerzucht.

Voordat wij van de woonplaats afstappen, moeten wij van de *verandering van klimaat* nog met een woord gewagen. Menschen, in een heet klimaat geboren en opgevoed, bevinden er zich gemeenlijk kwalijk bij, dat zij naar een koud klimaat verhuizen. Moeijelijk verdragen zij aldaar de veranderingen der luchtsgesteldheid, welke zij aldaar ondergaan. Niet gewoon aan het nemen van behoedmiddelen, om zich tegen derzelver invloed te beveiligen, en altijd genegen om die behoedmiddelen als nuteloos te beschouwen, lijden zij veel van de ongematigdheid der saizoenen, klagen er bitter over (even als de *Italiaansche* heer, welke zeide en ter goeder trouwe geloofde, dat de Maan in zijn land warmer was dan de Zon in *Engeland*) en worden veelal de slagtoffers der winters. — Eveneens is het gelegen met dezulken, die uit een droog naar een vochtig klimaat verhuizen. De Priesters uitgezonderd, die, een geregelder leven leidende, tegen die veranderingen beter gehard zijn dan hunne landgenooten, hebben de meeste *Fransche Emigranten*, die naar *Engeland* zijn overgestoken, zich beklaagd over de vochtigheid van dat land. Veel hebben zij er inzonderheid aan de oogen geleden. — Voordeelig daarentegen is doorgaans eene verandering van klimaat voor bejaarde lieden, die uit een koud en vochtig naar een droog en warm klimaat verhuizen. De traagheid, aan hooge jaren eigen, weet er zich wonder wel naar te schikken, dat zij tegen koude en vochtigheid geene voorzorge meer heeft te gebruiken, en de mogelijkheid om dagelijks in de opene lucht te wandelen, zonder er iets door te lijden, is aangenaam en nuttig voor verzwakte en door den ouderdom gedrukte ligchamen. Men wil, dat grijsaards, die zelfs uit *Portugal* naar *Brazil* verhuizen, aldaar langer leven.

Natuurlijk zouden deze aanmerkingen aanleiding moeten geven, om op middelen bedacht te zijn, om zich kunstmatig een klimaat te scheppen, hetwelk aan oude en zwakkelijke menschen deze voordeelen konde bezorgen, zonder dat zij hun vaderland behoefden te verlaten. Vreemd is het, dat geen *Engelschman* den inval heeft gehad om zich dit voordeel aan te schaffen. Ligt zoude het vallen, door middel

Digitized by Google

del van kagchels en warmteleiders, eene kamer te vervaardigen, die, aan eene groote Oranjerij palende, van glazen omringd, altijd eene zeer zuivere en zoo zachte temperatuur van lucht als men begeert zoude bevatten. Dagelijks zoude men aldaar het vermaak eener wandelinge kunnen genieten, midden in eenen tuin, die, met bloemen verfierd, zelfs door vogelen verlevendigd, het zonnelicht onbelemmerd genietende, de Lente in alle opzigten zou verbeelden, en alle hare voordeelen vereenigen, te midden zelfs van den hardſten winter. Dr. RUSH verhaalt, dat wijlen Dr. DE WIT, van *Germantoum*, die bij de honderd jaren oud is geworden, alle de laatſte jaren van zijn leven had doorgebragt in eene kamer, die beſtendig in dezelfde temperatuur werd gehouden, zoodat hij er zelden eene lucht ademde, beneden de zeventig graden op den Thermometer van FAHRENHEIT, zijnde achttien graden op dien van REAUMUR. In de noordelijke landen, als *Rusland* en *Zweden*, gebruikt men dezelfde voorzorge: alle de huizen worden er beſtendig tot den zelfden graad (of een weinig minder) verwarmd, gedurende den winter. Gemakkelijk zoude dezelfde voorzorge kunnen gebruikt worden in de geſtichten, welke men zoude kunnen aanleggen voor lieden, in jaren gevorderd, en voor dezulken, die om hunne zwakheden genoodzaakt zijn zich zorgvuldiger voor de koude te wachten. Met regt zouden deze huizen, naar den voorſlag van Dr. BEDDOES, kunnen genoemd worden, *bewaarplaatſen des Ouderdoms*. Geſtichten zouden dit zijn, waarſchijnlijk zoo nuttig als vele andere, inzonderheid indien dezelve niet enkel als liefdadige geſtichten gebruikt, en aldaar als koſtgangers de zoodanigen werden opgenomen, die in ſtaat zouden zijn, de koſten der ſtichtinge te helpen dragen.

PROEVE, OVER NATUURLIJKE EN DOOR KUNST GEMAAKTE SCHOONHEID.

Een geeſtig Schrijver heeft eens de vraag ter bane gebragt, op welk een tijd eene Vrouw het denken aan hare ſchoonheid *behoore* op te geven. Dan hij heeft die vraag onbeantwoord gelaten, en ook vind ik mij niet geſchikt om er een regtſtreeksch antwoord op te geven;

Digitized by Google

doch uit hetgeen ik in deze Proeve zal bijbrengen, zullen mijne Lezeresſen zoo iets kunnen opmaken, 't geen naar een antwoord gelijkt.

Zeker, indien wij het voorgedragene geval zouden beoordeelen volgens het gedrag van vele Dames, en wel Dames van rang en fatſoen, of indien wij aan deze overlaten om oordeelaresſen te wezen, dan zouden wij moeten antwoorden, dat geene Vrouw het denken aan hare ſchoonheid behoore op te geven, zoo lang zij in 't geheel het vermogen van denken bezit, en dat hare bekoorlijkheden niet dan met haar leven ophouden. — Tot dit gevoelen zullen wij desgelijks overhellen, wanneer wij niet alleen het gedrag der gemelde Dames in opmerking nemen, maar ook wanneer wij het oog ſlaan op het bedrijf dier Mannen, wier hoofdbezigheid het is, de Dames de middelen te verſchaffen tot het bewaren van 't geen men veronderſtellen mag haar zeer dierbaar te wezen. Ik heb het oog op dat heerleger van Mannen, die in kunstmiddelen doen om de ſchoonheid te onderſchragen en te herſtellen, en onderling krijg voeren wegens de verdienſte van eene uitvinding, tot dat einde ſtrekkende: geſchillen, welke ik niet van eene zoo beuzelachtige natuur houde als velen. De man, die zich op deze kunstmiddelen toelegt, en te voorſchijn treedt als den ontdekker van een geheim om de jeugd te verlengen en den ouderdom te vertragen, heeft zeker zijne foortelijke verdienſte.

De vrage, in 't begin mijner Proeve vermeld, behelst het veelbeduidend woord *behoore*; en ik zet mij thans om te doen zien, hoe het met de zaak dadelijk geſteld *is*, met oogmerk, om, indien mogelijk, bepaald op te geven, hoe het met dezelve geſteld *behoore* te wezen.

Ik beweer, op grond van een gezag, 't geen niet ligt zal gewraakt worden, dat vele Dames in ons Land hare ſchoonheid pogen te bewaren tot het laatſte tijdperk haars levens, door het aanwenden van zekere wateren, ſmeerſels, enz. die veronderſteld worden tot dat belangrijk einde te ſtrekken. Het is, daarenboven, even zeker, dat vele Dames de werking dier middelen inroepen op een' leeftijd, lang voor dat de Natuur, volgens den algemeenen loop, begint te vervallen en de hulp der Kunst behoeft; even of door kunst gemaakte bloemen in Hooimaand zoo noodig waren als in Wintermaand.

Twee onderſcheidene bedenkingen ontſtaan uit de gemelde daadzaken. Vooreerst moeten wij in aanmerking ne-

Digitized by Google

nemen, dat de Natuur aan alle Vrouwen het een of ander aangezigt gegeven hebbe, ſchoon of middelmatig, (want ik haat het woord *leelijk*.) — Ten andere gebeurt het dikmaals, dat het ſchoonſte gelaat, in het verloop van zeker aantal jaren, dermate de prooi worde van tijd of ziekte, dat hetzelve de hulp der Kunst ſchijnt te behoeven, om die ſchade te herſtellen. Of dit nu mogelijk zij, dan niet, is een gewigtig vraagſtuk. Het voegt ons, ernſtig te onderzoeken, of het in der menſchen vermogen zij, ſchoonheid te geven, waar de Natuur dezelve geweigerd heeft, of de fraai- en friſchheid des gelaats te herſtellen, wanneer de Natuur goedgevonden heeft deze weg te nemen? — Hoewel ik bepaald van gevoelen ben, dat deze vraag ontkennend behoort beantwoord te worden, zal ik nogtans in de beantwoording van ſtap tot ſtap voortgaan, ten einde ik eenigen niet te ſtreng en anderen niet te overhaast ſchijne. Het is geen onderwerp, 't welk eene lange aaneenſchakeling van redebetoog vordert: eenige weinige erkende en eenvoudige daadzaken zullen ons ter volkomene overtuiging brengen.

Als een grondregel ſtel ik, in de eerſte plaats, vast, dat het kloekſt vernuft van alle menſchen, die thans op aarde zijn, en de vereenigde wijsheid van allen, die ooit dezen kloot betraden, zamengenomen, niet in ſtaat zijn om de Natuur te evenaren, zelfs in de minſte harer werken. Alle de *Joodſche* of *Chriſten* SALOMOS, alle de Heidenſche Wijsgeeren, alle de *Griekſche* en *Romeinſche* Wetgevers en Staatslieden, alle de NEWTONS, BACONS, BOYLES van lateren tijd, en duizend anderen, beroemd van wege hun vindingrijk vernuft en kunstbewerkingen, zijn zoo min in ſtaat, een Grasſcheut, een Koornhalm, een Zandkorrel, of het geringſte gedeelte van het minstgeachte Inſect, te maken, als de domſte kinkel, die zijn brood bedelt omdat hij geen verſtands genoeg heeft om het te winnen. Indien dit worde toegeſtemd, en ik heb het niet hooren tegenſpreken, kunnen wij dan veronderſtellen, dat een zoo zeer zamengeſteld gedeelte van het menſchelijk ligchaam, als het *Gelaat*, anders kan gevormd worden, dan de Natuur het gemaakt heeft, enkel door het aanleggen van witte en roode verwe? Schoonheid hangt voornamelijk af van de wezenstrekken, ſomtijds van de kleur en levendigheid der oogen, en dikwijls van eene bevallige gedaante der gelaatstrekken, in 't ſpreken, in 't lagchen,

Digitized by Google

in 't uitdrukken der gemoedsdriften. Wat willen blanketmiddelen hier uitvoeren?

Maar men zal mij tegenwerpen, dat het voornaam gebruik der Blanketmiddelen beſtaat in het herſtellen van het verval der kleur, in het weder aanbrengen van die rozen, dat mengſel van rood en wit, 't geen het fraaije der kleur uitmaakt. Weldadig waren deze middelen, indien zij zulks uitwerkten, en de Uitvinder verdiende een Standbeeld. Doch ik begrijp, dat de misvatting hier ontſtaat uit eene onoplettendheid op de wezenlijke ſchoonheid van kleur, zoo als de Natuur dezelve ſchenkt. Indien deze geheel en al afhing van een ovaal van *rood*, geſchilderd op iedere kaak, terwijl het overige des aangezigts met *wit* gekleurd is, dan zou de leelijkſte Vrouw eene Venus in ſchoonheid kunnen worden, en eene doodſchbleeke kleur een wonder wezen. Dan hij, die immer de ſchoonſte werkſtukken der Natuur gadeſloeg, en uit dien hoofde voor een kenner mag doorgaan, zal gereedelijk toeſtemmen, dat de ſchoonheid van het fijnſte menſchelijk aangezigt niet afhangt van eene geregelde ſchikking der kleuren, zoodanig als dezelve volgens zekeren regel zouden kunnen gelegd worden; maar van de geſtadige verandering van tinten, ontſtaande uit verſcheidenheid van de uitdrukkingen der zielsgeſteltenisſe. Een gelaat, altoos van dezelfde kleur, en zonder eenige meerdere verandering dan men ontdekt in eene ſchilderij aan den wand, zal binnen korten tijd zielloos en onaantrekkelijk wezen. Zoodanig iets loopt aan tegen de beginſelen van ſchoonheid: wanneer men van eene *ſchoone maagd* zegt, dat ze een *beeld gelijk* is, weet elk, dat dit laatſte het eerſte vernietigt, en er alle aanvalligheid aan ontzegt. — Wanneer wij, naar ons goeddunken, met het penſeel een beeld fraai kleuren, en naar onzen zin het rood en wit verdeelen, houden wij ons verzekerd, dat dit beeld aan de gevoelige aandoeningen der nature niet kan beantwoorden. Wij mogen er een' altooſchurenden blos aan geven; in dit geval is die afbeelding gelijk aan een ſtilſtaand uurwerk, 't welk ééns op een dag regt wijst: doch waar is dat keurig mengſel van bleekheid, afgewisſeld met een blos, zigtbaar wanneer dezelve volkomen is, doch onzigtbaar in de opkomst; terwijl die eigenſte dus gevormde blos zoo veel verrukkends aan het gelaat bijzet? Waar is die kleurverandering, zonder welke eene Dame er ſtom en onbezield moet uitzien, en met dezelfde onverſchilligheid eene beleediging als eene loffpraak hooren, en

eene

eene tijding van vrolijkheid of droefenisse ontvangen? Ik vertrouw men begrijpt dat ik spreek van de gevoelens van het beste gedeelte der Sekse. Men bemint zulk een gelaat niet.

Sommigen zullen misschien hierop aanmerken: wij staan dit alles ten volle toe; doch het Blanketsel is dienstig om aan het gelaat het *voorkomen* van gezondheid en eene goede kleur bij te zetten, en dit is veel gewonnen, hoewel dat gelaat zoo bezield niet voorkome als gij verlangt. — Op dit inbrengen is reeds geantwoord; dan ik mag er nog bijvoegen, dat, indien het gelaat de bezieling van de Natuur ontbeert, er niets gewonnen is. Wat niet natuurlijk is, nadert tot het wanstaltige. Daarenboven is het hier gestelde bezijden de waarheid. Blanketsel zet niemand het *voorkomen* van een gezond en schoon gelaat bij. Het bedekt de slechtheid der kleur, of de gevolgen van eene ziekelijke gesteltenisse, even gelijk een pleister eene wonde dekt en teffens aanwijst. In een geblanket aangezigt ontdekken wij geene frissche gezondheid; wij zien alleen verwe. Heeft men eenigen tijd van beschouwing, de misleiding houdt op.

Naauwelijks één uit honderd weet de kleuren zoo aan te leggen, dat de hand der kunstenaresse verholen blijft. Vordert het de hand eens welafgerigten en kundigen schilders, eene goede afbeelding van iemands gelaat te geven, kunnen wij dan verwachten, dat eene kamenier talenten bezit om een oorspronkelijk gelaat te verbeteren? Maar vele doen zelfs geene pogingen om de kunst te verhelen. Zoo grof en smakeloos gaat men hier te werk, dat de aanschouwers van zulk eene tronie bij zichzelven zeggen, of anderen met woorden te verstaan geven: Hoe schrikkelijk is zij geschilderd! — Nu, wanneer het bedrog ontdekt is, zien wij niet langer een menschelijk aangezigt, maar een masker. — Brengt men hierop in, dat een welgeblanket gelaat een aangenaamer voorwerp is, dan een geel taankleurig vel, of een met putten en naden bezet aangezigt, ik zeg er *neen* op; het is niet aangenamer, omdat het een bedrog is, en ons altoos doet denken om 't geen er onder schuilt, welks afzigtigheid de verbeelding alsdan doorgaans nog vergroot; terwijl wij intusschen daarmede door den tijd zoo gemeenzaam zouden worden, dat wij het niet zoo afzigtig vonden.

Men zal verder misschien inbrengen, dat, schoon er eenige onvoegelijkheid en ongerijmdheid in ligge opgesloten,

Digitized by Google

ten, dat men zich wil geven, 't geen ons de Natuur geweigerd heeft, de *Mode* nogtans, die magtige heerscheresse, dit bedrijf wettigt, zoo niet tot een pligt maakt. Het is mijne zaak niet, mij in het strijdperk te begeven met eene Gezagvoerster, wier bevelen, het smert mij zulks te moeten zeggen, zullen gehoorzaamd worden door velen, wanneer die van eenig ander souverein versmading ontmoeten, en naar welke men zoo dikwijls luistert, ondanks de eischen van noodzakelijkheid, tegen de verpligtingen der deugd en de banden der Nature. Dan, schoon ik mij tegen deze Albeheerscheresse niet in het strijdperk begeve, kan ik niet nalaten aan te merken, dat deze verschooning van een' zeer zwakken aard is, en dat wij elders eene beter verdediging aantreffen.

Het is te bejammeren, dat de Mannen, terwijl zij over de zwak- en dwaasheden der schoone Sekse klagen, zeldzaam overwegen, of deze niet grootendeels aan hun te wijten zijn. De begeerte om te behagen is prijzenswaardig en beminnelijk in de Kunne, en ik houd mij ten volle verzekerd, dat, wanneer zij in de middelen mistasten, wij menigmaal daarin meer schulds hebben dan zij. In een gemengd gezelschap van Heeren en Juffrouwen zien wij zeer dikwijls, dat de eerstgemelden alle hunne aandacht vestigen op, alle hunne beleefdheden bewijzen aan ééne Dame, die de overige in schoonheid overtreft. Deze handelwijze is zeer algemeen; en enkele schoonheid is zoo zeer de afgod der Mannen, dat men zich niet hebbe te verwonderen, dat Dames, die van de Natuur de gaven der schoonheid niet ontvangen hebben, hare minderheid gevoelende, van de Kunst aantrekkelijkheden zoeken te ontleenen.

Ik wil toestaan, dat verstandige Mannen en verstandige Vrouwen daar boven verheven zijn. Maar allen behooren zeker niet in die rangschikking, en men neemt weinig moeite om wijs te worden, in eene eeuwe, waarin het onderwerp dezer aanmerkingen allergewigtigst is. En tot dat wij gekomen zijn tot de gelukkige wijsheid, welke voorschrijft, dat de hoedanigheden van geest en hart alleen van wezenlijke waarde zijn, moeten de dingen hunnen loop hebben. — Schoonheid is zeker een voorwerp van algemeene bewondering. Geen Man is er geheel tegen bestand. Geen Man, ten minste weinigen kunnen nalaten er de voorkeuze aan te geven. Wat derhalve zoo begeerlijk in *onze* oogen is, moet eigenaardig een voorwerp van bezorgdheid bij de Sekse wezen. Dat wij overzulks niet

Digitized by Google

niet al te ſtreng oordeelen over hare bezorgdheid in dezen, of wij moeten onszelven kwijten van den pligt, om aan loutere ligchaamsſchoonheid geen te verregaanden voorrang te geven.

Schoonheid moet, als eene gift des Hemels, een voegelijk aandeel in onze hoogachting hebben. De beſchouwing van een ſchoon menſchelijk gelaat is eene der behagelijkſte en onſchuldigſte genietingen voor eenen redelijken geest, zelfs dan, wanneer er geene naauwer verbindende genegenheid uit geboren wordt. Dan hebbe men te bedenken, hoe ligt deze aan 't kwijnen ſlaat door ziekte, hoe vele toevallen haar bedreigen, en dat het duizender lot is, vele jaren in de wereld door te brengen, nadat alle de aantrekkelijkheden der ſchoonheid verdwenen zijn. Ten einde deze bedenking van derzelver ontzettenden aard te ontdoen, is het noodzakelijk en zamenſtemmende met de rede der zake, reeds in een vroeg tijdperk des levens die duurzamer aantrekkelijkheden op te doen, welke ontſtaan uit een welaangekweekt verſtand, uit eene goede geaardheid, en het aankweeken van deugdzame neigingen. Deze nemen geen einde; deze zijn aan geene verandering blootgeſteld, terwijl men op enkele ſchoonheid geen ſtaat kan maken; en duizenden van de Sekſe worden er mogelijk op dit oogenblik gevonden, die, met onuitſprekelijke droefheid, zich beklagen, dat haar vroege trots op ligchaams- en gelaats-ſchoon de bron geworden is van duurzaam leed en ellende.

Wat de Hemel niet beſtemd heeft, kunnen wij niet verwerven. Alle Vrouwen zijn niet met ſchoonheid beſchonken; ſlechts eenige weinige bezitten die in eene uitſtekende mate, en geen redelijk denkend weezen zal dezelve immer aanmerken als een volſtrekt vereischte tot geluk. En ſlaan wij het oog op de rampen, door ſchoonheid gebrouwen, op de gevaren, waaraan ze ons blootſtelt, op de jammeren, daaruit geboren, wij zullen niet ſchromen om te dezen opzigte althans te berusten in den grondregel: „ Alles is zoo als het behoort te zijn."

Digitized by Google

BEDENKINGEN, OVER DE MARSKRAMERIJ.

(Uit Mr. HERON'S *Journey through the Weſtern Counties of Scotland.*)

Ik geloof niet dat ik te veel zeg, wanneer ik beweer, dat Marskramers onder de voornaamſte beſchavers van Volken en Landen moeten geteld worden. Uit CESAR en andere *Romeinſche* Schrijvers leeren wij, dat de reizende Kooplieden, die de *Gaulen* en andere Volken, te dien tijde nog in barbaarschheid gedompeld, bezochten, die of nieuwelings door de wapenen der *Romeinen* te ondergebragt waren, of op de grenzen der *Romeinſche* Wingewesten woonden, de eerſte waren, die de inwoners dier ſtreken eenigzins bekend maakten met der *Romeinen* levenswijze, hun eene geestdrift inboezemden, om de gebruiken van dat groote Volk na te volgen, en in de levensgerijfelijkheden, welke bij dezen plaats grepen, te deelen.

De heden ten dage het land doortrekkende Marskramers in *Noord-Amerika*, die de Vastigheden der *Europeanen* met hunne Koopwaren verlaten, hebben meer gedaan, en doen heden nog meer, om de *Indiaanſche* Inboorlingen te beſchaven, dan alle de Zendelingen, *Roomſche* of *Proteſtantſche*, immer derwaarts gezonden. Er doen zich redenen op, om te verwachten, dat men langs dien weg veel zal kunnen uitregten, ter beſchavinge der Ingezetenen van *Nieuw-Holland* (*).

Niets is natuurlijker dan dit gevolg. Een onbeſchaafd Volk zal bezwaarlijk, of geheel niet, zich bij andere Volken vervoegen, om levensgerijfelijkheden te zoeken, waarvan zij de namen, den aard en de waardije niet kennen, en om welke zich aan te ſchaffen zij weinig of geen geld, of iets gelds waardig, bezitten. Wanneer, nogtans,

(*) Men hebbe daar echter, zal de Beſchaving ſtand grijpen en meerder opgangs maken dan dezelve tot heden gehad heeft, andere middelen aan te wenden, dan de *Engelſchen* tot nog toe gedaan hebben. Men leze daarover J. TURNBULL'S *Reizen naar den ſtillen Oceaan*, te dezen jare te *Dordrecht* bij A. BLUSSE EN ZOON uitgegeven.

Digitized by Google

tans, zoodanige goederen onder hen gebragt, aan hun oog vertoond, en als nuttig aangeprezen worden, mist het zeldzaam, of zij krijgen er begeerte toe; en dikwijls zullen zij, om dezelve in 't bezit te krijgen, iets, 't geen zij reeds bezitten en van dadelijke nuttigheid is, aanbieden en geven. Zelfs worden zij tot eene werkzame levenswijze aangespoord, ten einde die vreemde gemakgevende dingen te koopen.

Men heeft Volken gevonden, schoon sommige zich voor alle verandering van levenswijze en beschaving onvatbaar of ongewillig betoonen,) die de ruwe stoffen, waarmede zij zich dekten, de lompe en gebrekkige gereedschappen, welke zij gebruikten, en waarmede zij zich, uit mangel van kennis aan betere, behielpen, voor betere verwisselden. Met deze nieuwelings verkregene levensgerijselijkheden namen zij allengskens in beschaving toe, en zeden aan, welke daarmede beter dan hunne vorige strookten. Op het tooneel van dezen voortgang der maatschappije kon zoodanig eene verandering niet wel plaats grijpen zonder de tusschenkomst der Marskrameren.

Voorts mogen wij hier nevens aanmerken, 't geen niet weinig strekt om het nut van dezen rang van lieden te verheffen, dat zij vaak door hun gedrag en zeden, niet minder dan door den verkoop hunner waren, toebrengen tot beschaving der Volken, onder welke zij verkeeren. Dit slag van koopbedrijf geeft hun vlugheid van vernuft en scherpte van oordeel. Steeds in de gelegenheid zich bevindende om zichzelven en hunne koopwaren aan te prijzen, krijgen zij de hebbelijkheid van een verpligtend en innemend voorkomen. — Op hunne reistogten hebben zij gelegenheid om de zeden van onderscheidene menschen en plaatsen te zien, en eene goede mate van wereld- en menschenkennis op te doen.

Met deze begaafdheden voorzien, is het in geenen deele te bevreemden, dat zij, zelfs in meer beschaafde Landen, als 't ware de beste spiegels eener meerdere verfijning worden, en veel, zeer veel toebrengen om de ruwheid weg te nemen en de lompheid te verzachten. Het is slechts weinige jaren geleden, dat een Jongeling uit een afgelegen gedeelte van *Schotland* naar *Engeland* toog, met oogmerk om een Marskramer te worden. Hij bereikte dit doel en meer; zijn handel werd uitgebreider; hij won veel gelds. Twintig jaren onvermoeid bezig geweest zijnde in dit zich meer en meer uitzettend handelbedrijf, keer-

Digitized by Google

keerde hij naar zijn Geboorteland weder, in alle opzigten als een Heer. Hij kocht een klein Landgoed, maakte er vele verbeteringen, en hield eene levenswijze, welke in dat oord veel wezenlijke beschaafdheid invoerde.

Dan, om de gevolgen van het levensbedrijf der Marskrameren verder voort te zetten, en op te merken den voortgang van de beschaving, door het bedrijf der reizende Marskrameren begonnen: wanneer nieuwsgierigheid, smaak en verbeelding, door herhaalde bezoeken in afgelegener streken zijn opgewekt, leeren de koopers dier waren vervolgens die eigenste Kooplieden op de Markten ontmoeten. Door, bij zoodanige gelegenheden, in meer dan gewone menigte zamen te komen, krijgen zij iets gezelligers in hunne zeden en voorkomen, en leeren met elkander wedijveren in behagelijkheid van opschik en wat tot zachtheid van zeden behoort. De tijd der Markt wordt een tijdperk, op 't welk hunne hoop uitziet, en bij 't welk de een en ander eenige vordering in beschaafdheid merkteekent. Elk komt van daar t'huis, met voornemen om den tijd ijverig te besteden, en iets op te zamelen, om ter volgende Jaarmarkt grooter inkoop te kunnen doen.

De geest van vlijtbetoon en gezelligheid, door deze middelen opgewekt, blijft werken, tot den tijd dat veelvuldiger zamenkomsten tot handelbedrijf noodig worden. Vaste Markten grijpen stand. De Marskramers worden Winkeliers, en de beschaving des bloeijenden lands neemt toe, wanneer geene tusschen beide komende oorzaken, van den handel onafhankelijk, zulks verhinderen.

Men houde dit voor geene hersenschimmige gevolgtrekking. De voortgang van vlijtbetoon en van weelde gaat in de daad met deze stappen voort. De Marskramers zijn ongetwijfeld van het beschrevene aanbelang in de Maatschappij. — Ik twijfel wel zeer, of de Societeit, om de kennis van den Christelijken Godsdienst in de *Highlands* en op de Eilanden van *Schotland* uit te breiden, niet beter deed met Marskramers dan Zendelingen derwaarts af te vaardigen, of liever, dat zij de twee karakters van Marskramer en predikenden Zendeling vereenigden.

Digitized by Google

HET GESCHRIFT VOOR MIJNEN VADER (*).

Voor u alleen zal dit Verhaal zijn, beste der Vaders! niets anders dan de zuiverſte waarheid zal het bevatten; gij zult het niet ontvangen, dan nadat ik uwe achting en liefde zal herwonnen hebben, of niet meer in wezen zijn zal: geen belang kan ik diensvolgens hebben om u te misleiden, in uwe oogen minder ſchuldig te ſchijnen. Dit vooral heeft mij doen beſluiten, om, hergene gij misſchien als eene verdediging zult beſchouwen, te vertragen; maar kan de Zoon, door u gekweekt, zich regtvaardigen, die in uwe voetſtappen moest treden, en in uwe heilige ambtsbedieninge u vervangen? Kan het zich verdedigen, het geliefde kind van de beste en verſtandigſte der Moeders, die het een voorbeeld van alle deugden gaf? Kan hij zich verdedigen, de vriend, de minnaar, de echtgenoot van PAULINA? Neen! hij verfoeit zichzelven, en zijne afdwaling kan geenerlei verontſchuldiging gedoogen. Doch ongetwijfeld was hij beſtemd, om, ten koste zelfs der deugd, en der tranen, welke hij u gekost heeft, degenen te redden, voor welke hij duizend levens zoude gegeven hebben, en voor welke hij meer dan het leven opofferde.

Ik zal dan mijne belijdenis beginnen. Laat mijne ziel nog eenige oogenblikken vertoeven bij die dagen der onſchuld en des geluks, in welke ik twee Moeders, eene Vriendin had, en in mijn geweten het zachte gevoel gewaar werd, dat ik harer liefde waardig was. Het was met deze zoo dierbare eigendommen, dat ik, na mijne tweede vacantie, naar *Jena* terugkeerde. Moedig dat ik uw Zoon en PAULINA's beſtemde Echtgenoot was, en misſchien ook dat ik in mijne ſtudien eenige vorderingen had gemaakt, dacht ik boven de meeste ſtudenten te zijn verheven, indien niet door het beuzelachtige voorregt van geboorte, althans door die des geluks, der zielsbegaafdheden, en (thans zeg ik het met ſchaamte, veel meer dan uit trotsheid) door mijn goed gedrag. Alleenlijk aan PAULINA denkende, geen ander vermaak dan in hare en uwe brieven vindende, was het voor mij kleine verdienſte, dat ik de vermaken ontweek, in welke mijne medeſtudenten mij wel zouden hebben willen medeſleepen. Het zekerſte behoedmiddel tegen de losbandigheid is eene gevestigde genegenheid, en bezigheid: beide deze redmiddelen bezat ik; ik aanbad PAULINA, en vurig beminde ik de ſtudie, vooral die

(*) Ten vervolge van *De twee Leeraars*; zie No. VII en VIII.

der Meet- en Wiskunde. Ongetwijfeld ſtrookten deze naauwkeurige wetenſchappen met de vlekkeloosheid van mijn karakter, met eenen, durf ik zeggen, aangeborenen afkeer van alles, hetgene van de regte lijn der regtvaardigheid en der waarheid afweek. GOD! wie zoude mij toen gezegd hebben. . . . Maar laat ik mijn Verhaal vervolgen. Aan de Univerſiteit had ik geenerlei naauwe verbindtenis gemaakt; evenwel had de jonge Baron VAN LENECK mij zoo vele beleefdheden bewezen, zoo ernſtig zocht hij mijne vriendſchap, dat ik zijn aanzoek niet geheel wederſtaan konde. Hij was rijk en verteerde veel gelds; hij deed mij duizend dienstaanbiedingen; hij vergenoegde mij met van hem eenige boeken en wiskundige werktuigen te leenen. Ik weigerde op zijne middagmalen tegenwoordig te zijn, die dikmaals Bacchusfeesten werden, en op de partijen, welke hij dikmaals gaf; doch dikmaals reden wij te zamen te paard uit; zeer geſteld was ik op deze ligchaamsbeweging, en de Baron had voortreffelijke paarden, van welke ik mij gaarne bediende.

Op een van onze toertjes, welke hij naar zijnen zin inrigtte, reden wij door een fraai dorp, *Lubelin* genaamd; de pastorij en de kerk lagen op eene hoogte, vanwaar men een heerlijk uitzigt had. De Baron ſloeg mij voor, dezelve te beklimmen; het voetpad, welk derwaarts liep, was zoo ſteil, dat wij genoodzaakt waren af te ſtijgen, en onze paarden bij den toom te leiden. Wij gingen langs het kerkhof, hetwelk rondom de kerk lag; wij bewonderden de landſtreek, en om er nog meer genot van te hebben, begaven wij ons op het plein der pastorij, vanwaar, zoo als de Baron zeide, ons oog een nog uitgebreider horizon zoude omvatten. Een meisje van zestien of zeventien jaren zat op den muur, die rondom het plein liep; met zoo veel aandachts las zij, dat zij ons niet zag binnen treden, en wij waren digt bij haar, toen zij het hoofd opligtte, verwonderd ſcheen, en met eene bevende ſtem ons vraagde, wat van ons begeeren was. „Een „betooverend gezigt te zien," antwoordde de Baron, haar met oogen aanziende, die mij niet aangenaam zouden geweest zijn, indien dit meisje mijne PAULINA geweest ware; doch genoeg was het, dat zij van hare ſekſe, van hare jaren, en, zoo als ik vermoedde, de Dochter van den Predikant was, om er mij deel in te doen nemen. Zij was bevallig, doch belangrijk vooral om haar voorkomen van onſchuld en opregtheid. Des Barons vurig aanzien belemmerde haar klaarblijkelijk; zij bloosde en wendde haar gezigt naar een anderen kant. Ik zeide haar het een en ander omtrent de fraaije ligging der pastorij, om haar van hare bedremmeling zich te doen herſtellen, en, den Baron in den arm nemende, wilde ik met hem henengaan; maar hij ſtond er op om te blijven, en zeide het onſchuldig meisje duizend ge-

Digitized by Google

gelaatstrekken, welke zij zelfs niet door een grimlach aanmoedigde; integendeel vertoonde zij eene zeer verlegene houding, en zag onophoudelijk naar de deur van het huis. Eens of tweemaal wilde zij zelfs henengaan; doch de Baron hield haar terug met eene vraag, of door het vatten van hare hand, welke hij in de zijne drukte. Ziende dat ik hem niet tot vertrekken konde bewegen, vraagde ik het meisje, of wij den Predikant niet spreken konden, welken ik onderstelde dat haar Vader was. Het antwoord was, dat ik het regt had. „ En ik," zeide ik, „ ben een Predikants Zoon, en leg er „ mij op toe om het zelf te worden; ik vereer en eerbiedig „ dien stand boven alle andere."

„ Gij hebt groot gelijk, Mijnheer," hernam zij: „ het doet „ mij leed dat mijn Vader niet te huis is; hij is kranken in „ een naburig gehucht gaan bezoeken, en het zal wel laat „ worden eer hij weeromkomt."

„ En zijne Dochter zal van haren kant een goed werk „ doen," zeide de Baron, zijn paard aan een der boomen van het plein vastbindende: „ zij zal huisvesting geven aan „ twee vermoeide reizigers, die haar verzoeken, een uur of „ twee bij haar te mogen rusten, alsmede een weinig water, „ melk of wijn: want ik heb een onuitsprekelijken dorst." Ik gevoelde alle de onwelvoegelijkheid van dit verzoek; het meisje gevoelde die insgelijks; zij liep naar den hoek van het plein, alwaar eene schoone bron ontsprong; op den rand stonden twee palmhouten kruiken; zij spoelde dezelve uit, vulde ze met helder water, en bragt ze met veel bevalligheids bij ons, ons om verschooning vragende, dat zij, bij haar Vaders afwezigheid, niets anders ons konde aanbieden. Men was wel genoodzaakt te drinken en haar te bedanken, hetgene de Baron met een weinig te veel drifts deed. Verschrikt, vlugtte zij met de snelheid van eene hinde, trad in huis, en wij hoorden haar van binnen de deur grendelen. De Baron zocht zijne kwade luim onder gekscheren te verbergen; hij verzekerde, dat, indien hij alleen geweest ware, zij minder schuw zoude geweest zijn. „ Maar," voegde hij er nevens, „ ik zal mij niet laten foppen; het bekoorlijk „ vogeltje zal weldaast uit zijne kooi komen, en ik zal alle „ mijne strikken spannen om het te vangen." Thans wetende dat het meisje in veiligheid was, lachte ik met hem over hare dwaasheid, mij verzekerd houdende dat hij 's anderendaags er niet meer aan zoude denken. Hij wachtte eenige oogenblikken; eindelijk ziende dat er niemand zich vertoonde, steeg hij te paard, en stemde in ons vertrek. Op onze terugreis bekende hij mij, dat geen bloot toeval hem aldaar had gebragt; dat hij reeds meermalen LOUIZA WERNER had ontmoet, welker naam hij zeer wel kende, en dat van hare lieve ongedwongene houding het hoofd hem omliep. Zints eenige

weken had hij gelegenheid gezocht om haar te spreken, doch zij was hem telkens ontkomen; maar hij had er zich op gezet, en besloten, alles te ondernemen om haar te temmen. „Ik had gedacht," voegde hij er nevens, „dat men u, als „een Predikants Zoon, en met den lof van zedigheid, wel„ke u nagaat, minder zoude wantrouwen; dat gij in de ves„ting zoudt kunnen doordringen, en mij aldaar kundschap „bezorgen." Met verontwaardiging verwierp ik dit denkbeeld; ik deed de zedekunde, de geregtigheid, de menschelijkheid en alles spreken, wat ik konde bedenken, om hem van dit hatelijk ontwerp af te trekken. Lagchende hoorde hij mij aan, en zeide, dat ik verwonderlijk fraai predikte, maar dat hij mij riedt, mijne predikatien voor den kansel te bewaren; dat zij hem niet zouden overtuigen, en dat hij mijne vermaningen en hulp wel konde missen. En, inderdaad, van nu af aan verzocht hij mij niet meer, hem op zijne toertjes te vergellen, en haalde mij niet meer aan. In zijne genegenheid werd ik vervangen door een jong Student, welken hij dacht minder streng te zullen wezen. Het was mijn waarde ERNEST, tot wien ik toen in geenerlei betrekking stond; alleenlijk wist ik, dat het een jongeling was, belangrijk om zijne zeden en zijne omstandigheden. Zijn Vader, SCHMITT genaamd, was een rijk koopman geweest, in eene stad, niet verre van *Jena* gelegen; ongelukkig was hij in zijnen handel, leed bankeroeten, en stierf van hartzeer, een eenigen ouderloozen Zoon nalatende, als zijnde diens Moeder reeds te voren overleden. Naauwelijks konde men van zijn schitterend fortuin zoo veel redden, dat men den jongen ERNEST konde groot brengen; hij werd naar de Universiteit gezonden, om hem in staat te stellen tot het bekomen van een beroep. Uit den aard schroomachtig, en alle gelegenheden, om kosten te maken, vermijdende, had hij met niet één Student bijzondere kennis gemaakt, en leefde zeer afgezonderd. Onverhoeds zocht hem de Baron VAN LINECK op, deed hem allerlei aanbiedingen, welke ERNEST niet durfde van de hand wijzen, hoewel hij mij sedert heeft verzekerd, dat hij nooit den Baron had bemind; maar hij liet zich medeslepen. Zij werden onafscheidbaar: alle dagen at ERNEST bij zijnen nieuwen Vriend, en alle namiddagen zag ik hen den weg naar het dorp oprijden, alwaar LOUIZA woonde. Nooit speet het mij, kan ik u zweren, dat ik aan deze toertjes geen deel meer had, wier oogmerk zoo strijdig was met mijne beginselen; doch mijn geweten was er verre af van gerust te zijn; des Barons slechte oogmerken omtrent dit belangrijk meisje waren mij bekend, en ik liet hem dezelve voortzetten, zonder te trachten haar te behouden, zonder er haren Vader van te verwittigen! Indien het mijne PAULINA geweest ware, welke dusdanig een gevaar dreigde, wat al verpligtingen

gan zoude ik niet aan den man gehad hebben; die over haar gewaakt en haar verderf verhoed had! En is het niet onze eerste pligt, voor anderen te doen, hetgene wij willen dat voor ons gedaan worde? Indien ik eene Zuster had, die zich in zulk eenen stand bevond, zoude ik haar niet moeten beschermen? En LOUIZA scheen mij mijne Zuster te zijn. Zoo wel als ik, de Zoon, was zij de Dochter van een Dorpspredikant; zoo jong, zoo ongelukkig! Ik had naar haren Vader vernomen; men had hem mij beschreven als een man van weinig middelen, zeer hard en zeer gierig; zints een jaar was hij weduwenaar, en woonde met zijne Dochter alleen, van welke hij geen werk maakte, en eene oude dienstmeid, aan welke hij de zorge, om op haar te passen, toevertrouwde, en die gemakkelijk was te winnen. — Ik beefde van alle de gevaren, van welke LOUIZA omringd was; en dewijl ik toevallig daarvan onderrigt was, oordeelde ik mij verpligt, haar te beschermen. — Maar hoe zoude ik dit aanvangen? Een Vader, zoo als men hem mij had beschreven, zoude die mij willen hooren? En indien hij in mijne vrees deel name, zoude hij dan zijne Dochter niet met eene strengheid behandelen, voor welke ik haar had willen behoeden? In een geschrift, bestemd tot het doen van belijdenis van mijne misdaden, wil ik niet verbergen, dat de valsche schaamte, om des Barons vertrouwen te verraden, en in zijne oogen voor een verklikker te worden aangezien, mij insgelijks terug hield. Kwam hij eens op den inval, dat het eene lage wraakoefening over zijne tegenwoordige koelheid was? En deze drogredeneringen en de zwarigheden wederhielden mij, eenige dagen, van het doen van eenigen stap: evenwel, het beeld van dit lief en jong meisje, het slagtoffer misschien der losbandigheid, vervolgde mij onophoudelijk. Drie of viermalen, op onderscheidene tijden, wandelde ik rondom de pastorij, trad zelfs op het plein; ik wilde LOUIZA zien, haare vriendschap, haar vertrouwen winnen; ik ontmoette haar niet. Tweemaal vond ik bij de bron de meid, die bij haar diende; ik sprak haar aan; zij was zeer norsch; en als ik haar zeide, dat ik hare jonge meesteres een oogenblik wenschte te spreken, deed een droog en ruw antwoord mij denken, dat zij mij zelf beschuldigde van hetgene ik wilde voorkomen; doch dit stelde mij niet gerust omtrent des Barons aanslagen, die middelen bezat om te verkrijgen hetgene mij werd geweigerd. Ik noemde zijnen naam bij de dienstmaagd; ik zeide haar, dat wij met ons beiden op dit plein geweest waren, en dat hij mijn vriend was. Zij schudde het hoofd met eene houding van wantrouwen, mij zeggende, dat zij mij nooit bij hem gezien had. „ Gij ziet hem dan somtijds?" —„ Wat raakt „ dat u?" hernam zij: „ gij zijt wel zeer nieuwsgierig." Zij ging heen, en ik werd verstrekt in mijne vrees.

's Anderendaags besloot ik, derwaarts weder te keeren, aan de deur der pastorij eenvoudig aan te kloppen, en te verzoeken om den Predikant te zien; niet dat ik voor als nog voornemens was, hem over zijne Dochter te spreken, maar ik zoude hem hebben leeren kennen, en misschien het oogenblik gevonden om LOUIZA te zien, of haar een brief te overhandigen, welken ik in allen gevalle gereed hield. Niet beter dan de voorgaanden gelukte mij deze poging; de onbermhartige oppasster kwam mij zeggen, dat de Predikant aan zijn werk was en mij niet konde ontvangen; verpligtende voegde zij er nevens: „Hoewel gij een zeer mooije jongen zijt, Mijn„heer de Student, gij hebt hier niets te maken." Droevig ging ik vandaar, en had schier besloten, het lot eener inderdaad belangrijke, doch mij weinig bekende persone, aan de Voorzienigheid over te laten. De dienstmaagd, die mij zoo weinig aan de hand wilde gaan, was of eene onomkoopbare oppasster, of in des Barons belangen; misschien had LOUIZA, als reeds verleid, mijne hulp niet meer noodig; maar indien het nog tijd ware .... Vol van gedachten over hetgene mij te doen stond, bevond ik mij voor de herberg van het dorp; ik had dorst; ik was vermoeid van mijn wandelen; ik trad binnen, om, onder het drinken van een glas bier, wat te rusten. Naauwelijks zat ik, of de welbekende galop van des Barons Engelsche paarden trok mij uit mijne mijmering; ik trad naar het venster, dat open stond; ik plaatste mij achter de gordijn, zoodat ik zien konde zonder gezien te worden. Welhaast reden er twee Cavaliers voorbij; het waren ORESTES en PILADES, zoo als de Baron en zijn geliefde ERNEST toen genoemd werden. „Mijn geduld is „ten einde," sprak de Baron; „maar vandaag zal ik weten, „hoe ik het moet aanleggen; van LOUIZA ben ik verzekerd, „dit is het voornaamste, en ...." Zij waren voorbij; ik hoorde niets meer; ik zag hen afstijgen, en al pratende de hoogte beklimmen, welke naar de pastorij leidde.

„Wie zijn die Heeren?" zeide ik tot den waard, die met zijne vrouw voor de deur stond. „Twee Studenten „van *Jena*; gij zult ze wel kennen. Een van hen, die de Ba„ron genoemd wordt, heeft het oog op de Dochter van „onzen Predikant, die zoo schoon is als alle de Engelen in het „Paradijs. Genoegzaam dagelijks komen zij hier; de Ba„ron gaat zijn hof maken bij den Leeraar, en de andere „komt hier, om met de paarden op hem te wachten; het „overige verstaat zich, wat dat zeggen wil. Maar ik ver„koop mijn bier, mijn wijn, mijn hooi en mijn haver, en „ik vind dat alles kostelijk gaat."

„Ik niet," zeide de brave vrouw; „ik vind dat alles zeer „sleeht gaat. Deze jonge Juffer LOUIZA, zoo onschuldig als „een eerstgeboren kind, die hare moeder nooit verliet! Wat-

„zou-

Digitized by Google

„ zoude de arme Dame zeggen, die haar als haar ſchat be-
„ waarde? Ach! praat mij niet van een jong meisje zonder
„ moeder, en zoo digt bij eene Akademie! Ik hoop zoo
„ lang te leven dat de mijnen getrouwd zijn.... Wie zou
„ dat van Juffer LOUIZA gezegd hebben?" — „ Wat hebt gij
„ er tegen, vrouw! een Baron, geheel in het goud gegalon-
„ neerd! dat blinkt mooi in de oogen van een jong meisje;
„ men ziet het niet alle dagen." — „ Ach! dat is hetgeen
„ mij ſpijt; ware het nog de andere! Maar zie daar hem al-
„ leen terug komen; ach, lieve Heme!!" De waard trad toe,
om de paarden over te nemen; ERNEST ſprak geen woord;
hij ging in den tuin: „ Zoo doen zij altijd," ging de vrouw
voort; „ hij blijft daar in den tuin, om er een uur of twee
„ te loopen mijmeren, tot dat de verliefde weeromkomt. Wa-
„ rentig, die man daár moet zich wel vervelen; ook ſpreekt
„ hij tot niemand een woord." Inderdaad, ik zag hem met de
armen over elkander en met een hangend hoofd wandelen.
Straks beſloot ik hem aan te ſpreken, en mijn best te doen,
om de gevoelens van eer, welke zijn beminnelijk gelaat aan-
kondigde, in zijnen boezem te doen ontwaken. Vóór zijne naau-
we verbindtenis met den Baron, had ik dikmaals met lof van
hem hooren ſpreken, en verlangde vriendſchap met hem te
maken; maar hij was niet zeer ſpraakzaam, en ik vergenoeg-
de mij, hem met onderſcheiding te bejegenen, als ik hem
ontmoette. Sedert eenigen tijd hoorde ik zeggen, dat hij
zijne ſtudiën verwaarloosde, en dat zijn edele en rijke Vriend
hem tot eene ſpilzucht vervoerde, voor welke zijn vermogen
niet berekend was: doch de rol, welke hij bij deze gele-
genheid ſpeelde, kwam mij nog veel ſlechter voor. Het
ſpeet mij bijkans zoo zeer om zijnent- als om het meisjes
wille; zijn voorkomen behaagde mij, en ik vond eene dub-
bele beweegreden om hem aan te ſpreken. Ik ging dan in
den tuin, die vrij groot was; hij wandelde, en zag mij niet
voor dat ik digt bij hem was. Ik groette hem; hij zag op,
en groette mij naauwelijks wederom; hij ſcheen niet verwon-
derd te zijn, maar zijn gelaat vertoonde de gemengde trekken
van gramſchap en ongerustheid.

„ Waar hebt gij toch den Baron gelaten?" vraagde ik hem,
om aan de praat te komen; „ ſlechts een oogenblik verleden
„ waart gij bij elkander." Hij fronste zijn voorhoofd. „ Van-
„ waar hebt gij ons gezien?" vraagde hij op zijne beurt.
„ Uit het venſter van de herberg heb ik u met u beiden
„ naar de paſtorij zien gaan: is de Baron daar gebleven?" Hij
aarzelde een oogenblik en werd telkens ſomberder; eindelijk
zeide hij met eene ontſtelde ſtem: „ Niets verpligt mij, op
„ vragen te antwoorden, die mij voor het minst vreemd
„ zouden voorkomen, indien de beweegreden daarvan mij
„ onbekend ware. Ja, Mijnheer! mijn Vriend de Baron

Digitized by Google

„ VAN LENECK is gebleven alwaar gij niet zijt binnengelaten „ en waar ik hoop dat zulks nimmer zal gebeuren."

Gij kent mij, mijn Vader! en zult alles begrijpen, wat dit antwoord mij deed gevoelen; doch gewoon mijzelven te wantrouwen, wanneer ik voelde dat ik toornig werd, en mij eenige oogenblikken te bedenken, bedwong ik mij en zag hem zwijgende ſtijf aan: iets in het binnenſte van mijn hart zeide mij, dat deze arme jongeling misleid werd. „ Mijnheer „ SCHMITT!" zoo ſprak ik eindelijk, „ hoor naar mij: wilt gij „ mij eene eenvoudige en openhartige uitlegging geven van „ hetgene gij mij gezegd hebt? en ik zal er, op mijne beurt, „ eene van mijn gansch gedrag geven, en van de beweegredenen van het bezoek, welk ik getracht heb af te leggen; die „ verklaring, geloof ik, zal u volkomen voldoen; zelfs zal „ ik u niet verbergen, dat ik met dat oogmerk mij bij u ver„ voegd heb. Tot op dit oogenblik, ERNEST! heb ik zeer „ goede gedachten van u gehad; tegenwoordig zoude ik in„ tegendeel zeer ſlechte gedachten kunnen hebben, en, „ naar het uiterlijke over u oordeelende, denken, dat gij de „ lage medepligtige van den jongen lichtmis waart, dien gij „ uw' Vriend noemt; maar ik verlaat mij op dien ſchijn niet, „ en wil u alleen gelooven. Verzet u insgelijks, ERNEST! „ tegen de opſtokingen, waarvan men zich bedient om u te„ gen mij voorintenemen, en wees verzekerd, dat mijn eenig „ oogmerk is, de redder der deugd en de beſchermer der „ onſchuld te zijn."

Zulk eenen toon van waarheid zette ik ongetwijfeld op deze woorden, dat hij er door overhoop geworpen werd; zijn gelaat kreeg eene andere uitdrukking. „ Wel „ dan!" zeide hij, „ ik zal mij ronduit verklaren; antwoord „ mij eveneens. Gij bemint LOUIZA WERNER, en zijt ver„ ſcheidene malen hier geweest om haar te ſpreken."

„ Het laatſte is waar," hernam ik; „ die hoop alleen heeft „ mij herwaarts gedreven, en ik ſchaam het mij niet. Ik „ bemin LOUIZA niet: want ik bemin met mijne geheele ziel „ PAULINA HALDER, aan welke ik verloofd ben, en zal nim„ mer eene andere beminnen. Slechts eenmaal heb ik LOUI„ ZA gezien; maar ik ſtel belang in haar, en wilde wel, in„ dien het nog tijd ware, haar uit het grootſte gevaar ver„ losſen." — „ Haar verlosſen! LOUIZA?... uit welk ge„ vaar, FREDERIK? In 's Hemels naam, verklaar u! Zij loopt „ geenerlei gevaar, verzeker ik u. Mijn eenig oogmerk „ mijn eenige wensch is, haar de gelukkigſte der Vrouwen „ te maken."

— „ En daartoe laat gij haar dagelijks alleen bij hem, die „ haar verderf heeft gezworen?" Hij werd bleek als de dood, en was genoodzaakt, tegen eene ſchutting te leunen; naauwelijks was hij in ſtaat, met eene bevende ſtem te zeggen:

gen: „ God! welk een fluijer ligt gij op! Ga voort, in „ 's Hemels naam! waarop rusten uwe onderstellingen?"

„ Ik maak geene onderstellingen," zeide ik, hem ondersteunende en op eene bank doende nederzitten; „ bedaar „ wat, en gij zult alles weten. Arme ERNEST, van dit oogenblik af houd ik u voor onschuldig, en kan u alleen beklagen." Hierop verhaalde ik hem, zonder iets te verbergen, mijn laatste toertje, welk ik met den Baron gedaan had. Zwijgende luisterde hij naar mij, met de hand op de oogen. „ Trouweloozen!" riep hij, toen ik geëindigd had, „ hoe „ hebt gij met mijne ligtgeloovigheid gespeeld!"

Vervolgens verhaalde hij mij, dat hij zints drie jaren op LOUIZA smoorlijk verliefd was. Mevrouw WERNER hende zijne liefde en begunstigde dezelve; op haar sterfbed bide zij de hand harer Dochter in die van ERNEST, en stierf, hem zegenende; doch sedert haren dood had de oude Leeraar, die hem niet rijk genoeg vond, en die zijne Dochter aan een ouden Schout wilde uithuwen, die haar zonder uitzet vroeg, met ERNEST twist gezocht, en hem aangezegd, dat hij van alle voornemen van vereeniging tusschen hem en zijne Dochter voor altijd afzag; verbiedende hem voorts zijn huis, en LOUIZA om hem te zien. Hoe kan zulk een tirannisch bevel gehoorzaamd worden, wanneer men zijn hart kwijt is? Zij vonden middel om te schrijven, en zelfs nu en dan elkander te zien. Maar, het zij dat de Vader zulks vermoedde, of er voor beducht was, hij werd strenger; LOUIZA mogt niet buiten het plein komen, en het was den armen ERNEST niet meer mogelijk haar te ontmoeten. Hij was wanhopig; toen de Baron, ongewijfeld door de dienstmaagd onderrigt, welke hij had omgekocht, zijne vriendschap zocht, en hem toertjes te paard voorsloeg. — Reeds de eerste keer bragt hij hem als bij toeval in LOUIZA's dorp, en, even zoo als hij met mij had gedaan, reide hij hem voor om bij de kerk en de pastorij af te stijgen, om het fraaije uitzigt te genieten. ERNEST, sterk aangedaan, zoude zijn leven hebben gegeven om derwaarts te durven gaan; maar hij vreesde, den ouden Leeraar te zullen ontmoeten, of LOUIZA te doen ontstellen: daarom weigerde hij aldaar af te stijgen, en vertrouwde aan zijnen nieuwen Vriend, die sterk bij hem aanhield, de redenen zijner weigeringe. De Baron drong niet meer, scheen getroffen van zijn ongeluk, en zeide hem, op middelen, om het te verzachten, te zullen denken: „ Naardien „ de pastorij u verboden is," zeide hij, „ ga er dan ook „ niet meer; ik zal mijn best doen om er alleen binnen te „ komen, en mijne vriendschap voor u zal mij voordrijk maken. Geef mij slechts een paspoort aan uwe jonge vrienden, en alles zal ons gemakkelijk worden. Ik neem uwe briefwisseling op mij; ik zal mij bij den Vader indringen;

ik

„ ik zal van u als mijnen besten vriend spreken, en, dat
„ hij een liefhebber van geld is en het noodig heeft, zult
„ gij er geen gebrek aan hebben. Wilt gij het opzigt heb-
„ ben over mijne landgoederen? gij zult de rijkste Rentmeester
„ van geheel *Duitschland* zijn. Wilt gij Schout worden,
„ zoo als uw medevrijer? gij zult het met veel grooter in-
„ komsten zijn. Wilt gij Predikant worden? ik bied u een
„ voordeelig beroep aan, hetwelk te mijner begevinge
„ staat. Wij zullen ons oogmerk bereiken; wees daarvan
„ verzekerd; de zaak is alleen, toegang te bekomen, te
„ spreken, te overreden; en dit neem ik op mij, mij ge-
„ lukkig achtende, eenen Vriend gelukkig gemaakt te heb-
„ ben." ERNEST, onkundig dat hij LOUIZA reeds gezien had, dacht geen kwaad; hij voedde zijn hart met hoop, en wijdde zich hem toe, die hem dezelve wedergaf. „ Bij-
„ kans," zeide hij, „ was ik hem te voet gevallen, en noem-
„ de duizendmaal den man mijnen weldoener, die mij meer
„ dan het leven wilde benemen."

(*Het vervolg hierna.*)

LES VAN MINERVA.

Flora, 't hoofd omkranst met rozen,
Dwaalde eens door de velden rond,
Waar zij, met een kroon van aären,
Ceres bij een' akker vond.
Trotsch op al den tooi van bloemen,
Ziet zij 't golvend goudgeel graan,
Eerlang rijp voor 's maaijers sikkel,
Met een smalend lachjen aan.
„ Ei, wat kroon hebt ge, ô Godinne!
„ Uitgekozen voor uw hoofd!
„ Siert ge u met een stervend struikje,
„ Van het vrolijk groen beroofd?
„ Neen, uw dorre halmen voegen
„ Bij mijn bloemenperken niet:
„ Mij behooren de offeranden,

„ Die

Digitized by Google

„ Die u 't ſuffend menschdom biedt."
Ceres zwijgt ... en Flora dartelt
Vrolijk door het lagchend veld,
Tot ze, in 't eind het hupplen moede,
Weder naar d'Olympus ſnelt.

Ras vervliegt de vruchtbre zomer:
Sneeuw en hagel vallen neêr;
Stormen rooven dorre bladen
En geen knopje zwelt er meêr.
Ziet, nu noodigt haar Minerve
Tot een togtje naar beneên,
Leidt haar door dezelfde velden,
Langs denzelfden akker heên.
„ Waar," zegt Flora, „zijn mijn bloemen?"
„ Alle dor en dood, mijn kind!
„ Hier verſchroeid door middaghitte,
„ Daar geſchonden van den wind."
Peinzend zwijgt het blozend meisje:
Maar Minerve neemt haar hand,
Voert de ſchoone naar een hutje,
Waar een koestrend vuurtje brandt.
Daar bemerkt ze een teedre moeder,
Met een' zuigling op haar' ſchoot,
Knaapjes in een' kring gezeten,
Bloeijend' als het morgenrood.
„ Hoe," roept Flora, „ hier nog rozen,
„ Nu geen grasſpier 't veld verſiert
„ En geen needrig madeliefje
„ In verdorde weiden tiert! "
„ Lieve! zegt Minerve vriendlijk,
„ 't Bloemke, dat uw oog bekoort,
„ Is de vrucht van 't voedzaam koren,
„ Sproot uit dorre halmen voort."

Schaam

Digitized by Google

Schaamrood vliegt zij heen en huldigt
Nu de milde Gnaangodes,
Dankend', van den waan genezen,
De achtbre Wijsheid voor haar les.

H. V. L. Jr.

MONTESQUIEU'S KARAKTERSCHETS DES HERTOGS VAN BERWICK.

De Hertog VAN BERWICK heeft als Maarschalk groote eere ingelegd. Zijn Karakter als Mensch is minder bekend, doch verdient niet minder bewonderd te worden. MONTESQUIEU schetst hetzelve in dezer voege: „'t Was onmogelijk, den „Hertog VAN BERWICK te zien, en niet op de Deugd te verlieven; zoo zeer straalde in alles door de bedaardheid en „het geluk zijner ziels gestelten'sse. Niemand wist beter dan „hij zich voor buitensporigheden te wachten, of, indien ik „mij zoo mogt uitdrukken, zich buiten de valstrikken der „Ondeugd te houden. Hij bezat eene groote mate van Godsdienstigheid, was de Kerkelijken zeer toegedaan, doch wilde „zich in geener voege door hen laten beheerschen. Niemand „volgde stipter dan hij de voorschriften des Christendoms, „die lieden in de groote wereld het moeijelijkst te volbrengen vallen. Geen mensch, met één woord, betrachtte den „Godsdienst zoo veel, en sprak er zoo weinig van. Nooit hoorde men uit zijnen mond de taal der kwaadsprekendheid; nimmer prees hij iemand, dan die hij oordeelde lofspraak verdiend te hebben. In de Werken van PLUTARCHUS heb ik, „op eenen afstand, gezien, wie groote Mannen waren; in „Hem beschouwde ik, van nabij, wat zij zijn."

ZINRIJK GEZEGDE VAN CATO.

Iemand betuigde CATO den Ouden zijne verwondering, dat men geene Eerzuil voor hem had opgerigt, daar toch Mannen van ongelijk mindere verdiensten die eere wedervoer. „Ik heb liever dat men vrage," was het antwoord van CATO, „waarom mij deze eer niet wedervaren zij, dan „waarom men mij dezelve hebbe toegedaan."

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER HET BELANGRIJKE DER BRIEFVERZAMELINGEN VAN GEWIGTIGE PERSONEN.

Door

Mr. P. J. B. C. VAN DER AA.

(Vervolg en slot van bl. 366.)

Den medegedeelden Brief van JACOB HEEMSKERK schreef hij den 16 Februarij 1636, en dus een jaar vóór dat zijne *Batavische Arcadia* voor het eerst het licht zag. Deze brief vereenigt in zich, zoo ik mij niet geheel bedriege, alle die eigenschappen, welke ik meende in eenen eigenlijken gemeenzamen brief te mogen vereischen. Immers dat deze brief alomme blijken draagt van niet te voren overdacht, maar zoo als het de geest opgaf uit de pen gevloeid te zijn, is zeker de aandacht niet ontglipt. De stijl is ongekunsteld, vrij en los, de aanhalingen voegzaam, de voorbeelden wel ter snede aangevoerd, de vergelijkingen bij uitstek gepast en behoorlijk volgehouden; en alle deze sieraden zoo ter nedergesteld, als de natuur die aan de hand deed: want het zij hij een gedicht bij eene schilderij of bij een bezield ligchaam vergelijke, het zij hij ons de verbeelding schildere als een spiegel, waarin de geestige invallen als een aangezigt verschijnen en weder verdwijnen, het zij hij een geesteloos vers onder de gedaante van *het beeld van Pygmalion* voorstelle, en de al te keurige beschaafdheid der woorden door de zachtheid van vloeiend bevallig uitdrukke, overal is het natuurlijk en ongezocht; de woorden en uitdrukkingen behooren allen tot de taal der beschaafde gemeenzame verkeering, nimmer statelijk of gedrongen, nimmer laag of plat.

Digitized by Google

Maar ook wat den inhoud van dezen brief aangaat, is dezelve juist geschikt, om ons den geheelen geest des Schrijvers te doen bevatten; hij zelf berigt daarin, dat hij zich den zoetvloeijenden OVIDIUS bovenal ter navolging heeft voorgesteld.

En waarlijk, dat ook onze HEEMSKERK die zoetvloeijendheid met OVIDIUS gemeen had, zoo dat, gelijk men van dezen zeide, *dat hij zoo gemakkelijk dichtte, alsof de woorden van zelve schenen de maat te volgen*, men ook van HEEMSKERK zeggen kan, dat zijne woorden zonder dwang zich als van zelve naar maat en rijm schijnen te voegen, is overvloedig blijkbaar uit de losse dichtstukjes, die hij, als welriekende bloemen, hier en daar op het veld zijner *Batavische Arcadia* met eene losse hand gestrooid heeft. Het zij mij vergund, hiervan iets ten bewijze aan te voeren.

Onze Dichter plaatst zijne jonge reizigers op het strand der zee, waar zij, aardig koutende, zich vermaken; terwijl de minnaars verscheidene letteren en minneteekentjes (zoo als hij zich uitdrukt) in 't zand schreven. „ Een „ daarvan had een geheel gedicht op zijne beminde *Roze-* „ *mond* dus aan het zand toebetrouwd. Middelerwijl „ komt de naderende vloed en de oploopende zee, (al te „ nieuwsgierig om te zien wat hij schreef, eer hij 't nog „ volschreven had) wischte met eene overreikende golf zij- „ nen vruchteloozen arbeid uit; de minnaar, hierover „ bewogen, schrijft wat hooger op in 't zand:

„ Rol, zoute zeevloed, rol vrij aan,
„ Omgrond de letters, die hier staan;
„ Schoon dat gij die hebt uitgewreven,
„ En met u t'zeewaart ingedreven,
„ Mijn hert is 't blaarje van de min,
„ Om dieper daar te schrijven in,
„ Niet met een pen, maar met zijn schichten,
„ Dat, 't welk ik niet vertrouw mijn dichten."

Hier immers rollen de verzen zoo gemakkelijk als de golfjes der zee; en te meer moet dit verwondering baren, als men opmerkt, dat dit een Naam-dicht is, dewijl de eerste letters dezer regels, zoo als zij volgen, den naam van *Rosemond*, gelijk men dien destijds gewoonlijk schreef, uitdrukken, zonder dat men eenige daardoor ontstane gedrongenheid vinden kan.

De overige eigenschappen, die den geheelen OVIDIUS uit-

Digitized by Google

uitmaken, vinden wij allen in den voor ons liggenden brief weder.

OVIDIUS was in zijn dicht, gelijk wij weten, *ongedwongen*, *natuurlijk*, *rijk in verbeelding*, *overvloedig in woorden*.

Zijne ongedwongenheid veroorzaakte in hem dien afkeer van naauwkeurige beschaving en al te keurige netheid, aan welke wij in dezen brief van HEEMSKERK zeer gepast herinnerd worden. Dit in OVIDIUS heerschende zwak haalde hem de verwijtingen van QUINTILIANUS (*) en SENECA op den hals, die hem beschuldigden van te groote eigenliefde, omdat hij zijne fouten niet verbeterde, en hetgeen hij zorgeloos heen dichtte liet staan gelijk het was. Dan, die schijnbare zorgeloosheid deed echter bij OVIDIUS noch orde, noch uitdrukking, noch maat verloren gaan.

Als zoodanig komt ons ook HEEMSKERK in dezen brief voor. Immers, behalve dat hij in het verhaal van het voorval met den Heere CATS dit zelf belijdt, wijst zijn schrijftrant ten duidelijkste aan, dat hij de denkbeelden en woorden ter nederstelt, zoo als die uit de pen vloeijen; en echter is hier zoo min wanorde en verkeerde uitdrukking, als in zijne gedichten mateloosheid te vinden. Zijne losheid is, even als bij OVIDIUS, eene ware schoonheid, aan het onderwerp voegende, daar hij meestal vrolijk en boertende schreef; immers men voert geene jeugdige herdersknapen ten dansrei aan met eenen statigen tred, even min als men een deftig staatsman al huppelende naar de raadzaal geleiden zal.

OVIDIUS is geheel *natuur*; zijne beschrijvingen zijn levendig en schilderachtig, zijne stellingen juist en treffend, zijne vergelijkingen gepast en welgekozen; hierin draagt hij de echte kenteekenen van eenen geboren Dichter, niet van iemand, die zich angstig gewrongen heeft om het te worden; nergens verraadt zich een verborgen lust of begeerte, om, ondanks zijnen aanleg, aardig of zinrijk te zijn. Te regt dus noemt de jonge SCALIGER (†) OVIDIUS gemakkelijken trant onnavolgbaar; want zijne gedachten, gemakkelijk, vloeijend, te zamenhangend en on-

(*) *Institut. Lib. X. C. 1. M. SENECA, L. II.*

(†) *Scaligerana Secunda.*

ongedwongen voor te ſtellen, is het werk der natuur, niet der kunst. En dit alles vinden wij ook omtrent HEEMSKERK in dit zijn ſchrijven. Alle de kort op elkander volgende beelden, aardige vergelijkingen en ingelaschte verhalen, ſchijnen invallen van het oogenblik, zoo natuurlijk, dat wij ons verbeelden HEEMSKERK te hooren praten; en het geheel hangt echter uitmuntend zamen.

De *rijkdom van verbeelding* en *overvloedigheid in woorden* zijn echte kenmerken van OVIDIUS; en niemand zal loochenen, of de onderhavige brief van HEEMSKERK ſtrekt ten onwederſprekelijken bewijze, dat hij hierin zijnen voorganger niet behoeft te wijken.

De geleerde ROSTEAU (*) meent daarin eene reden tot berisping te vinden, en beſchuldigt OVIDIUS, dat hij alles zoo ineendrong als een ſtroom van verbeelding het opleverde; anderen hebben het misprezen, dat hij dikwijls vele woorden gebruikte, om iets uit te drukken, hetgeen hij met weinige zeggen konde. Deze beſchuldigingen zouden ook misſchien op HEEMSKERK paſſen; maar, het zij hoe het wil, hij blijft, even als OVIDIUS, een aangenamen, zinrijken, onderhoudenden prater, die niemand vervelen zal; en als zoodanig leeren wij hem uit dezen brief kennen.

Dan, omtrent des Schrijvers *karakter* en *wijze van denken* en *doen* is deze brief almede gansch niet onbeduidend.

Wij zien er uit, dat hij gulhartig aan zijnen Neef ten behoeve van anderen, zonder dat hij eens wist wie zij waren, zijnen wijzen raad had medegedeeld, en dat hij zelf op dien raad weinig prijs ſtelde, althans niet hoovaardig was.

Wij gevoelen vervolgens, zoo geheel met hem, de ſpijt, die hij gevoelde, dat hij, buiten reden, van onvoorzigtigheid omtrent eens anders geheimen was verdacht geworden, en de innerlijke vreugde, die het hem baarde, van die verdenking gezuiverd te zijn.

Hij ſchijnt ook door zijnen Neef over deszelfs eigene zaken te zijn geraadpleegd en hem zijnen goedkeurenden raad mede te deelen, en in den geheelen brief heerscht de toon der gulle openhartigheid.

Dit geſchrift vertoont ons dus HEEMSKERK, niet alleen als bevalligen en waardigen Schrijver, maar als de vraagbaak van

(*) ROSTEAU, *Sentimens ſur quelques Auteurs*

Digitized by Google

van vrienden en bekenden, als den gedienſtigen, gevoeligen, gullen vriend.

Ik verbeeld mij daarom niet ten onregte dezen brief te mogen aanhalen, als een bewijs, dat er ook van onze achtenswaardige Nederlanders gemeenzame brieven voorhanden zijn, die, even als die van CICERO, bij uitſtek dienſtig zijn zouden, om ons gewigtige perſonen van naderbij te leeren kennen.

Niet minder voldoende te dezen opzigte, ſchoon van eenen geheel anderen aard, is mij voorgekomen een brief, door DIRCK RAPHAELSZ KAMPHUYZEN, op den 15 of 25 April 1624, aan REM BISSCHOP, *Koopman te Amſterdam*, en Grootvader van den genoemden Advocaat-Fiscaal VAN LIMBORCH, geſchreven.

Wij weten, dat KAMPHUYZEN, in 1568 te *Gorkum* geboren, eerst tot de Schilderkunst opgeleid, waarin hij wel ſlaagde, zich vervolgens op de kennis der Latijnſche tale en de beoefening van Godgeleerdheid en Dichtkunde toeleide; zoodat hij, in den jare 1619 en vroeger, Leeraar in de Gemeente te *Vleuten* was. Een Leerling en Vriend van ARMINIUS zijnde, wiens gevoelens hij voor een groot deel was toegedaan, deelde hij aanmerkelijk in de vervolgingen en rampen, die destijds de zoodanigen troffen. Bevorens had hij in den Schooldienst een goed beſtaan gevonden; doch dezen verlatende, om het Predikambt te aanvaarden, had hij met kommer en gebrek te worſtelen. Gedurig verjaagd en gedurig vlugtende, hield hij zich eenigen tijd te *Amſterdam* verſcholen, intusſchen met het vertalen van Latijnſche boeken zich meest bezig houdende. Nu begaf hij zich naar *Norden*, in *Oostvriesland*, waar hij, met goed gevolg, door het drukken van boeken den kost had; dan ook weder van hier verdreven, zette hij zich te *Harlingen* neder, en voltooide aldaar het grootſte deel zijner *Stichtelijke Rijmen*. Alweder na één jaar ſlechts moest hij van hier, en nam zijne toevlugt bij een' boer op het eiland *Ameland*, alwaar hij voor zekeren COLYN (die waarſchijnlijk te *Amſterdam* woonde) eenige boeken uit het Fransch vertaalde. De ongeſchiktheid der luchtſtreek van dezen oord voor zijn geſtel noodzaakte KAMPHUYZEN wederom te verhuizen; waarop hij te *Dokkum*, in *Vriesland*, zijn verblijf koos. Inmiddels kreeg hij een ongemak aan zijn regter been, waardoor zelf belet, hij zijne Huisvrouw naar *Holland* zond, om met zijne vrienden over een middel tot beſtaan te raadplegen, doch zonder goe-

Digitized by Google

goeden uitslag. Eindelijk nam hij de Vlasnering ter hand, die hem een eerlijk onderhoud verschafte. Zeer ijverig zijnde, was hij reeds des ochtends ten vier ure ten bedde uit. Zijne morgen- en avond-uren wijdde hij aan de beoefening der Dichtkunde, met dat gevolg, dat hij hieraan zijne *Stichtelijke Rijmen* de laatste hand leide, en zijne *Uitbreiding van Davids Psalmen* schreef. Kort hierna verviel hij in eene zware ziekte, en overleed in den jare 1626, of, gelijk ik elders vind aangeteekend, in 1627.

De door mij bedoelde brief luidt aldus:

Den $\frac{25}{17}$ Aprilis 1624.

Waerde Heer en Broeder, het tegenwoordige zal dienen, om (na hertelycke groete ende wenschinge alles goedts ter zalicheydt) uw Ed. te verwittigen onze tegenwoordige gelegentheydt, dewelcke is, dat ick 's daeghs nae 't vertrecken van myne huysvrouwe naer Hollandt, zieck ben geworden, ende een geheele maendt plat te bedde hebbe gelegen (gelyck ick tegenwoordelyck noch legge) aen een quaedt been, 't welck my zoo onderen houdt, door pyne en anderfins, dat ick noch lust noch kracht en hebbe om 't voorgenoomen werck te vervorderen ende yets daer aen te doen, zoo lang het aldus is. Zal overzulcks uwe Ed. mitsgaders de andere vrinden, niet verwonderen nochte qualyck vergenoegen over de trage voortkoomste, alzoo dezelve buyten myne schuld en wille is, gelyck ick mede verhope dat Colyn niet qualyck en zal nemen, dat ick tot noch toe gants niet aen zyn werck gedaen en hebbe, oock niet en wete of ick yets daer aen zal konnen doen; eensdeels, doordien ick (gelyck van my meermaels aen hem geschreven is) my op zyn werck niet wel verstae, ende in de over-te-zettene materie niet ervaren ben, gelyck nochtans een yeder goedt overzetter niet alleen in de talen maer oock in de materie behoort ervaren te wezen: anderdeels, omdat ick, die van een uytermaten zwacke dispositie, ende daerbeneven een langzaem en arbeydelyck Dichter ben, de tydt daertoe, indien ick aen 't begonnen yet waerdts zoude doen, niet en zoude weten te vinden. 't Welck uwer Ed. gelieve hem van mynent wegen te erinneren, ten einde alle misnoegen, ofter mischien eenigh by hem wezen mochte, geweerd werde. Uwer E. schryvens, met het bygaende te weten de 60 Gl. hebbe ick van myne huysvrouwe ontfangen; dancke

ten

Digitized by Google

ten hooghſten voor beyden, gelyck oock voor de goede wille ende onverdiende affectie t'mywaerts, waer van uwer E. ſchryvens vol is, en uwer E. voorgaende en tegenwoordige daden my overvloedige en gewiſſe getuygen zyn, tot groote blytſchap myns gemoedts; niet alleenlyck nochte eigentlyck om mynent wille: want ick hebbe geleert overvloedigh te zyn en gebreck te hebben; (gelooft zy de Machtige, die my tot noch toe in alles machtigh maeckt) maer omdat dezelve als blyckbaere proeven zyn dat de genade en kennisſe des Heeren in uwe E. niet ydel is.

't Geen van uwe E. uyt myne huysvrouwe verſtaen is, belangende 't ophouden van de gene die voor dezen aen my (waer voor ick haer te dancken hebbe) yet hebben gedaen, 't zelve is waer; gelyck ick oock volkomentlyck geloove waer te zyn 't gene uw E. van de veelheydt der noodt-hebbende, en weynigheydt der noodt-helpenden, geſchreven heeft. Zal oock my t'allen tyden ten hooghſten aen uwe E. verplight houden, al waert ſchoon dat uwe E. van nu aff tenemael ophielde van alle weldadicheydt. Wat de luyden eigentlyck beweeght om anders tegen my te zyn als voorhenen, en wete ick niet ten vollen, maer late my beduncken dattet (alhier ten aenzien van de meeste) aldus is: Terwyle ick my aen niemands hoop in 't byzonder wil noch kan overlaten, maer voor allen ('t zy van wat naem, indien ſlechs van Euangeliſche daedt) my gemeyn zoeke te houden, zoo en wil niemandt eygentlyck nochte volkomentlyck my voor de zynen houden. Zoo dat uwer E. affectie en doen in dezen myne gelegentheydt zoo veel te zeldtzamer en loffwaerdiger is, zoo veel te meer een yegelyck begint te zeggen: Ick en kenne den menſche niet. Eyndigende bevele ick uwe E. met allen de uwen in de bewaringe des Almachtigen, neffens myne en myne huysvrouwe hertelycke groetenisſe aen uw E. en uwer E. huysvrouwe mitsgaders F. v. Limburg met de zyne en uwer E. gantſche familie.

Datum in Dockum met haest en leggende

Uwer E. dienstwillige en ſchuldige
Dirck Raphaelsz.

Het Adres was:
Eerzame, vrome Sr.
Rem Bisſchop, Coopman tot
port. Amſterdam.

Digitized by Google

Het komt mij voor, dat deze brief door KAMPHUYZEN is geschreven, toen hij te *Dokkum* bedlegerig was, kort nadat zijne Vrouw de vruchtelooze reize naar Holland volbragt had, en dus in eene der hagchelijkste en kommerlijkste tijdperken van zijn leven, terwijl hij, zonder vooruitzigt op vast bestaan, jammerlijk gebrek leed. Het voorgenomen werk, waarvan de Briefschrijver gewag maakt, schijnt de eerste uitgave zijner *Stichtelijke Rijmen* geweest te zijn. Dat hij nog in dien tijd voor COLYN vertaalde, toen ziek te bedde lag, doorgaans van een zwak gestel was; dat hij, bijkans van elk verlaten, in grooten nood verkeerde, hoezeer de brave REM BISSCHOP zich zijns geenszins onttrok, en dat hij den Advocaat FRANS VAN LIMBORCH, aan wien eene der latere uitgaven van zijne *Stichtelijke Rijmen* door den Boekverkooper COLOM werd opgedragen, en die de Vader was van den Advocaat-Fiscaal, toen nog onder zijne vrienden tellen mogt, — deze zijn de huiselijke bijzonderheden, den Schrijver aangaande, waarmede ons deze brief bijzonder bekend maakt.

Dat dezelve in den echten gemeenzamen briefstijl, zonder eenige verheffing of kunst, en echter in eene beschaafde taal is opgesteld, is zeker reeds bij de lezing opgemerkt.

Dan deze is ook bij uitstek geschikt, om den aard van KAMPHUYZEN, als *Schrijver*, en zijne edele gemoedsgesteldheid, als *Mensch*, duidelijk in het licht te zetten.

Wat den eersten aangaat, getuigt hij zelf, dat hij langzaam en niet gemakkelijk dichtte, maar daartoe zich moeite te geven, zich opzettelijk nederzetten moest; eene geaardheid, juist tegenoverstaande aan die van HEEMSKERK, die als van zelve Dichter was, zoo ras hij wilde. — De gedichten van KAMPHUYZEN, vol kracht in denkbeelden, kort en eenvoudig uitgedrukt, en, volgens het gevoelen van ons, tot zoodanige kunstbeoordeeling volkomen bevoegd, medelid, JER. DE VRIES, *altoos zenuwrijk, stevig, zakelijk en verstandig, met weinig beeldspraak*, dragen alomme blijken, dat zij de vruchten zijn, niet van een vlugtig oogenblik, maar van weldoordachten arbeid. Vergunt mij, hier ter proeve te herinneren aan den aanvang van het gedicht, *Gewillige Patientie* tot opschrift voerende.

„ Ge-

Digitized by Google

„ Getrouwe herten, die nu lydt,
„ En wacht misschien noch swaerder strydt,
„ Daer al de werelt 't oog op heeft,
„ En, hoewel kleyn en slecht, voor beeft:
„ Die vast tot noch toe hebt geweest,
„ En 't quaedt, doe 't ver was, niet gevreest:
„ Een ding hebt gy vooral van doen,
„ Daer hert en sin sich na moet spoen:
„ Gedult, een schoon en e'el kleynoodt,
„ Van prys gering, in krachten groot,
„ Daer al des werelts beste goet
„ Ver in waerdy voor wycken moet:
„ Dat, als 't in 't hert wel is geraeckt,
„ In ongeluck geluckig maeckt,
„ En, als 't eens vast sit in 't gemoet,
„ In druck geen druck gevoelen doet:
„ 't Welk yeder niet verstaet, die 't noemt,
„ En elck niet heeft, die daer op roemt."

De zaakrijke kortheid en ongeslerde, echter deftige eenvoudigheid, KAMPHUYZEN zoo geheel eigen, zijn de hoofdeigenschappen ook van zijn schrijven in dezen brief; terwijl zijn grondig verstand en diep peilend oordeel daarin uitblinken. Immers met hoe weinige woorden hooren wij hem niet de voorname vereischten in eenen goeden vertaler opgeven, en hoe weet hij als tot op den bodem der menschelijke ziel door te zien, in zijn uitvorschen der redenen van het gedrag zijner vorige begunstigers omtrent hem.

Wat nu KAMPHUYZEN als *Mensch* betreft, van dien kant kunnen wij hem ook geheel uit dit geschrift leeren kennen.

De geheele brief ademt eene zucht, om toch niemand gelegenheid tot ongenoegen te geven, en hij geeft zich alle moeite, om ontevredenheid, op reden steunende, bij alle zijne vrienden voor te komen.

De warmste dankbaarheid eener gevoelvolle ziele, niet alleen voor nog genoten wordende, maar ook voor eertijds genotene, en nu door grievende versmading bitterlijk vergalde weldaden, zien wij overal doorblinken.

De man van vasten geest wordt ons daarin kennelijk, dat hij, te midden van woelende Staatkundige en van nog heviger brandende Godsdienstige partijschappen, niet door bij dezen of genen hoop zich te voegen, bescherming of

Digitized by Google

aardsche grootheid zoekt, maar onverzettelijk, hoe zeer in nood en armoede, alleen het licht van zijn geweten volgt.

En eindelijk, schier van elk op deze aarde verlaten, naar het ligchaam aan ziekte en smerten hevig lijdende, door onverdiende verachting en vervolging met diepe nog bloedende wonden in de ziel jammerlijk gegriefd, blijft de edele KAMPHUYZEN, even gelaten, even welgemoed, rustig op God alleen zijn vast vertrouwen vestigen, en vol gevoel uitroepen: *gelooft zy de Machtige, die my tot noch toe in alles machtigh maeckt!* Zoo bewijst de ware Godsvereerder met de daad te beleven, hetgeen hij in dichtmaat anderen leerde, wanneer hij zong in *Ootmoedigheyts lof:*

„ Ootmoet, voedster van gedult,
„ Helpt het angstig murmureren,
„ Als God 's lydens maet vervult,
„ Krachtig uyt het herte weeren.
„ Die recht kleyn is van gemoed,
„ Meynt in alle tegenspoed,
„ Dat hy 't noch heeft te goed.

„ Ootmoet, matigheyts vriendin,
„ Weert sorgvuldigheyt en treuren,
„ Als m', in 's lyfs behoeft', heeft min
„ Dan den eysch is der naturen.
„ 't Hert van Ootmoet wel doorploegt,
„ Dat hem selfs niet veel toevoegt,
„ Is oock met 't minst vernoegt.

„ Een oprecht ootmoedich hert
„ Staet zyn God in all's gelaten:
„ Welkom vreugde, welkom smert;
„ Welkom alle lot en staten.
„ Die sich en den Sender kent,
„ Heeft zyn hert, 't zy wat hy send,
„ Tot danckbaerheyt gewend."

Ziet daar twee proeven van gemeenzame Brieven, die, zoo ik mij niet bedriege, ons overtuigend doen zien, dat zij waarlijk voor de Letterkunde met nut konden gemeen gemaakt worden. Vele dergelijken zijn er nog voorhanden in de Verzamelingen der Letterminnaren. O! Dat ik thans ook mijne Lezers mogt hebben aangevuurd, om met

Digitized by Google

met mij bij de bezitters dier ſchatten aan te dringen, ten einde zij het belangrijkſte onder dezelve door den druk gemeen maakten: dan zeker zouden wij der Vaderlandſche Letterkunde geenen geringen dienst bewijzen.

WAARNEMING VAN DR. W. P. DEWEES, AANGAANDE DE KRACHT DER VLUGGE GUAJAC-TINCTUUR, TOT BEVORDERING DER STONDEN EN DER VRUCHTBAARHEID.

Met een uitmuntend gevolg maak ik gebruik van de vlugge Guajac-tinctuur tegen het bezwaarlijk vloeijen en de opſtopping der Stonden. Ook heb ik meermalen een toeval waargenomen, van hetwelk DENMAN gewag maakt. Wanneer, namelijk, de Stonden begonnen hebben te vloeijen, zondert zich ſomwijlen een vlies van de Baarmoeder af, welk vlies gelijkt naar de *Decidua Hunteri*, en een gevolg is van het begin eener mislukte zwangerheid. Wanneer zich dit verſchijnſel bij eene Vrouw opdoet, kan men beſluiten, dat dezelve tot aan dat tijdſtip onvruchtbaar is geweest. Voorts komt dit verſchijnſel meer voor op het land, dan in de ſteden; zijnde hetzelve meermalen door mij in den omtrek van Philadelphia waargenomen. Aderlaten, warme baden, Campher en Laudanum werkten bij eene opſtopping der Stonden alleen tot pijnſtilling, doch de vlugge Guajac-tinctuur werkte boven alle verwachting. Ook nam ik waar, dat de Vrouwen ophielden onvruchtbaar te zijn, zoo ras dat ſlag van vlies gedurende den vloed der Stonden uit de Baarmoeder was geſtooten.

Ik bereid deze Tinctuur, door op twee ponden Alcohol te laten aftrekken vijf oncen Guajac-gom, ij drachmen koolſtofzure Potasch en ij oncen Piment. Van dit middel geeft men drie malen 's daags vóór den eten een theelepel vol in een klein glaasje met Madera- of Port-wijn. Werkt hetzelve in den morgentijd te ſterk op de maag, dan gebruikt men het een uur na het ontbijt, en houdt daarmede aan, tot dat de Stonden voor den dag komen. Somwijlen moet men daarmede lang aanhouden, eer het wil werken; terwijl men in trage geſtellen daarbij ook wel eens wat vluggen Ammoniakgeest moet voegen; te weten

eene

Digitized by Google

eene drachma daarvan op vier oncen der Tinctuur. Zoo er teffens volbloedigheid plaats grijpt, maakt men, niettegenſtaande dit middel, ook gebruik van Aderlaten, Baden enz.

AANMERKINGEN, OMTRENT DE VEDEREN EN HET DONS DER VOGELEN. Door den Heer PARMENTIER.

De Vogelen worden gevangen en gekweekt, niet ſlechts om hun vleesch, hun vet en hunne eijeren, maar ook ter zake hunner vederen. De vederen, door de Natuur hun gegeven tot hunne kleeding, en om hun tot de voornaamſte middelen tot vliegen te dienen, worden tot verſcheiden oogmerken aangewend, meer of minder nuttig in de zamenleving.

Eenige, merkwaardig om hare zachtheid en veerkracht, om de ſchoonheid harer draadjes, uit welke hare baarden zijn zamengeſteld, dienen ter overſchaduwinge van de helmetten der krijgslieden, tot ſieraad voor het hoofdhulſel der vrouwen, ter zamenſtellinge van die haarvlechten en die fraaije pluimen, van welke de rijkſte ſtukken overdekt worden.

Andere, zeer gewild om de lengte en ſtevigheid harer ſchachten, en omdat zij zich, met kleine moeite, om er mede te ſchrijven, laten ſnijden, worden de tolken onzer gedachten. Bij de Europeanen dienen zij tot een voordeelig plaatsvervangend middel der rieten, van welke de Arabieren zich bedienen, en van het ſtift, waarmede de Ouden in hunne ſchrijftafels graveerden.

Vederen zijn er ook, geſchikt tot het vullen van die kuſſens, op welke wij, van het dagwerk vermoeid, gedurende den nacht rusten. 't Zijn de laatstgenoemde, van welke de Weelde eenige heeft uitgelezen, om hare bijzondere fijnheid, ligtheid en veerkrachtigheid, om van dezelve een bed te vervaardigen, op 't welk zij een zachten ſlaap geniet.

Pluimen en andere tooiſels der Weelde.

De ſchoonſte en meest geachte van alle pluimen zijn die van

Digitized by Google

van de vederen der Struisvogels gemaakt worden, dat zonderling tweevoetig dier, dat voeten en teeldeelen heeft, aan die van viervoetige dieren gelijk, het hoofd der vogelen, en het vermogen van zich neder te leggen; de maag en de ingewanden van herkaauwende dieren, en evenwel den krop der vogelen; hebbende het ligchaam deels met haar, deels met vederen bedekt: in één woord, 't welk vleugelen heeft, die niet de werktuigen om te vliegen zijn, maar slechts eene soort van evenaar, waarmede het zich op de been houdt, en gemakkelijk het evenwigt bewaart, onder het ongeloofelijk snel loopen, waarmede het door de woestijnen van Afrika snelt.

De pluimaadje van het mannetje is zwart, met eenige graauwe en witte vederen; die van het wijfje is bruin en aschgraauw; de groote vederen aan de vleugelen en in den staart zijn wit bij het mannetje en zwart bij het wijfje.

't Geen deze groote vederen in 't bijzonder kenmerkt, en tot het vervaardigen van pluimen geschikt maakt, is, dat zij zacht zijn, open en buigzaam; dat hare baarden, uit afzonderlijke draadjes zamengesteld, zonder aan elkander te kleven, lang en vol zijn; en, eindelijk, dat de witte pluimen van het mannetje geschikt zijn om de fraaiste verwen aan te nemen.

De zeldzaamheid en hooge prijs dezer Struisvogelvederen, die uit de Levant tot ons worden overgebragt, zou, ongetwijfeld, op het denkbeeld hebben kunnen doen vallen, om deze vogelen in Europa landeigen te doen worden, indien men gedacht hadde, dat zij in eenige andere plaats hun verblijf konden houden, behalve in de brandende zandwoestijnen van Afrika. Maar er is eene andere soort van Struisvogelen, die van de Straat van Magellaan, welke, de koude gewesten van Zuid-Amerika bewonende, in ons klimaat zou kunnen tieren. Noodig ware het, deze soort herwaarts over te brengen, en van de vermenigvuldiging van het ras de proeve te nemen, ten einde deszelfs eijeren, vleesch en vederen ten voordeele aan te wenden.

Intusschen is er een ander ontwerp, 't welk spoediger en met meer zekerheids zou kunnen volvoerd worden. Het is, het vermenigvuldigen van witte Kalkoenen, en tot pluimen te doen dienen de vederen, welke aan de zijden der dijen dezer dieren staan. Dit vervangen van de

Struis-

Struisvogelvederen zou een nutte tak van koophandel worden.

Behalve de lange Struisvogelvederen, die men, met zoo veel bevalligheids, op het hoofdtooisel der Vrouwen ziet wapperen, zijn er eenige, van andere vogelen genomen, welke insgelijks ter versieringe van die hoofden dienen. Van dien aard zijn de veders van het geslacht der Paradijsvogelen, en met name de lange en fraaije zwarte vederen, welke van den top van het hoofd des Reigers uitgaan, eene aigrette uitmakende, die op zijnen nek rust. De Weelde tooit zich insgelijks met de vederen van den Paauw. De kleuren van goud en edele gesteenten, welke de Natuur met eene kwistende hand aan den staart diens fraaijen vogels heeft geschonken, zijn zijne uitsluitende eigendom. Die van de Goudvogels, den Bromvogel, en andere van het talrijk gezin der Spechten, vertoonen de levendigheid en het fluweelachtige der bloemen, het polijstel der schitterendste metalen, den luister der kostbaarste gesteenten, en de verscheidene en bedwelmende terugkaatsing der zonne. Tot het beleggen van tabberden heeft men zich bediend van de fraai gele en schitterende vederen van den hals des Toucans. Zelfs heeft men, te zelfden oogmerke, zich wel willen bedienen van de azuurkleurige vederen van den Meerkoet.

Zoo hevig een krijg werd, eenigen tijd geleden, tegen deze vogels gevoerd, met oogmerk om hunne vederen te bekomen, dat de landlieden zich met de hoop streelden, welhaast van dezelven te zullen bevrijd worden. Ongelukkig is de trek tot de vederen van den Meerkoet verdwenen, en die vogel, even als voorheen, gaat voort met de velden te verwoesten.

Niet te vrede met voorwerpen van optooijinge, tot welke de Weelde die vederen gebruikte, met de schitterendste kleuren verfraaid, is men op het denkbeeld gevallen om ze ten nutte aan te wenden.

Van vellen, van vederen der zelfde vogelen voorzien, waarbij men die van de Zwaan, den Eendvogel, den Duiker, Pintade, Fazant en anderen heeft gevoegd, heeft men handmoffen en palatinen gemaakt.

De vellen, daartoe bestemd, moeten niet genomen worden van vogelen, aan eene ziekte gestorven, of die in den ruitijd zijn gedood. In dat geval zouden de vederen uitvallen, of niet in eenen staat van volkomenheid zijn.

Digitized by Google

zijn. Geene andere, derhalve, moeten gebruikt worden, dan van vogelen, in eenen ſtaat van volkomenheid gedood; en kort na hun ſterven afgeſtroopt, inzonderheid wanneer het warm weder is; dezelfde gevolgen zoude men anders van bederf als van ongeſteldheid ondervinden.

Nadat het vel van alle zijne onreinheden is gezuiverd, wordt het over eene kleine tafel uitgeſpreid, met de ruige zijde naar beneden, zijnde alvorens de vederen naauwkeurig over elkander gelegd. Om het te vaster te doen leggen, wordt het met ſpelden of met eenen dunnen draad vastgemaakt.

Het vleesch en vet, welke er misſchien aanhechten, worden dan weggenomen, en de gaten, zoo zé er in zijn, digtgenaaid. Nu wordt het vel met lijm bedekt, gemaakt van een handvol meel, gemeen zout, zoo veel men tusſchen vinger en duim kan vatten, en zoo veel goeden witten wijn, als noodig is om het te mengen en voegzame vastheid te doen bekomen.

Het vel aldus overdekt zijnde, wordt, om te droogen, aan den noordenwind blootgeſteld; waarna het, door afſchrapen, wordt ſchoongemaakt: 't welk gemakkelijk kan geſchieden, omdat het lijm van zelf in ſchilfers afvalt. Indien het, na deze bewerking, nog vochtig zij, moet het van nieuws met lijm bedekt, en als voren gedroogd worden.

Wel gedroogd zijnde, wordt het met een draad op papier of op een lint vastgemaakt, om het te bewaren, en in eene doos geſloten, wier bodem met abſynthium of rozenhout bedekt is. Indien er aan het vel een aangename reuk verlangd worde, zal het noodig zijn, voordat het van de tafel wordt genomen, en eer het afgeſchraapt is, met eene ſpongie een laag of twee van eenig welriekend mengſel daarop te leggen.

Wanneer het vellen van grooter vogelen zijn, neemt men, in plaats van wijn, azijn, waarin zout of aluin geſmolten is; verſcheiden lagen van dat mengſel worden over dezelve geſtreken; de hoeveelheid hangt af van de dikte van het vel.

Schrijfſchachten.

De pennen (want dus worden de vederen van de vleugelen en den ſtaart der vogelen genoemd, in onderſcheiding van eigenlijk dus genoemde vederen, met welke hunne lig-

ligchamen zijn bedekt) zijn de langſte en ſtevigſte van alle. Die van Zwanen, Ganzen en Kraaijen worden, bij voorkeuze boven alle andere, tot huisſelijk oogmerk gebruikt, en naar gelange van de hoedanigheid harer ſchachten.

Dus worden de ſchachten van de Zwaan meest begeerd om er mede te ſchrijven en er penſeelen van te maken; die van de Gans, die overvloediger, en bijkans even goed als die van de Zwaan zijn, worden meer tot ſchrijven gebruikt; van die van de Kraai bedient men zich meestal tot pennen van het klavecimbel, en tot zulke ſoort van teekeningen, die met de pen gemaakt worden.

De Gans is de vogel, die de meeste ſchrijfpennen oplevert. Men heeft er tienderlei ſoorten van; doch op hare oppervlakte blijft altijd eene vetachtige ſtoffe over, van welke zij moeten ontdaan worden, om haar zuiver, doorſchijnende, glansrijk, in één woord, tot het verkrijgen van de noodige hoedanigheden bekwaam te maken. In Holland verſtaat men inzonderheid die kunst. Den oorlog, gedurende welken verſcheiden Apothekers, beoefenaars van kunſten en wetenſchappen, aldaar zich onthielden, nam ik te bate, om hun te verzoeken, zich eenige inlichting aan te ſchaffen omtrent eene bewerking, tot nog toe weinig bekend. Het volgende is de hoofdzaak van 't geen mij berigt werd.

Men dompelt de ſchacht, uit den vleugel des vogels geplukt, in zoo goed als kokend water; men laat haar aldaar, tot dat zij voegzame weekheid heeft bekomen; men drukt haar, met den rug van 't lemmer van een mes haar om hare as draaijende. Deze ſoort van wrijvinge, zoo wel als de indompeling in het water, voortgezet zijnde, tot dat de buis der ſchacht doorſchijnende, en het vlies, zoo wel als het vetachtige omkleedſel geheel is weggenomen, wordt zij voor 't laatst in 't water geſtoken, om haar volkomen rolrond te maken, 't welk door middel van den voorſten vinger en des duims geſchiedt. In eene gematigde warmte wordt zij dan gedroogd.

Vederen en Dons tot Kusſens.

Peluwen, matrasſen en kusſens kunnen met de kleine vederen van tamme vogelen en duiven gevuld worden. In ſommige gewesten (van Frankrijk) worden zij te dien oogmerke gebruikt; doch meestal bedient men zich daartoe

Digitized by Google

toe van het dons der *palmipedes*. Van het dons der roofvogelen zou men ook kunnen gebruik maken, indien ze in genoegzame menigte voorhanden waren.

Er zijn twee soorten van dons. De eene, waarvan geen werk gemaakt wordt, bestaat uit ligte, zachte, opene, borstelachtige en niet aaneen verbondene pluimen, waarmede zeer vele jonge vogelen kort na hunne geboorte bedekt zijn, en die, bij hun opgroeijen, afvallen. De andere soort, meer aaneen klevende, die zorgvuldig wordt verzameld, bestaat uit korte vederen, met dunne schachten, en lange, evengelijke, vaneen gescheidene vezeltjes, uit welke de Natuur de warme kleeding der vogelen heeft vervaardigd, die hoog vliegen, en die in het water leven, met oogmerk om hen tegen de koude te beveiligen, welke zij anders zouden lijden, genen in de hooge gewesten des dampkrings, dezen door de aanraking des waters. Dit dons is bij de laatsten met eene vaste, olieachtige pluimaadje overdekt, welk dezelve tegen de vochtigheid volkomen behoedt, en, door dit middel, deze vogelen hunne natuurlijke warmte doet behouden.

Het dons van roofvogelen, gelijk reeds gezegd is, ten uiterste zeldzaam zijnde, zijn de verzamelaars alleen bedacht om dat der vogelen met vliesachtige voeten te verkrijgen: eene zeer talrijke klasse van vogelen, en van welke slechts drie soorten tot eenen staat van tamheid zijn gebragt: de Zwaan, de Gans en de Eendvogel.

Doch eer ik van het verzamelen van deze drie soorten van dons spreke, die met kleine moeite kunnen verkregen worden, moet ik, met weinige woorden, van eene soort van dons gewagen, die dezelve verre te boven gaat in zachtheid, ligtheid en veerkrachtigheid; het is de Eiderdons, die van eenen Eendvogel, de Eidervogel (*Anas mollissima*, LINN.) wordt verzameld, en IJsland bewoont. De volgende beschrijving daarvan ontmoet men bij SONNINI, den waardigen vriend van BUFFON, en eenen der voornaamste bijdragers tot het *Nouveau Dictionnaire d'Hiſtoire Naturelle*.

„ De Eider-eendvogel plukt uit zijne borst en buik het „ dons, waarmede zij bedekt zijn, met oogmerk om, ter „ voeringe van zijn nest, zijne eijeren en jongen te ver„ warmen. Gretig wordt dat dons getrokken, in alle „ landen, alwaar deze vogels gemeen zijn. Het is de „ zachtste, ligtste, warmste en veerkrachtigste van alle „ donssoorten. Noorwegen en IJsland leveren deze dier-

Digitized by Google

„ bare ware, die, zuiver en wel geplukt zijnde, aldaar
„ tegen een piſtool het pond verkocht wordt.
„ De nesten van den Eider-eendvogel zijn, in het Noor-
„ delijk gedeelte van Europa, voor de kustbewoners,
„ eene ſoort van eigendom, die, hoewel vrij, beſten
„ dig en zeker is. — Elk inwoner geniet in vrede de
„ nesten, op zijn land gelegen, en doet al wat hij kan
„ om deze Eendvogels derwaarts te lokken. Op het
„ dooden van deze vogelen ſtaat eene zware boete. Één
„ man, indien zijne woning op de rotſen, op eenigen af-
„ ſtand van het land, gelegen zij, kan, in een jaar, van
„ vijftig tot honderd ponden dons vergaderen. De Dee-
„ nen koopen al wat zij verzamelen. Maar 't is een alge-
„ meene regel, dat het dons, van een dooden Eendvogel
„ verzameld, minder van ſoort is, dan die hij uit zijn ei-
„ gen ligchaam plukt." Dit zelfde heb ik reeds aange-
merkt, en voeg er hier nevens, dat het ten aanzien van alle vogelen geldt.

Groot onderſcheid is er, inderdaad, tusſchen de veders, van een levend dier geplukt, en die van een vogel, aan eene ziekte geſtorven, genomen worden. De laatſte bezitten weinig veerkrachts; zij ſchimmelen, wanneer zij aan de minſte vochtigheid worden blootgeſteld. Aan nog een ander ongemak zijn zij onderhevig; hoewel in een oven gedroogd, worden zij ligter van inſekten aangetast, en vergaan in korten tijd.

Dit onderſcheid, echter, wordt niet ſlechts bij de vederen van tamme vogelen opgemerkt; wol en haar zijn daaraan even zeer onderhevig. Wol, van een beest geſchoren, 't welk aan ziekte is geſtorven, bezit op verre na zoo vele waarde niet, als die van een gezond Schaap is geſneden. Zeer aanmerkelijk vermindert de ongezonde ſtaat de waarde. Het laken, gemaakt van het haar eens diers, aan eene ziekte geſtorven, is onſterk. Zorgvuldig geven er daarom de Kooplieden acht op, om te zeggen, dat hun haar van een levend beest is; het onderſcheid hebben zij zekerlijk door dagelijkſche ervarenis geleerd.

Zelfs het ivoor, 't welk nu en dan gevonden wordt in landen, van Elefanten bewoond, is minder dan 't geen de Elefanten geven, die gevangen worden; het laatſte is witter, minder broos, fraaijer, kan beter gepolijst worden, en verdient in allen opzigte de voorkeuze.

Zwa-

Digitized by Google

Zwanedons of Vederen.

Onder de wilde Zwanen vindt men er eenigen, wier pluimaadje volmaakt wit is, gelijk die der tamme Zwanen. Anderen, en dit is meestal het geval, zijn meer graauw dan wit; en dit graauwe is donkerder aan het hoofd en op den rug, zoodat het zich bijkans bruin vertoont.

Tamme Zwanen worden tweemaal in 't jaar van hare vederen ontbloot, even als de Ganzen. Zij geven een dons, dat om zijne zachtheid zeer begeerd wordt, en dat tot het vullen van peluwen en bedden dient. Bekend is het, daarenboven, dat dezelfde zelfstandigheid, zijnde zeer fijn, en zachter dan zijde, tot poederkwasten wordt gebruikt. Ook worden er fraaije handmoffen en voeringen van gemaakt, zijnde beiden ligt en warm. De vleugelvederen zijn beter dan die van de Gans tot schrijfpennen en penseelen.

Dons of Vederen van den Eendvogel.

Hoewel het dons van gemeene vogelen en Duiven, in sommige oorden, niet wordt verworpen, leveren, echter, de vogelen met gevliesde pooten het grootste gedeelte uit van 't geen in Europa wordt vertierd.

De vederen van Eendvogels bezitten genoegzame veerkracht, en worden in het voormalig Normandie tot zekeren prijs verkocht, alwaar deze vogelen in menigte gekweekt worden. Men gebruikt ze tot peluwen en matrassen.

Dons of Vederen van de Gans.

De gemeene Gans, en vooral die talrijke soort, die, zints onheugelijke tijden, in eenen staat van tamheid heeft geleefd, levert de meeste vederen en dons, die in Europa gebruikt worden. Lang vond het geloof, dat de gezondheid dezer vogelen nadeel leed bij het berooven van hunne vederen; doch indien de bewerking vóór den ruitijd geschiede, heeft zij geen ongemak ten gevolge, wanneer zij behoorlijk wordt volvoerd, en in zulker voege, dat van elken vleugel slechts het dons en vier of vijf vederen worden uitgeplukt.

Wanneer de jonge Ganzen twee maanden oud zijn,

Digitized by Google

worden zij verſcheiden malen na eene plek helder water gebragt; dan plaatst men haar op zuiver ſtroo, om aldaar te droogen; vervolgens worden zij ijlings, voor de eerſte maal, van hare vederen beroofd, en andermaal in den aanvang van den herfst, doch in mindere mate, om de naderende koude, waardoor zij zouden kunnen nadeel lijden.

Een ander in acht te nemen behoedmiddel is, dat, wanneer de Ganzen van hare vederen zijn ontbloot, zij niet te water moeten gelaten worden, en men haar alleenlijk moet te drinken geven, twee dagen lang, tot dat haar vel ſtevig zij. Ten derden male worden zij geplukt, wanneer zij, alvorens gemest zijnde, gedood worden. Deze vogel, derhalve, kan, in negen maanden levens, drie oogſten vederen opleveren.

Het voordeel, van Ganzenvederen te trekken, moet niet verzuimd worden. — In Lincolnſhire, in Engeland, maken zij een belangrijk voorwerp van handel uit, en worden, jaarlijks, ten aanzienlijken getale verkocht.

Het voordeel te verwaarloozen, van ééns, twee- of driemalen, in één jaar, eenen oogst ſchrijfpennen, en van dons, tot het vullen van bedden en peluwen dienende, in te zamelen, ware zoo veel als moedwillig een aanzienlijk en zeker gewin uit de hand te geven, 't welk van een talrijken toom Ganzen kan behaald worden. Men wil, dat die oogst met de jaren verandert, en dat een wijfjes Gans, in 't algemeen, een pond, doch een jonge Gans een half pond vederen geeft.

Ganzen, beſtemd om op boerenwerven te vertoeven, en die gemeenlijk oude Ganzen genoemd worden, mogen, inderdaad, zonder nadeel, driemaal in 't jaar, van zeven tot zeven weken, geplukt worden; doch de jongen, eer zij die bewerking ondergaan, moeten dertien of veertien weken oud zijn, en inzonderheid deze ſpoedig voor de tafel beſtemd worden, omdat zij zouden vermageren, en hare eigenſchap verliezen.

Niet weinig hangt de deugdelijkheid des dons en de ſterkte der vederen af van de natuur des voedſels. Geen minderen invloed heeft het wel bezorgen van de Ganzen. Men heeft opgemerkt, dat op plaatſen, alwaar deze vogelen veel water vinden, zij minder aan ongedierte onderhevig zijn, en betere ſoort van vederen geven.

Ten aanzien des dons heeft er eene ſoort van rijpheid plaats, die ligt kan ontdekt worden, als vallende het dan van zelf uit. Te vroeg geplukt zijnde, heeft het geene vastheid,

Digitized by Google

heid, en kan ligt van ongedierte worden aangetast. Magere Ganzen geven meer dan vette; en het dons der eerſten is ook in hooger waarde. Nooit moet men vederen van Ganzen laten plukken, nadat zij eenigen tijd dood geweest zijn, om verkocht te worden; veelal hebben zij een kwaden reuk, en ſchimmelen; geene andere, dan die van levende, of pas gedoode Ganzen geplukt zijn, mogen geveild worden. In 't laatſte geval moeten zij ſpoedig, en nog eer zij geheel koud zijn, geplukt worden; de vederen zijn dan veel beter.

Het droogen der Vederen.

Welke ook de ſoort van vogelen zij, die de meeste vederen geven, die 't meest in gebruik zijn, moeten van levenden geplukt worden; deze laten zich ligt onderkennen, wanneer de ſchachten, tuſſchen de vingers gedrukt, een bloedig vocht geven. Die na den dood worden geplukt, zijn droog, ligt en aan ongedierte onderhevig; doch vederen en dons, van de beste ſoort, vóór den ruitijd verzameld, en in een voegzaam ſaizoen, vorderen, gelijk reeds gezegd is, behoedmiddelen, om in goeden ſtaat te kunnen bewaard worden. Altijd bevatten zij eene vette waterachtige ſtoffe, die, bedervende, aan dezelve een zeer onaangenamen reuk zou mededeelen. Zij moeten, derhalve, gedroogd, en in een oven gelegd worden, nadat er het brood is uitgenomen. Langer moet dit droogen duren, wanneer men vederen van watervogelen behandelt, uit hoofde van derzelver olieachtigheid.

Deze eerſte drooging volvoerd zijnde, moeten de vederen naar eene drooge luchtige plaats gebragt, en dagelijks geſchud worden. Hierdoor droogt het merg in de ſchachten, en vervliegen in ſtof de vette en vleeschachtige deelen der oppervlakte. Eeuwen lang kan men alsdan de pen bewaren; maar indien deze behoedmiddelen verwaarloosd worden, indien de pen niet tot den ſtaat van volkomene ſponsachtigheid gebragt worde, en halfgedroogde ſappen bevatte, zal zij eene prooi van inſekten worden. In dat geval moet zij in zeepwater gelegd, en herhaalde reizen gewasſchen worden: eene tweede bewerking, die de veerkrachtige hoedanigheid daarſtelt, en eenig verlies veroorzaakt. 't Zelfde als van de vederen, mag

Digitized by Google

ook van de wolle gezegd worden. Slecht geſchoren zijnde, lokt de vette ſtoffe, welke zij bevat, inſekten. Ter voorkominge van een geheel bederf, moet zij gewaſſchen, en van de natuurlijke vette ſtoffe, die aan bederf onderhevig is, bevrijd worden.

De ſtoffen, welke, ten platten lande, tot bedden gebruikt worden, moeten in eene horde, op eene ſchraag rustende, midden in een luchtig vertrek, gelegd worden. Hier moeten zij, van tijd tot tijd, met een dun ſtokjé geklopt en geſchud worden, dikmaals aan de opene lucht blootgeſteld, aan de koude gedurende de ſchoone winterdagen, en aan de zon in 't begin der lente, ter weringe van de ſoort der inſekten van de klaſſe der *Phalenæ*, die alleen in de ſchaduw en in een ſtaat van rust voortteelt. Daglicht en ſchudding zijn middelen, verre te kiezen boven welriekende planten, door ſommigen daartoe aangeprezen.

Om de wolle te zuiveren, giet men in drie pinten kokend water anderhalf pond aluin en even zoo veel cremor tartari, die gezamenlijk in drieëntwintig pinten koud water geſmolten worden. In dit vocht laat men de wolle eenige dagen ſtaan, wanneer zij gewaſſchen en gedroogd wordt. Thans is zij niet meer aan inſekten onderhevig.

De reinheid der vederen en wolle, tot matraſſen en kuſſens dienende, moet als een hoofdvoorwerp van gezondheid beſchouwd worden. Dierlijke uitwaſemingen kunnen, in vele opzigten, nadeelig zijn; maar nog grooter is het gevaar, wanneer de wolle met het zweet en de ontlastingen van menſchen beſmet is, die rot- en beſmettende ziekten gehad hebben. Bedden en de wolle van matraſſen kunnen derhalve niet te dikmaals geklopt, geſchud, gereinigd en gewaſſchen worden. Niet genoeg kan deze voorzorge worden aangeprezen.

HET

Digitized by Google

HET SCHOONE, HET AANGELEGENE EN HET NOODZAKELIJKE VAN DEN CHRISTELIJKEN GODSDIENST. EENE AANSPRAAK VAN EEN' FRANSCHEN PRIESTER IN DE NATIONALE CONVENTIE TE PARIJS.

Weinige dagen na dat de Aartsbisschop van *Parijs* en diens Vicaris het voorbeeld gegeven hadden om afstand te doen van hunne Kerkelijke Waardigheden, verscheen in de Conventie een Priester uit een Dorp aan de oevers van de *Rhône*, gevolgd door eenige leden zijner gemeente, medebrengende gouden en zilveren Heiligen, Bekers en rijke Priesterkleederstukken. Hij liet zich aandienen, en werd terstond toegelaten. Het medegebragte leverde der Conventie een aangenaam gezigt op, en de Priester, een man van een eerwaardig voorkomen, met grijze haren, kreeg verlof om het woord te voeren.

„ Ik kom," sprak hij, „ uit het Dorp ***, waar het eenig goed gebouw, nog in stand, (want het Kasteel is reeds om verre geworpen) eene fraaije Kerk is. Mijne Parochianen verzoeken Ul. hetzelve te aanvaarden, om er een Hospitaal van te maken voor de zieken en gewonden van beide de Partijen, beide even zeer onze Landgenooten. Het goud en zilver, waarvan wij een gedeelte medegebragt hebben, smeeken zij Ul. dat Gij ten dienste van den Staat wilt aanwenden, en de klokken tot geschut gieten, om buitenlandsche invallen te verdrijven. — Wat mij betreft, ik ben hier verschenen met groot genoegen, om de Brieven mijner Kerkelijke Aanstellinge aan Ul. over te dragen. Ziet hier de papieren; verbrandt dezelve, zoo het Ul. goeddunkt, in hetzelfde vuur met de Geslachtboomen en Bewijzen van Adeldom. Ik verzoek tevens, dat Gijl. mijne jaarwedde niet langer betaalt. Ik ben nog in staat om met mijner handen arbeid den kost te winnen. Ik verzoek Ul. te gelooven, dat ik nimmer eene zuiverder vreugd smaakte, dan nu bij het doen dezer Ambtsnederlegginge. Ik heb verlangd dezen dag te zien, en ben blijde nu ik denzelven aanschouwe."

De eerwaardige Grijsaard had deze woorden niet geuit, of er ontstond eene luidruchtige toejuiching. Eenstemmig verklaarden de Leden: „ Gij zijt een braaf Man, een eerlijk Man; gij gelooft niet in GOD!" De Voorzitter

Digitized by Google

rees op, en naderde, om den gewezen Priester te omhelzen en den Broederkus te geven. — De Priester scheen zeer voldaan over deze teekenen van goedkeuring; hij trad vervolgens eenige schreden terug, en ving het afgebroken woord in dezer voege weder aan:

„ Voor dat Gijl. mijne gevoelens toejuicht, is het noodig dat Gijl. dezelve verstaat: misschien dat zij niet zoo geheel en al met de uwe zamenstemmen. Ik verheug mij over dezen dag, niet omdat ik den Godsdienst wensch vernederd of vernietigd te zien; maar ik verlang denzelven verhoogd en gezuiverd te aanschouwen. Door denzelven van den Staat af te scheiden, hebt Gijl. daaraan waardigheid en onafhankelijkheid bijgezet, — daaraan eenen dienst gedaan, welken deszelfs welwenschers misschien geen moeds genoeg zouden gehad hebben daaraan te bewijzen, maar die er alleen aan ontbrak, om denzelven in den oorspronkelijken luister te vertoonen.

„ Niemand zal nu van mij zeggen, wanneer ik de pligten der Godsdienstoefeninge volbreng, en daarin mijne medeburgers voorga: „ het is zijn bedrijf; hij wordt er voor betaald, om het volk zoodanige dingen te vertellen; hij is gehuurd om zulk een guichelspel te vertoonen." Zulk eene taal houdt nu geheel op. Hierdoor word ik waardiger in mijne eigene oogen, en zal, tot mijne Gemeente spreken met een vertrouwen en eene vrijmoedigheid, hoedanige ik voorheen mij niet durfde aanmatigen.

„ Wij doen, zonder eenigen tegenzin, afstand van onze gouden en zilveren Beelden en rijke Koorgewaden; dewijl wij nimmer ontdekt hebben, dat het zien op goud of zilver het hart zuiverder en de aandoeningen hemelscher maakte. Wij kunnen desgelijks onze Kerk ontberen: want het hart, 't welk wenscht en verlangt zich tot God op te heffen, kan het nimmer aan eene plaats daartoe ontbreken. Maar wij kunnen onzen Godsdienst niet laten varen, dewijl wij denzelven thans noodiger behoeven dan immer.

„ Ik verneem dat Gijl. ons Priesters beschuldigt, het volk eene menigte valschheden verteld te hebben. Ik vermoed dat zulks wel eens waar zou kunnen wezen; maar, tot dezen tijd toe, heeft men ons nooit de volle vrijheid vergund, om te onderzoeken, of de dingen, welke wij predikten, op gronden van waarheid steunden, dan niet. Voorheen werd van ons afgevorderd, dezelve zonder bewijs aan te nemen; en nu wilt Gijl. dat wij ze alle zonder onderscheid verwerpen. Geen van beide deze wijzen van

Digitized by Google

van gedrag voegt aan Wijsgeeren; en voor de zoodanigen wilt Gijl. gehouden worden. Ik zal mij voorts met mijne Parochianen er toe zetten, om het kaf van het koorn te ſchiften; het ware van het valſche te onderſcheiden. Slagen wij er niet gelukkig in, wij zullen ten minſte opregt wezen. Ik heb, in de daad, geene vrees, dat ik, terwijl ik de kleederen droeg, welke wij Ul. thans bragten, en ſprak in het groot gebouw, 't geen wij Ul. opgedragen hebben, mijne goede Gemeente met eene menigte nietswaardige vertellingen bezig hield. Ik kan niet nalaten te hopen, dat de dwalingen, waartoe wij mogen vervallen wezen, niet van zeer veel aanbelangs zijn; naardemaal mijne Dorpelingen, over 't algemeen, matig en goed leefden, de Boeren eerlijk, leerzaam en vlijtig zijn, de Mannen hunne Vrouwen beminnen, en de Vrouwen hare Mannen. Gelukkig zijn zij niet te rijk om medelijdend te wezen; ſteeds hebben zij de zieken bijgeſtaan, en de vlugtelingen, zonder aanzien van partij, geholpen. Ik denk daarom, dat, hetgeen ik hun gepredikt heb, niet zoo geheel verkeerd zij.

„ Gijl. wilt de Priesters affchaffen; maar zult Gij den onkundigen verhinderen onderwijs te gaan zoeken, den ongelukkigen om troost en hope op te doen, den ongeleerden wederhouden dat hij zich bij geleerden vervoege? Indien neen, Gij zult Priesters hebben, welk een naam Gij ook aan deze lieden wilt geven. Doch het is zeker niet noodig, dat zij eene bijzondere kleeding dragen, of eene kerkelijke of wereldlijke aanſtelling hebben. De brieven mijner ordeninge zijn mijn ijver, mijne liefde en goede gezondheid voor de kinderen mijns Dorps. Ware ik geleerder, ik zou er mijne kennis bijgevoegd hebben; maar helaas! wij allen weten zeer weinig: voor den mensch is alle dwaling vergeeflijk, doch mangel aan nederigheid niet.

„ Wij hebben eene openbare wandelplaats, met een ouden Olmboom aan het eene einde; een grascirkel loopt er om henen, met voegelijke zitbanken. Hier zal ik de kinderen verzamelen, als zij rondsom mij ſpelen. Ik zal hen wijzen op de wijngaarden met druiven beladen, op de dragende vruchtboomen, de kudden in het veld, op de heuvelen, zich de een boven den ander verheffende, — en zij zullen mij vragen: „ Hoe kwamen alle deze dingen?" Ik zal hun vermelden alles, wat ik des weet of gehoord heb van wijze Mannen, die langen tijd

Digitized by Google

vóór mij leefden. Zij zullen zich doordrongen voelen van liefde en eerbied; zij zullen nederknielen, en ik nevens hen. Zij zullen niet voor *mijne* voeten liggen, maar met mij te gader zich nederwerpen voor het grootste en beste aller Wezens. Op deze wijze zullen zij de beginsels van den Godsdienst in hunne teedere zielen ontvangen. — De oudsten van dagen zullen somtijds bij mij komen, wanneer zij een dooden ter aarde besteld hebben, en zich aan mijne zijde nederzetten; zij zullen naar den grond zien, en verlegen vragen: „ Is de begravene voor eeuwig weg? Zullen wij niet ras gelijk hij wezen? Zal er geen morgen over het graf aanlichten? Wanneer de snooden ophouden van te beroeren, zullen dan de goeden ophouden van het goede te genieten?" Wij zullen over die onderwerpen elkander onderhouden. Ik zal hen troosten, van GODS goedheid spreken, handelen over een toekomend Leven, en hen leeren hopen op een staat van vergelding. — Op eenen helderen avond, wanneer de starren boven ons hoofd aan het uitspansel blinken, zullen zij mij vragen, welke deze ligchamen zijn, volgens welke regels zij opkomen en ondergaan? Dit zal ons gelegenheid geven om te spreken over de onderscheidene wijzen van bestuur, over op eenen verren afstand van ons verwijderde Werelden in het ongemeten uitspansel, geregeld en bestuurd door dezelfde wetten; tot dat wij onze zielen opgebeurd vinden boven alles, wat grof en zinnelijk is. Gij spreekt vaak van *Natuur:* dit is Natuur; en, indien het u gelukte, op dit oogenblik allen Godsdienst uit te rooijen, dezelve zou weder uitspruiten, en de gedachten en gevoelens der menschen, op eene hoogstbelangrijke wijze, bezig houden.

„ Gij hebt onze Heilige Dagen veranderd; Gij hebt daartoe een onwedersprekelijk regt, als onze Burgerlijke Overheid; het is eene vrij onverschillige zaak, of men een rustdag op den zevenden of tienden dag viere; eenige zult Gij ons toch overlaten, en, wanneer deze komen, zal ik op dezelve tot allen, die mij verkiezen te hooren, spreken van de schoonheid, het aanbelang en het nut van een deugdzaam leven. Wij zullen handelen over de brave en goede menschen, die in de wereld geleefd hebben, over de leeringen, door hen omhelsd; en, indien eenigen hunner van wege hunne deugd vervolgd of gedood zijn, zullen wij des te meer en te vuriger hunne nagedachtenis vereeren.

„ Ik hoop en vertrouw, dat in dit alles niets kwaads steke. Er is een Boek, uit hetwelk ik somtijds mijner Ge-

Digitized by Google

Gemeente eene en andere leering heb voorgehouden. Dit Boek zegt ons, dat wij moeten liefhebben, die ons kwaad doen; dat wij wijn en olie moeten gieten in de wonden van eenen gekwetsten vreemdeling. Het heeft mijne kinderen in staat gesteld om met geduld de berooving hunner goederen te verdragen, en hun eigen belang aan het algemeene welzijn op te offeren. Ik kan niet denken, dat dit een slecht Boek is. Ik wenschte dat het meer in uwe Stad gelezen geweest ware; misschien zouden er alsdan zoo vele wreedheden niet gepleegd zijn. In dit Boek vinden wij melding van een Persoon, JEZUS genaamd. Eenigen eeren dezen als een God; anderen, gelijk men mij berigt, zeggen dat dit verkeerd is: sommigen beweren, dat hij van vóór den aanvang der eeuwen bestaan hebbe; anderen, dat hij slechts de Zoon is van eenen JOZEF en MARIA. Ik kan niet bepalen, of deze verschillende begrippen immer zullen bestist worden. Intusschen denk ik dat wij niet anders dan wél doen met hem te hooren en na te volgen: want hij beminde de armen, en ging het land door, goeddoende aan allen.

„ Medeburgers! toen ik uit mijn Dorp herwaarts trok, zag ik landlieden, zittende op de rookende puinhoopen van hunne hutten; rijke mannen en vrouwen, in deerlijke armoede gedompeld; vaders en moeders, beweenende den dood hunner kinderen, in den bloei huns levens weggerukt. Ik sprak bij mijzelven: deze lieden kunnen het buiten de vertroostingen van den Godsdienst niet stellen. Doch, in de daad, Gij kunt dezen hun niet ontnemen. Indien Gij, tegen uwe eerstgegevene verklaring aan, de proeve der vervolging wilt nemen, Gij zult daardoor alleen uitwerken, dat wij die leere te hooger achten, te sterker beminnen. Godsdienst, 't zij ware of valsche, is zoo zeer eene behoefte voor den mensch, dat Gij reeds begonnen hebt voor u een nieuwen te vormen. Gij zaait reeds de zaden van Bijgeloof, op het eigen oogenblik dat Gij u verbeeldt het Bijgeloof uit te rooijen. Binnen het tijdsverloop van het bestaan van twee of drie Geslachten zal misschien uwe nakomelingschap zich nederwerpen voor het een of ander gedrogtelijk Afgodsbeeld, mogelijk een brandenden *Moloch* of eene wellustige *Thamusur*. Het was der moeite niet waardig, Wijsgeeren geworden te zijn, en de Beelden onzer Heiligen te dezer oorzake vernield te hebben. Laat elk den Godsdienst, welke hem behaagt, omhelzen. Ik ben nevens mijne Gemeente met den onzen

te

te vrede. Dezelve leert ons de rampen te dragen, welke ons ingevolge uwer bevelen treffen, en welke die bevelen over het land brengen."

De Priester, deze woorden geuit hebbende, keerde zich om, en vertrok. De Conventie had geduld genomen om naar hem te luisteren. De Leden zagen eenigen tijd elkander aan, verwonderd over dit gedrag en de rustige taal dezes Dorpspriesters, eer zij het werk der vervolginge weder aanvingen.

* * *

„ Of het medegedeelde Stukje volkomen waarheid behelze en eene daadzaak beschrijve, of het in den grond der zake een voorval behelze, eenigzins opgesierd en uitgebreid, dan of het zelfs geheel verzonnen zij, wil ik niet bepalen. Genoeg is het mij, dat het wel zamenstemt met de geestgesteltenisse des tijds, waarin het zou voorgevallen zijn, en bovenal, dat het zoo eenvoudige als treffende begrippen behelze, wegens de schoonheid, het aanbelang en de noodzakelijkheid van den Godsdienst, voorgedragen op de kunsteloosste wijze. Hoe het zij, ik vertaalde het uit het *Engelsch*, en nam de vrijheid, het ter plaatsinge in dit *Mengelwerk* aan te bieden.

„ *De Vertaler.*"

IETS OVER DE INHALING EN HULDIGING VAN PHILIPS II, ALS TOEKOMSTIGEN HEER DEZER LANDEN, TE ANTWERPEN, IN DEN JARE 1549.

Keizer KAREL V liet in den jare 1549 zijnen Zoon uit *Spanje* overkomen, en oordeelde het dienstig, denzelven, in de voornaamste Steden dezer Gewesten, als toekomenden Landsheer, te doen huldigen. Verbazend waren de kosten, destijds besteed. HOOFT zegt ergens, dat men zulk eene pracht, overal ten toon spreidde, alsof men de rijkdommen dezer Volken als onuitputtelijk door den Prinse wilde doen beschouwen. — *Antwerpen* muntte vooral uit. VAN METEREN geeft hiervan een kort verhaal; en daar eene vertaling van het boek, waarop hij wijst, als zijnde deze *Triumphe van Antwerpen* door CORNELIUS GRAPHEUS, Secretaris dier Stad, in het Latijn beschreven, ons onlangs ter hand kwam, zal een kort berigt hiervan, in eenen tijd, waarin men van zoo vele inhalin-

Digitized by Google

lingen en feesten leest, aan onze Lezers misschien niet ongevallig zijn. Het geheel levert een zeldzaam tafereel op van den verbazenden rijkdom en pracht van die dagen, en geeft vele tegenstellingen aan de hand met de tegenwoordige gesteldheid van zaken, vooral ten opzigte van *Antwerpen*.

VAN METEREN, die zelf deze blijde inkomst zag, zegt, dat „ de Burgerij alleen eene train uitmaakte van 879 inwoonders te Peerde, al in violet Carmosijn Fluweel gekleet, die bij haar hadden 416 Lakaijen te voet, oock kostelijken gekleet, Dit Peerdevolck waren meest de Magistraaten en Stadts Officieren, de reste Kooplieden van diversche Natien. Nog warender 4000 te voet als krijgslieden in eene livreije ofte kledinge als Borgers. De stadt hem ter eere oprechtende dry en twintigh Triumphale Bogen en Stellagien en de Natien der Kooplieden vijve, die alleene haar kosten 26800 Guldens; des stadts onkosten waren wel 260000 Guldens, aan bogen en stellagien."

In het zeldzaam voorkomend boek, ten titel voerende: **De seer wonderlycke / schoone / Triumphelycke Incompst / van den hooghmogenden Prince Philips / Prince van Spaignen / Carols des vyfden / Keysers sone.** wordt dit alles breedvoerig ontwikkeld. Hetzelve is voorzien met 31 vrij goede houtsneeplaten, naar teekeningen van PIETER VAN AELST, en het is opgedragen aan des Prinsen Zoon, met breed verhaal van den toestel elders en van de te boven gekomene zwarigheden te *Antwerpen*, alwaar alles in 32 dagen tijds was vervaardigd, en dus eene overgroote menigte van Schilders, Beeldhouwers, Bouwmeesters enz., om die kolossale werken zamen te stellen, moet aanwezig zijn geweest; onder andere wordt er alleen van 233 Schilders gesproken.

Vooraf gaat het berigt van de kleeding en orde der personen, die den trein ter inhaling zouden uitmaken. Wij kunnen de laatste niet opgeven; dan de pracht der eerste gaat bijna alle geloof te boven. Tot een klein proefje diene die der 4000 Burgers te voet.

„ In 't algemeen waren alle hunne wambuizen wit, zoo van fluweel, als van zijd satijn en van damast. De broeken en kousen van rood scharlaken, boven in 't lang tot bij de knieën doorsneden, gele zijde ter regter en witte zijde ter linker hand daar door hangende. Hunne hoeden hoog, van roode gevlokte zijde, met witte, roode en gele pluimen versierd. In 't bijzonder waren de knechten, zoo met lange spiesen als met korte geweren, over hunne witte wambuizen, op de borst, den rug, de armen, en boven de knieën op hunne roode kousen, met blinkende wapenen gedekt. De meesten hadden groote breede ijzeren wel blinkende stormhoeden met driederlei pluimen op het hoofd. De Haakbusiers hadden boven hunne witte wambuizen witte doorsneden

spaansch-

Digitized by Google

ſpaanſchlederen kolders, op het hoofd eenigen roode gevlokte zijden hoeden, anderen blinkende ijzeren ſtormhoeden met driederlei pluimen. De Vaandragers, Pijpers en Tamboers hadden kolders, eenigen van goud-, anderen van zilver-laken, eenigen van wit fluweel, anderen van wit ſpaanſchleêr, met gouden pasſementen geboord. Hunne rappieren en daggen met fluweel overdekt en kunſtiglijk met gewerkt zilver verſierd."

Die te paard zaten, waren in volken en vanen verdeeld, en wedijverden in pracht. De Kooplieden van *Lucca* en *Milaan*, de *Engelſchen*, de *Spaanſchen*, de *Duitſchers* en de *Oosterlingen* waren in den trein; dan die van *Genua* en *Florence*, en de *Portugezen*, moesten, om verſchil van rang, op order van den Keizer, thuis blijven. Die van *Florence* hadden zich het prachtigst uitgerust. Omdat het berigt hiervan te uitgeſtrekt is, geven wij alleen het korter aangaande de *Oosterlingen*.

„Deze waren vijftig uitgelezen mannen te paard, elk met zijnen lakkei, rijdende naar hunnen rang twee aan twee. Hun opperkleed was ongegord, van paarsch fluweel, met geplooide mouwen, reikende tot aan de knieën, met een paarsch fluweelen ſchuif achter van den hals hangende, aan alle kanten met zilver geboord. Hunne hoeden van paarsch fluweel met zilveren Duitſche kranſen en roode en witte pluimen. Al het ijzerwerk hunner rappieren zeer fraai verguld. De ſcheden der degens en de zadels der paarden waren met paarsch fluweel bekleed. Al het overige paardentuig was verſierd met boordſels en met witte en roode franjes. De toomen, ſtegelreepen en ſporen blonken van zilver. De laarzen waren van zwart leder. Hunne lakkeijen waren alle, of in gele en witte, of in witte en roode zijde gekleed."

Langs den ganſchen weg waren kolosſale praalgebouwen geplaatst; en, of dit nog niet genoeg ware, was langs dien weg aan beide zijden eene colonnade gebouwd, waardoor alles met elkander vereenigd was; hetwelk beſchreven wordt als volgt:

„Deze geheele lange triumphale weg was ter wederzijden (van de Keizerspoort tot St. Michiels, dat is, tot het Hof toe) bezet met vierkante Kolommen, of Pilasters, ten getale van tweeduizend tweehonderd, te weten, 1100 ter eene en 1100 ter andere zijde. Zij ſtonden van elkander, eenige tien, andere vijftien voeten, naar gelegenheid der plaatſe. Van boven waren, van kapiteel tot kapiteel, Supercilia of Architraven. Tuſſchen elke kolom, van het eene kapiteel tot het andere, hingen dubbele fieraden, van groene kruiden en boombladeren gemaakt, *gioyen* geheeten. Boven op de kapiteelen, om de andere kolom, ſtonden cirkels of feſtoenen van kruiden of bladeren, elk in 't ronde negen voeten wijd, waarin de naar 't leven gemaalde afbeeldſels van hooge perſonaadjen, alsmede derzelver wapens, inſcriptien en de-

Digitized by Google

devisen. Desgelijks om het andere kapiteel, tusschen de festonnen, waren, op vergulden kandelaars, groote dikke toortsen geplaatst van schoon wit was, zonder eenig hout daarin. Elke kolom was hoog, met de Architraaf en Pedestal, 30 voeten."

De Stellaadjen, Eerebogen en andere versierfels kunnen wij onmogelijk beschrijven. De Boog, door de *Spaansche* Natie opgerigt, had een grooten voorhof, waarvoor de Pilaren van Hercules stonden van 80 voeten hoogte. Die van *Genua* was de meest kostbare; dezelve kostte alleen *f* 9000, eene verbazende som in die dagen. Die der *Florentijnen* was de fraaiste, en vertoonde een tempel in den Corinthischen stijl, 60 voet hoog, 50 breed, 130 voet diep. Die der *Engelschen* was insgelijks van eene uitstekende kunst, en dong met die van *Genua* om de eer wegens vinding en smaak. Die van de *Duitsche* Natie maakte insgelijks eene grootsche vertooning, dan was minder kostbaar.

Op de meeste der Eerebogen, door de Stad opgerigt, waren tooneelen, op welke, bij het voorbijgaan van den Vorst, door rijk gekleede levende personaadjen, vertooningen werden voorgesteld, zoo als in later tijd bij plegtige gelegenheden ook te *Amsterdam* plaats vond. In sommige was eene rijke verbeelding vol goeden smaak; dan eenige zijn van minder allooi. Op een der laatste had men den Hemelraad afgebeeld. De Hemel zelf was verlicht met vele lampen, die door een verborgen muurwerk werden rondgedraaid. — Onder allen stak uit de vertooning van den *Antwerpschen Reus*, die onlangs wederom vertoond is. „Dezelve heeft de hoogte van 24 voeten, zeer kunstig en proportioneel gemaakt, van binnen hol. Men klimt er in met eene ladder tot aan het hoofd. Hij heeft een regt reusachtig aanzien, wreed, vreesselijk, tiranisch, met een langen rooden baard, brandende holle oogen, langharige wenkbraauwen, met bloote armen en beenen, eene antieke borst, en cothurnen aan de voeten en scheenen; in de regter hand een wit en rood geverfden stok, en op de linker zijde een groot, krom, vreesselijk zwaard," enz. Te dezer gelegenheid wordt ook de oude Legende, dien Reus betreffende, vermeld.

Na alle deze beschrijvingen volgt het verhaal der huldiging, — de beschrijving van het gebouw, alleen vervaardigd opdat de Vorsten en Vorstinnen de Steek- en Tournooi-spelen op eene voldoende wijze konden zien, — die der Tournooi- en Steek-spelen zelve, waarbij de Edelen zich in twee benden verdeelden onder den Prins VAN PIEMONT en den Heer VAN AREMBERG, — eindelijk van het *Triumphelyck Avontmael*, hetwelk de Stad aan den Keizer en de Vorsten en Vorstinnen gaf, en welks pracht de Schrijver zegt niet te kunnen beschrijven. Op het Banket of Desert zag men, naar luid dezes boeks, „wonderlij-

Digitized by Google

lijke, ongeloofelijke dingen. Alle de vaten, schotelen, platteelen, saucieren, zoutvaten, teljoren, kroezen, schalen, kandelaren waren uitnemend kunstig gemaakt van enkel witte suiker, hier en daar zeer aardig met goud versierd; daar zag men allerlei soort van fruit en van gedierten, zoo kunstig van enkel suiker naar 't leven gemaakt, dat zich niemand des genoeg konde verwonderen," enz.

Luidt dit vreemd in onze dagen, het Vuurwerk droeg nog meer den stempel van dien tijd. De uitslag van hetzelve scheen een voorspook te zijn, hoe de huldiging van PHILIPS aan *Antwerpen* bekomen zoude. Om der vreemdigheids wille geven wij, ten besluite, dit verhaal woordelijk.

Na het vors' bancket/ binnen dat men danste en vrolijckheyt bedreef: Siet so heeft hem daer onuersienlijck een wonderlijck spectakel verthoont. Opte merckt was gemaect eenen boom van redelijcker hoogden/ wel getackt/ wel gebladert/ en wel bevrucht: Bi desen boom stonden twee naeckte beelden konstelijck van houte gemaect deene van Adam en dandere van Eua: Tusschen hen beyden was aen den boom, hangende een groote scrickelijcke slanghe. Alle de leden van Adam en Eua/ alle de bladeren en oock alle de appelen vanden vors' boome/ waren binnen hol/ gevoedert met cleynen pijpken vol buspoeders/ so behendichlijck daer inne gesedt/ dat ment metten oogen (principalijck bi nachte) niet gemercken en konde.

Als nv een iegelijck op dit spectakel merckende was/ siet so is onuersichtichlijck van ontrent den voeten van Eua op climmende een cleyn vlammeken/ haer subtijlijck in buyck gecropen/ den buyck is met gruwelijck geluyt geborsten/ daer herwaerts en derwaerts hondert andere vlammen wt gecommen sijn/ en voorts tot Adam/ ende daer na totter slange/ ende voortane totten geheelen boome gecomen sijn: Daer berst Adam/ daer berst de slange/ daer bersten gelijck alle de bladeren van den boomen/ daer hoorde men een vremt geluyt/ een menichfuldich geluyt/ een gruwelick geluyt: Nv was by na verbernt de geheele Eua/ nv bernede den geheelen Adam/ het geheele serpent verginck tot asscen: Also vele bladeren en appelen als opten boom waren/ met so vele vlammen sachmen dien tallen canten bernen/ met eenen opsiene soudy gesien hebben duysent vlammen/ met eenen gehoore soudi gehoort hebben tgekrack en tgethier van duysent schueten: Die daer bi stonden so duer het onuersichtich menichfuldichlijck wtspringende vier/ so oock duer donuersichtich menichfuldich

mich vnschuldige gelupt / worden so bestrikt / dat sij haar herten als met tenen bouderslach met hoopen ter neder virlen / gruwelijck verpruse ende thierende / deen herwaerts dander verwaerts (die ooch conden) met harsten blirrende / deen den anderen niet verbeidende.

HET GESCHRIFT VOOR MIJNEN VADER.

(Vervolg van bl. 398.)

Reeds 's anderendaags schreef ERNEST aan zijne vriendin eenen brief, vurig als zijn hart; hij smeekte haar, een volkomen vertrouwen te stellen in den persoon, die haar denzelven zoude overhandigen, en een middel te zoeken om hem bij haren Vader te brengen. Dezen brief gaf hij aan den Baron, vergezelde hem tot aan het Dorp, en wachtte in de herberg, of in de nabuurschap, op den uitslag der onderhandelinge. Vruchteloos waren eenige dagen hunne herhaalde togten; de Baron kwam terug, zonder toegang te hebben kunnen vinden bij die LOUIZA, *welke hij*, zoo als hij zeide, *sterk verlangde eens te zien.* ERNEST hield niet op met haar bij hem zoodanig te beschrijven, dat hij zich niet konde bedriegen. Ten laatste bereikte hij eenmaal zijn oogmerk, wan de Argus, de oude MARTHA, en had, door middel van haar, LOUIZA een oogenblik gezien, en haar ERNEST's brief ter hand gesteld, welken zij met verrukking van blijdschap had ontvangen; zij moest tegen den tweeden dag daarna haar antwoord gereed maken, en haren Vader voorbereiden om den Baron te ontvangen; doch vurig smeekte zij hem, in persoon niets te wagen, en zich wel te wachten om zich te vertoonen.

Die overmorgen en verscheiden andere dagen liepen voorbij, zonder iets te zijn gevorderd; dikmaals, na een uur of twee vruchteloos wachtens, kwam de Baron terug, zonder zelfs LOUIZA gezien te hebben; op andere tijden had hij haar gezien, doch zonder haar te hebben kunnen spreken; gelukkiger somtijds, had hij eenige minuten met haar doorgebragt, die alleen besteed waren om over haren ERNEST te praten. Deze liet niet af van schrijven; van tijd tot tijd antwoordde hem LOUIZA, en deze brieven gaven hem het leven weder. „ Alles verwachtte zij," schreef zij hem, „ van „ den voortreffelijken Vriend, welken de Voorzienigheid hun „ geschonken had, en van den eenen op den anderen dag „ hoopte zij, dat hij met haren Vader zoude kunnen spreken." — „ Heden," aldus besloot SCHMITT zijn verhaal, „ nog heden was de dag, tot deze zamenkomst bestemd.

„ Daar LOUIZA zich op het plein moest laten vinden om haar
„ toegang te geven; heb ik de verzoeking niet kunnen we-
„ derstaan om voor het minst haar te zien, en voor de eerste
„ maal den Baron tot aan den ingang verzeld. Niemand anders
„ vonden wij dan MARTHA; LOUIZA, door haren Vader terug ge-
„ houden, had zelve niet kunnen komen; doch de laatstgenoem-
„ de verwachtte den Baron, die zich had laten aandienen, als
„ willende tegen eene hooge intrest eenig geld opnemen. Ik
„ liet hem begaan, toen MARTHA lagchende ons zeide, dat de
„ minnaar nog eens weder was gekomen..... „ FREDERIK
„ „ BUCHMAN?" vraagde de Baron. „ Hij heeft den dui-
„ „ vel in 't lijf. ERNEST! wees op uwe hoede: gij hebt
„ „ daar een gevaarlijken medevrijer; hij is nergens bang
„ „ voor." — „ Ditmaal heeft hij ook verzocht, den Va-
„ „ der te mogen spreken, zich bij zijn' naam FREDERIK
„ „ BUCHMAN noemende," zeide MARTHA; „ het is dezelfde."
„ Zij verhaalde ons, hoe gij waart afgewezen; daarom konde
„ ik er niet aan twijfelen, of gij waart het zelf, en ik ben
„ er van overtuigd geworden, toen ik u hier vond." In al-
lerijl en met eene bevende stem deed hij mij dit verhaal; hij zweeg eenige oogenblikken, in gedachten verzonken, en met snelle schreden op en neder wandelende. Eensklaps bleef hij voor mij staan. „ Neen, FREDERIK!" zeide hij, „ een
„ bedrieger zijt gij niet; dat gevoel ik, en dat zie ik," de hand op zijn hart, en een vinger op mijn voorhoofd leggende. „ Maar die snoode LENECK! Nog eenige oogenblikken,
„ én een van ons beiden zal er niet meer zijn.... Maar
„ LOUIZA, ô God, LOUIZA!" — Hij liep snel, ging zitten, stond op; zijne kleur veranderde elke minuut van doodbleek in hoogrood; snel werd zijne ademhaling; zoo sterk trokken zich alle zijne gelaatsspieren te zamen, zulk eene verbijstering vertoonde zich op zijn aangezigt, dat ik er van schrikte. Ik vatte hem bij de hand; dezelve was brandend heet; ik deed al wat ik kon om hem te doen bedaren; hij luisterde niet meer naar mij. Van oogenblik tot oogenblik groeide zijne gemoedsbeweging, en werd eindelijk eene volslagene uitzinnigheid. Somtijds zag hij mij aan voor den Baron, en wilde woedende op mij aanvallen; of wel meende hij LOUIZA te zien, overlaadde haar met verwijten, en herinnerde haar hare eeden; dan wederom herkende hij mij, en, zich in mijne armen werpende, mij zijnen eenigen vriend noemende, bezwoer hij mij, zijne LOUIZA te redden. In een bedaarder oogenblik gelukte het mij, hem naar het huis te geleiden; ik riep den waard, en verhaalde hem de verlegenheid, in welke ik mij met dezen jongeling bevond, die van eene heete koorts was overvallen. Wij brag-ten hem in eene benedenkamer: zijne uitzinnigheid begon weldra van nieuws; maar in de hevigste aanvallen verkeerde hij

hij zich niet meer tegen mijne oppasſing, en noemde mij telkens zijnen redder, zijnen eenigen vriend.

Er moest een beſluit genomen worden: de waard had een gebrekkigen wagen, maar geene paarden; ondanks mijnen tegenzin beſloot ik, mij van het paard te bedienen, waarop ERNEST had gereden, en hetwelk aan den Baron behoorde. Ik ſchreef mijnen naam op een kaartje, hetwelk ik aan den waard gaf, hem belastende, aan den Baron te zeggen, wat er van zijnen Vriend en zijn paard was geworden, en met vele moeite reed ik met den eerstgenoemden heen, die zich in den allerakeligſten toeſtand bevond; maar voor het minst voorkwam dit ſpoedig toeval, voor dat oogenblik misſchien, een grooter ongeluk: ik zoude hem niet hebben kunnen beletten, met woede op LENECK aan te vallen, en des Barons bedaardheid zoude doodelijk hebben kunnen worden voor mijnen Vriend; want mijn hart gaf reeds aan den zoo wreed mishandelden ERNEST dien naam.

Wij kwamen te *Jena*; ik bragt den zieken naar mijne kamer, en haastte mij, om eenen Arts te ontbieden, die verklaarde dat hij eene heete koorts van de ſlechtſte ſoort had. Verſcheiden ruime aderlatingen bragten zijnen geest tot bedaren, doch verzwakten hem geweldig. In zijn eigen logement zoude hij ſlechte oppasſing gehad hebben, en zijn toeſtand maakte een geſtadig toevoorzigt noodzakelijk; ik hield hem bij mij, en liet een tweede bed in mijne kamer zetten. Gij zult u wel herinneren, mijn Vader, dat ik te dien tijde aan u ſchreef, dat ik een kranken Vriend oppaste, zonder eenige bijzonderheden te melden; thans mag ik er niets van verzwijgen, omdat dit mij in den afgrond voerde!.... Intusſchen zal ik, zoo veel mogelijk, mij bekorten.

In de heldere oogenblikken, en deze duurden zeer kort en waren zeldzaam, ſprak de arme ERNEST van niets anders dan van LOUIZA; om hem tot ſtilte te brengen, was ik genoodzaakt hem te misleiden; ik zeide hem, dat ik onderrigt was, dat de Baron, door haar afgewezen, afhield van zijn aanzoek. Helaas! ik had reden te gelooven, dat hetzelve, integendeel, ſteeds ſterker werd; geenen dag liet hij ſchier verloopen, dat hij niet naar de paſtorij reed; en ik moet bekennen, dat ik, LOUIZA voor ERNEST zoo goed als voor altijd verloren beſchouwende, de hoop om haar te behoeden had opgegeven; met ongeduld wachtte ik naar het oogenblik, dat mijn Vriend wederom bij zijn verſtand herſteld was, om hem van die trouwelooze allengskens te doen afzien.

Intusſchen kwam, na verloop van eenigen tijd, tot mijne groote verwondering, een jonge boerenknaap van *Lubetin* bijkans dagelijks naar de gezondheid van Mijnheer ERNEST SCHMITT vernemen, en zoodra hij vernam dat hij beterende was, bragt hij brieven van LOUIZA aan zijn adres; dezelve gaven

hem zoo veel vermaak en deden hem zoo veel goed, dat hij niet van mij konde verkrijgen, die brieven hem te onthouden. Minder dan hij was ik er over voldaan; het gevoel, welk zij uitdrukten, hoewel zeer vurig, had niets natuurlijks; meer ſchenen zij door eene romaneske verbeeldingskracht, dan door een waarlijk getroffen hart, in de pen te zijn gegeven. Ik nam voor, hem dit te zullen doen opmerken, als hij zoude in ſtaat zijn naar mij te hooren; maar dat was hij nog op verre na niet; bijkans dagelijks had hij aanvallen van ijlhoofdigheid, die alleen door het lezen van deze brieven tot bedaren konden gebragt worden. Omtrent zijne LOUIZA voedde hij geen den minſten twijfel meer; ook zij gaf hem geene twijfelingen meer te kennen, en herhaalde onophoudelijk, dat zij op zijne beloften zich verliet, en alles van hem verwachtte. Daarenboven ſprak zij geen woord meer van den Baron; maar zij berigtte hem, dat haar Vader niet altijd onverbiddelijk zoude blijven. Deze ſtraal van hoop deed ERNEST opkweeken, en gaf hem het leven weder. Hij antwoordde, en zijne brieven droegen, ongetwijfeld, blijk van de ongeſteldheid van zijnen geest en de hevigheid zijner liefde. Somtijds, wanneer zijne zwakheid hem het ſchrijven belette, dicteerde hij mij zijne brieven, en ik bediende er mij van om zijne vriendin aan te moedigen hem getrouw te blijven, en om hem alle blijken van ware vriendſchap te geven. ERNEST voedde geene vermoedens meer, en ik begon van de mijne terug te komen, en te gelooven, dat ik over het meisje te ligtvaardig geoordeeld had; dat zij, zoo als ik onderſteld had, des Barons aanzoek inderdaad wederſtaan had; en in dit denkbeeld meende ik ERNEST's hoop eerder te moeten opwakkeren dan ter nederſlaan. Hoe dikmaals zijn wij niet, in onze verbeelding, het geluk vooruitgeloopen, hetwelk op onze toekomende ſtandplaatſen op ons wachtte, met onze twee bekoorlijke echtgenooten! Hij wilde ook Predikant worden, en onze vriendſchap en ons leven zouden het model geweest zijn van het uwe en dat van uwen waarden BALDER. Zoete begoocheling! betooverende droomen, wier wezenlijkheid alles ons beloofde, wat is er van u geworden?

Mijne oppaſſingen werden beloond; ERNEST's gezondheid herſtelde allengskens; zints eenigen tijd had de koorts hem verlaten, maar hij was nog zeer zwak. De Arts was van gedachten, dat eenige toertjes, het zij te paard, of met een rijtuig, dienſtig voor hem zijn zouden. De eerſte maal, dat wij uitreden, verzocht hij, dat wij naar *Lubelin* onzen weg zouden nemen; wij hielden ſtil voor de herberg, en zonden van daar een kind, om de oude MARTHA bij ons te ontbieden; zij kwam terſtond, en ſcheen verwonderd dat zij ons zag. Zoo aangedaan was ERNEST, dat hij nauwelijks LOUI-

ZA'S

's naam konde uitspreken; hierom vraagde ik MARTHA, of zij niet voor een oogenblik aan den ingang van het plein konde komen. „ Onmogelijk," was haar antwoord: „ zij is „ bij haar Vader, die ongesteld is; maar gij zult, geloof „ ik, haar welhaast zoo lang zien als gij wilt." Deze weinige woorden voerden ERNEST ten top van vreugde; hij gaf MARTHA al het geld dat hij bij zich had, en dit was veel meer dan hij konde missen. Den ganschen avond sprak hij van zijn geluk, hetwelk ongetwijfeld naderde. „ Gij zult haar „ welhaast zoo veel zien als gij wilt," had MARTHA hem gezegd. Even als hij leide ik deze woorden uit; maar mijne blijdschap was niet volkomen; een donker vermoeden, hetwelk niet dan al te spoedig bevestigd werd, lag mij op het hart. Naauwelijks waren wij 's anderendaags opgestaan, of er werd een groote brief gebragt aan het adres van ERNEST SCHMITT, van wege den Predikant WERNER. Met veel aandoening nam hij dien aan. „ ó God! de brief is van haren „ Vader," zeide hij; „ ongetwijfeld bewilligt hij in mijn „ geluk." Zijn gelaat blonk van vreugde, terwijl hij den brief opende; in denzelven lag een briefje van LOUIZA; dit bevestigde hem in zijn denkbeeld; hij drukte 't zelve tegen zijne lippen, en las het vervolgens in haast over. Ik zag hem aan, en op de teekening van geluk zag ik die van wanhoop en woede volgen. Geweldig drukte hij de beide brieven in zijne handen, en gaf ze aan mij over, alleenlijk zeggende: *lees!* Ik nam de brieven aan, en hij ging schielijk uit het vertrek: ik las, en konde naauwelijks mijne oogen gelooven. Zie hier den brief, die mij te sterk trof, om dien te hebben vergeten.

„ *Lubelin*, den . . .

„ Gij zijt een schurk, Mijnheer ERNEST SCHMITT! Al voor„ lang twijfelde ik er aan, en tegenwoordig ben ik er vol„ komen van overtuigd. Van de zwakheid eener moeder„ hebt gij een misbruik gemaakt, om hare dochter, die nog „ een kind was, eene misdadige liefde in te boezemen, „ en gij hebt er u van bediend, om haar alle hare pligten te „ doen vergeten. In weerwil van mijn stellig en herhaald „ verbod, heeft LOUIZA u gezien, en, een slagtoffer van „ uwe verleidingen, is zij bedorven. De ongelukkige heeft „ mij hare zwakheid beleden, den toestand, welke er het „ gevolg van is, en noemt u vader van het kind, welk zij „ onder het hart draagt. Gij zijt de laatste, welken ik tot „ mijnen schoonzoon zoude hebben willen verkiezen, om„ dat gij geld noch deugd bezit; maar gij hebt een edel„ moedigen vriend, dien gij niet waardig zijt, die u ten min„ ste wil voorhelpen, en een voordeelig beroep bezorgen, „ en voor zoo veel ik kan oordeelen uit de dolle brieven,

Digitized by Google

„ welke men mij heeft laten lezen, bezit gij liefde genoeg
„ om niet te aarzelen uwe misdaad te vergoeden, en aan eene
„ onwaardige dochter hare eer weder te geven. Gedraag
„ u in het toekomende zoodanig, dat gij mij de eerste doet
„ vergeten. Wees dankbaarder, dan gij tot nog toe zijt ge-
„ weest, omtrent uwen edelmoedigen weldoener, Mijnheer
„ den Baron VAN LENECK, dien gij zoo laaghartig hebt opge-
„ geven voor eenen anderen, die niet beter is dan gij; en
„ misschien zal ik op deze voorwaarden mijne toestemming
„ geven, om u als mijnen zoon aan te merken. Inmiddels
„ ben ik een zeer ongelukkig, zeer beleedigd Vader, en
„ die zich beklaagt, dat zijne jaren en zijn stand niet gedoo-
„ gen, eene andere vergoeding van u te eischen, die meer
„ in zijnen smaak zoude vallen.

„ MICHIEL WERNER, *Predikant te Lubeln.*"

Ik beefde van verontwaardiging, en las vervolgens LOUIZA's brief; zonderling en verward was dezelve, en heeft zich niet in mijn geheugen geprent. Zij herinnerde ERNEST zijne liefde, en zijne zoo dikmaals herhaalde beloften. Hare eer, haar leven, het lot van een onschuldig schepsel, alles hing van hem af. Zij konde niet gelooven, dat hij haar, welke hij zoo zeer had bemind, aan de wanhoop ter prooije wilde laten. „ Er-
„ NEST!" schreef zij ten besluite, „ wees voor mij, hetgene
„ gij aan mijne stervende moeder hebt beloofd, een vriend,
„ een beschermer, een echtgenoot, en wij zullen nog ge-
„ lukkig kunnen worden: want LOUIZA's hart behoort u al-
„ leen, en het zal de studie van haar leven zijn, eenen
„ misslag te vergoeden, welken zij zich niet kan ver-
„ geven."

Met siddering wierp ik deze beide brieven op den grond, en toen eerst bemerkte ik, dat ERNEST niet bij mij was, en dat hij bij het uitgaan mijnen degen van den wand had genomen; zijn eigen degen had hij te huis gelaten. Aanstonds begreep ik, waar ik hem zoude vinden, en vloog naar den Baron. Langs eenen wandelweg achter zijn huis gaande, hoorde ik eenig gerucht, en, eenen hoek omslaande, zag ik, daar ik voor gevreesd had, mijnen armen ERNEST, nog zoo zwak aan de gevolgen zijner langdurige ziekte, dat hij naauwelijks het geweer konde vasthouden, waarmede hij tegen een sterk man vocht, vermaard daarenboven om zijne bedrevenheid in het schermen. De woede schraagde ERNEST; doch dit overspannen krachtbetoon konde slechts een oogenblik duren; zijn arm begon reeds te verzwakken, en het kostte mij geringe moeite, zelfs voordat hij mij bemerkt had, mij meester te maken van zijnen degen, hem te verwijderen en in zijne plaats te treden. „ Gering," zeide ik tot den Baron," zoude

„ uwe

„ uwe verdienſte geweest zijn, te zegevieren op eenen her„ ſtellenden kranken, die zich naauwelijks op de been kan „ houden; vele andere middelen hebt gij, om hem van het „ leven te berooven! Tegen mij zal het gevecht meer ge„ lijk zijn." — Het zij zoo," zeide hij; „ met u heb ik lie„ ver dan met hem te doen." Woedende vielen wij op elk ander aan. ERNEST, ontwapend en genoodzaakt getuige te zijn van het gevecht, was wanhopig, maar kwam geen ſtap nader, dan toen hij den Baron zag waggelen, roepende: „ Gij „ zijt gewroken: ik ſterf!" Hij vloog naar hem toe en ſteunde hem in zijne armen, terwijl ik met mijn' zakdoek het bloed zocht te ſtelpen. Mijn degen had hem in de regter zijde boven de ribben getroffen. Wij bragten hem in zijn hotel, hetwelk niet verre af was. Na hem aan zijnen kamerdienaar te hebben overgeleverd, ging ik eenen wondheeler halen, en ik had het genoegen, hem te hooren zeggen, dat de wonde niet doodelijk was. Te leven verdiende hij ongetwijfeld niet; maar ik zoude zijnen dood niet op mijne rekening hebben willen hebben.

Zie daar, mijn Vader, het naauwkeurige verhaal van dit voorval met den Baron VAN LENECK, hetwelk zoo goed als een moord werd voorgeſteld; wij werden beſchuldigd, te gelijk te zijn gekomen, beiden gewapend om op den Baron aan te vallen; en reeds dien eigen dag werden wij, ieder afzonderlijk, gevangen gezet. Wel had men inderdaad alleen *mijnen* degen op de plaats gevonden; maar de andere was misſchien weggenomen. Wij werden door de Regering ondervraagd, en in weerwil van alles, wat wij konden zeggen, bleef men er bij om ons voor ſchuldig te houden. Ik verzocht, dat wij tegen den Baron zouden verhoord worden, zoo dra hij zoude in ſtaat zijn om te ſpreken; het konde ons niet geweigerd worden; den een na den anderen moest men ons derwaarts voeren; ik was de eerſte, als zijnde de man, die hem gekwetst had. Het zij het vertoon des doods eenig berouw gewerkt had, of dat de bedaarde en vaste toon der waarheid hem overhoop wierp, hij bevestigde al wat wij gezegd hadden, en verhaalde het geval juist zoo als wij gedaan hadden. Vervolgens werd ERNEST binnengeleid; LENECK wilde zonder getuigen met hem ſpreken, en ſchaamde zich niet, hem te dringen, LOUIZA's hand en zijne weldaden aan te nemen. Met verachting verwierp ERNEST dien hoon, en overlaadde den Baron met welverdiende verwijten. Deze ſtemde zulks toe, maar ging vervolgens in zijne laagheid en valschheid zoo verre, dat hij dit geſprek ontkende, waarvoor ERNEST geene bewijzen had. Dien zelfden dag, de Baron buiten gevaar, en zijne verklaringen mij gunſtig geweest zijnde, werd ik ontſlagen; maar ERNEST bleef gevangen, als zijnde de aanvaller geweest, en de ver-

leider van de jonge LOUIZA WERNER, wier schande ruchtbaar was geworden, het zij door dit voorval, het zij door haren Vader, die geregtelijke klagten tegen ERNEST SCHMITT ingebragt en geëischt had, dat hij genoodzaakt zoude worden haar te trouwen. Eene menigte brieven van ERNEST werd aan het Geregt vertoond, de meeste van welke de Baron had op zich genomen te bezorgen, alsmede de briefjes, welke hij in zijne ijlende koortsen had geschreven; alle droegen getuigenis van de vurigste liefde, en in sommige sprak hij van zijn geluk in zulke sterke bewoordingen, dat zij, door vooringenomene lieden, konden uitgelegd worden zoo als men wilde. Maar ik, — ik, die, sedert zes maanden, hem geen oogenblik had uit het oog verloren, — ik, die den eigenlijken verleider zoo wél kende, moest ik mijnen Vriend laten beschuldigen, zonder hem te verdedigen, zonder aan elk, die luisteren wilde, te verzekeren, dat hij het slagtoffer der afschuwelijkste trouweloosheid en eener voorbeeldelooze ongeregtigheid was? Des Barons aanhangers (en de rijken hebben er altijd) verwierpen mijne verzekeringen; de zulken, die zijn karakter en gedrag kenden, bevestigden dezelve: en ik kan u niet zeggen, wat al geschillen, beleedigingen en gevechten zelfs het gevolg waren van dit voorval, waaromtrent de gemoederen telkens meer en meer verbitterd werden. *Jena* was in twee faktien verdeeld, waarin niemand wilde toegeven, en allerminst ik, die wist, dat ik de waarheid op mijne zijde had. Mijn arme ERNEST, nog al gevangen, was de ongelukkigste der menschen. De zoo zeer aangebedene LOUIZA, het voorwerp der algemeene verachting geworden, was voor hem eene bijkans even pijnlijke gedachte als die van hare trouweloosheid. Vergeefs verzekerde ik hem, dat zij meer medelijden dan berisping verwekte; troosten konde ik hem niet; want dan daalde de verachting op den minnaar neder, die haar verliet. Honderdmalen zag ik hem op het punt van te bewilligen om haar te trouwen, en alzoo aan LOUIZA hare eer weder te geven; maar konde hij haar zijn zoo snood misleid vertrouwen wedergeven, en van den verleider zijner vrouwe, van den vader van het kind, welk zijnen naam droeg, den prijs zijner schande aanmemen? De Baron, den schijn van edelmoedigheid vertoonende, liet zich verluiden, dat hij, ter zake der vriendschap, welke hij ERNEST had toegedragen, en van die hij nog voor LOUIZA bezat, een voordeeligen post of een jaargeld aan den jongeling wilde geven, welks vertrouweling hij het ongeluk had gehad geweest te zijn. De gierige Predikant trompette zijne edelmoedigheid uit; en de beleedigde ERNEST ging voor den ondankbaarsten der menschen, omdat hij dezelve van de hand wees en zijnen weldoener beschuldigde. Verscheiden malen had ik vergeefs getracht,

LOUI-

Digitized by Google

LOUIZA te zien, het zij op ERNEST's verzoek, het zij om mijn best te doen om hem te verdedigen; zij werd in het oog gehouden; zelfs MARTHA vertoonde zich niet meer, en het was uit des herbergiers vrouw, die veel van LOUIZA hield en haar beklaagde, dat ik de strengheid vernam, met welke zij werd behandeld. Ik zuchtte er onder, en konde geenerlei middel verzinnen om haar te spreken te komen, toen ik, op eenen avond uit de kamer, waarin ERNEST in bewaring zat, komende, door eene gemeene vrouw werd aangesproken, welke ik straks herkende; het was MARTHA. „In„dien ik mij niet bedriege," zeide zij, „zijt gij Mijnheer „FREDERIK BUCHMAN?" Op mijn bevestigend antwoord vatte zij mijnen arm, en met mij henengaande: „Kom! kom! „om des medelijdens wille kom!" zoo sprak zij: „wij heb„ben geen oogenblik te verliezen; zij wil u zien, eer zij „sterve." Eene rilling trok door mijne aderen. „Zij, „die! ... ó God! LOUIZA?" — „Ja, LOUIZA," antwoordde zij: „arm kind! zij gaat sterven. Nog zoo jong en zoo on„gelukkig! ó Ja! beter is het ongetwijfeld, dat zij deze „wereld verlate. Maar mogt hij insgelijks in folteringen „omkomen, die haar naar het graf heeft gevoerd!" Veel te sterk was ik aangedaan om haar eenige vraag te kunnen doen, en daarenboven deed zij mij te schielijk voortgaan. Wij kwamen buiten de stad; honderd schreden buiten de poort sloeg zij een zijpad in, hetwelk ons aan eene hut bragt. „Hier is zij," zeide zij. Ik trad binnen. — ó, Mijn Vader! mijn Vader! welk een tooneel der smarte! Dezelfde jeugdige LOUIZA, welke ik slechts een enkel oogenblik had gezien, frisch en rein als een rozeknop; LOUIZA, naauwelijks in haar achttiende jaar, van de schaduwen des doods omringd, reeds de kleur daarvan gezet hebbende, liggende op een bed van stroo! Een oud man met eenen grijzen baard, die mij tachtig jaren oud scheen, zat naast haar op een houten stoel, en hield in zijne armen een eerstgeboren kind, op hetwelk de moeder nog hare stervende oogen gevestigd hield. MARTHA wenkte mij niet nader te komen, en naar het bed tredende: „Mijnheer BUCHMAN is gekomen," zeide zij tot hare meesteres. Een flaauwe blos verspreidde zich over hare wangen, en hare oogen schenen mij te zoeken. Ik trad toe, en vond mij, door eene onvoorbedachte beweging, op mijne knieën naast dit sterfbed en nabij dit rampzalig slagtoffer. Ik dacht niet meer aan haren misslag; niets anders zag ik dan hare boete, en de stervende LOUIZA was niet meer de schuldige LOUIZA. Ik had hare hand gegrepen, welke ik aan mijne lippen drukte. Zij deed eene zwakke poging om mij te doen opstaan. „Ik ben het," zeide zij met moeite, „die aan de voeten van ERNEST's Vriend „moest liggen!" Deze weinige woorden putteden hare

Digitized by Google

krachten uit; zij liet het hoofd wederom vallen, haar ligte blos verdween, en ik meende dat zij er niet meer was. Uit de stad had MARTHA hartsterkende en geestrijke middelen medegebragt; zij wreef haar daarmede den slaap van het hoofd, de armen, en welhaast toonde ons hare ademhaling, dat zij nog leefde. „ Indien slechts mijne vrouw hier ware," zeide de grijsaard; „ die konde haar helpen; maar zij is uit om een' „ Leeraar te halen, om deze arme ziel naar het Paradijs te „ geleiden, en een Dokter, om te zien of er nog hulp „ voor haar is." MARTHA sloeg de oogen ten hemel. Ik vernam, dat deze schier onmagtige grijsaard haar vader was; niets anders konde hij doen, dan het kind te houden, welk hij aan zijnen boezem en aan zijne gerimpelde wangen verwarmde. Ik kan u niet beschrijven, hoe zeer dit kontrast, en deze overeenkomst tevens, tusschen het begin en het einde des levens, iets plegtigs en diep treurigs bevatte.

Intusschen was LOUIZA wederom tot haarzelve gekomen; hare bleeke lippen mompelden eenige woorden, doch zoo zacht, dat ik genoodzaakt was, op haar bed te gaan zitten, en mij over haar heen te buigen, om haar te kunnen verstaan. „ Vriend van mijnen ERNEST!" zoo sprak zij, „ schenk mij in zijnen naam vergiffenis; hij zal die bevesti„ gen, als hij zal vernomen hebben, dat zijne LOUIZA er „ niet meer is, en dat zij een' zoo grooten misslag met haar „ leven heeft geboet. MARTHA!" zoo vervolgde zij, „ ik „ kan niet spreken; gij weet alles: verhaal aan Mijnheer „ BUCHMAN de rampen der misdadige LOUIZA!" Vergeefs trachtte ik voor het tegenwoordige tegen deze harde bekentenis mij te verzetten; LOUIZA eischte het; men moest er zich aan onderwerpen. MARTHA zette zich voor het bed, en deed mij een uitvoerig en langwijlig verhaal van de snoode middelen, welke de Baron VAN LENECK had te werk gesteld om LOUIZA te verleiden. Eens als de Vriend van ERNEST ingeleid, stelde hij alles te werk, om een niets kwaads vermoedend meisje op den dwaalweg te brengen, wier onschuld zelve haar gevaar vergrootte. — Los liep MARTHA in haar verhaal over hare eigene handelwijze ten opzigte van LOUIZA heenen; doch het scheen mij duidelijk te blijken, dat zij, door des Barons goud omgekocht, of door de hoop dat hij LOUIZA zoude trouwen, hem alle middelen had bezorgd om haar alleen te zien, en dat hij daarvan een snood misbruik had gemaakt. Lang bood LOUIZA tegenstand, omdat zij ERNEST beminde; en haar tegenstand vuurde telkens meer en meer haren verleider aan. Doch ERNEST zag zij niet meer, maar wel, dagelijks, geheele uren lang, een snoorlijk verliefden jongeling, schoon van gestalte, van een indringenden geest, en die van dit slag van zegepralen inzonderheid zijn werk had gemaakt. Allengskens en ongemerkt werd LOUIZA

weg-

weggesleept, en voelde de grootheid van haren misslag niet, voordat dezelve onherstelbaar was. Waar is de Vrouw, die op haar eenen steen durst werpen? Haar val was de eerste harer afwijkingen en de meest verschoonlijke; doch maar al te waar is het, dat één misslag ons in duizend andere wikkelt, en dat eene bezweken vrouw niets anders dan eene slavin is, aan haar meesters wil onderworpen. LOUIZA beminde den Baron niet, maar zij vreesde hem, en durfde hem niet meer weerstand bieden. Hij was het, die alle de trouweloze brieven aan ERNEST dicteerde; hij maakte haar diets, dat die jongeling haar genoeg beminde om haar alles te vergeven, en zich nog gelukkig te rekenen dat hij haar huwde; en hij eischte van haar, hem bij haren Vader als dien van haar kind te noemen. ERNEST's fier en edel antwoord, zijn gevecht met den Baron, en eindelijk zijne gevangenneming, waren voor haar als zoo vele dolksteken; zij voelde haren geheelen misslag, de wreedste folteringen griefden haar hart, en op haren Vader noch op haren verleider kunnende verwerven om hun woord in te trekken en ERNEST vrij te spreken, besloot zij het in eigen persoon te doen, en zich bij de regters te vervoegen. MARTHA, die al lang berouw had gehad van het vertrouwen, welk zij in den Baron had gesteld, beloofde, haar te zullen helpen, door het voegen van hare getuigenis bij die van hare meesteres. Op zekeren morgen verlieten zij de pastorij, terwijl de Heer WERNER ter kerke was. Maar LOUIZA had zekerlijk hare rekening kwalijk gemaakt; onder weg werd zij van de hevigste pijnen aangetast; MARTHA had slechts den tijd om haar bij haren eigen Vader te brengen, alwaar zij, na twee dagen onbeschrijfelijk lijden, een meisje ter wereld bragt, en gevoelde dat zij zelve niet lang meer leven zoude. Zij dacht aan mij, aan mijne vriendschap voor ERNEST, en wilde mij zien, eer zij stierf. Gedurende MARTHA's verhaal had zij haar kleintje uit des grijsaards armen genomen; zij langde hetzelve in de mijne over, en, de weinige krachten verzamelende, die haar nog overig waren: „ Edelmoedig Vriend!" zoo sprak zij: „ indien „ het waar zij dat gij mij hebt vergeven, bescherm dan dit „ onnoozel schepsel: verzaakt van hem, die hetzelve het leven gaf; verworpen van hem, dien ik snood verraden „ heb, heeft het niemand anders dan u behouden. In naam „ der menschelijkheid! verwerp de erfgifte eener stervende „ moeder niet. Beloof mij, haar vader te zullen wezen!" — Wie zoude aan eene zoo treffende bede wederstand hebben kunnen bieden, en den jongsten wensch eener moeder onvervuld laten? Het kind, dat in mijne armen was in slaap gevallen, drukte ik tegen mijn hart, en, de eene hand der sterftogende vattende, riep ik: „ Ja, LOUIZA! ja, ik aanvaard uw geschenk; ja! ik ben de vader van uw kind, en

„ zal

„ zal het nimmer verlaten." Naauwelijks had ik dit gezegd, of een gil van MARTHA en het woord *rampzalige*, door eene donderende ſtem uitgeſproken, deden mij de oogen opſlaan. Twee mannen, in het zwart gekleed, ſtonden aan de deur. „ Bedaard! gij zult haar den dood doen," zeide de een tot den anderen, hem wederhoudende van naar binnen te gaan. Helaas! het was gedaan! Het leven der ongelukkige hing ſlechts aan een' draad; door dezen geweldigen en onverwachten ſchok werd dezelve gebroken: met eene flaauwe ſtem ſprak zij binnensmonds: „ Mijn Vader! ô mijn Vader!" en voor altijd ſloten zich hare oogen.

Staat mij toe, mijne waarde Ouders! dat ik hier eenige oogenblikken ſtilſta, eer ik mij verder begeve in den doolhof van ongeregtigheden, die uwen Zoon deden ontaarden en hem alle zijne pligten vergeten. Ach! gelooft mij, misdaden, van welke ik thans gruwe, zoek ik niet te verkleinen. Maar is hij nog niet misdadiger dan een woeste ſtruikroover, die, door lage kunſtenarijen, twee harten, door de liefde vereenigd, vaneenſcheurt; die de onſchuld verleidt en bederft; die de zachtſte gevoelens, welke de Hemel der menſchelijke natuur heeft ingeprent, tot middelen van ſchande en ſmart doet dienen; die het zwakke en gevoelige hart, welk hij verleid heeft, beſmet, met zijnen vergiftigen adem het leven verpest der ongelukkige, van welke hij zich heeft doen beminnen, haar met langzame teugen den bitteren kelk des rampſpoeds doet drinken, haar ten grave voert, en het onſchuldig ſchepſel, aan hetwelk hij het aanwezen gaf, aan ſchande en verachting ter prooije geeft? En wanneer hij bij deze euveldaden trouweloosheid, verraad, hatelijken laster voegt, — ô, mijn Vader! de wreedſte roover (en wreed zijn zij allen niet) kan niets meer dan het geld en het leven nemen; de eer en de onſchuld althans laat hij zijne ſlagtoffers behouden. Het gevaar deelt althans de roover met hen, die hij daarin wikkelt; maar de ſnoode lichtmis valt alleen op zwakke en weerlooze ſchepſels aan, en zijn nutteloos berouw kan hun het leven en de eer niet wedergeven.

(*Het vervolg hierna.*)

LOF

LOF DER AALBESSEN.

't Lust mij zingend u te loven,
Edle Bes, gezond en frisch!
Heerlijk ooft van Neêrlands hoven,
Sieraad van der Burgren disch!
Mijne Zangster, die haar toonen
Aan 't eenvoudig-edle wijdt,
Zal ook met een lied u kroonen,
Die eenvoudig edel zijt.

Ja, gij zijt mijn zangen waardig,
Lieve vrucht, verkwikkend zoet,
Die, menschlievend en dienstvaardig,
Alle standen laaft en voedt;
Die niet groeit voor trotsche Grooten,
Niet voor aardsche Goôn alleen,
Maar door *allen* wordt genoten ...
Edle vrucht voor 't Algemeen!
Ja, wij zingen — ja, wij loven
U, ô Bes, gezond en frisch!
Heerlijk ooft van Neêrlands hoven,
Sieraad van der Burgren disch!

Andren zingen abrikozen;
Perzik, uw verheven zoet!
U, beroemd om 't donker blozen,
Edle teelt uit Thisbe's bloed!
Nedrige aardbei, en kastanje,
Trotsch op bladerkroon en stand;
En u, appelen van Oranje,
Steeds geliefd in Nederland!

Goud-

Goud-meloenen; muskadellen,
Die met zachte purper-kleur
Onder 't loof wellustig zwellen;
Ananas, vol edlen geur,
Pralende in der rijken hoven,
En door kunstvuur malsch gestoofd, ...
Wie uitheemsche vruchten loven,
Wij, wij zingen Neêrlandsch ooft!

Boompje, dat, vol rijpe trosjes,
Aandacht noch bewondring vergt;
En uw vrucht met lieve blosjes
Onder 't nedrig blad verbergt!
De appelboom moog' zich verheffen,
Rijze omhoog de ranke peer,
Gij, gij zoekt geen oog te treffen,
Gij verlangt geene ijdle eer;
Wie zijne armen uit mag breiden,
Fier op welig loof en blaân, ...
Altijd zedig en bescheiden,
Biedt ge uw rijpe vruchten aan,
Ja, wij zingen — ja, wij loven
't Nedrig ooft, gezond en frisch,
De edle vrucht van Neêrlands hoven,
't Sieraad van der Burgren disch.

Maar offschoon de boom niet bloeijen
En niet schittrend pralen moog',
't Vruchtje kan onze aandacht boeijen,
Is bekoorlijk voor het oog.
Zien we uw trosjes, rijk beladen,
't Blozen van uw zachte koon,
Half bedekt met groene bladen,
Bessen! ja, dan zijt gij schoon.

Wordt

Wordt gij door de lieve handjes
Van een teeder maagdelijn
Zoo gevlijd in nette mandjes,
Dat geen steeltjes zigtbaar zijn;
Rood en wit door een gemengeld,
Prijkende als een schoon geheel,
Zusterlijk te zaam gestrengeld
Aan dezelfde moedersteel,
Dan moet elk uw schoonheid loven,
Heerlijk vooft, gezond en frisch!
Dan versiert gij Neêrlands hoven,
Dan versiert gij Neêrlands disch.

Lang verfrischt gē ons, edle vruchten!
Rijk begunstigd door Natuur,
Hebt gij nijaarskoû te duchten,
Noch verschroeijend zomervuur;
Als de herfst het woud ontbladert,
Schenkt gij ons uw overvloed;
Als de grijze winter nadert,
Zijt gij nog verkwikkend zoet;
En wanneer de stormen loeijen
In 't bevrozen jaargetij,
Doet ge uw zuivre sappen vloeijen,
Sappen, even frisch als gij:
Daartoe opent gij uwe adren,
Daartoe plengt gij 't dierbaar bloed,
Dat we in kuip en flesch vergaderen,
Dat ons laaft, verheugt en voedt.
Ja, wij zingen — ja, wij loven
't Sappig vooft, gezond en frisch,
De edle vrucht van Neêrlands hoven,
't Sieraad van der Burgren disch.

Juich.

Digitized by Google

Juich, verheffe u vrij, Germanje!
Roem uw' druivenrijken Rijn!
Juich Bourgonje, bral' Champagne,
De Aalbes schenkt ons edlen wijn!
Wijn, die 't harte kan verblijden,
En, verheffende ons gemoed,
't Grievend leed van onze tijden
Voor een poos vergeten doet;
Wijn, die onze borst doet gloeijen,
Wijn, versterkend, zoet en frisch,
Wijn, die op ons Erf mag groeijen,
En ons daarom dierbaar is.

Wie zou de Aalbes dan niet prijzen,
Daar heur kostlijk zuur en zoet
De allerfijnste en edelste spijzen
Beter smaak dan druivenbloed?
Wie, wie zou het haar niet danken,
Dat zij den vermoeiden drenkt,
Dat ze d'afgematten kranken
Laafnis en verkwikking schenkt?
Wie, wie zou haar' lof niet malen,
Daar heur hartverheugend bloed
Schuimt en vonkelt in pokalen,
En ons vrolijk juichen doet?
Ja, wij zingen — ja, wij loven
U, ô Bes, gezond en frisch!
Heerlijk ooft van Neêrlands hoven,
Sieraad van der Burgren disch!

SPANDAW.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

ANTWOORD OP EENEN NAAMLOOZEN BRIEF, BIJ DEN ONDERGETEEKENDEN ONTVANGEN ONDER DE PLAATS- EN DAG-TEEKENING VAN DORDRECHT DEN 1 AUG. 1810, AAN DESZELFS SCHRIJVER.

Mijn Heer!

Grootere verpligting zoude ik aan Uw Ed. gehad hebben voor de aanwijzing van den bij mij beganen misslag, indien Gij dezelve niet verzeld hadt van eenen voor mij noodeloozen aandrang, om dien, *op Uw vriendelijk berigt*, te verbeteren, *eer men mij, mogelijk, op onvriendelijker toon, daartoe uitdaagde.* Hierdoor toch is uwe aanwijzing zelf eene soort van *uitdaging* geworden, en ben ik buiten staat gesteld, om U te overtuigen, dat ik dezelve niet behoefde. Dit is echter zoo. Ik ben noch immer zulk een bespottelijk dwaas geweest, dat ik mij onfeilbaar gewaand heb, noch een zoo verachtelijk slechthoofd, dat ik, van dwaling overtuigd, geweigerd zou hebben, om die te erkennen, en om, zoo iemand, door mijne dwaling, mogt zijn verongelijkt, dat ongelijk, op alle mij mogelijke wijzen, te herstellen. Ondertusschen betuig ik U toch gaarne mijnen dank voor uwe aanwijzing; dewijl ik, zonder dezelve, van mijnen misslag onkundig zou zijn gebleven, en dus denzelven niet zou hebben kunnen verbeteren; welk laatste mij evenveel genoegen verschaft, als de misslag zelf mij smart veroorzaakt. Het is dan zoo: Ik heb, in mijne *Brieven aan den Hoogleeraar* A. YPEY, op bl. 113 env., ten onregte de *Hervormde* Hoogleeraars TRIGLAND, HEIDANUS en COCCEJUS van *kwade trouw* beschuldigd, en hun eenen kwaden naam gegeven, omdat zij, in hun berigt aan 's Lands Staten, verzekerd hadden, dat de *Remonstrantsche* Hoogleeraar,

Digitized by Google

s: EPISCOPIUS, in zijne *Inſtitutiones Theologicae*, verklaard had van gevoelen te zijn, *dat het niet praeciſelijk noodig is te gelooven, dat Christus de eeuwige Zoon Godes is.* Inderdaad was mij, in weerwil van het opzettelijk onderzoek van zijn ſchrijven, voorgekomen, dat hij het tegendeel te kennen gaf, en mijne misvatting is veroorzaakt door zijne wijze van voordragt, van welke ik vertrouw, dat Gij zult toeſtaan, dat zij duidelijker kon geweest zijn, dan zij is. Had hij zijn gevoelen, in zijne *Inſtitutiones*, zoo voorgedragen, als ik nu zie, dat hij gedaan heeft in zijne achtſtiende Leerrede over JOÄNNES XVII: 3, (in de uitgaaf zijner *Predikatien, in folio*, op bl. 160 env.) het ware niet mogelijk geweest, dat ik, hetgeen hij, wegens de *generatie* zelve, had geſchreven, als van de *wijze derzelve* gezegd, zou hebben opgevat. Ik erken nogtans, dat de ſchuld der misvatting bij mij ligt, dat uwe aanmerkingen over zijnen *Latijnſchen* tekst juist zijn, en dat ik, bij naauwkeuriger toezigt, den misſlag niet begaan zou hebben. Ik neem dan mijne beſchuldiging van de gemelde Hoogleeraren terug, en vertrouw, dat Gij, en elk edelmoedige, bij de herinnering van het *errare humanum*, mij nu de fout vergeven zal. Maar ik wil dit geenszins zoo verſtaan hebben, alsof ik nu, op dit berigt der zelfde Hoogleeraren aan 's Lands Staten, in het geheel niets had aan te merken. Het volgende moge U van het tegendeel overtuigen. — *Vooreerst* is hunne opgaaf van het gevoelen van EPISCOPIUS niet naauwkeurig. Hij zegt niet, onbepaald, zoo als zij opgeven, dat het *niet praeciſelijk noodig is te gelooven, dat Christus de eeuwige Zoon Godes is*; maar hij zegt, dat het *niet praeciſelijk* TER ZALIGHEID NOODZAKELIJK *is te weten en te gelooven, dat Christus de Zoon Gods is, op die wijze, waarop hij beweerd had, dat hij 't is*, dat is *door generatie van den Vader, voor de eeuwen*, (*ante ſaecula.*) — *Ten andere* is hun berigt zoo, dat elk, die niet beter weet, er bij denken moet, en dus 's Lands Staten ook in het vermoeden moesten gebragt worden, dat EPISCOPIUS *zelf niet geloofde, dat Christus de eeuwige Zoon Gods is*, hetwelk Gij weet, en ook uit het zoo even gezegde blijkt, valsch te zijn. — *Ten derde* is hun geggen, dat *de Remonſtrantſche Leeraars* in 't gemeen *van het gevoelen van* EPISCOPIUS *zijn*, eene verzekering, waarvoor zij noch genoegzamen grond hadden, noch, volgens hetgeen ik van de vrijheid der *Remonſtrantſche* Leeraren, om elk voor zich zelven te gevoelen en te gelooven, wat

zij

Digitized by Google

zij voor waar hielden, gezegd heb, hebben konden. — *Ten vierde:* het volgde niet, zoo als zij beweerden, dat, *bij de Remonſtranten, de deur voor de Socinianen open ſtond*, al ware het ook zoo geweest, dat alle de *Remonſtrantſche* Leeraars liet met EPISCOPIUS eens waren; want, behalve hetgeen ik, in mijne *Brieven aan den Hoogleeraar* YPEY, heb aangevoerd, het bleek hieruit niet, dat de *Remonſtranten* ook niet, om andere gevoelens der *Socinianen*, ongenegen waren, om hun de deur open te zetten, waarvan het tegendeel, door den Heer YPEY zelven, genoegzaam toegeſtemd en door mij mede bewezen is. — *Ten vijfde:* de aanmerking, *dat de Remonſtranten vele leeringen met de Socinianen gemeen hadden*, was kennelijk alleen aangelegd, om hen, als dezen nabijkomenden, verdacht en hatelijk te maken; hetwelk te minder te verſchoonen is, omdat men ook van de *Hervormden*, en van alle andere Christenen, zeggen kon, *dat zij vele leeringen met de Socinianen gemeen hadden. Eindelijk:* dit geheele berigt getuigt van de vuile veete der Hoogleeraren tegen de *Remonſtranten*. Zij hadden van dezen hier geen woord behoeven te reppen; maar zij bragten hen in 't ſpel, om hen, voor 't minſt, als begunſters der *Socinianen*, die hen gaarne opnamen, en, als *Remonſtranten*, onder zich lieten ſchuilen, om hen voor vervolgingen te bevelligen, en die hun dus gelegenheid gaven, om hun kwaad zaad te ſtrooijen, bij 's Lands Staten aan te klagen, hetwelk hen, zoo het ſlechts genoegzaam geloof vond, in ongelegenheid moest helpen: en, zoo Gij dit nu, daar men er geenen voldoenden grond voor hebben kon, geen *kwade trouw* wilt hebben geheeten, kunt Gij het echter van *groote kwaadaardigheid* niet vrij pleiten. — Dit zij genoeg hiervan.

Welligt verwacht Uw Ed. nu hier ook nog het een en ander ter beantwoording zoo van Uw Ed. tegen mij ingebragt bezwaar, alsof ik, in mijn verſlag, rakende de poging der *Remonſtrantſche Broederſchap* tot vereeniging der *Proteſtanten*, geene genoegzame onzijdigheid betracht had, als van Uw Ed. berigt, wegens den toeſtand van het *Hervormd Kerkgenootſchap*, ten tijde, toen die poging werd te werk geſteld, en van uwe bevreemding, dat de Beſtierders des *Remonſtrantſchen* Genootſchaps, juist te dien tijde, die poging deden. Ik wil echter op het eerſte zwijgen, om niet al weder dingen te zeggen, welke U en den

Hervormden hard zouden vallen. Wil men het bedoeld bezwaar openlijk tegen mij inbrengen op eene wijze, welke mijn antwoord ſchijnt te eiſchen, ik zal het dan niet ſchuldig blijven, en ben niet bekommerd, dat het den onzijdigen en edelmoedigen niet voldoen zal; doch aan het ongenoegen, welk het aan velen alsdan op nieuw verwekken moge, zal ik mij, in dat geval, onſchuldig houden. — Op het andere wil ik nu alleen zeggen, dat het zoo ver van daar is, *dat de Beſtierders van het Remonſtrantsch Genootſchap*, zoo als Gij ſchrijft, *niet onkundig konden zijn* van hetgeen Gij, wegens den toenmaligen toeſtand der *Hervormden*, meldt, dat ik U verklaren moet, dat ik het nooit te voren hoorde, en het nu eerst van U verneem, en dat het dus nooit de *Remonſtranten* van het doen van hunnen voorſlag op dien tijd heeft kunnen weerhouden: en word ik éénmaal gedrongen, om aanmerkingen te maken, op hetgeen ik dan nu hoorde, ook dan zal het mijne ſchuld niet zijn, zoo die aan velen mishagen.

Ik wensch ondertusſchen even zeer, dat ik niet verder verpligt zal worden, om onaangename dingen te zeggen, als ik wenschte, daartoe nooit gedrongen geweest te zijn, en betuig U met alle opregtheid, dat ik, na éénmaal gezegd te hebben, wat ik dacht noodzakelijk gezegd te moeten worden, verder, buiten noodzaak, niets, dat ongenoegen geven kan, zeggen wil. — Ik ſta het U toe: *Iliacos intra muros peccatum et extra.* De *Remonſtranten* waren, te allen tijde, menſchen, zoowel als de *Hervormden*. Erken van uwe zijde, dat zij de gegrondſte redenen gehad hebben, om over bittere verongelijkingen te klagen, en ik zal U gereedelijk toeſtemmen, dat zij ook ſomtijds redenen tot klagten gaven, en het ongelijk niet altijd zoo gelaten leden, als men van hen, als Christenen, mogt eiſchen, maar, als menſchen en verongelijkten, niet kon verwachten. — Voor het overige: mogt, van uwe zijde, elk met U zeggen: *Laat ons, verfoeijende alles, wat zoo bitter van onze en ook van Ulieder zijde geſchreven is, elkaar met beleefdheid bejegenen!* Ik ſta U borg, dat de *Remonſtranten* niet achterlijk zouden blijven, om beleefdheid met beleefdheid te beantwoorden: en mijne eerzucht zou alsdan even zeer zijn, om onder de voorſten uit te munten, als zij altijd geweest is en blijven zal, om nooit de eerſte te zijn in het zeggen van hardheden.

Ik

Digitized by Google

Ik heb de eer, mij, met die hoogachting, welke uwe geleerde en voor een deel heuſche letteren van mij eiſchen, te ſchrijven:

Mijn Heer!

Uw Ed. D. W. Dienaar,

Rotterdam, 7 Aug. 1810. ADR. STOLKER.

DE LIEFDE VERGAAT NIMMERMEER.

1 Cor. XIII: 8ª.

Helaas! dit ſchijnt zoo niet. Immers vergeten wij onze dierbaarſten, en het beeld, ja ſomtijds zelfs de laatſte gelaatstrek van eenen beminden overledenen, verdwijnt na verloop van eenige jaren. Mij althans klopt het hart beſchuldigend, bij de herinnering aan uwe verſtrooide graven, lieve geſpelen mijner kindsheid! bij de herinnering aan uwe vrolijke onſchuld, en het dierbaarst genot door u, lievelingen van mijn hart, lieve kinderen! die mij nog niet zoo lang geleden werd ontrukt; bij de herinnering aan dierbare ouders, bloedverwanten, vrienden, waaraan mijn hart zich zoo vast had gehecht, wier te vroege dood mij zoo vele bittere tranen koſtede, en die deze tranen zoo zeer verdienden. — Dagen en weken gaan er om, zonder aan deze te denken. Ach! hoe vergat ik, die ik meende nooit te zullen vergeten; hoe kan ik nu ontberen, die ik meende dat ik nooit zou kunnen ontberen! — Wat doet niet de tijd, verſtrooijing, en bezigheid! Vergankelijk is hier alles, ook het aandoenlijkst gevoel en het zaligst genot. Zoo gaat het bij allen; zoo gaat het ook eens met mij; ook mijn aandenken is, na ettelijke jaren, bij mijne overgeblevene vrienden, echtgenoote en kinderen, uitgewiſcht; dan ben ik ook niets meer voor hen dan een handvol ſtof. Zoodat dan *ook de liefde vergaat!*

Neen, ô neen! dat geloof ik niet. Indien wij voor 't minſt verwaardigd worden te zamen de toekomende eeuw te beërven, dan blijven wij nog iets, nog veel voor elkanderen, ook als wij hier voor elkanderen weg zijn. Op

Digitized by Google

het veld der opstanding zullen wij elkanderen niet vreemd zijn. Liefde spreekt mijn hart; wat ook veranderd zij, wat tijd en afstand en betrekkingen schijnen verbroken en uitgewischt te hebben, *de liefde vergaat niet.* Van hier dat beschuldigend kloppen van mijn hart, als ik te lang vergeten heb; die zachte, weemoedige huivering, bij het noemen of hooren noemen van eenen voorheen mij zoo dierbaren naam; dat aandoenlijk, hevig verlangen, in al deszelfs vroegere kracht, bij de minste aanleiding, ook te midden in den overvloed van nieuwere genoegens, of bij de ernstigste bezigheid; zoo menige onwillekeurige zoete herinnering, zoo menige wakende of slapende droom. Van hier ook de sterke gehechtheid aan dit of dat oord van mijnen vroegeren of meer gevorderden leeftijd, waar ik nu de vroegere dierbaren mis, maar mijn hart door herinneringen, somtijds ook maar donkere herinneringen, zoo veel zaliger klopt. Van hier ook het verlangen naar, en het dierbaar zijn van, het anders zoo akelig graf. Neen! *de liefde vergaat niet.* Ja wel moge het vonkje na ettelijke jaren aanmerkelijk verflaauwd zijn; het schijnt wel eens uitgedoofd; maar het is er toch, en bij de minste aanleiding brandt de vlam der liefde zoo sterk en zoo helder weder op.

Het moge sommigen onverschillig zijn, of de uitdrukking van Paulus dit zegt: of hij dien teederen menschelijken hartstogt, die hier op aarde de bron is van de zaligste genieting, bedoelt, en aan denzelven eene eeuwige duurzaamheid toeschrijft. Het geeft mij, bij 't geen mijn hart hier verlangt, zoo veel rust en zekerheid; en het is voor mij een zoo belangrijk oogpunt van het Christendom, dat het ook voor het dierbaarst belang van mijn hart de waarborg is. En in de daad schrijft Paulus aan de liefde eene eeuwige duurzaamheid toe; zij vergaat, zegt hij, *nimmermeer*; dit zegt toch meer, dan dat zij op aarde met het Christendom voortduurt, en zoolang dat Christendom er is zal blijven, tot welks wezen zij behoort. Ook verheft hij dezelve nog, vs. 13, boven 't *geloof* en de *hoop*, die ook in en met en door 't Christendom op aarde blijven, nu blijven; want hij zegt, de liefde is de *uitnemendste* van deze; en die uitnemendheid moet ik vooral in de duurzaamheid zoeken. Het is ook wel die teedere menschelijke hartstogt, de liefde van menschen tot menschen, waarvan hij spreekt; daar spreekt hij hier alleen en bij uitsluiting van, en niet van de liefde tot God; de karaktertrekken,

die

die hij vs. 4—7. van de liefde opgeeft, overtuigen mij daarvan. De liefde tot de broederen wil hij dat men zal aankweeken, en hij zegt dat deze *nimmermeer* vergaat. — Maar evenwel, wordt misschien niet maar alleen de *aandoening*, het *gevoel*, de *neiging* (zonder betrekking tot de personen, omtrent welke dezelve verkeert,) bedoeld? Dat zachte en zalige gevoel, dat leven in anderen, dat zich gelukkig gevoelen in het geluk van anderen, moet men aankweeken; het is onvergankelijk. Maar het blijft misschien niet werkzaam omtrent dezelfde personen; het erlangt misschien geheel andere voorwerpen? Daartegen verzet zich mijn hart, en er blijft dan niets, dat mij zoo bijzonder bekoort, in des Apostels verklaring overig; want ik heb mijne geliefden te lief, om mij met zoo iets te vrede te stellen en aan te moedigen; en moet ik het aldus opvatten, dan is voor mij het genot uit de liefde weg. Ik zie dan hier niets meer tot aandrang dan bij iederen anderen pligt. Men scherpt zijn verstand en oordeel, en die krachten komen te pas, al had de verkregene kennis ook anders geene nuttigheid; zoo moet dan ook hier de les zijn: leer liefhebben, oefen u daarin, want dat zal u altijd te pas komen, al zijn ook zij, die gij lief hebt, voor u niets meer en geheel door u vergeten. Als men wil dat mij dit tot liefde zoo bijzonder zal aansporen, dan moet men mij eerst leeren, dat het mij om 't even zij, wie of wat ik lief heb; liefhebben *zoo*, dat ik alleen belang stel in de aandoening, en niet in den persoon, waaromtrent zij werkzaam is. Ik heb van zoodanig eene liefde geene bevatting, en naar mijn gevoel kent het hart, dat daarmede te vrede is, noch liefde noch vriendschap. Paulus zegt, dat ik moet liefhebben; natuurlijk vraag ik: wie? en hij zegt: de broederen; en hij leert mij, hoe ik hen moet liefhebben; hij spoort mij daartoe aan, door de verzekering, dat de liefde nimmermeer vergaat. Nu laat ik mij niet opdringen, dat het zijne leer zou zijn: „op die voorwerpen uwer liefde kunt gij evenwel niet blijven rekenen." Is dit zoo, dan is mijn antwoord gereed: dan wil ik er mij ook zoo niet aan vasthechten; althans het blijven van de liefde heeft dan voor mij niets geen aandrang of kracht. Liefde is eene aandoening, die ik zonder een bepaald voorwerp denken noch voelen kan; zonder een bepaald voorwerp wordt zij mij onzin. Een liefhebbend echtgenoot, maar heden van deze, morgen van eene andere; een liefhebbend vriend, maar straks van een' anderen; dit is de

Digitized by Google

zalige neiging niet. Op die wijze begeer ik geene liefde te leeren of in mijn hart te vestigen; en mijn verstand zegt mij, dat zoodanige aandoening, welke van den persoon of zaak zich afscheiden kan, en daaromtrent onverschillig is, niet datgeen is, hetwelk ik, wanneer ik liefheb, gevoel, en dat ik liefde. Ik kon daar wel wat over redeneren op het papier of in een boek, maar in het menschelijk hart wil dit niet. — Wanneer de Apostel nog sprak van zekere algemeene goedhartigheid en welwillendheid; maar hij spreekt ja wel van algemeene liefde, maar echter tot bepaalde voorwerpen, liefde tot elkanderen, tot de Christen broeders; en dat is toch wel eene liefde, die zich naar Jezus regelen moet. En hoe had dan Jezus lief? — Die liefde nu is onvergankelijk; hoe sterker, des te onvergankelijker; onvergankelijk jegens de Christen broeders, die wij hartelijk liefhebben, jegens hen, die wij in deze of gene dierbare betrekking dan ook hartelijk en boven anderen liefhebben. U dan, vrienden van Jezus Christus; u onder dezelve, mijne uitverkorene Christelijke harten, die met mij op denzelfden toon zijt gestemd; u vooral ook, dierbaarste lust van mijn leven, echtgenoote, kinderen, vrienden, — u wil ik beminnen; en bij de gedachte aan scheiding en gemis geeft mij dit dierbaren troost: *de liefde vergaat nimmermeer.*

De bedenking blijft toch: de liefde, de sterke alvermogende liefde verflaauwt, verdwijnt, ja verandert zelfs wel eens in haat. — Zie ik dan niet, hoe deze menschen elkanderen vreemd geworden zijn? hoe nijdig deze zijn jegens elkanderen? en echter, vóór eenigen tijd konden zij zonder elkanderen niet leven; zij hadden elkanderen zoo hartelijk lief! Misschien wordt dit ook met mij en mijne dierbaren het geval. — Dat hoop, dat geloof ik niet, indien ik liefheb naar Paulus leer, indien de liefde *naar* het Christendom *door* het Christendom gezuiverd en gewijzigd wordt. Al het aardsche vergaat, ook het dierbaarst genot; wij verbitteren en vernielen het ons zelve, want wij zijn zondige menschen, en het aardsche is van zelve vergankelijk. Alleen door den Godsdienst erlangen wij hetgeen blijven kan, duurzame genietingen. En de liefde voor onze naauwste en dierbaarste betrekkingen heeft alleen hare hoogere waarde en duurzaamheid door het Christendom. Zij wordt door hetzelve eene langmoedige, goedertierene liefde, die alles bedekt, gelooft, hoopt, verdraagt, zich nooit in de ongeregtigheid, maar altijd in de waar-

Digitized by Google

waarheid verblijdt, en wat Paulus al meer in het voorgaande van haar getuigt. De liefde, door alle deze deugden gewapend en bewaard, kan nooit bezwijken, veelmin veranderen in haat; zij is boven iedere aardsche verandering, boven dood en graf.

Maar vergaat zij dan niet, omtrent velen, in dien geduchten grooten dag, als wij staan voor den regterstoel? kunnen wij blijven liefhebben degenen, die God verstooten, voor eeuwig verstooten heeft? en door die liefde zalig zijn? — Welk eene gedachte! en hoe moet zij mij dringen om werkzaam te zijn voor het Christendom bij allen, die mij dierbaar zijn. Dat ik hen toch niet lief heb met eene aardsche, vergankelijke, enkel zinnelijke liefde! Ik moet niet rusten, tot ook hun deugd en Christendom dierbaar wordt; geene gebeden, geene tranen, geene poging, geene opofferingen daartoe sparen; daaraan, is 't nood, zelfs hunne liefde en toegenegenheid wagen en opofferen. Bekommer ik mij niet over hunne deugd en toekomend geluk, dan is mijne liefde tot echtgenoote, kinderen, vrienden, slechts uit de aarde en vergankelijk. Maar gesteld die pogingen mislukken: is dan God daarom niet de eeuwige liefde, blijft hij niet de eeuwige liefde, ook dan, wanneer hij deze schepselen verstoot? — is God dan niet, blijft hij niet door liefde zalig? Hoe meer ik Hem gelijkvormig worde alzoo, hoe volmaakter in de liefde, — Dan dit moge voor het verstand voldoende zijn, maar is het dit toch wel voor mijn hart? Nog iets dan: het is toch eene ijselijke gedachte: „ God verstoot en haat zijne schepselen!" Het *booze* in zijne schepselen, het *onverbeterlijk booze*, dat haat hij; den *onverbeterlijk boozen*, die nu geen voorwerp van eenige liefde meer wezen of worden kan, dezen verstoot hij! — Maar genoeg, wij zijn kinderen in verstand en doorzigt; ik spreek nog als een kind, ben nog gezind als een kind, overleg nog als een kind; maar eens zal ik een man geworden zijn; word ik hier maar een kind in de boosheid.

Welaan dan, mijn hart! heb lief, en tracht in de liefde naar de volmaaktheid! houd hetgeen gij gevonden hebt, hecht u daaraan vast, en word in de liefde overvloediger! Geniet dat zalig gevoel, geniet het Christelijk, tot echtgenoote, kind, ouders, vrienden, tot allen, zelfs tot de vijanden, naar Jezus bevel. Eens staan wij te zamen daar voor den troon der eeuwige liefde, door zijne

Digitized by Google

genade, door liefde tot Hem, tot alle onze dierbaren, tot de broederen, tot allen, gelukkig, en deelen wij in de zaligheid van God, die de volmaakte liefde is.

K.

(*Het slot hierna.*)

GENEZING VAN EEN ST. VITUS-DANS, DOOR MIDDEL VAN DEN KOORTSBAST.

Door Doctor GRIFFITH, van *Philadelphia*, werd onlangs eene waarneming medegedeeld, aangaande een meisje, hetwelk na een val op het hoofd een St. Vitus-dans bekomen, en daaraan gedurende dertien jaren had gesukkeld, zonder dat de menigvuldige daar tegen aangewende middelen eenige uitwerking hadden gedaan. Nadat zij een tijdlang zonder hulp geweest en merkelijk verergerd was, genas haar de Heer GRIFFITH, door middel van een poeder, bestaande in eene once Koortsbast en eene halve once gewone gezuiverde Potasch, van hetwelk alle twee uren een theelepel vol werd ingenomen.

DE OORSPRONG EN VOORTGANG DER MUZIJK.

(Volgens den Heer DE MOMIGNY.)

De Muzijk is eene taal, welke de meeste menschen met verrukking hooren, zonder altijd dezelve te verstaan; even aangenaam treft zij het oor als de schilderkunst de oogen. Deze taal, in de achtbare plegtigheden van den Godsdienst gebezigd, verheft, verteedert de ziel, en vervult haar met eene heilige vreugde. 't Was, misschien, onder de gewijde tempeldaken, dat de eerste welluidende klanken weergalmden, en de Muzijk haren oorsprong nam. Zelfs bij de afgodische volken, de *Grieken* onder andere, mogt geen ongewijde *rythmus*, geene *kwade*, dat is, met de zeden strijdige voetmaat, de gemoederen verwilderen. In deze vroege tijden gehoorzaamde de Muzijk aan de Dichtkunde, wier wendingen,

Digitized by Google

gen, gedachten en bewegingen zij volgde, en wier verhevene schoonheid met behulp harer welluidendheid zij kennelijk maakte. Thans scheen de harmonie uit den hemel op de aarde te zijn nedergedaald, om de menschen te vertroosten, en nader aan de Godheid te brengen.

Een eenvoudig Concert was in den beginne genoegzaam; welhaast nam men eene andere soort van harmonie te baat. JUBAL, onder de *Hebreërs*, wordt voor den uitvinder van de Instrumentale Muzijk gehouden, ter verzellinge van de stemme bestemd. De tympaan, de psalter, de harp, de trompet, waren de vroegste speeltuigen, die de statelijkheid der offeranden vermeerderden en den gemoedsijver verdubbelden. Wat de trompet aangaat, de *Leviten* alleen mogten er gebruik van maken, om de godsdienstige feesten aan te kondigen.

In geheel *Griekenland* maakte de Instrumentale Muzijk een gedeelte van den openbaren Eerdienst uit. Eenige speeltuigen, de fluit in 't bijzonder, werden met eene soort van eerbied beschouwd. De *Grieken* durfden niet het beeld van eenen hunner Goden naderen, indien het geluid van dit speeltuig hen niet bemoedigde, en in hunne godsdienstige hulde niet verzelde. De *Spartanen*, vijanden van alle verandering, bewaarden de Muzijk en de wooden hunner aloude gezangen, met eene oplettendheid, even naauwgezet als zij omtrent de Wetten van LYCURGUS en de strengheid hunner zeden handelden. Hunne naauwgezetheid breidde zich tot de speeltuigen uit, en zij banden TERPANDER uit hunne stad, omdat hij de Lier met eene zevende snaar vermeerderde.

Niet lang leed het dat de Muzijk uit de Tempels in de velden overging, en men trok ten oorlog als tot eene statelijke plegtigheid. Hoe eenvoudiger de Muzijk was, hoe zij meer scheen uit te drukken. De *Grieken* bedienden zich bijkans bij uitsluiting van andere van de fluit; zij bestuurde de bewegingen hunner troepen. De *Spartanen* trokken in dansmaat op, naar het geluid van dit edel speeltuig, niet, zoo als ROLLIN onderstelt, om hunne heete oorlogsdrift te matigen, maar om dezelve aan te vuren: want, volgens het verhaal van den geleerden KALKBRENNER, was de *Rythmus*, zamengesteld uit twee korte voetmaten, zeer snel in zijne bewegingen, en volmaakt gelijk aan den bataille-marsch. Voordat zij handgemeen werden, zongen de *Atheners* een *paan* ter eere van MARS; en gedurende het gevecht schraagden de fluitspelers

den

den krijgsmoed en de geestdrift der ſoldaten. Wanneer het leger de overwinning behaalde, hief het op het ſlagveld een triumflied aan ter eere van APOLLO. De fluit en de citer maakten alle de Krijgsmuzijk der *Cretenzers* uit. De *Parthers* trokken alleen ten ſtrijde op het geluid van eene ſoort van trommel, die niets anders dan een koperen ketel was, met een vel bedekt. Even veel werks als de *Grieken* maakten de *Romeinen* van de fluit; geene offerande geſchiedde er, zonder tusſchenkomst van dit welluidende ſpeeltuig; de trompet werd alleen gebruikt in de legers en in de groote offeranden, als de Hecatomben. De ſoldaten kenden geene andere Muzijk.

Sedert werd eene zoo fraaije kunst gewijd aan de vermelding van de wakkere daden der oorlogshelden en burgers, die zich bij het vaderland verdienſtelijk gemaakt hadden. PERICLES bedacht te dien einde den vermaarden *Wedſtrijd der Muzijk*, in welken de roem van HARMODIUS en ARISTOGITON werd gezongen, die evenwel, omdat zij HYPPARCHUS vermoord hadden, een der zachtmoedigſte Prinſen, die ooit geleefd hebben, beiden een geheel ander Concert verdiend hadden. Ongeveer dertig jaren na den dood van PERICLES, werd naast den naam dier dwingelandmoorderen die van THRASYBULUS gevoegd, welke *Athene* van de bloedige dwingelandij der Dertigen verloste. Veel van haar aanzien verloor de Muzijk, zints men van dezelve in de feestmalen zich bediende, en zij met alle de vermaken der menſchen gepaard werd; aan tafel tokkelde ieder gast de lier, die men zoo wel als den beker deed rondgaan. THEMISTOCLES, die niet kon ſpelen, werd beſchouwd als iemand, wiens opvoeding verwaarloosd was. SOPHOCLES maakte de Muzijk voor zijne Treurſpelen, en ſpeelde zelve op de citer bij het ten tooneele voeren van zijne *Nauſicaë*. SOCRATES leerde in 't laatst van zijn leven op de Lier ſpelen.

Bekend is het, hoe krachtig de Muzijk op de driften werke. Op zekeren dag ſpeelde TIMOTHEUS, op den *Phrygiſchen* toon, een zoo nadrukkelijk airtje in tegenwoordigheid van ALEXANDER, dat deze Vorst, als in verrukking, te wapen liep. Zekere ERIC, Koning van *Denemarken*, was de ſpeelbal eener nog meer verſchrikkelijker begoochelinge, indien het waar zij, dat hij zijne getrouwſte dienaars doodde, wanneer voor hem een krijgslied werd aangeheven. PLATO wilde, in zijn *Gemeenebest*, dat voor de menigte op de Lier wierd geſpeeld, om der-

Digitized by Google

derzelver woede te bevredigen, en hare opſtuiving te doen bedaren.

Niet zoo veel voordeels behaalt men in onze dagen van de muſicale wetenſchap, als men daarmede zou kunnen doen, 't zij in het geval van zwaarmoedigheid, of van zekere zware ziekten, 't zij om den geest op te beuren. Al zints de vroegſte oudheid ontmoeten wij lieden op de ſchepen, daar geſteld om door maatgeluiden de verveling der ſchepelingen te verdrijven. Zeer vernuftig bedienden zich de *Grieken* en *Romeinen* van dit hulpmiddel op hunne Galeijen, om de vermoeijenisſen der roeijers te verminderen, en hen met kleine kosten aan te moedigen. Zoo zeer was QUINTILIANUS van de kracht eens zoo aangenamen hulpmiddels overtuigd, dat hij zeide: „ De Na„ tuur ſchijnt ons de Muzijk ten geſchenke te hebben ge„ geven, om den arbeid ons dragelijk te maken." *Muſicam natura ipſa videtur ad tolerandos labores veluti munere nobis dediſſe.* Op de rivieren van het Rijk der *Birmans*, in den *Archipel*, aan gene zijde der Straat *Sunda*, verzachten de menſchen hunne zorgen, door de toevlugt te nemen tot de zelfde middelen, als de twee vermaardſte Volken der aloudheid. Eene onbeſchaafde melodie bemoedigt alle de galeiſlaven van een vaartuig, en maakt hunne bewegingen ligter en eenpariger. Door middel van eene veel geraasmakende en ſomtijds wantoonige harmonie ſtellen de *Afrikaanſche* Zwarten hunne pogingen te werk, om eenen kranken in 't leven terug te roepen, of wel hem aan de ſmertelijke gewaarwordingen van den doodsangst te ontrukken. Deze gewoonte heeft inzonderheid plaats in de Koningrijken *Congo*, *Angola*, *Juida*, *Ardra* en *Benin*. Barbaarsch dunkt dezelve aan de reizigers, die haar verhalen; doch zij is het evenwel niet.

De grootſte mannen van *Griekenland* ſchaamden zich, inderdaad, niet, dat zij de Inſtrumentale Muzijk verſtonden; de deftige, de wijze en deugdzame EPAMINONDAS vermaakte zich met het fluitſpelen. Doch het ſchijnt, dat zij de Zangkunst afkeurden, als niet waardig om er hunne ledige uren mede te ſlijten. Men zoude met eenen Wethouder, of ook wel met eenen Veldheer, den draak hebben geſtoken, die deze kunst beoefend, en aan zijne vrienden daarvan proeven had gegeven. Bekend zijn de woorden van den jongen ALCIBIADES, door ROLLIN aangehaald: „ De *Thebanen* moeten het met hun zingen zoo „ goed maken als zij kunnen, — zij, die niet eens kunnen „ ſpre-

Digitized by Google

„ ſpreken! — ô Mijn zoon! zeide met nadruk PHILIPPUS
„ tot ALEXANDER, ſchaamt gij u niet dat gij zoo fraai
„ kunt zingen?" De *Arcadiers* en *Beotiers* werden voor de beste Zangers van *Griekenland* gehouden, hoewel zij de vernuftigſte Volken van dat land niet waren.

De begaafdheid van de ſtemmelijke Muzijk liet men voor de Muzijkanten van beroep over, ongetwijfeld omdat, om in dezelve eenige uitſtekende vorderingen te maken, alle mannelijke bezigheden nagelaten worden, en men zich aan eene bijzondere levenswijze moet bepalen, om de ſtemme buigzamer en zuiverder te doen worden. De zangkunst zou derhalve de *Grieken* verbasterd hebben; van hier dat zij, met hunne voorvaders op dezelfde hoogte der vermaardheid van dapperheid willende ſtaan blijven, van deze kunst een diepen afkeer hadden. Daarenboven waren de zeden der Muzijkanten, over 't algemeen, in een zeer kwaden reuk, en zelden was er een tijd dat van hen kon gezegd worden: *Talis vox qualis vita:* „ Zoo als de „ levensaard, is ook de ſtemme." De Muzijk in *Griekenland*, omtrent het einde van den *Peloponeſiſchen* oorlog in het dartele zijnde gevallen, werd voor de Tooneeldanſers met ſchande overgelaten, verzwakte de zielskracht der *Grieken*, boezemde hun den trek tot de *Aziatiſche* weelde in, en deed hen tot de verkwijningen van den wellust en der ondeugd vervallen.

In alle eeuwen beminde men de natuurlijke Muzijk (*), die, door de eenvoudigheid der klanken, zich regelregt een weg baant tot het hart van alle menſchen. Bij de hedendaagſche Volken verwijdert zij zich niet dan te veel van dezen weg, welken zij nog heden moest volgen. De muſicale wetenſchap heeft hare Overnatuurkundigen, die hare oorſpronkelijke zuiverheid verdonkeren, en haar onkenbaar maken. Men moet, zoo als men het gemeenlijk noemt, een *liefhebber* zijn, om een groot getal onzer ORPHEUSSEN te kunnen verſtaan: veelal is een Orchest niets anders dan eene overſtrooming van klanken, die zich niet laat bedwingen; het is een verward gedruisch, waarin men geene bepaalde meening kan onderſcheiden. Maar laat eene

(*) *Muſica ea est ars æternis naturæ legibus adſtricta, quam qui callebat, doctus idem ac ſapiens et fortis habebatur.* Vid. MEIBOMIUS, Part. II. Tom. I. *Antiquæ Muſicæ auctores ſeptem*; het beste Werk, welk er over de Muzijk der Ouden voorhanden is.

Digitized by Google

eene zuivere en roerende ſtemme afzonderlijk zich doen hooren, laat een bekwaam ſpeler van zijne geraasmakende medebroeders zich afzonderen, dan begint men genot te hebben van het Concert, en den beminnelijken invloed der harmonie te gevoelen.

Aan de Muzijk moet geen belagchelijk belang gehecht worden, zoo als nooit de Muzijkanten onder de *Grieken* en *Romeinen* deden, uitgezonderd in de eeuwen van zedenbederf, die op de beste tijden dier twee Natien onmiddellijk volgden, vooral onder de *Romeinen*, toen zekere Keizers naar de eere dongen van de beste Muzijkanten van het Keizerrijk te zijn, en zongen, omdat zij zichzelven noch te beſturen, noch te eerbiedigen wisten. Vanhier dat de Tooneeldanſers en Tooneelſpelers, tot hunne naauwſte gemeenzaamheid toegelaten, hunne beste vrienden waren; te aller ure, bij dag en nacht, hadden zij vrijen toegang in het paleis, en meer ontzags en eerbieds werd die bij vergelijking nietsbeduidende wezens betoond, dan aan de doorluchtigſte Patriciers. De CALIGULA's, de NERO's, de COMMODUSSEN beſchermden genen en vermoordden dezen.

DE SCHOONE AVONDSTOND EN DE OORLOG (*).

Wonderlijk is ſomtijds de loop van onze denkbeelden. Ik weet niet, hoe het komt, maar als ik mij eens toegeef in de verlustigende beſchouwingen van de prachtige vertooningen, welke een ſchoone dag of avond ons aanbiedt, dan komt mij ook dikwijls de Oorlog in gedachten. Toen ik onlangs deze aanmerking aan eenen Vriend mededeelde, verklaarde hij mij, dat hetzelfde bij hem plaats had, en dat hij het menigmalen bij anderen had opgemerkt. Wat mag het toch zijn, dat dingen, van een zoo verſchillenden en zelfs tegenſtrijdigen aard, bij elkanderen brengt, en wel, zonder dat wij die vereeniging zoeken? Misſchien is het een heimelijke of natuurlijke trek onzer ziele, om door vergelijkingen en ſterke tegenſtellingen

(*) Dit Stukje, in den Jare 1800 reeds opgeſteld, kwam den Redacteur van dit Maandwerk onlangs in handen; en achtte hij hetzelve der plaatſinge wel waardig.

Digitized by Google

gen hare denkbeelden op te helderen en te verhoogen, waaruit dan de gewoonte ontſtaat, dat de gedachten dikwijls ongemerkt van het ſchoone tot het leelijke overgaan, om alzoo het een bij het ander des te meer te doen afſteken. Hoe het zij, de zaak zelve is ons bij herhaling door eigen gewaarwording zoo duidelijk bevestigd, dat zij onze bijzondere opmerking tot zich heeft getrokken. Nog onlangs ondervonden wij dit vreemde mengſel van aandoeningen; en onze beſpiegelingen bij die gelegenheid deelen wij thans mede.

Een ſchoone avondſtond, na een even ſchoonen dag, had ons tot eene wandeling in het open veld uitgelokt. De natuur had den hoogſten luister, waarin zij op den middag tot verblindens toe ſchittert, afgelegd, en als 't ware een zediger en eenvoudiger gewaad aangenomen, om hare zachte bevalligheden op de voordeeligſte wijze ten toon te ſpreiden, en hare goedaardigheid uit te drukken in eene zwijgende en kwijnende teederheid. Het is dan, dat zij dubbel bekoorlijk wordt in het oog van den ſtillen aanſchouwer, en hem niet zoo zeer verbaasd doet ſtaan over den ſterken glans van hare pralende ſchoonheden, als wel inneemt door derzelver uitlokkende vriendelijkheid, aan wier geſtreel het gevoelig hart zich overgeeft onder het genot van allerlei ſmeltende genoegens. De ooster hemelkringen werden overtogen met eene blaauwe donkerheid, en ſchenen te treuren over den wijden afſtand van de wegzinkende dagtoorts, die hen bij het verrijzen uit hare ſlaapkameren zoo heerlijk optooit; terwijl het westen een blij gelaat vertoonde, nu hij dezelve in zijnen ſchoot mogt terug ontvangen. De lucht was helder, ſlechts hier en daar met ſmalle en ſpitsuitloopende ſtrepen bezet, een weinig boven den westelijken gezigteinder, en hooger op hingen kleine losſe wolkjes, als eene dunne wolle vacht uitgeſpreid, die gedeeltelijk tot fijne draden was uitgerekt, en gedeeltelijk voller opgebolſterd. Achter dit kunſtig bekleedſel trok de dalende Zon heen, nu alleen haren ſtand aanwijzende in eene wit verlichte wolk, die zij door hare ſtralen niet geheel konde breken, en dan weder ſchijnende met een doorſneden gloed, ſlechts overdekt met een open gaas, of met kleine, en alleen door fijne draden aan elkander hangende lokken. Nog eenmaal wilde zij dit halfrond begroeten met een onbeneveld gelaat, en zich in hare volle majeſteit vertoonen, om hetzelve daarna te verlaten, ſchoon ſlechts voor eene korte poos. En welhaast daal-

Digitized by Google

daalde zij met eene eenparige ſtatigheid, ter plaatſe, waar de hemelboog door eene vlakke zoldering ſchijnt aangeſchoten en geſneden te zijn, neder; lekkende eerst met den benedenrand den ſchijnbaren grond, waar zij vervolgens langzamerhand indrong, tot dat eindelijk het uiterſte van den bovenrand wegſlipte. De toppen der hoogſte gebouwen glinſterden bij het ondergaan nog van hare opſchietende ſtralen, en de kanten der bewolkte ſtreken waren omboord met een purperen gloed.

Intusſchen ſcheen de geheele aarde voor de dienſten, gedurende den nu haast verloopen dag door de ondergaande Zon aan haar bewezen, een liefelijk dankfeest te bereiden, en daartoe, al wat leven ontvangen had, op te wekken met eene achtbare ſtilte. De wind zweeg bij dien eerbiedwekkenden toeſtel, of bewoog ſlechts nu en dan de dunne takjes en bladeren der boomen, terwijl hij zich met een zacht geruisch in dezelve liet hooren, en niet anders deed, dan zijne verfriſſchende en verkoelende togtjes langzaam en bij poozen voort te ſtuiven. De leeuwrik zong zijn avondlied, waarmede zich eene menigte onderſcheiden ſtemmen, uit het nabij gelegen bosch voortkomende, vermengden, en waaronder het puik der gevederde zangers geſtaag den boventoon hield, die ſtraks daarna geheel alleen zong, en bosſchen en velden met zijne ſchelle en weerklinkende toonen vervulde. Het jonge groen, dat voor de hitte van den dag zich had neergebogen, rigtte zich weder op, verkreeg door de ſchuins vallende lichtſtralen eene friſſcher en bevalliger veldkleur, en maakte zich gereed, om de vruchtbare dauwdruppelen in te drinken. De runderen nevens het ander vee gingen verheugd ten avondmaaltijd, en graasden nog met ſmaak op de welige en bloemrijke weiden. Anderen, reeds verzadigd, huppelden, ſtoeiden, ſprongen en ſnoven in de vrije en geurige lucht. Anderen begaven zich ter ruste, geheel onbekommerd den naderenden nacht afwachtende. In 't kort, het ganſche veld ademde genoegen en ſtille vreugde, en ſcheen een paradijs van verlustiging. Bij het aanſchouwen van deze keurige tooneelen ſtond ik dikwijls opgetogen ſtil, deed vervolgens niets dan werktuigelijk mijne voeten bewegen en de lucht uit- en inademen, terwijl ik voor het overige bijkans mijzelven verloor onder een ſtroom van de verrukkelijkſte gewaarwordingen. En met wien, die eenige opmerkzaamheid en een gevoelig hart bezit, zal het in zulke oogenblikken anders geſteld zijn?

Wat is natuur toch ſchoon! (dacht ik bij mijzelven) wat is zij weldadig! wat is zij vreedzaam! Hoe onnadenkelijk groot, hoe magtig, hoe wijs, hoe liefderijk moet haar Schepper zijn! Hoe gerust, hoe ſtil, hoe achtbaar, hoe wel te vrede is alles rondsom mij heen! Ach! dat de Menſchen ook zoo gerust en wel te vrede onder elkanderen waren! Welk een heerlijke lusthof zou dan deze aarde kunnen wezen! Welk een onuitſprekelijken voorraad van ſtreelende genietingen levert zij voor ons op, als wij haar zoo aanzien! Hoe zeer kunnen die genietingen nog veredeld en vermenigvuldigd worden door het kunſtrijk vermogen van den Mensch, indien hij hetzelve daartoe wilde gebruiken. Maar ach! hij gebruikt het dikwijls, om al, wat natuur en kunſt ſchoon maakt, en om alle genoegens van 't leven, om zichzelven en zijn geſlacht te vernielen. Duizenden zijn misſchien op dezen heerlijken dag, welke door een zoo verrukkelijken avond gevolgd wordt, alleen bezig geweest, met duizenden hunner natuurgenooten te ſlagten, of in armoede en ſlavernij te dompelen; alleen bezig geweest, met even ſchoone oorden, als ik hier voor oogen heb, te verwoesten, en geene ſchuilplaats over te laten voor die genoegelijke rust en vreugde, welke ik hier aanſchouw. Misſchien is deze dag het Menschdom op ſtroomen bloeds te ſtaan gekomen, vergoten door het Oorlogszwaard in de hand van Menſchen. Misſchien rooken nog de vertrapte velden, die anders geſchikt waren, om den balſem der groeijende kruiden uit te waſemen, van het laauwe bloed der verminkten, der half ſtervenden en der lijken, waarmede zij bezaaid zijn, terwijl het hartbrekend gekerm van alle kanten ten Hemel ſtijgt, en men overal de benaauwde worſtelingen des doods ziet. Misſchien duurt de woede der vervolging nog op dezen anderzins verrukkelijken ſtond voort, en vervult een woest krijgsgeſchrei de vruchtbaarſte valleijen, in ſtede van de liefelijke ſtemmen der verrukking, welke hier van rondsomme mijn gehoor ſtreelen. Of misſchien ſmeedt men, in het aanzien van de zoo vrolijke, onſchuldige en vredelievende natuur, nieuwe ontwerpen van ſlagting en verwoesting tegen den volgenden dag, welken de goede God geven zal, maar tot geheel andere einden. ô Wreede Grooten! die geene andere ſtaatkunde, geene andere vermaken kent, dan uwe natuurgenooten te vernederen en te overheeren, dan de ſchoone aarde in eene woestijn te herſcheppen; die, om een handvol eers, om eene ſtrook

gronds,

Digitized by Google

gronds, welke U niet toebehoort, legioenen van uwe medeſchepſelen tegen elkanderen in het harnas jaagt, de volken uitſchudt, landen verwoest, en de woningen met ſchrik en ellenden vervult. Wanneer zult Gij uwen verſlindenden aard afleggen? Wanneer zult Gij *Menſchen* worden? Slaat uwe oogen rond in het ruim der ſchepping, en leert van de vreedzame en liefdadige natuur, die alles zoo teederhartig koestert, zoo minzaam toelagcht, en zoo vriendelijk uitnoodigt tot het ſtil genot van hare bekoorlijkheden, — leert van haar gelukzaligheid rondsom U te verſpreiden, in plaats van angſten en jammeren. Of, indien Gij voor zulke aandoeningen onvatbaar mogt zijn, gevoelt ten minſte, welke afſchuwelijke wanſchepſelen Gij zijt in het rijk van zoo vele ſchoonheden, van zoo veel orde en liefelijkheden, als overal in hetzelve doorſtralen, behalve in die gedeelten, welke onder het bereik vallen van uwen verpestenden adem, en over welke Gij den geeſel des Oorlogs hebt uitgeſtrekt. Wat hebben de Menſchen U misdaan, dat Gij hen wilt vermoorden, of aan de armoede, de ſlavernij of de wanhoop overleveren? Heeft daartoe de Maatſchappij U opgevoed, en zoo groot en aanzienlijk gemaakt? Waarom wilt Gij, aan welken de middelen, door de natuur tot onderhoud en verkwikking geſchikt, zoo ruim zijn toegediend, nog daarenboven U vetmesten met het bloed en zweet van Menſchen? Waarom wilt Gij alleen, te midden der beſchaafdheid, naar verſcheurende dieren of wilden gelijken, die van roof en moord leven? Waarom wilt Gij alleen gevreesd en niet bemind worden, gelijk wij de natuur moeten beminnen? Of verbeeldt Gij U in uwe wreede dwaasheid, dat Gij de wereld zult kunnen misleiden, gelijk Gij Uzelven misleidt, en de ſchuld der gruwelen van U kunnen afwerpen, omdat Gij ze door anderen laat uitvoeren? Meent Gij, dat Gij de verſchrikkelijke rampen des Oorlogs minder te verantwoorden hebt, omdat Gij er eigenhandig geen deel aan hebt, maar het doodſlaan en verwoesten aan anderen opdraagt? Neen! Gij zijt het, die uwe dienaren naar de ſlagtbank voert, om offeranden te zoeken voor uwe grootheid en heerschzucht. U moeten wij vloeken, als de bewerkers van het kwaad, en uwe werktuigen kunnen wij alleen beklagen. Maar Gij gevoelt ook ongetwijfeld reeds de ſtraf in Uzelven. Nu wenkt alles tot rust, en van U blijft de rust verre verwijderd; de bloedige toneelen, die Gij hebt aangerigt, hangen U gedurig voor

Digitized by Google

den geest, en houden al het ſchoone en goede, dat in de wereld gevonden wordt, buiten uw gezigt, of het bereik van uwe gewaarwordingen. De Zon moge helder ſchijnen, luisterrijk haren dagloop voleinden, en even luisterrijk denzelven hervatten aan de vergulde morgenkimmen; de aarde moge haar gelaat vernieuwen, en met de keur van hare verſierſelen en voortbrengſelen pronken: dit alles kan geene ſtralen van verkwikking ſchieten in uw arglistig hart, maar ſtuit vruchteloos op hetzelve af, daar het eeuwig verzonken ligt in de zorgen van uw moorddadig Staatsbedrijf. Of misſchien vermeerderen deze grootſche vertooningen nog den last uwer kwellingen, omdat derzelver luister zoo verre den uwen overtreft, en omdat Gij ziet, hoe weinig de natuur zich ſtoort aan de bedreigingen van uwe geweldige magt, zoo vreesſelijk en geducht in uwe eigen oogen. Zij gaat ongeſtoord haren gang, en volbrengt getrouwelijk hare pligten, ſchoon Gij de uwen verwaarloost; zij volgt ſtandvastig hare eigen wetten, ſchoon Gij geene wetten kent. Het groote licht, dat ik ſtraks onder de vriendelijkſte affcheidsgroeten zag ondergaan, zal niet verzuimen op zijnen tijd aan de andere zijde van den aardbol weder moedig ten voorſchijn te treden, en door zijne weldadigheden een beſchamend tegenbeeld op te rigten naast de wanorde van uw woest en wreed beſtaan. En zoo ſpannen alle krachten der ſtoffelijke wereld te zamen, om U uwe ſchande en weerſpannigheid te verwijten; zoo worden door het geheele zamenſtel der dingen de misvormige trekken van uw wanſchapen gelaat ten toon geſteld. En Gijzelven, door de ontzaggelijke ſtemmen der natuur verſchrikt, zult dikwijls niet kunnen nalaten op te merken, dat Gij in alle uwe grootheid niets meer zijt, dan afhankelijke ſtervelingen, niets meer, dan de geringſte der ſlaven, die voor U vechten, niets meer, in vergelijking van het heelal, dan kleine ſtofdeeltjes, die voor den wind wegſtuiven. Hoe durft Gij U dan zoo vermetel aanſtellen, dat Gij oorlog voert tegen de Godheid en hare edelſte ſchepſelen? Wat is de Natuur eene bevallige ſchoone! en wat is de Oorlog een verſchrikkelijk monſter!

Onder deze en ſoortgelijke gedachten te huiskomende, beklaagde ik mij niet weinig, dat ik mij door deze verdrietige denkbeelden zoo verre had laten vervoeren, en dus beroofven van de aangenaamſte oogenblikken mijner wandelinge; hetwelk mij dan nieuwe wenſchen voor den Vrede deed uitboezemen.

Digitized by Google

MET KARAKTER VAN EEN' GEVEINSDEN, VOLGENS THEOPHRASTUS; MET EENIGE OPHELDERENDE AANMERKINGEN.

„ Geveinsdheid is de kunst om vermomd te ſpreken en te handelen, ten einde daardoor een zelfzoekend oogmerk te bereiken. De Geveinsde bezoekt zijnen vijand, alsof hij zoo verre ware van hem te haten, dat hij een bijzonder genoegen in zijn gezelſchap vond. Hij prijst en vleit de zoodanigen, wier val hij bedoelt; hij gelaat zich uitwendig ontroostbaar wegens een ongeluk, hun bejegend, doch juicht deswege in zijn hart. Indien gij kwaad van hem geſproken hebt, hij is goedaardig genoeg om het u te vergeven. Vaart gij heftig tegen hem uit, hij bedankt u, dat gij hem zijne gebreken zegt. Na iemand eene beleediging te hebben aangedaan, verdubbelt hij zijne betuigingen van vriendſchap, en zoekt de gevoeligheid deswege te verſtompen. Hebt gij met hem eene zaak te doen, welke hij weet dat geen uitſtel kan lijden, hij ſmeekt u, op eenen anderen tijd hem daarover te ſpreken. Hij heeft iets geheimzinnigs in alle zijne bedrijven: als men hem hoort praten, zou men denken, dat hij al den tijd met overleggen doorbragt, zonder ooit tot een beſluit te komen. Hij bedoelt iets bepaalds in de onverſchilligſte dingen, welke hij zegt. Wanneer gij geld van hem wilt leenen, betuigt hij nooit ſchraler bij kas geweest te zijn; doch als hij waarlijk geen ruimte van geld heeft, ſpreekt hij van koffers, met geld gevuld. Na zeer aandachtig geluisterd te hebben naar alle de omſtandigheden van eene zaak, hem voorgeſteld, verzoekt hij verſchooning wegens zijne onoplettendheid op het gezegde. Hij ziet iemand een' langen tijd aan, en verklaart naderhand hem nimmer gezien te hebben; zijn geheugen is zoo zwak, dat hij elke zaak, welke hij met u heeft afgeſproken, indien dezelve hem niet ten bijzonderen voordeele ſtrekt, oogenblikkelijk vergeten heeft. Hij heeft een kort antwoord gereed, hetwelk hem in alle gelegenheden te paſſe komt: „ Hij zal het in bedenking nemen." Hij kan met geene mogelijkheid eene hem voorgeſtelde zaak begrijpen, welke hij „weinig tijds geleden, zelf u ontvouwde. Zijne antwoorden zijn kunſtig overlegd, en gaan niet zelden met

Digitized by Google

eene ſchijnbare verwondering vergezeld. „ Het is onmo-
„ gelijk!" zegt hij: „ Gij doet mij verſteld ſtaan!" Hij is dermate ontzet over 't geen gij hem verhaalt, „ dat „ hij als 't ware zichzelven niet is!" Na eene korte tusſchenpoos laat hij er op volgen: „ Hoe! deze verhaalde 't „ mij geheel anders. Dit is alles een raadſel. Gij kunt „ in goeden ernst zoo niet ſpreken. Ik weet niet waarom „ ik u geen geloof zou geven, en nogtans zou ik niet „ gaarne zoo kwaad van hem denken." — Draag zorge, u niet te laten misleiden door zijne afgebrokene wenken, door zijne dubbelzinnige uitdrukkingen en liſtige vergrootingen!"

Sommigen, deze Karakterſchets des Veinsaards gelezen hebbende, zullen misſchien zeggen, dat het een gedrogtelijke Caricatuur en geen Karakterbeeld is, en dat geen mensch ooit zulk eene helſche geaardheid omdroeg. Ik ontken dat het een Caricatuur is, dewijl het voor geen Portret ſcheep komt; maar ik wil toeſtaan, en hoop dat het waar zij, dat geen menſchelijk wezen ooit zoo bedorven was. Maar het is niet *een enkel* menſchelijk wezen, 't geen wij hier ons voor oogen geſteld zien: het is de voortgang der Geveinsdheid in 's menſchen hart; het is eene ſchilderij van die Ondeugd in hare werkzaamheden. Wij kunnen alle die trekken in één enkel man niet vinden, als in iemand, die hier voor den ſchilder zat; maar gewis zullen wij dezelve vinden in een aantal menſchen: en het was door de werkzaamheden der Veinzerije in een aantal menſchen waar te nemen, dat THEOPHRASTUS deze afbeelding van die Ondeugd opmaakte.

Laten wij dit eigenſte voorwerp eens wat van naderbij beſchouwen. Wij zullen wel voor toegeſtaan houden, dat geen enkel Mensch zulk een volleerde kweekeling is in de ſchool der Veinzerije, dat hij geheel aan deze beſchrijving beantwoorde. Bezien wij, hoe vele Perſonen er noodig zijn, om dit zamenſtel eens Geveinsden uit te maken.

Stelt u voor oogen iemand, die naar een Post ſtaat, tot welks bekoming hij veler ſtemmen noodig heeft, en niet kiesch is ten opzigte van de middelen om dezelve te bekomen. Op hem zullen de eerſte vier of vijf opgegevene trekken volkomen paſſen. 't Geen daarin beſchreven wordt, is juist wat een ieder moet in 't werk ſtellen, die onverſchillig is ten opzigte van de middelen om een door hem bedoeld einde te bereiken. — Voegen wij bij dezen

man

Digitized by Google

man een welafgerigten Hoveling, ik verbeeld mij dat wij meer dan ter helft zullen komen van de opgegevene Karaktertrekken, en de gelijkvormigheid zeer treffende vinden. — Maar laten wij, om aan Ambtbejagers en Hovelingen niet alle de trekken van dit beeld over te laten, den Koopman een gedeelte doen aanvullen. Vraagt men hem om geld, nooit was hij zoo ſchraal bij kas; maar is hij dadelijk ſchaars bij den gelde, dan ſpreekt hij van volle koffers. Ten aanzien van dit laatſte Karakter mogen wij aanmerken, dat dit misſchien het éénig ſtuk is, waarin hij zich aan Veinzerij ſchuldig maakt, en dat hij in alle andere levensbetrekkingen als een opregt man handelt. Dan, het handelbedrijf, denkt hij, geregtigt hem om van ſchraalheid bij den gelde te ſpreken, ten einde zijn Geld te bewaren, en van welgevulde koffers, om zijn Krediet te behouden. Hij is een Veinsaard; doch het zou verkeerd en te ſtreng gehandeld wezen, als men voortging met hem alle de Karaktertrekken des Geveinsden, door THEOPHRASTUS vermeld, toe te ſchrijven.

Wij zouden kunnen voortvaren met andere Perſonen op te noemen, op welke de nog overſchietende Karaktertrekken paſſen; zij komen ons in het dagelijksch leven menigvuldig voor. Dan, het bijgebragte is genoeg om aan te toonen, dat, ſchoon geen één enkel Perſoon volkomen beantwoorde aan de beſchrijving, hier door THEOPHRASTUS gegeven, nogtans geen zeer groot aantal noodig is om er aan te beantwoorden.

De grootſte Veinsaards bedriegen niet altoos, en de opregtſte Menſchen zijn te allen tijde niet even opregt. Aanmerkingen van dezen aard zou men kunnen maken op de meeste, zoo niet op alle de Karakters, door dezen bekwamen Meester geſchetst, alsmede op die van andere Schrijvers, die op dezen trant zedelesſen hebben willen mededeelen.

Twee voordeelen vergezellen die ſchrijfwijze. Het eene is, dat men, door het Karakter van eenige Drift te malen, en niet van eenen bijzonderen Perſoon, zulks ter leeringe kan doen dienen voor alle eeuwen en alle geſlachten. Leefde THEOPHRASTUS heden ten dage, men zou mogen in twijfel trekken, of de ondervinding van 't geen er thans omgaat hem in ſtaat zou ſtellen om er wezenlijke trekken aan toe te voegen; zij mogten eenigzins anders gewijzigd wezen. — Het tweede en het grootſte voordeel is, dat wij uit deze Karakters mogen leeren, hoe ſnood, hoe

Digitized by Google

aanstootelijk zekere Ondeugden zijn, indien wij dezelve niet bij het eerste opkomen te keer gaan, maar onbedacht den stroom der gewoonte volgen, zonder ernstig na te denken, of zulks ons ten goede geleide, of in een' maalstroom van onheil storte. Het wederstaan der eerste beginselen zij ons een behoedende leefregel: want hij, die zich een weinig in de Veinzerij toegeeft, kan niet zeggen, waar hij zal ophouden; en waarschijnlijk zal hij dit niet eerder doen, dan wanneer, hetgeen in den aanvange enkel eene Zwakheid was, in eene hebbelijke Ondeugd ontaarde.

HET GESCHRIFT VOOR MIJNEN VADER.

(*Vervolg van bl.* 444.)

Zoo verschrikkelijk was het tooneel van LOUIZA's dood, en ik werd er dermate van getroffen, dat ik nog naauwelijks de herinnering kan verdragen. Mijnheer WERNER, wiens stroef gelaat aan het denkbeeld beantwoordde, welk ik er mij van gevormd had, overlaadde MARTHA met scheldwoorden; de Arts, die mij een fatsoenlijk man toescheen, zocht hem neer te zetten, en zijne gevoeligheid omtrent het verlies van zijne Dochter te doen werkzaam zijn. „ Voor haren misslag „ heeft zij genoeg geboet," zeide hij, hem bij het bed brengende. „ Mijnheer de Predikant! zegen het zielooze „ lijk van uw kind; zij kan u niet meer hooren, maar dat „ haars Vaders vergiffenis hare ziel hemelwaarts verzelle!" In dezelfde houding was ik op het sterfbed blijven zitten, met het kind in mijne armen rustende, en mijne eene hand LOUIZA's ijskoude hand vasthoudende. Zwijgende zag de Predikant zijne overledene Dochter aan. „ Zie daar," vervolgde de Geneesheer, „ zie daar haar kind, welk haar „ in uw hart zal vervangen; het ligt in 's Vaders armen; hij „ heeft het bekend, zoo als gij gehoord hebt, en gezworen, het nimmer te zullen verlaten. Herhaal zulks, Mijnheer! dezen troost zijt gij aan den Vader van uw slagtoffer „ schuldig." Met verbaasdheid zag mij Mijnheer WERNER aan; de kamer was zeer donker; de woorden, welke hij bij het inkomen had gehoord, deden hem denken dat het ERNEST was; hij scheen te ontstellen dat hij eenen onbekenden ontmoette. „ Wie zijt gij?" vraagde hij mij eindelijk. „ Een „ eerlijk man," antwoordde ik, opstaande, „ die niet de „ verleider van deze ongelukkige is, maar die haar vriend

„ was,

„ was, en gedaan heeft al wat hij konde om haar te behou-
„ den. De Vader van dit kind ben ik niet, maar ik ben zijn
„ beschermer; aan de stervende moeder heb ik gezworen,
„ het niet te zullen verlaten, en ik zal mijn woord houden.
„ Voor 't overige heb ik geenerhande reden om u mijnen
„ naam te verzwijgen; ik heet FREDERIK BUCHMAN, en ben
„ Student te *Jena*." Ik verliet het huis met mijnen kleinen last in mijne armen, zonder voor alsnog te weten, wat ik er mede beginnen zoude, doch vast beraden, het kind niet te zullen overlaten aan den ontmenschten Vader, die het ontzielde ligchaam zijner eenige Dochter koelbloedig aanschouwde. Ik zag rondom naar MARTHA, in den wensch om haar te raadplegen; verschrikt door des Predikants dreigementen, had zij zich verscholen, gelijk ook hare oude Moeder; niemand anders was er meer in het vertrek, dan haar zoo goed als kindsche Vader.

Het was een donkere nacht, en het weêr koud en regenachtig; zoo goed als ik konde, bestopte ik het kind in mijnen mantel, en spoedde mij naar de stad, om het onder dak te brengen en hulp te verschaffen. De vrouw, bij welke ik huisvestte, was goedaardig en meegaande; in hare handen stelde ik het kind, zonder mij aan hare vermoedens veel te laten gelegen zijn. Alleenlijk zeide ik haar, dat het een toevertrouwd pand was, welk aan mij niet behoorde. Zij grimlachte, zelde, hetgene eene zekere waarheid was, dat het een schepsel van onzen Lieven Heer was, hetwelk men niet moest laten sterven; en het in haar bed gelegd hebbende, om het te verwarmen, ging zij uit, om voor hetzelve eene Min te zoeken. Alleen zijnde, peinsde ik over mijnen toestand, en wat mij te doen stond. Stond het mij vrij, over het lot eens kinds te beschikken, welks rijke en magtige Vader hetzelve een veel beter lot konde bezorgen? Was ik niet verpligt, mijn best te doen, hetzelve zoodanig een lot te verzekeren? Ik begon verscheiden brieven, zonder dat ik over een derzelven voldaan was; ik was of te trotsch om hem te roeren, of te zacht voor zijn en voor mijn eigen geweten. Ik was aan mijnen vijfden of zesden brief, toen mijne huiswaardin binnenkwam met eene vrouw, die beloofde, het kind tot zich te zullen nemen. Ik bewilligde in den prijs, welken zij eischte; de drie eerste maanden betaalde ik haar op hand, zoo als zij begeerd had. Zij nam het kind mede, hetwelk, tot nog toe stil geweest zijnde, begon te schreijen, en ik ging naar mijne kamer, om de laatste hand te leggen aan mijnen verdrietigen brief aan een' man, welken ik verachtte, en van welken ik kleine verwachting had. Deze bezigheid, het beeld der arme LOUIZA, en de harde taak om ERNEST haren dood te melden, deden den slaap van mij wijken. Veel beweging

hoorde ik in huis; de man van mijne huiswaardin was een bakker, die dikmaals bij nacht bakte; ik dacht aan geene andere reden, en bemoeide er mij niet mede. Doch in den morgen mij verbeeldende dat ik hoorde stenen, ging ik naar beneden, en vond aldaar een tooneel des doods, minder aandoenlijk dan het eerste, doch hetwelk mij insgelijks sterk aandeed. De bakkerin, welke ik 's avonds te voren welvarende had gelaten, was onverwacht van eene beroerte aangetast, en lag stervende. Zij had geene kinderen, en haar man, die jonger was dan zij, beweende haar in de eerste oogenblikken welstaanshalve; maar ik betreurde in opregtheid eene vrouw, over welke ik reden had voldaan te zijn. Daarenboven bragt mij haar overlijden in eene groote verlegenheid. Ik had vergeten, haar den naam der Min te vragen, in wier handen wij LOUIZA's kind gesteld hadden; de man wist mij geenerlei aanwijzing te doen; bezig met zijnen oven, had hij het kind noch de Min gezien, en wist niet, waar ik over sprak. Maar ik dacht, dat deze vrouw welhaast uit zichzelve zoude wederkomen, om van haar minnekind berigt te brengen. Ik ging wederom naar mijne kamer, en, van zoo vele onderscheidene gemoedsbewegingen vermoeid, zocht ik een weinig te slapen, en ging te bed. Ten acht of negen ure in den morgen sliep ik nog, toen ik van een hevig kloppen aan mijne kamerdeur wakker werd; ik deed open, en zag twee Dienaars van de Akademie, die, van wege de Regering, mij kwamen gevangen nemen. Ten hoogste ontzet, vraagde ik, wat mij zulk eene behandeling had berokkend? Ruwelijk gaf men mij tot antwoord, dat ik zelf het wel zoude weten; dat dit hunne zaak niet was, en dat zij hunne orders volgden.

„Ik onderstel," zeide ik, „dat ik tegen ERNEST SCHMITT „moet verhoord worden." — Geen antwoord. Terwijl ik mij kleedde, werd mijn bureau verzegeld, en de papieren, die op mijne tafel verspreid lagen, in een verzegeld pakket gebonden; deze waren mijne onderscheidene proeven van brieven aan den Baron VAN LENECK. Toen ik gekleed was, gingen wij naar beneden; er stond een rijtuig aan de deur; wij stapten er in, en, tot mijne groote verwondering, hield het stil, niet, zoo als ik had verwacht, voor het Gevangenhuis der Studenten, alwaar alsnog ERNEST zat; maar voor de Stadsgevangenis, alwaar ik werd opgesloten in een klein vertrek met tralien, en waarin geene andere meubelen waren dan een slecht bed, een stoel en eene tafel. Naar gewoonte werd ik betast, en mij alles afgenomen, wat ik in mijne zakken had; waarna men mij aan de treurige overdenking van mijn lot overliet.

Na verloop van eenige uren, kwam men mij halen, en werd ik voor mijne regters gebragt. Na de gebruikelijke vra-

Digitized by Google

vragen, werd mij mijne Akte van beſchuldiging voorgelezen, in name van MICHIEL WERNER, Kerkleeraar te *Lubelin*; dezelve behelsde, „ dat ik het wegloopen zijner Dochter „ uit het vaderlijke huis had begunſtigd, naar uitwijzen der „ getuigenisſe van verſcheiden boeren, die mij in het dorp „ en om de kerk hadden zien omdwalen, op de dagen en „ zelfs 's daags vóór die ontvlugting; dat, tot meerder bewijs, hij zelf mij in eene eenzame hut had gevonden, „ waarheen ik ongetwijfeld haar gebragt had, bij haar zitten„ de op het bed, waar zij op ſterven lag, haar pasgeboren „ kind in mijne armen houdende, waarvan ik bekend had „ de vader te zijn, en welk ik uit de gezegde hut had „ weggevoerd, zonder dat men wist, wat er verder van ge„ worden was." De Geneesheer had het, als getuige, onderteekend, enz.

Men vraagde mij, wat ik er op had te antwoorden. Ik bekende de waarheid der aangekondigde daadzaken, op de medepligtigheid der vlugt na, waarvan ik onkundig geweest was, en ik deed het verhaal, welk gij gelezen hebt.

Men vraagde mij naar mijne bewijzen en getuigen.

Ik had geene andere, dan MARTHA en hare ouders, wier naam ik zelfs niet wist, en de hut konde ik niet naauwkeurig beduiden, alwaar ik alleen bij nacht geweest was. Mijne antwoorden beſchouwde men als onbepaald, onvolledig en onvoldoende.

Na dit eerſte verhoor werd ik naar mijne gevangenis teruggebragt. In een tweede verhoor werd van mij geëischt, dat ik het kind zoude ten voorſchijn brengen, welk ik had weggenomen, of zeggen waar het was: hiervoor was ik beducht geweest; want onmogelijk konde ik er op antwoorden. Ik meldde het ſpoedig overlijden mijner huiswaardin, en dat de naam der Min mij onbekend was; ik verzocht, dat er onderzoek mogt gedaan worden, om haar op te ſporen; ik duidde haar zoo naauwkeurig aan als ik konde, hebbende ik haar zeer weinig bekeken. Na verloop van eenige dagen werd mij gezegd, dat alles vruchteloos was, dat men niets ontdekt had, dat mijne zaak een halsſtraffelijken keer nam, dat ik beſchuldigd werd met den dood der moeder en het verdwijnen van het kind. Ik verzocht, dat men MARTHA en derzelver ouders hoorde: de eerſte, werd mij geantwoord, was in dienst van Mijnheer WERNER, tot wien zij was teruggekeerd, en konde niet tegen haren Heer getuigen; de twee oude lieden wisten aergens van; zij verklaarden, dat *de Vader van het kind* bij hen was gekomen een uur voor het overlijden der arme kranke, en dat hij haar in hare laatſte oogenblikken had vertroost. Voor het minst ſcheen hunne getuigenis, die zichzelve gelijk bleef, te bewijzen, dat ik aan LOUIZA's vlugt en dood onſchuldig was; maar de be-

Digitized by Google

beschuldiging van Vader te zijn, en het kind te hebben weggenomen en doen verdwijnen, bleef in hare volle kracht op mij rusten. Als een laatste redmiddel verzocht ik, den Baron te mogen spreken; ik herinnerde mij, dat, bij gelegenheid van het tweegevecht, de waarheid op hem gezegevierd, en hem de beschuldigingen had doen teregtbrengen; ik hoopte, ook ditmaal nog zijn hart te zullen roeren. Men gaf mij tot antwoord, dat de brokken van brieven, en derzelver verschillende stijl, die bij mij gevonden waren, zoo duidelijk een beraamd plan aankondigden, om hem in eene zaak te betrekken, aan welke hij volmaakt onschuldig was, dat het mij niet zoude worden toegelaten, hem te spreken; genomen zelfs dat zulks mogelijk ware, doch dat het dit niet meer was, aangezien hij *Jena* had verlaten, zoodra zijne wonde hem had toegelaten te vertrekken, en dat men niet wist, waar hij thans zich bevond. Reeds honderdmalen had ik gevraagd, mijnen waarden ERNEST te zien, zonder dat men zich verwaardigd had mij te antwoorden; nogmaals drong ik er op aan, en verzocht dat hij althans omtrent zijne voormalige betrekkingen tot LOUIZA WERNER zoude ondervraagd worden. Oordeel over mijne verbaasdheid en mijne droefheid, toen ik vernam, dat hij, vrij onachtzaam bewaakt zijnde, sedert de beschuldiging op mij was neergedaald, zijn arrest gebroken had en ontvlugt was, zonder dat men wist, wat er van hem geworden ware. „ ó God!" riep ik, „ ERNEST, de ondankbare ERNEST verlaat mij; dit „ laatste ongeluk was nog voor mij gespaard!" Ach! hoe verfoeide ik toen het geheele menschdom! Hoe verwenschte ik de valsche vonnissen en de valsche vriendschap! Doch die van mijnen goeden ERNEST kwam welhaast mijn hart vertroosten.

Op zekeren dag stond ik voor mijne regters, vermoeid van de zuiverste waarheid van valschheid te hooren betigten, zelfs de deugd verfoeijende, die mij in dezen afgrond had gedompeld, verlangende het leven te verliezen, omdat ik de eer had verloren; vastberaden was ik, niets te doen om het te redden; het hardnekkigste zwijgen hield ik op alle de vragen, die, bij herhaling, mij gedaan werden. Het aanhooren van dezelve eindelijk moede, riep ik uit: „ Ik beken alles; „ doet met mij, wat gij wilt!" Inmiddels werd er voor de deur der Geregtszaal eene stem gehoord, welke mij niet onbekend was, verzoekende binnengelaten te worden, alsmede het schreijen van een kind.... Hij zelf was het! het was ERNEST, gevolgd van de Min, welke ik oogenblikkelijk herkende. ERNEST nam het kind in zijne armen, en, de regters naderende: „ Ziet hier," riep hij, „ de dochter „ der ongelukkige LOUIZA WERNER en de mijne! Wien is het „ onbekend, hoe zeer ik sints lang LOUIZA heb bemind? Dit

„ kind

„ kind behoort mij toe, dit verklaar ik hier, en ik ſchaam
„ mij, het een oogenblik verzaakt te hebben; eene heilloo-
„ ze dwaling deed mij van het ſpoor wijken. Dank zij u,
„ al te edelmoedige Vriend, die al wat mij van LOUIZA is
„ overgebleven voor mij bewaard hebt, en op het punt
„ ſtond van er het ſlagtoffer van te zullen worden! Ik heb
„ mijn kind wedergevonden, en ben gekomen om te gelijk
„ FREDERIK en LOUIZA vrij te ſpreken. Zij is onſchuldig ge-
„ ſtorven: want zij was mijne echtgenoote; hare moeder had
„ haar mij geſchonken; eene ongegronde jaloezij heeft mij
„ doen dwalen; een oogenblik heb ik aan haar getwijfeld,
„ en ik ben er wel zwaar voor geſtraft; zij leeft niet meer,
„ en wat niet al heeft FREDERIK geleden om mij, die de ei-
„ genlijke misdadige ben!" Met zoo veel vuur ſprak hij deze woorden, LOUIZA's kind zag hij met zoo veel teederheid aan, dat ik hem ſchier begon te gelooven, — ik, die zoo wel wist, wat er van de zaak ware: hoe zouden er dan de regters aan getwijfeld hebben? Nogtans zeiden zij, dat het blijken moest, dat het geen ondergeſtoken kind was; diensvolgens werden hij en de Min in verzekering genomen. ERNEST verwierf verlof, om met mij in dezelfde kamer te zitten. Hij verhaalde mij, dat hij, de oorzaak mijner gevangenisſe gehoord hebbende, het beſluit had genomen, niet te zullen rusten, voordat hij de onbekende Min had wedergevonden, en het kind, waarin hij nu dubbel belang ſtelde. Na alle de gemeene huizen in *Jena* vruchteloos bezocht te hebben, had hij onderzoek gedaan in den omtrek, geene woning onbezocht latende, en zonder er narigten in te winnen. In het oogenblik, eindelijk, dat hij aan een' goeden uitſlag begon te wanhopen, ontdekte hij hetgene hij zocht In een klein gehucht, twee of drie mijlen van *Jena* gelegen. Deze boerin, zeer armoedig zijnde, was ſtadwaarts gegaan, om een minnekind te zoeken; toevallig was zij bij zijne huiswaardin gekomen om brood te koopen, en had aan dezelve haar verlangen te kennen gegeven, en tevens hare woonplaats genoemd; deze had zich zulks herinnerd, toen hij haar het kind ter hand ſtelde; zij ging haar halen; de boerin, blijde dat zij haar oogmerk had bereikt, ging er mede naar haar dorp, vanwaar zij niet, dan nadat de drie maanden zouden verloopen zijn, in de ſtad zoude komen. Zij willigde er in om ERNEST te volgen, die nu beſloten had om het kind van zijne LOUIZA aan te nemen, in weerwil van het afgrijzen, welk hij van den Vader had. Ik verſterkte hem in dat denkbeeld, door hem het zoo aandoenlijk tooneel van LOUIZA's ſterven te verhalen. Maar hoe veel te meer nog werd hij in woede tegen hem ontſtoken, die haar in het graf gebragt had! Indien hij nog te *Jena* geweest ware, niets zoude een nog moorddadiger tweegevecht hebben kunnen voor-

voorkomen, en duizendmalen herhaalde hij den eed, indien hij hem te eenigen tijde ontmoette, LOUIZA's onteering en dood op hem te zullen wreken.

Nadat deze vervoeringen eenigzins bedaard waren, ons gelukkig achtende, elkander te hebben wedergevonden, beraamden wij nog ontwerpen van geluk voor het toekomende. „ Ik zal in het uwe deelen," zeide ERNEST, „ daar ik voor „ mijzelven geen geluk meer te hopen hebbe." — „ LOUIZA's „ kind, uwe aangenomene dochter, zal u nog aan het leven „ verbinden," gaf ik hem tot antwoord; „ PAULINA zal „ haar opvoeden, en het kind, door PAULINA opgevoed, zal niets overhouden, hetwelk u aan den Vader „ doet gedenken." — Wij uitzinnigen! na zoo vele geledene onregtvaardigheden, durfden wij ons nog op onze onschuld verlaten en van geluk spreken! Heillooze vermetelheid, voor welke wij maar al te spoedig gestraft werden!

Van dag tot dag verwachtten wij ons ontslag en onze volkomene vrijspraak, en telkens werd daarmede gedraald. Eindelijk werd ons vonnis uitgesproken, en nog beef ik van hetgene het ons deed gevoelen. ô God! waarom bezitten menschen de dwingelandische magt om de onschuld te schandvlekken, en hunne broeders van derzelver eer te berooven? Waarom zijn er andere regters aanwezig dan God zelf en het geweten? Geroepen voor onregtvaardige of dwalende regters, moesten wij hooren: „ Dat ERNEST SCHMITT en FREDERIK „ BUCHMAN, verstoorders der openbare rust, lasteraars, duellisten, overtuigd van de oorzaak, indien niet het werktuig „ geweest te zijn van den ontijdigen dood van een jong „ meisje, slagtoffer hunner verleidingen, en FREDERIK BUCH„ MAN nog de meestschuldige, getracht hebbende het kind „ dier ongelukkige te versteken, beiden, als medepligtigen, hadden behooren verwezen te worden om het leven „ te verliezen; doch dat, uit aanmerking van hunne jeugd, „ hunner gevangenisse, en omdat het gezegde kind was „ wedergevonden, hunne straf bepaald werd op eene eeuwige verbanning van de Universiteit van *Jena* en van deszelfs grondgebied, op straffe des doods, indien zij er „ zich wederom vertoonden." Voorts werden wij veroordeeld, dat onze namen schandvlekkende zouden uitgekrabd worden op de naamlijst van de Studenten der Universiteit, en wij onder een sterk geleide over de grenzen zouden gebragt worden. Het kind, waarvan men niet had kunnen ontdekken wie van beiden de Vader was, werd aan deszelfs Grootvader, den Predikant WERNER, op diens verzoek, toegewezen, om de plaats der beminde dochter te vervangen, welke de twee lichtmissen, hier boven genoemd, hem ontvoerd hadden.

Mijn Vader! het is uw zoon, het is de echtgenoot van PAULINA, het is de jongeling, die zich niet dan misschien te

veel

Digitized by Google

veel deugds had te verwijten; hij is het, welken menschen aldus hebben beſtaan te behandelen! Verontwaardiging boeide onze tong: en wat zouden wij gezegd hebben? Men wilde ons bederven, en niet dan al te wel is men er in geſlaagd! Met alle ſtrengheid werd het vonnis ten uitvoer gebragt: vergeefs verklaarde zich ERNEST, de Vader van het kind te zijn, en eischte het op; vergeefs riep ik de regten van Voogd in, door eene ſtervende moeder mij gegeven: alles was vruchteloos. Wij hebben vermoed, dat de gierige Predikant, door MARTHA omtrent den eigenlijken Vader onderrigt, gehoopt had, dat dit tot een middel zoude dienen om geld van hem te trekken. Wij moesten vertrekken, zonder het kind weder te zien, hetwelk ons zoo duur was te ſtaan gekomen, en in hetwelk wij beiden zoo groot belang ſtelden. Wanhopig vertrokken wij. ERNEST had geene ouders en geene beminde meer. Maar ik, ô God! alles, wat ik in de wereld lief had, onwaardig geworden, van alle mijne uitzigten verſtoken, zoude ik hun dien zoon, dien echtgenoot gaan voorſtellen, geſchandvlekt door een vonnis, onregtvaardig wel is waar, doch hetwelk daarom niet te minder was uitgeſproken? „Neen," zeide ik tot mijnen vriend, „u alleen heb ik behouden, — u, die mijne onſchuld „kent, — u, ſlagtoffer insgelijks van het oordeel der men„ſchen. Dat wij die onregtvaardige en wreede menſchen „voor altijd ontvlugten; dat wij ouders ontvlugten, welke „ik zoude doen blozen, de beminde, welke ik mijne „hand zoo min als mijnen naam durf aanbieden, en laten wij „voor elkander alles zijn."

Eveneens als ik dacht ERNEST; eene ſombere wanhoop had onze ziel bevangen. Die vriend verzelde mij tot aan mijne geliefde geboorteplaats, welke ik nog eenmaal wilde wederzien. Leunende tegen den muur van uwen tuin, beſtond ik nog, den Hemel voor u aan te roepen, en van die plaats u een eeuwig vaarwel toe te zenden: want ik wilde u ontvlugten en van droefheid ſterven. Van verre zag ik ook de woning van mijne PAULINA, en ſchreef aan haar voor de laatſte maal; en niets meer te verliezen, niets meer te begeeren hebbende, verwijderde ik mij met ERNEST van oorden, in welke ik zoo geliefde en zoo rampzalige wezens achterliet.

Te breedvoerig, misſchien, ben ik geweest omtrent bijzonderheden, die mij, voet voor voet, in den afgrond geſleept hebben. Maar ik moest u alles openbaren, hoe wreed ook die herinneringen mogen wezen. — Hij is voorbij, die tijd, onſtuimig voorzeker, doch op verre na niet zoo onſtuimig als die daarop volgde; alle mijne krachten moet ik verzamelen, om mij dien voor den geest te brengen. Mijn Vader! verzamel ook gij de uwe om voort te lezen; dan, ten

min-

Digitized by Google

minste, zal uw Zoon niet meer aanwezig, of — uws waardig zijn.

Tot hiertoe had de Predikant BUCHMAN gelezen, niet zonder dikmaals af te breken; hij gaf het Verhaal aan zijnen Vriend HALDER, en bedekte met zijne hand zijn gelaat, dat met tranen was besproeid. HALDER vervolgde aldus:

ERNEST zoude wel naar de einden der aarde hebben willen vlieden, en midden onder de wilden leven; ik begreep en deelde ook in dien wensch; en evenwel, offchoon ik vast beraden was, mijne ouders noch PAULINA immer weder te zien, beefde, echter, mijn hart op het denkbeeld, door zeeën van hen te zijn afgescheiden, en mij van de gelegenheid te berooven, om zelfs te kunnen weten, of zij nog leefden. Nogtans bewilligde ik in mijns vriends verlangen, en wij namen onzen weg naar eene zeehaven, in de hoop van aldaar een schip te zullen vinden, welk naar eenige afgelegene kust zeilree lag. Wij vonden er inderdaad een schip, naar de *Oostindiën* bestemd; doch niemand van ons beiden had gelds genoeg, om als bloote passagiers de kosten der reize te betalen; en daar het scheepsvolk voltallig was, konden wij er in geenerlei hoedanigheid in dienst treden, als hebbende geene brieven van voorschrijvinge. Ligt begrijpt gij, dat ons eerste werk geweest was, onze namen te veranderen: ERNEST nam dien van THOM LEIDER aan; ik noemde mij WILHELM RÄCHER. Genoodzaakt van onzen zeetogt af te zien, en niet wetende wat wij zouden besluiten, liepen wij treurig langs den oever ginds en herwaarts, veel kwaads sprekende van de menschen en van het leven, en het allengskens zich verwijderende schip droevig naoogende, toen wij door iemand werden aangesproken, in een' militairen overrok gekleed, met eene sabel op zijde, die langs den grond sleepte: groot en kloek was hij van gestalte, sprekende zijne gelaatstrekken. „ Het spijt u," zeide hij, „ dat gij ter „ zee geen' dienst hebt kunnen nemen? Geloof mij, veel „ beter is de dienst te lande: ligter valt het, tegen men„ schen dan tegen haaijen zich te verdedigen." Ik schudde het hoofd. „ De eene zijn zoo goed als de andere," mompelde ERNEST; „ en, om de waarheid te zeggen, ik geloof „ dat de haaijen beter zijn dan de menschen." — „ Gij be„ mint niet zeer uwe broeders de menschen, jongeling, „ naar mij dunkt. Wilt gij hun den oorlog aandoen en gele„ genheid vinden om hun getal te verminderen? ik bied er „ u de middelen toe aan; neem dienst in mijn korps; mijn „ Kapitein, dapper als zijn degen, zal u wél betalen; en in„ dien gij wél wilt en hij over u voldaan zij, zult gij wel„ haast voortkomen." Wij begrepen, dat wij met eenen werver te doen hadden; hij noemde het regiment, waarin hij

Digitized by Google

hij diende, en zeide, dat, naardien wij zoo begeerig waren om te ſcheep te gaan, er alle waarſchijnlijkheid was, dat dit regiment een van de genen zijn zoude, die naar *Amerika* moesten gezonden worden. Dit was het, dat ons overhaalde. Reeds zag ERNEST in het verſchiet de blaauwe bergen en het wilde leven; en ik . . . ik zag een waarſchijnlijk kort aanſtaanden dood, eervoller dan de zelfmoord.

Op ons verzoek betaalde ons de werver ons handgeld, gaf ons de kokarde, ſchreef onze namen op, en zeide, dat wij op ſtaanden voet ons naar het korps zouden begeven, in eenen oord, verre genoeg van mijne geboorteplaats gelegen, dat ik niet behoefde te vreezen te zullen herkend worden. Weinig zagen wij hem, gedurende de twee dagen voor ons vertrek; hij had het zeer druk; hij bragt nog eenige rekruten mede, en zeide ons, dat wij onderweg nog meer zouden vinden. Wij vertrokken met den ranſel op den rug, eene ſabel in den gordel en een ſnaphaan op den ſchouder; onze „ ſergeant had ons van dat geweer voorzien. Het is zeer mo„ gelijk," had hij tot ons gezegd," dat wij gelegenheid zul„ len hebben om er onderweg ons van te bedienen; de weg „ wordt belemmerd door roovers, als ſtrikruiters ver„ momd, en indien wij wierden aangevallen, hoop ik dat „ wij ons zullen weten te verdedigen." Op den weg voegden zich bij ons verſcheiden lieden van zijne kennis, aan welken hij ons als nieuwe kameraden aanbood; hun ſlordig of woest voorkomen en hunne meer dan ruwe geſprekken ergerden ons; maar wij moesten weten, dat wij, als ſoldaat dienst nemende, niet onder beſcheidene en beſchaafde menſchen zouden verkeeren, en wij beloofden elkander, wanneer wij niet in werkelijken dienst zouden zijn, zeer weinig omgang met hen te zullen hebben, en alles voor elkander te zullen zijn. Al aanſtonds maakten wij eenen aanvang, om niet met hen in geſprek te treden en te zamen onzen weg te vervolgen, nu eens voor, en dan achter onzen kleinen troep, die zeer in het wild liep, bij kleine pelotons van drie of op zijn meest vier man.

Zoo als onze ſergeant gevreesd had, vertoonden zich bij den ingang van een bosch, door hetwelk onze weg lag, eenige mannen te paard, die, zoo als het zich liet aanzien, ons in het oog hielden en op ons wilden aanvallen. De ſergeant deed ons halte houden. „ Ziet daar," zeide hij, „ indien ik mij „ niet bedriege, de roovers, waarvan men mij geſproken „ heeft; misſchien zijn zij talrijker dan wij; best is het, „ dunkt mij, hen te ontwijken." IJlings links keerende, deed hij ons langs een hollen weg afdalen, die rondom het bosch liep, en bijkans onbruikbaar was. Beneden gekomen zijnde, klommen wij naar boven langs een ſmallen en krommen weg, die ons in het bosch bragt, maar aan de over-

zijde van waar wij de gewaande roovers gezien hadden. „ Denkt gij niet," zeide ik tot den ſergeant, „ dat wij min„ der gevaar zouden geloopen hebben met op den grooten „ weg te blijven, dan ons in een digt bosch te begeven, „ de gewone ſchuilplaats der zulken, welke gij wilt vermij„ den?" Hij fronste de wenkbraauwen. „ Zijt gij bang?" vraagde hij, de hand aan de ſabel ſlaande: „ ſpoedig zal ik „ er u van genezen; geen bloodaard moet er onder ons „ zijn." — „ Laten wij zien, wie van ons de grootſte blood„ aard zij!" gaf ik hem tot antwoord, mijne ſabel trekkende, en met eene zoo onverſaagde houding hem naderende, dat ik hem deed terugdeinzen. „ Braaf, kameraad!" zeide hij, mij de hand toereikende; „ zoo wil ik u hebben." Hij lachte, en wij vervolgden onzen zonderlingen optogt, midden door een onuitkomelijk bosch, waarin wij alle nachten onder den blooten hemel doorbragten. Van de laatſte rustplaats had de ſergeant ons voorraad van wijn en brood doen medenemen, en zeide tot ons, dat wij het einde van onzen weg naderden.

Intuſſchen bevonden wij ons nog al in dit onmetelijk bosch, en ontdekten geenerlei ſpoor van bewoonde huizen; een wit blok vooruit, hetwelk ik in het eerst voor een dorp had aangezien, vertoonde ons niets anders, dan een hoop van derwijze vervallene puinhoopen, dat het naauwelijks te onderſcheiden was, dat het de bouwvallen van een aloud klooster waren; nogtans ſtonden er eenige vakken van muren, met eene ſoort van kleine venſters van cellen, die hetzelve deden kennen. Tot onze groote verwondering, zoodra wij op den afſtand van een ſnaphaanſchoot van de overblijfſels van dit gebouw, hetwelk onbewoonbaar ſcheen, ons bevonden, zagen wij eene menigte volks aan die venſters zich vertoonen. De ſergeant deed met roepen een ſein, hetwelk op dezelfde wijze beantwoord werd; en oogenblikkelijk kwam er eene menigte verſchillend gekleede lieden uit de puinhoopen aan alle zijden ten voorſchijn, en omringde ons met een gejuich van vreugde.

Terſtond begrepen wij, in welk eenen ſtrik wij gevallen waren, en in welk eenen verſchrikkelijken dienst wij ons hadden laten aanſchrijven; doch onze gedachten konden wij niet anders, dan met een' vlugtigen opſlag, elkander mededeelen. De zoogenaamde ſergeant ſprak eenige woorden in eene onbekende taal, die ons dacht naar *Hebreeuwsch* te gelijken; ſtraks ſchaarde zich de bende in pelotons rondom ons, en men deed ons onder eenen halfgebrokenen boog doorgaan, en van daar onder een gewelf, hetwelk ons in eene ruime plaats bragt, welke ongetwijfeld voormaals het plein van het gebouw geweest was; het was met ſteenen en puin bedekt, te midden van welke men een zonderling meng-

ſel

Digitized by Google

fel van allerlei huisraad zag, alsmede kasten, pakken, rijtuigen, wagens, paarden, aan palen gebonden, koeijen, schapen, geweren, en dat alles in het honderd onder menschen, indien men dus moge noemen de zonderlinge schepsels, die zich aan ons vertoonden, en eenige vrouwen, sommigen oud en leelijk, anderen tamelijk schoon, maar door hare zonderlinge kleedij misvormd. Te midden van dat alles trad een man van meer dan gemeene gestalte voort, en wien het aan edelheid van voorkomen niet ontbrak; zijne donkere kleur, zijne zwarte en dikke wenkbraauwen, en twee zware knevels, gaven hem een schrikwekkend voorkomen. Zijn gewaad bestond uit een met buffelsvel gevoerd vest, met zilver omboord, even zulk een pantalon, een breeden rooden gordel, waaraan twee paar pistolen hingen, een mes en een ponjaard, op zijne zijde een sabel met een vervaarlijk gevest; in zijne hand had hij een stok met een knodsen-hoofd, waarin een degen besloten was. „ Kapitein!" zeide onze geleider, ons hem voorstellende, „ zie hier twee zwervende jonge lieden, en die het wél „ meenen, welke ik tot u breng; zij wisten inderdaad niet, „ dat zij in dienst van den dapperen Kapitein ORLANDO „ traden, doch dermate verfoeijen zij het menschelijk ge„ slacht, en vooral de baronnen en de regters, dat het hun „ niet zal spijten, hen bij den kraag te vatten: is het niet „ zoo, kameraden?" Vervolgens sprak hij in zijne dievetaal, in het bijzonder op mij wijzende.

Op het hooren noemen van Kapitein ORLANDO beefde ik; hij was het maar al te bekende opperhoofd eener rooverbende, die niet slechts dit gedeelte van *Duitschland*, maar ook den Opper- en Beneden-kreits van *Saxen* en *Westfalen*, en alle de bijliggende landen uitplonderden; het onmetelijke *Hartz*-bosch werd voor eene hunner gevaarlijkste schuilplaatsen gehouden; aan één zijner zijden stootte het tegen het dorp *Waldorf*, alwaar PAULINA's Vader Predikant was; en deze nabijheid had hem dikmaals ontrust. Naar alle waarschijnlijkheid bevonden wij ons thans midden in dat bosch, hetwelk wij aan de overzijde waren binnengetreden.

ORLANDO zag ons stijf aan; voorts zich tot den man wendende, die ons gebragt had: „ RUDOLF!" zeide hij op een barschen toon, „ ik had u verboden, u immer van list „ te bedienen, om mij rekruten te bezorgen; ik verfoei dat „ middel. Bied hulpelooze ongelukkigen, en in welken gij „ dapperheid onderstelt, eene schuilplaats en Kapitein OR„ LANDO's bescherming aan. Wanneer gij genoodzaakt zijt te „ vechten, lever dan de genen levende in mijne handen, „ die zich tegen u verzetten; maar geene listen, geene leu„ gens: gij zult vier dagen in arrest zitten, omdat gij mij „ ongehoorzaam zijt geweest." RUDOLF ging heen zonder

Digitized by Google

tegenſpreken, en hij trad in de puinhoopen, gevolgd van eenige anderen. „Mijneheeren," zoo ſprak ons vervolgens de Kapiteln aan, „te kwaaijker neem ik het, dat mijn Lieute„nant u misleid heeft omtrent uwe beſtemming, omdat er „thans geen middel is om terug te treden: ééns hier inge„treden, gaat men er niet weder uit dan met ons. Aan ulie„den ſtaat het, of gij er goedſchiks wilt zijn en in bedie„ning treden, of liever er gevangen blijven." Ik wilde antwoorden; doch hij verhief zijne ſtem: „Dat men deze Hee„ren in den kelder brenge! — Gij zult tijd hebben om u te „beraden," voegde hij er nevens. Oogenblikkelijk werden wij omſingeld, ontwapend, en midden door de puinhoopen in zeer diepe en tamelijk ruime gewelven gebragt, zijnde het best bewaarde gedeelte van dit geſticht; eene lamp, die aan den zolder hing, verſpreidde er een ſlaauw licht; zij waren in verſcheiden cellen verdeeld; in een derzelven ſloot men ons te zamen op.

(*Het vervolg hierna.*)

ANECDOTES VAN DEN KARDINAAL RICHELIEU.

De Kardinaal RICHELIEU, die als Staatsman zoo grooten naam verwierf, was in zijne vroege jeugd tot den Krijgsdienst beſtemd. Dan, toen zijn ouder Broeder het Bisdom van *Lucon* liet varen, om een Carthuizer te worden, werd hij door zijne Familie overgehaald, om in den Geestelijken ſtand te treden, en 's Broeders Bisdom te aanvaarden. Hij verwierf van den toenmaligen Paus PAULUS DEN V. de noodige Buls te dien einde, door eene vervalſching van zijne Doopceedel zijnen geboortedag een jaar vervroegende; welk meerder jaar noodig was, om aan den eisch der Kerkelijke wetten te voldoen. De Paus, toen het te laat was, den trek, hem geſpeeld, bemerkende, vergenoegde zich met aan te merken: „De „Jongeheer zal, zoo ik mij verbeelde, het hierbij niet la„ten berusten!"

RICHELIEU volvoerde, 't geen noodig was, om den rang van Doctor in de Godgeleerdheid te bekomen, in de *Sorbonne*, met zijn Biſchoppelijk gewaad, toen nog geen vijf-en-twintig jaren oud zijnde, en nam tot zijne theſis: *Quis ſimilis mihi? Wie is mij gelijk?*

In zijne vroegſte levensjaren hield hij zich aan de zijde van MARIA DE MEDICIS, en trok, in de geſchillen met haren Zoon, LODEWIJK DEN XIII, hare partij zoo ſterk, dat hij deswege naar *Avignon* werd gebannen. Daar ſleet hij zijnen tijd met

Digitized by Google

met het ſchrijven van een *Catechismus* en de *Onderwijzingen voor een Christen*, welke hij naderhand op de pers van de *Louvre* allerprachtigst liet drukken.

Met de Koningin te *Parijs* wedergekeerd, werd hij in den Raad toegelaten als Secretaris van Staat, tegen het gevoelen van zijnen Souverein, die zijne andere Staatsdienaren te kennen gaf, dat het hun berouwen zou, hem in zulk een aanzienlijken post geſteld te hebben. Welhaast, echter, blonken zijne groote talenten, in dit vak, zoo luisterrijk uit, dat hij den rang van Eerſten Staatsminister bekleedde, met eene volheid van gezag en magt, als vóór hem nimmer eenig Minister in *Frankrijk* bezat.

Hij deed zijnen Broeder uit het Carthuizer Klooster komen, maakte hem Kardinaal, Aartsbisſchop van *Lions*, en Groot Aalmoezenier van *Frankrijk*. Zijn Broeder liet noode het Kloosterleven varen, en ſchreef bij herhaling aan zijnen Broeder te *Parijs*, om te bewerken dat hij mogt ontſlagen worden uit eenen ſtand, waarin hem zoo weinig tijds overſchoot, om op zijne geeſtelijke belangen te denken, en die te bezorgen. De Kardinaal, na den inhoud dier brieven begrepen te hebben, lag ze voorts ongelezen ter zijde.

Richelieu heeft de verdienſte, van de wijdberoemde *Franſche* Akademie opgerigt, en van de *Franſche* taal aan vaste regelen verbonden te hebben. In eene Kweekſchool, door hem in zijne geboorteſtad opgerigt, gaf hij last, dat alleen de *Franſche* taal zou geleerd, en de Kweekelingen in die taal alleen in de wetenſchappen zouden onderwezen worden.

Staande zijn volmagtig Staatsbewind, vervoegde zich een zeer dienstvaardig Heer tot den Kardinaal, en gaf hem berigt van eene menigte vrije uitdrukkingen, door eenige Perſonen van aanzien gebruikt, ten nadeele van 's Kardinaals karakter en gedrag; uitdrukkingen, door hem gehoord. „ Wat, „ ſchurk!" voegde Richelieu hem toe, „ hebt gij de onbe„ ſchaamdheid, om mij dit alles in mijn aangezigt te zeg„ gen, onder voorwendſel dat gij zulks van dezen en genen „ gehoord hebt, — van Perſonen, die ik weet dat mij de „ hoogſte achting toedragen?" Hij ſchelde, en zeide tot den binnenkomenden Pagie: „ Een uwer brenge dezen lastigen „ en ſlechten knaap de trappen af!"

Richelieu was, bij het bekleeden van deze aanzienlijke, en hem zeker door velen benijde waardigheid, zeer onderhevig aan ſlapeloosheid. Altoos was er in zijn ſlaapvertrek een Pagie, die, wanneer hij niet kon inſlapen, hem moest voorlezen. Een jongeling, hem tot dat einde bijzonder aanbevolen, zich verbeeldende dat de Kardinaal in ſlaap gevallen was, keek in eenige omtrent hem liggende papieren. De Kardinaal had enkel zich gehouden of hij ſliep, om 's jongelings eerlijkheid en trouwe te beproeven; hij ſloeg ſtrenge blikken

Digitized by Google

op, beval hem onverwijld de kamer te verlaten, en nimmer weder in zijne tegenwoordigheid te komen.

Een van 's Kardinaals grondregelen beſtond hierin, „ dat „ een ongelukkig en een onvoorzigtig Man woorden van „ dezelfde beteekenis waren." — Wegens zijne eigene wijze van handelen gaf hij aan den Marquis DE VIEVILLE dit verſlag: „ Ik durf nooit iets ondernemen, zonder het voorſt „ wel gewikt en gewogen te hebben; doch wanneer ik „ eenmaal mijn beſluit genomen heb, dan ga ik regtſtreeks „ op het mij voorgeſtelde doel af. Ik werp alles, wat mij in „ den weg ſtaat, ter neder, en roei alles, wat mij wederſtand „ biedt, met tak en wortel uit, — en dan dek ik alles met „ mijn' Kardinaals-mantel toe."

Niet zelden was hij gewoon te zeggen, „ dat de gunſte„ lingen van zijnen Koning en hunne kunſtenarijen hem meer „ moeite gaven dan geheel *Europa* zamengenomen."

Czaar PETER DE GROOTE, in de *Sorbonne*, het Standbeeld, voor den Kardinaal opgerigt, beſchouwende, gaf aan diens bekwaamheid als Staatsman deze getuigenis: „ RICHELIEU was „ een man, aan wien ik gaarne de helft van de Landen onder „ mijne Heerſchappije zou gegeven hebben, indien hij de „ andere helft voor mij had kunnen beſturen."

RICHELIEU ſtierf in zijn acht-en-vijftigſte jaar, afgemat van ligchaams- en ziels-vermoeijenisſen. Weinige uren vóór zijnen dood zond hij om zijnen Lijfarts, M. CHIOT, en verzocht, dat deze, als een man van eer, hem zou zeggen, wat hij over zijnen toeſtand dacht. „ Binnen het verloop „ van vier-en-twintig uren," zeide de Geneesheer, „ zal „ uwe Eminentie of dood zijn, of herſtellen!" — RICHELIEU begreep zeer wel de meening van dit zeggen, en zond onverwijld om zijnen Biechtvader, die de laatſte Kerkgeregten hem zou toedienen. Met de oogen op de toebereidſelen tot dit werk geſlagen, riep hij uit: „ ô Mijn Regter! „ veroordeel mij, indien ik, in 't geen ik gedaan heb, im„ mer eenig ander oogmerk had, dan mijnen Koning en „ het Rijk te dienen!"

De Koning, de tijding van RICHELIEU's dood vernomen hebbende, zeide koeltjes: *Voila un grand Politique mort!*

Aan de Uitgevers der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

In den voorleden jare verſchenen te *Duisburg* en *Eſſen*, van den geleerden Dr. FR. AD. KRUMMACHER, twee boekdeeltjes, behelzende een merkelijk aantal van leerrijke Parabelen, welke in Duitschland, over het algemeen, zeer werden toege-

Digitized by Google

gejuicht; en, inderdaad, 's mans kiesche smaak en vindingrijke genie verdienen allen lof. Mij is alleen het oorspronkelijke bekend. Ik weet niet zeker, of daarvan reeds bij ons eene vertaling, en op welk eene wijze behandeld, is uitgegeven; althans ik herinner mij niet, daarvan iets in uw volledig Maandwerk te hebben aangetroffen. Hoe dichterlijk ook alles is gedacht en uitgevoerd, de geheele arbeid schijnt niet ingerigt voor eene aangename versificatie: de stijl is doorgaans in den Oosterschen bijbeltrant, en meestal zijn het zamenspraken: ik heb het echter bij een paar derzelven beproefd, die ik u hier nevens aanbiede, al ware het eenigljk, om, onder dit nieuw bekleedsel, den Nederduitschen Lezer iets van den aard des Werks te doen kennen. Ik ben....

1810. L.

OSSIAN.

De Zoon van Fingal, wijd beroemd aan Morvens boorden,
Blind als Mæonides, met een sneeuwwitte kruin,
Wiens heldenzangen sints vele eeuwen elk bekoorden,
Stond eens, in diep gepeins, aan 't afgebrokkeld duin,
Wanneer de korte dag allengs ten avond snelde,
En Toskars lieve spruit, Malwina, hem verzelde.
Mijn kind, zeide Ossian, bemerkt gij aan de lucht,
Of ook de dagtoorts ras zal aan de westkim dalen?
Ó Ja! mijn Vader, zegt Malwina, met een' zucht;
De zon verguldt het strand reeds met haar laatste stralen.
Maar, zegt de Vorst, waarom dien diepen zucht geloosd?
„ Ach! 't is alleen om u, dat gij nooit aan de kimmen
„ Het schoone wereldlicht ziet ondergaan of klimmen."
Ook mij, zegt Ossian, ook mij ontbreekt de troost,
Dat ik uw aanzigt zie, en in uw wezenstrekken
Het beeld van onzen stam, van Toskar, mag ontdekken:
Doch gij weet ook, mijn kind, hoe 't mij verrukt en streelt,
Als uwe lieve stem en mijne harp zich paren;
Of als het Geestenheer, schoon ongezien, de snaren
Welluidend, hemelsch schoon, met zijn geruisch bespeelt.
Maar hoe, mijn Vader! zegt Malwina, kunnen de ooren
Des sterflings dat muzijk der Geesten hier reeds hooren?
Hij, zegt de Vorst, alleen, die los is van deze aard',
Door uiterlijken drang der zinnen niet bezwaard,
Ja, hij alleen kan hier het zielverrukkend ruischen
Van hooger wezens door het speeltuig hooren suizen.
Uw grijze Vader, wien Natuur, reeds vóór zijn' dood,
Als aan deze aarde onttrok, voor 't licht zijne oogen sloot,
Verkeert wel in een zacht, doch geenszins aklig duister.
Maar even als de nacht, die onzen eerbied wekt,

De

De ſterren tintlen doet met ongemeenen luister,
Daar hij deez' aardbol met een' zwarten ſluijer dekt,
Zoo ziet mijn zielgezigt, in mijnen nacht, de ſtralen,
Zoo hoort mijn oor 't muzijk des Hemels nederdalen:
Dan wordt niet ſlechts de ſnaar van mijne harp geraakt,
Maar ook van mijnen geest, die naar voleinding haakt.
Reik mij de harp! Hij grijpt ze, en 's Grijsaards geestvervoering
Bruist in een' hoogen toon, treft alles met ontroering.

SALOMÉ.

De vrome Salomé bewandelde, opgetogen,
In diep gepeins, den zoom van 't meer Genezareth.
Die brave Moeder van Joännes hield hare oogen
Op 't ſpieglend vlak gevest, terwijl bij elken tred
Het wijkend zonnelicht al meer ter westkim daalde,
Een lieflijke avondſtond met zijne purperkleur
Den ſtillen vloed verniste, het al met goud bemaalde,
En malſche dauw de lucht vergulde met zijn' geur.
Hier was 't dat Zibdaï zijne Echtgenoote ontmoette,
Daar zij als roerloos in zichzelf verloren ſcheen,
Terwijl hij minzaam haar met deze taal begroette:
Mijn dierbre Salomé, vind ik u hier alleen?
Gij houdt u bezig met diepzinnige gepeinzen,
Daar u, mijn lieve Gade, een traan in de oogen blinkt.
Ach, zegt zij, mijn Gemaal, ik wil 't u niet ontveinzen,
Dat hier mijn ziel in zacht genoegen als verzinkt:
Ik kan mijzelve naauw van ſtille vreugd bedwingen,
Zoo treft dit nedrig beeld op 't ſterkst mijn hart en oog.
„ Maar waarom ſtaart gij toch, in uw beſpiegelingen,
„ Niet liever, Salomé, den Hemel aan omhoog?"
'k Had, zegt ze, reeds vooraf t gezigt omhoog geſlagen,
Doch 't werd verbijsterd door den ſchitterenden gloed;
Thans zie ik, onbeſchroomd, met innig welbehagen,
Den ſchoonen weêrglans op den glad gekemden vloed.
Hoe vloeit hij, onbewust, dat, onder 't ſtatig ſtroomen,
De Hemel met vermaak zich in zijn' ſpiegel ziet!
'k Dacht hier aan onzen Zoon, Joännes, aan dien vromen,
Beminden Jongeling en echten Isreliet.
Als ſtille eenvoudigheid, met reinen glans omgeven,
Daar ootmoed haar geleidt, bloost om haar eigen ſchoon,
Hoe wordt dan door dien glans 't bekoorlijk beeld verheven!
En is Joännes niet ons kind, niet onze Zoon?
Of moeten wij niet met verrukking hem beſchouwen,
Daar hem een glans beſtraalt, die 't nedrig ſchoon vermeert,
Daar hem — wat zaligheid! — met liefde en met vertrouwen
De Goddelijke Man van Nazareth vereert?

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

DE LIEFDE VERGAAT NIMMERMEER.

1 COR. XIII: 8a.

(*Vervolg en slot van bl.* 458.)

Niet iedere liefde is de onvergankelijke. Godsdienst en Christendom geven haar alleen deze waarde; het is de *uit God geborene*, *door God gebodene*, *aan God geheiligde* liefde; deze vergaat nimmermeer.

De *uit God geborene* liefde. Den Schepper moet men in het schepsel beminnen, den geliefden om God. God alleen is onvergankelijk, en het voorwerp eener onvergankelijke liefde moet door God goedgekeurd, bewaard zijn. In het schepsel moeten wij den Schepper zien en eeren. Hoe misvormd en bedorven, heeft de mensch toch trekken van het Goddelijk beeld. De zuigeling aan de borst der moeder heeft reeds een straal der Godheid; dat kind wil, moet de teedere moeder liefhebben, altijd blijven liefhebben; dat Goddelijke leere zij voelen en opmerken; dat beminne zij boven alles; zij beminne haar kind om dien trek der Godheid. Die groote en verhevene aanleg, die edele vermogens, 't geen de Schepper in de menschen gelegd heeft met zulke groote bedoelingen, dat is hetgeen wij in de menschen beminnen moeten, waarop wij onze liefde moeten rigten. Alwat daar niet mede verbonden is, is van weinig belang, onze liefde niet waardig; ook vergaat het. Alwat daarvan afwijkt, is onze liefde onwaardig, en wij moeten er niet aan gehecht zijn. Wat er tegen strijdt, of hetzelve hinderlijk is, of hinderlijk worden zal, mogen wij niet liefhebben; wij moeten het met ongenoegen zien, het wegwenschen, of wij kunnen God en het goede niet liefhebben. Het groote en goede, de aanleg tot het groote en goede in de menschen, is lievenswaardig, en moet ons hart het sterkst aan het bemin-

Digitized by Google

de voorwerp binden. Het edele en goede in onze geliefden, dat in hen blijven, gezuiverd, ontwikkeld, verhoogd moet worden, dit is 't daar wij op moeten letten, dat onze liefde moet uitlokken; niet het lage, het verkeerde, dat den mensch ontsiert, dat uit hem weg moet.

Den persoon, het voorwerp moet ik liefhebben; zonder dit ken ik geene liefde, en zelfs dien persoon, dat voorwerp, *met al zijn gebrek*, maar *om* dat groote en goede, maar dan ook met eene liefde, *die alles verdraagt, die goedertieren is, niet verbitterd wordt*, enz. Maar het booze, het verkeerde moeten wij in elkanderen niet liefhebben; dit moet ons niet bekoren; wij mogen ons in de ongeregtigheid niet verblijden. En er blijft genoeg over voor het minnend hart, in echtgenoot, bloedverwant, vriend, enz. Beminnen wij het Goddelijk beeld in elkanderen, zoo on staat onze liefde uit God, en wij beminnen den Schepper in het schepsel. Bij al het gebrekkige in ons, beminnen wij Christenen elkanderen om Jezus wil, die dat beeld herstelt, al dat booze, dat wij wel opmerken, maar niet kunnen of mogen beminnen, in ons verhelpen moet, en verhelpen wil. Het onreine, zondige, dat men liefde noemt, ook het enkel zinnelijke, hartstogtelijke, zoo als 't voortvloeit uit ons dierlijk gestel, is de onvergankelijke, zalige liefde niet. Hetgeen wij met het dier gemeen hebben, behoort tot het aardsche leven, en vergaat. Ja wel, natuur en hartstogt, de band des bloeds, en ouderlijke liefde, zijn van God, en een gezegend geschenk. Dan de redelijke en zedelijke mensch verwacht daarvan alleen geene duurzame zalige genietingen; hij weet deugd en heiligheid geeft aan het zedelijk schepsel de eenige waarde. Hij onderwerpt natuur en zinnelijkheid aan zijne zedelijke beginselen, aan zijne door Natuur en Godsdienst verlichte rede; en daar hij zijne liefde op en tot het zedelijk goede, *het ware goede en edele* rigt, zoo zoekt hij ook natuur en hartstogt *tot* en *naar* deze voortreffelijkheden te leiden en te rigten. Het menschelijk gevoel, alzoo geleid en gewijzigd, maakt hem den pligt der liefde gemakkelijk. Rigten wij onze liefde tot het goede en edele in onze dierbaren, zoo is onze liefde *uit God*.

Maar zij moet ook *door God*, de *door God gebodene* liefde, zijn; naar Gods voorschriften gerigt, en door God, door de gedachte aan Hem, gesterkt en onderhouden. Zoo als God wil dat wij liefhebben, echtgenoot, kind, en vriend, is nog anders, dan de natuur en het overdrevene, dik-

Digitized by Google

dikwijls bedorvene gevoel, in onze tegenwoordige en bedorvene gesteldheid, ons de liefde leert. Wij moeten liefhebben zoo als Jezus lief had en lief heeft; geheel ons gestel, alle onze neigingen en wenschen, moeten door zijnen Godsdienst geleid, veredeld en verhoogd zijn. — Ach! ook bij datgeen in onze natuur, dat aanleg is tot het grootst en dierbaar genot, dwalen wij zoo dikwijls af, en het wordt niet zelden eene bron van verkeerdheid; ook de liefde: wij doen somtijds uit liefde hetgeen verkeerd is, en zoo wordt deze dengd in ondeugd veranderd. Zoo veel, in den oorspronkelijken aanleg goed en pligt, wordt der zonde dienstbaar. Wij zijn tot liefde geschapen, maar niet eene liefde, die ons aan het zinnelijke verslaaft, en het booze bevordert, onze werkzaamheid ten goede verslapt; zoodanig eene liefde moet vergaan, want zij is dwaas en zondig. Wij hebben de aanwijzing noodig van datgeen, 't welk ons in alles beheerschen moet, den Godsdienst. Er zijn, ook bij onze naauwste betrekkingen en uitmuntendste vrienden, zoo vele verzoekingen, zoo veel aanleiding tot afdwaling. — Nog eens, wij behoeven tot eene onvergankelijke liefde dat zij Bijbelsch zij, en deszelfs voorschriften ons altijd voor den geest en krachtig. Want de liefde heeft moeijelijkheid; ook tot onze dierbaarste panden vordert zij dikwijls opoffering en kost moeite; wij moeten haar ons voorstellen *als pligt*, en als pligt dierbaar houden en beöefenen. Alles te verdragen, te gelooven, te hopen, te bedekken, en wat Paulus al meer noemt. Het denkbeeld „ *het is pligt*" is ons behoefte, ook bij onze naauwste betrekkingen; — en dan vooral tot eene zoo ruime liefde, tot de broederen, tot allen, duurzaam en onvergankelijk. — Voorts, *wij zwakke zondige menschen* behoeven omtrent *zwakke zondige menschen*; — gelijk bij ieder een, zoo ook bij dezen pligt, ook omtrent dezulken, tot welken de liefde ons het gemakkelijkst is, behoeven wij kracht van boven, Goddelijke hulp, kracht door onzen Godsdienst; het levendige geloof, opdat de liefde tot allen, ja zelfs tot echtgenoot, broeder, kind en vriend steeds zuiver, aan het goede dienstbaar en alzoo bestendig zij; opdat zij niet verkoele door ons eigen gebrek, — niet verkoele, of wel in haat en afkeer, immers in onverschilligheid verandere, door de gebreken van hen, die wij liefhebben. Wij behoeven het levendige, krachtige geloof, hoe veel vergeving wij noodig hebben, hoe veel God in Christus ons vergeeft, hoe veel Hij in ons draagt, met lief-

liefde draagt, omdat Hij de Liefde is. Dit geloof doet ons onze dierbaren beſtendig en edel beminnen, uit pligt zoo wel als uit neiging; pligt wordt ons neiging; en, wat wij te vergeven hebben, wij volharden om diens wil, die ons zoo veel vergeven heeft; wij volharden, tot dat wij daar ſtaan voor Hem, die ons, en onze Christelijke geliefden, die wij hier in zwakheid hebben lief gehad, alles vergeven zal, en in de liefde volmaakt ſtellen, omdat zijne liefde onberouwelijk is.

De liefde moet *tot God*, eene *aan God geheiligde* liefde zijn. Hem moeten wij toch boven alles liefhebben; geen gevoel, geene neiging, mag daarmede ſtrijden. Nimmer, in geen geval of betrekking, mag onze liefde het gevoel, de betooning van liefde jegens God hinderlijk zijn. *Hij* zij en blijve onze eerſte, zaligſte betrekking; niet alleen mogen wij geen ſchepſel eeren of liefhebben *boven*, maar ook niet *nevens* (niet *zoo* als) Hem. Dat toch ware dwaling en ondankbare boosheid. Hij is de oorſprong van ons aanzijn, onze groote en eenige weldoener, de bron voor ons en onze dierbaren van iedere vreugd, de groote en goede, die alle onze zonden vergeeft en geneest; Hem moeten wij, moeten alle onze dierbaren lieven en eeren met al hun vermogen. Daartoe elkanderen op te leiden, te vormen, dit voor elkanderen te begeeren, te bidden, is bij iedere betrekking onze *eerſte* en voornaamſte liefdepligt.

Maar dan ook deze uit God geborene, door God gebodene, aan God geheiligde liefde vergaat niet. Hoe meer wij alzoo elkanderen liefde bewijzen, liefde aankweeken, tot liefde ſterken, hoe zekerder wij zijn van het eeuwigdurende van dit zalig genot. Geene zoodanige betrekking ſtaat ons geloof, onze hoop, onze deugd, onze onderwerping, onze liefde tot God in den weg. Echtgenooten, Broeders, Vrienden, knoopen wij alzoo den naauwen band vaster, al vaster, door Godsdienst aaneen, — en verandere wat verandere, verga wat verga, deze liefde vergaat niet; wij ſcheiden, gelijk de dierbaren, die ne reeds bij de dooden zijn, en die ons hart eeuwig onderſcheiden zal, van ons geſcheiden zijn; maar eenmaal zijn wij te zamen met hen daarboven, om eeuwig, eeuwig liefde onderling te genieten. —

Christelijk Lezer! voelt gij de behoefte der liefde, der duurzame liefde niet? beklaagt gij die alleen zichzelve behoevende, alleen zichzelve beminnende, konde ongevoe-

li-

Digitized by Google

lge harten niet? Al het aardſche vergaat; wijsheid en kennis, wie zou die verachten? maar zij zijn zoo gebrekkig en ten deele, en er is zoo veel dat ons *daar* niet dienen zal. Aan de liefde kent Paulus die voortreffelijkheid toe, dat zij *duurzaam* is. En hoe vele en groot de genoegens van wijsheid en wetenſchap zijn, hij, die de zalige aandoeningen des harte van vriendſchap en liefde niet kent, kent het ware genot des levens niet. — Hoe meer wij onze liefde uitbreiden, hoe meer ons genot wordt: laten wij in dezen niet bekrompen zijn; er is in het menſchelijk hart voor deze zachte en zalige aandoening overvloedige ruimte. Het leven en werken voor anderen worde maar meer onze vreugd! — Maar niet *ver* willen wij de voorwerpen voor onze *innigſte* liefde zoeken; wij hebben echtgenoot — kinderen — broeders — ouders, waarvoor het hart en het bloed luide ſpreken moeten, waarop de natuur ons wenkt. Zij zijn niet beminnelijk.... Bemin *het goede* in hen. Zij verdienen die liefde niet.... Is er dan aan hen *niets* goeds? Die dit denkt, dwaalt ongelukkig, want God heeft hem deze liefde bevolen. Zij mogen gebreken hebben, maar wij hebben zelve onze groote gebreken. Verbeteren wij ons, verbeteren wij ons hoe langer hoe meer daarvan, dat wij onze gebreken te gemakkelijk, en die der onzen te moeijelijk kunnen dragen en voorbijzien. Laat onze liefde vooral daarin werkzaam zijn, dat wij in den geest des Christendoms, de geest der liefde, elkanderen, de onzen van gebreken en ondeugden genezen. Zoo maken wij ons het liefhebben gemakkelijk, en bereiden ons het dierbaarst genot. Elkanderen veredelen en liefhebben, juist door liefde en uit liefde veredelen — dit is het doel. Mengen wij dan in onze vriendſchaps- en huwelijksliefde, in onze naauwſte betrekkingen, Godsdienst en Christendom; heiligen en verhoogen wij onze huiſelijke genoegens, de dierbaarſte genoegens des levens, door den Godsdienst, zoo zullen dezelve even ſterk, even duurzaam en even zalig zijn. Alles vergaat; echtgenoot, kind, vrienden leid ik welligt ſpoedig ten grave; maar komt, zinkt alle mijne dierbaren aan mijn van liefde kloppend hart; verbinden wij ons op nieuw en van harte aan Godsdienst en Christendom, en voelen wij, bij de gedachte aan ſcheiding en gemis, al het zalige van dat dierbare woord: *dat de liefde nimmermeer vergaat.*

K.

Digitized by Google

AANMERKINGEN OVER HET BEZWAARLIJK TANDEN KRIJGEN DER KINDEREN. Door Dr. MYLIUS, *Vorſtelijke Raad te Lahr, in het Brisgauſche.*

Men ziet kinderen, gedurende het uitkomen der tanden, gevaarlijk ziek worden en andere ſterven, en toch kan men het werktuigelijk geprikkeld en ontſtoken tandvleesch niet houden voor de oorzaak dezer gevaarlijke toevallen. Men moet derhalve de vrage kunnen oplosſen: waaruit ontſtaan dezelve bij het tanden krijgen, en hoe kunnen zij den dood veroorzaken?

Volgens mijne waarnemingen zijn conſenſueele aandoeningen der ingewanden, en wel voornamelijk van die des onderbuiks, hiervan de oorzaak, inzonderheid die van het Gedarmte en der Lever, op welke ik het niet ondienſtig oordeele de aandacht mijner Ambtgenooten te vestigen, dewijl dit gewigtig ſtuk door de Schrijvers over de ziekten der tanden is overgeſlagen.

Deze ongeſteldheid is geenszins bij allen dezelfde, maar vertoont zich merkelijk verſchillende in aard, en wel voornamelijk onder de drie volgende ziekteformen:

1°. De ziekte is gering. Het kind is loslijvig; de afgang is groen, met gal overladen; de polsſlag heeft weinig verandering ondergaan, en, behalve eenige vermoeidheid, bevindt het zich in een dragelijken toeſtand: terwijl alle deze toevallen met het uitkomen der tanden verdwijnen. De Lever ſchijnt zich hier in een geprikkelden en teffens verzwakten toeſtand te bevinden.

2°. De ziekte is erger. Het kind is verſtopt; de afgang is ſtroogeel, aschgraauw of wit; de pis is gering in hoeveelheid en hoog gekleurd: er verſchijnen gastriſche toevallen; de eetlust gaat verloren; de tong is beſlagen; de zieken braken de hun toegedwongene ſpijzen wederom uit; zij zijn vermoeid; het hoofd is belemmerd; de pols is kleiner en ſneller dan gewoonlijk. Veelmalen vertoonen er zich thans ook ſtuipen. In dit geval ſchijnt eene krampachtige zamentrekking der Galbulzen aanwezig te zijn, waardoor de ontlasting van dat vocht in het gedarmte volkomen of gedeeltelijk wordt verhinderd, en de gastriſche toevallen zijn hier als gevolgen aan te merken

van

Digitized by Google

van de onwerkzaamheid van het ter ſpijsvertering geſchikte ſtelſel der ingewanden, aan welke thans de prikkel der bittere gal ontbreekt.

3°. De ziekelijke toeſtand is gevaarlijk. Behalve de reeds gemelde toevallen, bevindt zich het kind in een bedwelmden, ſlaapzieken ſtaat; de pols is ontſtekenaardig koortſig en de dorst is groot, met conſenſueele hoesten en brakingen en eene moeijelijke ademhaling. De ziekte is thans eene conſenſueele Leverontſteking.

Tot het genezen der eerſte ſoort dezer tanden-ziekte is men zelden middelen noodig. Meent men echter iets te moeten voorſchrijven, dan voldoen kleine giften van Opium het best, waardoor de geprikkelde toeſtand der Lever verdwijnt, en de zonder nut verzwakkende loop ophoudt. Het is ook niet kwaad, dagelijks wat wijn aan den lijder te geven.

In den tweeden toeſtand dezer ziekte zijn de beste Geneesmiddelen, inwendig Opium, en uitwendig warme Baden, benevens inſmeringen van eene zalf met Laudanum, in den omtrek der Lever, in de regter zijde. Door de aanwezende gastriſche toevallen moet men zich niet laten misleiden, dewijl die niets zijn dan gevolgen. Stuipen, met gastriſche toevallen vergezeld, zouden ons ligt op het denkbeeld brengen, dat hier eene gastriſche oorzaak tot grondſlag lag: doch het tegendeel blijkt uit de hoedanigheid en kleur des afgangs en der pis. Vindt men den polsſlag in deze ſtuipen koortſig, dan laten zij zich door kwikmiddelen genezen.

In den derden graad der ziekte is de Kwik het hoofdmiddel, en onder alle de gewone Kwikbereidingen voldoet niets beter dan de zoete Kwik; gevende men aan een kind van een tot drie jaren drie greinen daarvan bij kleine gedeelten, door, bij voorbeeld, die drie greinen te vermengen met eene halve once *Syr. ſimplex*, en om het uur daarvan een eijerlepel vol te gebruiken.

ONDERZOEK OMTRENT DE ZEDEN DER INLANDSCHE MIEREN. Door P. HUBER, *den Zoon*.

De Mieren, naar gelange van hare ſoorten, hebben drie algemeene wijzen van bouwen, die voor talrijke wijzigingen vatbaar zijn. Sommigen bouwen met aarde,

Digitized by Google

en vervaardigen eene ſoort van metſelwerk; eenigen houwen hunne woningen in den ſtam der hardſte boomen; anderen, eindelijk, vervaardigen, van kleine ſtukjes, ginds en elders verzameld, de hoogten, onder den naam van Mierennesten bekend. De tarwe- of haver-korreltjes, welke er ſomtijds in gevonden worden, hebben aan wintervoorraad doen denken; maar de Mieren eten in dat ſaizoen weinig, en vooral geen koorn. Haar vooruitzigt bepaalt zich tot andere voorwerpen, en is daarom niet minder wezenlijk en verwonderlijk. Het bergje, welk men ziet, is niets anders dan het uitwendige overdekſel van het Mierennest; het grootſte gedeelte ligt in den grond, op meerdere of mindere diepte.

De vaalroode Mier, de eenige, welke voor zich dit ſlag van woning bouwt, laat zich gemakkelijkst kennen. Zeer onderſcheiden van andere ſoorten, die zich gaarne in haar nest onthouden en buiten de zon, ſchijnen, daarentegen, de vaalroode Mieren liever in de ruime lucht te leven, en niet te ſchromen, in onze tegenwoordigheid hare meeste werkzaamheden te verrigten.

Deze Mieren, over dag in menigte boven op het nest zich onthoudende, vreezen niet, van binnen te zullen ontrust worden; maar 's avonds, wanneer zij, in het binnenſte harer woning geweken, niets weten van hetgene er buiten omgaat, hoe zijn zij veilig tegen de toevallen, die hen dreigen? Hoe komt het, dat de regen niet doordringt in dit verblijf, hetwelk aan alle kanten open ligt? Aan deze zoo eenvoudige vragen ſchijnen de Natuurkundigen niet gedacht te hebben. Hebben zij dan de gevolgen niet voorzien, aan welke deze Mieren zoude hebben bloot geſtaan, indien de wijsheid des aanbiddelijken Makers, die het Heelal beſtuurt, voor hare veiligheid niet had gezorgd?

Door waarneming is mij gebleken, dat de uitwendige gedaante van het Mierennest van uur tot uur verandert; dat de openingen allengskens kleiner worden, naar gelange de dag daalt; dat zij in den nacht geſloten zijn, en dat zij op regenachtige dagen niet geopend worden. Om het inwendige maakſel van het bergje te leeren kennen, plaatſte ik aan de zijde een glazen ruit; dit vertoonde mij zeer ruime zalen, wel laag inderdaad, en van een ruw maakſel, maar geſchikt tot het oogmerk, waartoe zij beſtemd zijn, — de wormpjes en popjes, op zekere uren van den dag, aldaar te kunnen nederleggen. De aarde, tuſ-

ſchen

Digitized by Google

ſchen de houtachtige lagen van het bergje beſloten, door het regenwater ontbonden en door de zon gedroogd, verbindt alle de deelen van het Mierennest te zamen; in dier voege, echter, dat de Mieren er eenige brokken van kunnen afſcheiden, zonder het overige te bederven. Nooit heb ik, na de langdurigſte regens, het binnenſte dieper dan een vierde gedeelte van een duim van de oppervlakte nat gevonden: zoo kunſtig is het dak zamengeſteld om het lekken te beletten. Het grootſte vertrek is nagenoeg in het middelpunt van het gebouw; het is veel hooger dan de overige, en wordt alleen van de ſtijlen doorſneden, waarop de zolder rust; hierop loopen alle de galerijen uit, en hier onthouden zich de meeste Mieren.

Zeer verſchillende is de bouworde der metſelende Mieren, en verandert in de bijzonderheden, volgens de ſoorten. In het algemeen zijn het verwelfde doolhoven, met verſcheiden verdiepingen. De gewelven der ruimſte holligheden rusten op kleine kolommen, op zeer dunne muren en op eigenlijke bogen. Somtijds ontmoet men er zeer breede pleinen, van alle kanten doorſneden, en eene ſoort van kruisweg uitmakende, waarop alle ſtraten uitloopen. Dikmaals bevat het Mierennest over de twintig verdiepingen in het bovenſte gedeelte, en althans even zoo vele beneden den grond.

Niet genoeg was het, de inwendige ſchikking dezer Mierennesten te kennen; men zoude nog moeten ontdekken, hoe de Mieren, in eene zoo harde ſtoffe werkende, zulke teedere werkſtukken hadden kunnen aanleggen en voltooijen alleen door middel harer tanden; hoe zij den grond wisten zacht te maken, om dien te ondermijnen, te kneden en te metſelen; wat cement zij gebruikten om deszelfs deelen zamen te voegen: geſchiedde het door middel van ſlijm, een harst, of eenig ander vocht, uit haar eigen ligchaam gehaald, en gelijk aan dat der metſelende Bije, om het nest te bouwen, waaraan zij zoo veel ſtevigheids geeft?

Niets anders is dit cement dan water, en wel regenwater. Getuige geweest zijnde van haren arbeid bij een zachten regen, eene omſtandigheid, welke zij altijd verkiezen, ben ik in ſtaat om er het volledigſte denkbeeld van te geven. Zij maken het plan, leggen hier en daar de grondſlagen der pilaren en beſchotten, welke zij willen vervaardigen; tot de voegzame hoogte trekken zij de ſteunſels der gewelven op, ter overdekking zullende die-

Digitized by Google

men, hier van galerijen, elders van ruime zalen (dat wil zeggen, van twee en meer duimen breed), en die, in het laatste geval, door eene menigte pilaren geschraagd worden. Deze zolderingen worden naar de wijze der menschen gemaakt: in de hoeken, uit de zamenkomst der muren ontstaande, en vervolgens langs derzelver boveneinden, leiden de Mieren daarvan de eerste grondslagen; van het bovenëinde van elken pilaar breidde zich, als uit zoo vele middelpunten, eene bedding aarde uit, horizontaal, en eenigzins kogelachtig, om zich te vereenigen met andere deelen van hetzelfde gewelf, van verschillende punten der binnenplaats uitgaande.

Dit groot getal metselaren, van alle zijden toeloopende met het brokje kalk, welk zij aan het gebouw wilden voegen; de orde, welke zij in hunne werkzaamheden in acht namen; de zamenstemming, die onder hen plaats had; de wakkerheid, met welke zij van den regen zich bedienden, om hunne woning meer in de hoogte op te trekken: dat alles vertoonde het belangrijkste gezigt aan den bewonderaar van de natuur.

Aanmerkelijk is het, dat de regen, in plaats van de zamenkleving der aarddeeltjes te verminderen, dezelve schijnt te doen toenemen; de verdieping, in eenige uren vervaardigd, wacht slechts op eene vlaag, die alles naauwer verbindt, en, om zoo te spreken, de oppervlakte der zoldering, of de bloot gelatene muren en galerijen, vernist; het bovenstuk dezer verdiepingen, uit zoo vele zamengevoegde brokken zamengesteld, vertoont alsdan niets anders dan eene enkele wel vereenigde aardbedding, die door de warmte der zon hard wordt. Wie erkent niet, in de eenvoudigheid dezer middelen, de wijsheid eens albeheerschenden Makers? Vervolgens bedacht ik, eenen kunstregen te doen ontstaan, door middel van een natten borstel; de Mieren werden er door misleid; zij gingen zich van aardbolletjes voorzien op den grond van haar nest, bragten dezelve naar boven, en bouwden er muren, kamertjes, in één woord, eene volkomene verdieping, binnen weinige uren, van. Zelfs de nacht deed dit werk niet staken; en dikmaals heb ik 's morgens verdiepingen gevonden, gedurende de donkerheid volkomen gereed gemaakt.

Ik heb het geluk gehad, mij de belangrijke gelegenheid te verschaffen, om de werkzaamheden eener eenige Mier gade te slaan, en, om zoo te spreken, deel te nemen aan de verrigtingen van het insekt. Zij was van de aschgraauwe soort,

Digitized by Google

ſoort, die beurtelings naar boven en naar beneden in de aarde werkt, dat wil zeggen, volgens beginſels, van die der voorgaande onderſcheiden: zoo zamenhangende en zoo wel overleid was haar arbeid, dat ik bijkans altijd konde giſſen, wat zij doen zoude, en wat brokje zij zoude opnemen. Haar werk was volmaakt regelmatig.

Eene Werkmier had een begin gemaakt met eenen kantmuur, beſtemd om een gewelf te dragen, nog onvoltooid begonnen van de tegenoverzijde eener groote kamer; maar zij had het gewelf niet hoog genoeg gemaakt voor den muur, op welken hetzelve moest rusten, en welken het ter halve hoogte zoude ontmoet hebben, indien zij volgens hetzelfde plan hadde voortgewerkt. Met deze kritiſche aanmerking hield ik mij juist bezig, toen eene Mier, aldaar aangekomen, na deze werken te hebben bezigtigd, dezelfde zwarigheid ſcheen op te merken: want ſtraks begon zij het aangevangene gewelf te ſloopen, trok den muur, op welken het rustte, hooger op, en maakte, terwijl ik het zag, van de puinen van het oude, een nieuw gewelf.

Meer andere ſoortgelijke waarnemingen in grooten getale overtuigen mij, dat elke Mier onafhankelijk van hare medgezellinnen werkzaam is. De eerſte, die een ligt uitvoerbaar plan beraamt, maakt er ſtraks een ruw ontwerp van; de anderen hebben niets anders te doen, dan het door haar begonnen werk te vervolgen; door de beſchouwing van de eerſte verrigtingen oordeelen deze over hetgeen haar voorts te doen ſtaat; allen weten haar werk, naardat het de gelegenheid gebiedt, te ontwerpen, voort te zetten, te beſchaven of te herzien: het water levert het noodige cement; de zon en de lucht maken de ſtoffe harer gebouwen hard; geen anderen beitel hebben zij dan hare tanden, geen anderen paſſer dan hare ſprieten, geen anderen troffel dan hare voorpooten, van welke zij zich op eene verwonderlijke wijze bedienen, om hare natte aarde aan te leggen en vastheid te geven.

Is het niet verbazende, dat de natuur aan de Mieren, die hare woningen in het hout uithakken; zoo onderſcheidene zeden en een volſtrekt tegengeſteld vernuft heeft geſchonken? Deze Mieren zijn er een der treffendſte voorbeelden van. Wij hebben gezien, dat er vele ſoorten van Metſelmieren zijn, geene van welke op dezelfde wijze bouwt, en dat zij allen in hare bouworde eenige merkwaardige bijzonderheden vertoonen; die der vaalroode

Mie-

Digitized by Google

Mieren rust op verschillende beginsels; het vernuft der Mieren, die het hout knagen, heeft geenerlei overeenkomst met de gene, van welke wij gesproken hebben. Dit geslacht bevat vele soorten; en ook in hare werkzaamheden zullen wij zeer in het oog loopende wijzigingen waarnemen. Alle deze insekten vallen in de eerste der negen afdeelingen, in welke LATREILLE de Mieren heeft gerangschikt; dezelve bevat de bruine, de aschgraauwe, de vaalroode, de bloedkleurige, de roetzwarte, de gele Mier, enz. Deze Mieren hebben dezelfde uitwendige werktuigen, gelijke bouwmiddelen, en eene overeenkomst van gedaante, die haar onder eene zelfde afdeeling hebben doen bevatten; intusschen plaatst haar instinkt haar op een grooten afstand van elkander. Waarheid is het, derhalve, dat men over de zeden der insekten niet altijd alleen uit de overeenkomst kan oordeelen.

Meer om haar geslacht dan om haar zelver wil bouwen de Mieren deze woningen, naar hare bestemming zoo verwonderlijk berekend. Bouwkundigen zijn zij niet dan uit noodzakelijkheid; hare voornaamste roeping, de groote zaak van haar leven, is de opvoeding, is de onafgebrokene reeks van oppassingen, welke zij, niet als Moeders, maar als *Minnen*, aan de jonge spruiten besteden, die zij, eerst in den staat van ei, *voor groei vatbaar*, dan in dien van worm, vervolgens in dien van pop, tot het aanhoudende voorwerp harer vurigste zorge stellen. Hier zijn bij honderden opeengestapelde popjes in ruime woningen; daar zijn verzamelde wormen, van Werkmieren omringd; verder ziet men bergjes van eijeren; elders schijnen eenige Werkmieren onledig met het volgen van eene Mier, veel grooter dan de andere; het is de moeder, of althans een der wijfjes, want er zijn altijd velen in elk Mierennest; zij legt hare eijeren loopende; en de oppassters, van welke zij omringd is, rapen hare eijeren op, of grijpen ze in het oogenblik als zij gelegd worden. Zij voegen dezelve bijeen, en dragen ze in kleine trossen in haren mond; bij naauwkeurig bezigtigen ziet men, dat zij dezelve met hare tong telkens om en weder draaijen; zelfs schijnt het, dat zij dezelve een voor een op hare tanden nemen, en dat deze eijeren altijd vochtig zijn.

Na vijftien dagen gestadig oppassens, gedurende welke het ei zigtbaar grooter wordt, komt er een worm uit de schel. Deze wormen werden doorgaans bewaakt van een troep Mieren, die, zich op hare pooten op-

Digitized by Google

oprigtende, met den buik voorwaarts, gereed waren haar vergif te ſchieten; terwijl men hier en daar andere Werkmieren zag, om de gangen te zuiveren, belemmerd door ingeſtorte bouwſtoffen, en een gedeelte harer medgezellinnen in volkomene rust bleef en ſcheen te ſlapen.

Levendiger, echter, werd het tooneel, in het uur als de jongen aan de zon moesten worden blootgeſteld. In het oogenblik als hare ſtralen de buitenzijde van het nest kwamen verlichten, vertrokken ſtraks de Mieren, die op de oppervlakte zich bevonden, en daalden met overhaasting tot op den grond van het Mierennest neder, ſtootten met hare ſprieten de andere Mieren, liepen van de eene naar de andere, drongen, ſleepten hare medgezellinnen voort, die terſtond binnen de klok opklommen, met dezelfde ſnelheid daalden, en op hare beurt alles in beweging bragten, tot dat men een zwerm Werkmieren alle doorgangen zag vullen. Maar, hetgene haar doelwit nog duidelijker aankondigde, was de hevigheid, met welke deze Werkmieren met hare kaken ſomtijds dezulken aanpakten, die haar niet ſchenen te verſtaan, en haar naar den top van het Mierennest ſleepten, alwaar zij haar ſtraks verlieten, om dezulken te gaan halen, die bij de jongen bleven.

Men draagt deze jongen in de zon, en voorziet hen dagelijks van het hun voegende voedſel. Ontwikkeld genoeg is reeds het inſtinkt der wormpjes, om onmiddellijk hun voedſel te vragen en aan te nemen, even gelijk de jonge vogels het van hunne moeder ontvangen. Wanneer zij honger hebben, rekken zij hun ligchaam uit, en zoeken met hunnen mond dezulken der Werkmieren, wier zaak het is hen te voeden; thans opent de Mier hare kaken, en laat haar uit haren eigen mond het vocht nemen, welk zij aldaar zoeken.

Deze Werkmieren, die voor geen wijfje onder de groote dieren, in de zorge voor de jongen, het onderhoud van welke haar is toevertrouwd, onderdoen, zorgen insgelijks naauwkeurig voor derzelver zindelijkheid; zij houden deze wormpjes in eenen ſtaat van volkomene witheid, tot op het tijdſtip dat deze, popjes geworden, en, als zoo vele mumien, in weeffels beſloten, welke zij zelve geſponnen hebben, oppaſſing van een anderen aard noodig hebben, om zich van deze bekleedſels te ontdoen en den ſtaat eener volkomene Mier te bereiken. Het openen van eene dier ſchalen door drie of vier Werkmieren moet men zien,

Digitized by Google

zien, om zich een denkbeeld te vormen van de waardige en gedienstige goedwilligheid dezer helpsters. Het insekt komt eindelijk ten voorschijn, maar kan, tot nog toe, loopen noch vliegen: het is in een binnenvlies omwonden. In deze nieuwe belemmering verlaten het de Werkmieren niet; zij ontdoen het van het satijnachtige vliesje, waarmede alle zijne ligchaamsdeelen omkleed waren; voorzigtig trekken zij de sprieten en voelers uit derzelver schede; vervolgens ontbinden zij de pooten en vleugelen, en maken het lijf, den buik en deszelfs aanhangsel los. Thans is het insekt in staat om te loopen, en vooral om het voedsel tot zich te nemen, welk het dringend noodig heeft; van hier dat het eerste werk zijner oppassteren was, hetzelve zijn aandeel in het voedsel te geven, welk ik hun had voorgelegd.

Dit is het niet alles: de Werkmieren vergenoegen zich niet met de voedsters der jonggeborenen te zijn; zij zijn ook de leermeesteresssen, gedurende de korte kindsheid dezer kweekelingen. Zij passen hen op; zij verzellen hen overal, en leeren hun de gangen en doolhoven kennen, uit welke hunne woning is zamengesteld; met veel zorge voeden zij hen nog; aan de mannetjes en wijfjes (de eenige gevleugelden) betoonen zij den moeijelijken dienst om hunne vleugels te ontwikkelen, die, zonder hare hulp, gekronkeld zouden blijven; en dit werk verrigten zij met genoegzame zorgvuldigheid om deze broze en teedere deelen niet te breken. In één woord, zij laten niet af van het volvoeren van hare werkzaamheden bij deze insekten, wier vermogens nog niet zijn ontwikkeld, voordat zij haar ontkomen, door op te stijgen naar eenen oord, werwaarts de Werkmieren hen niet kunnen volgen.

Men ontmoet, derhalve, onder de Mieren drie soorten van *individu's*, twee van welke, van verschillende sekse, alleenlijk zijn bestemd ter voortplanting van het geslacht; terwijl de overigen bij uitsluiting zijn bestemd tot werktuigelijke werkzaamheden en de zorge voor de opvoeding. Tot welke der beide sekssen behooren de laatstgemelden? Bij gevolgtrekking zoude men het schier kunnen raden. Bij waarneming blijkt het inderdaad dat het wijfjes zijn; maar zij zijn tot onvruchtbaarheid gedoemd; en het leven is er mede gemoeid bij de weinigen, die op deze onschendbare wet durven inbreuk maken. Van het vermogen om in de lucht te stijgen, zijn zij insgelijks beroofd; maar de Natuur heeft deze talrijke klasse van Werkmieren nijverheid

scha-

ſchadeloos geſteld, het zij (zoo als men er niet aan kan twijfelen) door haar voor hare kweekelingen eene moederlijke teederheid in te prenten, het zij door haar eene onbepaakle magt te geven over de overige rangen der maatſchappije, in welke zij leven: eene ontdekking, geheel verſchillende van het algemeene gevoelen, dat deze Republieken zouden beſtuurd worden door eenige Opperhoofden.

KARAKTER VAN DEN HEER EDWARD GIBBON, ESQ., DOOR HEMZELVEN GESCHETST.

(Overgenomen uit de *Miscellaneous Works of* EDWARD GIBBON, *Esq.*)

„ Daar het belangrijk Geſchiedkundig Werk van den „ Heer GIBBON, de *Geſchiedenis van het Verval en* „ *den Ondergang des Romeinſchen Rijks*, thans in het „ *Nederduitsch* vertaald ten voorſchijn treedt (*), verlangt „ men gewis, iets van dien Schrijver, en bijzonder van „ zijn Karakter, te weten. Hij zelf heeft, in zijne jeugd, „ daarvan eene ſchets ontworpen, welke wij hier me„ dedeelen."

DAGBOEK. Den achtſten van Bloeimaand 1760. Dit was mijn geboortedag, op welken ik in het zes-en-twintigſte jaar mijns levens trad. Dit gaf mij gelegenheid om eenigzins in mijzelven te keeren, en onpartijdig mijne goede en ſlechte hoedanigheden te overwegen.

Het bleek mij, bij die beſchouwing, dat mijn Karakter deugdzaam was onbekwaam tot eenige lage daad, en gevormd tot edelaardige bedrijven; maar tevens, dat het ſtoutmoedig, geweldig, en in de zamenleving onaangenaam was.

Deze hoedanigheden moest ik trachten aan te kweeken, uit te roeijen of te bedwingen, overeenkomſtig met derzelver onderſcheidene ſtrekking. Vernuft of Geestigheid be-

(*) Zie onze *Letteroeff.* Iſte Stuk dezes Jaars, bl. 497.

Digitized by Google

zit ik niet. Mijne Verbeeldingskracht is eer ſterk dan bevallig. Mijn Geheugen omvat veel en is vast. De ſchitterendſte bekwaamheden mijns Verſtands zijn uitgebreidheid en doordringendheid; dan mij ontbreken en vlugheid en naauwkeurigheid.

Wat mijn Levensſtand betreft, ſchoon ik ſomtijds mij des moet beklagen, is dezelve misſchien best voor mijn Karakter geſchikt. Ik kan alle de gemakken des levens genieten, en heb zeggen over die onafhankelijkheid, (die eerſte en voornaamſte van alle aardſche zegeningen) welke men bezwaarlijk aantreft in een hooger of lager levenskring. — Wanneer ik ſpreek van mijnen Levensſtand, moet ik daarvan uitſluiten den Krijgsdienst, waarin ik mij voor een tijd begeven heb. Schoon ik, wat tot het Krijgsmans leven behoort, met moed en ijver volbreng, is de Krijgsdienst niet voor mij geſchikt, en voegt mij in geenen deele.

„ Hoe veel of hoe weinig GIBBON, in dien jeugdigen „ leeftijd, zichzelven gekend hebbe, of hoe zeer hij door „ het wisſellot des levens en der tijdsomſtandigheden ver„ anderd zij, kunnen wij best leeren uit zijne *Levensge„ ſchiedenis*, welke reeds voorlange in het *Mengelwerk* „ onzer *Letteroefeningen* geplaatst is; IIde Stuk voor den „ Jare 1796, bl. 355 enz., werwaarts wij onze Lezers „ verwijzen. Alleen merken wij op, dat in het Levens„ berigt van dien Geleerden geen gewag altoos gemaakt „ wordt van zijn *Krijgsmans leven*. Misſchien heeft dit „ geen meldenswaardigen tijd geduurd. Nog geen twee„ en-twintig jaren bereikt hebbende, voerde hij reeds de „ pen, en gaf een in 't *Fransch* geſchreven proefſtaal van „ zijnen letterarbeid, in den Jare 1761 uitgekomen, „ onder den titel van *Eſſai ſur l'Etude de la Literature*. — „ Letterarbeid heeft hem den grootſten tijd zijns levens „ bezig gehouden, ſchoon hij ook als Staatsman optrad. „ Hij bereikte 56 jaren bij zijn ſterven op den 16 Jan. „ 1794. — Schoon zijne levensomſtandigheden, verre „ van eenigzins bekrompen te zijn, veeleer aan den ruimen kant ſchijnen geweest te zijn, ſchreef hij niet, „ zonder zich daarvoor ruim te laten betalen. Althans „ wij vinden aangeteekend, dat hij voor het Handſchrift „ zijns Werks *over het Verval en den Ondergang des Room„ ſchen*

Digitized by Google

„ *schen Rijks*, in *Engeland* ongemeen sterk getrokken, „ vierduizend Ponden Sterl. ontvangen hebbe. *Algem.* „ *Kunst- en Letterbode*, Isten D. Iste St. bl. 73.

„ Ter boven gemelde plaatse, in ons *Mengelwerk*, heb„ ben wij aangeduid, dat Lord SHEFFIELD, een van GIB„ BON's Boezemvrienden, in 't licht gegeven had GIB„ BON's *Miscellaneous Works*, gepaard met een Levens„ verhaal diens Schrijvers, en dat wij het toen gegevene „ slechts als een Voorlooper aanmerkten. Wij hebben, „ te dezer gelegenheid, dit verder nagegaan, en een „ Toevoegsel tot de boven opgegevene *Karakterschets* „ aangetroffen, welk wij hier, met den aanloop, me„ dedeelen. GIBBON geeft het onder den titel: *On Self„ Biography.*"

Een sterk verlangen om onze Voorouders te kennen en daarvan te gewagen, heerscht zoo algemeen, dat zulks moet afhangen van den invloed eens algemeenen beginsels, in de ziel des menschen gehuisvest. Wij schijnen geleefd te hebben in den persoon onzer Voorvaderen: het is de taak en de belooning der trotschheid, die reeks van denkbeeldige langlevendheid zoo verre uit te strekken. Onze verbeelding is altoos werkzaam, om den naauwen kring, in welken de Natuur ons omschreven heeft, wijder en wijder uit te breiden. Vijftig of honderd jaren levens mogen het deel van een enkel mensch zijn; maar wij stappen den dood voorbij, met zoodanig eene hope, als Godsdienst en Wijsbegeerte ons inboezemen, en wij vullen de ruimte, welke onze geboorte voorgaat, op, door ons te vereenigen met de veroorzakers van ons aanzijn. Ons bedaarder oordeel zal eerder strekken om den hoogmoed op eene oude en waardige afkomst te matigen, dan te onderdrukken. De Schimp- en Hekel-dichter moge vrij lagchen; de strenge Wijsgeer moge het voorhoofd fronsen; maar de Rede zelve zal eerbied betoonen voor vooroordeelen en begrippen, die, als 't ware, door de ondervinding des menschdoms geheiligd zijn.

Wat er ook zijn moge van de onderscheiding, toegeschreven aan een hooger rang in den Staat, opvoeding en voorbeeld zullen dikwijls bij de zoodanigen eene waardigheid van gevoelens en voegelijkheid van gedrag te wege brengen, welke ten beschermen el dient, om hunne eigene hoogachting en die van anderen niet te verbeuren.

Digitized by Google

Wanneer wij lezen van eenen doorluchtigen Stam, zoo oud, dat het begin van denzelven in de duisterheid der eeuwen ons ontwijkt, en zoo waardig, dat dezelve geen einde ſcheen te moeten hebben, nemen wij deel in de onderſcheidene lotgevallen, denzelven bejegend, en kunnen wij niet wraken de edele geestdrift, of zelfs den onſchadelijken trots, der zoodanigen, die met de eere van derzelver naam in verwantſchap ſtaan.

Wat mij betreſt, indien ik mijne verwantſchap kon afleiden van eenen Veldheer, van eenen Staatsman, of beroemd Schrijver, ik zou hunne Levensberigten beoefenen met kinderlijke liefde. — In de naſporing van vroegere gebeurtenisſen wordt onze weetlust aangevuurd door de regtſtreekſche of zijdelingſche betrekking op onszelven; doch in de waardering der eere moeten wij de gaven der natuur boven die der fortuin ſchatten; ten aanzien der hoogachtinge onzer Voorvaderen de hoedanigheden meest waarderen, die de belangen der maatſchappije bevorderen; van eenen Koning af te ſtammen min waarlijk edel keuren, dan af te dalen van eenen man van verſtand, wiens ſchriften de verſte nakomelingſchap onderwijzen of vermaken.

Het Geſlacht van CONFUCIUS is, mijns oordeels, het luisterrijkſte in de wereld. Na eene moeijelijke opklimming van acht of tien eeuwen verliezen wij onze Baronnen en Prinſen van *Europa* in de dikke duisternisſen der middeleeuwen; maar, in de beſtendige en uitgebreide gelijkheid van het *Chineeſche* Rijk, heeft de Nakomelingſchap van CONFUCIUS, meer dan tweeduizend en tweehonderd jaren, de ongeſtoorde eere eener beſtendige opvolginge genoten. De Stamvader des geſlachts wordt nog heden ten dage geëerbiedigd door den Vorst en het Volk, als het levendig beeld van den wijsſten der menſchen. — De adeldom der SPENCERS is opgeluisterd en verrijkt door de zeggeteekenen van MARLBOROUGH; maar ik raad de nakomelingſchap om *the Fairy Queen* (*) voor het fraaiſte juweel in hunne kroon te houden. — Ik heb hier mijne bijzondere begrippen zonder ſchroom of achterhoudendheid voorgedragen, gelijk ik altoos doe. Dat deze gevoelens juist, althans natuurlijk zijn, geloof ik vast, dewijl ik geheel be-

hun-

(*) Een Dichtſtuk, dus getiteld, 't geen nog bij de *Engelſchen* in hooge achting is.

langeloos in de zaak ben, daar ik van mijne Voorvaderen noch eere, noch schande kan hebben.

„ Na deze inleiding volgt GIBBON's gevoelen *over de* „ *Levensbeschrijving van zichzelven.*"

Een opregt en eenvoudig verhaal van mijn eigen leven moge mij vermaak verschaffen in eenige mijner ledige uren; doch zulks zal mij, mogelijk met regt, onderhevig maken aan de beschuldiging van trotschheid. Het sta mij echter vrij, aan te merken, hoe, uit de ondervinding van vroegere tijden en die van latere dagen, de menschen altoos nieuwsgierig geweest zijn om de personen te kennen, die eenige beeldtenis van hunne geestvermogens der wereld hebben nagelaten. De schraalste berigten van zoodanige mannen worden met vlijt opgezameld en met gretigheid gelezen; en de Letteroefenaar, in ieder vak, mag eene les nemen, of een voorbeeld ontleenen, uit de Levensberigten, welke de meeste gemeenschap en overeenkomst met zijn eigen leven hebben.

Mijn naam mag, in volgende tijden, plaats vinden onder duizend Artikelen van eene *Biographia Britannica*; doch ik houd mij ten volle verzekerd, dat niemand zoo bekwaam of bevoegd is, als ik zelve, om de volgreeks van mijne denkbeelden en daden te beschrijven. Het gezag mijner Leermeesteren, de deftige THUANUS en de wijsgeerige HUME, zou genoeg zijn om mijn oogmerk te regtvaardigen; dan het zou niet moeijelijk vallen, eene breede lijst aan te voeren, zoo van ouden als hedendaagschen, die, onder verscheidene gedaanten, hunne eigene Pourtraiten hebben opgehangen.

Zoodanige Pourtraiten zijn niet zelden de belangrijkste, en somtijds de éénige belangrijke gedeelten hunner Schriften; en, indien zij naar waarheid zijn opgesteld, vallen wij zelden klagtig over de uitgebreidheid en het tot kleinigheden afdalende van dusdanige persoonlijke Geschriften.

De Levensbeschrijvingen van den jongen PLINIUS, van PETRARCHA en van ERASMUS zijn begrepen in de Brieven, welke zij der wereld mededeelden. De Proeven van MONTAGNE en Sir WILLIAM TEMPLE brengen ons in de huizen dier mannen, en wij leeren, wat in hunne harten omging. Wij lagchen zonder versmading over de hevige driftvervoeringen van BENEVONUTA CELLINI en de op-

Digitized by Google

geruimde vrolijkheid van COLLEY CIBBER. De Belijdenissen van den H. AUGUSTINUS en van ROUSSEAU ontsluiten ons de heimelijke roerſels van het menſchelijk hart. De Levensbeſchrijving, welke de geleerde HUET van zichzelven gaf, heeft andere zijner Werken overleefd. De Gedenkſchriften van GOLDONI zijn, indedaad, tooneelmatiger dan zijne *Italiaanſche* Comedien. De Ketter en de Kerkleeraar worden ſterk uitgemerkt in de karakters en lotgevallen van WHISTON en Biſchop NEWTON. Ja zelfs de ellendige Levensopſtellen van MICHAEL DE MAROLLES en ANTHONY WOOD verkrijgen eenige waarde, uit hoofde van de getrouwe afbeelding van menſchen en zeden. — Dat ik gelijk ſta met, of meerder ben dan, ſommigen dezer opgenoemden, kan de zedigheid of gemaaktheid mij niet verhinderen openlijk te bekennen.

„ 't Zijn deze *Miscellaneous Works* van den Heere GIBBON, waaruit wij voorhebben nu en dan iets te ontleenen, 't welk, onzes oordeels, voor onze Lezers geſchikt is. Het zal ſomtijds Perſonen en Zaken betreffen, van elders bekend; doch het oogpunt, waaruit de Heer GIBBON dezelve beſchouwt, de gedachten, welke hij bij die gelegenheden uitboezemt, de wendin en, welke hij aan zijne berigten weet te geven, zullen er eenige nieuwheid aan bijzetten, althans een leerzaam en niet zelden een verlustigend onderhoud verſchaffen. Wanneer wij het noodig oordeelen, zullen wij de vrijheid nemen, er eene korte aanmerking bij te voegen."

HET GESCHRIFT VOOR MIJNEN VADER.

(*Vervolg van bl.* 484.)

Zoodra wij alleen waren gelaten, was ons eerſte werk, te onderzoeken, of het ontvlugten mogelijk ware, en toen wij van de onmogelijkheid daarvan overtuigd waren, te zamen te overleggen, wat ons te doen ſtond om ons uit dezen toeſtand te redden. Al de ſterkte van geest, welke de onregtvaardigheid, en de neerſlagtigheid, die er een natuurlijk gevolg van is, ons benomen hadden, keerde terug. Bij ons vertrek uit *Jena*, verfoeiden wij even zeer de menſchen als het leven; thans zouden wij aan die zelfde menſchen den dienſt

dienst wel hebben willen bewijzen, om de schelmen te vernietigen, die ons, om dezelve te beschadigen, aan zich wilden verbinden: maar wat konden wij doen, te midden van eene zoo talrijke en zoo woeste bende, en ongewapend? Minder naauw van geweten dan Kapitein ORLANDO, besloten wij te veinzen, omdat er om te ontvlugten voor ons geen weg open stond. Zoodra men denken zoude, dat wij besloten hadden, ons in de bende te laten opschrijven, zoude men ongetwijfeld onze wapens ons terug geven; wij zouden op den eenen of anderen aanslag worden uitgezonden, en in dat geval hielden wij ons verzekerd, onze vrijheid te zullen weder bekomen. Hoe zeer ook dit redmiddel ons tegen de borst was, het was het eenige, en wij moesten er wel toe besluiten. Terwijl wij nog bezig waren met het maken van onderlinge afspraak omtrent onze antwoorden en ons gedrag, traden er vier gewapende mannen in ons hol, en zeiden ons, dat Kapitein ORLANDO ons wilde spreken; wij volgden hen, en werden in een overwelfd vertrek gebragt, het eenige gedeelte, welk van het gebouw in zijn geheel was gebleven; aan de muren en aan den zolder zag men nog eenige ruwe schilderijen. Eene tafel, met zeer fraai linnen en plated schotels en borden bedekt, was van weltoebereide spijzen rijkelijk voorzien; er was voor slechts drie personen gedekt. ORLANDO zat aan het eene einde der tafel te schrijven. Hij stond op, beval dat wij zouden gaan zitten en met hem het middagmaal houden; hij zelf nam plaats voor een der borden, na alvorens ter wederzijden daarvan een pistool, en zijne sabel op zijne knieën gelegd te hebben.

„ Onder de flesch," zeide hij, „ zullen wij vrijer praten. Indien gij in eenige opzigten bedrogen zijt, moet gij „ in andere opzigten schadeloos gesteld worden. Uwe tafel „ zal beter zijn dan het munitiebrood en de soldatenbak, welke gij gingt zoeken, en deze wijn zal u het hart openen." Hij vulde twee zilveren bekers met Tokaijer; en vervolgens met eenige zeer fijne wijnen, die ons zeer lekker zouden gesmaakt hebben, indien wij de wijze, op welke zij verkregen waren, voor onszelven hadden kunnen verbergen.

Onder den maaltijd, onderhield de Kapitein ons zeer aangenaam, en polste ons over verscheiden onderwerpen, van welke wij zouden gedacht hebben dat hij niets wist, als de zedekunde, de menschlievendheid, en zelfs den godsdienst; hij bezat veel natuurlijk verstand en merkelijke kunde. Zeer weinig is van de geschiedenis zijns levens te mijner kennisse gekomen; doch ik twijfel niet, of hij is een jongeling van deftigen huize en eene goede opvoeding, doch welken zijne driften, en misschien ook geledene onregtvaardigheden, in dezen afgrond gevoerd hebben.

„ Ik heb een afkeer," zeide hij tot ons, „ van die onge-

„ lijkheid van bezittingen, die zoo velen ongelukkig en zoo „ weinigen gelukkig maakt: want de overbodige overvloed „ van goud belet niet, dat de andere levensrampen u bereiken, en baart dikmaals meer zorg dan vermaak; en de „ armoede, daarentegen, doet het geheele aanwezen ontaanden, belet iets te genieten, verwijdert of vernielt het „ geluk. Ik was arm; ik beminde een rijk meisje; de vader wilde haar mij niet geven; hij dwong haar, een man „ te trouwen, even rijk als zij; zij ſtierf van hartzeer, en „ ik zwoer op haar graf den rijken een' eeuwigen oorlog."

ERNEST zuchtte diep; hij vond er eenige overeenkomst in met zijne eigen historie, die ons beiden moest treffen; treurig zagen wij malkander aan.

„ Ik wil wedden," ſprak ORLANDO, zijn glas ruwelijk op de tafel nederzettende, „ dat gij ook reden tot klagen hebt over „ de rijken en magtigen der aarde, en dat RUDOLF het geraden „ heeft. Voegt u bij ons, om hen uit te plonderen, hen „ te ſtraffen over hunne onmeêdoogendheid, hunne onregtvaardigheden, hunne ondeugden, hunne gierigheid, hunne „ losbandigheid! Zijt, als wij, de wrekers der onderdrukten, „ en de ſchrik der onderdrukkers ....."

Ik wil u niet lastig vallen, mijn Vader, met het verhalen van dit geheele zonderlinge geſprek, waarin dit opperhoofd der rooverbende oneindig veel kunst, en diep, hoewel drogredenend, vernuft te werk ſtelde, om ons te overtuigen, dat er niets wanzedelijks was in zijn beroep, noch ſtrijdigs met de wetten van eer; hij beweerde, dat de geheele menſchelijke maatſchappij eene honderdmaal gevaarlijker plondering opleverde, omdat men daar tegen niet op zijne hoede is; en in dit opzigt waren wij niet ongeneigd om eveneens als hij te denken.

„ De ondankbaarheid, de laster, de trouweloosheid, de knevelarij, doen niet alle deze ondeugden, in de wereld zoo algemeen aldaar niet zeer veel meer kwaads dan wij?" vraagde hij: „ Te allen dage, te aller ure, wordt men er van geplaagd. „ Gewapende roovers ontmoet men misſchien ſlechts eenmaal in zijn leven: en kan het rooven van een gedeelte „ uwer bezittingen vergeleken worden bij het rooven van „ uwen goeden naam, van uwe eer, of van het bezit van „ een hart, welk u voor altijd wordt ontſtolen? En de zaak „ van door Koningen of Prinſen bezoldigde roovers, onder „ welke gij u wildet begeven, — is die zaak, welke zij „ ten koste van hun eigen of van des vijands bloed verdedigen, altijd op de billijkheid gegrond?"

Hoewel vastberaden te weinzen in zijne maatregels te zullen treden, konden wij ons, echter, niet weêrhouden om deze gevaarlijke ſtellingen te wederleggen, zelfs met meer vuur dan de voorzigtigheid toeliet; doch hij nam het gansch niet kwalijk, en verdubbelde zijnen ijver en drogredenen

om

om ons te overreden. In zijne begrippen en in zijne ziel vertoonde zich zulk een mengsel van ondeugden en deugden, van gezond verstand en onbestaanbaarheid, van naauwgezette regtvaardigheid en roofzucht, van aandoenlijkheid en woestheid, dat het met geene mogelijkheid zich laat beschrijven; somtijds ergerden wij ons aan hem, en een oogenblik daarna bewonderden wij hem schier; het eenige, waaromtrent hij het altijd eens was met zichzelven, was zijn haat tegen de rijken, en met dat al zijn diepe afkeer van moorden. „ Nooit," zeide hij, „ dan om mijn eigen „ leven te verdedigen, val ik op dat van eenen anderen aan; „ en ook om dit te vermijden, ben ik dikmaals in groot gevaar „ geweest. In dit opzigt word ik zeer slecht ondersteund; „ alle de lieden, die onder mijne bevelen staan, houden „ veel van bloedvergieten, en dezulken, welke zij uitplonderen, duizend folteringen te doen lijden; mijne tegenwoordigheid alleen kan hen in bedwang houden: want zij „ weten, dat ik, bij den eersten toeleg van dezen aard, „ waarvan ik getuige zijn zoude, mijn pistool op den kop „ des beuls zoude losbranden; maar ik ben niet afwezig, of „ zij stellen zich rijkelijk schadeloos voor dit bedwang, en „ folteren hunne slagtoffers. Mijne onderhoorige opperhoofden zijn de wreedsten van allen, en het is hierom vooral „ dat ik u wilde bewegen om hunne plaats te vervangen. „ Uw gelaat, waarin zich aandoenlijkheid met dapperheid „ vereenigt, overtuigt mij, dat ik in u de regte personen heb „ gevonden. Gij hebt reden om u over de menschen te „ beklagen; gij zult u op hen wreken, door hun goederen „ te ontnemen, van welke zij een onwaardig gebruik maken; maar gij zult hen beminnen ondanks hunne verongelijkingen, en zult niet gedoogen, dat het leven hun benomen worde. Ik moet een verren togt doen, en ik was „ voorshands beducht voor al het kwaad, hetwelk in mijne „ afwezigheid zoude gepleegd worden; maar, indien gij „ mijne voorslagen aanneemt, ga ik gerust op reis: ziet „ hier dezelve." Dit gezegd hebbende, stond hij op, haalde eenen Bijbel, en leide dien op de tafel neder. „ Gij zweert „ mij," zoo sprak hij vervolgens, „ op dit heilig boek, „ waarin gij ongetwijfeld gelooft, en waarin ik ook geloof, „ al ben ik het opperhoofd eener rooverbende, dit bosch „ noch de bende te zullen verlaten tot op mijne wederkomst, haar te zullen aanvoeren tot de voorgenomene „ togten, waarvan ik u de ontwerpen zal ter hand stellen, „ en zorg te dragen, dat er moord noch wreedheid gepleegd „ worde: want, mijne vrienden! ik geloof dat niets anders „ dan dit iemand zal verdoemen, omdat hetzelve het eenige „ onherstelbare kwaad is: de hel is alleen voor de moordenaars en wreedaards; en ik, die geen van beiden ben, ik

„ hoop nog, naar het paradijs te zullen gaan maar den goe-
„ den roover, en met u beiden, indien gij aan uwen eed
„ getrouw zijt. Van mijnen kant beloof ik, u met alle mij-
„ ne magt te zullen bekleeden, en nadat ik mij zal verklaard
„ hebben, zal alles zich onderwerpen; zelfs geen mompe-
„ lend wederwoord zult gij hooren. — Overlegt dit; gij hebt
„ vrijheid om te weigeren; maar, in dat geval, zult gij naar
„ uw hol terugkeeren, en er tot op mijne wederkomst, en
„ misschien voor uw leven, opgesloten blijven. Bij God
„ zult gij aansprakelijk zijn voor al het kwaad, hetwelk gij
„ hadt kunnen voorkomen: want, dit heb ik u reeds ge-
„ zegd, niemand ken ik in mijne geheele bende, op welken
„ ik mij, in dit opzigt, durf verlaten, indien ik zelf niet
„ tegenwoordig ben. Ik geef u een vierendeel uurs bedenk-
„ kens." Dit gezegd hebbende, ging hij uit het vertrek, sloot de deur met drie grendels, plaatste eene sterke wacht daar voor, en liet ons aan onze overdenkingen over.

Tot hoe verre konde een eed, op zulk eene wijze gevorderd, en aan zulk eenen man, hoewel met de heiligste plegtigheden, gedaan, ons verbinden? Het onderzoek daarvan stelden wij uit tot op eenen anderen tijd; doch ik moet u bekennen, mijn Vader! dat wij in het tegenwoordige oogenblik niet aarzelden dien eed te doen. Veel schooner, ongetwijfeld, zoude het geweest zijn, er ons tegen verzet, en liever alles te hebben geleden, dan een enkel oogenblik, zelfs in schijn, den hatelijken titel van hoofden eener rooverbende te voeren. Ware het alleen om sterven te doen geweest, veelligt zouden wij daartoe moeds genoeg gehad hebben; maar, onze jeugd, indien niet ons geheele leven, te slijten in eene schandelijke gevangenis, eene prooi van de mishandelingen van lieden, zoo snood en wreed, dat zelfs hun opperhoofd er zich aan ergerde; zoodanig een besluit, geloof ik, ging de menschelijkheid te boven. En indien het waarheid ware, dat wij het in onze magt hadden, moord en doodslag te beletten, folteringen te voorkomen, hadden wij dan vrijheid te aarzelen, en een zoo hoogen prijs aan die gestrenge eer te hechten, welke de regters te *Jena* ons reeds ontnomen hadden? Snel vlogen deze bedenkingen door onzen geest; wij zwegen: want geen van ons beiden durfde zijne toestemming duidelijk verklaren. Mijn oog viel op het papier, welk ORLANDO, in het oogenblik onzer komst, zat te schrijven; het was de lijst der voorgenomene rooverijen, waarvan hij tot ons had gesproken; en aan het hoofd der huizen, welke zij wilden plonderen, stond de pastorij van *Walderf*, de woning van PAULINA's vader. „ God!" riep ik, „ ik kan hen redden, en ik zoude een oogenblik aarzelen!" Geene andere aandoeningen dan ik konde mijn Vriend hebben;

Digitized by Google

ben; geenerlei beraad had er meer plaats, en toen ORLANDO binnen kwam, zeiden wij hem, voordat hij het ons nog vroeg, dat wij den voorſlag aannamen. „ Eéne voorwaarde „ ſlechts," zeide ik, „ beding ik." Ik nam de noodlottige lijst, en, den vinger op den naam *Waldorf* houdende, voegde ik er nevens: „ In den Predikant van dat dorp ſtel „ ik zeer veel belang; ik verzoek, dat zijn huis voor altijd „ ontzien worde; ik verklaar, dat ik, in ſtede van er op aan „ te vallen, het met gevaar mijns levens zal beſchermen. De„ zelfde uitzondering vraag ik voor altijd omtrent het dorp „ en de pastorij van *Rupelbrouck*, bij C*** hoewel zij niet „ op deze lijst ſtaan; maar ik eisch, dat zij er nimmer op „ aangeſchreven zullen worden. Indien ik hierop kan ſtaat „ maken, laat ik, gelijk ook mijn Vriend, mij onder uwe „ bende aanſchrijven."

Van aandoeningen van verwonderinge en blijdſchap tevens ſcheen ORLANDO bevangen te worden. „ Ik heb u begre„ pen," zeide hij, en, eene pen nemende, ſtreek hij den naam *Waldorf* door, en ſchreef er eenige regels onder. „ Gij kunt „ gerust zijn," ſprak hij verder: „ eer zal geheel *Duitschland* „ dan deze twee dorpen verwoest worden, zoo lang gij ons „ zult getrouw blijven. Leest!

„ *De dorpen en pastorijen van* Waldorf *en van* Rupelbrouck „ *zullen veilig zijn tegen allen aanval hoegenaamd mijner ben*„ *de, en door ons beſchermd worden, indien zij met eenig ge*„ *vaar gedreigd worden, zoo lang de perſonen, wien zij belang* „ *inboezemen, tot de onzen zullen behooren; maar, ingeval* „ *van verraad of defertie, zullen de twee bovengenoemde plaat*„ *ſen oogenblikkelijk verwoest en verbrand worden.*"

(Geteekend:)

„ ORLANDO, *Opperhoofd der Roovers van het* „ *Hartzbosch.*"

Aldus ſtelden wij onszelven te pand! Maar, mijn Vader! wat zoudt gij in mijne plaats gedaan hebben? Reeds had ik mijzelven veroordeeld, u niet weder te zien; reeds had ik uwen naam afgelegd en uw hart doorboord; reeds had ik van PAULINA afgezien.... Ach! dat ten minſte zoo vele ongelukken en zoo veel ſchande dienen ter redding van hen, die mij zoo dierbaar zijn. Dat WILHELM RÂCHER onbekend ſneve, al ware het op het ſchavot, en dat de BUCHMANS en de HALDERS voor altijd veilig zijn!

Vervolgens ging ORLANDO met veel ſtatelijkheids over tot de plegtigheid van het afnemen van den eed; hij bragt ons in een ruimer vertrek, alwaar alle de voornaamſten der bende bijeenkwamen: uit alles bleek het, dat dit vertrek eertijds de

Digitized by Google

kerk van het klooster was geweest. Op een zeer groote steen, welke voormaals het altaar scheen geweest te zijn, werd de Bijbel tusschen twee fakkels gelegd; daarop deed men ons de handen leggen, en den eenen na den anderen, in de sterkste bewoordingen, de verbindtenis uitspreken, tot op ORLANDO's wederkomst de bende niet te zullen verlaten, en haar op de togten aanvoeren. Er werd bekend gemaakt, dat de veiligheid der dorpen *Waldorf* en *Rupelbrouck* afhing van onze getrouwheid aan deze verbindtenis, en dat, op denzelfden dag als dezelve zoude geschonden worden, deze beide dorpen, te beginnen met de pastorijen, geheel aan de vlammen ter prooije zouden gegeven worden. Vervolgens deed ORLANDO eene aanspraak aan zijne bende, en zeide met eene donderende stem, dat hij, gereed staande, om, tot een belangrijken togt, haar te verlaten, in zijne plaats tot opperhoofd had benoemd, met dezelfde magt als hij zelf bekleed, hebbende regt van leven en dood over elken muiteling, WILHELM RÄCHER, en als zijnen eersten Lieutenant THOM LEIDER, beiden hier tegenwoordig. Vervolgens beval hij aan al zijn volk, den eed van gehoorzaamheid aan ons te komen afleggen. „Hard valt het mij ongetwijfeld," zoo besloot hij, „genoodzaakt te zijn, vreemdelingen te moeten verkiezen om over u het bevel te voeren, en paal te „stellen aan uwe wreedheden; maar ik beroep mij op uw „geweten; laat dit u zeggen, of er iemand onder u zij, die „het verdient."

Geen mompelen, geene tegenspraak liet zich hooren; de geheele bende trok ons voorbij, en erkende ons voor haare opperhoofden. Daarop werd hun een vaatje wijn ten beste gegeven, welk zij op onze gezondheid en op hun goed geluk uitdronken. Het overige van den dag en de volgenden werden besteed aan het doen van eenige noodige aanwijzingen, en ons aan te bevelen om de taal der bende te leeren (zijnde een mengelmoes van *Hebreeuwsch* en *Sclavonisch*), en om ons de schatkamer, het wapenmagazijn, de kleederen, den voorraad van levensmiddelen, alsmede de onderscheidene in- en uitgangen en de geheime plaatsen der puinhoopen, welke tot schuilplaats dienden, te laten bezigtigen. „Ik open„baar u alle mijne geheimen," zeide ORLANDO tot ons; „indien gij er immer misbruik van maakt, verschrikkelijk zal „de wraak zijn!" De wetten en inrigtingen der bende werden ons vervolgens voorgelezen. Ongehoord is het, dat lieden, wier aanwezen op de vernietiging van alle maatschappelijke en zedelijke wetten rust, onderling beginsels van regtvaardigheid en billijkheid hebben, zoo streng, dat geen wetgever zich dezelve zoude durven veroorloven; het minste bedrog, de geringste inbreuk op de wetten, of ongehoorzaamheid aan het opperhoofd, wordt, zonder eenige regts-

han-

Digitized by Google

handeling; oogenblikkelijk met den dood geſtraft. Geenerlei Mogendheid, uitgezonderd, misſchien, eenige dwingelanden in *Azië*, bezit eene onbepaalder magt dan het opperhoofd dezer bende; nimmer beroept men zich elders van zijnen wil, nimmer wordt dezelve wederſtreefd; geen voorbeeld is er van openbaren opſtand, en ieder heimelijk verraad wordt terſtond ontdekt en geſtraft. Maar het opperhoofd is aan dezelfde algemeene wetten onderworpen, en indien hij het waagde, zich aan dezelve te onttrekken, indien hij het geringſte gedeelte van den buit aan zich behield, boven hetgene, waartoe hij geregtigd is, indien hij een' der zijnen aan den wereldlijken regter overgaf, indien hij met derzelver vrouwen of matreſſen aanleide, eene dezer misdaden eens bewezen zijnde, zijn allen gemagtigd om zich regt te verſchaffen en hem het leven te benemen. „ Wanneer men ge„ roepen is," zeide ORLANDO tot ons, „ om lieden zonder „ zeden en zonder beginſels aan te voeren, is men wel ge„ noodzaakt, een ſtreng despotismus in te voeren; zonder „ dat zou niemand een enkelen dag hun opperhoofd kunnen „ zijn." In het oogenblik als men eenigen buit had gemaakt, werd dezelve naar de puinhoopen gebragt, en terſtond onder de geheele bende verdeeld, zonder onderſcheid van rang; het opperhoofd alleen ontving een dubbel aandeel; het vierde deel der ſomme werd in de ſchatkist geſtort, die niet dan bij dringende gelegenheden werd geopend, en welke mij voorkwam zeer rijk te zijn. Na dit alles ons ontvouwd te hebben, maakte zich ORLANDO gereed tot zijn vertrek; hij werd voorafgegaan en gevolgd door de helft zijner bende, beſtaande in tweehonderd man, in kleine pelotons verdeeld; even zoo velen liet hij bij ons, welke hij vóór zijn vertrek aanſprak, hen aanzeggende, alle ongehoorzaamheid aan ons, als aan hemzelven betoond, te zullen aanmerken en ſtraffen. Voors de bevelhebbers ſabel mij overhandigende: „ *Waldorf* en „ *Rupelbrouck!*" zeide hij; „ bedenkt dat hun lot in uwe „ handen is."

Hier neemt het heillooze tijdperk mijns levens eenen aanvang, waarin ik, zoo als gij gelezen hebt, door eene voorbeeldelooze noodlottigheid geſleept werd; maar indien het waar zij, dat ik het werktuig ben geweest, door de Voorzienigheid verkozen, om uwe dagen en die mijner aangenomene ouderen te redden, valt het mij moeijelijk, ik moet het bekennen, mijzelven verwijtingen te doen over hetgene ik gedaan heb. Het is niet ſlechts het leven van allen, welke ik beminde, dat ik geſpaard heb door het aannemen van dezen hatelijken post; beven zoudt gij op het verhaal van de wreedheden, door de ondergeſchikte opperhoofden gepleegd, aan welke ORLANDO zoude genoodzaakt geweest zijn, het bevel over te laten, indien

wij

wij het hadden van de hand gewezen; het was alleen in de hoop, iemand te zullen vinden, die in zijne beginsels stond, en op welken hij konde vertrouwen, dat hij RUDOLF had gezonden om rekruten te werven. Sterk genoeg was toenmaals zijne bende, om geene manschap noodig te hebben; maar hem ontbrak een opperhoofd om hem te vervangen, en hij dacht, eerder iemand, die in zijne begrippen van menschlievendheid stond, in de zamenleving dan onder de zijnen te zullen vinden. Ik beef op de gedachte, dat, indien de Hemel ons niet daarheen geleid had, gij waarschijnlijk er niet meer zijn zoudt, en uwe woningen en die der goede boeren, die ook u hunnen vader noemen, in een puinhoop zouden veranderd zijn. Ongetwijfeld heb ik, aan het hoofd mijner bende, vele onschuldige huisgezinnen angst en schrik aangejaagd, en hen voor eenen tijd van een gedeelte hunner bezittingen beroofd; doch niet een eenig mensch heeft eenig persoonlijk leed ontvangen; zoo veel in mijn vermogen was, zijn hunne vaste goederen ontzien, en altijd 's daags nadat de roof verdeeld was, hebben zij, het zij langs eenen heimelijken weg, of door eenig ander middel, ERNEST's en mijn aandeel terug ontvangen, waarvan wij niet dan het volstrekt noodzakelijke voor ons behielden.

Ik bid u mij te ontslaan van het hatelijk verhaal der kwellaadjen, welke ik gepleegd, of heb doen plegen; aangenamer zoude het mij zijn, van het kwade te spreken, welk ik belet heb, dan van hetgene ik genoodzaakt ben geweest te doen; door zachtzinnigheid, welberadenheid en onverslagden moed bij gevaarlijke gelegenheden, was het mij gelukt, van mijne bende mij te doen beminnen en vreezen; niemand overtrad mijne bevelen, en met een enkel woord beteugelde ik hunne woestheid. Meermalen waren wij genoodzaakt, de gewapende magt, op ons afgezonden, af te weren, en dit gelukte mij altijd; te wel gevoelde ik, dat, indien ik viel, het met uwe veiligheid zoude gedaan zijn, dan dat ik mijn leven niet moedig zoude verdedigen, en het mijner bende insgelijks inprenten.

Aldus verliep er bijkans een jaar. ORLANDO kwam de puinen bezigtigen, en voor de eerste maal even zeer voldaan over den buit, als over de wijze, op welke dezelve was behaald, betuigde hij daarover zijn genoegen. Thans zocht ik hem te bewegen, zich te vergenoegen met het vermogen, welk hij had verkregen, en een even verachtelijk als gevaarlijk beroep op te geven.

„ Dat zoude ik wel willen," gaf hij mij tot antwoord; „ maar wat zoude ik doen met een' troep, aan deze levenswijze gewoon, en die, niet meer wordende aangevoerd door „ opperhoofden als gij en ik, aan alle zijne woestheid zich „ zoude overgeven? In vergoeding van al het kwaad, welk „ ik het menschdom heb gedaan, moet ik het veel grooter

„ kwaad

„ kwaad voorkomen, welk uit het nederleggen van mijnen „ post zoude voortvloeijen. Voor *Waldorf* en *Rupelbrouck*," voegde hij er nevens, „ zoude ik dan geen borg willen „ ſtaan."

Gedurende den korten tijd, welken hij in de puinhoopen bleef, wilde hij het opperbevel niet hernemen; hij liet het in mijne handen, en vergenoegde zich met het regelen van eenige togten. Hem was berigt, dat eene krijgskas, onder een niet zeer ſterk geleide, naar een dorp zoude overgebragt worden, eenige mijlen van het bosch. Er werd beſloten, er zich meester van te maken, en er vertrok dienſvolgens eenige manſchap van onze bende, onder bevel van ERNEST; zij ſlaagden gelukkig en bragten ons hunnen buit. Duur kwam dezelve ons te ſtaan: ERNEST, mijn waarde en dappere ERNEST, was in 's vijands magt gevallen; hij werd ingeſloten, en alle pogingen, om hem te verlosſen, waren vruchteloos geweest; maar, op hunne beurt, had ons volk, in de herberg van het dorp, zich meester gemaakt van des bevelhebbers vrouw, zijne zuster en driejarigen zoon, en dezelve naar de puinhoopen gevoerd, in de hoop van er zich als gijzelaars ter uitwisſelinge van ERNEST, gezegd THOM LEIDER, van te zullen bedienen. Bij de grievende droefheid, welke het verliezen van mijnen vriend mij veroorzaakte, kwam het teederſte mededoogen met de gevangenen. Twee jonge en zwakke vrouwen waren genoodzaakt geweest, eenen weg van tien of twaalf mijlen met de roovers te voet af te leggen, hebbende een kind op hare armen, welk zij beurt om beurt droegen; aan geenen der roovers hadden zij het willen overgeven, wier gewaad en knevels het arme kleine ſchepſel een vreesſelijken ſchrik aanjoegen. Ligt begrijpt men, dat zij zwaar vermoeid waren; en nogtans ſchraagde de angst haren moed, en belette dat zij onder de vermoeidheid en den ſlaap bezweken. Ten hoogſten top klom deze angst, toen zij op het plein der puinen kwamen, en van eene menigte zonderling gekleede mannen zich omringd zagen. Op dit ſchouwſpel bezweken hare krachten; hare knieën waggelden; zij zouden neergezegen zijn, indien niet ORLANDO en ik haar ondersteund en op eene bank hadden nedergezet; het kind lag in een diepen ſlaap aan den boezem zijner moeder; deze verbergde haar gelaat op haar zusters ſchouder, en beiden ſnikten van wanhoop. De nacht kwam aan; wij zochten haar gerust te ſtellen, en haar over te halen, zich naar eene beter beſchutte plaats te begeven; zij zagen rondom zich henen, en het vertoon dezer ſchrikwekkende puinen en van hen, die dezelve bewoonden, verdubbelde haren angst, en deed er haar op aanhouden om te blijven daar zij waren, liever dan onder deze verſchrikkelijke halfverbrijzelde gewelven zich te begeven. In het oogenblik

dat

dat zij vlugtig in het rond zagen, had ik in eene dezer vrouwes een meisje herkend, boezemvriendin van PAULINA HALMER; zij woonde niet verre van *Jena*, en in de eerste jaren van mijn verblijf aan de Universiteit had ik haar ettelijke reizen gezien. Hare zuster was gehuwd aan een officier van het regiment van ***; zij waren op weg naar de plaats, alwaar hij in bezetting lag, toen zij het ongeluk hadden, in handen van ons volk te vallen.

Ware het niet om ERNEST geweest, zij zouden met het verlies van hare pakkaadje zijn vrij gekomen. In allen gevalle zoude hare ramp mij haar eerwaardig gemaakt hebben; maar hoe veel belangrijker moest mij nog PAULINA's vriendin worden! Op de kans af van insgelijks door haar te zullen herkend worden, sprak ik haar aan met eene zachte stem; zoo stellig verzekerde ik haar dat haar geen leed zoude geschieden, dat ik haar eindelijk overhaalde om een weinig rust te nemen en eenige spijze te gebruiken, doch niet om het kind aan mij te vertrouwen, waarvan de moeder nimmer wilde scheiden. Het was inmenend schoon, en de moederlijke liefde bezit iets zoo verhevens en treffends, dat de woeststen van ons volk met eerbied schenen bezield te zijn, en zich zelfs geenen opslag van het oog veroorloofden, welke deze teedere en ongelukkige moeder konde ontrusten. Dus stond het niet met CLARA, (dit was haar zusters naam) de vriendin van PAULINA; zij bezat eene bekoorlijke gestalte, en hare tranen en verlegenheid verspreidden nog meer bevalligheids over een gelaat, met alle de bloemen der jeugd getooid. Niet zonder ongerustheid hoorde ik de ruwe verwondering van al ons volk; en vooral zag ik met het uiterste leedwezen Kapitein ORLANDO's brandende oogen; drift voor de vrouwen was zijne zwakke zijde; en, wanneer zij jong en schoon waren, beheerd hij dezelve doorgaans voor zich, als zijn aandeel in den buit. De twee zusters dwong hij aan tafel te gaan; en, ondanks hare dringende beden, scheidde hij ze van elkander, nam plaats naast de bevende CLARA, en zeide haar, met eene zachte stem, duizend teedere en galante dingen, op welke zij niet dan met hare tranen antwoordde. Ik was naast JULIA geplaatst, dus heette des Kolonels vrouw; hare ongeruste blikken zweefden tusschen haar zuster en haar kind; onmogelijk was het haar, een mondvol te eten; maar het jongsken, intusschen ontwakende, at gretig het geen ik hem aanbood, en werd zoo gemeenzaam met mij, dat zijne moeder op hare beurt eenigzins vertrouwelijker werd, en hare doodelijke vrees voor mij niet verborgen hield, wegens den indruk, welken hare zuster op het opperhoofd scheen gemaakt te hebben. „ In naam der menschelijkheid," zeide zij, „ bescherm ons! bewerk dat wij

„ niet

Digitized by Google

„ niet van elkander geſcheiden worden!" Te vergeefs zag CLARA van mij af, om met mij te ſpreken; maar zij zag mij onophoudelijk aan, en dit aanzien maakte mij verlegen, vreezende van haar te zullen herkend worden. Ik deed al wat ik kon om JULIA gerust te ſtellen; ik zwoer haar, eerder het leven te zullen verliezen, dan gedoogen dat haar het geringſte leed geſchiedde; ik beloofde, dat zij bij hare zuster zoude blijven, en dat ik zelf aan hare deur de wacht zoude houden. In dit oogenblik, het zij toevallig, het zij dat het kind, hetwelk boven zijne jaren bleek verſtandig te zijn, begreep dat ik zijne moeder vertroostte, wierp het zich in mijne armen, drukte mijn gelaat met zijne lieve handjes, en noemde mij zijnen *goeden vriend*; tot ſchreijens toe was ik er van aangedaan, en ik küste het wichtje wederom. „ De onſchuld," zeide de moeder, „ geeft u den naam van vriend; maak u dien „ naam waardig!" Mijn beſluit was genomen; ik ſtond op van de tafel, en, ORLANDO naderende, die CLARA's hand, welke van ſchrik half in zwijm lag, met geweld had gegrepen: „ Kapitein," zeide ik, „ kom aan; laat deze dames „ eenige rust genieten." Het avondmaal had men opgedist in het verwelfde vertrek, waarin ORLANDO's veldbed ſtond. „ Dit is mijne kamer," voerde hij mij driftig te gemoet; „ ik bied dezelve der jonkvrouwe aan; de zuster met haar „ kind kunt gij in de uwe brengen, indien gij wilt." In het eigen oogenblik trok ik mijne bevelhebbers ſabel uit de ſcheede, en zwaaide die boven mijn hoofd; dit was het ſein der aankondiginge van onherroepelijke bevelen: „ ORLANDO!" zoo ſprak ik hem op een' vasten toon aan, „ gij vergeet, „ dat ik alleen hier meester ben: gehoorzaam uw opper„ hoofd; ik beveel u, oogenblikkelijk deze kamer te verla„ ten, en de onſchuld te eerbiedigen." ORLANDO beſtorf van woede, en ik las in zijn oog zijn vurig verlangen om mij tegenſtand te bieden; doch hij moest ook in het mijne lezen, dat ik een vast beſluit had genomen, en dat het zijn leven gold. De lieden, die op den togt geweest waren, aten met ons. „ Gehoorzaamheid aan het opperhoofd WILHELM!" was de algemeene kreet; dezelfde kreet werd herhaald door de genen, die buiten gebleven waren, en eindelijk door ORLANDO zelven, die CLARA's hand losliet en mij buiten het vertrek volgde. „ Weest gerust!" zeide ik in het uitgaan tot de gevangenen; „ deze deur zal niet wederom geopend worden." Ik ſloot dezelve op het nachtſlot, ſtak den ſleutel bij mij, plaatſte eene wacht daarvoor, en volgde ORLANDO, die in hevige gemoedsbeweging op het plein wandelde, en binnensmonds eenige woorden ſprak. „ Morgen, morgen ...," zeide hij; „ ik alleen zal hier het opperhoofd zijn... Ik moet haar „ voor mij hebben... Ik wil... Al moest ik...: Wee hem, „ die mij durft weerſtaan!..." Deze afgebrokene woorden,

van een nog verschrikkelijker zwijgen gevolgd, deden mij beven. Hoe duidelijk begreep ik nu, tot hoe verre de hevigheid zijner driften hem hadde kunnen vervoeren, en waarheen zij hem nog zouden wegslepen! Doch, vastberaden, het kostte wat het wilde, PAULINA's vriendin te redden, gevoelde ik insgelijks, dat ik geen oogenblik had te verliezen, en nam het besluit, om, in dien zelfden nacht, de twee zusters naar de herberg terug te brengen, waaruit zij vervoerd waren, en aldaar over de losing van ERNEST in onderhandeling te treden. Nog was ik het opperhoofd, en moest alles mij gehoorzamen; den volgenden dag, misschien, zoude ik het niet meer zijn.

(*Het slot in het eerstvolgend Stuk.*)

DE ZIENER OP DE PROEF.

Eene Gebeurtenis, welke te Weenen als echt verhaald wordt.

FOLMAR, een jong Officier onder de Landweer van *Weenen*, werd gekwetst in den slag van *Wagram*. Hij volgde zijn korps tot aan *Kameyk*, in *Boheme*, en verwierf verlof aldaar te blijven, om er zich te doen genezen. Men gaf hem een billet van inkwartiering in een der beste huizen dier kleine stad. Den eigenaar vond hij bezig met het bewijzen van den laatsten pligt aan eene jonge vrouw, welke hij aanbad. De ongelukkige echtgenoot verontschuldigde zich van de huisvesting van FOLMAR, en deed hem naar eene herberg in de buurt geleiden. FOLMAR voerde derwaarts met zich een diepen indruk van het schouwspel, waarvan hij getuige was geweest: de pracht, met welke dit jeugdig slagtoffer tot in de armen des doods nog praalde (*), had, zijns ondanks, zijn oog zich doen vestigen op eene gestalte, in welke een zachte slaap scheen te heerschen. Hoe zeer was zijn oog getroffen door de verbazende overeenkomst met die van LOUIZA, zijne beminde zuster, welke hij sints een jaar beweende! Op ééns schoot hem te binnen, dat op dien eigen dag dat droevig sterfgeval verjaarde, en verbeeldde hij zich, in zijne ziel de laatste woorden te hooren weergalmen, welke deze geliefde zuster tot hem had gesproken. „ Mijn „ waarde JOZEF!" had zij tot hem gezegd, terwijl zij haar best deed om te grimlagchen, „ laat onze scheiding u niet „ ont-

(*) In vele oorden van *Duitschland* worden de lijken der vrouwen, op het sierlijkst uitgedost, ten toon gelegd.

Digitized by Google

„ ontdereh; zij zal niet eeuwig duren: ik zal nog eens
„ aan u verschijnen." En na verloop van een jaar, op den zelfden dag, welk eene zonderlinge ontmoeting! welk eene geheimzinnige gelijkheid!

Van deze sombere overdenkingen bekwam FOLMAR niet, dan om naar een godsdienstig gezang te luisteren, welk hij in de verte hoorde. Hij begaf zich naar zijn venster, onder hetwelk de *Moldau* stroomde; en bij het licht der maan ontdekte hij, aan de overzijde der riviet, een klooster, waaruit deze liefelijke vrouwen-stemmen zich verhieven. Nog zwaarder woog het gedenken aan LOUIZA op zijn hart; hij paarde zijne gebeden bij deze godvruchtige toonen, en zijne tranen stroomden.

Omtrent middernacht ging hij te bed; naauwelijks was hij ingeslapen, of hij verbeeldde zich iets te gevoelen, welk zachtjes zijne wangen streek, en in het zelfde oogenblik hoorde hij deze woorden, met eene flaauwe stem uitgesproken: „ Zijt gij het, JOZEF?" IJlings ontwaakt hij, en ziet in de schemering twee groote oogen flikkeren. Hij kan zich niet weerhouden een gil te geven, en terstond ziet hij eene vrouw, in het wit gekleed, die over zijn bed leunde, ijlings naar de deur loopen, alwaar zij staan blijft, de handen hemelwaarts flaande. De jonge krijgsman schiet als een blikfem derwaarts; een straal der maan scheen op het gelaat van het verschijnsel; hij herkent LOUIZA, wil haar in zijne armen fluiten, doch heeft het vermogen niet om die te bewegen.

Verscheiden malen had FOLMAR de *Fransche* batterijen getrotseerd, en niet gebeefd, gelijk thans voor een bloot verschijnsel, hetwelk wel niets anders dan het gevolg van een ijdelen droom konde wezen. Zoo hevig werd zijne ontsteltenis, dat hij zeer veel moeite had om zijn bed te bereiken; hij riep zijn verstand te hulp; doch hield, ondanks hemzelven, niet op, bij zichzelven te zeggen: „ Het zijn evenwel zeer zeker hare groote zwarte oogen, hare zoo zachte trekken, „ hare gestalte, hare houding!" Zoodra de dag aanbrak, stond hij op; hij vond zijne deur gesloten, en aarzelde nu niet meer om alles voor een droom te houden.

In de beweging van dezen ongerusten nacht was het verband van zijne wonde gevallen; hij zond om eenen heelmeester. Onder het verbinden verhaalde FOLMAR, dat hij in het naburige huis zijnen intrek had moeten nemen, doch dat het treurige voorval, welk aldaar had plaats gehad ... „ Ach!" viel hem de wondheeler in de rede, „ indien gij die lieve „ jonge vrouw hadt gezien, zoudt gij gezien hebben, hoe „ bekoorlijk zij was; maar wie kan u van haar engelachtig „ karakter een denkbeeld geven? Ik zelf, Mijnheer, heb „ haar, in hare laatste oogenblikken, opgepast, en ..." — „ Hoe! gij? maar zijt gij wel stellig verzekerd dat deze jonge

„ vrouw dood is?" — „ Of ik er van verzekerd ben? Mijn„ heer denkt dan ... Helaas! niets is zekerder." De heelmeester vertrok, verwonderd over FOLMAR's vragen, die zich beklaagde, hem niet meer gevraagd te hebben.

Voor het overige sprak de jongeling tot niemand een eenig woord, hetwelk iets konde doen vermoeden omtrent hetgene er dien nacht was voorgevallen. Geduldig wachtte hij den volgenden nacht af, in de vaste overtuiging dat dezelve hem de middelen zoude aan de hand geven, om zijne denkbeelden te regelen aangaande het voorwerp, welk alle dezelve zoo krachtig bezig hield. De nacht komt; hij laat den sleutel in zijne deur, gaat te bed, en doet het licht uit. Wel had hij voorgenomen om niet te slapen; maar de natuur had de overhand, en hij lag in een diepen slaap, toen hij daaruit werd gewekt door de stem, die hem, even als 's nachts te voren, riep. Hij luisterde, en een oogenblik daarna hoorde hij een diepen zucht in een hoek van de kamer. „ LOUIZA!" riep hij: „ LOUIZA! waar zijt gij?" — Geen antwoord. — „ LOUIZA, mijne zuster! indien gij het zijt, kom nader." — Het diepste stilzwijgen. — FOLMAR staat op, en verneemt welhaast met zekerheid dat hij alleen in het vertrek is.

Hij gaat aan het venster; bij het maanlicht ziet hij een schuitje, welk de rivier afdreef. Toen het nabij hem was, zag hij dat er niets anders in was dan eene doodkist en één man, die aan het roer zat. Niets anders werd er gehoord dan zijn treurlied en het eentoonige gedruisch der golven. „ Zal ik dan door zulke voorwerpen onophoudelijk ver„ volgd worden?" zeide FOLMAR tot zichzelven, en begaf zich wederom te bed.

's Anderendaags morgens kwam zijn wondheeler hem wederom bezoeken. „ Hoe!" zoo sprak FOLMAR, „ gij twij„ felt inderdaad in het geheel niet aan het overlijden van „ mijn arm buurmeisje?" Geen ander antwoord gaf hierop de heelmeester, dan dat hij eene groote Begrafeniscedel op de tafel leide, waarin FOLMAR den naam van Mevrouw LENZ las. „ Maar wat zie ik?" riep hij terstond: „ haar man heet „ JOZEF?" — „ Ja, Mijnheer." — „ Wel nu, zij is niet „ dood! neen, zij is niet dood." De wondarts zag hem stijf in de oogen; hij dacht, dat de vermoeijenissen van den oorlog en zijne wonde misschien zijne hersens gekrenkt hadden. — „ Maar," zeide FOLMAR, de cedel wederom opvattende, „ de ongelukkige heet PAULINA; dit is de reden, „ waarom zij op den naam van LOUIZA niet geantwoord heeft." Met eene zachte stem voegde hij er nevens, dat het niet te verwonderen was, dat deze gelijkheid, welke hem bij helderen dag zoo zeer had getroffen, hem insgelijks in het donker geheel misleid had.

In de volkomene overtuiging, dat hij eindelijk achter het ge-

geheim was gekomen, maakte hij geene zwarigheid, den heelmeester alles te verhalen, wat hij in de twee laatste nachten gezien en gehoord had. Eenigzins beteuterd was hij, dat zijn verhaal niets anders dan een schaterend lagchen ten gevolge had. „ Sta mij toe," sprak de wondarts, „ voor de tiendemaal u te verzekeren, dat Mevrouw LENZ „ zoo volkomen dood is als Mejuffrouw uwe zuster. Ik zie „ aan uwe houding, dat mijne woorden niet in staat zijn om „ u te overtuigen: wel dan! sta mij toe, dat ik eene proef „ neme. Hetgene gij gezien en gehoord hebt, moet ik ook „ zien en hooren; vergun mij dus, dat ik den volgenden „ nacht in uwe kamer doorbreng. Zulke voorvalletjes kun„ nen niet anders dan zeer kluchtig zijn. Gij zult van mij „ een proseliet, of ik er een van u maken. Indien dit alles, „ zoo als ik beken dat ik overhel om te denken, niets anders „ zij dan een grap, waarmede men zich ten uwen koste zoekt „ vrolijk te maken, zullen wij het vermaak hebben, om te „ zamen uwen toovenaar of toovenares uit te lagchen."

FOLMAR nam des wondheelers voorslag aan, na hem vooraf te hebben doen beloven, zonder zijne uitdrukkelijke toestemming niets te zullen ruchtbaar maken.

Zoodra het nacht was, begaf zich de heelmeester naar FOLMAR's intrek, die niet konde nalaten, hem zijne verwondering te betuigen, dat hij hem gewapend zag met eene lange sabel en een paar pistolen. Deze manier, om de geesten te bezweren, scheen hem toe, eene vrij groote vrees voor de levenden aan te kondigen. Deze was niet de eenige voorzorg, welke de arts nam; hij verzocht zijnen makker, eenige flesschen wijn te laten boven brengen, en zijne kamer te verlichten, even alsof hij een groot gezelschap verwachtte. Dienvolgens ging FOLMAR naar beneden om order te stellen, en, terstond terugkeerende, was hij reeds op den bovensten trap, toen hij zich verbeeldde, achteraan op den overloop naar zijne kamer eene vrouw te zien, in het wit gekleed. Hij staat stil, ziet rond, luistert, en besluit eindelijk te naderen, doch zonder gedruisch. Het verschijnsel keert zich naar een venster, door de maan verlicht; haar sluijer opent zich, en haar profil teekent zich in de schaduw; de jongeling doet nog drie schreden; hij herkent LOUIZA; zijn bloed stolt in zijne aderen. Het spookstel heft de handen ten hemel, en slaat dezelve op haren boezem kruiselings over elkander met een diepen zucht.

Naderhand heeft FOLMAR betuigd, dat hij zich niet herinnerde, door welk eene werktuigelijke beweging de schrik hem liever voorwaarts dan terug had doen gaan. Zoo nabij bevond hij zich bij het geheimzinnige wezen, dat hij alle de trekken zijner zoo zeer betreurde zuster konde onderscheiden. Zijne haren rezen te berge; hij wilde spreken; zijne

Digitized by Google

ſtem beſtierf op zijne lippen. „ LOUIZA!" zeide hij eindelijk. Zij wendde zich tot hem. „ LOUIZA! LOUIZA! kent gij „ mij niet meer?" Zij gaf een teeken van ontkenning. „ Hoe, „ LOUIZA! gij herkent uwen geliefden broeder, uwen JOZEF „ niet?" — „ JOZEF!" antwoordde zij eindelijk, „ mijn waarde „ JOZEF!"... Zij ſtrekte hare armen naar hem uit; ſchier zonder bewustheid viel hij in dezelve.

In dit oogenblik kwam de wondarts uit de kamer, met eene piſtool in de eene, en eene kaars in de andere hand. Het eerſte, dat hij zag, was FOLMAR, in de armen van het ſpookſel. „ Hemel!" riep hij; „ Mevrouw LENZ!"

Inmiddels werd er eene deur van eene naburige kamer geopend: een man in nachtgewaad vertoont zich, ſtoot FOLMAR met geweld terug, vat het gewaande ſpookſel op, en brengt het van daar. Met een ontſteld gelaat keken de jonge krijgsman en de wondheeler elkander aan; met giſſingen bragten zij het overige van den nacht door. Zoo vroeg in den morgen als zulks voegelijk konde geſchieden, lieten zij den vreemdeling om een mondgeſprek verzoeken. Spoedig kwam hij bij hen. Straks verzocht FOLMAR hem om verſchooning voor het gebeurde in den voorgaanden nacht; en om zulks, ware het mogelijk, hem verſtaanbaar te maken, verhaalde hij hem zijne historie in alle derzelver bijzonderheden. De vreemdeling ſcheen er van aangedaan te zijn. „ Mijne zaak is het," zeide hij, „ dit raadſel voor u te ontwikkelen."

„ De ongelukkige," zoo ging hij voort, „ welke gij „ dezen nacht gezien hebt, zij, die in de voorgaan„ de nachten voor uw bed heeft geſtaan, was noch „ uwe zuster LOUIZA, noch Mevrouw LENZ: het *is* mijne „ dochter, mijn eenig kind. Haar verſtand is geraakt. Er „ was een tijd dat ik mij den gelukkigſten der vaders durfde „ noemen: mijne dochter, even beminnelijk als ſchoon, had „ haar hart aan eenen jongeling geſchonken, welken ik mij „ voorshands verheugde, mijnen zoon te zullen mogen noe„ men. Sterk hield JOZEF bij mij aan, om den dag van ons „ onderling geluk te bepalen, toen de oorlog den vijand op „ onze grenzen bragt. De onbezonnene, door zijne krijgs„ zucht vervoerd, ſtelde zich aan het hoofd van een aantal „ jonge lieden van zijne jaren; de vijand zond een de„ tachement op hen af, en welhaast werd onze ongelukkige „ kleine ſtad het tooneel der verſchrikkelijkſte gebeurtenis„ ſen. Men vocht in de ſtraten, zelfs voor ons huis. Mijne „ arme LOUIZA ziet uit haar venſter het gevaar, waarin haar „ JOZEF zich bevindt; zij is niet meer meester van zichzel„ ve; ijlings ſnelt zij naar den deurdrempel... In hetzelfde „ oogenblik velt een ſchot haren minnaar voor hare voeten „ neder; het bloed des rampzaligen jongelings ſpat op „ hare handen en in haar gelaat. Sints dit noodlottig oogen-

„ blik

„ blik heeft eene volkomene uitzinnigheid haren geest ge-
„ krenkt. Met haar ben ik hier gekomen, om eene wijk-
„ plaats in deze ſtad te zoeken, tot dat de rust in onze oor-
„ den zal herſteld zijn."

FOLMAR, die naar dit verhaal aandachtig had geluisterd, verzocht verlof om LOUIZA te mogen zien; het werd hem vergund. Eene nieuwe aandoening van verbaasdheid kon hij niet bedwingen, bij de beſchouwing van de ontzettende gelijkheid met zijne zuster en Mevrouw LENZ; eene gelijkheid, welke, door zijne verbeeldingskracht, in alle hare bijzonderheden volkomen was geworden. Aandachtig nam ook de wondarts de jonge LOUIZA waar, maar met het oog der kunst: hij bezat eene natuurlijke ſchranderheid, door eene langdurige ervarenis verſterkt. Hij raadde den vader van het ongelukkige meisje, in plaats van haar opgeſloten te houden, haar op drukke plaatſen te brengen, en vooral gelegenheden te zoeken, om haar het gezelſchap van jonge lieden van de andere ſekſe te doen bijwonen. In dit eerſte bezoek toonde FOLMAR de kieschſte deelneming in LOUIZA's toeſtand; hij hield zich, alsof hij zijne oogen niet op haar sloeg, terwijl zij integendeel de hare niet van hem afhield. Daarenboven ſprak hij geen enkel woord. Zeer veel genoegen ſchiep de vader in des jongen krijgsmans beſcheidenheid; hij deed hem beloven, van de buurſchap het meest mogelijke gebruik te maken.

Reeds des anderendaags beantwoordde hij aan deze vriendelijke uitnoodiging; honderd redenen waren er, waarom LOUIZA's fraaije geſtalte voor hem meer bijzonder bekoorlijk was. De wondheeler zat intusſchen in eenen hoek van het vertrek, waaruit hij duidelijk opmerkte, dat, zoo dikmaals FOLMAR op LOUIZA zijn oog liet vallen, zij uit hare gewone wezenloosheid ſcheen te bekomen; over haar gelaat verſpreidde zich een blos, met ongemeenen glans ſchitterden hare oogen. Op deze eerſte waarneming bouwende, verlangde hij te vernemen, hoedanig eene uitwerking de naam van JOZEF op zijne jonge kranke konde hebben. Nog dien zelfden avond werd er de proef van genomen. FOLMAR had een fraaijen ruiker medegebragt, welken hij op het venſter had nedergezet, voor hetwelk zij zat. Geen de minſte acht ſcheen zij er op geſlagen te hebben. „ Vanwaar hebt gij deze fraaije bloemen, „ JOZEF?" vroeg hem de vader. Op den naam JOZEF sloeg LOUIZA ijlings haren blik op den jongen krijgsman, en hield dien ſtijf op hem gevestigd. Haar oog ontvielen eenige tranen; daarop nam zij de bloemen, en keerde zich om, dezelve aan haar hart en hare lippen brengende. Vurig drukte de goede vader de hand van den geneesheer; den jongeling zoude hij ſchier om den hals zijn gevallen: want dit was het

eerſte teeken van verſtand, welk zijne ongelukkige dochter gaf.

Hij verhaalde, dat zij voorheen zeer uitmuntende talenten voor de muzijk had bezeten. Reeds 's anderendaags liet FOLMAR een Fortepiano in LOUIZA's kamer brengen; zij kreeg het in het oog, nam een ſtoel, ging zitten, en bewoog werktuigelijk hare vingers over het klavier, maar trok er geene andere dan wanluidende klanken uit, en ſtond ſchichtig op, met eene onvergenoegde houding. De jongeling ging ſtraks, als zonder erg, op hare plaats zitten, en ſpeelde, met zeer veel ſmaak, *Boheemſche* airtjes, welke aan LOUIZA's herinnering niet dan aangenaam zijn konden. Met diepe aandacht luisterde zij naar dezelve, en begon vervolgens eenskiaps de woorden te zingen, welke zij in de gebergten van haar land zoo dikmaals had gehoord. Zij werd geſtoord door een vloed van tranen, die haar deed ſnikken.

Reeds hadden verſcheiden gunſtige verſchijnſels, gedurende een geruimen tijd, den vader de ſtreelendſte hoop doen opvatten, toen FOLMAR, op zekeren dag, zijne vrienden bezoekende, zich verwonderde dat hij LOUIZA geheel alleen vond. Zij zat diep in gedachten; doch zoodra hij nader kwam: „JOZEF! JOZEF! zijt gij het?" riep zij, en reikte hem de hand. Buiten zichzelven, greep de jongeling dezelve; hij drukte haar tegen zijne borst, en gaf haar de teederſte namen; hunne lippen ontmoetten elkander. ...Niet ſneller is de elektrieke vonk: de wolk, welke het verſtand van het meisje verdonkerde, was reeds verdwenen. „Neen, „gij zijt JOZEF niet," ſprak zij; „gij zijt die JOZEF niet, „dien zij in mijne armen vermoord hebben; maar gij zult „altijd LOUIZA's vertrooster zijn!"

De vader kwam daarop toe; hij zag hen in elkanders armen. „Mogt de Hemel," ſprak hij, „uwe vereeni„ging zegenen! De Hemel was het, FOLMAR, die u zond, „om een einde te maken aan ons lijden. — Dokter!" voegde hij er grimlagchende nevens, „gij zijt een uitmuntend „arts; maar zie daar een jongeling, die niets had beloofd, „en echter meer dan gij gedaan heeft."

LOUIZA heeft haren eerſten JOZEF niet vergeten; doch den tweeden zoude zij voor alle de kroonen der wereld niet willen geven.

ERAS-

Digitized by Google

ERASMUS DOOR HEMZELVEN GESCHETST.

Zoo algemeen heerschend is bij den mensch hooggevoelendheid van zichzelven, dat men doorgaans iemand het regt weigert om zijne eigen Karakterschets op te maken. En wanneer een en ander zich dat regt aanmatigde, heeft men die Karakterbeelden met twijfel ontvangen, en de beschrijvingen gelezen met verdenking van den invloed der menschelijke hooggevoeligheid van zichzelven. Dan, hoe bezwaarlijk het zelfs voor den besten der menschen moge wezen, zich, voor eenen korten tijd, van die algemeene zwakheid zijner nature te ontdoen, vindt men er echter, die eene uitzondering op dezen regel maken. Behalve de weinigen, die hun eigen Leven beschreven, en zoo wel hunne misslagen en ondeugden, als hunne deugden vermeld hebben, vindt men er, die een afzonderlijk Pourtrait van hun eigen Karakter ophingen, zoo wel gelijkend getroffen, dat hunne vijanden zelfs zulks niet konden nalaten te erkennen. Van dezen zeldzamen stempel is hetgene de groote ERASMUS ten opzigte van zichzelven schreef.

In eenen Brieve aan zijnen Vriend, den Deken COLET, laat hij zich in dezer voege uit: dat, indien hij iets aanprijzenswaardigs in zichzelven kon vinden, hij er hoovaardig op zou wezen, om aangeprezen te worden door zulk een waardig Man, in wiens oordeel hij zoo zeer veel stelde, dat hij diens stilzwijgende hoogachting meer waardig keurde, dan alle de toejuichingen te *Rome*; maar dat echter de aanprijzingen, hem geschonken door zulk een Persoon, wel verre van hem in zijn eigen begrip te verhoogen, veeleer hem nederigheid inboezemden: want dat zij hem slechts herinnerden, hoe hij zou behooren te wezen; dat hij zijne eigene zwakheden best kende, en het daarom zou wagen, een Pourtrait van zichzelven op te hangen.

„ Gij ziet in mij een Man van weinig of geen middelen; „ iemand, die vreemd is van eerzucht; een ijverig najager „ van liefde en vriendschap; eene soort van nieuweling in „ de geleerdheid, doch een groot bewonderaar van dezelve; iemand, die een zoo diepen eerbied voedt voor alles, „ wat in anderen uitstekend is, als hij weet hoe veel hem „ des ontbreke; die gereedelijk voor iemand in geleerdheid, „ doch niet in opregtheid, kan onderdoen; een Man, open„ hartig, vrij; een vijand van valschheid en veinzerij, en „ van wien niemand iets anders te wachten hebbe, dan „ een eerlijk hart. — Indien, mijn waarde COLET! gij zulk „ een Man kunt beminnen en uwer vriendschap waardig keu„ ren, dan moogt gij mij uzelven toeëigenen, even zeer als „ eenig ding, 't welk gij het uwe kunt noemen."

FRE-

FREDERIK DE GROOTE, ONDERWIJZER ZIJNS VOLKS.

(Ontleend uit JOHN QUINEY ADAMS, *Letters on Silesia.*)

Doctor JOHNSON heeft, in zijne Levensbeschrijving van Dr. WATTS, dezen Geleerden een regtmatigen en grooten lof toegezwaaid, dewijl hij het niet beneden zich rekende, van de hoogte der diepzinnigste wetenschappen als af te dalen, en ten behoeve van Kinderen te schrijven. „Ieder-„een," schrijft hij, „die bedrevenheid bezit in de al-„gemeene beginselen van der menschen bedrijven, zal met „eerbiedenisse nederzien op eenen Schrijver, die op den „eenen tijd tegen LOCKE schreef, en op een' anderen tijd „zich verledigde om een Leerboekje voor Kinderen van „vier jaren te schrijven." — Dan hoeveel grooter is de schatting van lof, welke van ons gevorderd wordt, wanneer wij een volstrekt Oppervorst, den grootsten Veldheer zijner eeuwe, uitstekende in het vak der Letterkunde, zich als 't ware zien vernederen om het A. B. C. aan de Kinderen in zijn Koningrijk te leeren! — wanneer wij dezen zien, zijne zorg bestedende, zijnen invloed en vermogen aanwendende, om eenvoudige en nuttige kundigheden bij zijne Onderdanen te verspreiden; voor hen de eerste en gewigtigste bladzijden van het boek der wetenschappen open te leggen, en, mag ik mij in dezer voege uitdrukken, den geheelen dampkring, welken zij inademden, te vervullen met dien geur van verstandelijke kundigheden, die te voren opgesloten was in de scholen der Geleerden, en alleen den Rijken en Vermogenden ten deele viel!

Onsterfelijke FREDERIK! op den *Pruisischen* Troon gezeten, met millioenen knielende onderdanen voor uwe voeten, waart gij slechts Koning. Op de velden van *Leuthen*, van *Zorndorf*, van *Rosbach*, en zoo vele andere tooneelen van bloedstorting en ellende, waart gij alleen Held. Zelfs in uwe gemeenzame verkeering met de Zanggodinnen, met de Geleerden, waart gij alleen Dichter, Wijsgeer en Geschiedschrijver. Maar in deze edele drift, in dezen werkzamen en verlichten ijver voor de verstandige opvoeding uws Volks, waart gij wezenlijk *groot*, de Vader uws Volks, de Weldoener des Menschdoms!

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERTOOG, OVER DEN HEIDENEN GODSDIENST, VÓÓR DE TIJDEN DES CHRISTENDOMS.

——— Zij hebben de waarheid Gods veranderd in leugen, en het ſchepſel geëerd en gedient boven den Schepper, die te prijzen is in eeuwigheid.

PAULUS.

Zijn de verzekeringen van Gods Genade jegens ſtraf-ſchuldige Stervelingen, op derzelver bekeering en levensbeterſchap, en de zoo heerlijke als troostvolle uitzigten van een onſterfelijk Leven, door de Leer van JEZUS CHRISTUS aan het licht gebragt, volgens de verzekeringen, in die Openbaring voorhanden, niet zelden de ſtoffe van bewondering en verheerlijking der hoogere Wezens, die zich over het zalig lot hunner Natuurgenooten, in zoo verre zij redemagtige en zedelijk werkende ſchepſelen zijn, verblijden; hoe zeer moet hun dan niet verwonderen, hoe hun niet blijkans ongeloofelijk voorkomen de ondankbaarheid van velen onder het Menschdom, die de echtheid der Goddelijke Openbaringe, door JEZUS der Wereld aangebragt, ontkennen, — *ontkennen*, omdat, naar dezer begrip, het niet veronderſteld kan worden, dat het Opperwezen noodig of nuttig zou oordeelen, eenige Openbaring van zijnen wil te geven aan Menſchen, die reeds genoegzame blijken daarvan bezaten door het Redevermogen, hun geſchonken.

Dan, in hoe verre dit Redevermogen (wij erkennen 't zelve voor de eerſte gave des Hemels, en zonder 't welk geene Openbaring kan te ſtade komen) in ſtaat was, om de Menſchen regte begrippen van de Goddelijke Natuur, van den Godsdienst en de Zedeleere in 't algemeen te geven, zoodat de noodzakelijkheid of nuttigheid eener meer onmiddellijke Openbaringe van den goedertieren Vader des

Digitized by Google

Menschdoms wordt uitgesloten, zal best kunnen blijken uit daadzaken, en ons op 't klaarst en krachtigst in 't ooge vallen bij een terugzigt op de *Heidensche Wereld*, vóór de verkondiging des *Christelijken Godsdiensts*: een terugzigt, waartoe wij de Lezers van dit Verhoog uitnoodigen.

Behalve bij het *Joodsche* Volk, heerschte, vóór de komst van JEZUS CHRISTUS, de Afgoderij op den aardbodem. De eerste oorzaak van deze algemeene Afgoderij bestond in lage en onwaardige denkbeelden van de Godheid, welke de menschen vervoerden, om de Schepping des Heelals en het volgend toevoorzigt van het geschapene te beschouwen, als te veel, om toegeschreven te worden aan *één Wezen*. Verder oordeelden zij het voor zulk een Wezen te laag, te veronderstellen, dat hetzelve een onmiddellijk belang zou nemen in het beheer van dit gedeelte der Schepping. Overzulks verbeeldden zij zich, dat hetzelve *Afgevaardigden* gebruikte, om, onder Hem, dit beheer te volvoeren. De eerste voorwerpen, aan welke zij die ontleende magt toeschreven, waren de *Hemellichten*, welke zij, ter oorzake van derzelver glans en heilzamen invloed, veronderstelden óf zelve bezield te wezen, óf door verstandige wezens bestuurd te worden. De verzoeking tot deze soort van Afgodendienst blijkt uit JOB's Boek zeer sterk geweest te zijn in de vroegste eeuwen der Wereld (*).

Van wege het beweren, dat de Starren onbezielde Ligchamen waren, dat de Zon een Vuurkloot, en de Maan eene bewoonbare Wereld was, werd ANAXAGORAS te *Athene* van Goddeloosheid beschuldigd, dewijl men zulke stellingen aanmerkte als eene loochening van derzelver Goddelijkheid. SOCRATES zelfs oordeelde, dat hij zich aan groote vermetelheid schuldig maakt; en PLATO spreekt van dit gevoelen, als aanleidelijk tot Godverzakerij.

De Eerdienst, aan *Overledenen* toegebragt, volgde die der Hemellichten op. Gewoonten, oorspronkelijk ingerigt,

(*) *Zoo ik het Licht aangezien hebbe, wanneer het scheen, of de Maan, heerlijk voortgaande, en mijn hart verlokt geweest is in het verborgen, dat mijne hand mijnen mond gekust heeft; dat ware ook eene misdaad bij den Regter: want ik zou den GOD van boven verraakt hebben.* Job XXXI: 26—28.

Digitized by Google

rigt, om niets meer uit te drukken, dan eene regtmatige inachtneming en herdenking aan de groote dienſten van afgeſtorvene Helden, gaven allengskens aanleiding tot bedrijven van Godsdienſtig eerbewijs, tot het oprigten van Altaren en het toebrengen van offergaven en aanbidding. — Langen tijd hield zich het menschdom te vrede met pilaren op te rigten, of ruwe ſteenen en hoogten voor hunne Godheden daar te ſtellen; doch het eerbiedigen der afgeſtorvene Helden voerde den Beeldendienst in menſchelijke gedaanten in. De Wijsgeeren in 't algemeen waren zoo verre van dusdanig een bedrijf te wraken, dat TULLIUS in 't bijzonder de gewoonte, om Goddelijke Eere aan beroemde Mannen toe te brengen, met zijne goedkeuring verwaardigt.

In dezer voege ging de dienst van den éénen waren GOD allengskens verloren, en de plegtigheden, welke denzelven vergezelden, werden vermengd met die geſchikt waren voor de mindere Godheden: want aan de Hemelſche Ligchamen en de vergode Mannen werden de namen en de eigenſchappen van den Éénigen toegeſchreven, tot dat de plegtigheden, aan elk bijzonder eigen, niet langer konden onderſcheiden worden. In 't einde nam de Eerdienst der lagere wezens de aandacht des menschdoms te eenemaal in.

Er waren desgelijks onderſcheide klaſen van Goden, van eenen tusſchenbeide vallenden aard, nu doorgaans met den naam van *Genii* beſtempeld; en de aanbidding, aan dezelve toegebragt, vormde een artikel van veel aanbelangs in het *Heidenſche* Stelſel. Zelfs verſchillende namen van denzelfden God, en daarvoor erkend, liet men voor verſchillende Godheden doorgaan, en diende men met onderſcheidene plegtigheden. De *Teekens* en *Beelden* van der *Heidenen* voornaamſte Goden veranderde men desgelijks in Godheden; als het *Vuur* bij de *Chaldeen*, de *Stier* en andere Dieren bij de *Egyptenaren*.

In 't algemeen ſtelde men vast, dat de Beelden der Godheden met een goddelijk vermogen bedeeld waren. STILPO, de Wijsgeer van *Megara*, werd uit *Athene* gebannen, omdat hij beweerde, dat het Standbeeld van MINERVA, door PHIDIAS vervaardigd, geen God was: en alles, wat hij te zijner verdediginge waagde in te brengen, beſtond daarin, dat dit heerlijk ſtuk van beeldhouwkunde geen *God*, maar eene *Godin* was!

Alle *Gedeelten des Heelals*, door ſommigen als zoo vele

deelen der Godheid, door anderen als blijken harer magt beſchouwd zijnde, maakte men tot voorwerpen van eerdienst. Zelfs de *Hoedanigheden* en de *Aandoeningen* der menſchen, ja ook de *Toevallen*, waaraan zij zijn blootgeſteld, eerbiedigde men, even alsof een bijzonder Verſtand over ieder derzelven het opzigt had. Eenige dezer waren niet alleen natuurlijke kwalen, maar ook dingen van eenen ſnooden aard. Te *Rome* had men een altaar opgerigt voor de *Koorts*, een ander voor de *Kwade Fortuin*; men zag er ook, gebouwd voor *Wellust* en *Vermaak*, en te *Athene* werd godsdienſtige eere aan de *Onbeſchaamdheid* toegebragt.

In de daad, de Godheden van een ſlecht karakter trokken meer de aandacht der *Heidenſche* Wereld, over 't algemeen, dan die, waar van zij gunſtiger denkbeelden vormden: de laatstgemelden oordeelden zij uit eigen aard gereed genoeg om goede dienſten te bewijzen. — PLUTARCHUS haalt met goedkeuring aan het gevoelen van XENOCRATES, die, ſprekende van ongelukkige dagen en feesten, welke gevierd werden met geeſelingen, ſlagen, weeklagten, vasten, hardluidende woorden en onkuiſche uitdrukkingen, vermeldt, dat deze dingen aan de goede Demons niet konden behagen, maar dat in de lucht, welke ons omringt, zekere groote en magtige Geesten zich onthielden, die vermaak in deze kwellingen ſchiepen, en op derzelver toebrenging aflieten verder kwaad te doen. De *Egyptenaars* bragten godsdienſtig eerbewijs toe, niet alleen aan de *Ibis* en *Ichneumon*, ſlangen en ongedierte etende dieren; maar ook aan den *Krokodil* en andere ſchade toebrengende ſchepſelen.

Van dezen aard waren de voorwerpen van godsdienſtig eerbetoon onder de beroemdſte *Heidenſche* Volken; en uit het opgegeven denkbeeld van de karakters hunner Godheden mogen wij opmaken, welke ſoort van achtgevinge dezelve verondersteld werden op de menſchelijke zaken te ſlaan. Maar de leer eener *Voorzienigheid*, zonder welke het geloof in een' GOD geenen invloed kan hebben, was, uit anderen hoofde, zeer onvolkomen onder de *Heidenen*. Inzonderheid werd dezelve tegengewerkt door hunne begrippen wegens den invloed van het *Noodlot* en de *Fortuin* op der menſchen bedrijven. Zelfs verbeeldden zij zich, dat er *Noodlot* beſtond, 't geen de grootſte hunner Godheden niet kon wederſtaan; en zij hielden de *Fortuin* voor eene zoo blinde en grillige Godheid, dat geenerlei ſoort van gedrag,

Digitized by Google

drag, meer dan eenig ander, iemand aan dezelve kon aanbevelen. — Daarenboven ſtelden zij, dat de Voorzienigheid van de grootſte hunner Godheden zich naauwelijks iets verder uitſtrekte, dan tot het verleenen van de noodwendigheden en geneugten dezes levens. Ingevolge hiervan beſtonden de gebeden, tot dezelve opgezonden, in ſmeekingen om leven, gezondheid, rijkdom en magt; zelden, zeer zelden om wijsheid of zedelijke volmaking.

Dusdanig was de Godsdienst, niet alleen des *Gemeenen Volks*; hunne *Wijsgeeren* oordeelden zich verpligt, dien ſtroom te volgen. SOCRATES, de *Stoicijnen*, de beste der *Heidenſche* Wijsgeeren, ſpreken doorgaans van de *Goden* in het meervoudige getal. PLATO, 't is waar, gewaagt ergens van één opperſten God, maar als een denkbeeld, niet geſchikt om in 't algemeen verbreid te worden; doorgaans vermeldt hij van de Goden in het meervoudige. PLUTARCHUS, die ten tijde des *Christendoms* leefde, erkent één opperst Wezen; doch hij ſtaat een daarmede eeuwig beſtaand Kwaad Beginſel toe.

De Wijsgeeren, in 't algemeen, hielden het geheele bezielde ſtelſel van de Wereld, of ten minſte de *ziel* daarvan, (van welke ieder afzonderlijk verſtand een gedeelte uitmaakte) voor GOD. In CICERO's Boek, *de Natura Deorum*, beweert BALBUS, na vele bewijzen voor het beſtaan eener Godheid aangevoerd te hebben, dat de Wereld een Dier is, verſtand heeft, redelijk, wijs en gelukkig, en gevolgelijk GOD is. — Het groot bewijs, door de *Stoicijnen* voor GODS Eenheid aangevoerd, is daaruit ontleend, dat er ſlechts één Wereld is. — In lateren tijde poogden eenige Wijsgeeren den Volksgodsdienst in eene Allegorie te hervormen, bewerende, dat JUPITER de *Lucht*, JUNO de *Aarde* verbeeldde, enz. Dit blijkt in vele gevallen uit de geleerde Aanteekeningen, verzameld voor POPE's Vertaling van HOMERUS.

Vele Wijsgeeren loochenden volſtrekt de Goddelijke Voorzienigheid. PLINIUS, de groote Natuurkenner, draagt het als belagchelijk voor, zich te verbeelden, dat de opperſte Godheid eenigzins acht ſlaat op der menſchen bedrijven. Niet weinigen oordeelden, dat de Goden alleen op de groote gebeurtenisſen acht ſloegen. De *Epicuristen*, die ten tijde van CHRISTUS een' zeer talrijken aanhang uitmaakten, en bijzonder onder de grooten en aanzienlijken, ſloten de Godheid uit, én van de vorming én

Digitized by Google

van het beſtuur der Wereld. LUCRETIUS heeft dit ſtelſel in dichtmaat gebragt.

Welk een voordeel kan toch zulk eene Godsdienstleere, als wij tot dusverre voordroegen, veronderſteld worden te wege gebragt te hebben op de Volkszeden, op de belangen der Deugd? In de daad, *Godsdienst* en *Zedekunde* zijn door de *Heidenen* nimmer beſchouwd, als in eenig eigenlijk verband met elkander ſtaande. Het maakte geen gedeelte van den pligt eens Priesters uit, liefde tot de deugd den Volke in te boezemen: hij had niets te doen, dan de godsdienstplegtigheden, naar eisch der voorſchriften, te volbrengen. Wanneer men veronderſtelde dat de Goden vertoornd waren, en men de Volksrampen aanzag als blijken van der Goden ongenoegen, nam het Volk nooit de toevlugt tot berouw, boetedoening of bekeering, om der Goden ongunst af te wenden, maar altoos tot het verrigten der eene of andere plegtigheid, op eene ſtipter of kostbaarder wijze dan gewoonlijk. In *Rome* deed men, om den toorn der Goden af te wenden, ſtatelijke ommegangen, en ſloeg een nagel in den Tempel van JUPITER.

Openbare vertooningen en ſpelen, waarin men de ſlechte ſtukken en ſnoode daden der Goden afbeeldde, hield men voor Godsdienstbedrijven, ter eere van dezelve volvoerd. Deze hadden blijkbaar eene ſtrekking tot zedeloosheid. Bij TERENTIUS ontmoeten wij eenen jongeling, die zich tot het uitvoeren van een ſnood ſtuk bemoedigt door het voorbeeld van JUPITER; en de *Cretenzen* verdedigden hunne verregaande Jongelingsliefde door het voorbeeld van dien God en GANYMEDES.

In de daad het was naauwelijks mogelijk, de Feesten van ſommige der *Heidenſche* Goden bij te wonen, zonder dadelijk deel in ſnoodheid te nemen, of de ſlechtſte hebbelijkheden te verkrijgen. BACCHUS werd met de onbetamelijkſte gebaren en dronkenſchap vereerd. De buitenſporigheden der Godsdienstplegtigheden, hem ter eere, ſtaken dermate door, dat men het voor getrouwde Vrouwen niet veilig oordeelde, dezelve bij te wonen. Dit zelfde gelde omtrent de Feesten van CERES of CYBELE. In de Spelen van FLORA, te *Rome*, werd het voornaamſte gedeelte der plegtigheid volvoerd door eenige van alle ſchaamte ontbloote Vrouwen, die gansch naakt omliepen en in de wellustigſte houdingen danſten; en dit gebruik werd aangemoedigd door achtbare Overheidsperſonen. Te *Corinthe* vond men een Tempel van VENUS, zoo rijk, dat dezelve

meer

Digitized by Google

meer dan duizend openbare Hoeren hield, aan den dienst van die Godesse gewijd. Ingevolge van eene wet te *Babylon*, was elke in dat land geboren Vrouw verpligt, de omhelzingen te ontvangen van den eersten Vreemdeling, die zich aanbood in de omstreek van eenige tempels, eer zij in het huwelijk kon treden. Zelfs de onnatuurlijkste zonden werden openlijk gepleegd in vele tempels in het Oosten.

De Godsdienstplegtigheden der *Heidensche* Wereld staken daarenboven uit door wreedheden, van welke de menschheid terug beeft. Om niet te spreken van de schrikkelijke bedrijven, door de Priesters van BACCHUS, van CYBELE en van BAAL gepleegd, — te *Sparta* werden jonge knapen, ter eere van DIANA, dikwijls zoo zwaar gegeesseld, dat zij het bestierven; en in eenige steden van *Arcadia* ondergingen vrouwen die slagen met dezelfde mate van gestrengheld.

Menschen-offers waren algemeen in de *Heidensche* Wereld. De oude *Britten* vervaardigden groote beelden van mandenwerk, waarin zij levende menschen, meestal krijgsgevangenen, inwikkelden, en dezelve in brand staken; die ongelukkigen dus dood martelende. Dit Eiland werd toen ten tijde in eene slaafsche onderwerping gehouden door de Priesters, de *Druïden*, die de magt bezaten, om personen uit te sluiten van het bijwonen hunner heilige plegtigheden, en, na die uitsluiting, werd de ongelukkige beroofd van alle gemeenschap met anderen. — De *Peruvianen* en *Mexicanen* bragten Menschen-offers toe. Van de laatstgenoemden wordt verhaald, dat zij op op één tijd meer dan vijfduizend krijgsgevangenen opofferden. — Menschen-offers werden zelfs in het *Romeinsche* Rijk geslagt, (gelijk PORPHYRIUS, een *Heidensch* Schrijver, vermeldt,) tot den Regeertijd van Keizer ADRIANUS, die beval, dezelve, op de meeste plaatsen, af te schaffen; doch dit geschiedde niet dan na de prediking van den *Christelijken Godsdienst*. Dezelfde Schrijver vermeldt, dat, bij zijnen leeftijd, het, binnen de Stad *Rome*, de gewoonte was, eenen man op te offeren op het Feest van JUPITER LATIARIS.

Zoo verre waren algemeene Volksrampen van het volk te bewegen om af te laten van deze schrikkelijke offeranden, dat zij veeleer daartoe een spoorslag gaven. Het was te *Carthago* eene gewoonte geworden, om op het Feest van SATURNUS geene vrije lieden, gelijk voortijds gebruikelijk was, maar Slaven of Krijgsgevangenen te offeren; doch,

Digitized by Google

na het voeren van eenen zeer ongelukkigen krijg, besloten zij, dat die nederlagen moesten toegeschreven worden aan het misnoegen der Goden wegens de toegebragte *onedele* offeranden; waarop zij onmiddellijk driehonderd jongelingen van de voornaamste Familien in *Carthago* tot offers bestemden.

Wel gaarne zal de Menschenvriend ons verschoonen, dat wij in geen breed verhaal treden van de verfoeijelijke wijzen der Wigchelarije, onder de *Heidenen* in zwang, eenige vergezeld van den gruwzaamsten kindermoord. Alle hunne raadplegingen met de Goden konden den oorsprong niet ontleenen dan uit de laagste en ongerijmdste begrippen van de magt der Goden en der Voorzienigheid.

Men zou veelligt veronderstellen, dat de Wijsbegeerte eenigzins paal en perk stelde aan dusdanige verschrikkelijkheden; doch dit blijkt het geval niet geweest te zijn. Menschen-offers, 't is waar, werden min veelvuldig, en in zeker voege beide in *Griekenland* en *Rome* afgeschaft; dan dit schijnt niet toegeschreven te moeten worden aan de Wijsbegeerte, maar aan de meerdere beschaafdheid van lateren tijd. De Wijsgeeren waren zoo verre van eenige hervorming in den Godsdienst daar te stellen, hoe snood en slecht dezelve ook mogt wezen, dat zij veeleer de ongerijmdste bijgeloovigheden aanmoedigden, ten minste voor de schandelijkste zelfs de oogen loken. SOCRATES en hunne beste Zedeleeraars prezen zelfs de wigchelarijen en orakelraadvragingen aan; en wanneer ARISTOTELES zijne afkeuring van eigenlijke schilderijen te verstaan geeft, zondert hij die van de Goden uit, welke de Godsdienst geheiligd had.

Van dezen stempel was de deerlijke staat van de Godenleer en den Godsdienst in de *Heidensche Wereld*, vóór de verkondiging van den *Christelijken Godsdienst*. — Het zal der moeite waardig wezen, te overwegen, in hoe verre de gevoelens van der *Heidenen* voornaamste Wijsgeeren gunstig en bevorderlijk waren voor de belangen der Deugd, en, bij gevolge, ter geluksbevordering van het Menschdom. Doch dit vordert een nieuw Vertoog.

AAN-

Digitized by Google

AANMERKINGEN, OVER EENE NOG NIET GENOEG BEKENDE OORZAAK VAN HAEMORRHAGIAE, NA DE VERLOSSING. Door L. MENDE, *Geneesheer en Leeraar in de Geneeskunde te Greifswald.*

Na de langzame verlosſing eener anderzins jonge en ſterke Vrouwe, door gebrek aan genoegzaam krachtige vlagen, ging de ontlasting der *placenta* insgelijks langzaam voort, tot dat de aanwezende bekwame Vroedvrouw hare toevlugt nam tot zachte wrijvingen van het benedenſte gedeelte des onderbuiks, waarop eene krachtige vlaag volgde, die, nadat er in deze poging tot ontlasting reeds een uur verloopen was, dezelve in een oogenblik volbragt.

Gedurende de verlosſing, tot een vol uur na dezelve, was er geen drup bloed geſtort, doch thans begonnen er aanmerkelijke vlagen te werken van de lendenen naar voren en naar beneden, die zulke geweldige *haemorrhagiae* van dun rood bloed ten gevolge hadden, dat de Kraamvrouw eerlang in den ſtaat eener gevaarlijke krachteloosheid verviel. Van wege den uit alle teekenen krampachtigen toeſtand der Lijderesſe vleide men zich, dat de inwrijving van vlugge prikkelende middelen, gepaard met warme ſtovingen, aan het oogmerk zou voldoen; doch zulks wilde maar in het geheel niet gelukken. De Heer MENDE beſloot hieruit, dat er een vreemd ligchaam in den *uterus* moest aanwezig zijn, hetwelk deszelfs regelmatige inkrimping verhinderde; ſchoon het bezwaarlijk viel te gisſen, hoedanig iets zulks zou kunnen zijn, dewijl de *placenta* volkomen wel was afgekomen, en er ook meer geene mogelijkheid een tweede kind kon aanwezig zijn. De Geneesheer bragt hierom zijne hand in den *uterus*, hetgeen niet zonder zeer groote moeite gelukte, en vond dat er zich een buitengewoon groote bloedklonter in den hals van den *uterus* had vastgezet, die de inkrimping van het daar boven gelegen gedeelte verhinderde, hetgeen als uit eene ſpleet bij aanhoudendheid het bloed deed vloeijen. Met veel moeite en behendigheid maakte de Geneesheer dit vreemd ligchaam los en bragt het uit den *uterus*, waarna dezelve zich regelmatig zamentrok en de *haemorrhagia* aanſtonds ophield.

Digitized by Google

De hoofdoorzaak, waardoor het vermeld ongemak bij deze eenvoudige verlosſing ontſtond, was enkel de te ſnelle zamentrekking van den mond des *uterus*, denkelijk verwekt door de wrijving op het benedenſt gedeelte daarvan, die denzelven zoo ſnel deed zamenkrimpen, dat wel de *placenta*, doch niet het teffens uitgevaat bloed werd uitgedreven, hetwelk dus zitten bleef en ſtolde; waardoor het de houding aannam van een nieuw vreemd ligchaam, in ſtaat, om, door de verhindering der volkomene zamentrekking van dat deel, eene *haemorrhagia* te veroorzaken.

Uit gelijkſoortige redenen ſchijnt het gewoon verſchijnſel te ontſtaan, dat, wanneer er bij, of oogenblikkelijk na de verlosſing, geene ontlasting van bloed plaats grijpt, zulks ſterke naweeën en *haemorrhagiae* ten gevolge heeft. De grond hiervan ſchijnt te liggen in eene onregelmatig ſterke zamentrekking van de inwendige vlakte des *uterus*, waardoor de monden der vaten worden te zamengedrukt, eer zij zich van het in hun bevat bloed hebben kunnen ontlasten; waaruit vervolgens noodwendig geweldige navlagen, en dus ook ligt zware *haemorrhagiae*, moeten ontſtaan.

Eindelijk kan ook deze Waarneming ons leeren, *dat de teruglating der* placenta *in den* uterus, *wanneer zij niet van zelve komt, niet onvoorwaardelijk moet worden aangeprezen.* Wanneer de *placenta* waarlijk met den *uterus* ſterk is te zamengegroeid, of wanneer zij door de werkeloosheid van denzelven niet wordt afgeſtooten, dan moet men de werking der Natuur afwachten. Doch wanneer de *placenta* geheel is losgeworden, of als daarvan maar enkel een ſtuk aan den *uterus* vastzit, en dit vastzittend gedeelte de verhindering van de ontlasting des geheels te wege brengt, dan is de ſpoedige wegneming daarvan noodzakelijk, dewijl anderzins dus hier, gelijk door den tegen het *ostium uteri* liggenden bloedklomp in deze Waarneming, eene onregelmatige zamenkrimping van den *uterus*, en daardoor eene ſterke *haemorrhagia*, wordt veroorzaakt.

ON-

Digitized by Google

ONDERZOEK OMTRENT DE ZEDEN DER INLANDSCHE MIEREN.

(*Vervolg en slot van bl.* 503.)

Deze eijeren, deze wormen (of maskers) en poppen, welke wij zoo zorgvuldig zagen opgepast worden door de Werkmieren, zijn eindelijk volkomene Mieren geworden. Laten wij ons, op een fraaijen zomerschen dag, in eene weide verplaatsen, in het oogenblik dat zij van hare vleugelen voor het eerst gebruik maken, en ons oog nederslaan op dit Mierennest, met gevleugelde insekten bedekt, die op de oppervlakte eene wandeling schijnen te doen.

Het zijn de mannetjes en wijfjes van de Grasmieren; zij klimmen op alle de planten, van welke hunne woning omringd is; en de Werkmieren, eene menigte van welke zich aan de buitenzijde verspreidt, verzellen hen tot aan het boveneinde der hoogste planten. Zij schijnen hen nog met eenige zorgvuldigheid te volgen; eenigen trachten hen te wederhouden en naar het Mierennest terug te brengen; doch de meesten vergenoegen zich met hen te geleiden. Zij geven hun eten, en besteden aan hen, voor de laatste maal, alle de zorge, die in haar vermogen is. Bij honderden komen de mannetjes uit hunne holen, en spreiden hunne zilverachtige en doorschijnende vlerken op de oppervlakte van het nest ten toon; de wijfjes, minder in getal, slepen, midden onder hen, haren dikken koperkleurigen buik, en ontwikkelen insgelijks hare vleugelen, wier wisselende glans nog de aangenaamheid van het gezigt vermeerdert, welk derzelver vereeniging daarstelt. Een talrijke stoet van Werkmieren verzelt hen op alle de planten, welke zij beklimmen: reeds heerschen de wanorde en de opschudding op het Mierennest; de drift neemt elk oogenblik toe; de gevleugelde insekten klimmen met grooten spoed langs de vezeltjes der kruiden, en de Werkmieren volgen hen aldaar, loopen van het eene mannetje naar het andere, raken hen aan met hare sprieten, en bieden hun spijs aan. Eindelijk verlaten de mannetjes het vaderlijke huis; als door een algemeenen aandrang verheffen zij zich in de lucht, en de wijfjes vertrekken na hen. De ge-

Digitized by Google

gevleugelde bende is verdwenen, en de Werkmieren keeren nog eenige oogenblikken weder naar het ſpoor dier begunſtigde ſchepſelen, welke zij zoo volſtandig hebben opgepast, en niet zullen wederzien.

Het is voornamelijk in de lucht, dat de wensch der natuur, de voortteling, wordt vervuld. De gevleugelde paren keeren niet weder naar het nest: maar wat wordt er dan van hen? De mannetjes, eeniglijk beſtemd om tot de voortplanting mede te werken, verdwijnen kort na het tijdſtip hunner minnarijen; waarſchijnlijk ſterven zij van honger, omdat zij van hunne voedſters zijn verſtoken, en uit zichzelven onbekwaam zijn om voor hun onderhoud te zorgen; nimmer, echter, zijn zij het ſlagtoffer van de woede der Werkmieren, gelijk de mannetjes der Bijen.

Men wist, dat er in de Mierennesten gevleugelde en ongevleugelde wijfjes waren; maar ik heb de oorzaak van dit onderſcheid ontdekt in eene der meest merkwaardige bijzonderheden van het leven dezer inſekten. Toevallig kwam ik op den weg.

Ik had drie bevruchte Mieren; eene van dezelve plaatſte ik onder eene glazen klok; ik deed haar aldaar van zelve ingaan, door haar een ſtroohalmpje aan te bieden, welk zij beklom; en aldus bragt ik haar in hare nieuwe woning, zonder haar te hebben aangeraakt.

Naauwelijks had zij de aarde ontdekt, die den bodem harer woning bedekte (*), of zij ſpreidde met kracht hare vleugels uit, door dezelve boven haar hoofd te brengen; zij kruiste dezelve in allerlei manieren, wendde ze nu naar deze, dan naar gene zijde, en maakte zoo zonderlinge wendingen en draaijen, dat de vier vleugels tevens in mijne tegenwoordigheid afvielen. Daarna zette zij zich tot rust, wreef hare borst met hare pooten, en liep langs den grond, alwaar zij eene ligplaats ſcheen te zoeken. Zij ſcheen niet te bemerken, dat zij in een eng beſtek was opgeſloten; zij at van den honig, welken ik haar had gegeven, en verborg zich eindelijk onder eenige brokjes aarde, die eene kleine natuurlijke grot uitmaakten.

Het afvallen der vlerken ſchijnt, voor de bevruchte Mier,

(*) Door voorafgaande proeven was het den Schrijver gebleken, dat de aanwezigheid van vochtige aarde noodzakelijk is tot de werkzaamheid, welke hij vervolgens gaat beſchrijven.

Digitized by Google

Mier, het tijdstip te zijn van eene soort van nieuw leven; ongerepte Mieren, langer of korter opgesloten, leggen nooit hare vlerken af; dit bedrijf is als het sein der afzonderinge, aan welke zich de Mieren toewijden, bestemd om de bende te onderhouden, van welke zij de kiemen dragen.

Maar wie zal voor de bewaring van de soort zorgen in die zij hebben verlaten? Eenige wijfjes, goed- of kwaadschiks achtergebleven in het moederland, alwaar zij met geweld teruggehouden en door de Werkmieren van hare vlerken beroofd zijn. De Wijfjesmieren, gevangen genomen in het oogenblik der bevruchtinge, en binnen in het nest gevoerd, beginnen geheel afhankelijk te worden van de Werkmieren; deze, aan ieder van hare pooten vastgehecht, bewaren haar bestendig, en gedoogen niet dat zij uitgaan; zorgvuldig voeden zij haar, en geleiden haar naar verblijven, wier temperatuur haar meest oorbaar dunkt; doch zij verlaten haar geen oogenblik. Zoodra de moederlijke staat van het wijfje duidelijk is gebleken, begint men haar de hulde te doen, gelijk aan die de Bijen aan hare Koningin betoonen. Een hofstoet van twaalf of vijftien Mieren verzelt haar alomme; onophoudelijk is zij het voorwerp van hare oppassingen en liefkozingen; allen scharen zich rondom haar, bieden haar voedsel aan, en geleiden haar bij hare kaken in de moeijelijkste wegen; zelfs dragen zij haar naar de onderscheidene afdeelingen van het Mierennest. Groot is het getal van merkwaardige bijzonderheden, rakende het gedrag der Werkmieren omtrent de wijfjes; bijzonderheden, uitwijzende, dat, indien zij deze van derzelver vrijheid en vlerken beroofd hebben, het alleen was om de bevolking van het Mierennest te verzekeren; en dat het lot, waartoe de Natuur haar bestemd heeft, voor dat der Koninginnen onder de Bijen niets heeft onder te doen.

Zelfs schijnt deze verknochtheid der Werkmieren aan de wijfjes aan gene zijde van het aanwezen der laatsten zich uit te strekken: want wanneer een bevrucht wijfje sterft, blijven vijf of zes Werkmieren bij haar, en wrijven en likken haar verscheiden dagen zonder tusschenpoozen, het zij omdat zij voor haar nog eenige genegenheid behouden, hetzij omdat zij hopen, door haar oppassen, haar in het leven te doen terugkeeren.

Na de Mieren te hebben waargenomen op de voornaamste tooneelen, die een geslacht van het volgende schei-

Digitized by Google

ſcheiden, heb ik de wederzijdſche betrekkingen der Mieren tot elkander gadegeſlagen. Veel moeljelijker wordt het onderwerp: zoo vele onbekende betrekkingen kunnen er ontſtaan uit eene ſlechts gedeeltelijk bekende bewerktuiging, zoo groot is de afſtand van den Mensch tot de Mier, dat de draad der overeenkomst eenen waarnemer, die denzelven ſteeds volgde, regelregt tot dwaling zou kunnen brengen.

Om te ontdekken, of de Mieren middelen van onderlinge verſtandhoudinge hebben, heb ik getracht, bij haar eene drift gaande te maken, die aan alle dieren gemeen is, omdat dezelve met het inſtinkt van hun zelfbehoud is verbonden; het is de vrees. Ik tergde eenige Mieren op de oppervlakte van een Mierennest; deze liepen naar andere, ſtieten haar zachtjes met het hoofd tegen de borst, en deelden haar aldus hare ongerustheid of haren toorn mede. Binnen weinige oogenblikken werden die ſeinen alomme herhaald; de opſchudding ſlaat tot de Mieren van binnen over, die in menigte uitkomen, uitgezonderd de mannetjes, voor welken de tijding van het gevaar, telkens door de Werkmieren medegedeeld, integendeel het ſein tot den aftogt is. — Ziet hier eene mijner proeven.

De voeten van mijnen toeſtel werden in bakken gezet, welke men gezorgd had, telkens met water gevuld te houden. Dit middel, in het eerst bedacht om de Mieren den aftogt af te ſnijden, werd voor haar eene bron van vermaak: want zij drinken, even als de Kapellen, de Bijen en andere inſekten, gedurende de zomerhitte. Op zekeren dag, dat zij vereenigd waren aan den voet des korfs, en bezig met het likken der droppeltjes, die door de vezelen van het hout lekten, welke zij liever dan uit den bak ſchenen te drinken, vermaakte ik mij met haar te ontrusten: het reſultaat dezer proeve dacht mij beſlisſende. De meeste Mieren klommen ſtraks omhoog langs den voet des korfs; nogtans bleven er eenige weinigen, welke mijne tegenwoordigheid niet ſcheen ontrust te hebben, en die voortgingen met drinken; doch eene der eerſten liep wederom naar beneden, en naderde eene harer medgezellinnen, die verdiept ſcheen in het vermaak van te bekomen van haren ſchrik; verſcheiden malen ſtiet zij haar met hare kaken, haar hoofd bij rukken opheffende en latende vallen, en deed haar eindelijk vertrekken. Vervolgens vervoegde zich de gedienſtige Mier bij

eene

Digitized by Google

eene andere Werkmier, die nog dronk, en zocht haar van achteren te prikkelen, door daartegen te ſtooten; doch ziende, dat zij haar niet ſcheen te begrijpen, naderde zij met haar borstharnas, en gaf haar twee of drie ſtooten met hare tanden: de Mier, eindelijk overtuigd van de noodzakelijkheid om te moeten vertrekken, kroop met allen ſpoed onder de klok. Eene derde, op dezelfde wijze gewaarſchuwd, en nog al door dezelfde Mier, keerde ijlings naar huis; maar de vierde, die alleen aan den kant van het water bleef zitten, week niet, ondanks de blijken van bekommernisſe, van welke zij het voorwerp was; geen acht ſcheen zij te ſlaan op de herhaalde ſtooten der berigtgeeffter; eindelijk vatte haar deze bij een van hare achterpooten, en trok haar met geweld voort. De Mier, die nog voortdronk, keerde zich om, hare groote grijpers uitſpreidende, met al het voorkomen van gramſchap, en ging vervolgens wederom bedaardelijk drinken; maar hare medgezellin gunde haar daartoe den tijd niet; zij liep haar voorbij, greep haar bij hare kaken, en bragt haar ijlings in het Mierennest.

Bonnet was van meening, dat de Mieren alleenlijk door den reuk beſtuurd worden. Het gezigt, noch het gevoel, noch het geheugen ſluit ik uit van het aandeel, welk zij aan de wijze van doen der Mieren moeten hebben; mijne proeven hebben mij tot dit beſluit geleid. Het gedrag der Mieren in hare verhuizingen, een onderzoek, welk aan de ſchranderheid der waarnemeren was ontgaan, heeft mij de keurigſte waarnemingen geleverd. Genoeg zij het, gezegd te hebben, dat, wanneer de Mieren een beter verblijf dan het oude ontdekt hebben, zij met eene zonderlinge vlugheid hare gezellinnen derwaarts voeren. Men moet deze *werfſters* bij het oorſpronkelijke Mierennest zien aankomen, om over den ijver, met welken zij zich van hare volkplanting meester maken, te oordeelen. In allerijl ſpoeden zij zich naar verſcheiden Mieren, ſtreelen haar beurtelings met hare ſprieten, trekken haar met hare grijpers, en ſchijnen haar, inderdaad, den voorſlag te doen om de reis aan te nemen. Zijn deze genegen om te vertrekken, zag ik dat zij ze met hare kaken vatteden; en terwijl de draagſter zich omkeerde, om haar, welke zij gewonnen had, weg te voeren, hing deze zich op en draaide zich om haren nek. Dit alles geſchiedde gemeenlijk op de vriendelijkſte wijze, na een wederzijdsch ſlaan met hare ſprieten van de eene op den kop der andere, en met

be-

Digitized by Google

bewegingen, weinig verſchillende van die zij maken, wanneer zij elkander eten geven.

Somtijds, echter, gebeurde het, dat zij, die het vertrekken wilden daarſtellen, de andere Mieren bij verraſſing aantaſtten, en haar buiten het Mierennest ſleepten, zonder haar tijd te geven om wederſtand te bieden; met grooten ſpoed voerden zij haar weg, en toen zij aan de nieuwe woning waren gekomen, ontwikkelden zich de Mieren, die aan hare kaken hingen, en verlieten hare geleidſters.

Uit verſcheiden proeven is het mij gebleken, dat de *genegenheid* voor hare gezellinnen insgelijks eene geſtadige drijfveer van werkzaamheid is onder de Mieren; maar deze genegenheid is niet, zoo als bij ons, het uitwerkſel eener perſoonlijke voorkeuze; beter zoude zij kunnen beſchreven worden onder het denkbeeld van patriotisme, hetwelk in zekere republikeinſche ſtaten heeft plaats gehad. De Natuur heeft aan de Mieren het vermogen geſchonken, om onderling gemeenſchap te hebben door de aanraking harer ſprieten; door dit middel kunnen zij elkander in hare werkzaamheden te hulp komen, in gevaren bijſpringen, den weg wedervinden wanneer zij verdwaald zijn, en hare behoeften aan haars gelijken doen bekend worden. De inſekten, die in maatſchappij leven, bezitten, derhalve, eene taal. Deze overeenkomst, welke zij met ons hebben, hoewel in een zoo veel minderen graad, verheft zij hen niet in onze oogen, en verfraait zij niet het ſchouwtooneel des heelals?

Indien zachte neigingen onder de bewoners van een zelfde Mierennest blijken te heerſchen, door haat worden dikmaals twee naburige volkplantingen gedreven; en het hoofdſtuk van de oorlogen der Mieren is niet een der minst merkwaardige. De Natuur heeft haar tot wapenen geſchonken hare kaakbeenderen, angel, en een ſcherp vergif, welk zij op eenen afſtand kunnen ſchieten; doch deze wapenen behooren ſlechts aan de wijfjes en de Werkmieren; en de laatstgenoemden alleen zijn tot verdediging der woning beſtemd.

Bij hare aanvallen handelen zij altijd met openbaar geweld. Verbaasd zoude men ſtaan over de woede dezer inſekten in hunne gevechten. Eer zoude men hunne ledematen vaneenſcheuren en hen in ſtukken ſlaan, dan hen dwingen om hunne prooi los te laten; van hier dat men dikmaals den kop eener Mier aan de pooten of aan de ſprie-

Digitized by Google

ſprieten eener Werkmier ziet hangen, die dit onderpand harer overwinninge allerwegen rondvoert.

De oorlogzuchtigſte zijn de vaalroode Mieren, die bij voorkeuze de bosſchen bewonen; toevallig was ik getuige van een hunner gevechten; het viel voor tusſchen twee gelijke Mierennesten ten aanzien van grootte en bevolking, en honderd ſchreden van elkander gelegen. Geen grooter aantal ſtrijdvoerenden leveren twee Koningrijken uit. Men verbeelde zich eene ontzettende menigte dezer inſekten, de geheele ruimte tusſchen de twee Mierennesten vervullende, en twee voeten in de breedte beſlaande. Ter halver wege van hunne wederzijdſche woningen ontmoetten elkander de legers; en hier werd de ſlag geleverd. Duizenden Mieren, op hoopjes aarde geklommen, worſtelden twee en twee, tegen elkander over, malkander bij de kaken vasthoudende; nog een grooter getal zocht elkander op, deed aanvallen, en ſleepte gevangenen weg; nuttelooze pogingen deden deze om te ontvlugten, even alsof zij voorzien hadden, dat bij hare komst in het vijandelijke Mierennest een wreed lot op haar wachtte. Langer dan een dag duurde het gevecht; de bijzonderheden daarvan doen aan de *Iliade* van HOMERUS gedenken. Maar nog iets meer verwonderlijk vertoonen deze oorlogen; 't is het inſtinkt, welk elke Mier haren vijand doet herkennen. Hoe, en aan welk teeken, onderkennen zij elkander in gevechten, alwaar duizenden Mieren van dezelfde kleur, van dezelfde geſtalte, van denzelfden reuk, in één woord, van dezelfde ſoort, elkander ontmoeten, door elkander loopen, elkander aanvallen, zich verdedigen, elkander met vergif overſtroomen, en gevangenen wegvoeren? Met wantrouwen treden zij voort, zelfs wanneer zij hare gezellinnen naderen; zij houden hare kaken geopend; ſomtijds zelfs vallen zij op elkander aan; maar zij herkennen elkander niet, of zij laten los; dikmaals gebeurt het, dat zij, die het voorwerp dezer dwalinge van een oogenblik zijn, hare landslieden met hare ſprieten ſtreelen, en hare gramſchap ſpoedig doen bedaren.

Meer gelijkheids met de onze hebben de gevechten der vaalroode met de bloedroode Mieren; onderling voeren zij een' voor den waarnemer regt vermakelijken oorlog. De twee partijen ziet hij zich in hinderlaag begeven, en beurt om beurt onvoorziens elkander aanvallen. Doch wanneer de roode Mieren bemerken, dat de vale met geweld tegen

Digitized by Google

haar aanrukken, weten zij die van het Mierennest te verwittigen, dat zij haren bijstand noodig hebben; straks trekt een aanzienlijk leger uit de poorten der roode stad, rukt in masse aan, en omtrekt het vijandelijke peloton. Niets, naar mijn inzien, bewijst duidelijker het aanwezen eener onderlinge taal bij deze insekten; weken lang was ik dagelijks getuige van het straks gemeldde. Telkens werden deze gevechten hervat tusschen deze twee Mierennesten, vrij verre van elkander, doch langs dezelfde haag gelegen, invoege dat hare loopgangen tot op hare bijzondere grondgebieden zich uitstrekten. Is er meer noodig, om het oorlogsvuur tusschen de grootste Mogendheden te ontsteken?

BIJZONDERHEDEN, ONTLEEND UIT DE MENGELWERKEN VAN E. GIBBON, *Esq.*

„ Wij zijn schuldig, uit de *Miscellaneous Works of* „ E. GIBBON, eene en andere bijzonderheid te ont„ leenen (*). Wij gaan voort om die schuld te voldoen. „ Veel, zeer veel, komt in dit Werk voor, alleen voor „ *Engeland*, en bepaaldelijk voor het *Tijdsgewricht*, waar„ in hij schreef, geschikt. In gevolge hiervan zullen onze „ Bijzonderheden noch veelvuldig zijn, noch lang vallen. „ Thans bepalen wij ons tot twee, die hemzelven be„ treffen; het een in zijne jeugdige jaren, en het ander, „ toen hij als Staatsman zich vertoonde. Fragmentswij„ ze zullen wij ze mededeelen."

* * *

—— Ik twijfel voort te schrijven, uit vreeze van uitgelagchen te zullen worden, nu ik aan het onderwerp van mijne vroegtijdige Liefde kom. Door het woord Liefde versta ik niet de beleefde oplettendheid, de galanterie zonder vooruitzigt of hope, welke in den geest der Ridderschappe den oorsprong heeft, en als ingeweven is in het maaksel der *Fransche* zeden. (†). Ik versta door

(*) Zie hier boven, bl. 503.

(†) GIBBON mogt, zoo lang en zoo veel onder de *Franschen* verkeerende, als *Franschman* spreken.

Digitized by Google

door Liefde de vereeniging van verlangen, vriendſchap en teederheid, welke ontſtoken wordt door één enkele der Sekſe, haar de voorkeuze doet geven boven alle de overige harer Kunne, en haar bezit zoekt, als de hoogſte of eenige gelukzaligheid dezes levens.

Ik behoef mij niet te ſchamen over het voorwerp mijner keuze, en, ſchoon mijne Liefde niet flaagde, ben ik er grootsch op, dat ik mij éénmaal in ſtaat bevond, om zulk eene zuivere en verhevene aandoening te gevoelen (*).

De perſoonlijke aantrekkelijkheden van Mejuffrouw SUSAN CURCHORD werden opgeluisterd door de begaafdheden en deugden harer ziele. Hare tijdelijke middelen waren gering, doch hare Familie achtenswaardig. Hare Moeder, in *Frankrijk* geboren, had aan hare Godsdienstbelijdenisſe de voorkeuze boven haar Vaderland gegeven. *Het Beroep van haren Vader bluschte de Gematigdheid en Wijsbegeerte van zijne geſteltenisſe niet uit* (†). Hij leefde welte vrede van een gering Inkomen en werkzaam Beroep als Kerkleeraar te *Crasſy*, in het gebergte, 't welk *Pays de Vaud* van *Burgondie* ſcheidt. In de eenzaamheid van een afgelegen Dorp gaf hij eene uitmuntende en zelfs geleerde opvoeding aan zijne eenige Dochter. Zij overtrof zijne hope, door hare vorderingen in wetenſchappen en taalkennis. Ter gelegenheid van hare korte bezoeken bij een en ander Bloedverwant te *Lauſanne*, was het vernuft, de ſchoonheid en geleerdheid van Mejuffrouw CURCHORD het voorwerp van algemeene toejuiching.

Het berigt van zulk eene zeldzaamheid wekte mijne nieuwsgierigheid op. Ik zag haar — en ik beminde haar. Ik vond haar geleerd zonder gemaaktheid, levendig en aardig in de zamenleving, zuiver van gevoelens, en fraai van zeden. Mijne eerſte ſchielijk opwellende aandoening werd verſterkt door den omgang en eene nadere kennismaking. Zij vergunde mij ten huize haars Vaders een en andermaal een bezoek af te leggen. Ik bragt daar eenige

(*) GIBBON is nimmer gehuwd geweest. Dat hij verder voor verliefdheid vatbaar ware, blijkt uit zijne ontmoeting bij Mevrouw DE CROUZAS. Zie *Vaderl. Letteroeff.* 1804. IIde D. bl. 383.

(†) Zoodanig een trek, mag men aanmerken, is de ingeving niet van den geest der Gematigdheid, of van ware Wijsbegeerte.

Digitized by Google

ge gelukkige dagen door in het gebergte van *Burgondie*, en hare Ouders gaven mij hoop op eene nadere verbindtenis. In eene ſtille verblijfplaatſe bleef de vrolijke luchthartigheid der jeugd in haren maagdelijken boezem niet onaangedaan. Zij luisterde naar de ſtem van waarheid en van drift, en ik mogt hope koesteren, dat ik eenigen indruk gemaakt had op een deugdzaam hart.

In *Craſſy* en te *Lauſanne* vierde ik bot aan mijnen droom van gelukzaligheid. Maar, bij mijne wederkomst in *Engeland*, ontdekte ik welhaast, dat mijn Vader geenszins het oor wilde leenen aan den voorſlag van deze vreemde Echtverbindtenis; en zonder diens toeſtemming was ik niet in ſtaat dit Huwelijksplan voort te zetten. Na een moeijelijken tweeſtrijd onderwierp ik mij aan mijn lot. Ik zuchtte als Minnaar, doch gehoorzaamde als Zoon.

De wond mijns harte werd allengskens genezen door tijd, afwezigheid, en de werkzaamheden eener nieuwe leefwijze. Mijne genezing werd beſpoedigd, door in het zekere te vernemen, dat Mejuffrouw CURCHORD vrolijk en opgeruimd bleef; en mijne Liefde veranderde in hoogachting en vriendſchap. — Korten tijd daarna overleed de Leeraar van *Craſſy*. Zijn inkomen hield met zijn leven op. Zijne Dochter vertrok naar *Geneve*, en won ſchaars den kost voor zich en hare Moeder: dan, in dezen vernederden ſtaat bleef hare eere onbevlekt, en haar gedrag geheel onberispelijk.

Een rijk Bankier van *Parijs*, een Burger van *Geneve*, had het geluk en het verſtand van dien onwaardeerbaren ſchat te ontdekken en in bezit te krijgen. In de Hoofdſtad van ſmaak en weelde bood zij zoo overwinnenden weerſtand aan de verzoekingen des rijkdoms, als zij de hardigheden der behoefte verdragen had. — Het verſtand haars Echtgenoots heeft hem tot een der in 't oog loopendſte ſtanden in *Europa* verheven. In elken lotwisſel van voorſpoed en ongenade heeft hij mogen rusten op den boezem eener getrouwe Vriendinne. Mejuffrouw CURCHORD is thans de Echtgenoote van den Heere NECKER, den Staatsdienaar en misſchien den Wetgever van de *Franſche* Monarchie.

* * *

— Door de Vriendſchap van Mr. (thans Lord) ELIOT, die mijne oudſte Nicht trouwde, was ik gekozen voor het vlek van *Leskeard*. Ik nam zitting, bij den aanvang der hoog-

Digitized by Google

hoogloopende geſchillen tuſſchen *Groot-Brittanje* en *Amerika*, en onderſchraagde met eene opregte ſtem de regten, ſchoon misſchien niet de belangen, van het Moederland. Na eene vlottende bedriegelijke hope, veroordeelde de voorzigtigheid mij, te berusten in den nederigen ſtaat van een ſtommen. Door de natuur en door mijne opvoeding vond ik mij niet gewapend met onverſchrokke kracht van ziel of ſtem.

Vincendum ſtrepitus & natum rebus agendis.

Mijne ſchroomvalligheid werd door hoogmoed onderſchraagd, en zelfs het welſlagen van mijne pen ontnam mij den moed om de proef van mijne ſtem te nemen. Maar ik woonde de geſchilvoeringen bij van eene vrije zamenkomst. Ik luisterde naar den aanval en de verdediging van welſprekendheid en rede. Ik had een regt inzigt in de karakters, oogmerken en driften der voornaamſte Mannen van dien tijd. De zaak des Rijksbeſtuurs werd met veel bekwaamheids verdedigd door Lord NORTH, een Staatsman van onbevlekte eerlijkheid en volkomen meester in het twistredenen; hij kon met even dezelfde behendigheid de wapenen der redeneerkunde als die van het belagchelijke bezigen. Hij zat in den Raad der Schatkamer tuſſchen zijn' Procureur- en Solliciteur-Generaal, de twee pilaren van de Wet en den Staat, *magis pares quam ſimiles*; en de Minister mogt zich een ſlaapje veroorloven, wanneer hij onderſchraagd werd door de grootſche deftigheid van THURLOW en de afgerigte welſprekendheid van WEDDERBURNE.— Van den anderen kant in het Huis werd eene vurige en ſterke tegenkanting ondersteund door de levendige voordragt van BARRÉ, de ſchrandere wetgeleerdheid van DUNNING, de rijke en wijsgeerige verbeelding van BURKE, en de betoogende kracht van FOX, die, in het leiden van eene Partij, zich bekwaam toont om een Rijk te beſturen. — Door zoodanige Mannen wordt elk bedrijf van Vrede en Oorlog, elk beginſel van Regtvaardigheid en Staatkunde, elk geſchil over Gezag en Vrijheid aangevallen en verdedigd; en het onderwerp van dien twist was de Vereeniging of Afſcheiding van *Groot-Brittanje* en *Amerika*. — De acht Zittingen, welke ik in het Parlement bijwoonde, waren voor mij eene leerſchool van Burgerlijke Voorzigtigheid, de eerſte en wezenlijkſte deugd van een' Geſchiedſchrijver.

Digitized by Google

Van Staatszaken: (dus ſchrijft hij in eenen Brieve, 1785, 21 van Lentemaand) ik was nimmer een zeer warm *Patriot*, en van dag tot dag word ik meer en meer een *Wereldburger*. Het dingen en woelen om Gezag en Voordeel, te *Westminſter* of te *St. James*, en de namen van PITT en FOX, worden voor mij min belangrijk, dan die van CESAR en POMPEJUS. Gij zijt geen groot vriend van den jongen Staatsdienaar; maar hij ſtaat hoog te boek op 't Vasteland, zoo als het nog ſchijnt; en gij zult moeten erkennen, dat de fraaiheid van zijn karakter, zijne welſprekendheid, zijn onvermoeid vlijtbetoon in het afhandelen van zaken, en zelfs zijne jeugdige jaren, althans de ondoorzigtigen te zijnen voordeele moeten innemen. Over de verdienſten of wanverdienſten zijns beſtuurs kan ik mij niet uitlaten; maar ik ontdek, uit de klagten van ſommige daar bij belang hebbende Perſonen, dat zijne wederſtandbiedingen aan den ſluikhandel in Thee reeds de *Oost-Indiſche* Maatſchappijen van *Antwerpen* en *Zweden* bedorven hebben, en dat zelfs de *Hollanders* het naauwelijks der moeite waardig zullen vinden, eenige Schepen naar *China* te zenden.

Op eene andere plaats meldt GIBBON, in Herfstmaand 1788. — Mr. FOX heeft, op zijne reize door *Zwitſerland*, mij twee dagen met een openhartig bezoek vereerd. Hij ſchijnt het geluk van mijnen levensſtand te voelen en zelfs te benijden; terwijl ik in hem de talenten van eenen uitſtekenden man bewonderde, daar hij in zijn aantrekkelijk karakter de zachtheid en eenvoudigheid van een kind vereenigt. Misſchien was geen mensch vrijer van eenige ſmette van kwaadwilligheid, trotschheid of valschheid (*).

(*) Van GIBBON's Staatkundige begrippen kan men zich mogelijk eenig denkbeeld vormen uit eene Anecdote, welke, eenige jaren geleden, aan het licht kwam, bij de verkooping der Boekerije eens beroemden Raadsheers, die in het eerſte Deel van Mr. GIBBON's Historie het volgende had opgeteekend, toen hij den post, den Handel en de Plantaadjen betreffende, aanvaard had, in 1779. — „ De Schrijver van „ dit Boek verklaarde, bij de overlevering van het ant„ woord der *Spanjaarden*, bij BROOKS openlijk: *Dat er geene* „ *behoudenis voor dit Land was, indien men geene zes* „ *Hoofden van den Kabinets-raad deed rollen, en als voorbeel*„ *den op de tafels in het Parlement bragt.* En in minder dan „ veertien dagen nam hij zitting in dien zelfden Kabinets„ raad.

„ raad. — C. J. FOX." — Om deze Anecdote, met een daar op paſsend Vers vergezeld, gold dit Boek 24 Ponden Sterlings.

Zie hier het gansch ſtekelig Versje.

King George in a fright
Lest Gibbon ſhould write
The Story of Britains Disgrace,
Thought no means more ſure,
His pen to ſecure,
Than to give the Historian a place.

But his caution is vain;
'T is the curſe of his Reign
That his projects ſhould never ſucceed;
Though he write not a line,
Yet a cauſe of Decline
In the Author's exemple we read.

His Book well deſcribes
How corruption and bribes
Overthrew the great Empire of Rome,
And his writings declare
A degeneration there
Which his conduct exhibits at home.

't Welk hier op nederkomt:

Koning George, vreezende dat Gibbon de Geſchiedenis van Brittanjes Val zou ſchrijven, dacht geen gewiſſer middel, om zich van diens pen te verzekeren, dan aan den Geſchiedſchrijver een' post te geven. Maar zijne voorzorg is vergeefs; het is de vloek zijner Regering, dat zijne ontwerpen nimmer ſlagen; ſchoon hij geen enkelen regel ſchrijve, kunnen wij nogtans de oorzaak van den Val in 's Schrijvers voorbeeld lezen. Zijn Boek beſchrijft te regt, hoe omkoopen en ſtreken het groote Rijk van Rome omverre wierpen, en zijn ſchrijven toont eene verbastering alldaar, welke zijn gedrag t'huis bewijst.

DE VESUVIUS.

Iedereen ſpreekt van den *Veſuvius*; eene menigte nieuwsgierigen heeft dien bezocht, een groot getal reisbeſchrijvers daarvan eene beſchrijving gegeven; en, on-

Digitized by Google

danks alle deze narigten, bezitten de zulken, die dezen vermaarden berg niet gezien hebben, er slechts een onvolledig denkbeeld van. Niet genoeg is het zelfs, dien Volkaan bezocht te hebben om hem te kennen; en dikmaals zal het gebeuren, dat twee reizigers, die hem hebben waargenomen, over en weder hunne waarnemingen mededeelende, elkander niet zullen verstaan. Niets loopt meer uiteen, niets is tegenstrijdiger, dan de onderscheidene berigten aangaande den *Vesuvius*; en de zwarigheid, om dezelve overeen te brengen, wordt nog grooter, wanneer men den hedendaagschen *Vesuvius* vergelijkt met dien de Ouden hebben beschreven.

Het kwam mij belangrijk voor, de onderscheidene berigten in één oogpunt zamen te voegen, die ons aangaande dezen Volkaan zijn nagelaten, en de oorzaak van derzelver schijnbare tegenstrijdigheden te verklaren. Een artikel in een Maandschrift is inderdaad een eng bestek voor zulk een tafereel; doch mijn oogmerk is niet zoo zeer te beschrijven, als de beschrijvingen overeen te brengen. Eerst zal ik dezelve kortelijk vermelden; vervolgens zal ik, over hetgene zij duisters en tegenstrijdigs bevatten, licht trachten te verspreiden.

Vraag vele reizigers, die van *Napels* terugkeeren, en ondervraag hen over de gedaante van den *Vesuvius*; de een zal u zeggen, dat deze Volkaan een geknotte kegel is, welks top, in de gedaante van een beker uitgehold, rook en somtijds vlammen braakt: gij zult u derhalve een kegelachtigen berg verbeelden, en niets meer. Een ander reiziger zal u verzekeren, dat de *Vesuvius* twee zeer onderscheidene toppen heeft, even als de *Parnassus*; dat de noordelijke top *Somma* heet, en de andere de eigenlijk genoemde *Vesuvius* is, doch dat beiden te zamen slechts éénen berg uitmaken, op éénen grondslag rustende. De derde reiziger zal u zeggen, dat de eersten verkeerd gezien hebben; dat deze Volkaan inderdaad drie toppen heeft, nagenoeg van gelijke hoogte, en dat de derde top *Ottaïano* heet. Een vierde reiziger, eindelijk, zal nog vele andere toppen gezien hebben, zonder dien van de *Heremitagie*, de *Viuli's* en de bergjes (*Montagnoles*) mede te tellen, zijnde andere kleine kegels, hier en daar aan den voet van den *Vesuvius* verspreid.

Raadpleegt gij vervolgens andere berigten, het eene zal u dezen Volkaan aanwijzen als eene verzameling van asch, puimsteenen en lava's, zwartachtig van kleur, van alle groei-

Digitized by Google

groeijende zelfſtandigheid ontbloot, en niets anders dan het beeld des doods en der verwoestinge vertoonende. Een ander zal van de ſchoone wijnſtokken van den *Veſuvius* gewagen, die den *Griekſchen wijn* en de *lachryma Chriſti* voortbrengen, van zijne lusthuizen, tuinen, en bronnen van koel en helder water. Deze zal de gevaren van zijne nabuurſchap ſchilderen (*), zoodat u de lust verga, om dien te naderen; gene zal eene optelling doen van de ſteden en dorpen, aan den voet diens Volkaans gelegen, en zal *St. Jan*, *Portici*, *Reſina*, den *Griekſchen* Toren, den Toren der *Annonciade*, *St. Angelo*, *Bosco-trecaſe*, *Ottaiano*, en vele andere noemen, allen even zeer blootgeſteld om door de lava's verbrand, of door eene uitbarſting verzwolgen te worden.

Spreek met hen over den krater, nog minder zullen hunne beſchrijvingen naar elkander gelijken. De een ſnoeft van zijnen moed, om in dezen ſchrikwekkenden krater neder te dalen, en verzekert, dat hij tot aan den mond is gekomen, waaruit de vlammen en de brandende ſtoffen voortkwamen. Een ander zal de mogelijkheid ontkennen van daarin te kunnen nederdalen, en zal den eerſten van eene belagchelijke ſnorkerij beſchuldigen. Een derde, om de twee voorgaanden overeen te brengen, zal u leeren, dat er twee kraters zijn; dat de eerſte, welken men bij de komst aan den top des Volkaans ontmoet, den *ouden krater* heet, en dat men in denzelven kan afdalen; doch dat de andere, die in het middelpunt des eerſten ligt, den *mond* heet, en dat hij ongenaakbaar is, als zijnde van een' kleinen kegelachtigen en hollen berg omgeven, dien men moet beklimmen, om de opening des afgronds te aanſchouwen. Thans volgt een vierde waarnemer, die zegt: „ Die kleine berg „ is eene loutere herſenſchim; tienmalen ben ik op den *Veſu*„ *vius* geweest; ik heb den krater doorloopen; nooit heb „ ik er een kleinen berg gezien, maar wel een wrong „ van eenige voeten, die den mond des Vuurbergs, als 't „ ware, kroonde." — „ De berg is er," roept een ander reiziger; „ ik heb dien gemeten; hij verheft zich 180 „ voeten boven de buitenranden des kraters; zelfs van „ de kaai van *Napels* is hij zeer zigtbaar."

Ver-

(*) Een opſchrift, aan den grooten weg geplaatst, aan den voet van den *Veſuvius*, begint met deze ſchrikwekkende woorden: *Fugite, poſteri, veſtra res agitur!*

Digitized by Google

Verlangt gij nu vervolgens eenige narigten omtrent de Lava, omtrent de plaats, uit welke zij voortkomt, derzelver uitgebreidheid, hoeveelheid en snelheid? Sommigen antwoorden u: „ Het is een vloed van brandende „ aarde en steenen en in eenen staat van smelting, die „ snellijk uit den berg voortkomt, en zich in de zee „ werpt, na alles, wat hij op zijnen weg ontmoet, „ verslonden te hebben." — „ Niets is valscher," zullen anderen u zeggen: „ deze stoffen zijn niet in eenen „ staat van smelting, omdat zij aanmerkelijke oneffenheden en uitstekende punten aan het oog vertoonen; het „ zijn rotsklompen, vermengd onder zandstroomen, door „ het vuur gloeijende geworden. Alle deze gloeijende „ rotsen zijn zeer zeker vaste ligchamen, naardien zij „ hoeken en punten hebben, 10, 12 en 15 voeten hoog. „ Het gedruisch, daarenboven, welk zij maken, door in „ haren voortgang tegen elkander te stooten, bewijst genoeg dat zij niet vloeibaar zijn; en, 't geen ten verderen bewijze van hare vastheid dient, is, dat de „ zwaarste ligchamen op hare oppervlakte blijven hangen, „ en niet zinken." Wat aangaat de bron, welke dit Phlegeton uitbraakt, sommigen plaatsen dezelve in den krater zelven, aan den top des Volkaans; terwijl anderen zullen beweren, dat de Lava altijd voortkomt uit de zijde, en somtijds zelfs uit den voet des bergs.

Niet minder verschillen de berigten omtrent de uitgebreidheid der Lava: sommige reizigers zullen dezelve vergelijken bij eene kleine rivier; terwijl anderen haar de breedte van twee mijlen, en eene lengte, driemaal zoo groot, geven. Deze eigent haar eene schrikwekkende snelheid toe; zij verzwelgt steden, voordat de inwoners den tijd gehad hebben om den dood te ontwijken; gene houdt staande, dat haar loop zeer traag is, dat zij veeleer langs den grond kruipt dan stroomt, en dat zij dikmaals vier of vijf dagen noodig heeft gehad, om eene uitgestrektheid van drieduizend *Toises* (halve Roeden) te doorloopen.

Laat ons thans de oude Schrijvers raadplegen, die van den *Vesuvius* gesproken hebben, en zien, of hunne schriften de tegenstrijdigheden der hedendaagsche kunnen verklaren.

De Geschiedenis bepaalt de eerste uitbarsting van den *Vesuvius* op het jaar 852 na de bouwing van *Rome*, het 79ste na CHRISTUS, het 1ste der regeringe van TITUS, op den 1 November op den middag; volgens sommigen 24 Augus-

Digitized by Google

gustus van dat zelfde jaar. Van alle de Schrijvers, die er van gesproken hebben, is EUSEBIUS de eenige, welke deze uitbarsting stelt in het jaar 80 der Christelijke jaartellinge: doch dit gevoelen kan men wederlegd vinden door NAIN DE TILLEMONT, in zijne vierde aanteekening op TITUS. Elk weet, dat PLINIUS, die te dien tijde het bevel voerde over de Vloot te *Misene*, den *Vesuvius* naderde, om de oorzaak des brands op te sporen, die zich op den berg openbaarde, en dat die nieuwsgierigheid hem het leven kostte. Ook is het bekend, dat door deze uitbarsting de vier steden, *Herculanum*, *Retina*, *Stabia* en *Pompeji*, verwoest, of liever onder een aschstroom begraven werden. — Het schijnt derhalve bewezen te zijn, dat de *Vesuvius* niet vroeger dan in het eerste jaar van TITUS een brandende berg is geworden.

Laat ons evenwel zien, of dit gevoelen zoo zeker zij, als het geloof vindt. DIODORUS *van Sicilie*, die onder AUGUSTUS schreef, meer dan zestig jaren vóór de uitbarsting, welke voor de eerste wordt gehouden, geeft de volgende beschrijving van den *Vesuvius*: „ Het Phlegreische veld wordt dus genoemd naar eenen heuvel, „ die, even als de *Sicilische Ætna*, *eene groote menigte* „ *vuur* uitbraakte; thans wordt hij *Vesuvius* genoemd, „ vele blijken der *aloude ontbrandinge* behoudende."

Onder de regering van AUGUSTUS werd, derhalve, de *Vesuvius* reeds voor een Volkaan of brandenden berg gehouden, omdat hij van ouds veel vuur had uitgeworpen, en dat hij de overblijffels eener aloude ontbrandinge behield.

STRABO, die omtrent het einde der regeringe van AUGUSTUS en onder TIBERIUS schreef, van *Stabia* en *Herculanum* sprekende, zegt: „ Boven deze plaatsen „ ligt de *Vesuvius*, een berg, van best land omringd, „ *zonder top*, voor een groot gedeelte *vlak*, geheel „ dor, van een aschachtig aanzien — zoo dat men „ zoude kunnen gissen, dat die plekken *eertijds ge-* „ *brand hebben*." Al wederom komt hier de *Vesuvius* voor als een brandende berg, eene halve eeuw vóór de regering van TITUS; en deze plaats van STRABO geeft aanleiding tot eene tweede zwarigheid: want, in stede van een berg met drie of vier toppen, vertoont zij den *Vesuvius* als voor het grootste gedeelte vlak of effen, *zonder top*.

FLORUS, die voor een tijdgenoot van Keizer ADRIANUS wordt gehouden, gewaagt van den *Vesuvius* in den oorlog van SPARTACUS. Hij verhaalt, dat deze zwaardvech-

Digitized by Google

vechter, die tegen de *Romeinſche* legers durſte optrekken, de wijk had genomen op den *Veſuvius*, als in eene verſchanſing, alwaar hij door CLODIUS werd belegerd; en dat hij, zijne ſoldaten tot in het diepſte van den krater hebbende doen afdalen, door onderaardſche gangen ontvlugtte, de *Romeinen* onvoorziens aantaſte, en hunne legerplaats plonderde. Niets levert de tegenwoordige ſtaat van den *Veſuvius*, hetwelk over deze plaats van FLORUS ſicht kan verſpreiden.

DIO CASSIUS, die zijne Geſchiedenis ſchreef van het jaar 204 tot het jaar 229 onzer jaartellinge, dat wil zeggen, honderdvijfentwintig jaren na den dood van PLINIUS, beſchrijft den toeſtand van den *Veſuvius*, na de uitbarſtingen van de jaren 79 en 203, de twee eerſte, die bij de Hiſtorieſchrijvers vermeld worden. In dezen zin ſchrijft hij: „ Deze berg heeft over de zee het uitzigt op „ *Napels*, en bezit zeer groote vuurbronnen; doch eer„ tijds was hij aan alle kanten even hoog, maar toen is „ uit deszelfs midden vuur voortgekomen. — *De toppen*, „ die rondom liggen, hebben nog de *oude* hoogte. — „ Zoodat de geheele berg de gedaante heeft van een „ Amphitheater."

Mijn beſtek gebiedt mij, deze aanhaling merkelijk te bekorten; doch de weinige woorden, welke ik heb overgeſchreven, zijn genoeg ter aanduidinge van een verbazend groot onderſcheid tuſſchen den *Veſuvius* van STRABO, en dien, waarvan DIO CASSIUS ſpreekt. De eerſte vertoont dien als een vlakke berg en zonder top; de tweede ſpreekt van *toppen* en *hoogten*; hetwelk aanleiding zoude geven tot de onderſtelling van eene groote verandering, door twee uitbarſtingen gewrocht, in het tijdverloop van twee eeuwen. Het *Griekſche* woord, door DIO gebruikt, κορυφαι, beantwoordt aan ons *toppen* of *hoogten*. Wat aangaat de uitdrukking, *de oude hoogte*, dezelve is onverklaarbaar: want indien deze toppen hunne oude hoogte behielden, moeten zij reeds ten tijde van STRABO en DIODORUS aanwezig geweest zijn.

Ik zoude geen einde vinden, indien ik alle de tegenſtrijdigheden der Schrijveren te dezen aanzien wilde vermelden. POLYBIUS, LUCRETIUS, DIONYSIUS *van Halicarnaſſus*, PLINIUS *de Oude*, PLINIUS *de Jonge*, SENECA, PLUTARCHUS, VITRUVIUS en SUETONIUS, van dezen Vuurberg ſprekende, ſchijnen zoo vele onderſcheidene bergen te hebben beſchreven.

Tot

Digitized by Google

Tot hiertoe deed ik verslag van de tegenstrijdigheden in de onderscheidene beschrijvingen van den *Vesuvius*; thans moet ik dezelve trachten overeen te brengen.

(*Men verwachte zulks in het eerstvolgend No.*)

HET GESCHRIFT VOOR MIJNEN VADER.

(*Vervolg en slot van bl.* 520.)

Ik trad in de ruïnen, en bevond mij aan de deur van het vertrek; eer ik dezelve opende, berigtte ik de gevangenen, dat het de vriend van den kleinen AUGUSTUS (zoo heette het kind) was, die haar verzocht te spreken. Na veel aarzelens, na mij te hebben doen herhalen, dat ik alleen was en geen vijandelijk oogmerk had, hoorde ik een groot gedruisch; ik begreep, dat de ongelukkigen, zich op mijn woord niet durvende verlaten, het bed, de tafel en verdere meubelen, die in de kamer waren, tegen de deur, die naar binnen open ging, gesleept hadden: een zwak redmiddel, dat op zijn meest haar eenige oogenblikken konde beveiligen. Het gedruisch hield op, en ik trad binnen. ô Mijn Vader! welk een schouwspel! De beide vrouwen geknield, elk een mes in de hand! In onze opschudding had men de messen op de tafel laten liggen; elk had er een van genomen, en zij schenen vastberaden, om, bij de geringste onderneming, zich van het leven te berooven. Het kind lag op het bed te slapen, en de gerustheid van zijnen slaap, de blozende kleur zijner wangen, leverden het zonderlingst kontrast met de benaauwheid en doodbleeke kleur zijner moeder en tante. Met angst zagen zij mij aan, en ziende dat ik alleen was, schenen zij zich eenigzins gerust te stellen. „Waarom „zijt gij hier teruggekomen?" vroeg mij JULIA: „indien het met een kwaad oogmerk zij, vang dan aan met „dit kind te dooden; ik heb er den moed niet toe, „en, besloten hebbende te sterven, wil ik liever dat het „insgelijks sterve, dan dat het bij u blijve." Dit zeggende, vertoonden alle hare trekken het beeld eener verbijsteringe en droefheid, welke ik niet kan beschrijven. „Ik „ben wel ongelukkig en genoeg gestraft," zeide ik, „dat ik „u niet eenig vertrouwen heb kunnen inboezemen. Niet ver„geefs zal uw kind mij *zijn' vriend* genoemd hebben; ik „ben gekomen om u te redden en u aan uwen echtgenoot „terug te geven; er is geen oogenblik te verliezen." Met be-

Digitized by Google

bekommernis zagen zij mij aan, als voor eenigen strik beducht zijnde. „ Verlaat u op mij," zeide ik haar nog eens: „ ik ben geen snoodaard of bedrieger." — „ En evenwel zijt „ gij hun opperhoofd?" voerde mij JULIA te gemoet. CLARA zag mij bestendig aan: „ Uw gelaat stek mij gerust," zeide zij: „ zoo verbazend sterk gelijkt gij naar iemand, van wien „ ik veel hield, dat ik overhel om te gelooven.... Maar „ neen! dat is niet mogelijk; het opperhoofd der struikroo„ veren kan FREDERIK BUCHMAN niet zijn... Bij dien naam „ hebben zij u niet genoemd."

„ Ik weet niet, wat gij zeggen wilt," antwoordde ik haar, mijne verlegenheid zoekende te verbergen, „ noch van wien „ gij spreekt. Maar wij verspillen een' dierbaren tijd. Komt, „ gaan wij; nog weinige uren, en ik zal u niet meer kun„ nen redden."

JULIA vatte haar kind in hare armen, en wikkelde het in hare kleederen. Intusschen schreef ik aan ORLANDO deze weinige regels, welke ik op de tafel liet liggen:

„ Ik vervoer de gevangenen; eene misdaad en eene kna„ ging te meer bespaar ik hierdoor aan den dapperen ORLAN„ DO. Morgen (ik heb er op gezworen) zal hij mij weder„ zien, en mij kunnen bedanken of straffen."

Mijne twee gezellinnen deed ik door een verborgenen uitgang, welke aan ERNEST en mij alleen bekend was, buiten de puinen gaan; onlangs hadden wij dien ontdekt, en tot nog toe had ik aan ORLANDO dien uitgang niet gewezen. Ik vreesde, dat de uitgeputte krachten der twee vrouwen niet zouden toelaten, nogmaals dien langen togt te voet af te leggen, welken zij reeds met zoo veel moeite gedaan hadden; en een rijtuig had ik niet durven inspannen, welks gedruisch ons zoude verraden hebben. Maar wat al vermag de vrees en de hoop niet? Zij stelden mij gerust, en begaven zich met moed op weg. Ik had een man medegenomen, op welken ik mij konde verlaten, die mij voor knecht diende; gewillig gaven zij het kind aan hem over, en leunden op mijne armen. JULIA had hare gerustheid en vertrouwen hernomen; zij betuigde mij hare dankbaarheid, en hare blijdschap over haar kort aanstaande wederzien van een aangebedenen echtgenoot; ik nam er het levendigst deel in, zonder evenwel daarom mijnen waarden ERNEST te vergeten. In de herberg gekomen, uit welke zij vervoerd waren, en die niet meer dan twee of drie mijlen van het vlek stond, alwaar JULIA's echtgenoot in bezetting lag, en waarheen men ERNEST moest gebragt hebben, stelde ik voor, dat JULIA alleen derwaarts zoude gaan met mijnen knecht, en zoo vele lieden, als zij uit het dorp zoude verkiezen om haar te verzellen, en dat zij haar zoontje en hare zuster als gijzelaars voor ERNEST bij mij zoude laten: nadat zij mijns vriends ontslag zoude bewerkt heb-

Digitized by Google

hebben, zoude deze in de herberg bij mij komen, en ik mijne gevangenen aan deszelfs gids overgeven.

Meer dan eene reden had ik voor dezen maatregel, op welken ik ſterk aandrong, ondanks JULIA's ſmeekingen, haar niet van haren zoon en hare zuster te ſcheiden, maar zich nevens dezelve naar haar' man te mogen begeven, die in het eigen oogenblik mij mijnen vriend zoude terugzenden: „ of „ liever," voegde zij er met vuur nevens, „ beiden zult „ gij bij ons blijven; uwe verſchrikkelijke boschwoning zult „ gij verlaten; gij zijt waardig, Mijnheer WILHELM, een fat„ ſoenlijk man te worden!" ô Hoe zeer was ik ſchier ten halve overgehaald! Maar bij eede had ik mij verbonden, tot ORLANDO te zullen terugkeeren, en maar al te zeker was ik bovendien, dat, indien ik niet wederkwam, hij mijne ontvlugting en het vervoeren van CLARA op u zoude verhalen. Ik wederſtond dan hare roerende ſmeekingen, en zie hier nog mijne verdere redenen. Indien ik zelf met haar ging, liep ik het dubbele gevaar, of als FREDERIK BUCHMAN herkend, of als WILHELM RÂCHER in verzekering genomen, en nevens ERNEST te zullen vastgehouden worden; daarentegen hield ik mij verzekerd, dat de officier mij hem voor zijn zoontje en zijne ſchoonzuster zoude uitleveren; en het vervolg toonde, dat ik mij niet bedrogen had. Daarenboven wenſchte ik, eenige uren bij CLARA alleen te zijn; hierom drong ik op JULIA's vertrek, en zij moest er wel in berusten. Ik bezorgde haar eene postchais, in welke ERNEST moest terugkomen; duizendmaal omhelsde zij haren zoon, zette hem op haar zusters knieën, en konde er zich niet van afſcheuren; met eenig geweld moest ik haar in het rijtuig brengen, en ik keerde terug bij CLARA. „ Zult gij mij niet alleen laten?" vroeg zij; „ dit kind en ik hebben rust noodig." Het jongsken ſliep op eene ſopha, waarop CLARA zat; ik ging naast haar zitten. „ Waarom zendt gij mij weg, CLARA? Gij zeide, dat „ ik naar iemand gelijk, dien gij beminde; naar FREDERIK „ BUCHMAN: is 't niet zoo?" Ik weet niet, of mijn uitzigo, of mijne meer verzachte ſtem, mij verried; zij gaf een gil: „ God! mijn God!" riep zij, „ hij is het; zeker is hij het! „ Gij zijt FREDERIK BUCHMAN.... ô Mijne arme PAULINA! „ Zie daar dan den jongeling, dien gij zoo teeder hebt be„ mind, en die u het leven kost, een opperhoofd van roo„ vers geworden!"...

In eene ſoort van verbijzelende wanhoop viel ik voor hare voeten neder, en konde eenige oogenblikken geen woord uiten. „ CLARA," riep ik eindelijk, „ heb medelijden met „ hem, dien gij eertijds uw' vriend noemde, en die u heeft „ getoond, dat hij het niet vergeten heeft. Doe verwijtin„ gen aan den misdadigen PRIJS; ſpreek tot hem van zijne „ altijd aangebedene PAULINA. Ik kost haar het leven, zegt gij?

„ Her-

„ Herhaal het nog eens, en dat ik van ſchaamte en droef-
„ heid voor uwe voeten ſterve!"

CLARA was zeer aangedaan; in het eerſte oogenblik had zij mij teruggeſtooten; maar ik was haar redder, en zoo ongelukkig! Dankbaarheid en medelijden kregen de overhand; zij ſtortte een vloed van tranen; zij reikte mij de hand om mij op te heffen, en deed mij naast haar nederzitten. „ Rampzalige FRITS!" zoo ſprak zij: „ voor altijd hebben
„ wij haar verloren! Zij leeft nog, maar zij is niets anders
„ dan eene ſchim, die van het eene uur tot het andere ver-
„ dwijnt; misſchien is in het oogenblik, waarin ik tot u
„ ſpreek, hare ziel reeds opgevaren naar haar ware Vader-
„ land. Veertien dagen geleden verliet ik haar; haar arts
„ had haar opgegeven; zij nam voor eeuwig afſcheid van
„ mij, en verlangde te ſterven. *Wat doe ik langer in eene*
„ *wereld*," zeide zij, „ *waarin* FRITS *mij verlaten heeft,*
„ *waarin hij mij ongetrouw geweest is?* En ik beken u, Mijn-
„ heer," vervolgde CLARA op een' ſtrengen toon, „ die-
„ gene van alle uwe afdwalingen, welke ik u het minst ver-
„ geef, is de heimelijke minnehandel met LOUIZA WERNER.
„ Gij! gij! De minnaar, de echtgenoot van PAULINA! Neen,
„ dit is al te hatelijk!"

U, mijn Vader, zoo wel als de HALDERS, indien zij dit Geſchrift lezen, beſpaar ik het vervolg van een verhaal, welk uw hart zoude verſcheuren. Ik heb alles vernomen, hetgene mijne engelachtige PAULINA geleden en verzwegen had; en gewisſelijk werd zij wel gewroken! Mijne wanhoop kende geene palen; misſchien om mij tot bedaren te brengen, zeide CLARA, dat zij zich welligt te veel ontrust had, en dat er op PAULINA's jaren nog redden aan was. Thans ſloeg ik tot een ander uiterſte over; ik zag haar aan het leven en aan hare ouders teruggegeven. „ Ik durf mij niet meer vermeten," zeide ik, „ om haar weder te zien; maar laat haar ten minſte we-
„ ten, dat ik haar nooit ongetrouw was; en indien mijn ijs-
„ ſelijk lot haar bekend zij, laat haar dan ook weten, hoe
„ ik door de hoop, om haar uit het gevaar te redden, ver-
„ voerd werd, opdat ik niet ten minſte PAULINA's haat en
„ verachting met mij ten grave voere." CLARA beloofde het mij, en te liever, omdat zij zichzelve beſchuldigde, mijnen gewaanden minnehandel met LOUIZA WERNER haar verhaald te hebben. Door den ſchijn en mijne veroordeeling bedrogen, had zij mij voor ſchuldig gehouden, en hare vriendin van mij willen verwijderen. „ Dit is mij niet gelukt," zeide zij tot mij, „ en meer dan eens heb ik mijzelve dien
„ onbeſcheiden ijver verweten, die haar misſchien ten grave
„ heeft geſleept." — Wij ſchreiden nog, toen de postchais terugkwam; ERNEST zat er in, en lag welhaast in mijne armen; hij bragt mij dit briefje van JULIA's echtgenoot:
„ Misſchien misdoe ik tegen mijne pligten als burger en
„ of-

Digitized by Google

„ officier, door THOM LEIDER te ontslaan, en mij niet van „ WILHELM RÄCHER te verzekeren; maar ik vervul die van „ echtgenoot en vader, die mij nog heiliger zijn, door mij„ ne dankbaarheid te betoonen aan den redder van mijne „ vrouw, mijnen zoon en mijne zuster. Ik zend hem zijnen „ vriend terug. Mogten beiden in het toekomende een beter „ gebruik van hunne vrijheid, van hun leven, van hunnen „ moed maken, en van de deugden, door welke zij elken „ anderen levensstand zouden kunnen vereeren!"

ERNEST werd verzeld van eenen onderofficier, aan wien ik CLARA en het kind uitleverde; de eerste zwoer mij, dien zelfden avond aan PAULINA te schrijven en een volstrekt stilzwijgen te bewaren, en wij scheidden van elkander. In het eigen oogenblik vertrok ik met ERNEST, wien ik mijn ontwerp mededeelde; ik wilde eenen omweg van eenige mijlen maken, door *Waldorf* reizen, trachten mijne PAULINA weder te zien, en mij te verdedigen, of althans iets wegens haar te vernemen. Zeer snel reisden wij; aan snelle togten waren wij door ons beroep gewoon geworden; wij trokken het bosch om, en kwamen 's avonds ten negen ure te *Waldorf*. Reeds van verre scheen ons een helder licht in het oog, hetwelk van de zijde der kerk en der pastorij scheen te komen; het deed mijn hart kloppen. „God!" zeide ik tot mijnen vriend: „zou de wreede ORLANDO zich „ reeds gewroken hebben?" en de vrees verhaastte onze schreden. Nader komende, veranderde die vrees van natuur, en werd nog grooter; het was geen brand, maar eene lijkstaatsie; het was .... ó God! die van mijne PAULINA! Ik zag .... Hemel! welk een tooneel der smarte! hare lijkbaar, voorafgegaan en gevolgd van fakkels, gedragen van acht jonge meisjes, in het wit gekleed. Dezelve was bekranst met bloemen, treffend zinnebeeld van haren maagdom. Haar vader, dien ik zoo dikmaals den mijnen noemde, had den voorgang; zijne grijze haren golfden langs zijne schouders; zijn geheele gelaat was onder eenen hoed bedekt, met lang rouwfloers behangen, en ik hoorde het snikken van zijn vaderlijk hart. Ik hoorde het, en verloor mijne bewustheid in de armen van ERNEST. Tot mijzelven gekomen, was alles verdwenen; rondom heerschte diepe duisternis. Aan mijns vriends boezem lag ik half verborgen, op den trap van het kerkhof; ik ligtte het hoofd op, en zag rondom mij; het was alsof ik uit een verschrikkelijken droom ontwaakte. „Kom, on„ gelukkige vriend!" zeide ERNEST, „kom! niets hebt gij „ hier meer te zoeken; zij, welke gij beminde, is nu „ niets meer dan een koud stof, en hare ziel bewoont met „ die van mijne LOUIZA een zaliger verblijf." Ik scheurde mij uit zijne armen, en trad op het kerkhof; de versch omgespitte aarde, de bloemen, waarmede dezelve was be-

dekt, deden mij de groeve herkennen, in welke mijne welbeminde was bijgezet. Wel zeer misdadig was ik ongetwijfeld, mijn Vader! want de Hemel verwierp mijne gebeden, en de moordenaar van PAULINA durfde zelfs den grond niet betreden, die haar bedekte.

Verre van deze plaats der droefheid voerde mij ERNEST weg; wij traden in het bosch; hij geleidde mij, want ik wist niet waar ik ging. 's Anderendaags morgens kwamen mij aan de puinhoopen. ORLANDO was op het plein, en gaf bevel aan de bende om tegen *Waldorf* en *Rupelbrouck* aan te rukken. Toen ik mij vertoonde, had hij zoo weinig verwachting van mij te zullen zien, en schrikte dermate van mijne verandering, dat hij een paar schreden terug trad. „ ORLANDO!" zeide ik, „ ik kom uwen eed en de veiligheid van „ *Waldorf* en *Rupelbrouck* inroepen; ik eisch die van u, zelfs „ na den dood, welken ik van uwe hand verwacht, en naar „ welken ik verlang; wreek u op mij, maar spaar deze ge„ liefde woningen! THOM LEIDER heeft u niets misdaan; daar „ is hij; ik breng hem u weder; hij zal u getrouw zijn, en „ de voorwaarden des eeds volbrengen." Ik trok mijne sabel, en bood hem die bij het gevest aan. „ Stoot toe!" zeide ik, mijne borst ontblootende: „ hoe schielijker dit „ hart ophoudt met kloppen, hoe meer verpligting ik aan u „ zal hebben."

ORLANDO vatte de sabel niet aan; hij keerde het hoofd om, en, zoudt gij het gelooven, mijn Vader? de oogen van den woesten ORLANDO werden bevochtigd van tranen. „ Gij „ hebt mij CLARA ontvoerd," zeide hij, „ maar gij hebt mij „ THOM LEIDER teruggebragt, en gij schijnt nog ongelukkiger dan ik. Wat is u wedervaren? Spreek: hebt gij insgelijks haar verloren, welke gij beminde?" —— „ Haar, „ welke hij sedert zijne kindsheid beminde!" riep ERNEST. Er volgde een oogenblik zwijgens, waarna ORLANDO mij omhelsde. „ Laat ons vereenigd zijn door het ongeluk, en eeuwige oorlog aan de gelukkigen!" Hij herriep zijne bevelen, bevestigde van nieuws de veiligheid der twee dorpen, welke ik mij zoo zeer aantrok, en riep mij andermaal uit voor Opperbevelhebber, en als hem gelijk. Onder den titel van *Aide de Camp*, moest ERNEST, of THOM LEIDER, den genen van ons beiden vervangen, die sneuvelen, of elders zoude bezet zijn. Eerst naderhand heb ik dit vernomen; alle mijne zielsvermogens hadden mij begeven, en van meer dan anderhalf jaar van mijn leven heugt mij niets. ERNEST, die mij nooit verliet, dan wanneer hij er toe gedwongen was, en die alsdan van ORLANDO werd vervangen, — ERNEST heeft mij verhaald, dat ik mij óf in eenen staat van schrikwekkende zinneloosheid bevond, gedurende welke ik door het bosch liep, luidkeels om PAULINA roepende, óf

in

in eene wezenloosheid, die naar den dood geleek. Deze twee onvermoeide vrienden (want zoo moet ik ook ORLANDO noemen) lieten nooit aan iemand anders de zorge over om op mij te passen, en namen dezelve beurtelings op zich; een van beiden sliep altijd in mijne kamer, met gevaar van zijn leven; want honderdmalen, in de toevallen mijner woede, had ik het hun schier benomen, en nooit gedoogden zij, dat ik gebonden of mishandeld werd, gedurende dien staat van uitzinnigheid. Ongetwijfeld moet aan die zachte behandeling en aan hun gestadig oppassen de herstelling van mijn verstand worden toegeschreven; het keerde eensklaps weder, doch lang leed het, eer ik de aaneenschakeling mijner rampen mij konde te binnen brengen. Eindelijk herinnerde ik ze mij allen, doch werd tevens overvallen van eene sombere zwaarmoedigheid en een vurig verlangen om te sterven; en, evenwel, door angst omtrent het toekomende bevangen, wilde ik mijne euveldaden met die van zelfmoord niet verzwaren; maar het leven in een gevecht, of zelfs op het schavot te verliezen, zoude ik wel gewenscht hebben; ik beschouwde zulks als eene soort van boete, die mijne treurigheid bekoorde. Zoodra mijne krachten hersteld waren, verzocht ik dringende, aan het hoofd der gevaarlijkste togten geplaatst te worden; en ik vertoonde aldaar eene woeste dapperheid, (indien ik die uitdrukking mag gebruiken) welke mijne bende ontzag inboezemde. Hoe meer ik den dood zocht, hoe verder dezelve van mij scheen te wijken. De gouvernementen, aan welke het bosch behoorde, namen zeer sterke maatregels tegen ons; wij werden aangetast, teruggeslagen, doch nooit volkomen overwonnen; zelfs werd ik in deze ontmoetingen niet gekwetst. Dikmaals kwam bij mij het denkbeeld op, mijzelven aan te geven; doch te wel kende ik de onregtvaardigheid der menschen, om mij op dit middel te verlaten; ik wilde den dood, en geene folteringen; de pijnbank was bij de regtbanken in gebruik; de wreedaards zouden mij daarop gebragt hebben, om mijne medepligtigen te ontdekken, en niets ter wereld zoude mij ORLANDO hebben kunnen doen verraden. Ik zag dan van dien inval af, en verdedigde de mijnen zoo wel als mijzelven met eene onverzaagde dapperheid, wordende altijd geholpen van ERNEST, die mij nooit verliet. Beiden werden wij van één'en wensch gefolterd, die ons eenig doel was geworden, om namelijk ons op den Baron VAN LENECK te wreken, die van zijne reizen was teruggekeerd, en wiens landgoederen niet verre van daar lagen, en den Predikant WERNER LOUIZA'S dochter te ontnemen; aan hare stervende moeder had ik gezworen, dezelve niet te zullen verlaten; ik wilde mijn woord houden, en, nu PAULINA niet meer leefde, haar aan CLARA en JULIA geven; beiden hadden bij het afscheidnemen be-

loofd, dat zij gelegenheid zouden zoeken om mij te verpligten, en ik hield mij verzekerd, dat zij mijne aangenomene dochter zouden tot zich nemen.

Vol van dit ontwerp, vertrokken ERNEST en ik, als vreemde kooplieden vermomd, om eenige kundschap in te winnen omtrent den Baron en het kind. Wij kwamen aan het landgoed, waarop de eerstgenoemde woonde. Wij hadden geenerlei vast plan; maar wij wilden vooreerst toegang hebben in het kasteel, tot onderzoek van de middelen om met geweld daar binnen te komen; en reeds bevonden wij ons in de laan, toen wij eene jonge, welgekleede vrouw zagen aankomen, een klein meisje aan de hand leidende; zij naderde, en vraagt, wat wij begeerden, en in het zelfde oogenblik worden CLARA's en FREDERIK's namen genoemd: het was CLARA, sints zes maanden de vrouw van den Baron VAN LENECK. „ CLARA!" riep ik: „ is het mogelijk? Gij de vrouw „ van den Baron VAN LENECK! Zeg eens, CLARA! zijt gij „ gelukkig? Is hij de echtgenoot van uwe verkiezing?"

„ Ik heb reden om te gelooven," zeide zij, „ dat ik het „ zijn zal; in zijne jeugd heeft de Baron los geleefd, maar „ de rede heeft haar gebied hervat, en hij zegt mij, dat de „ liefde hem tot inkeer heeft gebragt. Zie daar," dus ging zij voort, op het meisje wijzende, „ een middel tot „ geluk en vereeniging tusschen ons. Beschouw dit kind, „ FREDERIK! 't is het dochtertje der ongelukkige LOUIZA, „ de onschuldige oorzaak van uw ongeluk; wilt gij het haar „ niet vergeven?" Ik vatte haar in mijne armen; ik herinnerde mij het oogenblik, waarin ik haar op dezelfde wijze buiten de hut bragt, en drukte haar tegen mijn hart. ERNEST, nog meer aangedaan dan ik, nam het kind vervolgens op, en bedekte het met kusfen en tranen. „ Na ons gesprek „ te ***," zeide de Barones VAN LENECK tot mij, „ wist ik, „ wie haar vader was, en toen hij mij zijn hart en zijne „ hand aanbood, aanvaardde ik dezelve niet, dan op voor„ waarde dat hij zijn kind zoude erkennen, en wij het bij „ ons zouden houden. Dit was zijn vurig verlangen; hij „ bekende mij zijne misslagen en zijn berouw. De oude Leer„ aar WERNER was niet meer in leven; de arme kleine was „ bij eene oude dienstmaagd gebleven; wij lieten haar bij „ ons komen; ik heb haar tot mijn kind aangenomen, en „ bemin haar teeder, want ik heb haar' vader lief. Dikmaals „ betreurt hij het kwaad, welk hij u gedaan heeft; van uw „ lot is hij volstrekt onkundig, en ik ...." Blozende hield zij op: „ Ik ... ik hoop dat het zich verbeterd heeft," sprak zij, zonder dat zij de oogen durfde opslaan. Wij zwegen stil: wat zouden wij hebben durven zeggen, aangezien de voornemens, die ons naar haar verblijf gevoerd hadden? Zij waren geheel ter zijde gesteld, ten behoeve van

CLA-

Digitized by Google

CLARA en de kleine LOUIZA. Den Baron VAN LENECK was alles vergeven; doch men begrijpt dat wij hem niet wilden zien, en wij eischten van zijne vrouw dat zij tot hem niet van ons zoude spreken. Zij noemde PAULINA's naam, mijne hand drukkende; doch zij zag, hoe zeer die naam alleen mij trof; niets voegde zij er nevens. Wij verlieten haar, wenschende om haar geluk, en met het vaste besluit van het niet te zullen storen. Zeer verheugd waren wij, dat wij in hare handen het kind lieten, welk wij haar wilden geven; maar ERNEST had dit kind met zulk eene grievende aandoening aanschouwd, dat hij schier berouw had, zijnen eed van wraakoefeninge tegen hem, die hem zijne LOUIZA had ontnomen, te hebben ingetrokken. Wat al bittere aanmerkingen maakten wij over de zonderlinge schikkingen van het lot! De Baron VAN LENECK, in aanzien en bemind, was de gelukkigste der mannen met zijne bekoorlijke CLARA; en LOUIZA en PAULINA, van welke hij de eigenlijke moordenaar was, waren niet meer; en wij, de slagtoffers zijner dubbelhartigheid, wij waren de ongelukkigsten der menschen, in oneere en armoede gedompeld, welke hij ons had berokkend. Ongetwijfeld hadden wij van deze schijnbare onregtvaardigheid heilzame lessen moeten leeren, de noodzakelijkheid der bekeeringe en de zekerheid van een toekomend leven daaruit afleiden; maar de tijd der bekeeringe was nog niet gekomen; voor u, mijn Vader! was dezelve gespaard; niets anders ontleenden wij thans daaruit, dan nieuwe beweegredenen van verbitteringe tegen onze bestemming en van haat tegen de menschen.

Aldus gezind, kwamen wij in de ruïnen terug. ORLANDO had aldaar zijne lang verstrooide bende verzameld; het was ongetwijfeld gedurende onze afwezigheid, dat de Heer HALDER, dien ik nog in veiligheid te *Waldorf* dacht te zijn, van woonplaats was veranderd. Bij onze aankomst vonden wij ons volk met het ontwerp onledig, om zich meester te maken van de geldkist eens ouden gierigen Predikants, die, sints lang, eene afgelegene pastorij bewoonde. Reeds meer dan eens had men dit ontwerp beraamd, en telkens had ik de uitvoering afgewend. Daarenboven lag dit dorp in een zeer open, digt bewoonden oord, en de aanval en aftogt waren niet zonder gevaar. Dit was hetgene mij bewoog om het beleid daervan te verzoeken, te meer omdat ik wilde zeker zijn, dat er geenerhande wreedheid werd bedreven, en dat de grijsaard er zoude afkomen met ons wat van zijn goud te geven. Ik vertrok aan het hoofd van eenige onverfaagde lieden; ik nam slechts een klein getal mede, om geen gerucht te verspreiden, en ik behield mij voor, naar gewoonte, eerst en alleen in de pastorij te gaan. — Mijn Vader! het overige

Digitized by Google

is u bekend, en hoe ik van eenen blikseminval werd getroffen, toen ik, het bed naderende, uw blank en gekruld haar herkende, en het Gezangboek, welk ik u had gegeven, mij verzekerde, dat ik nabij mijnen Vader was. Ach! dat boek, welk nog open lag bij de regels, alwaar ik den Hemel om uwe rust smeekte! Nog eens durfde ik mijne oogen op dat bed slaan; uwen arm zag ik de deken opligten, en uw verschrikt gelaat zich mijwaarts wenden; minder kwaads zoude mij de scherpste dolk gedaan hebben! Van schaamte moest ik aan uwe voeten sterven, of u ontvlugten, en voor mijn misdadig leven trachten te boeten. Tot het laatste besloot ik; ik deed mijn volk aftrekken, hetzelve met een groot gevaar dreigende; ik zeide, dat de kamer van menschen en wapens wel voorzien was, en dat men op zijne hoede scheen te wezen; ik voerde hen terug naar het bosch, alwaar ik ORLANDO en THOM LEIDER had gelaten; aldaar stelde ik den eersten de bevelhebbers sabel in handen, en zeide hem, dat ik hem voor altijd ging verlaten. Genoeg kende ik de edelheid en gevoeligheid van zijn hart, om de beweegredenen van mijn besluit voor hem niet te verbergen; ik verhaalde hem, hoe ik mijnen Vader had gevonden, en de verandering, welke, op dat gezigt, bij mij ontstaan was; ik liet hem het boek zien; hij las mijne dichtregels, en ik zag hem nog eens verteederd. „ Vertrek," zeide hij. „ ik wederhoud u niet, en ik begrijp u. — Ach! „ dat ik nog een' Vader had! Maar de ongelukkige ORLANDO heeft niets meer; hij moet zich zijn lot getroosten, „ en daarenboven zijne vrienden verliezen." Hij bood mij zoo veel gouds aan als ik begeerde; niet meer namen wij aan, dan wij, tot het volvoeren van ons ontwerp, noodig hadden, en het ontslag van een vijftigtal onzer makkeren, die zich aan ons hadden verbonden en in onze bestemming wilden deelen. Ik schaam mij niet, u te bekennen, mijn Vader! dat mijn hart beklemd werd bij het scheiden voor altoos van een' man, welken ik niet konde nalaten te beminnen, hoewel ik zijne dwalingen en misdaden betreurde. Wat al roems zoude die mensch behaald hebben, met het betreden van het pad der eere! Maar het was te laat om op hetzelve terug te keeren; aan zijn zwervend, onafhankelijk leven was hij hebbelijk gewoon, en zoude zich aan geenerlei banden der zamenleving hebben kunnen onderwerpen. Bij ons scheiden zwoer hij mij nogmaals, dat *Rupelbrouck* noch het nieuw verblijf der HALDERS immer zouden ontrust worden; en ik verlaat mij op zijn woord.

Mijn eerste werk was, aan u te schrijven, om u te smeeken om uwen zegen, zonder welken ik niets konde ondernemen. Gij schonkt mij dien zegen. ERNEST bragt mijnen brief, en ging het antwoord halen. Vol moed en hoop, haal-

haalde ik nog een vijftigtal lieden over om ons te volgen; en, aan het hoofd dier kleine bende, ging ik, onder den naam van Kapitein RAULAUN, mijnen dienst aanbieden aan den Generaal VAN G***, die te velde zoude trekken. ERNEST was mijn eerste Lieutenant, en beiden waren wij vast beraden, te sterven, of ons met roem te bedekken. Wij werden aangenomen, en reeds in den eersten veldtogt bekroonde het geluk onze pogingen; mijne bende werd *de onverfaagde* bijgenaamd; eene menigte dapperen wilde zich daaronder begeven, en in het tweede jaar verwierf ik tot belooning den titel van Kolonel, en vrijheid om een Regiment op te rigten, hetwelk naar mij zoude genoemd worden.

Mijne onverfaagdheid en die mijner dappere foldaten zijn u uit de Nieuwstijdingen bekend; en, als gij dezen leest, zult gij weten, dat ik nogmaals het geluk heb leeren kennen, door het herwinnen van uwe achting en die voor mijzelven; dit is het eenige, waarop ik durf aanfpraak maken; dit was het eenige doel, welk mijnen moed bezielde; en gij zijt het, mijn Vader! aan wien ik mijn gelukkig flagen ben verfchuldigd; van grooten dienst zijn mij, in mijne krijgskundige loopbaan, mijne vorderingen in de wiskunde geweest. Aan die loopbaan wijd ik het overfchot mijns levens toe, en ik zal mij niet verbeelden mijn voorgaande gedrag te hebben uitgewischt, dan wanneer ik voor hetzelve boete zal gedaan hebben op het veld van eer, door te fterven voor mijn Vaderland, en door eenigen roem te verfpreiden over uwen naam en over uwen ouden dag.

Lang had de morgenftond het aardrijk verlicht, en nog waren de beide Huisgezinnen onledig met het lezen van dit treffende Verhaal, door hunne tranen dikwijls afgebroken. Toen het geëindigd was, lieten de twee Leeraars hunne Echtgenooten eenige rust genieten, en begaven zich op weg naar de Stad en de Exercitieplaats. In het oogenblik als zij er kwamen, vroeg een Onderofficier hunne namen, en, na dezelve te hebben opgegeven, werden zij op eene eenigzins verhevene plaats gebragt voor het front van het Regiment. De Heer HALDER had het onuitfprekelijk vermaak van zijnen Held te zien aan het hoofd van zijn korps, dat zeer vaardig manoeuvreerde, gekommandeerd door den Majoor ERNEST SCHMITT te paard, die een zeer bevallig voorkomen had, doch die evenwel moest onderdoen voor den Kolonel, een der fraaifte krijgslieden, welke men zich kan verbeelden. Nadat de Exercitie was afgeloopen, vervoegde hij zich bij zijnen Vader en zijnen Vriend op de hoogte. Naauwelijks was hij aldaar, of alle zijne foldaten riepen gelijktijdig:

Digitized by Google

„ Leve onze dappere Kolonel FREDERIK BUCHMAN, gezegd
„ RAULAUN! Leven zijn Vader en zijne Moeder, die hem ter
„ wereld hebben gebragt! Leve zijn Vriend, de Predikant
„ HALDER! Leve! leve!"

Kolonel BUCHMAN, zoo als hij had gewenscht, ſtierf op het bed van eer; een kanonskogel verbrijzelde hem het hoofd; zijn ontroostbare Vriend, de Lieutenant-Kolonel SCHMITT, verzekerde zich van het portret van PAULINA, welk hij op zijn hart droeg, en bragt het aan den Heer HALDER. Niet lang overleefde hem zijn Vader; en van zijne Moeder, de goede MARIA, heb ik deze belangrijke narigten bekomen.

MULLER, *thans Leeraar te Rupelbrouck.*

IETS OVER DE TOONEELSPELEN DER JAPANNERS.

(*Uit een Fransch Reisverhaal.*)

Zang, dans en tooneelſpel zijn de meest gelief koosde vermaken van dit volk. Hun Godsdienst ondersteunt en wettigt ze. Zelfs maken zij een gedeelte van hunne godsdienſtige feesten uit. Echter zijn de bedorvene zeden der tooneelſpelers, ook daar, de oorzaak, dat hunne kunst even zoo weinig eerwaardig wordt geacht als in andere landen.

Hunne tooneelmuzijk is een zonderling mengelmoes van fluiten, trommels, cymbalen en groote klokken, welker geluid alleen voor *Japanſche* ooren aangenaam kan zijn. Zonderling is het, dat bij hen de daus zich niet naar de muzijk, maar integendeel de muzijk naar den dans ſchikt.

De *machines* en *decoratien* zijn inderdaad bewonderenswaardig. Na de *Chinezen* is er veelligt geen volk, 't welk ze zoo fraai heeft als deze eilanders. Onze Opera-directeurs konden met goed gevolg bij hen een lesje gaan halen. Zij zouden leeren, hoe zij vreesſelijke reuzen, onbeklimbare gebergten, bevolkte ſteden met prachtige paleizen, levendige ſpringbronnen en duizend andere voorwerpen konden doen verſchijnen, in plaats van ze op het levenloos doek te ſchilderen.

Echter worden geest en oor bij deze *decoratien* gansch niet vergeten. Ten minſte hebben de *Japanners* tooneelſpelen, waarmede zij niet minder ingenomen zijn, dan wij met de on-

Digitized by Google

onze. De ſtoffe tot dezelve levert hun hunne geſchiedenis. De lotgevallen hunner Goden, en nu en dan ook derzelver minnarijen, zijn veelal het onderwerp van hunne treur- en blijſpelen. Het tragieke, komieke, lyriſche en pantomimiſche is doorgaans onregelmatig onder elkander vermengd. De tooneelſtukken zijn, even als de onze, in bedrijven en tooneelen verdeeld. Een voorredenaar, bij wijze van den *Prologus* der Grieken en Romeinen, ontvouwt het plan; doch wacht zich zorgvuldig, iets van de ontknooping te melden; want deze moet altijd verraſſend zijn. De tuſſchenſpelen zijn *ballets* of *Hanswor ſtegrappen*. De treur- en blijſpelen behelzen echter niets, dan eene ernſtige en ſtatige zedeleer, en de eerstgenoemde ſtellen veelal heldendaden voor.

De *acteurs* zijn jonge lieden, die men onder de inwoners uitzoekt. De *actrices* zijn *priesteresſen van Venus*. De tooneelonkosten worden door de ſteden gedragen; zoodat ieder vierde gedeelte van eene ſtad volgens hare beurt dezelve een- of tweemaal in het jaar betaalt.

Zonderling is de optogt, wanneer de tooneeldirecteur met zijne tooneelisten en *machines*, in eene ſoort van *proceſſie*, rondgaat. Vooraan wordt, onder een rijk verhemelte, een breed ſchild gedragen, waarop de naam der ſtraat of wijk geſchreven ſtaat, die op dien dag de tooneelonkosten betaalt. Rondom hetzelve doet zich eene luidruchtige muzijk hooren, om het volk uit de omliggende oorden uit te noodigen. Hierop volgen de *decoratien* en de verdere tooneeltoeſtel. Het zwaarſte wordt van ſterke karels getorscht, en het overige van zindelijk gekleede kinderen gedragen. Vervolgens komen de tooneelſpelers, en na deze de inwoners van de wijk, alle in ſtaatſiekleederen. De trein wordt eindelijk door eene menigte volks geſloten, die banken en biezematten dragen en paar aan paar deftig voortſtappen.

Dewijl de tooneelſpelen bij gelegenheid van groote feesten gegeven worden en niet zelden een gedeelte van den Godsdienst uitmaken, plaatſen de Prieſters zich bij de vertooning op den eerſten rang. Ook is de ſchouwburg in de nabijheid van den tempel, of, zoo die groot genoeg is, in den tempel zelven. Tegen over de geeſtelijkheid zitten de Gouverneur, de officiers en de wachten. Deze laatſte moeten het volk in toom houden.

Het feest, dat iedere ſtad jaarlijks ter eere van haren Beſchermheer viert, is het allermerkwaardigſte. Het begint reeds zeer vroeg met eenen algemeenen optogt der inwoners door de hoofdſtraten naar den tempel en vandaar naar den ſchouwburg. Acht, op onderſcheidene wijzen gekleede, meisjes, die bloemen en eenen waaijer in de hand dragen, openen den trein. Twee oude matronen, ouderwets op-

Digitized by Google

geſchikt, gaan, om een niet onaardig kontraſt te maken, aan hare zijde.

Op zulk eenen feestdag was ik aanſchouwer van eene waarlijk prachtige vertooning. Eerst verbeeldde het tooneel eenen grooten, bloemrijken tuin, in welks midden eene boerehut ſtond, waaruit acht andere in het wit gekleede meisjes ten voorſchijn kwamen en eenen dans begonnen. Op deze *decoratien* volgden acht zegewagens, die door prachtig gekleede jongelingen getrokken werden. Deze wagens droegen, behalve boomen van allerhande ſoort, ook eenen met groene ſtruiken bedekten heuvel, een digt bewaſſen bosch, in welks midden een ſlapende tijger lag, voorts eenen half uit het water uitſtekenden walvisch en verſcheidene andere figuren, meestendeels levensgrootte.

Daarop verſcheen een beweegbare berg, eene met boomen omringde ſpringbron, eene ton, en eindelijk een huis, dat echter weldra voor den dans van twee reuzen plaats maakte. Uit den berg kwam een derde reus met een geweldig groot ſlagzwaard, en zeven Chinezen, die met die drie afzigtelijke gedaanten in *bataille* gingen. — Na het eindigen van het gevecht ſloeg een der reuzen de ton in ſtukken, en uit dezelve kwam een aardig knaapje, dat met veel uiterlijke welſprekendheid eene ſoort van redevoering hield en vervolgens met de reuzen eenen dans deed. Intusſchen ſtegen drie apen met vischkoppen uit de ſpringbron, huppelden om de danſenden, en bootſten iedere hunner bewegingen na.

De overige *decoratien*, die er van tijd tot tijd verſchenen, vertoonden eenen Chineſchen zegeboog, een landhuis, den optogt van eenen Japanner Koning, eenen waterput met emmer, touw en windas, en ten laatſte eenen met ſneeuw bedekten berg.

Onder dit alles mengden zich onregelmatig tooneelſpelers, danſers en pantomimisten.

PROEVE EENER DICHTERLIJKE VERTALING DER TWEEDE ELEGIE VAN HET EERSTE BOEK DER TRISTIA VAN P. OVIDIUS NASO.

Ô Zee- en Hemel-Goôn, op wien w' alleen nog hopen,
Laat af 't gebeukte ſchip geheel en al te ſloopen;
En, wat ik bidden mag, ſteun Caeſars gramſchap niet;
Vaak hielp wèl de eene God, waar d'andere verſtiet:

Vul-

Digitized by Google

Vulcaan beſtreed, Apol beſchermde Priams ſtaten,
En Venus minde 't volk, dat Pallas wrok bleef haten;
Saturnus dochter hield haars bloedvriends Turnus zij
En vloekte Æneas, maar zijn moeder ſtond hem bij;
De woeste God der Zee mogt ſchrandre Ulyſſes jagen,
Minerv' ontrukte hem haars ooms geheimſte lagen.
Waarom dan of ook mij, ſchoon genen niet gelijk,
Door eenen God vervolgd, geen hemelgunſte blijk?
Ach, vruchtloos zoekt mijn mond onnutte reên te vormen,
'k Gevoel het bruiſend nat haar van mijn lippen ſtormen,
't Gehuil des fellen winds verdooven haren toon,
En hindren 't minſte woord te ſlijgen tot de Goôn.
Zoo voert de wind, dat mij geen onheil eenzaam nader',
Ik weet niet werwaarts heen, en ſchip en beê te gader.
ô Mij, hoe berg bij berg al wentlend zich verheft,
Zoo dat de ranke kiel bijna de ſtarren treft!
Hoe dan weer 't water wijkt, en, vormend diepe dalen,
Ons doet in Pluto's rijk, in d'afgrond nederdalen!
Waarheen het oog zich wend', 't is niet dan lucht en zee,
Dees woelend in het diep, die dreigend erger wee.
Soms jaagt een felle orkaan het windenheer dooreenen,
En d'ongewiſſe baar weet zelve niet waarhenen:
Want nu waait d'Oostewind van 't blozend Morgenoord,
Nu zendt ons 't Avondland de Westerkoelt' aan boord,
Van 's aardrijks aspunt komt de koude Noordvlaag ſlingren,
En vindt aan d' andre Pool de ſcherpſte mededingren.
De ſtuurman is onwis, op welken boeg hij 't wend',
En 't ſchijnt zijn ſchrandre kunst vindt in dees nood haar end.
Voorzeker, 't is gedaan, de hoop ligt als vertréden,
Het overſtelpend vocht verſmoort mijn matte reden,
De volle vloed welhaast den levensadem ſtikt,
De mond, die bidden wil, den natten dood verſlikt.
Intuſſchen zit mijn Gâ den balling te betreuren;
Slechts dit is haar bekend van 't geen haar hart zou ſcheuren;
Niet, hoe 'k langs 't grensloos diep al vlottend henen drijv',
De wind mij teistrend jaag' en reeds mijn hart verſtijv'.

Dank

Dank Goôn, dat ik altham haar bijzijn wilde derven,
En ik ellendige niet dubbel heb te ſteryen;
Ja, ſchoon ik nu verga, daar zij toch veilig leeft,
Zoo is 't of 't leven mij ſlechts voor de helft begeeft.
ô Hemel, welk een vlam ſchiet ijlings uit den hoogen!
Wat ratelend geluid rolt door des hemels bogen!
't Geweld, dat keer op keer de zwakke bodem lijdt,
Is dat des veegen muurs, die 't ſtormtuig kneuzend ſplijt.
De golf, die daar gemaakt, reikt boven d'andren henen;
Zij vult het heilloos tal, en jaagt het al dooreenen.
Niet dat ik 't ſterven vrees; maar welk een nare dood!
ô Neem de ſchipbreuk weg; en 'k weet geen heil zoo groot.
't Is dragelijk, door ziekt' of door het zwaard te ſterven,
En op het vaste land geen vreedzaam graf te derven;
Daar 't diepbedroefd gezin uw laatſte bede hoort,
En 't rondgedreven lijk geen zeegedrogt bekoort.
Waan zelf, dat zulk een dood zou op mijn misdrijf paſſen;
Waarom ſmoort nevens mij ook d'onſchuld in de plaſſen?
Ach Goôn, die 't hemelrond en die de zee gebiedt,
Rekt, rekt toch d'een als d'aâr uw vreeslijk dreigen niet;
Maar laat mij 't leven, onder 't vonnis niet begrepen,
Naar 't aangewezen oord van mijn ellende ſlepen!
Of, wilt gij dat ik ſtraf naar maat van 't misdrijf lijd'?
Mijn Regter zelve ſchold mij reeds de doodſtraf kwijt.
Had hij mij 't ſchimmenrijk verkozen in te zenden,
Hij had, voorwaar, tot u om hulp zich niet te wenden;
Geenszins verhit op bloed, was hij 't, die 't leven gaf;
Indien 't hem nog behaag', hij zelve neem' 't ons af.
Gij ſlechts, ô Goôn, door mij, naar 'k vastſtel, niet beleedigd,
Houdt u met deze ramp, ik bid het, ach! bevredigd.
Want ſchoon uw aller gunst mij bij het leven ſpaart,
'k Blijf voor het onheil, dat mij trof, geenszins bewaard;
En al bedaart de ſtorm, al helpen wind en ſtroomen,
Zal 'k minder balling 's lands aan d'andren oever komen?
Niet op der winzucht ſpoor ploeg ik de breede zee,
Vervoere d'eene waar, en brenge d'andre meê;

Noch

Digitized by Google

Noch zoek ik, als weleer, uit weetlust, 't oud Athenen,
Of zeil naar Azien's ſteên, de welbekende, henen;
Niet om uw heerlijk oord, Egypte's prachtig hoofd,
Zie ik den blanken Nijl door 't ſnelle ſchip gekloofd.
Wensch ik om goeden wind, het is (ó vreemde bede!)
Dat ik Sarmatiens kust, 't Barbaarsch gewest, betrede.
't Heet weldaad, ſtoot mijn ſchip aan 't vreemd en aklig ſtrand;
Ik klaag, dat 'k langzaam wijk van 't lieve vaderland.
Om Tomis woest geſlacht, ik weet niet waar, te vinden,
Ziet g' aan geloften mij, ó Goôn! mijn ziel verbinden.
Het zij ge gunst mij draagt, bedwingt en ſtilt den vloed,
En dat met ſneller vaart de kiel door 't water ſpoed'!
Het zij m' uw haat vervolgt, ó werpt mij toch daar henen,
Waar 't mij is opgelegd mijn noodlot te beweenen!
Vult, ſnelle winden, 't zeil! waartoe hier nog vertoefd?
Waartoe met wankle ſchreên Italie's grond beproefd?
Dit's Caeſars wille niet; wat durft ge hem weerſtreven?
Neen, mogt het Pontisch oord reeds voor mijne oogen zweven!
Dit wil hij, en te regt, daar ik 't niet oorbaar acht,
Dat iemand, 't geen hij doemt, nog te behouden tracht.
Zoo echter 's menſchen doen de Goden nooit misleidde,
Dan weet ik dat van ſchuld hij 't misdrijf ziftend ſcheidde.
ó Ja, 't is u bekend, heeft dwaling mij vervoerd, (roerd.
Heeft dwaasheid 't brein ontſteld, geen ſchuld heeft 't hart be-
Zoo waar ik, ſchoon gering, des Vorſten huis vereerde,
Zoo waar 'k mij naar zijn wil en wet gehoorzaam keerde,
Zoo waar 'k onze eeuw door hem als hoogstgelukkig prees,
Zoo waar mijn offervlam ſteeds van zijn altaar rees;
Zoo zeker, goede Goôn, wilt mij bij 't leven ſparen:
Zoo niet, begraaft me vrij in 't peilloos diep der baren!
Bedriemij 't ſcheemrend oog, of ſcheurt en klaart de lucht,
En ſtaakt 't verbolgen meer zijn ijsſelijk gerucht?
Voorzeker Gij, ó Goôn! Gij, die mijne eeden hoorde,
Gij waart het, geen geval, die deszelfs woeden ſtoorde.

Digitized by Google

ANEKDOTE VAN PHILIPPUS EN EEN ONDANKBAREN HOVELING.

PHILIPPUS, Koning van *Macedonie*, zond, op zekeren tijd, eenen zijner hovelingen, tot het verrigten van eene zaak van eenige aangelegenheid. Door een opkomenden ſtorm leed de hoveling ſchipbreuk, en zoude er ongetwijfeld het leven bij hebben ingeſchoten, ware hij niet gered geworden door de herbergzaamheid van eenen boer, die nabij het zeeſtrand woonde, en in een klein ſchuitje zijn leven waagde, om dat eens ongelukkigen vreemdelings te behouden. Door dezen boer werd de hoveling naar zijn huis gebragt, gekoesterd, en met de grootſte menschlievendheid behandeld, en, na eene maand vertoevens, bij zijn vertrek, van het noodige reisgeld voorzien. Bij zijne wederkomst verhaalde hij den Koning het gevaar, waarin hij zich had bevonden, en de ellenden, welke hij had geleden, doch niet de minzame behandeling, hem aangedaan. PHILIPPUS, getroffen door dit verhaal, zeide, zijner getrouwheid te zullen gedachtig zijn, en der gevaren, welke hij zijnenthalve had uitgeſtaan. De hoveling, des Konings belofte zich ten nutte willende maken, zeide, dat hij nabij het ſtrand eene kleine fraaije boerderij had gezien, volmaakt naar zijnen ſmaak, nabij de plaats, alwaar hij ſchipbreuk had geleden, en verzocht, dat deze hem mogt geſchonken worden, als een gedenkteeken zijner behoudenisſe en van zijner Majeſteits weldadigheid. Diensvolgens beval PHILIPPUS aan PAUSANIAS, Landvoogd van het gewest, dat hij den hoveling in het bezit van de verlangde boerderij zoude ſtellen. De arme boer, die het leven diens ſnoodaards zoo edelmoedig had gered, van zijnen eigendom beroofd zijnde, en over diens ondankbaarheid verontwaardigd, ging terſtond op reis naar het hof van PHILIPPUS, kreeg gehoor bij den Koning, en verhaalde het geval. PHILIPPUS, verbaasd en vertoornd over de ondankbaarheid des ſnooden hovelings, liet hem ſtraks in verzekering nemen, en aan zijn voorhoofd met deze woorden brandmerken: DE ONDANKBARE GAST; gevende voorts de boerderij aan den regten eigenaar terug.

WE-

Digitized by Google

WEDERZIJDSCHE BEHOEFTE.

Wanneer de beroemde Graaf DE GRAMMONT het bevel voerde over het beleg van eene ſterke en zeer aangelegene Vesting, verwierf de verdediger, na eenen zeer korten tijd het beleg te hebben doorgeſtaan, op zeer voordeelige voorwaarden, eene dadiging. — De Bevelhebber, naderhand met den Graaf DE GRAMMONT in geſprek, bekende, „ dat gebrek aan „ Kruid hem tot de dadiging had doen beſluiten." — „ Sta „ mij toe," antwoordde de Graaf, „ u ook een geheim te „ openbaren. Ik zou eene zoo voordeelige dadiging niet „ vergund hebben, ware ik niet zeer om Kogels verlegen „ geweest."

HET MEISJE.

Roemt vrij, rijk verſierde velden!
Op den tooi, waarmeê gij praalt,
Als op duizenden van kleuren
't Vrolijk licht der zonne ſtraalt:
Schooner nog noem ik de maagd,
Die 't gewaad der onſchuld draagt.

Zeg mij, versch ontloken blaadje!
Of uw jeugdig groen zoo friſch
Als, in 't priſt der lentedagen,
't Vlekkelooze meisjen is?
Of de zefir, als hij ſpeelt,
Immer zulk een bloempje ſtreelt?

Zoudt gij haar de kroon betwisten,
Roos, die met den dageraad,
Uit den zwangren knop ontwikkeld,
Blozend op uw' ſtengel ſtaat?
Neen, geen bloem, hoe ſchoon ze ook prijk',
Is der maagden koon gelijk.

„ Maar

„ Maar het windjen op zijn wiekjes,"
Zegt gij, „ voert mijn geuren rond."
Zwijg, vermetele! wat haalt er
Bij den adem van haar' mond?
Wie, die ooit die lipjes drukt, —
Wordt niet door dien geur verrukt?

Snoeren van de ſchoonſte pareis
Hangt de koele dauw om 't woud,
En het vloerkleed van de dalen
Weeft hij uit ſmaragd en goud:
Maar een rijker water gloeit,
Als een traan haar wang beſproeit.

Effen blaauw met gouden vonken,
Glanst gij, ruime hemelboog!
Maar uw majeſteit gaat onder
Bij haar zacht en vriendlijk oog:
Stralen, als dit oogje ſchiet,
Heeft de gloênde dagtoorts niet.

Dan, wat zoek ik ook naar kleuren
Aan den hemel, op het veld,
Schoon mijn oog de ſchoonſte bloemen,
Sterren bij miljoenen telt?
Neen, 'k vind geen gelijkenis
Voor een beeld, dat Godlijk is.

H. v. L. Jr.

In No. XI. *Mengel.* bl. 452. reg. 26. ſtaat *peccatum*, lees *peccatur*; en bl. 488. reg. 16. *vergulde*, lees *vervuilde*.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER

DE ZUCHT NAAR RIJKDOM,

door

Mr. H. A. SPANDAW.

(Uitgesproken in het Departement *Groningen* der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*)

Onder de dingen, die door de menschen, in maatschappij levende, op eenen zeer hoogen prijs worden gesteld, en de voorwerpen zijn, naar welke de meesten ijverig haken en hunne begeerten uitstrekken, moeten zonder twijfel de zoodanige worden gerangschikt, wier verkrijging niet van de menschen zelve afhangt, en wier bezit hen niet zelden ongelukkig maakt.

Hoe wonderspreukig deze, den redelijken mensch weinig vereerende, opmerking in den eersten opslag ook schijnen moge, zult Gijl., mijne Toehoorders! derzelver gegrondheid echter dadelijk erkennen, wanneer ik u zal gezegd hebben, dat hier door mij bedoeld worden die gaven van het geluk, welke ons een gemakkelijk en aangenaam leven kunnen verschaffen, onze eerzucht bevredigen, en ons tevens onderscheiding, aanzien en vermogen bij onze medeburgers verleenen. Titels, eereposten en rijkdommen worden toch altijd in de hoogste waarde gehouden, door velen gezocht en begeerd, door de meesten als benijdenswaardige voorregten beschouwd, en de menigte vraagt niet, of die titels en eereposten met wezenlijke verdiensten vergezeld gaan, vraagt niet, op welk eene

Digitized by Google

wijze en door welke middelen die rijkdommen verkregen zijn, maar ziet alleen op het blinkend uitwendige. Dusdanig is het geſteld geweest in alle tijden en bij alle volken, welke eenigzins in beſchaafdheid waren toegenomen, en dusdanig zal het wel geſteld blijven, zoo lang onze maatſchappelijke inrigtingen ſtand houden.

Het lijdt intuſſchen geene tegenſpraak en blijkt uit geſchiedenis en ondervinding beide, dat deze zucht naar de gaven van de Fortuin zich niet even ſterk, niet even algemeen vertoont bij alle natien en in alle tijden, maar dat zij, onder zekere omſtandigheden en in ſommige maatſchappijen, in zulk eene mate plaats heeft, dat zij al ſpoedig in eene onbeperkte en algemeene begeerte ontaardt, die voor den burgerſtaat zelven allerſchadelijkst, allerverderfelijkst wordt.

Zouden wij te veel zeggen, indien wij beweerden, dat ook het land onzer inwoning zich eenigermate in dezen ongelukkigen toeſtand bevindt, en dat een groot aantal onzer medeburgers, thans meer dan gewoonlijk, bezield wordt door eene te ver gedrevene zucht naar die gaven van de Fortuin, welke wij met den naam van rijkdommen uitdrukken? Wij gelooven, dat het niet moeijelijk zoude zijn hiervoor daadzaken aan te voeren, zoo wij dezelve voor ulieder overtuiging noodig oordeelden.

De overweging, dat dusdanig een toeſtand inderdaad allernoodlottigst verdient genoemd te worden, en dat het voor ons allen van het hoogſte belang is, over den wensch naar vermogens en ſchatten, over deszelfs bronnen en gevolgen ernſtig na te denken, ten einde ons voor begeerten, die, onbeperkt en teugelloos, rampzalig en verderfelijk zijn, zoo veel mogelijk te beveiligen, heeft ons aanleiding gegeven, om ulieden, M. T. met eene korte beſchouwing van de zucht naar rijkdommen in deze oogenblikken bezig te houden.

In de behandeling van dit, naar het ons toeſchijnt, vooral in dezen tijd niet ongepast, onderwerp, zullen wij de volgende orde trachten te houden, dat wij

I. De waarde der geluksgoederen, en, tot ons bijzonder oogmerk, voornamelijk die der rijkdommen, in weinige algemeene trekken doen kennen;

II. Onderzoeken, voor wie dezelve wenſchelijk, voor wie dezelve nadeelig moeten geacht worden; waaruit wij van zelfs aanleiding zullen verkrijgen, om

III. Het ſchadelijke en verderfelijke eener te ver gedreve-

ne

ne en algemeen heerſchende zucht naar deze rijkdommen, tot ons eigen bijzonder nut, te overwegen.

I. Het zal wel onnoodig zijn te betoogen, dat de goederen van de natuur en het geluk, dat ſchoonheid, gezondheid, ſterkte, aanzienlijke geboorte, waardigheden, rijkdommen, en wat men al meer in dezen rang mogt plaatſen, op zich zelve geene wezenlijke waarde hebben, en hem, die dezelve toevalligerwijze bezit, niet beter, niet verſtandiger, niet edeler maken. In de ſchatting van den wijsgeer, hebben de eigenſchappen van den geest, met name welwillendheid, eerlijkheid, ſtandvastigheid, regtvaardigheid, edelmoedigheid, grootheid van ziel en alles, wat wij onder de namen van wijsheid, deugd en verdienſten bevatten, alleenlijk aanſpraak op onze achting en vereering. Desniettemin mogen de rijkdommen als een maatſtaf worden aangemerkt, naar welken wij ſomtijds in ſtaat zijn, de wijsheid, deugden en verdienſten onzer natuurgenooten te bepalen. Niet zelden toch doen zij de deugden van nederigheid, ingetogenheid, beſcheidenheid, vlijt en werkzaamheid luisterrijk uitkomen, en dikwerf zijn zij de middelen ter verkrijging van nuttige kennis, wetenſchappen en kunſten, die den mensch tot ſieraad en den ſtaat tot voordeel verſtrekken; terwijl zij tevens de vruchtbare bronnen openen voor heilzame inſtellingen, belangrijke ontdekkingen, uitvindingen, verbeteringen en allerlei maatſchappelijk geluk. Offchoon dus hunne waarde betrekkelijk zij, verre nogtans is het er af, dat wij hen als nietswaardige en verachtelijke dingen zouden beſchouwen. In den tegenwoordigen ſtaat van zaken, bij onze burgerlijke inſtellingen, zijn zij noodzakelijk, onmisbaar en geenszins te verwerpen. Het gaat met hen, even als met zoo vele andere dingen, gelijk ſchitterende begaafdheden, verſtandsvermogens, geleerdheid, kundigheden, ſchoonheid, bevalligheid en alles, wat men zoo gaarne wenscht te bezitten; zij ontleenen hunne waarde alleenlijk van het gebruik, dat er door den mensch van gemaakt wordt. Op zichzelve zijn zij ſchuldeloos, en zij verkeeren in de hand van den eenen tot een' vloek, in die van den anderen tot een' zegen. Het zoude derhalve de grootſte dwaasheid en ſchandelijkſte ondankbaarheid tevens zijn, de rijkdommen te verſmaden, en niet op zulk eene wijze te gebruiken, als ons, volgens de voorſchriften der rede, geoorloofd is.

Hoe vele gemakken en gerijfelijkheden des levens, hoe

Digitized by Google

vele onſchuldige genoegens kunnen zij den braven en edelen niet verſchaffen! In zijne hand worden zij de middelen, die kommer en ellende verzachten, rampen en onheilen verminderen, nooden en bezorgdheden wegnemen. Zij helpen, waar geene andere hulp, zij redden, waar geene andere redding mogelijk is. Zij ontrukken menige prooi aan het gebrek en den honger; zij ſchenken menigen eerlijken daglooner de gezondheid en den lust tot het leven weder; beveiligen menige ongelukkige weduwe voor de armoede en de wanhoop, menigen ſchuldeloozen wees voor de ondeugd en het verderf, en herſcheppen menige tranen van droefheid en vertwijfeling in tranen van blijdſchap en liefde. Wie is in ſtaat de weldaden en zegeningen te vermelden, die de wijze en gevoelige menſchenvriend door zijne ſchatten kan verrigten en verſpreiden! de heilzame inrigtingen op te tellen, welke overal op den aardbodem, in de beſchaafde maatſchappijen, door middel van dezelfde ſchatten, zijn tot ſtand gebragt! inrigtingen, die alle eene ſtrekking hebben, nu eens, om de werkzaamheid te bevorderen, het vernuft te ſcherpen, het verſtand te ontwikkelen, de geestvermogens te beſchaven, het hart te verbeteren, kunſten en wetenſchappen aan te moedigen, edele daden te beloonen, weldadige gezindheden op te wekken, nuttige ontdekkingen uit te lokken, en den volmaakbaren mensch der volmaaktheid te doen naderen; dan eens, om den bevenden ouderdom een gerust en vreedzaam ſterfbed te bereiden; den magteloozen kranken te laven, te verkwikken, te verſterken; de gevallene onſchuld liefderijk op te beuren, de vrucht van verboden lusten aan de klaauwen des doods te ontweldigen, en waarlijk ongelukkige voorwerpen, ſlagtoffers van der ſtervelingen verkeerdheden en driften, verworpene der menſchheid, zich met teedere deelneming en hartelijk medelijden aan te trekken, te helpen, te vertroosten, te beſchermen, te behouden, en den zegen van hun aanzijn te doen gevoelen.

Maar, mijne Geëerden! gelijk de beſchouwing van den menſchenvriend, die van zijne ſchatten een weldadig en edel gebruik maakt, onze harten ſtreelt en bekoort, zoo zullen wij met verontwaardiging worden aangedaan, wanneer wij, ſlechts voor een oogenblik, onze aandacht bepalen bij het onedel en verfoeijelijk misbruik, dat, tot eeuwige ſchande van onze natuurgenooten, in alle tijden en bij alle volken van dezelfde ſchatten gemaakt is.

De gierigaard, de ſchraper, de woekeraar, aan de eene

Digitized by Google

eene — de verkwister, de ſpeler, de braſſer, aan de andere zijde, vertoonen zich reeds op den voorgrond in het verachtelijkſt licht; doch wij vergeten hen ſchier bij de menſchonteerende bedrijven van den rijken wellusteling, den heerschzuchtigen dwingeland, den ſchijnheiligen verleider, den verharden ſlavenhandelaar, en van zoo vele andere ſchandvlekken des menschdoms. Mijne verbeelding deinst terug bij de herinnering van zoo vele gruwelen en ongeregtigheden, en mijne hand weigert mij den dienst, om het zwarte register der geſchiedenis en de ſchandelijke kronijk van den dag voor ulieden open te leggen, en daaruit voorbeelden en feiten, ter verhooging van mijn tafereel, te ontleenen.

Gijl. M. T. hebt ook deze voorbeelden en feiten tot uwe overtuiging niet noodig, en zult, na deze korte en algemeene ſchets, gaarne met mij erkennen, dat de waarde van den rijkdom, in het algemeen, van het gebruik afhangt, dat door den mensch van de hem toebedeelde ſchatten gemaakt wordt. Wij gaan over, om

II. Meer bepaaldelijk te onderzoeken, voor wie de rijkdommen wenſchelijk, voor wie dezelve verderfelijk zijn.

Uit het beknopte tafereel, dat wij zoo even van derzelver onderſcheiden gebruik geſchetst hebben, zullen wij gemakkelijk kunnen opmaken, dat het er verre af is, dat zij voor alle menſchen, zonder onderſcheid, wenſchelijk zouden zijn: daar zij ſlechts het geluk van enkelen vermeerderen, en alleen in de hand van den menſchenvriend tot zegen verſtrekken; terwijl zij bij anderen, die van dezelve geen waardig gebruik maken, in eenen vloek verkeeren en derzelver ongeluk voltooijen.

Het is evenwel zeker, dat de laatstgemelden juist den grootſten prijs ſtellen op de gunſten van de Fortuin, en wanen vrij wat waarde van dezelve te ontleenen. Trouwens, dit kan bij ons geene verwondering baren, wanneer wij in aanmerking nemen, dat zij bij deze lieden het gebrek aan edeler bezittingen en wezenlijke verdienſten moeten vergoeden. Wat toch zouden velen hunner zijn, zoo geboorte, rijkdommen, eeretitels en uitwendige praalvertooning hun niet eenige onderſcheiding verleenden? Ontbloot van verſtand, begaafdheden, kunde, goede zeden en al hetgeen den redelijken mensch tot ſieraad verſtrekt, en hem de achting der weldenkenden doet verwerven, moeten de uitwendige bekleedſelen, waarmede de grillige Fortuin den dwazen, naar het ſchijnt bij voor-

Digitized by Google

keur, omhangt, hunne ellendige naaktheid bedekken. Het gemeen ſtaart zich blind op den uiterlijken glans van aanzien, pracht en luister, en de ſlaaffche hulde, die het den ſchitterenden dwaas toebrengt, is de eenige vrucht, welke deze van zijne onverdiende voorregten inoogst.

Voor dezulken, nogtans, die door hun verſtand, zoo wel als door de zuiverheid hunner zeden, door hunne menſchenliefde en zucht ter bevordering van het algemeene welzijn als verdienſtelijke leden van den burgerſtaat uitblinken, die hunne vermogens en bezittingen aanwenden tot heil van het algemeen en ter aankweeking van alles, wat nuttig, ſchoon en edel verdient genoemd te worden, die de gaven, welke zij ontvangen hebben, minder als eigendommen, dan als aan hen, tot zekere bepaalde doeleinden, ter leen geſchonken goederen beſchouwen, waarover zij geenszins naar willekeur mogen beſchikken, maar welke zij verpligt zijn ten algemeenen beste aan te wenden, indachtig, dat zij van derzelver beſturing en gebruik eenmaal rekenſchap zullen moeten doen aan den grooten Gever van al het goede, voor wiens alwetend oog niets verborgen blijft — voor dezen, zeggen wij, zijn de rijkdommen, inderdaad, zeer menſchenswaardige zaken. Ja! hunne waarde is niet ingebeeld, zij is wezenlijk voor den verſtandigen, wijzen en edelen. Deze wenscht hen te bezitten, niet om zich op dezelve roekeloos te verheffen; niet om er mede te pralen en in den glans van het goud te ſchitteren; niet om uit te ſpatten door overvloed en weelderig genot; niet om door dezelve, ter ſtreeling van laatdunkenden hoogmoed en bevrediging van bekrompene eerzucht, aanzien en vermogen te verwerven: maar om zijne edele, menschlievende oogmerken te bereiken; om dat nut te ſtichten, waartoe hij, in minder ruime omſtandigheden, niet in ſtaat zoude zijn; om dien invloed te erlangen, welken hij zoo zeer noodig heeft, ten einde het goede te doen, zegen te verbreiden en heilzame inrigtingen tot ſtand te brengen; om den edelen trek van aangeborene en niet verbaſterde welwillendheid te bevredigen; om zich eenen ruimen werkkring te openen voor zijne uitgebreide bedoelingen, en om, overeenkomſtig met den wil van zijnen Schepper, zijne vermogens en begaafdheden aan te leggen tot volmaking van zichzelven, tot heil van zijne natuurgenooten. Wie dus denkt en zoodanig gezind is, behoeft omtrent het bezit van aardſche goederen niet onverſchillig te zijn, maar mag zelfs alle geoor-

loof-

loofde middelen, ter verkrijging van dezelve, bezigen. O! Het gevoel, dat men den wil en de magt heeft om wel te doen, moet ſtreelend en zalig zijn. Wanneer men let op de inwendige zelfvoldoening, die ons de geringſte weldaad reeds verſchaft; wanneer men zich voorſtelt, welke edele gewaarwordingen, welk eene verheven zielevrede de menſchenvriend ſmaken moet bij het aanſchouwen der groote en menigvuldige zegeningen, die hij overal rondom zich verſpreidt; dan zal men regt levendig beſeffen de waarheid der uitſpraak van Hem, in wiens mond de waarheid was: *het is zaliger te geven dan te ontvangen*; dan zal men, aan den eenen kant het ſtreelende van het weldoen gevoelende, en aan den anderen kant de bekrompenheid zijner vermogens, waardoor men met den besten wil zoo weinig kan verrigten, bepeinzende, in oogenblikken van edele geestverrukking met LAFONTAINE kunnen uitroepen: *O! hoe zalig moet God niet zijn!* Gewisſelijk, M. T. voor de zoodanigen, welker natuurlijke geaardheid (om de woorden van TULLIUS te bezigen) zoo uitnemend is, dat zij zich geboren achten om menſchen te helpen, te beſchermen, te behouden, zijn de rijkdommen de edelſte gaven en zegenrijkſte middelen, om menſchelijke ellende te verminderen, om menſchelijk geluk te vermenigvuldigen. Wie brengt zich niet met een ſtreelend genoegen voor den geest die doorluchtige voorbeelden van vroegeren en lateren tijd, welke hunne ſchatten, hunne vermogens en hunnen invloed tot zulke verhevene einden beſteed hebben! wie herinnert zich niet met een erkentelijk gevoel de namen van de FRANKLINS, de RUMFORDS, de HOWARDS, de MALESHERBES, de BERCHTOLDS en zoo vele anderen, die in de geſchiedenisſen den glans der overwinnaren en magtigen verdooven! wie denkt hier niet aan die edelen onder zijne medeburgers, wier daden hij van nabij mag aanſchouwen, wier roem bij hun leven niet vermelden!

Maar buiten de opgegevene redenen, waarom de rijkdommen voor ſommigen als wenſchenswaardig mogen worden aangemerkt, zijn zij, nog uit een ander, minder opgemerkt, oogpunt beſchouwd, geenszins onverſchillig.

Immers zijn zij de maatſtaf, waarnaar men veelal der ſtervelingen verdienſten kan afmeten, en niet zelden de eenige middelen, waardoor menigeen uit de vergetelheid, waarin hij zonder hen zoude gebleven zijn, te voorſchijn treedt en zich met luister op het tooneel der wereld ver-

Digitized by Google

toont. Wie beſpeurt niet, bij het geringſte nadenken, dat zij van deze zijde inderdaad *voor het menschdom* belangrijk zijn: daar zij de menſchenkennis vermeerderen, het menſchelijk hart meer van nabij doen kennen, en menig heerlijk voorbeeld van bewondering en navolging opleveren? Of zoude, misſchien, de ſtrenge zederegter aarzelen te erkennen, dat zij ook hierom voor den bezitter zelven wenſchelijk zijn? Mag dan de mensch, die den wil en de vermogens heeft, om een weldoener zijner natuurgenooten te zijn, niet tevens den wensch koesteren, om als zoodanig een weldoener het voorbeeld voor anderen te worden? Het is de vraag niet: of deze neiging het beginſel zijn kan, waaruit de mensch handelt, de beweegreden, die hem tot het goede aanſpoort, de bron, waaruit zuivere deugd ontſpringt? maar of dusdanig eene roemzucht (indien men het dan zoo noemen wil) in vergelijking van die, welke menigen held en ſtaatsman bedwelmt, en tot geheel andere, wel meer ſchitterende, doch voor het menschdom helaas! zoo ongelukkige, ondernemingen en bedrijven voert, niet betamelijk, niet edel zelfs mag genoemd worden? En hoe zeer zijn nu de gaven van de Fortuin, inzonderheid de rijkdommen, in het algemeen niet geſchikt, om dien loffelijken trek naar roem te bevredigen? Ja, hoe vele, die zich thans op de gunſtigſte en luisterrijkſte wijze vertoonen, zouden zonder dezelve onbekend en vergeten ten grave zijn gedaald! Een groot aantal van menſchen leert men nimmer kennen, dewijl zij niet in de gelegenheid zijn geſteld om zich te doen kennen en van eene eenigzins beduidende zijde te vertoonen. Voor den eenvoudigen handwerksman zegt het niets, dat hij niet heerschzuchtig; voor den behoeftigen daglooner, dat hij niet verkwistend; voor den verachten ſlaaf, dat hij niet hoogmoedig zij. Heerschzucht, verkwisting en trotschheid kunnen zich bij hen niet vertoonen in die mate, dat men deze ondeugden kan opmerken; omdat de omſtandigheden, in welke zij verkeeren, geenen maatſtaf ter beoordeeling aanbieden. Wil men hunne wezenlijke geaardheid en karakter leeren kennen, dan moet men vooraf den handwerksman magt en vermogen, den daglooner goud en goederen, den ſlaaf vrijheid en aanzien verſchaffen. Deugd toch is ſtrijd, en wie kan gezegd worden haar te bezitten, die niet in de gelegenheid is geweest om zichzelven te beproeven? Deze gelegenheid nu wordt den mensch, die aanleg en neiging tot braaf-

Digitized by Google

braafheid heeft, die edel denkt en gevoelt, door de rijkdommen aangeboden. Door hen wordt hij in ſtaat geſteld om ook edel te handelen, om zich te doen kennen, van zich te doen ſpreken, en eenen niet onbeduidenden werkkring in den burgerſtaat voor zich te openen. Door hen toont hij aan tijdgenooten en nakomelingſchap, dat hij de gunſten van het geluk niet onwaardig was, en dat hij de uitſtekende vermogens, waarmede hij bedeeld werd, op eene navolgenswaardige wijze heeft aangewend. Door hen blinkt hij in den eerevollen rang der weldoeners van het menschdom; door hen prijkt zijn naam in de geſchiedenisſen, — leeft hij in de harten der braven. Fraai en gegrond is hetgene hieromtrent door MARCUS TULLIUS CICERO wordt voorgedragen, die in lofredenen ook over de goederen van het geluk wil gehandeld hebben. Volgens hem moet de lofredenaar, onder andere, aantoonen, dat de man, wiens lof hij vermeldt, deze goederen, zoo hij dezelve bezat, wel gebruikt, zoo ze hem niet ten deele waren gevallen, wijsſelijk ontbeerd, zoo hij dezelve verloren had, dit verlies met bedaardheid gedragen hebbe; terwijl deze voortreffelijke Romein zich elders over hetzelfde onderwerp dus uitlaat: „ Geſlacht, uiterlijke gedaante, ſterkte, rijkdommen en de overige uitwendige en ligchamelijke voordeelen, welke de Fortuin ſchenkt, hebben in zichzelve geenen waren lof, dien men acht alleenlijk aan de deugd verſchuldigd te zijn. Daar evenwel de deugd voornamelijk beſtaat in het regt gebruik en matig genot van deze zaken, moeten de goederen van de natuur en het geluk ook in lofredenen behandeld worden, ten aanzien van welke de hoogſte lof daarin beſtaat, dat men zich niet te zeer hebbe verheven op zijne magt, dat men niet laatdunkend geweest zij op zijne goederen, en zich uit hoofde van de grootheid zijner vermogens en ſchatten het meesterſchap over anderen niet hebbe aangematigd: zoo dat het geenszins ſchijne, dat rijkdommen en overvloed tot trotschheid en uitſpattingen, maar tot goedheid en gematigdheid grond en aanleiding hebben gegeven."

Wie onzer, M. T. is thans niet ten volle overtuigd, dat de rijkdommen veelal de bronnen zijn van menſchelijk geluk en aardſche zegeningen, en de eerſte oorzaken der glorie van menigen ſterveling, die zonder hen gansſchelijk onbekend zoude zijn gebleven? Maar wie onzer gevoelt, na dit alles, tevens niet de groote en aanzienlijke pligten, welke op hem rusten, die met deze rijkdommen in ruime

Digitized by Google

mate begunſtigd is? Wie is in ſtaat, om die pligten naar eisch te vervullen? om, niet te karig en niet te milddadig, zijne weldaden op die wijze te beſteden, dat hij daardoor geenerlei nadeel aan iemand, maar altijd een gewigtig en duurzaam voordeel toebrenge; om, zonder partijdig te zijn in het doen van weldaden, vol zuivere menſchenliefde, altijd algemeen te zegenen; om de weldaden op de regte wijze te verrigten, zonder daarin meest zichzelven te bedoelen, en, ten koste van den beweldadigden, zijne eigene eerzucht te ſtreelen, ſteeds indachtig aan de les van SENECA, *dat men zoo moet geven, als men wenscht te ontvangen?* Wie durft zich vermeten, zulk eenen zwaren last op zich te laden, zonder zijne krachten te kennen, zonder verzekerd te zijn of hij denzelven torſchen kan? Wie gevoelt geene huivering bij het denkbeeld, dat hij eens rekenſchap zal moeten doen van het beſteden der aan hem toevertrouwde ſchatten, en wie durft zich reeds vooraf het loon eens eerlijken en getrouwen rentmeesters beloven? Hoe vele reikhalzen niet naar deze goederen, zonder te bedenken, of zij zich wel in ſtaat gevoelen om dezelve behoorlijk te beſturen? zonder zichzelve ooit ernſtig te hebben afgevraagd, of zij dezelve wel verdienen? of zij wel geſchikt zijn, om dezelve waardiglijk te gebruiken? zonder zichzelve in zoo verre te kennen, dat zij, in allen gevalle, daaromtrent gerust kunnen zijn, dat zij hen waarlijk gelukkig zullen maken? dat zij in het bezit van dezelve nederig, beſcheiden, gematigd, ingetogen, milddadig, menschlievend, rein en deugdzaam zullen blijven? wat zeg ik! dat zij daarover gerust kunnen zijn, dat diezelfde, zoo vurig begeerde, ſchatten en vermogens hen niet zullen benadeelen, niet verkwistend of gierig, weelderig of verhard, wellustig, brooddronken, vermetel, opgeblazen, laatdunkend, heerschzuchtig, onregtvaardig zullen maken? ô! Kortzigtige en waanwijze ſtervelingen, als wij zijn! wat weten, wat kennen, wat verlangen, wat begeeren wij? Wij haken niet zelden naar goederen, wier bezit ons misſchien in het verderf zoude ſtorten! wij wanen alles te kunnen berekenen, alles te doorgronden... en in onszelve zijn en blijven wij vreemdelingen!

Na het voorgedragene meenen wij te mogen vertrouwen, M. H.! dat wij daarin onderling eenſtemmig denken, dat de gaven van het goed geluk, met name de rijkdommen, hoe algemeen ook begeerd, niet wenſchelijk

zijn

zijn voor allen, die er naar reikhalzen, maar alleenlijk voor diegene, welke in ſtaat zijn om dezelve wijsſelijk te gebruiken.

III. En zoo komen wij tot het-laatſte ſtuk, dat wij ons ter behandeling hadden voorgeſteld, het hoofddoel onzer Redevoering, de overweging, namelijk, van het ſchadelijke en verderfelijke, dat in eene bovenmatige, algemeen heerſchende, zucht naar rijkdommen gelegen is.

Wanneer wij langs geoorloofde wegen datgene zoeken te verkrijgen, hetwelk voor ons en de onzen noodig is, om gerust en kommerloos te leven en onze pligten te betrachten, dan handelen wij, zonder twijfel, pligtmatig en betamelijk. Wanneer wij dit met bijzondere inſpanning zoeken te verkrijgen, ja zelfs onze eigene belangen, met achterſtelling van edele en onbaatzuchtige bedrijven, meer dan gewoonlijk behartigen, dan zullen wij zeer ligtelijk in de omſtandigheden van den tijd, naar den bijzonderen toeſtand van een' ieder onzer, eene gereede verſchooning vinden voor een dusdanig gedrag. Zoo lang wij ſlechts in oogenblikken van ſtille bepeinzing, of bij de eene of andere gelegenheid, den wensch naar meerder goederen, dan wij in onzen kring en in onze betrekking noodig hebben, uitboezemen, en daarbij eene kalme en bedaarde gemoedsgeſteldheid behouden, zijn deze wenſchen wel ongepast en ondoelmatig, doch in tijden, waarin alles zoo onbeſtendig is en gedurig verandert, met reden te billijken, en althans van geenen gevaarlijken invloed op onze rust en ons gemoed. Maar wanneer die wenſchen in een onophoudelijk ſtreven, in een rusteloos verlangen en haken, in eene bruiſende begeerte naar rijkdommen ontaarden, dan zijn zij onbetamelijk, nadeelig en verderfelijk, — en de toeſtand van een volk, waarbij deze geſteldheid plaats heeft, algemeen wordt en tot alle ſtanden doordringt, is voorzeker ten hoogſte bedenkelijk: daar bij ons toeſchijnt een der natuurlijke gevolgen en betreurenswaardige kenmerken te zijn van het verval eener natie, die haren volkomenen ondergang met raſſche ſchreden te gemoet ſnelt.

Deze zucht in haren oorſprong, aard en gevolgen wat nader beſchouwende, zullen wij al aanſtonds ontdekken, dat zij bij afgelegene en eenvoudige volken geheel niet, of in eene veel geringer mate heerscht, dan bij dezulke, welke op meerdere beſchaafdheid bogen kunnen; minder bij degene, welke zich met den akkerbouw en de veeteelt be-

bezig houden, dan bij hen, voor welke de koophandel de bron is van algemeene welvaart en de aankweeker van kunſten en wetenſchappen, — en dat zij dáár bij uitnemendheid moet plaats hebben, waar de weelde ten hoogſten top is geklommen, waar eene zoogenaamde verfijnde levenswijze telkens meerdere en geheel nieuwe behoeften ſchept, en de kunst zich uitput, om middelen ter vervulling van die behoeften uit te vinden; terwijl het tevens den opmerkzamen niet ontglippen kan, dat zij door de omſtandigheden van den tijd en den bijzonderen toeſtand van een volk wordt gewijzigd en toeneemt of vermindert.

Is de weelde eenmaal tot zulk eene hoogte geſtegen, dat daaruit eene algemeene zucht ter verkrijging van die middelen, welke men noodig heeft om op hare altaren te offeren, noodzakelijk moet voortvloeijen, en zijn de omſtandigheden van den tijd geſchikt, om der burgeren welvaart en den bloei der maatſchappije te bevorderen, dan kan men zich daarmede nog troosten, dat de zucht naar rijkdommen den mensch opwekt en aanvuurt tot oefening en werkzaamheid; dat zij hem dringt en aanſpoort, om zijn vernuft te ſcherpen, om zijne begaafdheden, verſtandsvermogens en kundigheden te veredelen, te ontwikkelen en uit te breiden; dat zij niet zelden de bron is van onderſcheidene heilzame ontdekkingen en uitvindingen, en dat dus de weelde, die uit zekere mate van beſchaafdheid ontſtaan is, wederkeerig werkt tot de veredeling en volmaking van kunſten en wetenſchappen, tot de opſcherping van het denkvermogen, de beſchaving van den geest en de verhooging van de waarde der menſchen, die voor eene ſteeds toenemende ontwikkeling en gedurigen wasdom beſtemd en vatbaar zijn. Maar is de weelde tot de zoo even aangeduide hoogte geklommen, en zijn de omſtandigheden van den tijd tevens zoodanig, dat de bronnen van welvaart en voorſpoed geſtopt zijn, en er geen uitzigt is, om door oefening, vlijt en nijverheid, door het ſcherpen van het vernuft, door begaafdheden en verſtandsvermogens, door heilzame ontdekkingen en uitvindingen, door de volmaking en uitbreiding van kunſten en wetenſchappen die voordeelen en middelen te verkrijgen, welke onontbeerlijk zijn, om haar de vereischte hulde en offers toe te brengen, — dan gewisſelijk wordt de zucht naar rijkdommen een allerverderfelijkst kwaad voor de maatſchappij. Het is eene droevige waarneming, dat deze zucht, wel verre van te verminderen, wanneer de middelen,

Digitized by Google

len, om haar op eene betamelijke en eerlijke wijze, langs den weg van naarſtigheid en ijver, voldoening te verſchaffen, door de rampen van den tijd en den bijzonderen toeſtand van een volk, met geringe hope op eenen gelukkigen uitſlag kunnen worden aangewend, integendeel bij zulk eene noodlottige geſteldheid allengskens toeneemt en ſterker wordt.

Wat men er ook van zeggen moge, hier voorzeker vertoont zich de weelde in een allerongunſtigst licht. De mensch, eenmaal door allerlei kunstbehoeften verfijnd en verteederd, zich aan dartelheid en onmatig genot hebbende overgegeven, en ſlaaf zijner eigene eerzucht en zinnelijkheid geworden, kan zich niet gemakkelijk herſtellen in den ſtaat van ontbering en onafhankelijkheid. De weelde houdt hem beſtendig in haren dienst gekluisterd. Schoon de oorzaken, die hare heerſchappij vestigden, niet meer beſtaan, blijft zij dáár, waar zij eens haren troon heeft opgerigt, de aangebedene Godheid, en hare tooverſtem lokt en vleit even onwederſtaanbaar als te voren. Ondertusſchen neemt der burgeren welvaart hoe langs hoe meer af. De maatſchappij kwijnt aan ongeneesſelijke wonden. Zij is als een boom, die, door ſtormen geteisterd, waggelende, ieder oogenblik dreigt neder te ſtorten. De kanker heeft zijne levensſappen aangetast, en zijne vruchten, zoo hij dan nog eene enkele moge voortbrengen, zijn eene prooi van de wormen. Ongelukkig inderdaad is het land, waarop het geſchetſte beeld met eenig regt kan worden toegepast: maar bij uitnemendheid ongelukkig verdient het genoemd te worden, wanneer het in zulk eene mate aan de weelde is verſlaafd, dat het, niettegenſtaande zijn ondergang nabij is, nog voortgaat haar afgodisch te vereeren. Ja! welke rampen ook eene natie mogen treffen, zij is niet geheel verloren, zoo lang haar nog de moed niet ontzinkt om die rampen te torſchen, zoo lang zij nog karakter, nog zelfſtandigheid, nog volksdeugd, nog zedelijke waarde bezit. Maar als de bronnen van haar beſtaan zijn geſtopt, en er geene uitzigten zijn, dat zij immer wederom zullen vloeijen, terwijl de weelde overal is doorgedrongen en zich in alle ſtanden een eigen outer geſticht heeft, neen! dan is er geene hoop op herſtel, dan is er geene redding meer mogelijk. En vanwaar zoude men dezelve ook kunnen verwachten? De burgers toch, vertroeteld, ontzenuwd en aan zinnelijk genot verſlaafd, ontbreekt het ten eenemale aan vermogens tot die

Digitized by Google

die edele bedrijven, welke men achten kan een volk waardig te zijn. Moed, ſtandvastigheid, vaderlandsliefde en alle die voortreffelijke deugden en eigenſchappen, die weleer wonderen hebben voortgebragt, zijn ſlechts bekend in de tafereelen der redenaars en in der dichteren zangen. Sedert lang hebben zij geen werkelijk beſtaan meer, maar hebben plaats gemaakt voor zwakheid, verwijfdheid, ligtzinnigheid en eenen, ik weet niet welken, geest van ſchandelijk eigenbelang en bekrompene baatzucht, volgens welken men alles naar geldswaarde en uitwendig voordeel berekent, aan de deugd hare ſchatting onthoudt, opofferingen en blijken van grootmoedigheid in de geſchiedenisſen in twijfel trekt, in de verdichte verhalen naauwelijks dulden kan, en in het gewone leven, hoe zeldzaam dan ook voorkomende, als dwaasheden belagcht; in nietsbeduidende voorvallen van den dag het hoogſte belang ſtelt, en bij de gewigtigſte, hartverheffende en heiligſte onderwerpen geeuwt; voor volksrampen en menſchelijke ellende onverſchillig is, en het gevoel, het zuiver, mannelijk gevoel voor dweeperij uitkrijt — een' geest, mijne Geëerden! die alles, wat edel en groot is, verſtikt, en, hoe men het ook verhelen moge, eenigermate de geest van onzen tijd mag genoemd worden.

Wendt uwe oogen niet af, M. T.! Ik wil ons niet erger maken, dan wij inderdaad zijn. Mijn oogmerk is geenszins, om een tafereel van onzen toeſtand op te hangen, akeliger dan dezelve zich aan elken beſchouwer vertoont, om onze natie nog als dieper gezonken voor te ſtellen, dan zij inderdaad reeds gezonken is. Vreemden en landgenooten hebben haar in dit opzigt met eene zwarte kool geteekend. De eerſten mogen tegen ons vooringenomen zijn — ach! dat wij er de laatſten ook van konden beſchuldigen! Men moge eenen RAYNAL als partijdig regter verwerpen; maar kunnen wij eenen OCKERSE ook met eenigen ſchijn als zoodanig aanmerken? en heeft deze niet op onwederſprekelijke gronden de nabijheid eener volmaakte ontbinding van ons zedelijk volkskarakter aangekondigd? (*) Voorzeker! hoe men er ook over denken moge, — dit, althans, moeten wij erkennen, zoo wij niet ten eenemale onze oogen voor het licht willen toeſluiten, dat

(*) Men zie 's Mans *Ontwerp tot eene Algemeene Characterkunde, Derde Stukjen.*

Digitized by Google

dat de geest, waarover wij zoo even gesproken hebben, meer en meer onze natie begint te beheerschen, dat de zucht naar rijkdommen sterker en algemeener wordt, en dat deze zucht uit den toestand, waarin wij ons bevinden, van zelfs schijnt voort te vloeijen.

Laat ons dan, mijne Vrienden! deze te ver gedreven zucht, die toomelooze begeerte tegenstand biedende, ons trachten te wapenen tegen eenen, zoo gevaarlijken, vijand, opdat hij onze harten niet overmeestere! De omstandigheden van den tijd zijn nu eenmaal zoodanig, dat de rijkdommen, schoon nog wel aan enkelen te beurt vallende, langs de gewone wegen van vlijt en werkzaamheid niet ligtelijk kunnen verkregen worden; dat zelfs sommigen, die dezelve bezaten, zeer aanzienlijke verliezen moeten ondergaan, en dat velen den staat van gelukkigen overvloed met dien van bekrompenheid of behoefte moeten verwisselen. Wel nu? Zullen wij daarom dan werkeloos nederzitten, en onze belangen, waar het vernuft te kort schiet, aan het geluk toevertrouwen? Zullen wij dan de luimige, de wispelturige, de onregtvaardige Fortuin aanroepen? haar om bijstand smeeken? van haar redding verwachten? of, de dwaasheid hiervan inziende, ter verkrijging van eenen dus genoemden onafhankelijken staat, onze toevlugt nemen tot middelen, die ongeoorloofd, die misdadig zijn? Moeten wij niet veeleer de oorzaken, die de rijkdommen voor ons noodzakelijk maken, trachten weg te nemen? De weelde, die ons aan haren zegewagen geboeid heeft, vordert zoo vele en zulke kostbare offers; de behoeften, aan welke wij ons verslaafd hebben, zijn zoo groot, zoo menigvuldig ... Wel nu? Zoude het dan onmogelijk zijn, dat wij ons aan den dienst der eerste onttrokken en de laatsten verminderden? Zoude het inderdaad reeds zoo ver met ons gekomen zijn, dat er geene nuttige bezigheden meer voor ons overig waren, maar dat wij ons lot, in eene vadzige werkeloosheid, van de grillige luimen der bedriegelijke Fortuin moesten afwachten? Wee onzer, zoo wij dus denken! Wee onzer, zoo wij den moed gunschelijk verloren hebben! Waar zal zij ons heen voeren, die zucht naar de gaven des geluks? Dat wij ons zelve beproeven, ons zelve onderzoeken en op de gevolgen letten, die uit deze dwaze begeerte, deze verderfelijke drift noodwendig moeten voortkomen! Of zouden dan deugd, zedelijkheid, reinheid van harte bij ons reeds ijdele klanken zijn geworden? Zouden wij dan, ge-

Digitized by Google

geheel door het genot der zinnen verdarteld, geenen moed meer bezitten, om de verleidingen der wereld tegenſtand te bieden? Zoude dan de ſchitterende glans en pralende grootheid van eenigen, die langs vreemde en ongewone wegen ten top van aanzien en vermogen zijn opgeklommen, ons ten eenemale verbijsterd en betooverd hebben? en zouden wij reeds zoo diep gezonken zijn, dat wij ons ſchaamden te bekennen, van liever arm en eerlijk, dan rijk en misdadig te willen zijn? Neen, mijne Geëerden! verre zij van mij zulk eene verſchrikkelijke, u en mijzelven onteerende, gedachte! Laat ons met bedachtzaamheid ons eigen harte raadplegen, om de buitenſporige zucht naar rijkdommen, bijaldien wij reeds eenigzins met dezelve mogten beſmet zijn, te bedwingen, te onderdrukken. Wij zullen overtuigd zijn, dat zij, eenmaal meester geworden, moeijelijk te beteugelen is, niet ongelijk aan eenen geweldigen ſtroom, die, buiten zijne oevers getreden, alles verwoest en in zijne vaart medeſleept. Wij zullen overtuigd zijn, dat zij onze deugd doet wankelen, onze eer bezwalkt, ons hart bezoedelt, ons geluk vernielt. Of is niet de man, welke zich eenmaal door deze zucht heeft laten overmeesteren, in den allerongelukkigſten toeſtand? Zal hij niet allengskens zijne grondbeginſels laten varen, zijne pligten vergeten, en alles in het werk ſtellen, om haar voldoening te verſchaffen? Zal hij ten aanzien van de middelen, die hij daartoe bezigt, altijd dezelfde kieschheid behouden? Zal hij daaromtrent niet van tijd tot tijd voor zichzelven meer toegevend worden? Zal hij niet langzamerhand tot de zulke overgaan, die ſlechts door de ſtrengſte zedekunde worden afgekeurd, en in de omſtandigheden, waarin hij zich geplaatst vindt, nog al te verſchoonen zijn? En is dan niet reeds de eerſte, maar tevens hechtſte, dam gebroken, en daardoor aan den vloed der misdaden een vrije loop gegeven? Waaraan zal hij zich verder vasthouden? De gevaarlijke zucht neemt toe, en zet hem aan tot nieuwe ondernemingen. De deugd, die gedurig moet beoefend worden, wordt verwaarloosd. Zijne bezigheden laten hem den tijd niet om in zichzelven te keeren. Het geweten doet ſlechts nu en dan eene zwakke poging, om te ſpreken; zijne ſtem wordt langzamerhand verdoofd, zij wordt al zachter en flaauwer — zij fluistert nog — zij is niet meer hoorbaar — zij zwijgt. De ſchande, aan oneerlijkheid verknocht, verliest hare af-

Digitized by Google

afschuwelijke gedaante door de algemeenheid van het misdrijf, en de eigenliefde is gereed, om de bedriegelijkste handelingen met een schoonschijnend vernis op te sieren, en de verfoeijelijkste schurkenstreken onder zachte namen te verbergen. Van deze verderfelijke zucht zingt HORATIUS:

Zij doet behendig 't schip langs hare baren glijden,
Ducht armoede als de grootste straf;
Beveelt het al te doen, te wagen en te lijden ...
En stapt van 't pad der deugden af.

Waar blijft nu die kalmte van het gemoed, die onwaardeerbare zielevrede, welke ons in de grootste wederwaardigheden des levens opbeurt en ondersteunt? Waar blijven die zachte gevoelens van liefde en mededoogen, teederheid en deelneming, vriendschap en goedhartigheid, die ons de reinste genoegens verschaffen? Waar blijven de deugden van grootmoedigheid, regtschapenheid, en zuivere, algemeene, uitgebreide menschenliefde, die den echten adel onzer ziele uitmaken? Waar blijft de lust, om het verstand te beschaven, nuttige kunsten en wetenschappen aan te kweeken? om zich in alles, wat waarachtig, wat eerlijk, wat regtvaardig, wat rein, wat liefelijk is en welluidt, om zich in alle deugden en lofwaardige eigenschappen te volmaken en voor te bereiden tot eene betere wereld? Helaas! al dat zachte en zalige verdwijnt, al dat edele en betamelijke gaat verloren. In stede van rust en kalmte te smaken, leeft men gedurig in vrees en bekommering. De teedere gewaarwordingen van het hart worden onderdrukt door haat, nijd, wrevel, hardvochtigheid en eene zekere bedriegelijke dubbelhartigheid, die men gewoon is met den naam van loosheid te bestempelen. Grootmoedigheid, regtvaardigheid en menschenliefde hebben plaats gemaakt voor laaghartigheid, geveinsdheid en baatzucht, en, in stede van het verstand te verlichten, het hart te veredelen en zichzelven voor eene verhevener bestemming te volmaken, houdt men zich met niets anders bezig, dan met bekrompene berekeningen en listige overleggingen, om den onleschbaren gouddorst te stillen; terwijl men door menigvuldige verstrooijingen de verwarde gesteldheid van het verstand en den berooiden toestand van het hart voor zichzelven zoekt te verbergen, en door uitspattingen van onderscheidenen aard de gedachte aan de

toekomst in den roes van het tegenwoordige te verzwelgen. Men is onbekwaam, om aan zijne eigene volmaking te arbeiden. De edelſte bezigheden en zaligſte gewaarwordingen hebben hare bekoorlijkheid verloren. Het huisſelijke leven, de huwelijksmin en de hartelijke verkeering met regtſchapene vrienden leveren geene aantrekkelijkheid meer op. Het karakter verkrijgt eene andere plooi. Het hart wordt verwilderd en kan geene goede vruchten meer voortbrengen. De zaden van deugd, godsvrucht en menſchenliefde, geſtrooid door de liefderijke handen van teedere ouders en opregte vrienden, worden reeds bij de eerſte ontkieming verſtikt, en .., ſchraapzucht is de vergiftige plant, die er welig in tiert.

Treurig, M. H.! is het tafereel, dat wij hebben opgehangen; maar het is waarachtig, en geenszins met te ſterke kleuren geſchilderd. Ja! wrang en bitter zijn de vruchten, die door de ſchandelijke, bekrompene, al het goede, groote en edele vernielende, baatzucht worden voortgebragt! rampzalig zijn de gevolgen, die uit eene buitenſporige, algemeen heerſchende, begeerte naar rijkdommen ontſtaan!

Dat wij ons dan — en met deze opwekking zal ik mijne Redevoering beſluiten — dat wij ons dan, zoo veel in ons vermogen is — wachten voor den geest van onzen tijd, opdat wij door denzelven niet bedwelmd, niet beheerscht — opdat wij niet in den algemeenen ſtroom medegeſleept worden! Laat ons het blinkend goud, de zoo algemeen begeerde rijkdommen toch niet op eenen te hoogen prijs ſtellen! Het is waar — de overvloed ſchijnt ons alles te ſchenken, wat wij ſlechts wenſchen kunnen, alle onze behoeften te vervullen: doch wat mogen wij eigenlijk overvloed noemen? nemen onze begeerten niet toe bij de vermeerdering onzer ſchatten? en wanneer kunnen wij waarlijk gezegd worden rijk te zijn? *Niet, wanneer wij onze bezittingen vermeerderen, maar wanneer wij onze behoeften verminderen!* dit is het antwoord van ZENO. *De wijze alleen is rijk! Ons eigen gemoed, niet het oordeel der menſchen, niet onze ſchatten moeten ons rijk verklaren. Men behoort iemands rijkdommen af te meten naar zijn hart, niet naar zijne geldkist!* dit is het antwoord van CICERO. Het is waar — de rijkdommen kunnen ons veelvuldige ge-

Digitized by Google

genoegens verſchaffen: maar zijn zij niet altijd vergezeld van eene menigte zorgen en ongemakken, waaraan de behoeftige nooit is blootgeſteld? Het is waar — wij kunnen door haar velerlei menſchelijk geluk verſpreiden, velerlei menſchelijke ellende wegnemen: maar kan men ook zonder haar niet menschlievend zijn en de deugd der weldadigheid uitoefenen? De behoeftigſte zelfs kan weldaden bewijzen. ô! Denken wij hier aan het voorbeeld van JEZUS, den Goddelijken, die een vriend der armen was, die het land doorreisde, goeddoende, en nogtans voor zichzelven niets bezat, waarop hij zijn hoofd konde nederleggen! Laat SENECA ons leeren, dat het in alles, wat men doet en geeft, voornamelijk op het harte aankomt; dat het hart aan kleinigheden waarde leent, zaken van gering belang opluistert, en de grootſte tot nietswaardige dingen verlaagt! Het is waar — goederen, die men te voren bezeten heeft, in één oogenblik te verliezen ... dit is hard — dit is grievend! en er wordt ſterkte van ziel en een mannelijke geest gevorderd, om niet in eene morrende ontevredenheid uit te barſten: doch bedenken wij, voor zoo verre wij onder deze ongelukkigen behooren, of wij de verlorene goederen wel met een zuiver, erkentelijk gemoed hebben genoten? of wij dezelve te voren wel op zoo hoogen prijs hebben geſteld en niet nu bovenmatig waarderen, juist omdat wij dezelve miſſen moeten? Bedenken wij, in allen gevalle, dat wij ons door jammerklagten en geween jammerlijk verlagen; dat wij daardoor bij het verlorene ligtelijk nog datgene kunnen verliezen, wat kostbaarder is, dan alle de kostbaarheden der wereld ... de rust en den vrede onzer harten! en vergeten wij vooral niet, dat wij, zwakke zonen van ſtof, den gang der ondermaanſche zaken en lotgevallen, die boven de ſterren worden geregeld, niet kunnen bedwingen of tegenhouden

Zijn wij dan inderdaad behoeftig en ongelukkig geworden, dan nog moeten wij niet in wanhoop en vertwijfeling nederzitten; maar dan betaamt het ons, in zulke omſtandigheden en in zulk eenen toeſtand, uit te zien naar vertroosting, bemoediging en beſturing; dan betaamt het ons, de *wezenlijke* waarde der rijkdommen te bepalen, en de zaken met een godsdienſtig en wijsgeerig oog te beſchouwen. Zulks doende, zullen wij overtuigd worden, dat armoede, buiten onze ſchuld en onverdiend, inderdaad geen kwaad is, en dat het gebrek van wereldſche goede-

Digitized by Google

ren zelfs groote en wezenlijke voordeelen kan opleveren. Wel verre van lafhartig te klagen; wel verre van in neêrslagtigheid en alles ontzenuwende moedeloosheid weg te zinken, zullen wij in onszelve eenen schat ontdekken, die alle aardsche goederen overtreft, dien geene magt ons kan ontnemen. In steds van als kinderen te staren op het klatergoud der Fortuin, zullen wij ons als mannen verheffen op zoo vele voortreffelijker gaven, als ons door den Algoeden niet te vergeefs zijn geschonken; terwijl wij, om ons te versterken in onze edele gezindheden, onze aandacht zullen vestigen op zoo vele navolgenswaardige voorbeelden, als in de geschiedenissen uitblinken, die in de ontbering van aardsche schatten en uitwendige goederen de echte vrijheid en onafhankelijkheid mogten vinden. Wij zullen ons, bij de herinnering hiervan, sterker, geruster en meer bemoedigd gevoelen, en inzonderheid uit de lessen, voorschriften, vermaningen en besturingen van dien reinen Godsdienst, waarvan JEZUS de Stichter is, opbeuring, tevredenheid, rust, zielevrede en eenen onwaardeerbaren troost, in alle omstandigheden des levens, ontvangen, en tevens die zalige gemoedsgesteldheid verkrijgen, welke ons in staat stelt, om alle onze wenschen en begeerten te beperken, en, met een levendig geloof aan eene liefderijke, wijze, alles verzorgende Voorzienigheid, hoe hoog dan onze rampen ook mogen stijgen, te lijden, te verdragen, te zwijgen, te hopen, te vertrouwen; terwijl wij nimmermeer in onze liefde zullen verkoelen. Wij zullen hierbij geenszins versmaden die achtbare wijzen, welke, offchoon niet bestraald met het licht, dat door JEZUS ontstoken is, ons echter eenen schat van krachtige en eenvoudig-verhevene uitspraken hebben nagelaten, overwaardig, dat wij er een dankbaar gebruik van maken. Wij zullen met CICERO gevoelen, dat dezulke slechts kunnen gezegd worden goederen te bezitten, welke geene begeerten hebben, ... dat de grootste en zekerste rijkdom in weltevredenheid met het zijne bestaat .... en dat zij alleen, die met de deugd zijn versierd, den naam van rijk verdienen; met SENECA, dat wij, volgens de natuur levende, nimmer arm, volgens de meeningen der wereld, nimmer rijk zullen zijn, en dat de begeerten der nature beperkt, die der meeningen onbepaald en uitgestrekt zijn; met SOCRATES, dat het ware goed geenszins in vermaken, rijkdommen, gezondheid en eerambten bestaat; dat ziekte, ongunst en armoe-

Digitized by Google

moede ons somtijds voordeeliger zijn, dan gezondheid, gunst en schatten, en dat men der Godheid nader komt, naar mate men minder behoeft; met ZENO, aan het verlies der goederen de verkrijging van deugd, wijsheid en onsterfelijkheid toeschrijvende, denken, dat de Fortuin regtmatig en billijk handelt, wanneer zij ons tot de wijsheid henen voert; met HORATIUS FLACCUS, eene eerlijke armoede boven eerlooze schatten stellende, beseffen, dat zelfs de grootste rijkdommen onze behoeften niet kunnen bevredigen, en dat ons, midden in den overvloed, altijd nog iets zal ontbreken; dat het hoogste vermogen geen waar geluk aanbrengt, maar dat hij slechts troon, kroon en lauweren verdient, die met een onverschillig oog de hoogste goudstapels aanschouwen kan; dat geene magt, geen aanzien, geen genot den sterveling kan gelukkig maken, maar dat hij, die geleerd heeft met het zijne vergenoegd te zijn, met een gerust gemoed het goede kan genieten en de slagen van het Noodlot verduren, — en, overtuigd, dat de dood geene opgehoopte schatten ontziet, maar den rijken zoo wel als den behoeftigen eenmaal ter neder velt, zullen wij dezen onvergelijkelijken, hartvertroostenden en geestverheffenden Dichter, in zijnen toon, nazingen:

Wees rijk en uit den stam van Inachus gedaald,
Of laag en arm, van elk verlaten;
't Verscheelt u niets: uw sterflot is bepaald ...
Niets kan u tegen Orcus baten.
't Dringt al naar 't zelfde doel; de lotbus draaije en keer',
Trek vroeg, trek laat — het lot is sterven.

Door deze en zoo vele andere uitspraken van Wijsgeeren en Dichters zullen wij opgebeurd, bemoedigd en in onze mannelijke voornemens krachtig gesterkt worden. Wij zullen ons niet meer laten verblinden door den glans, waarmede sommigen onzer medeburgers, door de gunsten der Fortuin stout geworden, zich met laatdunkenden hoogmoed vertoonen. Wij zullen ons wapenen tegen de verderfelijke bovenmatige zucht naar goederen en schatten, en ons met ijver toeleggen op zoodanige bezigheden, als der maatschappije tot voordeel kunnen verstrekken, en onszelve veredelen en opleiden tot dien trap van volmaaktheid, waarvoor wij als redelijke en zedelijke wezens bestemd zijn.

Digitized by Google

VERSLAG VAN EEN TOGTJE EENS FRANSCHEN REIZIGERS DOOR EENIGE GEDEELTEN VAN DE VOORMALIGE NEDERLANDEN.

In het *Journal d'économie rurale et domeſtique, ou Bibliothèque des propriétaires ruraux, par une Société de Savans et de Propriétaires*, hetwelk ſedert acht jaren te *Parijs* maandelijks uitkomt, vindt men, behalve hetgeen den landbouw en de huishouding op het land betreft, eenig *Mengelwerk*, hetwelk ten doel heeft, bij den landbewoner, in zijne weinige ledige oogenblikken, eenige wetenswaardige kundigheden over andere zaken te verſpreiden. Op deze wijze bevatten de *Variétés*, in het Stukje voor Oogstmaand 1810, (pag. 163 et ſ.) *Fragmenten van eene Reis door Hollandsch Braband en de Zeeuwſche Eilanden, in Bloeimaand* 1810. Zij behelzen bijzonderheden en beoordeelingen, met wier vertaling wij gelooven onzen Lezeren geen ondienst te doen, wijl gemeld Tijdſchrift niet zeer algemeen gelezen wordt. Wij onthouden ons van aanmerkingen; ze zijn voor onze Landgenooten te eenemaal onnoodig; de mededeeling zelve brengt tevens hare wederlegging mede.

Van *Rijſſel* vertrekkende, zag de Reiziger met genoegen den uitmuntenden Vlaamſchen landbouw, welken ARTHUR YOUNG boven dien der Engelſchen ſtelt; akkers, die nooit braak liggen, *omdat*, volgens de uitdrukking der landlieden, *de grond te duur is*. Te *Kortrijk* trof hij juist den dag der linnen-markt. Het is in die omſtreken dat het ſchoonſte vlas wordt gewonnen. De Schrijver deelt de wijze mede, op welke eenige landlieden het vlas door eene ſoort van rooster of traliewerk van teenen laten heengroeijen, om den ſtengel beter beſtand te doen zijn tegen regen en wind, en de wortels lucht te geven. Deze behandeling kost meer, maar geeft de meeste winst.

„ Te *Kortrijk*," zegt de Reiziger, „hoorden wij voor het eerst het onverdragelijk aanhoudend ſpelen der klokken, hetwelk ons gedurende de geheele reis moest vervolgen. Elk kwartier-uurs begint het op nieuw; elk half-uur wordt het uurtal herhaald. Men moet er zeer aan gewoon zijn, om de heele en halve uren te kunnen onderſcheiden, en veel tijds verliezen en geduld over hebben,

Digitized by Google

ben, om naar het geſnap der Vlaamſche torens te luiſteren."

Overal langs den weg ziet men de netſte dorpen, waar vrouwen, kinderen, *mans zelve* zich met de vlasteelt bezig houden.

Over *Gent* komt hij te *Antwerpen* aan. Na vermelding van de oorzaken van *Antwerpen's* vroeger verval en het verplaatſen van deszelfs handel, door onzen Reiziger daaraan onder andere toegeſchreven, „ dat de Koning van Spanje haar, als te magtig beſchouwde en daarom den handel wilde verdeelen," beſchrijft hij den loop der Schelde en daarmede zich verbindende watertakken, „ die de vaart tot in het hart van Holland openen, en waarvan de toegang aan de Engelſchen alle de deuren en verdedigingsmiddelen dezer landen zoodanig overlevert, dijken en ſluizen zoodanig in handen geeft, dat, om twintig dorpen te doen verdrinken, een ſerjant met tien man genoegzaam zijn zoude. En om deze reden plagt, ook in Vredestijd, de Schelde voor de Engelſchen geſloten te zijn."

Van de verwoestende krijgskunde dezer eeuwige vijanden, die, te zwak voor beſliſſende ondernemingen, hunne tegenwoordige alleen met het in brand ſchieten eener Stad eindigen, waarvan de vreedzame inwoners de ſlagtoffers zijn, leverde *Vliſſingen* het ongelukkig gezigt op.

Middelburg is eene zeer fraaije Stad, met goed gebouwde huizen, die echter tot geene Orde in de bouwkunde behooren. Alles is er zeer net en regelmatig; ſtoepen, meestal van zwart marmer, geverfde buiten-blinden aan de ramen, en glazen in dezelve, zoo helder, dat men zou gelooven dat er geene in zijn. De emmer, glazen-ſpuit en verdere behandeling worden omſchreven, en de handige dienstmaagden, die tot boven toe weten te ſpuiten, waar zij willen, bekomen eervolle melding.

De gemakkelijke en ſpoedige wagens tusſchen de beide Steden voldoen niet minder aan den Reiziger. „ Een goede Hollander, die geen enkel woord ſpreekt, en maar even zoo veel verſtand bezit, dat hij zijne twee beestjes weet te mennen, brengt u in vollen draf over, zonder eenig drinkgeld te vragen."

„ Door eene der ſtraten van *Middelburg* gaande," verhaalt hij vervolgens, „ zag ik, voor de deur van een fraai huis, aan de eene zijde een ſchildwachthuisje, en aan de andere een ten naasten bij ſoortgelijk ding van ſtroobosſen. Men berigtte mij, dat het de gewoonte

was, dit laatstgemelde voor een huis te zetten, waar een doode is, regts voor mans, links voor vrouwen. Dit blijft drie dagen ſtaan. Of de begrafenis eerst na verloop van dien tijd plaats heeft, weet ik niet. Zulk een ſchilderhuisje kost omtrent 100 franken. Er is een aannemer, die ze levert. Te *Middelburg* gelijk te *Parijs* rekenen de levenden op de dooden. Te *Parijs* rijdt men naar zijn graf in een' meer of minder prachtigen wagen, naar rang, rijkdom of de praalzucht der erfgenamen; te *Middelburg* in een kist van ſtroo. Overal brengt men u eenmaal daar heen."

„ Wij hebben beſchrijvingen van Japan, Kamſchatka, Cayenne, en kennen niet een aantal gebruiken bij onze naaste buren: zoo als die goede Parijzenaars, die van dag tot dag uitſtellen, om de meesterſtukken te gaan zien, welke vreemdelingen van alle oorden naar hen toelokken, en die naar de andere wereld gaan, zonder ze gezien te hebben." Deze aanmerking past de Schrijver toe op de aanſprekers of groefbidders met hunne lamfers, en op het gebruik, dat de nabeſtaanden eenes overledenen gedurende drie dagen uitgaan noch bezoek afwachten.

De Reiziger weder te *Vliſſingen* gekomen, bleef er alleen, zonder gezelſchap en zonder tolk; en, de verveling zoo zeer vreezende als de Zeeuwſche koorts, trachtte hij bij een' of anderen boekverkooper een Fransch of Engelsch boek te vinden. „ Helaas, niet een enkel! Ik vond niets dan Hollandſche boeken. Men heeft er zelfs, die zeer fraai van druk zijn, en met overheerlijke platen. *Bone Deus!* Even als of het een taal was, waarin het geoorloofd is te ſchrijven. Eilieve! wat hebben die goede luidjes ons toch te zeggen, die van niets weten dan van cijferen, optellen, rekenen en rooken; terwijl de vrouwen den vloer ſchrobben, de muren afvegen en de trappen boenen. Ik was in het denkbeeld, dat men in Holland de boeken alleen vond van andere natien, die zij uit ſpeculatie nadrukken, bij wijze van ſmokkelhandel; want al wat daartoe behoort, is van de gading van den Bataaf. Aan hem is men alle de nadrukken verſchuldigd, die Europa overſtroomd hebben."

Vervolgens, niemand hebbende, met wien hij ſlechts één gedachte kon wiſſelen, niets van het gekwaak (*) der

(*) „ *Jargon du pays.*" In onze arme, nutteloze, geſchandvlekte taal, naauwelijks misſchien goed genoeg om er koop-

Digitized by Google

der inboorlingen verſtaande, hield onze Reiziger zich eenigen tijd met het ſtatelijke zeegezigt bezig, en met de verhevene denkbeelden, die, van opklimming tot opklimming, tot den Oneindigen Maker van het Heelal opleiden.

Zierikzee, met de trapjes-gevels der huizen, *Schouwen*, de meekrapteelt en handel, worden vermeld. Het is niet COLBERT, die dit gewas in Frankrijk invoerde; hij moedigde alleen de teelt aan; reeds in een Charter van het jaar 1275 vindt men dezelve vermeld onder de tienden. „ Een deel van 't Eiland bewonen zeevogels en kieviten, de konijnen de duinen. Het een en ander werd door het oud Hollandsch Beſtuur voor *f* 12000 verpacht."

De Reiziger bezoekt *Bergen op Zoom* en de Steedjes langs de ſtroomen. Het loten van de veerlieden te *Workum*, om te beſliſſen wie hem zoude overbrengen, ſtelde zijn geduld op de proef. Te *Grave* en elders vond hij deze gewoonte weder. Op *Loeveſtein* waren 86 Engelſche krijgsgevangenen.

Langs de Waaldijke gaat onze Schrijver naar *Nijmegen*. Onderweegs heeft hij gelegenheid van te weten te komen, waarom de landlieden zoo gaarne de Ooijevaars op de daken laten nestelen. „ Deze vogel is een gelukkig voorteeken, een zinnebeeld van getrouwe kinderliefde. Ook neemt hij deel aan de ſpelen der kinderen, die al vroeg leeren hem geen kwaad te doen en als een' beſchermheiligen

koopmans-boeken in te houden, en waarin het beſpottelijke onzinnigheid is, dat een HOOFT of HUYGENS, die in Italie de lier beſpeelden, werken ſchreven, of HOMERUS vertaald wordt, weet ik geen woord voor *Jargon*, dat nog veel beneden *Patois* is. Doch RICHELET, dien ik op dit oogenblik alleen bij de hand heb, leert mij, dat *Jargon* (*Plebejus ſermo*) is: *une ſorte de langage particulier et fait à plaiſir; ſorte de langage groſſier, qui ne peut être appellé un véritable langage;* of, nog erger: *expreſſions qu'affectent des gens d'une même cabale, afin que d'autres ne les entendent pas. Le Jargon des Bohémiens.* Misſchien zou hij thans ſchrijven: *des Paysbas!* En hij zegt tevens, dat het woord zou afſtammen van *Jar*, een mannetjes gans; het geluid, dat dergelijke vogels maken, en dus eene beesten-eerder dan menſchen-taal. Trouwens het is reeds eene aardigheid van VOLTAIRE, van wien de Schrijver den bovenſtaanden uitval over het nadrukken ſchijnt geleend te hebben, dat hij in Holland had gezien vele *canaux, canards, canailles.* VERT.

Digitized by Google

gen te beſchouwen. De waarheid is, dat hij een aantal ongedierte verſlindt; maar de wet alleen, tegen het ſtoren der Ooijevaars, zou, zonder het bijkomen van bijgeloovige denkbeelden, hen niet genoeg beveiligen."

Te *Nijmegen* heeft men tweederlei brood. „ De eerſte ſoort is wit en luchtig; de tweede zwart, zwaar, vol zemelen, ſlecht gerezen, en gelijk aan hetgene men op het platte land in Frankrijk voor de honden bakt. Echter," zegt de Schrijver, „ uit bezuiniging verkoopen, zelfs de rijkſte lieden, de eerſte ſoort aan de vreemdelingen, en voeden zich met de laatſte. Waartoe dienen Middelen, als men er zulk gebruik van maakt!"

Over *Grave*, het rijke *'s Hertogenbosch* en het zeer nette *Breda*, keert de Schrijver langs den ſtraatweg, die thans met ijver wordt voortgezet, naar *Antwerpen*, onderweegs een rijtuig met vier Hollanders ontmoetende, „ die met hunne pijpen, kruiſelings, vreeſelijk dampten, en waarvan de paarden er veel te weelderig uitzagen voor deze berookte Zwaarheden."

Het volgende zijn eenige trekken uit het Volkskarakter, „ hetwelk overal uit duizende kleine bijzonderheden zamengeſteld zijnde, alleen uit het opzamelen van dezelve kan gekend worden."

„ In *'s Hertogenbosch* nam een voorbijganger den hoed af, met een *welbekome*, omdat de Reiziger niesde! — Aan tafel ſpreekt men niet. Men eet, drinkt, zonder een woord te zeggen; men ſlokt het eten binnen en herkaauwt. Van die geestige geſprekken, vrolijke invallen, die de beste geregten eerst ſmakelijk maken, zonder welke de beste wijnen maar half zoo goed zijn, weet men niet. In vele landen is de ſpijsvertering eene zaak van gewigt; in het gelukkig Frankrijk ſchier alleen gaat zij haar gang, zonder dat men er aan denkt."

Over de verregaande zindelijkheid van den Hollander zegt de Schrijver nog het volgende: „ De groote vochtigheid van het land maakt haar gebiedend noodzakelijk; zonder haar zouden huis, linnen, meubelen, de eigenaar ſchier zelf, verrotten. Men kan letterlijk zeggen, dat men in Holland zich in het water ſteekt uit vrees van nat te worden. Daarom bevochtigt men er muren, zolders, vloeren, venſters, deuren, trappen, wrijft en herwrijft ze dan, en ſtrooit er vervolgens luchtig zand overheen. En dit alles gebeurt alle dagen van nieuws af."

„ Als

„ Als men het maar wil, doet men geen ſtap op deze wereld, zonder eene gelegenheid te vinden om het een of ander op te merken," zegt te regt onze Schrijver. „ De natuur en de menſchen bieden dagelijks aan den reiziger eene leerzame bladzijde aan, maar men moet er zich op verſtaan om er in te lezen, en hoe velen zien er niets anders dan onleesbaar ſchrift of wit papier! hoe vele anderen zien ſlechts de verkeerde zijde!" — Ja, hoe velen lezen niet, zonder te verſtaan; hoe velen oordeelen niet, met de belagchelijkſte vermetelheid, zonder te lezen, zonder gelegenheid gehad te hebben van de bladzijden te zien! had hij er kunnen bijvoegen.

„ Om echter het door mij gedane verwijt te ontgaan en mijn geweten te zuiveren," vervolgt onze naauwgezette Reiziger, „ en vreezende, dat ik met eene ligtvaardigheid, die mij leed zou doen, zoo ik haar niet ten deele kon regtvaardigen, van het Hollandsch karakter mogt geſproken hebben, zal ik, ter liefde der waarheid, het weêr trachten goed te maken. Er is geen volkje (*peuplade*) op den aardbodem, hetwelk zijnen goeden kant niet heeft. Het is een ſlechthoofd, die alleen de tegenzijde van den penning weet te beſchouwen.

„ De Bataaf (aangezien dit kleine volkje dan ook iets goeds heeft) is altijd bezig en ijverig. Zijne dijkwerken, die dit bewijzen, zijn meesterſtukken. Zij vorderen oneindig veel zorg; maar ook de geduldigheid is de uitſtekende deugd der Hollanders. De nabuurſchap met de zee maakte hen viſſchers, zeelieden, kooplieden, in één woord, tot een volk, dat, met de eene hand ontvangende, met de andere uitgevende, en op het naauwkeurigst berekenende, nooit zijn belang uit het oog verliest. *Wat valt er te winnen bij hetgene ik ga doen?* vraagt de Hollander zich op het oogenblik dat hij opſtaat, en vraagt het zich alle oogenblikken van den dag. Ik zeg, dat eene dusdanige verzameling van menſchen (aan welke men misſchien den naam van een *ſtaat*, *nation*, geheel iets anders dan een *volk*, *peuple*, vele waarvan ſomtijds maar eene natie maken, zou kunnen betwisten, omdat de individus in zekere opzigten als afgeſcheiden en op zichzelven ſtaan) natuurlijkerwijze een bijzonder gelaat moet hebben. Ik voeg er bij, en de Geſchiedenis bewijst het, dat die menſchen buiten ſtaat zijn, om het land, dat zij bewonen, alleen te verdedigen." De ſlotſom van des Schrijvers overwegingen is; dat de Hollander eerlijk is, nijverig en geduldig.

Wij

Wij vernemen hier nog eene nieuwe, diep wijsgeerige aanmerking: „ dat het misschien wel mogelijk zou zijn, (de Schrijver is zelfs niet vreemd van het te gelooven) in de gesteldheid van een land, en in de omstandigheden van het volk dat het bewoont, redenen te vinden, die de uitlegging van deszelfs karakter geven. Die deugd, welke, zoo als reeds gezegd is, de Hollanders in den hoogsten graad bezitten, missen wij in den hoogsten graad. Die deugd, welke eene noodzakelijkheid voor hen is, omdat zij anders niet zouden bestaan, is onafscheidbaar van eenige gebreken, als: *overdrevene zelfliefde* (*egoïsmus*), *baatzuchtigheid* en *geest van berekenen*. Meestal is de Hollander in zijne berekeningen gelukkig, omdat hij zich niet overhaast. Het goud, dat hij opzamelt, dient hem om nog meer op te zamelen, nooit om zich de genietingen des levens te verschaffen. Hij heeft er geene kennis aan. Alle zijne oogenblikken van uitspanning besteedt hij om te rooken; de vermaken der letteroefeningen, de genoegens van een gemeenzaam gesprek, een leerzaam onderhoud, die hartelijke en beschaafde verkeering, welke het verstand verlicht en het hart bekoort, — dit alles is hem onbekend. Hij telt op, nuttigt zijn maal met stilzwijgen, verzadigt zich van thee, rookt, slaapt: zie daar zijn leven! De pijp is hem bijna nooit uit den mond. Dit gebruik, te ver gedreven wordende, verlamt de zielsvermogens; in den aanvang verstrooit en eindelijk verstompt het dezelve." (*Il finit par hébéter.*)

De reden, waarom men in Holland zoo veel lieden vond, die een kolossaal fortuin hadden, en in Frankrijk zoo weinig, wordt opgegeven, „ omdat de vreemdelingen aldaar verzamelden zonder veel te verteren. De Franschman alleen wist te leven; gelijk aan die groote bloeijende vruchtdragende gewassen, die aan den dampkring, waarin zij balsemend uitwasemen, wedergeven hetgeen zij van den grond en de natuur genoten hebben."

„ De Hollanders" (en hiermede zullen wij dit te lang uittreksel besluiten) „ hebben den grond geschapen, dien zij bewonen; maar om dien te behouden, hadden zij steeds een' magtigen bondgenoot noodig, en, al ware het niet het belang van geheel Europa, de noodzakelijkheid is voor hen des te gebiedender, omdat eene natie, die onder de beschaafde geteld wordt, Holland met het doorsteken van deszelfs dijken en met verdrinken bedreigd heeft. De Engelsche dagbladen van dien tijd" (zegt eene noot

tot

Digitized by Google

tot opheldering) „ hebben die bedreiging geboekt. Er zijn misdaden, die het genoeg is enkel aan te wijzen, en over welke, door aanmerkingen, flechts de afkeer en verontwaardiging zou verzwakt worden."

Deze laatfte opmerking vindt volle toepasfing op de medegedeelde oordeelvellingen. — De Schrijver dezer Reize wordt niet genoemd; doch uit den ftijl, waarin men echter zeer kan mistasten, zouden wij hem bijna voor denzelfden man houden, met wien de Heer VAN DER WILLIGEN eens kerfen gegeten heeft.

DE VESUVIUS.

(*Vervolg en flot van bl.* 557.)

Verflag gedaan hebbende van de tegenftrijdigheden in de onderfcheidene befchrijvingen van den *Vefuvius*, zal ik dezelve thans trachten overeen te brengen.

De grond der eerfte dwaling is, dat de naam *Vefuvius* beurtelings algemeen en bijzonder wordt gebezigd; nu eens beteekent dezelve den volkanifchen of vuurbrakenden kegel, met uitzondering van de andere toppen, welke dien omringen; dan wederom kondigt hij het geheele ftelfel van den berg aan.

Deze Vuurberg ligt ten oost-zuid-oosten van de ftad *Napels*. Zijne gedaante is die van een kegel, die meer of minder geknot, meer of minder verheven is geweest in de onderfcheidene tijdperken zijner uitbarftingen. De tegenwoordige hoogte van zijnen top is 600 Toifes, en, volgens HAMILTON, 3639 *Franfche* voeten. Zijne naburen zijn de bergen *Somma* en *Ottaïano*; doch dewijl deze drie bergen een gemeenen grondflag hebben, worden zij alle drie onder den gemeenfchappelijken naam van *Vefuvius* bevat. *Somma* en *Ottaïano* liggen ten noorden van den Volkaan, en zijn er alleen van afgefcheiden door eene vallei, of liever eene engte van 2000 voeten breed en 1600 voeten diep. Deze maten zijn verfchillende, even gelijk alle de overige kenmerken van dien berg. De Lava, die meestal in de vallei ftroomt, de ftéenen, door de uitbarftingen omhoog geworpen, en die wederom neder-

val-

Digitized by Google

vallen, verhoogen den grond, en verminderen de breedte. *Somma* en *Ottaïano* zijn geene twee onderſcheidene bergen, maar de toppen van een zelfden berg, wiens gedaante die van de helft van een Amphitheater is, welk een halven cirkel tegen den kegel des Volkaans vertoont: hunne binnenſte gedaante is regtſtandig, en geheel onvruchtbaar; hunne buitenſte kruin is rondachtig, bebouwbaar, en met het fraaiſte groen verſierd. Aan den kant van den *Veſuvius* neemt deze halve cirkel van rotſen de zwartachtige kleur van den Volkaan aan; aan de overzijde vertoont hij geen blijk van branding.

De grondſlag dezer drie bergen, of liever dezer drie toppen, beſlaat eenen omtrek van dertig mijlen. Beneden of aan den voet van dezen grondſlag liggen de ſteden, vlekken en dorpen *St. Jan*, *St. Iorio*, *Portici*, *Reſina*, *Torre del Fico*, *le Marine*, *Torre del Greco*, *Ripa Sretta*, *Torre l'Ancino*, *Torre dell'Annonciate*, *Bosco-tre-Caſe*, *St. Angelo*, *Santa-Maria*, *Ottaïano*, *Somma*, en eenige andere.

De waarnemer, ſtaande te *Napels*, ziet onderſcheidenlijk aan den *Veſuvius* twee toppen. Indien men regt in het westen van den berg gaat ſtaan, ziet men er drie toppen, omdat de punt van den *Ottaïano*, zijnde de oostelijkſte, zich vertoont in de tusſchenruimte, welke de *Somma* van den *Veſuvius* ſcheidt. Ten zuiden en ten noorden ziet men ſlechts één top, omdat zij elkander bedekken; en wanneer men boven op den Volkaan is gekomen, bemerkt men, dat de toppunten van den *Ottaïano*, de *Somma* en vele andere niets anders zijn dan het tandachtige der rotſen, die den *Veſuvius* aan de noordzijde inſluiten, en denzelven als eenen halven cirkel vertoonen. Eindelijk, in het klein kan men zich een denkbeeld van dezen berg maken, door te onderſtellen, dat men op een rond verheven voetſtuk een Romeinsch Amphitheater heeft gebouwd, waarvan de helft, door den tijd verwoest, vervangen werd van een gebouw, in de gedaante van een kegel, welks hoogte al het omgelegene overtreft.

Wanneer men de dorpen, tuinen en woningen voorbij is, die het voetſtuk van den *Veſuvius* verſieren, komt men bij eene effene oppervlakte, *Atrio del cavallo* genaamd. Hier ſcheiden zich de kegels van elkander; hier vertoont zich de Volkaan als op zichzelven ſtaande, en verdwijnt alle vertoon van, alle hoop op groeijing. De kegel is

over

Digitized by Google

over zijne geheele oppervlakte bedekt met grof bruin zand, de *fraiſi* van den berg geheeten, beſtaande uit kleine onregelmatige dobbelſteenen, en die het overſchot zijn van de ſcorien, de lava en de puimſteenen, door de uitbarſtingen voortgeworpen. Deze verzameling van ſteentjes, *lapilli*, is te gelijk ongemakkelijk en nuttig voor den reiziger: ongemakkelijk, omdat zij, onder de voeten wijkende, het klimmen moeijelijk maakt en vertraagt; nuttig, omdat men er in wegzinkt, en zonder dit ſteunpunt, om de al te groote ſteilte, het beklimmen zoo goed als ondoenlijk zoude zijn.

Op eene zekere hoogte ontmoet men eene zitplaats, eene effene, horizontale en ronde ſtreek, die den geheelen kegel omvangt; een weinig hooger ontmoet men eene dergelijke, en eindelijk eene derde, eer men bij den krater komt. Hieruit blijkt, dat de zijden des kegels niet eene aaneengeſchakelde lijn zijn, en dat de Vuurberg is zamengeſteld uit verſcheiden deelen van kegels, achterwaarts de eene boven de andere gelegen; een bewijs, dat hij verſchillende hoogten op onderſcheidene tijden heeft gehad, en dat deze achtervolgende toevoegſels uit nieuwe uitbarſtingen zijn ontſtaan.

Als men den top heeft bereikt, ziet men verbrande rotſen, of blokken lava, die den krater omzoomen, en hare holle zijde naar het algemeen middelpunt gekeerd hebben; dit noemt men de boorden van den *ouden krater*. Dit woord *oud* beteekent niet eene hooge oudheid, en het wordt alleen gebruikt om den krater van den mond te onderſcheiden, zoo als ik reeds gezegd heb. Men loopt eenigen tijd in deze niet zeer holle kom, voordat men aan den mond des Volkaans komt. Deze korte reis is ſchromelijk, en ſomtijds gevaarlijk. De korst, die den reiziger draagt, is dikmaals zeer dun (*), vol ſpleten, uit welke rook voortkomt, en met verſcheiden gaten doorboord, in de gedaante van putten, die, van tijd tot tijd, ſteenen en vuur uitwerpen.

De mond, welke gemeenlijk in het middelpunt diens krater ligt, is nu eens uitpuilend, dan ingezonken, wanneer, in het eerſte oogenblik eener uitbarſtinge, al wat de

(*) Vader DELLA TORRE, die veertig jaren op den *Veſuvius* heeft vertoefd, zegt, dat dikmaals deze korst niet meer dan tien duimen dik is.

Digitized by Google

de opening verſtopte, in de lucht is geworpen; uitpuilend, wanneer, in gevolge dier zelfde uitbarſtinge, nieuwe ſtoffen, door den afgrond uitgebraakt, eene nieuwe wrong geformeerd hebben. Om deze aanhoudende zamenſtelling en verwoesting te begrijpen, moet men weten, dat van het ontelbaar getal ſteenen, door den Vuurberg uitgeworpen, vele in den krater zelven nedervallen; andere, verder voortgeworpen, van tijd tot tijd den omtrek des kegels vergrooten. Die rondom den mond nedervallen, ſtapelen zich aldaar op elkander in de gedaante van eene wrong; deze groeit onophoudelijk aan, verheft zich kegelswijze ter hoogte van 180 en meer voeten, en ſteekt welhaast boven de buitenſte randen des kraters uit. Zoodanig is de oorſprong des bergs, van welken ik heb geſproken, en welken iedereen niet heeft kunnen zien, omdat hij niet altijd aanwezig is. Wanneer deze holle en kegelachtige berg, die den mond als een dekſel overdekt, tot zoo verre is aangegroeid, dat hij de uitzetting der dampen belet, zucht en ſteent de Vuurberg; welhaast ligt hij den klomp op, die den mond ſluit, ſchudt, verdelgt en werpt wijd en zijd de ſtoffen, die den kleinen berg zamenſtelden, en de groote ketel, geheel open, braakt nieuwe brandende ſtoffen. Deze mond wordt nu wijder, ten koste van den krater; zijn omtrek komt onophoudelijk nader aan de rotſen, die den kegel des Vuurbergs omringen, en ſomtijds worden mond en krater niets anders dan eene en dezelfde opening.

In het vervolg wordt, door nieuwe toevoegſels van uitgeworpene ſtoffen, de opening allengskens naauwer; de korst des kraters wordt verbeterd; eene nieuwe wrong omgeeft den mond; deze wrong wordt kegel en berg, en hij gaat voort met aangroeijen en oprijzen, tot dat hij van nieuws geſchokt en verdelgd worde. Indien deze kleine berg in 't vervolg eenen grondſlag verkreeg, vast genoeg om eene uitbarſting te wederſtaan, zoude de volſtrekte hoogte van den *Veſuvius* aangroeijen tot 2 of 300 voeten; en, in ſtede van drie rustplaatſen, welke men op zijne ſteilte ontmoet, zou de reiziger vier aantreffen, voordat hij aan den krater kwam.

Indien wij nu tot de berigten der Schrijveren terugkeeren, zullen wij ons herinneren, dat DIODORUS den top diens bergs voor het grootſte gedeelte geheel vlak heeft gevonden; dat STRABO er geenen uit-

Digitized by Google

uitſpringenden top heeft gezien, en dat hij de overblijfſels eener aloude brandinge behield. Dit bewijst, dat in de tijden, welke alle landbeſchrijving zijn voorafgegaan, het *Campus Phlegræus* het tooneel van volkaniſche verwoestingen geweest was. Toen vertoonde de *Veſuvius* in zijn middelpunt eene groote ronde en effene oppervlakte, omringd van eenen cirkel van even hooge rotſen, zoodat het geheel het beeld vertoonde van een zeer groot Amphitheater. De krater beſloeg toen in de breedte de geheele middellijn des bergs, en de zuid- en westzijde hadden hare halve cirkels van rotſen, even als de oost- en noordzijde. De *Veſuvius* had in het groot de gedaante, welke tegenwoordig de *Solfatare* vertoont; een Vuurberg, *voor het grootſte gedeelte vlak, en zonder toppunt.* De uitbarſting van het jaar 79, onder de regering van TITUS, zal de aardkorst opgetild hebben, welke de regens van verſcheiden eeuwen in den krater hadden doen afloopen, en die denzelven van holrond, als hij voormaals was, vlak en effen gemaakt hadden. De verſchrikkelijke ſlag dezer uitbarſtinge heeft het zuidelijke en westelijke gedeelte des Amphitheaters verwoest, vier ſteden onder een vloed van aarde en ſteenen begraven, en de onderſcheidene toppen der *Somma* en *Ottaiano* geformeerd, welke voormaals niet voor afzonderlijke bergtoppen waren gehouden, dewijl zij toen een gedeelte van een gemeenen cirkel uitmaakten. Met regt kon derhalve STRABO zeggen, op dat vroeger tijdperk doelende: *zonder top*; en DIODORUS met even veel regts, ten aanzien van het tijdperk na de uitbarſting: *rondom zijn toppen.* Indien men nu aanmerke, dat het gedeelte der cirkelronde rotſen, hetwelk verdelgd is, het zuidwestelijke is, en dat de ſteden *Herculanum* en *Pompeji* in het zuidwest van den Volkaan liggen, zal de verklaring, welke ik heb gegeven, zoo veel te minder twijfel overlaten, omdat zij overeenſtemt met de latere waarnemingen, en met de verſchillende beſchrijvingen der Ouden.

Sedert het jaar 79 hebben eenëndertig groote uitbarſtingen, zonder de kleinere te rekenen, eene verbazende hoeveelheid ſtoffen uitgebraakt, die, op de randen des kraters nedervallende, van tijd tot tijd gedeelten van kegels geformeerd hebben, naar uitwijzen van de vlakke ſtrooken, welke men in de ſteilte des Volkaans ontmoet. Nieuwe uitwerpingen, op de eerſten volgende, hebben eindelijk den kegel tot zijne tegenwoordige hoogte doen klimmen,

Digitized by Google

en in de zamenſtelling der andere deelen gewerkt, even als zij werken in het formeren van den kleinen berg, welken men heden ten dage ziet inſtorten in den krater en van nieuws ontſtaan.

Ik zal dit Stukje beſluiten met de aanmerking, dat PLINIUS een vrij naauwkeurig denkbeeld had van de theorie der brandende bergen, als hij zegt, dat het brandpunt der uitbarſtinge niet in den berg geplaatst was, maar verre daar beneden: *Sed in aliquâ infernâ valle conceptus exæstuat, et alibi pascitur.* Hij voegt er bij, dat de volkaniſche kegel niets anders is dan de doortogt, en geenszins de bron van den brand: *In ipſo monte ignis non alimentum habet, ſed viam.* Indien BUFFON deze waarheid had gekend, toen hij zijne *Beſchouwing der Aarde* ſchreef, zoude hij zich de moeite van het bouwen van een ſtelſel beſpaard hebben, welk hij zelf verpligt geweest is omverre te ſtooten in zijne *Tijdperken der Natuur.* Het voorregt, welk ik heb genoten, van den *Veſuvius* voor, gedurende en na eene uitbarſting te bezoeken, heeft mij de naauwkeurigheid der verſchillende berigten doen begrijpen en erkennen, welke ik tot dien tijd toe voor tegenſtrijdig had gehouden.

BIJZONDERHEDEN, ONTLEEND UIT DE MENGELWERKEN VAN E. GIBBON, *Esq.*

„ Wij varen voort met het afdoen van onze ſchuld, „ ten aanzien van Ontleeningen uit het bovenge„ melde Werk, en bepalen ons thans tot zijne Reizen „ door *Zwitſerland* en naar *Rome.*"

* * *

Twee jaren lang hield ik mij bepaald op te *Lauſanne.* Van eenige jongelingstogtjes van een dag of week ſpreek ik niet; maar bij het afloopen van den derden Zomer vergunde mijn Vader mij, dat ik de Reis door *Zwitſerland* zou doen met PAVILLARD; en onze korte afweziglheid van *Lauſanne*, van den 21ſten van Herfstmaand tot den 20ſten van Wijnmaand 1755, was eene belooning en verpoozing van mijne geſtaag voortgezette Letteroefeningen.

De gewoonte, om de Gebergten te beklimmen en de Ijs-

IJsvalleijen te bezoeken, was bij de vreemde Reizigers nog niet ingevoerd, om dus de verhevene ſchoonheden der Nature te bezigtigen. Maar de Staatkundige toeſtand is niet min vol verſcheidenheden, door den verſchillenden vorm en den geest der veelvuldige Republieken, van het Staatsbeſtuur vol jaloezijen van *weinigen*, tot de losbandige vrijheid der *menigte*.

Ik zag met groot vermaak de mij nieuw voorkomende gezigten van Menſchen en Zeden; ſchoon mijne verkeering met de Inwoneren vrijer en leerzamer zou geweest zijn, hadde ik de *Hoogduitſche* taal zoo goed gekend als de *Franſche*.

Wij togen door de voornaamſte Steden van *Zwitſerland*, *Neufchatel*, *Biel*, *Solothurn*, *Arau*, *Baden*, *Zurich*, *Bazel* en *Bern*. Op alle plaatſen bezochten wij de Kerken, de Wapenverzamelplaatſen, de Boekerijen en de meest uitſtekende Mannen. Na mijn wederkeeren bragt ik mijne gemaakte aanteekeningen in orde, en ſchreef er een vrij breed *Fransch* Dagverhaal van, 't welk ik mijnen Vader toeſchikte, tot een blijk, dat ik mijn tijd en zijn geld niet verkwist had. — Indien ik dit Dagverhaal onder mijns Vaders papieren gevonden had, ik zou gewis in verzoeking gekomen zijn, om er hier het een en ander uit te ontleenen. Maar ik wil de gedrukte Reisverhalen niet afſchrijven. Genoeg moge het wezen, hier te gewagen van eene zeer opmerkenswaardige plek gronds, welke een diepen en bijblijvenden indruk op mijne geheugeniſſe gemaakt heeft.

Van *Zurich* gingen wij naar de *Benedictijner* Abdij van *Enſidlen*, doorgaans genoemd *Onze Lieve Vrouw der Heremieten*. Ik ſtond verbaasd over de gansch rijke en overvloedige ten toonſpreiding van ſchatten in den armſten hoek van *Europa*, te midden van een woest tooneel van bergen en bosſchen. Door eene tooverroede ſchijnt aldaar een Paleis opgerigt; en die oprigting geſchiedde door de veelvermogende tooverroede van den *Godsdienst* (*). — Een hoop Pelgrimmen en Bedevaartgangers en Geloftendoe-

(*) Dit is een dier zetten van GIBBON, welke hij niet achterwege laat, wanneer zich de gelegenheid aanbiedt. Ongevergder doet hij zulks dikwerf. Geen wonder, dat hij; te dezer gelegenheid, zijne pen dit woord liet ontvloeijen; een ander woord had hier gevoegd. — *Bijgeloof*.

Digitized by Google

doeners lag voor het Altaar geknield. *De Naam en de Dienst van de Moeder Gods* maakten mijne verontwaardiging ten volle gaande; en het geheele ontbloote beeld des Bijgeloofs deed bij mij, als in dezelfde plaats, waar het op ZWINGLIUS wrocht, het ſterkst bewijs voor de Kerkhervorming opkomen.

Omtrent twee jaren na dit reisje bragt ik te *Geneve* eene aangename maand door; dan, en mijn verblijf aldaar, en eenige korte uitſtappen in *Pais de Vaud*, bragten geene wezenlijke opſchortingen te wege in mijn letteroefenend en zittend leven te *Lauſanne*.

* * *

Ik zal zeer kortelijk verſlag doen van mijne Reis naar *Rome*, waartoe ik iets meer dan één jaar beſteedde, (van Grasmaand des jaars 1764 tot Bloeimaand van 1765.) Ik vergenoeg mij, met den weg, dien ik op deze hoogſtaangename Reis nam, aan te wijzen, en teffens eenige mijner aandoeningen te vermelden. Ik ſchuif ter zijde de naauwkeurige opgave van de tooneelen, die duizenden beſchouwd, en honderden onzer hedendaagſche Reizigers beſchreven hebben.

Rome is het groote doel onzes uittogts, en zal ik — *vooreerst* de Reis — *ten tweede* het Verblijf — *ten derde* den Terugtogt vermelden. Dit maakt eene allereigenaardigſte en duidelijkſte verdeeling uit.

1. Ik beklom het gebergte *Cenis*, en daalde neder in de vlakte van *Piedmont*, niet op den rug van een Olifant, maar in een ligt van teenen gevlochten rijtuig, beſtuurd door de bekwame hand van een onverſchrokken voerman in de *Alpiſche* gebergten.

De bouwtrant en het beſtuur van *Turin* leverden dezelfde vertooning op van eene vervelende eenzelvigheid; maar het Hof werd beſtuurd door eene voegelijke en ſchitterende huishouding. Ik werd ingeleid bij zijne *Sardiniſche* Majeſteit CAREL EMMANUEL, die, na den onvergelijkelijken FREDERIK, in den tweeden rang ſtaat (*Proximus longo tamen intervallo*) onder de Koningen van *Europa*.

De grootte en volkrijkheid van *Milaan* kan eenen Inwoner van *Londen* geene verwondering baren; dan de verbeelding vindt zich geſtreeld door een bezoek op de *Borromeiſche* Eilanden; een betooverend Kasteel aldaar is het werk

werk der Toovergodinnen, te midden van een meer, omgeven door bergen, en verre verwijderd van de woningen der menſchen.

Te *Genua* ſchiep ik minder genoegen in de marmeren paleizen, dan in de nog nieuwe gedenkſtukken van hare bevrijding uit de *Oostenrijkſche* Dwingelandij (ten jare 1746). Ik nam een krijgskundig overzigt van elk tooneel des krijgsbedrijfs in den omtrek der dubbele wallen van die Stad.

Mijne ſchreden werden te *Parma* en *Modena* vertraagd door de kostbare overblijffels der verzamelingen van *Farneſe* en *Eſte*. Maar, helaas! verre het grootſte gedeelte was reeds, door erfenisſe of aankoop, naar *Napels* of *Dresden* vervoerd.

Langs den weg van *Bologne* en het *Apenijnſche* gebergte bereikte ik eindelijk *Florence*, waar ik mij van Zomermaand tot Herfstmaand ophield, en dus de heete Zomermaanden fleet. In de galerij, en bovenal in de tribune, erkende ik eerst aan den voet van de *Venus de Medicis*, dat 's beeldhouwers beitel den voorrang aan het penſeel mag betwisten: eene waarheid in het vak der ſchoone kunſten, welke aan deze zijde van de *Alpen* niet gevoeld of verſtaan kan worden. Voorheen had ik eenige lesſen in het *Italiaansch* genomen. Hier las ik met eenen geleerden Inboorling de klasſieke Schrijvers in de *Toscaanſche* landſprake; doch de korte tijd mijns verblijfs, en het gebruik der *Franſche* tale, verhinderde mij eene vaardigheid in het ſpreken der *Italiaanſche* te verkrijgen. Ik was een ſtilzwijgend Toehoorder in de geſprekken bij onzen Gezant HORACE MANN, wiens hoofdbezigheid beſtond in de *Engelſchen* aan zijne gastvrije tafel te ontvangen en te onthalen.

Na *Florence* verlaten te hebben, vergeleek ik de ſtille eenzaamheid van *Piſa* met het woelig vlijtbetoon van *Lucca* en *Livorno*, en zette mijne reis van *Sienna* naar *Rome* voort, waar ik met het begin van Wijnmaand aankwam.

2. Mijne geſteltenis is niet zeer vatbaar voor de vervoeringen van geestdrift; en heb ik altoos eenen afkeer gehad, eene geestdrift, welke ik niet gevoelde, voor te wenden. Maar, na een tijdsverloop van vijf-en-twintig jaren, kan ik noch vergeten noch uitdrukken de ſterke aandoeningen, welke mijnen geest beroerden, toen ik die hoogoude Stad naderde en er binnen trok. Na eenen

Digitized by Google

ſlapeloozen nacht, betrad ik, met een vluggen ſtap, de ruïnen van het Forum; elke gedenkwaardige plek gronds, waar ROMULUS ſtond, CICERO redevoerde, of CESAR viel, was op eenmaal voor mijn oog tegenwoordig, en verſcheidene dagen van bedwelming waren verloren, of genoten, eer ik mij kon zetten tot eene bedaarde en naauwkeurige beſchouwing. Mijn Gids was de Heer BEGERS, een *Schotsch* Oudheidkenner vol kunde en ſmaak. In de dagelijkſche bezigheid van achttien weken bezigtigings vond ik mijne vermogens van aandachtige naſpeuring bij wijlen geheel en al vermoeid, zoo niet uitgeput, tot dat ik in het einde mij in ſtaat bevond om de voornaamſte werkſtukken van oude of hedendaagſche kunst te ſchiften en met een kunſtminnend oog te beoefenen.

Zes weken zonderde ik af voor mijne reis naar *Napels*, de volkrijkſte Stad naar gelange van haren omtrek, wier weelderige bewoners zich ſchijnen te onthouden op de grenzen van het Paradijs en van het Helſche Vuur. Onze nieuwe Afgezant, Sir WILLIAM HAMILTON, bood mij den nog zeer jongen Koning aan: HAMILTON, die zoo veel toegebragt heeft, om ons een Land te doen kennen, van zulk eene onſchatbare waarde voor de liefhebbers der Natuur- en Oudheidkunde (*).

Bij mijne wederkomst omhelsde ik, als 't ware, voor de laatſte keer, de wonderen van *Rome*; doch ik vertrok, zonder den voet gekust te hebben van den Paus REZZONICO, (CLEMENS DE XIII) die noch het vernuft zijns voorgangers in de Pauſelijke waardigheid, LAMBERTINI, noch de deugden van zijnen Opvolger, GANGANELLI, bezat.

3. Op mijne reize van *Rome* naar *Loretto* trok ik weder over het *Apenijnſche* gebergte. Van de kust der *Adriatiſche Zee* doorreisde ik een vruchtbaar en volkrijk land; 't geen alleen tot wederlegging kon ſtrekken van MONTESQUIEU's wonderſpreuk, dat het hedendaagsch *Italie* eene woestenij is. Zonder het uitſluitend vooroordeel der Inboorlingen te omhelzen, bewonderde ik ten hoogſte de Schilderſtukken van de *Bologneſche School*. Ik haastte mij om de vervelende eenzaamheid van *Ferrara* te ontkomen, wel-

(*) De *Nederduitſche* Lezer, welken de toegang tot de groote oorſpronkelijke Werken van den Heere HAMILTON niet openſtaat, kan er eene proeve van vinden in dien vertaalde *Waarnemingen over de Vuurbergen in Italie en Sicilie*, te Amſt. bij J. IJNTEMA, 1784.

Digitized by Google

welke ten tijde van CESAR nog ellendiger was. Het vertoon van *Venetie* hield mij eenige uren opgetogen. De Univerſiteit van *Padua* mag met eene uitgaande kaars vergeleken worden; maar *Verona* is nog grootsch op haar Amphitheater. *Vicenza* is verſierd door den klasſieken bouwtrant van PALLADIO, haren Inboorling. De weg van *Lombardije* en *Piedmont* (hoe kon MONTESQUIEU dien zonder Inboorlingen vinden?) bragt mij weder te *Milaan* en *Turin*. Langs den weg over den Berg *Cenis* trok ik de *Alpen* weder over, naar *Lyons* reizende.

Het nut van buitenslands reizen is dikwijls behandeld als een algemeen vraagſtuk; doch het beſluit moet eindelijk opgemaakt worden uit het karakter en de omſtandigheden van elk Reiziger op zichzelven beſchouwd. Met de opvoedingsſtelſels van jongelingen, *of* en *hoe* zij eenige van hunne jongelingsjaren met het minſte nadeel voor zichzelven of anderen kunnen doorbrengen, heb ik hier niets te maken. Maar, behalve de voorafgaande noodige, onmisbaar noodige vereischten van jaren, oordeel, eene genoegzame kennis van menſchen en boeken, en eene onthevenheid van volks- en huisſelijke vooroordeelen, zal ik met weinige woorden opgeven, welke hoedanigheden ik in eenen Reiziger allernoodzakelijkst keur (*). Hij moet een'

(*) Wij mogen hierbij vermelden, als een ſprekend voorbeeld te dezen opzigte, de handelwijze van CICERO, volgens de opmerking van den geleerden MIDDLETON: „ De manier en wijze, volgens welke CICERO zijne reis naar *Griekenland* en *Azië*, achtëntwintig jaren bereikt hebbende, aanvaardde, is ſchier de eenige, waarvan een Reiziger eenig nut kan verwachten. Hij ging niet buitenslands, voordat hij zijne opvoeding te huis voltooid had: er kan toch niets verderfelijker voor eene Natie zijn, dan de noodzakelijkheid eener vreemde opvoedinge. Nadat hij in zijn eigen land had verkregen al wat geſchikt was om hem tot een waardig Burger en Beſtuurder van *Rome* te vormen, vertrok hij, door rijpheid van jaren en rede tegen de indrukſels der ondeugd gewapend, niet zoo zeer om te leeren, als wel om 't geen hij geleerd had te beſchaven, door het bezoeken van die plaatſen, waar de kunſten en wetenſchappen in hare hoogſte volmaaktheid bloeiden. Op dezen toer, die de voornaamſte in de wereld is, zag hij alles, wat eenen nieuwsgierigen Reiziger kon onderhouden; maar bleef nergens langer, dan zijn nut, niet zijn vermaak, hem ophield. Door zijne reeds opgedane kennis der wetten van *Rome* was hij in ſtaat dezelve

Digitized by Google

een werkzamen aard, eene onvermoeide kracht van ligchaam en geest bezitten, zich naar alle wijzen van het voortzetten der reize weten te ſchikken, en, met een lach op het gelaat, alle vermoeijenisſen op den weg verdragen, allerlei weêr verduren, en genoegen in alle herbergen weten te nemen. De voordeelen van buitenslands reizen zullen geëvenredigd zijn aan de mate dezer hoedanigheden. De zoodanigen, die mij kennen, zullen niet zeggen, dat ik, in dit geval, mijn eigen lofredenaar ben.

't Was te *Rome*, op den 15den van Wijnmaand des jaars 1764, wanneer ik denkend zat op de ruïnen van het Kapitool, terwijl de barrevoeter Monniken de Vesper in den Tempel van *Jupiter* zongen, (vervolgens de Kerk der *Zoccolanten* of *Franciscaner* Monniken) dat het denkbeeld, om *het Verval en den Ondergang van Rome* te ſchrijven, het eerst in mijnen geest opkwam. Mijn oorſpronkelijk plan bepaalde zich meer tot de *Stad*, dan tot het *Rijk*. Dan, ſchoon mijn lezen en denken van dien tijd af tot dat punt waren ingerigt, verliepen er eenige jaren, en kwamen er verhinderingen van velerlei aard tusſchenbeiden, eer ik mij met ernst zette tot de volvoering van dat omſlagtig Werk.

te vergelijken met die van andere ſteden, en al datgene met zich terug te brengen, wat hij nuttig vond, zoo voor zijn Vaderland, als voor hemzelven. Overal, waar hij kwam, huisvestte hij bij groote en uitſtekende lieden, niet zoo zeer wegens hunne geboorte en rijkdom, als wegens hunne deugd, kennis en geleerdheid; bij mannen, die in hunne ſteden geacht en geëerd werden, als de voornaamſte Redenaars en Wijsgeeren van hunnen tijd, en de welmeenendſte beminnaars van het Vaderland; dezen nam hij tot beſtendige medgezellen van zijne reis, opdat hij zelfs op den weg de gelegenheid niet zou misſen om nut te trekken uit hunnen raad en ondervinding. Wij behoeven ons dan niet te verwonderen, dat hij van zoodanig eene reis alle vruchten plukte, die tot volmaking en verſiering van een verſtandig man kunnen dienen." — *De Geſchiedenis van het Leven van* M. T. CICERO, *door* MIDDLETON, vertaald door W. J. ZILLESEN, Iſte Deel, bl. 57.

ZELD-

Digitized by Google

ZELDZAME LOFREDE OP EENEN KONING.

De Adel van *Armenie* was, in de vijfde Eeuw, over de uitſpattingen van zijn Opperhoofd, toen ter tijd den Christelijken Godsdienst nog toegedaan, zoodanig gebelgd, dat hij beſloot, zich aan de Perziſche heerſchappij te onderwerpen. De Edellieden zochten ook de goedkeuring van den Armeniſchen Aartsbisſchop IZAAK voor hun beſluit te winnen. Deze echter (zoo als de Geſchiedſchrijver MOZES VAN CHORENE, B. 3. K. 63, vermeldt) antwoordde, vol van heiligen ijver: „ Het is waar, onze Koning is verſlaafd aan de zinnelijke vreugden dezer wereld; maar — hij is door het heilige water des Doops gereinigd. Het is zoo, hij bemint de Vrouwen al te zeer; maar — hij aanbidt echter niet het Vuur en de andere hoofdſtoffen. Hij verdient uwe beriſping en de verwijting van een ſlecht gedrag; maar — hij is een getrouw en geloovig Roomsch Christen, en, mogen zijne Zeden ſchandelijk zijn, zijn Geloof is vlekkeloos. Nimmer zal ik toeſtemmen, dat mijne ſchapen aan de woede van verſcheurende wolven worden overgelaten. Gij zelve zoudt maar al te vroeg de ligtzinnige rulling betreuren, van aan de blinkende deugden van eenen *Heiden* de voorkeur gegeven te hebben boven de zwakheden van een' *Gelooviger.*"

THEORIE EN PRAKTIJK.

„ Op zekeren avond, terwijl de lucht helder ſtond en door „ geene dampen beneveld was, nam een Starrekundige „ die gelegenheid te baat, om, door middel van eenen Teles„ koop, de Volle Maan te beſchouwen; hij maakte eene tee„ kening van de uitgebreidheid harer zeeën, de hoogte der „ bergen, en het getal der bewoonbare landen en koningrijken. „ Een Boer, dit ziende, zeide tot iemand, die naast hem „ ſtond: „„ Laat hem kijken, zoo veel als hij wil; hij is „„ toch niet digter bij de Maan dan wij."'

Dit verhaal deed, op zekeren dag, ARISTUS aan zijnen Zoon ALEXIS, in eene dier zamenkomſten, in welke hij zoo wel deszelfs hart trachtte te vormen, als zijn verſtand met nutte kundigheden te verrijken. „ Gaat gij uwe medgezellen in geleerdheid te boven, en blijft, nogtans, in braafheid van hart, met het ongeoefende gemeen op dezelfde hoogte? Hebt gij op den tempel der deugd zoo lang geſtaroogd, en, echter, om dien te naderen, geenen enkelen ſtap gedaan?

Digitized by Google

Beſchouwt gij met verrukking zedelijke ſchoonheid, en ſpant niet uwe krachten in, om met dat edel ſieraad getooid te worden? Zijt gij een wijsgeer in beſpiegeling, maar een nieuweling in de praktijk? Mijne vaderlijke vooringenomenheid doet mij hopen, dat het tegenovergeſtelde waarheid is. Ik ſtreel mijzelven met het denkbeeld, dat ik u hebbende leeren denken, gij u in ſtaat bevindt om te kunnen werken, en dat de braafheid van uw gedrag aan uwe vordering in nutte kundigheden evenredig zijn zal. Mogt de wijsheid des ALMAGTIGEN, welke in de werken der ſchepping zoo zigtbaar doorſtraalt, uw leidsman op het pad des levens zijn! En mogt gij al het geluk genieten, welk de eigenaardige uitvloed is van een geoefend verſtand, geregelde neigingen, uitgebreide goedwilligheid en een beminnelijk gedrag! Hierin beſtaat het hoogſte goed, hetwelk de aloude Wijzen zoo hoog roemden, hetwelk de Rede aanprijst, de Godsdienst wettigt, en waaraan de Godheid zelve hare goedkeuring geeft."

DE BOER IN DE AKADEMIE.

Gedurende mijn verblijf aan de Hoogeſchool (zoo verhaalde mij onlangs een mijner vrienden) was ik, op zekeren dag, bij een openbaar Letterkundig Twistgeding tegenwoordig, waarin eene Regtsgeleerde Verhandeling openlijk verdedigd werd. Onder de toegevloeide menigte viel mijn oog op eenen Boer. Hoewel hij, zoo als van zelf ſpreekt, zoo min het onderwerp, waarover geredetwist werd, als de *Latijnſche* taal verſtond, ſcheen hij, echter, zeer aandachtig te luisteren, en geen gering vermaak te genieten. Een Student, die naast hem ſtond, en die gemoedsaandoeningen opmerkte, vraagde hem, hoe hij eenig vermaak konde vinden in zulke twistgedingen, als zijnde hij, om van onderwerp en taal niet te ſpreken, onbekwaam om te beſliſſen, voor welken kant de overwinning zich verklaarde. „Mijnheer!" antwoordde de Boer, „ik ben zoo groot een lomperd niet, als waarvoor gij mij „aanziet: want ik kan duidelijk bemerken, wie eerst boos „worde; en die boos wordt, verliest het." Het dagelijkſche menſchenverſtand deed den Landman gevoelen, dat hij, die de kracht zijner bewijzen gevoelde, bedaard zoude blijven, terwijl zijn tegenſpreker boos zoude worden, omdat hij zijner minderheid bewust was, en zich onbekwaam vond, om zijne tegenwerpingen te kunnen volhouden.

SPEEL-

Digitized by Google

SPEELGOED.

Makkers! zouden we ons vervelen,
Als de kleine kindren ſpelen?
Schoon het ons belagchlijk ſchijn',
Ja, hoe effen we ons ook houên,
Wat kasteelen wij ook bouwen,
Dikwijls mogen wij vertrouwen
Dat wij zelf niet wijzer zijn.

Durven wij, zoo ſtreng in 't wikken,
't Knaapjen op zijn vingers tikken,
Als het naar iets ſchaadlijks tast;
Durven wij de kindergrillen
Met een ſtroeven ernst bedillen,
Daar wij zelf zoo dikwijls willen
Wat alleen aan kindren past?

Kunnen wij ons niet, mijn Vrinden,
In de ſchool der wereld vinden;
Leeren wij er daaglijks niet?
Waarom zouden wij 't verhelen,
Dat we er ons ſomtijds vervelen,
En wij wel eens gaarne ſpelen,
Als het leeren ons verdriet?

Ja, zoo lang we op aard verkeeren,
Is het ſpelen en het leeren
Eigen aan ons doen, ó ja!
En, zoo wij ter zijde gluren,
Lagchend op de kindren turen,
Apen ſlechts hun kleine kuren
Onze groote grillen na.

Digitized by Google

Elk zoekt uit de kramerijen,
Wat zijn zinnen best kan vleijen,
En wat hij het reedſte ziet.
Die, met rijden ingenomen,
't Hobbelpaard niet kan bekomen,
Poogt daarvoor den ſtok te toomen;
Maar het rijden laat hij niet.

Laten we ons dan niet vervelen,
Makkers! laat ons luſtig ſpelen;
Schamen wij er ons niet voor.
Neen, wij hoeven niet te blozen,
Als wij onze zorgen poozen;
Maar voor alles goed gekozen,
Opdat niets de vreugd verſtoor'.

Laten we ook, als brave kindren,
Bovenal geen ander hindren;
Hebben wij ſlechts kleinigheên,
Laat ons ſpelen in een hoekje,
Met een prentje of met een boekje;
Ja, al waar' 't ook ſlechts een koekje,
Houden wij ons wel te vreên.

Hebben andren fraaijer zaken,
Grooter ſpeelgoed, meer vermaken,
Pruilen wij om 't onze niet.
Hij, die veel bijeen mogt garen,
Heeft de zorg ook van 't bewaren;
En, moet hij het laten varen,
Denk eens hoe 't hem dan verdriet!

Laat

Laat ons ſomtijds zamen deelen,
Vreedzaam met elkander ſpelen;
Ieder breng' het zijne bij;
Elk geev', wat hij uit kan kramen;
Brengen we al het ſpeelgoed zamen;
Wisling zal 't veraangenamen;
Maar vooral geen kibblarij!

Elk moet zijn genoegen vinden;
Niemand moet iets onderwinden,
Wat aan andren hinder doet;
Geen van allen moet iets ſpijten;
Laat ons niemand iets verwijten:
Want, wie andren wil doen krijten,
Maakt het ook zichzelv' onzoet.

Ach! het ſtaat er ſlecht geſchapen,
Als de twist van groote knapen
Al de vreugd van 't ſpel verſtoort;
Als zij, door 't baldadig woelen,
Aan elkaar hun moedwil koelen,
Gretig op het ſpeelgoed doelen,
Dat hun makkers toebehoort.

Laat de ſterkſte ook alles winnen, —
Wat kan hij er meê beginnen?
Zie, hoe ras hij zich verveelt!
Hij heeft al de kramerijen;
Maar zijn makkers ziet hij ſchreijen,
En hij kan zich niet verblijên,
Omdat niemand met hem ſpeelt.

Mak-

Digitized by Google

Makkers! laat ons t'allen tijden
Zulke woeste knapen mijden;
Spelen we altijd zoet en ſtil.
Dat wij 't onze goed beſteden;
Stellen wij met kleinigheden
Altijd onzen wensch te vreden,
Hoe de ſpotzucht ons bedill'.

Moeten wij ook, in een hoekje,
Met een prentje of met een boekje
Ons vernoegen; 't baar' geen leed.
Waartoe naar iets meer te haken?
Hij, die zich met kleine zaken,
In zijn ſpelen, kan vermaken,
Is veel rijker dan hij weet.

M. W.

DE SPELDE EN DE NAALD.

Een Speld, die lang 't genoegen had,
Dat haar een ſchoone vrouw bezat,
Kende alle pligten van 't *toilet*,
Zoo als men ſpreekt, van A tot Z.
Er was geene enkle modeplooi,
Die zij niet gaf aan 's Juffers tooi;
Geen Thee-, geen Bruids- of Kraambezoek,
Of zij ging mede aan d'omſlagdoek,
Aan 't boezemſtrikje of lintje in 't haar,
Al naar de Dame luimig waar'.

Nooit was, beheerscht door grilligheid,
Mijn Spelde een vaste plaats bereid.
Geplaatst bij 't hart, de plaats der eer,
Zonk zij weldra in 't ſtof ter neer:

Nog

Digitized by Google

Nog eer ons oog haar volgen kon,
Stak ze in den ſleep van een japon.
Schoon nu mijn Speld haar lot betreurt,
Door dik en dun werd rondgeſleurd,
Nog altijd vond zij, hoe beſpot,
Deez' troost in haar vernederd lot,
Dat ieder Minnaar juist als zij
Een ſpeelbal was van zotternij.

In 't eind dan van alle eer ontdaan,
Was zij het leven doorgegaan.
Nu eens blonk ze op des ſnijders arm;
Dan hield zij 't kind des beedlaars warm;
Soms werd zij door een gierigaard
Angſtvallig als een ſchat bewaard.
Doch eindlijk ſchonk haar 't lot wat goeds:
Haar voerende in eens Doctors koets,
Reed zij met dien geleerden Heer
Door heel de ſtad, ſtraat op ſtraat neer;
Bezocht met hem de Phyſica
En Felix en Concordia;
Wel eens, doch ſchaars, de Maatſchappij
Van Taal en Dicht; d' aan Poëzij
Gewijden Vriendenkring en 't Nut,
(Er was toen nog geen *Inſtitut*...)
Tot zij, te midden van 't gedruisch,
Verloren werd in 't Koffijhuis.
Hier, hoorend' met verwondering,
Hoe ſtout men ſprak van ieder ding,
Somtijds van 't geen men niet verſtond,
Ontſloot mijn Speld haar' kopren mond;
Want vaak rees in haar ſtarend oog
Een niet — een beusling hemelhoog;
Terwijl zij dikwerf, dwaas genoeg,
Naar iets, wat niemand kende, vroeg.
Geen wonder, dat haar ſchranderheid,
Dus onbedacht ten toon geſpreid,

Deez

Deez proeve van verbeelding gaf;
(Zij ſtamde van de Muzen af:)
„ Zie eens," zegt zij, „ wat 's dit, Mijnheer?"
Een Naald, antwoordt haar de andre weer.
(Die zot! zij wist den naam wel, maar
Sprak of 't de naald eens ſnijders waar'.)
„ Een Naald," hervatze, „ (foei! 't is ſchand')
„ Geeft als vriendin den Kei de hand!
„ Den draad te leiden, is uw zaak;
„ Het roesten is geenszins uw taak.
„ Waar toch voerde u de vriendſchap heen
„ Met deez' verachten, vuilen ſteen?"
Vriendin! dus antwoordt haar de Naald,
Veracht mij niet. In ernst, gij dwaalt,
Of kent, zoo 't ſchijnt, den Zeilſteen niet,
Wiens deugd der deugden bijſtand biedt.
Ik volg, en ô! dit zegt veel meer,
Niets dan verdienſten, roem en eer;
Beſtuur en rigt der loofſen hand;
Doe hun vermijden klip en ſtrand;
Terwijl ik iedre landſtreek ken,
Alsof ik daar geboren ben.
Waar' ik door naaiſters opgevoed
Bij wollen- of bij linnengoed,
Wat zoude ik zijn? de hoogſte graad
Waar' leidsvrouw van een' fijnen draad!
Die taak had nimmer veel om 't lijf,
Dient meer tot weelde dan gerijf,
En, trotſche Spelde! al naalde ik zij',
'k Deed waarlijk geen meer nut dan gij.

CAMPAGNE.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERTOOG, OVER DEN STAAT DER ZEDEKUNDE BIJ DE HEIDENEN, VÓÓR DE VERKONDIGING VAN DEN CHRISTELIJKEN GODSDIENST.

——— *Naardemaal in de Wijsheid* GODS *de Wereld* GOD *niet heeft gekend door de Wijsheid, zoo heeft het* GODE *behaagd door de Dwaasheid der Predikinge zalig te maken die gelooven.*

PAULUS.

In een vorig Vertoog (*) een vlugtig overzigt gegeven hebbende van den ſtaat der Heidenſche Wereld vóór de Verkondiging der Christelijke Leere, 't welk uitwees de lage en vernederende denkbeelden, in dezelve wegens de Godheid gevormd en gekoesterd, zet ik mij thans ter overweging van eenige hunner algemeene grondregelen over de *Zedekunde*, en wel bijzonder de zoodanige, als werden voorgeſtaan door de Wijsgeeren, welke op de proeve zullen blijken verre van gunſtig te zijn voor de Deugd, in derzelver volle en regtmatige uitgeſtrektheid genomen.

Velen der Heidenſche Wijsgeeren beweerden, dat er van nature niets regt of onregt was, maar zulks door ſtellige wetten of gewoonte als zoodanig aangemerkt. Dit was het gevoelen van THEODORUS, ARCHELAUS en ARISTIPPUS, Wijsgeeren uit de *Alexandrijnſche* School, en het meest heerſchend begrip, korten tijd vóór de komst van CHRISTUS. — Alle de vroegere Wijsgeeren kenden te veel toe aan de verpligting van ſtellige Wetten. SOCRATES zelf houdt het voor iets, wezenlijk tot het karakter van een braaf man behoorende, dat hij, zonder bepaling, aan

(*) Zie het *Mengelwerk* onzer *Letteroeff.* hier boven, bl. 529.

Digitized by Google

aan de Landswetten gehoorzaamt. — EPICURUS, in tegendeel, boezemde het beginsel van Zelfliefde ten sterkste in; leerarende, dat de mensch alles moet doen om zijns zelfs wil; dat eigen geluksbevordering ten grooten grondregel des levensgedrags mogt strekken.

Het meest uitstekend stelsel van Zedekunde bij de *Grieken* was dat der *Stoicijnen*; en heeft men vrij algemeen geoordeeld, dat het zeer geschikt was om Deugd te kweeken. Dit stelsel treedt, in de daad, met eene houding van grootheid en verhevenheid te voorschijn; doch, van nabij bezien, ontdekt men, dat het niet bevorderlijk is voor menschelijke en behagelijke deugden. Bij de *Stoicijnen* was het eene hoofdgrondstelling, dat 's Menschen Ziel, met GOD van dezelfde natuur zijnde, zelfgenoegzaam is voor deugd en gelukzaligheid; zoo verre, dat het zelfs in der Goden magt niet ware, een deugdzaam man ongelukkig te maken. Met zulk een verwaten trots spraken sommigen hunner, dat zij den Mensch als boven de Goden stelden; dewijl de Goden wijs waren door de noodzakelijkheid hunner Nature, maar de Menschen door eigen keuze. Gevoelens van dezen aard konden niet missen den grondslag te leggen van een' zeer gevaarlijken en ondragelijken hoogmoed.

Om dit wondervreemde leerbegrip of veronderstelling, ten opzigte van eene wereld, waarin de wijsste en beste menschen aan pijn en dood onderworpen zijn, te schragen, vonden zij zich genoodzaakt te beweren (en dit deden zij volmondig) dat pijn geen kwaad is, en dat lengte van tijd geen toevoegsel tot geluksgenot oplevert. Om eene gevoelloosheid voor pijn te bevorderen, beweerden zij, dat de mensch alle driften, van welk eenen aard ook, moest onderdrukken. Wegens onregt en ondeugd wilden zij dat men zich niet vertoornde. Om de gevoeligheid bij zoodanige gelegenheden te verstompen, schilderden zij menigwerf alle misdaden als onvrijwillige bedrijven af, en dat dus niemand reden had om des verwonderd te staan of gestoord te zijn, inzonderheid dewijl niemand kon lijden dan de pleger des onregts: want het was de groote grondregel van EPICTETUS, dat het natuurlijk onmogelijk is, dat de eene mensch onregt doe en de ander daarvoor lijde. Het valt zeker zeer bezwaarlijk te begrijpen, welke wezenlijke Deugd uit grondregels als de opgemelde kan hervoortkomen; grondregels, welke, integendeel, eene zeer nadeelige strekking hebben.

De

Digitized by Google

De gezellige Deugden zijn de meest in 't oog loopende en van de algemeenst erkende verpligting. Wanneer een der gezellige Pligten verwaarloosd wordt, lijden er eenige onzer Natuurgenooten door, en kunnen niet nalaten des te klagen, of op deze of gene wijze herstel te zoeken. In de daad, zender eene dragelijke waarneming der gezellige Pligten, kan de Maatschappij niet bestaan. Openbare verongelijkingen loopen altoos dermate in het oog, dat de menschen niet kunnen nalaten dezelve op te merken, en overtuigd te zijn van derzelver booze en verdervende natuur. Onder alle Volken grijpt deswege een vrij juist begrip plaats wegens het onderscheid tusschen regt en onregt, en de pligten der zamenlevinge zijn altoos het allermeest betracht. Maar zelfs deze tak van het stelsel der Zedekunde was zeer onvolkomen bij *Grieken* en *Romeinen*, en verre van gunstig te zijn voor de gevoelens van die edelaardige, verfijnde en uitgebreide Menschenliefde, welke geheel het Menschdom aanmerkt als Broeders, de algemeene afstammelingen van één' grooten en goeden Vader, en ons zoo krachtdadig leert, anderen te doen, gelijk wij wenschen dat zij te onzen opzigte zullen handelen.

De *Grieken* schijnen, in 't algemeen, geen hooger doel gehad te hebben, dan het welzijn hunner onderscheidene Staten, of, ten uiterste, dat van het *Griekſche* Bondgenootschap. SOCRATES zelfs spreekt, zijne Toehoorders aanmanende om alle *Grieken* als Broeders aan te merken, van de *Barbaren* (door welken hij alle andere Volken verstaat) als hunne natuurlijke vijanden, en schrijft, te hunnen opzigte, zoodanige regels van gedrag voor, als niet zijn overeen te brengen met de algemeene voorschriften der menschelijkheid. — Bekend is de Staatsregel, te *Sparta* omhelsd, dat braafheid en alles, wat verder in aanmerking mag komen, aan het welzijn van den Staat moet worden opgeofferd. — De *Spartanen*, een naburig Volk, de *Heloten* te ondergebragt hebbende, hielden dezelve eenige honderd jaren in den staat der diepste slavernij, en, ten einde zij niet al te talrijk zouden worden, doodden zij er somwijlen in koelen bloede; niet alleen gedoogde men, maar juichte het toe, wanneer jongelingen een *Heloot* bij verrassing gedood hadden, ten einde hen daardoor te verharden in den bloedigen, met list gevoerden krijg: want men boezemde der *Spartaansche* jeugd in, dat eene overwinning, door list behaald, eene dubbele waarde had.

Digitized by Google

In de meeste *Heidenſche* Staten ontmoeten wij Gewoonten, volſtrekt niet overeen te brengen met menſchelijkheid en deugd. Men denke aan het nederleggen van ziekelijke kinderen, om door de wilde dieren verſcheurd te worden. Bij de *Spartanen* werd ieder kind door openbaar aangeſtelde ſchouwers bezigtigd, die beſliſten, of het opgebragt dan verworpen zou worden. PLUTARCHUS prijst hen deswege. PLATO ſchrijft in zijn Boek der Wetten voor, dat, wanneer de lieden over den tijd zijn van ſterke kinderen te verwekken, zij middelen moeten gebruiken om voor te komen dat zij niet levende ter wereld komen, of dezelve na de geboorte dooden. ARISTOTELES wil desgelijks, dat er wetten zouden worden vastgeſteld tegen het opbrengen van zwakke kinderen. Bij verſcheide Heidenſche Volken van ouden tijd liet men de ouden en zwakken aan zichzelven en aan gebrek over. De *Perzianen* maakten in dusdanig eene verlating der hulpbehoevenden geene zwarigheid in 't minſte.

Eene algemeen heerſchende gewoonte was het te *Rome*, de oude en zieke Slaven op zeker eiland in den *Tiber* te voeren en daar te laten ſterven. Eeuwen lang was het een geliefd vermaak bij het *Romeinſche* Volk, de gevechten bij te wonen van de zwaardvechters, van welken eenigen met elkander, en anderen met wilde beesten vochten. Op deze wijze zijn vele honderden ſlaven, zorgvuldig tot die kunst opgevoed, op eenmaal opgeofferd. — Dit was eene der ſchrikkelijke gewoonten, welker uitroeijing men verſchuldigd is aan den zachten aard des Christendoms.

Men zou zich ligtelijk verbeelden, dat het betoon van medelijden met ongelukkigen zoo diep in 's menſchen boezem geprent was, en zoo veel krachts ontving van de inſpraken des gewetens, dat het niet in de magt der Wijsbegeerte ware, hetzelve uit het ſtelſel der Zedekunde te verbannen; en nogtans werd het door de *Stoicijnen*, die groote Zedekundigen, verboden. Hun *wijze Man* moest geene driften, en gevolgelijk geen medelijden hebben. EPICTETUS, 't is waar, ſtaat het den Wijsgeer toe, zijnen vriend in *woorden* eenig medelijden te betoonen, indien dit diens leed kan verzachten; dan hij verzoekt hem tevens ernſtig, zorg te dragen, dat hij bij dit betoon *niets wezenlijks gevoele!*

Eenige Wijsgeeren prezen het vergeven van ongelijken aan: doch anderen ſpraken tot lof van den wraaklust; hierin ſtak DEMOCRITUS bovenal uit. Wanneer PLATO SOCRATES

TES invoert als de Vergeeflijkheid aanprijzende, ſpreekt hij daarvan als een gevoelen, ſtrijdig met het algemeen begrip, bij de Wijsgeeren aangenomen.

De verpligting, om waarheid te ſpreken, ſchijnt even zeer als Menschliefde en Medelijden een pligt der Nature, op de gezelligheid gegrond, en van het hoogſte belang voor de zamenleving. Nogtans ſtrekten de grondregels van eenige Wijsgeeren, om dien grond van het geluk der maatſchappije te ondermijnen. De *Stoicijnen* hielden de *Leugen* voor geoorloofd, als dezelve baat aanbragt; en PLATO leeraart, dat het een' mensch vrijſtaat eene leugen te ſpreken, als hij weet, hoe zulks ten bekwamen tijde te doen.

Daar wij de *Griekſche* Wijsgeeren zoo veel ruimte zagen geven ten aanzien der gezellige Pligten, kunnen wij van hen geene ſtrikte Zedekunde verwachten ten opzigte van de verkeering der beide Sekſen. Geen der Wijsgeeren beſchreef de Hoererij als eene ondeugd; ſchoon de ſtrekking daarvan zoo verderfelijk is voor de Maatſchappij, en het bedrijven het hart bederft. CATO zelfs prees een' jongeling wegens het bezoeken van huizen der ontucht. Te *Sparta* vertoonden zich jonge vrouwsperſonen naakt bij de openbare ſpelen; en wanneer getrouwde vrouwen geene kinderen kregen, werden hunne echtgenooten aangemaand om ze aan andere mannen te leenen: eene gewoonte, door PLUTARCHUS verdedigd. Zulks ſtemde ook overeen met de leer der *Stoicijnen*. CATO van *Utica* leende zijne echtgenoote aan zijnen vriend HORTENSIUS. PLATO prijst in zijn Wetboek de gemeenſchap der Vrouwen aan; en hij raadt, dat de Soldaten niet zullen wederhouden worden ten aanzien van het botvieren aan eenige ſoort van wellustig genot, zelfs de onnatuurlijkſte, als zij op een krijgstogt zijn.

Bloedſchendige Echtverbindtenisſen waren algemeen bij eenige Heidenſche Volken, bovenal in *Egypte* en *Perzie*; doch *Griekenland* en *Rome* vaardigden daartegen een verbod uit.

Indien de menſchen de verpligting tot gezellige Deugden niet voelen en erkennen, kan men niet verwachten, dat zij zich gehouden zullen achten eenig bedwang te erkennen, waar de regten van anderen niet in aanmerking komen. Wanneer het gezag van GOD en van de Overheid niet in aanmerking genomen wordt, zullen de redenen voor *zuiverheid* van gedrag, van de Natuur alleen ontleend, niet vermogen veel op te wegen tegen de overhel-

Digitized by Google

ling om zinnelijken lust op te volgen. — Voor 's menſchen geluk in dit leven te zorgen, was het groote doel van de Wijsgeeren der oudheid; en, ſchoon ſommigen hunner beweerden, dat het Geluk alleen in Deugd beſtond, en anderen 't zelve ſtelden in bedaardheid van geest en gezondheid van ligchaam, verhief ARISTIPPUS, en de *Alexandrijnſche* School, eene der laatst opgerigte, *zinnelijk genot* tot het hoogſte goed.

De *Stoicijnen* veroorloofden eene ruime botviering aan de genietingen der zinnen, en waren over het algemeen ſterke drinkers. CATO was zeer aan den drank verſlaafd; dit was mede het geval van ZENO, den Stichter van dien aanhang; en CHRYSIPPUS ſtierf aan de gevolgen van bovenmatig drinken, ter gelegenheid van het doen eener offerande.

De ondeugd, die met het hoogſte regt den ſchandnaam van onnatuurlijk draagt, verkreeg, 't geen naauwelijks te gelooven is, al te zeer de goedkeuring van eenige Wetgevers en Wijsgeeren; en velen hunner ſtaafden zulks met hun voorbeeld. — XENOPHON onderrigt ons, dat dit misdrijf door de openbare Wetten van verſcheide Staten in *Griekenland* werd aangemoedigd. Dit had bij uitſtek plaats bij de *Cretenzen*, ten einde het krijgen van een te groot aantal kinderen te voorkomen. SOLON, een der zeven *Griekſche* Wijzen en de beroemde Wetgever te *Athene*, verbood dit bedrijf aan de Slaven; 't geen noodwendig het denkbeeld insluit, dat hij zulks oordeelde alleen geoorloofd te zijn aan Vrijen. Volgens CICERO, pleegden de *Griekſche* Wijsgeeren niet alleen dit kwaad, maar roemden zelfs op deze ondeugd. PLUTARCHUS vermeldt ons, dat vele Ouders niet wilden, dat hunne Zonen zouden verkeeren met Wijsgeeren, die voorgaven veel van hen te houden. DIOGENES ſtak uit door het openlijk bedrijven van die ſchanddaad, zonder des eenige ſchaamte te gevoelen; het daarvoor houdende, dat hij, naar den grondregel der *Cyniſche* Wijsgeeren, volgens de Natuur leefde. — Deze onnatuurlijke ondeugd was ten tijde van de verkondiging des Christelijken Godsdiensts ten hoogſten top geklommen. SENECA vermeldt, dat dezelve, in zijne dagen, openlijk, en zonder zich des te ſchamen, te *Rome* gepleegd werd.

Wanneer *zinnelijk genot* als het groote doel des levens wordt aangemerkt, en wanneer teffens het gezag van GOD en van het Geweten niet geldt, hebbe men zich in geenen dee-

Digitized by Google

deele te verwonderen, dat, wanneer dit einde niet kon bereikt worden, of men des wanhoopte, het leven zelfs niets gerekend werd. Te dezer oorzake is het eigenaardig te verwachten, dat *Zelfmoord* zou aangeprezen worden door de *Epicuristen* en de overige Wijsgeeren, wier begrippen met de hunne ſtrookten, bij alle gelegenheden, als het leven ten last werd. In deze onze verwachting vinden wij ons niet bedrogen. — Dan de Zelfmoord werd bijzonder aangeprezen niet alleen, maar dadelijk te werk geſteld, door de *Stoicijnen*, die voorgaven het Vermaak te verloochenen, en als een bedrijf van heldenmoed en grootmoedigheid. Het algemeen zeggen van hunne deftigſte Wijsgeeren was: „Indien het binnenshuis te ſterk rookt, „de deur ſtaat open, en gij kunt naar buiten gaan." De Geſchiedenis leeraart ons tevens met ſprekende voorbeelden, dat velen der uitſtekendſte *Stoicijnen* door eigen hand om 't leven kwamen, inzonderheid CATO van *Utica*, en ZENO, de Grondvester van den Aanhang der *Stoicijnen*; welke laatstgemelde de hand aan zichzelven ſloeg, toen hij reeds hoog in jaren was, en, een vinger gebroken zijnde, veel pijns leed.

Somtijds, 't is waar, ſpraken de Wijsgeeren van laatstgemelden Aanhang op een' geheel anderen trant, en raadden anderen aan, het leven niet te verlaten, vóór dat GOD, die hen in 't zelve geplaatst had, het teeken ten aftogt zou gegeven hebben. — Dan het is te vergeefs, eene volkomene eenſtemmigheid te verwachten in een eenig der ſtelſels van Wijsgeeren. Zij beſchuldigen elkander onderling (en waarlijk zeer regtmatig) van onbeſtaanbaar- en ongerijmdheden. — Maar, wat ook de Wijsgeeren mogten denken of dadelijk uitoefenen, hebben nogtans de Wetgevers der Oudheid, op het ſtuk van den Zelfmoord, dezelfde grondbeginſels als dezen niet omhelsd: want bij verſcheide oude Staatsgeſtelteniſſen en Wetten vinden wij den Zelfmoord met eene ſmadelijke behandeling van het ligchaam des daders en andere onteeringen geſtraft.

Naardemaal de ſtaat der Heidenſche Wereld, in de thans beſchouwde opzigten, zoo eenig geweest is, zien wij duidelijk het eigenaardige van de beſchrijvingen der Zeden op verſcheide plaatſen in de Schriften des N. Verbonds (*); plaat-

(*) *Rom.* I: 18—32. *Eph.* IV: 17—19. 1 PET. IV: 3.

Digitized by Google

plaatſen, welke door velen, die geene genoègzame kennis van de geſchiedenis dier tijden bezitten, voor vergroot aangezien worden. Want, ſchoon alle bederf en verbastering des waren Christendoms geſtrekt hebbe om den echten geest van 't zelve te verzwakken en het groot oogmerk dier Godsdienst-bedeelinge te verijdelen, welk geen ander was dan de zuiverheid der Zeden te bevorderen, was het bederf, zelfs in de duisterſte eeuwen van waanen bijgeloof, nimmer zoo groot, of de erkentenis van het Christendom was gunſtiger voor de Deugd, dan het omhelzen van de heerſchende begrippen der Heidenen, ten tijde van de verkondiging der Evangelieleere.

Dikwijls klagen wij, en met reden, over de bedorvenheid der tijden; en dusdanige klagten waren nimmer luider en teffens gegronder, dan in het tijdperk, 't geen de Kerkhervorming voorging. Maar het Zedebederf klom tot geen zoo hoogen trap, als 't geen in de Heidenſche wereld algemeen de overhand had, en 't welk de Heidenſche Schrijvers zelve opgeven, de ergerlijkſte tafereelen van Zedeverbastering ophangende. — Dit alles dient, onder andere bewijzen van dit ſtuk, om niet alleen de voegelijkheid en het nut, maar de volſtrekte noodzakelijkheid van een zuiverder Stelſel van Godsdienst en Zedeleere, of, met andere woorden, de noodzakelijkheid eener Goddelijke Openbaringe, aan te wijzen.

AANMERKINGEN, OVER DE BESTE GENEESWIJZE VAN DEN KINKHOEST. Door J. G. KNEBEL, *Geneesheer te Görlitz.*

Schoon de Opiaten door vele Geneesheeren in den Kinkhoest nadeelig worden geoordeeld, heb ik mij bij dezelve toch ſteeds uitmuntend wel bevonden, gelijk ik nog onlangs in eene zware Epidemie dezer ziekte, in onzen omtrek (in 1804), gelegenheid had waar te nemen. Alle verſchijnſelen dier kwaal overreedden mij, dat dezelve eigenlijk is eene asthenische ontſteking van den ſtrot, die meestal in drie tijdperken afloopt. Het eerſte tijdperk, dat der beſmetting, was zeer kort, en leverde niets aanmerkelijks op, dan eene onwederſtaanbare neiging tot hoesten, zonder koorts. In het tweede tijdperk was er vrij wat asthenische koorts aanwezig, die somwijlen zelfs

tot

Digitized by Google

tot den graad van een ligten Typhus opklom. In het derde tijdperk hield die koorts wel op, doch de hoest vervolgde zonder dezelve zijnen loop.

Zoo ras ik in den beginne bij de kinderen werd geroepen, gaf ik hun Opium, naar mate der jaren en krachten. Bij voorbeeld, aan een kind van een jaar, het vierde, vijfde of zesde gedeelte van een grein, tegen den nacht. Op den volgenden morgen werd de helft daarvan herhaald; na zes uren nogmaals dezelfde hoeveelheid; na verloop van zes uren dus wederom, en tegen den nacht op nieuws de volle gifte. Ook werden er wel eens Mostaardpappen om den hals gelegd.

In het tweede of koortsig tijdperk was ik in den beginne zeer spaarzaam met het Opium; doch ras ziende, dat alle andere middelen verkeerd werkten, keerde ik, met het beste gevolg, tot het gebruik van het Heulsap terug. Onder deze behandeling liep het tweede tijdperk dikwijls reeds met drie of vier dagen ten einde. Zelden liep hetzelve over veertien dagen.

In het derde tijdperk hield de hoest aan, zonder koorts van aanbelang; schoon sommige voorwerpen met een zenuwachtig sluipkoortsje bezet bleven, en ook andere, door zich aan de koude enz. bloot te stellen, eene vernieuwing van koorts ondervonden. Ook in dit derde tijdstip was het Opium nog een tijdlang het hoofdmiddel; doch de giften werden verminderd en de tusschenruimten vergroot. Het voornaamste nadeel, 't geen men door het Opium ondervond, was de groote bedwelming, waarin de zieken zich in het begin van den slaap bevonden, waardoor men genoodzaakt werd de kinderen zeer spoedig in het begin der aanvallen uit het bed te nemen en dezelve ter degen te schudden, om dus het stikken voor te komen. Voorts bragten de groote giften van het Opium geenerlei nadeel toe aan de verstandelijke vermogens der kinderen of der andere lijders.

Schoon het Opium, naar mijne bevinding, het beste middel in den Kinkhoest is, zoo moet zijne werking somwijlen door andere dingen geholpen worden. Vooral moet men er op bedacht zijn, of er ook een natuurlijke aanleg tot Longtering, of eene scrophuleuze kwaadsappigheid, bij de lijdende kinderen plaats grijpe; in welke beide omstanheden men de beste hulp bij Kwikmiddelen en bij Spiesglasbereidingen kan vinden. Wanneer er zich verder zenuwachtige verschijnselen openbaarden, die hulpe vorderden,

Digitized by Google

dan was de verbinding van het Valeriaan-extract met het Opium het beste middel.

Het gevaarlijkst toeval, 't welk bij den Kinkhoest komen kan, is eene aanhoudende slijmbezetting op de longen, die eene spoedige verstikking dreigt. Braakmiddelen zijn hier niet onwerkzaam, doch helpen niet op den duur. Voor hen, die het betalen kunnen, is hier niets beter, dan eenige herhaalde giften van Moschus; doch voor de minvermogenden schrijft men het best eene Emulsie voor uit Arabische Gom met wat Koperāmmoniak en Hoffmansdroppels.

Best geeft men het Opium in deze ziekte in poeders, of in pillen. Doch wanneer de Lijders zulks niet kunnen innemen, kan men met een zeer groot nut van de volgende Tinctuur gebruik maken: *Neem Opium-poeder acht oncen, slappen Brandewijn achtënveertig oncen; laat het mengsel, in een welgesloten glas, veertien dagen lang, in de koude trekken; schud het dikwijls om, en filtreer eindelijk het vocht.* Tien droppels van dit vocht bevatten een grein Opium.

OVER DE SEBASTIANISTEN IN PORTUGAL.

(Medegedeeld door den Heer Mr. W. BILDERDIJK.)

Men heeft sedert ruim derdhalve eeuw onder de Europische Volken zich vrolijk gemaakt met het wonderlijk bijgeloof der Portugeezen, die, eenige leeftijden achtereen, hunnen verslagen' Koning Sebastiaan bleven verwachten, en van hem voor hun Rijk en Landaard een herstel hopen, hetgeen weinig minder, dan de oprigting eener algemeene Monarchy in hun midden, behelzen moest. Het ontbrak nooit aan spotters, die deze ingewortelde volksmeening der geheele Natie als eene haar beschimpende vlek in het aangezigt wierpen, en niets is bekender dan Voltaires verachtelijke en honende uitdrukking: „ Que „ ferez-vous d'un peuple, dont la moitié attend encor le „ Mesie, et l'autre moitié Don Sebastien?" Even of er een parallel ware te maken tusschen de verwachting der Joden, op Goddelijke en als Goddelijk erkende voorspellingen steunende, en die toch al wie Christen is met hun als de zekerheid-zelve aanneemt, en een jammerlijk volkspraat-

Digitized by Google

praatjen, dat, eenmaal in tijden van verflagenheid en beroering een blind gemeen in de hand geftopt, tegen al wat men zich redelijkerwijze mogt voorftellen, in kracht is gebleven.

Hoe bekend echter dit fabeltjen en 't geloof, dat het in Portugal heeft gevonden, alomme in de Letterkundige wereld geweest is en nog werkelijk zijn mag, en hoe zeer het ook bij ons tot de meest algemeen verfpreide Hiftorifche kennisfen behoort; het is, voor zoo veel mij gebleken is, verre van daar, dat men vermoeden zou, dat het in onze dagen, in plaats van een oud afgefleten grolletjen te zijn, 't geen niet meer dan bij 't ftekeblinde gemeen in de minfte aanmerking komen kan, door geheel het Rijk, onder alle ftanden en rangen van menfchen, grooten en kleinen, geleerden en ongeleerden, kerkelijken en wereldlijken, met een allervurigften ijver en drift omhelsd, aangenomen, en voortgeplant wordt; en dat welligt nimmer te voren die aanhang der *Sebastianisten* zoo zeer eene wezenlijke Secte in den Staat en de Kerk van Portugal is geweest, dan nu heden; ja op de verdediging der Portugeezen, hun hoop, hunne uitzigten, hun gedrag daarin, en allerwaarfchijnlijkst op het lot, dat den tegenwoordigen hachelijken ftaat van dat Land moet befliisfen, van eenen onbegrijpelijken invloed is. De algemeenheid en 't belang van zoodanig een bijgeloof in het tegenwoordig oogenblik heeft nu korteling oorfprong aan een Portugeesch werkje gegeven: *Os Sebastianistas*, in dit loopende jaar bij den Drukker van den Raad van Oorlog en met openbare vergunning gedrukt onder den naam van *Jozef Augustijn de Macedo*. Een boekje van 114 bladzijden in 8vo, dat zeer wel gefchreven is, en ingerigt zoo om de dwaasheid als om het gevaar van die vaste verwachting op Sebastiaan, als redder zijns lands, aan te toonen. En welligt zal de vreemdheid van zoodanig een zonderling verfchijnfel des hardnekkigften bijgeloofs een kort verflag van die Secte, hare gronden, uitzigten, en gefchiedenis, niet ongevallig maken.

Ik behoef hier den oorfprong van de zaak niet wijdloopig op te halen. Men weet, dat, in 1578, Koning Sebastiaan, zelf van een' oorlogzuchtigen aard, en daarbij aangezet door zulken als belang hadden zijne ftaat- en roemzucht te voeden, een' ongelukkigen togt naar Afrika ondernam, waar hij, met ongelijke magt ftrijdende, in den flag bij Alcafar (dien de Portugeezen den flag van *Albacerquibir* noemen) het

Digitized by Google

het leven verloor. Zijn dood en de gevolgen, die zij meêsleepte, dompelden Portugal in eenen wanhopigen toestand, en het Volk verhief zich luidkeels, en niet zonder schromelijke bewegingen, tegen hen, die voorstanders en oorzaken geweest waren van die jammerlijke en tegen den raad van alle krijgskundigen doorgedrevene onderneming. Om het neder te zetten, verspreidde men, dat de Koning, wiens sterven getuigen gehad had, en wiens lijk ook op 't slagveld gevonden, herkend, en ter aarde besteld, ja daarna naar Ceuta, en van Ceuta naar Evora gevoerd werd, alwaar het in het klooster van Belèm (of *Bethlehem*) werkelijk ligt; dat (zeg ik) de Koning nog leefde, zijn dood slechts om bestwil verzierd was, en dat hij gereed stond met eene nieuw verzamelde magt eensklaps weder op te dagen. Men omkleedde dit met omstandigheden: hij was naar Jeruzalem vertrokken, om boete te doen van den roekeloozen stap, dien hij tot verderf van zijn Rijk en Volk had begaan. Men voegde daar weldra bij, dat hij *absolutie* van die zonde verkregen had, op weg was, benden bijeenbragt, en al dergelijke. Het gemeen geeft zeer gaarne geloof aan het wonderbaarlijke: alle tijden bewezen dit, en om mijne eigen ondervinding bij die van zoo vele eeuwen te voegen, het is nu vier jaren geleden dat ik in Hamburg een aantal Vriesche en Hollandsche schippers vond, die zeer overtuigd waren, ons Holland welhaast in zijn vorigen en grooteren bloeistand hersteld te zien; en dat wel, door den toen reeds zoo lang overleden Prins Frederik van Oranje; en die met de hardnekkigste drift tegen al de wereld beweerden en vasthielden, dat de Keizer der Franschen geen ander dan deze zelfde Prins Frederik was, wiens dood uit staatkundige oogmerken verdicht was geworden, en die zich, na Europa door het zwaard bevredigd te hebben, openbaren zou, en tot zoo lang onder den naam van Buonaparte verborgen moest blijven, zijnde naar hunne meening Buonaparte in Italie of Egypte gebleven. Zijn zulke begrippen in onzen tijd onder Hollanders mogelijk, hoe veel minder mag men dan vreemd vinden, dat in Portugal, in de 16de Eeuw, aan den dood van Sebastiaan getwijfeld wierd! Welke aanleiding dit uitstrooisel aan bedrog en geestdrijverij heeft gegeven, om kort daarna een en anderen valschen Sebastiaan te doen verschijnen, zal ik hier niet aanroeren.

De verspreide twijfel aan 's Konings omkomen belette echter niet, dat men ter vervulling van den door hem ont-

le-

Digitized by Google

ledigden throon overging. Zijn oudoom Henrik volgde hem in de Koninklijke waardigheid op, en regeerde twee jaren. Filip de II van Spanje, zijn zusters zoon, veroverde haar op den natuurlijken zoon van deszelfden broeder, die bij de Portugeezen reeds in Henriks plaats uitgeroepen was. Zestig jaar daarna befteeg in Jan den IV het Huis van Bragança den zetel, en werd er door de gebeurtenisfen op bevestigd.

Intusfchen bleef de hoop op Sebastiaans wederkomst in ftilte den indruk behouden, dien zij eens in het hart of in 't zwakke hoofd der Natie gemaakt had, en geen tijdverloop wischte dien uit. Meer dan één menfchenleeftijd ging om, en de dood van Sebastiaan (al ware er ook niets van bekend geworden) moest naar den vasten loop der Natuur zeker, zijn voortdurend leven onmogelijk zijn; maar men gaf daarom geene inbeelding op, die der Natie eenmaal dierbaar geworden was, en van ouders tot kinderen overging. Men herinnerde zich nog altijd (hoe verwardelijk dan ook) aan den vroegeren bloeiftand van Portugal, onder Alfons den V, Jan den II, en Emanuel den Gelukkige, toen het zijne verwinnende wapenen door onbezochte zeën naar de beide Indien voerde, Afrika tot het tooneel van de blinkendfte veroveringen maakte, en het hatelijk, het erfvijandelijk Spanje fidderen deed. Sebastiaan had gefchenen de verliezen van Jan den III te zullen vergoeden, en zijn Rijk den ouden luister teruggeven. Zijne perfoonlijke dapperheid en onverfaagbare moed maakten de verwachting en wellust des Volks uit. Hem had men zich gewend, als den Herfteller aan te zien. Dit was in de dieper vernedering, die er volgde, de troost geworden, en het bleef die bij het verlies van de *autonomie* onder een vreemd Vorst, wien men als natuurlijken vijand des Lands en tevens als overweldiger aanmerkte. En dus, verre van uit te flijten, werd het een meer en meer geliefkoosd denkbeeld, en *vires acquirebat eundo*. Eene oude overlevering kwam hierbij, dat aan Koning Alfons voorzegd was, dat zijne nakomelingfchap in het 16de lid of in de 16de geboorte (geraçaõ) een' geweldigen flag lijden, maar dat zij echter in die vernedering behouden zou worden. Men vond die vernedering in den rampzaligen toeftand van 1578, en zag geen behoud, dan in den perfoon des verdwenen Konings. 't Was volgens die overlevering de Zaligmaker-zelf, die Alfonfus verfchenen was, en hem dit verzekerd had; en het wapen door Alfons aangenomen,

Digitized by Google

men, en den verkoopprijs van Jezus vertoonende, was er 't blijvend gedenkteeken van. Had de Zaligmaker deze verzekering gegeven, hij kon ze vervullen, waarom niet? dus dacht men, dus bleef men denken, en het werd tot een punt van gemoedelijkheid, aan de mogelijkheid, en zoo ook aan de waarheid, geen twijfel te hechten.

Bij een Volk, dat eerbied voor de H. Schrift heeft, vindt men alles, waarin men belang ſtelt, in de Joodſche profecyen. Men leest er de Nationale gebeurtenisſen in voorſpeld, nadat zij daar zijn; maar men zoekt er ook het toekomſtige in. Het IV Boek van Esdras (4 Hoofdſtuk) dat men eerst op Alfonſus den I, den eerſten Koning van Portugal, na zijne blinkende overwinning op vijf Moorſche Koningen in de 12de Eeuw, toepaste, werd nu op de wederkomst van Sebastiaan geduid. „ Ecce dies veniunt, „ et exſurget regnum ſuper terram, et erit timor acrior „ (ejus, quam) omnium regnorum quæ fuerunt ante „ eum." Dat Rijk (zeide men) is dat van D. Sebastiaan na zijne wederverſchijning. Esdras verklaart dat Rijk nader: „ Aquilam quam vidisti adſcendentem de mari, hoc „ est regnum." Die Arend is (meent men) het leger van Sebastiaan, een magtig leger, dat van over zee komen zal, en nu ſedert 300 jaren op een onbekend Eiland in gereedheid ligt, om den ſtandaard op te heffen en naar Lisſabon te voeren.

Men weet, dat deze voorſpelling van ouds van het Romeinſche Rijk is verſtaan. Zij werd ook in 1640 door de Jezuiten in Portugal, vijanden van het Huis van Bragança, doch die zich toen aangenaam trachtten te maken, door het nieuwe Hof te vleien, algemeen door de troonbeklimming van Jan den IV vervuld gerekend. Doch zekerlijk was die vervulling vrij mager, en men kan hun, die de oprigting van een zoo ontzachlijk Rijk onder zich verwachteden, niet wel kwalijk nemen, dat zij op iets meerders, dan de zwakke regeering van het Huis van Bragança, uitzagen.

Doch het is bij de Heilige Profeten (onder wier ſchriften de Portugeezen met het gros der Katholijke Kerk ook het 3 en 4de Boek van Esdras gewoon zijn te ſtellen), het is bij den eenigen Esdras niet, dat men ſtaan blijft. Daar zijn eenige voorſpellingen in de volkstaal, waarmeê men veel op heeft, en die ook den tijd van Sebastiaans wederverſchijning bepalen. Onder deze Profeten is Gonzalo Anes Bandarra een der voornaamſten. En hij is de groote

ſteun

ſteun der verwachters van deze herſchijning hunns Konings, in wiens handen alle Oppermagten der Aarde, Christenen, Mooren, Turken en Heidenen, hunne ſcepters zullen overgeven, en die (wil men) op klaren lichten dag uit de wolken zal neêrdalen op het kasteel van Lisſabon, en zich daar voor dien langgemisten Sebastiaan bekend maken. Zijne voorſpellingen zijn in Portugeeſche verzen vervat. Maar zij ſtaan op zich-zelven niet. Zij worden onderſchraagd van veel ouderen, als van een ongenoemden Hermiet van Montferrat, door anderen Donato geheeten, van een Moor van Grenada, van ſint Iſidorus (in de 6de Eeuw Biſchop van Sevilla), van een Japanſchen Prieſter, genaamd Pater Clemente Gomes, enz. en, wat niet vergeten moet worden, van Kaſſandra-zelve, de Trojaanſche, Priamus dochter; aan welke het ongelijk, dat hare ligtzinnige tijd- en ſtad-genooten haar door de ongeloovigheid aan hare voorzeggingen aandeden, na zoo vele eeuwen door de ſchranderer bedachtzaamheid van de Portugeezen vergoed wordt.

Ik zal in de bijzonderheden dezer voorſpellingen niet treden, noch in de verſcheidenerlei uitleggingen en toepaſſingen, die zij van tijd tot tijd, naar aanleiding der gebeurtenisſen, gevonden hebben. Ik zal alleen opmerken, dat men onder de Sebastianisten twee verſchillende hoofdbegrippen naar de tijdorde onderſcheiden moet. De eerſten verwachtten, dat die Koning bij zijne verſchijning eerst geheel Afrika overmeesteren en van zijne daar geleden nederlaag wraak nemen moest. Dan moest hij naar Paleſtina gaan en de Heilige ſtad uit de handen der ongeloovigen ſcheuren, en het Rijk der Turken vernietigen, immers uit Europa verdrijven en verzwakken. Dan met een talrijk leger naar Portugal trekken, 't geen hij uit verſcheiden landen zou zamentrekken, en Filip den II op 't lijf vallen, die zich na de *Cortez van Thomar* in Lisſabon onthield, hem tot Evora en in 't veld van St. Bras vervolgen, verwinnen, en met eigen hand in 't gevecht afmaken, op een wit paard in Madrid zijne intrede doen, en zich heer van de Kaſtiljaanſche Monarchy maken. Dit moest hij doen na uit zijn onbekend eiland gekomen te zijn, waar twee Kapucijnen hem geſproken hadden, in den tijd dat hij nog onder de boete lag, hem door andere Kapucijnen, ter zake van zijn roekeloozen togt, opgelegd. Het blijkt, dat deze bijzonderheden van na de aanmatiging der Portugeeſche kroon door Filip II dagteekenen.

La-

Digitized by Google

Lateren van dien aanhang, dezelfde voorſpellingen aannemende, verklaarden ze als ſlaande op Jan den IV, aan 't hoofd van welken de Jezuit Manoel de Escobar ſtaat, die in zijn werk *Restauraço de Portugal prodigioſa* in 1643 zich onder den naam van *Doctor Gregorio de Almeida* verborg, en daarin betoogde, dat die Koning-alleen de waarlijk beloofde Vorst der profecyen is, die van Esdras niet uitgezonderd. Eenige der profecyen, die men thans leest, zijn ook zigtbaar na of ten tijde van Jan den IV geſmeed, en doelen hoogstkennelijk op de drie Spaanſche Filippen, de II, III en IV, als voorgangers van hem. Doch zoo zeer dit denkbeeld alstoen met veel warmte omhelsd en gekoesterd wierd, natuurlijkerwijze ging het ongevoelig voorbij. De herſtelling van een Nationaal Vorst op den throon van Portugal was aanmerkelijk genoeg om een tijdperk in de Geſchiedenis te maken, maar de daarmeê verbonden gebeurtenisſen waren zoo verre beneden de verwachting, van het Rijk van Sebastiaan opgevat, dat men de voorſpellingen, waar zij op rustte, moest opgeven, of weldra tot het oude terugkeeren.

De oude Sebastianisten derhalve bleven in wezen, en nieuwere verdichtſels, bij de ouden gemengd, maakten de zaak wel meer verward, maar verdrongen het oude gevoelen niet, dat het ongelukkig ſlagtoffer van den ſlag van Alcaſar perſoonlijk tot voorwerp had, en, hem tot het Hoofd van eene vijfde algemeene Monarchy makende, iets met de verwachting der Chiliasten gemeen had, hetgeen, veelligt bij eene domme en onwetende Natie het een met het ander doende verwarren, een middelding voortbragt, dat zich-zelf niet gelijk was. Immers de Sebastianisten tellen onder zich Antonio Vieiro, die een ſleutel der profeten en geſchiedenis van de toekomst geſchreven heeft; dien men niet zeggen kan Sebastiaan te prediken, maar op zijne wijze een uitlegger van Joannes openbaring te zijn. 't Is ook mogelijk, dat een overblijffel van Jodendom, waarvan velen in Spanje en Portugal niet geheel en al vrij zijn, hetgeen de Rabbijnen van de verſchijning van hunnen Meſias opteekenden, aan Don Sebastiaan heeft doen toeſchrijven, of in dezen den Meſias verwachten. Hoe het zij, de Secte hield zich ſtaande, ſchoon zonder geruisch of opzien te verwekken, ten zij nu en dan bij de Inquiſitie, die haar mede onder de ketteryen, uit het Chiliasmus geſproten en aan het Jodendom grenzende, ſcheen te rangſchikken. Doctor Joa Manoel, Benediktijner, deed in 1736,

ter

Digitized by Google

ter gelegenheid der geboorte van de tegenwoordige Koningin van Portugal, bij de Univerſiteit te Coïmbra eene predikaatſie, daar ook gedrukt, waarin hij voornamelijk uit de profecyen van Kaſſandra en ſint Iſidorus betoogt, dat de tegenwoordige Prins Regent, toen nog ongeboren en die het onzeker was of ooit beſtaan zou, (en niemand anders) die ſtichter van de vijfde Monarchy worden moest. Dit ſtuk echter vond weinig ingang: men bleef het oog op den ouden Sebastiaan gevest houden.

Maar zoo zeer als in tijden van rust dergelijke uitzigten in het toekomende veelal inſlapen, zoo onſtuimig wekken algemeene rampen, oorlogen en ſtaatsomwentelingen dezelve teffens met de meest vermögende driften weêr op, en men heeft de komst van Sebastiaan veelligt nooit met meer vuur en ijver te gemoet gezien dan in deze dagen. En in het bijzonder werd 't jaar 1808 als het perk der vervulling beſchouwd.

Een oud versjen, namelijk, duidde daar niet onkennelijk op in de volgende regels:

Põe dois ós hum ſobre outro,
E põe-lhe outro á direita;
Põe outrò como o primeiro,
Ahi tens a conta feita.

Stel twee nullen op elkaêr:
Stel een andere daar neven:
De eerſte daar weêr naast geſchreven,
En de rekening is klaar.

Men ziet met den eerſten opſlag, dat dit het getal 808 beteekent of aanwijst. En dit versjen veroorzaakte dan ook, dat men dit getal door de vreemdſte berekeningen, zelfs uit de 70 weken van Daniel, heeft gemeend te bevestigen.

Bij deze tijdbepaling komt eene uitdrukking van den evengenoemden Bandarra: dat hij zijne banier zal opheffen tegen eene *Grifa* (woord in het oud Portugeesch *eenen Arend* beteekenende), 't geen men thans op den Keizer der Franſchen toepast, als den Arend in zijne veldteekenen voerende. Men behoeft het verband der woorden van deze plaats alleen in te zien, om dadelijk overtuigd te worden, dat de zoogenoemde Profeet van niemand dan Jan den IV ſpreekt; en het is voorlang reeds uit meer Portugeeſche Schrijvers opgemerkt, dat men in Portugal

Digitized by Google

ſints de Adelaars van Karel den V als Roomsch Keizer, in Spanje gevoerd, dit Veldteeken met het Spaanſche verwarde, indien zij al niet (gelijk ſommigen willen) bij de Koningen zijne nazaten behouden zijn. De Sebastianisten, zoo verre niet ziende, vinden in de Franſche Adelaars hunne profecyen ondersteund; en men zou mogen denken, dat zij dus, deze *Grifas*, het voorwerp van de voorſpelde overwinning huns verlosſenden Monarchs, ziende zegepralen, en daarbij het jaar 1808 verloopen ziende, of den moed moesten opgeven, of met eene wanhopige drift en woede te weer snellen. Maar neen: weêr eene andere profecy zendt die Arenden nogmaal in Spanje; en dan eerst, als dit t'ondergebragt zal zijn, en de vijand dan Portugal zal meenen te onderwerpen, zal Sebastiaan hen ontmoeten, verslaan en verdrijven, en van dien tijd af tot in 1821 regeeren, om dan de geheele wereld onder zijn gebied te vereenigen. Hier komt ter versterking dier gevoeleus nog bij, dat, volgens dezelfde profecyen, vóór de komst van Sebastiaan eene geweldige scheuring in de kerk moet voorvallen, door het kiezen van een' tegenpaus; en dat ook de jongste gebeurtenisſen deze scheuring als hoogst nabij aankondigen.

Maar echter, zal men zeggen, het jaar 1808 is verloopen en D. Sebastiaan heeft de verwachting te loor gesteld. — Dit verergert de kwaal, maar geneest haar niet. De Franſche benden zijn in dat jaar onder den Generaal Junot in Portugal getrokken, en het ontbreekt nu niet aan zulken, die in zijn leger D. Sebastiaan verborgen achten, en hem uit dat leger-zelven te voorschijn willen doen komen. Hij is verschenen, zeggen zij, maar nog niet bekend geworden, en dit zal hij, wanneer hij openlijke zijne banieren opsteekt en in Spanje den grooten vijand bekrijgt, die dan door zijne hand vallen zal.

En wat is 't gevolg van dat alles? Dit, dat, terwijl een zoo magtig aantal, als de Sebastianisten uitmaken; in alle de gebeurtenisſen, die thans en hun Vaderland en geheel dit werelddeel overkomen, niets anders dan de toebereidſelen tot den heerlijken dag der herschijning van Don Sebastiaan aanmerken, aan wien ook alleen de roem van het redden des lands en het verslaan van den vijand moet overgelaten worden, zij 's vijands overwinningen en hunnen eigenen nood en gevaar met de grootste laauwheid en onbewegelijkheid, en (zoo het de Schrijver van het door mij aangehaald werkje uitdrukt) met de handen over mal-

Digitized by Google

malkander, aanzien; zonder dat iets in ſtaat is, hen tot wederſtand, voorzorg, of eenige inſpanning op te wekken. Bij alle voorvallen, dag aan dag (zegt die Schrijver) laten zij niet na openlijk te ſchreeuwen, „ dat het Volk „ zich niet heeft te ontrusten, dat D. Sebastiaan toe„ ſchieten zal, en de geheele wereld onderwerpen." Zij laten de Engelſchen, van wie in de profecyen nooit gemeld is, voor zich vechten, als ging hun de zaak zelfs niet aan, en. gelooven hun opregt geloof en onwrikbare Vaderlandsliefde niet beter te kunnen doen uitſchitteren, dan met lijdelijk te zijn in al wat er voorvalt, en de Voorzienigheid voor eene uitkomst te laten zorgen, die zij toch van voor eeuwen beſtemd en geopenbaard heeft, en zeker door Sebastiaan nu tot ſtand zal brengen, en waarin 't wonderdadige alles moet afdoen. Waarom dan ook 't oogmerk van zijn boekje is, hen, als kwade Chriſtenen, kwade Onderdanen, kwade Burgers, en tevens als de grootſte aller zotten, aan zichzelven ten toon te ſtellen. Hoe zeer deze zelfde Schrijver niet nalaat te erkennen, dat het onder deze dweepers aan geene verſtandige, geleerde en godvruchtige mannen ontbreekt; die voor 't overige alle achting verdienen, maar die op dit eenige punt in de herſens gekrenkt en voor reden onvatbaar zijn.

Doch dit is 't alleen niet: Het ſchijnt zelfs als of men in Portugal begint te vermoeden, dat men in de voorgewende profecyen van Sebastiaan aanſpelingen op den Keizer der Franſchen zoekt, en dien als de onder zijn' naam beloofde perſoon tracht te doen aanmerken; waartoe ook weder de Arend der Franſche veldteekenen met de op het rijk van Sebastiaan toegepaste Arend van Esdras in verband wordt gebragt. Die de kronkelingen van 't bijgeloof en de doolhoven der ſtaatkunde kent, met de wonderbaarlijke wijze, waarop zij zich in het duister ontmoeten, kan zich niet verwonderen, dat ook dit gevoelen, het zij dan in het openbaar, het zij in het geheim, voorſtanders en apoſtelen vindt, en niet ongeſchikt wordt geacht, om, wel beſtierd, met het geweld der wapenen meê te werken tot de groote ontwerpen eens Overwinnaars, wiens uitzigten door niemand zijn af te meten. — Intuſſchen is dit overmerkwaardig, dat zoo vele oude en verſchillende Volksvoorſpellingen zich vereenigen, om aan de Eeuw, die wij beleven, eene geheele omkeering van het aardſche Heelal, en eene nieuwe algemeene Heerſchappij over de Wereld toe te zeggen. Voorſpellingen, die bij Turken en Chris-

tenen, van 't Noorden tot het Zuiden, verſpreid, en van de eene Eeuw tot de andere overgegaan, ondanks alle verſcheidenheid in bijzonderheden, in het wezen der zaak volmaakt zamenvloeijen, en den zetel dier nieuwe Monarchy in het westelijk Europa beſtemmen.

OVER DE ACHTERDOCHTIGHEID.

(Uit het *Fransch.*)

Reeds ſedert lang hebben de Zedeleeraars de ondeugden beſtreden; eindelijk heeft hunne welſprekendheid gezegevierd. De onderſcheidene benamingen, door welke zij gekenmerkt werden, zijn niet meer aanwezig dan in de herinnering des gewetens; en deze verfoeide benamingen, uit de taal verbannen, bezoedelen niemands goeden naam meer. Gelukkige uitwerkſels der beſchavinge en der vorderingen van het menſchelijk verſtand, hetwelk der volmaaktheid ſteeds nader komt! Men is niet meer *valsch*, men is *beſchaafd*; men *ſcheldt* niet meer, men *belagcht*; men *ſteelt* niet meer, men *maakt zijn fortuin*; men is niet meer een *ſchurk*, men is *los*. De ondeugden worden afgekeurd en zijn verbannen; de zamenleving duldt niets anders dan gebreken.

Deze kunnen in verſcheiden klaſſen verdeeld worden. Er zijn beminnelijke gebreken, als de kwaadſprekendheid, het hoofdvoedſel der verkeeringe; de onbeſcheidenheid, eene liefelijke uitſtorting der ziele, die aan de onverſchilligheid alle de bekoorlijkheid der vriendſchap bijzet. Nog andere gebreken zijn er, die, ongemakkelijk in zichzelven, niet dan met zekere bepalingen en zeer ſpaarzaam in het gebruik worden toegelaten: onder deze behoort de nieuwsgierigheid. Andere, eindelijk, deugen nergens toe: van dien aard is de *Achterdochtigheid.*

De Achterdochtigheid neemt haren oorſprong niet in die ondeugden, welke, als bergen van de eerſte grootte, den waarnemer van verre in het oog vallen. Het is een mikroskopisch gebrek, hetwelk in de verkeering des levens onrust verwekt en mishaagt.

De achterdochtige mensch wendt het oog overal en ziet kwalijk, hoort alles en verſtaat nooit goed. Even veel ſtoffe tot kwelling vindt hij in de woorden als in de ge-

Digitized by Google

gedachten van zijnen naasten, zoo wel in hetgene hij doet als niet doet. Hij bemint de vleijerij, en de vleijerij zelve is bij hem verdacht. Het valsch beginsel, welk hem geleidt, doet hem gestadig eene slang, onder de bloemen verborgen, zien; en wanneer hij op het punt staat, om eene loffpraak, hem toegezwaaid, zich aan te trekken, op het punt van over eenen kwinkslag te lagchen, welke uit de vrolijkheid alleen opwelt, blijft hij immer twijfelmoedig, en verbeeldt zich welhaast eene beschimping in die loffpraak, een boosaardig oogmerk in dien kwinkslag ontdekt te hebben. Indien twee personen in zijne tegenwoordigheid zacht spreken, twijfelt hij niet of zij van hem spreken; en wanneer hij van het tegendeel overtuigd wordt, neemt hij het kwalijk, dat zij niet over hem gesproken hebben.

Eindelijk, bijkans altijd is hij onvoldaan over anderen, zonder daarom altijd over zichzelven voldaan te zijn, hoewel hij daarvan hooge gedachten heeft en alles tot zichzelven betrekkelijk maakt.

De Achterdochtigheid is een geheelenal hedendaagsch gebrek; onze voorouders waren er niet mede bevlekt. In den tusschentijd tusschen hen en ons zijn de karakterkleuren verschoten; de beschaving, naar gelange zij de oppervlakte heeft gepolijst, heeft het binnenste doen slijten. Geen volk is er, misschien, welks doorgaand karakter hetzelve tegen de Achterdochtigheid krachtdadiger behoorde te beveiligen, dan het *Fransche* volk; en evenwel is de Achterdochtigheid een dier gemengde gebreken, die de mannelijke deugden onzer voorvaderen hebben vervangen. Lang na hen zeide BOILEAU, dat hij blaauw *blaauw* noemde:

„ *J'appelle un chat un chat, et Rollet un fripon.*"

Eene lijn van afscheidinge was er getrokken tusschen het goede en het kwade, tusschen de ondeugd en de deugd; men was achtenswaardig en werd geacht, verachtelijk en werd veracht. Indien iemand door zijns gelijken, of zelfs door zijnen meerderen, beleedigd was, vorderde hij hem daarover tot rekenschap; indien de hoon door eene te zwakke hand was aangedaan, schold men dien kwijt; doch van hetgene men *achterdochtig* noemt, had men geen denkbeeld.

Wat hiervan zij, de Achterdochtigheid, van welke

Digitized by Google

wij ſpreken, ſchijnt, naar gelange van het temperament, betrekkelijk te zijn tot de gevoeligheid, de behoefte, het wantrouwen van zichzelven, den hoogmoed, de eigenliefde, of het egoismus. Bekrompenheid van geest is haar onafſcheidbare medgezellin, hoedanig ook hare eerſte oorzaak zij. Het is eene zedelijke kwaal, welke de aloude zielsartſen ſlechts van verre hebben kunnen kennen en niet dan gebrekkig beſchrijven. THEOPHRASTUS geeft haar den naam van *neteligen geest*. Er zijn trekken van overeenkomst tusſchen den achterdochtigen mensch van onze dagen, en den man, welken deze Schrijver vertoont, altijd onrustig, altijd op zijne hoede, onbekwaam om zonder een inmengſel van bitterheid de zoetigheden der liefde te ſmaken, van vrienden omringd, die zich vereenigen om hem in een dringenden nood bij te ſpringen, en evenwel nog ongelukkig, omdat hij voorziet, dat hij, zelfs na de opgeſchotene ſomme voldaan te hebben, met de erkentenis van de ontvangene weldaad zich van zijnen pligt niet zal gekweten hebben. Doch deze laatſte gemoedszwarigheid kan ook ontſtaan uit eene overmate van kieschheid, die, kwalijk begrepen zijnde, in zwakheid kan ontaarden; en de achterdochtige mensch, uit dit oogpunt beſchouwd, zoude ſlechts verdienen beklaagd te worden. Ten allen tijde had de ſchroomvallige deugd aanſpraak op medelijden, en mag zich zelfs achting aanmatigen, hoe belemmerende zij ook dikmaals in de dagelijkſche verkeering zij. De waarlijk hatelijke achterdochtige mensch is hij, bij wien het gebrek, daar wij van ſpreken, het gevolg der eigenliefde en der behoefte tevens is. Bemoeijing met hem neemt bij hem de gedaante aan van beleediging; onoplettendheid beſchouwt hij als eene misdaad.

Het ongelukkig ſchepſel, voor hetwelk het bewaard was, alle de verſpreide trekken der Achterdochtigheid in zich alleen op de treffendſte wijze te vereenigen, was zekerlijk een der fraaiſte vernuften, een der welſprekendſte mannen der jongstverloopene eeuwe, de ongelukkige JEAN-JACQUES. Wilt gij de geheele geſchiedenis der Achterdochtigheid weten? Doorlees dan zijn boek de *Confeſſions*. Allen, die met hem eenige verkeering hebben gehad, kunnen getuigen, dat Achterdochtigheid het eenige zedelijke punt is, waaromtrent hij niet onbeſtaanbaar was met zichzelven. Ter ſtavinge van dit zeggen, zal ik de vrijheid gebruiken, uit vele andere eene anekdote uit den

Digitized by Google

den levensloop van dezen zonderlingen man te verhalen. Het is bekend, dat hij eenigen tijd in de vlakte van *Montmorency* woonde. Hoewel hij zich hield alsof hij de wereld niet beminde, hij ontliep dezelve even min als DIOGENES, wiens zedigheid hij naar het leven vertoonde. Op zekeren dag kwam hij ongenoodigd in zeker naburig landhuis, welks vermogende en beminnelijke bezitters het uitgelezenſte gezelſchap te hunnent toefden. Niemand is er, die zich het vermakelijke der bijeenkomſten van dit luisterrijk tijdſtip niet herinnert, waarin het dus genoemde gebruik der wereld aan de zeden de bevalligheid en gemeenzaamheid bijzette, die thans verſmaad worden; waarin het die kieſche gedienſtigheden inboezemde, die, altoos met een fijn gevoel bewezen, alle de waarde van voorkeuze bezaten. De *Emile* lag op alle de Toiletten: ROUSSEAU was in de mode. Naauwelijks is hij in de zaal getreden, of een kring ſluit zich rondom hem henen; men begroet, men overlaadt hem met beleefdheden; zelfs de lieve vrouwtjes doen haar best om hem te behagen. Eene van haar, in de muzijk wel bedreven, laat zich overhalen om te zingen; en het belangrijkſte der apropo's bleek in het einde het minst gelukkige te zijn; er volgde de belagchelijkſte ontknooping. Het gezang was uit de Opera *Tancredo*. Op dat pas had JEAN-JACQUES een werk over de Muzijk ter drukperſe gegeven, waarin hij zich opzettelijk tegen RAMEAU verklaarde. Zijn boekverkooper en hij alleen wisten dit geheim; maar het zingen in zijne tegenwoordigheid van eene Aria uit *Tancredo*, eene Aria, door dien zelfden RAMEAU gemaakt, werd daarom niet te minder in zijne oogen een onvergeeflijke hoon. Hij ſteekt het hoofd omhoog, ziet rondom zich henen, en denkt zich in het midden dier vijanden te bevinden, van welke hij waande altijd omringd te zijn; hij herkent eene voorshands beraamde zamenſpanning. Woedend ſtaat hij op, en roept: *Piramus! Piramus! Piramus!* PIRAMUS, de eenige vriend, welken hij konde houden, was de hond, die hem verzeld had. De ſchoone zangſter verſtomt; allen ſtaan verbaasd, en ondervragen elkander. De Wijsgeer was vertrokken zonder affcheid te nemen, en zonder zich te verwaardigen, met eenig voorwendſel zijn vreemd gedrag te verdedigen. Welhaast ontdekte men de oorzaak, door zijne hevige klagten over dezen ingebeelden hoon, en de uitgave van zijn werk, hetwelk eene Oorlogsverklaring was tegen den Muzijkant RAMEAU.

Digitized by Google

De *Lacedemoniers* vertoonden aan de jonge lieden eenen dronkenen *Heloot*, om hun tegen overmatig wijndrinken eenen afkeer in te prenten. Hoe jammer is het, dat Dr. SWIFT, na met zijn ſchitterend vernuft de landen van *Lilliput*, *Brodignac* en der *Yahoos* te hebben geſchapen, uit den ſchoot der wateren niet een betooverd eiland heeft doen opkomen, hetwelk eene onzigtbare magt bij uitſluiting met *achterdochtige* bewoners zou bevolkt hebben. Aan den ingang van een ruim kasteel, hetwelk hun ter woninge zoude gediend hebben, zoude men, bij manier van wapen, eene groote hieroglyphiſche ſlek gezien hebben, gereed om in hare ſchelp te kruipen, op den geringſten indruk van den zuidenwind, of bij de nadering van een levend wezen. Aldaar zoude men arme ſtervelingen hebben kunnen beſchouwen, vrij van misdaad, en echter eene prooi van ſtraffen, zelfs in de hel onbekend. Nimmer zouden aldaar verſcheiden perſonen een half uur achtereen te zamen kunnen ſpreken, zonder in het einde elkander den rug toe te keeren en met een verſcheurd hart van elkander te gaan. Men zou gevreesd hebben, elkander in het aangezigt te zien. Zwervende in het veld, zoude ieder inwoner de eenzame dreven gezocht hebben, allen met het verlangen bezield om elkander te ontvlugten; de beste vrienden, elkander voorbijgaande, zouden geveinsd hebben, elkander niet te kennen. Eindelijk in dit verblijf zouden wij de vrouwen hare minnaars hebben zien mijden, met hetzelfde afgrijzen, als de woeste DIDO, in de *Elifeeſche* velden, van den vromen ENEAS zich verwijderde.

Zoodanig ongetwijfeld zou de benevelde horizon dezer heillooze plaatſe geweest zijn, welke de miltzucht, eer er een jaar ten einde was, in eene woestijn zou veranderd hebben: alles omdat tuſſchen achterdochtige lieden de vriendſchap niet aangaat zonder het mistrouwen, noch de liefde zonder de vermoedens; omdat er de openhartigheid altijd gevaarlijk is, en de achterhoudendheid altijd beweegredenen doet vermoeden, de verſtrooijingen van gedachten verdacht zijn, en het zwijgen zelfs dezer lieden niets anders is dan eene gewapende onzijdigheid.

PROE-

Digitized by Google

PROEVE EENER DICHTMATIGE VERTALING DER DERDE ELEGIE VAN HET EERSTE BOEK DER TRISTIA VAN P. OVIDIUS NASO.

Komt mij het aklig beeld diens naren nachts voor oogen,
De laatſte, dien ik heb in Rome ſlijten mogen,
Daar 'k op een oogenblik zoo veel beminds verliet,
Dan voel ik nog een' traan, die aan mijn oog ontſchiet.
Reeds kwam het licht des dags op vlugge pennen ſtrijken,
Die mij, naar Caeſar's woord, Italie heette ontwijken.
't Ontbrak aan tijd, aan zin, op 't noodige acht te ſlaan;
Door 't marren was de geest van lust en kracht ontdaan.
Bediende, reisgezel noch kleeding was voorhanden,
Geſchikt voor zulken togt naar afgelegen landen.
Ik ſtond geheel verſteend, als wien de blikſem treft,
Die levend niet gevoelt, en voelend niet beſeft.
Dan, toen de ſmarte zelv' dien nevel kwam verſcheuren,
En 'k, als uit diepen ſlaap, het hoofd weêr op kon beuren,
Bood ik den affcheidsgroet de droeve vrienden aan,
Die 'k, weinig in getal, nog zag rondom mij ſtaan.
Luid ſchreijend drukt mijn gâ den ſchreijenden aan 't harte,
En ſtort een' tranenvloed van onverdiende ſmarte.
Mijn dochter trok voorheen tot nabij Lybiens kust,
En bleef van 's vaders ramp noodwendig onbewust.
Waarheen g' u keeren mogt, weergalmde zuchten, ſchreijen,
Alsof van 't waarde lijk een teêr gezin moest ſcheiên;
't Zij man of vrouw of kind, 't weende alles op mijn zerk;
Geen hoekje in 't ganſche huis, of 't droeg der droefheid merk;
Ja, zoo ik 't kleine mag bij 't groote vergelijken,
Dus zag er Trojen uit in 't doodelijk bezwijken.
Reeds werd de ſtille rust door mensch noch dier geſtoord,
En Luna's nachtgeſpan reed langs het luchtruim voort.
Van daar op 't Kapitool ſloeg ik de tranende oogen,
Welks buurſchap mij de ramp zoo luttel had onttogen.

Digitized by Google

„ ô! Goden, was mijn taal, die hier uw' zetel vest;
ô! Tempels, die 'k, helaas! beſchouwe voor het leſt;
Beſchermers van de ſtad, zoo hoog in top gerezen;
Voor altijd zij uw naam door mijnen mond geprezen!
En ſchoon ik, reeds gewond, te laat het ſchild aanvaard',
Laat mijne vlugt voor 't minst met geenen haat bezwaard,
Maar meldt den Hemelvorst, die mij dit wee bereidde,
Wat dwaling 't ſuffend brein te jammerlijk misleidde!
Dat Hij, door u verlicht, geen feil als misdrijf doem',
Daar 'k, met den God verzoend, geen lijden duldloos noem."
Dus naderde ik de Goôn; mijn vrouw met meer gebeden,
Schoon ſnikkende geſtuit in 't midden van haar reden;
Ook wierp z' in demoed zich ter neêr voor 't huisaltaar,
En kuste 't bevende, met nederhangend haar;
En over de ongenaê der Huisgoôn bleef ze kermen,
Maar vond voor d'echtgenoot in 't onheil geen ontfermen.
Reeds duldt de vlugge nacht volſtrekt geen talmen meer;
Reeds vliedt de Noorder As 't geſternte van den Beer;
Hier houdt mij 't vaderland door dwang der liefde tegen,
Daar dringt mij 's Keizers woord; wat moet er zwaarder wegen?
Hoe vaak, om mij te ſpoên door iemand aangeſpoord,
Werd bieſe tegenſpraak uit mijnen mond gehoord!
Hoe vaak, ach, zocht mijn geest zichzelven te misleiden,
Alsof 't nog verre was van 't bange uur van ſcheiden!
Tot driemaal ſtiet mijn voet, wen 'k reeds het huis verliet;
Tot driemaal keerde ik weêr, en 't ſcheen ik gaarne ſtiet.
Vaak uitte ik 't laatst vaarwel en bleef op nieuw aan 't praten,
Herhaalde d'affcheidskus en kon nog niet verlaten,
Gaf telkens 't oud bevel, daar 'k zigtbaar uitvlugt zocht,
Dewijl 'k den lieven kring nog om mij ſchouwen mogt.
Ten laatſte borst ik uit: „ Waartoe ons te overijlen?
Van Rome naar den Sciet, wat ſtoffe te verwijlen!
Nog levend wordt mijn vrouw mij levenden ontſcheurd,
En, nevens 't gansch gezin, door mij als dood betreurd,
Ja, nevens 't vriendental, dat heel mijn hart kon winnen.
ô Zielen mij zoo trouw, en eeuwig te beminnen!

Zoo

Digitized by Google

Zoo lang het wezen kan, omhelzen we ons vóór 't minst:
't Gebeurt ligt nimmer weêr; elk oogenblik is winst."
En, vóór ik deze reên ten volle nog kon uiten
Voelt elk bemindſte pand zich reeds in de armen ſluiten.
Terwijl ik ſpreek en ween, en ieder klaaglijk zucht,
Praalt, droeve morgenſter, uw glans reeds aan de lucht.
Nu word ik losgerukt, alsof men 't ligchaam ſcheurde,
En 'k bloedende een deel der eigen leên betreurde.
Ja, zoo was Priam's ſmart, toen 't uur der wraak verſcheen;
En rukte den verraêr met paarden dwars vaneen.
Nu eerst doet 't angstgeſchrei zich overluide hooren,
En 't kloppen op de borst klinkt vreesſelijk in de ooren.
Mijne echtvriendin vooral houdt m' onoploslijk vast;
En heeft haar volle borst, al ſnikkend, dus ontlast:
„Men ſcheur' u van mij niet, men will' geen harten ſcheiden!
Indien gij vlugten moet, welaan, wij vlugten beiden.
Ook mij is 't pad gebaand, ook mij berg' 't verre oord;
?k Ben ſlechts een ligte last aan 's droeven ballings boord.
U heette Caeſar's toorn het vaderland te ontvlieden;
Mij zal de teederheid, in Caeſar's plaats, gebieden!"
Dit poogt ze; reeds voorheen drong ze op hetzelfde aan;
En 't onderlinge nut kon naauw haar drift weêrſtaan.
'k Vertrek (indien 't niet eer eene uitvaart is te heeten),
De haren langs 't gezigt, de wangen nat bekreten.
Door droefheid overmand (zoo heeft men mij verteld)
Lag zij den ganſchen dag als door den dood geveld;
En, toen ze van den grond ten laatſte was verrezen,
Verſtijfd, het haar bemorst, en gansch ontdaan van wezen,
Was nu 't verlaten huis de ſtof van haar geween,
Dan weder klonk mijn naam door 't fel gejammer heen.
Niet minder ſcheen haar rouw, bij 't onbedwongen klagen,
Dan of ze man of kroost zag naar de houtmijt dragen.
De dood ſlechts was haar wensch, de dood, die ruste geeft,
En 't is om mij alleen, dat zij tot heden leeft.
Zij leve, en, duldt ons 't lot ook nimmer weêr vereenigd,
Zij blijve 't evenwel, die 't ſmartlijk afzijn lenigt!

De

Digitized by Google

De Hoeder der Beerin duikt in den Oceaan,
En zet het ſchuimend zout tot feller woeden aan.
Men wijte ons niet, dat wij 't Ionisch meer bevaren:
Door vreeze, niet door moed, tart ik deszelfs gevaren.
ô! Hoe het windenheer de pekelvelden roert,
En 't opgewroete zand geſtaag naar boven voert!
Als bergen ſtort het nat op voor- en achter-ſteven,
En geeſelt 't Godendom, door 't ruw penſeel gedreven;
Het houten weeffel kraakt, en ſchudt van ſlag op ſlag,
En ſlaakt, als om ons leed, een mededoogend ach!
Des ſchippers bleek gelaat doet angſt en zorge lezen;
Reeds volgt hij 't drijvend vlot, wel ver van 't heer te wezen.
Ja, even als, wen 't ros vervaard aan 't hollen ſlaat,
D'ontſtelde ruiter vaak de teugels glippen laat,
Zoo zie 'k den ſtuurman ook, niet volgens zijn begeeren,
Maar naar den loop des winds, 't geſlingerd vaartuig keeren.
Ten zij dus dat Æool haast andre winden geev',
Is 't ligt verboden grond, waarheen 'k, mijns ondanks, zweef:
Want, van Illyriens kust ter linker afgeweken,
Zie 'k aan de regterhand reeds Italiaanſche ſtreken.
Streef, ſtreef niet meer, ô wind! naar 't wreed geweigerd oord!
Gehoorzaam, nevens mij, der groote Godheid woord!
Terwijl 'k verhoord te zijn en vreezen moet en hopen,
Dreigt ô wat nieuw geweld den bodem gansch te ſloopen.
Spaart gij m' althans, ô Goôn der blaauwgegolfde Zee!
En voegt bij 's Hemels wraak, helaas, geen erger wee!
Ontvoert den matten geest veeleer aan 't vreeslijk ſterven;
Zoo ſlechts, wie reeds verging, nog kunne *niet* verderven.

Digitized by Google

DE OUDE SCHOENLAPPER IN DE HUT EN DE ACHT LOUIS-D'OR.

Een Zedelijk Verhaal.

Het was zondag. Aan alle kanten werd het ſchel geluid der klokken gehoord, de verſpreide bewoners der naburige dorpen kerkwaarts roepende. Op alle de voetpaden zag men groepen mannen, vrouwen, jonge lieden, kinderen, met verhaasten tred naar een boerſchen tempel ſpoedende. Allen waren op het fraaist uitgedost; de moeders en de grootmoeders hadden hare bruidskleederen aan, ten allen tijde voor den zondag geſpaard, en, dank zij de kist, in welke zij alle andere dagen zijn opgeſloten, bijkans even zoo fraai als op haren fraaijen trouwdag, maar van een eenigzins ouderwetsch fatſoen. Een langzamer, minder overheerſchend gebied voert de Mode ten platten lande; maar zij regeert evenwel ook; en het meisje, in haar zwart keurslijf met een rooden rand, met hare korte en wijde hemdsmouwen, en met haar aardig ſtroohoedje op het oor, lagcht in zichzelve met het lange lijf harer moeder, met de breedgevleugelde mouwen harer grootmoeder, haar linnen klapmutsje met breede ſtrooken; niet bedenkende, dat hare kinderen, op hunne beurt, haar zullen uitlagchen. Elk draagt haar gezangboek in de hand, ſommige met zilveren ſloten, die in de zon blinken; andere, minder kostbaar, met rozemarijn en donkerroode nagelbloemen verſierd. Alle deze goede dorpelingen zien er uit alsof zij ter feeste gingen; een feest is het inderdaad, voor deze eenvoudige en goede zielen, den rustdag te beginnen met het gezamenlijk opdragen van hare gebeden aan het Hoogſte Wezen.

In eene op zichzelve ſtaande, half vervallene hut, voor een klein venſtertje, met geolied papieren ruiten, zat een grijsaard, en aanſchouwde met een treurig hart den optogt der zulken, die zich kerkwaarts begaven. Met zijne oogen volgde hij hen, tot dat de laatſte was binnengetreden en de deur geſloten was. Thans hield het klokluiden op, en hoorde hij de vereenigde ſtemmen, die het heilige lied zongen. Hij liet zijn oog vallen op zijn geſcheurd gewaad; tranen rolden langs zijne gerimpelde wangen; hij droogde ze af met de buitenzijde van zijne hand; thans wendde hij zich tot zijne vrouw, die in tranen ſmolt, zittende op een ſlecht bankje, met het hoofd op eene plank leunende, die hun tot tafel diende, en de oogen met een voorſchoot bedekt, waarin meer gaten dan heele plekken waren om hare tranen te ontvangen.

Schrei

Schrei zoo niet, BERTHA! zeide haar man tot haar; dat is niet goed, mijn kind! gij zondigt tegen God: Hij wil, dat wij het lot dragen, welk Hij ons toezendt; Hij weet wel, dat het onze fchuld niet is, dat wij ook thans niet in zijn huis gaan aanbidden. Zouden wij er durven ingaan met deze lappen en leuren, die naauwelijks onze naaktheid bedekken? Ten tijde van onzen voorfpoed, BERTHA! gingen wij telkens ter preke; zelfs wanneer wij twee mijlen verre gaan moesten, deden wij het met vermaak. Tegenwoordig kunnen wij niet meer; maar God ziet op het oogmerk, en leest in de harten; Hij weet, dat de onze bij Hem zijn, hier zoo wel als in de kerk. Daarom, fchrei niet meer, BERTHA! dat dient nergens toe, en geef mij het gebedeboek; ik zal er u een uit voorlezen, zoo goed als de prediker, en daarna zullen wij te zamen een lied zingen, hetwelk ik zoo goed als de voorzanger kan aanheffen.

BERTHA ftond op, kreeg een halfverfcheurd boek van de beddeplank, en gaf het haren man. Ik wil wel met u bidden, zeide zij, maar niet zingen, mijn vriend! zelfs voor onzen Lieven Heer is mij dat niet mogelijk. Wanneer ik alle deze oude vrouwen naar de kerk zie gaan, met hare kinderen en kleinkinderen....

MARCEL. En hare bruidskleederen, BERTHA! dat doorgrieft u het hart: is het niet zoo? Gij denkt aan uw weerfchijnend zijden kleed, dat u zoo wél ftond, en zoo fraai was? Helaas! ja, arme BERTHA! het is met de rest verbrand: maar wat zal men doen? God wilde het zoo; wij konden ook verbrand zijn, en Hij heeft ons bewaard.

BERTHA. Wat zegt dat, indien het alleen is om van gebrek te vergaan? Gave God, dat ik met mijne arme GEORGETTE geftorven ware!

MARCEL. BERTHA! BERTHA! Is het dan alzoo dat gij mij bemint? Wat zoude mij thans zijn overgebleven, indien ik mijne goede vrouw ook verloren had?

BERTHA, *hem de hand toereikende.* Gij hebt gelijk, MARCEL! en ik verzoek u vergiffenis; met u kan ik alles lijden; maar wij hebben geen brood meer dan voor een dag, en gij ziet onze kleederen.

MARCEL. God en de goede menfchen zullen er in voorzien, vrouw! Morgen is het geen zondag meer, en wij zullen werken. Ik heb daar vier paar fchoenen te lappen, die mij ieder wel vier ftuivers zullen opbrengen; en uw fpinnewiel, hoe zal dat fnorren! Wij zijn nog van honger niet geftorven, hoewel wij er zeer nabij geweest zijn; wij zijn niet genoodzaakt geweest te bedelen, en dat zoude mij ook het zwaarst vallen. Aan te nemen hetgene ons wordt gegeven, dat mag er mee doorgaan; hij, die een arm mensch komt opzoeken, heeft zekerlijk een goed hart; het is aangenaam, hem te

Digitized by Google

te bedanken. Maar iets van dezulken te vragen, die ons misschien zouden afwijzen, of die ons op eene vernederende wijze iets zouden toewerpen, en ons daarbij nog eene beleediging toeduwen, — ach! dat moet hard, zeer hard vallen! daarvoor, bid ik, zal God in mijnen ouderdom mij bewaren!

Het zal er misschien wel toe moeten komen, zeide BERTHA, van nieuws beginnende te schreijen. Waar kan men voor instaan? Wie zoude ons gezegd hebben, dat onze zoon in het hospitaal zoude sterven?

MARCEL. Wie zoude ons gezegd hebben, dat hij vóór ons zoude gestorven zijn? Dat is de eigenlijke ramp: want wat het hospitaal aangaat, hetwelk u zoo na aan het hart ligt, vele brave lieden sterven aldaar, en varen daarom niet minder ten hemel. Onze kinderen zijn dáár; dit is zeker. God heeft hen in hunne onschuld tot zich genomen, voordat zij gezondigd hadden. Zijt gij zeker dat gij ze zoudt behouden hebben, indien zij in het leven waren gebleven? dat uwe dochter niet van u zoude weggeloopen zijn met den eersten minnaar, die zich vertoonde, en uw zoon met den eersten Serjant, die hem eene kokarde aanbood? Zoude u dat niet meer gespeten hebben, dan hen te hebben wedergegeven aan onzen Lieven Heer, die ze u geleend had? Schrei dan niet meer, BERTHA! en luister naar het gebed, welk ik u zal voorlezen.

BERTHA zuchtte, zonder te antwoorden. De arme moeder konde niet tot zichzelve komen, twee schoone kinderen gehad te hebben, en er nu geene meer te hebben; rijk geweest te zijn naar haren staat, en nu doodarm te zijn! Haar man betreurde, niet minder dan zij, zijne welvaart, en inzonderheid zijne kinderen; maar de droefheid der mannen is van een gansch anderen aard; zij is inwendig; zelden verkiezen zij daaraan den teugel te vieren, of er van te spreken. Der vrouwen droefheid, daarentegen, is woordenrijk, en zij schreijen gemakkelijk; dit is ongetwijfeld de oorzaak, die het hartzeer somtijds voor de mannen doodelijk maakt, terwijl men beweert dat het de vrouwen doet leven. Hoe het zij, MARCEL was niet gestorven aan zijn hartzeer, doch het lag hem nog zwaarder op het hart dan BERTHA; hij vreesde, zich daaraan over te geven, om het nadeel, welk hij daarvan ondervond, en zijne eenige studie was, het gesprek spoedig eenen anderen keer te doen nemen, wanneer hij op dit onderwerp viel, of een bedaarder voorkomen aan te nemen dan inderdaad het geval was.

Zijn zoon, FRANS, een jongen van goede hoop, had zin om timmerman te worden, en liet geschiktheid voor dat nutte ambacht blijken. Zijn vader, toen in goeden doen, had hem, in zijn twaalfde jaar, besteed bij een bekwaam timmerman in de stad. Hij maakte zeer goede vorderingen, toen hij werd aangetast van eene besmettelijke ziekte; zijn

baas

baas was doordoor beducht voor zijn gezin, en bragt hem in het hospitaal, alwaar hij, na verloop van eenigen tijd, overleden was. Dit hospitaal lag BERTHA zwaar op het hart; zij dacht dat men hem slecht had opgepast, en niet zoo bitter zoude zij hem beweend hebben, indien hij in hare armen ware gestorven. — Zij hadden nog eene dochter overgehouden, van zestien jaren, schoon en verstandig, die, ongetwijfeld, hun welhaast eenen zoon zoude wedergegeven hebben, toen eene andere ramp hen trof. Het blikseminvuur viel op hun huis neder, hetwelk tot den grond toe afbrandde, nevens de aanhoorige gebouwen, met al wat er in was. Het was na den oogst, zoodat zij niets hadden overgehouden, zelfs niet hunnen dierbaarsten schat: hunne geliefde dochter stierf aan de gevolgen der opschuddinge van dien akeligen nacht. Zeer lang lagen vader en moeder ziek van droefheid, en dat zij daaruit herstelden, viel hun nog zwaarder. Om te leven, namen zij geld ter leen op hun stukje land, en om de kosten van hunne ziekte en eene huur te betalen: want, geene andere kinderen hebbende, wilden zij hunne hoeve niet weder opbouwen. Een sober bestaan zouden zij nog kunnen gehad hebben; maar de verschrikkelijke zevenjarige oorlog borst uit, en zij werden er, gelijk zoo vele anderen, de slagtoffers van; zij moesten soldaten huisvesten, en, geen geschikt huis meer hebbende, kwam hun dit duur te staan; belastingen moesten erworden opgebragt, en hunne akkers en weiden werden verwoest; renten moesten er betaald worden, en daartoe niet in staat zijnde, werd hunne grond aangeslagen en openlijk verkocht.

Thans waren zij in de diepste ellende gedompeld, en genoodzaakt hunne geboorteplaats te verlaten en elders eene wijkplaats te zoeken. Eenige buurlieden verbonden zich om hun een sommetje op te schieten, waarvoor zij dit eenzaam en schier onbewoonbaar hutje kochten, aan het einde van een klein dorp, ten minste tien mijlen van daar zij vertrokken waren. BERTHA spon van den morgen tot den avond voor de boeren; MARCEL, te oud om boerenwerk te doen, had het schoenlappen bij de hand genomen, naast het spinnewiel zijner vrouwe. Hij was bekend bij den naam van *de oude Schoenlapper in de Hut*, en men liet het hem aan geen werk ontbreken. Beiden verdienden zoo veel, dat zij niet van honger behoefden te sterven; maar om zich van kleederen te voorzien, hadden zij nog niets kunnen overwinnen; deze hingen hun bij lappen en leuren van het lijf; ter kerke durfden zij niet gaan, en beiden beefden voor de strengheden des volgenden winters. Dan het was nog geen winter, maar eerst in het begin van Julij; en MARCEL las zijner vrouwe voor, dat God de jonge raven spijst en de lelien des velds kleedt. — Toen het gebed was geëindigd, ging

de

Digitized by Google

de kerk uit, en dit was wederom een kwaad oogenblik voor MARCEL. De verzamelingen op het grasperk rondom de kerk; de jongens en meisjes, gezamenlijk vrolijk terugkeerende; derzelver ouders, hen met welgevallen aanschouwende: dit tafereel van blijdschap en ouderliefde, hetwelk hem een onherstelbaar verloren geluk herinnerde, verscheurde zijn hart. De menigte verdween, en droefgeestig bleef hij aan zijn venster zitten, in herdenkingen verzonken. Voor de hut lag een grasveld, van eenige fraaije noteboomen belommerd; onder een' van dezelve zat een reiziger te rusten. Een knapzak op den rug, een stok in de hand, bestoven schoenen, dit alles duidde aan, dat hij te voet reisde; maar hij was zeer wel gekleed, en scheen wel in zijn' schik te zijn. Na eenige oogenblikken rustens leide hij zijn' stok naast zich neder, opende zijn' knapzak, kreeg er een stuk wittebrood en eenige gedroogde vruchten uit, en gebruikte met veel smaak dit eenvoudig ontbijt, waaraan MARCEL, die in 't geheel niet ontbeten had, wel gaarne met hem zoude hebben willen deel nemen. Daarenboven haalde hij een stuk fraaije nieuwe stoffe uit den knapzak, maakte het half los, bekeek het met genoegen, en vouwde het wederom op. Een nieuw voorwerp van begeerte was dit voor den armen schamelen grijsaard. Vervolgens stond de vreemdeling op, haalde een fraai zilveren horologie uit den zak, keek er op hoe laat het was, zag eens rond over den omliggenden oord, en nam wederom de reis aan.

Deze man scheen daar ter plaatse zoo wel in zijn' schik te zijn, dacht MARCEL, dat hem de lust beving, om insgelijks onder dien fraaijen noteboom wat te gaan rusten; misschien zal een uur slapens onder deszelfs lommer zijne droefheid en honger hem doen vergeten.

Hij ging uit, zonder BERTHA iets te zeggen, die bezig was om haar spinnewiel tegen den volgenden dag te voorzien. Hij ging dwars over den weg, en beklom den kleinen heuvel. Reeds van verre zag hij iets wits op de plaats, alwaar de reiziger had gezeten; het was een stuk papier; hij raapt het op, vindt dat het zwaar is, en opent het. Het bevatte vier fraaije dubbele *Louis-d'or*; vervolgens in eene andere plooi een dier groote gouden kruisen, welke de vrouwen aan den hals dragen, hangende aan een' kleinen ketting, ook van goud. Zelfs in zijne gelukkige dagen had MARCEL misschien nooit zoo veel gouds bij elkander gezien; zeker is het althans, dat het voor hem eene nieuwe vertooning was. Hij keerde de Louizen om en weder om, schudde dezelve in de holligheid van zijne hand, en rolde ze daarna wederom zorgvuldig in het papier. Slapenslust had hij nu in het geheel niet meer; hij keek langs den weg, welken de reiziger was ingeslagen, en voorts naar zijne hut. BERTHA zat nu aan het

venster en zocht hem met hare oogen. Hij riep haar, en beduidde dat zij bij hem moest komen; zij was er weldra. Wat doet gij daar? riep zij hem toe.

MARCEL. Een goede vonst, BERTHA! Zie eens in dit papier.

BERTHA. JEZUS MARIA! het is geld, goudgeld! is het niet?

MARCEL. Ja, ongetwijfeld: ik geloof, dat het dubbele Louizen zijn.

BERTHA. Dubbele ... een, twee, drie, vier; het zijn derhalve acht Louizen, en ze beslaan zoo weinig plaats! En dit kruis, is het van goud of van koper?

MARCEL. Ik geloof dat het goud is, en de ketting ook.

BERTHA. Hemelsche Vader, welk een schat! Het is alsof een Engel dien voor ons aldaar had neêrgelegd! Uw gebed heeft u dezen vonst aangebragt. God heeft den raven voedsel gezonden. Zoo zijn wij dan voor het tegenwoordige rijk, en voor langen tijd! Hoor eens hier, MARCEL! voor een dezer stukken zullen wij beiden, en dat wel zeer warm, ons in den dos steken; voor een ander zullen wij koren koopen; voor het derde eenige meubelen en keukengereedschappen; voor het vierde .... het is niet genoeg om er eene koe voor te koopen. Neen! wij moeten niet te hoog vliegen; wij moeten ons vergenoegen met hetgene God ons toezendt; het vierde, nevens het kruis, zullen wij bewaren voor den kwaden dag; indien wij eens ziek wierden, bij voorbeeld... Nu lagcht gij, MARCEL! waarlijk, ik geloof het wel; indien wij slechts.....

MARCEL, *haar schielijk in de rede vallende.* Goede BERTHA! ik lagch om de wijze, op welke gij beschikt over iets, hetwelk ons niet toekomt.

BERTHA. Hoe zoo? Wat meent gij? Hebt gij het niet gevonden? Weet gij wel eens, wie het verloren heeft? Op het goud en zilver staan geene letters; het behoort aan hem, die het vindt.

MARCEL. Maar ik, BERTHA! ik weet, wien dit goud toekomt.

BERTHA. En hoe kunt gij dat weten?

MARCEL. Het komt eenen reiziger toe, die op deze plaats, nog geen vierendeel uurs geleden, gerust heeft. Ik heb hem uit ons venster gezien; hij heeft zijn' knapzak geopend, een stuk stoffe losgemaakt, en toen zal er dit papier uitgevallen zijn.

BERTHA. Hij moet wel vele van die Louizen gehad hebben, daar hij er niet meer acht op geslagen, en ze aldus verloren heeft; voor hem wil dit verlies niet veel zeggen, en voor ons is deze vonst alles.

MARCEL. Gij hebt gelijk, BERTHA! dezelve is alles; want hij

hij kan onze ziel behouden of verderven. Nog maar een korten tijd levens hebben wij overig: zouden wij ons geweten met het gewigt van deze acht Louizen bezwaren? Gij gelooft, dat zij ons goed zouden doen? Gij bedriegt u; honderdmaal ongelukkiger zouden wij zijn, indien wij onder de verzoeking, om ze voor ons te houden, bezweken: wij zouden een beter bed hebben, maar er niet gerust op slapen; betere kleederen zouden wij hebben, doch nog minder ter kerke durven gaan dan in ons gescheurd gewaad: en wanneer de dag daar zal zijn, op welken wij rekenschap van onze daden zullen moeten geven, hoe zouden wij ons hierover verantwoorden? Met onze dringende armoede? Wel nu! dit is eene beweegreden te meer om eerlijk te zijn, omdat men meerdere malen in de verzoeking komt tot oneerlijkheid, en zich den eenigen schat niet moet laten ontrooven, die ons is overgebleven, den vrede des gewetens. Schep moed, BERTHA! van honger zullen wij niet sterven; zie rondom ons alle deze akkers met graan bedekt; de oogst is op handen; wij zullen de korenaren nalezen. De Regter is ons genegen, dit weet gij; zijne akkers staan zoo schoon! Hij zal ons, wil ik wedden, twee of drie schoven geven, en de Leeraar ook; dat is veel beter dan dit goud, hetwelk ons niet toekomt.

BERTHA, *zuchtende.* Dat is wel zoo, wat het voedsel aangaat; maar waar zullen wij van daan halen om ons te kleeden?

MARCEL. De Hemel zal daarvoor zorgen. Heb ik u niet gezegd, dat Hij de lelien des velds kleedt, en dat men zich niet moet bekommeren over den dag van morgen? Misschien zal deze reiziger mij beloonen; nogtans verdien ik het niet om eene zoo geringe daad; maar, indien hij mij zoo veel geve, beste vrouw, dat ik er u een boezelaar voor kan koopen, zal ik het gaarne en in dank aannemen.

BERTHA. Dat is nu altemaal wel; maar waar zult gij hem wedervinden?

MARCEL. Ik zal zoo aanstonds dwars door deze akkers loopen; gij weet, dat de weg verre omloopt, ter oorzake der rivier; langs dit voetpad wint men meer dan een vierendeel uurs uit, en ik hoop, hem daar beneden te zullen inhalen.

BERTHA. Dat wensch ik; maar indien gij hem niet wedervindt?

MARCEL. Ó! In dat geval, lieve vrouw! ondanks hetgene ik daar tegen heb, zal ik het besluit nemen om....

BERTHA. De acht Louizen te houden, niet waar?

MARCEL. Te bedelen om tot aan de stad te gaan, en om eene bekendmaking te betalen, welke ik in de courant zal plaatsen. Ga mijn stok halen, BERTHA! en wees niet ongerust, indien ik niet spoedig wederkome... rep u slechts

wat. — BERTHA liep heen; zij ſchaamde zich, omdat zij haren man kwalijk had begrepen. Deze laatſte trek deed in haar de goede gevoelens herleven, welke het gezigt van het goud onderdrukt had. Welhaast kwam zij met MARCEL's ſtok terug. Daar! zeide zij, en loop nu zoo gaauw als gij kunt; ik verlang, dat dit ſnoode goud, hetwelk mij heeft doen zondigen, niet meer in onze handen zij.

MARCEL vertrok; maar, zijne beenen, door den ouderdom en zijn zittend beroep ſtram geworden, aan zijn hart niet gehoorzamende, ging hij met moeite voort. De wind woei de lokken zijner grijze haren om zijn hoofd, alsmede de bellen van zijn armoedig gewaad. BERTHA volgde hem met hare oogen boven van den heuvel; door haar naoogen zoude zij zijnen gang wel hebben willen beſpoedigen. Hij zal zijnen reiziger niet aantreffen, zeide zij; en deze arme lieve man zal het van vermoeidheid beſterven, door het afleggen van de ruim zes mijlen van hier naar de ſtad. Maar ik ben wel zot; ik geloof, dat ik er moest heengegaan zijn; ik ben tien jaren jonger, en veel ſterker. Welaan! hij loopt zoo langzaam, dat ik hem ſpoedig zal ingehaald hebben. — En zie daar BERTHA op weg, reeds over de vijfenzestig jaren oud, die zich verbeeldt nog jong te zijn in vergelijking van haren man, en, inderdaad, zoo vlug loopt, alsof zij nog geene dertig jaren oud ware. Aan gene zijde van het veld haalt zij hem in, en vat hem in den arm. Ga gij daar zitten, zegt zij, en laat mij in uwe plaats gaan.

MARCEL. Neen, goede BERTHA! gij hebt den man niet gezien, gij zoudt hem niet herkennen, en misſchien een' ſchurk ontmoeten, die u zoude zeggen dat het goud hem toekwam.

BERTHA. Ach! dat is waar; maar zeg mij, hoe deze reiziger er uitzie; is hij jong of oud, groot of klein, blond of bruin? welke kleur heeft zijn gewaad?

MARCEL. Ik heb hem niet heel van nabij gezien, en evenwel ben ik verzekerd hem te zullen herkennen; het is een man van middelbare jaren, vrij groot en kloek; zijn vel is meer dan gemeen bruin. Maar luister eens, BERTHA! laten wij te zamen gaan; wij zullen elkander voorthelpen.

Hij greep zijne vrouw onder den arm; en het oude, arme paar liep zoo ſnel mogelijk voort. Zij bleven ſtaan aan het einde van het voetpad, hetwelk aan den weg uitkwam. Regts en links ziende, hadden zij het genoegen, een oogenblik daarna, van verre den voetganger te zien, die ſteeds voortging en het einde van den omweg nog niet had bereikt. Daar is hij! riep MARCEL; hij is het zelf: laten wij hem te gemoet gaan! Toen zij tien ſchreden van den reiziger waren, twijfelde deze niet, ziende hen maar zich toetreden, of zij wilden hem om eene aalmoes verzoeken; zij zagen er zoo

oud

Digitized by Google

oud en zoo armoedig uit, dat hij zijne hand reeds in zijn' zak had, en hun iets wilde geven, voordat zij er hem om vroegen.

BERTHA. Zeer verpligt, mijn goede Mijnheer! wij vragen niets; integendeel willen wij u iets geven.

De Vreemdeling. Mij iets geven, brave lieden! Hoe kan dat zijn?

MARCEL. Mijne vrouw vergist zich, Mijnheer! zij wil niet zeggen, dat wij u iets willen *geven;* maar wij willen u iets *wedergeven*, hetgene u toekomt. Hebt gij, nu een half uur geleden, niet gezeten om te rusten onder eenen noteboom, op een' kleinen heuvel, aan de zijde van den grooten weg?

De Vreemdeling. Ja, ja! niets is zekerder; thans herinner ik mij u gezien te hebben; gij zat aan het venster van eene vervallene hut aan gene zijde van den weg; uwe grijze haren en uw eerwaardig voorkomen troffen mij.

MARCEL. Gij hebt uw' knapzak opengedaan.

De Vreemdeling. Ja, dat is zoo; bij mijn vertrek van mijne laatste slaapplaats had ik niet ontbeten, en onder dien fraaijen boom heb ik met smaak iets genuttigd.

MARCEL. Aangenaam was het mij ook, uw gelukkig voorkomen te zien: daarenboven hebt gij een stuk stoffe losgemaakt; gij staakt het wederom in den knapzak, en toen hebt gij zekerlijk een papier laten vallen, inhoudende....

De Vreemdeling. Vier dubbele Louizen, indien 't het mijne zij, en een gouden kruis met een ketting, in een afzonderlijk papier; hier binnen staan eenige regels geschreven.

MARCEL had die gezien, maar ze niet kunnen lezen, omdat hij zijn bril in zijn gebedeboek had laten liggen. De reiziger opende zijn' knapzak, stortte dien uit, en vond er zijn goud niet in. Ik wist het wel, zeide MARCEL, dat gij het daar niet zoudt vinden, omdat ik het in mijne hand heb. Zie daar, Mijnheer, uwe vier dubbele Louizen en uw halssieraad; berg ze wederom in den zak, en bewaar ze op een' anderen tijd beter. — De vreemdeling nam ze aan, met betuiging van eerbied en dankbaarheid; hij drukte des grijsaards handen tusschen de zijne. Gij doet mij een' zeer grooten dienst, zeide hij: indien ik uit het voorkomen oordeele, helpt gij in de wedergave eene grooter verdienste dan een ander zoude gehad hebben; mij dunkt, goede oude lieden, dat gij zeer arm zijt.

BERTHA. O ja! zoo arm, mijn goede Mijnheer, dat ..,

MARCEL. Dat wij zelfs niet in de verzoeking zijn geweest, ons eene zoo groote somme toe te eigenen; zij gaat onze behoeften te boven, en onze eerste behoefte is, niets te bezitten, hetgene ons niet wettig toekomt.

De Vreemdeling. Eerlijk en deugdzaam paar! Op uwe jaren dezen weg af te leggen, om mij dezen kleinen schat we-

weder te brengen! Kondet gij mij dien niet met een uwer kinderen gezonden hebben?

BERTHA. Helaas! Mijnheer, wij hebben geene kinderen; dit is een groot ongeluk, waartegen niemand iets doen kan; wij hebben er gehad, en ...

MARCEL. En indien wij al lijden, lijden wij alleen ... Maar kom aan, mijn kind! laten wij dezen Heer zijne reis laten voortzetten. Goede reis, Mijnheer, en verlies uw geld niet weder!

De vreemdeling stond als voor het hoofd geslagen. Neen, neen, goede vader! zeide hij, den ouden man andermaal bij de hand vattende, niet alzoo; nog een oogenblik, bid ik u; laten wij gaan zitten, en hoor mij. Het gebruik van dit geld is heilig; het komt mij niet toe; ik zal u verhalen, waartoe het bestemd is, en gij zult zien, dat ik er niets van kan afnemen; behalve dit heb ik niets, dan hetgene ik noodig heb om mijne reis voort te zetten; nog tien of twaalf mijlen heb ik af te leggen; maar binnen acht dagen hoop ik u weder te zien, en mij omtrent u van mijnen pligt te kwijten: wilt gij mij op mijn woord gelooven, en mij uwen naam noemen? Voor het overige zal ik den heuvel noch de hut vergeten, die een zoo eerlijk paar menschen bevat. Uw naam, bid ik u, herhaalde hij, een potlood uit zijn' zak halende.

MARCEL. In het dorp ben ik bekend bij den naam van *de oude Schoenlapper in de Hut*; gaarne zal ik er u zien, indien gij u dezelve herinnert; maar indien gij die vergeet, zullen wij God daarom niet te minder voor u bidden; want gij hebt ons een gelukkig uur bezorgd, en deze hebben wij niet vele. Vaarwel, Mijnheer!

De Vreemdeling. Waardig mensch! indien ik u konde vergeten, zoude ik het geluk niet verdienen, hetwelk ik ga zoeken, en hetwelk ik angstig vrees niet te zullen vinden. Meer dan vijfentwintig jaren is het verleden, dat ik van mijne familie ben afgegaan; sedert dien tijd heb ik niets omtrent dezelve vernomen; ongetwijfeld gelooven mijne ouders dat ik dood ben, of ... misschien leven zij zelve niet meer; maar, indien ik hen wedervinde, hoe gelukkig zullen wij dan allen zijn!

BERTHA, *schreijende.* Ach, ja! wel gelukkig! duizendmaal gelukkig zij, die hunne kinderen op aarde mogen wedervinden! Wat ons aangaat, de onze zullen wij niet wederzien dan in den Hemel, alwaar zij ons verwachten.

MARCEL. Gij ziet, vrouw! of ik heden morgen wel ongelijk had, toen ik u zeide, dat ook de kinderen, die in leven zijn, even zeer droefheid veroorzaken. Deze Heer schijnt een fatsoenlijk man te zijn; en zie eens! hij is van zijne ouders weggegaan, en heeft hun in geene vijfentwintig jaren iets van hem laten weten: is dat niet erger dan de dood?

De

Digitized by Google

De Vreemdeling. Het was inderdaad slecht van mij, dat ik, door eene jeugdige dwaasheid, en door eenen werver verleid, zonder hunne toestemming dienst nam; maar het overige is mijne schuld niet. Het regiment, waarin ik diende, werd ingescheept naar *Batavia*; eerst werd ik landwaarts in gezonden om mijn handwerk te oefenen, en heb aldaar verscheiden jaren vertoefd, zonder te kunnen schrijven. Te *Batavia* teruggekeerd, schreef ik aan mijnen vader verscheiden brieven, op welke ik nooit antwoord heb bekomen. Ik verdiende vrij veel gelds; maar, waartoe dient het geld, indien het hart niet vergenoegd zij? Het mijne was in *Europa*; onophoudelijk dacht ik aan het dorp, waarin ik geboren ben, alwaar ik alles had gelaten hetgene ik in de wereld lief had, mijnen vader, mijne moeder en mijne zuster. Ik besloot, naar het vaderland terug te keeren, en ging scheep met mijnen kleinen eigendom; nu omtrent twee maanden verleden kwam ik behouden te *Hamburg*; toevallig ontmoette ik aldaar mijnen ouden baas, bij wien ik mijn handwerk had geleerd, en die, sedert mijn vertrek, zich aldaar had nedergezet. Ik herkende hem terstond, doch hij mij niet; van de zon op *Batavia* was ik eenigzins verbrand, zoo als gij ziet. Toen ik mijnen naam noemde, stond hij verbaasd; hij omhelsde mij als een zoon, en nam mij mede naar zijn huis; ik vond aldaar zijne dochter, die bij mijn vertrek nog zeer jong was, en intusschen groot geworden en schoon was opgegroeid. Van dag tot dag wilde ik vertrekken, om mijne ouders op te zoeken; doch ANNETTE smeekte mij, nog een dag te blijven, en ik bleef; het was mij niet mogelijk, haar iets te weigeren. Bij mijne aankomst had ik geschreven, en wachtte op antwoord. Ziende dat het niet kwam, zeide ik, op zekeren dag, tot mijnen meester: „ Uwe ANNETTE en ik beminnen elkander; „ zie hier hetgene ik met mijn werk heb overgewonnen; „ geef haar mij tot vrouw, en dan zal ik mijne ouders gaan „ zoeken, en wij zullen allen bij malkander wonen; doch „ eer ik vertrek, moet ANNETTE de mijne zijn." — „ Ik „ geef mijne toestemming," zeide mijn baas; „ ANNETTE is „ de uwe, en gij zult uwe familie gaan zoeken." Zoo gezegd zoo gedaan; ik trouwde ANNETTE, en twee dagen daarna ging ik op reis. Mijne ANNETTE heeft een best hart; zij kocht een fraai stuk stoffe tot een japon voor mijne moeder. Op den trouwdag had haar vader haar twaalf Louizen tot een uitzet gegeven; van dezelve rolde zij vier dubbele Louizen in dit papier, en zeide tot mij: „ Breng ze, van mij„ nentwege, aan uwen vader, om er zijne reiskosten voor „ te betalen." Dat is het niet al; zij nam van haren hals haar kruis en haren gouden ketting, om dezelve aan mijne zuster te zenden, aan welke zij eenige vriendelijke letteren schreef. Met een vrolijk hart ging ik met ANNETTE's geschenken op

reis. Oordeelt dan, hoe zeer het mij zoude gespeten hebben, indien ik ze had verloren, en hoe groote verpligting ik aan ulieden hebbe! Maar, mijn God! indien ik mijne ouders niet wedervond, dat ware nog erger. Mijn hart breekt mij, als ik er om denk. Zij moeten al oud zijn; want ik ben zoo jong niet meer. Wat mijne zuster aangaat, daar heb ik geene zorg voor; zij is jonger dan ik. Maar mijn goede vader! Hij was zulk een braaf man; hij konde het wel stellen, God zij geloofd! Hij konde zijne flesch drinken en hield nog iets voor arme menschen over, en mijne moeder eenige hemden in voorraad voor hen, die dezelve noodig hadden. Gij zult misschien wel eens gehoord hebben van den ouden vader MARCEL van *Pellnitz*, en van zijne vrouw BERTHA? — „ó Mijn God! riep de grijsaard, zijne armen uitstrekkende: is het een droom? BERTHA! BERTHA! zoude het onze FRANS zijn, uit den dood verrezen?" — „ó Mijn God! riep BERTHA: zoude het mogelijk zijn, MARCEL?" — — Hij was het zelf, het was FRANS!

Wat zouden wij thans onze Lezers kunnen zeggen, hetwelk hun eenig het geringste denkbeeld konde geven van hetgene deze drie personen gewaarwerden? Het was die zoon, welken men meende zoo lang dood geweest te zijn en zoo zeer beweende. BERTHA konde niet spreken; zij zocht aan haar zoons hals en voorhoofd die kleine vlekken, welke de moeders alleen bekend zijn; zij vond ze, kuste ze, en toonde ze aan haar' man. — Knielen, knielen, BERTHA! riep eindelijk de oude man, zelf eerst op de knieën vallende; laten wij God danken, die ons reeds den Hemel op deze aarde schenkt, en ons onzen zoon wedergeeft!

Maar neen! de Hemel is op deze aarde niet, alwaar het geluk nimmer volmaakt is. Het gedenken aan hunne dochter GEORGETTE herinnerde hun, dat zij slechts *menschen* waren. — En mijne zuster, mijne arme zuster! zeide FRANS op een' treurigen toon: gij hebt gezegd, dat gij geene kinderen meer hadt; wat is er van GEORGETTE geworden? — Zij is in mijne armen gestorven, riep BERTHA, in tranen smeltende; dit fraaije halsstieraad zal zij niet dragen! — FRANS nam het, en deed het om zijn moeders hals. — Ik wed, dat zij op ons nederziet, zeide MARCEL, zijne oogen ten Hemel slaande. Mij dunkt, dat ik haar daar omhoog zie, in eene wolk, met eene gouden kroon op het hoofd! ... Niets anders zag MARCEL in dit oogenblik dan glorie en geluk.

Na eene poos zwijgens: Wel nu, zeide MARCEL tot zijne vrouw, dat hospitaal, welk u zoo zwaar op het hart lag, gij ziet, dat het daarmede nog al wel is afgeloopen. Thans verhaalde hun FRANS, dat hij aldaar kennis had gemaakt met een' gekwetsten Serjant en digt bij hem geslapen, die hem had geoonseld, en doen vertrekken, zoo dra zij genezen wa-

waren. Het overige van zijne historie is bekend. De timmermansbaas, voor de verwijten der ouderen beducht, had goedgevonden, hun te zeggen, dat hij gestorven was, of misschien had hij zelf gedacht dat hij dood was.

Op hunne beurt verhaalden deze alle de rampen, die hen getroffen hadden, en het uiterste hunner ellende; dezelve had hunnen ouderdom verhaast, en hunne gelaatstrekken althans even zeer veranderd, als de *Indische* zon huns zoons vel verbrand had; niet vreemd was het daarom, dat zij elkander niet herkend hadden. Alle drie begaven zich naar de hut. FRANS wilde de dorpelingen bedanken, die zijnen ouderen hadden wel gedaan. Hij verzocht, dat de hut aan den eerstkomenden hulpeloozen ellendeling mogt gegeven worden, en daar nevens zouden gevoegd worden de kleine heuvel en de noteboomen, welke hij van de Gemeente kocht. Ik behoef hier niet te zeggen, dat men reeds 's anderendaags in de naastgelegene stad was, om MARCEL en BERTHA in de noppen te steken. Met FRANS gingen zij op den postwagen zitten; zij kwamen te *Hamburg*; met opene armen werden zij van de goede ANNETTE en haren vader verwelkomd. Van kleinkinderen zagen zij zich omringd; en alle avonden zeide MARCEL tot zijne VROUW: „ God heeft ons den Hemel op aarde geschonken."

DE JEUGD VAN GROOTE MANNEN.

Bijkans alle uitstekend groote mannen, voornamelijk Regenten, die den eernaam van *grooten* hebben verworven, moesten eene jeugd doorworstelen, vol van moeijelijkheden en stormen. Ongeluk en gevaren ontwikkelden hun genie, en gaven hun die tegenwoordigheid van geest, dien moed, die ondernemende stoutheid en kracht, waardoor zij naderhand uitblonken.

MOZES, de eerste grondlegger van het Israëlitisch rijk, moest zich als vlugteling in de woestijnen begeven, waar hij met andere herdersfamilien nomadisch rondzwierf. MUHAMMED, de stichter van een' nieuwen Godsdienst, sleet zijne jeugd in een' behoeftigen staat, bij de togten der karavanen, tot dat hij de rijke weduwe CADIDSCHA huwde. ALEXANDER DE GROOTE trok als jongeling van twintig jaren reeds te velde, en hield slechts met zijn leven op krijg te voeren. CYRUS werd, kort na zijne geboorte, op bevel van zijnen grootvader ASTYAGES, in eene woestijn aan de ellende blootgesteld, van herders gered, en slechts heimelijk in behoeftige omstandigheden opgevoed.

Ju-

Digitized by Google

JULIUS CÆSAR was van SYLLA ter dood veroordeeld, maar verwierf genade; hij viel de zeeroovers in handen, moest zich vrijkoopen, en begon hen op zijne eigene kosten te beoorlogen. KONSTANTIJN DE GROOTE zuchtte onder de verraderlijke vervolgingen van GALERIUS, vlugtte voor zijnen Vader, en bleef, van dien tijd af aan, in oorlogen gewikkeld. THEODOSIUS DE GROOTE werd, even als zijn Vader, van VALENS mishandeld; zijn Vader zelf werd eindelijk onthoofd; THEODOSIUS vlugtte naar *Spanje*, waar hij zich verschool, tot dat GRATIANUS hem aan zijn hof ontving. De geschiedenis der jeugd van KAREL DEN GROOTEN is niet bekend: de barbaarschheid der toenmalige tijden en de schrikkelijke tooneelen, aan zijn hof voorgevallen, benevens zijn later leven, wettigen intusschen het vermoeden, dat zijne jeugd geenszins kalm geweest is. PETER DE GROOTE leefde, gedurende zijne minderjarigheid, in de onaangenaamste en gevaarlijkste betrekkingen; zijn leven zweefde door de partijschappen der CUVANSKY en GALLICZIN dikwijls in gevaar: zijne eerste gemalin ELEONORA werkte hem gedurig tegen; zijne eigene zuster SOPHIA behoorde onder de zaamgezworenen tegen hem, en zijn zoon ALEXIS vergreep zich zoodanig aan hem, dat hij eindelijk ter dood veroordeeld werd: meermalen moest PETER voor den moorddadigen toeleg van de *Strelitzen* in kloosters vlugten: onder moord, belaging en vervolging wies hij op tot een groot man. HENDRIK DE VIERDE zuchtte ook onder eene harde opvoeding: zijn voedsel bestond in grove spijzen; zijne kleeding was slecht; altijd ging hij bloothoofd, en klauterde met zijne speelmakkers op de rotsen en bergen, naar de gewoonte van het land en den tijd. Bij *Rochelle* was hij in gevaar van te verdrinken; in den verschrikkelijken Bartholomeus-nacht ontkwam hij ter naauwernood de handen der moordenaren: in zijn zestiende jaar woonde hij den slag van *Jarnac* reeds bij. Met welk eene gestrengheid FREDERIK DE GROOTE werd opgevoed, hoe onaangenaam de dagen zijner jeugd waren, dit is, benevens het verschil tusschen hem en zijnen Vader, zijne vermaarde vlugt naar *Engeland*, den dood van KATT, enz. een' ieder bekend.

ZELDZAAMHEDEN.

JULIUS CÆSAR had de vallende ziekte; MUHAMMED insgelijks: nogtans waren beide menschen van een uitstekend genie. — NEWTON, door VOLTAIRE het grootste genie genoemd, dat er ooit op aarde leefde, schreef eene verklaring der Openbaring, waarin hij beweerde, dat de Paus de Antichrist,

Digitized by Google

christ, en Rome de Babyloniſche hoer zij. — De Kardinaal RICHELIEU had, niettegenſtaande zijnen grooten geest, dikwijls vlagen van krankzinnigheid. Somwijlen beeldde hij zich in (zoo verhaalt althans de Prinſes ELISABETH CHARLOTTA VAN BEIJEREN, Schoonzuster van LODEWIJK XIV, in hare 1807 uitgegevene *Melanges historiques*) dat hij een paard was. Dan galoppeerde hij rondom de billardtafel, ſloeg ter regter en ter ſlinker zijde met de beenen tegen de bedienden, hinnikte, en maakte uren lang een vreeſelijk geweld. Daarna bragt men hem te bed, en dekte hem warm toe; hij viel in ſlaap, en brak in een hevig zweet uit. Bij zijn ontwaken wist hij geen woord van al het gebeurde.

DROOMEN.

Noemt het leven vrij een' droom;
Noemt het vrij een' ijdlen ſchroom,
Dat ik me om dien droom bekommer,
Als ik, door de zorg vermoeid,
Door de middagzon geſchroeid,
Angſtig hijg naar 't koele lommer.
Drijf uw ſtelling door met moed;
Laat vrij heel de wereld droomen;
Maar, dit heb ik toch vernomen,
Ieder droomt niet even zoet.

Droome al 't menſchelijk geſlacht,
Ieder droomt niet even zacht:
De een ligt ſtil in 't duns te ronken;
De ander woelt en wringt zich rond,
Zoekende op een' harden grond
Rust voor zijne ontvleeschde ſchonken.
De eene droomt van overvloed;
De ander weêr ligt lange nachten
Naar een' druppel vochts te ſmachten:
Ieder droomt niet even zoet.

Ons

Om de peluw van den een'
Vlecht de voorſpoed kransjes heen,
En, durft hem de ſmart genaken,
Wil de zorg hem doen ontwaken,
Daadlijk wiegt hem de overvloed,
En 't vermaak verfrischt zijn bloed,
En de pracht, met hem bewogen,
Koost en ſtreelt zijn loddrige oogen,
En hij droomt weêr even zoet.

Maar hij, die het matte hoofd,
Afgepijnd en afgeſloofd,
Op een' harden ſteen moet vlijen,
Waar de plagen rustloos ſchreijen,
En de doren welig tiert,
En de noodvlaag ſchreijend giert,
En geen bloempjes zijn te plukken,
En de rampen rustloos drukken,
En de zorg, met pijn getorscht,
Vast zich klemt aan de enge borst,
En de ſchrikken wrevlig woelen,
En de last der tegenſpoed
't Angſtig harte zwoegen doet,
En 't gebrek zich doet gevoelen;
Ach, die droomt gewis niet zoet!

Maar, wat van het droomen zij,
Houden wij 't geweten vrij!
Hoe dan ook door vloekgedrogten
Onze ſluimring wordt bevochten,
Wat ons 't droomen lijden doet,
Wat den boezem ook moog' prangen,
Is 't geweten onbevangen,
Dan ontwaken we eenmaal zoet.

M. W.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERTOOG, OVER DEN STAAT DER ZEDEKUNDE BIJ DE HEIDENEN, VÓÓR DE VERKONDIGING VAN DEN CHRISTELIJKEN GODSDIENST.

JEZUS *heeft het onverderfelijk leven aan het licht gebragt.*

PAULUS.

Nog éénmaal moeten wij het oog onzer Lezeren wenden op de beſchouwing van een Tafereel, 't geen twee keeren hun voor oogen geſteld werd. Eene beſchouwing, welke ten zelfden einde, als de twee voorgaanden, moet ſtrekken; om het hooge aanbelang der Christelijke Openbaring te betoogen en als 't ware te doen voelen aan allen, die beſef hebben van zedelijke behoefte en het voordeel van voldoening aan dezelve.

De Hemelſche Wezens, die de zalige gewesten hier boven bewonen, beſchouwen zeker met de hoogſte verwondering de doorgaande onopmerkzaamheid en de weinige belangſtelling, welke zoo velen van de kinderen der menſchen betoonen ten opzigte van eenen Toekomenden Staat, na het voleindigen dezes vlugtigen levens te wachten. Konden deze veelal bedachtelooze ſtervelingen ſlechts een gering gedeelte begrijpen van het wezenlijk geluk, 't welk eenmaal het zeker en nimmer eindigend erfdeel der Regtvaardigen zal wezen; met welk eene onuitſprekelijke vreugde, met welk eene hartgrondige dankbaarheid zouden zij die Goddelijke Leer beſchouwen, welke allen twijfel, in dit hoogst belangrijk ſtuk, weggeweerd, en de blijde boodſchap des eeuwig zaligen levens aangekondigd heeft!

Hebben wij dan, in twee voorgaande Vertoogen, de groote Nutheid en zedelijke Noodzakelijkheid eener Goddelijke Openbaringe aangedrongen, zoo uit hoofde van de

Digitized by Google

vernederende en onteerende denkbeelden, welke de oude *Heidenen* koesterden van de Godheid; als uit aanmerking hunner onvolkomene en dwalende begrippen van Deugd en Ondeugd. Wij zullen tegenwoordig nog eene bewijsreden voor deze hoogstbelangrijke zaak daar bij voegen, ontleend uit de beschouwing van de groote onzekerheid, in welke eenigen hunner Wijsgeeren dobberden, en de verfmading, waarmede anderen de gewigtige Leer eens Toekomenden Levens beschouwden.

In de daad, over de onvolkomenheid en slechtheid der Zeden in de Heidensche Wereld, zoo wat het bespiegelend als wat het beoefenend gedeelte betreft, heeft men zich minder te verwonderen, wanneer men in opmerking neemt, dat zij verstoken waren van die groote en sterkste stavingen der Deugdenleere, welke hervoortkomen uit en rusten op de volle overtuiging, dat het zedelijk bestuur der Godheid zich uitstrekt tot een Leven aan de andere zijde des grafs.

Volgens de vroegste *Grieksche* Dichters (uit welken wij alleen de Volksgevoelens kunnen leeren kennen) was de staat der beste menschen, na den dood, niet zeer te begeeren, ondanks de uitlokkende beschrijvingen, welke bij wijlen daarvan gegeven worden, als vol van zinnelijk genot. ACHILLES zegt, bij HOMERUS, in de *Elysesche* velden, tegen ULYSSES, vertoond als hem daar ontmoetende, dat hij liever de slaaf wilde wezen van een armen landman, dan het uitgebreidste gebied voeren in het rijk der schimmen.

Wanneer de Wijsgeeren dit stuk onderhanden namen, — de Wijsgeeren, die de Overleveringen, op welke de Volksbegrippen gegrond waren, verwierpen, — begonnen zij eerst aan een Toekomenden Staat te twijfelen; en het verwerpen dier Leere werd eindelijk vrij algemeen. Bij alle Heidensche Wijsgeeren, SOCRATES niet uitgezonderd, schoon nu en dan zich sterk daar voor uitende, komt de verregaandste twijfeling bij wijlen aan den dag. Een der laatste gezegden van gemelden Wijsgeer tot zijne Vrienden, die hem oppasten, toen zijne ontbinding nabij was, kwam hier op neder: „Ik ga sterven; gij lieden „blijft in 't leven: maar wie onzer in een beter „staat zal wezen, weet God alleen!" — SOCRATES spreekt, daarenboven, van een Toekomenden Staat, als alleen het voorregt der zoodanigen, die zich aan de leeringen der Wijsbegeerte overgaven en haar geleide getrouwelijk volgden; bewerende, dat de Zielen der schoone Men-

Digitized by Google

Menſchen in de Ligchamen van verachtelijke Dieren overgingen. — CICERO verklaart, in zijne wijsgeerige Verhandelingen, zich ten voordeele van de Leer der Onſterfelijkheid, en voert bewijzen aan, om dezelve als het *waarſchijnlijkſt* en *aannemelijkſt* gevoelen te doen voorkomen: dan, in zijne gemeenzame Brieven, luidt zijn toon dikwerf anders; ten minſte laat hij eene zeer hooge mate van onzekerheid doorſtralen. — De *Stoïcijnen* hielden het daarvoor, dat de Zielen, zoo van Menſchen als van Beesten, oorſpronkelijk een gedeelte geweest zijnde van het Heelal, eindelijk daarin weder opgenomen wierden, en, gevolgelijk, dat alle bijzondere en perſoonlijke bewustheid zou verloren gaan.

Indien de Wijsgeeren onder het *Heidendom* bedeeld geweest waren met dezelfde verhevene denkbeelden en hooge vooruitzigten, welke de *Christenen* bezitten, moesten zij er hetzelfde zoo gereede gebruik van gemaakt hebben, om de voorſchriften der deugd te onderſchragen, en ſteun uit te ontleenen in de onheilen dezes levens en bij de vrees voor den dood. Maar de drangredenen, om de menſchen ter deugd te bewegen, zijn alle onafhankelijk van het denkbeeld eens toekomenden Beſtaans. Zij ſpreken beſtendig van de innerlijke waardije der deugd, en derzelver genoegzaamheid voor het geluk hier op aarde, niettegenſtaande de menigte van rampſpoeden en onheilen, welke wij hier moeten verduren. In hunne redenen, gevoerd tot troost hunner vrienden, in de alleenſpraken bij het ondergaan van zwaardrukkenden rampſpoed, vinden wij niets, 't welk halen kan bij de heerlijke verwachtingen, welke het Evangelie van JEZUS CHRISTUS inboezemt, en bij de Goddelijke hope, daardoor den deugdzamen Geloovigen ingeboezemd.

Hoe onzeker en onvolkomen de begrippen eens Toekomenden Staats onder *Grieken* en *Romeinen* mogen geweest zijn, wij vinden er geene of weinige overblijffels van, ten tijde van de verkondiging der Evangelieleere. Er zijn de voldoendſte blijken voorhanden, dat, in die onderzoekende en geletterde Eeuwe, het geloof in een Toekomenden Staat door de Wijsgeeren en door het Volk verworpen werd. Voornamelijk had men zulks toe te ſchrijven aan de hoog opgevijzelde Wetenſchap van die dagen; en het tijdperk van het verval der overgeleverde begrippen, dit ſtuk betreffende, dagteekent zich blijkbaar van het invoeren der *Griekſche* Wijsbegeerte in *Rome*.

Onder de hedendaagſchen, die het geloof in eene Goddelijke Openbaring verwierpen, hebben velen desgelijks de Leer van Vergelding in een Staat na dit Leven verworpen. Als de zoodanigen mogen wij vermelden Lord BOLINGBROKE, de Heeren COLLINS, CHUBB en HUME. De laatstgenoemde, die desgelijks de Leer der Voorzienigheid beſtrijdt, merkt op: „ Dat de zoodanigen „ ijdele redenaars zijn en de orde der Natuur omkeeren, „ die, in ſtede van dit Leven en het tegenwoordig ver- „ toon der dingen als het éénig voorwerp hunner beſpie- „ gelinge aan te merken, hetzelve voor een doortogt tot een „ verder beſtaan houden." En nogtans zegt die zelfde Schrijver, dat de zoodanigen, die de menſchen pogen te ontheffen van hunne vooroordeelen ten opzigte van een Toekomſtig Beſtaan, voor zoo verre hij zien kan, wel goede Sprekers zijn; doch dat hij hun den titel van goede Burgers of Staatkundigen niet kan geven, dewijl zij de menſchen ontheffen van het bedwingen hunner lusten, en de ſchennis der wetten van billijkheid en maatſchappelijk geluk, in zeker opzigt, gemakkelijker en zekerder maken. — Kon de Heer HUME dan, volgens zijne eigene beginſels, eisch maken op het karakter van een goed Burger of van een braaf Man?

Het is zeer algemeen bij velen, wanneer zij eerst Ongeloovigen worden, hoog, zeer hoog op te geven van de genoegzaamheid van het Licht der Nature, ten aanzien der Kennis van GOD, van den Regel der menſchelijke Pligten, en de Leer eens Toekomenden Beſtaans. Dan, deze Ongeloovigen zijn niet genoegzaam bedacht, hoe zeer het Geloof in een Toekomend Leven afhangt van het Geloof in eene Goddelijke Openbaring; hoe zeer dat Geloof dreigt in te ſtorten, wanneer de grondſlag, op welken 't zelve gebouwd was, wordt weggenomen. Na eenigen tijd de Leer der Openbaringe verworpen te hebben, heeft men maar al te dikwijls gezien, dat zij eerlang het Geloof in het Zedelijk Beſtuur van GOD hier en hier namaals, eerst van hen erkend, lieten varen. Zeker Schrijver heeft deswege aangemerkt: „ Ik denk, dat er he- „ den ten dage zeer weinige Ongeloovigen omtrent de Open- „ baring zijn, die erkennen in eene ernſtige verwachting van „ een Toekomend Beſtaan te leven. Zulks is elders eene „ zeer bekende zaak; om welke reden zij doorgaans den „ naam van *Atheïsten* verkrijgen: en waarlijk, wanneer de „ Leer van een Toekomend Leven verworpen wordt, mo-

„ gen

Digitized by Google

„ gen de menſchen, bijkans met hetzelfde regt, het Ge-
„ loof in GOD verwerpen."

Wanneer eenmaal het Geloof in een Toekomend Aanwezen verſmaad wordt, valt het zeer gemakkelijk te begrijpen, hoe gansch ongunſtig voor de Deugd het omhelzen van daar tegen ſtrijdige beginſels moet wezen: want de beweegredenen van zelfbedwang of wederhouding, welke louter menſchelijk en tijdelijk zijn, kunnen nimmer die kracht, dien invloed hebben, als die ontleend worden van het uitzigt op het Toekomende — op het Toekemende — in *eeuwigheid!*

Het is waarlijk naauw mogelijk óf klaarheid óf beſtendigheid in Zedelijke Beginſelen te verwachten, alleen aan het geleide van het Redeslicht overgelaten zijnde; en, derhalve, in zoo verre als klaarheid en beſtendigheid van zoodanige Beginſelen van aanbelang is voor het Menschdom, (en wie zal zulks niet voor eene zaak van de grootſte aangelegenheid houden?) verſchaffen zij een blijk van de groote Nutheid, zoo niet van de volſtrekte Noodzakelijkheid eener Goddelijke Openbaringe, buiten welke een zoo gewigtig als hoogstwenſchelijk voordeel niet te wachten is.

Wat men heden ten dage ook moge denken over de genoegzaamheid van het Licht der Nature, eenigen der kundigſten onder de Heidenſche Wijsgeeren waren niet onbewust van de duisternis, met welke zij zich omgeven vonden, en de noodzakelijkheid van eenig hooger Licht. — SOCRATES, van de bedorvenheid zijns tijds ſprekende, verklaarde, „ dat er geene hoop was, om der menſchen „ zeden te verbeteren, ten ware het Gode mogt behagen, iemand te hunner onderrigtinge te zenden." ALCIBIADES ontmoetende, wanneer deze tempelwaarts ging, om te bidden, poogde hij hem te overtuigen, dat hij niet wist, wat hij behoorde te bidden, voor dat God de duisterheid, welke zijne ziele omringde, zou hebben opgeheven; en hij ſchijnt te wenken op eenen *Onderwijzer*, dien het Gode mogt behagen tot dat einde den Stervelingen toe te ſchikken. — Een der ſprekeren in de bekende en uitmuntende Zamenſpraak van PLATO, wegens de laatſte tooneelen des levens van SOCRATES, gewagende van de onzekerheid, waarin zij verkeerden, ten opzigte van de Leer der Zielsonſterfelijkheid, beſluit, dat het best is, dat gevoelen te volgen, 't welk de meeste waarſchijnlijkheid had, na alles wel onderzocht en overwogen te hebben; ten ware zij een nog zekerder geleide

Digitized by Google

konden volgen, om hun door dit leven heen den weg te wijzen, zoodanig als een *Goddelijke Ontdekker der Waarheid* zijn zou.

Over het geheel was de Staat der Heidensche Wereld zoodanig, dat er geen twijfel aan kan vallen, of eene Goddelijke Openbaring was hoogst nuttig, zoo niet volstrekt noodzakelijk, tot herstel van 's Menschen Deugd en Geluk. Dezelve zou van het hoogste aanbelang geweest zijn, schoon zij in niets meer bestaan had, dan in de tusschenkomst van een *genoegzaam voldoend Gezag*, ter begunstiging en onderschraging van die Levensregelen, welke 's Menschen Rede zou hebben kunnen opspeuren en uitvinden, maar welke haar, in eene groote verscheidenheid van omstandigheden, (onder den invloed, bij voorbeeld, van sterk woelende driften en den dwang der hebbelijkheden) zouden ontweken zijn.

Zonder vrij regtmatige begrippen van God en diens Zedelijk Bestuur, zonder eene voldoende kennis van pligt en verwachting in het toekomende, zou het Menschdom weinig beter dan de Dieren geweest zijn. Althans een mensch, ontbloot van die kundigheden, moet onvatbaar wezen voor die verhevene gevoelens en voor die waardigheid van gedrag, welke hem tot een onuitsprekelijk grooter en gelukkiger Wezen maken.

Met één woord, welke denkbeelden men zich vorme van de *natuurlijke vermogens* van 's Menschen geest, is het bezwaarlijk mogelijk, na eene regtmatige beschouwing van den zedelijken toestand der Heidensche Wereld, en derzelver onkunde wegens de Leer van eenen Toekomenden Staat, niet ten volle overtuigd te zijn, dat het zedelijk onmogelijk was, dat zij immer die mate van nutte Godsdienstige kundigheden zou herkregen hebben, welke zij schijnt ontleend te hebben uit de overlevering van vroegere wereld-eeuwen; en veel minder, dat zij immer eenige bijvoeging van belang gedaan hebbe tot dien oorspronkelijken voorraad. In zulk een staat der dingen moest de verwachting van eenige Goddelijke tusschenkomst zelfs redelijk geweest zijn, uit hoofde dat dezelve zoo zeer van pasfe kwam en zoo veel voordeels aanbragt. Het was, overzulks, geheel overeenkomstig met de goedheid van den grooten Vader des Menschdoms, zijnen Schepselen, die *van zijn Geslachte* genaamd worden, dien bijstand van verstandsverlichting te schenken, welken zij zoo zeer behoefden, en niet in staat waren zichzelve te verschaffen.

OVER

OVER DE VEREISCHTEN VAN DEN LIERZANG.

De Ode, of Lierzang, zegt SULZER, verschijnt in zoo verschillende gedaanten, en neemt zoo verschillende vormen en karakters aan, dat het bijna onmogelijk schijnt, zeker begrip te bepalen, dat op alle Lierzangen past, en dezelven tevens van alle andere dichtsoorten onderscheidt. Van den eikenboom (zegt hij) tot den rozenstruik, zijn er niet zoo vele tusschensoorten van boomen en heesters, als er soorten van Lierzangen zijn; van de statelijke hooge Lierzangen van PINDARUS, tot de bevallig dartelende van ANACREON. Zeker is het, dat de Ouden het karakter dezer dichtsoort meer naar den uiterlijken vorm en verstrant, dan wel naar derzelver inwendige kenteekenen geschetst en bepaald hebben. Om hierin echter naar eenige orde te handelen, zou men ze onder vier hoofdsoorten kunnen brengen. De eerste soort zou men kunnen noemen de hooge of gewijde Lierzangen, inzonderheid de Hymni of Lofzangen. Deze ontstaan uit de aandoeningen eener ziel, die, verrukt over de aanbiddelijke eigenschappen van het Hoogste Wezen, hare gevoelens van eerbied in aanbidding en lof uitboezemt. Van dezen aard zijn de gezangen van MOZES, gelijk ook van de Profeten, en de heerlijke liederen van DAVID; waarvan men zich alleen dat eerste meesterstuk van dichtkunst, den honderd vierden Psalm, behoeft te herinneren. — De tweede soort zouden wij noemen de Helden-Lierzangen, voor zoo verre de Helden, vooral bij de Ouden, daarvan de hoofdstoffe uitmaakten. En geen wonder, daar hunne weldoende Goden de natuurlijke voorwerpen hunner lofgezangen waren, dat daar ook hunne Helden, als het kroost der Goden, hun aandeel hadden in die eerbewijzende lofzangen; te meer, daar hunne deugd, hun moed, en de diensten, welke zij aan eenig bijzonder volk of aan het menschdom in het algemeen bewezen hadden, zoo vele trekken opleverden, waardoor zij naar de Goden zweemden. En ziet daar, wat aanleiding gaf tot de verheven dichtstukken van ORPHEUS, LINUS, PINDARUS en eenige anderen. Tot die klasse behooren ook, onder de Latijnen, eenige Oden van HORATIUS; onder de lateren, van MALHERBE, ROUSSEAU en

Digitized by Google

VONDEL. (*) — De Lierzangen van de derde ſoort kan men noemen de Zedelijke of Wijsgeerige. Het zijn zoodanigen, waarin de dichter, opgetogen door 't ſchoon der deugd, of met afgrijzen vervuld over het afſchuwelijke der ondeugd, in welke perſonen of voorvallen des levens zich die ook vertoonen mogen, zich geheel overgeeft aan de gevoelens van liefde of haat, hem door die verſcheidene voorwerpen ingeboezemd, die hij dan, met al het vuur der verbeelding, op de treffendſte wijze ſchildert. In dat vak vinden wij bij de beste moderne Dichters, onder alle natiën, de heerlijkſte proeven. Bij ons hebben er VONDEL, ANTONIDES, POOT, onze Dichteres VAN MERKEN, FEITH en anderen in uitgemunt. — De vierde ſoort, eindelijk, is het kroost van genoegen. Deze zangen worden alleen in den ſchoot van het vermaak geboren. Behalve de feest- en minnezangen, beſtaan zij, meestal, in de uitdrukkingen van eene oogenblikkelijke blijdſchap; zijn, meestal, de voorwerpen het ſpeelgoed der dartelende bevalligheden. De meester in dit vak, bij de Grieken, was zekerlijk ANACREON, en een ſtaaltje weêr van dien ANACREON is zijn *Duifje*, dat allergeestigst versje, door onzen beroemden NIEUWLAND zoo tooverachtig in het Nederduitsch vertaald, en allen dichtminnaren bekend.

Na deze rangſchikking van eenige ſoorten, zal het aan ons tegenwoordig oogmerk genoeg voldoen, dat wij de algemeene hoofdvereischten opgeven, die voor alle deze onderſcheidene ſoorten paſſen, en die zich altoos naar den aard der onderwerpen moeten wijzigen; dewijl het toch van zelven ſpreekt, dat hier de dichter niet alleen den ſtijl, maar ook den verstrant moet ſchikken naar mate van den heerſchenden hartstogt, en het niet minder ongerijmd zou wezen, een klaagzang in trippelende verzen te willen dichten, dan, onder een deftig kerkmuzijk, de hornpijp of een' Engelſchen contredans op het orgel te ſpelen. De hoofdzaak in alle Lierdichten is: poëtiſche uitdrukking van waar dichterlijk gevoel, in zangerige, welluiden-

(*) Misſchien behoort ook hiertoe het zwierig dichtſtuk, van eenen onbekenden dichter der oudheid, *Het nachtfeest van Venus* (Pervigilium Veneris) onder anderen door GÖCKING in het Hoogduitsch en door onze puikdichters VAN HALL en BILDERDIJK, elk op zijnen meesterlijken trant, in onze taal overgebragt.

Digitized by Google

dende verzen. Gevoel en welluidendheid moeten hier altoos onafſcheidelijk vereenigd blijven. Even gelijk de muzijk beſtaat in de uitdrukking van de gevoelens des harten, door klanken, die geene bepaalde beteekenis hebben; zoo beſtaat ook de muzijkale poëzij, of het Lierdicht, in de uitdrukking van het zelfde gevoel, door klanken van eene bepaalde beteekenis, door gepaste woorden, die onze aandoeningen in het gemoed van anderen als overgieten. Ik ſtel mij de zaak op deze wijze voor. — De dichter wordt door eenig voorwerp ſterk getroffen, niet alleen met betrekking tot zijn verſtand, maar ook tot zijne verbeelding: deze verheft zich, wordt meer en meer werkzaam, en ontvlamt in een edel vuur: dit vuur is de bron van verhevene en levendige gevoelens: de ontwikkeling van die levendige gevoelens doet wederkeerig dat ontſtoken vuur nog ſterker gloeijen: hieruit ontſtaan de ſterkſte pogingen der ziele, om haar' tegenwoordigen toeſtand uit te drukken; vandaar die rijkdom in ſterke taal, ſtoute figuren, grootſche beelden, treffende wijzen van zeggen. Nu is de dichter in enthuſiasmus, in waarachtige geestverrukking; nu zingen voor hem de bergen en heuvelen, nu klappen de boomen des velds de handen te zamen; nu ſchiet hij voort, gelijk een geweldige ſtroom, die zich aan dijken noch dammen, noch zelfs aan de ſterkſte rotſen ſtoort; nu barst hij uit in den ſtoutſten aanhef, en bekreunt zich niet aan de orde van den wijsgeer of redenaar, maar ontlast zich van zijne denkbeelden, zoo als die zich bij hem opdringen; terwijl alle zijne beelden, uitdrukkingen, gedachten, de teekenen dragen van het voorwerp, dat thans zijne geheele ziel vervult. — Is dit tafereel naar waarheid geſchetst, gelijk ik mij durf vleijen, dan zien wij hier ook tevens de regelen, waaraan wij het echte Lierdicht kunnen toetſen; de hoofdvereischten, die wij er in moeten aantreffen. Dan zien wij, vooreerst, dat de aanhef geheel verſchilt met dien in alle andere ſoorten van gedichten. Bekend is de les van HORATIUS omtrent het Heldendicht:

Begin uw werk ook niet, gelijk voorheen een zot,
Die aanhief, trotsch van toon: „'k Zing Priams heldenlot
„ En eedlen oorelog"! Wat heeft men toch te wachten
Van zulk een ſnoeshaan, die niet kent zijn eigen krachten?
De bergen dreigden eens te baren, wee en ach!
En ziet, wat kwam er? een klein muisje voor den dag.

Digitized by Google

Doch, zoo wijs de les van HORATIUS was voor den Heldendichter, zoo weinig komt zij bij het Lierdicht te pas. In werken van een' langen adem gaat de dichter naar een juist afgeteekend beſtek te werk, en tracht, in koelen bloede, den lezer een denkbeeld te geven van de taak, die hij zich heeft voorgeſteld; terwijl hij zich zorgvuldig wacht, om in een' toon te beginnen, die, zoo hij al geene verwaandheid deed vermoeden, het hem moeijelijk zou vallen tot den einde toe vol te houden; behalve, dat eene gedurige klimming hem altoos de toejuiching der kenneren doet wegdragen. (*) Bij den Lierdichter is het een ander geval: bij hem is het enthuſiasmus reeds op het hoogst geſpannen; hij behoeft niet te zorgen wat hij doen zal; de uitbarſting van zijn gevoel geeft hier den aanhef zelve aan de hand. Ook behoeft hij zich niet te bekommeren of hij het zal kunnen uithouden, want zijn gedicht is kort.

En deze kortheid is een tweede vereischte van den Lierzang, die uit zijnen aard van zelven voortvloeit. CICERO heeft zeer menschkundig aangemerkt, dat het vuur der ziel niet lang een' ſterken gloed blijft houden; en dit geldt ook inzonderheid omtrent het vuur van den dichter, dat onnatuurlijk wordt, wanneer het niet teert op de eigenaardige brandſtoffen van zijn onderwerp. Het is inderdaad eene deerniswaardige vertooning, wanneer men ſomtijds ziet, hoe Dichters (indien zij anders dien naam verdienen) zich aflooven, om hun uitgebrand vuur door blazen en windmaken nog een weinig aan den gang te houden.

Een derde kenmerk van het echte Lierdicht vloeit natuurlijk voort uit deszelfs aard, en de wijze, waarop het ontſtaat. Aan het Lierdicht ontbreekt namelijk die geregelde orde, die juiste aaneenſchakeling, welke wij zoo gaarne waarnemen, waar het op betoogen, redeneren en ontwikkelen der denkbeelden aankomt. Hier, integendeel, zagen wij, is het de opwelling der genie, de vlugt der verbeelding, de mededeeling van den toeſtand der ziel, zoo als zij op dat oogenblik bij den dichter plaats heeft.

(*) Indien men, om zich hiervan proefondervindelijk te overtuigen, bij velen onzer heldendichten, de eerſte twintig regels van den aanhef met de laatſte van het ſlot vergelijkt, zal men niet zelden beſpeuren, dat deze geëischte opklimming den toets niet kan doorſtaan.

Digitized by Google

heeft. Hier is een toevloed van denkbeelden, die zich aan den geest opdringen, waarvan de dichter de zoodanigen, welke hem het belangrijkſte voorkomen, aangrijpt, er bij ſtilſtaat, en, zoodra hij die ſtoffen der denkbeelden in woorden weet te munten, met het hartelijkſte gevoel uitboezemt. Vandaar ontſtaan die ſprongen, die gapingen, als ik ze eens zoo noemen mag, die aaneenſchakeling van hoofddenkbeelden, waarvan de tuſſchendenkbeelden door den hoorder of lezer moeten worden aangevuld; met één woord, die kunſtige wanorde, waarin de kenner den meester zoo duidelijk ontdekt, en hetgeen den bekwamen Franſchen Lierdichter DE LA MOTTE te regt deed zeggen: *Le beau desordre de l'Ode est un effet de l'art.* Men verbeelde zich echter hierom niet, dat het Lierdicht een bajert van verwarring is; integendeel, de ſchoonſte éénheid moet er altoos in doorſtralen. Even gelijk er éénheid van daad in het Heldendicht, in elk goed Tooneelſpel moet heerſchen, is ook eene éénheid in het Lierdicht onvermijdelijk noodzakelijk, eene éénheid van gevoel namelijk, dat, van zijn gelief koosd onderwerp doordrongen, zich in eene verſcheidenheid van gedachten, beelden en uitdrukkingen verlustigt, en die ſchijnbare ongelijkheid veroorzaakt, die ons, als het echte voortbrengſel van dichterlijke verbeeldingskracht, zoo ongemeen behaagt. Nu is het eene uitroeping, dan eene aanſpraak, nu eigene overpeinzing, dan weder eene andere uitweiding. Alle die ſprongen van den geest, uit eene en dezelfde bron van gevoel, door het onderwerp geopend, voortgeſproten, dienen eeniglijk om de ſchilderingen van dat gevoel afwisſeling, levendigheid en rijkheid bij te zetten.

De laatſte vereischte, die wij vooral in het oog moeten houden, is ware poëtiſche taal en gladde welluidende verzen. In den Lierzang, als de hoogſte klaſſe van eigenlijke poëzij, moet alles regt dichterlijk worden uitgedrukt. Hier komt de eenvoudig-duidelijke ſtijl van het Leerdicht in het geheel niet te pas. Zoo zegt bij v. de Leerdichter van den arbeidzamen man: „ hij werkt den ganſchen dag. " De Lierdichter zegt het veel poëtiſcher:

Tot 's avonds toe, laat hij niet af van ſlaven,
Tot dat de dag wordt in den nacht begraven.

Laat

Digitized by Google

Laat mij dit door nog een ander voorbeeld ophelderen. Bij het opstel van eenen Godsdienstigen Hymnus vloeiden mij deze regels uit de pen:

Ach, zong ik nu zoo schoon als David in zijn Psalmen!

Doch hier herinnerde ik mij, dat dit niet de regte stijl van den Hymnus was. Wanneer het Leerdicht spreekt van Davids Psalmen, dan verstaat men door die twee woorden alles, wat er bedoeld wordt, zoo klaar, als het gewoonlijk in eenvoudig prosa wordt uitgedrukt. Geheel anders is de taal van den Lierdichter: hij zegt dezelfde zaak, maar zwierig, verbloemd, bevallig: hij kleedt ze in dichterlijke sieraden; en echter is zijne beschrijving altoos zoo duidelijk, zoo verwijderd van loutere woordenpraal, dat er geen schaduw van twijfeling overblijft, wat hij eigenlijk wil zeggen. Op dien grond dan gaf ik hieraan eene andere wending en vorm, en wel op deze wijze:

Ach! trof ik nu den toon dier hooge lofgezangen,
Welks galm de godsvrucht nog bekoort;
Den toon van 't vorstlijk lied, dat, door de harp vervangen,
Op Sions heuv'len werd gehoord.

En nu zal ik hier niets meerder behoeven bij te voegen. Welluidendheid, waarlijk zangerige verzen, zeiden wij, eindelijk, komen hier bovenal in aanmerking. Men zie eens, welke verschillende wegen de Ouden reeds hebben ingeslagen, om, door verscheide verstranten, ingerigt naar den aard der onderwerpen, dit bijzonder oogmerk te bereiken. Niet alleen de geest, maar ook het oor wenscht hier vergast te worden. En waarom zou ik mij hier, ter staving, niet beroepen op ontelbare Lierzangen van onze beste Nederduitsche Dichters, die zoo muzijkaal zijn, dat ze naauwelijks kunnen bedorven worden door den ingevoerden smaak van reciteren, vooral op het Tooneel, die zoo velen van de schoonste verzen (ter liefde van het zoogenaamde natuurlijke) dermate weet te radbraken, dat de dichter er bij schreijen moet, wanneer hij in zijne verzen niets meer hoort dat naar verzen zweemt. — De latere Dichters, inzonderheid de Franschen, oordeelden de afdeelingen of doorsnijdingen van het Lierdicht in couplet-

ten,

Digitized by Google

ten, als zeer geſchikt om deze welluidendheid te bevorderen; en dit is inderdaad niet af te keuren, mits met elk couplet de volzin geheel geſloten is, hetgeen dan de uitweidingen en ſpraakwendingen, bij den aanhef van een nieuw couplet, te duidelijker en daardoor gemakkelijker maakt.

Hoe zeer ik overtuigd ben, dat opheldernde voorbeelden bij ſoortgelijke onderwerpen het meeste afdoen, begrijpt men echter ligtelijk, dat dit omtrent het Lierdicht, bij zoo vele verſchillende ſoorten, volſtrekt onmogelijk is, indien men niet al te breedvoerig wil worden. Ik heb daarom ook, inzonderheid, alleen zoodanige vereischten opgegeven, welke, in het algemeen, bij alle de verſcheidene ſoorten, meer of min in aanmerking komen, en vertrouw hiermede, door deze Theoretiſche ſchets, aan het plan, dat ik mij voorſtelde, voldaan te hebben.

LUBLINK.

DE VRAAT.

De *Vraat* is een dier, behoorende tot het geſlacht der Wezels; van zijnen vraatachtigen eetlust ontleent hij zijne benaming. Men vindt hem in de noordelijke gewesten van *Europa*, *Azië* en *Amerika*. Gemeenlijk is hij ongeveer drie voet lang en anderhalven voet hoog. Hij is lang van ligchaam, kort van pooten; zijne prooi vangt hij bij verraſſing, en niet door nazetten. Hij klimt in eenen boom, en verſchuilt zich in de dikſte bladeren, tot dat een Hert of eenig ander groot beest onder den boom voorbijgaat; met ſnelle vaart laat hij zich op diens rug nedervallen; vast en onlosmakelijk, door middel van de ſterkte en de ſcherpheid zijner klaauwen, zich aldaar hechtende, bijt hij in den nek, en graaft zich eenen doortogt naar de groote bloedvaten, in dat ligchaamsdeel liggende. Vergeefs vlugt het verſchrikte en veege dier; zijn onverzadelijke vijand vaart voort met ſmullen van zijn vleesch en bloed; wanneer hij van zijne prooi zich losmaakt, verlaat hij haar niet, voor dat hij den geheelen romp te lijve heeft geſlagen. Als des Vraats maag dus opgepropt en overladen is, ligt hij verſcheiden dagen ſluimerende neder;

Digitized by Google

der; daarna ontwakende, beklimt hij een anderen nabijstaanden boom, in afwachting van eene nieuwe prooi.

Het vel van dit dier is met een bont bedekt, hetwelk om zijne schoonheid en glans zeer gezocht wordt.

EENIGE PARABELS VAN KRUMMACHER.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijn Heer!

Het is, gelijk gij u zult herinneren, eene oude, ja zeer oude schuld, welke ik thans voldoe, door de mededeeling van de nevensgaande vertaalde Parabels van KRUMMACHER. Ik hoop, dat dezelve, benevens het bijgevoegde woordje, overeenkomstig met onze wederzijdsche belofte, een plaatsje zullen vinden in uw Maandwerk. Terstond na de verschijning dezer liefelijke vruchten van het godsdienstig gemoed des Duitschen Dichters rees de wensch in mij op, dat dezelve op eene waardige wijze ook voor onze Landgenooten mogten worden toebereid, en bekroop mijzelven de lust, de hand aan dit werk te slaan. Dan, de moeijelijkheid dezer onderneming, en de hoop, dat eene bekwamer hand dezelve mogt uitvoeren, hielden mij daarvan terugge. Intusschen meende ik mijne hoop vervuld te zien door de vertaling, welke van het eerste Deeltje dezer Parabels in het jaar 1805 te *Zutphen* bij THIEME verscheen, en ook in uw Maandwerk van 1806. No. 3. werd beoordeeld; doch ik vond mij in deze verwachting zeer teleurgesteld. Die vertaling namelijk is, naar mijn oordeel, gansch niet gelukkig, en is over 't geheel in eenen stijl vervat, waardoor de eigenaardige schoonheden zijn verloren geraakt, welke het oorspronkelijke, door de Oostersche en Bijbelsche kleur, in zoo ruime mate bezit. De dichterlijke vertaling van twee Parabels, onlangs in uw Maandwerk geplaatst, schijnt van eene hand te zijn, die gewoon is de dichtpen te voeren; maar is, bij alle hare schoonheden, voor mij een voldingend bewijs, dat deze stukken voor eene inkleeding in versmaat ganschelijk ongeschikt zijn; iets, hetwelk de bekwame Vertaler, blijkens zijne eigene betuiging, zelf schijnt te hebben gevoeld. Het is hiermede bijkans eveneens gelegen, als met de vrije vertaling der gewijde schriften, vooral van het O. V., in eenen Westerschen trant. KRUMMACHER is zekerlijk in dezen van hetzelfde gevoelen; anders toch zou hij, die juist in deze soort van dichtkunde zulk

Digitized by Google

zulk een meester is, (gelijk zijn *Hymnus an die Liebe*, zijne *Kinderwelt*, zijne *Apologen und Paramythien*, en vooral zijn *Sonntag* en zijn *Christfest* voldingend bewijzen) ongetwijfeld eenen dichterlijken vorm aan deze vruchten van zijnen geest hebben gegeven. Ondertusschen is deze eenvoudigheid juist dargene, wat de vertaling dier stukjes moeijelijk maakt. Het is geenszins gemakkelijk, het naïve en kinderlijk-godsdienstige in de overbrenging te bewaren. Niettegenstaande deze zwarigheden, heb ik het echter gewaagd, sommige van dezelve in onze taal over te brengen; en offchoon ik mij niet durf vleijen hierin naar wensch geslaagd te zijn en overal den juisten toon te hebben getroffen, hoop ik echter hierdoor eenige aangename oogenblikken te verschaffen aan de Lezers van dit Maandwerk, en welligt eenen bescheidenen wenk te geven aan hem, die de vertaling mogt bewerken, welke de Boekverkooper ALLART onlangs van deze Parabels heeft aangekondigd. Ik ben met achting

Den 6 Nov. 1810. N. N.

DE BRON DER GENEZING, OF DE GESCHIEDENIS VAN BARUCH.

Te Damaskus, in den lande Aram, leefde een man, wiens name was *Baruch*; die was in 't ganfche land vermaard van wege zijnen rijkdom, zoodat men zeide: hij heet met regt *Baruch*, dat is, *de Gezegende*. Want hij bezat de schatten van Indie en Arabie, en woonde in een heerlijk paleis, welks vloer was van blinkend marmer, met kostelijke tapijten bedekt, en zijn rijkdom was zonder einde. Daartoe hadde God hem een deugdelijk wijf gegeven, en zeven bloeijende kinderen.

Maar ziet! er was vrede noch vreugde in zijn harte. Daarom zocht hij dagelijks den glans van zijn huis te vermeerderen, en het schoone met het schoonste te verwisselen. Nogtans kwam er geene rust in zijn hart, en hij werd steeds verdrietiger, en de slaap week van zijne oogen.

En hij sprak in zijn harte: Waartoe zal mij het leven zijn? Ik kan niets grooters en beters verkrijgen, dan ik bezitte van mijne jeugd af aan, en ik weet nu, dat alles ijdel is onder de zonne, en mijne ziele walgt van alles.

Alzoo was *Baruch* verzonken in zwaarmoedige gepeinzen,

zen, en bedroefde zijn wijf en zijn ganſche huis; zoodat men zeide: Een booze geest is over hem! Daarom beſloot hij een einde te maken aan zijne dagen, dat hij van de plage bevrijd wierd.

Toen vernam *Baruch*, dat in de ſtad Memphis, in den lande Mizraim, een wijs man woonde, een profeet, wien God de wijsheid in 't harte gegeven hadde, zoodat hij in alle dingen kon raden. En *Baruch* beſloot, zich op te maken, en van hem raad te begeeren.

En *Baruch* riep den getrouwſten zijner knechten, genaamd *Malchi*, en ſprak: Welaan! neem twee van mijne kameelen, en belaad een van dezelve met goud, zilver en kostelijk geſteente, en de voornaamſte ſpecerijen van Arabie. En *Malchi* deed, gelijk zijn Heer hem geboden had. Maar *Baruch* zegende zijn wijf en zijne kinderen, en maakte zich op, hij en zijn knecht, en zij togen van daar over 't gebergte door de woestijne naar Mizraim.

Alzoo togen zij met hunne kameelen zeven dagreizen, en andermaal zeven dagreizen; doch zij bereikten het land niet. Want de Engel des Heeren had hen met blindheid geſlagen, dat zij van den weg afdwaalden, en niet wisten, of zij ter regter, dan ter ſlinkerhand moesten.

En hun benevens hunne kameelen dorſtede zeer; want er was geene wel of bron in de woestijne, en zij vingen des nachts den dauw in hunne mantels op, en zogen daaraan, om hunne lippen te bevochtigen.

Toen zuchtte *Baruch*, en ſprak: Hoe gaarne gave ik niet alle de ſchatten, welke de kameel draagt, en nog veel meer uit mijne gewelven te Damaskus, voor eenen beker van 't water, dat in mijne lusthoven uit marmer en porphijrſteen ſpringt — en alle mijne kostbare wijnen in mijne kelders voor eene bron, die onze tonge kon laven.

Alzoo zuchtte *Baruch*, en de hitte van den dag was zeer groot, en werd ſteeds drukkender, zoodat hun meer en meer dorſtede, en hunne zielen mat werden. Toen ſlagtten zij een van de kameelen; doch er werd bijna geen water in denzelven gevonden, waarmede zij zich konden laven.

Toen deed *Baruch* zijnen mond op, en ſprak tot *Malchi*: Ach, mijn getrouwe dienaar en medgezel, heb ik u hier heen gevoerd, dat gij om mijnentwille ſterven zoudt! Voor mijn huis was ik eene plage in mijne misnoegdheid, en voor u, mijn getrouwe *Malchi*, ben ik een Engel des Doods in de woestijne! En echter zijt gij geduldig, als

een

Digitized by Google

een lam, dat ſtom is voor het aangezigt van zijnen ſcheerder, en mort niet tegen uwen verderver, die voor uwe trouwe den vloek over u brengt! Ach, *Malchi!* hoe zal ik het u vergelden? — Alzoo ſprak *Baruch.*

Maar *Malchi* antwoordde en zeide: Hoe zou ik mijnen Heere niet gaarne volgen tot in den dood? Heb ik van uw brood gegeten en van uwen wijn gedronken tot op dezen dag, heb ik de goede dagen genoten, hoe zou ik mij dan aan de boozen onttrekken? — Ach, zoo de Heere u ſlechts redde uit de benaauwdheid, en mijne ziele ten losgeld name! Ik toch ben maar een eenig man; maar om u treurt een wijf met zeven kinderen.

En als *Malchi* deze woorden geſproken hadde, vermogt hij niet verder. Want zijne ziele was mat, en hij viel ter aarde.

Toen bezweek het hart van *Baruch*, en hij viel op zijn aangezigt in zijne ellende, en weende, en ſprak: Ach Heere, Heere, God des Hemels en der Aarde, verderf mij! want ik ben niet waardig de genade, die Gij mij bewezen hebt, en de last van mijne zonden weegt zwaar op mijne ziele! Daarom verderf mij, gelijk ik verdiene.

En nadat *Baruch* deze woorden geſproken hadde, verſtomde hij, en weende zeer.

En ziet, van verre kwam een geruisch uit de rotſen, gelijk het geruisch van een beekje. En *Baruch* hief zijn hoofd omhoog en luisterde; alzoo verhief ook de kameel zijn hoofd, en neigde zijn oor tot het geruisch, en naderde de rots. Maar *Baruch* ſprak: Zal dan de Engel des Heeren een wonder doen, en in de woestijne de rotſen openen, om ons van 't verderf te redden?

Alzoo ſprak *Baruch* en ſpoedde zich derwaarts, en ziet! aan den voet van de rots welde eene bron van helder water uit de diepte op, en de bron ſtroomde koel en rijkelijk en was liefelijk te aanſchouwen.

Toen viel *Baruch* andermaal op zijn aangezigt en riep: Ach, Heere, God, nu erkenne ik in waarheid, dat Gij barmhartig zijt en groot van goedertierenheid, en dat Gij wonderen doet, offchoon ik uwe barmhartigheid niet waardig ben!

Doch *Baruch* dronk niet uit de bron; maar hij nam haastelijk eenen beker en vulde denzelven, en liep tot zijnen knecht *Malchi*, en wiesch hem de ſlapen van 't hoofd, en bevochtigde zijne lippen. Toen ſloeg *Malchi* zijne

Digitized by Google

oogen op, en zag zijnen Heere aan. Maar *Baruch* viel hem om den hals, en weende van vreugde, en riep: *O Malchi*, vriend mijner ziele, niet langer mijn knecht! Ach, dat ik u gevonden heb! — — Zie, de Engel des Heeren heeft ons eene bron gewezen! Drink nu, en verkwik uwe ziele, opdat gij leeft, en ik ook leve!

En nadat *Malchi* gedronken hadde, werd zijne ziele verkwikt, en *Baruch* geleidde hem naar de bron, en zij namen ſpijze van de kameelen, welke zij medegebragt hadden, en zetteden zich bij de verkoelende bron, en aten en dronken, en werden verzadigd. Alzoo drenkten zij ook hunnen kameel, en rustten van hunne vermoeijenisſen, en hunne zielen werden verkwikt en verſterkt. En zij bleven aldaar den ganſchen nacht tot aan den anderen dag.

Als nu de zon opging, ſprak *Malchi* tot *Baruch*: Zie, de zon is opgegaan! Wilt gij, zoo vulle ik de lederen zakken, en wij trekken voort naar den profeet in den lande Mizraïm tegen 't Westen. Mogelijk zijn wij niet verre meer van daar.

Toen zag *Baruch* zijnen getrouwen knecht *Malchi* vriendelijk aan, en vatte zijne hand, en ſprak: Niet alzoo, mijn broeder *Malchi*! Zie! de Heere heeft mij de wijsheid gegeven, die ik gezocht hebbe. Waartoe mij dan de profeet? Welaan, wij willen tegen 't Oosten optrekken, en terugkeeren, van waar wij gekomen zijn.

Daarna vulden zij de lederen zakken met versch water, en drenkten den kameel, en dronken zelve, en zegenden de bron, die hen van 't verderf gered had, en togen vrolijk hunnes wegs.

En als zij in de plaatſe hunner woninge kwamen, te Damaskus, zat *Thirza*, de huisvrouw van *Baruch*, in de poorte des huizes, met hare zeven kinderen, onder de palmboomen; en zij ontzettede zich, als zij *Baruch* zag, en zijnen knecht *Malchi*. Maar *Baruch* omhelsde zijne vrouw en zijne kinderen, en kuste ze, en weende van vreugde.

Toen verhief *Thirza* hare ſtem, en ſprak: Gezegend zij de wijze van Mizraïm, die u zoo ſpoedig weder naar huis zendt, en gezegend zij *Baruch*, dien mijne ziele lief heeft! want zie, uwe gedaante is veranderd, en uw aangezigt is mij een Engel des Vredes. Zeg mij toch den naam van den man Gods, die ruste aan uwe ziele heeft geſchonken, opdat ik hem zegene!

Toen zag *Baruch* zijn wijf lagchende aan, en verhaalde

de al wat hem en *Malchi* wedervaren was. Daarna sprak hij: Zie! geen mensch en profeet, maar God-zelf heeft mij onderwezen. In de woestijne heb ik demoed geleerd; in de bron heb ik de genade des Albarmhartigen erkend en zijne goedheid, en in mijnen dienaar heb ik eenen mensch en vriend gevonden! En nu keere ik vernieuwd tot u terugge, en er woont vrede in mijn harte, die kostelijker is dan goud en zilver, en dien alle mijne schatten mij niet geven konden.

Alzoo sprak *Baruch*, en hij wandelde met een vrolijk harte in eenvoudigheid en opregtheid tot aan het einde zijner dagen. En met zijne schatten deed hij wél in 't ganssche land, en er werd geen arme gezien, dien hij niet hielp in zijne armoede. Toen zeiden de armen, die hij geholpen had: Wel mag hij met regt *Baruch* genoemd worden! want hij is een Gezegende des Heeren, en van hemzelven komt zegen.

Maar hij zeide: Ziet! ook dit heeft mij die bron geleerd.

En als een jaar vervuld was, toog hij naar de bron met *Malchi*, zijnen vriend, en zijn wijf en kinderen, en heiligde de bron, en bouwde eene herberg nevens dezelve voor de reizigers der woestijne.

En hij noemde de bron *Beer Refâh*, dat is, *Bron der Genezing*. Alzoo heet dezelve tot op den huidigen dag.

DE TEMPEL TE MEMPHIS.

Toen *Pythagoras*, de wijze van Samos, zich in Egypte onthield, om uit de oude, heilige bronnen wijsheid te scheppen, geleidden hem de priesters naar den tempel te Memphis. Stil en groot, als een gebergte, lag het ontzettend gebouw in de morgenschemering.

Hoe hebben menschenhanden deze bergstukken kunnen opeenstapelen! riep de Griek, van verbazing getroffen. De vereende kracht, antwoordde de priester, vermag alles, zoo een geest dezelve geleidt.

Nu openden zich de ontzaggelijke deuren van den tempel, gelijk de poorten van het schimmenrijk. Zij traden in het heiligdom, en stonden, in zwijgen verzonken, tusschen de verhevene pilaren, en een zachte wind suisde door de onmetelijke gewelven, als stemmen van geesten.

Eene rilling doordrong den jongen wijzen van Samos;

hij begon te ſidderen, en weende, leunende tegen de muren des tempels.

Toen kwam een priester tot hem, en zeide: Waarom weent gij?

Maar *Pythagoras* zweeg. Na eenige oogenblikken antwoordde hij: Ach, laat mij over aan mijzelven! Gevoel ik hier niet de geduchte nabijheid van dat Wezen, welks naam ik niet durf uitſpreken?

Toen zeide de priester: Heil u, mijn zoon, in uwen gemoed! Hij voert u op tot de Godheid, waarvoor dit heiligdom werd geſticht. Welaan dan, dat de grootſche gedaante van dit gebouw u nu ook weder tot de menschheid terug brenge en met haar verzoene! Wees indachtig, dat eens menſchen borst dezen tempel in zich beſloot, eer dezelve uit de rotſen verrees. Droog uwe tranen, en wandel blijmoedig uwen weg!

HET GEBED.

Cornelia was de vreugd en de roem harer ouderen; want zij was ſchoon van geſtalte, gelijk een lichtſtraal, en de blos harer wangen was als het rozenknopje, dat zich voor den dauw ontſluit. Ook was hare ziele helder, gelijk een lentemorgen, die over de bloeijende dalen zweeft, verkondigende eenen blijden dag.

Nog had *Cornelia* 's levens ernſtige zijde niet gezien, en de dagen harer jeugd waren kalm en vrolijk. Maar ziet! hare moeder werd krank, en lag vele dagen op het ziekbed, en werd zeer zwak, alzoo de koortſe hevig was en hare zinnen verwarde. Toen waakte het meisje ganſche nachten bij de legerſtede harer kranke moeder, en laafde haar, en wandelde zachtkens om haar heen, met teedere bezorgdheid en heimelijken angst.

En op den zevenden dag werd de koortſe nog heviger dan te voren, en rondom was ſtilte en heimelijk geween; want allen geloofden, dat zij ſterven zoude.

Doch met den nacht kwam de langgewenschte ſluimering, en verkwikte de moeder, en het leven keerde in haar terug. En *Cornelia* zat bij het bedde, en luisterde naar haren adem den geheelen nacht, en hare ziele was vol van hoop en vrees.

Als nu de dag aanbrak, ſloeg de moeder hare oogen op,

Digitized by Google

op, en ſprak: 't Is beter met mij, ik zal herſtellen. — En zij at, en dronk, en ſluimerde op nieuw.

Toen overſtelpte de vreugde het hart van het meisje. En *Cornelia* ſloop zachtjes uit de kamer, en ging naar buiten, en klom op eenen heuvel, ten tijde der morgenſchemering. Hier ſtond zij, diep bewogen in 't gemoed, door eene wonderbare mengeling van hope en ſmart. Als nu het morgenrood doorbrak en haar gelaat omſcheen, toen dacht zij aan het nieuwe leven harer moeder na den verkwikkenden ſlaap, en aan den angst, welken zij geleden had. Maar zij kon den drang harer aandoeningen niet langer weerſtaan; zij knielde neder op de bloemen des heuvels, en boog haar aangezigt, en hare tranen vermengden zich met den dauw des hemels.

Daarna hief zij haar hoofd omhoog, en keerde terug tot hare woning, en tot de kamer van hare moeder. En *Cornelia* was ſchooner en liefelijker dan te voren; want zij had met God geſproken.

HET LAMMETJE.

Een vader wandelde met zijn zoontje in het veld; daar zagen zij een zogend ſchaap, en een wit lammetje zoog aan zijne borſten; en het ſchaap likte het lammetje.

Het knaapje verheugde zich in dat liefelijk gezigt, en als het lange daarop geſtaard hadde, zeide het lagchende: Het lammetje zuigt aan zijne moeder, als een kindje; doch waar is nu zijn vader?

Dien kent het niet, en dien zal het ook nimmer kennen, antwoordde de vader.

Het knaapje vroeg al verder: Zal het dan maar altoos bij zijne moeder blijven?

De vader antwoordde: Ook bij deze ſlechts zoo lang als het aan hare borſten zuigt. Zoo dra het zelf in ſtaat is gras te eten, verlaat het de moeder, en vergeet haar, en neigt zijn hoofd ter aarde.

Maar hoe doet dan het kindje? vroeg het knaapje.

De vader antwoordde: Zie, toen gij geboren werdt, laagt gij in den ſchoot van uwe moeder, en zoogt aan hare borſten, gelijk dit lammetje, en ſluimerdet eenige maanden lang. Toen echter werd uw aangezigt helder, en hieft gij uwe oogen van de borst opwaarts, en lachtet uwe moeder vriendelijk toe. Dit vermag het lammetje niet. En eenige maanden daarna, leerdet gij de moeder

Digitized by Google

kennen uit alle anderen, en ſtameldet, en ſtrektet uwe handjes tot haar uit. Ook dit vermag het lammetje niet. En na verloop van nog eenige maanden, leerdet gij ook uwen vader kennen, en keerdet uw klein aangezigtje van uwe moeder tot uwen vader, en zeidet: Vader en moeder! Ook dit vermag het lammetje niet. Het neigt zijn hoofd ter aarde. Gij daarentegen rigt uw aangezigt niet alleen ter aarde, maar ook ten hemel, en uw gemoed wordt allengskens vervuld van liefde en kennis. Welhaast zult gij ook het aangezigt der natuur aanſchouwen, even als het aangezigt van uwen vader en uwe moeder. Dan zult gij een derde woord uitſpreken, 't welk is *het woord des levens*. Maar het dier heeft geen wezen, en kent geen wezen.

Toen de vader alzoo ſprak, vatte het knaapje zijne hand, en keek hem vriendelijk aan, en zeide: Ik zou toch geen lammetje willen zijn!

DE ZEVEN KINDERTJES.

Des morgens vroeg, toen de dag begon te ſchemeren, rees een vrome huisvader met zijne egâ van zijn nachtleger, en zij dankten God voor den nieuwen dag en den verſterkenden ſlaap.

Het morgenrood ſcheen in de ſlaapkamer, en zeven kindertjes lagen in hunne bedden en ſliepen.

En zij zagen de kindertjes aan, het eene na het andere, en de moeder ſprak: Ach! hunner zijn zeven! Het zal ons hard vallen, ze op te voeden! — En zij zuchtte.

Maar de vader zag haar vriendelijk aan, en ſprak: Liggen zij niet alle zeven gerustelijk te ſlapen, en hebben zij niet allen roode wangen? En zie, ook het morgenrood keert weder, en omſchijnt hen, zoodat zij er nog liefelijker uitzien dan zeven bloeijende roosjes ... Moeder! dat bewijst ons immers, dat Hij, die den ſlaap zendt en het morgenrood doet opkomen, getrouw is, en zonder ſchaduw van ommekeering.

En als zij nu uit de ſlaapkamer traden, ziet, voor de deur ſtonden veertien voetſchoeiſels in eenen regel, al kleiner en kleiner, voor elk kindeken twee.

Toen zag de moeder ze aan, en weende, dat er zoo veel waren.

Maar de vader antwoordde en zeide: Moeder! wat weent gij? Hebben zij niet alle zeven de ronde, vlugge voetjes ontvangen; hoe zouden wij dan bezorgd

zijn

Digitized by Google

zijn voor het bekleedsel? De kinderen vertrouwen op ons, en zouden wij dan niet vertrouwen op Hem, die meer vermag, dan wij kunnen begrijpen? — Zie, daar komt zijne Zon! Welaan, beginnen wij, even als zij, heden onzen loop met een vrolijk gelaat!

Alzoo sprekende, begonnen zij hun dagwerk, en God zegende hunnen arbeid, zoodat zij genoeg hadden, zij met hunne kinderkens. Want het geloof verheft den moed, en de liefde vermeerdert de krachten.

DEMOSTHENES EN ÆSCHINES, OF, NAIJVER ZONDER NIJD.

DEMOSTHENES, een vermaard *Grieksch* Redenaar, werd geboren te *Athene*, omtrent vierhonderd jaren voor de Christelijke Jaartelling. Hij was beroemd om de eenvoudigheid en kracht zijner welsprekendheid. Men verhaalt, dat hij de Geschiedenis van THUCYDIDES niet minder dan achtmaal afschreef, om zich eene welgespierde en deftige wijze van zich uit te drukken eigen te maken; en dat zijn dorst naar kennis zoo groot was, dat hij te rade werd, zijne letteroefeningen voort te zetten in een vertrek onder den grond, opdat hij door geen gedruisch, of andere stoornis, mogt belemmerd worden.

ÆSCHINES, insgelijks een voortreffelijk *Grieksch* Redenaar, was een tijdgenoot van DEMOSTHENES. Hij bediende zich van eene geregtelijke aanklagte tegen zekeren CTESIPHON, als een voorwendsel ter beschuldiging van zijnen mededinger DEMOSTHENES. Tot het pleidooi werd een dag bepaald, en geen regtsgeding verwekte ooit zulk eene algemeene nieuwsgierigheid, of ging met meer toestels of statelijkheids gepaard. Ongemeen was de toevloed uit alle oorden van *Griekenland*, om getuigen en aanhoorders te zijn van het geding tusschen de twee grootste Redenaars. De denkwijze en gezindheden der burgeren waren op de zijde van ÆSCHINES; doch hij was niet bestand tegen de overtreffende welsprekendheid zijns wedijveraars; hij verloor het geding, en het vonnis van ballingschap werd over hem geveld. Hij verkoos het eiland *Rhodus* tot zijn verblijf; hier rigtte hij eene School op, waarin hij lessen gaf over de welsprekendheid, die, sedert, zeer vermaard werd, en, na 's Mans overlijden, verscheiden eeuwen in stand bleef en bloeide. Hij maakte eenen aanvang van zijne Lessen met het voorlezen van zijne Redevoering, welke hij kort voor zijne ballingschap had uitgesproken, en die, door de toehoorders, met luidruftige gebaren, werd

Digitized by Google

toegejuicht. Doch, toen hij het antwoord van DEMOSTHENES op zijne Redevoering der Vergaderinge had voorgehouden, kenden de betuigingen van bewondering maat noch palen. ÆSCHINES, intusschen, verre van eenige aandoeningen van nijd of wangunst, bij deze tweede zegepraal zijns mededingers, te gevoelen, riep, in verrukking, uit: „ Hoe groot, „ mijne vrienden! zoude uwe verrukking geweest zijn, in„ dien gij DEMOSTHENES zelven deze Redevoering hadde„ hooren uitspreken, met dat onweerstaanbaar vermogen van „ voordragt, om hetwelk hij met zoo vele reden en zoo al„ gemeen beroemd is!"

Nadat ÆSCHINES ter ballingschap verwezen was, juichte DEMOSTHENES in de overwinning niet, welke hij behaald had, maar verzelde zijnen mededinger naar het schip, welk hem naar de plaats zijns toekomenden verblijfs zoude overvoeren, en dwong hem, eene aanzienlijke somme gelds aan te nemen, groot genoeg om zijne reiskosten te betalen, en zich van eene voegzame woning op het eiland *Rhodus* te voorzien. Gevoelig aangedaan van dit treffende bewijs van edelmoedigheid, riep de gebannen Redenaar in verwondering uit: „ Hoe diep moet ik het verlaten van een land beklagen, „ waarin ik, van eenen verklaarden vijand, eenen zoo ruimen „ en weldadigen bijstand heb ontvangen, als ik zelfs van „ eenen vriend, in eenigen anderen oord der wereld, niet „ zoude kunnen verwachten!"

Mogten *Christen*-Leeraars zich aan dit voorbeeld spiegelen, die, wanneer ambtgenooten hen in welsprekendheid overtreffen, en daardoor een grooter aantal toehoorders trekken, dezelven met een wangunstig oog beschouwen, en, om hun den voet dwars te zetten, middelen te baat nemen, onbestaanbaar met die bescheidenheid en nederigheid, die van den Godsdienst, welken zij verkondigen, eene hoofdwet is.

ANEKDOTE VAN DEN BEROEMDEN MOZART.

De laatste maal dat MOZART *Berlijn* bezocht, kwam hij tegen den avond in die hoofdstad aan. Naauwelijks was hij uit het rijtuig gestapt, of hij vervoegde zich bij den Waard. „ Is er heden avond Opera?" vroeg hij hem. „ Ja, Mijn„ heer," was het antwoord; „ de Hoogduitsche Opera is „ zoo even begonnen." — „ Wat wordt er gespeeld?" — „ *De Schaking uit het Serail.*" — „ Goed." — „ Ja, gij „ zult het u niet beklagen dat gij er gaat; 't is een zeer aar„ dig stuk; 't is van Mijnheer... dings... ik herinner mij nu „ den naam niet." — MOZART, zich den tijd niet gunnende

om

om van gewaad te veranderen, vliegt naar de Opera. Hij neemt plaats aan den ingang van het *Parterre*, met oogmerk om op zijn gemak de vertooning van het ſtuk te kunnen bijwonen, zonder van iemand herkend te worden. Doch welhaast raakt hij over eene weluitgevoerde plaats in verrukking. Een oogenblik daarna raakt hij buiten zijn humeur over het gedruisch, welk er bij deze of gene brokken wordt gemaakt; ſcherp bekeft hij de misſlagen der Zangers; het belang, welk hij er in ſtelt, allengskens toenemende, bevindt hij zich ongevoelig tot aan het Orchest genaderd, nu dit, dan iets anders binnensmonds mompelende. Hij helpt het Parterre aan 't lagchen, 't welk zich verwondert over en den gek ſteekt met het grappig voorkomen van het manneken, 't welk eene zoo vreemde vertooning maakt. Eindelijk is men tot het Air van *Pedrillo* gevorderd. De beſtuurders van de Opera, 't zij dat zij eene verkeerde verdeeling gemaakt hadden, 't zij dat zij MOZART wilden verbeteren, hadden aan de ſpelers van de tweede viool, bij de zoo dikmaals herhaalde woorden, *Frisch zum Kampfe!* enz. een *Re dieze* in plaats van een *Re naturel* gegeven. Thans kon MOZART zich niet langer bedwingen; op een' heftigen toon roept hij uit: „ Sakkerloot! ſpeelt *Re naturel!*" Dit roepen wekt de algemeene aandacht. Elkeen ziet hem aan; eenige Muzijkanten herkennen hem, en het geroep: „'t Is MOZART!" vliegt welhaast van oor tot oor door het Orchest. Eenige Acteurs, en vooral Mejuffrouw B., die de rol van *Blonde* ſpeelde, willen niet meer ten tooneele verſchijnen. In deze verwarring wendt zich de Directeur tot MOZART, die zich ſtraks bij de Tooneelſpelers vervoegt. „ Hoe, Mejuffrouw!" zegt hij tot de Actrice: „ gij bedenkt niet wat gij doet; „ gij hebt hemelsch gezongen. De eerſte maal, dat gij „ wederom zingt, zult gij het nog beter maken, omdat *ik* „ u onderrigt zal geven."

VERSCHIJNING IN HET LEVEN.

Welkom, pand van liefde en trouw!
Gij verſchijnt, en ſtilt den rouw;
Ja, uw komst beperkt de ſmarte:
't Wee verdwijnt, te lang gerorscht.
Welkom, jongske, aan 't vaderharte!
Welkom, wichtje, aan moeders borst!

Moes-

Digitized by Google

Moesten we uwer ons erbarmen
In den jammerlijken nood,
Lagch nu vrij op vaders armen,
Dartel nu op moeders schoot!

Maar gij slaakt geen enkel toontje
Dat met onze blijdschap stemt,
En de trekjes van uw koontje
Schijnen door 't verdriet gestremd.
Juichend danken wij den zegen,
En gij komt ons jamrend tegen;
Lieve jongen, schrei zoo niet!
Kermend treedt gij in het leven;
Stoor, door spoorloos wederstreven,
De ouderlijke vreugde niet!

Maar, ik gis, ik gis uw smarte:
't Scheiden van het moederharte
Heeft uw teeder hartje ontrust;
Maar uw leed zij straks gestust;
Prang u vrij aan 't moederharte;
Gij behoudt het, wees gerust!
Ieder opslag, ieder blikje,
Ieder trekje, dierbaar kind,
Is een nieuw, onbreekbaar strikje,
Dat u aan dit hart verbindt.
Gij behoudt het; niets hecht nader
Aan dat liefdrijk hart, dan gij;
En de zorgen van een' vader,
Lieve jongen, wint ge er bij.
Uit de moederlijke spenen
Vloeit haar hartebloed u toe;
Jongske, dat uw ijdel weenen
Toch geen' druppel storten doe!
Ieder teugje, aan u gegeven,
Kort zij aan haar eigen leven;

In

Digitized by Google

Ieder drup van 't dierbaar voeht
Kost haar ligt een' ademtogt.
Zoo veel liefde ſtille uw ſchreijen.
Maar uw kriſten houdt geen maat,
En het kuſen, ſtreelen, vleijen
Geeft uw jammer weinig baat.
Kon ik 't weten of beſeffen,
Wat u toch zoo diep kon treffen,
Welk een ſmart gij toch gevoelt!
Kan uw oog, met klaarder trekken,
Ligt den ſtroom van wee ontdekken,
Die de wereld overſpoelt?

Ja, wat hoef ik meer te vragen?
Dit, dit wekt uw ſmart gewis:
't Eerſte licht, dat gij ziet dagen,
Toont de wereld zoo als ze is.
Ja, dat eerſte licht is zuiver;
't Blindt niet door een valſche pracht.
Ach, dat vrij uw hartje huiver'
Van de ellende, die u wacht!

Ja, met ſiddring moogt ge ontwaren,
Wat de wereld u voorſpelt:
Met het groeijen uwer jaren
Groeit de ſmart, die u beknelt.
Maar de ſchijn zal u intuſſen
Zoetjes wiegen, zachtjes ſuſſen,
Tot uw helder oog beſchiet,
En gij, ſluimrend, ingenomen
Door bedriegelijke droomen,
Al het jammer niet meer ziet.
Geestig zullen hare vingren
Roosjes om de banden ſlingren,
Die 't balſturig lot u ſmeedt;
Roosjes, wier geliefde geuren,
Wier betooverende kleuren

U

U bedwelmen, eer gij 't weet.
Alles, wat u angst kan wekken,
Zal haar hand bevallig dekken;
Zelfs den afgrond, die u wacht.
Alles zal zij liefijk plooijen
En met bloempjes overstrooijen,
Zoo, dat zelfs de ellende lagcht.

Maar, wat ooit uw oog moog' boeijen,
Wat u stroomswijs toe moog' vloeijen,
Ach wat haalt er bij den vloed,
Die u thans zoo kwistig voedt!
Bij die liefde, wier vermogen,
Met een heldre zuiverheid,
Schittrend straalt uit moeders oogen,
En uw aanschijn overspreidt!
Bij de kusjes, die u wekken,
En uw koontjes overdekken!
Bij de vreugd van 't vaderhart!
Bij den stroom van reine weelde,
Die u laafnis toebedeelde
In 't gevoel der eerste smart!
Ja, dat vrij uw hartje huiver'!
Niets zoo vlekloos, niets zoo zuiver
Biedt de wereld ooit u aan.
Maar, laat ze u zoo zeer niet pijnen;
Daar wij, wat we ook onderstaan,
Schoon we er schreijend in verschijnen,
Haar met droefheid weêr ontgaan.

M. W.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google